

VE
RI
TS

241

CAROLI SEBASTIANI BERARDI

PRESBITERI UNELIENSIS,

DE REBUS AD CANONUM SCIENTIAM PERTINENTIBUS

CONSULTORIS REGII,

ET IN TAURINENSI ATHENAEO

DECRETALIUM PROFESSORIS

COMMENTARIA.

IN JUS ECCLESIASTICUM UNIVERSUM.

TOMUS TERTIUS.

EX TIPOGRAPHIA COLLEGII S. GREGORII.

ANNO MDCCCLI.

DE CONJUGIORUM JURIBUS

TRACTATIO,

AD QUAM COMMODA METHODO

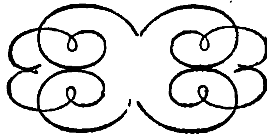
QUARTUS GREGORII IX. DECRETALIUM LIBER EXIGITUR.

OPTANDUM equidem est ingenioso viro, egregiaeque alicujus disciplina cultori, ut illi, qui praecipue nomen dederit, doctrinae nonnullas bonas artes adjiciat, ut eo sibi cultior, ac rei publicae utilior videatur, quo plura sibi decora comparaverit; ut tamen id ex voto plene, cumulateque adsequatur, aut raro evenit, aut numquam, propterea quod et humani ingenii infirmitas, et varii humanae vitae angustis finibus circumscriptae casus, et uniuscujusque scientiae late diffusa amplitudo, neminem fere ita patiatur ornari, vix quisquam post longos nec intermissos labores, vigiliasque in una perfectus esse scientia possit. Caeterum quaedam idemtidem occurrunt argumenta, in quibus tot, tantaeque sunt aut necessarias, aut oportunae animadversiones habendae, ut belle non nisi ab eo tractari queant, qui multarum disciplinarum principia sedulo fuerit meditatus, eademque apprime calluerit. Hujus sane generis argumentum est, quod tractandum in praesentia suspicio, de juribus Conjugiorum: nimirum in eo solida altissimae Ethnices praecepta, quibus naturalis honestas investigatur, ac demonstratur, explicanda sunt; deinde habenda perspicua notitia illorum, quae in sacris Literis tum veteris, tum novi Testamenti Deo auctore sunt edita, adjectis iis, quae sancti Ecclesiae Patres traditi dividi verbi custodes docuerunt; propterea juris civilis Romani, ac postremo ecclesiasticorum Canonum non ignorandae sunt definitiones; unde fiat, ut qui in hanc rem operam sit collaturus, et in naturali Philosophia, et in divinarum rerum sapientia valde profecerit, una autem et juris utriusque prudentiam longo studio profiteatur. Revera in primis naturae jura diligenter, curioseque sunt investiganda, quando non de Christianorum tantum, qui legibus divinis et ecclesiasticis subesse se palam glo-

riantur, nec de populorum tantum Romanae Civitatis jure viventium, qui legibus Quiritium subsunt, sed de universarum gentium nuptiis, agendum est. Quid enim, si Ethnici, Judaeive conjuges, vel uterque, vel eorumdem alteruter convertantur ad Christi fidem? Nonne et illorum conjugiis apud nos judicandum est quemadmodum suis temporibus judicavit Apostolus Paulus in epist. 1. *ad Corinthios cap.* 5., *et alibi, ac recentioribus saeculis judicaverunt Gregorius II. inter caeteros Pontifices Maximos, Gregorius III., Zacharias, dum ad Bonifacium Episcopum et martirem de causis conjugiorum emergentibus apud Germanos tum primum fidem Christianam amplexos scripserunt, necnon Innocentius III. in cap.* 7. *et* 8. *de divortiis? Quid, si de dispensationibus, quibus alias irrita, injustaque conjungia, fiant justa ac legitima, ab eo, ad quem pertinet, impetrandis agatur? Nonne in conspectu habenda erunt et naturalia, et divina jura, et secernenda eadem à positivis legibus; ut quando istis facilius derogatur, illa inconcussa maneant, quousque aliud non suadeat recta et divini, et naturalis juris interpretatio? Quod si ea multa saltem generatim commemorem, quae à conjugiis pendent, qualia sunt, quid in matrimoniis debeatur Deo, et provido ejus vinculi, et clementissimo ajus Sacramenti institutori, quid posteritate, ac perpetuitati humani generis, quid parentibus, quid liberis, quid conjugibus in vicem inter se, quid toti familiae, quid societati universae; mihi sane videor multa, et magna complecti, in quibus multiplex qua publici, qua privati juris, qua sacrae, qua profanae disciplinae peritia versatur. Consignandae quoque sunt variae temporum notae; item habenda diversa locorum, provinciarumque ratio, vel ab ipsa primaeva hominum propagine ad postremam usque, et seram aetatem traducenda; quando aliud scimus observatum fuisse ab hominibus actus suos ad simplicem naturae legem exigentibus, aliud electo Judaeorum populo singularibus praeceptis instituto à Deo mandatum; aliud in Evangelia novis indictum; multa denique his adjecta aut legibus publicis populorum, aut legibus sanctissimis Ecclesiarum. Duo exinde veluti consectaria proficiscuntur. Primum est, tractationem istam variarum disciplinarum cultoribus, utut longe dissimilia in genere suo sint illorum studia, habendam esse communem, et ad eam Philosofos aeque, ac Theologos, juris Caesarei aeque, ac Canonum ecclesiasticorum Interpretes, juris publici aeque, ac privati peritos posse accedere jure suo: alterum, quod à priore parum distat, eo pertinet*

ut ego, licet ecclesiasticorum Canonum disciplinam pro munere meo profitear, non potuerim tantum, sed debuerim plura ex aliis disciplinis, praesertim ex juris Romani, vel cujusvis alterius in Romani vicem aliquando suffecti sanctionibus derivare. Cum enim et ipsi Canonum auctores disciplinam conjugiorum in pluribus invenerint jamdiu firmatam sapientissimis populorum cultiorum legibus, propterea quod frustra in rebus optime constitutis nova studia, labores, vigiliasqne impendissent, viam idcirco indicaverunt mihi, qua ad leges illas identidem respicerem, quarum sequi prudentiam ita in hac parte, sicut in aliis pluribus dedignati non sunt, cap. 1. *de novi oper. nuntiatione. Itaque libentissime imitabor Sanctos ipsos Ecclesiae Patres, qui in controversiis morum dirimendis saepissime ad publica legum monumenta respexerunt ipsi, et ad eadem respicieeda alios exemplo suo gravissimo concitarunt, can.* 7. *et sequentibus dist.* 10., *et alibi passim; et quidem sine Jureconsultorum invidia, qui dum norunt, regulas suas sacris canonibus comprobari, eo vel maxime solida se jecisse principia gloriantur. Immo et mihi propterea laetor, quod non injucundae exinde forte etiam non inelegantes habendae sint meae istae lucubrationes quando multiplici decore ornata, et variis veluti coloribus picta prodire tractatio debet; in qua ita me gesturum praeterea profiteor, ut omnia in hoc disserendi generi caeteroqui sui natura proclivi, periculoso, ac lubrico, ad temperantiam, pudorem, decorumque modestiam componam; gravissimo enim probo mihi ipse veterem, si cuiquam in hoc vel levem offensionem me injecisse deprehenderem, aut me posse injicere suspicatus, minime temperarem. Quam secuturos sim methodum, paucis exhibeo. Tribuitur tractatio in septem Dissertationes. Prima generalis erit, et fere prooemii loco; siquidem explicabit conjugiorum naturam, proprietates, qualitates omnes, ipsam etiam dignitatem, unde aut hodie, aut aliquando, aut apud nos, aut apud alias non omnino incultas gentes jura conjugiorum constituta sunt, atque firmata. In posterioribus ad ipsam conjugiorum celebrationem, qualis potissimum apud nos in facto consistit, expendendam accedam; quamobrem in secunda, et tertia agam de iis, quae matrimonium anteire solent, non quidem aut de dotis constitutione, aut de donatione propter nuptias; quamquam enim de his mentio fiat in cap.* 6. *in civilis juris Interpretibus relinquenda putavi; sed de sponsalibus primum, deinde de denuntiationibus. In quarta designabo personas ad contrahendum conjugium idoneas;*

atque in quinta formam, ac solemnitates conjugii contrahendi. In sexta indicabo legitimos quosdam celebrati conjugii effectus. Denique in postrema desseram de variis modis, aut causis, quibus legitima semel contracta connubia dissolvantur. Interea vero non praetermitam nonnullas quaestiones singulis Dissertationibus subjectas adsuere; earum enim diremptione, quae generatim tradita erunt, adjectis ita, effusisque luminibus clarius explicatum iri arbitrabor. Equidem nemo non videt me in concinnando hujus tractationes ordine non secutum fuisse eamdem omnino rationem, quam in caeteris juris ecclesiastici partibus exornandis mihi proposui. At satius duxi, perspicuitate rerum consulere, quam perpetuo me mihimet ipsi similem exhibere, etiam tum, cum materies singularem methodum postularet. Porro quae dirigenda in praesentia sunt, ita conspectum meum adducuntur, ut extendi, proponi, explicari paulo aliter debeant. De hoc proposito benevolum Lectorum, ut judicet, rogo, postquam universa in hoc libello descripta sedulo perlegerit, et aprime, uti decet, perpenderit; neque enim dubito, quis is, si non caetera, methodum ipsam saltem, utut singularem, veluti maxime opportunam, minime sit improbaturus.

DISSERTATIO PRIMA

DE CONJUGIORUM NATURA,

ET DIGNITATE,

ITEM PROPRIETATIBUS, AC QUALITATIBUS UNIVERSIS.

MARIS, et feminae conjunctionem ad perennem, et fere immortalem propagationem generis ordinatam, hominibus quidem esse cum brutis quibuscumque communem, naturali ratione intelligimus. Quoties vero consideremus; in eadem conjunctione naturam in brutis nihil aliud postulare, quam fetum, et educationem in hominibus autem excellentiora quaedam officia constituisse, quibus et magis, magisque firmaretur societas inter ipsos, et ad Deum supremum omnium Conditorem in procreanda aeque, ac tuenda sobole suspiceretur; facile colligitur, singulares hominibus regulas esse vel ab ipsis naturae institutionibus custodiendas. Verum, licet in definiendis generalibus naturae praeceptis in unam facile sententiam conveniamus omnes, atque, ut exemplum proferam, fateamur sponte, et sine discrimine, servandam esse in conjugiis honestatem; in iis tamen, quae veluti consectaria ex generalibus deducuntur, non perpetua, et constantissima semper fuit gentium omnium, ne illarum quidem, quae cultiores habentur, sententia. Incredibile propemodum dictu est, quam varia fuerit pro locorum, ac temporum varietate disciplina conjugiorum inducta; unde saepissime contingit, ut inhonesta, ac turpis, ac ne conjugii quidem nomine digna, apud aliquos ea conjunctio haberetur, quae apud alios decora videretur, et honestissima. Infinitus propemodum essem, si varios gentium mores in hac re inductos in praesentia recenserem Multa paucis perstrinxit Alexander ab Alexandro in libr. 1. Genial. dier. cap. 24. inter quae lego, veteres AEgyptios, Persas, Epirotas, et Macedones sororum amoribus, conjugiisque passim fuisse implicatos; immo et Persas ipsos, Arabas, Mauros, nonnullosque ex Indis cum suis etiam parentibus coivisse, quo spectare videtur, quod

scribebat Ovidius libr. 1. Metamorph. de quibusdam Provinciis, *in quibus et nato genitrix, et nata parenti jungitur, et pietas geminato crescit amore;* praeterea apud Romanos Julium Caesarem decrevisse, ut quot quisque vellet, uxores duceret; et sub Valentiniano Caesare lata lege publica invaluisce, ut duas uxores ducere liceret, quemadmodum etiam testatur Nicephorus Callixtus in libr. 11. histor. Ecclesiast. cap. 53., quod et apud Athenienses olim in usu fuisse fertur; quodque vix veri speciem habet, apud Lymitinos populos, filios ex promiscuis conjunctionibus editos in unum cogi singulis quinquenniis consuevisse, ut quem quisque sibi similem oris habitu habuisset, eum pro filio educaret. Haec sane omnia, quemadmodum alia bene multa, quae ibidem commemorentur, boni omnes pudenda admodum, et turpia illico judicabunt. Addo, Tertulianum in Apologetico retulisse, viros gravissimos et Philosophos, Graecum Socratem, et Romanum Catonem uvores suas amicis communicasse; quod ego doleo vehementer traductum in canonem 2. caus. 12. quaest. 1. ubi sub nomine Clementis Papae haec leguntur: *Graecorum quidem Sapientissimus, haec ita sciens esse ait: communia debere esse amicorum omnia. In omnibus autem sunt sine dubio et conjuges.* Horret animus ad haec et tum demum quiescit, quum intuetur, monumentum illud apocryphum esse, et ab eo tantum auctore proditum, cujus mores perditi essent, atque corrupti. Utinam vero non ad has opiniones prope aliquando accessise visus fuisset Augustinus, dum in sermone 1. cap. 16. de sermone Domini in monte ita scribebat: *Rursum quaeritur, utrum si uxoris permissu, sive sterilis, sive quae concubitum pati non vult, adhibuerit sibi alterum vir, non alienam, neque a viro sejunctam, possit esse sine crimine fornicationis. Et in historia quidem veteris testamenti invenitur exemplum: Sed nunc praecepta majora sunt, in quae per illum gradum generatio humana pervenit. Tractanda illa sunt ad distinguendas aetates dispensationis divinae providentiae quae humano generi ordinatissime subvenit, non autem ad vivendi regulas usurpandas. Sed tamen, utrum quod ait Apostolus, mulier non habet potestatem sui corporis, sed vir, similiter et vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier, possit in tantum valere, ut permittente uxore quae maritalis corporis potestatem habet, possit vir cum altera, quae nec aliena uxor sit, nec a viro disjuncta, concumbere: Sed non ita est existimandum, ne hoc etiam femina viro permittente facere posse videatur, quod omnium sensus excludit. Quamquam nonnullae causae*

possint existere, ubi et uxor mariti consensu pro ipso marit hoc facere debere videatur, sicut Antiochiae factum esse perhibetur ante quinquaginta ferme annos Constantii temporibus. Hoc in loco subjicit Augustinus historiolam cujusdam uxoris marito consentiente in certis adjunctis straneum passae, post quam ita concludit: *Nihil hinc in aliquam partem disputo: liceat cuique aestimare, quod velit; non enim de divinis auctoritatibus deprompta historia est; sed tamen narrato facto non ita hoc respuit sensus humanus, quod in illa muliere viro jubente commissum est, quemadmodum antea cum sine ullo exemplo res ipsa poneretur, horruimus.* Utinam, inquam, non prope ad haec accessisse visus fuisset Augustinus; neque enim tunc adactus fuisset, ut materiem illam postulante Pollentio ad puriorem formam exigeret in libris de adulterinis conjugiis; neque fateri debuisset in libr. 1. Retract. cap. 19. se in expositione sermonis Domini in monte scrupulosius tractavisse quaedam, quae facile offensionem parerent, nisi cum caeteris á se alias traditis jungerentur. Auctor canonis 4. caus. 27. quaest. 2. sub nomine Joannis Chrysostomi conjugiis accommodavit vulgarem illam [illegible]ris regulam, *omnis res, per quascumque causas nascitur, per easdem dissolvitur*, ut concluderet, mutuo conjugum consensu posse matrimonia dirimi, propterea quod consensu mutuo contrahantur; quae profecto sententia nemini placebit, praesertim quod sine Chrysostomi injuria dici id potest, quando ex opere imperfecto in Matthaeum falso Sancto eidem viro tributo canon. depromptus agnoscitur. Quid memorem canonem 18. caus. 32. quaest. 7. in cujus conspectu non erubuit Gratianus scribere, se non teneri auctoritate Gregorii Pontificis, quod ejus monumentum *sacris canonibus, immo Evangelicae, et Apostolicae doctrinae penitus invenitur adversum;* aut quid memorem canonem 2. caus. 32. quaest. 2., seu, quod idem est, cap. 1. de despons. impub., in quo traditur, puerulos á parentibus in matrimonium datos, utut non consentientes, teneri, cum adoleverint, in conjugio permanere etiam invitos? Duo haec monumenta jam ego expendi in meis animadversionibus in Gratianum. Tantum hoc in loco attigisse sufficiat, ut demonstraretur, rem esse valde arduam, et perdifficilem, quandoquidem in variis definiendis regulis honestatis in conjugiis observandae homines etiam cultores in varias abiverunt opiniones. Quid ergo? Num in hac re crassis adeo tenebris offundemur, ut quoniam ex consensu gentium universarum, et perpetua temporum disciplina vix quidquam firmum, et inconcussum colligere possumus, quas le-

ges natura in celebrandis, fovendisque connubiis humanis mentibus praestituerit, ignorabimus? Si haec regula jacienda generaliter esset, omnia ea esse juri naturali conformia, quae gentes omnes saltem cultiores probaverint, et é converso abs jure naturali abhorrere, quae gentes omnes saltem cultiores inhonesta, turpiaque putaverint, in grandi conflictu versabimur, in conspectu variarum disciplinarum, quas hucusque ex pluribus gravissimis viris, et cultis populis derivatas expendi. Si dicendum sit, naturae praecepta satis unicuique esse perspecta, utpote quae intime haereant mentibus singulorum, gravior forte erit conflictus, eoque res deducetur, ut tot statuantur fere naturalis juris dogmata, quot sunt capita; etenim et inconstantes invicem populos demonstravi frustra pollicerer, invicem consensuros animos hominum singulorum. Absit, autem á me, ut ad hanc rem accommodare velim juris naturalis imaginem, quam tradidit Justinianus in principio instit. de jure nat. gent. et civ., scribens, jus naturale illud esse, quod natura omnia animalia docuit; neque enim adeo lubricam esse decet conjugiorum celebrationem inter homines, qualis est conjunctio belluarum.

Agedum ergo praecepta vere naturalia demonstremus. Non est sane, fateor, unius, aut alterius hominis utut praestantis ingenii definire, quaenam inseruerit mentibus nostris natura, cum naturalis lex omnibus notissima, perspectaque esse debeat, et sita sit in communi consensione, dummedo gentes illas excipias, quae ob efferatos mores jamdiu justum injusto quasi ruentes in densa caligene miscuerunt. Hinc quamquam nonnulla sint, quae contrariis opinionibus, et moribus obnoxia fuerint, plura tamen sunt, in quae omnes, aut saltem cultiores gentes consenserunt. In his autem imprimis juris naturalis magna pars est agnoscenda. Itaque nemo dubitat, quin naturali honestate, unde jus omne dimanat, homines eo inducantur, ut dum connubia ineunt, non tam augendo hominum numero, seu perpetuitati generis studeant, quam ut ea sedulo curent, quae societatem juvant, quodque omnium optimum optimum est, et maximum, religionem, et pietatem erga Deum conjungii ipsius auctorem foveant, tam in conjugibus ipsis, quam in prole suscepta: atque hinc statim deducitur, naturali jure ea omnia prohibita intelligi, quae vel in ipsius conjugii usu procreationem sobolis impediant, vel quae editorum liberorum institutionibus adversentur, quod vergeret primum in detrimentum civilis inter homines arctissimo naturae ipsius foedere judiciae societatis, deinde in Dei Optimi Maximi injuriam,

et contemptum. Ex isto veluti principio ad clariorem naturalis juris explicationem praejacto, in quod facile est gentes universas, aut saltem cultiores, sponte adductas circumpicere, nemo non videt, quot numero, et quanta pendeant consectaria; hinc enim commode aut dissolvi, aut in clariore saltem luce collocari poterunt plurimae disceptationes, in quibus passim versantur, quicumque de iis disputant, quae in conjugiis naturali jure aut permissa, aut vetita videantur, quaeque inferius decursu tractationis juxta propositam methodum opportunitate data non omittentur. Sic igitur prima regula praestituta est, qua jus naturale definiatur illud, quod hominem ita dirigit, ut unaquaeque ad suos fines á natura praestitutos adducat; quemadmodum enim natura operando, instituendoque certos habuit fines, ita naturae legibus ille parere dicetur, qui res exigat ad fines á natura ipsa propositos. Ergo in conjugiis vetitum habebitur jure naturae, quidquid in conjugiis obesse possit perennitati generis, quidquid bono religionis, quando conjugia ad haec omnia bona sunt jure naturae directa.

Sufficeret generalis haec regula humanis mentibus, quoties peccato originis, quod misere naturam nostram universam infecit, labefactatae non essent. Uti enim voluntas eo delicto vitium contraxit, et deflectens á bono, in malum coepit esse proclivis, ita intellectus eodem delicto depravatus est, et deflectens á vero, falsa quandoque pro veris apprehendit; unde emerserunt inter homines de naturalibus etiam regulis concertationes, aliis inhonesta quaedam esse dicentibus, quae honesta aliis viderentur, uti modo adnotabam. At grates sint Deo perennes, quod quemadmodum voluntatem in mala pronam singulari gratia adjuvare dignatus est, ita et intellectum in falsa proclivem, oraculis suis ad verum, á quo valde deflexisset, reduxit, quod factum est per divinas, sacrasque literas, quibus lumen naturae, cujus perspicuitati plurimum detractum erat, adjuvatur, et quo clarius sit, obfirmatur. Heic ego constituo alteram regulam, qua fiat, ut quoties de naturali conjugiorum jure dubitatio emergat ob varias hominum opiniones, et mores, ad illam juris divini scripti partem confugiatur, in qua nihil est singularibus quibusdam causarum, personarum, aut temporum adjunctis accommodatum, sed generales praeceptiones universo humano generi propositae continentur; nimirum ad sacras veteris Testamenti literas, non quidem illas, quae singulares leges Judaico populo praestituerunt, in eis enim positivum jus versatur ut plurimum, sed eas, quae primum ip-

sum nostrorum protoparentum conjugium historica narratione exhibent; siquidem seu ex facto ipso, seu ex Dei verbis ibidem expressis, quid Deus naturae auctor praestituerit, manifestissime indicatur. Quidquid enim Paulus praedicaturus Corinthiis in epist. 1. cap. 11., mulieres viris natura subjectas esse debere, id demonstrat ex eo, quod de viro educta mulier fuerit, juxta scriptam Genesi secram Monis traditionem? Quidquid idem Apostolus in cap. 5. epistolae ad Ephesios virum et uxorem ad mutuam charitatem exhortaturus, provocavit ad Dei praeceptum, Geneseos cap. 2. ibi: *Relinquet homo patrem, et matrem suam, et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una?* Ex hoc ipso praecepto ego praeterea deducerem, naturae jure vetitum adpareres ne connubia inter parentes libero, fiant, quando cum praecipitur, prae uxore relinquendos esse parentes, perspicue idicatur, aliam esse parentum, et liberorum, aliam conjugum benevolentiam; ac necessitudinem. Quidquid vel ipse Christus Dominus interrogatus á Pharisaeis, an liceret viro dimittere uxorem, ad eadem Dei conditores praecepta quaestionem exegit, quemadmodum testantur Mattheus cap. 19., et Marcus cap. 10? Memorata enim Geneseos verba, et unius tantum cum una conjugium esse debere. et nunquam dissolvendam esse conjugum necessitudinem, aperte demonstrant. Istis in haerentes vestigiis ecclesiastici Patres, quotiescumque disputandum fuit de naturae jure in conjugiis observando, ad primum illud nostrorum protoparentum Deu auctore celebratum connubium, veluti ad exemplar, cui caetera conformarentur, respexerunt, ut quod in eo contrahendo statuit Deus, id pro naturali, et perpetua lege haberetur, can. 12. caus. 31. quaest. 1., can. 12. 13. 15. 18. 19.et 20. caus. 33. quaest. 5., cap. 8. de divortiis, et alibi passim. Quid tradatur in hanc rem in libro Geneseos cap. 2. et. 3., neminem arbitror ignorare. Eleganter ad illorum interpretationem videtur scripsisse auctor sermonis habiti in Concilio Carnotensi anni 1124. apud Mansium tom. 2. Suplementi Labbeani pag. 359. ibi: *In ills primorum Parentum conjugio masculum et feminam communis assensus adstrinxit: aetas amborum suscitandae proli conveniens: conjux una sub uno marito: secretiore thori licentia vir uxorem cognovit. In divisum usque ad mortem matrimonium. Ecce formam; ecce primi terminos conjugii.*

Utinam vero rectissimis istis principiis constantissime adhaesissent homines, quorum major pars vitiis obruta effraeni libidine adeo se rapi permisit, ut non solum á sanctissimis naturalis pudoris regulis recederent

sed eos, qui quam longissime recessissent, tanquam Deos sibi colendos proponere non erubescerent. Quis non intelligat, in tam nefario idololatriae genere opportunum, saluberrimumque fuisse, ut Deus Optimus Maximus eos, quos cultui suo religiosse addictos paterna sane benevelentia diligebat, legibus palam editis contineret, ne in pessima ruerunt cum turba caeterorum? De Judaeorum populo loquor, cui Sanctissimorum Patriarcharum vita, moresque integerrimi summi Dei clementiam singulari quadam ratione conciliaverunt. Huic enim instituendo divina auctoritate edita fuerunt triplicis generis praecepta, quorum aliis naturale jus ipsum luculentius exhiberetur; aliis, veluti cautionibus, populos uteretur ad evitanda quaecumque pericula polluendae, minuendaeve religionis, unde fieret, ut filii sanctorum non possent ita conjugi, sicut gentes, quae ignorabant Deum, sed in ipsis connubiis contrahendis Daemonis potestatem evaderent, quemadmodum legimus apud Tobiam cap. 6. vers. 17., et cap. 8. vers. 5., aliis denique singularis quidam modus praestitueretur fovendae inter ipsos Judaeos, confirmandaeque societatis, quo fierit, ut cum singulari lege uterentur, nihil haberent, quod ab extraneorum moribus, qui sane erant corruptissimi, exhaurirent, et in quo ad aliena sequenda exempla provocarentur. Praecepta primi generis debuerunt vere naturalium jure censeri, proindeque haberi perpetua, á quibus numquam hominem essent recessuri. Hujusmodi est praeceptum Exodi cap. 20. vers. 13., Deuteronomii cap. 5. vers. 17., ne quis moecharetur, neve uxorem proximi concupisceret, eove minus duceret, adjecta positivo divino jure sanctione poenali, sive poena mortis adversus adulteros et moechos indicta, Levitici cap. 20. vers. 10., Deuteronomii cap. 22. vers. 22. Hujusmodi quoque fuerunt praecepta, Levitici cap. 18. et 20., ubi cautum legimus, qui proximi essent cognatione, nuptias una contraherent, non filii parentibus, non fratres sororibus, sive ex uno tantum, sive ex utroque parente conjunctis, non patruus nepti, aut nepos amitae jungerentur; item ut adfinitatis ratio haberetur, eamque ob rem non privignus novercam, non vitricus privignam, non socer nurum, eademque de causa non g ner socrum, non maritus sororem uxoris, non frater uxorem fratris, non nepos uxorem patrui, vel avunculi duceret. Forte quisquam adhuc in hac re deliberandum putaret, num praecepta isthaec universa jus potius positivum contineant, num naturalem legem clarius explicent, gravem dubitationem concitante primigenia conjugio-

rum institutione, quae demonstrat, post conjugium protoparentum nostrorum, statim matrimonia inter fratres, sororesque fuisse contracta, et quidem ita ipsa disponente natura. Novi, quid vulgo, et passim tradi soleat; nimirum á generali naturae lege dispensari initio debuisse, propterea quod aliter perpetuitate generis prospici nequivisset. At enim mihi, ut verum candide fatear, non satis placere potest ista traditio, quasi non procul sita á contumelir quadam in providentiam divinam inferenda: neque enim aequum videtur ita judicare de summo Numine naturae conjugiorum institutore, aut eas naturae leges praestitueret, quae statim, et illico servari non possent, unde exemplo dispensatione indigerent, eo ipso tempore, quo primum fere indicerentur, inflectendae, interturbandae. Magis lubet ita imprimis cum S. Augustino disserere. Inter bona, quae ut ex conjugiis dimanarent, natura praestituit, est perpetua charitas, quae universos homines firmiter sociaret, ac devinciret; friguisset enim, aut tepuisset illa, si homines universi per varios surculos geniti, et remota ac per gradus propemodum infinitos declinante cognatione sese mutuo spectantes, quodam vinculum paratum sibi non intelligerent, quo sociari arctius iterum possent; quod maxime fit matrimoniis, majorem sane, et quasi fraternam benevolentiam conciliantibus, quibus fit, ut non duo homines tantum, sed duae etiam familiae unius speciҿ ob novam inductam necessitudinem habeantur. Generalis iste conjugii finis, quem natura spectavit, in filiisprotoparentur optime implebâtur, cum matrimonio ipsi invicem jungerentur. Tunc enim natura minus verebatur de discordia inter parentes, et liberos concitanda: tantum timebat de fraterno dissidio; proindeque tantum sollicita de fraterna charitate fovenda, iis ipsis de causis, quibus parentibus abstinendum praecepit á conjunctionibus liberorum, voluit, ut liberi invicem jungerentûr, quo inde solidior redderetur fraterna concordia; tum vero primum vetitum etiam voluit, ne fratres sorores ducerent, quando plures emergerent propagatorum hominum gradus quorum instaurandae benevolentiae studendum oportunius videretur. Quamobrem ita cuncta ex ordine Divina Providentia tribuit, ut quoties magna spes esset futurum, ut homines invicem jam arctissimo vinculo colligati mutuis se adfectionibus complecterentur, tum demum de conjugiis inter alios potius ineundis legem explicaret, de quibus tanta spes haberi non poterat. De duorum hominum ex eodem parente progenitorum charitate, ubi multiplex, et fusa propago esse coepit, magnam habuit

natura fiduciam, satisque putavit societati consultum, si in arctissimum sanguinis vinculum fovendam inter eos charitatem referret, maluitque curam sollicitiorem haberi remotiorum, istos prae illis ad novos matrimoniorum nexus advocando. Quod de fratribus, et sororibus dico, facile unusquisque accommodabit patruis, vel avunculis et nepotibus, privigno et novercae, vitrico et privignae, socero et norui, marito et sorori uxoris, uxori ut fratri mariti, nepoti et uxori patrui, vel avunculi. Verba Augustini, quibus tota haec observatio innititur, habentur in libr. 15. de Civitati Dei cap. 16., ubi de Filis Adae ~~invicem~~ conjugio junctis ita disserebat Sanctus Antistes: *Habita est ratio rectissima charitatis, ut homines, quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur, nec unus in uno multas haberet, sed singulae spargerentur in singulos; ac sic ad socialem vitam diligentium colligandam plurimae plurimos obtinerent. Pater quippe, et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium socerum, numerosius es charitas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebatur et filiis, et filiabus suis; quando fratres, soreresque confugio jungebantur. Sic et Evauxor ejus utrique sexui filiorum fuit et socrus, et mater, quae si duae feminae fuissent, mater altera, et socrus altera, copiosius se socialis dilectio colligaret, Ipsa denique jam soror, quod etiam uxor fiebat, duas tenebat una necessitudines, quibus per singulas distributis, ut altera esset soror, altera uxor hominum numero socialis propinquitas augeretur. Sed hoc unde fieret, tunc non erat, quando nisi fratres, et sorores ex illis duobus primis nulli homines erant. . . . Fuit antiquis Patribus religiosae curae, ne ipsa propinquitas se paulatim propaginum ordinibus dirimens longius abiret, et propinquitas esse desisteret, eam nondum longe positam rursus matrimonio colligari, et quodammodo revocare fugientem.* Non heic subsisto: altera enim opportuna est observatio in eodem argumento. Quaedam sunt, quae non ab initio natura praestituit speciali lege, quod causae praestituendi deficerent, inde tamen subortis, causis; naturalibus praeceptionibus comprehensa intelligimus. Ut exemplum perspicuum tradam, fateri necesse est, futurum esse natura probrum; at interea naturale furti interdictum non percipiebant homines, quosque in bonorum omnium communione constiterunt, tum primum natura vetere furtum incipiente, cum de dominiorum constitutione cogitatum est, et deventum ad rerum divisionem. Ut propius ad rem accedam, progredior, et

ajo quosdam actus suapte natura minime turpes, tales esse coepisse post peccatum originis, quod voluntater ex eo pronam in malum facilius detorquerent, ac premerent; unde post lapsum Sacrae Literae Genesis cap. 3. vers. 7. tradunt, Protoparentes fecisse sibi perizomata, de quibus sollicite non fuerant ante lapsum, quin erubescerent, Gensis cap. 2. vers. ult. Cur non idem dicendum sit de corporum comixtione, quae in integro hominum statu pura omnino, et sine labe fuisset, post lapsum autem, quia, ut scribit S. Fulgentius in epist. 1. ad Gallam cap. 3. *sine libidine in corpori mortis hujus proles humana non seritur; non eam affectant conjugia casta, sed tolerant*, nonnihil haberi coepit, in quo turpitudo quaedam inest, utut venia digna, quod, uti prosequitur Fulgentius in cap. 4., *retenta thori fides maculam diluit, quam contrahit infirmitas carnis?* Idcirco post lapsam naturam, quidquid antea extitisset, emersit nova causa novi praecepti, quo fieret, ut fratres á sororum, vitrici á privignarum, privigni á novercarum nuptiis, caeteraque hujusmodi arctioribus vinculis junctae personae, invicem abstinerent. Immo et ex hoc gravius esse coepit antiquius illud naturale interdictum, ne parentes liberis jungerentur. Re enim vera copulatus filius matri, aut filia patri, in usu conjugii, paternae, maternaeve culpae, utut levissimae conscii redderentur; unde facilem etiam sumerent occassionem, eamdem ipsam sui ipsorum originem, ad quam facile respicerent, quemadmodum abominandi. Quae profecto ratio locum habere quoque videtur in fratribus, in sororibus, in nepotibus, in patruis, in amitis, in avunculis, in materteris, in noversis, in vitricis, in privignis, et hujus generis conjunctissimis personis, quae ob intimam, quae cum patre, vel matre interest, necessitudinem, exhibent quadammodo, praesemtemque constituunt paternam ipsam, maternamve personam. Formulae sacrarum literarum in cap. 18. et 20. Levitici expressae, id paucis quidem, sed perspicue demonstrant, neque enim aliter ego intelligere possum prae caeteris verba illa: *Turpitudinem patris suis, et turpitudinem matris tuae non discooperies: mater tua est: non revelabis turpitudinem ejus. Turpitudinem uxoris patris tui non discooperies: turpido enim patris tui est. Turpitudinem sororis tuae ex patre, sive ex matre, quae domi, vel foris genita est, non revelabis, Turpitudinem filiae filii tui, vel neptis ex filia non revelabis, quia turpido tua est &c.* Quoties ad hanc trutinam res exigatur, facile concludi posset, nuptias praesertim inter fratres ac sorores primigenio jure naturae attento non fuisse interdictas, immo et sub initium saltem propa-

gandi humani generis provide constitutum, ut qui matrimonio jungendi forent post protoparentes, ex eisdem nati parentibus essent; quamquam ut interdici naturae jure inde deberent tales nuptiae, contigerit in posterum, ubi peccatum est, quasi novo, et veluti secundario naturali jure accedente, tum vero non inficias iverim, necessariam fuisse, et revera factam ab hoc naturalium praeceptorum genere Deo ipso auctore dispensationem, et quidem sine injuria naturalis divinae providentiae, cui satis erat ad perennem laudem tales initio regulas praestituisse á quibus nunquam deflecteretur, quoties et ordinem universam sibi praestitutum homines bene agendo, divinisque parendo praeceptionibus reservavissent.

Alterum praeceptorum genus á Deo datum Judaico populo, dixi consistere in suppeditandis quibusdam cautionibus, quibus populus idem periculo quaecumque polluendae, minuendaeve religionis evaderet, evitaret. Eo spectat interdictum illud, ne Judaei cum gentibus, sive cum extraneae religionis hominibus foedera conjugiorum inirent, Exodi cap. 34. vers. 16., Deuteronomii cap. 1. vers. 3., Josue cap. 23. vers. 12., Judicum cap. 3. vers. 6., Esdrae libr. 1. cap. 2., et 10., libr. 2. cap. 3. vers. 23. et 24., quod sane praeceptum, quo non á re suapte natura mala, sed tantum periculosa cavendum indicebatur, non eousque propterea referebatur, ut nunquam ab eodem recedendum foret, praesertim cum vel ipsa fovendae, servandae, propagandaevae religionis utilitas aliud suadere videretur, Deo ipso aliquando ita operante, ut ex connubiis Judaeorum cum alienigenis contractis publicum Religionis bonum emergeret, quemadmodum evenit in conjugio Samsonis, juxta caput 14. Judicum, et in connubio Esther, juxta caput 2. Esther cap. 17.

Postremum praeceptorum genus á Deo datum Judaico populo, dixi consistere in quodam praestituendo modo fovendae inter ipsos Judaeos, firmandaeque societati accommodato. Eo pertinet generale interdictum, ne quis extra tribum suam, una excepta Levitica, nuptias celebraret, ne forte contingeret, ut occasione dotium, aut legitimarum successionum, praedia, et loca uni tribui concéssa ad alteram transferrentur, unde tribuum á Dominico recto ordine discretarum confusio exoriretur, Numerorum cap. ult. Eo etiam pertinet mandatum de fratris semine suscitando, ne defuncti nomen deleretur ex Israel, uti legimus Deuteronomii cap. 25. vers. 5. et 6., juncto cap. 38. Genesis, ubi factum Judae describitur; aliaque non absimilia constituta, in cap. 22. Deuteronomii de querelis mariti adversus uxorem discutiendis, ne stupri poena, de vi in

sponsam alterius illata, ac denique in cap. 24. Deuteronomii de libello repudii, de cujus causis, et juribus inferius commodiore loco agendum erit. Atque isthaec praecepta veluti ad singularem Judaici populi disciplinam accommodata, cum lege ipsa Judaica vel Caeremoniali, vel Judiciali, post praedicatas novi testamenti praeceptiones sine dubio cessaverunt. Caeterum ex his omnibus constat, quam sollicitam gesserint curam Patriarchae veteres, et Judaici populi Principes Summo Deo illustrante, atque mandante, ut nihil in iis, quae ad procreationem, educationemque sobolis pertinerent, nisi honestum, atque ad rectos conjugii fines exactum, in populo Dei, qui non sequeretur abominationes gentium, admitteretur.

Quod si Judaeos tanta olim Deus clementio prosecutus est, ut rectas leges, quas in conjugiis sequerentur, ipse praescriberet, et quoquo modo sese conjugiorum fidelis populi auspicem faceret, quid non ex clementia Dei Servatoris sperandum erat Christiano populo, eo majoribus subsidiis prae Judaeis adjuto, quo majore prae Synagoga Summi Numinis benevolentia Ecclesia gloriatur? Revera, ubi Ecclesiae fundamenta jecit Christus Dominus, non solum á quocumque fornicationis genere declinandum voluit, unde ipsum etiam libellum repudii ob duritiam cordis Judaeorum olim á Mose concessum abolevit, Matthaei cap. 19., quo inter virum, et uxorem perpetua charitas in prolis etiam beneficium perseveraret, sed etiam adeo misertus est infirmitati fidelium, ut in ipso contrahendo conjugio ministrari, ac suscipi Sacramentum instituerit, ad augendam, conferendamve gratiam, ac propterea in iis ipsis, in quibus homines, si plus aequo sibi indulgeant, ruendi periculum invenire facile possunt, praesidium quoddam salutis ad mentem, et corpus continendum in officio collocaverit. Neque heic consistit Christus Dominus: voluit enim, ut in conjugio ipso animi hominum sublimius suspicerent, quando in conjunctione viri, et uxoris symbolum quoddam inesse decrevit conjunctionis Christi, et Ecclesiae, quo spectans Paulus Apostolus in cap. 5. epist. ad Ephesios ita scribebat: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo, et in Ecclesia.* Hinc saepissime vel in ipsis sacris literis et Christus, et Ecclesia sub sponsorum imagine exhibentur, Matthei cap. 25., 2. ad Corinth. cap. 11. vers. 2., Apocalyps. cap. 19. vers. 7. et cap. 21. vers. 9., ut passim omnes intelligerent, in ipsis etiam nuptiis esse de cultu, et religione in Deum, de honestate, de moderatione, ac temperantia cogitandum, quo pertinet, quod ait Paulus 1.

ad Corinth. cap. 7., nimirum qui habent uxorem, tales videri, ac si non habeant, quod dictum Apostolus ita voluit, non ut laqueus injiceretur, sed ut id, quod honestum est, et quod facultatem praebeat sine impedimento Dominum obsecrandi, obtineatur. Quid profecto, nisi honestissimum, et sanctum, in conjugio geret. maritus, quando Christi, qualem etiam fidem, et continentiam profitebitur uxor, quando Ecclesiae se imaginem gerere sedulo meditentur, et animo versent diuturno? Post hanc saluberrimam institutionem nihil propemodum in conjugio relictum esse videtur, quo pro rei sacrae signo, quo conjuges ad Deum semper elevari possint, non habeatur. Paucis et non ineleganter id explicavit auctor memorati sermonis habiti in Concilio Carnotensi anni 1124. ibi: *Sacramentum sacrae rei signum esse, non contemnenda tradit auctoritas. Quod autem sub nubilibus annis celebrandae sunt nuptiae, sacrae rei signum est. Quod assensu vire simul, et mulieris, sacrae rei signum est. Quod unus uni tantum conjugatur, sacrae rei signum est. Quod indulgetur invicem genitivo usui, et honesto, sacrae rei signum est. separari non possint in Domino conjuncti, sacrae rei signum est. Idcirco cum Apostolus de conjugio loqueretur, magnum, inquit, hoc Sacramentum; dico autem in Christo, et in Ecclesia: nimirum Sponsus Ecclesiae Christus, sponsa Christi Ecclesia.* Clarius dicam: Non á mundi incunabulis Christus adveniens sibi Ecclesiam sponsam elegit, sed certum exspectatum est tempus; en nubilium annorum imaginem. Sponte, et liberaliter, et omnino ex benevolentia Christus sibi Ecclesiam, nec nisi consentientem sociavit; en imaginem consensus viri, et uxoris. Unicam Christus sibi elegit Ecclesiam, sine benevolentiae divisione; en imaginem conjugii, quod unum esse debeat, et individuum. Per Christum in Ecclesia regenerantur homines Sacramentis, et ad coelestem universitatem diriguntur; en imaginem conjugalis generationis, et liberorum educationis ad bonum societatis humanae. Promisit Christus Ecclesiae suae, se eidem perpetuo vinculo adhaesurum; en imaginem conjugii nunquam á viro, aut uxore dissolvendi. Fuerunt isti miri sane, et vere divini modi, quibus humana ratio post lapsam naturam interiore appetitu quodammodo subjugata, tandem aliquando juvantibus Christi meritis, in libidinem, et in alios non rectos impetus firma moderatione, ac temperantia dominaretur.

Quid vero adeo sanctum est, ac venerabile, quod impii homines ausu temerario, et sine verecundia adgressi non fuerint? Haeretici isti fue-

runt, in divinam benignitatem injuriam inferre conati, qui solemnes ipsas, et ecclesiastico ruti celebratas nuptias é Sacramentorum numero expungendas dixerunt, digni propterea, quos anathemate damnaret Ecclesia in Concilio Tridentino sess. 7. can. 1., et sess. 24. de Sacramento matrimonii cap. 1., quos etiam olim et antiquius damnavissent, si antiquioribus saeculis prodiissent. Sane quicumque perpendat in hac re unanimem universae Ecclesiae seu Latinae, seu Graecae consensionem; quicumque praeterea respiciat ad perpetuam ecclesiasticorum Patrum traditionem, cui jungantur apertissima scripturarum sacrarum testimonia, non poterit non agnoscere in nuptiis verum institutum á Christo Domino Sacramentum. Ipse jam Sanctissimus Gentium Apostolus, uti superius traditum est, conjugium appellavit nomine *Sacramenti magni:* deinde Sancti Patres, á vetustissimis ipsis exordiendo, idem perspicue tradiderunt. Martyr Ignatius, qui aetatem fere attigit Apostolicam, in epist. ad Polycarpum ita scribebat: *Decet, ut sponsi, et sponsae de sententia Episcopi conjugium faciant, quo nuptiae sint secundum Dominum, et non secundum cupiditatem.* Et ibidem: *Nubat in Ecclesia benedictione Ecclesiae ex Domini praecepto.* Et rursum: *Tametsi veteri lege matrimonium solo contrahentium consensu ratum consisteret, Christianae nihilominus leges Sacerdotalem benedictionem adhiberi adeo religiose sanxerunt, ut eam temere praetermittere, primis Christianis piaculum videretur, occultasque nuptias reputarent, quibus haec praeter Domini praeceptum forma deesset.* Clemens Alexandrinus secundi saeculi scriptor meminit manus impositionis, quae á Sacerdote sponsae benedicturo fiebat, in libr. 3. Stromatum reprehendens sponsas nimium ornatas ad Ecclesiam accedentes, ibi: *Cui manum imponet Presbyter? Cui benedicet? Num mulieri* (nimirum nubenti) *quae est ornata, sed alienis capillis, et per illos alii capiti?* Tertulianus libr. 2. ad uxorem cap. ult. ita scribit: *Unde sufficiant ad enarrandam felicitatem ejus matrimonii, quod Ecclesia conciliat, et confirmat oblatio, et obsignat benedictio, Angeli renuntiant, et Pater ratum habet.* Episcopi Concilii Mediolanensis sub finem quarti saeculi in epistola ad Siricium inquiunt: *Non negamus, sanctificatum esse á Christo conjugium divina gratia fundatum.* Idem Siricius Papa in can. 50. caus. 27. quaest. 2 commemoravit benedictionem, quam nupturae Sacerdos imponebat, quamque violare instar esset sacrilegii. Junge canonem 33. dist. 23., seu canonem 5. caus. 30. quaest. 5., qui pertinet ad Carthagi-

nense vulgo IV. Concilium anni 398., item caput 6. epistolae Innocentii I. ad Victricium. Quidquid idem Innocentius in can. 2. caus. 34. quaest. 1., conjugium legitimum vocat *Gratia divina fundatum*? Quidquid Leo Magnus in can. 17. caus. 27. quaest. 2. ait, nuptias á principio ita constitutas, ut se haberent *conjunctionis Christi, et Ecclesiae Sacramentum;* quod idem est, ac quod dicitur in fine canonis *nuptiale mysterium* non *ministerium*, uti nonnulli depravati Gratianei Codices exhibent? Quod si ad recentiora tempora deveniendum sit, in medium proferri poterunt Capitularia Francorum libr. 7. cap. 386., quibus statuitur, ducendas uxores esse *cum benedictione Sacerdotis, sicut in Sacramentario continetur;* item responsa Nicolai I. ad Bulgaros cap. 3., quibus indicatur, sponsos *in Ecclesia Domini per Sacerdotis manum statui, sicque demum benedictionem, et velamen coeleste suspicere.* Addi possent cap. 9. de simonia, cap. 9. de Haereticis, Constitutio Martini V. in fine Concilii Constantiensis anni 1415., qua jubetur, suspectos de haeresi interrogari, *an credebant, quod Christianus contemnens susceptionem Sacramentorum Confirmationis, vel Extremae-Unctionis, vel solemnizationis matrimonii, peccet mortaliter;* et tandem decretum Eugenii IV. pro Armenis, ubi perspicua Sacramenti matrimonii doctrina proponitur. Non est omittendum, quod inhaerens Apostoli Pauli vestigiis tradidit S. Thomas in cap. 5. epist. ad Ephesios lect. 10. ibi: *Quatuor Sacramenta dicuntur magna: Scilicet Baptismus ratione effectus, quia delet culpam, et aperit januam Paradisi: Confirmatio ratione Ministri, quia solum á Pontificibus, et non ab aliis confertur: Eucharistia ratione continentiae, quia totum Christum continet: Matrimonium ratione significationis, quia significat conjunctionem Christi, et Ecclesiae.* In conspectu horum omnium, sive verbi Dei scripti, sive verbi Dei per Patres non interrupta temporum serie traditi, quaenam superesse dubitatio potest, quin matrimonium inter Sacramenta novae legis jure optimo recenseatur? Nimirum quoties signo quodam sensibili ex divina institutione gratia Dei confertur, quid deest amplius, ut illud Sacramentum esse dicamus? In conjugio celebrando si aut elicitum conjugum consensum, aut Sacerdotalem benedictionem consideres, signum semper sensibile agnosces: eodem signo gratiam Dei conferri, et quidem ex divina institutioni memorati Ecclesiae Patres tradiderunt. Debebit igitur in conjugio fidelium verum novae legis Sacramentum agnosci.

Post divinam hanc institutionem ad sacrae rei dignitatem elevatae, fi-

delium nuptiae, quo celebrarentur honestius, ecclesiasticis legibus pro temporum opportunitate latis ita directae fuerunt, ut nihil in illis admitteretur, quod Sacramenti religioni minime conveniret, juxta facultatem Ecclesiae á Christo concessam, agnitamque in Tridentino Concilio in sess. 24. de Ref. matrim. can. 3. et 4. Hinc saepe in ecclesiasticis conventibus generalibus aeque, ac singularibus provinciarum, vel dioeceseon, saluberrima multa constituta scimus, quibus celebrandi matrimonii formae, ac modi decore, et ad sacra mysteria apposite stabilirentur. Religiosi etiam Principes non defuerunt, qui optimas contractibus conjugiorum leges dicerent, easque, quibus dum ad civilem societatem magis, magisque firmandam, ad promovenda familiarum decora, et ornamenta Civitatum, atque ad tranquilitatem reipublicae curandum, matrimonia dirigerentur, eam formam induerent, qua decentius consecrari per Ecclesiam possent; unde fieret, ut, quoniam duplex ex matrimonio bonum, spirituale primum, civile alterum, ad utrumque curandum et viri ecclesiastici, et piissimi Principes in unum conspirasse viderentur, juxta doctrinam S. Thomae scribentis, tum in 4. dist. 34. quaest. un. art. 1. ad 4., tum in 4. contra gentes cap. 78., humanam generationem, quae ex matrimonio pendet, ad tria potissimum ordinari, nimirum ad perpetuitatem speciei, ad perpetuitatem boni politici, et ad perpetuitatem Ecclesiae; eamque ob rem, quemadmodum in iis, quibus ordinatur ad speciei perpetuitatem, dirigitur á natura in eum finem inclinante, ita in iis, quibus ordinatur ad bonum politicum, subjacere ordinationi civilis legis, et in iis, quibus ordinatur ad bonum Ecclesiae, ejusdem Ecclesiae regimini subjacere.

Colligitur ex his, distare plurimum matrimonie Infidelium á matrimoniis Christianorum divino ritu contractis. Siquidem in illis, dummodo saltem naturalis honestas servetur, et publici in humanam societatem exinde provenientis boni ratio habeatur, simplex contractus ad publici juris formam exigendus dignoscitur, et quidem illius generis, qualem Romani veteres definiebant, nimirum in quo non tam ageretur de conjunctione viri, et mulieris, quam de individua inter conjuges vitae consuetudine ineunda, uti tradidit Justinianus in §. 1. institut. de patria potestate, et ex eo Alexander III. in cap. 11. de praesumptionibus; veluti olim tradebat Modestinus in l. 1. ff. de ritu nuptiar., de consortio omnis vitae, et divini, humanique juris communicatione; in istis vero, seu matrimoniis Christianorum, quoties ex praescripto Christi Domi-

ni et Ecclesiae contrahantur, praeter civilis contractus formam, Sacramenti etiam ratio, et virtus inest. Quamobrem nuptias apud Christianos rite contractas ita definies, ut sint viri, ac mulieris juxta conjunctio cum dignitate Sacramenti. Si forte quemquem turbet Innocentii III. rescriptum in cap. 8. de divortiis, scribentis. *Conjugii Sacramentum apud fideles, et infideles existere*, monebo illum, Sacramenti nomen ibidem non nisi improprie ad infidelium conjugia referri; nimirum ut intelligatur pro vinculo quodam arctissima, et indissolubili, quo adhuc singulari possit mysterium conjunctionis Christi, et Ecclesiae; quando in sacris literis etiam ante novum Testamentum jam sub nomine sponsorum et Christus, et Ecclesia prophetico dicendi genere designabantur. Qua in significatione etiam alibi Innocentius rest cripsit, ante baptismum posse suscipi Sacramentum conjugii, sicut e- Sacramentum ordinis ante baptismum apud veteres Levitas susceptum est, cap. ff. de presbyt. non baptizato. Neque enim suspicor, exinde quemdam posse concludere, Innocentium putavisse, jam in vetere lege ordinem Sacramentorum numero habitam fuisse; sed tantum improprie, et eatenus, quatenus in Levitico prisco ministerio figura erat Pontificatus, et ordinis novae legis, in quo demum Sacramenti dignitas futura fuisset. Caeterum idem Innocentius hoc discrimen perspicue explicavit in cap. 7. de divortiis, ex quo nihil amplius superesse potest dubitationis, ut concludatur, Innocentium censuisse, inter solos fideles, et baptizatos verum esse posse conjugii Sacramentum. Nondum tamen videntur ista in luce clarissima collocata, nisi hoc in loco nonnullas quaestiones subjiciam, in quibus enodandis canonum cultores etiam studiosissimi non parum laboraverunt.

QUAESTIO I.

De vulgari matrimonii partitione in legitimum, ratum, ac consummatum.

NESCIO, an primus Gratianus apud cultores canonum, an primus Petrus Lombordus apud Theologos; uterque sane recentiorum scholarum Parentes, et Duces, ad explicandas magis perspicue varias con-

nubiorum cualitates, et gradus, distinxerint inter conjugia legitima, et conjugia rata; immo tradiderint, alia esse conjugia legitima simul, et rata; alia legitima quidem, non rata; alia é converso rata, non vero legitima; an potius uterque vulgaverint commentariis suis, quod recens ex instauratarum sui temporis scholarum disciplina accipere potuerunt. Ait Gratianus post canonem 17. caus. 28. quaest. 1., conjugium legittimum esse, quod legali institutione, vel provinciae moribus contrahitur; quod ipsum eisdem fere verbis explicat Lombardus in libr. 4. sentent. dist. 39. in fine; addit tamen Vir Theologus legitimum esse conjugium, quoties praeterea *non contra jussionem Domini* contrahatur. Hujusmodi exemplum proferunt in conjugio inter infideles inito, apud quos nullum potest esse conjugii Sacramentum. Ratum illud appellant, quod á fidelibus ex praescripto Ecclesiae celebratur, cui Sacramenti dignitas, et virus inest, etiam si forte desint dotales tabulae, aliaeve similes civilis contractus formulae, quae solemnitatem matrimonii augere videntur, ac celebritatem. Quod si et istae juris publici solemnitates interveniant, matrimonium ratum aeque, ac legitimum esse dixerunt. Non est, cur quisquam repugnet recentioribus istis loquendi modis, praesertim postquam in Pontificum Maximorum rescriptis adhiberi coeperunt, unde probati videantur, cap. 7. vers. *nam etsi* de divortiis. Revera, licet aput antiquos Patres non eadem omnino adpareant loquendi formulae; in eamdem tamen universi illi ivere sententiam, ut pote qui infidelium conjugium passim agnoverunt tanquam legitimum, et in ipso non mediocre nuptiarum bonum; conjugium autem fidelium ex praescripto Ecclesiae celebratum stabilius adhuc, et longe difficilius dissolvendum esse dixerunt ob Sacramenti firmitatem. Neque displicere ad hanc rem cuiquam potest *rati* conjugii vocabulum: siquidem apud Latinos Scriptores id ratum dici solet, quod magis firmum est, atque inconcussum; unde ratos legimus haberi contractus, quibus firmandis solidius quoddam praesidium accedit; unde etiam nonnulla jure valere dicuntur, quamquam adhuc rata non sint, argumento l. 3. §. 1. ff. de donat. int. vir. et uxor., quemadmodum et rata fieri posse, quae ex juris subtilitate non valeban, l. 3. cod. de contrah. et comitt. stipul. Quod si veteres Ethnici ratas hominum preces Diis fusas dixerunt, quibus Dii ipsi favissent, juxta illud Ovidii libr. 1. Fastorum prope finem: *efficiantque ratas utraque diva preces*, quasi eas, quae non in irritum fusae fuissent; potiore jure nos rata conjugia appellabimus, quae sunt

apud Ecclesiam stabilita superna benedictione, juxta phrasim Tertuliani jam superius laudati, cum matrimonium memoraret, quod *Ecclesia conciliat, confirmat oblatio, obsignat benedictio, Angeli renuntiant, Pater RATUM habet.*

Equidem video, perspectissimam esse rem, quae passim sub oculos ponitur, cum dicitur, aliquando conjugium esse et legitimum, et ratum; quod scilicet, et juxta publicas leges contractum sit, et Sacramenti habeant dignitatem; item cum dicitur, esse legitimum tantum, non ratum; quod scilicet legibus publicis Civitatum consentaneum sit, sed vel ob personae defectum, vel ob alias causas Sacramentum esse non possit. At vero cum traditur, aliquaado ratum esse, non legitimum, juvat id paulo cum latius, tum clarius explicare. Ex iis, quae jus civile non probavit, quaedam sunt omnino damnata ita, ut nullum omnino sortiantur effectum; quaedam autem, quae licet non omnino probata sint, eamque ob rem civili effectu careant, in sua tamen adhuc natura consistunt, ac si apud Romanos cives non agerentur. Est haec generalis pactionum universarum doctrina, quarum aliquae penitus evertuntur positiva lege, alicujus populi, vel quod minus honestae, vel quod Reipublicae perniciosae videantur; aliae é contrario quamquam non omnino juventur, sustineantur, quod certa, jure publico, praestituta forma destitutae sint adhuc tamen naturalem obligationem inducunt, quod non sint omnino damnatae, eaedemque proprie pacta nuda appellantur. Accommodemus regulam matrimoniis, quae sane et ipsa pactione, sive consensu ineuntur. Juxta conjugia sunt, quae ad legum publicarum sanctiones undecumque exacta deprehenduntur. Ad injustorum conjugiorum duplex est species: alia enim licet injusta, adhuc tamen conjugia sunt, nimirum hinc non habentia omnes publici juris effectus, illinc non omnino damnata, quasi mero naturae jure consistant. Quamobrem belle Ulpianus in l. 13. §. 1., juncto §. 4. ff. de leg. Jul. de adult., tres mulierum species indicavit, uxorem justam, uxorem injustam, et eam, quae uxor nec dici, nec esse potest; ut in uxore sive justa, sive injusta adulterium committeretur, non in ea, quae quamvis ducta, puta ob consanguinitatem nec dixi uxor, nec esse potest: et quando injusta uxor adhuc ab ea, quae nec dicitur, nec est uxor, distinguitur, quis inficiari potest, injustam uxorem dici, quae legibus Romanis uxor non habetur, uxor tamen proprie est naturali jure quod positiva lex minime immutaverit. Exempla perspicua sunt. Quid enim si servi, aut pere-

grini, uno verbo, quotquot cives Romani non essent, matrimonium contraxissent? Justum hoc conjugium Romanis legibus non habetur, princ. instit. de nuptiis, quin tamen conjugium idem Romana lege damnetur; quod propterea in genere, juxta Pomponii phrasim in l. 8. ff. de ritu nupt., non legibus quidquam definitum adparet, sed ex moribus judicatur. His positis, dico, Sacramentum conjugii accedere posse conjugio, seu quod justum sit, seu quod injustum, dummodo non lege damnatum. Siquidem statim ac consistit conjugium, etiam si ex mera naturalis juris simplicitate sine majore juris publici praesidio, jam quidquam profecto positum est, cui Sacramentum accedat; quemadmodum si de jurejurando sermo sit, jure dicitur, istud pactionibus accedere non posse lege damnatis, ne vinculum iniquitatis habeatur, posse tamen accedere pactionibus non undecumque lege probatis, auth. *Sacramentum puberum* cod. si adversus venditionem. Non est longe petita jurisjurandi similitudo. Utrobique de accessoriis agitur; quando verum est, et firmandis generaliter conventibus jusjurandum, et firmandis, sanctificandisque conjugiis Sacramentum accedere; ac propterea si quod pactum nullo modo consistit, non firmatur jurejurando, firmatur autem quod consistit, sive omni jure, sive tantum in simplicitate naturae consistat; conjugium, quod nullo modo consistit, minime sanctificare poterit Sacramento, contra sanctificabitur, quod quoquo modo consistat, saltem in naturalis juris simplicitate. Nunc revocentur isthuc nuper memorata exempla conjugiorum, quae peregrini, quae servi, quae homines Romanae civitatis jure carentes contrahant. Quoniam ista utut non justa, adhuc tamen natura consistunt, nec Romanis legibus sunt damnata, Sacramento eadem firmari, ac sanctificari, ecclesiasticis legibus definitum adparet, cap. 1. de conjugio servorum. Neque simile exemplum quisquam adferre poterit in conjugiis alterius generis, quae damnata omnino jure publico demonstrentur. Itaque perspicue, ut arbitror, declaratum est, quomodo intelligenda sit vulgaris illa traditio, qua docemur, posse aliquando esse conjugium ratum, quin sit legitimum, id est, Sacramento sanctificatum, quin omnes publicarum legum effectus sortiatur.

Qualecumque vero sit conjugium, vel legitimum tantum, vel etiam ratum, adhuc tamen jure subsistit, et firmitatem obtinet suam, etiam si nondum liberis operam conjuges dederint; unde jure optimo á legitimo vel ratio conjugio distinguitur consummatum, non sane dixerim, quasi conjugium á conjugio, sed quasi ulterior vel rati, vel legitime conjugii

gradus. Nam de legitimis nuptiis id jam tradiderunt Jureconsulti Ethnici, l. 30. ff. de reg. jur., l. 15. ff. de condit. et demonstr., l. 32. §. 13. ff. de donat. int. vir., et uxor., de rato autem matrimonio clarius adhuc, et propositis sanctorum exemplis testati sunt ecclesiastici Patres, quorum plurimi recensentur in causa 27. quaest. 1. Hinc plane proficiscitur, posse conjuges etiam post datam mutuam fidem, et factam invicem suorum corporum potestatem, ex consensu abstinere, firmo nihilominus manente conjugii vinculo, ita docente inter caeteros Augustino libr. 1. de nuptiis, et concupicentia cap. 11. ibi: *Quibus vero placuerit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiae in perpetuum abstinere, absit, ut inter illos vinculum conjugale rumpatur; immo eo firmius erit, quo magis ea pacta secum inierint, quae carius, concordiusque servanda sunt non voluptuariis nexibus corporum, sed voluntariis affectibus animorum. Neque enim fallaciter ab Angelo dictum est ad Josep: Noli timere accipere Mariam conjugem tuam. Conjux vocatur ex prima fide desponsationis, quam concubitu nec cognoverat, nec fuerant cognit urus Nec perierat, nec mendax manserat conjugis appellatio, ubi non fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio. Erat quippe illa Virgo, ideo et sanctius, et mirabilius jucunda viro suo, quia etiam fecunda sine viro Propter quod fidele conjugium parentes Christi vocari ambo meruerunt, et non solum illa Mater, verum etiam ille Pater ejus, sicus conjux matris ejus, utrumque mente, non carne. . . . Sed cum illo non seminante illa peperisset, profecto nec ambo parentes essent, nisi inter se etiam sine carnis commixtione conjuges essent.*

Ut clarius ista intelligantur, animadvertere juvat cum Isidoro Hispalensi libr. 9. originum cap. ult., *tres ob causas conjuges dici: Prima est causa prolis, de qua legitur in Genesi: Crescite, et multiplicamini. Secunda causa adjutorii, de qua ibi in Genesi dicitur: Non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adjutorium simile. Tertia causa incontinentiae, unde dicit Apostolus, ut qui se non continet, nubat.* Equidem duae primam ipsam conjugii originem, atque institutionem spectant, quemadmodum liquet ex laudatis apud Isidorum Geneseos monumentis. At postrema tum demum suborta fuisse videtur, cum in statu naturae lapsae ingravescere humana infirmitas coepit, ad quam sane unam Apostolus nuper apud Isidorum laudatus respexit. Cum vero nemo esse possit, qui substantiam conjugii ad postremam hanc causam referendam putet, utpote quae conjugio jam constituto postea accessit, illud superest,

ut vel ad primam, vel ad secundam conjugii substantiam referatur. AEque conditor Deus utramque probavit in cap. 1. et 2. Geneseos: quum vero feminam conditurus eam ideo sociaverit Adae, ut Adae simile adjutorium daretur; ac tum demum bonum prolis esse voluerit, cum jam inter utrumque firmata societas esset, facile colligitur, adjutorii illius causam tanquam praecipuam habitam á Deo conjugii institutore fuisse. Notanda sane verba illa: *Adjutorium simile:* neque enim quasi duos potestate pares condidit, junxitque animis Deus, ne forte quaecumque societas, atque animorum consensio matrimonium haberetur, sed unum adjutorem alterius, alterum praecipuum familiae regimen vindicantem; sed unum alteri similem, non aequalem, ut alter alteri subjiceretur, quas utriusque notas natura ipsa in difformi sexu constituisset. Et revera cum ex divina ordinatione constantissimum, ac perpetuum conjugii vinculum necteretur, matrimonii in eundi substantia erat in ea causa potissimum collocanda, quae perpetuo etiam consisteret, cujusmodi esse non poterat sobolis procreatio, cui sera conjugum aetas inepta fuisset; poterat é converso arctissima quaedam societas animorum, et individua communio vitae; immo cum isthaec universae vitae communio, hominum conjunctiones á conjunctionibus brutorum maxime distingueret, quando in procreatione sobolis omnia fere sunt hominibus, brutisque communia, tanto aptius erat humani conjugii substantiam ponere non in ipsa procreatione sobolis, sed potius in individua universae uitae communione, quanto dignior conjunctio hominum esse deberet conjunctione brutorum. Adde his, pertinere ad bonum praecipue universitatis, quod uxor prolis causa ducatur; pertinere autem ad mutua officia invicem inter conjuges ipsos praestanda, quodducatur uxor causa adjutorii, id est, quod uti ajebant Romani veteres, fiat inter conjuges individua consuetudo vitae, atque omnis juris communicatio. At bonum illud universitatis, quod ex sobolis procreatione dimanat, licet aliquando praeceptum fuerit, ut curaretur, quoties nimirum universitas alias in interitum vergeret, quandoque tamen, immo ut plurimum, postquam latissime propagatum est genus humanus, non adeo magnum est, ut illi non praestet continentiae bonum, quod ipsi conjuges consequantur. Sed foedus sanctissimae secietatis, ac communionis semel inter conjuges initium invicem eos ita devincit, ut vix praestantius quoddam bonum proponi possit, cujus adsequendi gratia quoquo modo sit ad eodem foedere recedendum. In hac utriusque causae com-

paratione, causam adjutorii, sive individuae vitae, causae sobolis procreandae facile praeferemus, ut in illa potius, quam in ista substantiam, humani conjugii collocemus, unde deducatur quod ab initio constitui, non solum vere matrimonium dici, quod necdum consummatum sit verum etiam illud, in quo conjuges concordi voluntate de continentiae bone servando consentiant.

Posita res esset extra omnem difficultatem, nisi adhuc objicerentur duo monumenta, alterum Augustino, alterum leoni Magno adscriptum in can. 16. et 17. caus 27. quaest. 2. quae sane aeteres Interpretes non parum turbaverunt, Verum quod spectat canonem 16., jamdiu Romani Correctores palam fecerunt eumdem perperam ex Augustino laudari, quando inter Sancti Hipponensis Antistitis opera minime reperitur. Addo ego, apud Augustinum é contrario ejusmodi legi sententias, quae in oppositam partem nos adducere necessario debeant quemadmodum perspicue liquet ex can. 9., et 10. eadem causa, et quaestione. Amplius progressi sunt Romani Correctores, scribentes, laudatum canonem 16. *videri summam sequentis capitis*, nimirum 17. Ego, venia dixerim virorum gravissimorum, hinc notae subscribere nequeo; quamquam enim noverim, contingisse aliquando in Gratiani codice, ut adjectae canonum Summulae pro canonibus haberentur, sicut inter caeteros adparet in can. 7., et 8. eadem caus. et quaest., tamen in hac parte id non contigisse demonstratur vel ex eo, quod eadem ipsa verba rursum sub Augustini nomine apud Gratianum legantur post canonem 39. eadem causa, et quaest., vel ex eo, quod sub Augustini etiam nomine legantur apud Petrum Lombardum Gratiano coaevum Scriptorem in libr. 4. Sententiarum dist. 26. Neque vero me quisquam interroget, cuinam canon sit adscribendus? Siquidem investigent fragmenti illius auctorem, qui plus otii habent: mihi sufficit observavisse, illud non esse Augustini, cui caeteroquin adscribitur; propptereaque nihil facessere negotii, quousque nec paris, nec haud longe inferioris, nec forte majoris cujusquam viri ecclesiastici nomine vere insignitum proferatur. Ad canonem 17. iterum Romani Correctores animadverterunt, vitiatam fuisse á collectoribus scripturam, praesertim ubi pro verbis illis postremis *nuptiale ministerium*, scribendum erat ex integra Leonis epistola ad Rusticum Narbonensem *nuptiale mysterium*. Interrogaverat Leonem Rusticus, num valerent nuptiae cum quadam virgine contractae ab eo, qui concubinae jampridem fuerat junctus. Respondit Sanctus Pontifex, nihil obesse nup-

tiis cum alia jure contrahendis veterem usum concubinae, quam quoties vir causa legitimae ducendae uxoris dimisisset, ex ejusdem Leonis sententia non erat duplicatio conjugii, sed profectus honestatis, can. 11. caus. 32. quaest. 2., atque hujus rei ratio reddebatur, quia nuptiale mysterium, quod scilicet in significanda Christi cum Ecclesia conjunctione consistit, in concubina desideraretur, quae sane sententia á proposita disputatione distat quam longissime. Caeterum ad hujus capitis interpretationem plurimum juvare posset, mentem Leonis rescribentis intime perscrutari, qualis deduceretur ex totius epistolae lectione, quemadmodum ego jam observavi in meis animadversionibus in Gratianum parte 2. tom. 1. cap. 42. Juvabit quoque ea observare, quae inferius tradam in quaest. 4. de veterum concubinatu, ubi hanc ipsam Leonis epistolam commemorabo.

QUAESTIO II.

Quomodo in conjugio Christianorum cohaereant et ratio contractus et ratio Sacramenti?

DUPLICEM esse matrimonii inter Cristianos initi rationem, inficiari nemo potest; nimirum in eo celebratur et contractus quidam certis legibus inter conjuges custodiendis, cujus vi communis est connubiis omnibus sive inter Christianos, sive inter caeteros homines indoles, ac natura; et Sacramentum Ecclesiae, cujus causa connubia fidelium tam ob nobiliorem supervenientem dignitatem, quam ob spirituales, qui ex divina institutione proficiscuntur, effectus, multo connubiis infidelium praestant. Verum quo firmior apud nostros est ista traditio, eo minus certum est, quomodo invicem et ratio contractus, et ratio Sacramenti cohaereant, ob varias Ssholasticorum disputatienes, quibus nondum finis impositus est ex Ecclesiae definitione. Ut verum candide fatear, post pensatas opinionum omnium, quae hinc illinc emerserunt, causas, anceps adeo sum, ut ignorem, in quam potius mihi sit partem eundum; illudque opportune usurpem, quod in quibusdam de Sacramento baptismi quaes-

ionibus ajebat Augustinus in can. 31. de consecr. dist. 4., divinum judicium per alicujus revelationis oraculum concordi oratione, et impensis supplici devotione gemitibus implorandum esse, ita sane, ut post me dicturos sententias, si quid jam exploratum, et cognitum adferrent, humiliter exspectarem. Interea neminem otiose morabor, quodque satis erit audendae haesitationi meae; satis etiam erit curiosae lectorum voluntati, exhibebo, non componentis, aut disputantis, sed enarrantis instar, quid senserint variae Scriptorum classes, quarum singulis sua laus est, post quae unusquisque in quam magis propendere videatur, opinionem incli net, nisi forte et eadem ipsa affectus sit animo dubitatione qua me affici in praesentia sentio.

In eo vertitur totus disputationis cardo, ut (quoniam Sacramenta omnia suum ministrum habent, suam etiam formam, et materiam, uti recentiores Theologi loqui adamarunt, vel certa verba, et res, sive sensibilia signa, uti veteres loquebantur) commode designetur et Sacramenti matrimonii minister, et Sacramenti ejusdem forma, ac materia, sive verba, ac sensibilia signa, ex quibus matrimonium ad producendam Dei Gratiam jure elevatum esse credatur. Certa ab incertis sejungamus. Quae certa sunt, et ab omnibus sine dubitatione recepta, ad duo capita reducuntur. Primum est, generaliter in Sacramentis omnibus, ac propterea etiam in Sacramento matrimonii, eum esse ministrum, qui formam pronuntiat, eam esse formam, quae materiam sanctificat, eam esse materiam, quae per formam á ministro sanctificatur. Alterum est in Concilio Tridentino licet multa specialiter de Sacramento matrimonii disputata fuisse sciamus, multa etiam definita, nihil tamen expresse, fuisse cautum de ejus Sacramenti materia, forma, et ministro. Satis fuit providis Patribus firmavisse imprimis fidei dogma, quo in matrimonio rite celébrato verum novae legis Sacramentum agnosceretur; deinde ad occurrendum pluribus animarum periculis, quae ex clandestinis conjugiis passim emergebant, utpote, quae rata, et vera conjugia habita fuerant, quandiu ea irrita non fecit Ecclesia, cavisse, ne in posterum aliter celebrarentur matrimonia, quam praesente Parocho, vel alio Sacerdote de ipsius Parochi, vel Ordinarii licentia, adjiciendo, ut ad celebrationem matrimonii in facie Ecclesiae procedatur, ubi Parochus viro et mulieri interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat, *Ego vos in matrimonium conjungo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti*, vel aliis utatur verbis juxta receptum uniuscujusque Pro

vinciae ritum. Certa haec sunt apud omnes; nunc Scholasticorum dissidia expendamus.

Melchior Canus in suo celeberrimo opere de locis Theologicis libr. 8. cap. 5. secutus Guillelmum Parisiensem, et doctrinam Concilii Coloniensis anni 1536. tradidit, civilem contractum á conjugibus initum habendum esse tanquam materiam Sacramenti, cui Sanctificandae forma á Sacerdote prolata accedat, scilicet cum Sacerdos ait, *ego vos conjungo &c.* juxta laudatam Tridentini Concilii sanctionem; ac propterea conclusit, ministrum Sacramenti esse Sacerdotem, qui rite conjugibus benedicat, quam doctrinam non pauci ex recentioribus secuti sunt. E contrario multo plures numero fuerunt, qui Sacerdotalem benedictionem mere caeremonialem esse, et ad unam Sacramenti solemnitatem, non ad substantiam pertinere dixerunt, qui propterea contrahentes ipsos Sacramenti ministros appellaverunt; at deinde ubi de forma, materiave Sacramenti designanda ageretur, in varias iterum classes discissi sunt; uti enim ait Benedictus XIV. de Synodo dioecesana libr. 8. cap. 13., aliqui cum Catharino docuerunt, consensum contrahentium exterioribus signis expressam esse materiam; verba vero á Christo Domino semel prolata, Matthaei cap. 19. *propter hanc relinquet homo patrem, et matrem, et adhaerebit uxori suae,* esse formam pro omnibus fidelium matrimoniis. Alii cum victoria opinantur, verba unius contrahentis, qui primo tuum exprimit consensum, esse materiam, et verba secundo proferentis esse formam; per quam prima determinantur ad constituendum contractum, et Sacramentum. Alii cum Covarruvia, Bazquez, et Basilio Pontio existimant, consensus utriusque contrahentis verbis, seu signis manifestatos esse formam, corpora esse materiam remotam, eorumque traditionem, et acceptationem (quam nescio, quo modo á consensu distinguant) esse materiam proximam. Alii cum Cardinalii de Lugo dicunt, contrahentium verba, seu signa, prout sunt traditio corporum, esse meteriam; ut vero significant, et causant personalem obligationem in utroque contrahente, esse formam. Alii denique, et magis communiter cum Soto, Bellarmino, Suarez, Sanchez, et Gonetio affirmant, utriusque contrahentis consensum verbis, seu signis expressum esse materiam simul, et formam, sed sub diversa consideratione; nimirum materiam, quatenus significat corporum traditionem, formam, quatenus mutuam exhibet eorundem aceptationem. In opinionum tam variarum conspectu clamavit laudatus Canariensis Episcopus, indicium non leve esse falsi-

tatis opinionis, ad quam adstruendam coguntur illius assertores tot diversas adsignare unius Sacramenti materies, et fermas, quarum pleraeque haereticis nugatoriae, aut certe parum solidae videntur.

Jam vero proferamus monumenta, quibus utraque secta, tam eorum, qui Cano adhaeserunt, quam eorum, qui contra Canum senserunt, in suam quisque partem trahi professi sunt. Singuli ratione pugnant: singuli traditiones Patrum, ac veterum, Theologorum sententias suae opinioni accommodant: singuli de Tridentini Concilio mente investiganda solliciti; neutri perspicuam definitionem Ecclesiae proponentes. Qui Cano adhaeserunt, duplici argumentorum genere utuntur; siquidem primo suam opinionem aliorum, quasi absonam, et alienam á germanis sacrae doctrinae principiis conficiunt. Ad primum genus referunt plurimas Sanctorum Patrum veterum formulas, nimirum Ignatii Martyris, Clementis Alexandrini, Tertulliani, Ambrosii, et Episcoporum Concilii Cartaginensis vulgo IV., ajentium, *nuptias benedictione Ecclesiae, obsignari*, aut *confirmari*; item *manum imponere nubentibus Sacerdotes*, ac *benedicere:* addunt praeterea Thomam Aquinatem in 4. dist. 1. quaest. 1. art. 3. scribentem, matrimonium, secundum quod est in officium naturae, sicut poenitentiam, secundum quod est virtus, non habere aliquam formam verborum; sed secundum quod utrumque est *Sacramentum in dispensatione ministrorum Ecclesiae consistens*, utrumque habere aliqua verba; quod etiam clarius explicat in libr. 4. contra Gentes cap. 78., dum inquit, *quamdam benedictionem nubentibus per ministros Ecclesiae adhiberi.* His accedit generalis odservatio, qua dignoscitur, omnia Sacramenta ex dispensatione ministrorum Dei pendere; immo etiam adparere in Sacramento matrimonii ministerium Sacerdotale; dum á Sacerdote proferenda sunt ea berva *ego vos conjugo &c.*, aut alia similia juxta receptum uniuscujusque Provinciae ritum, quae sane non inutilia esse debent. Et quamquam certis in casibus, veluti in baptismate urgente necessitate conferendo, etiam laicus ad conferendum Sacramentum admittatur, non tamen is veluti ordinarius administer censetur, per quem Sacerdotes, qui Ordinarii ministri sunt excludantur quod sane contingeret in Sacramento matrimonii, cujus si ministri contrahentes essent, ita ab eisdem Sacramenti collatio, et forma penderet, ut viri ecclesiastici á sacro illo ministerio prorsus excluderentur. Secundum argumentorum genus ita ex Cano complector. Imprimis verba, quae proferunt contrahentes, nullam praeseferunt sacrae rei imaginem,

qualis in Sacramentorum forma requiritur, aut esse solet: immo illa talia sunt, qualia ab Ethnicis ipsis in conjugiis pronuntiantur: alias vero in Sacramentis omnibus licet materia sit res aliqua naturalis, et quae antea in humanos usus conferri soleat, forma tamen supernaturalis sit oportet, cujus scilicet vis, et significatio non á natura, sed á causa quadam superiore oriatur. Nam Sacramenta, uti in Scholae proverbio est, efficiunt, quod figurant; significatio autem Sacramenti in forma vel maxime eluxet. Quod si invicem comparentur verba, et quae á contrahentibus, et quae á Sacerdote proferuntur in nuptiis celebrandis, facile dignoscitur, contrahentium verba undique naturalia esse, atque omnibus usurpata gentibus, é contrario verba Sacerdotum sacrae rei symbolum, et effectum praeseferre. Praeterea quando verba aliqua sunt forma Sacramenti, si nutus, vel scriptura, vel aliud unumquodque signum eorum loco verborum substituitur, inanis actio est: at si contrahentes loco verborum, nutus, vel scripturam supponant, aeque conficiunt matrimonium, ac si verborum millibus uterentur. Quod profecto si quis recte consideret, non leve argumentum est, cur verba contrahentium Sacramenti potius esse materia videantur; nam praeterquamquod materiam Sacramenti is, qui suscipit, administrare potest, formam non potest; cum in idem forte Sacramentum verba loco materiae, formaeque recurrunt, pro verbis, quae materiae vicem habent, nutus, aliaque signa poni possunt, pro verbis autem, quae formae vice sunt, poni non possunt, quemadmodum in poenitentiae Sacramento facile cernitur. Denique observant, quam absonum sit, ut iidem Sacramentum simul et conferant, et suscipiant; atque in uno, eodemque Sacramento conferendo duo ministri necessario esse debeant, quod omnino singulare esset; et á caeterorum Sacramentorum disciplina alienum.

Suas quoque non contemnendas, et prudentissimorum virorum judicio aeque probabiles argumentorum causas habent, qui contra senserunt. Etenim ipsi observaverunt imprimis, verosimile admodum esse, Christum Dominum in Sacramenti matrimonii institutione Sacramentum ipsum naturae matrimonii accommodavisse, ut propterea ii matrimonii Sacramentum conficerent, qui matrimonii contractum conficiebant; eamque ob rem mirum esse non debere, si quaedam in hoc Sacramento singularia recipiantur, quae in caeteris Sacramentis minime obtinent. Deinde et veterum canonum, et Tridentini Concilii sanctio-

nes scrutati animadverterunt, clandestina conjugia, ea nimirum, quae nemine ex Sacerdotibus praesente fierent, firmitatem obtinuisse, cap. 3. de clandest. despons., cap. 15. et 21. de sponsal., Concil. Trident. sess. 24. de Ref. matrim. cap. 1., immo etiam post Concilium Tridentinum ex recepta ejusdem Concilii interpretatione non esse necessarium, ut matrimonium consistat, Parochum, aut aliud Sacerdotem verba in Ritualibus praescripta proferre, sed sufficere, Parochum esse praesentem, licet forte etiam contradicat. In conspectu laudatae seu veteris, seu novissimae disciplinae, se palmam praeferre arbitrantur; non enim, ajunt ipsi, matrimonium consistit sine ministro; nec propterea aut constitisset olim, non praesente Sacerdote, aut consisteret hodie, praesente quidem sed nihil dicente, forte etiam contradicente, si Sacerdos minister esset. Invictum plane foret hujusmodi argumentum, quoties probari etiam posset, mentem Concilii eam fuisse, ut matrimonium aut non praesente postea, sed nihil dicente, aut contradicente Parocho celebratum valeret non solum uti contractus, sed etiam uti Sacramentum, qua distinctione uti solent ad eludendum argumentum, qui contra sentiunt. Verum et hoc demonstrare conantur, qui contrahentes ajunt esse Sacramenti ministros, et quidem gravi ratione, qualis ex ipsis etiam Concilii Tridentini verbis deducitur. Etenim Patres Tridentini in dicto cap. 4. clandestina matrimonia, quae scilicet olim sine praesentia Parochi celebrantur, *rata et vera* matrimonia fuisse, dixerunt, quamdiu Ecclesia irrita non fecerat. Equidem ubi matrimonium dumtaxat contractus est, *verum* matrimonium dici potuisset, non *tamen* etiam *ratum*, saltem postquam *legitimi, at rati* matrimonii distinctio apud Interpretes canonum, et Theologos facta fuit, et *ratum* illud tantum matrimonium dici coepit, quod esset Sacramentum; secus dicere oporteret, Tridentinos Patres aut ignorasse doctrinam caeteroquin in vulgari prudentia positam, aut scientes prudentes receptam verborum significationem sequi voluisse in sanciendis canonibus, quae dicere, minus consentaneum est. Si forte quemquam ita teneret haec observatio, ut huic opinioni exinde necessario subscribendum putaret, quasi nullus amplius locus disputationi supersit, rogo illum, ut alterius observet, *rati* conjugii nomen pro Sacramento conjugii usurpari, quoties opponitur *legitimo*, juxta capitulum 7. de divortiis: at quoties opponatur *irrito*, aeque referri, meo judicio, potest ad conjugii contractum: in laudato autem Tridentino capite ratum opponitur irrito, ibi: *Vera, et*

rata matrimonia, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit; et infra*: hujusmodi contractus irritos, et nullos esse decernit, prout eos praesenti decreto irritos facit, et annullat.* Insuper adjiciunt ejus opinionis Patroni, in Concilio Tridentino dicto cap. 1., cum de Sacerdotali benedictione ageretur, certam, determinatamque benedicendi formam non fuisse praestitutam, sed vel eam, quae ita concipitur, *Ego vos conjugo &c.*, vel aliam, quae conformis esset recepto uniuscujusque Provinciae ritui. At vero certa verba praestituenda fuisse, ajunt, quoties in iis Sacramenti forma constituta agnosceretur, quemadmodum in formis caeterorum Sacramentorum decretum est. Neque se destitutos ajunt auctoritate Sanctorum, gravissimorumve virorum, qui huic sententiae adhaesisse visi fuerunt: nimirum laudant Thomam Aquinatem in suplemento quaest. 42. art. 1. ad 1. ita scribendum: *Verba, quibus consensus matrimonialis exprimitur, sunt forma hujusce Sacramenti, non autem benedictio Sacerdotalis, quae est quoddam Sacramentale.* Post haec ita perpensa, sicut nemo est, qui non laudet eximiam Benedicti XIV. prudentiam, qui in dicto cap. 13. libr. 8. de Synodo dioecesana, cum utriusque opinionis solidiora fundamenta innuerit, non eo se fuisse animo professus est, ut quemquam ad alterutram amplectendam induceret, immo pro officio suo Episcopos monitos voluit, ne in hac parte ipsi Judicis partes assumant, quaestionemque definiant in Synodis dioecesanis, de qua Ecclesia nihil hactenus pronuntiavit, sed Theologorum disputationi permisit, quod utraque opinio probabilis sit, suosque habeat magnae auctoritatis patronos; ita nemo erit, qui quemquam redarguere possit, quod alterutri potius subscribat, quousque Ecclesiae definitio desideretur.

QUAESTIO III.

An generaliter verum sit, omnia Christianorum matrimonia, ne uno quidem, aut altero excepto, statim ac vera matrimonia dici possunt, esse etiam Sacramenta?

CUM per baptismum fiat homo primum idoneos ad caetera Christi Sacramenta suscipienda, nemo dubitat, quin infideles, qui scilicet baptizati non sunt, conjugia quidem legitima inter se contrahant, non tamen

conjugii Sacramentum conficiant, cap. 7. vers. *nam etsi* de divortiis. Verum si de baptizatorum, seu Christianorum matrimoniis agatur, atque investigetur, utrum aliquando celebrata intelligantur quidem consistere, uti contractus, non autem uti Sacramenta, iterum intricamur disputationibus Scholasticorum, quorum animi diversas in partes distrahuntur. Ego rem hanc non video adeo in incerto collocatam, ut quam in opinionem sit probabilius eundem, indicare non possim. Nimirum gravissima statim objiciuntur argumenta, quibus perspicue demonstratur, id posse aliquando contingere. Imprimis non est opus disputare adversus illos, quicumque putant, Sacramenti hujus ministrum esse Sacerdotem, et Sacramenti ejusdem formam in Sacerdotali benedictione constituunt; isti enim sponte id fotentur, et tradunt; quando et ante Concilium Tridentinum in matrimoniis, celebratis coram Parocho nihil dicente, forte etiam contradicente, nullam agnoscunt Sacramenti rationem inesse, agnoscunt autem verum, firmumque contractum. Disputatio potius ineunda est cum illis, qui contrahentes ipsos Sacramenti ministros esse diverunt; horum enim plurimi se minus religiose sentire putaverunt, quoties dicerent, Sacramentum non esse, statim ac est contractus: veriti, ut arbitror, ne impingerent in Ecclesiae definitionem, qua docemur, matrimonium esse Sacramentum. Equidem id verissimum est, non tamen ad omnia matrimonia pertinet, quemadmodum Ecclesiae definitio, qua docemur, Poenitentiam Sacramentum esse, omnes omnino poenitentiae species non complectitur. Istis ego oppono virum religiosissimum Melchiorem Canum, qui in ipso etiam Tridentino Concilio praesens adfuit, omnibus ibidem ob insignem rerum sacrarum doctrinam commendatissimus. Hac ipsa quaestione proposita in libr. 8. de locis Theologicis cap. 5., animadvertit, *casu quodam* factum esse, ut Theologi numero plurimi asseruerint, non posse inter fideles matrimonium nullum esse, quin etiam sit Sacramentum, *cum contra usu quoque venire potuisset, ut si primus asseruisset, non omne fidelium conjugium Sacramentum esse, sed quod religiose, sacrateque fuisset constitutum, secundus, tertius, ac deinceps reliqui, quoniam probabile etiam id esset, eamdem sententiam sequerentur.* Et post pauca: *Tametsi matrimonium Sacramentum est, non ideo tamen conjugium quodcumque venerari cogimur, sed id, quod formam sacram habeat, et à vero Ecclesiae ministro consecratum sit. Alioqui, si quodlibet fidelium conjugium Theologis necessario Sacramentum est, quis Scotum tuebitur,*

qui conjugia, quae solis nutibus contrahuntur, negat esse Sacramenta? At, nisi me fallit animus, recte negat. Etenim non Magister, et D. Thomas modo, verum etiam Concilium Florentinum docet, omnia Sacramenta verbis constare, quae si desint, nullum omnino confici Sacramentum. Tandem post quaedam proposita exempla ita concludit: *Quibus ex rebus breviter disputatis intelligi potest, non solum non esse dogma fidei, omne fidelium matrimonium Sacramentum esse, sed etiam contrariam omnino sententiam probabiliorem esse.* Addendum his est, quod adnotavit Cardinalis Pallavicinus in Historia Tridentini Concilii libr. 23. cap. 9. scribens, in Concilio definitum minime fuisse, clandestina veterum matrimonia jure Sacramentorum censeri, quamquam definitum fuerit, eadem fuisse firma, ac rata, adeo ut praestantes aliqui Theologi non dubitaverint illa quidem agnoscere veluti contractus non veluti Sacramenta.. Non igitur temere affirmabitur, posse aliquot fidelium conjugia subsistere, quin sint Sacramenta.

Rem demonstremus exemplis. Primum est, quod prorrigit disciplina, quae ante Concilium Tridentinum vigebat; nimirum in matrimoniis tacitis, seu praesumptis, ut in specie cap. 15. 21., juncto 14., cap. 30. et 32. de sponsabilibus; si enim ista potissimum emergebant ex diuturna cohabitatione eorum, qui mutuo sese haberent tanquam virum, et uxorem, nemo facile percipit, quomodo, vel quo tempore Sacramentum aut susciperetur, aut ministraretur, praesertim in conspectu canonis 4. caus. 32. quaest. 2., atque his jungi etiam possent conjugia illa, quae per nutus, et sine verbis contrahantur, quae Sacramenta esse inficiatus olim est Scotus, quemadmodum modo ex Melchiore Cano referebam.

Alia praeterea exempla suppeditantur post Tridentini Concilii sanctiones. Quid enim ex. gr., si duo fuerint infideles legitimo conjugio juncti, uterque deinde per baptismum Ecclesiae adscribatur? Horum sane conjugium etiam post baptismum, Sacramentum minime dixero, nisi tum forte, quod nonnulli scripserunt, cum ambo in conspectu sacri administri consensum renovaverint, et sacram susceperint benedictionem; quod plurimum congruere videtur, ut ea ratione Christi gratia conjugibus in eo Sacramento praeparata non negligantur. Interea vero quosque consensum in conspectu Ecclesiae non renovent, non video, quomodo qui erat simplex matrimonii contractus, per baptismum transire incipiat in Sacramentum. Non ignoro, aliquos ex nostris Scriptoribus tradidisse, et hoc matrimonium Sacramentum fieri in ipso suscepti bap-

tismatis actu; aliquos in ea fuisse opinione, ut Sacramentum esse inciperet post baptisma, quando conjuges consensum olim praestitutum vel expresse verbis, vel tacite subsequente copula confirment. Verum priorum opinio mihi satis placere non potest; neque enim percipio, quomodo sine forma á ministro pronuntiata, si Sacerdotem Sacramenti ministrum supponamus, aut si ministerium Sacramenti demus conjugibus, ne cogitantibus quidem eisdem de Sacramento ministrando, suscipiendoque, Sacramentum conficiatur. Immo si fingas, conjuges illos non eodem tempore baptizari, eo majoribus difficultatibus rem involutam agnosces; nam cum Sacramentum non sit, nisi in utroque conjuge, non video, quomodo in baptismate unius possit esse Sacramentum conjugii etiam in altero, qui adhuc baptismum exspectat; aut quomodo in baptismate alterius incipiat esse Sacramentum in utroque, quando his, qui antea baptizatus est, forte de conferendo Sacramento non cogitet. Nec posteriorum opinio satis conveniens mihi videtur, utpote quae ex usu ipso conjugii Sacramentum emergere posse supponit; neque satis consonat Concilii Tridentini decreto, quo sine praesentia Parochi matrimonium ratum esse non posse definitum est; quin dicas, Tridentinum decretum non afficere matrimonia in infidelitate contracta; neque enim repugno, quia video de contractu jam inito sermonem institui. At cum de Sacramento loquimur post baptismum suscipiendo, quod scilicet post baptismum accedit sanctificando contractui inito ante baptismum, cur Tridentinum decretum, quod baptizatos omnes obligat, locum non est habiturum? Quod si adhuc nonnullis ea opinio placeat, nihilominus confectam rem habeo. Siquidem quo tempore post susceptum baptisma necdum aut expresse, aut tacite confirmatum matrimonium á conjugibus fuit, non inficiatur ipse, conjugii esse contractum sine conjugii Sacramento. Finge nunc aliam speciem: nimirum matrimonium celebrari inter baptizatum, et catechumenam legitima accedente dispensatione. Nonne baptizatus contractum celebrasse dicetur sine Sacramento? Id passim, paucis exceptis, et Theologi, et Canonum Interpretes tradunt; et quamquam sint, qui scripserint, ex parte baptizati Sacramentum esse; rogo illos, ut indicent mihi, quo ministrante Sacramentum baptizatus acceperit. Si enim ii sunt, qui conjuges ipsos tradunt invicem sibi esse Sacramenti ministros, docere debebunt, quomodo fieri possit, catechumenam, quae incapax est suscipiendo, esse conferendo Sacramento capacem; neque enim abuti eos velim similitudine necessarii Sacramenti, quale est bap-

tisma, in quo cujuscumque etiam infidelis singulari quodam jure admittitur ministerium.

Vulgare aliud proferri solet exemplum in matrimonio aut per epistolam, aut per procuratorem contracto, in quo facile, quidquid alii senserint, nullum conferri Sacramentum agnoscitur, licet valere contractum nemo inficietur, cap. ult. de procurator. in 6. Paucis id demonstravit Melchior Canus loco superius laudato, ita scribens: *Non igitur Ecclesia docet, quodlibet fidelium matrimonium Sacramentum esse; nisi quis adeo desipit, ut Cajetanum damnet, qui et probabilissime, et, me quidem judice, verissime, matrimonium quod inter absentes per literas, procuratoresque contrahitur, Sacramentum esse inficiatus est. Nam qui in hoc Cajetanum errasse clamant, hi non intelligunt nec quae loquuntur, nec de quibus affirmant. Quod si nullo idoneo, et necessario argumento, sed stultis, turbulentisque clamoribus alienas refellere sententias pergunt, atque adeo damnare, quae probabiliter, et vere dicta sunt, tum nos in quiete, et silentio taciti illorum stultitiam, amentiamque ridebimus. Concedant illi unum pro altero Sacramentum sumere, cum pro altero contrahit. Concedant, Sacramenta Christi absentibus administrari, eisdemque et gratiam conferre, et peccata remittere. Nos enim, quoniam haec absurda sunt, concedere potius volumus, ejusmodi contractus, qui inter absentes transiguntur, matrimonia quidem verissima esse, vera Sacramenta nullo modo.*

Neque vero quisquam in contrarium opponat, si ita sese res habeat, in istis, vel similibus speciebus futurum, ut Ecclesia contrahentes compelleret, aut saltem hortaretur, atque induceret contrahentes ad contractum ita opportuno tempore renovandum, ut posset fieri Sacramentum, ne contrahentes ipsi praeparata ex Christi institutione careant gratia Dei; cumque ob eam rem conjugii renovationem urgeri non videamus, gravem capi conjecturam, quemcumque matrimonii contractum haberi pro Sacramento. Adversus haec ego imprimis repono, eos, qui ita contraxerint, ab Ecclesia non repelli, quominus consensum renovent in conspectu ecclesiastici administri, si voluerint; unde gravis conjectura capi potest, nondum matrimonia illa haberi pro Sacramentis. Deinde observo, non deesse gravissimos viros, inter quos Cardinalis Cajetanus, qui laudant contrahentes per procuratorem, quoties in conspectu Ecclesiae praesentes ambo semel contractum conjugium ratum habent, suscepta Sacerdotali benedictione. Quod si id praecepto Ecclesiae non urgetur,

forte ex eo fit, quod nondum definita publico Ecclesiae suffragio sit illa Scholasticorum opinio, cujus meminit Benedictus XIV. de Synodo dioecesana libr. 8. cap. 13. num. 8. opinantibus aliis, posse renovari contractum matrimonii, ut incipiat etiam esse Sacramentum; aliis é contrario opinantibus, contractum conjugii semel valide initum, nisi cum iniretur, Sacramenti naturam induerit, numquam deinceps posse effici Sacramentum. Omitto gravissima, quae emergerent, in Rempublicam Christianam incommoda, si passim, et sine discrimine urgerentur omnes decreto publice ad renovandum in conspectu Ecclesiae matrimonii contractum jam antea rite perfectum. Quis enim tranquillitatem publicam adeo in tuto collocare tunc posset, ne qui per iniquam caeteroqui, detestabilemque perfidiam praetextu matrimonii per Sacramentum firmandi ad Ecclesiam, seu ad ministros ecclesiasticos accedentes, potius se de contractu ipso per poenitentiam retractando agere palam se posse confiderent?

QUAESTIO IV.

De veterum Concubinatu.

PLURIMUM conferre potest ad perspiciendam conjugiorum naturam de veterum concubinatu nonnulla disserere, ne forte aliqui minus prudentes cum legerint quandoque aut sacris canonibus, aut civilibus legibus non omnino damnatum fuisse concubinatum, injustas nuptias perperam cum legitimis, justisque confundant. Qua in re cum veterum concubinatum memoro, non adeo altius rem repetendam velim, ut á nobis sit de antiquissimis aut Sanctorum Patriarcharum, aut qui ex Patriarchis originem duxerunt, Haebreorum moribus investigandum. Tum in gravissimas disputationes descendere oporteret, quas ut definirent vel ipsi ecclesiastici sapientissimi prisci Patres, non aliam commodiorum viam sibi aperuerunt, quam concludendo, symbola quaedam sacra non satis obvia viribus humani ingenii in ea connubiorum specie esse agnoscenda, immo etiam veneranda potius quam investiganda, can. 1., et 2. caus. 32. quaest. 4., Isidorus Hispalensis in libr. Judicum cap. 6., ut innumeros alios praetermittam. Item in proposito vix disputatio ista sejungi posset ab altera, qua quaereretur, an apud Hebraeos veteres licuisset aliquando plures ducere uxores, quando ve-

rum est, eas, quae in sacris veteris Testamenti literis concubinae appellantur, quandoque et uxoris nomine fuisse appellatas; nisi dixeris, proprie eas uxores appellari consuevisse, quae non tam prolis causa ducerentur, quam familiae etiam una cum marito regendae, atque administrandae; at concubinas proprie dici, quae tantum prolis causa susciperentur. Sic Cethura in cap. 25. Geneseos concubina, et uxor dicitur Abrahae, quemadmodum etiam Agar in cap. 16. et 25 Geneseos dicta fuit Abrahae uxor, quae alibi concubinae nomine distinguitur, dicto cap. 25. Geneseos, et libr. 1. Paralipomen. cap. 1. Sic Jacobo Bala ancilla Rachelis, et Zelpha ancilla Liae proprie concubinae fuerunt, cap. 35. Geneseos, uxores tamen etiam nominantur, et in conjugium datae, Geneseos cap. 30. Itaque sufficiat, quaedam etiam de concubinis istis paucis attigisse, dum dico primum juxta Apostoli Pauli sententiam in epist. ad Galatas cap. 4., quaedam ibidem agnoscenda esse *per allegoriam dicta* ad vetus simul, et novum testamentum significandum; deinde, singularem et providam Dei permissionem deprehendi, ut latius genus Sanctorum ad paucos fere redactum tunc propagaretur, canone 3. 6. 7. 9. caus. 32. quaest. 4. denique, nec omnino concubinatum illum á Deo fuisse quandocumque probatum uti de concubinatu Abrahae scribere non dubitavit Ambrosius in libro de Abraham, ex quo depromptus est canon 3. caus. 32. quaest. 4., immo expresse quandoque reprobatum, quoties ad libidem flecteretur, uti liquet ex cap. 11. libr. 3. Regum de concubinis numero plurimis Salomonis, can. 13. caus. 32. quaest. 4. Caeterum, quae disputatione locum in hac materie praebere possunt, commodius juvat referre in quartam Dissertationem, ubi de evitanda polygamia agendum erit, atque curiosius investigandum, an revera ex naturae jure damnetur.

Potius ad Romanorum veterum mores respiciendum est, qui et Christianis aliquando, ac maxima in parte fuere communes, saltem prioribus Ecclesiae saeculis, cum probata ab Ethnicis juris publici prudentia nondum purgari omnino, et ad purissimas Evangelii institutiones exgi undecumque potuit. Itaque Romani non concubinarum nomine donaverunt aut conjuges illas, quae in viri legitimi injuriam jungebantur alteri, aut solutas á conjugio feminas, quae uxorem justam habentibus jungerentur; etenim sicut priores *adulteras*, ita posteriores *pellices* appellabant, utrasque sane probrosis nominibus, atque iis, quae non longa distarent, juxta illud Ovidii Metamorphos. 10. de Myrrha: *Tunc erit et*

matris pellex, et adultera patris? Quamquam enim gramaticalis concubinae significatio eam feminam demonstraret, quae viro concubitu jungeretur, quomodo Massurius non probante Flacco scribebat in l. 144. ff. de verb. signif., vulgo tamen generalis, et nimium late patens nominis significatio usu loquendi contracta est, ut sicut non uxorem, ita nec adulteram, nec pellicem designaret; quamobrem scimus, et adulteras, et pellices jure Romano damnatas, concubinas damnatas minime legimus. De adultera una lex Julia de adulteriis lata id abunde demonstrant: de pellicibus etiam concepta jam olim fuerat vetustissima lex Numae Regis, deinde translata in duodecim tabulas apud Gellium libr. 4. Noctium Atticarum cap. 3. ibi: *Pellex aram Junonis ne tangito, si tanget, crinibus demissis agnum feminam caedito:* quibus sane verbis ad modestiam compositis indicabatur, maritalem thalamum, quem aram Junonis appellabant, quasi Junoni sacrum, non debere á pellice tangi. Sed et concubinatus á stupro distinguitur, propterea quod in stupro nulla consuetudo sit, et vitae universae communio; quamobrem uramque conjunctionem manifeste distinxerunt, tum Atilicinus, et Ulpianus in l. 1. §. 1. ff. de concubinis, scribentes, eas posse in concubinas haberi in quas stuprum non committeretur; tum Modestinus in l. 34. ff. ad leg. Jul. de adulter. docens, stuprum in concubina non committi; tum Papinianus in l. 16. §. 1. ff. de his, quae ut indignis, tradens, eam, in qua non stuprum, sed concubinatus fuit, testamento capere posse. Quid aliud ergo erat concubinatus ille, in quo nec adulterium, nec pellicatus, nec stuprum fingebatur, quam nuptiae minus solemnes, in quibus maritalis quidem affectio erat, sine thori divisione, nemine consuetudinem interturbante, cui scilicet nihil aliud oberat, quominus justae nuptiae dicerentur, quam una legum subtilitas, aliquando etiam nimia Ethnicorum asperitas, qui justas nuptias non dicebant, nisi quoties confarreationis solemnitas aderat, aut certa stipulationum formula accesserat ad celebrandam coemptionem, aut denique longa, nec interrupta usucapio, contestatione liberorum suscipiendorum praecedente, intercessisset? Quod concubinatus individuam consuetudinem vitae designaret, stuprum non erat; quod in aliena uxore non fieret, adulterium non erat; quod ab eo non admitteretur, qui jam fuisset uxori legitimae sociatus, pellicatus non erat. Uno verbo, conjugium erat naturali tantum jure subsistens, quod jus publicum non damnaverat quidem, sed tantum non omnino probaverat, quomodo interpretanda

censeo verba Pauli in l. 4. ff. de concubinis, scribentis, *concubinam ex sola animi destinatione aestimari oportere.* Naturali, inquam, jure conjugium illud subsistebat, quia nihil adversus naturae praecepta videbatur admitti: nam si ex. gr. naturae jure unius cum una conjunctionem dicas matrimonium esse, id observatum fuisse in concubinatu dignosces, quoties concubinam cum pellice, vel adultera non confundas. Item si naturae jure et maritus pubes, et viripotens femina esse debet, et id in concubinatu observatum fuisse, tradidit Ulpianus in l. 1. §. ult. ff. de concubinis. Praeterea si natura postulat, ut abstineamus á certarum personarum conjunctionibus, hanc quoque legem in concubinatu custoditam non ignoramus, in conspectu dictae legis l. §. 3. qua declaratum est, eam, quae semel fuit in patroni concubinatu, non nisi nefarie in concubinatu filii ejusdem patroni esse posse, vel contra, et ideo hujusmodi facinus probibendum; item in conspectu legis 56. ff. de ritu nuptiar., in qua definitur, incestum esse, si concubinam quis sororis filiam habuerit. Forte inquies, dissolvi potuisse concubinatum, quod dices naturae regulis adversari. Verum cum demonstravi, concubinatum fuisse á stupro distinctum, demonstratum etiam volui, in contrahendo concubinatu animum fuisse individuae ineundae vitae, quod ad naturalis conjugii celebrationem sufficit, licet deinde vel perfidia, vel ex causa, quam quis legitimam putet, á communione discedatur: neque enim ideo quisquam dixerit, matrimonia ipsa justa Romanorum non fuisse vera conjugia, quod, licet ab initio animus fuerit apud conjuges individuae ineundae vitae, certas deinde subesse posse repudii causas existimarent, l. 1. et toto tit. ff. de divortiis, l. 1. et passim cod. eod. tit., Nov. 22. cap. 4. et 14., juncta Nov. 117. cap. 12. Haec sane ratio fuit, quare in Romanis legibus inter uxorem, et concubinam nihil nisi dignitate tenus interesse dicebatur, l. 49. §. 4. ff. de legat. 3., quare etiam filii ex concubinatu suscepti, non spurii quemadmodum ex damnatu coitu geniti, vocarentur, sed naturales, nimirum servata in eorum procreatione simplicitate naturae, Nov. 74. cap. 6. Nov. 89. cap. 15. quomodo etiam intelligere visus fuit canonum collector Gratianus, qui cum aliqua de concubinis tradidisset in dist. 34. ad calcem canonis 3. haec subjecit: *Concubina autem hic ea intelligitur, quae cessantibus legalibus instrumentis unita est, et conjugali affectu adsciscitur. Hanc conjugem facit affectus, concubinam vero lex nominat.*

Quando vero dixi, concubinatum apud Romanos veteres non jure publico damnatum fuisse, sed fuisse non omnino probatum, duo potissimum innuere volui. Primum est, concubinatum ita habitum fuisse, ut facile data opportunitate in nuptias justas transiret, quemadmodum facile etiam naturales liberi suscepti ex concubina justi efficiebantur, Nov. 89. cap. 1. Hinc de Romanis ita scribebat Hieronymus in epist. ad Oceanum: *Affectione maritali retinebant concubinas ad dividenda onera, et minuendas impensas, quas tamen ad ampliorec evecti divitias etiam uxorem non tantum nomine, et dignitate, sed etiam jure dignabantur*. Quidquid autem aliquando dubitaverunt Jureconsulti de maritali conjunctione, num nuptiae dicerentur, an simplex concubinatus, quemadmodum in l. 24. ff. de ritu nuptiar., ubi in dubio praesumuntur nuptiae, non concubinatus in consuetudine liberae mulieris, nisi mulier quaestum corpore fecisset, quod ideo subjicitur, non quia concubinae liceret quaestum corpore facere, sed ne maritus de adulterio suspectus esset, dum quaestioni lenocinii subjiceretur; necnon in l. 31. ff. de donation., ubi dum dubitatur, an donationes in concubinam, an potius in uxorem sint collatae, considerandum dicitur, qualis fuerit vitae conjunctio, atque utrum maritalis non tam affectio, quam honor praecesserit. Quorsum dubitationes istae de conjunctione, an concubinatus esset, an conjugium justum, nisi parum concubinatus a conjugio justo distaret? Alterum est, facile intelligi exinde, qua de causa, et quibus in casibus Romani iidem veteres aliquando de concubinatu potius contrahendo, quam de conjugio cogitarent. Siquidem animadverte oportet, non omnium nuptias apud Romanos fuisse jure probatas; immo et illorum, quorum probabantur, non aliter probatas fuisse, quam certae solemnitates intercederent. Quid enim imprimis, si gerens in Provincia Magistratum feminam Provincialem sibi jungi conjugio adamavisset? Quid, si filiofamilias, qui patris forte furiosi consensum obtinere non poterat, uxorem ducere causa liberorum expediisset? Quid, si Senator, aut vir clarissimus libertinam mulierem sibi sociare conjugio voluisset? Quid, si nuptiales tabulae, ac praesertim dotales, quibus demum intervenientibus aliquando scimus nuptias justas dictas fuisse, legitimasque, can. 6. caus. 30. quaest. 5., desiderarentur? In istis, aut similibus casibus cum lege publica matrimonia non probarentur, concubinatus juxta legis naturalis simplicitatem fiebat, quo scilicet nihil familiae decori, aut Civitatis splendori detraheretur, qui splendor, quodque decus ex justis tantummodo

nuptiis pendebat, l. 1. princ., et l. ult. ff. de concubinis; uti enim scribebat Ulpianus, *honestius erat patrono libertam concubinam, quam matremfamilias habere.*

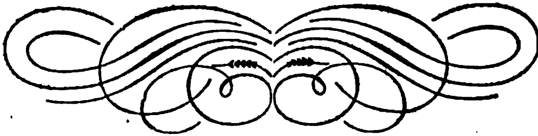
Igitur quosque hisce terminis continerentur, qui in concubinatu erant, dicebantur quidem in conjugio minus honesto esse, quia non omnes legum publicarum solemnitates in contrahendo conjugio impleverant, nihil tamen illi admiserant, quod videretur juri naturali adversari. Quod si de Christianis sermo sit, tantum illud non curaverant, ut nuptiae Sacerdotali benedictione juxta ritum Ecclesiae antiquissimum consecrarentur, quod utut illicitum esset, nihil oberat, quominus validum, et firmum conjugium diceretur. Quamobrem S. Augustinus nihil habuit, ex quo haec conjugia dissolvi debere censeret, dum in libro de bono conjugali cap. 5. ita scriberet: *Solet quaeri, cum masculus, et femina, nec ille maritus, nec illa uxor alterius, sibimet non filiorum procreandorum, sed pro incontinentia solius concubitus causa copulantur, ea fide media, ut nec ille cum altera, nec illa cum altero id faciat, utrum nuptiae sint vocandae. Et potest quidem fortasse non absurdae hoc appellari connubium, si usque ad mortem alicujus eorum id inter eos placuerit,* can. 6. caus. 32. quaest. 2. Deinde etiam Concilii Toletani Patres, et S. Isidorus Hispalensis hanc concubinatus formam ad regulas juris naturalis exactam non improbare penitus potuerunt, in can. 4. et 5., si tamen iste genuinus est, dist. 34., ubi legimus, non esse à communione christiana repellendum, qui unum tantum vel uxori, vel si uxor nulla sit, concubinae conjungatur; quo sensu etiam Imperator Justinianus in l. 5. cod. ad Sen. Cons. Orphitianum concubinatum *licitae consuetudinis* nomine appellavit.

Interea quidam priscis Ecclesiae saeculis, plurimi autem recentiore, et sequiore aetate extiterunt, qui permisso concubinatu abuterentur, cujus abusus causa duplex erat. Imprimis non deerant, qui sibi facile persuadebant, posse se pro lubitu concubinam dimittere, quia lege publica non animadvertebatur in dimittentes, etiam si nulla esset dimittendi causa, et nulla in dimittendo solemnitas intercedetet; immo et ea voluntate ad concubinatum perperam debeniebant, ut scilicet illa maritalis conjunctio speciem quidem exteriorem concubinatus haberet, revera damnatum legibus stuprum esset; immo et stupro ipso eo probosior, quo diutius in eo crimine consisteretur. Quis inde non videat, aperiri potuisse viam amplissimam ad id, quod dictu nefarium est, nimirum ad

pene promiscuam mulierum consuetudinem? Deinde erant, qui sibi facile persuaserunt suis vitiis blandientes, quocumque casu, quo lege publica nuptiae prohiberentur, permitti legibus, aut saltem non improbari concubinatum. Quis etiam inde non videat, aperiri potuisse viam latissimam ad adulteria virorum, quoniam qui uxorem jam duxerant, quod aliam sibi jungere uxorem nequirent, jungebant concubinam? Deplorabile dictu est, ferreis saeculis hanc ipsam persuasionem invasisse nonnullorum, majorum etiam, Clericorum animos, qui dum perspectum habuissent, sacris canonibus sibi interdictum esse conjugiis, concubinatu sacrilego se maculari non erubuerunt. Opus hinc fuit, ut latis legibus gravissimis hisce universae, ac praesertim Christianae Reipublicae incommodis occurreretur. Primus Constantinus Magnus in l. 1. cod. de de concubinus expresse cavit, nemini licere, constante matrimonio penes se concubinam habere. Clarius Justinianus in l. ult. cod. communia de manumission. in fine palam explicavit, hominibus uxorem habentibus non solum suis temporibus non licuisse concubinas vel libertas, vel ancillas habere, sed neque id unquam fuisse antiquo jure concessum, et in Novell. 18. cap. 5. inquit: *Si autem confusa concupiscentia ita fiat, ut alias superinducat prioribus concubinas, et multitudinem habeat concubinarum fornicantium* [*sic enim dicere melius est*] *et eis filios faciens moriatur multas, simul relinquens concubinas, odibilis quidem nobis est iste, qui talis est, procul autem omnibus modis ab hac lege expelletur.* Adjicio legem 3. §. 7. cod. de bonis libertorum, in qua idem Justianus postquam tradidit, posse dominum ancillam concubinam habere, statim ita prosequitur: *Qui habet uxorem legitimam, non potest habere concubinam.* Neque á religiosissimo Imperatore dissentiebat Rex Athalaricus circa annum 530., qui hoc edictum Romanis proposuit referente Cassiodoro libro 9. variarum 18. *Uno tempore duabus nemo copuletur uxoribus, quia se noverit rerum suarum amissione plectendum; nam ut libido est, et recte perfrui non sinitur, aut cupiditas, et jure nuditate damnatur. Si quis autem superflua turpique cupidine, conjugali honestate despecta, ad concubinae elegerit venire complexus, si ingenua fuerit, jugo servituris cum filiis suis modis omnibus addicatur uxori, ut illi se per honesta judicia sentiat subdi, cui per illicitam libidinem credidit posse praeponi. Quod si ad tale flagitium ancilla pervenerit, excepta poena sanguinis, matronali subjaceat ultioni, ut illam patiatur judicem quam formidare debuisset absentem* Sancti Ecclesiae Patres in illos

psos concubinariorum abusus vi publicarum orationum acerrima clamaverunt, inter quos Augustinus, cujus verba sunt in can. 6. dist. 34., et can. 5. ac 7. caus. 32. quaest. 2., ajebat, non licere ullo modo eam concubinam habere, quam quis esset postea pro lubitu dimissurus. Nunc sane quisque intelliget sententiam Leonis Magni in epistola ad Rusticum Narbonensem, cujus fragmentum extat in can. 11. et 12. caus. 32. quaest. 2., ubi Sanctus Pontifex concubinatum ita improbare debuit, ut exoptaret pro concubinis justas uxores induci, quasi *ancillam a thoro abjicere, et uxorem certae ingenuitatis accipere, non duplicatio conjugii, sed profectus sit honestatis.* Non enim ista eo pertinent, ut traderetur, dissolvendum esse verum, et proprie dictum concubinatum per matrimonium justum cum altera contrahendum; sed potius eo, ut traderetur, dissolvendas esse eas conjunctiones, quas quidam inirent animo dimittendi, quandocumque voluerint, concubinam juxta corruptos ejus temporis mores; quae sane conjunctio ne naturali quidem jure tanquam conjugium haberi poterat, quando tradidit Gregorius IX. in cap. ult. de condit. appos., irritum esse conjugium ea conditione, ut tantum ad certum tempus contractum intelligeretur. Quod si in laudatis canonibus id non aperte exprimitur, provoco ego ad integram epistolae Pontificiae lectionem; etenim in principio Leo Magnus professus est, se in iis quaestionibus sententiam dicere, de quibus *inter praesentes opportunius quaereretur*, et quae *colloquiis aptiores esset, quam scriptis;* unde colligitur, plura dicere voluisse Leonem, revera minus Rustico interroganti scripsisse. Praesertim vero adversus memoratorum Clericorum sacrilegia passim insurrexerunt vigilantissimi Ecclesiae Pastores, quorum monumenta sunt in Conciliis propemodum universis undecimi, et doudecimi saeculi, ex quibus derivati sunt canones 5. et 6. dist. 32. necnon can. 40. caus. 27. quaest. 1. Generaliter quoque concubinatum damnavit Leo Philosophus in sua Nov. 91. Tandem re mature discussa, cum ex una parte per concubinatum solemnitates nuptiarum in Ecclesia benedicendarum negligi viderentur, ex altera parte sperari vix posset, rem non improbe cedere, quod passim sub concubinatuum specie violarentur ipsa etiam sanctissima naturae, atque Evangelii jura, cavendum fuit saluberrimus decretis, ne concubinatus amplius nomen inter fideles audiretur, inflictis adversus concubinarios quoscumque gravissimis poenis, eadem fere ratione, qua clandestina conjugia ob innumeros propemodum, qui exinde emergebant, abusus prohiberi penitu debuerunt. Eaedem sanctiones renovatae fuerunt

in Concilio Tridentino sess. 24. cap. 8. de Reform. matrim., ubi et grave peccatum declaratum est, homines solutos concubinas habere; gravissimum vero, et in Sacramenti matrimonii singularem contemptum admissum, uxoratos in eo damnationis statu vivere, ac audere, eas quandoque domi etiam cum uxoribus alere, ac retinere. His arbitror, me non tantum magis in perspicuo collocavisse veri conjugii natutam, atque indolem, ut meo in hac dissertatione proposito satisfacerem, verum etiam enodavisse difficultates omnes, in quas, dum de concubinatu ageretur, jure praesertim Romanorum permisso, á nonnullis ex veteribus Ecclesiae Patribus non penitus improbato, recentioribus deinde saeculis optimo jure damnato, viri plurimi etiam eruditissimi inciderunt.

DISSERTATIO SECUNDA

DE SPONSALIBUS.

HUC REFERENDI SUNT TITULI 1. 2. ET 5. LIBR. 4. DECRETALIUM.

CAPUT I.

Quid sint Sponsalia, et quomodo contrahantur?

QUUM sponsalia dicimus, facile intelligit unusquisque, derivatum fuisse vocabulum á spondendo, quemadmodum á despondendo aliquando dictae fuerunt desponsationes, quorum verborum discrimina in eo Grammatici collocant, quod puellae pater proprie dicatur puellam spondere, sponsus vero, seu pater sponsi despondere. Hujus sponsionis forma non semper eadem fuit; etenim apud veteres Romanos estipulatio intercedere solebat, l. 2. ff. de sponsalibus juxta formulam, quam tradit Servius Sulpitius apud Gellium libr. 4. noctium Atticarum cap. 4. ibi: *Qui uxorem ducturus erat, ab eo, unde ducenda erat, stipulabatur, eam in matrimonium ductum iri: qui daturus erat, itidem spondebat daturum: Is contractus stipulationum, sponsionumque dicebatur sponsalia.* Haec contrahendi forma tandiu perdurasse videtur, quandiu quae ex eo contractu proficiscebatur, obligatio firmissima fuit, et actio inde nata in judicio cum effectu proposita. At postquam inductum est, ut facile in irritum caderet, indulgendo sponsis, ne ad contrahenda conjugia obligarentur reluctantes, et inviti, negligi etiam coepit ea solemnis contrahendorum sponsalium ratio; quamobrem recentiore aetate usus invaluit, ut contracta rite sponsalia intelligerentur, sive verbis, quorum formulam descripsit Summus Pontifex in cap. penult. de sponsal., sive literis, sive per procuratorem, sive quibuscumque aliis certis indiciis de concensu constet, l. 4. ff. de sponsalibus. Certis, inquam, indiciis, in quibus scilicet nulla esse dubitatio possit. Hinc ex. gr. si quis ex una annuli traditione, qua sponsi sponsas sibi quodammodo de-

vincire solent juxta vetustissimum morem, can. 3. et 7. caus. 30. quaest. 5., demonstraret, sponsalia fuisse contracta, nisi alia suffragarentur indicia vel quia provinciae disciplina in postularet, vel quia sponsalium tractatio praecessisset, judicio meo, non satis certam sponsalium probationem adferre, argumento capituli 11. de praesumptione. Potiore jure non concludetur, ideo sponsalia fuisse contracta, quod inter duos familiares quaedam loquendi formulae expressae fuerint, quibus forte mutuo se sponsos salutaverint, nisi alia adjuncta concurrant; etenim ex animi levitate, qua quaedam praeter sinceram, et solidam voluntatem pronuntiantur, verus consensus minime inducitur, quemadmodum definivit Justinianus in specie militis, qui non seio quemquam haeredem suum declaravisset, licet alias verum sit, testamenta militum nulla juris solemnitate indigere, §. 1. institut. de militari testamento. Quia vero sepe contingit, ut ex inconsideratis hujusmodi loquendi formulis jurgia oriri soleant, et contractorum sponsalium conjecturae capiantur non sine contradictione, non inopportune in nonnullis dioecesibus decretum est, ut non alias sponsalia vere contracta intelligerentur, quam si certa intervenirent rei gestae testimonia; nimirum alicubi, ut duo testes essent necessarii, vel ut in scriptum acta redigerentur, alicubi etiam, ut coram Parocho celebrarentur, quamquam alibi interdictum noverim ne Parochus interveniat, ne forte contingat, sub praetextu sponsalium Parochum causa matrimonii potius celebrandi advocari ad eludendas denuntiationum leges. Non memoro, quid exhibeant singularum dioeceseon mores, quos, prout res inciderit, ex dioecesanorum Synodorum lectione unusquisque commode intelliget. Tantum dicam, jure communi nullam esse praestitutam contrahendorum sponsalium formam, illaque statim valere, ac contrahentes ipsi consentiunt; quamobrem sponsalia recte definies cum Jureconsulto in l. 1. ff. de sponsal., ut sint *mentio et repromissio futurarum nuptiarum.*

Quorum consensus requiratur, quorumque sufficiat in sponsalibus contrahendis, non una definitione comprehendi potest. Nimirum varia antiquo jure disciplina fuit ab ea, quae invecta recentioribus saeculis, adparet: variae quoque sunt personarum notae, cum aliud in personis paternae potestati subjectis receptum fuerit, habito etiam discrimine masculorum, et feminarum aliud in personis sui juris quarum etiam respectu notandae sunt variae rationes, prout scilicet ipsae aut adhuc in pupillari aetate consistunt, ac sub potestate tutoris, aut minores di-

cuntur, et sub regimine curatoris, aut majores sunt, et utrumque potestatem seu tutoriam, seu curatoriam evaserunt. Profecto quoties de filiisfamilias agatur, olim ex Romani juris institutionibus multo dissimilis habebatur ratio filiorum, et filiarum. Nimirum, uti tradebat Servius Sulpitius loco supra laudato apud Gellium, sponsus stipulabatur sponsam *ab eo, unde ducenda fuisset*, id est, á patre sponsae, ex quo liquet, sponsae patrem consentire oportuisse, non sponsam. Erat haec vis summae illius, quam vetusti parentes habebant, potestatis in liberos, quos pro arbitrio suo alienae familiae inserere poterant; eamque ob rem pater sponsae filiam de manu fere sua in alienam manum, sive in manum viri dimissurus, sua tantum voluntate cum sponso contrahebat; neque id omnino impunum filiae videbatur, cujus deinde consensus in celebrandis nuptiis exquirebatur. Coërcenda deinde fuit rigidior illa parentum potestas, utpote quae aliquando immeritam liberis perniciem adferebat; quamobrem sicut in aliis obtinuit, mitius agi cum liberis coeptum est, cautumque, ut sponsae ipsius consensus requireretur, l. 1. 11. ff. de spons., qui tamen semper inte venisse intelligeretur, quoties filia sciens prudens sponsioni paternae aperte non contradiceret, l. 12. ff. de eod. tit., immo ne concedebatur quidem puellae paternae voluntati refragari, nisi aequa subesset dissentiendi causa, veluti si indignum moribus sponsum ei pater eligeret, dicta l. 12. §. 1. Sed haec, quae de sponsa filia dicimus, non eodem modo dici de sponso filio possunt; quamquam enim sponsus filiusfamilias sponsalia sine consensu parentis contrahere non posset, sicut nec contrahere poterat matrimonium, non adeo tamen vi patriae potestatis premebatur, ut quam sibi pater stipulatus fuisset sponsam, eam ducere teneretur, l. 13. ff. de sponsal., immo et poterat etiam sine causa libere contradicere. Dices forte, et quidem recte, arctius fuisse vinculum patriae potestatis respectu filiorum, quam filiarum, cujus rei causa trina venditio in emancipatione filiorum, non in emancipatione filiarum olim necessaria fuit. Verum illa discriminis ratio in sponsalibus observanda, non tam ex vinculo patriae potestatis, seu ex necessitudine inter parentes, et liberos pendebat, quam ex causa familiae, quando mortuo patre filia sponsa á sponso traducta non propriam familiam habebat, sed familiae viri inserebatur; at filius sponsus mortuo patre propriam incipiebat habere familiam. Quamobrem filiusfamilias vivente patre poterat sponsalibus á parente contractis contradicere, ex eo quod liceat conjugem non in suam quam, vivente patre nondum habebat, sed

in patris familiam ducturus esset, futurum tamen aliquando sperabat, ut sui juris effectus eamdem conjugem in sua familia habere inciperet: atque est juris Romani vetustissima regula tradens, neminem in alicujus inviti familiam recipiendum esse, quemadmodum facile colligitur ex eo, quod nec pater poterat, invito filio, sibi aliquem in nepotem adoptare, l. 6. ff. de adoptionibus. Recentioribus saeculis receptum est, ut et filiorum aeque, et filiarum sponsalia contrahentium consensus requireretur, et sufficeret; nisi forte in eo adhuc quisquam velit manere vetustam integram disciplinam (neque enim ego repugno), quod si agatur de filiis impuberibus, vel de filiabus nondum viripotentibus, non aliter sponsalia ab ipsis contracta consistant, quam si paterna voluntas voluntati illorum accedat, propterea quod pupillorum maxime infirmum consilium sit, deceatque illud paterno judici adjuvari, contra quam observandum sit in actibus liberorum, qui jam pubertatem attingerint, utpote qui facilius liberae suae voluntati relinquuntur. Requiritur, inquam, hodie filiorum, filiarumve consensus, quin sufficiat Patrem puellae spondere, nisi et ipsa puella sponsionem patris quoquomodo confirment, vel ratam habeat, cap. un. in fine de desponsat. impub. in 6. Neque enim quemquam turbare debet canon 2. caus. 31. quaest. 2., seu, quod idem est, capitulum 1. de desponsat. impuber., ubi adigitur filius nondum adultus post unius patris sponsionem, ut matrimonium contrahat. Nimirum jam ego observavi in meis lucubrationibus in codicem Gratiani parte 2. tom. 1. cap. 49., monumentum illud á viris eruditis inter apocrypha recenseri; neque puto, aliam in eo describendo fuisse mentem Collectoris Decretalium, quam ut indicaret, illum ipsum canonem, qui alias in collectione Gratiani recensebatur, abrogatum fuisse aliis Decretalibus passim apud Gregorium IX. memoratis, proindeque nullam illius habendam esse rationem. Dixi praeterea, sufficere consensum seu filiorum, seu filiarum, ut intelligatur, hodie non requiri parentum consensum; postquam enim obtinuit, ut valeant matrimonia filiorumfamilias sine patris consensione contracta, quid dubitandum superest de sponsalibus, quae viam ad matrimonium parant? Interea tamen jure adnotabitur, quemadmodum conjugia sine parentum consensu contracta tanquam naturali honestati ut plurimum adversantia, ac propterea illicita legibus etiam ecclesiasticis improbantur, ita eodem modo tanquam illicita habenda esse sic celebrata sponsalia, in quibus honor parentibus debitus non praestatur.

Equidem hinc video statim emergere non levem difficultatem, dum illico observo, nihil aliud esse dicere, ea sponsalia valere, utut illicita, quam dicere, sponsum, seu sponsam ad datam fidem implendam obligari; proptereaque adigi ad matrimonium contrahendum, quod caeteroqui patris consensu non accedente probrosum videretur, quando ea obligatio in rem illicitam conferretur. Verum enim vero ego observo, quoniam duplex est sponsalitiae obligationis effectus, quorum prior spectat futuri matrimonii celebrationem, alter spectat sponsorum vinculum, quo fit, ut neuter ex ipsis novam fidem alii dare licite possit, si forte parentes dissentiant, in suspenso quidem interea manere priorem sponsalium effectum, quasi excusetur alteruter ex sponsis, si conjugium inire nolit contra reverentiam parentibus debitam; at nihilominus vires suas exerere effectum alterum, ut licite alteruter nequeat de matrimonio cum alia contrahendo decernere, in quo nihil adversus reverentiam patri debitam admittitur, ut mittant alios sponsalium effectus, qui non futurum matrimonium, sed ipsum contractum sponsalium vinculum spectant, quod sane sufficit, ut sponsalia adhuc valere credantur; neque enim generaliter verum est, obligationem nasci non posse, quocumque in casu licite omnes effectus sortiri nequit, dummodo certi effectus jam editi demonstrentur: eodem fere modo quo multis in casibus legibus datur filio, ut sibi patrem obliget, et exinde habeat actionem adversus patrem paratam, quae et extingui potest, et novari, item datis fidejussoribus, vel pignoribus confirmari, quamquam eadem actio non impetrata á Praetore venia in judicio proponi non possit. Quid vero, si pater olim dissentiens, deinde consentiat? Quid, si pater moriatur? Quid, si talis casus emergat, quo amplius pater nec dissentire, nec consentire valeat? Tunc sane locus fiet alteri sponsalium effectui, ut matrimonium etiam licite contrahatur, non quasi obligatione tum primum emergente, sed quasi sublato impedimento, quod oberat obligationis executioni undecumque implendae. Praeterea observo, quando in ea quaestione versamur, num obligatio seu vinculum sponsalium consistat, non tam sollicitos fuisse legum conditores, et publicae disciplinae vindices, quid rite agendum deinde sit sponsis ad rectum familiarum ordinem custodiendum, in quo privata versatur utilitas, quam sollicitos extitisse de sponsalium consectariis juxta publicam formam, in quo versatur bonum societatis, privatis sane commodis, et rationibus praeferendum. Quid enim ex. gr., si post contracta patre dissentiente sponsalia á filiofamilias,

sponsus copulam cum sponsa habuisset? Nonne olim attenta, disciplina, quae ante Concilium Tridentinum vigebat, publice intererat, eam copulam pro conjugio haberi, quod sane dici non potuisset, nisi vera, et valida sponsalia praecessissent, quemadmodum inferius tradam? Quid, si frater sponsi filiifamilias sponsam ipsam sibi sociari conjugio vellet? Nonne publice interest, has nuptias honestate ita suadente improbari, quod alias verum non esset saltem post disciplinam Tridentini Concilii, si sponsalia ob patris dissensum prorsus irrita haberentur? Quid, si extraneus sponsam eamdem violaret? Nonne publice interest, sponsam quasi ream fractae fidei, et veluti adulteram ob gravem injuriam in sponsum illatam puniri? Quid, si eadem sponsa jam dotem sponso dedisset? Nonne publice intererit, et tacitam hypothecam in bonis sponsi, et actionem ad dotem repetendam dissolutis quomodocumque sponsalibus concedi, quae sane vera non forent, nisi sponsalia consistere adfirmetur? Haec plane omnia spernenda non erant uno praetextu servandae reverentiae in patrem, quemadmodum nec caetera a publicis legibus, vel moribus gentium in generale commodum saluberrime constituta, atque firmata. Jam vero definiamus, quorum consensus requiratur quorumcumque sufficiat in sponsalibus, quae contrahuntur ab iis, qui filiifamilias non sunt, sed sui juris. Quoties isti majores sint, nulla est dubitatio, quin contrahentium consensus et sufficiat, et requiratur, nisi respiciamus ad antiquissimam Romani juris disciplinam in feminis singularem, juxta quam cum feminae essent in perpetua agnatorum tutela, eisdem sine tutoris auctoritate sicut nuptias, ita sponsalia contrahere non licebat. Sed jamdiu ab ea disciplina recessum est, et par habetur tam feminarum, quam masculorum ratio. Quoties autem agatur de masculis impuberibus, aut de feminis nondum viripotentibus sub tutoris potestati constitutis, idem de tutoris auctoritate dicendum videtur, quod diximus de patria potestate, ob generalem regulam, qua traditur, nullam omnino esse pupillorum obligationem, cui firmandae tutoris auctoritas non accedat; atque eam regulam etiam in sponsalium recipiendam puto, quod nullibi in jure sponsalium exceptio facta deprehendatur; immo et eamdem regulam hodie etiam arbitror recipiendam, quod nullae adparent recentiores constitutiones, quibus sit disciplinae veteri derogatum; praesertim cum et heic publica quaedam forma consistat in adjuvandis scilicet infirmis pupillorum consiliis. Tantum adnoto discrimen, quod inter patriam, et inter tutoriam potestatem intercedebat olim in eo, quod, ut su-

perius diximus, pater etiam ignorantem puellam spondebat; at tutor pupillam non aliter spondere poterat, nisi et ipsa pupilla consensisset, l. 6. ff. de sponsalib., et quidem jure, sive quod tanta penes tutorem non erat potestas, quanta penes patrem habebatur; sive quod tutoris auctoritas firmando potius puellae consilio accessura erat, eamque ob rem puellae consensus requirebatur, cui tutoris consensus accederet. Non idem dicendum est de curatoribus minorum, sive masculorum, sive feminarum, qui scilicet jam pupillarem aetatem excesserint: siquidem curatoris officium praecipue spectat rerum administrationem, nec nisi secundario minorum eorumdem personas; quamobrem rite minores sine consensu curatorum sponsalia contrahent, l. 20. ff. de ritu nupt., quod mera personalis obligatio in proposito versetur; quamquam curatoris officium desideretur in dote constituenda, similibusve juribus, quae res eorumdem minorum afficiunt.

Ut vim sponsalia obtineant, parum refert, an pure concepta sint, an vero diem adjectam habeant, vel conditionem. Quoties pure concipiuntur, pariunt quidem statim obligationem matrimonii contrahendi, non eam tamen, quae statim debeat suum effectum habere: siquidem quae ex sponsalibus obligatio nascitur, singularem habet naturam, cui scilicet quoddam tempus inest, in quod conjugium differatur. Ratio in eo posita est, quia sponsalia, et matrimonium quasi duo contractus invicem distinguuntur, licet alter ad alterum referatur; ac propterea qui sponsalia contrahunt, cum contrahere matrimonium possent, eo animo esse videntur, ut cogitent quidem, deliberentque de matrimonio aliquando contrahendo, nolint tamen statim ad contrahendum matrimonium obligari. Hoc tempus olim adeo incertum erat, ut ejus definitio ob varia, quae subesse, vel emergere possent, causarum adjuncta ex prudentis judicis arbitrio omnino penderet. Cum vero Judices nimis diuturnum tempus aliquando determinarent, lege Papia Augusti aetate lata constitutum fuit, ut sponsus intra biennium datam fidem impleret, uti refert Dion libr. 54., ac generaliter tradit Suetonius in Augusto ita de lege Papia scribens: *Coartavit tempus sponsas habendi.* Eam ob causam factum est, ut si elapso biennio sponsus nondum sponsam duxisset, posset sponsa alias sibi nuptias quaerere, l. 2. cod de sponsal., quod quidem intel lige, nisi justae, ac necessariae causae diuturnius adhuc tempus postularent, puta infirma sponsi, sponsaeve valetudo, aut mortes parentum, aut capitalia crimina, aut longiores peregrinationes ex necessitate factae,

quemadmodum legem Papiam interpretabatur Gajus in l. 17. ff. de sponsalibus. Quod si sponsalibus adjectus fuerit á contrahentibus certus dies, licet statim obligatio nascatur, nemo tamen ex contrahentibus ante diem obligationi satisfacere tenetur; sed veniente die urgeri statim potest ad obligationem implendam, nisi tamen quaedam, quae olim praevisa non fuerit, causa gravis emergat arbitrio Judicis comprobanda, ad exemplum sane illius, quae biennium lege praestitutum prorogare potest, juxta ea, quae modo adnotabam ex l. 17. de sponsalibus, ne forte major esse dicatur vis, et potestas contrahentium, quam legum in tempore definiendo. Contingit quandoque, ut dies insit sponsalibus ex legis potestate, quemadmodum in sponsalibus impuberum, aut aliorum, inter quos statim contrahi matrimonium minime posset: siquidem censentur ista dilata in tempus conjugiis aptum, quale esset in proposita impuberum specie tempus pubertatis. In his causis ego puto, adveniente pubertate, aut alias apto tempore non statim obligationem contrahendi conjugii effectum sortiri necessario debere; sed poterit alterutrer ex sponsis ita tempus prorogare, ac si tum primum sponsalia celebrata fuissent; etenim hoc tempus, quod lege inest, non ideo inest, quasi ultra quod amplius prorogari non liceat, sed potius quasi ante quod matrimonium contrahi minime debeat; quemadmodum in simili propemedum argumento definiebat Paulus in libr. 4. sententiarum tit. 6. §. ult.

Quoties conditio sponsalibus adjicitur, nulla dubitatio est, quin nisi illa eveniente, obligatio contrahendi matrimonii nascatur, sive conditio ipsa á casu pendeat, sive ab eorumdem contrahentium voluntate, sive eadem in dando, sive in faciendo consistat, cap. 3. 5. et 6. de condition. appos. Quid vero est, quod apud Gratianum legimus in can. 7. caus. 27. quaest. 2., conditionem interpositam non valere, idque ex Concilio Africano probari, cujus verba subjiciuntur in sequente canone 8., ac translata deinde leguntur in cap. 1. de condition. appositis? Nullum mihi negotium ista facessunt, consideranti, ejusdem monumentis parum auctoritatis inesse. Nemo imprimis mihi opponat laudatum canonem 7., cujus verba edenda potius erant á Typographis tanquam breviarium quoddam sequentis canonis de more adscriptum opera Glossographorum, cujus propterea vis, et sententia tota á subjecto canone pendet. Quamobrem jure optimo viri eruditi de Contio consequeruntur, qui ea verba velut ecclesiasticum canonem in sua Gratiani editione recensuit. Deinde ad canonem 8. adnoto, inati conatu eum quaesitum fuisse inter

Africana Concilia apud quemcumque etiam maxime accuratum Africanorum canonum collectorem; unde gravis suspicio suboritur, eumdem falso Africano cuipiam Concilio recentiore aetate adscriptum fuisse. Adjuvat suspicionem latina elocutio, quae caeteris Africanorum canonum lucubrationibus minime consonat; consonat é converso loquendi formulis, quas sequioribus aetatis Scriptores usurpaverunt. Augetur praeterea suspicio ex eo, quod nullibi legitur apud Africanos veteres Patres de hujusmodi quaestionibus disputatum. Neque quis denique objiciat Gregorii IX. auctoritatem, quasi Gregorius idem probaverit, quod describendum voluit in dicto cap. 1. de condition. appositis; siquidem ego pro certo habeo, Gregorium IX. ibi in ea mente fuisse, ut potius eum canonem, quem et apud Gratianum, et in prima collectione decretalium, cap. 1. eod. tit. legerat, indicaret, recipi non debere, cum post illum alia ediderit capita, quibus contrarium Pontificibus Maximis placuisse sententiam demonstraret. Si quis adhuc haereat, et interpretari potius hujusmodi monumenta velit, quam rejicere, non repugnabo, immo et commodam ipsi exhibebo interpretationem, qua affirmet ibidem agi non de contractis sponsalibus, sed de celebrato conjugio; plurimum autem interesse inter adjectam sponsalibus, et adjectam matrimoniis conditionem; nam sponsalia quidem, in quibus res futura versatur, facile conditionem recipiunt, quam respuunt conjugia, quae de praesenti, uti loquuntur nostri, concipiuntur; cum repugnet in terminis, de praesenti conjugium contrahi, et conjugii contractum in tempus conditionis implendi differri.

Apud veteres vulgare erat, in sponsalibus contrahendis conditiones adjicere, deque iis adjiciendis ut plurimum tractabatur non per sponsos ipsos, sed per proxenetas, sive conciliatores nuptiorum, de quibus mentio fit in l. ult. cod. de sponsalibus. Non enim satis honestum videbatur, sponsos ipsos per se variis conventionibus quamdam ita dixerim invidiae plenam mercaturam in conjugio celebrando facere, quorum potius animi non ad dissidium, sed ad mutuam benevolentiam sunt concitandi, ut fausta semper sint conjugiorum auspicia. Immo et pacta adjecta talia legibus esse debebant, quae in ipsarum legum vetita non impingerent, quemadmodum impingebat ea pactio, de qua mentio fit in l. 97. §. ult. ff. de verb. oblig., ubi sponsa stipulata fuerat á sponso, ut si eidem nupsisset, decem sibi darentur. Quis enim non videt, collatam fuisse donationem in tempus matrimonii contra leges publicas, quae donationes inter virum, et uxorem irritant, l. 4. cod. de donat. ante nupt.?

Quid tamen, si post conditiones sponsalibus adpositas, neque adhuc purificatas, inter sponsos consensus de praesenti, vel carnalis fuerit subsecuta commixtio? Ait Alexander III. in cap. 3. de condition. appos., censeri recessum á conditione, quasi novatione facta, obligatio conditionalis in obligationem puram evaserit. Sanius interpretari juvat Alexandri rescriptum. Imprimis ponere debemus, adhuc in pendenti esse conditionem, quotiescumque enim conditio jam defecisset, res haberetur, ac si nulla unquam sponsalia contracta fuissent, et frustra quaestio institueretur de inducenda novatione obligationis, ubi nulla est obligatio. Deinde quoties in pendenti adhuc conditio esset, distinguere oporteret inter conditionem, quae á casu pendeat et inter conditionem, quae in libera sit alterius sponsi voluntate. Nimirum si á casu conditio pendeat; res ita habebitur, ac si conditio evenisset, quam insuper habendam contrahentes ipsi voluerunt: at si conditio pendeat, á libera alterutrius sponsi voluntate, pura quidem esse incipiet obligatio nuptiarum, ipsa tamen conditio erit adhuc necessario implenda, dummodo impleri commode possit. Quid enim ex. gr., si quis sibi puellam despondisset, ea adjecta conditione, si centum, quae illa in bonis habet, dotis causa conjugi donet? Si forte ante dotis constitutionem sponsus, et sponsa de praesenti consentiant, et matrimonium celebrent, quin expresse ab ea conditione se velle recedere profiteantur, non videtur omnino remissa conditio, sed potius videtur sponsa sese obligavisse ad dotem illam constituendam, quae contrahendo matrimonio causam ab initio dederat; velle enim accommodari facto huic potest regula abs Jureconsulto tradita in l. 134. §. 1. ff. de verb. obligat., *plerumque ea, quae in praefationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur, sic tamen, ut non ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio;* quasi concludendum sit, conditionem sponsalibus adjectam, quae vicem quodammodo praefationis gerunt, in matrimonio repetitam censeri, sic tamen, ut ex ea repetitione non inutile matrimonium fiat; videlicet non in suspenso matrimonium esse credatur, donec impleatur conditio, quemadmodum in suspenso erant sponsalia; sed ut matrimonio consistente obligatio emergere incipiat, adjectam conditionem non quasi conditionem, sed potius quasi modum implendi.

Inter probabiles, honestissimasque, immo etiam usu frecuentes conditiones ea est, si parentibus, vel iis, qui sunt parentum loco, placuerit, cap: 6. de condition. apposs., quae si sponsalibus adjiciatur, disputari

solet, quandonam vel impleta, vel defecta intelligatur. Sane si ir
teritum concepta conditio sit, ut hunc sensum faciat, si parentibus
placuit, proprie non est conditio, neque obligationem suspendit
neralem hujusmodi formularum naturam, quae vel in ipso ac
mant, vel impediunt obligationem, prout vel vera, vel falsa sun
in formula exprimuntur. At si in futurum concipiatur, et hu
sum faciat: si parentibus placebit; quaeri solet imprimis, nu
ficiat, parentes non contradicere, ut sponsalia valeant, an req
praeterea eos expresse consentire? Sufficere, parentes non con
re arbitror, uti perspicue liquet ex argumento canonis 14. caus. 32.
2., dummodo in eo cum Romanis Correctoribus legamus *voti r*
et rejiciamus Gratiani scripturam veluti vitiatam, ibi: *non rea eri*
sum suadet ipsa sponsorum voluntas, qui in ea adjicienda condit
hil aliud voluerunt, quam officio suo erga parentes non deesse,
re quidquam, quod esset contra illorum voluntatem. Immo etia
haberi pro impleta eamdem conditionem, si parentes, antequam
lium notitiam habuissent, vita functi proponerentur. Quid eni
obesse potest sponsalibus illis, quae sponsi ipsi nondum ideo
probaverant, quia verebantur, ne parentibus non probarentur?
contrariam adferri legem 101. princ. ff. de condition. et demo
observo ibidem singularem speciem, qua inspecta necessarium
verianam Proculam designatis á patre nuptiis consistere express
se, vel expresse dissentire, ex eo quod fideicommissum gratia ea
nuptiarum relictum fuerat, mortuaque esset puella, antequam
tens esset, proindeque quo tempore non solum nec dissenserat,
senserat, sed nec dissentire poterat, nec consentire. Scio in
se certam regulam, qua traditur, conditiones esse in forma spe
plendas, argumento l. 44. ff. de condition. et demonstrat.
regula locum habet, quando quis in conditione expressit ca
voluntatis non tamen quando quis conditionem adposuit, u
commodiorem pararet ad consequendum finem, quem potiss
tendebat, argumento l. 15. ff. quamdo dies legatorum. P
specie proposita, parentum consensus in conditione adjecta non
cipua contrahendi conjugii causa: potius de eo actum est, ut
matrimonium celebraretur. Altera proponitur quaesito, quic
si parentis statim quidem habita sponsalium notitia contradica
vero maturiore habita deliberatione consenserint? Non puto,

re sponsalia, nisi novo sponsorum accedente consensu: semel enim defecta conditio amplius non impletur, et sponsi, qui per defectum conditionia semel soluti sunt, nequeunt sine novo consensu iterum obligari, argumento l. 9. cod. de remiss. pignor., l. 10. et 29. ff. de condition et demonstrat., et l. 89. §. 1. ff. de verb. signif. Neque vero quis in contrarium argumenta á similibus producat, ex ca ›. 7. d › ı rocurator in 6., aut ex cap. 17. de praebend. in 7. Equidem ibidem agitur de negotiis in voluntatem alterius collatis, non tamen ita, ut consensus alienus conditionem faciat, non nisi semel aut implendam, aut defecturam, quemadmodum in proposito nostro contingit. Haec vero non adeo rigide intelligenda velim, ut corruere etiam sponsalia dicantur, quo casu parentes statim, ac contradixerint, nulla pene intercedente mora sententiam, consiliumque mutaverint; quae enim fiunt incontinenti, non posteriore tempore facta censentur, argumento leg. 6. §. ultim. ff. de duobus reis.

Gravior est disputatio, quoties conditiones vel natura, vel jure impossibiles sponsialibus adjiciantur. Ne allucinemur, ac propterea non confundamus conditiones proprias cum impropriis, neque cum difficilibus impossibiles. Improprias conditiones dico, quae in praeter'tum, ac praesens tempus concipiuntur: atque istae si rem demonstrent natura impossibilem; in causa sunt, ut statim irrita evadant sponsalia quia statim verum est, eas deficere, vel defecisse. Quod si rem demonstrent impossibilem jure, seu, quod idem est, factum quodam legibus improbatum, incausa sunt, ut statim subsistant, vel non subsistant sponsalia, prout verum, vel falsum est, quod in ea loquendi formula indicatur. neque istae conditiones impropriae jure improbantur, utpote quae delinquendi occasionem minime praebent, tantum delictum jam admissum respiciunt. Difficiles conditiones voco, quae licet propemodum facto impossibiles videantur tamen aliquando extra ordinem ad effectum redigi possunt, quemadmodum contingeret, si quis valde inopem puellam sibi desponderet adjecta conditione, si certam ingentem pecuniarum summan dotis causa donaret; neque enim dubito, quin sponsalia sub ea conditione contracta adinstar verae conditionalis obligationis consisterent, et conditionis eventus, cujus aliqua, utut levissima, spes esse potest, sit expectandus. Itaque quoties de vera, eaque impossibili conditione sermo instituatur, sive facto impossibilis habeatur, sive jure ego puto in hac re, contractum sponsalium non dissimilem esse á contractibus universis, quando nullibi in jure excepta á generali regula sponsalia

dignoscuntur; proindeque quemadmodum in caeteris contractibus, ita et in sponsalibus inanem omnino esse obligationem, et frustra conditionis eventum exspectari. Et revera quae in caeteris conventionibus eadem in sponsalibus ratio locum habet. Nam si facto impossibilis conditio sit, quis statim non agnoscat, jocari potius voluisse ita contrahentem,cum ita ex. gr. dixerit, me tibi matrimonio sociabo, si digito coelum tetigeris? Et si jure imposibilis conditio proponatur, ex. gr. si Titium occides, quis non noverit, eam conditionem adjicientem, praeterquamquod ad delinquendum spe conjugii aliquem incitat, quod sane ferendum non est, non in ea vere esse voluntate, ut de conjugio contrahendo consentiat, sed eum potius praecipiti quodam ardore iracundiae corripi; cui ut commodius satisfaciat, paratum sese exhibet imprudenti consilio ad suimet ipsius traditionem delinquenti faciendam, et quidem ita, ut individuam necessitudinem numquam a benevolentia disungendam ineat cum eo, quem facti aliquando poenitendi conscium, et pravae aliquando adhorrendae voluntatis executorem fecerit? Quando vero certissimum est, in sponsalibus integram omnino esse debere judic libertatem, necnon mali hominis esse, si conjugum benevolentia ex una criminum societati nascatur, atque id utrumque reipublicae expedire; hujusmodi libertatem consentiendi, quam plurimum imminuit admodum praeces, malevolentis animi motus, hujusmodi benevolentiam ex delicto progenitam, causam idoneam sponsalibus dare non posse, prudenter judicandum est. Nemo in contrarium mihi objiciat ultimarum voluntatum exempla, quarum gratia receptum est, ut conditiones seu facto, seu jure impossibiles adjectae insuper habeantur, quasi adjectae non fuerint, salvis manentibus haeredum institutionibus, legatis, fideicommissis, et similibus, subjiciens, favorabilem quoque in jure esse sponsalium causam, quorum proinde gratia similis prudentia recipienda sit. Etenim ego observo imprimis, Romanos Jureconsultos singularem in ultimis voluntatibus ejus generis sustinendis agnovisse rationem; non facile ad sponsalia producendam; nimirum testatores cogitatione mortis adeo aliquando turbari, ut si quae ab ipsis conditiones quomodocumque impossibiles adjiciantur, excidisse potius ex animi perturbatione, quam sincero animo adjectae fuisse videantur. Neque enim aut jocis, et lusibus indulgere praesumitur, qui cogitatione mortis testamentum condit, aut pravis animi consiliis indulgere, quibus etiam si indulsisset, non tamen usque ad mortem pervicaciter indulsisse credendum est,

et quidem eo tempore mortis, quo vires habere incipit testamentum. Deinde observo, etiam in ultimis voluntatibus illas quoque conditiones impossibiles vitiare actum, quae voluntatem ipsam proxime officiunt, sive quibus positis facile deducitur, testatorem non verum animum habuisse donandi, quemadmodum adparet in institutionibus haeredum captatoriis lege improbatis, in his enim non conditio pro non adjecta habetur, sed voluntas integra, et ipsa institutio vitiatur, l. 70. ff. de haeredibus instituendis.

Huc pertinet interpretatio capituli ultimi de conditionibus appositis, cujus quanto certa est disciplina constituta, tanto visa fuit cultoribus canonum difficilis expositio, ac ratio. Ait ibidem Gregorius IX., duas esse conditionum jure praesertim impossibilium species, quarum aliae contra substantiam conjugii inserantur, puta, si alter dicat alteri: contraho tecum, si generationem prolis evites, vel donec inveniam aliam honore, et facultatibus digniorem, aut si pro quaestu adulterandam te tradas; aliae turpes quidem sint, aut alias impossibiles, sed substantiae matrimonii non adversentur. Priores conditiones ait, in causa esse, ut contractus effectu suo careat; posteriores autem pro non adjectis haberi, et contractum quasi pure ab initio celebratum consistere. Perspicuum est, apud Gregorium agi non de sponsalium, sed de matrimonii contractu, quemadmodum ipsa capituli verba demonstrant; quamobrem mihi placere non potest, quod ibi de sustinendo matrimonio, insuper habita conditione turpi secundi generis, traditur, ad sponsalia extendi. Matrimonii causa est favore dignissima, cap. ult. de sentent. et re judic., quia statim ac de contractu inito constat, et de facta per conjuges mutua corporum potestate, totis viribus enitendum est, ne dissolvatur: non aeque adjuvanda est causa sponsalium, post quae si forte inter contrahentes dissensio emergat, libertari potius indulgendum videtur; cujus rei manifestum exemplum adparet in eo, quod si forte inter virum, et uxorem probatum fuerit per testes, consanguinitatis impedimentum esse, admittuntur, si qui sunt testes in contrarium probaturi, cap. 26. et 44. de testibus, rejectis in simili specie testibus, si de simplici data sponsolium fide ageretur, cap. 6. de probationibus. Neque opponas argumentum legis 16. ff. de sponsalibus, quasi exinde generaliter deducatur, leges de conjugiis latas etiam ad sponsalia pertinere; etenim ista sententia ad speciem laudatae legis 16., aliasve similes est coercenda, scilicet ita, ut quoties perpetuo certarum personarum conjugia prohibentur, prohibita etiam

exinde sponsalia sint, utpote quae alias nullum unquam effectum essent habitura. Itaque jure concludo, in celebratione conjugiorum, si conditiones turpes, aut alias impossibiles adjiciantur, eas pro non adjectis haberi, consistente conjugio. Neque ego aliter sentio de quibuscumque conditionibus, quae etiam per se honestissimae videantur, ita postulante conjugii natura, quae conjugium ipsum in suspenso esse non sinit, cujus sane rei causa, singularis disciplina recepta est, ut contractus sponsalium praecederet, quoties contractum conjugii in aliud tempus, seu in certum eventum differri expediret. Exceptio tantum est in conditionibus turpibus contra substantiam conjugii, quibus irritum fieri matrimonium Gregorius voluit, propterea quod ubi contrahentes de certis rebus pepigissent, in quibus matrimonium non esset, non matrimonium voluisse celebrare, sed alium illicitum inire contractum intelliguntur. Hujus generis conditiones voluntatem ipsam, et consensum contrahentium intime afficiunt, et laedunt, quasi nulla sit veri contrahendi conjugii voluntas: quibus autem in casibus conditio impossibilis voluntatem afficit, et minuit, actus, qui ex voluntate potisimum pendet, consistere nequit eo praetextu, quod conditio detrahatur, et habeatur pro non adposita, uti superius adnotabam, argumento legis 70. ff. de haered. instituendis. Adde his non fuisse ferendum, ut ejusmodi matrimonia consisterent, detractis conditionibus; licet enim has conditiones detraheret juris vis, ac potestas, quis tamen suspicione liberabitur, ne, qui contraxerunt nefariis hisce conditionibus, conjugio abutuntur? Inquies tamen: Gregorius IX. tum demum tradidit, conditiones adpositas in matrimonio pro non adjectis haberi, *si turpes, aut impossibilis fuerunt.* Non ergo subsumes quae honestae, et possibiles sunt, pro non adjectis habebuntur. Et ego id non inficior, quousque hisce terminis conclusio contineatur. At si eo etiam obire velis ut concludas, et sententia Gregorii conditiones honestas, et possibiles conjugium suspendere, non injuria repugno: notandum enim est, aliud esse conditiones pro non adjectis haberi, aliud conditiones actum non suspendere. Quae pro non adjectis habentur, nullum omnino operantur effectum: quae actum tantum non suspendunt, aliquid adhuc operari possunt. Quamobrem si turpes, aut impossibiles conditiones matrimonio adjiciantur, pro non adjectis habentur ex doctrina Gregorii, proptereaque nullum omnino sortiantur effectum. Quod si honestae, et possibiles sint, nec istae quidem suspendent matrimonium, at non interea pro non adjectis habebuntur, sed resolventur, ita dixerim, in modum

unde curare teneantur contrahentes, quoad ipsi poterunt, ut illae impleantur. Rem demonstro exemplo. Finge conjugium contractum hac honesta conditione: si uxor centum in dotem dederit. Ea conditio non suspendit conjugium, sed nec habetur pro non adjecta, tantum verborum conceptio paulo immutatur, hac interposita verborum interpretatione, ut uxor post contractum conjugium centum conferre dotis nomine teneatur. Haec autem omnia, uti praefabar, ad sponsalia minime protrahenda censeo; in quibus etiam illud occurrit singulare animadvertendum, quod eadem sine ullis solemnitatibus contrahi possunt; at vero conjugia certam, praesertim hodie, habent legibus praestitutam publicam formam, qua qui contrahit, serio, et deliberate contraehere praesumitur; quamobrem si quid in conjugio aut impossibilis, aut turpis conditionis exciderit, facile remittitur, eadem pene ratione, qua remittuntur conditiones ejusmodi ex disciplina juris Romani in ultimis voluntatibus solemni, et publico ritu explicandis. Sed in sponsalibus, quae clanculum, ita dixerim, aut privatim fiunt, tanta non est habenda ratio; ut quoties conditiones, aut natura, aut jure impossibiles adjectae fuerint, existimentur, quasi exeidissent sponsis ipsis alio distractis gravissima rei gerendae cogitatione.

CAPUT II.

Quinam ad contrahenda sponsalia idonei habeantur?

JAM vero regulae designentur, ex quibus colligatur, quinam sint ad contrahenda sponsalia idonei. Duas regulas ego praestituo ad hanc rem penitus dirimendam; quarum prima est, eos omnes idoneos haberi, qui ad contrahendum conjugium idonei sunt, altera est, non ita é converso sponsalibus contrahendis idoneos esse, qui patrimonium contrahere nequeunt. Indiget utraque regula fusiore quadam explanatione.

Quando dicimus, eos idoneos esse ad contrahenda sponsalia, qui idonei sunt ad matrimonium contrahendum, duplex statim habilitas personarum ob oculos exhibetur; aliae enim ita habiles sunt ad matrimonium contrahendum, ut non solum valide, uti loquuntur scholae, sed etiam licite contrahant: harum autem respectu nulla subesse dubitatio potest,

quin ex quo contrahere sine ulla injuria conjugium queant, ad sponsalia etiam sine ulla injuria contrahenda admittantur: aliae non aeque sunt habiles; nimirum si matrimonium contrahant, matrimonium, juxta scholarum phrasim validum quidem est, sed illicitum. Opinor ego, eamdem esse in proposito et matrimonii et sponsalium conditionem, ut propterea instar matrimonii, etiam sponsalia valeant ad sustinendos quosdam publici juris effectus, quos sponsalia inducunt, quemadmodum superius de sponsalibus á filiofamilias sine paterno consensu contractis disserebam. Itaque si quis forte post simplex votum continentiae emissum sponsalia contrahat, aut det sponsalium fidem uni, postquam similem fidem alteri dederit, non dubito, quin ea sponsalia vires sint habitura; quod minime constet, eadem irrita legibus declarari. Neque opponas, eam obligationem non posse consistere, quae sine delicto nequit ad effectum perduci; etenim huic difficultati jam superius etiam factam satis, cum de filiorumfamilias sponsalibus agerem. Tantum heic adjicio, et eadem difficultatem in contracto conjugio occurrere. Quid enim, si qui votum simplex continentiae emisit, conjugium celebret? Nonne vinculum conjugii, et obligatio contrahentem tenet, licet vovens licite nequeat ductae conjugi commisceri? Quam sententiam, et juris definitionem quando explicabunt, qui contra forte de sponsalibus senserint, noverint etiam, eamdem explanationem facile sponsalibus accommodari. Difficilius erit definire, an ea sponsalia tanquam illicita sint habenda? Et distinguendum censeo inter causam, et causam, qua conjugia prohibentur, cum alia possit causa sui natura perpetua esse, alia certo tempore definita, ac circumscripta, alia denique in certum tempus, eventumve collata. Ubi causa prohibendi conjugii perpetua est, illicite sponsalia contrahentur, propterea quod qui sponsalia tunc contraherent, in certas conjugiis positas leges delinquere inciperent, cum de re vetita cogitarent. Id evenit ex. gr. in sponsalibus ab eo initis, aut qui votum simplex continentiae emisit perpetuum, aut qui jam cum altera sponsalia contraxit, quae necdum sint legitime dissoluta; quamquam enim sponsalium vinculum dissolvi certis modis jure possit, suapte tamen natura exemplo conjugii perpetuum est, neque licet animo praevenire eam dissolutionem, ne facilis occasio scindendis sponsorum animis praebeatur, et jurgiis concitandis. Ubi causa vetandi conjugii est certo tempore circumscripta, quoties nihil aliud, quam certum idem tempus, contrahendo matrimonio obsit, licite spon-

salia contrahentur, dummodo qui contrahunt, in animo sint differendi conjugii in tempus illud, quo interdictum exspiret. Id evenit ex. gr., quum aut quisquam votum simplex continentiae temporale, puta ad annum emisit, aut tempora illa celebrantur, quae sunt á conjugiis feriata, puta adventus, quadragesimae. Quid enim obstare videtur voluntati sponsorum, quando ipsi de re licita suo tempore celebranda sine legum injuria paciscuntur, et quando sponsalia per se non repugnat causae illi, propter quam conjugio interdictum est? Denique ubi causa vetandi conjugii collata est in tempus incertum, vel eventum, censeo, interea illicite sponsalia contrahi, propterea quod avertendi sint hominum animi á determinata voluntate ejus rei peragendae, quam interea peragere non liceret, et quam dubium est, an liceat aliquando vel minus. Id contingit vel cum quis religiosam vitam professus allegat, irritam professionem fuisse; et interea ante probatam nullitatem prohibetur, ne conjugium contrahat; vel cum quis contracto matrimonio allegat, irritum illud esse donec controversia pendet, prohibetur, ne ad alias nuptias deveniat; vel cum quis cum haeretico sponsalia contrahit, futurum sperans, ut haereticus aliquando ad Ecclesiam convertatur. Siquidem haec, et similia interdicta, non solum conjugia ipsa afficiunt, sed etiam quamcumque contrahendi conjugii voluntatem, utpote quae semper lubrica, et periculis circumsepta videtur quousque incertum illud tempus praeterlapsum non est, aut causa interdicti necdum sublata proponitur. Excipiendae tamen sunt illae causae singulares, quae non in conjugium directo tendunt, sed spectant conjugii solemnitates; si quidem istae tantum ad conjugium coërcentur, non voluntatem contrahendi conjugii afficiunt. Hinc ex. gr. licet quis arceatur á conjugio ante factas denuntiationes, non tamen arcetur á contrahendis sponsalibus. Eodem modo licet quis arcendus sit á conjugio; quousque Christianae fidei praeceptiones non calluerit, non inde tamen prohibebitur, ne fidem sponsalium interponat; quemadmodum etiam licebit, sponsalia extra Parochiae fines celebrare, quamquam intra eosdem fines, et coram proprio Parocho conjugium sit hodie celebrandum.

Altera praejacta regula docet, non eos omnes á sponsalibus contrahendis prohiberi, qui matrimonium contrahere nequeunt. Nimirum hac in re dispiciendum est, num matrimonio aliquibus, aut alicui personarum generi in perpetuum interdicatur, an vero dumtaxat ad tempus. Ubi matrimonii prohibitio perpetua est, irrita prorsus erunt sponsalia; quis

enim consistere sponsalium dicat obligationem, quae numquam effectum sit habitura? Qua in re etiam observandum est, nulla quoque et irrita esse sponsalia, cum evenire quidem possit tempus, quo rite matrimonium contrahatur, at fas non sit, et honestum de eo tempore cogitare, ad advertendas mali hominis occasiones, quemadmodum contingeret in eo, qui post contractum cum una conjugium, vellet sponsalia cum altera contrahere, ea spe illectus, quod per mortem uxoris conjugium dissolvatur. Non est sane ferenda, nec quomodocumque firmanda fuit legibus haec praematura voluntas, quae et dissidiorum maligna parens esset inter conjuges concitandorum, et conjugalem, benevolentiam certe distrahere contra naturale conjugii bonum. Ubi vero matrimonii prohibitio certo tempore circumscribitur, dummodo qui sint contracturi, consensus capaces sint, jure sponsalia contrahuntur, quae licet illico ad exitum perduci nequeant, elapso tamen eo tempore nihil obest, quominus data fides impleatur. Vix ad hanc regulam in jure Romano exceptionem invenio in tutore, vel curatore, eorumve filio, qui puellae in tutelam, curamve receptae sibi filiove ducendae abstinere conjugio debent, quousque rationes reddantur; interea tamen nec possunt puellam sponsalibus obligare, l. 15. ff. de sponsal., l. 60. §. 5. ff. de ritu nupt. Istud jus singulare postulavit pupillarum, et minorum utilitas, ne praetextu sponsalium contractorum tutores, et curatores desides fierent in administratione bonorum, et in reddendis rationibus minus accurati. Tria sunt illius regulae luculentissima exempla; primum de Rectore Provinciae juxta definitiones prisci Romani juris; alterum de impuberibus, in utraque sane specie simili suadente causa. Nam cum ad matrimonium contrahendum, utpote in quo firmius vinculum est, et asperius, perfecta, et plena consensio requiratur; non aeque perfecta, et plena requiratur in sponsalibus, utpote quorum vinculum non adeo durum est, et undecumque arctissimum, dummodo consensio dici possit; facile obtinuit, ut quorum adhuc infirmum consilium est, sponsalia valerent, quamquam non valerent conjugia, differenda in aliud tempus, quo plenior esset consensus. Postremum exemplum est de vidua, quae luctus tempore conjugium contrahere prohibetur.

Imprimis nemo ignorat, Rectorem Provinciae non potuisse sibi matrimonio jungere eam, quae ex subjecta Provincia esset, l. 38. ff. de ritu nuptiar., interea tamen inter Rectorem et puellam Provincialem sponsalia fieri poterant, dicta l. 38., qua tamen in specie notatu dignum

est, sponsalia eadem arctius obligavisse sponsum, quam sponsam; siquidem sponsus finita administrationem volentem. sponsa ducerem tenebatur; non é converso sponsa tenebatur datam fine sine discrimine implere, quia ex parte sponse integer erat, liberrimusque consensus, at ex parte sponsae non praesumebat lex integerrimam libertatem, quasi puella territa potestate Rectoris in sponsalia consensisset. Itaque finita administratione sponsa á sponsalibus recedere poterat, ita tamen, ut si quas á sponso arrhas accepisset, restitueret, quemadmodum animadvertit Paulus in dicta l. 38.. cui é diametro adversatur lex unic. cod. si Rector Provinciae, in qua constituerunt Imperatores, sponsam ita resilere posse, ut tamen acceptas arrhas retineat. Frustra, meo judicio, laborant juris civilis Interpretes in conciliandis duobus istis monumentis, nisi adnotent, in dicta lege unica abrogatam fuisse veterem de restituendis arrhis disciplinam, quae Pauli aetate vigebat. Quam abrogationem suadet particula *deinceps*, quae in dicta lege unica occurrit, futuris tantum consulens, non praeterita respiciens; cui item abrogationi occasionam praebere potuerunt fraudes á Praesidibus contrahendis cum puellis provincialibus, dando eisdem puellis magni pretii arrhas, quas cum restituere tenerentur juxta Pauli doctrinam, si á fide praestita resilirent, adhuc per eas puellarum libertas imminuebatur.

Quod ad impuberes spectat, nemo etiam ignorat, eorum aetatem conjugiis contrahendis obesse; interea tamen eorumdem sponsalia minime rejiciuntur, cap. 4. 6., et passim de despon. impuber. l. 6., et 9. ff. de sponsalib., uti enim ait Modestinus in l. 14. eod. tit. in sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est, ut in matrimoniis, quapropter et á primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intelligatur, id est, si non sint minores septem annis. Videbitur forte nonnullis nimis aspera jurisprudentia, qua fiat, ut obligentur impuberes consensione sua, quae vix consensio dici potest ob animi infirmitatem. Verum quotiescumque ejus juris originem consideres, quae sane aequam disciplinam exhibebit, deinde animadvertas, post certas juris mutationes, quibus remediis pupillorum sit indemnitati consultum, non poteris sane non laudare nostrorum Legumlatorum prudentiam. Summa juris origo jam superius demonstrata fuit, cum dixi, olim consuevisse parentes filias suas spondere, et satis fuisse sponsalibus contrahendis, si filiae non repugnarent; non repugnare autem facile intelligebantur impuberes septennio majores, licet pleno, perfecto,

que consensui explicando incapaces; immo et si quid in hac parte defuisset, supplebatur potestate legis praesumentis optimum fore consilium, quod á parentibus pro filiis impuberibus caperetur. Postquam vero aliquid amplius in sponsalibus requiriri coepit, ut scilicet filiae impuberes non tantum non contradicerent, sed et consentirent, nimirum vim non debebant habere hujusmodi sponsalia, in quibus et parentis una et sponsae consensus interveniret. Eadem etiam habita fuit ratio sponsalium á puella sui juris, et tutorem habente contractorum, quibus tutoris officium non deesset. Haec cum in puella obtinerint, facilius admittenda fuerunt in puero, quando praeter consensum parentum semper requisitus etiam fuit puerorum consensus in sponsalibus contrahendis. Atque post istam juris veteris observationem, quae perpetuos effectus habuit, illud etiam accessit causa indemnitatis pupillorum tuendae, ut pupilli sponsi tenerentur quidem, quosque in pupillari aetate consisterent, in eadem consensione perseverare, sed statim ac pubertatem attigissent, possent á data fide recedere, quod receptum fluit, sive ambo pupilli sint, sive unus pupillus, et alter pubes sponsalia contrahant, favore pupilli tantummodo, cap. 7., et 8. de despons. impub. Neque mirum alicui videatur, valere eam obligationem, cui ut satisfaciat, nisi velit, cogi sponsus nequeat, contra manifesta juris principia, l. 8. ff. de oblig. et action. cum similibus; etenim licet repugnet, obligationem in voluntatem illius conferri, de cujus obligatione agitur, non tamen repugnat, obligationem ita nasci, ut possit aliquando ab eo, qui obligatus est, retractari, argumento l. 3. ff. de contrah. empt., et l. 6. ff. de rescind. vend. Plane sponsalia á pupillis inita non recta in pupillorum conferuntur voluntatem, sed eorum tantum voluntati conceditur, ut puberes facti retractare sponsalia valeant, quasi jure ipsis concessa adversus firmum, validumque contractum in integrum restitutione. Revera quosque contrahentes in pupillari adhuc aetate constituti sunt, sponsalia ipsa firma subsistunt, qualiscumque succedat voluntas pupillorum, sive ad eadem confirmanda, sive ad eadem retractanda: deinde quod ex ipsis sponsalibus semel initis ortum est, ut vocant, publicae honestatis impedimentum, etiam dissolutis sponsalibus sponsi facti puberis voluntate; perseverat, cap. un. de despons. impub. in 6. De viduis, quae intra tempora luctus contrahere matrimonium prohibentur, sufficit indicare legem 10. §. 1. ff. de his, qui not. infam., ex qua constat, eas intra eadem tempora potuisse sponsalia celebrare.

CAPUT III.

Quinam sint sponsalium rite contractorum effectus?

SPONSALIBUS semel rite celebratis, naturalis quaedam et jure probata nascitur obligatio inter sponsos, qua alter postulante altero ad fidem implendam adigitur, nisi legitima aut conjugii in aliud tempus differendi, aut recedendi omnino á data fide, subsit causa. Ea tamen obligatio modo minorem, modo majorem habuit firmitatem, de quo ut rectam sententiam feras, opportunum erit imprimis investigare, quidnam vetere Romanorum jure obtineret, deinde quid sanxerit Ecclesiarum Antistites recentiore aetate, ac denique quid contrahentes ipsi de futuro conjugio magis solliciti pactionibus adjectis aliquando conentur.

Quid vetere Romanorum jure obtineret, nullibi clarius constat, quam apud Gellium, qui in libr. 4. noct. Atticar. cap. 4. prolato Servii Sulpitii Jureconsulti veteris testimonio distingnit inter jus Latii, et jus Romanae Civitatis. Latini, quid stipulari in sponsalibus solebant, si forte aut parens, quam promiserat, puellam duci á sponso non sineret, aut sponsam sponsus ducere detractaret, ex sponsu actiones in judicio experiebantur. Judex, quam ob rem data, acceptave non esset uxor, quaerebat; si nihil justae causae videbatur, litem pecunia aestimabat, quantique interfuerat eam uxorem accipi, ac dari, eum, qui spoponderat, aut qui stipulatus erat, condemnabat; disciplina sane, quae congruebat generalibus uris regulis, suadenti bus, in stipulationibus facti non tam venire factum ipsum, quam id, quod fieri, vel non fieri intersit. Haec Latii disciplina ab usu inde recessit post latam legem Juliam, ex qua cum Latini omnes essent Romana Civitate donati, Romanae potius Civitatis mores sequi debuerunt, caeteris, quae ad Romanam disciplinam minime pertinebant, penitus abrogatis. Romae vero haec consuetudo fuerat, ut quoniam sponsalia per solemnem stipulationem etiam celebrantur, exinde quidem nasceretur actio ex stipulatu, sed non satis honestum videretur id, quod ex ea causa interesset, investigare, definire, ac pecunia aestimare. Num enim aestimari pecunia decebat aut probos sponsae mores, aut ingenitam gratiosam illius indolem, aut speciosam ejusdem corporis formam, item aetatem, familiam, caeteraque id

genus adjuncta? Eam ob rem actio illa ex stipulatu in judicio edita ut plurimum datis exceptionibus, aut Praetorum, aut Censorum aequitate enervabatur, non sane quod sponsalium obligatio jure honorario generaliter improbaretur, sed quod Praetores, Censoresve ut plurimum agnoscerent, malis hominibus ea celebrari conjugia, quae á litigiis, et jurgiis initium caperent; atque ideo quoties commode sponsorum animos conciliare ex prudentia nequirent, auctoritate sua eam obligationem effectu suo carere facile paterentur. Hinc est, quoe Praetores actionem denegarent ei, cui quisquam, si certam uxorem non duceret, pecuniam promisisset, ne eligendi matrimonii libertas auferretur, l. 71. §. 1. ff. de condit. et demonstr., necnom in specie legis 134. ff. de verb. obligat. adversus eas stipulationes daretur exceptio, quae utut in sponsalibus factae quoquo modo libertati conjugiorum adversarentur. Atque ex eo factum conjicio, ut paulatim apud Romanos sponsalia contracturos stipulationes negligerentur, ac nudo consensu, quemadmodum initio scribebam, illa illa celebrarentur, quod passim agnoscerent, non majorem in proposita specie vim inesse stipulationi, quam nudo consensui, immo etiam generaliter traderetur, sponsalia nihil obesse, quominus sponsa unius alteri nubere valeret, l. 1. cod. de sponsalibus.

Ad haec Romani juris principia respicere visi fuerunt Patres Ecclesiastici, ubi de viribus datae in sponsalibus fidei sententiam pronuntiaverunt. Etenim statuerunt imprimis, ut sponsi sponsaeque ad datam fidem implendam, quoad fieri posset inducerentur; et quoniam religiosa semper habita fuit observatio pactorum, poenis adversus violatores fidei indicendis minime pepercerunt, comminati adversus detractantes gravissimam poenam excommunicationis, can. 47., et 51. caus. 27. quaest. 2., cap. 2. et 10 de sponsal., cap. 1. de sponsa duorum. Verum in hac pene comminatione sistentes, ubi sponsos detrectantes adhuc, contumacesque deprehenderent, paratosque potius ad subeundam excommunicationis poenam, quam ad conjugium contrahendum, ab inferenda poena abstinendum voluerunt, libertati contrahendorum conjugiorum lenius indulgentes, cap. 17. de sponsal., qua in re maxime enitet Maximorum Pontificum sapientia, qui hinc perfidiam improbaverunt hinc publicae utilitati, quae ex conjugiis pene coactis maxime laederetur consuluerunt. Ista non ita intelligas, quasi si excommunicationis poena indiceretur, et ad eam evadendam quisquam matrimonium contraheret, nullum esset, irritumque conjugium, veluti metu initum; etenim metus ita incus-

sus juste incussus diceretur; ex metu autem juste incusso etsi admodum gravi, matrimonii contractus non irritatur; hinc si sponsus ex. gr. qui renuit sponsam ducere, territus excommunicationis comminatione sponsam deinde duxerint, non poterit á matrimonio praetextu nullitatis, causa metus gravis incussi, recedere, ne forte contingat, ecclesiasticum judicem suo officio fungentem, majorem publicae rei perniciem, quam utilitatem adferre, seu, dum curat sponsalia firmare, causam potius praebere conjugiis infirmandis, atque dissociandis. Quamvis vero Ecclesiae mens sit, sponsos ad implendam datam fidem adigi omnino non oportere, non inde tamen sequitur, eum, qui fidem implere detrectat, sine causae cognitione, et probatione ad celebrandum cum alia conjugium admitti per ecclesiasticos administros licere; cum enim, ubi nulla sit recedendi causa, graviter delinquat is, qui recedit, indignus efficitur, qui ad Sacramentum conjugii suspiciendum ab Ecclesia sine contradictione excipiatur; quamobrem non dissolvetur quidem conjugium cum altera contractum, quia leges hoc conjugium non irritaverunt, sed prorsus illicitum judicabitur, cap. 1. de sponsa duorum, cap. 15. 22., et 31. de sponsalibus·

Ut sibi prospicerent sponsi, nec inanem omnino spem conjugiorum haberent, non raro in contractu sponsalium arrhas sibi dari pepigerunt, ac receperunt. Arrharum nomine non heic intelligo aut donationem propter nuptias, quae in quamdam dotis repensationem á marito gratia conjugis constituitur, aut sponsalitias largitates, quae fiunt ad mutuam inter sponsos conciliandam benevolentiam; sed intelligo pignora quaedam aut mutuo, aut ab uno tantum ex sponsis alteri data, quasi ad praestandam quodammodo futuri conjugii securitatem. Non est haec arrharum traditio legibus improbata, l. 3. 5., et ult, cod. de sponsalib., dummodo tamen vera traditio intercedat; nam si dumtaxat, promittantur, non erunt arrhae, sed pactum illud adjectae conditionalis poenae naturam habebit, proindeque penitus irritum, juxta ea, quae inferius tradentur. Immo etsi haec pactio quoquomodo valere diceretur, nuda esset, et simplex, nullam pariens actionem, aut si actio exinde nasceretur, ea plane inefficax esset. Etenim pactum illud sponsalibus adjectum, vel efficax reddendum esset ex actione ex stipulatu, nata ex sponsalibus stipulatione contractis; tum vero cum actio ex stipulatu stricti juris sit ex sui natura, non facile extenditur ad informanda pacta sponsalibus iisdem adjecta, l. 40. ff. de reb. cred.: vel efficax reddendum esset ex actione bonae fidei quae generaliter

ex sponsalibus quibuscumque nata dicatur; tum vero quemadmodum, uti diximus, actio ex sponsalibus nata parum efficax habetur, utpote quae propositis exceptionibus facile elidi consuevit, non video, quomodo eadém actio magis eficax haberi possit respectu pacti adjecti; neque enim actio quaedam proponi potest, quae validior sit ad accessorias obligationes informandas, quam ad obligationem principalem. Nihil tamen interest, an arrhae in re mobili, an in re immobili, an in re magni, an in re exigui momenti constituantur, cum coercita legibus non sit in hac parte contrahentium potestas. Finis arrharum is est, ut si qui dedit, fidem impleat vel fidem non impleat quidem, sed habeat justam non implendi causam, arrhas recuperet; at si fidem non impleat sine causa, easdem arrhas amittat; si vero qui accepit, nihil tamen arrharum nomine dedit, voluntatem mutet ex causa legitima, arrhas restituendo liberetur, et quoties nulla sit justa voluntatis mutandae causa, restituat duplum, in quo nimirum et simplum, id est, quod arrharum nomine acceperat, continetur, nisi ab initio aliquid amplius restitui, cautum expresse fuerit á contrahentibus, dummodo quadruplum non excedatur, dicta l. 5. vers. *quae omnia* cui jungi potest lex 17. cod de fide instrum. Favore minorum, qui arrhas receperunt, et sine causa dissentiunt, si in integrum restitui postulent, statutum est, ut simplum tantummodo reddant, poena in illud directa, quo nullum lucrum retineant, non damnum patiantur, nisi arrhae á minorum parentibus receptae fuissent; beneficium enim restitutionis in integrum minoribus competens, minorum parentibus non aeque datur, dieta l. 5. vers. *patrem vero.* Quid vero, si datis arrhis mors alterutrius sponsi ante conjugium interveniat? Clarissima est constitutio in l. 3. cod. de sponsal., nimirum si is obierit, qui arrhas accepit, ejus haeredes ad arrhas restituendas cogentur; et é converso si is obierit, qui arrhas dedit, ab ejusdem haeredibus jure repetentur arrhae, nisi defunctus in culpa fuisset, ne congruo tempore conjugium contraheretur. Quaeiri solet, num concessis arris ab eo, qui dedit, aut dato duplo ab eo, qui accepit, sponsalium vinculum solutum fuisse intelligatur, et extinta obligatio. Ego non dubito, quin adhuc consistat, quod in arrhae concessione, aut in solutione dupli nulla censeatur facta fuisse oblationis novatio, immo arrhae ideo datae intelligantur, et constituta obligatio dupli, ut firmior esset contractus, non ut facilius infirmaretur, argumento l. 115. in fine ff. de verb. obligationibus.

Quod de arrhis dictum est, nemo facile ad pecuniarias poenas contractui sponsalium adjectas extendet; siquidem poenae cujuscumque adjectio, quae posita sit extra amissionem arrharum, aut extra duplum, seu quadruplum juxta definitionem dictae legis 5., Romanorum jure improbata fuit, dicta l. 5. in fine vers. *extra defintionem*. Si enim apud Romanos veteres ne matrimonio quidem contracto pacisci libebat adjecta poena, ne diverteretur l. 2. cod. de inutil. stipul., ut libertas, quoad fieri posset, inesset matrimoniis in casibus tunc publica lege permissis divertendi, argumento l. 8. cod. de repudiis, potiore sane ratione id recipiendum, retinendumque fuit in sponsalibus, propterea quod facilius sponsalia, quod matrimonia dissolverentur. Addi his potest lex 71. §. 1. ff. de condition. et demonstr., lex 19., et 134. ff. de verb. oblig. Equidem recentioribus saeculis contraria consuetudo invaluit apud Graecos, quam in sua Novella 18. ratam habuit Imperator Leo cognomento Philosophus. Verum nemo ignorat, ejus Principis constitutiones nec generales fuisse, tantum intra Orientalis Imperii fines obtinuisse, quando tunc Occidentales Provinciae aliis legibus regebantur; nec facile receptas usu fuisse á saeculo duodecimo et deinceps, quum juris Romani Justinianei disciplina pro communi jure haberi coepit, juxta quam cum respondisset Pontifex Maximus in cap. 29. de sponsalibus, dubitari nequit, nullam esse Leoninae Novellae habendam rationem. Inquirunt multi in causam, quare poenalis stipulatio locum habere non possit, dum é contrario arrharum amissiones, et lucra, immo et poena dupli, vel quadrupli acceptarum arrharum admittuntur. Sunt, qui putaverunt, ideo arrhas non improbari, quia datae videntur ad sponsorum potius benevolentiam conciliandum, improbari poenas, quia poenae quamdam habent asperitatem. Isti meo judicio non satis distinxerunt, uti distinguere debuissent, inter arrhas, et sponsalitias largitates. Sponsalitiae quidem largitates sponsorum conciliant benevolentiam: non tamen video, quomodo per arrhas sponsorum benevolentia concilietur, quando istae ita conceduntur, ut, si sequatur conjugium, in quo benevolentia perficitur, restitui necessario debeant; neque enim ubi firmior est benevolentia, ibi locus praecludi debet benevolentiae argumentis. Deinde demonstrandum adhuc esset, etiam ad benevolentiam conciliandam pertinere obligationem dupli, vel quadrupli, qua tenetur is, qui arrhas accepit. Alii dixerunt, per adjectam conventionalem poenam magis impediri matrimonii libertatem, quam per arrhas, quia cum arrhae jam tra-

ditae supponantur, qui vult é data fide recedere, nihil amplius traditurus est, tantum quod tradidit, non repetiturus; lubentius autem, aut minus aegre quis abstinet á repetendo, quam invitetur ad dandum. Neque ista opinio mihi satis placet, dum animadverto, adhuc eam incidere in difficultatem, quotiescumque consideremus personam illius, qui arrhas accepit; cum enim iste duplum, aliquando etiam quadruplum solvere teneatur, non magis liber esse intelligitur, quam si se certam poenam soluturum promisisset. Alii tradiderunt, ea, quae de arrhis amittendis, vel de duplo restituendo obtinent, á lege statuta expresse fuisse, poenam vero á conventione hominis pendere; multa autem legis auctoritate fieri, quae privata hominum pactione induci nequeunt. Id sane verissimum est, sed nondum propositae investigationi fit satis, quoniam exinde tantum intelligimus, arrhas legi permitti, non poenas, nondum vero causam accipimus, quare leges ipsae, quod de poena servandum esse voluerunt, ad arrhas privata etiam consensione datas, et acceptas non extenderint. Ego puto, totum hoc discrimen ex ipsis juris principiis facile repeti posse; quippe nemo ignorat, poenam obligationibus facti adjectam, ideo adjectam generaliter senceri, ut ejus, quod interest, locum teneat, argumento l. 68. et 72. ff. de verbor. oblig., l. 13. §. ult. ff. de re judicata; cum enim, quod interest, incertum fere sit, et difficilem habeat probationem, per adjectionem certae poenae quodammodo definitur, ac determinatur, §. ult. instit. de verbor. obligat. Nemo insuper ignorat, obligationem contrahendi conjugii in factum conferri. Ergo idem erit certam poenam adjicere, ac velle per eam determinare ejus, quod interest, incertitudinem. Atqui, uti superius traditum est, indecorum visum fuit, in sponsalium obligationem venire quid interest; igitur poenae adjectionem, quae ejus, quod interest, vicem habeat, fieri improbabitur. Quae sane ratio cum in arrha, aut duplo, vel quadruplo minime vigeat, nil mirum esse debet, si prohibendae fuerint conventionales poenae, non é contrario arrhae, et dupli, vel quadrupli praestationes rejiciendae.

Itaque cum poenae adjectio visa fuerit quoquomodo imminuere conjugii libertatem, non solum improbabitur, si poena á sponsis ipsis luenda adjiciatur, verum etiam si luenda adjiciatur ab aliis, qui tamen arcta necessitudine cum sponsis ipsis junguntur, nimirum quoties gravis suboriri suspicio potest, ut sponsi ideo inducantur ad conjugium, quod sint ex naturali vi voluntatis impulsi ad liberandum eum, qui obstringuitur poena. Hinc deducitur, poenam ita adjectam, ut luenda sit á sponsorum

parentibus, nullo modo valere, dicto cap. 29. de sponsalib., dicta l. 134. ff. de verbor. obligat. Item id adeo verum est, ut etiam si agatur de poena admodum modica, nihilominus tamen ejus adjectio irrita sit ob singularem legum prohibitionem; immo etiam si firmandae conventioni jusjurandum accesserit, cum jusjurandum firmare nequeat, quod non solum lege nullo modo subsistit, sed etiam bonis moribus dicitur adversari. Non tamen dixerim, fieri repetitioni locum gratia ejus, qui poenam solverit, quia legibus nihil aliud interdictum est, quam quod conjugi libertatem imminuit, quam sane nemo imminuit dicere ex eo, quod facultas denegetur repetendi solutum; quod magis, magisque ex eo firmatur, quia in illis juris locis, quibus poenae adjectio improbatur, tantum statuitur, ne poena extorqueatur, seu ut actio elidatur, qua poena petitur, non vero ut solutum repeti possit, dicto cap. 29., dicta l. 134. Major difficultas est, an possit adjici poena sponsalibus sive á sponsis, sive ab extraneo, quae non in certa re luenda, sed in certa re non adquirenda, lucrandaque consistat, ex. gr., si sponsae pater legaverit sponso centum, adjecta deinde poena, ut si á sponsalibus recesserit, caderet á legato. Ego non dubito, in hac, aut simili specie valere conditionem, utpote quae nullibi legibus improbata videatur; immo nec revera et proprie poena dici potest, cujus metu quis ad contrahendum matrimonium impellatur, sed potius spes quaedam lucri proposita, ut quis facilus ad certas contrahendas nuptias alliciatur, argumento l. 15. 19. 28. 31. et 71. §. 1. ff. de condition. et demonstrat.

Disputari praeterea solet, an possint causa magis, magisque firmandae sponsalium obligationis fidejussores accedere, et pignora dari. Quoties de fidejussoribus sermo sit, non aliter eorum officium admittetur, nisi cum ipsi fide sua jusserint arrhas forte exhibitas recipi, quod ad dantis dominium, potestatemque pertineant; aut dantem arrhas securum esse posse, futurum, ut duplum, vel quadruplum recipiat, si per eum, qui arrhas accepit, sine causa á data fide recedatur. Alia de causa fidejussor inutiliter datur; non causa ipsius principalis sponsalium obligationis, cum fidejussor alieni facti inutiliter intercedat, ubi ad id, quod interest, condemnatio denegatur; non causa poenalis forte adjectae stipulationis, utpote quae abs jure, uti dictum est, penitus improbatur. Eadem ratione quaecumque pignoris constitutio inanis erit, nisi tantum in causa arrharum, vel dupli, quadruplive versetur. Quod si forte, dum sponsalia contrahuntur; de arrhis nulla mentio facta fuerit, sed certa res fuerit

tradita usurpato nomine pignoris, tunc quidem arbitrarer, inesseobligationem, non quasi nexum constituti pignoris, sed quasi obligationem arrharum; in dubio enim ea est interpretatio voluntatis capienda, qua actus, quo fieri modo possit, consistat; neque verborum cortici inhaeremus semper, sed res potius ipsas consideramus, praesertim quod pignoris nomen et arrhis quoquo modo conveniat.

Sic inspecta natura obligationis, quae ex sponsalibus nascitur, alios sponsalium effectus recenseo. Inter istos vulgatissimus est, ut apud sponsus oriatur, quemadmodum vocant, publicae honestatis impedimentum, quod adfinitatis instar obtinet; sicut enim adfinitatis causae neque uxor consanguineis viri, neque vir consanguineis uxoris usque ad certos gradus soluto matrimonio jungi potest; ita nec sponsus consanguineis sponsae, nec sponsa consanguineis sponsi solutis etiam quocumque modo sponsalibus, ex eo scilicet, quod in nuptiis contrahendis non solum spectandum sit, quod liceat, sed etiam quid honestum videatur, l. 42. ff. de ritu nuptiar., minus autem honestum sit, eam, quae semel ex gr. fuit sponsa fratris, uxorem deinde alterius fratris dici, quasi sponsa quamdam habeat uxoris imaginem. Equidem prima hujus juris fundamenta in Jure Romano posita sunt; vix tamen concepta erat haec disciplina de sponsa patris respectu filii, de sponsa filii respectu patris, et de matre sponsae respectu sponsi, l. 12. §. 1. et 2., l. 14. in fine ff. de ritu nupt. Caeterum de frate sponsi, aut sorore sponsae, aliisve consanguineis sponsorum alterum est apud antiquos silentium; imma et contrarium probari posset ex can. 18. caus. 27. quaest. 2., si ille pro germano Benedicti Papae monumento haberetur. Quod si proferantur in medium canones 11. 14. et 15. caus. 27. quaest. 2. quos Gratianus edidit aut sub generali nomine canonum, aut sub nomine Gregorii, aut sub nomine Julii Papae ego, reponam, illos omnes ab iis auctoribus adjudicandos esse, quod demonstravi in meis animadversionibus in Gratianum; in quibus etiam ad dictum canonem 14. ostendi, ejus conjugalis impedimenti primam originem non procul á Gratiano saeculo repetendam. Tuum vero primum, quoniam non certa lege erat id cautum, ac definitum, sed potius invaluerat ex scholastica disputatione, qua fiebat, ut publica honestas, seu publicae, uti vocabant, honestatis vinculum adffinitati aequipararetur; illud impedimentum ad eos usque consanguineorum gradus extendebatur, quibus, ubi secutum matrimonium, forte inesset adfinitas. Sed hodie post. Concili Tridentini decretum in sess. 24. de Ref. matr.

cap. 3. receptum est, ne illud conjugii impedimentum primum consanguineorum gradum excedat. Praeterea saeculo 12. et 13., quo jam publicae honestatis impedimentum invaluerat, adhuc ipsum oriri diceba tur, etiam si sponsalia ab initio irrita fuissent,dummodo non fuissent irrita ex defectu consensus, cap. un. de sponsalibus in 6., cap. 4., et 6. de desponsat. imoub., cap. un. eod. tit. in 6., etenim publica illa honestas, qua fit, ut sponsam fratris jungi non liceat alteri fratri, eatenus in hominum opinione fundamentum habet, quatenus sponsa quamdam inducere incipit uxoris personam, contra sit in rei veritate; atque in sponsalibus licet irritis, ea uxoris imago adhuc publice saltem in opinionem hominum retinetur. Sed rursum notandum est, hodie nos adhaere oportere definitioni Tridentini Concilii, qua decretum est, ut quacumque ratione sponsalia valida nor sint, nullum publicae honestatis impedimentum contrahendis matrimoniis obsit. Observandum etiam est, publicam honestatem statim quidem habuisse, et habere locum in sponsalibus pure, non autem sub conditione contractis, nisi jam conditio evenerit; proindeque si ante eventum conditionis sponsalia dissolvuntur, nullum esse contrahendo conjugio impedimentum, etiam si forte deinde conditio extiterit, dicto cap. un. de sponsalibus in 6.

Habent, ut diximus sponsalia quamdam matrimonii imaginem, et sponsa non longe distat ab uxore. Hinc est, quod aliquando sponsae uxorem, et conjugum nomine in sacris canonibus appellentur, can. 12., et 14. caus. 27. quaest. 2. Hinc etiam est, quod plurima, quae de uxore statuta sunt, ad sponsam facile vel legibus, vel recta legum interpretatione protrahantur. Hinc Ulplanus in l. 6. §. 1. ff. de gradibus, et adfinibus scribebat: *Generi et nurus appellatione sponsus quoque, et sponsa continentur; item soceri, et socrus appellatione sponsorum parentes contineri videntur*, et in l. 8. ff. eod. tit. Pomponius: *Servius recte dicebat, soceri, et socrus, et generi, et nurus appellationem etiam ex sponsalibus adquiri.* Ex hac regula fuit in legibus, quibus excipitur, ne gener., aut socer invitus testimonium dicere cogatur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri, item soceri sponsae patrem, l. 5., juncta l. 4. ff. de testibus. Hinc praeterea fit, ut quoniam lege Pompeja de parricidiis statutum lerat, tanquam parricidam habendum esse, qui uxorem, aut virum occidisset, ita censendus esset parricida, qui sponsam suam occidisset aut sponsae parentem l. 3.. et 4. ff. ad leg. Pomp. de parricidiis Hinc ;idem est, quod quemadmodum marito actio injuriarium concedi-

tur, si forte in uxorem illata injuria fuerit, ita et sponso concedatur ob injuriam illatam in sponsam, l. 15. §. 24. ff. de injuriis. Hinc insuper est, ut, si sponsa jam dotem sponso dederit, nuptiis non secutis, dotem eamdem repetere valeat eamdem actione, qua dos ab uxore legitima, soluto matrimonio repeteretur, l. 74. ff. de jure dotium, eademque ratione, quemadmodum lege Julia cautum fuit, ne praedia dotalia alienari á marito, aut obligari valeant, ita nec eadem dotalia praedia á sponso alienari queant, vel obligari, l. 4. ff. de fundo dotali. Hinc denique deducunt gravissimi Civilis Juris Interpretes, tacitam hypothecam, ipsam quoque hypothecae privilegium uxori favore dotis concessum in bonis mariti, facile etiam sponsae, quae dotem jam sponso tradidit, accommodari.

CAPUT IV.

Quibus ex causis sponsalia dissolvantur.

NUNC superest, ut causas pandam, quibus sponsalia jure contracta dissolvuntur. Vulgo plurimae numerantur. Ut enim omittam, morte alterutrius sponsi, superstitem esse omni obligatione solutum, imprimis consensu eorum, á quibus contracta sunt, etiam receptum est dirimi sponsalia; qua in re admissa fuit generalis juris regula, quae definit, unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est, cap. 1. de regulis juris. Apud Romanos veteres obtinebat, patrem sponsae, quam haberet in potestate, nuntium remittendo sponsalia posse dissolvere, l. 10. ff. de sponsalibus; quomodo enim Romano jure constitisset, justumque dici potuisset conjugium, cui pater sponsae non consensisset? Quod tamen de patre dicitur, locum non habebat in tutore post spónsalia jure á pupilla contracta, l. 6. ff. eod. tit., neque enim sicut patris, ita et tutoris, cujus officium pubertate pupillae expitat, consensus necessario in subsequentibus nuptiis requirebatur. Sed hodie, postquam receptum est, parentis consensum ad conjugia, aut sponsalia valide contrahenda minime requiri, recipi quoque facile debuit, solum parentis dissensum non sufficere ad contracta sponsalia dissolvenda. Res redacta fuit ad unum contrahentium consensum, qui si ex utraque parte interveniat, in causa est, ut obligatio rescindatur, cap. 2. de sponsalibus; immo etiam, uti su-

perius traditum est, in sponsalibus impuberum observatur, sponsum puberem factum posse etiam invita altera parte à data fide resilire, quod tamen omnino singulare est, et inductum gratia pupillaris aetatis, cujus consensus quoquo modo imperfectus esse videtur. Quod de mutuo dissensu sponsorum generaliter traditur, adeo verum est, ut obtineat, etiam si sponsalia fuerint jurejurando firmata, dicto cap. 2. de sponsal., etenim cum jusjurandum non aliam ob causam sponsalibus adjiciatur, quam in contrahentium sponsorum utilitatem, quo scilicet unusquisque magis, magisque alterum sibi devinciat, quid amplius operabitur, ubi unusquisque nexum libere dirimit? argumento cap. 29 vers. *Juramentum* de jurejurando. Caeterum antequam ulterius progrediar, nonnulla adnotare juvat ad capitulum 2. de sponsal., ubi exhibetur Innocentius III. tradens, si uterque sponsus à sponsalibus recedendum velit, posse id *in patientia tolerari.* Num exinde inferetur, id minime licere, ex ea regula, quam Innocentius III. tradit in cap. 18. in fine de praebendis, *multa per patientiam tolerantur, quae, si deducta fuerint in judicium, exigente justitia, non deberent tolerari?* Additur in dicto cap. 2. *ne forte deterius inde contingat:* Num exinde inferetur, ad evitandum majus malum quidquam in proposito indulgeri, remitti, quasi et id malum sit, quod tamen vix mali speciem habeat in conspectu mali gravioris quemadmodum in argumento capituli 5. qui Clerici vel voventes, Alexander III. indulsit cuidam muliere post continentiae votum emissum, ut matrimonium contraheret, quod *tutius esset, ut mulier post votum simpliciter oblatum matrimonium contraheret, quam fornicationis reatum incurreret?* Non ita concludendum puto. Describendum imprimis est integrum capitulum, quale in 1. collectione Decretalium legitur, utpote in qua nonnulla habentur, quae apud Gregorium IX. desiderantur: deinde inquirendus capituli auctor: postremo ejusdem explicanda sententia. Ita agitur in 1. Decretalium collectione apud Antonium Augustinum in cap. 11. de sponsalibus: *Praeterea ii, qui matrimonio contrahendo pure, et sine omne conditione fidem dederint, et juramentum fecerunt, commonendi sunt, et diligentius exhortandi, et omnibus modis inducendi, ut fidem praestitam, vel juramentum factum observent, et se, sicut promiserint, conjungant. Si autem se ad invicem admittere noluerint, ne forte deterius inde contingat, ut talem scilicet ducat, quam odio habeat, videtur, quod adinstar eorum, qui societatem juramento, vel interpositione fidei contrahunt, et postea eamdem sibi remittunt, hoc pos-*

sit in patientia tolerari. Adnotat Antonius Augustinus, rescriptum illud tributum fuisse Innocentio III., sed eidem Pontifici tribui recte non potuisse á collectoribus; etenim collectio 1. Decretalium edita fuit ante eumdem Innocentium, cujus in eadem collectione nulla extant, nec extare poterant decreta, nisi forte respicias ad cap. 2. de Presbyt. nondum baptizato, translatum in cap. 2. eod. tit. apud Gregorium IX., quod ex eadem causa Innocentio III. adscribi á laudato Antonio Augustino non potuit. Hinc qui accuratiores erant, in eadem 1. collectione Decretalium in dicto cap. 11., sicut et in cap. praecedente nomen Innocentii II. adscribere maluerunt; nescio, an satis apte, quando in capitibus praecedentibus, nimirum á primo usque ad nonum, descripta erant decreta Alexandri III., iterum autem in subsequentibus capitulis á duodecimo, et deinceps, plura subjecta sunt ejusdem Alexandri III. decreta; neque est verosimile, Collectorem Bernardum Papiensem voluisse inter media Alexandri III. rescripta interjicere duo decreta Innocentii II., qui Alexandrum III. praecessit, propterea quod Collector idem ordinem temporis, et aetatum rescribentium Pontificum in edendis rescriptis servare consueverit. Antonius Augustinus non improbavit in notis ad dictum cap. 11. eos, qui legendum mallent Alexandri III. nomen, neque injuria, quando scimus ad Bartholomaeum Oxoniensem Episcopum plura fuisse rescripta ab eodem Pontifice directa, cap. 6. de fil. presbyt., cap. 17. de offic. et potest. judic. deleg., cap. 4. de pactis, cap. 3. de arbitris, cap. 6. de judicis, cap. 3. de dolo, cap. 6. et 9. de restit. spoliat., cap. 18. de testib., cap. 1. de appellation., cap. 1. de confirmat. ut. vel inut., cap. 3. de pignor., cap. 4. de convers. conjugat., cap. 1. de voto, cap. 6. de jurepatron., cap. 4. 5. et 6. qui fil. sint. leg., cap. 4., ne Praelati vices suas, cap. 6. de homicid., cap. 3. de excessibus Praelatorum. Itaque indulgeamus gravissimae conjecturae, ac postquam Alexandro III. rescriptum vindicavimus, ejus sententiam investigemus. Propositum fuerat Alexandro, inita fuisse certa consensione sponsalia, id est, pure, ac sine ulla conditione, immo et eadem sponsalia fuisse jurejurando firmata; quasitumque, an quoties contrahentes mutuo datam fidem, et vinculum jurisjurandi remiserint, absoluti ab omni vinculo censerentur. Responsum, id posse *in patientia tolerari, ne forte deterius inde contingat.* Haec loquendi formula ab Alexandro prolata non significat quidem dispensationem quamdam, et indulgentiam adversus leges praebitam, sed potius declarationem quamdam, qua demonstretur, nihil adversus leges spon-

sos illos fuisse molitos. Etenim Alexander in cap. 5. de pactis expresse fatetur, *non debere aliquatenus tolerari, quod iniquum est, et sacris Canonibus inimicum;* item idem Pontifex in Epistola ad Abbatem Ursi Campi, et Decanum Rhemensem edita apud Mansium in tomo 2. Labbeani supplementi pag. 512. proposita specie conjugii inter quosdam contracti, adversus quod quidam adolescentes *ardore potius avaritiae, et odii livore* perciti in judicio contendebant temere, et sine causa, professus est, esse *tolerabilius*, ut conjugium illud minime dissolveretur; unde grave argumentum capitur, tolerari id dici consuevisse ab Alexandro, quod legibus minime improbaretur; quasi Pontifex ille lenioribus, et modestis loquendi formulis uti soleret, quemadmodum in cap. 4. de convers. conjug. in eadem Epistola ad Episcopum Oxoniensem *dissimulari posse* dixit, quod probandum, et admittendum erat, argumento cap. 1. eod. tit. Idem Alexander III. scripsit, posse *in patientia tolerari*, quod ipse comprobabat in cap. 2. de frigid. et malef. Praeterea observo, Alexandrum non fuisse de eo potissimam sollicitum, quod vellet, omnino semel datam sponsalium fidem impleri, sed de eo, quod jusjurandum sponsalibus adjectum nunquam violaretur; quamquam enim pro certo haberet, generaliter, pacta omnia, exemplo, ut ipse scribit, societasis, mutuo contrahentium dissensu dissolvi; scrupulo tamen non carebat, quoties jusjurandum interpositum pridem fuisset, quasi jusjurandum impleri non tam privatorum, quam publice interesset, á quo propterea non sufficere videretur ad liberandum pactio privatorum. Hinc ipse sibi regulam quamdam constituerat juxta summum juris apicem fere custodiendam, ut semper jusjurandum servaretur, nisi in dispendium salutis aeternae quandoque vergeret, cap. 8. de jurejurando, ac si tunc non privatorum conventio, sed religio ipsa jusjurandum irritum redderet. Accesserat ea aetate frequens jusjurandi contemptus, quem jurandi frequentia, et corruptela morum induxerat; unde é re esse censuerat, jurisjurandi implendi gratia summum rigorem servari, etiam in iis causis, quarum effectus in irritum denique casurus esset, cap. 6. de jurejur., cap. 16. de sponsalibus, ad cujus interpretationem multa hinc non aliena inferius adnotabo. Itaque quum in dicto cap. 2. scripsit Alexander, se *in patientia tolerare*, innuit, non quidem se aliquid indulgere contra generales juris regulas, sed potius ex indulgentia recedere á strictissimo juris rigore, quem sibi custodiendum ad evertendas ejus saeculí corruptelas in jurisjurandi implendi speciebus constituerat.

Altera causa sacris Canonibus comprobata, qua sponsalia dirimuntur, est mutatio conditionis vel in utroque sponso, vel in alterutro tantum contingens, qua fiat, ut matrimonium amplius contrahi nequeat; est enim generalis juris regula, quae tradit, universos hominum actus, eos praesertim, qui nondum absoluti sunt, quia sane sunt sponsalia ad futurum conjugium referenda, irritari, cum in eum casum incidant, á quo incipere nequeunt. Triplex est in proposito conditionis mutatio: Prima est, cum alteruter ex sponsis Monachus fiat, aut Santimonialis: Secunda, cum sponsus ecclesiasticis ordinibus initietur: Tertia, cum alteruter cum alio, praeterquam cum eo, quocum sponsalia contraxit, matrimonium contrahat.

Dirimuntur sane sponsalia transitione vel utriusque, vel unius tantum ex sponsis Monasterium, can. 27. et 28. caus. 27. quaest. 2., cap. 14. de convers. conjugat., si enim ista ipsum matrimonii rati necdum consummati vinculum dissolvit, facilius dissolvet sponsalium vinculum. Et quidem id generaliter probatur; disputari tamen solet, num ex ipso ingressu in monasterium, seu ex susceptione monastici habitus, an demum post emissam professionem dissoluta sponsalia intelligantur. Ego puto, sponsalia necdum professione secuta consistere quidem gratia illius, qui in saeculo, ut ajunt, manet, sed respectu illius, qui monachalem suscepit habitum, pro solutis haberi; ita nimirum, ut, pendente tyrocinio, possit, qui manet in saeculo, alias sibi nuptias libere quaerere, aut etiam, si exspectare maluerit professione non secuta, possit postulare, ut sponsalia suum effectum sortiantur; at qui tyrocinium ingressus est, etiam si expresse initio protestetur, se nolle initis sponsalibus renuntiare, quamquam adhuc obstrictus teneatur sub conditione, si professionem monasticam non emiserit, jam tamen satis facto suo, contra quod inanis ea protestatio foret, á se liberavisse sponsum in saeculo relictum videatur; neque enim alias repugnat, contractum, qui ex mutuo contrahentium consensu dissolvi potest ex parte unius dissolvi, consistere ex parte alterius, quemadmodum contingit in societate, l. 65. §. 6. ff. pro socio, quo exemplo usus est Alexander III. in dicto cap. 2. de sponsalibus tanquam eo, cujus regulae etiam sponsalibus accommodarentur. Haec etiam vera sunt, licet sponsalia fuerint jurejurando firmata, quia jusjurandum naturam induit contractus, et obligationis, cui accedit; eamque ob rem eo ipso, quo sponsalium, jurisjurandi quoque obligatio dissolvetur. His accedit, jurisjurandi religionem sem-

per quidem esse custodiendam, non tamen eousque, ut majus bonum impediat, quale esset prae nuptiis contrahendis religiosa professio; habetur enim, qui jurejurando se ducendae puellae obstrinxit, ac si jurasset sub conditione, quae tacite, et vi legis inest, si monasticam professionem non emiserit. Quod dico de ingresu in Monasterium, recipiendum etiam puto in ea specie, qua alteruter ex sponsis non solemne, sed simplex, ut vocant, continentiae votum emiserit; qui enim post contracta sponsalia continentiam privato quodam spiritu vovet, sponsam non similiter voventem liberare censetur, quamquam se ab eadem minime liberet; ne forte admittamos, ob privata quaedam studia, et singulare continentiae bonum, á quo etiam forte, qui vovit, sit recessurus, fraudem alteri fieri, cui jamdudum fuerat fides voventis obstricta, argumento cap. 5 qui Clerici vel voventes.

Qui ecclesiasticum ordinem post inita sponsalia suscepit, vel eo ordine initiatur, qui sacer est, et solemnem continentiae professionem requirit, vel eo, qui non sacer dicitur, seu infra subdiaconatum juxta hodiernam Ecclesiae disciplinam. Quoties sacro ordine sponsus initietur, irrita sponsalia fiunt, quod res incidat in eum casum, quo nunquam conjugium celebrandum sit. At quoties sponsus tantum in minoribus ordinetur, is quidem sponsam á se liberat ob voluntatis mutationem exterius proditam, non tamen ipse liberatur, quosque in pendenti est, eumdem Ecclesiae constanter, et perpetuo adscribi, quod hodie fit per solam sacrorum ordinum susceptionem: neque aliud mihi videtur dicendum de eo, qui mutato laicali habitu, et vel clericali, vel religiosa veste indutus certae Ecclesiae ministerio in inferioribus officiis addicatur, utpote qui facto suo, et saltem tacite sponsalibus renuntiavisse censetur.

Irrita etiam sponsalia fiunt, utcumque fuerint jurejurando firmata, per conjugium ab alterutro ex sponsis cum alio de praesenti contractum, licet hujusmodi matrimonia tanquam illicita legibus improbentur, cap. 15., et 31. de sponsal., cap. 1. de sponsa duorum. Quod tamen ita intelligas velim, ut dissolvatur sponsalium obligatio ex parte non illius, qui matrimonium contraxit, sed alterius. Hinc qui matrimonium contraxit, quicumque casus emergat, quo in pristinam libertatem restituatur, non poterit quidem derelictam sponsam obstringere, cum nemo perfidiae reus jure alienam perfidiam incuset; adhuc tamen tenebitur ad datam sponsalium fidem implendam, quemadmodum continget ex. gr. si contractum matrimonium aliqua de causa irritum fuisse deprehende-

retur, aut si morte conjugis dissolveretur. Alter vero sponsus nulla amplius obstringitur obligatione, qui propterea si recedere á sponsalibus velit, plena libertate potitur, ac tum res ita habebitur; ac si mutuo sponsorum consensu á sponsalibus recessum esset. Paulo aliter res sese habet, ubi quis post contracta sponsalia cum una, sponsalia deinde cum alia contraxerit; etenim priora sponsalia ita consistunt, ut statim et insuper habitis posterioribus impleri postulante priore sponsa et possint, et debeant, quod verum est, etiam si utraque sponsalia fuerint jurejurando firmata, cap. 22. sponsalib., immo etiam verum arbitrar, quamvis prioribus sponsalibus nullum accesserit jusjurandum, sed tantum posterioribus; etenim nemo ob jurisjurandi religionem ad id adstringitur, quod implere sine peccato non potest, cap. 18. et 22. de jurejurando. Interea tamen ego non dubito, quin ea, quae despecta esse videtur á sponso ad alias nuptias adspirante, nuntium remittendo libera fiat, quasi tunc sponsalia ex utriusque parte dissoluta penitus habeantur.

Tertia generalis dissolvendorum sponsalium causa est, quoties res incidit in eum casum, quem si contrahentes praevidissent, verosimile admodum est, eos non fuisse contracturos: non quod in proposito jure ipso dissolutio fiat, sed potius quod alterutro sponso postulante irritentur, quod illi sua interesse proponant sponsalia dissolvi. Ad triplex caput causae hujusmodi reducuntur. Primum est, cum mores mutantur. Alterum, cum evenit corporis vitium. Postremum, cum mutantur facultates, aut certa rei familiaris adjuncta.

Mutari dicuntur mores ad dissolvenda ex parte unius sponsalia, quoties alteruter ex sponsis in crimen fornicationis inciderit, etiam si sponsalia fuerint jurejurando firmata, cap. 24. de jurejurando, quod licet de ponsa tantummodo conceptum sit, facile tamen etlam ad sponsum protrahitur, quia aequo jure et sponsus, et sponsa propter idem in utroque sponsalium vinculum censentur, can. 20. caus. 32. quaest. 5. Ex parte, inquam, unius; nam qui reus criminis est, nullo modo audiendus erit si ad se obligatione liberandum suam turpitudinem proderet, ne forte crimen admissum ipsi reo aliquando prodesset; atque haec jurisprudentia verissima est, ubi agitur de crimine admisso post contracta sponsalia. Quid vero si alteruter sponsus ante contracta sponsalia deliquisset? Ait Innocentius III. in dicto cap. 25., non posse praecedens crimen opponi, eam ob causam, ut puto, quod crimen praecedens honestati quidem, morum, non datae fidei, utpote ante datam fidem admissum, adversetur.

Et quamquam sint, qui putent, distinguendum adhuc esse inter eum sponsum, qui praecedens sponsae crimen ignorabat, et eum, qui noverat, si tamen verbis Innocenti insistamus, non erunt hujusmodi discrimina admittenda; nisi forte ex eo crimine imfamis sponsa facta fuerit, quae sane infamiae nota quum perpetua sit, honestum virum jure optimo distrahit á tali uxore ducenda, quam honestam putabat. Potiore sane jure sponsalia, et quidem ex parte utriusque sponsi dissolvuntur, quum post ipsa supervenit alterutri adfinitas ex inhonesto coitu, quemadmodum in ea specie, qua sponsus sponsae sorori comisceretur, can. 31., et 32. caus. 28. quaest. 1., res enim devenit ad eum casum, quo contrahi inter adfines matrimonium nequit. Fateor, ob supervenientem adfinitatem non dirimi matrimonium jam contractum; sed facilius, quam conjugia dissolvi sponsalia nemo ignorat; et sufficit ad dissolvenda sponsalia, tale objici impedimentum, quod contrahendo matrimonio obsit, licet contractum non dirimat. Sunt nihilominus, qui favore innocentis sponsi, ita sponsalia subsistere opinati sunt, ut teneatur reus ad dispensationem petendam á posito impedimento; verum haec mihi videntur nimis abhorrere á recta Canonum disciplina, nisi forte ex aequitate quaedam rerum, personarum, seu causarum adjuncta aliquid in ea re relaxandum postulent, quod prudentis judicis arbitrio reliquitur. Praeterea mores alterutrius sponsi corrupti, ac mutati dicentur ad dissolvenda sponsalia, quoties alter alterius odia in se per injuriam provocavit. Atque id verum est, si in haeresim alteruter incidat, siquidem huc commode refertur Sanctorum Patrum sententia, qua docemur, haereticos, et infideles inter fornicarios recenseri, can. 5., et 6. caus. 28. q. 1. Item verum est, si alteruter minus honestam vitam ducat, quae ex turpi, et impudica conversatione dignoscitur, l. 5. vers. *His illud* cod. de sponsalib., insuper si alteruter tale crimen admittat, unde reddatur infamis: recepta enim est veluti regula generalis, graves istas morum mutationes, sicut ut plurimum in matrimoniis contracris divertendi praebent legitimum causam, ita causam praebere sponsalium vinculo dissolvendo, quod sane argumentationis genus Innocentius III. admisit in dicto cap. 25. de jurejur. in principio. Hinc etiam si talis evadat sponsi asperitas, vel saevitia, ut non nisi miserabilis sperari possit contractis nuptiis sponsae conditio, cur sponsae non concedetur in libertatem proclamare, quando, si nuptias contraxisset, jure divertere posset? cap. 13. in fine de restit. spoliat. Neque contrarium probari potest ex cap. 5. qui cler. vel vov., ex quo li-

quet, sponsam audita sponsi saevitia non aliter sibi cavisse, quam continentiam profitendo; praeterquamquod enim, quod ibidem dicitur, ad factum potius pertinet, non jus constituit; observo, eam sponsam, quae verebatur, ne terribili sponso nubere cogeretur non compertam omnino habuisse sponsi saevitiam, sed tantum plura de ejus severitate audivisse.

Quoties fato quodam miserabili vitium corporis sponsus, vel sponsa contraxerint, et tale, ex quo prudentissimus quisque judicet, aut tristem admodum futuram matrimonii celebrationem, aut alterutrum ex sponsis facile statim, et ipso sponsalium tempore non contracturum fuisse, si quod infaustum accidit, praevidisset, sponsalia petente sano dissolventur. Quid enim ex. gr., si sponsa vim passa ab alio fuisset? Quid, si morbo gravissimo, praesertim sontico, vel alio quocumque insanabili corriperetur? His sane, ac similibus evenientibus casibus dissolvi sponsalia posse, videtur insinuavisse Innocentius III. in dicto cap. 25. de jurejurando, versiculo *Quod si*, cui addi potest. capitulum 3. de conjug. leprosorum.

Non dissimilis est postrema mutationis causa, quae vel contingit in facultatibus, vel in adjunctis rei familiaris. Hicn sponsalia dissolvantur, quoties alteruter ex sponsis tempore sponsalium dives in gravissimam deinde incidat paupertatem, secus tamen ac contingat in eo, qui cum tempore sponsalium pauper esset, ingentes deinde opes adquisivit; cum aliud sit, quemquam in meliore fortuna collocari, aliud novas emergere odii causas in eo, cujus fidem quondam obstrinximus. Quae tamen ita semper intelligenda velim, ut is, in quo nulla immutatio contingit, resilire possit, si velit, non vero etiam resilire valeat alter, qui immutationem, sive infortunium passus est. Ad adjuncta rei familiaris, quibus immutatis sponsalia dissolvi possunt, illud spectat, quod tradi solet, alterutrum ex sponsis excusari, si fidem implere recuset, quoties inter sponsos, vel sponsorum parentes, capitales inimicitiae subortae fuerint, nec facile speretur reconciliatio, ne scilicet infelix sit hujusmodi conjugiorum exitus, quod semper avertendum sacri Canones voluerunt, can. 3. caus. 31. quaest. 2, cap. 2., et 17. de sponsalibus.

Postrema causa, qua ex parte alterutrius sponsi sponsalia dissolvuntur, est, quum unus ex ipsis obicem ponit, ne legitimo tempore sponsalia contrahantur, quin nullu legitima subsit ponendi obicis ratio. Id ex. gr. contingit, quoties sponsalia diem habent adjectam, dieque eve-

niente sine aequa causa sponsus detrectat fidem implere, et differri adhuc matrimonium postulat, cap. 22. de sponsalib., quo definitur, licere sponsae, quae parata erat veniente die ad matrimonium contrahendum, ad alias nuptias adspirare, etiam si sponsalia fuerint jurejurando firmata. Item contingit, quoties sponsus diu adsit ita, ut spes nulla supersit, eum brevi reversurum, cap. 5. de sponsal., ubi cum certum, determinatumque tempus non designetur, supplendum erit ex l. 2. cod de sponsal. ex qua absenti intra eamdem provinciam biennii tempus conceditur; quin ullum negotium facessat lex 2. cod. de repudiis; quod enim jam triennii tempus exspectatum in proposita specie fuerit, ad factum pertinet, non ad juris regulam; nisi dicere malis, Valeriani, et Gallieni prudentiam abrogatam fuisse, seu intra breviora tempora coarctatam, Imperatorem Constantii et Constantis constitutione. Immo ego non dubito, ipsam adhuc sponsam, non exspectato biennii termino, petere in judicio posse sponsalium dissolutionem, si sua interesse putaverit; quia in re plurimum indulgetur arbitrio prudentis judicis, qui sane non omittet vocare in jus sponsum absentem, iis receptis modis, quibus etiam absentibus indici solet, ut se in judicio sistant; posset enim, qui absens est, proponere legitimas absentiae causas, dum se in judicio sisteret, quales sunt ad matrimonium propagandum jure probatae, l. 17. ff. de sponsalibus.

Non semper sufficit justas causas habere, ex quibus dissoluta sponsalia proponantur, sed ut plurimum illae coram judice allegandae sunt, atque etiam, ubi opus sit, probandae, cum nusquam praesumatur obligationis, quam semel contractam fuisse non ambigitur, dissolutio, Dixi ut plurimum, ut exciperetur casus, quo tanta esset tam juris, quam facti certitudo, ut nemini venire in dubium posset, quin sint dissoluta sponsalia, quemadmodum contingeret, si alteruter ex sponsis publice vel matrimonium cum altera contraxisset, vel monasticam professionem emisisset, vel sacrum ordinem suscepisset. In allegandis certis causis, quibus publice interest, sponsalia nen sortiri effectum, quando nimirum cognatio sponsorum, aut simile quoddam juris publici vinculum sponsos matrimonio jungi impediat, singulare jus est, ut etiam si unico teste probentur, iste tamen in judicio totam rem conficere possit, contra quam vigeret, si de celebrati conjugii dissolutione ageretur, cap. 22. de testibus, cap. 12. de sponsalibus; immo nec tum requireretur testium citatio judiciaria, dummodo testes ipsi sponte non se offerant,

sed per eum, qui sponsalia dissolvi postulat, coram judice sistantur, argumento, cap. 80. de testibus. Aliquando etiam admittentur testes, si aequa id suggerat causa, qui privatim, et clam testimonium ferant, et sine nominis publicatione, dicto cap. 12. de sponsal., necnon deficientibus testibus una publica loci fama in causa erit; cur sponsalia implenda non sint, nisi fama ipsa contrariis, et aptis probationibus elidatur, cap. 27. de sponsal., cap. 2. de consanguinit., et adfinit., contra quam vigeat in matrimonio dissolvendo, cap. 5. de eo, qui cognovit. In caeteris autem causis in quibus de dissolvendis sponsalibus controversia est, quin publice intersit, celebrari matrimonium, aut non celebrari, sed tantum sponsorum interest, fiet locus probationibus, et probandi modis ordinariis, dum tamen meminerint judices, in dubio pro dissolutione sententiam ferre debere, ob eam singularem rationem, quod matrimonia publica auctoritate inter contendentes, jurgantesque contracta tristes exitus parere soleant. Quod si sponsi ipsi coram judice constituti de causa impediendi futuri matrimonii consentiant, ubi aequa sit uriusque consensio, per judicem ita recipienda erit, ut ab aliis ulterioribus probationibus abstineatur, quemadmodum, si ex. gr. tan sponsus, quam sponsa fateantar, mutuo dissensu re resilivisse á sponsalibus. At quum unus tantum, qui dissolutionis causam allegat, suo dumtaxat testimonium eamdem probare inititur, quod ex. gr. adfinitatis cum sponsa sua impedimentum intercedat, ubi aliae non subsint graves conjecturae, etiam si ad jusjurandum paratus sit, non admittetur; neque enim qui controversiam aut infert, aut patitur, ita suae voluntati relinquendus, est, ut ex ejus adfirmatione, vel juramento causae decisio pendeat, argumento dicti capituli 5. de eo, qui cognovit. Potiore jure puto non admitti eum, qui sponsalia executioni mandari postulet, dum alias non habet contractorum sponsalium apertas probationes, quam quas suo testimonio firmat; immo neque in hac re fieri potest locus jurijurando, quod suppletivum vocant, ubi probationes non satis per se idoneae sunt ad instruendum judicis animum, etiam si alias semiplenae dicantur, ne in re gravissima, et quae semel inita dissolvi amplius nequit, qualis est, conjugii celebratio, invitam sponsam ad conjugium traere concedatur unius sponsi potissimum voluntati, quae facile ob ardens futurarum, quae sperantur, nuptiarum desiderium eo rapitur, quo minus sollicita sit de non temeranda jurisjurandi sanctissima religione.

Ad ea, quae hucusque tradita sunt, in nitidiori adhuc luce collocanda,

plurimum facere possunt quaestiones aliquot, quas separatim in hunc locum transtuli dirimendas.

QUAESTIO I.

An Sponsalia subsequente copula matrimonii jure habeantur.

MULTUM interest ad definiendam propositam quaestionem distinguere, an eadem exigenda sit ad juris communis ante Tridentini disciplinam, an potius ad recentes Tridentini Concili constitutiones. Quoties consistendum sit in veteribus Maximorum Pontificum decretalibus, eam jam definivisse videntur suis temporibus Innocentius III., et Gregorius IX. in cap. 15. 30., et 32. de sponsalib., quibus decernitur, secuta copula inter sponsos, non jam meram sponsalium obligationem subesse, sed verum contractum matrimonium intelligi, dummodo vera copula, non tantum nisus in copulam intercesserit, dicto cap. 32. Nolim tamen ita quisquam haec intelligat, quasi ex conjunctione illicita duorum vi sua matrimonium emergat, quod, uti suo loco dixi, non tam in conjunctione corporum, quam in praestita fide, seu mutua conjugum censensione consistit. Potius ita res sese habebit, ut praesumatur verus inter sponsus interfuisse consensus de praesenti, statim ac ad ulteriora conjugii officia progressi sunt; atque hujus praesumptionis duo sunt gravissima argumenta, quorum primum est contractus sponsalium praecedens, alterum copula subsequens; neque enim aliud censentur sponsi in subsequente copula voluisse, quam executioni demandare, quod in sponsalium contractu data fide spoponderant, quae sane praesumpta matrimonia ante Concilium Tridentinum substinebantur. Revera data fides sponsalium ad conjugium refertur, et in ea jam inest conjugii contrahendi voluntas. Haec tamen nondum ideo conjugium dicitur, quia in futurum actum confertur, quando conjugium tantum dicitur de praesenti. Intercedente sponsorum copula, sublata videtur facto contrahentium omnis adjecti olim temporis mora. Quid igitur obest, quominus ea fides, conjugalis fidei jure censeatur? Neque forte audiendus esset sponsus, si exciperet, se non amnino conjugis eo devenisse,

ut sponsae commisceretur; etenim haec exceptio in judicio admittenda non esset, tanquam bonis moribus omnino repugnans. Haec observatio non solum utilis est ad recte percipiendam Decretalium disciplinam, verum etiam in nonnullis provinciis adhuc necessaria est, nimirum in iis, in quibus Tridentina sanctio de clandestinis conjugiis irritatis non est promulgata, et in quibus adhuc viget commune jus Decretalium. Quod si ad sanctiones Tridentinas haec disceptatio exigatur quibus salubriter cautum est, ut conjugia minime valeant, si praesente Parocho, et testibus non sint celebrata, sess. 25. cap. 1. de Ref. matrim., sane concludendum erit, post Tridentinum Concilium in iis locis, in quibus decretum illud promulgatum est, ea sponsalia numquam matrimonii jure censeri, quousque coram Parocho, et testibus sponsi consensum suum de matrimonio de praesenti contrahendo non explicent. Sunt, qui adhuc putant, tunc contractum matrimonium dici posse, quando et Parochus, et testes praesentes in contractu sponsalium fuerint. Verum id esse videtur contra expressum Tridentini Concilii decretum, quo de praesentia Parochi, et testium, dum matrimonium contraheretur, statutum fuit ad majorem rei gravissimae gestae solemnitatem; Parochus autem, et testes in proposito non de celebrato matrimonio, sed tantum de celebratis sponsalibus testimonium ferre posset, quod satis esse celebrandis rite conjugiis hodie non videtur. Sunt praeterea, qui putant, adhuc disciplinam Decretalium vigere in ea specie, qua conjugium coram Parocho, et testibus celebratum esset ab impuperibus nondum celebrando conjugio idoneis, qui deinde post pubertatem copulam habuerint. Verum et heic iterum circumvenitur mens Patrum Tridentinorum, qui dum statuerunt, conjugio contrahendo Parocum, et testes praesentes esse opportere, de eo conjugio locuti snnt, quod subsistere posset, non quod irritum ex defectu personarum diceretur; nisi forte ageretur de impuberibus, qui Parochum, et testes decepissent, vel ex aetatis suae ignorantia puberes se credidissent, et tanquam puberes in conspectu Ecclesiae accessissent; ad hanc enim veluti extra ordinem contingentem speciem non est verosimile, Patres Tridentinos intendere voluisse, eamdemque decreto suo comprehenderet, et conjugium illud subsequente copula confirmatum irritum declarare. Caeterum ego non dubito in proposita quaestione, quin, si post celebrata sponsalia, copula subsequatur, etiam post Tridentinum decretum, et in iis locis, in quibus Tridentina constitutio promulgata est, ac viget,

sponsi ipsi arctius urgeri, atque omnibus modis adigi debeant ad matrimonium in conspectu Ecclesiae contrahendum, ne forte exinde gravia in rempublicam incommoda oriantur. Statim ac enim sponsi voluntate sua, dum sponsalia contraherent, in matrimonium consenserunt, statim ac deinde voluntatem ipsam non amplius in futurum suspendere secuta copula demonstrarunt, cum perfectus undecumque videatur consensus illorum, sine ulla sunt excusatione, si praetextu non observatae solemnitatis ecclesiasticae voluntatem suam non nisi per dolum, et fraudem revocent; quam potius fraudem, dolumque quoquo modo purgarent, si eo usque gesta in conspectu Ecclesiae rata haberent.

QUAESTIO II.

An matrimonium, aui omissis juris solemnitatibus, aut insuper habitis juris regulis contractum puta hodie sine praesentia Parochi, saltem habeat vim Sponsalium?

INDICIMUS hoc in loco in generalem disputationem de vi conventionum, atque pactorum, quorum cum sint diversa genera, si pactum in uno genere non consistit, quasi errando in aliud transire, donec sedem inveniat, nonnulli affirmant, nonnulli etiam de more Scholasticorum inficiantur. Mihi placet imprimis secernere conventiones, quae ineuntur ad rescindendas pridem contractas obligationes, à conventionibus, quae ineuntur ad obligationem inducendam. Quoties conventio initur ad rescindendas pridem contractas obligationes, facilius recipiendum est, ut actus, si non in certa specie consistere valeat, aliam speciem induat, et prosit ad liberandum, quia cum debitoribus lenius, ac mitius leges agunt, l. 47. ff. de obligat, et action. quamobrem acceptilatio inutilis, nisi contraria videatur mens contrahentium, vires habet pacti, et ad excipiendum plurimum proderit, l. 27. §. 6. ff. de pactis, l. 8., et 19. ff. de acceptilatione, l. 5. de rescind. vendit. Quando autem conventio initur ad inducendam obligationem, mihi semper placuit illorum opinio, qui tradiderunt certam, initam contractus speciem non facile transire in aliam, si forte in ea consistere nequeat, de qua contrahentes ab initio tractaverint. Quidquid enim Ulpianus in l. 1. §. 4. ff. de constituta pe-

cunia ait, eum, qui inutiliter stipulatus est, cum stipulari voluerit, non constitui sibi, de constituta experiri non posse, quoniam in animo constituentis, sed promittentis factum sit? Quidquid idem Jurisconsultus in l. 1. §. 2. ff. de verb. obligat. tradidit, inutilem stipulationem ne naturalem quidem obligationem parere; quod idem est, ac dicere, ne in vim quidem pacti sustineri? Quidquid Celsus in l. 12. ff. de precario nullam omnino esse scripsit, seu, irritam precarii concessionem, quoties certus dies precario adjiceretur; quod idem est, ac dicere, ne in aliam quidem conventionis speciem flecti posse? Tantum ad eam regulam exceptionem admitto, quoties de eo negotio agatur, cujus formula, prout ab initio dicta est, aequivoca videtur, nec satis constat, de quo contractu ipsi senserint contrahentes. Tunc enim id praesumuntur voluisse contrahentes, quod integrae á contrahentibus expressae formulae consonat, ut eam naturam contractum negotium induat, quae toti rei gestae conveniat, uti traditur perspicue in l. 22. ff. de praescriptis verbis, in l. 1. §. 4. ff. mandati, et in §. ult. institut. eod. tit.

Utilissima est ad rem propositam generalis haec observatio, ex qua tota controversia pendere videtur. Itaque fingamus, hodie post Concilium Tridentinum duos contrahere matrimonium per verba, ut ajunt, de praesenti, Parocho non praesente, sive nullis adstantibus, qui testimonium ferant; similiter fingamus, impuberes ad contrahenda sponsalia idoneos, per verba etiam de praesenti matrimonium contrahere per errorem vel juris, vel facti; denique fingamus aliam quamcumque similem speciem, in qua matrimonium consistere nequeat. Ego puto generalibus juris principiis inhaerendo, conjugia ejus generi non jure sponsalium censeri; plurimum enim distat contractus matrimonii á contractu sponsalium; et quando multum interesse solet matrimonium contraxisse, nihil fere interesse contraxisset sponsalia, quando etiam diversa utrobique obligatio nascitur, non facile voluntas contrahentium ab una contractus specie ad aliam deducetur. Hanc ipsam quaestionem Romani Jurisconsulti veteres discusserunt; in qua et Ulpianus, et Labeo, et Pomponius tradiderunt, non videri sponsalia facta, quemadmodum perspicue liquet ex l. 9. ff. de sponsal. Quando vero hic agitur non de inducenda quadam, ferendaque lege in bonum publicum, sed de interpretatione voluntatis contrahentium, memoratorum Jurisconsultorum parvi non erit facienda doctrina, quoniam voluntatis interpretatio non tam ex auctoritate pendet, quam ex sapientia, ac consilio, cujus illi maxime compotes exis-

imantur. Qui contra sentiunt, in medium proferunt Innocentii III. rescriptum, quod habetur in cap. ult. de desponsat. impub., ad quod ita scribit Glossographus: *Et est hic argumentum manifestum, quod si minor* (intellige impuberem, seu pupillum septennio majorem) *in contrahendo utatur verbis pertinentibus ad matrimonium contrahendum, contrahit sponsalia.* Ego sane non adeo teneor placitis Glossographorum, ut statim ipsis subscribendum putem. Quamobrem potius apud Innocentium III. consisto, et in conspectu integri ejusdem Papae rescripti, quale habetur in collectione 3. Decretalium cap. 2. de desponsat. impub. Desponsata fuerat quaedam necdum viri potens puella cuidam viro nobili, *qui subharravit eamdem consensu mutuo accedente, sed nuptiis aliquantulum prorogatis.* Definivit Innocentius, quo casu necdum viripotens puella haberetur, intelligi sponsalia contracta, non conjugium, Facti species longe á proposito distat. Etenim non constabat, consensum contrahentium fuisse de contrahendo matrimonio, sed tota facti dubitatio eo redigebatur ob ambiguas contrahentium formulas, an ab initio contrahere matrimonium, an sponsalia voluissent. Quis prudens non definivisset, consensum vere in sponsalia collatum, quando expresse proponebatur contrahentes, *nuptias aliquantulum prorogavisse?* Erat ea capienda interpretatio, quae qualitate personarum, et quae formulis ipsis aptius conveniret, ubi quaedam emergeret dubitatio. Qualitas puellae necdum viripotentis, quae idonae erat ad sponsalia, idonea ad conjugium; formula illa *de nuptiis aliquantulum prorogandis*, suadebat, animo contrahentium non in conjugium, sed sponsalia fuisse collatum. Aliud autem est dubitare de facto, an ab initio contracta sponsalia sint, an conjugium; aliud est disputare, utrum, cum constet ab initio non sponsalia, sed conjugium in contractum fuisse deductum, si non potest valere conjugium, flectatur actus in sponsalium obligationem. Iterum objiciunt, qui contra sentiunt, rescriptum Bonifacii VIII. in cap. un. §. *idem quoque* de desponsat. impub. in 6. Proponitur ibidem species de impuberibus, qui per verba de praesenti contrahendi conjugii voluntatem explicaverant. Definivit Bonifacius, conjugium illud irritum esse, nec convalescere ex eo uno, quod impuberes ad aetatem pubertatis deinde devenerint, nisi nova in conjugium consensio accederet. Addidit autem, *per dictum contractum, qui valuit, ut potuit non sicuti agebatur, publicae honestatis justitiam esse inductam*, immo et praefatus est, *sponsalia illa juris interpretatione tantum fuisse sponsalia de futuro, licet*

verba consensum exprimentia de praesenti haberent, et matrimonium contrahere intenderent contrahentes. Sanius interpretari debemus Bonifacii mentem, cujus scopus is erat, ut definiret, non illud matrimonium in sponsalium obligationem transire, sed ex eo actu nasci impedimentum, ut vocant, justitiae publicae honestatis. Sane hoc impedimentum ab jure publico pendet, sive ex juris publici sanctione, non ex privato contrahentium consensu, ac propterea qualiscumque esset contrahentium mens, potuit auctoritate sua Bonifacius declarare, etiam ex eo actu justitiam publicae honestatis emergere, hoc usus argumento: Si per impuberum sponsalia id impedimentum inducitur, etiam si sponsalia sint nulla, dummodo non sint nulla ex defectu consensus, quemadmodum statuitur in principio ejusdem capituli; potiore jure inducetur idem impedimentum per matrimonium licet irritum ac eisdem impuberibus septennio majoribus contractum; non quasi matrimonium in sponsalia transeat, sed quasi matrimonium illud easdem vires habeat ad inducendam publicam honestatem, quas sponsalia haberent; atque hoc est, quod ibidem dicitur, *sponsalia illa juris interpretatione fuisse sponsalia de futuro: juris interpretatione,* quoniam abs jure inducitur illud impedimentum; non interpretatione voluntatis ex qua una obligatio sponsalium pendet; nam Bonifacius VIII. et ipse fatetur, in interpretatione voluntatis aliter se sensisse, cum scribit, *licet verba consensum exprimentia de praesenti haberent, et matrimonium contrahere intenderent contrahentes.* Repones adhuc, Bonifacium VIII. locutum praecipue de impedimento publicae honestatis potuisse á nomine *sponsalium de futuro* temperare, quoniam etiam ex uno matrimonio irrito potuisset idem impedimentum inducere. Istud est, quod ego inficior. Nam Bonifacius in proposito impedimenti publicae honestatis eam servandam regulam praestituerat, ut et ex sponsalibus, et ex matrimonio licet irritis, impedimentum illud emergeret, dummodo sponsalia, aut matrimonium non essent irrita ex defectu consensus, dicto cap. un. in fine principii. Matrimonium ab impuberibus contractum irritum erat etiam ex defectu consensus, nam pupillorum consensus tanquam infirmior non sufficit ad conjugium, in quo plena, et perfecta consensio desideratur. At sponsalia ab impuberibus contracta, dummodo septennio majores sint, nunquam irrita dici possunt defectu consensus, qui utut infirmus, jure tamen sufficiens ad eadem creditur. Prudenter igitur Bonifacius VIII., quin recederet á generalibus juris principiis de eo impedimento firmatis, dixit, in ea parte

conjugium illud impuberum pro sponsalibus habendum esse, id est, non abire quidem in sponsalia, sed ad sponsalium similitudinem impedimentum ponere publicae honestatis. Post haec nemo mihi amplius opponat Scriptorum nostrorum, et Pragmaticorum contra sentientium opiniones, quibus aliquot ecclesiasticorum tribunalium placita quandoque suffragata fuisse videntur apud Bimium consil. 62. num. 34. libr. 1. Ego enim in contrarium opponam aliorum Scriptorum Pragmaticorumque sententias, pro quibus etiam ecclesiasticorum tribunalium placita laudantur apud Emmanuelem Sa in Aphorismo Confessariorum verbo matrimonium n. 42., et tutius apud Lambertinum, qui deinde fuit Benedictus XIV., in notificationibus tom. 1. notificat. num. 24. Quas sententias si forte conciliare desideres, concludere poteris, non resolvi quidem in sponsalia actum illum, qui velut matrimonium consistere non potuit, sed quamdam obligationem nasci ex illegitimis nuptiis certis in casibus, ubi praesertim publica suboriri scandala possent, et de sponsi alterutrius honore non laedendo ageretur; quae quidem obligatio ex alia causa nascitur, non ex sponsalibus; quod facile deduci ex eo potest, quod aliquando arctius etiam obstringat, quam sponsalium vinculum, quemadmodum ex. gr. contingeret, si puella contraheret coram eo, quem ministrum legitimum esse crederet, qui revera non esset, et jam ab adolescente, cui nubere rite putavit, tanquam uxor habita fuisset.

QUAESTIO III.

An valeant sponsolia contracta inter consagineos, sub ea conditione, si Pontifex Maximus dispensaverit??

EAM conditionem, quam consaguinei in sponsalibus contrahendis adjiciant, si Pontifex Maximus dispensaverit, proprie esse non video sacris Canonibus improbatam, cum neque quid turpe revera atque exitu inspecto contineat, neque legibus adversetur. Imprimis nihil turpe revera atque exitu inspecto continet, cum non sit inhonestum, velle eo casu consanguineam sibi jungere, quo publica potestate, atque indulgentia permittatur; nec deinde legibus adversari quisquam censet

tur in eo actu, in quo dum dispensatio legis petenda proponitur, satis indicatur, leges ipsas, et Legumlatorum auctoritatem ab eo coli, et venerari. Sed haec sufficiunt quidem, ut peccati alicujus rei non censeantur, qui ita contrahunt, non tamen tanti sunt, ut sponsalibus ea ratione contractis vim tribuant; ex quibus propterea de matrimonio quidem contrahendo jam tractaturum esse videatur, non tamen nata dicatur, quae sit conditione suspensa, sponsalium obligatio. Non semel in hanc sententiam itum fuit in ecclesiasticis tribunalibus, quemadmodum testatur Riccius in praxi matrimoniali decis. 248., et quidem jure optimo. Etenim ut valeat contractus etiam sub conditione celebratus, necessarium est, contrahentes ipsos idoneos esse tempore contractus, nec sufficit tum primum idoneos fieri, quum conditio eveniat. Hujus doctrinae fundamentum jecit Paulus Jureconsultus in l. 26. ff. de stipul. servor., qui postquam docuit, usumfructum sine persona esse non posse, proptereaque servum haereditarium inutiliter stipulari, praeterea tradidit, ne sub conditione quidem factam á servo haereditario stipulationem ususfructus valere, *quin ex praesenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit*. Quod si haec ipsa regula etiam in ultimis voluntatibus, quarum caeteroqui summus est favor, recipitur, nimirum non valet testamentum aut á servo factum sub conditione, si liber decedat, aut filiofamilias conditum sub conditione, si sui juris factus moriatur, §. ult. instit. quibus non est promiss. fac. testam., l. 8., et 19. ff. quis testam. fac., frustra proponi valeret, recedi facile posse á subtilibus juris regulis in sponsalibus, quasi in negotio, quod singulari favore dignum videatur. Accedit altera non minus elegans ratio. Nimirum ea, quae ad formam juris publici pertinent, ita sanctissime constituta sunt, ut de illorum mutatione, licet aliquando aequis de causis auctoritate publica ista contingat, nunquam tamen in contractibus privatorum aut cogitandum sit, aut paciscendum, l. 137. §. 6. ff. de verbor. obligat., immo et aliquando conditiones illas, quae in immutationem juris publici conferuntur, adeo abominati sunt veteres Jureconsulti (cur non ita abominari Ecclesia debeat, quae contra jus publicum ab Ecclesia firmatum adjiciantur)? ut veluti tristes, et ominosas rejicerent, l. 40. §. 2., et 3. ff. de legat. 2., §. 2. institut. de inutil. stipul., atque hoc est, quod ajebat Ulpianus in l. 39. §. ult, ff. de legat. 1., ea, quorum dispensatio ex voluntate Principis pendet, nullo modo posse privatorum contractibus subjici. Huc facere potest, quod tradebat olim Paulus in l. 35. §. 1. ff. de verbor. obligat.,

proposita specie illius, qui sponsalia cum sorore adoptiva contraxerat; etsi enim conjugium sublata per emancipationem civili cognatione sperari commode potuisset, tamen contra mores id statim esse adfirmabat. Quae cum ita sint, quid dubitandum superest, inutilem esse eam sponsalium obligationem, in qua talis conditio adponitur, unde immutatio juris publici aliquando futura speretur? Nemo mihi opponat generalem illam regulam, quae docet, eventum conditionis retrotrahi ad tempus, quo quidquam gestum est, proindeque id proposito obtenta dispensatione Pontificia ita rem se havere, ac si consensionis tempore idonei jam fuerint contrahentes. Equidem haec regula valeret, quoties non ageretur de conditione, quae idoneitatem afficeret contrahentium, sed ex. gr. de ea conditione, qua rerum dominia transferrentur in eum casum, quo transferri commode possent, item quoties non ageretur de conditione, quae res afficeret minime ominosas. At in proposito conditia illa personas ipsas minime idoneas afficit, et ad rem mali hominis, et contra leges publicas peragendam refertur. Revera qui sponsalia ita contraxerunt, agere ipsi in persona propria coeperunt, dum et de contrahendo matrimonio ante obtentam dispensationem consenserunt, et conditionem ipsam pacto suo adjecerunt. Hae actiones non ab aliis fieri poterat, quam ab iis, qui tempore contractus jam idonei postea fierent, contra quam contingat in re in pactum deducta, quae dari interea non potest; nam in hac recipitur, ut eveniente conditione, qua dari possit conditio, retrotrahatur, quia sufficit rem posse dari eo tempore, quo danda est: quasi res patiatur tantum quidquam in se geri, non ipsa agat, et contractum informet.

QUAESTIO IV.

An valeant sponsalia ita contracta, ut Paterfamilias alicui generaliter unam ex pluribus, quas habet in potestate, filiam spondeat?

PROPOSITA species longe admodum distat ab ea, quam tractat Alexander III. in cap. 4. de sponsalib., ubi quis filiam suam uni ex filiis L. daturum uxorem spoponderat, adjecto pacto, quo si sponso designato quocumque casu contingente non nuberet, alteri filio ejusdem L.

ducenda concederetur; in hoc enim themate jure rescripsit Alexander, subsistere quidem sponsalia respectu prioris filii, non respectu posterioris, etiam si non fuissent nuptiae cum priore contractae; fit enim perspicuum, per sponsalia certa cum priore filio inita subortum statim fuisse, ut vocant, impedimentum publicae honestatis; quo sponsa fratrem sponsi ducere legibus prohibetur. Longe, inquam diversum thema est sponsalium contractorum, quibus paterfamilias nullam ex pluribus, quas habet, determinate filiam spondeat, at generaliter unam ex illis, siquidem nihil obeese videtur, quominus ista sponsalia valeant, dummodo supponamus, filiarum omnium in contractum hujusmodi consensionem sive expressam, sive tacitam accessisse; cum hodie receptum sit, non aliter sponsalia valere, quam si consenti ant ii, qui matri monium sunt contracturi. Videtur paofecto illis sponsalibus haec adjecta conditio, ut si non una altera ducenda tradatur: neque opponatur publicae honestatis impedimentum, quia si ex gr. promittens non primam ducendam concedat, sed secundam non impedit publica honestas, secundam duci ab eo, qui nunpuam sponsus vxtitit primae, argumento cap. 8. de sponsalib.. Id videtur perspicue tradidisse Bonifacius VIII, cum definivit, ex sponsalibus incertis, vel sub conditione contractis nullam oriri justiniam publicae honestatis, cap. un de sponsal. in 6.. Ex sponsalibus ita contractis ea nascitur obligatio, ut pater unam, quam ipse maluerit, filiam ducendam exhibere teneatur, cum electio juxta generalia juris principia ad promissorem, non ad stipulatorem pertineat, cap. 40. de regul. jur. in 6., ita tamen, ut si unica ex filiabus supersit, ea necessario sit concedenda, argumento l. 34. § 6. ff. de contrahat. empt.. Quod si sponsus unam ex illis velut uxorem habuerit extra matrimonii causam, caeterarum sane respectu ob superveniens adfinitatis vinculum nullum effectum poterunt habere sponsalia; quoties tamen de prima agatur, ego non dubito, quin sponsus eam ducere teneatur patre postulante; sed si pater recusse, non dubito etiam quin pater cogi non possit ad eam tradendam, utpote qui facto sponsi jure eligendi privari nequiverit; immo nec puto, in iis Provinciis, in quibus promulgata non sunt Concilii Tridentini decreta sess. 24. de Reform. matrimon. cap. 1., incipere esse conjugium dissentiente patre celebratum illicite quidem, sed valide inter sponsum et cognitam puellam, quia nulla sponsalia certa praecesserant; immo cum pater ipse puellae dissentiat, ita res se habet, ac si nunquam sponsalia inita fuerint, quoniam sponsalibus

illis ea conditio inerat, si pater eam puellam jungi voluisset, et conditione hac deficiente sponsalium quoque vinculum omnino deficere necesse est. At vero si nulla intelligantur praecessisse sponsalia, frustra hic locum habet ea regula, quam superius in quaestione 1. praestitui, sponsali secuta copula in matrimonium transiisse ante Tridentinum Concilium, aut etiam hodie transire in illis Provinciis, in quibus promulgatum non est Tridentinum decretum cap. de Reform. matrimon. sess. 24.. Fingamus nunc aliam non absimilem speciem; nimirum non aliquem unam ex pluribus filiabus suae potestati subjectis ducendam uxorem spondere, sed potius aliquem promittere, se unam ex pluribus in eum contractum consentientibus in uxorem ducturum, ita ut contractus ab hujusmodi promissione incipiat. Valebit quidem sub conditione contractus, in quo sane in ipsum promittentem ab ipsis puellis consentientibus translata videtur eligendi potestas. Quamobrem si una ex istis á sponso cognita proponatur, non dubito tunc, quasi purificata electionis conditione, sponsalia in matrimonium transire potuisse olim ante Tridentinas constitutiones, aut transire etiam hodie, ubi memoratum Tridentinum decretum non obsistat, videlicet si sermo sit de Provinciis illis, in quibus illud non fuit promulgatum.

QUAESTIO V.

Qualis fuerit sententia Alexandri III. in cap. 16. *de Sponsalibus?*

QUIDAM post contracta sponsalia, eademque jurejurando firmata, ductus privata lege ad frugem melioris vitae transire anhelabat. Consultus Alexander III. rescripsit, *tutius esse ei religione juramenti servata prius matrimonium contrahere, et postea, si elegerit ad religionem migrare, si tamen post desponsationem copula non dignoscitur intervenisse carnalis.* Non defuerunt, qui inde occasionem arriperent notandi Alexandrum, quasi de nimia, et plus aequo provecta religione, dum veritus, ne jusjurandum violaretur, ad contrahendum conjugium obligare voluerit eum, qui in eo ipso conjugio fidem conjugis dare propemodum

fingeret, revera non daret, utpote statim a conjuge recessurus, et in Monasterium se recepturus. Ferre non possum malignam hanc notam in Pontificem prudentissimum, quando novi, Alexandrum perpetua, et constanti sapientia polluisse, sive ante susceptum Pontificatum, cum difficillimis legationibus fungeretur apud Principes, Fridericum Imperatorem, et Willielmum Siciliae Regem, sive post susceptum Pontificatum, cum inter salebrosa schismata summa prudentia versatus est, usque ad conciliandam publicam et pacem, et securitatem. Blanda nimis verba sunt eorum, qui illud rescriptum notaverunt, et ab iis edita, qui rem propositam tantam in cortice intuiti visi sunt, non intimam rescribentis sententiam consideravisse, eove minus adjuncta illius temporis, ad quae sane rescriptum exigendum est, investigasse; quae omnia ubi nos perpenderimus, facile judicabimus, aequissimam fuisse rationem Alexandro, cur eam sententiam pronuntiaret. Imprimis sedulo animadvertendum est, saeculo duodecimo, et decimo tertio adeo frequens in contractibus, praesertim in sponsalibus, adjici consuevisse jusjurandum, ut vix contractus iniretur, qui non eo sacramento confirmaretur, cap. 4. 5. 9. 10. 12. 13., et passim de sponsal. cap. 3., de condit. adposit., cap. 6., qui Cler. vel vov., cap. 7., et sequentibus de jurejur. Eam ob rem ob jurandi facilitatem, et fere quotidianum usum contemnebatur vulgo jurisjurandi religio, cap. 10. de jurejur., ut enim ait Isidorus in can. 13. caus. 22. quaest. 1., *dum jurandi usum facimus, perjurii crimen incurrimus.* Qui vero religiosiores videri volebant, variis praetextibus datam fidem, et jurisjurandi vinculum fallere meditabantur, allegantes inter caetera, se velle ingredi in Monasterium, non sane quod serio deliberarent de professione religiosa, sed quod nullum non lapidem moverent, ut quamdam haberent perfidiae suae excusationem, argumento cap. 5. qui Clerici vel vov. Decebat profecto, gravissimo huic animarum periculo Pontifices Maximos occurrere, qui quotiescumque sese offerebat occasio, nihil antiquius habebant, quam ut jurisjurandi servandam fidem praedicarent, eo usque, ut, etiam si aut non efficax esset obligatio, cui jusjurandum accederet, aut fere inutile videretur datam fidem implere, nihilominus, dummodo in implenda fide nihil turpe, aut inhonestum admitteretur, fidem implendam clamarent, quo tandem fieret, ut fideles cautius jurarent, et a perjuriis abstinerent. Egregium exemplum est apud eumdem Alexandrum III. in cap. 6. de jurejur. in eo, qui usuras sacris canonibus improbatas se soluturum promiserat. Definitur quidem, eumdem non alias

esse cogendum, quam si interfuerit jusjurandum, quamquam deinde solutas usuras tamquam indebitas repetere valeat. Quid juvat, inquies, solvere, quod statim quisquam sit recepturus, l. 55. ff. de solution? Juvabat tamen plurimam ex Maximorum Pontificum sententia, si non res contrahentium, jurantiumque privatas, publicum revera bonum religionis, cui ex facilitate perjuriorum non mediocre vulnus infligebatur. Hinc idem Alexander in ea materie tanquam principium á se quando cumque sequendum constituerat, semper jusjurandum esse servandum, uno excepto casu, quo jurisjurandi executio vergeret in dispendium salutis aeternae, cap. 8. de jurejur., immo et in proposita specie de sponsalibus jurejurando firmatis, á quibus dissensu mutuo sponsi resilire vellent, tradidit, vix in patientia id se tolerare, cap. 2. de sponsalib., quemadmodum jam superius observabam. Itaque etsi nihil aliud in medium adduceretur, jam solida ratione firmatam Alexandri III. sententiam in dicto cap. 16. agnosceremus. Esto, inutile futurum fuisse sponsae ita duci, ut á conjuge statim dimitteretur. Esto, id inutile futurum sponso, immo minus opportunum, quod per contractum de praesenti in conspectu Ecclesiae serio ineundum, á vita monastica, quam meditabatur suscipiendam, distraheretur; esto praeterea, id proximum videri mendacio, quando tamen revera mendacium non est, ubi sponsus eam voluntatem sponsae pandit, et nihilominus sponsa postulat, fidem datam meliore modo, quo fieri potest, impleri: eminebat super haec publicum religionis bonum, tunc tempus plurimorum perfidiae nimis obnoxium; nec novum est, ubi gravissimae emergunt causae, nulla habita boni, et aequi ratione, summum jus, et subtilissimum custodiri, in quo caeteroqui custodiendo quibusdam in casibus nonnihil asperum, forte etiam minus congruum, dummodo non turpe, aut inhonestum, admitti videtur. Caeterum et alia juvat in proposito animadvertere: nimirum cum receptae essent plurimae causae, ex quibus liceret alterutri sponso á data fide recedere, inter caeteras autem esset probatissima ingressus in religionem, ob quam et ipsum fortius matrimonii necdum consumati vinculum dissolvi traditum non ignorabant, nonnulli post datam sponsalium fidem, eamque jurejurando firmatam, poenitentia ducti, ut honeste recedere viderentur, sibi legitimas causas esse profitebantur, inter caeteras se religionis ingressum meditari, non sane quod ita sincere meditarentur, sed quod ea ratione á se aversurus sperabant alterius sponsi animum, immo et prorogando tempora defatigaturos eosque, donec sponsus al-

ter aliud sibi conjugium quaereret, quo secuto qui monasticae vitae olim studiosissimus adparebat, et á conjugali vita alienus, statim et ipse alium sibi conjugem quaereret, et propositum monasticae professionis non tam adjiceret, quam se numquam habuisse manifestis indiciis declararet. Non haec temere dicta sunt, nec conjecturiis tantummodo innituntur; etenim rursum exemplum hujus rei perspicuum profero et apud eumdum Alexandrum III., á cujus temporibus ita suadende recta interpretatione non recedo, in cap. 5. qui Cler. vel voven., ubi cum mulieri cuidam post sponsalia contracta sponsus semel electus displicuisset, non continentiae servandae desiderio, sed ne cogeretur eidem sponso nubere, ipsa, in manibus cujusdam eremitae votum continentiae elicuit, quin tamen aut locum, aut vestem mutaret; propterea que cum his tergiversationibus sponsum eo adduxisset, ut aliam sibi conjugem sociaret, et ipsa statim animi secretum prodidit, postulans, ut alias nuptias sibi inire liceret. Hae sane fraudes, quibus et sponso dimisso injuria fiebat, et ementiti continentiae voti gravis emergebat abusus, religiosique propositi contemptus, non erant ullo modo ferendae, praesertim ubi jusjurandum sponsalibus accessisset. Quamobrem nemo non videt, in his causarum adjunctis non nisi prudentissime stabilitum á Pontifice Maximo fuisse, cum, qui meditabantur religionem ingredi, postulante sponsa et sponsalium et jurisjurandi fidem datam impleri, teneri primum ad matrimonium contrahendum, deinde si voluerit, posse ad Monasterium transire; ita enim fiebat, ut non aliter á sponsalibus resiliret, quam si revera, et serio monachus fieri voluisset, immo et si professio non sequeretur ob datam jam conjugii fidem, illi, cui olim fidem suam jurejurando obstrinxerat, et non alii jungeretur uxori. Dicat nunc quisquam, cui satis placere non potuit Alexandri III. rescriptum, quacumque et sponsalium, et jurisjurandi obligatione solutum esse, qui monasticam vitam elegit, quoniam et á matrimonii esset obligatione solutus, si matrimonium contraxisset. Ego reponam, non aliter sufficere ad solutionem contractae obligationis monasticae vitae electionem, quam si cum effectu monastica professio subsequatur, At quoties praetextu monasticae vitae eligendae quis á vetere sponsalium vinculo solutum se putet, ut alio se obstringat, non est á sacris canonibus ferenda hujusmodi disciplina, quae in fide data non in melius commutanda, sed verius in frangenda, violandaque consistat. Atque, ut adhuc clarius constet, eo spectasse mentem Alexandri III. in dicto cap. 16., observo imprimis,

directum fuisse rescriptum ad Exeniensem in Anglia Episcopum, ad quem alio in loco rescribens Alexander idem III. in cap. 4. de convers. conjugat. in notis adjectis testari vissus est, in Anglia monasticam disciplinam paulo corruptam fuisse, dum scribit: *Aliquando bonus monachus vix bonum clericum facit.* Deinde observo in eod. cap. 16. dici, *sponsum privata lege ductum suspirare, ad frugem melioris vitae transire.* Legem privatam vocavit Alexander eam, qualis sub nomine Urbani II. describitur in can. 2., caus. 19. quaest. 2., legem sane nunquam á sacris canonibus comprobatam, immo etiam manifeste improbatam in can. 2., et 3. caus. 19. quaest. 3., neque enim laudatus can. 2. caus. 19. quaest. 2. vere Urbano II. tribui potest, quemadmodum alias observavi in meis lucubrationibus in codicem Gratiani. Erat illa lex privata adeo dubia, et incerta apud judices ecclesiasticos, ut totum negotium arbitrio ejus dirimendum relinqueretur, qui se eadem lege duci quomodocumque profiteretur, et adeo eidem ampla facultas concederetur, ut nulla cohiberi posset auctoritate, aut judicari, cujus legis privatae vis magni fiebat temporibus Alexandri: tanta tunc erat Gratianeorum monumentorum auctoritas. Allegabat ergo sponsus apud Alexandrum III. legem privatam, qua se duci ad frugem melioris vitae adfirmabat, legem, inquam, privatam, de qua nemini rationem se reddere credebat ob auctoritatem, ut dixi, canonis Gratianei. Qua in re suspicio vehemens suboriri poterat, ut sponsus non serio de amplectenda vita monastica cogitaret, sed potius sponsam fallere meditaretur, quod magis, magisque conjicitur ex illis laudatis capituli verbis, *ad frugem melioris vitae*, quae sane utpote generalia poterant quidem etiam de monastica vita intelligi, non tamen ad unam monasticam vitam necessario referebantur, ut aliam capere non possent non incommodam interpretationem. Prosequitur Alexander, et ait, *tutius ei esse prius contrahere*, neque enim rescribit, omnino ad contrahendum teneri; sed tutius facere, quasi dicat, juxta generalis juris regulas per ingressum in religionem dirimi quidem sponsalium vinculum, obligationemque dissolvi; attamen cum satis non constaret de sincero animo religionem profitendi, et potuisset suboriri suspicio, ne á sponsalium fide, et abs jurejurando ideo eo praetextu recederet, ut liber ad alias nuptias convolaret, uti contigisse noverat idem Alexander in specie dicti capituli 5. qui clerici vel votentes, ad hanc suspitionem dilendam satius conducere, si primum sponsus matrimonium contrahat, deinde

ad Monasterium libere pergat. Duas adjecit conditiones Pontifex Maximus. Prior est in illis verbis, *si elegerit*, quae sane adjectio supponit, Alexandrum in ea mente, aut saltem suspicione fuisse, qua putaret non satis firmam fuisse sponso voluntatem religiosae emittendae professionis. Posterior est, *si tamen post desponsationem copula non dignoscitur intervenisse carnalis;* et quidem recte adjecta; etenim tunc temporis, quo nondum Tridentini Concilii disciplina obtinebat, receptum fuerat, quemadmodum superius tradidi, sponsalia per subsequentem copulam in matrimonium transire; nemo autem ignorat, post consummatum matrimonium non licere conjugi invita conjuge Monasterium ingredi, atque ibidem religiosam vitam inter Monachos profiteri, cap. 2., et 3. de convers. conjug. Denique observo, nihil omnino fraudis admittendum fuisse ab eo sponso in conjugio contrahendo cum injuria uxoris. Puto enim, sponsum illum non primum ad Alexandrum Pontificem confugisse, quam voluntatem suam apud sponsam patefecisset, á qua liberari facile potuisset, si consensisset. Non poterat autem conqueri sponsa, si propositi illius conscia petiisset contrahi interea conjugium, post quod sponsus ad Monasterium converteretur. Hanc arbitror germanam esse Alexandrini rescripti interpretotionem, utpote et temporis illius, et facti propositi adjunctis maxime consentaneam, unde facile intelligitur, quam prudenter Pontifex idem Maximus interroganti rescripserit.

QUAESTIO VI.

An violatio alienae sponsae tanquam adulterium censeatur?

ALIENAE sponsae violatio uti singulare nomen in jure non habet á stupro, adulterove distinctum, ita neque singularibus poenis coercetur distinctis ab iis, quibus adulterium, stuprumve damnatur. Hinc locus aperitur disputationi, an eidem adulterii potius nomen, quam stupri magis congruat, propterea que adulterii potius, quam stupri poena censeatur indicta. Primo obtutu positum esse videtur flagitium illud, quasi medium inter utrumque; etenim si dicas stuprum in virgine,

vel vidua, id est, in muliere ab omni nexu soluta committi, talis dici nequit violatio sponsae, quando sponsa jam quodam vinculo respectu sponsi tenetur, utpote cui jam fidem suam obstrinxit; si dicas, adulterium in nupta committi, neque talis dici proprie poterit violatio sponsae, quando haec necdum nupta dici potest, sive necdum fidem sponsalium olim datam implevit. Nihilominus tamen quum vel ad unum, vel ad alterum flagitium referenda est, puto violationem illam adulterii potius quam stupri juri censeri, propterea quod ita suadeat imprimis naturalis aequitas, deinde ita constituerint veteres Romanorum leges, denique et id sacrorum canonum definitionibus magis congruere videatur.

Ut primum dicam de naturali aequitate, quae sane turpitudinem adulterii à turpitudine stupri secernit, et non tam constituit, adulterium stupro gravius esse, quam diversam in adulterio ab ea, quae in stupro est, speciem criminis fingit, observo, stuprum naturae lege damnari, quod si contra naturalem honestatem, minime patientem commisceri mulierem cum eo, cum quo nulla fides conjugii intercedit; ac proinde cum quo tantum libido veluti dominatrix affectum exercetur, non praecipua est suscipiendae, educandaeve prolis ad familiae propaginem cogitatio; ast in adulterio illud esse amplius turpitudinis, quo data fides violetur; unde fit, ut stuprum sit tantum contra continentiae bonum; adulterium et contra bonum contientiae, et contra justitiae leges. Quae eum ita sint, violationen alienae sponsae simplicis stupri praetergredi speciem, et in adulterii potius speciem abire credendum est, quoniam illa duplicem habet turpitudinem; primum quod sit contra benum continentiae, deinde quod sit contra praestitam sponsalium fidem. Forte dices, violationem nuptae graviora inferre in rempublicam incommoda, sive quod atrocior sit in maritum, quam in sponsum injuria: sive quod per illud flagitium sanguinis jura turbentur, fiant partus suppositiones, adulterinae stirpes inserantur alienae familiae, verisque haeredibus haereditates invertantur, marito saepe hostis infensissimi sobolem nefaria conjunctione procreatam tanquam suam agnoscente, alente, ad successionem vocante, vel ab intestato haeredem habente, qualia incommoda metuenda non sunt, quoties sponsa necdum uxor violatur. Verum quid, si ego in contrarium opponam alia aeque gravia adversus datam sponsalium fidem incommoda? Quid, si etiam dicam, pleraque, quae in nupta violata contingunt, aut contingere, aut timenda esse in sponsa? Imprimis gravissimum est, quod in sponsa violata con-

tingit, et quod non aeque facile contingeret in nupta; nimirum sponsa cum extraneo congressa eo facilius incipit violandae fidei assuescere, quo remissior est sponsalibus quidem erga sponsum conciliata, nondum autem conjugio firmata necessitudo, ac benevolentia; immo et exinde verendum maxime erit, ne sponsa post conjugium ei adhaerere turpiter pergat, quem praeferre sponso non erubuit. Secundo pleraque incommoda, quae in nupta contingunt, ecquis fide sua securum quemquam faciat, ne contingant in sponsa? Solet non diuturnum fluere tempus inter sponsalia, et conjugium. Nonne igitur facile, et supponi partus poterit, et familia turbari, et adulterini haeredes pro suis obtrudi, et ipsa, si qua forte sint, primogenitorum jura ad spurios legitimis postea editis exclusis transmitti? Sed esto: sint illa omnia incommoda in violatione nuptae singularia. Quid inde? Demonstrabitur quidem, violationem nuptae majorem in se turpitudinem praeseferre, quam violationem sponsae, non vero violatio spensae á nota adulterii vindicabitur. Nonne in una adulterii specie, sicut in aliis quibuscumque scelerum speciebus evenit, sunt adulteria quaedam aliis quibusdam adulteris graviora? Finge nuptam, aut dissociato ante consummationem, ut ajunt, conjugio ab religiosam mariti professionem, aut dissociato conjuge ob privatum continentiae bonum, aut sterilem, aut eam, quae ob ingravescentem aetatem nullam amplius spem habeat liberorum. Num adulterium ab ea perpetratum adulterium esse desinet, quod ea omnia designata improba adulterii consectaria locum non sint habitura? Violatio fidei olim datae praecipua causa est, ex qua adulterium dicitur: qui ergo voluerit á crimine adulterii corruptam sponsam liberari, doceat primum necesse est, fidem in sponsalibus nullam praestari. Forte iterum dices, sponsalium fidem non esse adeo validam, quam sit fides conjugii, quasi illa facilius, quam isthaec rescindi possit. Et id ego fateor. Ast quando fidei violatio adulterium est, quemadmodum nullum adulterium est, quoties non violetur fides, ita concludi tantum poterit, gravius esse adulterium, ubi validior; minus grave, ubi minus valida fides violatur; semper tamen quamcumque violationem fidei verum adulterium esse. Quid, amabo, aliud responderent, qui contra opinantur, si ego simili argumento demostrarem, adulterium tantum committi in nupta recentioribus saeculis, non vero comissum fuisse aetate illa, aut apud illas gentes quibus, divortia conjugum permittebantur, ac dicerem: firmius hodie conjugium est, quam esset olim; ergo hodie violatio nuptae adulterium erit, non erat olim?

Damnabunt ipsi mores illorum, qui conjugii fidem sine causa dirimerent. licet leges publicae in dirimentes non animadverterent. Damno et ego eos, qui fidem sponsalium sine causa dissolvunt, licet leges publicae in dissolventes non animadvertant. Forte denique dices, per sola sponsalia nondum factam esse corporum potestatem, et sponsam quasi suae adhuc potestatis in se delinquere, non in sponsum, unde et adulterium dictum quasi ad personam alterius accessionem; immo et ex eadem ratione adulterii non damnari sponsam, si neglecto sponso alteri nubat, licet fidem sponso datam etiam tum violet. Neminem, ut arbitror, movebit argumentum á nominis derivatione petitum; etenim nominis derivatio deduci solet ex eo, quod plerumque contingit, non ex eo, quod si locum non habeat, statim tale non habeatur; sic ut exemplum tradam, furtum et manifestum, et non manifestum dicimus, quamquam, ut ajebat Paulus ex sententia Labeonis in l. 1. ff. de furtis, furtum á furvo, et nigro dicatur, quod clam, et obscuro fiat, et plerumque nocte. Addere possem, etiam sponsam quoquo modo alterius dici, quod alteri jam fidem suam obstrinxerit. Fateor quidem, in sponsalibus nondum factam corporum potestatem. Adhuc probandum erit, hanc factam potestatem requiri, ut adulterium dicatur. Proposuerat Praetor edictum de servo *alieno* corrupto, l. 1. ff. de servo corrupto; cumque quis corrupisset servum haereditarium, quaesitum fuit apud Ulpianum in l. 13. §. 1. eod. tit., an ea actione teneretur, quasi servum corrupisset; qui nondum esset in haeredes dominium, potestatemque translatus; id nihilominus affirmavit Iureconsultus. Ex quo colligo, saepe etiam alienum dici id, quod quis proxime futurum sperat, ut nanciscatur. Cur non eadem ratione adulterii accusabitur sponsa á sponso, qui jam certum jus, seu magnam spem matrimoni ob datam sponsalium fidem in sponsam quaesivit? Praeterea fateor sponsam alteri nubentem in adulterium minime incidere, licet eo ipso datam sponsalium fidem fallat. At longe diversa est ratio matrimonii cum aliena sponsa contracti, et sponsae extra causam matrimonii violatae. Dum alteri nubit aliena sponsa, non tam datam fidem violat, quam rescindit, et novam fidem priore firmiorem marito praestat, quo fit, ut data sponsalium fides ipso jure resolvatur; cum in eum casum deveniat, quo susbsistere amplius nequeat. At cum sponsa aliena extra causam matrimonii corrumpitur, integra adhuc manente fide sponsalium, in ipsam adhuc consistentem fidem delinquitur, quod proprie adulterium est. Exemplum fere simile proferri potest in eo, qui

rem venditam uni, nondum traditione facta, alteri vendit, et dat. Furtum sane non committit secundus emptor, cum in re non aliena seu primi emptoris contrahat, sed in re tantum primo emptori promissa, et dominium adquirat legitimo titulo, qualis est titulus emptionis. At si rem alteri promissam furto per dolum subtrahat, furtum non solum admissum censebitur adversus venditorem, sed etiam adversus emptorem, unde emptor actionem furti sibi cedi á venditore recte postulat, ut furem conveniat, l. 14. princip. ff. de furtis, l. 31. ff. de action. empti.

Spectanc haec naturalem aequitatem. At si quaestio exigatur ad veteres Romanorum leges, clarius exinde constabit, adulterium in proposito admitti, Non istud expresse constitutum fuerat in lege Julia de adulteriis coercendis; eamque ob rem iniri disputatio potuisset ab Interpretibus legis, an sponsae violatio veniret nomine adulterii á lege Julia damnati. Primus id perspicue tradidit Imperator Alexander Severus in l. 7. cod. ad leg. Jul. de adulter. his verbis: *Propter violatam virginem adultam, qui postea maritus esse coepit, accusatur justus non est, et ideo jure mariti crimen exercere non potest, nisi puella violata sponsa ejus fuerat.* Post hoc rescriptum, Jureconsulti non amplius dubitarunt, violationen sponsae adulterii jure censeri. Quamobrem Ulpianus in l. 13. §. 3. ff. eod. tit. scribit: *Divi Severus, et Antoninus rescripserunt, etiam in sponsa hoc idem vindicandum; quia neque matrimonium qualecumque, nec spem matrimonii violare permittitur.* Deinde in §. 8. *Si minor duodecim annis in domum deducta adulterium commiserit, mox apud eum aetatem excesserit, coeperitque esse uxor, non poterit jure viri accusari ex eo adulterio, quod ante aetatem nupta commisit, sed vel quasi sponsa poterit accusari ex rescripto Divi Severi quod supra relatum est.* Ad hujus §. interpretationem duae species proponi possent. Prima est, quam ego adfingo, ductam fuisse puellam minorem duodecim annis, quacum tamen sponsalia praecesserant. Irritum erat matrimonium causa aetatis, sed non irrita erant sponsalia, quae praecesserant. Si ergo Ulpianus ait, eam puellam violatam accusari de adulterio posse tanquam sponsam, ex rescripto Alexandri; quid dubitationis amplius superest in praesentia, ut concludatur verum in ea specie adulterium admissum censeri? Altera species est, quae ab iis fingitur, qui putant, matrimonium irritum jure sponsalium sustineri, ex praesumpta contrahentium voluntate. Id in praesentia ita opinantibus concedatur. Quid inde? Si adulterium dicitur admissum contra sponsalia praesump-

ta, nonne idipsum potius dicetur in data expresse sponsalium fide, ne alias plus operetur praesumptio, quam rei veritas? Istud ipsum legibus suis Longobardi definiverunt. Nam in libr. 2. ita habetur: *Si dixerit sponsus de sponsa sua, postquam eam sponsaverit, quod adultarata sit, liceat eam parentibus purificare. . . . et si parentes. . . . mundare non potuerint, tunc sponsus recipiat res suas, quas dederit, et illa patiatur poenam adulterii, sicut in hoc edicto scriptum est.* Item in libr. 1. earumdem legum tit. 31. leg. 14. de raptore alienae sponsae, quasi de adultero sententia fertur, ibi: *Raptor vero adulterii criminis reus censeatur.* Sunt istae perspicuae juris definitiones, juxta quas etiam Glossographi veteres ad laudatas juris Romani leges similiter scribere non dubitarunt, immo nec dubitarunt cultiores Romani juris Interpretes, inter quos merito laudo Cujacium in libr. 6. observat. cap. 16. Non adeo presse ista persequerer, si compertur mihi non fuisset, Joanem Voetum ad tit. 5. libr. 48. Pandectarum num. 9. in contrariam ivisse opinionem, et in hanc plures ex recentioribus adtraxisse. Ait imprimis Voetus adulterium tantum in matrefamilias, et nupta committi, qualis sponsa dici nequit, l. 13. §. 6., cui jungi potest lex 6. §. 1. ff. ad de leg. Jul. de adulter., et lex 225. ff de verb. signif. Secundo ait, verum esse in nonnullis negotiis sponsam uxori in jure aequiparari, non tamen in omnibus, nec propterea in proposita specie, in qua de sanctione poenali agitur, cujus interpretatio non est facile extendenda, l. penult. ff. de poenis. Adjicit tertio, tradidisse, Papianum in l. 11. §. 7. ff. ad leg. Jul. de adulter., noxam rem instituere eum, qui velit adulterii eam sponsam accusare, quae alteri nupsit, ex quo concludit, Papinianum miratum fuisse, quod quis crederet, ex sola violatione fidei sponsalium, adulterium dici. Denique accedens ad interpretationem tum rescripti Alexandri Severi, tum responsorum Ulpiani, à me superius laudatorum, tradidit, in iis legum monumentis damnari sponsae factum, non tamen veluti adulterium, sed veluti stuprum, quod etiam si adulterium diceretur, adulterii nomen latissime sumi, prout et stupro convenit, quoniam lex Julia nomina stupri, et adulterii promiscue usurpavit, l. 6. §. 1. ff ad leg. Jul. de adulter., ac tandem rescriptum Alexandri in l. 7. cod. hoc tit. non ad accusationem adulterii pertinere, sed ad privatam injuriae vindictam, quam sponso concedi causa injuriae in sponsam illatae, traditur in l. 15. §. 24., l. 18. §. penult. et ult. ff. de injuriis. Caetera non memoro in contrarium prodita argumenta, utpote quae jam ex iis, quae superius disputata sunt, satis arbitror confectum iri.

Quod primo loco dicitur, adulterium tantum in matrefamilias, ac nupta committi, sicuti stuprum in virgine, vel vidua id verum est juxta leg. 6. §. 1. ff. ad leg. Jul. de adulter., et leg. 225. ff. de verb. signif., seu juxta sententiam Papiniani, et Triphonini. Rogo autem eos, qui his monumentis utuntur, ut observent, Papinianum aeque, ac Triphoninum coaevos Jureconsultos scripsisse ante rescriptum Alexandri Severi, argumento l. ult. ff. de jure fisci, quo rescripto si qua subesse in hac re dubitatio apud Jureconsultos potuit, fuit omnino sublata. Quamobrem frusta allegarentur horum Jureconsultorum responsa, postquam aliud recentioribus Principum constitutionibus quidquam definitum adparet. At neque eo abeundam puto, ut concludam, laudatis Jureconsultis aliud visum fuisse. Nam quando Triphoninus tradidit, in matrefamilias adulterium admitti, recte addidit *aliena* secus et in vidua admitti credendum esset, quod et haec materfamilias á Papiniano appelletur in l. 10. ff. ad leg. Jul. de adulter. Quidni igitur quando Papinianus ait, in virgine stuprum, non adulterium admitti, et ego subaudiam virginem non omnino alienam, sive solutam ab omni vinculo etiam sponsalium? Addo, Papinianum in dicta l. 6. §. 1. definivisse et stuprum, et adulterium juxta generales regulas; et quando de sponsa ne verbum quidem adjecit, visus est non sponsam ab adulterii crimine immunem facere, sed de ea nullam instituisse quaestionem, de more illorum, qui dum prima quaedam principia, seu definitiones tradunt, abstinent á disputationibus quarumdam controversiarum, quae paulo sint difficiliores, minusque expeditae. Quod si loquar de sententia Triphonini in dicta l. 225., ad id minime pertinet Jureconsulti responsum, totum in illud collatum, ut investigaret, an qui animum tantum haberet matremfamilias violandi, non revera violaret, dicendus esset adulterii reus. Quod spectat legem 13. §. 6. ff. ad leg. Jul. de adult., nihil aliud ibidem traditum video ab Ulpiano, quam non posse nuptam accusari de adulterio, quod ante celebratas nuptias commisit, ante nuptias, in quam, nimirum ante datam quamcumque nuptiarum fidem seu de praesenti, seu de futura; ita enim interpretari quisque Ulpianum debebit, ne sibimet adversari Jureconsultus videatur in eadem lege, in cujus §. 4., et 8. statuit, adulterium etiam á sponsa admissum aeque, ac admissum á nupta vindicari.

Quod secundo loco dicitur, non in omnibus causis sponsam uxori aequiparare, eove minus in poenalibus, admitti sane non potest in proposi-

ta specie, in qua perspicuam legem habemus, non legem extendendo interpretamur, sed leges ipsius expressa verba proponimus. Et quando liquido id constat ex laudato Alexandri Severi rescripto, quid amp us dici in contrarium potest? Sed et adhuc adjiciendum puto, etiam quandoque evenire, ut leges poenales ab expressis ad non expressos casus extendantur; quando nimirum licet verba legis expressa non sint, ad eos tamen videtur legis sententia pertinere. Cum enim singulos casus nequeat lex aperte exprimere, bona occasio est, ait Ulpianus in l. 13. ff. de legib., caetera quae tendunt ad eamdem utilitatem, vel interpretatione, vel certe jurisdictione suppleri. Neque desunt in hoc ipso proposito similia argumenta. Lex Pompeja de parricidiis poenam tulerant in eum, qui occidisset uxorem. De sponsa nihil dictum; at ad sponsam lex Pompeja et ipsa poenalis protracta est. Ita Marcianus in l. 5. ff. ad leg. Pomp. de parricid. *Sed et novercae, et sponsae pers ae missae sunt, sententia tamen legis cont nentur.* Erat quoque generalis juris disciplina, qua maritus poterat injuri m in uxorem illatam in judicio persequi. Attamen eam disciplinam utut poenalem non dubitavit Ulpianus ad sponsam extendere in l. 13. §. 24. ff. de injur. inquiens: *Sponsum quoque ad injuriarium actionem admittendum puto.* Notatu sane dignum est verbum illud *puto*, quod indicat, Ulpianum lege scripta destitui, et in eo se merum legis interpretem agere.

Quod tertio loco proponitur ex Papiniano in l. 11. §. 7. ff. ad leg. Jul. de adulter., ex iis, quae hucusque disputata sunt, nihil negotii facessit. Nam imprimis etiam si Papinianus propositam quaestionem tractasset, ejus auctoritas insuper habenda videtur, utpote qui respondebat ante rescriptum Alexandri Severi. Deinde tantum abest, ut Papinianus in contrariam iverit opin onem, q in potius admis ... i atur, in violatione alienae sponsae committi adu ri m. Propositum fuerat apud Papinianum, an jure mariti posset accussare vir eam feminam, quae quum ei desponsata fuisset, alii in matrimonio á patre fuisset tradita. Respondit Jureconsultus, rem novam propositum iri ab accusatore, qui adulterii crimen objicere desideraret; quia sane longe distat conjugii contractus á violatione facta extra causam conjugii, quemadmodum ego superius adnotabam; at interea supposuit, rem novam non proponi in ea specie qua non de matrimonio, sed de turpi conjunctione post inita sponsalia ageretur. Quis sane nisi hebes in proposita specie Papinianum consuluisset, nisi supponeretur, quandoque contingeret, ut aliquibus

probaretur, accusationem adulterii institui factis sponsalibus posse?

Restat igitur, ut tota disputatio exigatur ad explicationem rescripti Alexandri Severi in l. 7. cod. ad leg. Jul. de adulter., quod recensuit Ulpianus in l. 13. §. 3., et 8. ff. eod. tit. Ait Voetus, improbatam fuisse Alexandri rescripto, damnatamque violationem sponsae, non vero tanquam adulterium habitam fuisse, item actionem, quae exinde competit sponso, non aliam actionem esse, quam injuriarum. Dissonant haec á sententia Alexandri in dicta l. 7., dissonant praeterea á mente Ulpiani in dicta l. 13. Num erat opus peculiari rescripto Alexandri, ut declaretur, turpe flagitium esse, quod ab aliena sponsa admiteretur? Num opus erat argumentis Ulpiani, qui postquam tradidit, in sponsa illud vindicandum ex rescripto Severi, subjunxit: *Quia neque matrimonium qualecumqne, nec spem matrimonii violare permittitur?* Quod si ad privatam injuriae vindictam á sponso sumendam pertinet Imperatoris rescriptum, cur. Ulpianus in l. 15. §. 54. ff. de injur., adeo castigare scripsit, se *putare*, sponsum ad injuriarum actionem admittendum? In conspectu Severiani rescripti, quod profecto Ulpianum non latebat, potuisset sane ipse id totius adfirmare, immo et rescriptum ipsum laudando, uti laudavit in dicta l. 13., rem tanquam indubiam, et certam omnino proponere. Ut potius accedam ad rescriptum Severi, dicitur ibidem, ob violatam sponsam sponsum accusatorem justum esse, et ideo jure mariti crimen exercere posse. Verba illa *jure mariti* rescriptum intelligendum esse de vero, proprieque dicto adulterio, non de stupro, in quo nulla admittitur jure mariti accusatio, aperte demonstrant. Verba illa *justi accusatoris*, item *criminis exercendi*, ad exercendam actionem injuriarum minime referuntur; nam qui injuriam persequitur sive suam, sive alienam, is agere dicitur, persequi in judicio privatum delictum, non accusare, aut crimen exercere. Qui aliter interpretantur, hallucinati sunt ex subsequentibus rescripti vervis, id quibus ait Severus violatam puellam nec nunquam, nec sponsam posse injurias suas persequi. Non quidem inde colligendum est, de privata actione injuriarum in toto rescripto factam fuisse mentionem; sed tantum ducendum, puellam non sponsam violatam posse in judicio agere, sive accusando de vi, et stupro, sive privatam actionem proponendo injuriarum; duplex enim jus puellae competebat, et publicum in accusatione criminis, et privatum injuriam persequendo; quiqdcumque autem jus appellavit recte Severus persecutionem injuriarum, quod injuriae nomine veniat quodcumque non

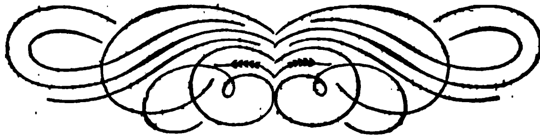
jure fit, l. 1. ff. de injur., et quando agebat de puella in judicio actura, modestius injuriae nomen usurpavit, quod magis deceret, puellam in libello postulantem eo nomine uti, quam turpissimo stupri vocabulo. Rogo nunc, qui contra sentiunt, ut clarius Alexandri sententiam pandant. Num ponenda species de puella sponsa si pressa, ac violata, num de puella consentiente? Si fingunt puellam consensisse, quomodo cohaerebunt cum prioribus sequentia verba de non sponsa concepta, quae anmittitur ad persequendam illatam injuriam; quando ipsa in se consensione sua potius injuriam intulit? Si fingant, puellam sponsam vim passam à violatore fuisse, nescio quomodo se gerent in interpretando Ulpiani responso in dicta l. 13. §. 8., in quo dicitur ex rescripto Alexandri, non violatorem sponsae, sed sponsam ipsam jure viri accusari, quae sane non accusaretur, nisi rea, ac proinde consentiens extitisset. Num Voeto, ejusque adseclis patuit Alexandri sententia, eademque latuit Ulpianum? Quod si puella vim passa, et post sponsalia violata, datur sponso contra violatorem actio injuriarum, quod injuria facta sponsae in sponsi contumeliam vergat, quid erit concedendum sponso, ubi sponsa in flagitium consenserit? Sponsa tunc etiam ipsa injuriam intulit in sponsum; et quando haec injuria similis ei est, quam nupta infert in maritum, danda erit sponso eadem, quae marito, accusandi potestas. Aptius ego dixerim, Severi rescriptum ad utrumque casum pertinere, sive sponsa vim passa fuerit, sive consenserit, accusationem jure viri dirigenda in violatorem; si vim intulerit, dirigenda etiam in sponsam, si ista consenserit. Nunc accedo proprius ad Ulpianum, qui Severi rescriptum explicavit in dicta lege 13. Ait ille in §. 3., *in sponsa hoc idem vindicandum*. Quid est *hoc idem*, nisi quod in praecedente §. dixerat? ibi: *Sed in ea uxore potest maritus adulterium vindicare, quae vulgaris fuerit, quamvis si vidua esset, impune in ea stuprum committeretur.* Qui in §. 2. dixit, *adulterium vindicandum*, dixit in §. 3. *hoc idem vindicandum*. Quid aliud ergo vindicandum, quam adulterium? Num dices, adulterii nomine aliquando stuprum venire? l. 6. §. 1. ff. eod. Id quandoque contingere fateor: ibidem Ulpianum promiscue his nominibus usum; nego; quando Ulpianus in ea lege quaestiones de stupro à quaestionibus de adulterio sejungit neque in ea re accurare se gessisset, uti Jureconsultum decebat, si non attendisset ad verborum proprietatem. In §. 2. praecedente stuprum aperte ab adulterio distinguit. In §. 4. subsequente distinguit accusationem jure mariti, ab accusatione jure extra-

nei; quod et in §§. subsequentibus prosequitur. Num in uno §. 3. stuprum et adulterium confudisse censebitur? Quorsum vero illa adjecta ratio *quia neque matrimonium quaecumque, nec spem matrimonii violalre permittitur?* Neque enim ista simplici stupro congruit, sed potius adulterio, quando non ob istam, sed ob aliam causam turpe stuprum est. At in conspectu hujus Ulpianae doctinae, ad quam adfertur rescriptum Severi, qui dicere poterit, aut conjicere, rescriptum idem pertinere ad privatam actionem injuriarum? Si ita esset, non aliam actionem, quam privatam injuriarum concedendam esse marito post violatam uxorem, dicendum foret, quia *hoc idem* ait. Ulpianus vindicandum in sponsa, quod in uxore potest maritus vindicare. Nihil post haec de §. 8. subjicio, in quo et jure viri expresse agitur, et nomen adulterii occurrit, quod proprie in toto contextu usurpatur, non latiore significatione, ut stuprum in specie designet, in quo denique nomen accusationis exprimitur, ad significandam privatam injuriae persecutionem minus accommodatum.

Ista profecto sufficerent ad universam controversiam dirimendam. Malo tamen adhuc quaedam ex juris ecclesiastici disciplina subjicere, ut liqueat, juxta easdem regulas, canonum etiam sacrorum sententias editas fuisse. Rem altissime repeto, atque ipsa sacrarum literarum testimonia profero. In cap. 22. Deuteromonii capitale fuit adulterii crimen cum nupta admissum, pecuniaria vero poena coërcitum stuprum admissum cum puella, quae sponsam non haberet. Interea autem definitum fuit, ut capitalis esset poena adversus eum, qui sponsam violavisset, immo et adversus sponsam crimini consentientem; ex quo liquet, crimen illud potius jure adulterii, quam stupri habitum fuisse. Vetusti Ecclesiae Patres optime gnari, adulterium proprie dici, quod adversus datam fidem admitteretur, non dubitaverunt eos adulteros appellare, qui continentiam Deo devotam violavissent; quamquam Augustinus rem hanc non adeo subtiliter investigans non adulteros appellare voluerit, ne conjugia post simplex, ut ajunt, votum contracta dissolveret, can 41. caus. 27. quaest. 1. Adulteros appellaverunt Patres Carthaginensis Concilii, Cyprianus, et Innocentius I. in can. 1. 4., et 10. caus. 27. quaest. 1., necnon Hieronymus in canone 9., juncto can. 5. dist. 27. Hac eadem significatione Christiani Imperatores aliquando adulteria dixerunt ea conjugia, quae Christiani cum Judaeis i-iient, propterea quod eadem conjugia, fidem smel Christo in baptismate datam inqui-

nandi occassionem praeberent, l. 6. cod. de Judaeis. Equidem fateor, haec adulteria impropie dici, et non nisi per quaedam symbola; ex quo tamen symbola ex similitudine derivantur, deduci facile potest, mentem Patrum fuisse eam, ut quamcumque violationem fidei conjugalis adulterium crederent, quando ideo adulteras voto obstrictas puellas fornicantes esse dixerunt, propterea quod contra fidem Deo datam deliquissent. Adhuc ulterius progressa aliquando fuit Ecclesia Graeca, quae non dubitavit, adulterii notare eum, qui alienam sponsam sibi conjugio sociesset. Ità lego in can. 98. Trullano: *Qui alteri desponsam mulierem, adhuc eo vivo, cui decponsata est, in nuptiarum ducit solemnitatem, adulterii crimini subjiciatur.* Nomine *desponsae* non uxorem intelligas, sed sponsam, si Graecum canonem velis interpretari cum Interpretibus Graecis Balsamone, et Zonara in notis ad eundem canonem, quibus addere potes Graecum aliud Scholion ex Codice Amerbachiano desumptum, et á Beveregio editum in notis ad eum canonem; item addere potes Baltasarem in Syntagmate Alphabetico litera Y cap. 15. Id sane Graeci receperunt, ut etiam adulter haberetur, qui alienam sponsam sibi conjugio sociaret, quia apud Graecos obtinere coeperat, ut Sacerdotali prece sponsalibus benediceretur, quod abiit deinde in generalem disciplinam Graecorum post constitutionem Alexii Commenti, quae habeturin fine Codicis Justinianei. Interea tamen observare juvat, si in ea singulari constitutione nihil Graeci dixerunt de nota inurenda adulterii in eum, qui extra causam conjugii ad alienam sponsam accederet, supposuisse ipsos jam veteribus legibus in violatorem inustam fuisse adulterii notam, quam ad eum extenderunt, qui alienam sponsam sibi matrimonio jungeret. Tantus honor apud Graecos sponsalibus habebatur, tantumque jus in sponsalibus deferebatur Juxta hanc disciplinam scribens Photius in Nomocanone tit. 13. cap. 5. ait, dici in legibus, *quod adulterii accussatio non solum ob stupratam legitimam conjugem, verum etiam de instabili, atque illegitimo matrimonio, et sponsalibus, et de concubinatu instituatur.* Ab his regulis, ubi de sponsa violata ageretur, nullibi constat, Pontifices Maximos deflexisse, immo et si ad rescriptum Innocentii III., quod extat in cap. 25. de jurejurando, respiciamus, liquebit, eumdem Pontificem distinxisse violationem solutae puellae á violatione sponsae, et licet violationem alienae sponsae, expresse non nominet adulterium, ex iis tamen, quae ibidem definivit, pro adulterio habuisse videtur. Quaerebatur apud ipsum, an sponsus quasi dissolutis sponsalibus, posset dimittere sponsam, quam noverit tur-

piter fornicatam. Distinxit Innocentius inter eam, quae fornicata ante sponsalia fuerat, et eam, quae post datam sponsalium fidem. In priore specie statuit, non dissoluta fuisse sponsalia, contra dissoluta intelligi in posteriore, *quod in legem conjugii peccavisset.* Quid porro differt inter eum, qui committit adulterium, et inter eum, qui peccat in conjugii legem? Multum autem ex sententia Innocentii distabat fornicatio ante sponsalia admissa á fornicatione admissa post sponsalia, nec propterea utraque fornicatio sub simplicis stupri specie continebatur. Progressus est Innocentius (qua in re visus fuit recepisse maxima in parte novellam constitutionem 93. Leonis Philosophi) et regulam generalem praestituit, juxta quam quemcumque causae sufficerent ad dissociandam cohabitationem conjugum post conjugium celebratum, eaedem sufficerent ad dissolvendum sponsalium vinculum post contracta sponsalia; ex quo deinde concluderetur, quemadmodum fornicatio ante datam fidem conjugii admissa ad dissociandos conjuges minime sufficiebat, sed sufficiebat adulterium post contractum conjugium admissum; ita ad dissolvendum sponsalium vinculum sufficere fornicationem sponsae post sponsalia admissam, non sufficere fornicationem quae sponsalia praecessisset. Ista fornicationis post nuptias, et fornicationis post sponsalia admissae aequabilitas ad eamdem propemodum stabiliendam disciplinam, satis evincit ex sententia Innocentii, utrumque crimen eadem turpitudine notari, et proinde recte adulterium dici. Itaque ut paucis singula colligam, liquet satis abunde violationem sponsae alienae tamquam adulterium habendam esse, sive quod imprimis suadeat naturalis aequitas, sive quod deinde id constituerint expresse Romanae leges, quibus sane singulae criminum species invicem fuere discretae, sive quod postremo id et sacrorum canonum definitionibus magis congruere videatur.

DISSERTATIO TERTIA

DE PUBLICIS FUTURI MATRIMO-

NII DENUNTIATIONIBUS.

NON est valde antiqua in Ecclesia denuntiationum publicarum ante celebrationem conjugii faciendarum, quas modo proclamationes, modo programmata, modo francico vocabulo *banna* vocant, disciplina, cujus scilicet, ne initio quidem duodecimi saeculi, vestigium nullum adparet, quemadmodum deducitur ex toto Gratiani codice eo tempore elucubrato, in quo de eisdem altum silentium est, ut praeteream antiquiores canonum collectiones. Tantum legimus apud Gratianum, consuevisse pluries contra conjugia dissolvi, quod inter illegitimas personas contracta fuissent, deferentibus ad Episcopum viris probis de calumnia minime suspectis, et jurejurando testantibus, quae superant impedimenta, ne aut matrimonium contraheretur, aut contractum adversus leges consisteret, idque potissimum occasione visitationis, cum Episcopus dioecesim lustraret, et in dioecesanorum mores generatim inquireret, can. 3., et sequentibus caus. 35. quaest. 6., qui canones é collectione Reginonis Prumiensis derivati fuerunt, non tamen omnes illorum sunt auctorum, quibus adscripti á Gratiano fuerunt quemadmodum mihi jam adnotandum fuit in meis lucubrationibus in Gratianum. Coepit haec denuntiationum disciplina singularis esse in aliquibus provinciis, sollicitudine Episcoporum quorumdam invecta, qui satius duxerunt, palam omnes rogare, de aperiendis, si quae subessent, conjugii impedimentis, antequam contraheretur, suspenso interea conjugio, quam passim, et sine discrine quoscumque ad contrahendum admittere, deinde, si impedimentum proderetur, dissociandos. Id viguisse in Belluacensi Provincia sub finem duodecimi, aut sub initium decimi tertii saeculi, testatur Innocentius III. in cap. 27. de sponsalib., ubi *bannorum* nomen occurrit, quo denuntiationes significantur. Anno primum 1215. in Concilio Lateranensi sub Innocentio III. celebrato singularis ille aliquot Provinciarum

usus generali decreto ad universam Ecclesiam productus est, cap. 3. de clandest. desponsat., quo constitutum fuit, ut cum matrimonia essent contrahenda, in Ecclesiis per Presbyteros publice proponerentur, competenti termino praefinito, ut intra illum qui voluerit, et valuerit, legitimum impedimentum opponeret, et ipsi Presbyteri nihilominus investigarent, utrum aliquod impedimentum obsisteret; cum autem adparuisset probabilis conjectura contra conjugium contrahendum, contractus interdiceretur expresse, donec quid fieri deberet super eo, manifestis constaret documentis.

Cum vero Lateranense decretum decursu temporis negligi coepisset, Tridentini Patres é re Ecclesiae esse censuerunt, non solum si decretum illud renovarent, sed etiam si novam formam denuntiationibus inderent, quemadmodum revera indiderunt, in cap. 1. sess. 24. de Reform. matrim., statuentes, ut, antequam matrimonium contrahatur, ter á proprio contrahentium Parocho tribus continuis diebus festivis in Ecclesia inter Missarum solemnia publice denuntietar, inter quos sit matrimonium contrahendum; quibus denuntiationibus factis, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie Ecclesiae procedatur. Quod si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot praecesserint denuntiationes tunc vel una tantum denuntiatio fiat, vel matrimonium rite celebretur, deinde ante illius consummationem denuntiationes in Ecclesia fiant, ut, si aliqua subsunt impedimenta, facilius detegatur, nisi Ordinarius ipse expedire judicaverit, ut praedictae denuntiationes remittantur, quod illius prudentiae, et judicio sancta Synodus reliquit. Itaque hoc jure nos utimur, quod Concilium Tridentinum invexit, abrogata magna in parte ratione denuntiandi, quam Concilium Lateranense definiverat, licet aliqua in parte retenta, quemadmodum facile dignoscitur ex collatione tum dicti capituli 3. de clandest. desponsat., tum dicti capitis 1. in Concilio Tridentino; atque hoc est, quod adfirmaverunt ibidem Tridentini Antistites, se Lateranensis Concilii sub Innocentio III. celebrari vestigiis inhaesisse.

Agedum explicemus Tridentinam sanctionem, ex qua recens juris ecclesiastici prudentia pendet. Ajunt Tridentini Patres, se ita faciendum *praecipere*. Num ergo denuntiationes adeo ad formam contrahendi conjugii pertinebunt, ut si etiam sine causa omittantur, nullaque accedente Ordinarii dispensatione, matrimonium omnino irritum sit habendum?

Id quidem venire in disputationem potuit statim absoluto, publicatoque Tridentino Concilio, praesertim apud eos, qui generaliter tradere voluissent, irritum esse, quod lege prohibente fiat, juxta legem 5. cod. de legibus. Verum hodie frustra disputaretur, ob receptam, quae nemini amplius dubitationem facit, Tridentini decreti interpretationem quotidiana etiam praxi firmatam, quae conjugium ita contractum tanquam illicitum damnat, non tanquam irritum dissolvit: neque generalis regula laudatae legis 5. in conjugiorum materie in jure praesertim ecclesiastico unquam obtinuit; tum demum enim matrimonia contra leges ecclesiasticas contracta pro irritis existimantur, quando prohibenti legi decretum irritans adnexum est. Jamdiu Romani veteres statuerant in conjugiis servandum esse, non tantum quod liceret, verum etiam quod foret honestum, l. 42. ff. de ritu nuptiarum; eamque ob rem licitum ab honesto distinguere etiam in eo possumus, quod dicamus illicitum quodcumque conjugium á lege penitus irritatum. sed indecorum á legibus habitum, quemadmodum jam olim erant nuptiae intra luctus tempora celebratae, argumento l. 1. cod. de secund. nupt. Non est heic locus generali disquisitioni, ut observetur, quandonam leges matrimonium irritavisse, quandonam improbavisse quidem, non irritavisse credantur. Opportunius haec tractabitur in sequente dissertatione. Tantum noto ad hanc rem, Patres Tridentinos irritum non declarasse conjugium omissis denuntiationibus contractum, quod sufficit, ut concludamus, improbata quidem fuisse ea conjugia, non irritata. Revera in eodem ipso capite 1. Tridentino cautum praeterea fuit, ut conjugium celebretur praesente Parocho, et duobus saltem testibus; quum vero voluissent Tridentini Antistites, aliter celebratas nuptias irritas fore, decretum irritans adjecerunt, ibi: *Qui aliter, quam praesente Parocho. . . . et duobus, vel tribus testibus, matrimonium contrahere attentabunt, eos sancta Synodus ad sic contrahendum omnino inhabiles reddit, et hujusmodi contractus irritos, et nullos esse decernit, &c.* quam decreti, ut ajunt, irritantis clausulam cum omissam viderent, ubi de denuntiationibus ageretur, jure optimo jam collegerunt veteres Concilii ejusdem Interpretes, adhuc omissis denuntiationibus matrimonium utut illicite contractum consistere. Addo his, Patres Tridentinos ita de denuntiationibus locutos fuisse, ut non solum illarum numerum, sed et illas universas pro personarum, causarumque adjunctis voluerint ab Ordinariorum prudentia pendere. Ita profecto factum non esset, quoties denuntiationes pro forma, ut vocant,

essentiali matrimonii celebrandi habitae fuissent, quibus omissis matrimonium non consisteret. Denique professi sunt Tridentini Antistites, se in statuenda denuntiationum obligatione secutos fuisse Concilii Lateranensis sententiam, á qua sane non recessisse praesumendi sunt, nisi in eo, quod specialiter expresserunt. At in Concilio Lateranensi supra laudato non fuit irritum habitum omissis denuntiationibus contractum conjugium, quemadmodum et disciplina post idem Concilium Lateranense recepta demonstravit, et facile colligitur ex formula Lateranensis decreti in dicto cap. 3. princ. de clandest. despons. Nemini forte difficultatem faciant verba §. *Si quis vero*, in quo poena statuitur adversus eos, qui contra Lateranense decretum, id est, omissis denuntiationibus, contraxissent, qua fiat, ut liberi ex eo conjugio geniti illegitimi habeantur. Id refertur non ad causam denuntiationum omissarum sed ad causam gradus prohibiti, uti indicant verba in illa *in gradu prohibito*, quasi non ideo filii illegitimi sint, quod omissae denuntiationes fuerint, sed quod qui contraxissent, non essent ad contrahendum idonei. Dices: Cui igitur bono erit ea poenalis sanctio Lateranensi decreto adjecta, quando verum est, illegitimos etiam esse liberos in gradu prohibitio susceptos, utut factis denuntiationibus? Rogo eum, qui ita me compellaret, ut observet, ex conjugio contracto in gradu prohibitio ignoranter, licet conjugium irritum sit, liberos tamen susceptos legitimos nasci, cap. 2. qui fil. sint legit., praetexit enim legitimam liberorum nativitatem parentum ignoratio. Et quidem id verum est, ubi ignoratio parentum vacet culpa; secus ac contingat, ubi ignoratio eorumdem nullam habeat excusationem. Porro si quis contrahat, omissis denuntiationibus, et quidem in gradu prohibito etiam ignoranter, est de culpa redarguendus; quoniam si denuntiationes fieri curavisset, facile impedimenti notitiam habuisset. Itaque jure optimo cauerunt Patres Lateranenses, liberos illegitimos nosci ex conjugio omissis denuntiationibus contracto in gradu prohibito etiam ignoranter, quin exinde deduci valeat, unam omissionem denuntiationum per se contractum conjugium penitus irritare.

Ter à proprio contrahentium Parocho denuntiationes faciendae sunt. Quid ergo, si sponsus, et sponsa non in eadem Parochia habitent, sed unus ad unum, alter ad alterum Parochum pertineant? Non sane sufficiet, fieri illas ab uno Parocho sponsae, vel sponsi, quemadmodum sufficit coram uno tantum matrimonium contrahi; sed ab utroque Parocho erunt faciendae, quod conformius imprimis esse videtur laudato Latera-

nensi decreto, in quo in plurali mentio fit Parochorum in iis verbis *per Presbyteros*, deinde conformius est menti Tridentinorum Patrum eo tendenti, ut, quoad fieri possit, nulla omittatur sollicitudo, ne matrimonia inter personas inidoneas contrahantur. Hinc Parochus ille, ad quem spectat celebrando matrimonio interesse, non primum intererit, quam constet, factas esse etiam in Parochia illius, qui sibi obnoxius non est, denuntiationes. Contingit aliquando disputari, quisnam sit proprius contrahentium Parochus, ex eo, quod frequenter eveniat, sponsos ex mutatione domicilii modo uni, modo alteri Parochiae subesse. Ego non dubito, servandas esse in hac re regulas generales, quae traduntur in materia juris contracti domicilii; proindeque eum esse proprium Parochum, á quo faciendae sint denuntiationes, in cujus Parochia ita sponsi domicilium suum constituerunt, ut non videantur animum illinc abscedendi habere. Quid ergo, si quisquam duo habere videatur domicilia, quemadmodum esset, qui dimidiam anni partem in una, dimidiam in altera Parochia transigeret? Tutius mihi videtur, utrobique faciendas esse denuntiationes, praesertim si Parochiae illae admodum dissitae essent, ne forte contingat, eum, qui in una Parochia jam uxorem duxit, alteram in altera Parochia ducere. Difficilius esset definire, quid agendum Parocho sit, ubi vel duo vagantes, qui nullum determinatum habeant Parochum, sese matrimonio conjungendos sistant, vel unus, qui vagatur, petat nuptias contrahere cum ea, quae in Parochia degit. De his singularis est Concilii Tridentini definitio in cap. 7. sess. 24. de Ref. matr., qua moniti fuerunt ii omnes, ad quos spectat, ne hoc genus hominum vagantium ad matrimonium facile recipiant; Parochis etiam praeceptum est, ne illorum matrimoniis intersint, nisi prius diligentem inquisitionem fecerint, et re ad Ordinarium delata, ab eo licentiam id faciendi obtinuerint. Non dubito tamen, quin si forte vagae istae personae ab aliquo Parocho contra Tridentini Concilii constitutiones jungerentur, validum matrimonium diceretur, licet Parochus Tridentino decreto inobediens Ordinarii arbitrio puniri posset.

Praeterea *tribus continuis diebus festivis* denuntiandum est. Nemo id ita intelligat, quasi festivi dies ita juncti esse debeant, ut nullo intermedio feriato die alter alteri succedat: immo hoc ipsum esse videretur adversus Tridentini Concilii mentem, quae sane ea fuit, ut illi, qui denuntiationem excipiunt, tempus habeant congruum ad meditandum, investigandumque, num conjugio palam proposito aliqua sint impedimen-

ta. Continuos festivos dies dixerunt, ne inter unam denuntiationem, et aliam diuturnum tempus aflueret, ex quo qui secundam ex. gr. audivit, jam potuit primam verosimiliter oblivisci. Quamobrem si forte contingat, uno die festivo Parochum forte memoria lapsum, post jam factam primam, aut secnndam denuntiationem, omisisse tertiam non puto, adeo rigidam interpretationem esse adfigendam Tridentino decreto, aut singulae denuntiationes renovandae sint, quasi nullae eo usque factae fuissent. Nomine dierum festivorum intelligimus dies festivos ex praecepto Ecclesiae, illos nimirum, quibus frequens esse solet fidelium concursus ad Ecclesiam; qua in frequentia facilius Parochus investigare possit, si quae sunt propositi conjugii impedimenta. Nemo profecto in contrarium proferat rescriptum Alexandri III. in cap. 3. de tempor. ordin., in quo cum legatur, Dominicis, et aliis *festivis* diebus Clericos posse in minoribus ordinari, nonnulli scripserunt, nomine dierum festivornm non intelligi dies festivos de praecepto. Ut enim omittam, non adeo securos esse posse istos Interpretes, ut neminem inveniant, qui contradicat, et quidem ex gravissimis juris ecclesiastici cultoribus; satis erit observare, finem Tridentinorum Patrum illud postulavisse, qui alias obtineri non poterat, nisi nomine festivorum dierum intelligerentur festivi de praecepto. Non defuerunt, qui putarent, fieri etiam posse denuntiationes diebus minime festivis, quotiescumque talis emergeret dies, quo frequentissimus esset, et festivo similis conventus populi ad Ecclesiam, quasi tum menti Tridentini Concilii si non verbis, satisfactum esse videatur. Ego non puto, adeo latam Tridentini Concilii interpretationem, quae manifeste ejusdem verbis refragatur, tutum Parochum posse reddere; satius proinde erit, tunc à denuntiationibus abstinere; secus periculum esse grave, ne frequentiae cujuscumque praetextu facile sibi Parochi blandirentur, et paulatim Tridentini Concilii disciplina negligeretur, aut etiam omnino corrueret, quemadmodum ex defectu Parochialis sollicitudinis olim corruerat disciplina Concilii Lateranensis, ita docente quotidiana rerum humanarum experientia, quae testatur, relaxato paulisper legum rigore, paulatim et sensim leges ipsas penitus aliquando interire.

Prosequuntur Tridentini Patres, et ajunt, *in Ecclesia inter Missarum solemnia publice* denuntiationes fieri oportere. *In Ecclesia* primum, id est, in loco sacrs ad conventum populi destinato, sive illa sit Ecclesia ipsa Parochialis, sive alia quaecumque intra Parochiae limites constitu-

ta, ad quam Missae solemnis celebrandae causa populum Parochus advocaverit, populusque de more convenerit. Additer *inter Missarum solemnia*, in iis enim solet celebrior esse conventus populi, sive eadam celebrentur ab ipso Parocho, sive ab alio nomine Parochi cum eadem solemnitate; neque enim repugnat, Parochum uti celebrationem matrimonii, ita etiam denuntiationes faciendas alteri Sacerdoti mandare. Si quaeratur, an, ubi Ecclesia Parochialis sit simul, et Conventualis, Missarum solemnia ea dicantur, quae á Parocho an ea, quae á Conventu, seu á Capitulo celebrantur, nullibi id definitum novi; quum autem varii in hac re sint Ecclesiarum mores, facile concludendum est, parendum esse consuetudine in unaquaque Ecclesia receptae; optandum autem semper, ut id in praxi servetur, quo denuntiationes tunc fiant, cum facilius Tridentini decreti finis obtineatur, nimirum quum frequentior est populi concursus. Quamobrem improbare non audeo illorum opinionem, qui putaverunt, dignis de causis á Parocho denuntiationes omitti posse in Missarum solemniis, ut ad aliam publlci conventus eodem die habendi majorem celebritatem, atque frequentiam transferantur. Forte dices, me heic non insistere in principiis superius positiis quando tradebam, ita Parochum denuntiare debere diebus festivis de praecepto, ut nequat denuntiare diebus non festivis, licet tales sint, in quibus maxima sit, et festivae similis populi ad Ecclesiam accessio. Diversa haec potius sunt, quam contraria. Etenim quidquam facilius indulgendum Parochis puto, ubi defferendae sint denuntiationes de crastino ex. gr. in vesperas, quia non tantum in hoc proposito Tridentinorum Patrum scopus attenderetur á Parocho differente, verum etiam nulla exinde subesset occasio, paulisper et sensim recedendi á Tridentina definitione. At si illud amplius Parochis concederetur, ut etiam diebus non festivis de praecepto denuntiare valerent, quamquam tam forte scopus Concilii attenderetur ob magnam populi frequentiam, paulatim tamen, et sensim disciplina Concilii in desuetudinem abire posset, quoniam facile esset frequentiam illam popularem preetexere; praeterquamquod ubi in Missarum solemniis omittuntur denuntiationes, et fiunt in vesperis, esset haec denuntiationum dilatio, et mera translatio; at ubi etiam aliis diebus non de praecepto festivis fierent, non differrentur illae, sed citius perficerentur. Dicitur *publice*, videlicet, ut inter denuntiandum ita recitentur futurorum conjugum nomina, et agnomina, aut cognomina, ac patria indicetur, et significetur expresse eorum voluntas de matrimonio contra-

bendo, ut omnes, qui adsunt, commode quid denuntietur, intelligant, et facile possint, si quod norint subesse, pandere impedimentum.

Factis denuntiationibus, procedendum esse ajunt Tridentini Antistes ad conjugii celebrationem, quod ita prudenter intelligendum est, ut neque statim post tertiam factam denuntiationem iniri conjugium possit, neque post eamdem in diuturnius tempus differri. Quod tempus exspectandum sit, neque in Lateranensi, neque in Tridentino Concilio definitum est: igitur erit prudentis viri arbitrio á Parocho definiendum, nimirum tantum, quantum suficere videtur ad hoc, ut, qui denuntiationes exceperunt, possint, si quae subesse noverunt, impedimenta preferre; quamobrem, quoties dispensatione Ordinarii contingit, ut non tres sed una tantum vice omnium fiat denuntiatio, prudentissime aget, qui longius quoddam tempus, ex. gr. trium saltem aut quatuor dierum, exspectandum diceret. Vulgo traditur, generaliter ubi tres factae denuntiationes proponuntur, exspectandum esse, donec saltem lapsus sit dies, quo postrema denuntiatio facta est. Id passim in Synodis Episcoporum determinari solet, in quarum aliquibus reprobatam novi illorum disciplinam, qui sub vesperas diei postremae denuntiationis sponsos ad contrahendum admittunt; in aliquibus receptam simpliciter, in aliquibus receptam tum demum, quando instet dies claudendarum, ut ajunt, nuptiarum, et alias sponsis solemnitate conjugii intercederetur, si in longius tempus nuptiae differrentur. Quamobrem non dubitatum est, quin in hac parte standum sit receptis in unaquaque dioecesi moribus, et disciplinae. Idem dicendum erit de tempore, ultra quod post denuntiationes conjugii, celebratio non differatur: etenim neque hoc abs jure determinatum est sed potius pro dioeceseon diversitate in Synodis particularibus diversa ratione finitum, alicubi, et ut plurimum intra bimestre coarctatum, quod consonat regulis Romani Ritualis tit. de Sacramento matrimonii, in quo ita legitur: *Si vero intra duos menses post factas denuntiationes matrimonium non contrahatur, denuntiationes repetantur, nisi aliter Episcopo videatur*, alicubi ad quadrimestri prorogatum, uti testatur Barbosa de offic. et pot. Episc. allegat. 32. num. 55., quo elapso termino, si sponsi de ineundo matrimonio cogitent, non erunt amplius admittendi á Parocho, nisi iterum ad novas denuntiationes deveniatur, aut nisi super novis denuntiationibus faciendis fuerit ob Ordinario dispensatum; evenire enim potuit, ut intra illud tempus, quod sponsi praeterlabi voluerunt, nova quaedam emerserint impedimenta, quibus matrimonium contrahi prohibeatur

Concludunt Patres Tridentini, si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot praecesserint denuntiationes, Ordinarii prudentiae, et judicio relinqui, vel unam tantum pro omnibus denuntiationem faciendam indicere, vel permittere, ut primum contrahatur in Ecclesiae conspectu conjugium, deinde ad denuntiationes ante consummationem matrimonii deveniatur, vel demum omnino á denuntiationibus dispensare. Ex his multa colliguntur; et primo quidem adparet, Ordinario concessam tantum fuisse facultatem á denuntiationibus dispensandi, vel in tempus matrimonii contracti denuntiationes differendi; non vero alias immutandi denuntiationum formam, ut ex. gr. fiant denuntiationes extra Parochiam, vel diebus feriatis. Secundo totam hanc dispensationem ab Ordinario pendere, nihilque propterea Parochi unius arbitrio concessum fuisse, cum Parochus in eo Tridentino decreto non veniat nomine Ordinarii, immo et in eodem capite 1. expresse Tridentini Patres Parochum ab Ordinario distinxerint, etenim dum infra constituerunt, benedictionem matrimonialem esse á proprio sponsorum Parocho petendam, addiderunt, *neque á quoquam, nisi ab ipso Parocho, vel ab Ordinario licentiam ad praedictam benedictionem faciendam alii Sacerdoti concedi posse.* Tertio ego non dubito, quin dispensatio obtineri jure possit á Vicario Episcopi generali, dummodo in literis Vicariatus eam facultatem sibi expresse Episcopus non reservaverit. Etenim in Tridentino Concilio nomine Ordinarii non excluditur Vicarius Episcopi generalis, utpote qui una quodammodo persona cum Ordinario ipso censetur, et eamdem jurisdictionem exercet. Quidquid enim in sess. 24. cap. 6 de Ref., quando Concilium Tridentinum certam obsolvendi facultatem concedendam Episcopis voluit, non illorum Vicariis, expresse id cavit in illis verbis: *Eis tantum, non eorum Vicariis sit permissum?* Quarto nomine Ordinariorum intelligemus etiam eos, qui Episcopi non sunt, dummodo gaudeant jurisdictione quasi Episcopali, et sint, ut Pragmatici vocant, nullius dioecesis, isti enim proprie Ordinariorum etiam nomine appellantur. Id tamen verum est, si verbis Tridentini Concilii tantum inhaerendum sit. Caeterum recens disciplina aliud invexit, quibus in locis receptae fuerunt Pragmaticorum traditiones Tribunalium praejudiciis confirmatae. Quinto colligitur, non aliter ab Ordinario deveniendum esse ad dispensationem denuntiationum, quam, si justae, ac probabiles dispensandi causae fuerint. Anne vero istae probandae erunt in figura judicii, an

potius sufficiet, extra judicii formam esse Ordinario notas? Quicumque considerabit verba Tridentini Concilii, quibus totum relinquitur *prudentiae, et judicio* Ordinarii, facile intelliget, non requiri, causas instituta judicii forma probari; etenim quoties eam judicii formam institui voluerunt Tridentini Antistites, aliis urgentioribus verbis usi sunt, quemadmodum in capite 7. sess. 14. de Ref. ibi: *Episcopo, qui non nisi causa cognita, et probatis precibus ac narratis, nec aliter dispensare possit.* Junge caput 18. sess. 25, de Ref. Ex quo infertur, hanc dispensationem, cum sit actus voluntariae jurisdictionis, concedi posse ab Episcopo extra dioecesim constituto. Sexto, quamquam in Tridentino Concilio legitima dicatur dispensandi á denuntiationibus causa, si aliquando probabilis fuerit suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, nihil tamen impedit, quominus et alias justas causas esse admittamus, quando Tridentini Patres totum prudentiae, et judicio Ordinarii reliquerunt. Quid enim ex. gr., si ex denuntiationibus publicum scandalum oriretur, quod eveniret, si duo, qui publice habebantur tanquam conjuges, et revera tales non essent, ad contrahendum deinde conjugium adducantur? In his, aliisve similibus causarum adjunctis poterit Ordinarius interponere officium suum, dummodo illud semper in conspectu habeatur, legem Tridentinam maxime utilem reipublicae non esse temere, et ex nulla, aut levissima causa insuper habendam. Septimo etiam infertur., Ordinarium certis in casibus non solum dispensare posse á denuntiationibus, sed etiam teneri; quamquam enim dispensatio quaelibet pendeat ex gratia concedentis, ubi tamen illa abs jure arbitrio Ordinarii committitur, quamdam habere videtur aliquando justitiae imaginem. Dixi certis in casibus, nimirum quotiescumque gravissimae adsunt conjecturae, futurum, ut per denuntiationes ex quorundam malitia matrimonium caeteroqui non injuste contrahendum impediatur. Non tamen adeo res sese habebit, ut, si Ordinarius dispensare detrectet, liceat uti appellationis remedio; id enim locum habet tantummodo in causis, in quibus res instar judicii ordinatur, non ubi conscientiae Episcopi tota remittitur; quamquam vero si contractoriis videatur omnino manifesta Ordinarii iniquitas, et pervicacia in dispensatione indulgenda, licebit ipsis per modum, ut ajunt, querelae rem ad Superiorem deferre, et ab eo, quod utilius, et convenientius esse videatur, expectare. Porro Superioris partes eae esse poterunt, ut primum, si causa id expostulet, Ordinarium commonefaciat, deinde etiam juris remediis adigat ad dispensandum.

Octavo animadvertendum est, quotiescumque Ordinarius indulgeat, aut duas tantum, aut unam pro omnibus denuntiationem fieri, Parochum denuntiantem teneri ad id indicandum publice, quo qui forte impedimentum noverint, non facile sibi blandiantur, sibi adhuc tempus superesse, quo latens matrimonii impedimentum aperiant. Nono observandum est, quod in Concilio Tridentino definitum fuit, interdum denuntiationes fieri post conjugium in conspectu Ecclesiae clebratum, dummodo interea sponsi continentiam servent, usu vix fuisse aliquando receptum, quia Episcopi data occasione dispensare potius omnino a denuntiationibus voluerunt, quam ita sponsorum conjunctionem cum frequenti peccandi periculo interdicere. Decimo denique arbitror, non esse inverosimile, quando agitur de conjugio contrahendo inter diversae dioeceseos personas, sufficere dispensationem denuntiationum ab Ordinario obtineri dioecesis illius, in qua sit matrimonium celebrandum, quin opus sit, alterius etiam Ordinarii dispensationem accedere; ne alias mens Tridentinorum Patrum effectu suo frustretur, dum ideo denuntiationes arbitrio Ordinarii remitti posse statuerunt, quod ex dilata matrimonii celebratione multa evenire incommoda possent, quibus sane non satis obviam iretur, quoties utriusque Ordinarii essent dispensatio exspectanda. Vel una haec ratio sufficere posset, ut haec definitio momento gravissimo ualeat; ex ea enim statim intelligimus, non aliam fuisse mentem Tridentinorum Patrum, cum Episcopo dispensandi facultatem apertissimis verbis fecerunt. Verum ut adhuc Tridentini Concilii sententia in clariore lumine collocetur, animadverto, aeque in eodem fuisse definitum, ut *Ordinarii prudentiae, ac judicio* relinqueretur denuntiationes remitti, quoties ipse expedire judicaverit, ac definitum fuerit, nuptias esse *praesente Parocho* celebrandas: quemadmodum ergo verba illa *praesente Parocho* ex probata interpretatione, ac quotidiana praxi firmata, non ad utrumque Parochum referuntur, quoties sponsi duobus Parochis subsunt, quid obstat, quominus verba illa *Oadinarii prudentiae, ac judicio*, non referamus ad utrumque Episcopum, si duobus Episcopis obnoxii fuerint contrahentes? His accedit, considerandam esse matrimonii unitatem, et individuam rationem; haec enim in causa est, ut dispensatio uni ex contrahentibus concessa, alteri prodesse necessario debeat. Revera dispensatio denuntiationum non confertur in contrahentium personas, sed ad ipsum conjugium in dioecesana contrahendum dirigitur. Quemadmodum enim denuntiationes ad

solemnitatem conjugii pertinent, ita dispensatio, qua denuntiationes omittantur, eo tendit, ut conjugium contractum minus solemne dicatur. At moderari qualitates rerum, quae rebus eisdem insunt ex praescripto legum, ad eum pertinet, in cujus dioecesi res agitur, nulla habita ratione personarum agentium, sive dioecesano subsint, sive non subsint. Quod si, ubi de vagis agitur, iis nimirum, qui nullibi habent certam, determinatamque sedem, quique propterea non aliter Episcopo subsunt, quam quod per ejus dioecesim transeant, nihilominus tamen Tridentini iidem Patres declaraverunt, si matrimonium ab illis sit contrahendum, rem universam moderandam esse ab eo Episcopo, per cujus transeunt dioecesim, sess. 24. de Ref. matr. cap. 7., idque non alia sane ratione, quam quia matrimonium ipsum est in dioecesi celebrandum; nonne potiore jure universam rem moderandam ab uno Episcopo concludemus ex Concilii Tridentini mente, quando unus ex contrahentibus subest ordinariae ejusdem Episcopi jurisdictioni? Hinc puto, satisfieri abunde iis, qui contra sentiunt, dum opponunt, Episcopum dispensantem suae jurisdictionis fines transgredi, dum in non dioecesanum dispensat; statim ac enim dispensatio dirigitur in conjugium ipsum, quod in dioecesi celebratur, non in personas nisi secundario, et per consequentiam, uti scholae loquuntur, difficultas omnis evanescit, eodem modo, quo non transgreditur fines officii sui Parochus, dum sponsum non Parochianum cum Parochiana sponsa matrimonio jungit. Quod si opponatur adhuc, in denuntiationibus faciendis requiri, ut eadem in utraque Parochia, et dioecesi fiant; id ultro admittimus, non tamen exinde colligi potest, quoties sit á denuntiationibus dispensandum, utriusque Ordinarii autoritatem requiri. Etenim finis faciendarum denuntiationum is est, ut de impedimentis, si quae forte subsint, constare valeat, de quibus sane non satis constare posset, si illae in alterutra Parochia omitterentur. At finis indulgendae dispensationis alio pertinet, eo nimirum, ne si diutius matrimonium differatur *matrimonium malitiose impediri posset*, quemadmodum Tridentini Patres aperte professi sunt. Hunc autem finem quomodo contrahentes obtinerent, si diutius expectandum ipsis esset, donec ab Episcopo in remota forte provincia residente dispensaretur? Equidem verum est, cautius in hac specie progredi ad dispensandum dioecesanum debere, nimirum quando aperte liqueat legitimis testimoniis, non dioecesanum nullo impedimento detineri, quominus matrimonium contrahat; ut interea Episcopus liberi poterit indulgere dispen-

sationem. Quid vero fusius rem istam persequar, quando haec definitio, nemine fere dissentiente, apud omnes generatim Pragmaticos recepta est, et posita omnino in prudentia vulgari? Ita Carolus Mallettus in libr. 4. de Hieranchia, parte 1. tit. 13. num. 8., Sanchez de matrim. libr. 3. disp. 7. num. 7., Barbosa de offic. et pot. Episc. allegat. 32. num. 35. cum ibi laudatis. Vincentius de Justis de dispens. matrimon. libr. 2. cap. 19. num. 150., et 151. cum ibi laudatis, atque, ut alios innumeros omittam, Concina libr. 2. de matrim. diss. 2. de sponsal. cap. 5. quaest. 3.

Tradidi in his perspicuam, et analyticam Tridentini decreti interpretationem. Aliquae adhuc supersunt breves enodandae quaestiones, quibus proposita publicarum denuntiationum materies absolvatur.

QUAESTIO I.

De obligatione, qua unusquisque impedimenti matrimonii conscius ad idem impedimentum Ecclesiae prodendum adstringitur.

SATIS est intelligere Lateranensibus primum, deinde Tridentinis Patribus maxime cordi fuisse, ante conjugii celebrationem publicas denuntiationes in Ecclesia fieri, ut deinde perspicue colligamus, fidelibus omnibus, ad quos futuri conjugii notitia pervenit, obligationem imponi, qua si quod ipsi norint matrimonii impedimentum inesse, illud Ecclesiae pandant. Cui enim bono saluberrimae de denuntiando constitutiones essent, quando eisdem secutis nemo ad patefacienda, quae subesse noverit, impedimenta adstringeretur? Fit in denuntiationibus legitima auctoritate Ecclesiae generalis totius populi interrogatio, quasi testium; in qua specie testes omnes, quod sciverint, pandere debent, cap. 6. de testibus cogendis, cap. 7. de cognat, spirit. Nemini profecto negotium facessant verba illa Lateranensis decreti in cap. 3. de clandest. despons. *qui voluerit, et valuerit*, quasi Lateranenses Antistites in voluntatem audientium denuntiationem contulerint, nullam autem intulerint obligationem. Etenim verba illa *qui voluerit*, non eo pertinent, ut liberum esse credatur denuntiare, sed potius eo, ut aboleretur in hac parte vetus disciplina, juxta quam tradebatur, neminem admitti ad matri-

monium ex causa cognationis accusandum, nisi qui de cognatione contrahentium esset, quasi is, non extranei, apprime conscius cognationis esse praesumeretur, can. 1. 2. et 3. caus. 35. quaest 6., cap. 3. qui matrimon. accusare. Noverant Lateranenses Patres multum differre inter accusationem, et denuntiationem; nam accusatio in publicum judicium matrimonium deferebat, quod ne temere fieret, cavendum erat, ne accusatores quicumque admitterentur, sed tantum ii, quorum testimonium gravissimum haberetur, et certum. At denuntiatio tantum modo cautiores redditura erat Parochos, et Episcopos, ut ipsi in personas conjugum solertius inquirerent; eamque ob rem operae pretium fuit, quouscumque ad denuntiandum admittere. Itaque verba illa *qui voluerit*, hunc sensum habent, ut nemo á denuntiando excludatur, non ut nemo invitus ad denuntiandum obligetur. Non defuerunt, qui conscios impedimentorum liberos ab omni obligatione dimittendos suspicarentur, quoties tale proponeretur impedimentum, ex cujus delatione crimen aliquod grave á contracturis ipsis, vel alterutro ipsorum admissum detegeretur; quemadmodum contingeret, ubi sponsus viduam ducturus esset, sponsique ipsi pactione de futuro conjugio facta, mortem prioris conjugis procuraverunt; aut ubi inter ipsos sponsos adfinitatis vinculum ex injusta conjunctione proficiscens intercederet. Non diffiteor: graves istae sunt causae, in quibus detegendis opus est matura deliberatione. Non ideo tamen á delatione prorsus abstinendum erit, ne proborum hominum clementia, et charitas eousque protrahatur, quo jura publica tot, tantisque ecclesiasticorum Patrum vigiliis, ac laboribus sanctissime firmata effraeni improborum ausu violentur. Imputent ipsi sibi, qui gravissimorum criminum conscii interdicta sibi conjugia inire meditantur, et leges sanctissimas fallunt, quibusque non satis fuit pudenda crimina perpetravisse, sed lubet ulterius, non in matrimonio dixerim, sed in incestis, adulterinisque conjunctionibus perpetuo manere. Deferentes satis excusat, immo etiam laudabiles facit legum sanctarum justissimus zelus, quo, ubi accedit ecclesiastici superioris jure conscius interrogantis praeceptum, unumquemque corripi non tam decet, quam necessarium est. His accedit, denuntiantis officium non eo spectare, ut de admisso crimine vindicta sumatur sed ut in posterum caveatur, ne alia crimina per incestas conjunctiones admittantur, quod vergit etiam in privatam illorum, qui contrahere meditantur, utilitatem. Quod si quis adeo adhuc haereret, ut cum sponsis humanius agendum pu-

taret, licebit sane ipsi privatim ipsos contracturos commonefacere, immo etiam terrere, conscios illos reddendo futurum, ut si non abstineant ab illicitis nuptiis, ipse suae obligationi denuntiando satisfaciat; dummodo tamen nihil interea sollicitudinis omittatur, ne Ecclesia suo fine frustretur: licebit etiam ipsi, immo consultissimum erit, ita apud Parochum impedimentum, quod ipse noverit, aperire, ut Parochum roget, ne quis famae contrahentium detrahatur; qua in re Parochi deinde partes erunt, quibus omnia moderate, ac prudentissime, et sine detrimento, immo potius cum utilitate spirituali sponsorum eveniant; ita agendo, ut poena publica admissi criminis non sumatur, sed tantum ut ad contrahendum conjugium non procedatur. Haec omnino vera sunt, sive impedimentum sit occultum, sive publicum, sive quasi publicum, id est, publico quodam rumore vulgatum, sive quisquam impedimentum noverit indubiis, certispue de causis, sive tantum ab aliquo audiverit impedimentum subesse; immo etiam si unus tantummodo sit conscius impedimenti, qui propterea illud subesse probare non possit, nihilominus tenetur; quia licet ex ejus delatione non statim certum esse incipiat, impediri conjugium, tamen occasionem exinde accipit Parochus, ut magis, magisque rei veritatem scrutetur, deliberetque ea meliore, qua potest, ratione, an matrimonium celebrari permittat, an potius vetet, cap. 27. de sponsal. Denuntiatio isthaec non est judiciaria, neque ad forum publicum, ac contentiosum pertinet, in qua propterea sit opus denuntianti, in causam inscribere more accusatoris, et rem probare. Potius spectat admonitionem quamdam, et privatam Parochorum notitiam, qua dum Parochi utuntur, caveant sedulo, ut ab illicitis conjugiis abstineatur. Difficilius est definire, an teneatur quisquam impedimentum defferre, quoties noverit, sponsos dispensationem impedimenti in foro tantum interno á Romana Poenitentiaria obtinuisse. Non defuerunt, qui á deferendi obligatione ea in specie conscium liberatum voluerunt, quasi tunc cesset legis publice finis. Ego tamen plurimum vereor, ne haec opinio, licet quamdam aequitatis speciem praeseferat, absolutionum, seu dispensationum poenitentialium, quae tantummodo poenitenti prosunt, naturam satis exprimat; dum alios etiam Romanae Poenitentiariae rescripto non comprehensos dispensationem, seu absolutionem afficere posse significat; quasi literae poenitentiales non tantum impeditos sponsos idoneos reddant, sed etiam omnes de populo ab obligatione denuntiandi liberent. Adde his, in dispensationibus hujusmodi indulgendis esse

eam Romanae Poenitentiariae sententiam, ne rescripto nihil immutetur ex iis, quae ad externum pertinet Christianae Reipublicae cultum. Quum igitur deferendi obligatio, utpote denuntiationem sequela pertineat ad externum Christianae Reipublicae cultum, eadem Romanae Poenitentiariae rescripto nullo modo dissoluta censebitur.

QUAESTIO II.

Quid agendum sit Parocho, qui ex una Sacramentali Poenitentiam Confessione novit, contracturos non esse jure ad contrahendum idoneos?

NEMO ignorat, qua legis veritate adstringatur, quicumque Sacramentalem fidelium confessionem excipiat, ne secretum ullo modo prodat, can. 2. de poen. dist. 6., cap. 12. in fine de poen., et rem. Fingamus tamen, Parochum ad celebrationem matrimonii advocatum nosse ex sacramentali ipsorum forte contrahentium confessione, subesse inter eosdem legitimum impedimentum, ne matrimonium contrahatur; puta, quod acceperit a vidua secundo nuptura, aut ab eo, qui illam ducturus est, primum conjugem fuisse necatum ab ipsis ineundi matrimonii causa; aut quod acceperit, affinitatis vinculum ex illicita conjunctione profectum inter contracturos intercedere. Quoties ea sacramentalis confessio praecesserit, nihilominus tamen ii, de quibus agitur, publice matrimonio se jungi postulant, non est dubitandum, quin Parochus de more, et juxta consuetum ritum adesse nuptiis, ac benedicere debeat; habetur enim, ac si impedimentum prorsus ignoret, qui impedimentum ex sacramentali tantum confessione cognovit; alias etiam regula est, iis, quorum privata delicta sunt, non esse Sacramenta publice deneganda; uti enim Theologi ajunt, licet peccatores occulti jus non habeant Sacramenta petendi, utpote quae petunt indigne, jus tamen habent, ut sibi publice petentibus Sacramenta non denegentur, argumento canonis 3. caus. 6. quaest. 2., et cap. 4. de tempor. ordinat. Hoc adeo verum est, ut ne possit quidem Parochus privatim alterutrum ex contracturis quocumque praetextu ad se accire, eumdemque licet sibi alias confessum mo-

nere, in memoriam, quod ille admiserat, revocando; hoc enim semper esset sacramentalis secreti religionem modis omnibus cautissime custodiendom violare, cap. 2. de offic. jud. ord. Finge nunc, alterutrum ex iis, qui proxime contracturi sunt, eo ipso tempore, quo ad Ecclesiam ventum est, non sine frequentia personarum conjugii celebrandi causa, á Parocho postulare, ut confessionem suorum peccatorum excipiat; atque in sacramentali confessione aperire, se impedimento ex. gr. adfinitatis detinere, ne matrimonium contrahat; poteritne Parochus contracturum graviter monere, immo et salutaribus remediis cogere, ut á nuptiis contrahendis abstineat? Prudenti quidem viro superesse possent modi non pauci, quibus sine famae poenitentis detrimento eousque differendam saltem matrimonii celebrationem consuleret, donec Pontificia dispensatio obtineatur. Duos hujusmodi modos proposuit Perez de matrimonio disp. 44. sect. 6., quorum primum est, ut Parochus moneat confitentem ad vovendam ad certum tempus continentiam, quo elicito voto palam proponat, qui vovit, se matrimonium ad certum tempus non posse contrahere; interea autem privatim curet, ut á Sede Apostolica impedimenti, quo detinetur, dispensationem obtineat. Alter est, ut, quoties aliter fieri nequeat, matrimonium juxta externum tantummodo ritum contrahatur, seposito animo consummandi conjugium, donec dispensatio impedimenti á Sede Apostolica obtineatur. At si res undecumque ad eas incitas redacta forte sit (quod tamen admodum raro, ac ne vix quidem contingere posse videtur) ut nullus superesse possit commodus modus nuptiarum differendarum sine publico scandalo, vel suspicione impedimenti, unde nonnihil confessi famae detrahatur, hodie communis Pragmaticorum opinio invaluit, non contemnendis rationibus confirmata, qua traditur, peti quantocius posse dispensationem impedimenti ab Episcopo, cui eadem dispensandi potestas in his causarum adjunctis denegari non posse videtur. Animadvertunt tamen, qui ita opinati sunt, meminisse debere contrahentes, eam dispensationem sibi in foro interno tantummodo suffragari, ac si in Romana Poenitentiaria obtenta fuisset.

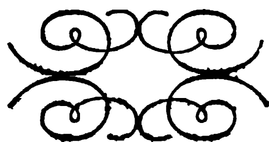

QUAESTIO III.

De poena eorum, qui neglectis, seu omissis sine Ordinarii dispensatione denuntiationibus, conjugium celebrant.

QUANDO denuntiationum obligatio tota consistit in laudatis Conciliorum tum Lateranensis, tum Tridentini decretis ad definiendam poenam, quae immineat iis, qui eisdem decretis minime obtemperant, exigenda disquisitio est ad Tridentinas ipsas, et Lateranenses sanctiones. Plane in Concilio Tridentino nihil expresse in hac parte cavetur. Tantum in versiculo *Insuper Parochum* cap. 1. sess. 24. de Ref. matr. statutum fuit, et Parochum, qui sine testium legitimorum praesentia matrimonio adfuerit, et testes, qui sine praesentia Parochi conjugio intervenerint, et contrahentes ipsos, qui sine Parochi, vel testium praesentia conjugium iniverint, graviter esse Ordinarii arbitrio puniendos. At de contracti conjugii omissis denuntiationibus poena altum ibidem silentium est. Caeterum cum Tridentini Patres professi initio fuerint, in sancienda denuntiationum disciplina inhaerere se vestigiis Concilii Lateranensis, investigandum erit, quaenam in eo Concilio poena praestituta fuerit, ut eum de ea constet, confirmata eadem a Tridentinis Patribus intelligatur. Distinguamus triplex personarum delinquentium genus: nimirum Parochum, contrahentes, ac testes, qui scientes prudentes ad illud conjugium accesserint. Itaque in cap. 3. in fine de clandest. despons. statutum est, Parochum decreto inobedientem per triennium ab officio esse suspendendum, nimirum Episcopi sententia, data etiam Episcopo facultate, eumdem Parochum gravius puniendi, si culpae qualitas postulaverit. Prosequuntur ibidem Lateranenses Patres, et ajunt, etiam contrahentes, licet alias ad contrahendum conjugium omnino idoneos, condignae poenitentiae esse subjiciendos, qaae poenitentia, cum non expresse definiatur, erit arbitrio Episcopi designanda. Quod si contrahentes idonei fuerint, veluti si in gradu prohibito constitui forent, etiam ignoranter, in vers. *Si quis vero* cautum ulterius est, ut soboles ex eo conjugio genita illegitima habeatur. De testibus nihil ibidem dicitur; neque enim temporibus Lateranensis Concilii testes adhiberi conjugiis oporte-

bat. Proinde concludendum erit, eorum poenam omnino ab Ordinarii arbitrio pendere, quemadmodum dici solet in ejusmodi argumentis, in quibus poena non expresse in jure constituitur, ac definitur.

DISSERTATIO QUARTA

DE PERSONIS AD CONTRAHEN-

DUM CONJUGIUM IDONEIS.

Huc referendi sunt tituli Decretalium, de desponsat. impub., de frigid. et malef., de consanguin. et adfin., de cognat. spir., de cognat. leg., de eo, qui cogn. cons. ux., de sponsa duor., de cleric. conjug., qui cler. vel vov., de eo, qui dux in matr., quam pol. per adul., de raptor., de conjug. serv., de convers. infid., et de matr. contr. contra interd. Ecclesiae.

CAPUT I.

Generalia quaedam praecepta ponuntur de legibus certa conjugia improbantibus.

REGULA generalis est, qua omnes ad contrahendum matrimonium admittuntur, nisi prohibeantur, cap. 32. de sponsal. Prohibitio autem contrahendi matrtmonii ex multiplici jure proficisci potest; imprimis naturali lege, deinde etiam positivo jure, sive divinum sit, sive humanum. Et quemadmodum jus divinum duplex indicari potest, alterum in vetere testamento, quo ex. c. intra certos cognationum gradus vetitum fuit inire conjugia, Levitici cap. 18., alterum in novo, quo ex. c. praeceptum fuit, ne uxor á viro dimitteretur, Matthaei cap. 19.; ita humanum jus duplex dicere possumus, alterum, quod ecclesiastica auctoritate constituitur, alterum, quod Principum legibus confirmatur. De ecclesiastica auctoritate satis constat ex antiquissima, et perenni disciplina, juxta quam jure optimo sanxit Concilium Tridentinum in can. 4. de sacram. matrim. sess. 27. his verbis: *Si quis dixerit, Ecclesiam non potuisse constituere impedimenta matrimonium dirimentia, vel in iis constituendis errasse,*

anathema sit. Principes praeterea aliquando suis legibus praestituisse, quinam possent matrimonia contrahere, quique abstinere deberent, apertissimum fit non solum passim ex vetustis Romanorum legibus, verum etiam ex ipsis ecclesiasticis monumentis. Sic Siricius in epist. ad Himerium cap. 6. de vetitis Monachorum conjugiis scribens publicarum legum mentionem fecit ibi: *Quod et publicae leges, et ecclesiastica jura condemnant:* Eadem ratione Concilium Lateranense sub Calixto II. celebratum anno 1123. can. 3. conjunctiones consanguineorum fieri prohibuit, *quoniam eas et divinae, et saeculi leges prohibent;* quamobrem in vetere Africano Concilio can. 102. quaedam matrimoniorum impedimenta statuebantur, adjecta ea clausula: *In qua causa legem Imperialem petendum est promulgari.* Atque id est, uti arbitror, quod scribebat S. Thomas contra Gentes cap. 78. in Summa, ibi: *In quantum est in officium naturae, statuitur jure naturae matrimonium; in quantum est in officium communitatis, statuitur jure civili; in quantum est Sacramentum, statuitur jure divino.*

Qualecumque sit jus, quo certa matrimonia prohibeantur, vel certa forma in matrimoniis custodienda praestituatur, generales regulae praejaciendae sunt, quibus illicita conjugia ab iis, quae prorsus irrita sunt, secernamus; neque enim in conjugiis recipitur regula, quae in pluribus aliis viget, et quae docet, irritum omnino esse, quod fiat prohibente lege, l. 5. cod. de legibus. Equidem matrimonium pactionibus privatorum fit, et contrahitur; at semel initum, et contractum causam habet publicam, et maxime gravem; unde factum est, ut licet legumlatores expedire judicaverint, identidem indicere hominibus, ne ad certa conjugia celebranda deveniant, non semper tamen iidem eadem ipsa conjugia semel inita irritare penitus voluerunt; quasi duplex agnoscendum sit in hac re legum genus, quarum aliae ad personas contrahentium referantur, aliae ad contractum ipsum, et priores illicitum tantum, posteriores etiam invalidum matrimonium reddant. Perspicua sunt exempla hujus rei in omni legum genere, naturalium, divinarum, et humanarum. Postulat naturae jus, ut filiifamilias dissentiente patre non contrahant. Postulat diuinum jus, ut, qui continentiam voverunt, à nuptiis abstineant. Postulat jus ecclesiasticum, ne feriatis temporibus nuptiae celebrentur. Postulavit jus civile Romanorum, ne intra tempora luctus uxor vidua ad secundas nuptias convolaret. Interea vero scimus, nuptias adhuc adversus eadem jura contractas irritas non fuisse, Concil-

Trid. sess. 24. de Ref. matr. cap. 1., can. 41. caus. 27. quaest. 1., can. 10. caus. 34. quaest. 4., l. 1. cod. de secund. nupt. Nemo autem putet, id videri in conjugiis penitus singulare, quod privatorum gesta adhuc sustineantur certis in casibus contra publicas legum sanctiones, immo et quoquo modo repugnare, plus valere, quod á privato gestum est, quam valeat publica legum auctoritas. Siquidem imprimis observo, conjugia, quae licet contra leges contracta quandoque subsistunt, non ideo subsistere, quod privatorum voluntas legi praevaleat, sed quo lex ipsa, ut subsisterent, decrevit, quemadmodum, ne subsisterent penitus, decernere potuisset. Deinde observo, id non esse adeo singulare, ut careat prorsus exemplo, in iis nimirum negotiis, quae prohibenda fuerunt ob certas causas, acta tamen non evertuntur, quoties publice expediat non everti. Interdictum ex. gr. fuerat editum á Praetore, ne in loco publico quidquam fieret, proindeque non jure quis erat in loco eodem aedificaturus. Quod si quisquam aedificasset, cogendus non erat demoliri, quia prohibitorium interdictum erat, non restitutorium, l. 2. §. 17. ne quid in loco publico. Aliud exemplum est in eo, qui sciens prudens ex alienis caementis aedificium construxit. Non jure quidem aedificavit, attamen, interea publica utilitas suasit, ne aedificium dejiceretur, §. 29. instit. de rer. divis., juncta l. 1. ff. de tigno juncto.

Itaque rei summa in eo consistit, ut indicetur, quandonam leges illicitum tantum matrimonium esse voluerint, quandonam etiam irritum. Amplissima heic aperitur disputandi materies, quae universa conjugiorum impedimenta complectitur. Quamobrem juvabit initio paucis tradere regulas generales, uberius deinde in singularibus explicandis conjugiorum legibus demonstrandas. Quidquid passim tradere Interpretes, atque universi Pragmatici soleant, ego distinguenda puto triplicis generis jura, nimirum naturale, divinum, et positivum humanum, sive ecclesiasticum sit, sive civile. Quoties agatur de legibus, quas natura praestituit, secernenda sunt quadruplicis generis vetita; alia enim ideo conjugia quaedam improbant, quod desit conjugiorum forma substantialis, ut scholae loquuntur; alia ideo improbant, quod conjugii finis obtineri nequeat; alia ideo, quod conjugiorum honestas abhorreat; alia denique ideo, quod in generalia quaedam principia impingant extra conjugii causam, sive quod conjugium minus honestum reddant ex accidenti, atque ex adjunctis conjugio ipsi prorsus extraneis. Cum vetita sunt primi generis, quando nimirum ideo conjugia certa improbantur naturae

jure, quia deest forma substantialis, statim conjugium erit irritum; siquidem repugnat rem esse, ubi rei substantia desideratur. Exemplum est in eo conjugio, in quo consensus contrahentium integer non est, quoniam potissimum consensus matrimonium facit. Sic irritum erit conjugium á furioso, ab amente, á coacto, á pupillo contractum. Cum vetita sunt secundi generis, quando nimirum ideo conjugia certa improbantur, quod obtineri nequeat naturalis conjugii finis, quoniam multiplex esse potest conjugii finis, ideo non una regula respectu omnium praestituenda est. Est primus, et praecipuus conjugii finis, causa perennis adjutorii, quod uxor marito praestat, juxta ea, quae in prima Dissertatione expendebam; qui sane si desit, causam praebebit irrito pronuntiando matrimonio, etenim praecipuus matrimonii finis á substantia matrimonii non longe recedit, immo et ad substantiam pertinet, eamdemque informat, qui propterea si defficiat, et defficere substantiam necesse est. Quamobrem duorum masculorum consensionem matrimonium non dicemus, quod non ex sexus naturali qualitate demonstretur, quis alteri adjutorium praestet, sed aeque principalis videatur utriusque persona. Sunt alii conjugii fines, qui naturaliter insunt conjugiis, non tamen adeo ipsis cohaerent, ut consensione contrahentium divelli non possint, uti est susceptio prolis, quaeque huic famulatur, ac servit, sedandae incontinentiae ratio. Isti autem si desint, irritabunt conjugium tum demum, quoties contrahentes in ipso contractu de eisdem cogitaverint; non vero si contrahentes ipsi prudentes scientes eosdem non curavisse fines professi fuerint. Haec facile, et statim percipiuntur ab illis, qui recte noverunt substantialia contractuum á naturalibus distinguere, optime gnari, substantialia nunquam avelli posse, naturalia consensione contrahentium separari valere. Hinc est, ut qui sibi matrimonio junxerint eum, qui impotentiae vitio laborat, et quidem ignoranter, petere possit, ut irritum conjugium declaretur, quamquam si sciens prudens vitii contraxerit, naturali juri satisfactum sit, nec jure naturae inspecto voleat conjugium discindere, quasi liber á quocumque vinculo. Cum vetita sunt tertii generis, quando nimirum ideo certa conjugia improbantur, quod eadem intima conjugii ipsius honestas ab illis abhorreat, neque dubitandum est, irritas habendas esse conjunctiones. Etenim inhonestas illa, quae intime conjugium ipsum inficit, et foedat, adeo probrosam exhibet undecumque conjunctionem, ut nihil in ipsa supersit, quod valeat á natura ipsa firmari. Hinc multiplices plurium uxo-

rum conjunctiones irritae erunt, firma tantum manente prima, quod secundae uxoris superinductio foeditatem conjugio intime inhaerentem exhibeat; eademque ratione irrita conjugia erunt inter eos contracta, qui ob arctissimam necessitudinem, puta sanguinis vinculum, conjungantur, uti sunt pater et filia, mater et filius, et personae proximae ad has accedentes. Cum denique vetita sunt postremi generis, nimirum quod certa conjugia in generalia quaedam principia impingant extra conjugii causam, sive quod conjugium minus honestum reddant ex accidenti, atque ex adjunctis conjugio ipsi prorsus extraneis; alia regula tradenda videtur, hoc est, conjugia eadem illicita fieri, quod non undecumque praeceptis omnibus conveniant, non autem irrita, quod ipsa per se adhuc firma sint juxta singulares naturae conjugiorum leges; neque enim adeo natura negligit omnia conjugii per se honesti bona, ut ea insuper habenda praecipiat, quotiescumque quaedam aliunde emergant extra conjugii causam improbanda. Hinc est, ut licet perperam agat filiusfamilias sine consensu parentum conjugium contrahens, aut qui vovit continentiam matrimonium celebrans, nihilominus tamen firmum conjugium habeatur; quia duo illa praecepta generalia sunt, non unam matrimonii causam spectant; et primum ea respicit universa, in quibus obsequium erga parentes exhibendum sit, alterum ea omnia, in quibus data Deo fides nusquam rescindatur.

Quod si de divino jure sermo instituatur, sive illud in vetere, sive illud in novo testamento constitutum proponatur, triplicis generis praecepta secernenda sunt; alia enim naturale jus aut clarius explicaverunt, aut paulo latius produxerunt; alia ad augendam sanctitatem conjugii pertinent; alia denique generalia sunt, nec ad matrimonia singulari juri referuntur, quibus propterea non aliter matrimonio lex dici visa, est, quam quia matrimonium sub certo genere contineatur. Si divina praecepta naturae institutiones clarius pandant, cum legis interpretatio pars legis sit, idem de divinis institutionibus dicendum est, quod de naturalibus modo dicebam, uti statim liquet consideranti, in eisdem divinis institutionibus non novum quid exhiberi, sed potius, quod natura praestituit, luculentius indicari, aut etiam confirmari. Idque ipsum dicendum est, ubi divino jure quidquam adjectum fuit ad extendenda naturae praecepta; si enim ex. gr. dicas, in cap. 18., et 20. Levitici divino jure positivo extensum esse conjugii interdictum ad eam speciem, qua prohibeatur marito, ne uxorem ducat soro-

rem uxoris, extensum, inquam, naturale interdictum de non ducenda sorore, et similia, ego, facile concludo, quemadmodum natura ita aversata fuit conjunctiones fratrum, et sororum, ut irritas omnino redderet, ita divinam positivam legem adeo abhorruisse nuptias inter maritum, et sororem uxoris, ut irritas penitus faceret. Siquidem juris extensio illud ipsum operatur, ut eadem obtineant in specie, ad quam extensio fit, quae obtinent in specie, á qua fit extensio. At si de jure positivo divino agatur, quod conjugii sanctitatem adaugeat, quemadmodum adparet in Evangelio, in quo conjugia ad Sacramenti sanctitatem evecta fuerunt, dixero, eos, qui spernunt ejusmodi divinas leges, aut quoquomodo eisdem divinis legibus non utuntur, non ideo irritum conjugio celebrare. Revera leges istae non ideo latae sunt, ut conjugium alias contractum abominabile redderetur, sed potius ut daretur occasio contrahentibus magis, magisque merendi apud Deum; proinde qui non utitur divino praeparato subsidio, gratiam quidem Dei contemnit, aut insuper habet, non ipsa violat jura conjugii, quasi adversus honestatem. Denique, si agatur de divinis positivis praeceptis, quae non directo ad conjugia pertinent, sed possunt ad conjugia pertinere eatenus, quatenus conjugia ipsa sub certo genere continentur, fere non est verum, conjugia irritari, sed tantum illicite contrahi. Proferamus exempla. Divino jure generaliter implenda sunt vota. Si quis ergo post votum continentiae emissum nuptias contrahat, adversus jus illud divinum contrahere intelligitur. Divino jure generatim jubentur Clerici á saecularibus negotiis abstinere. Si quis ergo Clericus uxorem ducat, liberisque det operam, quod familiaribus obvolvi negotiis debeat, in divinum jus sane delinquit. Divino jure evitanda est malorum hominum, et in criminibus pervicacium societas. Si quis ergo in crimine pervicacem conjugem sibi jungat, Dei praecepta non servat. Porro in his, ac similibus speciebus non ideo irritum divino jure matrimonium dicemus; quia illa praecepta generalia sunt, nec de conjugiis singulari formula concepta. Quaeris hujus regulae causam? Duplicem demonstrabo. Prima est, quod licet generalia illa praecepta firmissima sint, atque sanctissimo in genere suo, attamen cum singulariter ad conjugia referenda sunt, inveniunt quoque divinis legibus firmatam conjugiorum stabilitatem, quando divinae etiam leges, sive ob bonum humanae universae societatis, sive ob bonum prolis, regendarumque familiarum, conjugia semel inita, utut non omni-

no recte, consistere voluerunt, eodem fere modo, quo superius tradidi, humano jure statutum esse, non dirui aedificia ex alienis caementis erecta boni publici causa, licet graviter delinquat, qui alienis caementis usus fuit in construendo. Quamobrem ibi conflictus quodammodo fit duplicis juris, et utriusque divini, hinc matrimonia firmantis, illinc matrimonia improbantis; propterea que lex specialis conjugiorum generali principio minime cedit, juxta vulgatam regulam, quae postulat, ut in concursu generalium, et specialium, specialia prae generalibus attendantur. Altera causa est, quod ea praecepta matrimonium generaliter improbantia, in quibusdam rerum adjunctis locum habere non videantur ob singulares quasdam emergentes causas, quas interpretari quisquam posset á generali lege exemptas esse. Quid enim si quisquam insigni virtute praeditus ideo sibi jungat perditum moribus conjugem, ut eum in meliorem frugem adducat? Quid, si expediat voventi, matrimonium contrahere, juxta Pauli Apostoli consilium: *melius est nubere, quam uri?* Divinum illud jus generale non adeo facile dixerim his etiam adjunctis imminire, ut homines quacumque auctoritate, ac consilio praeditos, vinculo numquam concutiendo devinciat. Itaque cum haec, ac similia adjuncta in singulorum conscientia versentur, ac teneantur, non adeo rigide divinas leges iis accommodabimus, ul semper dissolvenda fore conjugia credamus, proindeque tutius est, quidquam contrahentibus indulgere, sibi imputaturis, ei forte latius, quam paruit, á divino jure recesserint. Dixi in proposito, *fere* non esse verum, conjugium irritari, indicaturus ad hanc regulam probabilem exceptionem. Nimirum si praeter generalem divinam legem, adsit altera divina lex specialis conjugia prohibens, non dubitabo, quin irrita conjugia esse debeant; quasi Deus cum generali legi suae specialem alteram legem de conjugio addiderit, professus fuerit, se sine discrimine velle, generalem legem in conjugio adamussim servari. Praesto etiam sunt gravissima hujus exceptionis exempla. Prodierat in Judaico populo divina lex generalis de tribubus minime confundendis, deque non turbandis finibus agrorum singulae tribui adsignatis. Addidit Deus specialem legem de conjugiis inter personas diversae tribus, una excepta Levitica, non contrahendis, ne occasione dotium, ac legitimarum successionum, praediorum dominia de una in aliam tribum transferrentur. Quis non dicat, conjugia adversus et generalem, et specialem legem contracta, irrita omnino fuis-

se? Prodierat apud Judaeos divina lex, ne Judaei facile gentibus commiscerentur. Addidit Deus specialem legem de non ducendis alienigenis uxoribus. Hinc ordinario jure alienigenae ductae uxores expellendae fuerunt, conjugio penitus irritato. Etiam in Evangelio lex edita fuit, non conservandum cum infidelibus, praesertim ab iis, qui recens baptizati fuissent. Adjecta fuit tradente Paulo Apostolo specialis lex connubiorum, qua cautum est, conjugem baptizatum posse recedere á conjuge infideli, quoties conjux infidelis habitare cum fideli nolit sine injuria conditoris. Hinc profectum est, ut in hac specie matrimonium, quod alias firmum esset, irritari facile possit.

Nunc ad jus positivum humanum sive ecclesiasticum sit, sive civile, convertatur oratio. Equidem ego non dubito, quin potuerint Legumlatores prohibere certa conjugia, modo tantum ita, ut conjugium alias contractum illicitum haberetur, modo etiam ita, ut irritum penitus fieret. Tota quaestio in voluntate Legumlatorum sita est. Et quando consueverunt Legumlatores, ubi voluntatem haberent conjugium irritandi, prohibenti vel praecipienti legi suae irritans decretum adjicere, capio exinde gravissimam conjecturam, qua concludatur, conjugia contra leges tum demum irrita esse, quum legi ipsi decretum irritans adjectum est, et é contrario illicitum tantum essse conjugium, quando lex decreto irritante munita non adparet. Unicum, et gravissimum hujus rei exemplum profero apud Antistites Tridentini Concilii, qui, ut alias observabam, in cap. 1. sess. 24. de Reform. matrim. legem sanciente, qua matrimonia sine denuntiationibus, ac sine praesentia Parochi, et testium improbarentur, in prima parte, in qua de denuntiationibus agitur, decretum irritans non adjecerunt; adjecerunt autem in altera parte, in qua agitur de praesentia Parochi, et testium; quamobrem recipi debuit, negligentes Tridentinam sanctionem quoad denuntiationes, adhuc conjugium revera contrahere, utut illicite; at negligentes Tridentinam sanctionem quoad praesentiam Parochi et testium, ne valide quidem contrahere. Res plana foret, si leges humanae perpetuo aut decretum irritans adjecissent expresse, aut ab omni formula abstinuissent, quae vires decreti irritantis habere videatur. Quamobrem hic aperitur latissima disputandi via quoad formulas, quibus decretum irritans continetur. Neque enim necessarium est, ut Legislator expresse dicat, se conjugium contra legem contractum irritare: quippe sunt quaedam leges, in quibus aut tacite

decretum irritans inest, aut decretum irritans adjectum fuisse ex quadam adjecta aequipollenti formula deprehenditur. Expatiabor inferius per varias hujusmodi leges, unde res universa conficiatur. Interea tamen juvabit, certa generalia saltem principia posuisse. Itaque imprimis tacite decretum irritans aliquando inesse censetur, etiam si non expressis verbis adjiciatur. Id primo contingit, si renovetur lex vetus, quae in desuetudinem abierit, aut confirmetur lex vetus, ne quandoque contemnatur, cui legi veteri decretum irritans adjectum fuerit; lex enim nova renovans, vel confirmans veterem, censetur aut renovavisse, aut confirmavisse veterem in quacumque sui parte, ac propterea etiam in ea, in qua decretum irritans continebatur. Secundo contingit, si lex vetus decreto irritante munita ampliores casus, pluresque complectens, ad pauciores coerceatur; etiam si enim lex nova coercens veterem non adjiciat novum decretum irritans respectu eorum, quae retinentur, in iis tamen lex vetus omnino firma remanet una cum decreto irritante. Quamobrem in Concilio Lateranensi cap. 8. de cons. et affin. cum cautum fuit, ut vetus disciplina de septem consanguinitatis gradibus abrogaretur, et interdictum conjugii tantum intra quatuor gradus contineretur, dicendum est, decretum irritans intra quatuor gradus contrahentibus imminere. Tertio contingit, si lex vetus certos casus contrahendus extendatur in eodem genere ad casus ulteriores; quemadmodum contigit olim in iis legibus, quae gradus consaguinitatis ad septimum usque provexerunt, in quibus non erat antea interdictum conjugium. Siquidem nova lex veterem producens ad casus ulteriores in eodem genere, etiam producere intelligitur decretum irritans legi veteri adjectum. Exemplum hujus rei etiam in ea specie demonstrari potest, in qua cum olim interdictum esset cognatis, conjugia inter se contrahere, cognatio deinde protracta est ad necessitudinem spiritualem ex baptismate, vel civilem ex adoptione proficiscentem. Deinde aliquando propositas scimus fuisse leges, in quibus non expressum est decretum irritans, sed aequipollens adjecta fuit formula. Quid enim ex. gr., si post certa indirecta conjugia, poena adjecta fuerit, ut ex iis conjugiis liberi geniti sint illegitimi, quemadmodum in l. 45. Cod. de Episc. et Cler.? Formulam illam arbitror decreto irritanti aequipollere, quoniam regula est, ex conjugio tantum illicito, non irrito, liberos legitimos nasci. Quid vero, si in prohibente lege dicatur, certa conjugia tanquam incestus, et adulteria habenda esse? Idem

ego facile recipiendum arbitrabor; quod enim ad adulterii, et incestus turpitudinem refertur lege, pro rata et firma conjunctione haberi nullo modo potest. Qua tamen in specie notatu dignum est, nomine legis his formulis conceptae, ardentiores quasdam Sanctorum Patrum privatas sententias non esse intelligendas; non enim ignoro, quosdam ex vetustis Patribus quaedam illicita, et valida conjugia turpibus his nominibus appellavisse ad horrorem sceleris concitandum, vel inter disputationes alacres de ea re susceptas, vel in familiaribus suis epistolis zelo acri refertis ad redarguendos homines in ea conjugia proclives; quo sensu Augustinus ajebat, eos, qui ita loquuntur, paulo acutius disserere, can. 41. caus. 27, quaest. 1.. Praeterea decretum irritans per aequipollentem formulam expressum esse censebimus, ubi auctor legis dixerit, conjunctionem, quam ipse prohibuerit, tanquam matrimonium non esse habendam, uti in can. 40. caus. 27. quaest. 1. Quod si auctor legis post interdictum certum conjugium adjecerit, fieri adversus contrahentes dissociationi, seu dissolutioni locum, multum intererit observare, num verba dissociandi, aut dissolvendi, concepta fuerint in matrimonium ipsum, an in contrahentium personas. Quoties enim ita ex. gr. edictum sit: *conjugium ipsum dissolvimus vel dissociamus*, irritatum matrimonium dixero, non vero quoties ex gr. edictum sit: *contrahentes dissociari, ac dissolvi mandamus*. Idem discrimen observandum erit, ubi Legislator usus fuerit verbo *damnamus;* nam si certis poenis damnari jusserit contrahentes, aut lege expressis, aut in Judicis arbitrum collatis, ex. gr. poena excommunicationis, tum illicitum tantum, non irritum conjugium dicam; at si statuerit, damnari conjugium ipsum, clasulam istam decreti irritantis vim habere intelligimus ex eo, quod non aliter conjugium ipsum damnari praecipitur, nisi quatemus penitus dissolvatur. Exempla damnationis in personas conceptae, extant in can. 8., et 9. dist. 27..

Sunt irta generalia veluti praecepta, quibus via planissime sternitur ad leges universas expendendas, quibus matrimoniorum impedimenta praestituta fuerunt. Agedum igitur, et proprius accedamus ad rem, investigando, et personas ad contrahendum conjugium idoneas, et solemnitates, ac formam contrahendi conjugii, quibus omissis, aut defficientibus, modo irritum conjugium sit, modo tantum illicitum.

CAPUT II.

De iis, qui natura conjugium contrahere nequeunt.

Ex jure naturae conjugium contrahere prohibentur, quicumque causa aetatis, aut naturalis impotentiae, seu causa furoris, aut amentiae vel coire non possunt, vel assensum praestare. Ex causa aetatis prohibentur illi, qui nondum puberes sunt masculi, aut nondum viripotentes feminae, sive quod in istis nondum praesumi queat vera, perfectaque consensio; quae eonjugiis formam praebet, sive quod desit istis generandi potestas, cap. 8. de despons. impuber. can 11. caus. 30. quaest. 2., l. 4. ff. de ritu nuptiar., ex quo sequitur, hoc impedimentum, cum ad substantiam matrimonii referatur, in causa esse, ut matrimonium eo non obstante contractum, irritum penitus sit habendum. Forte quemquam turbare poterit capitulum 2. de desponsat. impub., ubi constituitur quidem, non nisi post legitimam aetatem contrahi posse conjugia; statim tamen adjicitur, aliquando posse eam conjunctionem *tolerari;* quum nimirum *urgentissima necessitas interveniat, utpote pro bono pacis.* Ego in meis adnotationibus in canones Gratianeos ad canonem 1. caus. 30. quaest. 2., ex quo dictum capitulum depromptum videtur, jam monumentum istud apocryphum esse judicavi, praesertim vero tanquam recentiore manu adjecta rejeci postrema illa capituli verba, quae difficultatem inducunt: *Nisi forte aliqua urgentissima necessitate &c.* quamquam habeantur in prima collectione Decretalium, cap. 4. de despons. impub. Facile autem est conjicere, ea verba primum irrepsisse in textum primae collectionis ex quadam marginali adnotatione, ab eo forte adjecta prope finem saeculi duodecimi, qui nosset, aliquando conjugia impuberum dissoluta non fuisse. Referri huc potest decretum quoddam Cantuariensis Concilii sub Richardo Archiepiscopo celebrati anno 1173. in can. 35. apud Mansium in Suplemento Labbeano ita conceptum: *Non contrahatur matrimonium inter aliquos infra annos, nisi ex dispensatione inter Principes, vel magnos viros, reconciliationis, vel pacis causa.* Visa fuerat tunc temporis aliquibus haec exceptio non parum opportuna, quando discisso in frustula Imperio Occidentali, emergebant in successionibus provinciarum idemtidem gravissima dissidia, uti

nemo ignorat; unde fieret, ut per conjugiorum stipulationes etiam ab impuperibus factas publicae tranquillitati remedium quoddam adferretur, quamquam dici posset, non ea proprie fuisse conjugia, sed firmiores quasdam desponsationes, á quibus non facile concederetur recedere. Caeterum haec exceptio, cujuscumque auctoritate prodierit, regulam firmat potius, quam enervet; quamobrem generaliter concludendum erit, sacris etiam canonibus pubertatem esse in contrahendis nuptiis exspectandum. Sed heic quaestio emergit vulgatissima praesertim apud veteres, á quo tempore et masculi puberes, et feminae viripotentes dicendae sint. Apud priscos Romanos Jureconsultos acris exarserat controversia in scholis Cassianorum, et Proculejanorum: nimirum Proculejani ex annis, Cassiani ex corporis habitu pubertatem existimabant, uti testatur Ulpianus in fragmentis tit. 11. §. 28. Visa primum fuit turpes disciplina Cassianorum respectu feminarum, quibus proinde certa determinata fuit aetas, nimirum annorum duodecim, qua completa crederentur viripotentes. Quamobrem Papinianus licet in Cassianorum schola institutus, non duvitavit adfirmare, tutorem puellae essse desinere, si puella duodecimum annum implevisset, l. 13. §. 2. ff. de tutor. et curator. datis. In eamdem sententiam ivit Constantinus, statuens, feminas propter verecumdiam coetui publico non esse exhibendas, l. 2. cod. de his, qui veniam aetatis. Et jamdiu ante sua tempora id viguisse, testatur Justinianus in l. 3. cod. quando tutores, et princ. instit. quib. mod. tut. finitur. Sunt, qui putant, temporibus Ulpiani, aut saltem paulo postea, videlicet temporibus Diocletiani, et Maximiani, Proculejanorum sententia prae Cassianorum opinione publice fuisse receptum, immo et legibus confirmatam, et ad eam rem proferunt Ulpiani doctrinam in. l. 2. ff. de vulg. et pupil. substit., ubi legitur, parentes pro liberis impuperibus posse facere testamentum, *donec masculi ad quatuordecim annos perveniant, feminae ad duodecim;* item proferunt rescriptum Diocletani, et Maximiani in l. 4. cod. qui testam. fac. ubi definitum est, enervari non posse testamentum factum á masculo, qui quartum decimum aetatis annum complevisse, eo praetextu, quod necdum pubes existeret. Ego tamen vereor, ne qui in hanc descenderunt opinionem, á germana Romanorum legum sententia paulisper deflectant. Etenim imprimis adversus Ulpiani monumentum ego oppono monumentum Pauli, qui sane erat Ulpiano ipsi coaevus. Meminit autem Paulus in l. 32. ff. de minoribus, adspectus corporis,

quo minoris perfectam aetatem suam in judicio demonstrabant. Deinde adversus rescriptum Diocletani, et Maximiani ego oppono laudatum, et quidem recentius Constantini rescriptum in dicta l. 2. cod. de his, qui veniam aetatis, ubi cum Constantinus in feminis expresse caverit, ne in judicio ob verecundiam se sisterent corporaliter ad demonstrandam perfectam aetatem, nihil autem simile de masculis edixerit, satis indicavit, eam adhuc mansisse disciplinam in masculis, quam Cassiani suis clientibus proponebant. Denique adversus utrumque et Ulpiani, et Diocletani, ac Maximiani monumentum oppono Justiniani auctoritatem, qui tum in l. 3. cod. quando tutores, tum in princ. instit. quando tut. fin., expresse testatus est, se primum abolevisse in masculis Cassianorum opinionem, á exemplo veterum, qui eam in feminis jampridem improbaverant. Neque vero quisquam poterit de tam turpi mendacio Justiniano redarguere, quasi novam legem se dixisse profiteatur, quae nova non erat, et quasi se publice ridendum exhibuisset, qui adeo manifeste voluisset, et in evidenti facto nubem ob oculos universorum inducere. Etiam si enim dare velis egregium quemquam impostorem, poterit quidem ipse antiquarum rerum imagines mutare, turbare, non tamen eveniet, ut tuto profiteri posset, se rem novam invehere, quando res jam ab universo populo tenebatur. Quid ergo, inquies. dicendum erit de momentis tum Ulpiani, tum Diocletani, et Maximiani? Deprehendo, agi in iis de ultimis voluntatibus, nimirum apud Jureconsultum de pupillari substitutione, et apud Imperatores de testamento illius, cujus pubertas in controversia erat. In utroque sane casu investiganda erat pubertas non viventis, sed vita functi, et forte jam tumulato cadavere. Turpe erat, ac semper fuit Romanis in cadavera inspicere, immo et turpius, defuctorum requiem, sepulcrorum excavatione turbare. Quod si adjiciam, mortuorum cadavera consuevisse tum igne cremari, qua ratione ex corporis habitu, et aspectu judicari de pubertate potuisset? Quamobrem si in proposito satius duxere et Jureconsultus, et Imperatores Proculejanorum opinioni adhaerere, et insuper habere Cassianorum traditiones, non exinde concludere oportet, in universum Cassianorum disciplinam damnavisse, atque abrogasse, ut neque locum haberet in nuptiis celebrandis, neque in tutela finienda; praesertim cum novum mihi non sit pubertatem in diversis causis diversa ratione fuisse aestimatam. Hujus rei argumento est lex 14. §. 1. ff. de aliment. et cibar. leg., in qua cum pro-

poneretur, fuisse relicta alimenta *usque ad pubertatem*, definitum fuit, ut masculis usque ad 18., feminis usque ad 14. annum deberentur, quasi in ea specie pubertas ab iis annis inciperet; adjecta ratione: *Etsi generaliter pubertas non sic definitur, tamen pietatis intuitu in sola specie alimentorum hoc tempus aetatis esse observandum, non est incivile.* Quidquid in in l. 40. §. 1. ff. de adoption., in adoptionibus plena pubertas ad annum usque decimum octavum extenditur? Si ergo in aliquibus speciebus pubertas non ex regulis generalibus definienda fuit; quid repugnat, salva nihilominus, et integra remanente in reliquis Cassianorum opinione, in singularibus causis, in quibus de pubertate defunctorum ageretur, ex annorum ratione potius definitam eadem fuisse, causa rei quodammodo religiosae? Amplius dicam. Et quidem si de Ulpiano loquar, nonne in dicta l. 2. ff. de vulgari et pupil. sequi ipse potuit, aut voluit potius Proculejanorum, quam Cassianorum sectam? Erat ipse Jureconsultus, cui in re auctoritate juris necdum definita, liberum erat, quam maluisset opinionem amplecti, argumento l. 5. ff. qui testament. fac. Adde, in eo loco non sollicitum fuisse Ulpianum, ut pubertatis tempora definiret, sed ut formulam pupillaris substitutionis exhiberet; in qua exhibenda parum intererat ejus, qui certa juris principia, certamque disciplinam docebat, verba concipere Proculejanorum potius, quam Cassianorum opinionibus accommodata. Quod si de rescripto Diocletiani, et Maximiani loquar, observo, illud esse rescriptum omnino privatum ad Radonem quemdam directum consulentem Imperatoris in singulari suborta controversia, ad cujus definitionem non videntur Imperatores iidem novum quoddam, et generale jus constituisse, uti verba ipsa rescripti facile demonstrant. Porro suadet, recta interpretatio rescriptorum non esset ista, praesertim cum privati alicujus propositam causam spectant, ad alias species extendenda. Propositum erat solemne factum fuisse testamentum ab eo, qui decimum quartum aetatis annum excesserat, deinde post aliquod tempus obierat. Qui ab intestato haereditatem petebat, allegabat, tempori testamenti nondum in testatore emersisse vigoris vestigia, forte probandi contrarium in haeredem scriptum obligationem conferens. Quid mirum, si Imperatores rescripserint, frustra agnatum conari? Testamentum erat certum: certa erat testatoris aetas, quae annum decimum quartum excedebat. An vigoris emersissent vestigia, incertum fuerat. Ubi id versabatur in dubio, favore testamenti alias certi rescribere religiosum erat. At enim etiam si constitisset, necdum vigoris

emersisse vestigia, non id impingebat in certas juris regulas, sed tantum obnoxium erat disputationibus Cassianorum, et Proculejanorum. Eo autem tempore in testamentis praevalere coeperat in foro opinio Proculejanorum; hinc Ulpianus in dicta l. 5. ff. qui testam. fac. scribebat, non quidem certum, sed *verius* esse illum, qui decimum quartum annum excesserat, testamentum facere posse. Propterea Diocletianus et Maximianus rescripserunt, frustra conari agnatum adversus testamentum, quod Judices in foro Proculejanorum placitis adhaerere coepissent. Interea tamen nondum publicis legibus Cassianoram opinio obolita fuerat, sed adhuc fuerunt usque ad tempora Justiniani, qui ad evadenda quaecumque litigia tempora Cassineae pubertatis observarent, ut tutius agerent, et sine omni discrimine. Adde his, ignorari, an rescriptum Diocletani et Maximiani omnibus esset perspectum, et passim recipereter. Duplex est conjectura, ex qua concludi posset, illud non potuisse in generalem disciplinam abire. Prima est, quod, ut modo dicebam, ad privatam caussam pertineret; altera est, quod in Codice Theodosiano desideretur. Itaque primus Justinianus lege publica pubertatem voluit annorum determinatione finiri, indecoram, dicens etiam in masculis Cassianeam pubertatem, l. 3. cod, quando tutores, princ. instit. quib. mod. tut. finitur. Quo tempore Longobardorum incursibus Romanum imperium turbabatur, sperni coepit Justinianea disciplina ac tum pueri, tum puellae ab aliquibus matrimonio jungebantur, licet adhuc impuberes; atque ob eam rem haec conjugia damnari penitus Longobardorum legibus debuerunt, uti liquet ex libr. 2. leg. Longobardar. tit. 1. numer. 10., tit. 8. num. 2. et 11. Post haec et Romano, et Longobardorum jure perspicue definita non defuerunt, qui scripserint, juris ecclesiastici auctoribus aliud placuisse, eorumdemque auctoritate cautum, ut non ex annis, sed potius ex facultate generandi aetas contrahentium, et contrahendi potestas sit dimetienda, quasi auctores canonum indecoram reduxerint Cassianorum opinionem; idque putarunt, se deducere ex cap. 3. de desponsat. impub. Non possunt haec, meo judicio, sine sacrorum canonum injuria quadam pronuntiari. Num enim, quod in feminas olim visum fuerat impudicum, quodque in masculis castitate suorum temporum indignum dixit Justinianus, dicemus, facile sacris canonibus receptum deinde fuisse, quasi non adeo religiosa fuerit ecclesiasticorum Patrum verecundia, et honestas, quam veterum Jureconsultorum, ac Principium? Adsit haec de modestissimis viris suspicari, necdum adfirmare. Equi-

dem verum est, Isidorum Hispalensem in dicto cap. 3. de despons. impuber. scripsisse, puberes ex habitu corporis appellari. Verum miror, quod hinc argumenta á viris dialecticis proferantur in medium; etenim quod ibidem tradidit Isidorus, pertinet ad simplicem nominis etgymologiam, quam sanctus vir evplicabat, de vocabulorum derivatione tantum sollicitus, non vero ad juris effectus, quibus ratio haberetur conjugii contrahendi, de quibus Isidorus minime agebat. Adde his, non fuisse compertas Jestiniani leges Isidoro, utpote qui in Hispania degebat, in qua solus Theodosianus codex observabatur, is, inquam, codex Theodosianus, in quo laudatum rescriptum Diocletiani, et Naximiani desiderabatur, eamque ob rem apud Hispanos nondum erat publica lege finis impositus disputationibus Cassianorum, et Proculejanorum. Non ignoro tamen, illud aliquando in ecclesiastico jure definitum fuisse, ut si post contracta inter legitima aetate minores conjugia, certis argumentis demonstrata fuisset pubertas, puta quia quis prolem infra legitimam aetatem edidisset, aut suscepisset, contractus ille conjugii firmus judicaretur, argumento cap. 6, et ult. de desponsat., impub., quod usuvenire tum potissimum potuit, quando clandestina matrimonia irrita non habebantur. Sed hi singulares casus nihil habent commune cum generali lege, quae suadet, non esse ante certam aetatem matrimonia celebranda: neque ipsemet Justinianus, qui castitati suorum temporum convenire decrevit, ut ne ex habitu corporis pubertas aestimaretur, hujusmodi conjuges dissociandos esse dixisset, quando certum est, ipsum edixisse, in hac generationis materie legem obsequi debere, non imperare naturae, l. 12. cod. de legit. haered., juncta l. 27. cod. de nuptiis. In conspectu horum omnium jure optimo concludemus, legem conjugiorum impuberibus dictam duplicem habere partem: in prima jus naturae versari, quod et consilii expertes, et necdum corpore idoneos á conjugio repellit; in secunda jus positivum versari, quod, ex naturali quadam verecundia corporum inspectione sublata, certa tempora determinavit, quibus primum contrahentes praesumerentur puberes ac propterea idonei. Prima illa pars conjugii substantiam spectat, propterea que adversus illam contrahentes nihil agent. Altera pars, qua pubertas annorum numero designatur, naturam quidem sequitur in iis, quae ut plurimum contingunt, non semper tamen cum natura consistit, quoniam natura in quibusdam citius, in quibusdam tardius, et animi corporis vires absolvit, atque in hoc non naturalis, sed pasitiva lex est mutatio-

ni obnoxia. Porro in posteriore hac parte illud erit officium publicum, ut nemo ad conjugium infra designatam aetatem admittatur, quodsi ad conjugium jam accesserit, ad dissolutionem conjugii deveniatur, quasi numquam constiterit, nisi natura ipsa facto, veluti prole suscepta, demonstraverit contrahentes vere idoneos fuisse. Nunquam vero indulgendum est, ut matrimonia contrahantur, inter pupillos, etiam si profiteantur, se idoneos esse, et paratos ad conjugii fines; siquidem, ut utar phrasi Innocentii III. in cap. 6. in fine de frig. et malef. *de talibus non est facile judicandum, cum finale judicium pendeat ex futuro.*

Non, quemadmodum de impuberibus dictum est, de senibus etiam utut provectissimae aetatis recepta fuit disciplina, quamquam enim apud veteres lege Julia, et Papia conjugium interdictum fuerit viris sexagenario, et feminis quinquagenario majoribus, ea tamen lex non diu viguit, abrogata primum á Claudio Caesare, uti testatur Suetonius in ejus vita cap. 13., deinde abs Justiniano in l. 27. cod. de nuptiis: nimirum licet vix ex illis nuptiis sperari soboles possit, experientia tamen consistit, aliquando frustra naturae viribus generalem ab hominibus legem imponi, quemadmodum tradidit Justinianus idem in l. 12. cod. de legit haered., quamobrem sicuti Romanorum jure recipiendum fuit, ut senilis aetas nuptiis impedimento non esset, l. 6. ff. de liber. et posth., ita Ecclesia nullo unquam tempore senes á nuptiis arcuit. Quod si adhuc quaeratur, cur leges temperaverint á definienda provectorum aetate, quando aetatem puberum definiverunt; alias autem utroque in casu jugum quodammodo naturae viribus imponatur; ego facile dixero, legum auctores in conjugiis potissimum respexisse ad integrum animi judicium, utpote quod praecipue matrimonium facit, istud enim vel in ipsa ingravescente senum aetate vigere solet, licet corporis vires paulatim deficiant; at respectu pupillorum et corpus aeque, et animus sensim adolescere, et perfici videntur.

Natura, seu naturali vitio, etiam prohibentur nuptias contrahere, qui perpetua, et insanabili coeundi impotentia laborant; quod ex duplici causa proficisci posse vulgo traditur: nimirum vel ex naturali corporis vitio, vel ex improborum hominum maleficio. Hcc est, quo pertinere ajunt titulum illum Decretalium de frigidis, et maleficiatis. Mihi sane singula ejusdem tituli capita perscrutandi nihil occurrit, in quo de hujusmodi maleficiis vel levissima mentio fieret. Non ignoro á pluribus referri speciem capituli ultimi eod. tit., ex eo quod ibidem legatur, conjuges im-

potentiae vitio laborantes à viris ecclesiasticis delegatis inductos fuisse, *ut agerent poenitentium de comissis, ut si forte placeret Deo, qui matrimonii fuit institutor, et auctor, ut opus matrimonii consummarent.* In horum conspectu scripserunt illi, non agi de naturali vitio, sed de vitio, quod superstitio malorum hominum induxerit. Ego vero imprimis observo, in iis verbis non contineri sententiam Honorii III. rescribentis, sed tantum exhiberi per quamdam facti narrationem, quid prudenter agere se posse censuerunt Pontificii delegati, quod sane juris disciplinam minime spectat. Praeterea sane non consuevit, praesertim media aetate, Ecclesia etiam confugere ad orationes enixe fundendas in Deum ad sananda naturatia ipsa corporum vitia? Sufficit, ut id statim liqueat, respicere ad antiqua Romana Sacerdotalia, quorum unum ego habeo editum Venetiis anno 1567., ubi pag. 33., et 34. orationes exhibentur *pro fuganda sterilitate mulieris.* Laudanda profecto erat ecclesiasticorum Patrum prudentia, qua inductis singularibus, et vere sacris orandi formulis, inanes quaedam à vulgo invectae superstitiones facile abolerentur. Cum enim rude vulgus persaepe putaverit, coeundi impotentiam é malorum hominum praestigiis derivari, curabant ii, quorum intererat, contrariis superstitionibus superstitionem evellere, quemadmodum testatur S. Carolus Mediolanensis in parte 3. Concilii V. Provincialis anni 1580. tit. *Quae ad matrimonium pertinent.* Quis autem in his temporum adjunctis non laudet prudentiam Episcoporum, qui, ut plebem à superstitiosis ritibus avocarent, monebat potius, ut ad Deum se totos converterent, et poenitentiis, atque orationibus, quod optabant, religiose expostularent? Potius nonnihil id eam rem invenio apud Gratianum in can. 4. caus. 33. quaest. 1., qui Hincmaro Rhemensi adscribitur. Ego jam in meis animadversionibus in Gratianum mihi visus sum satis explicavisse, qualis Hincmari hac in re fuit opinio. Caeterum cum Hincmarus ea aetate floruit, qua non solum vulgo putabatur, fieri posse praestigiis locum ad impediendas conjugum conjunctiones, verum etiam iis praestigiis occurri posse per alias superstitiones aeque damnandas, uti liquet ex integro fere Poenitentiali Burchardi Wormaciensis, nil mirum esse debet, si insuper habita vulgari credulitate praestigiorum ad matrimonia impedienda, eo mentem potius appulerit, ut traderet, conjuges non superstitionibus esse sanandos, sed religiosus ad Deum confugere oportere. Meum non esse videtur diutius in his controversiis immorari: tantum generaliter dixero, unam, eamdemque de iis, qui coire non pos-

sunt, recipiendam esse disciplinam, sive impotentia naturalis sit, sive ex maleficis artibus profecta fuisse credatur, dicto can. 4. caus. 33. quaest. 1., juncto cap. 1., et toto tit. de frigid. et malef.

Itaque imprimis ab iis, qui naturali coeundi impotentia laborant, secernendi sunt steriles, Novell. Leonis 98., utpote qui senibus potius, et infirma valetudine adfectis, quam vere impotentibus, aequiparantur; quorum praeterea vitium difficilis est probationis, alias autem matrimonia rite contracta dissolvi non debent, quousque probationibus manifestis legitimae dissolvendi causae non demonstrentur. Revera ne apud veteres quidem Romanos legimus dissoluta matrimonia ob sterilitatem fuisse, cum Justinianus, ubi certas repudii causas recenseret, nullam de sterilitate mentionem fecerit, Novell. 22., Novell. 117. cap. 8. 9., et 12. Praetermitto sacras ipsas literas, quibus sterilium uxorum á viris sanctissimis retentarum exempla sunt. quibus Deum Opt. Max. scimus aliquando miraculis etiam benedixisse. Quod si dicas, frustra ex mulierum sterilium conjugiis sperari sobolem, reponam imprimis, etiam sine sobolis procreatione consistere matrimonium posse, argumento can. 6. caus. 32. quaest. 2., adjiciam insuper, non omnino spe carere contrahentes, qui tantum ex eventu se prolem non suscipere intelligunt, et de sterilitate judicant, impedimentum tamen ipsum necdum liquido, et omni dubitatione remota compertum habent, cum quandoque contingerit, ut uxores, quae steriles habebantur, post quaedam tempora fecundae adparuerint. Quod si adhuc ooponas legem 60. in fine ff. de donation. int. vir. et uxor., dixero, ibidem Jureconsulti propositum eo referri, ut investigaretur, quibus in casibus donatio inter virum et uxorem sustineretur, non quibus in casibus matrimonium jure irritaretur. Factum ibi enarratur de marito, qui *commode matrimonium retinere non poterat*, uti legitur in sequente lege 61., ob sacerdotium, ob sterilitatem, ob senectutem, ob valetudinem, ob militiam, quibus scilicet in speciebus olim bona gratia dissolvi matrimonium permittebatur, l. 62. ff. eod. tit., quod tamen tanquam turpe deinde abs Justiniano sanius edocto abrogatum fuit, Nov. 117. cap. 10., quamquam paulo postea Justinus Justiniani filius in Nov. 140., ad avertenda quaedam gravissima reipublicae incommoda duxerit jus vetus restitui, quod tamen vix in urbe Constantinopolitana obtinuit, nec unquam in toto Imperio receptum fuit.

Qui impotentiae vitio laborant, ex eo, nec naturali, nec divino jure prohibentur, nec nuptias contrahant, etenim imprimis jam superius de-

monstratum est, conjugium esse posse, etiam si á procreatione liberorum abstineatur; deinde scimus, impotentium matrimonia ab Ecclesia Romana non fuisse dissoluta, cap. 2. de frigid., et malef., quae sane dissoluta fuissent, si juri divino, ac naturali adversarentur, argumento cap. 47. in fine de testib., juncto cap. 3. qui matrim. accus. in 1. collect. Hinc fit, ut si contrahentes scientes, prudentesque matrimonium contraxerint, aut ignorantes quidem contraxerint, sed post contractum adquieverint, jure antiquo Decretalium non dissociarentur, dummodo tanquam fratrem, et sororem invicem se haberent, dicto cap. 2. cap. 4. et 5. de frigid., can. 2. caus. 23. quaest. 1., cap. ult. de frigid., in 1. collect. Quando vero contingere coepit, ut ita contrahentes ea conjugii specie abuterentur, bona occasio fuit Legumlatoribus conjunctiones illas dissolvendi. Hac de causa omnino damnavit eunuchorum conjugia Leo Philosophus in Novella sua 98., cujus exemplo consuetudinem suam induxit Ecclesia Gallicana ab Alexandro III. comprobatam, dicto cap. 2. de frigid., quod sane conforme erat S.ᵗ Augustini praeceptionibus apud Ivonem decreti parte 4. cap. 82. Nil propterea mirum esse debet, si recentioribus saeculis, Sixtus V. in quodam motu proprio, cujus verba describit Sanchez libr. 7. de impedimentis matrimonii disput. 92. n. 17. disputat. 97. n. 5., novam generalem invehi disciplinam adamaverit, et abrogato vetere more Ecclesiae Romanae dissociari conjuges ejusmodi voluerit, ut turpibus conjunctionibus sub ea matrimonii specie subeundis omnis occassio praecluderetur. Quamobrem hodie passim receptum est, ut ne volentes quidem ad contrahenda conjugia admittantur, et admissi dissocientur, qui, aut quorum alteruter eo vitio sit affectus. Qua tamen in re summa opus est judici prudentia, si agatur de separatione post contractum conjugium indicenda; non aliter enim ad eam deveniendum est quam si de impedimento publice constet, et qui illud conjugium contraxerunt, praesumantur non obstante publico, et de quo nulla controversia subsit, impotentiae vitio sese tanquam conjuges habere, non tanquam fratrem et sororem, ut formula utar laudati cap. 4., et 5. At si contrahentes impotentiae vel suae, vel consortis minime conscii nuptias celebraverint: deinde conscii facti non adquieverint, ac velint propterea divertere, sedulo cavere debebit Judex, ne aliqua exinde fraus ex dolo conjugum conjugio fiat, neve facile declaret irritum, quod rite fuerat celebratum. Qua in re primo Judex investigabit, an impotentiae vitium uterque conjux concordi consensione fateantur, et dissolvi matrimonium ex eo postulent conso-

na voluntate; an unus impotentiae vitium alleget, et recedere á matrimonio velit, alterinficietur, et consistere in matrimonio postulet. Qoties uterque fateatur impedimentum animo recedendi á conjugio, statim credere eorum dicto Judex non debebit, quia matrimonia non dissolvi, non tam conjugum ipsorum, quam universae reipublicae interest; sed oportebit, ut quod dicto vir et mulier profitentur, solemni jurejurando confirment, et tum demum ad dissolutionem conjugii deveniatur, cap, 5. et ult. de frigid., et malef., abrogata vetere Romanae Provinciae disciplina, juxta quam adhuc vir et uxor simul habitare in fere fraternam societatem tenebantur, cujus disciplinae vestigia quaedam supersunt in cap. ult. de frigid. in 1. collect. Decretal., juncto can. 2. caus. 33. quaest. 2. Quoties vero unus dicat, alterum impotentiae vitio laborare, alter inficietur, dicatque ex. gr. vir ineptam mulierem, quod congressum viri pati nequeat, vel uxor ineptum virum, quod secum congredi ille nequeat, probationibus dandus erit locus, quibus demum factis dissolutionis sententia pronuntiabitur. Probationes autem tales esse debent, quae nulla exceptione elidantur, et quae cum tales proferantur, statim Judicem ad pronuntiandum paratum invenient, can. 29. caus. 27. quaest. 2., can. 1., et 2. caus 33. quaest. 1. Neque enim ubi certo constat de impedimento, ferendum est, ut diutius vir cum muliere habitet, ne invicem ea conjugii specie contra honestatem abutantur. Quid autem si probationes perspicue esse non possint et temporariae quaedam exceptiones proponantur adversus agentem, uti ex. gr. contingeret, si infirma eademque sanabilis valetudo, aut si aetas necdum satis matura impedimentum adferre proponeretur? Sequioribus saeculis in quibusdam provinciis receptum fuit, ut purgationi vulgari definitio committeretur, quo pertinet canon 17. Concilii Verberiensis anni 752. ibi: *Si qua mulier se reclamaverit, quod vir suus unquam mansisset cum ea, exeant ad crucem, et si verum fuerit, separentur, et illa faciat, quod vult.* Alibi obtinuit, ut dicto potius viri, quam mulieris crederetur, uti legitur in can. 17. Concilii Compendiensis, seu can. 3. caus 33. quaest. 1. Ast hodie, ubi vel controversia dubia est, vel temporarium impedimentum esse excipitur, renovata fuit vetus jurisprudentia, ita nimirum, ut certa tempora ad definiendum exspectentur, quibus interea marito liceat cum muliere congredi. Et quidem olim duorum annorum tempora praestituta erant, l. 10. cod. de repud., quae cum ad triennium prorogata fuerint abs Justitiano, Nov. 22. cap. 6., occasionem quoque dederunt recen-

tioribus Pontificibus triennium concedendi, cap. 1. 5. et ult. de frigidis. Quod si adhuc dicas, hodie in dubio standum potius esse testimonio mariti, quasi Gregorius IX, probaverii, qnod legitur, in cap. 1. de frigid. et malef., juxta laudatam Concili Compediensis disciplinam, dixero, id forte verum esse posse, quando mulier longo tempore siluerit, et non nisi post diuturnam cohabitationem cum marito, conqueri de mariti impotentia coeperit; ita enim suadere videntur laudati capituli 1. verba, juncto can. 3. caus. 33. quaest. 1. Caeterum ubi mulier post breve tempus conqueritur, non adeo facile unius mariti testimonio creditur, cap. 4. et 14. de probation., juncto can. 1. caus. 33. quaest. 1. Porro, quae de trienni tempore dico, non facile protrahenda censeo ad speciem, qua impotens uxor dicatur; leges enim tantum de mariti impotentia conceptae sunt, propptereaque, uti in similibus contingit, tempus ad probandum uxoris defectum arbitrio judicis definiendum relinquitur, ita ut brevius sane concedendum fere sit, propterea quod in muliere facilior sit impotentiae probatio.

Illud singulare est in hujusmodi causis, ut si sententia pro dissolutione matrimonii lata fuerit, ea nunquam transeant in rem judicatam, argumento cap. 7. 10. et 11. de sentent. et re judic., cap. 6. frigd. et malef., quod intellige de causa principali dissolvendi, vel non dissolvendi conjugii, non autem de causa expensarum, in quas alteruter ex colligantibus damnatus fuerit, et intra legitimum tempus non appellaverit. Immo et is, qui sententiam tulit, poterit ex officio causam dissoluti conjugii retractare neutra licet parte postulante, ubi certae emergant retractandi causae, quia ad publicum officium spectat, matrimonia per errorem dissoluta restaurare, quin referat, conjuges ipsos sententiae adquievisse; neque enim, uti caetera negotia, ita dissolutio conjugii á conjugum voluntate pendere potest, Hinc si ex. gr. fingas, Episcopum, velut ordinarium, sententia sua irritum matrimonium declarasse, nulla deinde appellatione secuta, et adquiescentibus conjugibus, si facto demonstraretur, falsis initi sententiam fundamentis, quasi errore pronuntiatam idem Episcopus retractabit, nec opus erit Metropolitani, vel alterius Episcopo superioris officio. Praeterra illud obtinet, ut si forte Judex errore facti labatur, et post sententiam, qua declaratum fuerit, conjugium fuisse consummatum, mulier certo sciat, nunquam consummatum revera fuisse, mulier obtemperare minime teneatur, et potius debeat excommunicationem forte adversus se indictam demis-

so animo tolerare, quam maritum admittere, cap. 44. de sentent. excommun., cap., 13. de restit. spoliat. Hujus generis controversias olim ecclesiastici Antistites remisisse quandoque loguntur laicorum judicio definiendas, uti factum fuisse in causa Northildis liquet ex Concilio Attiniacensi anni 822., de quo nonnulla legimus apud Hincmarum Rhemensem in opusculo de divortio Lotharii, et Theutbergae interrogat. 5. Recentioribus tamen saeculis Episcopi judicare consueverunt, cap. 4., et 14. de probation., cap. 1. et sequentibus de frig. et malef. Sententiam Judicis duas habere potest partes, quarum prima spectet matrimonium contractum, altera aliud conjugium contrahendum vel non contrahendum. Distinguendum erit ad hanc rem inter impotentiam, quam absolutam, et eam, quam respectivam vocant. Ubi, et ex qua parte impotentia absoluta proponitur et probatur, ita pronuntiandum erit, ut non tantum contractum conjugium irritum declaretur, sed et impotenti praecipiatur, ne novas nuptias cum alio contrahat, concessa tantummodo facultate novas nuptias contrahendi qui tali vitio non laboret, can. 29. caus. 27. quaest. 2., can. 1. et 2. caus. 33. quaest. 1. Ubi vero sit impotentia respectiva, non poterit quidem Judex indicere invitae mulieri, ut chirurgicae artis remediis se subjiciat, quibus viro apta reddatur, sed ita matrimonium dissolvet, ut utrique facultatem alterius contrahendi conjugii faciat; adeo ut, etiam si uxor nuvum conjugium experta, videatur apta reddita priori marito, nunquam tamen possit, aut debeat ad priorem maritum reverti, can. 4. caus. 33. quaest. 1., quemadmodum enim prudentissime aeque, ac honestissime scripsit Innocentius III. in cap. 6. in fine de frig. et malef., *de talibus non est facile judicandum, cum finale judicium pendeat ex futuro.*

Haec omnia vera sunt, si coeundi impotentia ab initio contracti matrimonii fuerit; non vero si post contractum conjugium supervenerit, cum aliud sit irritum dici conjugium ab initio, si alteruter ex contrahentibus impotentiae vitio laborat; aliud, semel jure firmatum vinculum posse dissolvi, can. 25. et 27. caus. 32. quaest. 7. Si cui aliter respondisse videtur Gregorius III. in can. 18. caus. 32. quaest. 7., illud tribuatur cuidam dispensationi, qua cum Germanis recens ad fidem conversis agendum voluit Pontifex Maximus, cum praesertim sermo esset de conjugiis in infidelitate contractis, non vero generalis exinde inferatur ab omnibus facile custodienda disciplina. Qui uberiorem desiderat hujus canonis interpretationem, adeat meas animadversiones in Codicem

Gratiani. Immo neque ego puto, dissolvi conjugium posse, quotiescumque impotentiae vitium praecessit quidem conjugii consummationem, nondum tamen illud suberat tempore contractus, quia jam ab initio, seu tempore nuptiarum, verum fuit matrimonium constitisse; matrimonium autem, quod semel jure constitit, ea de causa dissolvi non potest. Juvat ad hanc rem adjicere, quoties de Hermaphrodito agatur, eum, qui in eo praevalet, sexum attendi oportere, l. 10. ff. de statu hom., atque ubi par sit utriusque sexus ratio, vel qui praevaleat, dubitetur, ad eum pertinere eligere, ut propterea tum demum ad matrimonium contrahendum sit admittendus, quando sexum elegerit, eoque electo juraverit, se nunquam aliter electurum.

CAPUT III.

De iis, quorum nuptiae irritae ex defectu consensus declarantur.

QUUM ad matrimonium contrahendum natura praecipue postulet animi consensionem, ex qua conjugia hominum á brutorum conjunctionibus distinguuntur, hinc perspicuum fit, eos, qui consentire non possunt, nec posse matrimonia contrahere. Quamobrem nemo dubitat, quin non subsistat matrimonium á furioso, vel amente contractum, cap. 24. de sponsal., nisi initum proponatur tempore, ut vocant, lucidi intervalli, quo consensus et haberi, et dignosci potest. Muti et surdi, etiam si utroque vitio una laborent, á contrahendis conjugiis minime arcentur, cap. 23. de sponsal., adhuc enim supersunt ipsis signa certa, ex quibus vera matrimonii contrahendi voluntas eliciatur. Longe diversa est causa illius, qui á nativitate et surdus, et mutus, et caecus fuisset; hic enim cum numquam percipere potuerit, quaenam sit ineundi conjugii natura, frustra in conjugium consentire posse fingeretur. Prodigos in multis casibus, furiosis vel amentibus aequiparatos fuisse non ignoro. Id tamen verum dumtaxat est in administratione bonorum qua praeterea dicitur eis interdici Praetoris auctoritate. Quamobrem ad matrimonia contrahenda jure admittentur, licet in iis, quae pertinent ad dotis constitutionem, vel donationem propter nuptias, cu-

ratoris officium necessarium sit, quemadmodum contingit in nuptiis a minore contractis.

Cum nihil magis consensui opponatur, quam error, l. 15. ff. de jurisdict., l. 116. §. 2. ff. de reg. jur., l. 57. ff. de oblig. et action., facile intelligitur, non valere matrimonium quod contrahitur ab errante: quatamen in re duplex error distingui solet, alius nimirum in persona, alius in qualitate. De errore in persona nulla est dubitatio, cum in eo versetur, quod ad substantiam conjugii pertinet quemadmodum demonstrat Gratianus in causa 29. quaest. 1., ubi etiam respondet vulgari objectioni de Jacobo Patriarcha, qui Liam duxerat pro Rachele; uti in sacris literis exhibetur, Geneseos cap. 29., ajendo conjugium inter Jacobum, et Liam ex subsequente potius consensu; ratihabitione convaluisse. Addo ego sine probro non potuisse non consentire Jacobum, qui ex pene simili patris errantis circumventione jura primogenii adversus fratrem Esau obtinuerat, uti legitur in cap. 27. Geneseos; qui enim errantis parentis factum, sui gratia comprobaverat, non nisi per calumniam conjugium a se per errorem initum dissolvisset. Quod si forte quis dicat, Jacobum, si non facto, saltem jure primogenitum se asserere potuisse, quod jura primogenii a fratre seniore adquisiisset, eoque praetextu parentem fallere; excipio ego, et ajo, simili jure potuisse Liae parentem Liam Rachaeli anteferre, quod tantum primogenita juxta morem patriae prius erat matrimonio collocanda, quod et Jacobo responsum a socero fuit, dicto cap. 29. Geneseos. Qui exercitationis causa disputant in hac, aut simili specie, opponere adhuc solent legem 5. §. 1. ff. de negot. gest., legem 12. §. 2. ff. commodati cum similibus, ex quibus liqueat, aliquando errorem in persona non vitiare contractum. Ego paucis satisfacio, observans, in aliis contractibus aliquando non obesse errorem in contrahentium persona, quia in illa obligatio utut personalis, semper vel ex re potissimum nascitur, vel ad rem potissimum refertur; at in conjugiis nulla res versatur, quae a persona contrahentium distinguatur; quamobrem in istis magis cavendum est, ne in persona erretur, quam in caeteris contractibus oporteat. Potest autem error in persona bifariam contingere; primum quando quis putans contrahere cum una, contrahit cum alia; secundo quando quis putans contrahere cum aliqua, contrahit cum nemine. Primo casu, vera sunt, quae initio statuebam, dum tradidi, non valere conjugium. Ad alterum casum pertinet species, quae proponitur in cap. 26. de sponsal. de eo,

qui in matrimonio clam, et sine testibus, quemadmodum aliquando in more fuit contrahendo haec verba protulit: *Te Joannes desponsat*, quando ipse non vocabatur Joannes sed se eo nomine vocari finxit, ut quod alias obtinere á puella non poterat, fictione surriperet. Rescripsit Innocentius III., nullum esse conjugium, quod revera is, qui nomen ementitus fuerat, non consensisset. Id ut apte, adpositeque intelligatur, observandum imprimis est, non esse hanc speciem confundendam cum altera, in qua quaeratur de contrahentibus, qui in nomine erraverint, et consenserint in persona; solus enim error in nomine, ubi de persona constat, conjugium minime vitiat: deinde distinguenda est proposita species ab altera, in qua quaereretur, an qui interiorem consensum se non habuisse allegat, immo etiam probat, possit á data conjugii fide praesertim post secutam copulam resilire, quando tempori celebrati conjugii palam, et verbis id perspicue exprimentibus fidem suam obstrinxit. Etenim consensus per verba perspicua palam expressus ita, ut verba nullam aliam inierpretationem apud audientes admittant, sufficiens est, ut matrimonium contractum esse dicatur; neque in contrarium probationes admittuntur, propterea quod cogatur unusquisque verba á se prolata in eo sensu recipere, quem solent recte intelligentibus ingenerare, quemadmodum recte concludit Alexander III. in cap. 7. de sponsal., ne alias dolo, et fraudibus locus aperiatur, et passim allegent, non consensisse se interiore voluntate, qui exterius professi sunt perspicue, se consensisse. Sane in laudato cap. 26. aliter sese res habebat, cum verba illa, *te Joannes desponsat*, per se non significarent manifeste, adolescentem proferentem habuisse animum desponsandi, cum nomen Joannis de eo non intelligeretur, nisi eatenus, quatenus finxit se vocari Joannem. Nulli in eo gerendo actu aderant testes, qui forte si adfuissent, aliter intellexissent, quam verbis illis aequivocis exprimeretur. Tantum imprudens puella significationem verbis dedit, qualem dare ipsa cupiebat, non qualis dari penitius consideranti potuisset. Quid ergo mirum, si Innocentius in eam se opinionem procliviorem esse professus est, ut contra matrimonium judicaret? Dixi procliviorem esse; neque enim quidquam certi ibidem tradit, sed diligentiori inquisitioni facti universa commisit, contentus tantum tradidisse generalia juris principia, quibus doceretur, sine perspicuo consensu non posse matrimonium judicari, quemadmodum liquet consideranti integra capituli verba, juncta l. 30. ff de ritu nupt.

Error in qualitate á Gratiano in caus. 29. quaest. 1. triplex esse dicitur, distinxit enim collector ille qualitatem á fortuna, et conditione, scribens errorem conditionis esse, cum quis putans ducere liberam, duxit ancillam; errorem fortunae, cum quis putans ducere divitem, inopem duxit; errorem qualitatis, cum quis putans ducere bonam, duxit malam. Nolo in hac parte de verbis contendere. Generaliter tamen dicam, ex errore vitiari actum oportere, quotiescumque talis error sit, qui si ab initio detegeretur, causam dissentiendo praeberet, quando verum est, consensum ita informare contractum, ut sine consensu nullus contractus inire dicatur. Quoniam vero consensus, vel dissensus errantis circa eam qualitatem, in qua error versatur, ab initio liquido non adparet, neque alias in contractu matrimonii expedit conditiones certas adponi, in quas conjugium conferatur, uti superius observatum jam fuit, curandum erat Legumlatoribus, ut quibusdam erratis gravioribus, et quae maxime probabilem dissentiendi causam praebere generaliter soleant, venia concederetur, denegaretur aliis; unde fieret, ut in quibusdam declaretur, non constitisse conjugium ab initio, quasi deficiente consensu, in quibusdam declaretur conjugium ab initio valuisse, quasi consensu adhuc existente. Quotiescumque enim talis esset qualitas, seu conditio, quae gravissima, eademque certa, in qua erratum foret, et talis, quae generaliter homines abstrahere solet á contrahendo, cur non praesumeretur juris interpretatione defuisse consensus? At quotiescumque talis esset qualitas, seu conditio, quae minus gravis foret, eademque ut plurimum in incerto posita, et admodum vaga, seu quae recipit magis, et minus, jure non erat infirmandus contractus, ne passim variis praetextibus sanctissima conjugiorum vincula dissolverentur. Revera si omnis error, quasi consensum excludens, ad dissolvendum actum sufficeret, quale nam conjugium proponeretur, quod passim non subjiceretur querimoniis quorumdam conjugum sese liberos ab omni nexu proclamantium? Hic diceret, se nobiliorem, ille locupletiorem, hic moribus ornatiorem, ille valetudine firmiorem credidisse ductam conjugem, quam revera existat, et tot suborirentur dissidii causae, quod fingi errata in universis qualitatibus possent. Inanem esse hujusmodi erratorum allegationem jam constituerunt in aliis etiam contractibus Romani Jureconsulti, l. 9. 10., et 11. ff. de contrah. empt. cum similibus, ne passim actus hominum revocationibus inopportunis obnoxii redderentur; et quamquam forte quandoque contingere possit, ut prudens quisquam judicet, non

consensurum contrahentem, si scivisset qualitatem, de qua agitur, in conjuge deficere, publica tamen utilitas probabilem hunc dissensum insuper habet, cujus si ratio haberetur, praetextu boni alicujus privati bonum commune negligeretur; eamque ob rem singulare alicujus detrimentum bono publico abunde sine injuria compensatur. Itaque generaliter statuendum fuit, errorem in qualitate non vitiare conjugium. Ad regulam autem generalem adjecta fuit exceptio in iis tantummodo qualitatibus, quae graviores essent, quae certae, et individuae, quae non reciperent magis, et minus, quae forent expeditae, quae minus frequentem dissolvendis conjugiis causam praeberent, quae denique tales essent, ut eae unae, si deficiant, animos universorum vel ad contrahendum sine discrimine inducere soleant, vel á contrahendo distrahere. Hujusmodi est imprimis exceptio illa, quam suffragio suo probavit S. Thomas in 4. sentent. dist. 30. quaest. 1. art. 2. ad 5. de Principe, cui ducenda proponatur filia Principis, et haeres Regni; si enim deceptus Princeps eam, quam duxit, talem non esse noverit, jure optimo rescindi matrimonium postularet. Certa est ista conditio, et individua, gravis, et quae Principum animos vel distrahere generaliter solet, vel movere; dicam amplius, quodammodo ad personam refertur. Simili ratione dici forte posset, nullum esse matrimonium, si quis putans ducere alicujus filiam, quae vulgo filia ejusdem credebatur, duxit extraneam, si tamen praecipue de ea qualitate actum adpareat, seu si ea qualitas matrimonio causam dedisse videatur: quemadmodum ex. gr. contingeret, si duae familiae nobiles mutuis se odiis agitantes, conjugio pacem inirent, et sese invicem reconciliarentur, deinde constaret, conjugem ductam de ea familia non esse, quae talis esse vulgo olim errore publico credebatur. Altera est, et vulgaris exceptio, quoties de ducta ancilla agatur, quam ducens liberam esse putabat, siquidem et ista conditio certa est, individua, et consideratione maxime digna, quandoquidem servilis conditio ex moraturum genitum disciplina hominem adeo deturpat, ut in iis, quae ad familiarum decus pertinent, servi, et ancillae pro nullis reputati legantur, quandoque etiam brutis fere aequiparati; unde Romano jure ne matrimonium quidem iniri inter servos potuisse nemo ignorat, vix dato illorum conjunctionibus nomine contubernii, l. 3. cod. de incestis, et inutilibus nuptiis. Adde his, talem errorem esse, qui versatur in re, quae ad substantiam, aut saltem ad naturam conjugii accedit; nimirum afficit ipsam communis vitae inter virum, et uxorem ineundae consuetudinem. Quo-

modo enim libere adhaerere perget maritus uxori illi, quam deinde, ceu agnitam ancillam, passurus sit á domino vindicari? Quomodo é converso libere adhaerere perget uxor illi marito, quem deinde, ceu agnitum servum, passura sit ad dominum reverti? Dominica plane potestas post agnitum errorem turbare incipit illam vitae communionem, de qua potissimum conjuges, dum contraherent, cogitabant. Quod si insuper naturalis conjugii finis spectetur, qualis est procreatio liberorum, haec etiam in discrimen adducitur. Si enim ancilla sit uxor, quae olim libera credebatur, dominus facile conabitur, ut ventris nomine, suo juri liberos abroget non sine injuria patris. Si servus sit maritus, qui olim liber putabatur, nec desineret dominus certa jura sibi in liberos vindicare vi dominicae potestatis, cui omnia paterna jura ex legibus cedunt. Haec plane omnem omnino consensum excludunt ab illo, qui liber est, et liberum esse censebat, eum, quocum ut contraheret, deliberavit. Hanc exceptionem sacri canones expresse probaverunt, can. 4., et 6. caus. 29. quaest. 2. cap. 2., et ult. de conjug. servor. Idipsum etiam verum puto, si statu liberam quis errans duxisset; ea enim licet eveniente conditione, aut veniente statuto die, in quem collata libertas fuit, libera fiat, interea tamen ancilla est, l. 9. ff. de statu liber., nisi eadem ipso nuptiarum die libera esse inciperet, quemadmodum contingit in ea specie, qua dominus ancillam suam alicui ignoranti nuptui tradit, l. un. §. 9. et auth. *ad hoc* cod. de latin. libert. tollend. Quod si quaeras, ubi de errore, vel de scientia dubitetur, ad quemnam probatio spectet, ego puto, unumquemque praesumi factum alienum ignorare, proindeque si quis alleget se duxisse ancillam, quam liberam credebat, dummodo probet ancillam revera esse, nihil aliud ostendere tenebitur; sed si ancilla viri scientiam alleget, ipsa debebit demonstrare, cap. 47. de reg. jur. in 6., l. 21. ff. de probation. Non sane é contrario dicemus, irritum fieri matrimonium ex eo errore, quo qui putat ducere ancillam, ducit liberam, cum talis error nullo modo consensum excludere videatur.

Ex eo praeterea, quod in conjugium non consenserint, irritum est conjugium illorum, qui vi, et metu adacti fuerunt. Verum enim vero heic deliberandum est ob varias emergentes quaestiones, quae facilius dirimentur, quando primum generalia quaedam principia saltem attingendo expendatur, deinde specialiter conjugiis accommodentur. Fere non solent Jureconsulti vim á metu distinguere, non sane quod nullum inter vim, et metum discrimen agnoscant, sed quod contractus metu initus post

edictum praetorium, quo restitutio in integrum concessa fuit, l. 1. ff. quod metus causa, habeatur ac si irritum ab initio fuerit. Caeterum vel ipsa necessitas restitutionis in integrum beneficio Praetoris concedendae, satis indicat, non suapte natura vacuum esse contractum initum metu, quemadmodum vacuus est contractus, cui vis causam dederit. Revera definitur vis *majoris rei impetus, qui repelli non potest*, metus autem dicitur *instantis, vel futuri periculi causa mentis trepidatio*, eamque ob rem vis in corpus nostrum directo, at é contrario metus in animum injicitur; animus autem noster vi majore externa subjugari non potest ita, ut libertatis facultatem sibi ingenitam exercere penitus impediatur. Etenim dum corpus vi premitur adhuc animus dissentit, et contradicit, é contrario dum metus incutitur, adhuc animus eligit, et eligendo consentit, quamquam alias non consensurus, si metus non incuteretur. Hinc fit, ut actus suapte natura malus probro non vertatur, si vi eliciatur; et adscribatur crimini, si tantum ex metu fiat; hinc fit, ut qui per vim ad baptismum adducitur, et sacro ritu subjicitur, nullum recepisse Sacramentum, qui autem per metum accedit ad sacrum fontem, vere baptizatus credatur, quemadmodum scribit Innocentius III. in cap. 3. in fine de baptismo, ubi et eum, qui metu baptizatur, dicit sub conditione velle baptismum, id est, revera velle, positis iis adjunctis, quae metum incutiunt, quibusque sublatis simpliciter, et absolute non vellet. Quicumque metum incutit, exterius certa mala proponit certa condione, vel evitanda, vel subeunda; atque is, cui motus incutitur, facultatem habet eligendi conditionem propositam é cujus, electione pendet malum vel pati; vel declinare; quae sane eligendi facultas vera libertas est, et vera consensio. Equidem fateor, propositum malum procliviorem reddere voluntatem in eum actum, á quo alias abstineret; sed exinde tantum colligitur, imminui eligendi, consentiendique facultatem, minime auferri. Quae cum ita sint, certissima est ethicorum sententia, qua concluditur, per vim enervari penitus voluntatem, conesnsum excludi, per metum vero et voluntatem, et consensum tantummodo imminui, modo magis, modo minus, prout metus qualitas vel procliviorem, vel minus proclivem efficit in rem propositam voluntatem. Ita sese res habet natura inspecta: sed leges hominum certis in casibus actus metu ilicitos artibus per vim extortis effectu tenus aequipararunt adeo, ut quemadmodum actus per vim extortus irritus ipso jure esset, ita actus metu elicitus quamquam ipso jure consisteret, legibus

tur, vel illata quidem vis ab initio sit, sed deinde subsecuta raptae consensio fuerit. Ratio dubitandi ex eo proficiscitur, quia rapta, utcumque non dissensisse principio, aut postea consensisse dicatur, credatur non sponte, sed inducta fraudibus, blanditiisque raptoris, quae sane si consensum non omnino adimunt, imminuunt tamen quam maxime. Si tantum ad Tridentinas constitutiones respiciamus, concludendum illico est, valere conjugium, si rapta puella in locum tutum recipiatur, ibidemque se libere consentire profiteatur, interea gravissima anathematis poena in raptorem inflicta, immo et in eos, qui raptori auxilium praebuerunt. Unde liquet, ecclesiasticos Patres generali juris principio adhaesisset, juxta quod tum demum matrimonium jure consistete diceretur, ubi de libera consensione constaret.

Rem altius, atque á suis principiis repetamus. Certum semper fuit, quoties omnia in raptu per vim gesta essent, nullasque adparet raptae consensus, nullum omnino fuisse conjugium; sed ubi qualisqualis esset raptae consensio, non ipso jure matrimonium irritum dici potuisse, propterea quod conjugii substantia non deesset. Hanc legem Judaeis dixerat Deus Opt. Max. Exodi cap. 22. ibi: *Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormieretque cum ea, dotabit eam, et habebit eam uxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam juxta modum dotis, quam virgines accipere consueverunt;* quo etiam referenda sunt verba illa Deuteronomii cap. 22. *Si invenerit vir puellam virginem, quae non hebet sponsum, et apprehendens concubuerit cum illa, et res ad judicium venerit, dabit, qui dormivit cum ea, patri puellae quinquaginta siclos argenti, et habebit eam uxorem, quia humiliavit illam: non poterit dimittere eam cunctis diebus vitae suae.* Apud Romanos veteres neque irritari debuit conjugium á raptu coeptum, quandocumque de raptae consensu constitisset, quousque saltem recens memoria extitisset raptus Sabinarum puellarum, ex quo primum Romana Civitas sibi, perennitatique suae prospexit; unde tradidit Quintilianus primi ecclesiastici saeculi scriptor, saeculi fuisse ea aetate Romanorum disciplinam, qua raptae puellae manu lictoris ad domum rapientis ducerentur ad conjugii initi solemnitatem. Primus Constantinus Imperator, ad quem veluti Christianum potissimum spectabat de virtute, et integritate virginum dolo, et fraude non laedenda sollicitudinem gerere, severissimas poenas raptoribus indixit, l. 1. cod. Theodos. de raptu virginum; nondum tamen definitum generaliter fuit, ne matrimonium consisteret, aut si definitum alicui videatur in conspec-

ta legis 1., et 2. cod. Theod. de raptu virg., id non perrenni disciplina servatum est, ob legem 2. eod. tit. latam anno 374. Nova deinde prodiit sexto saeculo Imperatoris Justiniani constitutio, ad exasperandum poenam raptus, et primo quidem anno 528. generaliter adversus eos, qui quamcumque virginem rapuissent; statuens, ut capituli supplicio plecterentur, denegata etiam raptis facultate pro ipsis intercedendi, ne eo quidem praetextu, quod libere consentirent in nuptias cum suis raptoribus contrahendas, propterea quod consensus iste aut blanditiis, aut minis á raptoribus ipsis praesumeretur extortus, l. un. cod. de raptu virg., deinde anno 533. specialius adversus eos, qui Deo dicatas virgines abduxissent, L 54. cod. de Episcop. et Cleric. Confirmatae fuerunt hae leges Novella 143., et 150., ex quibus omnibus constat, legibus hujusmodi conjugia penitus irrita fuisse, qualiscumque tandem raptarum consensio accessisset. Neque ab hac sententia recessit Imperator Leo cognomento Philosophus in Nov. 35., et 70., quamquam ibidem poenas veteres emolliverit respectu eorum, qui raptui indulsissent, aut raptum statutis modis non vindicassent. Ecclesiastici Patres, qui post Justinianum canones ediderunt, Justinianeum disciplinam ratam habuere, atque juxta illam controversias difiniverunt; quemadmodum liquet in conspectu canonis 10., et 11. caus. 36. quaest. 2., quorum prior nomine Aquisgranensis Concilii á Gratiano laudatur; utrobique autem interdicitur perpetuo raptae, ne raptori etiam consentiens jungatur, quamquam post certam poenitentiam indulserint Meldenses Episcopi tum raptae, tum raptori, ut cum aliis nuptias contrahere possent, uti recte adnotavit Gratianus post dictum canonem 10. Verum Gratianus hanc ipsam disciplinam turbare coepit; nam in fine ejusdem causae 36. quaest. 2. voluit, insuper habendas esse Conciliorum tum Meldensis, tum Aquisgranensis sanctiones, eo praetextu, quod aliter olim sensisset S. Hieronymus, cujus auctoritas divinae legis testimonio niteretur. Hieronymum autem auctorem laudavit in can. 8. ead. quaest. Ego jam in meis lucubrationibus in Gratianum animadverti, eum canonem falso fuisse Hieronymo tributum; quamquam vero si Hieronymi esset, statim liqueret, auctorem canonis expendisse singularem Judaeorum disciplinam á Deo in vetere testamento praestitutam, juxta laudata capita Exodi, et Deuteronomii, non vero eam disciplinam, quae perpetua foret ad Christianos etiam ex Dei praecepto obligandos. Denique adhuc observandum esset, Hieronymum non aliter scribere potuisse, quam juxta disciplinom suae aetatis,

cui deinde legibus suis derogavit Justinianus superius laudatus, dum severius in conjugia raptorum animadvertit. Quicumque compertum habet, quanta duodecimo saeculo fuerit auctoritas Gratianae doctrinae, facile, et statim intelligit, qua de causa abs Justiniani definitionibus, utut confirmatis sanctione canonum ecclesiasticorum, recessum fuit post editam Gratiani ejusdem collectionem, adeo ut recipi exinde coeperit, probantibus etiam Pontificibus Maximis, apud quos plurimum valuerunt. Gratiani traditiones, raptam jungi posse raptori, quotiescumque rapta eadem libere in conjugium consensisset, cap. 6., et 7. de raptor. Denique redacta res fuit ad Concilium Tridentinum, atque in eo sess. 24. cap. 6. de Reform. matrim., partim Gratianae doctrinae á recentioribus Pontificibus comprobatae morem gesserunt Sancti Antistites, partim priscam et Romanorum, et Ecclesiasticarum legum majorem severitatem renovaverunt. Nimirum decreverunt, ut inter raptorem, et raptam quamdiu ipsa in potestate raptoris manserit, nullum conjugium consistat; quod si rapta á raptore separata, et in loco tuto, ac libero collocata, illum in virum habere consenserit, eam raptor in uxorem habere possit; nihilominus tamen ipse raptor, atque omnes illi consilium auxilium, et favorem praeventes, sint ipso jure excommunicati, ac perpetuo infames, omniumque dignitatum incapaces, et, si Clerici fuerint, de proprio gradu decidant; praeterea teneatur raptor mulierem raptam, sive eam uxorem duxerit, sive nōn duxerit, decenter arbitrio Judicis dotare.

Non est adeo plana, atque expedita Tridentini hujus decreti sententia, ut aliqua non indigeat interpretatione. Cum enim de raptate fiat mentio, et de raptu, statim oriuntur quaestiones, quinam raptoris, et quidnam raptus nomine intelligatur. Itaque dicendum imprimis est, raptorem eum vocari, qui puellam non vi facta violaverit, sed vi facta, ut eam violaret, vel uxorem duceret, de uno in alium locum abduxerit, quin referat, an voti compos factus fuerit raptor, an minus, can. 2. caus. 36. quaest. 1. Neque obstat can. 48. caus. 27. quaest. 2., seu canon 1. caus 36. quaest. 1., in quibus traditur, et stuprum, et raptum sumi promiscue posse; praeterquamquod enim ibidem cum suis autographis verba non consonant, adnotandum est, Isidorum canonum illorum auctorem tantum fuisse ibidem sollicitum de origine vocabulorum, argumenta autem notatione nominum petita parum in jure valere. Addere possumus. Isidoro in Hispania scribenti notas non fuisse leges Justiniani

Imperatoris, quando Hispani adhuc Theodosiani codicis legibus regebantur, parumque propterea Sanctum virum debuisse esse sollicitum de qualitati singuleri raptus investiganda, quod ante Justinianum aeque puniretur stuprum vi illatum, ac raptus, quemadmodum aeque puniebatur adulterium, ac raptus mulieris nuptae, una excepta praescriptione quinquennii, l. 5. §. 2. ff. ad. leg. Jul. de vi publ. Non desunt, qui contra sentiant, quod putent ita visum fuisse Justiniano, dum in dicta l. un. cod. de raptu virgin. poenas adversus raptores exasperans, inquit: *Maxime cum virginitas, vel castitas corrupta restitui non possit.* Verum adnotanda imprimis ab ipsis erat particula illa *maxime*, quae sane non postulat, necessario evenire debere, quod sub eadem exprimitur, quemadmodum animadvertitur etiam in eadem lege, ubi dicitur: *Maxime si Deo fuerint virgines, vel viduae dicatae;* deinde adnotandum erat, Justinianum ad id, quod frequentius accidere solet, respexisse; quasi raptam etiam violatam fuisse praesumatur, juxta illud Ovidii: *Ah juvene, et cupido credatur reddita virgo?* Praeterea dico, constitutionem Tridentini Concilii, caeterasque veterum leges de raptoribus latas ad eos etiam pertinere, qui suas sponsas rapuerunt; etenim recentiores constitutiones, ubi nihil perspicue in contrarium exprimunt, de iis intelligendae sunt recta interpretatione, qui raptorum numero apud veteres habebantur; at vero tales habebantur etiam, qui sponsas suas rapuissent, dicta l. un. princ. ibi: *Quibus connumeramus etiam eum, qui saltem sponsam suam per vim rapere ausus fuerit.* Non ignoro, vulgo non esse receptam hanc opinionem, dum passim placuit raptorem sponsae suae extra ordinem tantum puniendum esse non ordinariae legum poenae subjacere, ex eo quod crediderint ita specialiter definitum in cap. 6. de raptor. Vellem ego, ut ii, qui ita scripserunt, cautius investigavissent Lucii III. definitionem; tunc enim cum intellexissent facile, ibi non agi de eo, qui sponsam, sed de eo, qui uxorem suam, cum qua necdum matrimonium consummaverat, rapuerat, argumento can. 10. caus. 36. quaest. 2., quemadmodum etiam intelligendus est canon 49. caus. 27. quaest. 2., seu canon 2. caus. 36. quaest. 1., et canon 5. caus. 36. quaest. 2., tum causam agnovissent, quare mitius in proposita specie agendum Lucius III. voluerit, neque eamdem Lucii sententiam ad raptum sponsae traduxissent. Difficilius est investigare, an poena raptoris immineat illi, cui non matrimonii, sed libidinis tantum explendae causa puellam rapuerit. Non dubito sane, quin et ipse teneatur, cum leges, quae raptores puella-

rum poenis gravissimis afflixerunt, generales admodum sint, nec propterea facile possint ad eos tantum referri, qui causa ineundi matrimonii rapuerunt; secus enim futurum esset, ut illae vix locum haberent, allegantibus raptoribus, se, dum raperent, animum nuptiarum contrahendarum non habuisse, qui sane in ea re legum praesumptione juvarentur, cum unusquisque in dubio praesumatur id noluisse, quod non ignorat, jure consistere non posse. Adde, istiusmodi raptores, si punirentur non poena raptus, sed poena vis illatae, obligandos tunc fore ad puellam raptam in uxorem habendam, nisi eam dotare maluerint, cap. 1. et 2. de adulter., quod sane á germana legum sententia nemini non alienum videbitur. Vulgo etiam observant, eum á poena raptus immunem esse, qui non honestam mulierem, qualis esset meretrix, raperet; neque haec opinio dissonat á legum verbis. Imprimis enim Justinianus in dicta l. un. tantum meminit virginum honestarum; deinde Ulpianus eum, qui alienam ancillam meretricem rapuit, furti non teneri appertissime scripsit, l. 39. ff. de furtis. Finge nunc, rapi consentientem puellam, dissentientibus ejusdem parentibus, vel, ubi parentes deficiant, curatoribus. Etiamnum puto, raptus poenae locum esse ob perspicuam Justiniani constitutionem; quia consensus ille mulierum ab insidiis nequissimorum hominum, qui rapinam meditantur, extorqueri praesumitur, dicta l. un. §. 2., juncto §. 1., in quo non tantum parentum mentio fit, sed etiam tutorum, et curatorum; unde satisfit alteri quaestioni, num raptus esse dicatur, ubi non vi, sed importunis precibus, aut propositis, datisve praemiis, femina abducatur; siquidem jura in memoratis poenis stabiliendis non tantum vim, sed et quod vi simile esse videtur, puniendum voluerunt, ne hostili quodam more in republica matrimonia socientur, dicta l. un. §. 1. Potiore ratione raptus poenae locus fiet, ubi puella consentientibus parentibus, vel curatoribus per vim ipsa abducatur, cum in conjugiis ducendarum potissimum puellarum consensus liber omnino esse debeat, atque ob eam praecipue causam leges in raptores animadverterint. Quid vero, si non vir mulierem, sed mulier virum rapuerit? Solius profecto rapientis viri mentio fit, sive in dicta l. un., sive in dicto Tridentino decreto, quod infrequens admodum sit, et vix credibile, tantum feminas ausuras esse. Caeterum mihi placere non potest opinio asserentium, in proposita specie poenis raptus locum non esse saltem in ea parte, qua leges inter raptorem, et raptam conjugium consistere non posse constituerunt; sive ex eo, quod legis sententia quaecumque matrimonia hosti-

li more contracta improbentur, sive ex eo, quod alias collusionibus locus aperiretur, quibus fraus legi fieret, dum viri puellas rapturi, ut poenas legum eluderent, puellis facile persuaderent, ut ab illarum facto flagitum raptus inciperet. Addo his, sive in dicta l. un., sive in dicto Tridentino decreto, ubi de puniendis iis agitur, qui consilium, auxiliumque raptori praebuerint, nullum haberi sexus discrimen: cur igitur discrimen habebitur, quoties de illis agatur, qui raptum ipsum admiserint? Denique quaeri solet, an poena raptus etiam tum locum habeat, cum non quis sibi, sed alteri conjugio jungendam puellam rapuerit. Ad eum, qui rapuit, facile legum sententia extenditur: sed ubi agatur de eo, cujus nuptiis raptor cogitavit, se ipse conscius raptus fuerit, raptuique consenserit, nec dubito, quin eidem matrimonio cum rapta contrahendo interdicatur, ac si ipse rapuisset; quid enim interest, an per se quis, an per alium gravissimum crimen admittat? At si is conscius criminis minime fuerit, nulli erit poenae locus, nisi forte raptum ille ratum habeat, et sub sua potestate vel apud se, vel apud raptorem, puellam abductam detineat, cum nihil intersit, quoad vim inferendam, an puellam abduxerit aliquis, an ab alio abductam vi detineat.

CAPUT IV.

De conjugiis, quibus obstat necessitudo cognationum.

HUCUSQUE disputata ad eos pertinent, qui ex ipsa conjugalis actus natura ad contrahendum minime idonei habendi sunt. At alios nunc convertatur oratio, qui licet ex natura contractus á conjugiis non videantur arceri, legibus tamen prohibentur, quae honestatem quamdam variis etiam modis pro varietate tempore definitam, servandam in conjugiis praescripserunt, sive illae divinae leges sint, sive Ecclesiasticae, sive publicae Principum; atque haec omnes sive in naturalis juris quadam interpretatione versentur, sive naturali juri nonnihil adjiciant. Itaque imprimis, legibus reprobantur matrimonia illorum, qui jam certo inter se necessitudinis, seu propinquitatis vinculo adstringantur: quae necessitudo, seu propinquitas multiplici ex capite oritur;

nimirum vel ex consanguinitate, vel ex consanguinitate, vel ex adfinitate, et quae proxime ad adfinitatem accedit, justitia, ut vocant, publicae honestatis, vel ex cognatione legali, sive civili, sive ecclesiastico absjure proficiscatur.

Consanguinitas inter eos intercedi, qui ex eodem stipite vel proximo, vel remoto descendunt: ejusque duplex est linea, recta, et transversa, quam et transversalem, et obliquam vocant. Recta dicitur nexus personarum, quae sese mutuo respiciunt nomine parentum, et liberorum, uti pater, filius, avus, nepos, atque, ut paucis dicam, ascendentes majores, et descendentes in infinitum. Transversa dicitur, in qua qui sunt constituti, non sese mutuo respiciunt nomine parentum, et liberorum, sed communen habent stipitem, veluti duo fratres duorum fratrum, vel sororum filii, et alii hujus generis. In linea recta nullus unquam est consanguinitatis terminus, eamque ob rem iis, qui in ea linea constituti sunt, quocumque gradu remotissimi sint, conjugio interdicitur. Et quidem hoc interdictum non alicujus civitatis singulari jure proditum est, sed, ut Paulus scribebat in ult. ff. de ritu nuptiar. *jure gentium incestum committit, qui ex gradu ascendentium, vel descendentium uxorem duxerit:* addatur lex. 53. ff. cod., et lex 38. §. 2. ff. ad leg. Jul. de adult. Quod jus gentium quum commemoratur, non intelligitur sane illud, quod gentes ex quadam necessitate publica, vel utilitate constituerunt, et quod secundarium appellant, sed quod ex communi hominum in idem consensione naturalem clarius explicat honestatem, et primarium vocant. Quemadmodum enim tractationis initio adnotabam, non solus Deus Opt. Maximus Judaeis vetuit singulari praecepto, ut ab hisce nuptiis abtinerent, Levitici cap. 18., sed etiam dum naturae institutiones hominibus universis traderet in cap. 2. Geneseos, ex quod statuit, relinquendos esse patrem, et matrem, ut adhaereatur, uxori, perspicue indicavit, aliam esse parentum et liberorum, aliam, nec bene jungendam cum priore, viri et uxoris necessitudinem. Revera cum inter homines conjugium non tantum ad perennitatem generis referatur, sed ad quamdam arctissimam vitae societatem, in quo á brutorum concjuntionibus, distinguitur, debeatque uxor esse veluti socia mariti, in ejusdem adjutorium data, quamquam constituta sub marito tanquam familiae capite, non satis consonare videtur, eam sociam haberi, quae si filia, sit non alia praestare possit, quam reverentiae officia, si mater, ipsa reverentiam á filio postulet,

nunquam in filii potestatem aliqua redigenda. Sunt istae generales naturae praeceptiones, quae etiam obtinuissent apud homines in statu vitae innocentis constitutos. At post lapsam humanam naturam, arctius obligare etiam potuerunt ob superveniens aliud etiam naturale praeceptum de parentis turpitudine non revelanda, jam in sacris veteris Testamenti literis indicatum, et á me jam superius explicatum hujus tractationis exordio. Neque vero ab hoc jure longe dissitum est aliud naturale praeceptum, de non conjungendis matrimonio iis, qui licet parentes et filii non sint, filiorum tamen, et parentum loco habentur, cujusmodi sunt nepos et amita, vel matertera, neptis et patrus, vel avunculus, similesque personae, l. 17. §. 3. de ritu nupt. Paucis id tradidit Paulus in l. 39. ff. de ritu nuptiar., ubi postquam docuit, sororis proneptem quemquam non posse uxorem ducere, quoniam parentis loco ei sit, addidit in §. 1. incestum esse, cum quis ducat eam, quam *moribus* ducere prohibeatur. In conspectu hujus doctrinae duo observantur; quorum primum est, Jureconsultum non ibidem Romanam in legem quamdam singularem explicare, sed potius Philosophum agere, et naturalis legis interpretem; alterum est, dici illud non legibus, sed *moribus* introductum; quo indicatur, id ex jure gentium, ut vocant, primario proficisci, quemadmodum Pomponius in l. 7. ff. eod. tit. etiam scribebat, non legibus, sed *moribus* introductum fuisse, ut libertinus libertinam matrem ducere, aut sororem prohiberetur. Id adeo verum est, ut Anastasius Imperator ne Imperatorio quidem rescripto voluerit, nuptias hujusmodi posse consistere, l. ult. cod. de incestis nuptiis, juncta l. 2. cod. si nupt. ex rescr. pet. Equidem fateor, non adeo rigidum, neque adeo perspicuum esse naturale praeceptum, quo inter ejusmodi personas conjugium improbatur, quemadmodum improbatur conjugium parentum, et liberorum; et tantum inter utramque speciem intercedere, quantum distat pater ab eo, qui loco parentis est, et filius ab eo, qui loco filii habetur. Verum ad eam prohibitionem inducendam jure naturae, sufficere mihi videtur, ut jure etiam naturae indictum sit, ut patruus et avunculus, amita et matertera parentum loco respectu nepotum, et neptum, habeantur. Quid enim aliud est, jure naturae loco parentis esse, quam ut eamdem aeque, ac parens exigat ab iis, qui loco filiorum sunt, reverentiam? Quod si reverentia jure naturae debetur, quale esse conjugium potest, in quo aequabilem societatem naturali eodem jure intervenire necesse est?

Neque his obstat lex. 1. cod. Theodos. de incestis nuptiis, quasi ex ea videantur primum Imperatores Constantinus, et Constans haec connubia improbavisse. Nam haec lex inducta fuit ad revocandum Senatusconsultum Claudianum, quod favore Claudii Imperatoris Agrippinam neptem suam nefario amore depereuntis, concesserat patruus neptes uxores ducere. Quum de personis in transversa linea constitutis quaeritur, multo dissimilis ratio est; neque enim respectu earum obtinent, quae modo dicebam, nimirum reverentiae debitum, ex quo aequalibus societatis vinculum excludatur. Sed in his, aliis principiis res tota nititur; iis nimirum, quae tractationis initio posueram, dum naturalia jura in conjugiis contrahendis expenderem, et ad ea, quae in cap. 18. et 20. Levitici á Deo constitutu fuerunt, accommodarem. Paucis rem contrahamus. Duo obstant conjugiis consanguineorum in transversis lineis constitutorum. Primum societati hominum fovendae, adjuvandaeque apprime conveniens; alterum naturali cuidam honestati consentaneum, postquam humana natura peccato originis labefactata non sine quadam fere turpitudinis nota matrimonio usa fuit. Societati conveniens est, juxta ea, quae scribebat Augustinus supra laudatus in libr. 15. de Civitate Dei cap. 16., ut dum multiplicaretur hominum numerus, mutuaque proinde adfectio ob lavius in dies redditum sanguinis vinculum tepesceret, studiosius curaretur, quo per remotiorum familiarum conjugales conjunctiones, reduceretur amor, et necessitudo restauraretur. Naturali cuidam honestati consentaneum est post naturam peccato originis benefactam, ut nemo ejus conjugio fruatur, in cujus usu ipsam nativitatis suae maculam quodamodo praesentem menti suae faceret, quod contingeret, ubi eam duceret uxorem, aut illi viro jungeretur, in cujus persona facile sibi parentum suorum vividam imaginem ob oculos positam adspiceret, quo pertinere puto prhases illas sacrarum veterum literarum, queis praestituitur, *ne paterna, vel materna turpitudo revelaretur*, Levitici cap. 18., et 20. Quoniam vero duo isti conjugiorum inter consanguineos collaterales ineundorum obices nimis generales sunt, et nec facile; nec aequaliter in variis consanguineorum gradibus ocurrentes, ideo locum fecerunt prudenti Legumlatorum arbitrio, quo fieret, ut naturale jus diversam pro diversitate adjunctorum interpretationem haberet; modo enim prudentia suadebat, ut ex remotiore linea quis sibe conjugem adsisceret, modo ut in familia parentum suorum matrimonium celebraret; siqui-

dem naturalia hujus generis praecepta certis singularibus causis innixa, non ita individua sunt, et facile in universis aut personis, aut locis aut temporibus observanda, ut temperari nusquam vel possint, vel debeant. Quid ex. gr., si foedera inter duos populos jamdiu divisos paciscenda forent ex publica causa? Nonne tunc utilitas publica postularet, ut intra gradus plures etiam longe remotos conjugia prohiberentur, quo opportunior, et commodior daretur occasio familiarum remotiorum conjugiis sociandarum? Quid é contrario, si publice interesset, ut á familiarum, et populorum longe remotorum consuetudine abstineretur? Nonne et tunc publica postularet utilitas, ut ad paucos gradus consanguineorum, impedimenta conjugiorum coërcerentur? En causam, quare pro diversitate adjunctorum generales illae naturalis juris praeceptiones modo largiorem, modo contractiorem interpretationem acciperent, quemadmodum revera accepisse scimus, si per varias temporum, locorumque vices investigando exspatiemur.

Itaque quod pertinet ad fratrum, sororumque conjugia, demptis conjugiis invicem contractis inter filios, et filias nostrorum communium protoparentum, utpote quorum respectu natura non de alia causa sollicita esse poterat, quam de illorum animis arctissime conciliandis ea deinde perpetuo improbanda fuerunt; neque enim exempla ulla respicimus conjugiorum inter ipsos contractorum, quae probata á viris prudentibus, et moraris aliquando fuerint, praeterea memoratas illas duas naturalis juris praeceptiones ita locum habere in fratribus, et sororibus intuemur, ut vix emergere casus possit, qui dispensationem admittat. At si de fratrum finis agatur, eove facilius, si sermo sit de constitutis in gradu remotiore, multa ocurrere poterunt argumenta, ex quibus conjugia inter ipsos ineunda modo improbarentur, modo etiam sine discrimine reciperentur. Probatum aliquando in sacris Veteris Testamenti literis conjugium adparet in Abrahamo et Sara; quamquam enim Abraham dixerim eam sororem suam, Genes. cap. 12., latius tamen eo nomine usus est, ut significaret, eam fuisse ex Nachor communi avo, non ex patre Thare genitam, Genes. cap. 20. vers. 12., quemadmodum et Lot appellatus est frater Abrahae, Genes. cap. 13. vers. 8., et 11., et cap. 14. vers. 14., licet Lot esset filius Aram; non Thare patris Abraham, Genes. cap. 11. vers. 27., et cap. 12. vers. 5 Istud sane conjugium probandum maxime erat ex singularibus gravissimis causis, videlicet, quod non deceret, Abrahamum

ex aliis familiis, quarum mores erant corruptissimi, et á veri Dei cultu maxime alieni, uxore ducere, quae eadem causa fuit, cur divino praecepto ad exeundum de terra sua urgeretur, uti legimus in cap. 12. Geneseos; quas itidem eadem causa fuit, quare iterum Abraham divino consilio que familia patris sui uxorem filio suo quaesierit Rebeccam proneptem suam ex fratre Nachor, Genes. cap. 24., quae denique causa fuit, unde generaliter caveretur in cap. 18., et 20. Levitici, ut exceptis paucis quibusdam personis, apud Judaeos in eadem familia constitutos conjugia invicem jungerentur; ne forte si in remotiore gradu constitutas conjuges aliqui sibi quaerere debuissent, alienigenas sibi quaererent sociandas in detrimentum religionis. His addi potest divinum alterum praeceptum Hebraeorum populo singulari jure indictum de non quaerendis uxoribus ex aliena tribu, una excepta Levitica; ne occasione dotium, et legitimarum successionum, factae distributionis funiculus rumperetur, idque ad publicam illus populi pacem, et tranquillitatem. Atque ut ad recentiora tempora descendamus, et Christianorum disciplinam indicemus, constat, primis Ecclesiae saeculis, quibus Ecclesia in hac re publicum Romanorum jus requebatur, fratrum, vel sororum filios, ac propterea secunda generatione á communi stipite distantes, potuisse inter se inire conjugia, l. 3., et 67. §. 1. ff. de ritu nuptiar., quamquam tamen id admodum raro contingeret, et tum demum, quum communis parens id consilium veluti familiae optimum praebuisset, uti leges modo laudatae demonstrant; immo et quoties contigisset, vulgo, ut ut legitima, non tamen satis honesta habebantur, l. 2. cod. de institut. et substitut. Quo pertinet, quod tradit S. Augustinus in l. 15. de Civitate Dei cap. 16. ibi: *Experti etium sumus in connubiis consobrinarum etiam nostris temporibus propter gradum propinquitatis fraterno gradui proximum, quam raro per mores fiebat, quod fieri per leges licebat, quia id nec divina lex prohibuit, et nondum prohibuerat lex humana.* Et quidem hasce nuptias Romani facile permiserunt, ut removerentur plures obices nuptiarum, quos summa honestas posuissset, quando ipsi interesse reipublicae putaverant, ut non aliter consisterent connubia, quam inter cives Romanos. Hanc ob rem nemo erit, qui non apocryphos judicabit canones 2. 3. 4. 7., et 12. caus. 35. quaest. 2., in quibus exhibentur vetustissimi Pontifices Calixtus, Fabianus, et Julius consanguinitatis jura ad impedimentum matrimonium ad ulterius gradus produxisse. Primus *Theodosius Imperator* (sunt verba Ambrosii in epist. ad Paternum)

etiam fratres patrueles, et consobrinas vetuit inter se conjugii convenire nomine et severissimam poenam statuit; ad quam legem latam circa annum 390. respexit laudatus Augustinus in verbis modo descriptis *et nondum prohibuerat lex humana,* indicans suis primum temporibus novam illam Imperatoriam legem editam fuisse. Ejus legis pars habetur in codice Theodosiano in l. 1. si nuptiae ex rescripto pet., ejusdemque testimonium fert Tacitus in libr. 12. annalium. AEquissima profecto fuit ejus prohibitionis ratio; siquidem cum Theodosii aetate multi essent populi Civitatis Romanae jure donati, commode connubium inter plures familias iniri poterat, neque amplius opus erat, adeo relaxare generalis juris praeceptiones, et consanguineorum conjunctiones in eo gradu permittere. Retulerunt autem Imperatores in l. unica cod. Theodos. si nupt. ex rescripto pet., Theodosium Magnum sive reservavisse dispensandi facultatem, si forte quaedam graves causae emergerent, quibus ex petitione partium indulgendum foret ejusdem conjugiis inter consobrinos contrahendis. Plana res esset, atque constaret, jure Romano positos fuisse consanguinitati limites certos quibus fierit, ut ii, qui ulteriore gradu, quam patruelium, aut consobrinorum positi essent, libere contrahere valerent, patrueles autem, aut consobrini deberent á nuptiis abstinere, nisi recentioris Imperatorum constitutiones adparerent, et, quod amplius est, rem hanc universam turbarent, unde et recentiores Interpretes ad earum explicationem maxime implicantur. Edita adparet anno 396. Constitutio Imperatorum Arcadii, et Honorii, data ad Eutychianum Praefectum Praetorio Orientis, l. 3. cod. Theodos, de incest. nupt., qua confirmata fuit in parte, paterna constitutio Theodosii Magni, in parte abrogata; confirmata in eo, quod Arcadius, et Honorius adhuc voluerint consobrinis, et patruelibus conjugio interdictum; abrogata in eo, quod remiserint poenam ignis iis, qui contra legem contraxerint, indictam olim lege Theodosiana. Deinde anno 405. adparet edita altera constitutio eorumdem Arcadii, et Honorii itidem data ad Eutychianum Praefectum Praetorio Orientis, qua in totum Theodosiana lex abrogatur. Extat autem in l. 19. cod. Justin. de nuptiis his verbis: *Celebrandis inter consobrinos matrimoniis licentia legis hujus salubritate indulta est, ut revocata prisci juris auctoritate, restinctisque calumniarum fomentis, matrimonium inter consobrinos habeatur legitimum, sive ex duobus fratribus, sive ex duabus sororibus, si ex fratre, et sorore nati sunt, et ex eo matrimonio editi legitimi, et suis patri-*

bus successores habeantur. Denique mirum est sub nomine Imperatoris Honorii ejusdem, et Theodosii Junioris editam anno 409. adparere aliam constitutionem datam ad Theodorum Praefectum Praetorio Italiae in l. un. cod. Theod. si nuptiae ex rescr. per., qua vetitum Theodosii Magni confirmatur, immo et ita exhibetur, ac si nunquam fuisset abrogatum, quasi post Magnum Theodosium nusquam amplius licuerit, patrueles et consobrinos invicem matrimonio jungi. In conspectu harum omnium constitutionem facile diceres, aut gravem esse suspicionem emblematum á Consarcinatoribus codicum fictorum, aut maxime inconstantes fuisse Imperatores Theodosii Magni filios, quod modo paternam legem confirmarent, modo rejicerent, modo iterum comprobarent; quaecumque autem sit illarum legum ratio et modus, esse consistendum in lege postrema anni 409., qua restituta fuisse videtur Constitutio Theodosii Magni, constitutionibus medii temporis abrogatis. Verum graviter heic intercederet Justinianus Imperator qui non solum in codice suo retulit tantum legem Arcadii, et Honorii anni 405., dicta l. 19. cod. de nuptiis, verum etiam in suis institutionibus §. 4. de nuptiis ita scribendum voluit: ***Duorum autem fratrum, vel sororum liberi, vel fratris, vel sororis conjugii possunt;*** quasi temporibus Justiniani, sive saeculo Ecclesiae sexto, Theodosiana lex penitus in usu esse desiisset, et una lex Arcadii, et Honorii anni 405. vigeret. Mirum est, quae, et quanta in hanc rem commenti fuerint juris Interpretes, inter quos laudo Brissonium, Contium, Gottofredum, et Franciscum Florentem. Alii adversus Justiniani codices insurrexerunt, et Tribonianum incusarunt, quod parum accurate segesserit; et de referenda tantum laudata Constitutione Arcadii, et Honorii sollicitus fuerit; immo et ad eam fragmentum Institutionum exegerit in dicto §. 4. Modestius alii adfirmarunt, dictam legem 19. Gothorum manu fuisse incertam in codice Justinianeo, in quo antea desiderabatur, unde etiam eam suspicantur apocrypham; ajunt praeterea §. 4. Institut. de nuptiis depravatum legi in vulgaribus codicibus, cui potius adjicienda sit particula negativa, propterea quod eamdem negativam particulam invenerint, in institutionibus Theophili, et apud Inovem in parte 9. decreti cap. 1. Alii Justiniano, et Triboniano faventes scripserunt, parum fidendum esse in hac parte vulgaris Theodosiani codicis exemplaribus, in quibus multa á veritate aliena adjecta sunt ab Aniano, qui jussu Athalarici Regis eum compilavit; inter quae collocant laudata ejusdem codicis monumenta. Alii denique, ut

singula commode conciliarent, tradiderunt, in dicta l. 19. cod. de nupt. non quidem generaliter concessum fuisse, ut consobrini, et patrueles nuptias inter se quasi nullo jure prohibente contraherent, sed tantum remissam ipsis Principem exorandi, dispensationis obtinendae ergo, necessitatem á Theodosio Magno pridem impositam in certis in causis, quasi nova Arcadii, et Honorii lege, gratia singulis fieret, quin opus esset libello supplici porrigendo, ad exemplum remisae necessitatis suplicandi ad obtinenda jura annulorum aureorum, jura plurium liberorum, jura Civitatis Romanae, item jura codicillorum, et fideicommissorum, uti olim in more erat. Prolixa nimis, et propemodum infinita disputatio fieret, si singulas hujusmodi opiniones conficiendo persequerer; aut enim omnes parum verosimiles esse videntur, aut quaedam manifestae falsitatis facile revincuntur. Tantum dicam, bonum Interpretum aegre eo adduci debere, nec nisi evidentibus argumentis, ut sanctissimorum codicum fienm elevet, atque auctoritatem; neque enim quemquam in contrarium movere debet aut Theophili, aut Ivonis auctoritas superius commemorata. Etenim Theophilus cum scripserit post Trullanum Concilium, in cujus canone 52. vetita fuerunt consobrinorum conjugia, facile in suis institutionibus potuit adjicere particulam negativam, atque ita, cum doceret juxta leges suis temporibus receptas, textum Justinianeum insuper habere; et Ivo potuit potius Theophilum sequi, quam Justinianum in ea re, in qua textus Theophili magis erat Ivonianis temporibus accommodatus. Addo, postremam opinionem, qua traditur, in dicta l. 49. cod. de nupt. remissam tantum fuisse supplicandi necessitatem, praeterquam quod repugnat legis ejusdem verbis, si non funditus evertit ex eadem l. 19. veterem legem Theodosianam, eam tamen ita reddere inanem, ut cortice tenus consistere videatur; fingitur enim, unicuique libere ea matrimonia contrahere libere, dummodo contrahens intelligat, etiam sine rescripto singulari, id ex Imperatoris gratia generaliter obtinuisse: neque vero agitur in hac re de evadenda mera juris subtilitati, uti in jure aureorum annulorum, et similibus, cum potius agatur de lege ad naturalem quamdam honestatem composita, non facile propterea insuper habenda, causa non cognita. Adversus eos, qui dictam legem 19. cod. de nuptis apocrypham putant, ad ferre possem epistolam Magni Gregorii ad Augustinum Anglum, cujus fragmentum est in can. 20. caus. 35. quaest. 2. ubi dicitur, quamdam legem in Romana publica permittere, ut filii fratrum, et sororum invicem conjugio

misceantur, quae sane referri tantum potest ad dictam legem 19. Verum ea Gregorii Magni epistola et ipsa ab eruditis pluribus apocrypha udicatur. Caeterum cum eadem epistola nota fuerit vetustis scriptoribus, ac potissimum Bedae, satis liquet, jam octavo saeculo eam epistolam circumferri consuevisse, ac propterea jam tum compertam fuisse dictam legem Arcadii, et Honorii, nec dici posse recentiorum quorumdam figmentum. Quidquid praeterea in l. 17. cod. de nupt., ubi personae memorantur, quarum nuptiae improbentur, de fratrum, sororumve filiis nulla mentio fit, quam sane Tribonianus fecisset pro auctoritate, et consuetudine sua, si tunc Theodosiana adhuc lex viguisset; quemadmodum et in eadem lege addidit mentionem neptis ex fratre cujus sane nulla mentio fiebat in autographo ejusdem legis, prout erat in codice Theodosiano descripta. Quidquid Tribonianus idem cum reduceret in codicem suum legem unicam cod. Theodos. si nupt. ex rescript. pet., nimirum in legem 1. cod. Justinian. eod. tit., multa resecavit, quibus indicatur, vigere adhuc legem Theodosianam, atque ita descripsit, ut videatur, actum esse de eadem lege Theodosiana? Immo et Justianus idem in §. 3. instit. de nupt. cum scripsit neptem fratris duci uxoem non posse, frustra adjecisset ea verba: *Quamvis quarto gradu sint*, si generaliter verum fuisset, ejus aetate matrimonia celebrari potuisse inter duorum fratrum, vel sororum filios, qui quarto esse gradu dicebantur. Agedum ergo, difficultates omnes dissolvamus. Ego habeo tanquam genuinas memoratas leges universas, tum Theodosii, tum Arcadii, et Honorii, tum Justiniani. Et quando illae invicem conciliandae sunt, observo, Arcadium, et Honorium divisse inter se administrationem universi Imperii ita, ut Arcadius Orientale, Honorius Occidentale Imperium regeret, solida tamen ratione, quasi indivisum adhuc Imperium esset, et unius vice duo Principes fungerentur, eamque ob rem alterutrius leges, et descripta, utriusque Principis nomen praeseferebant. Hinc contingebat, ut quod unus statueret, quandoque repugnaret statutis alterius, utpote qui statuta fratris, utut communi nomine edita, ut plurimum ignorabat. Hinc factum est, ut idemtidem adpareant constitutiones duorum illorum Principum prope sub eadem tempora editae invicem sibi contrariae, non sane quod sibi Honorius, aut sibi Arcadius contradiceret; sed quae Honorio placebant in Occidente, displicebant Arcadio in Oriente, semper tamen legibus ab alterutro latis, utriusque nomine proditis, uti liquet inter caetera ex legibus 159,

et 160. cod. Theodos. de decurion. Recentiores legum Interpretes parum ad id animadvertentes, tradere non dubitaverunt non sine injuria eorum Principum, cereas leges illos constituisse, quas modo figerent, modo refigerent, quemadmodum scripsit Vertranius Maurus in libr. de jure liberor. cap. 23. Itaque ut ad rem proxime accedam, post constitutionem Magni Theodosii latam circa annum 390., et ab ejus liberis confirmatam anno 396., l. 3. cod. Theod. de incest. nupt., Arcadius in Oriente edidit dictam legem 19. cod. Justin. de nupt. anno 405., qua paternam legem de prohibitis consobrinorum nuptiis abrogavit, adposito legi suae etiam nomine fratris Honorii, qui caeteroqui legem fraternam ignorabat. Quod autem ea lex sit Arcadii Orientale Imperium administrantis, liquet ex eo, quod directa sit ad Eutychianum Praefectum Praetorio Orientis. Viceversa anno 409. edita fuit ab Honorio fratre lex unica cod. Theodos. si nupt. ex rescript. pet., quae confirmavit Theodosii Magni constitutionem, et respiciebat tantum Occidentale Imperium ab Honorio administratum, cujus rei argumento est, quod lex illa directa fuerit ad Theodorum Praefectum Praetorio in Occidente, quam legem aeque ignorabat Theodosius Junior, qui Arcadio similiter successerat, Orientale Imperium administrans. Qnaenam fuerint, aut esse potuerint Arcadio causae, cur conjugia consobrinorum permitteret, non satis liquere potest. Ait ipse in dicta l. 19.. se voluisse *calumniarum fomenta restinguere;* forte enim quidam erant, qui porrecto libello supplici apud Imperatorem dispensationis obtinendae causa, (quod pesmissum erat lege Theodosiana) falsis causis Imperatores ipsum circumveniebant, et passim contra legum vetita per propositas calumnias conabantur. Caeterum exinde constat, tunc disciplinam aliam apud Graecos, aliam apud Latinos invaluisse, ut dum Graeci observarent legem Arcadianam, Latini constanter inhaererent legibus Theodosianis ab Honorio filio confirmatis. Quamobrem Justinianus et ipse Graecus et Constantinopoli residens Imperator, disciplinae Arcadianae adhaerens, Arcadii legem suo codici inseruit, l. 19. de nupt., et juxta eamdem suis temporibns adhuc in Oriente vigentem dictum §. 4. de nupt. concinnavit, quamquam contraria disciplina in Occidente custodiretur; quam sane disciplinam interrat Justiniani integram remanere, ne Graecum olim latissime patens Imperium, et tunc in frustra discissum ob atrocium bellorum injurias magis, magisque discinderetur, quod contingere facilius poterat, si Graeci difficilius apud suos conjugia celebrare valuissent, et invitati fuissent

praetextu ineundae, et latius amplificandae societatis humanae, ad exterorum Imperio infensorum necessitudines per matrimonia conciliandas. Verum non multo postea, id est, circa annum 692., auctoritate Concilii Trullani in can. 52. consobrinorum nuptiae improbatae fuerunt, restituta lege Theodosii Magni, et post ea tempora Graeci Legumlatores, et Interpretes aliter scripserunt, quam in Justinianea codice haberetur. Sic in Basilicis libr. 28. tit. 5., et in institutionibus Theophili in §. 4. de nuptiis, consobrinorum nuptiae damnantur. Id verosimiliter Trullani Episcopi induxerunt, ne, quoniam Latinis in pluribus repugnabant, omnino á Latinorum disciplina recedere viderentur, praesertim in ea re, in qua naturalis quaedam honestas posita erat, utque ea ratione Latinorum dicteriis occurrerent. Haec in Oriente. In Occidente autem, ut dictum est, diu perseveravit Theodosiana Constitutio, nunquam deinde á recentioribus Imperatoribus abrogata, Sed postquam Occidentale Imperium á variis gentibus occupatum fuit, utilitas publica, et populorum, Regumque advenarum ratio postulabat, causa ineundarum inter exteros et Romanos necessitudinum, ut lex Theodosiana perpetuo vigeret, quod statuit Rex Rotharis circa annum 650., cujus lex extat in libr. 2. legum Longobardarum tit. 8. num. 4. Amplius progressus est Carolus Magnus; cum enim adquisito Occidentali Imperio curaturus esset, ut omnes sibi subjecti, quacumque tandem ex gente progeniti, mutuis se adfectionibus prosequerentur, quod sane fieri commode sperabatur, si inter remotioris etiam gradus consanguineos conjugia prohiberentur, et cogeretur unusquisque ad sibi conjungendos matrimonio eos, qui longe distarent, statuit, ut matrimoniis interdiceretur consanguineis usque ad septimum gradum, quemadmodum liquet ex libr. 7. Capitularium cap. 432., et libr. 6. cap. 80., ex quo depromptus est canon 16. caus. 35. quaest. 2. falso tributus Gregorio Magno. Videri quidem poterat Carolus longe recedere á legibus Romanorum, non adeo arctis finibus connubia concludentium. Sed nihilominus adhuc ipsi deesse non poterant Romanarum legum praesidia, ad quae confugeret, quoties dogmata Romani juris se adhuc sequi velle professus fuisset, quod Romani Imperii habenas suscipientem decebat: nimirum Romani veteres in successionum causis ad septimum usque gradum consanguinitatis jura porrigi existimabant, Paulus libr. 4. sentent. tit. 11. §. ult., et Modestinus in l. 4. princip. ff. de gradib., et adfin. Hanc disciplinam secuta deinde fuerunt plura Ecclesiarum Concilia, et Pontifices Maximi, can. 17. 18, 19., et 21. caus. 35.

quaest. 2., donec in Concilio Lateranensi initio decimii tertii saeculi sub Innocentio III. celebrato placuit, ut intra quartum gradum, consanguinitatis jura ad finem contrahendi conjugii coërcerentur, cap. 8. de consanguin., et adfin., immo etiam receptum fuit, ut si unus ex contrahentibus quarto tantum gradu distaret, alter vero quinto, vel ulteriore, tum matrimonium rite celebraretur, cap. ult. eod. tit.; cessaverant enim temporibus Innocentii III. causae illae gravissimae, quae Carolum Magnum ad extendenda conjugiorum impedimenta, et jura consanguinitatis, excitaverant; immo cum decimo tertio saeculo in Occidente unaquaeque fere Provincia singularibus Principibus subjaceret, et legibus, é re publica visum est, comodius in provincia sua unicuique concedendum esse uxorem ducere, et ab aliegenarum consortio, ac moribus abstinere. Lateranensi disciplinae nihil fuit in Concilio Tridentino detractum, eique propterea etiam hodie obtemperamus. Ex his omnibus deducitur, in primo collateralium gradu jure naturae matrimonium improbari; jus autem naturae generaliter quidem postulare, exoptandum, ut facilius inter remotiores propagines connubia contrahantur, quosque nimirum id patiatur societatum inter populos ineudarum publica ratio; interea tamen hanc juris speciem obnoxiam esse variis humanae societatis vicibus; ex quibus interesse potest, modo ejusmodi impedimenta contrahere, modo latius extendere, eo semper prae oculis habito, quo difficilius admittantur conjugia in secundo gradu, quam in tertio, et ulterioribus. Eamque ob rem prudentissime Concilium Tridentinum in sess. 24. de Reform. matrimon. cap. 5. statuit, ut *in secundo gradu nunquam dispensetur, nisi inter Magnos Principes, et ob publicam causam:* nimirum nunquam fere dispensandum est, propter gradum propinquitatis fraterno gradui primum, quod raro per mores etiam olim fiebat, quando lege publica necdum vetitum erat; dispensandum autem est ob publicam causam, et inter Magnos Principes, quod neque id vetitum sit certa naturali lege, neque divina, sed id primum prohibuerit lex humana, quemadmodum scribebat S. Augustinus supra laudatus; respectu autem Principum ut plurimum subesse solet aequissima generalis dispensandi ratio ex eo proficiscens, quod populorum intersit, eorumdem Principum animos inter se fortioribus in dies vinculis adstringi, licet alias jam sanguine conjuncti sint, ad fovendam magis, magisque, conciliandamque modis omnibus auream pacem, ac tranquillitatem.

Non est omittenda elegans disquisitio de graduum, ut vocant, compu-

tatione, in qua sicut nonnulli ex veteribus hallucinati plurimum sunt in eo, quod recte non computarent, ita complures ex recentioribus, meo judicio, longe aberrant á veritate, quod credant, in hoc argumento jus ecclesiasticum juri civili Romanorum adversari, atque aliter Justinianum praescripsisse, aliter Pontifices Maximos, proindeque Pontificiam cum Imperatoria potestate committentes concludunt, vi quadam facta jus civile vinci á canonico in materie conjugiorum, incolumi manente juris civilis dispositione, quoties agendum sit de tutelis, et legitimis successionibus. Sequantur, qui velint, hanc ideam jurium mutuo sese collidentium; ego enim commodiorem viam invenio, qua diversa potius esse agnoscam jura, quam contraria. A saeculo Ecclesiae undecimo repetenda res est. Nimirum sub Nicolao II. Pontifice Maximo celebrata fuit Romana Synodus anno 1059., in qua ita definitum can. 11. *Ut de consanguinitate sua nullus uxorem ducat usque ad generationem septimam &c.*, atque idipsum iterum constitutum est in alia Romana Synodo celebrata anno 1603. sub Alexandro II. can. 9., utraque autem Synodus easdem formulas usurpaverat, quas in suis Capitularibus expresserat Carolus Magnus, dum vetitum conjugiorum ad septimam usque generationem extendit, et quas plura Concilia secuta fuerunt, can. 18. 19., et 21. caus. 35. quaest. 2. Emersit hinc repetente disputatio gravissima, qua ratione interpretari quisque deberet *septimae generátionis* nomen: alii enim ita intellexerunt, ut septem cognationis gradus juxta formam juris civilis computarentur, atque ii dicerentur ultra septimam generationem distare illi, quorum uterque esset quarto jam gradu á communi stipite remotus. Alii é contrario duplicandam voluerunt computationem ex latere scilicet utriusque, de quorum cognatione quaereretur, faciendam, ita ut tum demum inter se septima generatione disjuncti crederentur, qui septima generatione á communi stipite distarent. Potissimum apud Ravennates hujusmodi controversiam acerrime viguisse scimus, quam verbis primum, deinde etiam literis compescere studuit Petrus Damiani, quemadmodum constat ex ejus libro *de Parentelae gradibus* misso ad Archidiaconum Ravennatem, et ad Joannem Episcopum Caesenatem Ravennatensis Archiepiseopi Suffraganeum. Ad omnem disputationem conficiendam Concilium celebravit anno 1065. Alexander II., et decreto edito, quod habetur in can. 2. caus. 35. quaest. 5., sanxit, ut septima generatio computaretur ascendendo ab uno ex iis, de quorum matrimonio agitur, usque ad communem stipitem, et tum demum

conjugium permitteretur, quando ipse jam ultra septimum gradum á stipite communi distaret. Vulgus interpretum statim in conspectu hujus decreti clamat, Alexandrum á modo computandi jure civili constituto recessisse. Ego vero in figendo isto principio non possum aeque adsentiri; quippe qui utriusque juris regulas contemplatus, non contrarias hac in parte, sed diversas agnovi; neque ex illis sum, qui cum quamdam jurium varietatem intuentur, statim de eorumdem jurium conflictu, et pugna judicant, gnarus, ut plurimum juris Ecclesiastici, et civilis regulas mutuam sibi manum, et adjutricem praebere, quemadmodum scripsit Lucius III. in capit. 1. de novi operis nuntiat. Revera eos, qui putabant, hac in re canones veteribus Romanorum regulis adversari, Petrus Damiani tales habuit, ut Romanarum legum peritia non pollerent; de iis enim ita loquitur in dicto libro *de Parentelae gradibus* cap. 4. *sed, ut de caeteris sileam, miror saltem Legisperitos ita potuisse desipere, ut subjecta figura oculi videantur in supputandis gradibus, caligare, qui nimirum dum quartum generis gradum octavum faciunt, quid super hac re etiam suae leges definiant, non attendunt.* Simili ratione eosdem, qui ita sentiebant, redarguit Alexander II. in epist. 27. ad Neapolitanos ibi: *Sedentes enim in cathedra pestilentiae dictant jura, quae nesciunt, et docent illa, quae nullatenus didicerunt.* In quorum conspectu, quomodo dici potest, Alexandrum novam computandi methodum induxisse, sed eam esse Romani juris regulis omnino contrariam? Dicam paucis, in quo sita est, meo judicio, rei veritas. Jus civile Romanorum nunquam mentionem fecit graduum cognationis in matrimoniis contrahendis; tantum in haereditatibus, aut tutelis, ut dignosceretur quis cognatione proximus esset, velut in adeunda intestati haereditate caeteris praeferretur, vel ut ad obeundam tutelam legitimam prae caeteris adigeretur. Hujus rei argumento esse perspicuo potest, quod Justinianus de nuptiis sermonem in institutionibus habens, gradus cognationis minime recenset, contentus recensere nominatim personas, quibus conjugio interdictum est; sed potius gradus consanguineorum, dum de successionibus intestatorum ageret, enumeravit. Adde Jureconsultum Paulum, qui in l. 10. ff. de gradib., et adfin. utilitatem memorans, quae abs Jureconsulto percipitur ex notitia graduum cognationis, mentionem quidem facit de dirigendis haeredum ordinibus, tutela deferenda, jurejurando exhibendo, ne verbum quidem habet de conjugiis contrahendis. Ubinam in toto Romani juris corpore legitur, in matrimoniis celebrandis

computandos esse, vel servandos gradus? Dicitur quidem, inter certas, designatasque personas locum non esse justis nuptiis, l. 17. §. 2., l. 39. ff. de ritu nupt., l. 16. cod. de nupt., de gradibus altum ubique silentium custoditur. Quidquid Modestinus in l. 4. §. 5. ff. de grad., et adfin. scripsit, *gradu adfinitati nullos esse*, quando tamen certum erat, etiam inter certas, designatasque personas adfinium nuptias prohiberi; nisi concludamus, nullam in specie nuptiarum factam fuisse graduum computationem? Forte oppones Justinianum in §. 3. instit. de nupt., ubi traditur, fratris, vel sororis neptem uxorem duci non posse, *quamvis quarto gradu sit*, cui similis formula legitur in l. 17. §. 2. ff. de ritu nupt., ubi legitur, non posse uxorem duci magnam amitam, et materteram, *quamvis quarto gradu sint*. Si exinde deducas, vel Gajum, vel Justinianum de graduum computatione sollicitos fuisse, ubi de justis nuptiis quaererent, ego potius deduco contrarium. Si enim inter fratrum, sororumque filios olim matrimonia permittebantur, falso dici potuisset, impedimenta conjugiorum in quarto gradu fuisse posita; si vero prohibeantur matrimonia cum nepte fratris, et sororis, vel cum magna amita, aut matertera, falso dici potuisset, nulla fuisse in quarto gradu posita conjugiorum impedimenta. Ergo colligitur perspicue, jus civile neque ad quartum gradum porrexisse, neque intra tertium gradum perstrinxisse impedimenta, quasi nulla graduum ratio habenda foret. Dixerunt Gajus, et Justinianus, inter amittam, vel materteram magnam, ac nepotem nullum esse conjugium, similiter inter patruum magnum, et nepotem. En designatas specialiter personas interdicto comprehensas. Addiderant, *quamvis quarto gradu sint*, eodem nimirum gradu, in quo sunt duorum fratrum filii, quorum conjugium rite contrahebatur. En insuper habitam, contemtamque in nuptiis graduum rationem. Itaque in celebrandis conjugiis graduum designatio in jure civili Romanorum praestituta non fuit. Primum praestitui visa est recentioribus constitutionibus, sacrorum Antistitum aeque, ac laicorum Principum auctoritate firmatis, quibus declaratum est, usque ad certam, nimirum septimam, generationem contrahi matrimonia non debere. Notandae profecto recentiorum harum legum formulae, quibus non de gradibus, sed de generationibus mentio facta proponitur, can. 3. 12. 16. 17. 18. 20., et 21. caus. 35. quaest. 2. Nomen gradus in utraque transversa linea locum habet, sive in ea, qua ascenditur ad communem stipitem, sive in ea, qua á communi stipite descenditur, cum per gradus ascendamus aeque, ac descendamus; quamobrem

ubi graduum mentio fit, tot gradus constituimus, quot sunt personae in utraque universa linea, ut ex. gr. duo nepotes ex duobus filiis nati in quarto gradu esse dicantur, cum sint ab uno ex nepotibus gradus duo ascendendo ad avum, et totidem gradus ab avo ad alterum ex nepotibus descendendo. At nomen generationis, quo recentiorum constitutionum, et canonum actores usi fuerunt, significat primun generantis stipitis actum per viros descendentium veluti surculos, ramosve diffusum, ideoque cum á communi stipite exordium fiat usque ad remotiorem, ut vocant, geniculum, duplicatis personis, quae per transversalium generationes descendunt, fit computatio. Equidem fateor, post definitam illam disputationem auctoritate Alexandri II. in can. 2. caus. 35. quaest. 5. promiscue usurpari coepisse vocabula generationum et graduum, immo et graduum nomen passim usurpatum ad significandas generationes, cap. 8. de consanguin., et adfin. Id vero evenit, quia post sublatas dubitationes omnes circa germanam vocabulorum, quibus lex prima exprimitur, interpretationem, et controversias universas definitas, parum interesse incipit, quibuscumque vocabulis indiscriminatim uti, dummodo quid scribentes senserint, ex modo vulgari loquendi adpareat. Mea haec qualiscumque tandem habeatur interpretatio (dixerim etiam utriusque juris conciliationem) consonare videtur cum sententia Magni Gregorii, si tamen ipse auctor est canonis 20. caus. 35. quaest. 2., et relata apud Alexandrum II. in dicto can. 2. vers. *hanc computationem*. Vixerat Gregorius paulo post tempora Justiniani, id est, sub finem sexti saeculi. Callebat ergo modum computandi Justinianeum, scilicet ut fratrum filii in quarto gradu constitui dicerentur: attamen quartum illum gradum, non quartam generationem appellavit, sed secundam. Erant igitur Gregorio in secunda generatione, qui erant in quarto gradu, et propterea gradus erat á generatione distinctus, et generationum numerus duplicato fere graduum numero computandis. Itaque demonstratum est, diversa potius esse, quam contraria jura, prout initio vel graduum, vel generationum nomina exhibuerunt, et quatenus in jure civili Romanorum nulli designati paulo diversa ratione jure ecclesiastico debuerunt. Id fere eodem modo contigit, quo sine juris, legumque conflictu nomen pubertatis apud Romanos veteres diversam accepit significationem; modo enim, ut in nuptiis, tutelis, et testamentis, in masculis decimum quartum completum annum designavit, modo ad decimum octavum annum extensa, ut in adoptionibus, l. 40.

§. 1. ff. de adoption., et in alimentis testamento relictis, l. 14. ff. de alim., et cibar. leg., exemplo juris, quod competebat parentibus trium liberorum percipiendi pro liberis decimo octavo anno minoribus ex aerario publico alimenta, de quo jure videsis Vertranium Maurum de jure liberorum, cap. 16.

Secunda necessitudinis species, qua intercedente conjugia improbantur, est adfinitas, quae proficiscitur ex matrimonio consummato, et quadam interpretatione profiicisci quoque debere visa est ex alia quacumque copula etiam illicita; ea enim fit, ut vir dicatur adfinis cum quibuscumque consanguineis mulieris, cui junctus est, et é converso juncta mulier dicatur adfinis consanguineis viri, quin tamen eveniat, ut consanguinei mulieris, et consanguinei viri sint adfines inter se; cum personam viri, et mulieris non egrediatur adfinitas, cap. 5. de consanguin., et afin. Haec sane necessitudo non procul distat á consanguinitate, neque dissimili ratione conjugiis impedimento est; etenim et ipsa aequabiliter tum in jure naturae, tum in jure gentium, quod naturale jus interpretatur, tum in jure singulari olim inter Romanos Cives constituto, deinde in toto Imperio Romano recepto, causam positam habet. Jus naturae insinuatum in fine capitis 2. Geneseos ita virum, et uxorem habendos esse perpetuto suasit, ut in duabus personis conjugio junctis una caro esse dicatur; proptereaque non fictione quadam, sed revera, iis subjicitur uxor, quibus subjectus est maritus, et é converso; neque enim nomina illa et soceri et generi, et socrus et nurus alio jure inducta sunt, quam quo inducta erant nomina parentum et liberorum, unde Augustinus in can. 15. caus. 35. quaest. 2. ait: *Si vir, et uxor non jam duo, sed una caro sunt, non aliter est nurus deputanda, quam filia.* Quod si naturae jure filius parentibus subjicitur, et obsequium ipsis, ac reverentiam, debet, parem eisdem reverentiam, et par obsequium debet una caro cum filio, qualis est uxor; immo et cum uxor subjiciatur naturae jure potestati mariti, quomodo et subjecta dici non potest potestati soceri, in cujus potestate, utut diversi generis maritus est constitutus? AEquabilitas autem servanda in duobus, qui una caro dicuntur, eamdem reverentiam et obsequium á marito postulat respectu parentum uxoris; quamobrem quae impedimento sunt, ne parentibus filii conjugio copulentur, eadem erunt impedimento, ne gener socrui, neve nurus socero misceantur. His addi possunt veterum Scripturarum testimonia, quibus dum haec conjugia damnantur, Levitici cap. 18., et 20., dicitur,

his conjugiis revelari parentum, vel liberorum turpitudinem, quod esset adversus ipsam naturalem honestatem, juxta ea, quae superius adnotabam. Haec ipsa potiore jure dicenda sunt de nuptiis privigni cum noverca, aut vitrici cum privigna, juxta caput 20. Levitici: unde Paulus Apostolus, cum audisset, inter Corinthios aliquem extitisse, qui uxorem patris sui haberet, eam talem esse fornicationem dixit, epist. 1. cap. 5., qualis *nec inter gentes* audiretur; quos juris naturalis stimulos sentientes Romani Jurecousulti, nefariam esse dixerunt conjunctionem filii cum ea, quae etsi non uxor, concubina tamen patris fuisset, l. 2. §. 3. ff. de concubinis. Quod si jure gentium ad naturalis juris interpretationem agnitum est, juxta ea, quae superius dicta sunt, inter fratres et sorores prohibenda esse conjugia, eove magis inter eos, qui loco parentum sunt, ac liberorum, cur non iisdem ex causis agnoscendum fuit, ut improbari oporteret conjugia eorum, qui ducerent uxorem patrui, vel avunculi, vel fratris item earum, quae maritis materterarum, vel amitarum, vel sororum jungerentur? AEque haec omnia in libro Levitici damnata fuere, eisdemque formulis ad naturalem honestatem compositis, quibus indicaretur, non singulare jus in ea parte Judaeis fuisse propositum; cujus rei etiam argumento est, quod Joannes Praecursor Herodi objecerit, non potuisse eum sine turpi probro uxorem fratris habere, uti retulit in Evangelio Matthaeus cap. 14., et Marcus cap. 6., quando contra Herodem non aliud jus objici potuisset, quam naturale; atque ab ista traditione non recesserunt Romani Jureconsulti, naturalis Philosophiae apprime conscii, inter quos Papinianus in l. ult. ff. de condict. sine causa, aut inter novercam et privignum, nurum et socerum admitti incestum ex jure gentium. Quod si denique jure Romano latius extensa fuerunt jura consanguinitatum ad finem impediendi conjugii, tacite quoque visa fuerunt jura adfinitatum extensa, etiam si de adfinitate expresa mentio minime fieret; haec enim adfinitatum jura eisdem omnino causis, quibus jura consanguinitatum, perpetuo innitebantur. Quidquid enim Ulpianus, cum sciret, cautum expresse fuisse in jure, ut quis abstineret á nuptiis cum privigna, et filiam uxoris post repudium dimissae privignam non esse diceret, tamen dixit, ab ejus nuptiis esse abstinendum? l. 12. §. 3. ff. de ritu nuptiar., juncta l. 14. §. 4., et l. 40. ff. eod. Hinc factum est, ut, quemadmodum perpetuo apud Romanos improbatae erant nuptiae inter fratres et sorores, ita et improbatae fuerint nuptiae inter fratrem et uxorem fratris, inter sororem et

maritum sororis, l. 5. 8., et 9. cod. de incest. nupt., et quamquam leges istae auctores laudent recentiores Imperatores, non ideo indicant, tum primum sub iis Imperatoribus eam disciplinam apud Romanos invaluisse; sed tantum indicant, opus fuisse expressa lege ad improbandam consuetudinem nonnullorum Judaeorum, qui putabant, se ea conjugia posse contrahere eo praetextu, quod legalibus praeceptis adhaerere adhuc possent juxta caput 25. Deuteronom., ad quas sane personas respicere videntur verba dictae legis 8. de AEgyptiis concepta, et de certis legum conditoribus, cum tempore Zenonis in AEgypto potissimum Judaeorum scholae florerent. Caeterum Mosaicum illud praeceptum alio pertinebat, quam quo vulgo tunc temporis referretur; etenim quod in dicto cap. 25. Deuteron. statutum circumferebatur, spectabat curandum fraternae familiae perennitatem, cujus servandae maxima erat apud Judaeos sollicitudo ante adventum Messiae, ita ut qui exinde gignebantur, defuncto fratri filii nascerentur, alias autem cautum generaliter erit etiam Judaica lege, ne quis fratris uxorem sibi duceret, Levitici cap. 20. vers. 21. Recentioribus saeculis cum consanguinitas legibus publicis coepit esse nuptiis impedimento, primum lege Theodosii Magni inter fratrum, sororumve filios, deinde decursu temporis usque ad septimam generationem, idipsum tradi coepit etiam de adfinitate. Omitto in hanc rem canones 7., et 12. caus. 35, quaest., ii enim apocryphi sunt. Potius laudo canonem 13. ead. quaest., licet enim falso tribuatur Julio Papae, legitur tamen apud Theodorum Cantuariensem in cap. 11. Poenitentialis editi á Petito his verbis: *AEqualiter vim conjugitur his, qui sibi consanguinei sunt, et uxoris suae consanguineis, post mortem uxoris.* Laudo etiam canonem sequentem 14., cujus verba leguntur in can. 30. Concilii Maguntini anni 847. ibi: *Sane eadem, quae in viri, hac nimirum in uxoris parentela de lege nuptiarum regula custodienda est. Quia ergo constat, eos duos esse in carne una, communis illis utrimque parentela esse credenda est, sicut scriptum est: erunt in carne una.* Eadem habentur in Concilio Cabilonensi anni 813. cap. 29., et in Concilio Vormaciensi anni 868., cap. 78., quibus addi potest, quod legimus in can. 1. caus. 35. quaest. 10., *si una caro fiunt* (videlicet vir et uxor) *quomodo potest aliquis eorum propinquus pertinere uni, nisi pertineat alteri?* Inde colligitur, ut in ulterioribus adfinitatis gradibus non opus fuisset speciali lege, qua conjugia prohiberentur, sed satis esset, jura consanguinitatis ad eum finem extendi, ut tacite intelligerentur extensa

jura adfinitatis, quasi eadem ratio foret, et individua. Immo et inde factum est, ut licet olim traderetur, nullos esse adfinitati gradus l. 4. §. 5. ff. de gradib. et adfin., deinde tamen reciperetur, ut iidem gradus in adfinitate computarentur, qui computantur in consanguinitate, et ex. gr. eod. gradu adfinitatis dicerentur distare uxor á consanguineis mariti, quo gradu consanguinitatis ab iis distabat maritus, et é converso; eamque ob rem in eodem adfinitatis gradu aut prohiberentur nuptiae, aut permitterentur inter adfines, in quo consanguinitatis gradu aut prohiberentur, aut permitterentur inter consanguineos, cap. 8. de consanguin., et adfinit.

Prolixior sane, quam par sit, disquisitio fieret, si hoc in loco recensere pro rei merito vellem varias, qua Latinorum, qua Graecorum disciplinas, occasione latius productae adfinitates ad consanguititatis exemplum inductas media Ecclesiae aetate, id est, á temporibus Justiniani usque ad tempora Concilii Lateranensis sub Inocentio III. celebrati. Cum enim passim in ore Ecclesiasticorum virorum resonaret vulgare dictum de viro, et uxore *erunt duo in carne una*, fictio illa unitatis personarum, non tam gradus, quam et genera adfinitatum multiplicavit. Apud Graecos non solum numerati fuerunt gradus adfinitatis ad exemplum graduum consanguinitatis, sed etiam receptum, ut ii velut adfines censerentur impediendi conjugii causa, inter quos nomina per conjugium confunderentur, uti tradit Harmenopulus promptuario juris civilis libr. 4. tit. 6. Hinc vetitum erat apud ipsos, ne duo fratres patrueles duas sorores ducerent, neve contra duo fratres ducerent duas sorores patrueles, propterea quod nomina confunderentur, et qui duo fratres erant, quasi fratrum amisso nomine congeneri, sive duarum sororum mariti, appellari inciperent. Non amplius persequor Graecorum disciplinam latius á me expensam in meis animadversionibus in Gratianum ad canones 12., et 13, caus. 35. quaest. 2. Tantum dicam de disciplina Latinorum, quam expendere juvat ad germanam interpretationem capituli. 8. de consanguin. et adfinit., cujus jure etiam in praesentia utimur. Itaque Latini ante laudatum Lateranense Concilium triplex adfinitatis genus invexerant. Ajebant ipsi: uxor fratris mei est mihi, consanguineisque meis adfinis; quod facile intelligebant, quia uxor fratris una caro facta cum fratre, necessitudinem habebat cum consanguineis ejusdem fratris; hoc autem primum adfinitatis genus vocabant. Prosequebantur, et ajebant: quod si, mortuo fratre meo, uxor ejus alteri nuberet, hic secundus ejusdem maritus dicendus quoque est, mi: i, con-

sanguineisque meis adfinis, quasi secundus maritus una caro factus cum uxore fratris mei, una quodammodo caro sit cum fratre meo; atque hoc secundum adfinitatis genus appellabant. Denique ajebant: quod si, eadem uxore mortua, secundus ille maritus uxorem duceret, uxor haec postremo ducta mihi, meisque consanguineis adfinis est, quasi et ista una caro facta non tantum cum uxore fratris mei, sed et cum uxore fratris mei, sed et cum fratre meo; atque hoc tertium adfinitatis genus dicebant, constituta generali regula juxta quam copula copulae superveniens adfinitatis genera multiplicaret. Viguit haec disciplina usque ad laudatum Lateranense Concilium, quo demum cautum fuit, ut retentis, servatisque quatuor adfinitatis gradibus, quemadmodum et consanguinitatis, unum tantum, id est, primum genus adfinitatis retineretur, caeteris adfinitatis generibus, nimirum secundo et tertio, abrogatis, dicto cap. 8. de consanguin., et adfin., quod adhuc hodie viget. In conspectu novae Lateranensis constitutionis dubitatio emersit non levis, num hodie vitricus uxorem ducere possit eam, quae fuit quondam uxor privigni, et é converso noverca privignae olim suae marito nubere. Qui generalia Lateranensis decreti verba sequatur, facile concludet, nihil istis conjugiis obesse; cum enim ex duplici copula videatur in propositis specciebus proficissi adfinitas, non alia adfinitas esse videtur, quam secundi generis, quae in Concilio abrogata fuit, uti adnotavit Benedictus XIV. in libr. 9. de Synodo Dioecesana cap. 13., cujus opinionem jam anno 1721. mense Martio sacra Congregatio secuta est in hujusmodi articulo proposito, uti legitur apud Ursajam tom. 4. parte 2. disc. 19. n. 186. Ego vero plurimum vererer, nimis generalem Lateranensis Concilii setentiam etiam ad duos illos singulares casus extendere, seu definire, species illas singulares in eodem generali decreto comprehendi. Etenim adhuc observandum est, Lateranenses Episcopos tantum de eo sollicitus fuisse, ut illos tantum auferrent conjugiorum obices, qui passim emergebant ex nimis lata interpretatione vulgaris adagii de viro, et uxore concepti, *erunt duo in carne una*, et qualis invaluerat media Ecclesiae aetate ad producendas regulas adfinitatum, plusquam par esset; neque satis constat, an praeterea voluerint iidem Episcopi Lateranenses etiam auferre obicem nuptiarum respectu illorum, qui nurus et soceri, generi et socrus, dixerim etiam parentum et liberorum quamdam haberent speciem, et imaginem; qualis est aut vitricus respectu uxoris privigni, aut noverca respectu mariti privignae; praesertim

quod obex iste conjugiis novercae, aut vitrici praestitutus, in antiquissimo Romanorum jure, forte etiam ad interpretationem juris gentium, positum fundamentum habet, l. 15. ff. de ritu nuptiar. Neque enim in nuptiis tantum considerare oportet generales quasdam juris editus praeceptiones, sed etiam inspiciendum est, quod honestum sit, quum quaedam esse singularia possint, quae effugerint generalium legum auctores, et ad quae non facile generalis lex conjugia quaedam permittens prorrigatur, l. 42. ff. de ritu nuptiarum, l. 144., et 197. ff. de regul. juris. Recte saltem dicam cum Paulo in l. 14. §. 3. ff. de ritu nupt., *in re dubia certius, et modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere;* quod et statuerat laudata sacra Congregatio apud Ursajam, dum anno praecedente, id est, 1720. die 3. Augusti, monuit Episcopum consulentem, ut contracturos á contrahendo conjugio dissuaderet, uti legitur in appendice casuum adjecta operibus. De Justis in editione Lucensi pag. mihi 37.. quamquam contrarium rescripserit anno 1721., uti superius dictum est, mota forte ex singularibus speciei propositae adjunctis.

Itaque verum est, exemplo consanguinitatis adfinitatem constitutam esse, qua matrimonia impedirentur. Exinde duo statim proficiscuntur consectaria; quorum primum est, etiam ex copula illicita adfinitatem nasci; alterum est, adfinitatem supervenientem nuptiis olim contractis impedimento non esse. Primum consectarium perspicuum redditur observanti consanguinitatem nuptiis impedimento esse, etiam si consanguinei nati non sint ex legitimis nuptiis, l. 54. ff. de ritu nuptiar., et quidem etiam jure naturae, quotiescumque de eo gradu consanguinitatis agatur, in quo naturali jure prohibitae essent nuptiae inter consanguineos ex justis nuptiis progenitos. Ad rem Paulus Jureconsultus in l. 14., §. 2. ff. de ritu nuptiarum, postquam tradidit quaedam de servili cognatione, quae sane ex justis nuptiis proficisci non dicebatur, et dixit: *Nec vulgo quaesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale jus, et pudor inspiciendus est, contra pudorem est autem, filiam uxorem suam ducere*, subjunxit praeterea in §. 3. *Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus servandum est, veluti, ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi novercam, non possit dacere, et contra, eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere. AEque nec matrem ejus, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi socrum; cum enim cognatio servilis intelligitur, quare non*

et adfinitas intelligatur? Sed in re dubia certius, et modestius est, hujusmodi nuptiis abstinere. Revera si adfinitatis jus sequitur indolem consanguinitatis ex eo, quod vir et uxor una caro sint, cur non adfinitas ex illicita copula proficiscatur, quando consanguinitas inter eos intercedit, qui ex quacumque etiam illicita conjunctione gignuntur? cum adhuc in illicitis conjunctionibus, si non jure, saltem facto vir et mulier una caro fiant, quemadmodum ex illicitis nuptiis procreari, si non jure, saltem facto eumdem sanguinem derivaverunt. Hanc ob causam Pomponius jam supra laudatus in I. 2. §. 3. ff. de concubinis ita scribebat: *Si qua in patroni fuit concubinatu, deinde in filii esse coepit, vel in nepotiis, vel contra: non puto eam recte facere: quia prope nefaria est hujusmodi conjunctio, et ideo hujusmodi facinus prohibendum est.* Neque his repugnat Modestinus in l. 4. §. 8. ff. de gradib., et adfin., ubi traditur, *neque cognationem, neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiae non interdictae sint;* hoc enim pertinet non ad jura conjugiorum, sed potius haereditatum, legitimarumque successionum, quibus locus non fit, nisi ex ea consanguinitatis, atque adfinitatis specie, cui legitimae nuptiae causam dederint, l. 4. ff. unde cognati; quo eodem in sensu Modestinus ipse in §. 11. ejusdem legis 4. scribebat, capite diminutos et cognationes omnes, et adfinitates, quas antea habuerunt, amittere. An veteres canones hanc ex illicito coitu proficiscentem adfinitatem ad totidem gradus, ad totidem etiam genera extenderint, quot sunt, vel erant respectu adfinitatis ex justis nuptiis proficiscentis, ignoro, cum mihi comperta non sint aliqua decreta in hac parte specialiter edita. Tantum scio, in cap. 7. 8. 9., et ult. de eo, qui cognov. cons. ux. suae, fieri mentionem de matre vel filia, de sorore vel fratre. Consuetudine vero inficiari non possum, similem receptam fuisse disciplinam, donec expressa lege constitutum fuit in Tridentino Concilio sess. 24. de Ref. matrimon. cap. 4., ut in primo tantum, et secundo gradu adfinitatis ex illicito coitu proficiscentis matrimonium contrahendum impediatur, et contractum irritum habeatur. Alterum consectarium, quo fit, ut adfinitas superveniens nuptias olim contractas minime dissolvat, ex eodem principio etiam profluere posse videtur; cum enim in consanguinitate nunquam evenire, aut fingi casus possit, quo contracto conjugio superveniat, et nunquam propterea eveniat, ut consanguinitate matrimonium jam rite contractum dirimatur, regula prodiit, ut conjugium non dissolvatur adfinitate superveniente, cap. 2., et 6. de eo, qui cog-

novit, quamquam reus criminis conjugio sponte uti non possit in poenam admissi, data caeteroquin innocenti conjugi facultate matrimonio utendi, cap. 1. 2. penult., et ult. eod. tit. Idipsum praeterea publica postulabat utilitas, juxta quem facilius certa matrimonia impediuntur, ne contrahantur, quam dissolvantur rite contracta, praesertim quoties alias daretur occasio conjugibus, dissolvendi pro lubito sanctissimum matrimonii vinculum per turpes conjunctiones, quod ne aliis quidem honestis causis dissolvere unquam possunt.

Quamquam naturalis ordo sola hominum voluntate, ac consensione immutari non possit, non raro tamen evenit; ut sola hominum voluntate, ac consensione iidem fere ipsi effectus sequantur, quos in suis operibus natura ipsa constituit. Naturam imitantur homines et arte, et industria, fictioni etiam in similia quaedam conantur. Itaque cum natura obicem posuerit conjugiis, cum consanguinitas, vel adfinitas intercederet, naturales istos nexus imitata societas hominum obicem posuit conjugiis celebrandiis in certis necessitudinum speciebus, in quibus aliqui inter se non quidem vere adfines essent, vel consanguinei, sed fictione quadam aut adfines, aut consanguinei viderentur; cujusmodi sunt aut necessitudo, quae appellatur justitia publicae honestatis, aut cognatio civilis, aut denique cognatio spiritualis. Ad exemplum adfinitatis agnita est nessituduo illa, quae oritur ex matrimonio rato necdum consummato, et simili propemodum ratione ex sponsalibus. Quaenam sint observanda, ubi ex sponsalibus nascitur, jam suo loco superius animadvertendum fuit. Ubi vero nascatur ex matrimonio rato necdum consummato, fateor quidem, apud veteres non editam fuisse expressam legem, qua justitia intercedente publicae honestatis conjugia damnarentur. Id evenit ex eo, quod vix emergebant casus, qui singulari legi ocasionem praeberet, infrequensque admodum casus erat rati matrimonii necdun consumati, iis presertim temporibus, quibus in matrimonio rato contrahendo tot non adhibebantur solemnitates, quot in praesentia fiunt. Verum statim ac legibus expresse cautum fuerat, ut consanguineus sponsi ducere non posset sponsam, vel sponsus ducere non posset consanguineam sponsae etiam dissolutis sponsalibus, l. 12. §. 1., et 2., l. 14. in fine ff. de ritu nuptiar., satis id erat, ut concludetur, longe potiore ratione idipsum dicendum fore, ubi matrimonium ratum intercessisset; et revera ita rescripsit Zeno Imperator in l. 8. cod. de incestis nuptiis, ubi in specie casus emersit ejusmodi, et propositus

eidem Imperatori fuit. Haec justitia publicae honestatis probata fuit variis Pontificum Maximorum rescriptis, adeo ut ad eos usque gradus protrahatur, ad quos adfinitas protracta fuit, quamobrem hodie usque ad quartum gradum matrimonium impedit, quamquam, uti superius suo loco dictum est, non adeo extendatur ea, quae ex sponsalibus oritur juxta Concilii Tridentini constitutiones. Quod si quaeras, an etiam ex matrimonio irrito, vel dissoluto ex. gr. per ingressum in religionem, hoc impedimentum locum habeat, admfirmative respondeo, nisi matrimonium irritum fuerit, ex defectu consensus, puta, quia vi, aut metu, aut errore contractum; quia et id in sponsalibus olim obtinebat, cap. un. de sponsal. in 6. Et quamquam in sponsalibus aliter hodie servetur ex nova Tridentini Concilii constitutione, sess. 24. de Reform. matrimon. cap. 3., nihilominus firmum monet jus vetus in iis, quae ad matrimonia pertinent, quia in ejus juris abrogationem Tridentini Patres mentionem tantum de sponsalibus, non de matrimonio rato fecerunt. Neque dicas, nullam olim fuisse expressam constitutionem de irritando matrimonio, cui obicem poneret justitia publicae honestatis ex conjugio irrito extra causam defectus consensus, sed hoc inductum exemplo publicae honestatis ex sponsalibus proficiscentis; proptereaque satis fuisse Tridentinis Patribus abrogavisse illud impedimentum in sponsalibus, ut censeretur abrogatum in matrimoniis. Etenim multum haec distant: nam validius est vinculum matrimonii rati, quam sponsalium; quamobrem statim ac nexus quidam sponsalibus adseritur, fortius adseritur matrimonio rato, etiam facta argumentatione á sponsalibus ad matrimonia, lege nimirum expressa respectu matrimoniorum deficiente; at statim ac deinde nexus quidam denegatur sponsalibus, non exinde veluti per consequentiam denegatum intelligitur matrimonio rato. Non opus probationibus, quando scimus, id perspicue definitum fuisse á Pio V. in constitutione, quae incipit: *Ad Romanum* 62. anni 1568. Calend. Julii.

Consanguinitatem quoque ex figmento Romani Juris imitatur alia necessitudo, confirmata primum Imperatorum legibus, deinde etiam jure Ecclesiastico comprobata; nimirum ea, quae ex adoptione proficiscitur, estque ob eam causam nuptiis impedimento, can. 6. caus. 30. quaest. 3., cap. un. de cognatione legali, l. 14. 17. 55. ff. de ritu nuptiar., l. 23., et 44. ff. de adoption., §. 2., et 3. instit. de nupt., juncta l. 4. §. 2. ff. de grad., et adfin. Nemo dubitat, quin ante novas Justiniani leges haec

jurisprudencia locum haberet, sive in abrogatione, sive in adoptione, ut vocant, in specie, cum olim adoptatus aeque, ac abrogatus in familiam potestatemque adoptantis transiret. Verum cum Justinianus in l. 10. cod. de adoption. statuerit, adoptatos ab extraneis in familiam, potestatemque adoptantis minime transire, sed in patris naturalis potestate, ac familia permanere, dubitari coepit, num omnino actum sit de contracta ex causa adoptionis cognatione, quae eousque nuptias impediverat. Ego puto, in proposito adhuc cognationis jura consistere, qualia ante Justinianeam constitutionem consistebant; etenim Imperator in dicta l. 10., quamquam decreverit, adoptatum in patris familia habendum esse, et ad adoptantis familiam non pertinere, id tamen sanciendum voluit ratione tantummodo habita testamentariae successionis, qua fieret, ut á naturali parte filius in adoptionem datus praeteriri testamento non posset, ne si forte ab adoptante emancipatus esset, utraque successione frustraretur: ea etiam de causa noluit adoptantem patrem obligari, ut in testamento filium adoptivum haeredem necessario institueret. Caeterum quod spectat reliquos adoptionum effectus, ne verbum quidem in dicta l. 10. habetur; quamobrem verosimile admodum est, respectu illorum vetera adhuc jura suam firmitatem habere. Quidquid enim Justinianus idem in eadem ipsa l. 10. adoptivum filium voluit ad bona intestati patris adoptantis posse pervenire, §. 1.? quidquid in §. 2. meminit emancipationis, per quam adoptionis vinculum dissolvatur; nisi adhuc Imperator voluisset, vinculum quoddam cognationis ex adoptione soboriri? His accedit, Justinianum, qui post eam editam legem institutiones elucubravit, in dicto §. 2., et 3. instit. de nupt. generaliter tradidisse, inter adoptantem, et adoptatam, item inter fratres adoptivos conjugia iniri non posse. Non est autem verosimile, usum illum fuisse generali adoptionis nomine, si indicare voluisset, solam abrogationem, non adoptionem impedimento nuptiis esse. Fateor quidem post Justinianeam constitutionem nullum esse amplius locum patriae potestati in adoptante: at non ex una patria potestate civilis cognatio pendebat, sed potius ex paterna adfectione, argumento l. 26. in fine cod. de nuptiis.

His generaliter positis, quaeri solet, ad quas personas, et quos usque ad gradus haec legalis cognatio referatur. Nihil in hac re recentioribus ecclesiasticis constitutionibus innovatum est, proindeque firma adhuc manent veteris juris Romani principia, ex quibus deducitur impri-

mis, in linea recta perpetuo matrimoniis interdici, nimirum inter adoptantem, et adoptatam, etiam si per emancipationem adoptio sublata sit, §. 2. instit. de nupt., l. 55. de ritu nuptiar., at inter adoptantem, et filios adoptati tum demum, quum filii, caeterique descendentes adoptati erunt in adoptati familia, dum adoptio consistit, quia quoquomodo et isti etiam adoptivi videntur, argumento l. 15. ff. de adoption., non vero quando filii in familia adoptati non sunt; quamobrem ex. gr. filia adoptata feminae jure patri adoptanti jungetur, cum ista non sit in adoptatae, sed in patris sui familia. Eadem ratione dicendum est, patrem adoptantis ducere posse in uxorem adoptatam, quia inter ipsos nulla extitit adoptio, nec paterna proinde aut filialis adfectio, quod tamen tum verum est, cum dissoluta per emancipationem adoptio fuerit, l. 55. §. 1. ff. de ritu nuptiar. Praeterea deducitur, in linea transversa, sive collateralium, cognationem tantum contractam intelligi inter filium naturalem, et adoptatum, inter filios filii naturalis, et filium eumdem adoptatum, inter fratrem, sororem, patruum, et amitam adoptantis, et adoptatum, ac propterea, quosque durat adoptio, conjugia prohiberi, quibus locus erit soluto per emancipationem seu adoptivi, seu naturalis filii nexu patriae potestatis, dicta l. 55. §. 1., juncta l. 17. ff. eod. tit. Num duo filii adoptivi inter sese conjugia contrahere prohibeantur, nullibi in jure definitum invenio: ac propterea non dubito, cessante lege matrimonia permitti debere, in hac praesertim specie, in qua merum civilis juris figmentum, non naturalis alicujus juris interpretatio versatur. Deducitur etiam, in cognatione legali suum certis in casibus habere locum adfinitatem, nimirum intra hos gradus coërcitam, ut nequeat filius adoptivus ne post emancipationem quidem eam ducere, quae fuerit adoptantis uxor, utpote quae novercae locum tenet; ne pater adoptans possit eam uxorem habere, quae adoptivi filii uxor extitit, utpote quae nurui aequiparatur, l. 14. princip. et §. 1. ff. de ritu nuptiar., l. 23. ff. de adoption. Denique illud adjiciendum est, adoptionem supervenientem non posse matrimonium jam rite consistentes dissolvere, etiam si talis esset adoptio, quae contrahendum matrimonium impediret l. 12. princip. ff. de ritu nuptiar., ne praetextu civilis inducendae adfectionis videatur nuptialis, et quidem validior, dissolvi adfectio, quam naturale jus induxit, ac fovet. Paucis regulas universas ita complector; quarum prima est, hanc ex adoptione proficiscentem necessitudinem esse juris civilis figmentum, ac propterea ad alias species, ne praetextu qui-

dem similitudinis, extendi non posse, quam quibus in jura expresse posita fuit. Secunda est, hanc necessitudinem invectam esse exemplo cognationis naturalis, et quando ante legem Theodosianam superius explicatam cognatio naturalis intra arctos fines continebatur, ita non ultra eosdem fines extendebatur cognatio legalis, immo ne extensa quidem fuit post legem Theodosianam, tum nec lege Theodosiana, nec alia lege post Theodosianam, quidquam amplius de cognatione legali expresse fuerit constitutum, immo et ex hoc principio proficiscitur, quod nuper dictum est, adoptionem supervenientem matrimonium non dissolvere, quia nimirum nunquam casus fingi potest, quo cognatio naturalis conjugio superveniat, conjugiumque dissolvar.

Non solum civilis cognationis exemplo inducta est alia necessitudo, quae spiritualis cognatio dicitur, verum etiam ipsa in cognatione civili habuit primum positum fundamentum. Referi Procopius in libr. 1. Historiae arcanae, olim in more fuisse Christianorum, ut filios sibi adoptarent eos, quos ad Sanctam Ecclesiam causa suscipiendi baptismatis adducerent. Vulgaris loquendi formula, qua juxta Evangelium baptizati dicebantur regenerati, sive secundam subiisse nativitatem, occassionem praebebat invehendae disciplinae, qua fieret, ut filii AEthnicorum, et Judaeorum recederent á patria potestate, et inciderent ope adoptionis in potestatem illius, cujus manu ad baptismum adducebantur, et é baptismali fonte suscipiebantur, ex eo praeterea quod qui adduoeret, pro baptizatis sponderent, futurum, ut nunquam baptismate abuterentur, nec recederent ab Ecclesia, unde susceptores passim *sponsores* appellabantur, quod sane fieri omnino non poterat, nisi quamdam instar paternae potestatem in baptizatos exercerent. Haec plane potestas in usu esse desiit, postquam Christiana fides amplior reddita fuit, et latissime propagata, unde passim Christianorum filii ad baptisma adducebantur, perraro AEthnicorum aut Judaeorum; neque enim tum visa amplius fuit necessaria extraneorum potestas in baptizatos. Nihilominus tamen licet in usu esse desineret adoptio, adhue videbatur quaedam contrahi necessitudo inter baptizatum, et susceptorem baptizati. Non memoro hoc in loco ea monumenta, quae edidit Isidorus Mercator, et quae falso tribuit vetustissimis Pontificibus, tanquam ea, quibus nulla fides, et auctoritas inest. Dicam primum, hanc necessitudinem post exoletam adoptandi disciplinam, positam fuisse abs Justiniano Imperatore in l. 26. cod. de nuptiis, ob eam causam, *cum nihil aliud sic inducere potest pater-*

nam affectionem, et justam nuptiarum prohibitionem, quam hujusmodi nexus, per quem Deo mediante animae eorum copulatae sunt. Pressior fuit Trullani Concilii formula in can. 53. in quo confirmata adparet Justinianea constitutio, immo et traditum fuit insuper, *spiritualem adfinitatem conjunctione corporum esse majorem.* Quis non videt hujusmodi rationibus adjectis eam necessitudinem, quae origine sua vix inter suscipientem, et susceptum continebatur, paulatim produci potuisse, ut quemadmodum in adoptione, et adfinitate certi gradus constituti erant, ita et iidem in cognatione spirituali reciperentur, can. 1. caus. 30. quaest. 1.? Hoc argumento usus fuit Nicolaus I. in can. 1. caus. 30. quaest. 4., cui adjicere possumus canones 2. 3., et 6., quibus receptum est, ut per varios gradus haec spiritualis cognatio prpgrederetur, prae caeteris autem, ut filius naturalis susceptoris susceptam non posset ducere, quamquam non omnes in hanc rem sive discrimine consentirent, ajentibus nonnullis cognationem hanc spiritu, non sanguine contrahi, can. 7. caus. 30. quaest. 3. Caeterum recentiore aetate, praesertim post leges Longobardas, quarum fragmentum est in libr. 2. legum Longobardarum tit. 8., Nicolai I. sententia passim recepta fuit, et á recentioribus Pontificibus confirmata, caput 1. de cognation. spirit., eodem titul. in 6. An baptizans cum baptizato eam necessitudinem contraheret, quemadmodum et cum parentibus baptizati, olim definitum non fuerat, quia forte aut necdum, aut raro casus emerserat de conjugio baptizantis, ut plurimum Episcopi, aut Sacerdotis. Sed eveniente casu laici baptizantis, et proposito apud Joannem VIII., definiri coepit, etiam ad baptizantem eam cognationem extendi, recta Justinianeae legis, et receptae in susceptoribus disciplinae interpretatione, can. 7. caus. 30. quaest. 1. Amplior deinde adhuc reddita fuit disciplina, nam recentioribus saeculis etiam in Sacramento Confirmationis idipsum receptum est, ut ad exemplum susceptorum baptizati, susceptores etiam confirmati, spiritualem cognationem contrahere dicerentur, cap. 1. §. *ex confirmatione* de cognat. spirit. in 6., quod jampridem statutum fuerat in Compendiensi Concilio anni 757. can. 15., et 19. Eo res redacta fuit nonnullorum opinione, ut ex aliis etiam Sacramentis cognatio quaedam induceretur, ac potissimum ex Sacramento Poenitentiae, quemadmodum conatus est auctor canonis 8. caus. 30. quaest. 1. falso Simmacho Papae tributi. Ast has juris prorogationes coërcuit Bonifacius VIII. in cap. 3. de cognat. spirit. in 6., decernens, cognationem spiritualem non oriri, nisi causa

duorum Sacramentorum, videlicet Baptismi, et Confirmationis: baptismi, quod lex expresse ex eo cognationem induxisset, confirmationis, quod habita fuerit, veluti quaedam baptismatis perfectio, et completum, can. 3. de const. dist. 5. non vero poenitentiae, quia, uti deinde observavit S. Thomas, hoc Sacramentum nunquam generationis speciem habuit, sed judicii, nec propterea in ea re erat cum baptismate aequiparandum. Vetus fuit quaestio, an qui suscipiebat baptizatum causa supplendarum Ecclesiae caeremoniarum in baptismate olim collato omissarum, cognationem contrahere diceretur. Id non admiserunt Pontifices Maximi, quamquam hujusmodi susceptores admonerent, ne contraherent nuptias, cap. 5. de cognat. spirit., cap. 2. eod, tit. in 6., quod nostri appellaverunt *impedimentum catechismi,* illud inter impedientia, ut vocant, non inter dirimentia impedimenta recensentes. Et quidem ante Clementem III. nullibi adparet, occasione catechismi aliquod conjugiis subesse potuisse impedimentum. Tantum nonnulli fuerunt, qui argumentis á simili contendentas, irrita post catechismum conjugia esse credebant. Id noluit admitrere Clemens III. in dicto cap. 5., ubi addidit, *eam rem vix contrahendo matrimonio impedimentum allaturam.* Visa fuerunt dubia haec Clementis verba, quamobrem ad eorum interpretationem Bonifacius VIII. in dicto cap. 2. asseruit, per catechismum impedimentum opponi conjugiis, quamquam si conjugia contrahantur, adhuc jure consistant: an in hoc Bonifacius auctoritare sua novam juris disciplinam invexerit: an recte potius interpretatus fuerit Clementis III. rescriptum, alii investigent. Multa hodie immutata sunt ex decreto Concilii Tridentini in cap. 2. sess. 24. de Reform. matrim., cujus definitione, hodierna dirigitur disciplina. Nimirum statutum est, ut unus tantum, sive vir, sive mulier, vel ad summum unus et una, baptizatum de baptismo suscipiant, inter quos et baptizatum ipsum, et illius patrem, et matrem, necnon inter baptizantem et baptizatum, baptizatique patrem, ac matrem, tantum spiritualis cognatio contrahatur; quod si alii ultra designatos baptizatum tetigerint, cognationem spiritualem non contrahant; demum adjectum est, ut ea quoque cognatio, quae ex confirmatione contrahitur, confirmantem et confirmatum, illiusve partem et matrem, ac tenentem non egrediatur, omnibus inter alias personas hujus spiritualis cognationis impedimentis omnino sublatis. Exinde colligitur, hodie inter illos tantum, quin in Tridentino Concilio expresse nominantur, spiritualem cognationem contractam intelligi, nullam inter caeteros,

etiam si antiquo jure cognati haberentur. Quamobrem nullum hodie dubium superest, quin baptizata, aut confirmata filio susceptoris nubere valeat, item qui sunt consusceptores, possint simul matrimonio jungi, et demum nullum amplius supersit hodie impedimentum, quod dicitur catechismi. Immo nec omnes susceptores pro cognatis habebuntur, sed ii tantum duo ad summum, qui fuerint á baptizati, vel confirmati parentibus designati, et tanquam susceptores habiti á baptizante. Quod si forte aut parentes baptizati, aut Parochus baptizans, Concilii Tridentini decretum negligentes sine ulla designatione plures permiserint susceptorum officio fungi, puto, cum nemine contractam esse á baptizato, aut baptizati parentibus cognationem, cum nemo ex illis tanquam susceptor, utpote contra leges accedens, jure habeatur, quidquid in contrarium tradat Fagnanus ad cap. 1. de cognat. spirit. num. 5., et Barbosa in Collectaneis Doctorum ad cap. 2. eod. titulo; neque enim in hanc rem amplius adferri potest capitulum 3. de cognat. spirit. in 6., quando Concilium Tridentinum, cujus unius hodie jure utimur, arctius prohibuerit, ne plures susceptoris officio fungantur, quam olim prohiberetur.

Non omnes tamen Tridentino Cancilio disputationes diremptae sunt, quae in hac materiae olim occurebant. Imprimis enim disputatum est, num qui in extrema necessitate infantem suum baptizasset, ab uxore sua, quasi spiritualis cognatus, sejungendus esset? Hanc sane speciem exceptam á generali regula veteres canones voluerunt, can. 7. caus. 30. quaest. 1., cap. 2. de cognat. spirit., non enim adeo facile matrimonia semel jure contracta dissolventur, aut abs jure conjugii legitimo arcendi sunt conjuges ex eo, quod filio recens nato periclitanti optime consulere voluerunt. Non ita sane dicendum esset de eo, qui filium suum ex stupro, adulteriove susceptum, utut necessitate interveniente, baptizaret; hic enim á contrahendis cum baptizati matre nuptiis omnino removeretur. Praeterea disputatum est, quinam proprie susceptorum nomine veniant. Et passim á Pragmaticis traditur, neminem proprie suscipere, nec propterea cognationem contrahere, nisi vere baptizatum, vel confirmatum teneat, seu tangat eo tempore, quo Sacramentum administratur, et quidem non ut tantum adjutorium ferat accidenti, aut delato ad ministrum Sacramenti, sed ut revera tanquam susceptoris officium gerere intendat: quod prudenter deducitur ex sacrorum canonum verbis, quibus ejus cognationis jura firmata sunt; non tamen requiritur, susceptorem respondere pro suscepto, seu fidem ejus nomine profiteri, licet ali-

quando sacris canonibus id onus impositum fuisse susceptoribus videatur, can. 105, de cons. dist. 4., cum hoc potius ad catechismum pertineat, quam ad Sacramenti administrationem, cujus potissimum causa cognationem contrahi traditum est. Quod si quisquam non per se baptizatum confirmatumve susceperit, sed per procuratorem, quod fieri posse, vel ipsa quotidiana praxis demonstrat, recepta hodie fuit opinio illorum, qui tradiderunt, non á procuratore, sed á principali, cognationem contrahi, cum non procurator, sed principalis vere susceptoris officio fungi intelligatur. Exinde deducitur, si quis Civitatem, Universitatem, vel Collegium velut susceptorem suum designet, nullam spiritualem cognationem contrahi, non sane cum Civitate, Universitate, vel Collegio, utpote quae corpora sunt cognationis incapacia; non cum Syndico Civitatis, Universitatis, vel Collegii, utpote qui non suo, sed alieno nomine suscipiat. Item disputatum est, an is, qui sacris canonibus á susceptoris officio arcetur, si nihilominus eo fungatur, cognationem contrahat; quemadmodum contigeret in eo, qui non est baptizatus, vel confirmatus, can. 102. de cons. dist. 4. Ego puto, nullam cognationis necessitudinem contrahi, quod leges eam inducentes praesumantur de iis tantum fecisse mentionem, qui legitimi sint susceptores. Eadem fere ratione, ubi Sacramentum baptismatis, vel confirmationis invalidum fuerit quacunque de causa, arbitror, nec ullam cognationem intercedere, quot leges cognationem inducentes mentionem fecerint non de externa conferendi baptismatis specie, sed de ipsa Sacramenti collatione. Quod si quaeras, num qui infantem suscipit, de quo dubitatur, an fuerit baptizatus, quique propterea baptizatur sub conditione, cognationem contrahere intelligatur: ego respondeo, haberi, ac si cognatio contrahatur, quoties res omnino dubia fuerit, et incerta, quemadmodum ex. gr. contingeret in infante exposito; cum enim hac in specie non probetur antea jam collatum, quod sub conditione baptisma confertur, tanquam verum baptisma, et cum effectu colocatum habetur. At quoties certum est, infantem baptisatum esse, ac dubitatur tantum leviore de causa, num in baptismate aliquid omissum fuerit ad substantiam Sacramenti pertinens, uti evenire solet, cum infans periclitatus statim baptizatur ab eo, qui non est valde edoctus in Sacramentorum administratione, non crediderim, contrahi spiritualem cognationem, cum mens Ecclesie in especie ad majorem quamdam, et pleniorem cautelam baptisma sub conditione conferendum receperit, non ut necessarium omnino sit ita conferre, neque

verosimiliter putent, qui conferunt aut collationi intersunt, vere Sacramentum administrari. Item ego non dubito, quin pro cognato non sit habendus ille, qui recens natum infantes in extremo vitae periculo constitutum suscipit, dum sine solemnitate baptizatur, eumque exhibet baptizanti; is enim verum suscipiendi animum non habet, et tantum vult necessarium munus obire, infantem sustinendo ut commodius Sacramentali aquae subjiciatur. Disputari etiam solet, an qui suscipit in baptismate filium Judaei, vel Infidelis, cognationem spiritualem contrahat cum Judaeis, Infidelibusve baptizati parentibus? Et puto, nullam cognationem contractam intelligi, cum ejus tanquam spiritualis necessitudinis Judaei, vel Infideles sint incapaces: neque mihi placet opinio illorum, qui crediderunt, cognationem esse penes Chiristianum tantum, non penes Judaeum, aut Infidelem, cum repugnet, cognationem fingere, nisi in duabus personis, quae tanquam cognatae mutuo habeantur, relativa enim sunt cógnomina sicut agnatorum, ita et cognatorum. Atque id adeo verum est ut licet deinde Infidelis, aut Judaeus ille baptizetur, non convalescat cognatio, utpote quae ab initio non fuit. Non est sane dubitandum, praesertim post Tridentinam sanctionem, qua intra augustiores fines coërcita est spiritualis cognatio, eam cognationem non contrahi ab ignorante; nimirum ab eo, qui certam personam se suscipere putat dum aliam suscipit; qui enim error impediret, ne adoptio facta crederetur, neve propterea civilis cognatio contracta, impedit quoque, ne contrahatur cognatio spiritualis: et quamquam sub Nomine Deus dedit Papae dicatur in can. 1. caus. 30. quaest. 1., ahuc contractam cognationem conseri, canon tamen ille utpote apocryphus nullius momenti est, neque dubitavit Alexander III. contra eumdem manifeste rescribere, cap. 2. de cognat. spirit. Denique observatu dignum est, hodie praesertim, in cognatione spirituali nullam induci adfinitatem; neque ex. gr. uxorem susceptoris dici posse cognationis quamdam speciem habere cum baptizato; *neque enim*, ut scribebat Paschalis II. in can. 5. caus. 30. quaest. 4., *cognationi carnis cognatio spiritus comparatur*; *neque per unionem carnis ad unionem spiritus pertransitur.* Sane olim id in disputationem viniebat ex eo, quod vulgo proferebantur Nicolaus I., et Innocentius I., item Chalcedonense Concilium ea conjugia improbavisse, can. 1. 2., et 3. caus. 30. quaest 4.. é contrario proferebantur Paschalis II., et Concilium Triburiense ea conjugia admisse, can. 4., et 5. ead. causa, et quaestione. Si Gratianus agnovisset, laudatos canones 1.

2., et 3. apocryphos esse, facile adhaesisset Concilii Triburiensis et Paschalis II. decreto. Sed quoniam putabat imprudens collector, se eorum omnium canonum auctoritate teneri, post canonem 5. laudatae quaestionis, facta distinctione conatus est, ut eos invicem componendo conciliaret tradens, distinguendum esse inter speciem, qua quis uxorem cognovisset post contractam spiritualem cognationem et speciem, qua quis tantum ante contractam eam cognationem cognovisset, ad priorem speciem referens canones 4., et 5. Nil mirum propterea esse debet, Si Clemens III. doctrinam Gratiani facile secutus, cognationis spiritualis jura ad affinitatem etiam extenderit in cap. 4. de cognat. spirit. Verum hodie haec supervacanea sunt post Tridentinum decretum, quo extra casus in eodem decreto expresos cognatio spiritualis minime extenditur.

Nondum recedendum puto ab hac generali cognationum materie, quousque nonulla subjecero ad investigandum, an quaecumque seu naturalia, seu divina, seu humana praecepta, quibus inter cognatos cujuscumque tandem generis cognatio fuerit, matrimonia improbata sunt; ita conjugiis obstent, ut conjugia contra ea contracta penitus irrita habeantur. Sane quae diximus naturali jure vetita inter consanguineos, vel adfines, irrita penitus erunt, propterea quod honestati repugnant, justa regulas generales in capite 1. praejactas. Idipsum praeterea dicemus, quotiescumque agatur de praeceptis divinis, quae aut explicaverunt pracepta naturalia aut paulo latius extenderunt. In caeteris autem necessitudinum impedimentis positivo jure constitutis, cur non idipsum dicendum sit, quando qui leges easdem positivas ediderunt, exemplo naturalis juris usi sunt, id est, naturalia cognationum, et necessitudinum jura ad alias necssitudines extendentes, voluerunt, quod in illis, id etiam in istis servari? Immo etiam liquet, leges easdem positivas fuisse munitas expresso irritante decreto, aut saltem ea formula, quae decreto irritanti aequipolleret. Ut á consanguinitate exordiar, quam Theodosius Magnus ad filios fratrum, et sororum primus extendit, liquet, eam fuisse Imperatoris mentem; etenim quando ejus filii in l. 19. cod. de nuptiis voluerunt Theodosianam legem abrogare, professi sunt, in posterum ea matimonia *legitima* futura, et legitimos filios exinde genitos, quod dici non potuisset, nisi Theodosiana lex irritum omnino conjugium dixisset. Quando recentioribus ad ulteriores generationes extensa consanguinitas fuit, clausula adjecta fuit hujusmodi: *conjugium separetur.* Ita in Concilio Moguntino can. 54. in

Concilio Vormaciensi can. 78., et in can. 21. caus. 35. quaest. 2., quae sane verba in conjugium, non in conjuges directa, vim habent decreti irritantis. Quamobren jure cum Romanis Correctoribus expungemus in can. 16. caus. 35. quaest. 2., cujuscumque sit auctoris, postrema illa verba non in conjugium, sed in conjuges directa, *quod si fecerint, separentur;* cum ea in integris canonis ejusdem exemplaribus desiderentur. Non erat autem opus in Lateranensi Concilio cap. 8. de consanguin. et adfin., novum decretum irritans adjicere, quia de quarto consanguinitatis gradu, quem retenendum mandarunt Lateranenses Antistites, jam firma erat vetus disciplina. De adfinitate idipsum dicendum est; statim ac enim, ut diximus, tradi coepit, *aequaliter* inter consanguineos, atque inter adfines, matrimonia improbari, can. 13. caus. 35. quaest. 2., Concilio Cabilonensi can. 29., et Concilio Vormaciensi cap. 78. idem erat, ac si dictum esset, conjugia inter adfines contracta penitus irrita fore. Exemplo adfinitatis inducta est justitia quaedam, ut vocant, publicae honestatis, l. 12. et 14. ff. de ritu nupt. Cur non, si inter adfines irritae erant nuptiae, irritae quoque essent, ubi justitia publicae honestatis intercederet? Addo, in l. 8. cod. de incest. nupt. decretum irritans expresse adparere, quemadmodum et in cap. un. de sponsal. in 6. In cognatione civili usurpata verba filiorum, fratrum, socrus et nurus, nonne indicant animum Legumlatorum irritandi conjugii? l. 14. 17. ff. de ritu nuptiar., l. 23.. et 44. ff. de adoption., can. 6. caus. 30. quaest. 3., immo et decreto irritante munitas fuisse leges veteres, auctor est Nicolaus in cap. un. de cognat. leg. Denique spiritualis cognatio ad exemplum civilis inducta easdem habuit vires; immo et Justinianus decretum irritans legi suae adposuisse videtur, dum dixit, susceptorem ad baptizati nuptias venire *omnimodo* prohibendum, l. 26. cod. nupt.

CAPUT V.

De iis, qui aliquo jam voluntario vinculo detinentur, ne conjugium ineant.

SUNT et alii complures, qui legibus a contrahendo conjugio arcentur, quales sunt ii, qui jam fidem suam aliis obstrinxerunt, vel quia

jam alteri conjugio juncti sunt, vel quia perpetuo, eoque solemni continentiae voto se Deo dedicaverunt. Quod imprimis ad eos attinet, qui conjugali jam vinculo adstringuntur, non dubito, quin divino jure, et quidem eo ipso, quod initio Creator Deus homini dedit, id definitum fuerit, quoniam ita in sacris literis apertissime demonstratur, Geneseos cap. 1., et 2., Matthaei. cap. 19. Si in hoc argumento ea congerere vellem rationum momenta, quae demostrarent, unius tantum cum una matrimonium esse debere, multa plane dici possent, ad ostendendum, in multiplici conjugum numero non recte observari posse naturales matrimonii fines; inter caeteros autem honestam liberorum educationem, et firmam inter virum et uxorem animorum conjunctionem. Distinguamus speciem á specie. Non agitur hoc in loco de eo casu, quo quis uxore dimissa, vel marito relicto, novum conjugium contrahat; opportunius enim de hac re sermo inferius instituetur, nimirum in postrema dissertatione de modis, quibus semel contracta conjugia dissolvuntur. Tantum huc pertinet investigare, an retento primo contracto conjugio, alteri contrahendo locus esse possit, quod vulgo simultaneam bigamiam, vel poligamiam appellant. Qua in re observo, unam uxorem pluribus maritis conjugii universas propemodum gentes improbavisse; in hoc enim multiplicis conjugii genere praeter alia absurda, quae agnoscuntur in specie viri plures uxores ducentis, duo alia emergunt singularia, quorum primum est, quod incerta proles ex eo multiplici conjugio nasceretur; incerta autem proles respectu patris honestam impedit educationem liberorum, cum nemo facile indicatur ad habendam curam liberorum, quos suos esse prorsus ignorat; alterum est, quod in familia vir princeps habetur, et veluti caput; é converso mulier est subdita viro; repugnat autem, uxorem duabus, pluribusve personis aequaliter subjectam dici eodem genere potestatis; quemadmodum repugnat, duo esse in eadem familia solida capita, seu duos principes, unde aut confusio, aut repugnantia imperii proficisceretur. Quod si de marito agatur, atque inquiratur, an plures ipsi repugnet ducere uxores, observo, ex eo multiplici conjugio alia absurda evenire. Quamquam enim vir ex pluribus uxoribus certos de se liberos ipse suscipiat, ipsae quoque uxores certos, unaquaeque de se, libetos susceptos intueri valeant, atque exhibere, tamen et vir, et liberi, et uxores variis exinde obnoxit redduntur familiaribus dissidis, contra bonum conjugii ab ipsis naturae legibus praestitutum. Quis statim non videat divisam viri

benevolentiam, divisos invicem uxorum animos, immo et mutuo repugnantes, divisos propterea liberos inter se, dum unusquisque maternam facile sequitur adfectionem; atque inde litibus, et jurgiis, odiisque ad poenitentiam usque protractis, latissimam aperiri viam in eo ipso, in quo natura voluit amorem, benevolentiam, atque arctissimam necessitudinem conciliari? Id adeo verum esse gentes omnes agnoverunt, ut quoties aliquae nimium in hac parte maritali licentiae indulgere se posse crediderunt, non aliter indulserint, quam ea conditione, ut unica diceretur, vera et legitima uxor, quasi materfamilias, et individuam habens cum marito dignitatem, atque praestantiam, caeterae vero mulieres inferiore gradu constituerentur, dictae ut plurimum generali nomine concubinae, et quasi uxoris vicariae, proindeque uxori eidem subjectae, et filios non tam sibi, quam legitimae uxore fictione quamdam parentes. Porro ista fiictio minore quidem potuit asperitatem familiarium dissidiorum, quae paulisper elevare videbatur varius constitutus ordo uxorum, et liberorum, nunquam tamen prorsus avertere valuit, uti facile liquet consideranti; aut enim evenit, et in concubinam, quamquam inferiore gradu constitutam, major sit benevolentia mariti, quam in uxorem; aut evenit, ut etiam major sit benevolentia patris in filios concubinae, quamquam inferiore loco constitutos, quam in filios uxoris, quando jus, aut juris fictio inducere quidem poterat, ut in hominum opinione uxor et filii uxoris digniores essent, ac praestantiores concubinis et filis concubinarum non tamen ut facto dilectiores essent, et aceptiores vel marito, vel patri, quod quantum semper repugnet naturalibus conjugii bonis, nemo non videt.

Verum enimvero has observationes utut maxime opportunas, dixerim etiam optimas, et per se satis idoneas ad imponendum cuicumque controversiae finem, si non praetereundas omnino, saltem levius attingendas putavi; si quidem durior, et salebrosior disputatio, quae in hoc proposito emergit, oritur ex facto, et consuetudine plurium populorm, qui multiplex conjugium probaverunt, quorum opinionem, et usum qui allegaret, non adeo sibi facile persuaderet, versari in ea re naturale praeceptum, quando naturales praeceptiones eae pasim dicuntur, quae á populis universis saltem cultioribus custodiuntur. Quid ergo? Si tantum de gentibus illis ageretur, quae divinis praeceptionibus neglectis, et nefario, etiam idolatrae scelere obcaecatae, naturales ipsas institutiones parvi facere et potuerunt, et consueverunt ex vitio natu-

rae semel corruptae, unde fit, ut depravatae nationes de pravis ruant praecipites in pejora, facile esset, huc revocare ea principia, quae posui initio hujus tractationis, dicendo nimirum, confugiendum esse ad primigeniam matrimonii naturam á Deo Creatore institutam, juxta quam Deus unum cum una tantumodo sociavit adjecta clausula: *Erunt duo in carne una;* dicendo praeterea, Christum Dominum in cap. 19. Matthaei conjugiorum jura ad primigeneas naturae institutiones exigentem ita declaravisse. Quod si in contrarium allegaretur, ex multitudine uxorum emergere etiam quaedam in rempublicam emolumenta: nimirum majorem liberorum numerum, incrementum propterea humani generis et societatis, in quo finis obtinetur amplior conjugiorum á natura ipsa intentus; facile etiam dicerem, nihilominus vel ipso mundi nascentis initio, quo necessaria erat humani generis propagatio, naturam non nisi unicam uxorem sociavisse viro; insuper numerum liberorum aut parum utilem societati esse, ubi nequeunt honeste, ac liberaliter educari, ubi praeterea discordia animorum inter ipsos liberos ex ipsa nativitate ex diversis matribus concitaretur, aut ita esse cum pace familiari, et liberali, educatione jungendum, ut, dum bonum liberorum multiplicandorum curatur, bonum familiae pacate regendae, educandaeque minime negligatur, quod sane nullo modo evenire potest, nisi unius tantum cum una sit matrimonuim. Sed quod gravissime disputationis hujus exitum turbare potest, sunt mores veterum Sanctorum virorum, ipsorum etiam Patriarcharum Hebraeorum qui plures uxores una duxerunt, quocumque appellarentur nomine, vel matrumfamilias, vel concubinatum, alias autem Deo aceptissimi fuisse deprehenduntur, et sacris veteris testamenti literis gloriose laudantur, quasi illorum vita honestissimo cuique nec poenitendo exemplo esse possit, quod profecto dici nequit, si naturalia praecepta temeravissent. Id adeo verum est, ut S. Ambrosius cum de Abrahamo loqueretur, qui ducta Sara duxit etiam ancillam Agar, inter plures illius Patriarchae excusationes, illam etiam proferret: *Quia Abraham ante legem Moysi, et ante Evangelium fuit, nondum interdictum adulterium videbatur, Poena criminis ex tempore legis est, quae crimen inhibuit, nec ante legem ulla rei damnatio est, sed ex lege. Non ergo in legem commisit Abraham, sed legem praevenit. Deus in paradiso conjugium laudaverat, non adul terium damnaverat,* can. 3. caus. 32. quaest 4.; quod secutus est Innocentius III. in cap. 8. vers. *nec ulli* de divortiis.

Digna est haec causa, quae in praesentia discutiatur. Certa ab incertis sejungamus, et ea, quae nullam unquam dubitationem admiserunt, ab iis, quae in dubium cadere possunt ob facta proposita in contrarium. Certum imprimis est, nullum unquam in sacris literis factum reperiri, aut probari, quo una uxor pluribus viris juncta deprehendatur; quamobrem facti disputatio eo tantum refertur, an uni marito rite permissum quandoque adpareat, plures uxores ducere. Deinde etiam certum est, generaliter in sacris literis fuisse viro prohibitum, ne plures uxores duceret, et quidem ea ipsa lege protoparentibus nostris tradita, quae sane naturalis est, dum uni viro á Deo juncta tantum fuit una uxor, et quidem eo tempore, quo maxime sollicita natura fuit de multiplicando hominum numero, dum dictum est, arctissimam esse debere inter virum et uxorem necessitudinem, eamdemque et filiali, et maternae praeferendum, dum dictum est, uxorem fore *adjutorium simile* viro, dum denique dictum est, *erunt duo iu carne una*, quae sane non nisi in uxore unica ducenda, vera esse possunt. Hac generalem legem renovavti Deus in Deuteronomio cap. 17. vers. 17. ibi: *Non habebis uxores plurimas, quae alliciant animum ejus.* In nova autem lege naturalis illa unitatis conjugalis honestas majorem adhuc firmitatem accepit immo et ad eludendos quoscumque praetextus in nitidiorem formam translata est, quando Christus Dominus primum invectos Judaeorum abusus reprehendens, omnia exigenda mandavit ad proptoparentum conjugium formam, ut duo essent in carne una, et recedere deberet vir á quacunque alia etiam parentum necessitudine, ut uxori primo ductae adhaereret, deinde quum mandaverit, ut abrogato libello repudii nulla alia uxor superinduceretur, potiore jura mandavisse intelligitur, ut ne alia quidem superinduceretur uxor prima et legitima uxore retenta, Matthaei cap. 19., et Marci cap. 10., denique matrimonium elevavit ad Sacramenti dignitatem, qua juxta phrasim Pauli in cap. 5. ad Ephes. in conjunctione viri et uxoris, conjunctio Christi et Ecclesiae significaretur; unde quemadmodum una erat, et perpetuo una extitura esset Ecclesia, quae Christo jungebatur, ita et una uxor esse deberet á marito ducenda. Postremo certum est, etiam in iis ipsis casibus in quibus exhibentur in sacris ipsis literis conjugia unius viri cum pluribus feminis, exhiberi praeterea emergentia dissidia familiaria inter uxores ipsas plures, item inter filios ex diversis matribus genitos, ipso naturae jure detestata; unde deducitur, ea, quae ibidem adferuntur, non esse generaliter proba-

bilia exempla, et quae in consequentiam facile trahi posent. Generalis dissiodiorum causa, aut occasio exprimitur in cap. 21. Deuteronom. vers. 15. ibi: *Si habuerit homo uxores duas, unam diiectam, et alteram odiosam, genuerintque ex eo liberos, et fuerit filius odiosae primogenitus, volueritque substantiam inter filios suos dividere, non poterit filum dilectae facere primogenitum et praeferre filio odiosae, sed filium odiosae agnoscet primogenitum, dabitque ei de his, quae habuerit cuncta duplicia, iste est enim principium liberorum ejus, et hic debentur primogenita.* Exempla etiam perspicua sunt simultatum exortarum inter Abraham, et Saram ocasione alterius uxoris Agar, et ex ea suscepti filii Ismaelis, Genes c. 21., item simultatum inter Annam, et Phenennam uxores Elcana, in libr. 1. Regum cap. 1., itidem simultatum inter Liam, et Rachelem, utut sorores, utramque Jacobo nuptam, de quibus in cap. 30. Genes. vers. 15. et seq., ut alia praetermitam numero plurima hujusmodi exempla.

Agedum vero facta Judaeorum veterum, ipsorum etiam Patriarcharum, aliorumve, qui in sacris veteris Testamenti literis commemorantur, expendamus. Viros poligamos in sacris eisdem literis commemoratos ad triplicem censum redigere oportet. Alii enim sunt, quos ex eo ipso sacrae literae improbant, vel criminis reos proclamant, vel etiam damnant; alii sunt, quos poligamos fuisse sacrae literae quidem narrant, quin tamen eorum conjugia expresse improbent, sed caeteroqui veluti, aliis vitiis inquinatos, et coram Deo peccatores notaverunt; alii denique sunt, qui feruntur fuisse bigami, vel poligami, una autem non solum ex eo non damnantur, sed et quasi ex absoluta legis observatione perfecti, atque Deo undecumque acceptissimi gloriose laudantur. Ex facto primi, et secundi generis hominum, sine injuria concludi posset, statim ac ipsi aut improbantur in divinis literis ex multiplicis conjugii causa, aut generaliter ex prava, quam iniverunt, vitae ratione damnantur, deliquisse eos contra naturalia praecepta, neque jure potuisse sibi plures conjuges jungere, eorumdem propterea factum nullum facessere posse negotium in propositae controversiae definitione. Tantum habenda est ratio hominum tertii generis, quorum facta ita expendere juvat, ut aut excusandi alii sint, propterea quod in certis versarentur adjunctis, in quibus id sibi licere arbitrati fuerint, quasi adversus generales naturae praeceptiones proposuissent probabiles exceptiones; aut saltem non omnino damnandi, quod non improbabilem suis

temporibus causam haberent putandi, sibi esse, divinitus á generali naturae regula dispensatum.

Utile est historica quadam narratione facta clariora percurrere. Primus Lamech exhibetur in sacris literis duas duxisse uxores, Adam nimirum, et Sellam, Gen. cap. 4. vers. 19. Is autem de stirpe perfidi Cain, qui et se humani sanguinis effusorem avita Caini exempla secutum confessus est, in vers. 32., tanti haberi non potest, ut dicendum sit, nihil ipsum admisisse adversus praecepta naturae ejusque impensiorem libidinem notari non posse, quando scimus, caeteros priscos homines ad seram usque Abrahami aetatem á multiplici conjugio constantissime temperasse. Deventum est ad Abrahae tempora, quando Sanctus Patriarcha Sarae uxori superinduxit Agar, nomine concubinae, Genes, cap. 16. (De Cethura non loquor, cujus conjugium huc non pertinet, propterea quod ducta fuerit post mortem uxoris Sarae, can. 1, caus. 32. quaest. 4., forte etiam post mortem Agar, quamquam ea modo uxor, modo concubina dicatur, Genes. cap. 25., juncto cap. 23., et libr. 1. Paralipom. cap. 1.). En primum virum eximae probitatis, duabus conjugibus junctum, quem tamen quisquam mirari non debet eo adductum, ut generales honestatis conjugalis leges insuper haberet, quando nec ipse aut sponte, aut statim eo adduci potuit, sed tum demum, cum plura menti obversarentur, quibus sibi videri posset, licere ex ancilla Agar liberos quaerere sine injuria naturalium praeceptionum conjugium duplex abominatum. Erat ipsi sterilis uxor, et jam senio confecta, quae jam spem omnem liberorum suscipiendorum abjecerat. Eidem promiserat jampridem Deus futurum, ut sicut stellarum coeli, ita et liberorum ejus magnus esset numerus, et talis, qui terram universam Canaam solidam possideret, Gen. cap. 12., et 15. Accedebant his preces Sarae uxoris viro offerentis ancillam Agar, ex qua susciperet liberos, Gen. cap. 16. Quis non intelligat, in his adjunctis, turbari potuisse Abrahae animum, statimque variis fuisse cogitationibus involutum? Hinc novam rem, quae nullum antea habebat probabile exempulm, horrere poterat, et quae generalibus naturae praeceptionibus repugnat. Illinc videbantur ipsi generalia naturae praecepta in ea singulari specie non habere locum, quando uxor sterilis erat, et jamdudum senectute confecta; alias autem divinas promissiones impleri non posse, nisi miro prodigio. sperabatur, et uxor ipsa ancillam Agar adjectis etiam enixis precibus exhibebat. Ita ego intelligo Ambrosii verba jam superius laudata, et quae

habentur in can. 3. caus. 32. quaest. 4. In his adjunctis cum Agar congredi se posse, forte etiam debere, censuit, ut liberis alias insperatis vacaret, ut divinis implendis promissionibus non exspectato miraculo occasionem praeberet, ut deprecanti Sarae indulgeret, quasi naturale praeceptum non superinducendae secundae conjugis cessaviese tunc videretur: nam secundum illud conjugium judicio Abrahae non oberat educationi liberorum, quando nullos ex Sara susceperat, neque ullos susceptorum ex eadem sperabat; neque oberat familiari tranquillitati, seu mutae inter se, et uxorem benevolentiae, quando non sponte, sed uxoris consilio, ac precibus, duceret Agar, alias velut ancillam potestati Sarae uxoris obnoxiam. His animi adfectionibus inclinatus secundum inivit conjugium, in quo non fuit á Deo reprehensus, quod bona fide omnia gesta deprehenderentur, nec nisi post diuturnam rei gerendae deliberationem, ut omittam in ea re altiora Supremi Numinis arcana scrutari, quam veluti symbolum magnorum, sacrorumque divinorum operum futurae aetati Deus ipse permisit, juxta observationes Pauli ipse permisit, juxta observationes Pauli Apostoli, in cap. 4. epis. ad Galatas, ibi: *Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, et unum de libera; qui de ancilla secundum carnem natas est, qui autem de libera: per repromissionem quae sunt per allegoriam dieta: haec enim sunt duo testamenta.* Caeterum eo facto conjugio, praesertim postquam etiam de Sara susceptus est filius permisit Deus, ut statim inter Saram utut dominam, et Agar utut ejus ancillam, simultates suborirentur, Gen. cap. 16., quemadmodum et inter liberos ex utraque uxore exinde natos, Gen. cap. 21., unde statim agnosceret Abraham, frustra se spem concepisse, futurum, ut in eo duplici conjugio adhuc naturalis matrimonii finis, quale est inter caetera familiare bonum, obtineretur; exinde etiam successoribus praeberetur exemplum, ne similia sequerentur, quamobrem consilio Sarae, probante Deo, eo adducci debuit Sanctus Patriarcha, ut conjugium illud secundum dissolveret, et quidem quasi minus recte contractum, ac facti poenitens et acillam uxorem, et filium ancillae uxoris ejiceret. dicto cap. 21. Gen., can. 9. caus 32. quaest. 4. Isaac Abrahae filius, familiarium exinde emergentium dissidiorum apprime conscius et testis, una fuit uxore contentus. Non ita Jacob filius Isaac, cui primum mens erat cum una Rachele conjungi, quique non nisi ex errore conjunctae Liae Rachelem deinde superinduxit, duas autem alias veluti concubinas adscivit ancillas uxorem, Balam, et Zelpham, Gen. cap. 29. 30. 35., et 37.

Non debeo heic iterum altissima divinae imperviae providentiae arcana scrutari, quae humanas mentes penitus latent, ob magna mysteria á Sanctis Patribus in hoc facto agnita, inter caeteros ab Augustino in canone 2. dist. 26. Dicam tamen, plurimum valere potuisse apud Jacobum respectu ducendarum ancillarum avita Abrahae exempla, quae sequi inde etiam sine altiore adjunctorum omnium investigatione turpe illi non videbatur, unde Augustinus factum illud excusans, ait: *Objiciuntur Jacob quatuor uxores, quod quando mos erat, crimen non erat*, can. 7. caus. 32. quaest. 4., mos, inquam, qui ab Abrahamo initium ceperat. Respectu vero duarum sororum ducendarum plurimum valere poterat cogitatio, quae suadebat, non esse abominabile conjugium cum Rachele ante Liam Jacobo desponsa, neque ratihabitionem conjugii Liae esse omnino spernendam, ut inter socerum magis sollicitum de conjugio Liae, et inter generum magis cupidum conjugii cum Rachele ineundi, nulla esset simultas, nullaque contentio, sed arctior fieret totius familiae necessitudo. Majora incitamenta Jacobo addere poterat divinae promissiones olim Abrahae factae de ejus semine sicut stellis multiplicando, quas promissiones eidem Jacobo Deus ipse confirmaverat his verbis: *Cresce, et multiplicare: Gentes, et populi nationum ex te erunt: Reges de lumbis tuis egredientur*, Gen. cap. 35. Caeterum vel ipsae sacrae literae haec omnia per historiam referentes, satis indicant, naturalia bona conjugii in hoc multiplici Jacobi conjugio non fuisse, sive ex eo, quod simultates inter uxores ipsas Liam, et Rachelem, utut sorores subortae fuerint, Gen. cap. 29., et 30., sive ex eo, quod verus amor inter Jacobi filios ex diversis matribus ortos minime extitit, Gen. cap. 37. Quidquid autem Laban Jacobi socer, Gen. cap. 31. vers. 54., generum rogans, ne alias uxores Liae, et Racheli superinduceret, ita locutus est, quasi tum *suas filias afflicturus fuiset?* Quid modo commemorem plures uxores Nachor fratris Abrahae, de quo legitur in cap. 22. vers. 24. Gen. aut. plures uxores Essau fratris Jacobi, de quo sermo fit Gen. cap. 26. vers. 34., et cap. 36. vers. 2., et 6? De facto enim talium virorum, utpote Deo minime acceptorum, minus solliciti esse debemus, de quibus propterea concludere possumus, eos, sicut in aliis causis, ita in ista, á naturali jure temere, et non sine crimine recessisse. Mores Nachor non satis fuisse Deo probatos, ex eo intelligimus, quod Deus Abrahae praeceperit, ut de cognatione sua, quasi sibi minus accepta, egrederetur, Gen. cap. 12., quamquam Deo deinde placuerit nuptiae Isaac cum Rebecca, quae

natalia non habebat improbanda, utpote de justa uxore Nachor progenita, non de superinducta Nachor concubina, Gen. cap. 24. Mores Esau fuisse Deo invisos nemo ignorat, qui vel leviter sacram historiam attigerit, quemadmodum et mores uxorum *quae ambae offenderant animum Isaac, et Rebeccae*, uti legimus in cap. 26. Gen. in fine. Equidem fateor, recentiore aetate Judaeos plures sibi conjuges adscivisse exempla potissimum pratexentes Abrahae, et Jacobi Patriarcharum, quorum gesta nemo lacessere dictis, immo nec singularibus allegationibus excusare audebat, quasi virorum omni exceptione majorum. Poterant illa exempla facile in medium ab eo proferri, qui diceret, se in pluribus ducendis uxoribus non novo libidinis genere efferri, sed antiquorum et majorum mores, ac consuetudinem prosequi. Caeterum ut plurium adparet, eos, quos constat, plures duxisse uxores, parum acceptos fuisse apud Deum, tantum non ob eam causam expresse damnatos; ne si forte expresse damnati fuissent, et specialiter ob multidinem uxorum, Judaeis eisdem á veri Dei cultu, et majorum suorum fide, ac religione frequentissime deflectentibus daretur occasio, detestandi majores suos, Abrahamum, et Jacobum, quos noverunt multiplici etiam matrimonio vacavisse; quam maxime autem interat religionis et pietatis, nihil minui existimationis veterum illorum Patriarcharum; unde quae ab initio providente Deo sacrarum altissimarum rerum symbola exiterunt, quaeque Abrahamo et Jacobo deliberantibus, opportuna, et suis temporibus congrue visa olim fuerunt, in quamdam veluti dispensationem, aut patientiam inflecti decuit, exemplo libelli repudii ob duritiam cordis Judaeorum lege Mosaica permittendi, in futarae redemptionis humanae tempora collata restitutione in integrum naturalium praeceptorum. Hinc inter caeteros Gedeon plures sibi uxores junxisse legitur, Judicum cap. 8. vers. 30., et 31., quamquam dicere possumus, Gedeonem non undecunque Deo gratum extitisse, licet olim electo populo praefectus á Deo fuisset. Item Hesron, et Caleb plures habuisse liquet uxores, libr. 1. Paralip. cap. 2. vers. 21. 24 26. 46., et 48., an Deo accepti ipsi fuerint, fateor me ignorare. Itidem in libr. 1. Paralipom. cap. 4. vers. 5. memoratur Assur duabus sociatus uxoribus, cujus mores an integri undecumque fuerint, sacrae literae non aperiunt. Idipsum dico de Sarai, de quo mentio fit in libr. 1. Paralip. cap. 8. vers. 8., et 9. Non memoro concubinatum Levites illius, de quo mentio ocurrit in cap. 19. et 20. Judicum; quae enim ibi dicitur concubina, legitima erat, et unica Levites uxor,

quemadmodum ex eisdem capitibus apertissime constat, forte ex eo singulari concubinae nomine appellata, quod é Levitae familia in paternam domum diverterat nec adhuc erat in domum mariti reducta. Qui vero prae caeteris sibi licere putabant plures uxores habere, erant vel ii, quibus sterilis uxor fuerat, et probro sibi vertebant nullos habere familiae successores, vel ii, qui populorum Duces erant, ac Principes, de quorum propagine amplificanda interesse plurimum videbatur; siquidem duobus his hominum generibus magis accommodabantur exempla veterum Patriarcharum Abrahae, et Jacobi, prout modo dicebatur ab ipsis, Abrahamum secundam uxorem dixisse, quod sterilis esset prima, et Jacobum tum demum ad ancillas uxorum accessisse, cum uxores parere desissent; modo dicebatur, ideo Ahrahamum, et Jacobum de multiplici generatione fuisse sollicitos, quod erant constituti veluti Duces, et Principes magnae familiae, in magnam gentem et populorum ex divinis promissionibus evassurae. En causam, quare Elcana post ductam Annam, praetextu sterilitatis ipsus duxit Phenennam, quamquam exitus plenus simultatum inter duas conjuges demonstravit, conjugium illud non omnino potuisse congruere naturali fini conjugiorum, libr. 1. Regum cap. 1. En causam quare etiam multi Judaeorum Reges plurimas sibi uxores adsciverunt: sic Saul praeter uxorem habuit concubinam, libr. 2. Reg. cap. 3. vers. 7., et cap. 21. vers. 11., qua tamen in re adhuc dici posset, mores Saulis non fuisse Deo probatos; sic David plures sibi conjuges junxit, libr. 1. Regun c. 25. in fine, cap. 27. vers. 4., cap. 40. vers. 5. et 18., libr. 2. cap. 2. vers, 2., cap. 3. vers 2., et sequ., praeter alias concubinas, libr. 2. Regum bap. 5. vers. 13. cap. 12. vers. 8., et 11., cap. 15. vers. 16., cap. 16. vers. 21., et 22., cap. 19. vers. 5., cap. 20. vers. 3., libr. 1. Paralip. cap. 3. vers. 9., et, cap. 16. vers. 3., quamquam multiplex ista, et vaga libido eo tandem Principem adduxit, ut ad probra adulteria, et impia homicidia progrederetur, extnde á Propheta divino jussu gravissime objurgatus, libr. 2. Regum cap. 11., et 12., utinam etiam id filius David pessimo non fuisset exemplo, que incesta se libidine maculaverunt, uti legimus in libr. 2. Regum cap. 13. Sic Salomoni legimus septigentas uxores fuisse, et concubinas trecentas, libr. 3. Regun cap. 11., ne quibus tamen dicitur: *Et averterunt mulieres cor ejus: Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos, nec erat cor. ejus perfectum coram Domino Deo suo.* Et quamquam tanta abominatio

ex eo propfecta fuiset, quod uxores sine discrimine duceret, etiam alienigenas et Idololatriae superstitionibus deditas, nemo tamen inficias ire potest, quin sensim eo adductus fuisset ex minis vaga, et longe plus aequo profecta libidine, cui uxorum plurimum ducendarum licentia occasionem latam praebuerat. Sic Roboamo et ipsi Regi, paternà Salomonis exempla secuto, fuerunt decem et octo uxores, praeter concubinas sexaginta, libr. 2. Paralip. cap. 11., quem tamen impium gessisse, et Deo abominabilem principatum nemo ignorat. Sic Abias et ipse Rex Roboami filius quatuordecim accepit uxores, libr. 2. Paralip. cap. 13., an vero ejus gesta accepta inde Deo fuerint, ignoramus. Sic Joras et ipse Rex multiplici uxorum consortio delectatus est, invisus tamen Deo quem sensit ultorem, libr. 2. Paralip. cap. 21. Sic denique Joas et ipse Rex duas duxit uxores, qua in re parcius sibi indulsit consilio Jojadae Sacerdotis, facile non patientis, magnam illam uxorem multitudinem veterum Regum voluntate inductam diutius in usu esse, libr. 2. Paralip. cap. 24. His universis Regibus occasionem multiplicis ineundi conjugii praebere etiam potuit gravis sollicitudo multiplicis suscipiendae prolis, qua fieret, ut domesticos, magisque fideles bellatores haberent ad tuendum Judaeorum Regum adversus exteros Principes, quibus etiam erant multi liberi ex multis uxoribus, quas ducere consueverant. Hinc autem forte Reges illi putaverunt, magis ea ratione consultum iri bono publico, et consulendum revera fuisse, insuper habito, seu postposito bono privato bene regendae familiae, quod sane naturali jure uxorem duci unicam postulavisset. Quid modo recenseam Principes alienigenas in sacris literis commemoratos, Balthasarem, qui plures et uxores et concubinas habebat, Danielis cap. 5. vers. 2. 3. et 23. Antiochum et ipsum multiplici conjugio delectatum, uti legitur in 1, 2. Machabaeor cap. 4. vers. 30., et Assuerum eadem consuetudine utentem, uti habetur in lib. Esther cap. 2.? Erant isiti Principes idololatriae dediti, quos si non puduit á veri Dei cultu longe removeri neque facile puduit, naturalem conjugiorum honestatem contemnere. Tantum adjiciam, puellam Esther divino consilio passam fuisse, ut et ipsa ad Assuerum adduceretur, unde sperabatur, quod deinde evenit, ut ejus opera Judaicus populos jamdiu misere pressus, in quamdam inciperet libertatis speciem proclamare, nec sine speciali divina dispensatione, qua etiam permissum traditur, ut Judaea puella alienigenae jungerentur, cujusmodi conjunctionem alias Deus ipse inter institutiones Moysi datas generaliter improbaverat. Ut paucis

universa concludam, dico, apud veteres homines perraro inveniri posse, et vix iu Abrahamo et Jacobo, probabile quoddam plurium ductarum uxorem exemplum, et quidem incertis causarum adjunctis, quae cum regulae generali exceptionem facere viderentur, regulam potius contrariam confirmabant; post haec frequentius quidem, sed non passim, in populo sancto conjugia ejus generis adparuisse, ubi aut sterilis prima uxor esset, aut ageretur de Principibus, vel insignibus quibusdam familiis, quarum respectu mayor liberorum suscipiendorum numerus videretur causis, ac temporibus opportunus: immo nec ista conjugia fuisse in sacris literis comprobata, quamquam expresse non reprobarentur, ne occasio exinde praeberetur carpendi facta veterum Patriarcharum, virosque eosdem sanctissimos, qui uni ex caeteris hominibus in Dei cultu perstiterant, contemnendi; immo et sacras ipsas literas, cum ea conjugia enarrarent, statim subjecisse oculis varia incommoda, et naturalium bonorum jacturam, quae ex multis ductis uxoribus idemtidem emergebant, unde homines occasionem arriperent avocandi se ab ea disciplina, ac consuetudine: caeterum post Christi Domini adventum, quum longe magis praeclara fidelibus baptizatis proponerentur exempla sequenda, quam exempla Abrahami, et Jacobi; quum veteris testamenti tanta non fuit amplius habenda ratio, utpote impletis figuris, et ad elegantiorem formam pietate, ac religione in Deum exacta, magis firmatas fuisse naturales praeceptiones, atque unitatem conjugii non de novo constitutam, sed ad naturalem simplicitatem restitutam, Matthaei cap. 19., immo et similitudine sacra unitatis Ecclesiae cum Christo junctae sanctificatam, epist. Pauli ad Ephesios cap. 5., quod et observavit Innocentius III. in cap. 8. de divortiis.

Naturalibus institutionibus ita restitutis, atque firmatis, quis dubitet, quin irritum sit secundum conjugium, consistente adhuc priore, quando agitur de naturali praecepto ea respiciente, quae intime cohaerent conjugii naturae, et quo non servato, conjugii fines minime obtinerentur? Quae in cap. 1. hujus dissertationis praestitui, rem hanc abunde declarant, neque opus pluribus in praesentia. Quid vero contra Ista principia molita non est hominum improbisismorum perfidia, ac libido? Non defuerunt, qui alium superinducere conjugem adamantes, non tantum thalami fidem violasse ausi, sed etiam data novi conjugii sponsione in prioris conjugiis necem machinati sunt. His obviam iverunt et civiles, et ecclesiasticae leges. Romano jure etiam antiquissimo generaliter

cautum fuit, ut adulter, et adultera invicem nunquam possent, ne soluto quidem priore conjugio, jungi, l. 11. §. 11. l. 40. ff. ad leg. Jul. de adulter., l. 13. ff. de his, quae ut indign., Nov. 134. cap. 12. Idipsum Patres ecclesiastici definiverunt, can. 1. 3. 4. 5., et 6. caus. 31. quaest. 1., inter quae refertur decretum Concilii Triburiensis anni 895. can. 4. ita conceptum: *Non licet ergo, nec Christianae religioni oportet, ut nullus ea utatur in matrimonio, cum qua prius pollutus est adulterio.* Ex quo colligitur, eam disciplinam etiam sub finem noni saeculi fuisse in Ecclesia confirmatam, et quidem ita, ut nullo jure matrimonium consisteret, cum etiam juxta vetustissimam Romanorum disciplinam irrita ea conjugia habita fuerint, dicta l. 11. §. 11. ff. ad leg. Jul. de adult., dicta l. 13. ff. de his, quae ut indign., dicta Nov. 134., immo et contractum matrimonium inter eos, qui de adulterio non convicti quidem, sed suspecti olim fuerant, conjecturam praebebat gravem, qua praesumeretur adulterium jam antea admissum, l. 27., et 34. cod. ad leg. Jul. de adulter. Nonnullis visum fuit, aliter placuisse Augustino in libr. 1. de nupt., et concupisc. cap. 10., cujus verba ita describuntur apud Gratianum in can. 1. caus. 31. quaest. 1. *Denique mortuo viro, cum que verum connubium fuit, fieri potest conjugium, cum quo praecessit adulterium.* Romani Correctores observaverunt, in editionibus operum B. Augustini, et uno Vaticano codice, unoque item Gratiani exemplari, ita legi: *Fieri verum connubium non potest;* quae sane si ita revera legenda essent, difficultatem omnem penitus submoverent. At subjiciunt iidem Correctores Romani, in duobus Vaticanis recentioribus codicibus negationem desiderari, proindeque in incerto reliquisse vibetur, cui lectioni magis adhaeserint. Quod ad Gratianum attinet, ejusque codicem, facile est concludere, collectorem ita scripsisse, uti legitur in vulgatis exemplaribus, nimirum sine particula negativa; secus consistere ea non possent, quae Gratianus idem ad eumdem canonem et superius, et statim inferius adnotavit. Quod spectat codices Augustini, Maurini Monachi curiosi librorum Augustinianorum investigatores referunt, se in optimis Augustini codicibus negativam particulam non invenisse. Ut autem Sancti Hipponensis Antistitis germana sententia expendatur, integra erant huc referenda verba Augustini, quorum pars etiam refertur in can. 28. caus. 32. quaest. 7. Ait ille, postquam generaliter scripsit, conjuges non posse invicem divortio separari: *Quod si quisquam fecerit, non legi hujus saeculi, ubi interveniente repudio sine crimine conceditur cum aliis alia*

copulare connubia, quod etiam Sanctum Moysen Dominus propter duritiam cordis illorum Israelitis permisisse testatur, sed lege Evangelii reus est adulterii, sicut etiam illa, si alteri nupserit. Usque adeo manent inter viventes semel inita jura nuptiarum, ut potius sint inter se conjuges, qui ab alterutro separati sunt, quam cum his, quibus aliis adhaeserunt. Cum aliis quippe adulteri non essent, nisi ad alterutrum conjuges permanerent. Denique mortuo viro, cum quo verum connubium fuit, fieri verum connubium potest, cum quo prius adulterium fuit. Ita manet inter viventes quidam conjugale, quod nec separatio, nec cum altero copulatio possit auferre; manet autem ad novam criminis, non ad vinculum foederis &c. Profecto liquet ex his, sententiam Augustini non pertinere ad propositam quaestionem, sed ad diversam speciem, nimirum ad eam, qua proponebatur, duos conjuges divortio facto fuisse sejunctos juxta veterem disciplinam. Secundum enim conjugium legibus publicis tunc non habebatur tanquam adulterium, quamquam secundum Evangelii leges merito appellari adulterium potuisset. Tum vero primum scripsit Augustinus, dici conjugium posse, quum vir, á quo uxor diverterat, obiisset. Nihil adjicio hoc in loco de sequentibus Augustini verbis depromptis ex libr. de bono conjugali, et relatis in §. *Posse sane* dicto can. 2. caus. 31. quaest. 1. ibi enim sermonem sanctus Vir instituerat non de nuptis adulterium passis, sed de concubinis, quarum conditio proxime ad conditionem nuptarum accedebat, de quibus propterea dici poterat, *posse fieri nuptias ex personis male conjunctis, honesto placito postea consequente.* Utrumque Augustini locum rectissime Gratianus interpretatus est, uti liquet ex ejusdem verbis laudato canoni subjectis; sed non ita accuratum se gessit veteris disciplinae retinendae custodem, ac vindicem in tota quaest. 1. caus. 31., etenim ibidem variis priscis canonibus descriptis, conclusit suffragio suo, tum demum irritum esse adulterorum conjugium, quum viro vivente sponsio inita fuisset inter adulteros de futuris nuptiis jurejurando firmata. Igitur primus Gratianus sponte novam disciplinam invehere voluit, seu veterem generalem disciplinam ad certos tantum casus coërcere. At recentiores Interpretes neque omnino disciplinam veterem sequi maluerunt; siquidem commenti sunt certos casus, quibus inter adulterum, et adulteram nullo modo conjugium consistere posset, et extra quos consisteret eo tempore, quo dissolutum prius conjugium proponeretur. Hinc passim tradi coepit, in his tantum facti speciebus inter adulteros nun-

quam esse posse conjugium: primo, si inter illos fides, et pactio futuri matrimonii intercesserit, quod et definitum fuit in cap. 1., et 6. de eo, qui duxit: secundo, si conscii vitae conjugiis nihilominus palam matrimonium contrahere non erubuerint, sive id contingerit ante, sive post admissum adulterii crimen, cap. ult. eod. tit., quin tamen sufficiat, alterutrum conscium esse, altero ignorante; nam si forte maritus puellam nubilem blande pellexerit, fingens, se conjugii lege solutum, et sub futuri conjugii spe violaverit ignorantem, traditum est, inter ipsos nuptias soluto matrimonio non prohiberi, dicto cap. 1., et cap. 7. eod. tit.: tertio, si maritus adulter, vel uxor adultera aliquid moliti, fuerint in mortem conjugis, sive secuta fuerit mors, sive non, cap. 3. eod. tit., ubi animadvertendum est, morte conjugis secuta, matrimonium iniri inter illos non posse, etiam si adulterium non praecessit. Immo et traditum est, id adhuc observari oportere, licet forte conjux occisus infidelis esset, et ad alterius conjugis conversiònem et secuta occisio fuerit, et initum matrimonium, cum tale damnum cum tali lucro Ecclesia non compenset, cap. 1. de convers. infidel. Verum haec omnia, quae diximus de iis, qui fidem conjugii dederunt, alteri conjugio non jungendis, minime pertinent ad eos, qui tantum dederunt sponsalium fidem; licet enim isti delinquant, dum sponsalium fidem nòn servant, subsequens tamen conjugium cum altera contractum jure consistet, cap. 15. de sponsal. Nihil in hanc rem in praesentia adjicio, utpote superius jam fusius explicatam, cum de sponsalibus verba facerem.

Succedit altera investigatio de iis, qui voto continentiae elicito fidem suam Deo obstrinxerunt, ne unquam conjugia contraherent. Quicumque generaliter, et sine ulla prorsus exceptione diceret, non licere matrimonio jungi eos, qui votum continentiae emiserint, quicumque tandem ii sint, et qualecumque sit votum, dummodo libere emissum, ac voluntarie, rem ille traderet in vulgari prudentia positam, quae consonat naturalibus aeque, ac divinis praeceptis lege publica confirmatis. At quoties eo res redigatur, ut contracta à voventibus matrimonia irrita fore credantur, intricamur disputationibus acerrimis, quibus sane nisi legum definitionibus finis esset impositus, propemodum in incerto, aut saltem inter contradictas opiniones fluctuaremus. Antiqua est de viribus nuptiarum post votum continentiae contractarum controversia; nam vel ipsi veteres Ecclesiae Patres diversis in

hac materie formulis usi sunt, ex quibus in contrarias ivisse opiniones videbantur; aliis dum publice populum alloquerentur, declamantibus, eas nuptias incertas esse, neque longe ab adulterio remotas, can. 2, et 9. dist. 27., can. 1. 3. 10. 17., et 21. caus. 27. quaest. 1., aut ista conjugia contrahentes ad continentiae propositum esse revocandos, atque á conjugibus separandos, can. 2. 5. 7. 13., et 15. caus 27. quaest. 1. aliis é contrario poenitentiis quidem expiandos esse praevaricatores mandantibus, conjugio tamen non dissoluto, can. 2., et 9. dist. 27. can. 12. 22. 24. 30. 41. caus. 27. quaest. 1. Tota haec res variis Ecclesiarum usibus fuit obnoxia, immo et pro varietate adjunctorum praesertim pro votorum, et voventium qualitate, varias definitiones accepit; immo et quibus in casibus non definiretur quidem, irritum esse conjugium, attamen contrahentes diuturnae, aliquando etiam perpetuae poenitentiae addicerentur, in qua constitutis conjugio interdicebatur; nonnulli putarunt, conjugium irritum habitum fuisse. Gratianus in codice suo scrutatus canones veteris in 27. caus. queast. 1., post canonem 40. generaliter imprimis statuit, *voventes prohiberi contrahere matrimonia, sed quosdam eorum, si contraxerint, juberi separari;* quosdam, inquit, ut indicaret, quorundam matrimonia etiam irrita fore, quorundam tantum illicita; et in fine ejusdem quaestionis post canonem 43. discrimina eorumdem conjugiorum dixit se *evidenter ostendisse in capitulo de ordinatione Clericorum.* Retulit se ad distintionem 27., quam qui percurrerit universam, non sane percipiet, qua ratione Gratianus professus fuerit, *se evidenter ostendisse;* nam post canonem 1. adnotavit, *Diaconum post susceptam ordinationem, et emissum continentiae votum contracta matrimonio licite uti posse, si á ministerio cessare voluerit, praeterea quod et si in ordinatione sua castitatis votum obtulerit, tamen tanta est vis in Sacramento conjugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum conjugium.* Deinde vero mutata in parte sententia post canonem 8. duplex voventum genus distinxit, primum eorum, qui *simpliciter* voventes sunt, alterum eorum, *quibus post votum beneficium accedit consecrationis, vel propositum religionis;* quod ut verosimilibus Gratianus redderet, in cap. 3. adjecit vocem illam *simplex;* quae apud Theodorum desideratur, immo et apud eumdem Gratianum non adest in can. ult. caus. 27. quaest. 1., ubi idem fragmentum recensetur; nisi dicere malis, vocem illam *simplex* recentiore manu fuisse adsutam codici Gratianeo. Qua facta distintione dixit Gratianus, votum simplex non dirime-

re matrimonium, et contra contingere in alio votorum genere. Scholastici, qui erant Gratianeae doctrinae valde studiosi, retento nomine voti *simplicis* á Gratiano, invento ad significandam priorum votorum speciem, ut breviorem, et Scholae accommodatam phrasim adhiberent, voto simplici opposuere *solemne*, quo posteriorem votorum speciem designarent, statuentes inde, non simplici, sed solemni continentiae voto conjugia dirimi, quod Coelestinus III. comprobavit, cap. 6. qui Cler. vel vov. Post hanc receptam distintionem non omnis disputatio finita fuit, immo duplex reddita: primum enim in dubitationem venire poterat, quaenam simplicia, quaenam solemnia vota appellari possent, aut deberent: deinde investiganda erat causa, quare quod solemne dicebatur, matrimonium dirimeret, non ita, quod simplex votum appellabatur. Prior quaestio quodammodo jam definita fuerat á Gratiano post Canonem 8. dist. 27., quando tradidit, dirimi matrimonium, si voto continentiae *vel beneficium consecrationis, vel propositum religionis accessisset*, unde hujusmodi votum solemne dici poterat, caetera autem simplicia, quae matrimonia non dirimerent, cap. 3. qui Cler. vel vov.. Verum perspicua non erat apud Scholasticos definitio; quod enim de beneficio consecrationis dicebatur, non videbatur, esse certum respectu Diaconorum, eove minus Subdiaconorum in conspectu Gratianeae ejusdem doctrinae in can. 1. dist. 27., junctis iis, quae Gratianus ipse ad eum, canonem adnotavit; item quod dicebatur de proposito religionis, adhuc dificultatem facere poterat, num nomine propositi religionis intelligeretur actu elicita religiosa professio, num solum et simplex propositum religiosam vitam certo tempore ineundi. Respectu ordinum accesserat difficultas ex eo, quod recens Subdiaconatus ordo sacrorum numero haberi inciperet; respectu religiosae professionis ex eo, quod duplici modo ea fieri posset, vel tacite, vel expresse. Omnes hujus generis controversiae deductae fuerunt ad Bonifacium VIII., qui auctoritate sua definivit, votum solemne in proposito illud dici, *quod solemnizatum fuerit per susceptionem sacri Ordinis* (cujus nomine tum etiam veniebat Subdiaconatus, cap. 9. de aet., et qual. praef.) *aut, per professionem expressam, vel tacitam factam alicui de religionibus per Sedem Apostolicam adprobatis*, cap. un. de voto in 6. Itaque ex Bonifacio VIII. in quamdam lucis perspicuitatem adducta fuit Gratianea doctrina, ac confirmata: nimirum, cujuscumque sacri Ordinis susceptionem etiam Subdiaconatus, matrimonium prorsus obesse, quemadmodum

quamcumque religionis professionem sive expressam, sive tacitam, dummodo fuisset religio per Sedem Apostolicam adprobata; jamdiu enim obtinuerat temporibus Bonifaccii VIII., ut nulla institui religio posset, nisi accedente Sedis Apostolicae auctoritate, cap. ult. de relig. dom., cap. un. eod tit. in 6. Inde insuper habitae fuerunt veterum constitutiones, quasi penitus abrogatae post novam invectam disciplinam; inter caeteros abrogati fuerunt canones 1., et 6. dist. 27 Clarius adhuc Bonifacianum rescriptum explicavit edicto suo Joannes XXII. in extrav. un. de voto, et voti red., adjiciens, non sufficere religiosam quamcumque professionem in religione á Sede Apostolica comprobata, sed ulterius requiri, ut undecumque perfecta religio dici possit, ea nimirum cujus *professio ad castitatis custodiam, et abdicationem temporalium suos professores adstringat.* Quamobrem sequitur, nihil hodie obesse validitati conjugii ab eo contracti, qui religioni militari eas omnes conditionis non habenti addictus fuerit, eove minus ab eo, qui tertium Ordini S. Francisci, vel S. Dominici extra claustra vivens professus sit, quemadmodum nec ab eo, qui sub vitae eremiticae nomine continentiam in manu Episcopi voverit, habitumque eremitarum induerit. Addidisse videtur Concilium Tridentinum, professionem debere esse solemnen, in can. 6., et 9. sess. 24. de Ref. matr., unde dubitatum olim ab aliquibus fuit, an Religiosi Societatis Jesu ex priore voto quamquam minus solemniter emisso eadem ratione, qua caeteri solemniter profitentes, ad contrahenda conjugia inhabiles haberentur; sed rem singulari constitutione, quae incipit: *Ascendente Domino*, declaravit Gregorius XIII. decernens, ita eos habendos esse in proposito, quemadmodum caeteri solemniter professi. Difficilior erat solutu altera quaestio, qua causa erat investiganda, cur non quidem simplex, sed solemne tantum votum conjugia dirimeret; in qua definienda mirum est, quot, et quanta in medium prodita fuerint, nescio an singula ad sanam, et sinceram philosophiam accommodata. Gratianus post canonem 1. dist. 27. generaliter tradidit, *tantum esse vim in Sacramento conjugii, quod nec ex violatione voti potest dissolvi ipsum conjugium.* Verum haec ratio cum aeque vigeat in voto solemni, ac simplici, praesertim autem, quod confirmata videatur in dicto canone 1., in quo species erat de voto continentiae occasione Diaconalis ordinationis elicito, turbat potius, et evertit ea discrimina, quae agnita fuerant inter votum simplex, et solemne. Alii dixerunt, in voto solemni majorem esse deliberatio-

nem, quam in voto simplici. Verum isti parum animadverterunt, meo judicio, ad naturam voti simplicis, et solemnis; non enim ex majoris, vel minoris deliberationis causa votum aut simplex dicitur, aut solemne, sed ex aliis causis, qualis est aut religiosa professio, aut susceptio sacri Ordinis; immo et potest aliquando contingere, ut gravior deliberatio sit in simplici, quam in solemni edendo voto, quo tamen in casu dici non potest votum simplex conjugio obicem ponere. Alii tradiderunt, in voto simplici meram inesse promissionem, seu mesam personalem obligationem, in voto autem solemni praeterea fieri, quamdam veluti corporalem traditionem, adeo ut respectu monasticae professionis ita quis transformetur, ut pro mortuo habeatur; respectu autem sacrae Ordinationis transformetur etiam vovens, et de persona profana incipiat esse sacra; ut exinde mirum non sit, votum solemne irritum fieri numquam posse, secus ac votum simplex adducta in eam rem similitudine sponsalium, et matrimonii, propterea quod nuda sponsalium fides non dirimat subsequentes nuptias cum alio contractas, secus ac contingat in data fide conjugii; adjecta etiam similitudine emptionis, et venditionis quae si nuda conventione celebretur, non obest, quin res in venditionem, emptionemque deducta favore alterius cedatur, secus ac contingat, si emptio, et venditio jam sit rei traditione perfecta. Sunt magis haec ingeniosa, quam vera, nimirum referta symbolis, et figuris, Asceticorum potius meditationibus accommodata, quam Philosophorum, et Jureconsultorum sententis. Etenim imprimis falsum est, ex natura voti solemni eum effectum oriri, quando scimus aliquando constitutos in sacris Ordinibus, si non licite, saltem valide conjugium contraxisse, can. 1. dist. 27., l. 45. cod. de Episc. et Cler. Deinde non satis percipitur, quommodo in voto simplici traditio non sequatur eodem fere modo, quo in voto solemni; quando aeque corpus suum ad effectum continentiae servandae Deo dicat, et dedit, quicumque qualecumpue votum emittat; eamque ad rem sponsalium similitudo minime pertinet, cum sponsalia in futuram, votum in praesentem, et perpetuam obligationem conferatur; eove minus ad eamdem rem pertinet similitudo emptionis, et venditionis longe remota; neque enim facile respectu Dei votum acceptantis traditio corporis, seu dedicatio tota sui ipsius ab homine facta á vera traditione distinguatur, quando ea obligatio personalis ad nullam rem, sed ad ipsam personam tota refertur; im-

mo et natura pollicitationis, quae in voto inest, arctius obligat, quam natura caeterorum pactorum, qui inter homines ineuntur argumento l. 7. ff. de pollicitation.

Sunt istae vulgares traditiones, ex quibus concludere quidem oporter, non aliter irrita esse illorum, qui olim voverunt, conjugia quam ubi votum solemne fuerit, seu ubi votum elicitum fuerit una cum religiosa facta professoine, vel una cum sacri Ordinis susceptione; in caeteris autem votis, quae simplicia dicuntur, delinquere quidem conjugia contrahentes, non tamen conjugia irrita fieri. At quoties in causam discriminis inquirendum sit, altiora juvat principia figere, ex quibus tota haec controversia definiatur. Itaque dico, votum continentiae, qualecumque sit, suapte natura matrimonii dein contracti firmitati minime obesse. Etenim licet divino jure unusquisque votum semel emissum implere cogatur, quoties tamen non impletur, et aliquid fit, quod non tam jure publico, quam jure divino firmatur, ne facile rescindatur; quod contra votum, utut improbe factum est, adhuc revera subsistit. Connubium quidem juris nomen est; multa tamen in facto consistunt legum publicarum providentia digna, quae jus sequuntur, qualis est inter caetera suscepta familiae cura, et educatio liberorum, quae sane omnia negligi deberent, si praetextu voti continentiae pridem eliciti, insuper haberentur. Et quando á similibus argumentantur, qui alias observationes edisse modo notati sunt, et ego exemplo á simili perito observationem confirmo. Naturali jure quis prohibetur, ne aedificet ex tignis alienis. Si tamen inde aedificaverit, vetat jus publicum, ne petente quidem domino tignorum, everti aedificium, non alia sane de causa, nisi quod overso aedificio ruinis deformaretur urbs, in quo publicus urbis splendor, et decus minueretur; quasi cum duo detrimenta concurrunt, primum privatum, alterum publicum, potius cavendum sit, ne publicum damnum emergat, insuper habito damno privatorum. Idipsum fere evenit in conjugio eorum, qui castitatem voverunt. Urget hinc bonum privatum continentiae, quam voverunt; illinc bonum publicum matrimonii, quod contraxerunt; istud propterea erit illi anteferendum, can. 2., et 3. dist. 27. can. 2. 24., et 41. caus. 27. quaest. 1. Non ignoro, ex veteribus Ecclesiae Patribus fuisse quosdam, qui conjugia post votum continentiae contracta adulterii, vel incestus nomine appellaverunt, immo et dixerunt, conjuges illos adulteris, et incestuosis esse pejores, can. 9. dist.

27., et alibi, quemadmodum superius notatum fuit. Verum aut hi Sancti doctores ea in specie persequi voluerunt gravitatem sceleris, ajendo, voti violatores fidem Deo datam fefellisse, quod adulterii instar est, quin tamen de vi nuptiarum verba facerent; aut si de vi nuptiarum forte eos locutos fuisse putes, non fuit recepta illorum opinio ab aliis Patribus, inter quos est Augustinus, cujus monumenta sunt in dicto can. 2. dist. 27., et dicto can. 41. caus. 27. quaest. 1., quemque in hac re sequi, idem est, ac receptae Ecclesiae disciplinae adhaerere. Vera est haec regula in genere suo; non tamen adeo sancta, et inconcussa, ut facultas, ac potestas contra certis in casibus statuendi denegetur iis, qui impedimenta conjugiis lege publica objicere possunt. Ergo eadem regula tum demum recipienda non erit, quoties certis in casibus adpareat lex publica edita, quae voventium matrimonia irrita omnino reddiderit. In simplicibus votis, seu extra causam monasticae professionis, et susceptionis sacrorum Ordinum, quia singulari lege irritante destituimur, regulae generali adhaeremus. In votis solemnibus, seu in causa monasticae professionis, aut susceptionis sacri Ordinis, habemus singularem legem irritantem, proptereaque á regula generali receditur. Et quidem has singulares leges irritantes jam superius indicavi; caeterum quaedam juvat subjicere in praesentia ad universam materiam illustrandam, quae spectant ad irritata conjugia, qua monachorum, qua Clericorum in sacris Ordinibus constitutorum; multa enim sunt adnotanda ad earum legum origines, et causas; unde et causae, et origines illius, qui hodie etiam obtinet, disciplinae, perspicue, dilucideque pandantur.

Ut de monastica professione primum dicam, designandae sunt variae temporum notae. Nimirum priscis Ecclesiae saeculis omnino privatae ut plurimum erant monachorum institutiones, adeo ut fere singuli singulas sibi regulas sequendas proponerent, pro lubitu aut restringendas arctius, aut latius relaxandas; unde Hieronymus ad Rusticum monachum scribens, eum monebat, ut certum sibi Praefectum constitueret, á cujus jussione penderet, can. 41. caus. 7. quaest. 1. Interea ad evitandam adeo amplam libertatem nonnulli coeperunt institutiones ab aliis monachis factas sequi, ab iis praesertim, quorum magna nominis fama erat, atque existimatio, inter quos erant S. Basilius, et nonnulli S. Basilii imitatores. Caeterum hae regulae adhuc privatarum praeceptionum loco habebantur, necdum publica auctoritate probatae, ac

confirmatae, ut patet ex regulis editis ab Holstenio; quamobrem singuli Praepositi monachorum, ubi primum institui coeperunt, easdem pro lubito immutabant. Praeterea cum monachi non expresse continentiam voverent, sed tacite, ex eo quod in regula monachis praecipiebatur, ut perpetuam continentiam servarent, et monachi iidem voto sese ad observationem regulae adstringebant, eam ob rem si relaxari regula poterat in aliis capitibus, putabant nonnulli monachi, etiam relaxari posse perpetuae continentiae leges; neque enim sibi ipsi persuadebant, qui illud propositum á se abjicere meditabantur, adeo religiosae, vitae cohaerere individua ratione continentiae perpetuae professionem, quemadmodum persuaderi debuisse recentiores Pontifices declaraverunt in cap. 6. in fine de statu monach. Difficile est definire, iis temporibus conjugia inita á monachis, irrita omnino fuisse, ex eo quod necdum prodierat lex publica, qua eadem conjugia penitus rescinderentur. Tantum lege publica ecclesiastica vetitum graviter monachis erat, ne conjugia contraherent, indicta adversus contrahentes poena excomunicationis, quibus etiam non nisi post diuturnam poenitentiam reconciliatio concederetur, quod et Siricius Papa, et Chalcedonense Concilium statuit, can. 11., junctis Romanorum Correctorum notis, et can. 22. caus. 27. quaest. 1. Praeterea generaliter statuerunt Leo et Anthemius Imperatores, ne monachi potestatem haberent monasteria deserendi, alias legum austeritate subjicerentur, l. 29. cod. de Episc., et Cler. speciali deinde poena adjecta á subsequentibus Imperatoribus, ut res olim Monasterio donatas amitterent, l. 39., et 53. §. 1. vers. *Quoniam autem* cod. eod. tit., Nov. 5. cap. 6., juncta Nov. 76., et 123. cap. 37. 38., et 42. Hae tamen leges, quibus, firmata monachorum consistentia in Monasteriis, auferebatur monachis omnis occasio matrimonia contrahendi, non expresse irritaverant contracta ab ipsis matrimonia In iis adjunctis, monachi, ut poenas evaderent, curabant, se á Monasteriis transferri ad Ecclesias, quibus ministrarent, non quidem in majoribus ordinibus, sed in gradu quodam inferiore, ex gr. Cantorum, auc Lectorum; cum enim agnoscerent, Clericis in gradu inferiore constitutis non esse interdictum conjugio, putabant, rite se tum matrimonia posse contrahere, praetexentes, se speciali non esse continentiae voto alligatos, votum autem servandae generaliter regulae dissolutum fuisse per relationem eorumdem in numerum, et censum Clericorum. Id expresse vetuit Justinianus Imperator in Nov. 5. cap.

8. statuens, inobedientes et á clericali recens suscepto gradu dejici, atque in poenas monachorum conjugia contrahentium incidere, ac si in hac parte soluti non essent á monasticae regulae observatione: adeo verum semper fuit, monachos ad clerum translatos adhuc suae praeceptis obstringi in iis, quae clericae conditioni non adversantur, potissimum autem in iis, quae clericam eamdem conditionem possunt magis, magisque perficere, et reddere honoratiorem. Verum cum quinto, et sexto saeculo caveri inciperet, ut monachi uxorem ducentes ad poenitentiam adducerentur non alibi, quam in arctiore Monasterii recessu subeundam, qua fieret, ut in Monasterio severiore lege vitam perpetuo traducerent, Nov. 123. cap. 43., can. 15. 16. 18. 19. 39. caus. 27. quaest. 1., si non iis, legibus matrimonium expresse irritabatur (neque enim tunc temporis irritari ea conjugia opus erat, ob receptam Justinianeam disciplinam mox commemorandam), tta tamen res arat usu confirmata, ac si matrimonium nen valeret, non quasi ab initio irritum, sed quasi per regressum ad Monasteria dissolutum. Si enim vel ipsum rite contractum conjugium á personis ab omni continentiae voto liberis, per subsequentem monasticam professionem dissolvi, tunc temporis credebantur ex legibus Justinianeis, l. 53. §. ult., l. 56. cod. de Episc., et Cleric., Nov. 22· cap. 5., Nov. 117. cap. 12., Nov. 123. cap. 40. potiore jure dissolutum censebatur conjugium cum injuria religiosae olim initae professionis contractum, statim ac conjux iterum ad Monasterium, vitamque monasticam reducebatur; unde parum, aut vix intererat, decretum irritans legi prohibenti adjicere, quando post regressum ad Monasterium, ita matrimonium habebatur, ac si nullo modo consisteret. Eodem sexto saeculo in Occidente communis fieri coepit monachis universis S. Benedicti Regula, et una viguit apud omnes usque ad saeculum Ecclesiae undecimum; tum vero ubi qui ex monachis Monasterio relicto conjugia inivisset, renovatae fuerunt veteres leges in Concilio Triburiensi can. 11. 12. 13., et 14. caus. 27. quaest. 1., cautumque, ut monachi regulae desertores ad Monasterium etiam inviti reducerentur, quod satis videbatur ad eosdem monachos á voluntate ineundi, conjugii avocandos; an vero dissolveretur conjugii vinculum, mihi non satis liquet, quia non satis perspectum habeo, quo primum tempore recessum fuerit á disciplina Justinianea modo commemorata, juxta quam credebatur, per ingressum, aut regressum in religionem matrimonia rite

contracta posse dissolvi. Tandem initio saeculi duodecimi suprema manus adposita fuit huic disciplinae, et sub Calixto II. in Concilio Lateranensi anni 1123. can. 21. statutum est, ut irrita omnino forent ea conjugia, can. 8. dist. 27., ubi praeter poenam in personas illas conjugium contrahentes illatam, dicitur, *contracta quoque conjugia disjungi*, quae verba, utpote in conjugium ipsum collata, vim decreti irritantis praeseferunt. Idipsum paulo postea, seu anno 1139. confirmavit in Lateranensi Concilio Innocentius II. in can. 40. caus. 27. quaest. 1. ita definiens: *Hujusmodi copulationem matrimonium non esse cencemus*; atque id expresse ad Sanctimonialis feminas extendit. Et quidem ego puto, non novam quidem disciplinam exitu inspecto his constitutionibus fuisse inductam, etenim ut ajebam, ante hos Pontificios canones monachi post initum conjugium ad Monasteria revocati ita habebantur, ac si soluti essent á vinculo conjugii: tantum opus fuit novis canonibus ad co tinendos monachos in officio, quia saeculo undecimo coeperat recedi á disciplina Justiniani, nec tutum erat dicere, per monasticam professionem matrimonia posse dissolvi. Et quidem nemo exinde non colligit, potissiman matrimonii dissolvendi causam in eo fuisse positam, quod perpetuo monachus in Monasterio consistere deberet, eo etiam reducendus, si quandoque recessisset, non simpliciter ex emisso continentiae voto, praesertim quod olim monachi non expresse continentiam Deo sponderent, sed tacite tantum, nimirum generaliter pollicentes, se regulam servaturos, et in ejus observatione constantissime perstituros. Primus S. Franciscus Assisias voluit, ut suo Ordini adscribendi expresse continentiam profiterentur, quo clarius intelligerent illi, se omnem omnino contrahendi conjugii spem abjecisse, cujus Franciscanae regulae exemplum et plures alii Monachorum Ordines secuti fuerunt. Hinc reddita est generalis disciplina ad nostra usque tempora traducta, et hodie vigens, qua certum est, et Monachorum et Sanctimonialium conjugia esse penitus irrita, dummodo ea intercedant, quae superius dixi constituta fuisse á Bonifacio VIII. in cap. un. de voto in 6., ab Joanne XXII. in extrav. un. eod. tit., juncto can. 9. Concilii Tridentini in sess. 24. de Ref. matrimon.

Difficilius est investigare Clericorum disciplinam ab Apostolicis temporibus ad nos usque traductam. Divino jure Clericis indictam fuisse continentiae legem, ita ut nec uxores ducere, nec ductis uti posint, adfirmari tuto non potest, quando Concilium Tridentinum caute in can. 9,

de Sacramento matrimonii legis tantummodo Eccleciasticis fecit mentionem. Revera quoties respicio ad Apostolica tempora, quibus non alii Clericorum Ordines, quam Episcoporum, Presbyterorum, et Diaconorum adparent, et inquiro, an constante adhuc conjugio maritorum ordinarie admitteretur, ego rem video in incerto admodum collocatam. Non heic memoro fabellam, quam primus ex vulgari sequioris aevi traditione nimis credulus sine testimonio veterum Scriptorum narravit Beda, de Joanne Apostolo, quem ferunt contraxisse in Cana Galileae nuptias illas, quibus interfuit Christus Dominus, ibidemque fuisse ab eodem Christo avocatum á conjugio ad Apostolatum, antequam uxori conjungeretur. Huc potius pertinet, quod dicitur Matthaei cap. 19. in fine, ex quo nonnulli deducunt, Apostolos saltem aliquos, atque inter istos Petrum, de cujus etiam Socru mentio fit in cap. 4. Lucae, uxores suas dimisisse. Verum exinde adhuc incertum deduceretur argumentum; imprimis enim neque ibidem aperte constat, ab Apostolis, aut á Petro uxores fuisse dimissas; deinde licet istud aperte constaret, non liqueret tamen, dimissas fuisse causa suscipiendae ordinationis Apostolicae, cum dimitti potuissent causa suscipiendae Christianae Religionis, juxta doctrinam á Paulo Apostolo traditam in epist. 1. ad Corinth. cap. 7. Memorabile etiam est, quod dicitur apud eumdem Paulum in epist. 1. ad Timoth. cap. 1., et ad Titum cap. 1., nimirum Episcopum, aut Diaconum esse debere unius uxoris virum. Sed iterum hinc nihil certi colligi potest, quod adhuc recte Pauli testimonia interpretetur, qui dicat, eo tantum spectare, ut indicaret, neminem, qui bigamus extitisset, sacris Ecclesiae officiis addici debere. Praeterea memorati posset, quod dicit Paulus in cap. 9. epist. 1. ad Corinth., nimirum se habere potestatem mulierem sororem circumducendi. At nemo facile ostendet, nomine mulieris sororis uxorem intelligi, maxime quod Paulus Apostolus á matrimonii nexu solutus fuisse profetur ex epistola 1. ad Corinth. cap. 7. vers. 7. Neque enim, quod nonnulli aliquando legerunt in cap. 4. vers. 3. epist. ad Philippenses, *germana compar*, cujus nomine uxor significaretur, quam lectionem recepit Erasmus Rotherodamus, placuit S. Hieronymo, qui in vulgata editione epistolae legit *germanae compar*, et in libr. 1. contra Justinianum scripsit, adfirmari posse, neminem ex Apostolis, uno Petro excepto, vinculo conjugii abstrictum fuisse. Denique ubi exemplum proferri solet Philippi Diaconi, qui quatuor filiae virgines et prophetantes fuisse dicuntur in cap.

21. Actorum, ad hanc dirimendam controversiam darum valeret, cum facile observari posset, illas susceptas ante Philippi ordinationem fuisse ex conjuge etiam praedefuncta.

Post has factorum veterum dubitationes, quae sane in obscuro admodum collocant definitionem disputationis, num divino jure continentia sit á sacris administris praesertim majoribus observanda, nihilominus certa possunt praejaci principia. Nimirum licet de divino ejusmodi praecepto non constet, constat tamen, convenientissimum semper fuisse institutioni divinae sacrorum officiorum, ut electi ministri, praesertim majores, si forte conjugio obstricti essent, conjugio non uterentur, et potiore jure á nuptiis, quas nondum contraxerant, abstinerent, quemadmodum intelligo Novellam Justiniani 6. cap. 5., ubi dicitur clericalis continentiae legem divinis regulis esse conformem. Si enim in vetere lege, in qua caeteroqui sacrorum officiorum potestas successione perpetua Leviticae Tribus de parentibus erat in liberos divino jure transferenda, Sacerdotes, quo tempore officio fungerentur in ordine vicis suae, ab usu contracti conjugii temperare debebant, eo potiore ratione perpetuam esse decebat in nova lege sacroru administrorum continentiam, quorum non interruptae sunt vices, sed quotidianum est ministerium, quorum etiam officium non est successione filiorum transferendum, quo purior esse debet, et liberior in Deum, resque divinas Christianorum administrorum animus, et quo Sacramenta novae legis per Sacerdotes administranda digniora sunt illis, quae á Levitis veteribus dispensabantur, can. 4. 5., et 7. dist. 31., can. 2., et 3. dist. 82. Quod si Paulus Apostolus cum de Laicis ageret, ad tempus illos vacare volebat conjugii usu, quando nimirum orationis tempus instaret, epist. 1. ad Corinth. cap. 7., perspicue etiam indicavit, Clericis esse perpetuo conjugii usu interdicendum, quorum oratio, et tractatio rerum sacrarum erat sine ulla cessatione constantissima.

Quando igitur verum est, custodiam perpetuae continentiae divinis sacrorum ministeriorum institutionibus maxime consentaneam esse, licet de divino praecepto expresse non constet, laudanda ab omnibus est vetustissima Latinae Ecclesiae disciplina, quae non solum eos, qui sacris essent ordinibus initiati, semper á conjugiis arcuit, verum etiam laicos conjugio alligatos aut numquam, aut perraro, et tunc data fide de non utendo conjugiis, ad sacros ordines suscipiendos admisit. Id sine discrimine admissum quocumque tempore fuit in Episcopis, Presbyteris,

et Diaconis; et quoniam non constat, quo primum tempore canones conditi ad hanc rem fuerint, et usus Latinorum, immo et universarum Occidentalium Ecclesiarum talis adparet, ut ejus initii nulla extet memoria, facile concluditur, eum ab ipsa Apostolica aetate, aut ad ipsa Apostolica tempora valde proxima invaluisse. Legitur quidem apud S. Cyprianum in epist. 49., Novatum quemdam Episcopum Africanum calce percussisse uxorem suam, quae exinde abortivum fetum emisit. At observo imprimis, Cyprianum ibidem non memorate grave illud Novati crimen, quasi admissum post adeptum Episcopatum, et proinde ex eo probari non posse, Novatum jam Episcopum aut contraxisse conjugium, aut fuisse conjugio usum. Deinde observo, Novatum illum tanquam vitiis deditum, et perditum hominem á Cypriano commemorari, et eum, qui inter caetera eo flagitiorum devenerat, ut parentem suum interfecerit; eamque ob rem conjugium illius Episcopi tale haberi non posse, ut dicatur legibus ecclesiasticis illius saeculi consentaneum. De Subdiaconorum Ordine, qui nec semper, nec ubique inter majores et sacros recensebatur, non idem olim observabatur apud omnes, can. 13. dist. 32. Primum Ecclesia Romana Subdiaconis legem continentiae imposuit, can. 1. dist. 28., can. 1. dist. 31., can. 1. dist. 32., Ecclesiae autem Romanae disciplina non nisi serius ad alias Ecclesias traducta est, nimirum saeculo sexto in Hispaniam, can. 5. dist. 37., saeculo septimo in Siciliam, can. 1. dist. 31., can. 2. dist. 32., et paulatim in alias Provincias, donec tandem factum est, ut id in Universum, et generaliter ac sine discrimine custodiretur, can. 2. dist. 28., can. 10., et 11. dist. 32., ex quo etiam profectum fuit, ut postularent Subdiaconi, se inter sacros administros adcenseri, quoniam exinde Sacer ordo Subdiaconatus dici poterat. In minoribus ordinibus constitutis licuit semper nuptias contrahere, nisi tamen essent monachi á monasticis ad ecclesiastica officia translati, can. 14. dist. 32., Novella Justiniani 5. cap. 8. Et quidem olim minores Clerici in minori ministerio consistentes, et uxores ducebant, et uxorem consuetudine utebantur, quosque viguit ea disciplina, juxta quam qui in minoribus ordinabantur, in iis perpetuo consistebant; immo et in Carthaginensi Ecclesia scimus aliquando statutum ad coërcendos intra certas continentiae leges minores Clericos, ut Lectores juberentur, cum ad annos pubertatis pervenissent (intellige plenam pubertatem, et quae vigessimo anno complebatur juxta interpretationem Alexii Aristeni ab Harduino comprobatam) aut uxores ducere, aut

continentiam profiteri, ne, si forte continentiam polliceri nollent, justi, legitimique matrimonii fines excederent, can. 8. dist. 31. At postquam ii, qui in minoribus ordinantur, putarunt sibi in iis sterni viam ad majores gradus, et ordines, ad quos sine difficultate promoverentur, si postularent, receptum est duodecimo Ecclesiae saeculo, ut minores Clerici si conjugia contraxerint, ad peragenda sacra officia ne in susceptis quidem ordinibus admitterentur, quasi ecclesiastico muneri penitus renuntiassent, cap. 1., et sequentibus de Cleric. conjug. Exceptio est inducta á Tridentinis Patribus in sess. 23. de Reform. cap. 17., ubi decretum est, ut si ministeriis quatuor minorum Ordinum exercendis Clerici caelibus praesto non sint, suffici ab Episcopo possint etiam conjugati probatae vitae, dummodo non bigami, ad ea munera obeunda idonei, et qui tonsuram, atque habitum clericalem in Ecclesia gestent, quibus etiam aut beneficia ecclesiastica, quae ordini congruant, aut praestimonia concedi valeant. Disciplina Ecclesiae Graecae consonavit perpetuo cum disciplina Latinorum, quoties de Episcopis ageretur; his enim neque licitum aliquando fuit uxores ducere, neque nuptiis ante ordinationem contractis uti, can. 13. dist. 31., Novell. 6. cap. 1., at paulo aliter sese habuit, et remissior fuit respectu Presbyterorum, Diaconorum, et Subdiaconorum; his enim quamquam interdictum fuerit matrimonis post ordinationem contrahendis, indultum tamen, ut conjugiis ante ordinationem contractis uterentur. Atque huic Graecae disciplinae accomodati sunt vetustissimi canones in Graecorum Conciliis editi, can. 13., et 14. dist. 31., can. 7. dist. 32., can. 14., et 15. dist. 28., quemadmodum et Novella Justiniani 6. cap. 4., et sequentibus, ac Novell. 22. cap. 42. Adnotandus quoque est in hanc rem canon Concilii Ancyrani, quo Episcopis permissum fuit cum Diaconis dispensatione uti, eisdemque permittere, ut conjugia inde contraherent, si tempore ordinationis potestati fuerint, se velle contrahere matrimonia, can. 8. dist. 28. Displicuit tamen haec disciplina Justiniano Imperatori, qui statuit, Diaconum ita protestantem non esse ordinandum, Novell. 123. cap. 14. vers. *Si vero futurus*. Hinc nemo mirabitur, Martinum Bracharensem, qui suam canonum collectionem adornabit paulo post editas Justinianeas Novellas, et quidem instructus in disciplina Graecorum, dum editurus esset laudatum canonem Ancyranum, contrariam sententiam adscripsisse, uti legimus in can. 1. dist. 27., sive quod amaverit ipse potius adhaerere Justinianeae legi, qua tunc Graeci regebantur, quam canoni Ancy-

rano, sive quod cum in Occidentali Ecclesia scriberet, nosset, Ancyrani canonis sententiam minus esse opportunam, quae in suis provinciis ederetur, ac palam fieret. Solet in hanc rem vulgo proferri, quod ex historia Tripartita Gratianus descripsit, in can. 12. dist. 31., nimirum Nicaenam Synodum tractatum habuisse de lege introducenda, qua Episcopis, Presbyteris, Diaconis, et subdiaconis conjugibus ante ordinationem ductis uti liceret, et consilio Paphnutii ab eo edendo canone prudenter abstinuisse. Verum haec historica narratio decerpta fuit ex historia Socratis libr. 1. cap. 11., et Sozomeni libr. 1. cap. 23. apud Valesium; immo et Socrates Paphnutium appellavit *cujusdam urbis in superiore Thebaide Episcopum*, et Cassiodorus auctor historiae Tripartitae in libr. 1. eumdem Paphnutium commemorare videtur, tanquam acerrimum Christianae fidei confessorem, a Maximiano Imperatore avulso dextro oculo, incisaque sinistra manu in metallum ad opera exercenda damnatum; exinde autem nonnulli deducunt, Paphnutium illum nunquam in Concilio Nicaeno interfuisse, quod et probant ex eo, quia in subscriptionibus Episcoporum consignatis in editionibus Concilii Nicaeni, Paphnutii Episcopi nomen desideretur. Primus Socrates fabellam illam mendatio finxit, ut serviret causae Novatianorum, quorum sectae addictus fuerat, propterea quod Novationi passim traderent, nihil licere laicis, quod et Clericis non liceret, proptereaque nuptias in Clericis venerabiles esse existimarent. Fidem Socratis secutus est Sozomenus; ex Socrate autem et Sozomeno occasionem errandi habuit Cassiodorus. De minoribus Clericorum gradibus nihil dico, perspicuum enim est, apud Graecos non solum ipsos contracto conjugio usos, sed et rite matrimonia contrahare potuisse, can. 13. dist. 31., can. 7. dist. 32., qui referendus est ad canonem 6. inter Trullanos, item can. 26. ex iis, qui Apostolis tribuuntur, l. 45. cod. de Episc., et Cler., Nov. 5. cap. 8., Nov. 6. cap. 5., Nov. 22. cap. 42.

Ex his perspicuum quidem fit, sacris administris interdictum ab antiquissima aetate fuisse conjugio, nondum tamen constat, conjugia a sacris administris non obstante lege contracta, irrita semper ipso jure fuisse. Equidem irrita sunt hodierna disciplina inspecta: sed utrum et id perpetuo receptum fuerit apud eruditos ecclesiasticae antiquitati studiosos disputatum agnosco. Si priorum quinque saeculorum canones legimus, quibus nuptiae Clericorum improbantur, nihil reperiemus, quod expresse ejusmodi nuptias irritaret; tantum statutum adparet, Cle-

ricos conjugia contrahentes esse ab officio deturbandos, aliquando etiam communione ecclesiastica privandos, et asperrimae poenitentiae subjiciendos, can. 1. dist. 27., can. 9. dist. 28., can. 3. et 4. dist. 82., atque haec poena diutissime perseveravit adeo, ut Clerici majores conjugia contrahentes inter idiotas, sive laicos referrentur, Novell. 6. cap. 5., aut Curiae una cum bonis suis traderentur, juxta Novellam 123. cap. 14., quod tamen inde displicuit Leoni Philosopho Imperatori, qui indignum putans, personas semel Deo sacratas, sacras esse desinere, potius voluit, ut dejecti á majoribus officiis, in minoribus saltem ministeriis deservirent, Nov. 79., quae tamen non ubique recepta fuit, quemadmodum nec caeterae Leonis ejusdem Novellae. Quando vero in ea re versamur, in qua quod contra leges fit, non statim pro infecto habendum est, et in qua dici non potest, irritari conjugium ex eo tantum, quod conjugium contrahentes, poenis utut gravissimis subjiciantur, sed tum demum, si legi decretum irritans adjectum fuerit, mihi non videtur dubitandum, quin olim ea conjugia utut illicita, et legibus improbata, consisterent. Primum irritatae fuisse videntur majorum Clericorum nuptiae lege imperatoris Justiniani, qui cum plurimas edidisset favore Ecclesiae constitutiones, etiam in hac parte nihil omisit, in quo cleri decus á quibusdam sacrilegis neglectum, restitui quoquo modo posset. Ipse in l. 45. cod. de Episc., et Cler. animadvertens, satis non fuisse, poenis Canonicis, quae in sola gradus amissione consistebant, terrere Clericos libidini peditos, amplius progrediendum voluit, nimirum confirmata eadem canonum poena, decrevit praeterea, ut conjugium irritum esset, quod indicavit, cum expresse dixit, liberos, qui ex eo nascerentur, legitimos, ac proprios non fore, sed tanquam tales habendos, ac si ex incestis, et nefariis nuptiis pro geniti essent, ita ut neque naturales, aut nothi, seu spurii intelligerentur, sed prorsus et undique prohibiti, et nihil de paterna successione sperarent. Exinde liquet, non satis probari posse illorum opinionem, qui scripserunt, saeculo primum undecimo ea conjugia irrritata omnino fuisse sub Urbano II., confirmata disciplina á subsequentibus Pontificibus Maximis Callixto II., et Innocentio II., can. 8. dist. 27., can. 2. dist. 28., can. 40. caus. 27 quaest. 1.. Non nova inducta his canonibus videtur disciplina, sed vetus confirmata, aut restituta, quam ideo confirmare, aut restituere necesse fuit, quod gravissimi essent ferreis illis saeculis Clericorum abusus, quorum alii matrimonia passim contrahere non vere-

bantur, alii in turpi concubinatu versabantur, non in eos animadvertentibus Ecclesiarum praelatis, aut parum tunc de sacra disciplina sollicitis, aut in eadem vitia pronis, dicto cán. 2. dist. 28., can. 15. dist. 81., car. 1. dist. 83., et alibi plures.

Ut sacri canones pressius urgerent Clericos in majoribus ordinibus constitutos onus ordinandis imposuerunt, ut continentiam se servaturos Deo promitterent, ac voverent can. 1. 6., et 7. dist. 28., quasi tunc magis admoniti Clerici viderentur, ne spem nuptiarum contrahendarum quandoque conciperent. Hinc profecta quaestio est, an ex vi voti, an potius ex vi susceptae ordinationis Clerici á nuptiis arceantur. Ex iis, quae hucusque tradita sunt, facile dirimitur quaestio: profluit enim imprimis, votum illud per se illicitas quidem reddere nuptias non vero penitus irritare; deinde colligitur, nuptias ipsas non irritari ex vi ordinationis, sed potius ex vi legis ab Ecclesia receptae, ac confirmatae. Quod si perspectum habuisset Gratianus, non adeo laboravisset in distinctione elucubranda votorum, quorum alia dixit simplícia, alia non simplicia, sive solemnia distinctione, inquam, toti vetustati prorsus ignota. Veniam demus Collectori, qui reparare collapsam studiorum disciplinam obscuro saeculo invectis variis scholae accommodatis distinctionibus voluit, neque aliter scivit veterum canonum sententias conciliare, quorum aliis post votum irritae, aliis validae nuptiae declarabantur, can. 2., et 9. dist. 27., quam priores intelligendo de solemni, posteriores de simplici voto. Quod si hac invecta distinctione tenebris obscurioribus rem offudit, quoniam sollicite interpretes statim investigare coeperunt, quaenam vota solemnia, quaenam simplicia dicerentur, Bonifacius VII. disciplinae veteris puritatem restituit, atque retenta nova illa distinctione, tanquam in scholis vulgata, et pene trita, votum solemne dixit, sive quod in susceptione sacri Ordinis, sive quod in professione religionis fieret, caetera esse simplicia declaravit, cap. un. de voto in 6., quod idem erat, ac definire, tum demum conjugia post votum irrita habenda esse, cum legibus irritarentur, noverat enim Jurisperitus Pontifex, non alias voventium nuptias decretis irritantibus á legibus fuisse improbatas, quam eas, quae vel post susceptionem sacri Ordinis, vel post monasticam professionem contractae fuissent. Exinde etiam colligitur, eum, qui ea mente ad sacram ordinationem accesserit, ut vovere nullo modo vellet immo et aperte profiteretur, se nolle continentiae lege teneri, nihilominus, utut nullum sit votum, lege continentiae obstringi, et con-

tractas postea nuptias in irritum cadere, quemadmodum et dicendum est, de eo, qui votum fieri ordinationis tempore debere ignoraverit. E converso si quis ordinatur ita, ut ordinatio deinde irrita dignoscatur, puta, quia ordinator non erat Episcopus, licet continentiae votum emiserit, eo non obstringeretur adeo, ut nuptiae postea secutae irritae habeantur. Idipsum dicendum puto, si metu gravi quisquam ad ordinationem, sacram accesserit, ad hanc enim speciem pertinere non videntur publicae leges, quae sacrorum administrorum nuptias improbaverunt, nisi tamen cessante metu Clericus ratum habeat libere, quod egit, quemadmodum contingeret, si officium suscepto ordini adnexum sponte exerceret.

CAPUT VI.

De iis, qui diversae religioni in Deum, ac fidei nomen dederint.

CUM in nuptiis Romani veteres quandam contrahi tradiderint non humani tantum, sed divini etiam juris communicationem, l. 1. ff. de ritu nuptiar., nolim ego, ut quisquam statim colligeret, ad subtantiam matrimonii pertinere, non posse conjugio jungi illos, inter quos divinarum rerum nulla communio est. Erant illa juris Romani praecepta disciplinae familiari priscorum Quiritum accomodata, juxta quae sicut uxor in familia viri omnino consistere dicebatur, ita et sacrorum familiarium particeps habebatur. Recentioribus saeculis redacto jure ad quandam naturalem simplicitatem, immutatisque maxima in parte veterum connubiorum formulis, praesertim cum familiaria sacra ab usu exoleverunt, et uxor non omnino, uti olim ad viri familiam pertinere coepit, nihil prohibuit, quominus etiam sine communione divini juris nuptiae consisterent, quemadmodum observavit Photius rerum Romanarum peritissimus in Nomocanone tit. 12. cap. 13., quemadmodum etiam deduci potest ex Justiniano, qui in §. 1. instit. de patria potestate veterum nuptiarum definitionem a Modestino in dicta l. 1. traditam descripturus, omisit non nisi sane de industria verba illa, *divini, et humani juris communicatio*, quemadmodum et eadem omisit Alexander III. in cap.

11. de praesumption.. Itaque si tantum inspiciamus conjugiorum naturam, quoties AEthnici, vel Judaei cum Christianis, id est, baptizatis, quoties item Haeretici cum Catholicis matrimonio junguntur, nuptiae valebunt. Caeterum non erit eadem generalis recipienda definitio, sine ullo discrimine, si divinas, humanasque, praesertim ecclesiasticas, leges spectamus. Non quaero hoc in loco, num propter conversionem Judaei, Infidelis, aut Haeretici matrimonium antea cum Judaeo, Infideli, aut Haeretico contractum dissolvatur; haec enim disputatio inferius commodiorem locum habebit. Potius quaero de conjugio contrahendo inter eos, qui disparem Dei cultum, ut vulgo dicunt, profitentur. Profecto apertissima sunt divini juris monumenta, sive veterem legem, sive novum testamentum inspicias, quibus constat viris fidelibus interdictum esse conjugio cum infidelibus, quecumque nomine censeantur, ineundo. Hinc Judaeis praestituit Deus, ne cum alienigenis matrimonio miscerentur, Deuteronom. cap. 7., Exodi cap. 34.. In novo autem testamento habemus testimonium Pauli, imprimis in epistola 1. ad Corinth. cap. 7., ubi nuptias ait à viduis contrahendas *tantum in Domino*, si tamen haec verba interpretemur cum nonnullis ex veteribus Patribus, qui dixerunt, nuptias *in Domino* celebrari, quum fidelis fideli jungatur, Tertulianus in l. 2. ad uxorem; deinde in epist. 2. ad Corinth. cap. 6., ubi Apostolus ita fidelis admonet: *Nolite jugum ducere cum infidelibus; quae enim participatio justitiae cum iniquitate? aut quae societas lucis ad tenebras? quae autem conventio Christi ad Belial? aut quae pars fideli cum infideli? Qui autem consensus temple Dei cum Idolis? Vos enim estis templum Dei vivi.... propter quod exite de medio eorum, et separamini, dicit Dominus &c.* Quod si causa infidelitatis, et blasphemiae in Christum conversus conjux potest, ex doctrina ejusdem Pauli in dicto cap. 7. 1. ad Corinth., à conjuge infideli recedere, dissoluto conjugii vinculo, potiore sane ratione prohibendum erat, ne inter Christianum, et Infidelem conjugia contraherentur, cum difficilius dissolvantur inita matrimonia, quam, ne fiant, praecipiatur. Apostolicam hanc, dixerim etiam divinam traditionem secuti sunt constantissime universi Ecclesiae Patres, qui sive in Conciliis, sive extra Concilia fidelibus etiam sub anathematis poena induxerunt, ne conjugia cum infidelibus, aut haereticis celebrarent, Concilio Eliberitano canon. 5. 16. et 17., Concilio Arelatensi can. 11., Concilio Laodiceno can. 10., Concilio Carthaginensi III. can. 12. can. 15. 16., et 17. caus. 28. quaest., 1., et alibi passim, quibus addi po-

test lex 6. cod. de Judaeis. Immo et eadem traditio in jure ipso naturali, seu in naturalibus conjugiorum institutionibus quoddam fundamentum positum habet; cum enim, uti superius diximus, natura etiam ad eum finem ordinaverit conjugia, ut necessitudo, benevolentia inter homines magis, magisque firmaretur, hanc facile conciliare non potest conjugium inter homines diversae religionis initum, quando diversa fidei professio acriter concitat animos hominum ad divisionem, quousque alter á proposito suo non recedat, et in fide conjugi non consentiat, quod gravissimi periculi esset Christiano, quum Infideli conjungeretur, valde enim verendum esset, ne Christianus fidem Christi desereret, ut conjugi infideli omnino adhaereret.

Memorata divina praecepta, atque Ecclesiae canones non ita generalem, et perpetuam causam habuerunt, ut aut nullus, aut ne certus quidem utut infrequens casus emergere potuerit, vel possit, in quo ex ipsa Dei institutoris, et Ecclesiae mente locum non haberent. Cum enim ideo fidelibus interdictum fuerit matrimonio cum infidelibus contrahendo, non quod suapte natura turpe sit, aut minus honestum, sed quod potius gravissima inferre soleat fidelibus pericula, ne á vera Dei fide, ac religione secedant, facile intelligitur, ubi illud periculum aut nullum esse videatur, aut valde remotum, dispensatione quadam permitti posse conjugia; immo et aliquando laudari, ubi spes concipiatur non inanis, futurum, ut per fidelem conjugem conjux infidelis sanctificetur. Certa esse possunt adjuncta, quibus haec conjugia bono eorumdem conjugum, nec bono liberorum officiant. Quid enim imprimis respectu conjugum eorumdem, si conjux infidelis profiteatur, conjugem fidelem se nunquam á fide recta avocaturum, immo et laudet conjugem fidelem in semel suscepta fide constantem? Vel ipse Apostolus Paulus noluit in specie simili dissolvi conjugia infidelium, ubi unus ex ipsis ad fidem Christianam convertatur. Cur igitur facile non patietur Ecclesia, ut haec conjugia contrahantur? Immo initium spei hinc emergere videtur, futurum, ut conjux infidelis Christianam fidem, quam omnino non odit, paulatim diligere incipiat, ac denique amplectatur. Respectu autem liberorum potest publicis legibus provide consuli, ut ipsi in recta fide educentur, et facile sequantur eam fidem, in quam unus ex parentibus Christianus vota omnia sua dixerit, spreta alterius parentis infidelis superstitione, atque impietate, l. 12. §. 1., l. 18. §. 1. cod. de Haeret., et Manich. Haec ratio est, quare apud Christianos memorent ecclesiastici

Scriptores, piissimas feminas viris infidelibus nupsisse, quin in hac recriminis contraherent notam; sic Monica Augustini mater Patricio AEthnico nupsit, Clotildis Clodoveo, quem ad Christi fidem convertit, et Crestuata filia Regis Merciorum in Anglia nupsit Offae Regi saxonum Occidentalium á fide Catholica alieno. Omitto Sanctorum veterum Hebraeorum exempla, qui alienigenis juncti sunt, Moyses Madianitidi, filii Noemi Moabitis puellis, David Maachae, Salomon filiae Regis AEgypti, Josaphat filiae Regis Achab, et Esther Assuero, quin tamen hujusmodi conjugia sacris eisdem quibus enarrantur, literis improbentur. Tantum improbatae fuerunt nuptiae, quando gravis suspicio suboriebatur, futurum, ut exinde Judaei facile á veri Dei culto averterentur. Qua ratione scimus jussisse Esdram, ut Judaei á captivitate Babylonica reversi ejicerent uxores alienigenas, quas captivitatis tempore pridem duxerant. Sancti Ecclesiae Patres non aliter vetitas ejusmodi nuptias dixerunt, quam quod ad societatem idololatriae frequenter inducerent; unde Tertullianus in libr. de corona militis cap. 13. ait: *Non nubimus AEthnicis, ne nos ad idololatriam usque deducant, á qua apud illos nuptiae incipiunt.* Concilium Eliberitanum, cujuscumque tandem sit auctoritatis, can. 15. infirmitati sexus consulens etiam statuit, puellas non esse gentilibus conjugio sociandas, *ne aetas in flore tumens in adulterio animae resolvatur.* E converso alii, quoties infidelitatis nullum esse periculum animadverterunt, eas nuptias non improbarunt. Unde Augustinus in libr. de fide, et operibus cap. 19., et libr. 1. de adulterinis conjugiis cap. 25., nihil habuit, quod adversus ea conjugia opponeret, inter caetera ita scribens: *Nostris temporibus jam non putantur esse peccata, quoniam revera in novo testamento nihil inde praeceptum est, et ideo aut licere creditum est, aut velut dubium derelictum. Mulier mortuo viro cui vult nubere, nubat, tantum in Domino. Quod duobus modis accipi potest: aut Christiana permanens, aut Christiano nubens. Non enim tempore revelati testamenti novi in Evangelio vel ullis Apostolicis literis sine ambiguitate declaratum esse recolo, utrum Dominus prohibuerit, fideles cum infidelibus jungi, quamvis Beatissimus Cyprianus inde non dubitet, nec in levibus peccatis constituat, jungere cum infidelibus vinculum matrimonii, atque id esse ducat prostituere gentilibus membra Christi.* Item in Concilio Laodiceno can. 10. non simpliciter vetitum est, ne fideles filios suos haereticis jungerent, sed ne *indiscriminatim*, quasi diceretur, nulla ratione habita periculi aeternae

vitae, quod ex assidua diversae religionis conjugum conversatione emergit. Ut paucis dicam, eadem ratione et divino, et ecclesiastico jure interdictum fidelibus est, conjugia cum infidelibus, aut haereticis celebrare, quia interdictum est, cum iisdem commorari, conversari, et necessitudines quascumque contrahere, dummodo tamen animadvertas, eo arctiorem esse conjugiorum prohibitionem, quo arctior est conjugiorum necessitudo. Quamobrem quemadmodum pro qualitate, et modo periculi, Ecclesia modo penitus arcuit fideles á quacumque cum ethnicis, vel haereticis conversatione ineunda, modo eamdem conversationem publica quadam suadente necessitate permisit; ita modo conjugia fidelibus cum infidelibus ineunda interdixit, modo nonnihil indulsit pro varietate temporum, locorum, ac personarum. Res eo adducta est, ut aliquando non solum illicitae, sed etiam prorsus irritae ejusmodi nuptiae haberentur, aliquando vero subsistere dicerentur, imposita fideli contrahenti poenitentia, can. 68. ex Arabicis inter Nicaenos, can. 11. Concilii Arelatensis, juncto can. 72. Concilii Quinisexti, unde recentiores Interpretes ad ecclesiasticos canones respicientes, quorum alii aliis adversari videntur, agnoverunt quidem constantem Ecclesiae mentem, exoptantis, ne inter Christianos, atque infideles, aut haereticos conjugia ineantur; interea tamen rem tenebris absolverunt, quoties de vi semel contractorum ejusmodi conjugiorum disputarent. Hodie receptum est, potius generali Ecclesiae consuetudine, quam jure scripto, ut conjugia cum Judaeis, vel Infidelibus á Christiano contracta irrita penitus habeantur, quamquam irrita non existimentur conjugia á Catholicis cum Haereticis contracta; an vero haec illicita sint, singularum provinciarum moribus inspectis passim judicatur; licet enim ob haereseos periculum vitanda semper sint, in iis tamen locis, in quibus adeo permixti sunt Haereticis Catholici, ut necessario passim invicem conversentur, quamdam excusationem habet Catholicus, qui haereticam duxerit, praesertim ubi publicis pactionibus cautum est, ne religionis causa alicui molestia ingeratur. Oppones forte, nullo modo cuiquam licere cum haereticis Sacramenta, quale est matrimonium, una suscipere, vel ministrare. Sunt quidem ex Theologis, qui ab omni culpa Catholicos absolverunt, qui cum haereticis nominatim non denuntiatis communicarent in divinis, quoties haec concurrant: Primo, si adigantur gravissima, et urgentissima causa: Secundo, si haeretici, á quibus Sacramenta ministrantur, valide sint ordinati: Tertio, si communicatio in divinis non sit externa pro-

testatio falsi dogmatis. Quarto demum, si nulli ex ea communicatione scandalum ingeratur. Haec opinio non omnino tuta esse videtur; quamobrem aliorum potius videretur amplectenda opinio, qui ad evitandam quamcumque rerum sacrarum communionem consilium Catholico praebuerunt, ut matrimonium iniri curaret uti contractum tantummodo, non uti Sacramentum. Ego hanc rem in arbitrio Episcopi collocarem, quoniam nullibi certo jure statutam regulam intuemur: is enim utpote moribus Provinciae satis instructus, consilio, prudentiaque sua, quae non ubique eadem operari potest, quid agendum sit, judicabit, dummodo semper prae oculis habeat universalis Ecclesiae mentem, qua, quoad fieri potest, fidelibus quaecumque spiritualis vitae pericula declinanda proponuntur.

CAPUT VII.

De iis, qui singularibus ex causis, aut jure ecclesiastico, aut jure civili Romanorum, conjugia contrahere prohibentur.

SUPEREST adhuc, ut caeteras species singulares recenseam, in quibus certis de causis aut jus ecclesiasticum, aut jus civile Romanorum quaedam conjugia improbavit, quae sane legum, et canonum sanctiones non ubique, neque omni tempore custoditae fuerunt, eamque ob rem hodie variis Provinciarum consuetudinibus obnoxiae habentur.

Ad duo generalia capita referuntur in proposito sacrorum canonum sanctiones; vel enim tales sunt, quae certis personis ipso jure designatis conjugio interdixerunt, vel tales, quae conjugio interdicendum Judicis sententia, mandaverunt. Ipso jure generaliter interdictum fuit conjugio iis, qui poenitentiae publicae addicti essent, ante finitum ejusdem poenitentiae tempus, can. 12. caus. 33. quaest. 2., cujus definitionis multiplex ratio reddi potest. Imprimis enim auferenda erat omnis occasio publicis poenitentibus, ne rigorem poenitentiae per conjugia relaxarent; siquidem si poenitentibus indicebatur, ut ab usu conjugii ante susceptam poenitentiam contracti abstinerent, can. 6., et 13. caus. 33. quaest 4. si insuper Christianis universis usus conjugii vetabatur temporibus poenitentiae generalis, can. 2. 3. 4. 8. 9. 10., et 11. caus. 32. quaest. 4., unde

etiam disciplina ecclesiastica emersit de conjugiis tempore Adventus, vel Quadragesimae non celebrandis; congruum erat, ut publici poenitentes á contrahendis matrimoniis abstinerent. Deinde poenitentibus publicis non erat facile permittendum, ut ad suscipienda Sacramenta accederent, quale erat matrimonium. Praeterea jure ecclesiastico ita habebantur publici poenitentes, uti habebantur jure civili deportati, quibus justo conjugio interdictum fuisse scimus. Postremo abominabatur Ecclesia ea conjugia, ex quibus ab hominibus extra communionem ejusdem Ecclesiae quodammodo ejectis genita proles Ecclesiae ipsi agnasceretur, quemadmodum adnotavit Mendoza de confirmando Concilio Eliberitano libr. 2. cap. 21. Specialiter quoque vetitum fuit, ne conjugia contraherent ii, qui incestum commiserant cum privigna, cap. 4. de eo, qui cognovit &c.; vel cum duabus sororibus, aut cum duobus fratribus, vel cum patre, et filio, item cum relicta fratris, cum nepte, noverca, nuru, consobrina, filia avunculi, aut ejus relicta, can. 20. caus. 32. quaest. 7., item mulieres adulterae, etiam post mortem viri, can. 22. caus. 32. quaest. 7., ac denique suorum conjugium interfectores, can. 5. caus. 33 quaest. 2., uti enim ii omnes gravissime in conjugium ipsum neliquisse deprehendebantur, ita bono conjugii frui non sinebantur. Judicibus quoque certis in casibus mandantum est, ut sententia sua quosdam continerent, ne connubia celebrarent; tum nimirum, quum novissent publice interesse, at á conjugio celebrando abstineatur. Id contingit ex. gr. in ea specie, qua qui matrimonium contraxit, proponat, sibi junctam esse consanguineam, eamque ob rem alias sibi nuptias concedi postulet, prioribus dissolutis: siquidem interea, donec de nullitati contracti matrimonii non constet, matrimonio postulanti sententia Judicis interdicitur, quemadmodum et in caeteris casibus huic similibus, cap. 3. de contracto matrim. contr. interdict. Ecclesiae. Caeterum quotquot sint hujusmodi interdicta, vel abs jure, vel ex sententia Judicis proficiscentia, sunt quidem servanda ab omnibus; at si non serventur, quoniam clausulis irritantibus in jure munita non sunt, nihilominus, si nihil aliud obstet, matrimonium consistet, dicto cap. 3., juncto cap. 1., et 2. eod. titulo.

Ex sanctionibus juris civilis Romanorum non probata scimus conjugia, primum inter cives Romanos, et servos, seu ancillas, immo nec mutuo inter servos, et ancillas; secundo inter cives Romanos, et peregrinos; tertio inter Senatores, ac libertinas; quarto inter Rectores Provinciarum,

et pusillas provinciales; quinto inter tutores, aut curatores, ac pupillas, vel adolescentes; sexto denique vetitum scimus, ne conjugia contraherentur a viduis mulieribus, quae nondum luctus tempora transegissent. Haec singula expendam, et quidem paucis, propterea quod fere universa ab usu excesserunt.

Quoniam imprimis cum servis, et ancillis jus connubii ex Romana lege non erat, et quoties data conjugii fides fuisset, illud non nuptiae, non matrimonium, non conjugium, sed contubernium dicebatur, l. 3. cod. de incestis nuptiis, Ulpianus in fragmentis tit. 5. §. 5. Paulus libr. 2. sentent. tit. 19. §. 2., siquidem soli cives Romani inter se legitima conjugia contrahebant, principio instit. de nupt., à quibus propterea servi omnes arcebantur, utpote qui non tam carebant jure civitatis, quam brutis quodammodo aequiparabantur, et pro nullis habebantur, l. 32. ff. de regulis juris, l. 1. ff. de jure deliberandi. Hoc adeo verum erat, ut non nisi minus honesto contubernii nomine donaretur conjugium illud, quo aut ancilla homini libero, aut ingenua homini servo jungeretur, dicta l. 3. cod. de incestis nuptiis, dicto §. 3. tit. 19. apud Paulum in libr. 2. sentent. Hinc nulla patria potestas in liberos ex ea conjunctione natos, nam quocumque casu mater ancilla foret, editi filii potestati dominicae adcrescebant, dicta l. 3. cod. de incestis nuptiis, quamquam recentiore aetate alii mores in quibusdam provinciis deinde invaluerint, cap. 3. de conjug. serv., et si mater libera fuisset, pater servus, editi filii habebantur veluti vulgo quaesiti, et spurii, seu sine patre nati; uti enim scribebat Ulpianus in fragmentis tit. 5. §. 9. *cum his casibus connubia non sint, partus sequitur matrem;* principio institut. de ingenuis, l. 5. §. 20. l. 19., et 29. ff. de statu hominum, l. 6. cod. de suis, et legitimis liberis. Hinc in eadem conjunctione nulla erat de adulteris quaestio, eo ipso, quod ea conjugii species posita haberetur extra sanctionem legis Juliae de eo crimine latae, l. 23. 34. cod. ad leg. Jul. de adulter., l. 6. ff. eod. tit. Hinc etiam, si in contubernio aut consanguinitatis, aut adfinitatis ratio nulla habita fuisset á conjugibus, vix quidquam sollicitudinis Romani suscipiebant, quousque contubernales in servitute manerent, §. 10. instit. de nuptiis, juncto princip. instit. de servili cognatione, l. 14. §. 2. et 3. ff. de ritu nuptiar., l. 10. §. 5. ff. de grad. et adfinib., unde Paulus in libr. 4. sent. tit. 20. §. 2. ajebat: *Neque servi, neque liberi matrem civilem habere intelliguntur.* At enim haec vera erant, inspecta tantum ejusdem Romani juris subtilitate. Caeterum cum Jureconsul-

si, juxta principia juris gentium, atque juxta bonos mores rem hanc perpenderent, conjunctione illarum certam rationem habebant, immo et non sine certo juris effectu illas esse voluerunt; quasi multa jura naturae in iisdem adhuc firma consisterent, quae temere violari, publica utilitas minime pateretur, l. 13. princip. ff. de condict. indeb. Ad rem Ulpianus in l. 32. ff. de regulis juris: *Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur; non tamen et jure naturali, quia quod ad jus naturale attinet, omnes homines aequales sunt.* Re namque vera licet in contubernio vinculum illud, quod parentes invicem, et liberos devincit, non attenderetur, ubi tamen contubernales manumittentur, major habita fuit ratio naturalis illius conjunctionis inter parentes, et liberos, quam vinculi inter patronos, et libertos in causa legitimarum successionum, l. 4. §. 8., et sequentibus cod. de bonis libertorum, princip. instit. de servili cognatione. Praeterea, licet ex lege Julia contra contubernales non quaereretur de adulterio; adhuc tamen alia ratione vindicta criminis sumebatur, datis actionibus, et legis Aquiliae, et injuriarum, et de servo corrupto, l. 6. ff. ad leg. Jul. de adulter. Denique, licet dum contubernia contraherentur, nulla consanguinitatis ratio haberetur; tamen consanguineorum nomina usurpabantur, l. 10. § 5. ff. de gradib. et ad fin., et liberorum nomine etiam liberi in servitute suscepti veniebant, l. 88. §. 12. ff. de legat. 2., quandoque etiam habebatur ratio paternae pietatis, quemadmodum in specie legis 35. ff. de edilitio edicto, ac legis 41. §. 2. ff. de legatis 3., et quo casu contubernales consanguinei, vel ad fines ad libertatem pervenissent, ea conjunctio jure etiam Quiritum damnari incipiebat, §. 10. instit. de nuptiis, non quasi tum primum novo jure ita definiente, sed quasi jampridem improbata naturali pudore, atque honestate, l. 8. 14. §. 2., et 3. ff. de ritu nuptiarum. Inde plane liquet, quid sentiendum sit in ea disputatione, quam nonnulli iniverunt, an, et qua ratione, quae hujus generis conjugia jure civili Romanorum minime probabantur, probata inde fuerint jure ecclesiastico, quo definitum est, et vera conjugia esse, et posse Sacramenti dignitatem habere. Equidem Romanis non erant illae justae nuptiae, neque in universis propemodum juris effectibus, juris civilis praesidio gaudebant. Nihilominus tamen non damnatae conjunctiones erant, sed adhuc intra naturalis juris fines consistere dicebantur, eodem modo, quo pacta, quae nuda appellabantur si non civilem saltem naturalem obligationem inducebant. Conferantur, amabo, quae traduntur in sacris canonibus, nimirum in can. 1. 2. 5. caus. 29. quaest.

2., et in cap. 1. de conjug. serv., conferantur, inquam, cum verbis Ulpiani Jurisconsulti supra commemoratis ex lege 32. ff. de regulis juris; tum vero statuit, utriusque juris et sacri, et Romani principia velle invicem convenire. Post quam observationem, nulla amplius erit dubitatio, quin eadem conjugia inter servos Christianos Sacramento sanctificari valuerint, quemadmodum ex juris scripti disciplina hodie Sacramenta judicantur, dicto cap. 1. de conjug. servorum. Siquidem facile intelligemus, ad Sacramenti dignitatem elevari potuisse, quod, licet non munitum undecumque esset omnibus juris praesidiis, jure ipso tamen publice minime rescindebatur, sed consistebat, veluti exactum ad juris naturalis simplicitatem, eadem ratione, qua obligationi naturali jure Romanorum non confirmatae, dummodo nec damnatae, jurisjurandi religio accedens vim majorem addebat; quemadmodum tradunt universi interpretes ad authenticam *Sacramenta puberum* cod. si adversus venditionem.

Interea utut ecclesiastici Antistites nihil haberent, quod adversus conjugia servorum opponerent, neque á sacra benedictione temperarent, identidem tamen quaedam hujus generis conjugia improbaberunt, illa videlicet, in quibus non facile individua vitae consuetudo inter conjuges consistere posset, aut turbaretur. Quid enim, si servus maritus uni, ancilla uxor alteri domino subjaceret? Ipsa familiarum divisio nonnihil mutuis conjugum officiis oberat; diversa quoque plurium dominorum indoles animos servorum conjugum, qui vel inviti, quisque in dominica familia, detinebantur. Eam ob rem tum demum ea conjugia probabantur, cum utriusque domini voluntas accessisset, Concilio Cabilonensi II. anni 813. can. 8. caus. 29. quaest. 2., quare Hayto Episcopus Basileensis in suis Capitularibus saeculo nono editis cap. 12. ita statuit: *Ubi mancipia non unius, sed diversae potestatis juncta fuerint, nisi consentientibus utriusque dominis hujusmodi copulatio rata non erit.* Eadem cautio adhibebatur, ubi ingenuus ancillae, vel é converso ingenua servo jungeretur, adeo ut passim optaretur, ut ingenui á servorum, ancillarum conjunctionibus abstinerent. Sic Theodorus Cantuariensis in suis capitulis, anni 688. cap. 17. apud Harduinum in tomo 3. Conciliorum statuit: *Ingenuus cum ingenua jungi debet*, et in lege Salica tit. 22. §. 3. ita legitur: *Si quis ingenuus ancillam alienam in conjugium acceperit, ipse cum ea servitio implicatur.* Cum ea species proposita fuisset Patribus Concilii Aurelianensis IV. anno 541., definitum est can. 24., non ali-

ter conjugia servorum duobus dominis subjectorum visa, ac firmitatem habere, quam si voluntas eorundem dominorum accesserit. At semel, ac uterque dominus consensisset, nulla amplius erat potestas dominis, conjugium semel rite contractum disjungendi. Atque istud ipsum est, quod tradiderunt commemorati Cabilonenses Patres in dicto can. 8. caus. 29. quaest. 2. improbantes factum dominorum illorum, qui cum in servorum conjugia consensissent, eadem inde *potestativa quadam praesumptione dirimebant*. Haec ipsa jurisprudentia traducta fuit in Capitularia Francorum, quemadmodum legitur in editione Baluziana tom. 1. Capitularium pag. 351. cap. 4. ibi: *Conjugia servorum non dirimantur, etiam si diversos dominos habuerint, sed in uno conjugio permanentes dominis serviant; sic tamen, ut ipsum conjugium legale sit, et per voluntatem dominorum suorum, juxta Evangelium: quos Deus conjunxit, homo non separet.* Aliter deinde placuit recentioribus, qui tradiderunt, non licere dividi matrimonia á servis, vel ancillis contracta, etiam ignorantibus, vel invitis dominis, dummodo semper ab eisdem servis, aut ancillis consueta ministeria erga dominos exhibeantur, idque firmaverunt auctoritate Hadriani Papae, cujus tamen monumentum an germanum, et genuinum sit, curiosis rerum antiquarum investigatoribus dijudicandum relinquo. Tantum observo, id in jus commune abivisse, statim ac quod sub nomini Hadriani tradebatur, in Decretalibus Gregorii IX. locum invenit, cap. 1. de conjugio servorum. Ex quibus constat, disciplinam istam fluxam admodum fuisse inter varia Provinciarum, varia etiam temporum adjuncta.

Non est hoc in loco omittendum, etiam jure civili Romanorum generaliter permissum fuisse dominis, ancillas suas ducere uxores, quoties eas manumisissent; quod dicebatur conjugium patroni cum liberta. Gratianus censuit, id abs Julio Papa post varias initas disputationes probatum fuisse, can. 3. caus. 29. quaest. 2. Dixi generaliter: etenim Romani excipiebant ab ea lege quasdam personas clarissimas, quarum conjugia cum libertabus, veluti minus honesta, improbabant, uti inferius tradam, l. 15. cod. de nuptiis. In eo autem conjugii genere duo singularia observantur. Primum est, ductam libertam arctiore necessitudine fuisse junctam cum marito patrono, quam caeterae suis viris jungerentur uxores, adeo ut quibus in casibus caeterae divertere potuissent, uxor liberta a patrono marito divertere non valeret, l. 45. 46. ff. de ritu nuptiarum, l. 8. cod. de operis libert., l. 1. cod. de incest., et inutil. nupt.,

Nov. 22. cap. 37., dummodo tamen non invita ducta fuisset, l. 28. ff. de ritu nuptiar., nisi ideo manumissa fuisset, ut duceretur, l. 29. ff. eod. titulo. Alterum est, ne dissoluto quidem conjugio inter patronum, et libertam, non potuisse eamdem libertam conjungi liberto ejusdem viri, ac patroni, ne alias videretur libertus in eo conjugio non servavisse reverentiam, et obsequium erga patronum, dum ad ejus uxorem accederet, l. 62. §. 1. ff. de ritu nuptiarum. Immo et quod de patrono statutum erat, ad filios etiam patroni productum fuit, cum juspatronatus ipsum de patre transiret in filium, l. 48. ff. de ritu nuptiarum. E contrario vero non permittebatur patronae, ut libertum suum sibi conjugio jungeret, l. 3. cod. de nuptiis; neque enim honestum visum fuit, eam, quae domina olim erat, in maritalem servi olim sui potestatem deduci; atque alias credebatur patrona non satis maturo consilio in liberti conjugium consensisse, et non nisi pellecta blandis liberti ejusdem insidiis. Caeterum si ageretur de patrona minus honesta, officio Judicis relaxabatur disciplina juris, et conjugium permittebatur, l. 13. ff. de ritu nuptiarum. Num hoc conjugium semel contractum dissolveretur, non satis apprime constat. Tantum memoria superest, Paulum in libr. 2. sent. tit. 19. §. ult. ita tradidisse: *Libertum, qui nuptias patronae, vel uxoris, filiaeve patroni affectaverit, pro dignitate personae, metalli poena, vel operis publici coerceri.*

Ex eodem Romanorum principio, quod suadebat, inter solos cives Romanos matrimonium justum consistere, proficiscebatur, conjugia naturali quidem jure valuisse, non tamen justa fuisse habita inter peregrinos, seu inter eos, quorum unus esset civis Romanus, alter peregrinus, l. un. cod. Theodos. de nuptiis. Peregrini autem dicebantur liberi homines, quotquot non gaudebant jure civitatis Romae. Noverant Quirites, utilitati populi plurimum consuli, quoties unusquisque civis averteret animum suum a concilianda benevolentia cum exteris, quos bellorum vi, odioque hostili ad Imperii unitatem adducere conabantur, et quoties unusquisque civis foedera arctiora iniret, renovaretque cum concivibus suis; qui sane finis obtinebatur, illinc conjugia prohibendo cum peregrinis, hinc alliciendo cives ad ineunda tantum inter sese matrimonia, et nuptias celebrandas. Sed recentiore aetate, cum latissime prorogati fuerunt Imperii fines, unde plurimae gentes sub uno Imperatore ad animorum unitatem habendam concitandae fuerunt, pristinus legum rigor relaxatus est. Jam a temporibus Arcadii, et Honori promiscue gentibus univer-

sis sub Romano Imperio constitutis connubiorum jura concessa fuerunt, quod etiam expressum fuit in legibus Wisigothorum libr. 3. tit. 1. Ad rem Prudentius in Symmachum vers. 1422. ita scribebat.

Distantes regione plagas, divisaque ponto
Littora conveniunt, nunc per vadimonia ad unum
Et commune forum, nunc per commercia et artes
Ad coetum celebrem, nunc per genialia fulcra
Externi ad jus connubii; nam sanguine mixto
Texitur alternis ex gentibus una propago;

Sic enim populi inter sese connubia celebrantes, assuescere incipiebant blandis, et suavibus modis imposito jugo Romanorum, ut Imperii nomen non tam non horrerent, quam amarent, adeo verum est, naturam conjugiorum dirigi etiam maxime ad bonum commune societatis.

Ne clarissimarum familiarum splendor, et decus imminueretur, statutum quoque fuit lege Julia, ne Senatores (quorum qui nomine veniant, indicavit Ulpianus in l. ult. §. 1. ff. de Senator.), eorumve filii nepotes ex filio, ac pronepotes ex nepote, uxores ducerent libertinas, aut eas, quae, vel quarum pater, materve artem ludricam in scena facerent, vel fecerint; item, ne Senatorum filiae, vel neptes ex filio, vel proneptes ex nepote, libertino, vel ei, qui, vel cujus pater materve artem ludricam in scena fecerint, jungerentur, l. 23. 32. 44. 49. 58. ff. de ritu nupt., l. 7. cod. de incest., et inutil. nupt. Exceptio erat in Senatoris filia, si ipsa ob vitam susceptam minus honestam jam decore paternae dignitatis decidisse visa fuisset, l. 47. ff. de ritu nuptiar., non tamen, si Pater ipse Senator á dignitate sua fato quodam decidisset, l. 34. §. 3. ff. eod., l. 9. ff. de Senator. Vetitas istas nuptias non solum illicitas Romani habuerunt, sed nec nuptiarum nomine dignas, l. 16., et 42. §. 1. ff. de ritu nupt., unde receptum est, ut ne sponsalia quidem valerent, quod perpetua foret interdicti causa, l. 16. ff. de sponsal. Caeterum adhuc conjugium illud intra naturae fines consistere videbatur, et Senatores libertinas sibi junctas, si non tanquam materfamilias, justasve uxores, saltem tanquam concubinas habebant. l. 3. §. 1. ff. de donat. int. vir. et ux., qui concubinatus aliquando in matrimonium justum evadebat, quod duobus modis contingebat, primo, si Senator dignitatem amisisset, l. 27. ff. de ritu nuptiar., secundo, si Senator indulgentiam á Principe obtinuisset, l. 31. ff. eod., tan-

tam enim legum vetita eo respexerant, ne familiarum splendor imminueretur, qui per justas nuptias, non per concubinatum minui credebatur. Fateor, Constantinum Imperatorem in l. 1. cod. de naturali. liber. has Senatorum conjunctiones acrius improbabisse, immo et abstulisse supplicandi potestatem. Verum eam constitutionem *non utendo peremptam* fuisse, testatur Justinianus in Nov. 89. cap. ult. Hinc Justinianus idem primum concessit supplicandi facultatem gratia scenicarum mulierum, dummodo istae pridem initam ludricae vitae rationem deseruissent, l. 23. cod. de nuptiis; deinde non multo postea scenicis eisdem ludricam vitam deserentibus generalem facultatem concessit, quaecumque conjugia contrahendi, nulla principali indulgentia impetrata, l. ult. cod. eod. tit. Denique scenicarum exemplo generaliter permisit Senatoribus, ut libertinas suas uxores ducerent, etiam speciali venia non obtenta, dummodo nuptialia instrumenta conficerentur, ad abolendam quamcumque antea initi sine ulla solemnitate, et forma publica concubinatus minus honestam imaginem, dicta Nov. 89. cap. ult., Nov. 78. cap. 3., unde sumpta authentica *sed novo* cod. de nupt., et Nov. 117. cap. 4., unde sumpta authentica *sed novo* cod. de naturalibus liberis.

Longe dissimilis causa fuit Romanis, ut prohiberent nuptias inter Rectores provinciarum, ac puellas provinciales; si enim qui Magistratum in provincia gerebant, majus imperium post Principem in provincia habebant, l. 8. ff. de offic. Procons. l. 4. ff. de offic. Praes., verendum maxime erat, ne puellae provinciales gravi potius metu adactae, quam libere in eas nuptias consentirent, l. 36. ff. de ritu nuptiar., l. un. cod. si Rector provintiae, l. un. cod. si quacumque praed. potest., quas propterea nuptias contrahi, non tam incivile videbatur, quam conjugiorum ipsorum naturae, ac libertati contrarium, l. 38. ff. de ritu nuptiar., l. 3. §. 1. ff. de donation. int. vir. et uxor., eadem ratione, qua jussi sunt Magistratus a caeteris contractibus in provincia ineundis abstinere, l. un. cod. de contract. judic. Hanc ob rem puto, conjugium non obstante ea lege contractum, irritum omnino fuisse, neque enim valere poterat, quod nec libere, nec pleno consensu fuerat celebratum: immo et si forte uxor ducta haeredem maritum scripsisset, haereditas ab ipso tanquam ab indigno auferebatur, et fisco caduca fiebat, l. 2. §. 1., et 2., juncto argumento legis 12. ff. de his, quae ut indignis. Quando igitur interdicti causa in metus, terrorisque praesumptione versabatur, recipi debuerunt quaedam ad generalem coercendam regulam exceptiones, quibus nimirum in casi-

bus, aut nulla omnino erat, aut admodum levis incussi metus, terrorisque praesumptio. Prima exceptio erat, si Rector provinciae sponsalia cum provinciali contraxisset, antequam ad provinciam administrandam accederet; etenim libere praehabitus sponsalitius contractus omnem suspicionem metus, et nuptiarum inde minus libere contractarum amovebat, l. 38. §. 1. ff. de ritu nuptiar. Secunda exceptio erat, si Rector provinciae sponsalia tantum in provincia contraxisset, et matrimonium contrahendum in tempus finitae administrationis contulisset. Quid enim obesse poterat nuptiis inde celebratis eo tempore, quo nullus metus inesse poterat, et puella libere consentiebat? l. 38. ff. de ritu nuptiar. Tertia exceptio erat, si uxor provincialis ducta in provincia, libere deinde finita administratione in conjugio pridem inito consistere se velle profiteretur, l. 6. cod. de nupt., quasi professio illa subsequens uxoris declaret, olim libere omnino matrimonium fuisse contractum; qua tamen in specie non confirmatum vetus, sed veluti novum matrimonium habebatur, l. 65. ff. de ritu nuptiar., l. 6. cod. de nuptiis. Quarta exceptio erat, si de eo ageretur, qui patriam provinciam administraret; quia imprimis nemo pretextu administrationis cogendus erat ad quaerendam sibi extra patriam suam uxorem, et cum ignotis familiis, ac personis necessitudinem ineundam; deinde, quia in eo, qui in patria sua officium gerebat, tanta non videbatur inesse incutiendi terroris praesumptio, sed potius lenitas quaedam animi in suos, et mansuetudo, l. 63. ff. de ritu nuptiar. Quasitum erat de filiis, et filiabus Rectoris, an quoque exemplo patris eisdem interdiceretur connubiis cum provincialibus ineundis. Et quando tota ratio interdicti posita fuerat in gravi metus praesumptione, recipiendum fuit, eadem lege prohiberi, ne filii Rectoris puellas provinciales ducerent; non tamen e converso ne filiae Rectoris a viris provincialibus ducerentur, quia facilius praesumebatur metus incussus in puellas provinciales a filiis Rectorum ducendas, quam in viros provinciales filias Rectorum ducturos, l. 38. §. 2., et l. 57. ff. de ritu nuptiar. Ab hoc discrimine recessit Leo Imperator Philosophus in sua Nov. 23., ubi idem interdictum ad filias etiam Rectorum extendit, qua tamen in re parum sollicitus fuit de investigando spiritu veterum Jureconsultorum, quoniam statuit, ideo eandem in filiis, ac in filiabus Rectorum disciplinam debere servari, quod minora non deceat concedi privilegia masculis, quam feminis, allegans, per masculos uberius curari publicam utilitatem. Caeterum haec disciplina viguit, donec Rectores provinciarum maximam potestatem, et imperium in pro-

vinciis exercuerunt. Verum cum recentiore aetate mutata Imperii forma, minor eorundem potestas haberi coepit, utpote quod diviso, tributoque Imperio inter plures Principes, facile fuit provinciarum administratores in unoquoque commodius á singulis Regno in officio contineri, cum propterea minueretur gravioris metus praesumptio, relaxari illam oportuit; atque inde si Rectores provinciarum, eorumque filii puellas ducerent provinciales, matrimonium consistere coepit, quod hodiernis etiam moribus confirmatur, integra nihilominus manente generali tunc dissolvendi conjugii causa, quum liqueat, administratorem potestate abusum vi, et imperio puellam ad contrahendas nuptias adegisse.

Vetitum insuper fuit Romano jure tutoribus, ne cum puellis, quarum tutelam, et curatoribus, ne cum adolescentibus, quarum curam gesserunt, conjugia contraherent, l. 15. ff. de sponsal. l. 59. ff. de ritu nupt., toto titulo codicis de interdicto matrim. int. pupill. et tut. seu curat., adeo ut ne sponsalia quidem valeant, dicta l. 15. ff. de sponsal., l. 60. §. 5. ff. de ritu nuptiar.; non quidem simpliciter, sed quousque reditae non fuerint gestae tutelae, vel curae rationes, l. 62. §. 2., et l. 67. ff. de ritu nupt. Ex quo deducitur, totam causam interdicti in eo inniti, quod consulendum ea ratione fuerit pupillarum, et adolescentium puellarum indemnitati, utpote quae si jungerentur conjugio tutoribus vel curatoribus suis ante redditas rationes, vix futurum esset, ut rite, atque ex bona fide administrationis ratio redderetur; alias autem tutoribus, vel curatoribus daretur occasio negotia potius gerendi propria, spe futurarum nuptiarum, quam puellarum in tutela, vel cura exercenda. Quomodo enim nupta puella tutori, vel curatori suo, rationes á marito libere exegisset, aut quomodo sperari posset, sine fraude easdem rationes á marito redditum iri? l. 7. cod. de interd. matrim. Quae si vera sunt, uti verissima demonstrantur, dubitare non possum, quin Romani Legumlatores prorsus irritas eas nuptias esse voluerint, quod et perspicue expresserunt, l. 1. 3., et 6. cod. de interd. matrim., nisi de nuptiis ageretur contractis ante delatam curam, utpote quas, cum jam rite constitissent, dissolvi ob eam causam, seu ob supervenientem curam, utile visum non fuit, quamquam tunc consilium curatori praeberetur, ut ipse curam dimitteret, et alium puellae curatorem dari postularet, dicta l. 3. cod. eod. tit. Eadem jurisprudentia protracta fuit ad filium tutoris, vel curatoris cujus respectu eadem ratio viget. Quis enim non intueatur, tunc rem ita se habere, ac si pupilla, vel minor in potestatem tutoris, vel curatoris uti nurus incideret cum

eodem rei suae, et reddendae ritae rationis periculo? l. 15. ff. de sponsal. Id verum est, etiam si liberi essent adoptivi, dummodo non emancipati, aut naturales aliis in adoptionem dati, l. 60. §. 6., et 7. ff. de ritu nupt., aut etiam si mortuus esset pater, et filii vel haeredes patri essent, vel haereditate paterna abstinuissent, ob graves, quae fraudis esse possunt, dolive suspiciones, l. 67. ff. de ritu nupt. Immo et Jureconsulti, quod de filio tutoris, vel curatoris statutum fuit, recta interpretatione ad nepotes extenderunt, l. 59. ff. eod. quemadmodum et ad libertos tutorum eorumdem, vel curatorum, l. 37., et 66. §. 1. ff. eod.; quasi contra officium libertorum esset, adversus patronos uxoris nomine agere causa reddendae rationis; item ad extraneos quoscumque haeredes, l. 64. §. 1. ff. eod., insuper ad patrem tutoris, vel curatoris, atque ad fratres sub paterna, una cum tutore ac curatore potestate constitutos, l. 67. §. 2., et 3. ff. eod. Non vero idipsum statuendum fuit de filia tutoris, vel curatoris nuptui collocanda pupillo, vel adolescenti; neque enim id impedimento esse poterat, quominus ratio administrationis reddi commode, et postulari á tutore, vel curatore valeret, l. 64. §. 2. ff. eod., l. 5. cod. de interd. matr., quemadmodum neque idipsum receptum fuit de matre pupillae, aut adolescentis tutori, vel curatori nuptura, l. 2. cod. de interd. matrim., juncta l. ult. cod. de contrar. jud. tut. Sed et notandum est, regulam illam generalem certam, et probabilem habuisse exceptionem, videlicet in ea specie, qua ageretur de pupilla, vel minore á patre desponsa tutori, vel curatori, eorumve filio, l. 36., et 66. ff. de ritu nupt., l. 6. cod. de interd. matrim., siquidem paternum praecedens consilium, quod liberorum gratia omnium optimum esse praesumitur, et generali legum providentiae antefertur, liberabat tutorem, ac curatorem á quaqumque doli, vel fraudis suspicione, eodem modo quo licet tutores, et curatores satisdare generaliter ex legis praescripto cogerentur, tamen relaxabatur in hac parte legis rigor, ubi paternum officium tutoris, vel curatoris gratia intercedebat, §. 1. instit. de satisdat. tut. Similis propemodum exceptio est ob causam paternae adfectionis in specie legis 67. §. 1. ff. de ritu nuptiar., in qua proponebatur, avum tutelam gessisse neptis ex filio emancipato natae, et definitum, potuisse avum tutorem eamdem neptem collocare nepoti ex altero filio, sive emancipato, sive manenti in potestate, quia par adfectionis causa suspicionem fraudis amovebat. Quaesitum praeterea fuit, an generalis regula locum haberet etiam in filia pupillae, vel adolescentis, quae nuptias contractura esset cum tutore, et curatore mater-

no. Respondit Triphonius, nuptias non improbari, quia in hac specie ratio haereditaria est, et simplex debitum; alioquin omnis debitor eam, cui obligatus esset ex aliqua ratione, prohiberetur sibi, filioque suo conjungere, l. 67. §. 5. ff. de ritu nup. Non sunt haec contraria cum iis, quae tradebat Callistratus in l. 64. §. 1. eod. tit., sed diversa; etenim aliud dicendum est in haerede tutoris, vel curatoris, aliud in haerede pupillae, vel adolescentis, quando lex ea conjugia prohibens personam pupillae, vel adolescentis contemplata fuerat, non alias personas ab eadem pupilla, vel adolescente causam habentes; at non contemplata fuerat solam personam tutoris, vel curatoris, sed expresse etiam comprehenderat ejus liberos, quorum similitudine ad haeredes interdictum recta interpretatione protrahi potuit. Denique quaesitum, an quod de tutore, et curatore statutum est, idipsum diceretur de eo, qui pro tutore, aut curatore, aut negotiorum gestore res pupillae, vel adolescentis administravisset, qui tamen neque tutor esset, neque curator: Imperatores autem Leo, et Anthemius noluerunt, ad eos generale interdictum extendi, l. ult. cod. de interd. matrim. Haec omnia an etiam hodiernis temporibus vigeant, mihi non est apprime compertum. Tantum scio, recentioribus legibus nihil fuisse Romano juri derogatum; propterea non temere diceret, qui concluderet, adhuc hodie eamdem esse prudentiam custodiendam, quousque non constet, moribus fuisse abrogatam.

Quae naturalis ratio perpetuo vetuit, ne mulier pluribus viris matrimonio jungeretur, scilicet ne incerta proles adnasceretur, vetuit quoque, ne statim post mortem viri viduae nuptias cum altero viro contraherent. Quamobrem Romanae leges viduis mulieribus certa luctus tempora constituerunt, quibus á nuptiis abstinerent, caventes, ut annus integer continuus á morte mariti computandus laberetur, utpote quo spatio constare poterat, an mortuo viro filius posthumus nasceretur, an nulla spes amplius superesset posthumorum, l. 2. §. 1 ff. de his, qui not. infam., l. 53. §. 3. vers. *non audente* cod. de Episc., et Cler., l. 1., et 2. cod. de secund. nupt. Hinc proficiscitur, non e converso uxore defuncta tempora luctus esse á marito exspectanda, quemadmodum neque defuncto sponso exspectanda esse tempora ab ea, quae tantum sponsa, non uxor fuit; eove minus luctum parentum, aut liberorum impedimento nuptiis esse, l. 9. et 2. ff. de his, qui not. infam. Proficiscitur praeterea, quo casu mulier vidua post mortem mariti filios peperit, libere statim posse eam ad secundas nuptias convolare, quasi tunc certum esse incipiat, posthu-

mos alios non sperari, et cesset causa interdicti, dicta l. 2. §. 2., quemadmodum et viduam potuisse rescriptum Principis impetrare, ut ad secundas nuptias ante statutum tempus convolarat, l. 10. ff. eod., quod non indecore concedebatur iis, quae nullam spem é priore conjugio suscipiendorum liberorum se habere certis argumentis adfirmarent. Proficiscitur denique, viduas intra luctus tempora sponsalia contrahere potuisse, dicta l. 10. §. 1. Quando vero impedimentum istud perpetuam causam non habet, sed certo tempore circunscriptam, noluerunt Romani, eas nuptias contra legem contractas penitus irritari, contenti gravibus poenis terrere mulieres, ut animum á festinatis nuptiis avocarent. Poenae erant ut mulieres illae haberentur tanquam infames, una cum iis, qui easdem duxissent scientes prudentes, et cum parentibus, qui nuptiis consensissent, l. 1., et 2., §. 3., l. 13. princ. ff. de his, qui not. infam., l. 15. cod. ex quib. caus. infam. irrog., l. 1. et 2. cod. de secund. nupt., l. 4. cod. ad Sen. Cons. Tertull., Nov. 22. cap. 32. et 40., Novell. 39. cap. 2. Secundo non poterant alteri viro ultra tertiam bonorum suorum partem in dotem dare, neque ei ex testamento plusquam tertiam partem relinquere, dicta l. 1. vers. *Praeterea* cod. de sec. nupt. Tertio neque poterant haeredes institui, neque aut legata, aut fideicommissa, aut donationes causa mortis, aut quaecumque suprema voluntate relicta percipere, dicta l. 1. vers. *Omnium*. Quarto amittebant quaecumque aut ex judicio mariti morientis alias habere potuissent, aut etiam quae lucratae fuerant causa sponsalitiae largitatis, dicta l. 1. vers. *His etiam*, et l. 2. cod. eod. tit. Quinto haereditatum legitimarum sive ex jure civili, sive ex jure praetorio ad se delaturum indignae habebantur, si ageretur de cognatorum successione ultra tertium gradum, dicta l. 1. in fine. Sexto denique tenebantur prioris matrimonii liberis semissem bonorum suorum largiri, dicta l. 5. cod. ad Sen. Cons. Tertull. Sed postquam Romanae leges recentioribus saeculis negligi coeperunt, inolevit consuetudo, ut viduae ad nuptias festinantes infames non haberentur. Hinc duodecimo saeculo cum studia juris Romani reviviscerent, et nonnulli veterem infamiae poenam in viduas intra annum luctus nubentes inferendam ducerent, Urbanus VIII., et Innocentius III, consuetudine potius indulgendum voluerunt, insuper habita Romanarum legum dispositione, cap. 4., et 5. de secund. nupt.. eo praetextu, quod Paulus Apostolus mulieres mortuo viro á lege viri solutas praedicaverit. Caeterum quamquam moribus inductum sit, ut poena infamiae remitteretur, non tamen concludi

potest, nuptias illas undecumque honestas dici jure posse, quousque saltem afirmari tuto nequeat, nullam esse spem posthumorum defuncto marito adgnascendorum: agitur enim in hac re de naturali immutabili honestate, contra quam mores, et consuetudines parum valere posse videntur, et contra quam nihil tradidit Apostolus ab Urbano III., et Innocentio III. laudatus. Neque praeterea exinde concludi potest, remissa infamiae poena, etiam caeteras poenas censendas esse abrogatas; cum ex unius poenae remissione, praesertim gravioris, et quae ad nominis existimationem pertinent, non liceat ad aliarum leviorum poenarum remissionem argumentari; praecipue cum, si caeterae remitterentur, remissio cederet in filiorum primi conjugii vel cognatorum detrimentum; quibus accedit vulgata ratio, quae postulat, ut non praesumantur undecumque abrogatae veteres leges quousque de illarum abrogatione perspicue non constet.

QUAESTIO I.

Quid sentiendum sit de vulgari Interpretum doctrina in impedimentis matrimonii distinguendis, ac numerandis?

QUAE de personis ad contrahendum conjugium idoneis, vel non idoneis hucusque disserui, recentiorum saeculorum Interpretes, ac Glossographi post institutas Scholasticorum sectas alia methodo exposuerunt, una etiam adnexuerunt formas, et ritus contrahendi conjugii, quibus omissis modo tantum illicitum, modo etiam irritum matrimonium esse dixerunt. Ut enim agnoverunt, legum certis in casibus matrimonia prohibentium duplicem speciem esse, quarum aliae conjugium non servata forma contractum irritarent, aliae tantum adversus contrahentes poenas tantum infligerent, actumque illicitum facerent, non irritum, et inanem, tradiderunt, duplicis generis esse matrimonii impedimenta, primum genus appellantes impedimentorum impedientium, quibus intervenientibus conjugium illicitum quidem esset, sed firmum, et validum; alterum impedimentorum dirimentium, quibus intervenientibus conju-

gium prorsus irritum haberetur. Neque hic constiterunt; nam secernentes utrumque impedimentorum genus, quibusdam editis versiculis singula descripsere parum solliciti de nitidioris musae cultu, dummodo studiosorum memoriam adjuvarent. Ita de impedimentis impedientibus adnotaverunt:

Ecclesiae vetitum, necnon tempus feriatum.
Atque catechismus, sponsalia, jungito votum,
Impediunt fieri, permittunt juncta teneri

Deinde impedimenta dirimentia ita recensuerunt, nec dissimili metro:

Error, conditio, votum, cognatio, crimen,
Cultus disparitas, vis, ordo, ligamen, honestas,
Si sis adfinis, si forte coire nequibis,
Raptave sit mulier, nec parti reddita tutae,
Si Parochi, et duplicis desit praesentia testis.

Hanc docendi methodum secuti sunt Scholastici propemodum universi, quibus revera contingit in hac parte, quod contingere ipsis aliquando, scripsit Melchior Canus in suo libro de locis Theologicis, nimirum primum aliquem ex Scriptoribus certam proponere formam, quam deinde recentiores parum perpensam sequuntur, eadem facilitate oppositam secuturi, si decessores suas oppositae formae auctores deprehendissent. Ego sane is non sum, qui aliena sequi contemnam, et mea eisdem praeferre desiderem: verum mihi venia detur in presentia, si eam methodum sequi noluerim, propterea quod nec revera salva animi integritate potuerim, utpote quam maturo consilio libratam non solum inconcinnam fore sensi, sed etiam rectae sacrorum canonum disciplinae parum acommodatam. Revera postquam iis versiculis singula conjugiorum impedimenta exhiberi coeperunt, non defuere, qui exinde errandi occasionem arriperent; quotiescumque enim disputandum occurrit, an in certis casibus conjugia prohibita intelligerentur: statim ad eos versiculos respici consuevit; et quemadmodum ubi inter eos impedimentum descriptum agnosceretur, statim interdictum conjugium dictum est; ita non interdictum é converso, quoties nihil ad rem propositam in eisdem versiculis reperiretur, insuper habitis caeteroqui perspicuis sacrorum canonum sanc-

tionibus. Id dolebat Benedictus XIV. in libr. 8. de Synod. Dioeces. cap. 14. num. 2., ubi improbavit opinionem illorum, qui adseruerunt, ob solam ignorationem doctrinae Christianae non posse ab Ecclesia removeri sponsos á conjugiis celebrandis, et ait: *Fulcitur haec opinio quorumdam Theologorum auctoritate, qui cum ignorantiam doctrinae Christianae non invenerint in vulgatis versiculis, in quibus enumerantur impedimenta matrimonium impedientia, asserere proinde non dubitarunt neminem posse ob illam solam á matrimonio celebrando cohiberi.* Itaque quoties mentem nostram ad eos versiculos conferamus, inveniemus primum, plurima omitti, quae erant necessario recensenda: deinde aliqua recenseri, quae erant penitus omittenda; item ea, quae enumeranda erant, ut plurimum subobscure indicata, atque invicem omino inconcinna methodo digesta. De nominibus illis dirimentium, et impedientium impedimentorum verba non facio; eorum enim quaedam veluti prima lineamenta sunt apud Coelestinum III. in cap. 6. qui Cler, vel vovent., neque litem de proprietate nominum agendam puto, ubi gravis est de re ipsa, atque, ut puto, ab iis, qui verum amant, nisi ab ea methodo recedant, numquam diluenda contentio. Exordior ab impedimentis, uti vocant, impedientibus; et statim ac lego *Ecclesiae vetitum*, quid amplius desiderandum erat, quando caetera, quae subsequuntur, de tempore feriato potissimum, et de catechismo, non aliter impediunt, quam quod de iis Ecclesiae vetitum adpareat? Quod si rem in subsequentibus clarius aperiendam esse voluerunt, quaero ab auctoribus versiculorum, cur inter ea impedimenta non recensuerunt omissiones publicarum denuntiationum, juxta constitutiones Lateranensis, et Tridentini Concilii; cur etiam non recensuerunt Sacerdotalem benedictionem á conjugibus non petitam quando certum est, conjugia praesente quidem, sed non benedicente, aut etiam contradicente Parocho celebrata ab Ecclesia improbari? sed praeterea recensere debuissent obicem, quem contrahentes ipsi ponunt, quoties non bene disposito animo, et qualis ad Sacramentum suscipiendum requiritur, ad contrahendum accedant; inter caetera autem memoranda etiam erat notitia rerum ad Christianam fidem pertinentium quae si deficiat, illicitum conjugium reddit, uti observat Benedictus XIV. modo laudatus. Recensere etiam debuisset dissensum patris in conjugio á filiisfamilias contrahendo; etenim sacri canones licet firmum esse adserant matrimonium á filiisfamilias dissentiente patre contractum, illud tamen improbant, ac damnant, Concil. Trident. sess. 24.

de Reform. matrim. cap. 1. Insuper recensere debuissent conjugia inter Christianos, et Haereticos contracta, in iis casibus improbata, quos superius observabam, quemadmodum et conjugia contracta á viduis mulieribus luctus tempore, qua saltem in specie incerta proles nascitura esset; ñeque omittenda conjugia á publicis poenitentibus celebrata. Quod de impedimento catechismi traditur, hodie supervacaneum nonnulli censuerunt, quasi Concilium Tridentinum, si quod antea fuerit, hujusmodi impedimentum omnino sustulerit. Quod item dicitur de voto, admodum ambiguum est, atque indiget explicatione, cum rursus votum inter impedimenta dirimentia recenseatur. Equidem distinxerunt ad rei explicationem votum simplex á voto solemni, ut illud impedientibus, istud dirimentibus impedimentis adcenserent. Verum undenam ista distinctio processerit, jam superius tradidi, ubi adnotabam, votum utut solemne non per se, seu ratione solemnitatis, sed causa publicae Ecclesiasticae legis, aliquando matrimonium dirimere. Quod si ad impedimenta, ut vocant, dirimentia gradum faciamus, inter ipsa recensetur conditio, quando tamen ex causa conditionis servilis conjugia non irritantur, nisi tum demum, cum in eadem conditione erratur, quaemadmodum passim omnes interpretantur; quod cum ita sit, cur impedimentum conditionis ab impedimento erroris distinguitur? Item nomen generale *criminis* frustra pro impedimento dirimente collocatur, cum id in certa tantum criminis specie locum habeat, uti suo loco traditum superius est. Melius erat, si criminis nomen inter impedimenta impedientia descripsissent, quando, uti etiam superius dictum est, multa designabuntur apud veteres gravia crimina, quorum reus publicae poenitentiae addicebatur, ac proinde á contrahendis conjugiis arcebatur; eodem modo, quo votum utrique impedimentorum generi adscriptum est, quod quaedam vota irritent, quaedam non irritent matrimonia. Disparitas cultus, quae inter impedimenta dirimentia recensetur, aeque poterat inter impedientia collocari; nan si ad Judaeos, vel Gentiles referatur, nullum reddet matrimonium, si ad haereticos, ex recentiore disciplina regulariter tantum illicitum. Mihi quoque placere non potest, quod idem, unumque impedimentum semel indicatum, iterum aliis nominibus insinuetur. Sic postquam de voto facta fuit mentio, deinde neque continuo fit mentio de ordine. Si quaeras, cur eadem ratione de religiosa professione non meminerint, nescio, quid erunt responsuri. Item in secundo versiculo de vi mentionem fecerunt, deinde in quarto de raptu,

quando tamen vis nomen generis est, quod raptum quasi vis speciem comprehendit. Si consideres, quomodo inter se concinnata sint impedimenta illa, quae ex quadam inita inter contrahentes necessitudine oriuntur, nihil est magis involutum; nam in primo versiculo memoratur cognatio, cujus nomine intellexerunt naturalem, civilem, et spiritualem, quas sene distinguere erat maxime opportunum; deinde post plura impedimenta in fine secundi versiculi numeratur honestas, quam in tertio versiculo subsequitur adfinitas. Interea vero plurima omiserunt, quae erant necessario recensenda. Hujusmodi est conditio turpis contra substantiam, seu naturam matrimonii á contrahentibus adposita, juxta capitulum ult. de cond. adpos. Hujusmodi est metus gravis injuste incussus, qui sane cum vi confundi non debuit, praesertim ab iis, qui raptum á vi distinguere sciverunt. Hujusmodi est aetas nuptiis inepta, sive quod in illa non intelligantur obiri posse nuptiarum officia, sive quod in illa idonea non fingatur lege consensio. Hujusmodi est aut furor, aut amentia, aut morbus amentiae proximus, qualis in eo esse videtur, qui ab infantia et mutus, et surdus simul, et caecus fuit. Hujusmodi denique dici potest officium tutoris, et curatoris ante redditum tutelae, vel curae gestae rationem juxta ea, qnae superius tradita sunt. Dicta haec omnia velim, non eo animo, ut vulgatas Interpretum, et Pragmaticorum traditiones videar penitus improbasse, sed ut liqueat saltem, me non injuria in ea ipsa impedimentorum materie pertractanda, á vulgata methodo recessisse.

QUAESTIO II.

De Matrimonialibus dispensationibus.

CONTINGIT quandoque, ut á generali disciplina legum, quibus certo personarum generi conjugio contrahendo interdicitur, ita postulantibus singularibus causarum quarumdam adjunctis, ex aequo et bono eorum, ad quos pertinet, dispensatione, atque indulgentia recedatur. Qua in re multiplices sunt disputandi causae. Et primo quaeritur, num in omni-

bus generaliter casibus sperari dispensatio possit? Nemo non videt, secernendas esse leges á legibus; nimirum naturales, aut divinas ab humanis; inspiciendumque, an quod conjugio contrahendo obest, jure naturali, vel divino firmatum sit, an humano quaemadmodum enim pro certo habetur, humani juris dispensationem ab homine legitima auctoritate praedito peti, obtinerique posse; ita etiam certum est, nullam esse hominibus quacumque potestate praediti auctoritatem, ex qua proficisci aut naturalis, aut divini juris dispensatio valeat, nisi tamen in quibusdam gravissimis causis aequissimus arbiter jus vel naturale, vel divinum non obligare declaret, quod sane non nisi latissime dispensationem juris, atque indulgentiam apellaremus. Juxta haec principia Innocentius III. in Concilio Lateranensi concludebat, *tolerabilius esse, aliquos contra statuta hominum dimittere copulatos, quam conjunctos legitime contra statuta Domini separare*, cap. 47. in fine de testib., cui simili est, quod legitur in cap. 1. qui matrim. accus. in 1. Collect. Decretal., et quod legitur in cap. 8. de divort. apud Gregorium IX. Hinc autem, ut liquet, aperiretur amplissima disputandi via, et vix finem habitura. Quamquam enim multa statim adpareant conjugiorum impedimenta, quae humano tantum jure facile dixeris constituta, de pluribus tamen dubitatur, an ex divino, vel naturali jure fuerint in publicas legum tabulas derivata. Verum ex iis, quae hucusque diximus, atque ex iis, quae in sequentibus dissertationibus dicenda supersunt, jam liquido constare potest, quae naturali, divinoque jure interdicta sint, quae etiam legibus humanis, ut facilis consideranti reddatur universarum inde emergentium quaestionum definitio. De legibus naturalibus, ac divinis tantum dicam, eas in diverso genere positas esse, prout modo perpetuam causam habent, modo singularibus quibusdam adjunctis accomodatam. Profecto ubi causa perpetua est, frustra dispensatio speratur, secus ac contingat in iis legibus, quae certis adjunctis accomodatam causam habent; iis enim cessantibus, auctoritate illius, ad quem pertinet, facile dispensatio impetratur, aut singulari rescripto, aut legibus generalibus, aut etiam consuetudine. Exempla perspicua sunt in vidua tempore luctus nuptura, et in Catholico uxorem haereticam ducturo. Prohibetur, ut diximus, naturali jure vidua ne nubat intra tempora luctus; quoniam vero causa naturalis interdicti in eo posita est, ne partus nascatur incertus, cur non probari aliquando poterit conjugium initum á vidua, si causa cessaverit, et certum esse incipiat, non incertam prolem secundo conjugi nascitu-

ram? Prohibetur, ut diximus, divino jure Christianus ne conjugia cum haereticis ineat; quoniam vero causa divini interdicti in eo posita est, ne Christianus in periculo fidei versetur, cur non probari aliquando poterit conjugium, si cessaverit periculum laedendae fidei, ac verae in Deum religionis?

Longe diversa est ratio juris humani, quod uti ab hominibus conditum est, ita ab hominibus dissolvi potest. Hac tamen in re animadvertere juvat, leges omnes ex justa causa ut plurimum gravissima ferri solere ab eo, qui publica potestate gaudet. Eadem ergo ratione legis vinculum relaxabitur, quum nimirum duo illa concurrunt, auctoritas dispensantis, et justa nec levis dispensationis causa. Quum enim leges generales ita scribi non possint, ut singulari quaequmque negotia dirimant, omnesque casus, qui quandocumque inciderint, comprehendant, sed tantum ea, quae plerumque accidunt, contineant, relicta cessetur facultas, et Legumlatoribus eisdem, et Legumlatorum successoribus, legis vinculum relaxandi, quoties casus emergat; aut qui sententia generalis legis comprehendi non videatur, aut qui aliam videatur providentiam postulare. Quod imprimis spectat dispensantis auctoritatem, non memoro, quid olim vigeret, dum conjugiorum regulae jure publico Principium Romanorum praestituerentur, ac proinde eorumdem auctoritate ab iis dispensabatur juxta leg. un. cod. Theod. si nupt. ex rescr. pet., l 1., et 2. cod. Justin. eod. tit., l. 23., et 29. cod. de nupt. l. 9. cod. de incest. et inut. nupt., quibus addi potest Cassiodorus libr. 7. variar. 46. ubi dispensationum Imperialium forma refertur. Etenim multa jam saecula praeterlapsa sunt, ex quo dispensationes petuntur á Pontifice Maximo, cui ea potestas reservatur adeo, ut Episcopis utut eximia jurisdictione praeditis generaliter denegetur. Dixi generaliter; etenim regula ista suas habet etiam consuetudine inductas exceptiones, aliquas etiam expressis legibus comprobatas. Siquidem imprimis receptum est, Episcopum dispensare posse in impedimentis, quae vocantur á Pragmaticis tantum impedientia, eo excepto, quod oritur ex sponsalibus cum altero jam contractis, propterea quod sine gravi detrimento tertii haec dispensatio indulgeri non posset; item eo excepto, quod oritur ex voto non conditionali perpetuae continentiae, vel religionis ingrediendae, propterea quod vota ista graviorem causam habeant, dignamque, quae uni Pontifici Maximo reservaretur. Item receptum est, dispensare Episcopum posse in impedimentis, quae vocantur dirimentia, quoties agitur de matrimonio jam

contracto, dummodo haec facti adjuncta concurrant; primo, conjugium sit solemniter in facie Ecclesiae celebratum, immo et jam consummatum; secundo, bona fides contrahentibus fuerit, cui causam dedisset vel juris, vel facti ignorantia; tertio, impedimentum sit occultum, nec facile sine scandalo deveniri ad separationem conjugum possit; quarto denique, nequeat commode referri res ad Pontificem Maximum, vel ob locorum distantiam, vel ob conjugum paupertatem, rusticitatem, aliasve similes causas; ex quibus facile concluditur, Episcopalem hujusmodi dispensationem ad forum potius, ut ajunt, internnm pertinere, neque in externo ullo modo suffragari, ac si in Romana Poenitentiaria obtenta fuisset. Quoties vero agatur de matrimonio necdum contracto, sed proxime contrahendo, nec dubitant Pragmatici adserere Episcopo facultatem dispensandi ab impedimento dirimente occulto, quum gravissima quaedam urgeat causa, et nec Summus Pontifex adiri statim possit, nec matrimonium sine scandalo in aliud tempus differri. Itaque his exceptis casibus hodie receptissimum est, matrimoniales dispensationes esse Pontifici Maximo reservatas, nisi aliter legitimae postulent singulares aliquarum Dioeceseon consuetudines, vel singularia quorumdam Antistitum, qui praesertim Pontificis Maximi legatione funguntur, privilegia. Potest autem obtineri dispensatio vel in Penitentiaria, vel extra Penitentiariam, nimirum in Cancellaria, aut Dataria Romana. Quoties obtinetur dispensatio extra Penitentiariam, suam vim exerit in utroque foro, seu interno, seu externo; at si obtineatur in Poenitentiaria, tantum vim habet in foro interno praesertim quod Apostolicus executor munere impleto literas dispensationis lacerare debent, ut nullum supersit indulgentiae monumentum. Solet autem in Poenitentiaria obtineri dispensatio secreta cum agitur de impedimento prorsus occulto matrimonii jam contracti, cujus dessociatio sine scandalo fieri nequeat; atque modus in dispensatione exequenda servandus solet in rescripto ad confessarium regulariter directo praestitui, quem propterea executor adamussim implevit.

Quando vero mei instituti potissimum est de dispensationibus agere, quae extra Poenitentiariam impetrantur, observo, duplicem esse dispensationum concedendarum formam: aliam nimirum, quae dicitur forma gratiosa, et sui natura formalem ut ajunt, seu juridicam causae cognationem non postulat, aliam quae dicitur forma comissoria, et formalem, seu juridicam causae cognitionem exposcit. Dispensationes, quae in forma gratiosa conceduntur, quod perraro contingit nihilominus ex Conci-

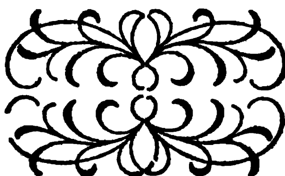
lii Tridentini decreto sess. 22. de Reform. cap. 5. ab Ordinariis tamquam in hac parte Delegatis Apostolicis, non tamen nisi summarie, et extra figuram judicii, cognoscendae erunt, ne forte obreptionis, vel sureptionis vitio laborent. Quae autem in forma commissoria expediuntur, quod frequentius est, solent ad Ordinarium dirigi non oratoris, sed oratricis, cujus Ordinarii nomine venit Episcopus, aut ejus Vicarius in spiritualibus generalis; quod si Sedes Episcopalis vacet, ex stylo Curiae dirigi solent ad viciniorem Episcopum, vel ejus Vicarium Generalem, non ad Vicarium Dioeceseos Capitularem. Porro quicumque sit Apostolicus Delegatus, maxime studere debet, ne Apostolicas literas exequatur, priusquam ea, quae in eisdem continentur, quaeque discutienda mandantur, diligenter, non leviter et perfunctorie investiget; hinc inter caetera á testibus, quos ad examen veritatis admittet, jurejurando, quod testificantur, postulabit confirmari, monitione praemissa de jurisjurandi religione; item sedulo animadvertet, an singula, quae in libello supplici, vel in narrativa, ut vocant rescripti, in quam libelli supplicis forma traduci solet, veritati per omnia consonent, ne forte ab una impedimenti specie, aut ab una ex propositis causis, ad aliam utut aequalem, majorem vel minorem dispensatio protrahatur.

Causae dispensationum, circa quas praecipue executoris Apostolici versatur, hodie istae receptae sunt: nimirum fidei, religionisque tuendae, concordiae familiarum, aut publici tranquilitatis, provectae aetatis, dotis incompetentis, angustiae loci, scandali avertendi, item criminis evitandi. Praeter has, quarum praecipua ratio haberi solet, et istae ab aliquibus adjiciuntur: excellentia in Ecclesiam merita, conservatio illustris familiae in eodem genere consanguineorum alias periturae, ac demum conservatio facultatem in eadem cognatione, ne causa dotis, aut muliebris patrimonii in aliam familiam distrahantur. Prima causa fidei, religionisque tuendae, locum potissimum habet favore illarum Provinciarum, in quibus haeretici Catholicis permixti sunt, ac propterea subest periculum, ne si duo Catholici forte consanguinei, affines, aliave simili necessitudine juncti invicem abstinere conjugio debeant, facile sint cum haereticis contracturi. Secunda concordiae familiarum, aut publicae tranquillitatis locum habet, quando conjugium inter personas, quibus interdictum est, initum conciliare potest civium, aut conjunctorum animos jamdiu diris contentionibus exagitatos. Tertia provectae aetatis adducitur, cum puella (intellige de ea, quae nondum nupta fuit, non de vidua) jam

vigesimum quartum aetatis annum excedit, neque aliam spem nuptiarum habet, quam contrahendarum cum eo, quocum contrahere prohibetur. Quarta dotis incompetentis est, quum ex. gr. consanguineus paratus est ad consanguineam ducendam, et dotandam, alias destitutam competenti dote, quia non consanguineum paris conditionis inveniat. Quinta angustiae loci adducitur, quum puella in angusto loco nata, atque educata in eodem maritum invenire nequeat paris conditionis, nisi eum, cui nubere prohibetur. Sexta scandali avertendi est, quum, ex. gr. consanguineus consanguineam violaverit, sine animo tamen dispensationis ex eo impetrandae, ut matrimonium iniret; quamobrem famae reorum aliter occurri nequeat, quam si legitimo conjugio conjungantur. Septima criminis evitandi, locum tantum habet in eo, qui continentiam simplici, ut ajunt, voto servaturum se Deo spondit, et profitetur, se de voti implemento pene desperare. Deo postremis causis nihil adjicio cum per se perspicue intelligantur. Haec omnia, uti liquet, dispensationi locum faciunt matrimonio contrahendo. Quid vero, si matrimonium jam contractum fuerit ab illegitimis personis? Si id bona fide contigerit, vel id unum erit causa sufficiens dispensationis impetrandae, ut quod ab initio irritum fuerat, valere incipiat dispensatione obtenta. At si contrahentes ab initio conscii fuerint impedimenti, praesertim si solemnitates requisitas in conjugio contrahendo neglexerint, voluit Concilium Tridentinum, eos separandos esse, et spe dispensationis consequendae carere, sess. 24. cap. 5. de Reform. matrim., quod tamen ita intelligere, ut difficilius dispensatio obtinere possit, nec nisi ex maxima, et gravissima causa, et in qua publicum bonum versetur.

In dispensationibus concedendis consanguineis, et adfinibus, diversorum graduum ratio habetur, immo etiam diversae qualitatis; nam ex. gr. facilius item in adfinitate, quae ex illicita copula, quam quae ex matrimonio proficiscatur; quamobrem quae causae ad obtinendam in certo genere dispensationem sufficerent singulares, impetrandae dispensationi in alio genere non aeque facile valerent, nisi plures una concurrerent. Ajunt Tridentini Patres in cap. 5. sess. 24. de Reform. matrimon. *In contrahendis matrimoniis, vel nulla omnino detur dispensatio, vel raro, idque ex causa, et gratis concedatur. In secundo gradu numquam dispensetur, nisi inter magnos Principes, et ob publicam causam.* Quae fuerit Sanctorum Patrum mens, nemo exinde non colligit; proinde cum in secundo gradu numquam dispensandum sit, nisi inter magnos Prin-

cipes, et ob publicam causam liquet, ea, quae superius diximus de dispensationum causis, ad tertium, vel quartum tantummodo cognationis gradum regulariter pertinere. Qui plura desideret in hanc rem, Pragmaticos adeat, apud quos,-cum potius de jure recepto agatur, quam de ea re, in qua certae sint ecclesiasticorum canonum expresse constitutiones, et supplicationum formulas, et singularum causarum vires, ac nexus delineatos inveniet. Tantum addam hoc in loco, dispensatione cum effectu impetrata, conjugium, si forte jam contractum antea fuerit, renovandum esse in facie Ecclesiae, nullis solemnitatibus omissis, cum res ita sese habeat, ac si nihil eo usque actum esset, quod paria sint nihil agere, et contra jus agere; licet tamen aliud observandum prudenter putem, uti dispensatio in Romana Poenitentiaria, seu tantum in foro interno impetrata fuisset.

DISSERTATIO QUINTA

DE FORMA, AC SOLEMNITATIBUS CONJUGII CONTRAHENDI.

HUC REFERENDI SUNT TITULI DECRETALIUM, DE CLANDEST. DESPONSAT., ET DE CONDIT. APPOSITIS.

UNIVERSAE propemodum gentes, eae potissimum, quae cultiores et doctrina, et moribus visae fuerunt, certas solemnitates, et ritus publicos praestituerunt, quibus decore matrimonia celebrarentur, ne passim obtinerent, quod apud agrestes homines, et instar ferarum in certam venerem ruentes in more fuisse tradidit Lucretius, ita scribens.

Et venus in sylvis jungebat corpora amantum,
Conciliabat enim vel mutua quamque libido.
Vel violentia viri vis, atque impensa libido,
Vel precium, glandes, atque arbuta, vel pyra lecta.

Infinitus essem, si varios populorum mores persequeretur. Tantum generaliter dicam, vel aetnicos ipsos suis superstitiosis ritibus ita pro modo suo sancta reddidisse conjugia, eorumdemque celebrationes, ut populus agnosceret, nonnihil divinum, seu sub Deorum auspiciis in celebrando conjugio geri, atquè haec etiam ratio fuit, quare Tertullianus in libr. de corona militis cap. 13. scribebat, Christianos matrimonia cum aethnicis non contraxisse, apud quos *nuptiae ab idolatria incipiebant.* Caeterum cum de solemnitatibus, et ritibus Christianorum, quos Ecclesia instituit, et probavit, agendum sit, necesse est indicate generalem conjugiorum contrahendorum formam á priscis Romanis receptum. Cum enim Ecclesia leges suas passim imposuerit iis, qui Romano jure, et Quiritum disciplina vivebant; cum etiam Christiani facti Imperatores constitutio-

nes saluberrimas et Christianae Religioni accommodatas ediderint, aut omnino abrogatis, aut reformatis veterum Quiritum moribus, non possunt haec omnia commode expendi, nisi saltem paucis indicetur prisca Romanorum utut idolatriae adhuc servientium disciplina.

Itaque Romani veteres non unam contrahendis justis nuptiis formam praestituerunt, sed triplicem, quarum unam qui servaret, vere diceretur nuptias jure celebrare, eas nimirum, quae omnes obtinerent effectus lege ejus populi praestitutos. Prima forma erat confarreationis, quae etiam dicebatur aquae et ignis adpositionis; altera coemptionis; postrema usucapionis. Quod Arnobius adnotavit in libr. 4. adversus Gentes ita scribens: *Uxores enim ii habent, atque in conjugali faedera veniunt conditionibus ante quaesitus, usu, farre, et coemptione genialis lectuli sacramenta conducunt.* Solemniores nuptiae erant, quae confarreatione contraherentur, utpote in quibus sacratior ritus apud illos habebatur, et pene divinus: eamque ob rem Sacerdotes non aliter matrimonia contrahere promittebantur, uti scribit Tacitus lib. 4. annalium. Dicebatur confarreatio ex eo, quod farris sacrificio actus coram Sacerdote celebraretur, etenim Romani induxerant, ut specialiter farre, quod erat genus quoddam frumenti opimi et selecti, Diis homines conciliarentur. Arnobius libr. 2. adversus gentes, Valerius Maximus libr. 2. memorab., Horatius libr. 3. carminum ode 23., quod et perspicue indicavit Ovidius in l. 1. fastorum, ibi:

Ante Deos homini quod conciliare valeret,
Far erat, et puri lucida mica salis.

Paucis confarreationis solemnitatem in parte describit Ulpianus in fragmentis tit. 9. *Farre convenitur in manum certis verbis, et testibus decem praesentibus, et solemni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.* Addebatur his solemnitas velaminis, quo caput nubentibus puellae obnubebatur, unde nuptiarum nomen derivavit: item praeferendae facis, dum uxor ad domum viri adducebatur, quo spectat, quod ait Virgilius in Ecloga 8.

Mopse, nobas incide faces: tibi ducitur uxor.

Praeterea in maritali domo praeparabatur aqua et ignis, per quorum elementorum adpositionem non solum significabatur futura inter virum et uxorem rerum omnium communio, sed potissimum significabatur vis ge-

nerationis, cujus praecipue causa conjuges conjungebantur, quod erat illorum Philosophiae accommodatum, dum traderent, ex aqua et igni omnia procreari, quemadmodum indicavit Ovidius libr. 1. Metamorphoseon ibi:

Quippe ubi temperiem sumpsere humorque calorque,
Concipiunt, et ab his oriuntur cuncta doubus.
Cumque sit ignis aquae pugnax, vapor humidus omnes.
Res creat, et discors concordia fetibus apta est.

Omitto caeteros minoris momenti ritus, qui aut in spargendis nucibus, aut in canendis quibusdam versiculis, atque his similibus consistebant. Non aeque solemnia, sed tamen publico certo ritu non destituta, erant conjugia per coemptionem contracta, de quibus mentionem fecit Cicero pro Murena, et in libr. 1. de oratore, tanquam usu frequentibus sua aetate. Mutuis stipulationibus inter sponsum, et sponsam omnia concludebantur, interrogante sponso: *vis mihi materfamilias fieri?* Et respondente sponsa: *volo;* interrogante é converso sponsa: *vis mihi paterfamilias fieri?* Et sponso respondente: *volo.* Una autem interveniebat solemnis mancipatio cum libripende ex formula Romanorum in transferendis dominiis, et haereditatibus usurpata, juxta illud Horatii: *Si proprium est, quod quis libra mercatur, et aere;* unde nomen conjugii *per coemptionem* derivavit. Neque longe á veritate aberraret, qui crederet, ex hoc matrimonii ritu exortam fuisse disciplinam mutuarum largitionum inter virum, et uxorem, quibus mulier dotem, maritus donationem propter nuptias conferebat, unde coemptionem mutuam quamdam factam emptionem, et venditionem inter virum, et uxorem, quasi utrimque dato vel statuto pretio, dixit Isidorus Hispalensis in libr. 5. Originum cap. 4., quamquam nonnulli, et forte verius, contrarium sentiant, et dicant, coemptionis nomine non mutuam emptionem plurium rerum simul et semel factam significari, argumento l. 5. §. 2. ff. de institut. act., l. 11. ff. de negot. gest. et l. 2. cod. Theodos. de frumento, urbis Constantinopolitanae; ideo autem matrimonium coemptione celebrari dictum, quod vir et uxorem, et uxoris bona universa emeret, quin uxor maritum sibi emere diceretur. Tertius conjugiorum ritus consistebat in usu; quum enim legibus duodecim tabularum non aliter possent apud Romanos jura transferri, quam solemni mancipatione per aes, et libram, vel usuca-

pione; unde Horatius post verba modo laudata, *si proprium est, quod quis libra mercatur et aere,* subjunxit: *quaedam, si credis consultis, mancipat usus*, quaemadmodum jura patrisfamilias, et matrisfamilias per emancipationem adquirebantur, ita et usucapione eadem jura adquiri posse statutum est. Legem duodecim tabularum ad hanc rem editam ita describunt, qui legum earumdem fragmenta, ac reliquias collegerunt: *Mulieris, quae annum matrimonii ergo apud virum remansit, in trinoctium ab eo usurpandi* (usurpare idem erat, ac consuetudinem interrumpere, l. 2. ff. de usucapion.) *ergo abest, usus esto;* ad quam legem respiciens Aulus Gellius libr. 3. noct. Atticar. cap. 2. scribit, ex sententia Quinti Mucii Jureconsulti non esse usurpatam mulierem, quae Calendis Jannariis apud virum causa matrimonii esse coepisset, et ante diem quartum Calendas Januarias sequentis usurpatum esse; non enim posse impleri trinoctium, quod abesse á viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Calendis. Quando vero generaliter in usucapione inducenda certus quidam titulus necessarius erat, et honestus, ex quo nimirum bona fides praesumeretur immunis á probro, et turpitudine, inductum etiam fuit, ut analis usucapio uxoris justa non diceretur, nisi de quodam, certoque titulo constaret. Hinc autem titulus erat publice facta coram aruspicibus contestatio, qua vir profiteretur, se puellam domum ducere liberorum suscipiendorum causa, quod frequentius fieri debuit post editam legem Papiam, quae de liberis suscipiendis maxime sollicita fuerat, eamque ob causam nuptiarum obligationem in Cives induxerat, l. 220. ff. de verb. sign., l. 4. ff. de fide instrum., l. 9. cod. de nuptiis, l. 13. cod. de postlimin. revers., quod et recte observavit Hotomannus in libro de vetere ritu nuptiarum cap. 3. Hinc conjugia etiam usu contracta publicam quamdam formam habebant, nec solo consensu perficiebantur, quemadmodum sponsalia, l. 1., et 7. ff. de sponsalibus. Tanti habita fuit apud Romanos haec contestatio, ut quoties Latini Romanae Civitatis jure nondum gaudentes conjugium ea non omissa contraxissent, consecuti deinde ex privilegio Civitatem, uxorem antea ductam, et filios antea susceptos veluti justos habere inciperent, Ulpianus in fragmentis tit. 3. §. 3. Ex his profecto majus lumen accedit iis, quae superius dixi de veterum Quiritium concubinatu; nimirum quamquam verum sit, non in omni concubinatu hanc testationem praehabitam fuisse, quoties tamen testatio fieret, ante completam usucapionem mulier dicebatur non

uxor, sed concubina, uxoris tum honestiore nomine donanda, cum usucapio completa fuisset. Quod ut clarius percipiatur, notandum est, triplex apud Romanos veteres fuisse concubinarum genus. Aliae enim erant honestae personae, cum quibus propterea non indecorum erat testationem liberorum suscipiendorum habere; atque istae finito usucapionis anno legitimae uxores dicebantur, quibus olim ne tales appellarentur, aliud non oberat, quam omissio vel confarreationis, vel coemptionis. Aliae erant concubinae minus honestae, quales habebantur ancillae respectu ingenuorum, peregrinae respectu civium, libertinae respectu Senatorum, provinciales respectu Rectorum, aut Praesidum; unde inaequalis conjunctio concubinatus hujusmodi dicebatur, l. 3. vers. *Quod si alterutram.* cod. de natural. liber., l. 1. cod. Theodos. de Collegiat. Atque iste numquam uxorem nomine uti, ac dignitate frui poterant, quacumque usucapione non obstante; cum enim non admitterentur cum istis, quasi contra decus, faciendae publicae testationes, argumento l. 1. princ. ff. de concubinis, et l. 24. ff. de ritu nuptiar., deerat justus titulus, qui usucapioni causam praeberet. Sic Apulejus in libr. 5. de Asino Aureo ita scribebat: *Impares nuptiae, ac propterea in villa, sine testibus, aut patre non consentiente factae, legitime non possunt videri, ac per hoc spurius iste nascetur;* et Marcianus in libr. 3. ff. de concubin. ajebat: *In concubinatu potest esse et aliena liberta, et ingenua. et maxime ea, quae obscuro loco nata est, vel quaestum corpore fecit; alioquin si honestae vitae, et ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit, sine testatione hoc manifestum non conceditur; sed necesse est ei, vel uxorem eam habere, vel hoc recusantem stuprum cum ea committere;* cum quo consonat Modestinus scribens in l. 34. ff. ad leg. Jul. de adult., stuprum commitere eum, *qui liberam mulierem consuetudinis causa, non matrimonii continet, excepta videlicet concubina;* quasi diceret, praeter consuetudinem fieri necessario debuisse testationem, ut quis crimine immunis esset, excepta ea, quae minus honesta esset, et cum qua testari publice non deceret, quam propterea concubinam apellavit. Tertium concubinarum genus erat earum, quae jam provectae aetate fuissent, aut dictae ab eo, qui inops esset, et jam ex praecedente matrimonio liberorum numero gravatus. In istis autem speciebus etiam testatio omittebatur; siquidem respectu concubinarum aetate provectarum, et de quibus nulla proles sperari poterat, non nisi ritu excepta liberorum suscipiendorum protestatio fuisset; respectu autem eorum, qui liberorum nu-

mero jam gravarentur, non videbatur decorum testari, se alios velle liberos suscipere, quos honeste alere non possent, tum demum admittenda testatione, quum ad meliorem fortunam pervenissent; quo spectat, quod scribebat Hieronymus in epist. ad Oceanum de quibusdam Romanis: *Affectione maritali retinebant concubinas ad evitanda onera, et minuendas expensas, quas tamen ad ampliores evecti divitias, etiam uxorum non tantum nomine, et dignitate, sed etiam jure dignabantur.* Porro testatio illa, ut dictum est, ab initio fiebat coram Aruspicibus; sed deinde ab ea forma paulatim recessum est, visumque fuit sufficere ad titulum usucapionis conjugalis, si coram vicinis testatio facta fuisset, l. 9. cod. de nupt., argumento l. 6. ff. de his, qui sunt sui, vel alieni juris, l. 4. in fine ff. de fide instrum., aut si scriptura interposita fuisset, quod judicavit Augustinus in libr. de moribus Manicheorum ita scribens: *Ad hoc enim ducitur uxor, nam et etiam tabulae indicant, ubi scribitur, liberorum procreandorum causa*; et in libr. Confessionum, ibi: *Et hoc tabulae nuptiales indicant, non jungi in matrimonio, liberorum procreandorum causa.*

Memoratae tres conjugiorum contrahendorum formae, farre, coemptione et usu, erant antiquissimae, et diu viguerunt. Primum aboleri coepit, veluti nimis ritibus obnoxia, celebratio conjugii per confarreationem, quae jam tempore Tiberii Caesaris in usu esse desierat, quamquam Sacerdotes aethnici adhuc ea contrahendorum conjugiorum lege usi diutius fuissent, uti idem Tiberius tradit apud Tacitum libr. 4. annalium. Paulatim etiam recessum est á formula coemptionis per aes, et libram faciendae; cum enim in caeteris actibus nimis scrupulosa visa fuerit vetus mancipatio per aes, et libram, et in locum illius inventae alliae publicae, et simpliciores, praesertim auctoritate Praetorum, solemnitates, in locum coemptionis succesit alius modus nuptias contrahendi, qui dicebatur simplex conventio in manum viri. Haec autem conventio specie tenus differebat á vetere forma coemptionum, propterea quod neque aeris, neque librae ritus adhibebatur, re tamen plurimum cum coemptione conveniebat, quia stipulationibus inter sponsam, et sponsum, et utriusque parentes, in quorum potestate illi fuissent; omnia perficiebantur. Conjugium hoc Praetorio potius, quam civile jure justum, et legitimum dicebatur. Et quando simplicior hic á Praetore inductus conjugii contrahendi modus receptus passim fuit, ab usu etiam desiit conjugium solo usu contrahendum, remanente ea tantum concubinatus specie, in qua nulla fiebat liberorum suscipiendorum publica testatio; qui enim usu cum testa-

tione matrimonium olim contracturi fuissent, contempta solemni mancipatione nimiis ambagibus obnoxia adamaverunt potius sequi Praetorium modum, utpote qui admodum simplex erat, nec cum tanta juris solemnitate fiebat.

Prout diversus erat contracti conjugii ritus, diversa quoque erant nomina conjugiorum, et conjugum. Nam confarreatione contractum et matrimonium, et nuptiae propriae appellabatur, sicùt et uxor proprie, et materfamilias, et nupta, á velamine ad obnubendam sponsam adposito. Coemptione contractum proprie non nuptiae, sed matrimonium apellabatur, quemadmodum uxor dicebatur non nupta, sed materfamilias, seu matrona. Conveniebat hoc nomen formae stipulandi, et promittendi adhibita in ea contrahendi conjugii specie, quae primum mulier incipiebat sub matris nomine alienae familiae inseri, et novum munus in se adsumebat, l. 15. ff. de injur., l. 182., et 195. §. 2. ff. de verbor. signifcat., unde et ab eadem femina novum munus, et nomen assumente, *matrimonii* vocabulum derivavit. At si conjugium usu contractum fuisset, concubinae quidem nomine ante annum, et uxoris post annum vocabatur mulier, non matrona, non materfamilias. Ad rem Cicero in Topicis: *Si ita Fabiae pecunia legata est á viro, si ea uxor materfamilias esset, si in manum viri non convenerat, nihil debetur. Genus est enim uxor ejus duae formae. Una matrumfamilias, hae sunt, quae in manum convenerunt; altera earum, quae tantummodo uxores habentur.* Sed postquam ab usu recesserunt variae illae conjugiorum formae; et nuptiarum, et matrimonii, et conjugii, immo et connubii, quod olim significabat jus contrahendi more, institutoque Romanorum praeterea et nuptae, et matrisfamilias, et uxoris nomina promiscue sumpta fuerunt, l. 33. ff. de negot. gest., Ulpianus in fragment. tit. 5. §. 2. et sequentibus.

Insuper prout diversi olim erant contractorum conjugiorum ritus, diversi etiam proficiscebantur juris effectus. Siquidem uxor, quae farre ducebatur, omnino in potestatem viri de potestate patria penitus liberata transibat. Id expresse indicat Ulpianus in fragmentis tit. 9. ibi: *Farre convenitur in manum*, quod idem est, ac dicere, in mariti potestatem transferri, quod et clarius explicat Tacitus libr. 4. annalium, ubi scribens de Flamine, qui farre conjugium contrahere, ut modo notatum est, cogebatur, inquit: *Et quando exiret de patrio jure, qui in Flaminium adscisceretur, quaeque in manum Flaminis conveniret &c.* Neque á vero aberraret, qui huc quoque referret rescriptum Diocletiani, et Maximiani

in l. 3. cod. de emancipat. liber., ubi generaliter traditur, liberos *actu solemni* á patria potestate liberari, cujus actus solemnis nomine praeter imaginarias illas venditiones, et emptiones, quas memorat Cajus in suis institutionibus libr. 1. tit. 6. §. 4., venire etiam poterat celebritas nuptiarum. Eodem modo quae ducebatur uxor coemptione, et materfamilias dicebatur, á potestate paterna liberabatur, in potestatem viri deducta. Si enim imaginaria venditio filiae per aes, et libram facta fictitio emptori, filiam eximebat á nexu patriae potestatis, juxta doctrinam Caji modo commemoratam, qui fieri poteret, ut non liberaret venditio non inanis, per quam maritus et uxorem, et certa uxoris bona sub dotis nomine per aes, et libram coemere dicebatur? Ad rem Ambrosius in libr. de exhortatione ad virgines ita scribebat: *Quoniam quae nupserit, ad servitutem pecunia sua venditur, meliori conditione mancipia, quam conjugia comparantur; in illis meritum servitutis emitur, in istis pretium ad servitutem additur;* et Cicero in Topicis ajebat: *Cum mulier viro in manum conveniebat, omnia, quae ejus fuerant, viri fiebant dotis nomine*, cui, consonat Catullus de parentibus filias suas coemptione merito tradentibus ita scribens: *Qui generø sua jura simul cum dote dederunt.* Hinc factum est, uti observavit jam Boetius ad Topica Ciceronis, mulierem matremfamilias loco filiae viro fuisse; quo sensu, et non aliter, ego interpretor Ulpianum, dum in l. 4. ff. de his, qui sunt sui vel alien. jur., postquam tradidit, patresfamiliarum esse, qui sunt suae potestatis, dixit simili modo matresfamiliarum nominari; nimirum ut indicaret, matresfamilias esse á patria potestate liberatas; quo etiam referendus est idem Jureconsultus, dum in l. 46. §. 1. ff. de verb. signif. matremfamilias dixit eam, *quae non inhoneste vixit; matrem enim familias á caeteris feminis mores discernunt, atque separant; proinde nihil intererit, nupta sit, á vidua, ingenua sit, an libertina; nam neque nuptiae, neque natales faciunt matremfamilias, sed boni mores;* quasi diceret, matrisfamilias nomine donari tantum eam, quae ob morum honestatem non concubinatu, sed solemni formula ducta esset, sive adhuc nuptiae consisterent, sive nuptiae jam dissolutae fuissent; honor enim, et dignitas matrisfamilias honesto conjugio delata, eodem conjugio dissoluto non amittebatur, nisi tum demum, cum mulier ab honestate vitae deflexisset. Hinc praeterea factum est, ut uxore mortua, in ejus bonis, quasi in bonis filiae, maritus succederet, uti notavit Cicero pro Flacco; atque é converso ut marito defuncto uxor veluti filia ab haereditate mariti abstinere diceretur, l. 14., et

41. §. 14. ff. de fideicomm. libertat., propterea quod et uxor sua haeres marito esset, uti scripsit Ulpianus in fragmentis tit. 22. §. 14. ibi: *Sui autem haeredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam naturales quam adoptivi; item uxor, quae in manu est, et nurus, quae in manu est filii, quem in potestate habemus;* et sua haeres adgnascens testamentum rumperet, uti iterum tradit ibidem Ulpianus tit. 23. §. 3. ibi: *Agnascitur suus haeres, aut agnascendo, aut adoptando, aut in manum conveniendo.* Hinc insuper factum puto, ut nulla posset inter maritum, et uxorem donatio consistere, exemplo donationis á patre in filium collatae; ut uxor diceretur in familia viri, et sacrorum familiarum haberet communionem; nec furti conveniri, ac si esset filia, posset, si res mariti abstulisset, l. 1. ff. de ritu nupt. l. 1. ff. rer. amot., l. 4. cod. eod. tit. juncta l. 17. ff. de furtis. Hinc itidem factum est, ut quemadmodum quod filio in potestate existendi administrandum concedebatur, peculium dicebatur, ita peculium diceretur mulieris, parapherna ejusdem bona, quae non sicut dos ad maritum devolvebantur, l. 9. §. 3. ff. de jure dot. l. 31. §. 1. ff. de donation. Hinc denique puto factum, ut Jureconsulti traderent, libertam, quae adhuc esset in familia patroni, l. 195. §. 1. ff. de verbor. signif. matrisfamilias honestatem non habere, si non á patrono, sed ab extraneo duceretur, quasi non omnino solutam á nexu patronalis potestatis, l. 41. §. 1. ff. de ritu nuptiar. Quae vero mulier usu in matrimonium conveniebat, donec completa non esset usucapio, ea manebat in potestate paterna, quod defficeret mancipationis solemnitas; tantum enim videbatur concessum marito officium causa ducendorum liberorum, quod contestatio significabat; eove minus desinebat in potestate patris esse concubina sine contestatione ducta; nam hujus generis matrimonia uti justa non erant, id est, legum publicarum auctoritate non undique probata, ita minime pariebant omnes juris civilis effectus, eamdemque ob rem, nec domicilium mariti uxor sortiebatur, l. penult. §. ult. ff. ad municipal., neque ad mariti successionem etiam testamentariam admittebatur, l. 41. §. 1. ff. de testam. milit. l. 14. ff. de his, quae ut indign., l. 9. cod. communia de succession., quamquam ei verbis indirectis legati, vel fideicommissi quidquam relinqui posset, l. 35. ff. de auro, et argen. leg., atque si res viri substulisset, furti actione tenebatur, l. 17. ff. rerum amotarum. Tantum ubi usu matrimonium coeperat, viro concedebatur, quod initio, seu in limine contestationis inter mulierem, patremve ejusdem, et virum pactione conventum fuerat, argumento l. ult. ff. de in rem

verso, et l. 60. §. 3. ff. mandati. Haec ratio erat, quare passim parentes, ad quorum potissimum officium pertinebat filias in conjugium dare, causa retinendae, nec abdicandae patriae potestatis curarent, ut filiaefamilias non jungerentur aut farre, aut coemptione, sed usu, quem etiam idemtidem interrumpebant, argumento l. 1. §. 5. ff. de liber. exhib., l. 11. cod. de nuptiis, ne uxor usucaperetur á marito, et in mariti potestatem deduceretur. Quae omnia cum minus honesta essent, sive quod facile conjugia dirimerentur, aut turbarentur paterna voluntate, sive quod clam, et veluti furtim conjugia fierent, Praetor, uti superius, adnotabam, novam disciplinam de conjugiis contrahendis induxit, qua fieret, ut hinc maritali honori, ac potestati, illinc potestati etiam paternae consuleretur. Nam omissa vetere formula mancipationis, quae venditionis instar erat, simpliciter facta fuit conventio in manum viri jure honorario consistens, seu praetoris solemnitatibus constituta, quibus fieret, ut mera uxoris, rerumque uxoriarum possessio in maritum transferretur, non directum dominium, jus, aut potestas, quae penes patrem ex jure Quiritium remanebat, l. 20. ff. ad leg. Jul. de adulter., tum vero proprie locari filia marito dicebatur, actionibus tantum utilibus in eum translatis, non tradi, et mancipari. Hinc quoad certos juris effectus videbatur uxor in paterna, quoad alios in mariti potestate; neque enim repugnabat, filiam duplici jure censeri in diversis causis, eodem fere modo, quo et duplicis juris peculium esse poterat penes servum, l. 19. §. 1. ff. de peculio, et duplici jure venire poterat tutor adversus testamentum, l. 22. ff. de his, quae ut indignis. En caussam, quare tradi deinde coeperit; uxorem ad utramque familiam, paternam scilicet, et maritalem pertinere, l. 1. ff. 15. ff. ad Senat. Cons. Silan., Quae omnia ut accurate distinguantur, observatur primo, in iis, quae matrimonii causam minime spectabant, mulierem habitam fuisse, tanquam paternae potestati adhuc obnoxiam. Sic soluto matrimonio reincidebat filia in integram patris potestatem, quasi cessante utili, et praetoria potestate mariti, pater pristina penitus jura recuperaret, unde sine consensu patris vidua filiafamilias non poterat secundas nuptias jure contrahere, l. 18. ff. de ritu nuptiar., l. 7. cod. de nuptiis. Sic etiam filia dicta non fuit amplius sua haeres marito, sed patri, l. 12., et 17. cod. de collationibus, quamquam Praetor quibusdam in casibus, ut certas juris veteris reliquias conservaret, bonorum possessionem uxori dederit in bonis defuncti mariti, l. un. ff. unde vir, et uxor, ubi nomine justi matrimonii illud intelligitur, quod jure praetorio contractum fuisset,

l. un. cod. eod. tit., l. 9. ff. de legat. 3. Observandum est secundo, in iis, quae ad conjugium pertinebant, aut ex causa conjugii proficiscebantur, vix attentam fuisse patriam potestatem, et veluti sui juris mulierem habitam; tantum ratio erat maritalis potestatis. Hinc bona uxori quaesita ex liberalitate mariti, patri non adquirebantur, l. 1. cod. de bon. quae liber., quamquam dos á patre profecta, ad patrem soluto matrimonio reverteretur, l. 4. cod. soluto matrimonio. Item cogebatur mulier esse in mariti officio, data potissimum marito utili actione ad exhibendum contra eum, qui mulierem abduxisset; adeo ut etiam si abducens esset pater contra eum quoque competeret utilis actio, quae in ea causa potior erat actione directa, quae patri competere potuisset, l. 1. §. 5., l. 2. ff. de liber. exhib., l. 11. cod. de nuptiis. Observandum est tertio, in iis, quae paternum simul, et maritale decus spectabant, et patrem, et maritum una concurrere potuisse; cujus rei exemplum perspicuum est in actione injuriarum adversus nuptam filiamfamilias illatarum, quae et patri, et marito concedebatur, l. 1. §. ult., l. 18. §. 2. ff. de injuriis. Quoties haec singula accurate, uti decet, perpendantur, commodius extricari inde possunt difficultates universae, praesertim de dominio dotium, in quas cum inciderint Jureconsulti, disputationes gravissimas concitaverunt, quando enim alicubi dicitur, maritum fuisse dominum, alicubi uxorem, seu patrem uxoris filiaefamilias, facile poterunt et explicari, et conciliari varia juris loca, si ad diversa conjugiorum genera respiciatur, quae in usu apud veteres Romanos erant; immo et ad diversas dominiorum qualitates, et causas, quarum apud veteres eosdem Romanos ratio habebatur. Equidem fateor, ea, quae hodie nobis supersunt, juris Romani monumenta, et mutila esse forte etiam recentiorum manu, qui vetera recentioribus moribus accommodare voluerunt, depravata, et obscuris tenebris pleraque obvoluta, unde nec facile, nec tuto in iis possit ordo temporum deprehendi. Verum id dandum est Triboniano, qui cum aetate sua nosceret, jamdiu in desuetudinem abiisse veterem disciplinam, et varios memoratos conjugiorum contrahendorum ritus, nullum ordinem servavit, minusque accurate se gessit; tantum nobis in iis, quae reliquit, monumentis quaedam exhibuit, ex quibus veterem disciplinam variis vicibus fuisse obnoxiam intelligeremus, quod ex aliorum Scriptorum praesidio intelligimus. Hinc autem, quod perspicuis undique testimoniis ad singula demonstranda, quae tradita sunt, et ad certas consignandas temporum notas in multiplici conjugiorum forma destituamur, veniam mihi

datum iri confido, si in tanta veterum notitiarum obscuritate quaedam tantum indicare potui, non ad rem in luce apertissima collocandam, sed ad densiorem, in qua obruta jacet, caliginem paulisper diluendam.

Itaque, ut ad propositum revertar, quo primum tempore Christiani Antistites vera Religione, et Christi Servatoris fide Romanum populum imbuerunt, conjugiorum formam eam passim servari noverant, qua, uno excepto minus honesto concubinatu, Praetorio jure, et cum effectibus á Praetore constitutis matrimonia contraherentur. Abolitus jam fuerat ritus fratris, quam jam Tiberii Caesaris tempestate singularem fuisse diximus apud Flamines. Abolita jam erat coemptio nimiis juris ambagibus obnoxia, et á Praetore in nitidiorem quamdam et cultiorem formulam immutata. Abolitus denique fuerat usus, et quidem paulatim, et sensim. Siquidem imprimis contestatio in ea conjugii forma necessario obeunda, fieri desiit apud Aruspices, quorum munus Christianis indignum erat, deinde etiam fieri desiit publicis tabulis, ac testimoniis, praesertim post abrogatam legem Papiam, quae unicuique obligationem conjugii, et liberorum suscipiendorum imposuerat: ac tum sufficiebat, conjugum animum vicinis, aut aliis notum fuisse, l. 9. cod. de nuptiis. Tum vero si quod conjugium etiam sine contestatione fieret, facile justum conjugium praesumebatur, quod facile unusquisque sibi persuaderet, conjugium illud, animumque liberorum suscipiendorum, vicinorum, vel aliorum quorundam conscientia teneri. Et quando matrimonium ad Sacramenti dignitatem fuerat á Christo Domino elevatum, curaverunt Sacri Antistites, ut certo vere divino ritu matrimonium sanctificaretur, et sive celebrandum esset praetoria testium solemnitate, ac stipulationibus, sive iisdem solemnitatibus omissis, nuda contestatione seu expressa, seu tacita, quae solo consensu fiebat, ita ad conjugium celebrandum deveniretur, ut nihil desideraretur, quominus vir et uxor gratiam á Christo promissam consequerentur. Jam ergo ab antiquissima aetate viguit, ut matrimonia contracturi se coram Sacerdotibus sisterent, apud quos consensum suum exprimerent, et divinam nuptiarum benedictionem peterent, impetrarent; quod facile liquet ex iis Sanctorum Patrum testimoniis, quae superius exhibui, quum demonstrabam, matrimonium merito inter Sacramenta novae legis recenseri. Inter caeteros Tertullianus in libr. 2. de pudicitia cap. 4. ajebat: *Penes nos occultae conjunctiones, id est, priusquam apud Ecclesiam sunt professae, juxta maechiam, et fornicationem judicari periclitantur.* Ex eo autem factum est, ut, praeter concu-

binatum, de quo mentionem fecit S. Augustinus in can. 6. caus. 32. quaest. 2., et cujus nulla fere publica ratio habebatur, duplicis generis conjugia contraherentur, quorum aliud solemno appellaretur, aliud clandestinum; nimirum solemne, quod sacris caeremoniis ab Ecclesia probatis perficeretur, et clandestinum, quod nudo consensu, et sine ecclesiasticis solemnitatibus inter conjuges fieret, etiam si nihil omitteretur ex iis, quae publico civili jure praestituebantur, quales erant praetoriae stipulationes, aut protestatio liberorum suscipiendorum vel expressa, vel tacita ex facto emergens, aut etiam dotales tabulae, quas licet Gallicani Antistites intercedere exoptaverint aliquando, can. 6. caus. 30. quaest. 5., non tamen generaliter intervenire necesse erat, lib. 22. cod. de nupt., l. 11, cod. de repud. Nov. 22. cap. 3., et 18., nisi in certis casibus, qui recensentur in l. 22. cod. de nupt., in Nov. 89. cap. 8., et in can. 12. caus. 32. quaest. 2. Immo tot erant clandestinorum conjugiorum genera, quot fere erant solemnitates, quae omitti in conjugiis poterant. Hinc clandestinum dicebatur matrimonium, seu si benedictio Sacerdotalis desideraretur, seu si caeremoniae reliquae sacrae defuissent, seu si omissae fuissent denunciationes post Lateranense Concilium receptae, uti suo loco dictum est, seu si patris consensus in conjugio filiifamilias non accessisset, et in similibus speciebus, quas enumerat Antonius Augustinus in notis ad collectione n 4. Decretalium ad tit. de clandestino matrimonio.

Et quidem quaecumque clandestina conjugia perpetuo Ecclesia improbavit ea praesertim, in quibus nulla Sacerdos talis benedictio intercessisset, can. 33. dist. 23., can. 5. caus. 30. quaest. 5. adeo ut conjugia Sacerdotali prece non consecrata, prope ad moechiam, et fornicationem accedentia ab aliquibus haberentur, juxta phrasim á Tertulliano modo laudato usurpatam; quod qui putant, Sacerdotem esse Sacramenti ministrum, ideo dictum crediderunt, quia omissa Sacerdotali benedictione frustrarentur contrahentes Christi beneficio, id est, Sacramento et grati a Sacramentali. Immo et Ecclesia sacram quamdam formam sacro ritui accommodavit, de qua mentionem fecit S. Isidorus, et Nicolaus I. in can. 3., et 7. caus. 30. quaest. 5., quibus addi potest Concilium Troslejanum anni 909., cujus sententia legitur in can. 4. caus. 30. quaest. 5. Apud Francos media Ecclesiae aetate passim in ecclesiasticis comitiis cautum est, ut non nisi publice, et in Ecclesia, nuptiae fierent. Sic in Capitulari Vernensi sub Pippino Rege anni 755. cap. 15. legimus: *Ut omnes homines laici publice nuptias faciant, tam nobiles, quam ignobi-*

les; et in Capitulis Herardi Turonensis cap. 130. *Ut nullus occulte nuptias faciat;* et in libr. 6. Capitularium cap. 133. *Nec sine publicis nuptiis quisquam nubere praesumat;* et denique in libr. 7. cap. 179. cui consonat Concilium Troslejanum cap. 8., et Isaac Lingonensis in tit. 5. cap. 6., sancitum est, ut *publicae nuptiae ab his, qui nubere cupiunt, fiant.... Sed prius conveniendus est Sacerdos, in cujus Parochia nuptiae fieri debent in Ecclesia coram populo &c.* Num vero irrita etiam perpetuo conjugia fuerint clam contracta, non una definitione concludi potest. Primis Ecclesiae saeculis adhuc matrimonium consistebat, quaecumque solemnitas defuisset, l. 3. cod. Theod. de nupt. ibi: *Si donationum ante nuptias, vel dotis instrumenta defuerint, pompa etiam, aliaque nuptiarum celebritas omittatur, nullus aestimet ob id deesse, recte alias inito conjugio, firmitatem, vel ex eo natis liberis jura posse legitimorum auferri.* Quae jurisprudentia nondum discisso imperio constituta, ac firmata, in Occidentali aeque, atque in Orientali Ecclesia obtinuit. Justinianus Imperator in parte á Theodosiana lege recessit, in parte eamdem confirmavit; nam in Nov. 74, cap. 4. sanxit, ut non aliter á viris spectabilibus, aut in dignitate constitutis nuptiae fierent, quam publice, et ad quamdam orationis domum coram Ecclesiae Defensore, intervenientibus tribus, aut quatuor Clericis, et facto in scriptis rei gestae monumento, ita ut si ea forma non intercederet, irritae nuptiae forent; caeterum non ita servandum voluit in nuptiis inferiorum, et obscurarum personarum, illorumque, qui armatae militiae nomen dedissent. Jungatur Novella 117. cap. 4. Haec jurisprudentia in Oriente tantum promulgata, non fuit recepta in Ecclesia Occidentali. Immo et ipsi orientales ab Justinianea disciplina recesserunt, passim deinde universis sine ulla solemnitate matrimonia contrahentibus. Hinc Leo Philosophus Imperator non tam Justinianeam legem restituit, quam ampliavit ad omnes hominum conditiones, statuens, ut matrimonia sine Sacerdotali benedictione contracta nullius nomenti forent, una etiam et concubinatus obscuritatem damnavit, nihil amplius medium relinquens inter coelibatum, et legitimum, ratumque matrimonium, Nov. 89. In Occidente, ubi neque Novella Leonis recepta fuit, prisca disciplina Theodosii Magni diu servata est, donec Isidorus Mercator sub nomine Evaristi scripserit, omissis solemnitatibus conjugium legitimum esse non posse, et verius *adulterium, contubernium, stuprum, ac fornicationem* nominari, can. 1. caus. 30. quaest. 5. Frustra investigaretur, an clausulae istae vim decreti irritantis habeant,

quoniam non de legitimo monumento agitur, sed de solemni impostoris mendacio. Tantum dico, plurimos recentiorum saeculorum scriptores, qui Mercatoris epistolas tanquam germanas habuerunt, ita credidisse; nimirum non dubitaverunt adfirmare, eo decreto Mercatoris irritum factum esse conjugium, si sine solemnitatibus ecclesiasticis celebratum fuisset. Ex his fuit Hincmarus Rhemensis in opusculo de divortio Clotarii, et Tetbergae; cui morem gessisse videtur Nicolaus I. in can. 4. caus. 31. quaest. 2., nonnulli é contrario contra senserunt, quibus scilicet persuasum non erat, aut eam Evaristi epistolam auctoritate polere, aut eam moribus esse recipiendam; quamobrem saeculo undecimo, duodecimo, et sequentibus usque ad tempora Concilii Tridentini, dummodo consensus viri, et mulieris non deesset, matrimonia consistebant etiam sine ulla solemnitate facta, adeo ut etiam conjugia praesumpta admitterentur, in quibus scilicet conjugum, de quibus ageretur, consensio non appareret expressa, sed ex quibusdam factorum adjunctis praesumeretur, cap. 11. de praesumpt., cap. 21. de sponsal., cap. 3. de clandest. despons. Equidem Lateranense Concilium disciplinam publicarum denuntiationum induxerat; sed quoniam decretum irritans novae constitutioni adjectum non fuerat, passim negligi coepit, iterumque clandestinis conjugiis multi vacabant. Deducta res fuit ad Tridentinum Concilium, in quo cum agniti fuissent varii, et perniciosi abusus, qui ex clandestinis conjugiis emergebant, praesertim quod qui contraxissent, se contraxisse inficiarentur, et ad secundas, ulterioresque nuptias non sine insigni perfidia libere se posse transire confiderent, quoniam de prioribus non constabat, quod et suis temporibus jam lugebat Justinianus in Nov. 74. cap. 5., certa matrimoniis forma statuta fuit, quam omnes sequerentur, nemo negligeret, sess. 24. de Ref. matrim. cap. 1.

Primam hujus decreti partem superius interpretatus sum, quum de denuntiationibus agerem. Nunc expendenda est altera pars, in qua nuptiarum solemnitates, ritusque consistunt. Initio professi sunt Tridentini Antistites, *dubitandum non esse, clandestina matrimonia, libero contrahentium consensu facta, rata, et vera esse matrimonia, quamdiu Ecclesia ea irrita non fecit;* ex quibus verbis liquet, caute noluisse Antistites illas definire quaestionem, an, et quo tempore, et quibus in Provinciis aliquando receptum fuerit in Ecclesia, ut clandestina matrimonia irrita haberentur, ne tanquam legitimum habere viderentur monumentum supra á me commemoratum, et Evaristo tributum, neque pro ecclesiastica

undique recepta disciplina eorum traditionem haberent, qui eo apocrypho monumento innixi clandestina conjugia tanquam olim irrita existimabant, contenti generaliter definivisse, clandestina conjugia olim vera, et rata, id est, non irrita fuisse, *quamdiu Ecclesia irrita non fecit.* Deinde ad novam instituendam disciplinam progredientes statuerunt, ut factis denuntiationibus, si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie Ecclesiae procedatur, ubi Parochus viro, et muliere interrogatis, et eorum mutuo consensu intellecto, vel dicat: *Ego vos in matrimonium conjugo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti,* vel aliis utatur verbis juxta receptum uniuscujusque Provinciae ritum. Ampla haec fuit constitutionis forma; sed cum deveniendum foret ad subjiciendum decretum irritans, conceptum hoc fuit contractioribus verbis nec nisi ad certas species coercitum. Nimirum cautum est, ut qui aliter, quam praesente Parocho, vel alio Sacerdote de ipsius Parochi, vel Ordinarii licentia, et doubus, vel tribus testibus, matrimonia contrahere attentabunt, ii á sancta Synodo ad sic contrahendum inhabiles redditi, et hujusmodi contractus irriti, ac nulli habeantur. Facile exinde colligitur, hodie duplicis generis ritus ex Tridentina constitutione agnosci oportere, quorum alii ad essentiam conjugi spectent, quibus nimirum omissis irritum matrimonium sit; alii ad solemnitatem tantum pertineant, quibus omissis illicitum quidem, nisi legitima dispensatio accesserit, conjugium sit, non irritum, et inane. Essentialia conjugio sunt; primum, ut contrahentes consensum suum exprimant; secundo, ut Parochus, vel alius Sacerdos de Parochi ipsius, vel Ordinarii licentia praesens sit; tertio, ut tres vel duo saltem testes interveniant. Caetera, uti est Parochi interrogatio, Sacerdotalis benedictio, et similia, quae in Manualibus ecclesiasticis praescribuntur, pertinent tantum ad ritus solemnitatem. Concluserunt in fine dicti capitis 1. Antistites Tridentini his verbis: *Decernit insuper ut hujusmodi decretum in unaquaque Parochia suum robur post triginta dies habere incipiat á die primae publicationis in eadem Parochia factae numerandos.* Ex quo deducitur, adhuc in praesentia firmitatem habere conjugia sine solemnitatibus in Tridentino Concilio praestitutis, nimirum sine praesentia Parochi, et testium contracta, in iis locis, in quibus necdum fuit Tridentina ista constitutio promulgata; quod adeo verum puto, ut eadem conjugia valent, etiam si unus ex sponsis tantummodo de ea provincia sit, in qua Tridentina constitutio non est promulgata, dummodo in eadem provin-

cia matrimonium celebretur. Finge nunc speciem. In aliqua provincia promulgatum fuit Tridentinum Decretum. Qui ibidem commorantur, ejectis Catholicis Parochis apud haereticos defecerunt, eamque ob rem universi matrimonia contracturi Tridentinas solemnitates minime servant, sed mores sectae suae sequuntur. Dicemusne irrita conjugia, ut, si forte conjuges ii ad Ecclesiam revertantur, tanquam omnino liberi á conjugali nexu habeantur? Difficilis sane est hujus rei definitio; quoties enim verbis legis inhaerendum sit, non erit dubitandum, quin illa conjugia irrita habeantur. Caeterum si aequitatem inspicias, conjicire licebit, ad hanc singularem speciem Tridentinos Patres non respexisse, nec verosimiliter voluisse generali decreto illam contineri; quemadmodum respectu Hollandiae, et Belgii declaratum est sub Benedicto XIV. anni 1741., uti habetur in ejus Bullario tom. 1. num. 34. Quod si praeterea quaeratur, an liceat Catholicis, qui apud infideles, vel haereticos domicilium habent, post contracta coram Parocho suo juxta ritum ecclesiasticum matrimonia, adire confirmandi conjugii causa publicum infidelem, vel haereticum ministrum, ut legi publicae in ea provincia obtinenti obtemperent; respondit Benedictus XIV. in libr. 6. de Synodo Dioecesana cap. 7. licere, dummodo tamen infidelis, aut haereticus ille minister conjugio adsit, ut minister politicus, non vero ut minister addictus sacris, ne Catholici in rebus sacris cum Infidelibus, vel Haereticis ullo modo communicent.

Oportet ergo imprimis, contrahentes consensum suum exprimere, quam ad rem non amplius hoc in loco commemoro, quae superius tradita sunt, de iis, qui utpote consensus incapaces, aut concensu libero destituti, matrimonium contrahere dici non possunt, quales sunt impuberes, amentes, furiosi, atque his similes, item qui vi, et metu adiguntur. Neque commemoro hoc in loco, consensum debere esse purum, nullaque conditione suspensum, quod superius etiam, cum de consensu sponsalium agerem, uberi oratione explicavi. Tantum addo, nihil imprimis referre, an verbis, an signis aequipolentibus, dummodo certis, et perspicuis, consensus exprimantur, argumentum cap. 23. de sponsal. Quod si quisquam certis quidem verbis utatur, quae deinde ipse subdole dubia fuisse dicat, velitque propterea á conjugio resilire, semper adversus ipsum resilire volentem capienda erit interpretatio, quoties quae protulit, verba palam apud audientes eam acceperunt juxta morem provinciae significationem, quae animum contrahendi conjugii praeseferret: cap. 7. de sponsalibus.

Deinde adjicio, nihil referre, an praesens quis verbis consensum exprimat, an absens literis, et per procuratorem. Quia tamen in specie quaedam sunt observanda; et primum, neminem admittendum esse, tanquam procuratorem ad conjugium alterius nomine contrahendum, si tantum instructus sit generali mandato, propterea quod requiratur mandatum speciale, quo non tantum conjugii contrahendi causa, verum etiam persona conjugis, quacum conjugium rite contrahendum sit, specialiter demonstretur, cap. ult. de procurat. in 6., quod etiam consonat priscae Romanorum disciplinae, l. 34. ff. de ritu nuptiar.; secundo in hac mandati specie singulari jure receptum esse, ut procurator constitutus alium procuratorem substituere nequeat, nisi et hoc specialiter ipsi concessum adpareat, dicto cap. ult.; tertio, procuratorem nihil agere, si antequam matrimonium celebret, revocatum fuerit mandatum, licet tam ipse, quam ea, quacum contraxit, revocationem ejusmodi penitus ignoraret, dicto cap. ult.; quarto, eo etiam minus matrimonium consistere, si ante celebratum matrimonium mandantem mori contigerit, utpote cessante mandantis voluntate, cujus observationis utilitas eo spectat, ut ex eo conjugio, utpote irrito ex defectu consensus, nullum oriatur justitiae, ut ajunt, publicae honestatis impedimentum; quinto denique, procuratorem quidem admitti posse facilius respectu viri, difficilius respectu feminae, quod veteres Jureconsulti adnotaverunt: nam Pomponius in l. 5. ff. de ritu nuptiar. ajebat: *Mulierem absenti per literas ejus, vel per nuntium posse nubere placet, si in domum ejus deduceretur; eam vero, quae abesset, ex literis, vel nuntio suo duci à marito non posse;* et Paulus in libr. 2. sentent. tit. 19. §. 5. *Vir absens uxorem ducere potest, femina absens nubere non potest;* quod cavere maxime erat opportunum, ut fraudibus, et circumventionibus, quibus sane facile obnoxiae ob sexus infirmitatem mulieres redderentur, locus quicumque praecluderetur. Et quamquam ecclesiastici canones nihil in hac parte expresse constituerint, sufficit tamen, nihil eisdem contra decretum fuisse, ut recta juris interpretatione concludamus, adhuc Romani juris disciplinam, quousque moribus abrogata non demonstretur, esse servandam. Ex his autem omnibus constat, non nisi perraro, et gravissima de causa admittenda esse à Parochis hujusmodi procuratorum officia, ob frequentes, quae ex illis suboriri possent, contentiones, praesertim etiam, quod verosimile admodum videatur, conjugia per procuratores contracta interea Sacramenta non esse, uti superius virorum gravissimorum testimonio comprobatum est.

Oportet praeterea ex Tridentino decreto, aut Parochum, aut Sacerdotem alium de ipsius Parochi, vel Ordinarii licentia, esse praesentem, quod ad solemnitatem refertur essentialem, qua defficiente, matrimonium irritum est. Parochi imprimis nomine usi fuerunt Patres Tridentini in singulari, uti Grammatici loquuntur, non in plurali; proindeque si contingat, duos matrimonium contrahere, quorum unus uni, alter alteri Parocho subsit, alterutrius Parochi praesentia sufficiet, in utra Parochia matrimonium celebretur; quamquam in aliquibus dioecesibus statutum fuerit, ut honestius coram Parocho sponsae conjugium celebretur. Videsis Fagnanum ad cap. *Quod nobis* de clandest. despons. Quod vero dicitur de alio Sacerdote de licentia Ordinarii, id locum habet in ea facti specie, qua Ordinarius dignis de causis coram Parocho non celebrari matrimonium prudenter arbitretur, propterea quod illud officium alteri sacerdoti committat. Et quidem Tridentini Patres Parochi, aut alterius Sacerdotis de ejusdem Parochi, vel Ordinarii licentia, praesentiam ideo matrimonio essentialem voluerunt, non quod omnino voluerint, ad firmitatem actus benedictionem Sacerdotalem requiri, aut quod certam jurisdictionis speciem Parochis exercendam mandaverint, sed ut matrimonium publice fieret, omnino improbatis clandestinis sponsorum conjunctionibus, ex quibus olim multa in Christianam rempublicam incommoda emergebant. Quamobrem receptum imprimis est, Parocho, utut necdum Sacerdote, praesente valere conjugium, uti tradit Barbosa de offic., et potest. Parochi parte 2. cap. 21. num. 60., quamquam aliud sit in eo, qui praesens sit ex mandato Parochi, vel Ordinarii, quem Sacerdotio initiatum esse necesse est, ob perspicua Concilii Tridentini verba, ibi: *vel alio Sacerdote.* Nemo autem putet, verba illa *vel alio Sacerdote* supponere etiam in Parocho Sacerdotii dignitatem, nam similes formulae alibi in Concilio Tridentino habentur, quae hunc, seu similem sensum minime recipiunt, ut in cap. 19. sess. 24. de Reform. ibi: *et aliis singularibus personis.* Item receptum est, valere conjugium, etiam si Parochus rite non institutus fuisset, puta quia forma concursus in adsecutione Beneficii servata non fuerit, dummodo contrahentes Parochum illum legitime institutum esse putarent; immo etiam si interdictus esset, suspensus, excommunicatus, aut etiam irregularis, dummodo non depositus, neque á reali beneficii possessione dejectus. Amplius etiam receptum est, ut in hac specie nomen Parochi, quo praesente conjugium celebrandum est, latissime accipiatur. Non solum enim si quis in du-

plici Parochia aeque domicilium habuerit, coram alterutro Parocho, in cujus Parochia eo tempore moretur, sed etiam si quis in alia Parochia domicilium utut minime diuturnum constituerit, dummodo fraudis suspicio absit, et animus sit in eo loco diu permanendi, poterit matrimonium contrahere coram Parocho ejusdem domicilii, quod habitationem potius in facto consistentem, quam domicilium, et jus domicilii proprie apellaremus. Quamobrem tradunt Pragmatici, sufficire quatuor mensium spatium, ut quis dicetur quoad hunc effectum in Parochia domicilium contraxisse. Non autem similiter receptum est, ut, sufficiat praesentia Parochi originis, ne eo praetextu publicae matrimonii celebrationi fraus fiat, scandalumque oriatur apud eos, qui in certa dioecesi, aut loco quosdam sese tamquam conjuges habere deprehendunt, quos non ibidem constat publice matrimonio junctos fuisse. Neque similiter receptum est, ut valeat matrimonium contractum coram eo Parocho, in cujus Parochia quis ex accidenti reperiatur, brevi reversurus, puta causa recreationis; aut simili, neque enim hic dici potest, ibidem habitationem contraxisse. Hinc ut exemplis clarius demonstrem regulam modo traditam, dico receptum esse, ut Praetor, aut Judex certa in provincia, urbe, vel oppido constitutus etiam ad certum tempus, possit matrimonium contrahere in ea Parochia, in qua causa Magistratus, vel officii degit, quasi cum habeat permanendi propositum, domicilium nanciscatur. Sic etiam Medicus ad certum tempus publice accitus, ut certo in loco moretur, et habitet. Sic quoque puella in Orphanotrophio, vel simili religioso loco alta, atque educata dicitur domicilium contraxisse in ea Parochia, in qua religiosus locus situs est; quod ipsum dici posset de puella, quae in Monasterio educationis causa moratur, quaeque si conjugium sit ibidem contractura, coram Parocho loci, in quo Monasterium situm est, contrahere deberet, nisi hodie Episcoporum solertia passim fieret, ut puellae istae contracturae extra Monasterium exeant, et ad paternam domum, cujus domicilium adhuc retinent, reverae ibidem potius conjugium celebrent. Sic praeterea qui studiorum causa in aliqua urbe morantur, etiam in hoc proposito ibidem habere domicilium intelliguntur. Sic insuper quicumque in certa domo habitant famulatui addicti, coram eo Parocho rite contrahent, in cujus Parochia famulantur. Neque aliud dicendum est de iis, qui ad certum tempus jussu Principis, vel sententia Magistratus in certum locum relegati fuerunt, argumento l. 22. §. ff. ad municipalem. Quod ipsum admitti oportet respectu eorum, qui ad cer-

tum tempus carceri post sententiam in poenam delicti mancipantur, quamquam id verum non sit in iis, qui tantum custodiae causa in carcere morantur, quousque criminis objecti quaestio fiat, et criminalis causa sub Judice pendeat. Quid vero dicendum est de vagis, qui nullum certum domicilium habent? Ne confundamus vagos cum peregrinantibus. Etenim peregrinantes dicimus illos, qui á domicilio suo quidem abscedunt facto, animo tamen domicilium retinent, et interea ad certa loca remota se conferunt, absoluto itinere reversuri; vagos é contrario dicimus illos, qui et facto, et animo domicilium deseruerunt, nullibi stationem figentes, huc illud sine ullo morandi proposito transmigrantes, l. 27. §. 2. ff. ad municipalem. Peregrinantium Parochus semper ille censetur, in cujus Parochia adhuc animo domicilium retinent; at Parochus vagorum ille intelligitur, in cujus Parochia actu consistunt, licet animus desit illic commorandi, proptereaque ubicumque, etiam dum in transitu sunt, matrimonia rite contrahunt. Caeterum ad avertenda quaecumque pericula, servandum Parochis imminet decretum Tridentinum de vagis expresse conceptum in sess. 24. de Reform. matrim. cap. 7., quo praecipitur, ne vagorum matrimoniis Parochi intersint, nisi prius diligentem inquisitionem fecerint, et re ad Ordinarium delata ab eo licentiam celebrandi conjugii obtinuerint, ne alias forte emergat, ut vagi iidem multa ineant conjugia in injuriam Sacramenti. Quod tamen non pertinet ad essentialem conjugii formam, siquidem Parochus non obtenta ab Episcopo facultate, si nihilominus vagorum matrimoniis intersit, extra ordinem ab Episcopo punietur, non matrimonium irritum ex eo erit, nisi aliud obsit. Porro quod dicitur in laudato cap. 1. Tridentino, Parochum, vel alium Sacerdotem de ejusdem Parochi, vel Ordinarii licentia debere esse praesentem, id ad formam conjugii pertinet, quin sufficiat, Parochum conjugii sine sui praesentia initi factum conscium, conjugium, licet statim, et vix post quamdam intercedentem moram, ratum habere; quemadmodum nec sufficeret, si conjugium initum fuisset coram alio Sacerdote sine Parochi, vel Ordinarii licentia, quod gestum deinde ratum Parochus, vel Ordinarius haberet; uti enim recte ait Barbosa de officio Episcopi parte 2. alleg. 32. num. 129. *Et si regulariter ratihabitio retrotrahatur, et mandato comparetur, tamen ubi lex, vel statutum praesentiam requirit corporalem, ratihabitio sequens non sufficit ad actum validandam.* Praesentem dicimus Parochum, vel alium Sacerdotem de ejusdem Parochi, vel Ordinarii licentia, cum ipse intelligere pos-

sit, atque testari, vere conjuges in matrimonium consensisse, neque enim requiritur ad matrimonii firmitatem, aut Parochum expresse ad eum finem advocari, aut consentire, sed tantum sufficit, eum humano more intelligere, quid agatur, etiam si forte invitus detineatur, et contradicat, aut etiam si affectet se non intelligere; propterea quod in Tridentino Concilio non aliter matrimonium irritum esse decernatur, quam si non fuerit Parocho praesente contractum. Quod conforme est regulae, quam in non absimilii specie tradebat Florentinus in l. 209. ff. de verb. sign. ibi: *Coram Titio aliquid facere jussus, non videtur praesente eo fecisse, nisi is intelligat .... Scire autem, non etiam velle is debet, nam et invito eo recte fit, quod jussum est.* Consonat lex 27. §. 5., lex 47. in fine, lex 49. ff. de receptis, et canon 15. caus. 3. quaest. 9.

Oportet denique ex Tridentino Concilio, tres, aut duos saltem testes praeter Parochum praesentes esse; praesentes inquam, neque enim requiritur, ut aut sint expresse rogati, aut volentes accesserint, quemadmodum modo dicebam de praesentia Parochi: tantum sufficit, testes ipsos, quid agatur, humano more intelligere, argumento dicti can. 15. caus. 3. quaest. 9., l. 27. §. 5., l. 47. in fine, l. 49. ff. de receptis, et l. 209. ff. de verb. signif. Quod autem attinet ad caeteras testium qualitates, cum nihil singulare definitum fuerit in Tridentino decreto, colligere juvabit, quoscumque eo officio fungi recte valere, dummodo natura non prohibeantur, scilicet dummodo mentis compotes sint, et intelligant quid inter contrahentes agatur.

Sunt istae solemnitates, ut ajebam, conjugio essentiales: alii supersunt explicandi ritus, vel ex eadem Tridentina lege, vel ex generali Ecclesiae constitutione, vel ex Dioeceseon, ac Provinciarum moribus recepti, quibus quidem sine legitima dispensatione omissis, illicitum est matrimonium, non tamen irritum, et inane. Respiciunt isti vel locum, vel tempus, vel personas contrahentium, et Parochorum, vel ipsas contrahendi conjugii caeremonias, quales in vulgatis Ecclesiarum Manualibus exhibentur.

Locum respicit, quod passim traditur, non in privatis domibus, sed in Ecclesia, id est, in loco sacro, conjugium celebrari oportere, sive ob dignitatem, et cultum Sacramenti, sive ut conjugium solemni, et publico ritu celebratum videatur; id enim consonat menti Tridentinorum Patrum, qui in dicto cap. 1. dixerunt, ad celebrationem matrimonii *in facie Ecclesiae* procedendum esse, nisi Parochus prudenter in certis adjunctis

expedire videat, ut privatim conjugium fiat. Immo ubi Synodalibus constitutionibus Episcoporum expresse cautum est, ut non nisi in loco sacro conjugium celebretur, aut ibi etiam sine expressa constitutione Synodali idipsum legitima consuetudo induxerit, dispensationem Episcopi accedere necesse erit.

Quod ad tempora contrahendorum conjugiorum pertinet, scio quidem, perpetuo constitutum in Ecclesia fuisse, juxta Pauli Apostoli institutiones, ut certis temporibus á conjugio abstineretur; non possum tamen probare illorum traditionem, qui opinati sunt, aliquando irrita etiam fuisse matrimonia eisdem temporibus contracta. In medium ipsi proferunt testimonium Petri Damiani in epist. 11. libr. 5. ita scribentis: *Censura canónica nuptias illicitis temporibus institutas remoto omni scrupulo dividit;* juxta quae Christianus Lupus in tomo 4. Conciliorum pag. 43. antiquae editionis adfirmare non dubitavit: *Quod contractum extra tempora conjugium fuerit omnino substantialiter nullum fateor cum S. Petro Damiano.* Revera nullum omnino Ecclesiae canonem reperire fas est, quo ea conjugia fuerint irrita. Tantum scimus, indictam eo tempore conjugium separationem, nunquam dissolutionem conjugii, quemadmodum liquet ex universis propemodum antiquissimis monumentis, quae congessit Gratianus in caus. 33. quaest. 4. Quod si Petrus Damiani familiari stilo, qualis decebat epistolam, usus dixit, iis temporibus *nuptias dividi*, id improprie intelligendum est, quasi diceret, conjuges fuisse divisos; hac enim potius formula usi fuerunt veterum canonum auctores apud Gratianum relati in loco nuper commemorato; neque sufficit ad matrimonium irritandum, praecisum aliquod Scriptoris Ecclesiastici testimonium minus stricta loquendi formula elaboratum in medium proferre. Itaque Ecclesia indixit saluberrime, ne certis temporibus nuptiae celebrarentur, tum nimirum, ut generaliter dicam, cum poenitentiae, et luctui sacro singulari dandam operam á fidelibus Ecclesia jubet. Si enim vel apud aethnicos inopportunae, et mali omnis nuptiae videbantur publicae moestitiae tempore, quemadmodum tradit Ovidius in libr. 5. Fastorum, referens á nuptiis abstinendum fuisse, cum Majo mense justa ferrentur defunctis, quae Remuria, seu uti alii scribunt, Lemuria apellabantur, ibi:

Nec viduae taedis eadem, nec virginis apta
Tempora; quae nupsit, non diuturna fuit.

Hac quaque de causa (si te proverbia tangunt)
Mense malas Majo nubere vulgus ait;

Potiore sane jure, non superstitioso, ut male feriati aliqui tradiderunt. damnati in Concilio Tridentino sess. 24. de Sacr. matrim. can. 11., sed religioso cultu certa tempora Ecclesia statuit, quibus á nuptiis abstineretur. Olim ea tempora designabantur á Septuagesima usque in octavas Paschatis, item tribus hebdomadibus ante festum S. Joannis Baptistae, et ab Adventu Domini usque post Epiphaniam, can. 10. caus. 33. quaest. 4. Quod dicitur de tribus hebdomadibus ante festum S. Joannis, intelligendum est de tribus hebdomadibus, quae incipiunt ab hebdomada Dominicae Ascensionis, et finem habent in hebdomada, quae sequitur solemnem diem Pentecostes, quemadmodum definitum videtur in cap. 4. de feriis, ex quo praeterea deducitur, in variis Ecclesiis varios fuisse ritus, ac consuetudines. Hodie utimur jure, quod constitutum est in Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. matrim. cap. 10., quo praecipitur, ab Adventu Domini usque in diem Epiphaniae, et á feria quarta Cinerum usque in octavam Paschatis inclusive antiquas nuptiarum prohibitiones diligenter ab omnibus observari, aliis vero temporibus nuptias solemniter celebrari permissum. Ad interpretationem Tridentini Decreti vulgaris est et Theologorum, et Canonistarum opinio, tradentium, temporibus memorato Decreto designatis non prohiberi matrimonium simpliciter coram Parocho contrahi, sed tantum prohiberi nuptiarum solemnitates, id est, solemnem et publicam traductionem sponsae ad domum sponsi, et solemnem benedictionem inter Missarum solemnia faciendam. Fagnanus ad Capitum *Cappellanus* de feriis. Tantum indicant Scriptores aliqui, in nonullis dioecesibus ob singularia Synodorum statuta, vel probatas singulares consuetudines, receptum esse, ut Parochi non audeant, ne minus quidem solemniter, benedicere matrimoniis, iis temporibus, nisi obtenta ab Episcopo dispensatione. Vulgarem istam traditionem dicere quidem possum consonare cum generali quadam inducta recentiorum saeculorum consuetudine, quam ob injurias temporum non omnino damnavit Concilium Tridentinum, quando in sess. 24. de Sacram. matrim. can. 2. illud interdictum retulit ad *solemnitatem nuptiarum*, quarum etiam mentionem fecit in capite 10. ejusdem sess. de Ref. matrim. Verum si priscos Ecclesiae canones, quibus spiritus Ecclesiae panditur, quis investiget, agnoscatque, interdicti causam eam esse, propterea quod

non deceat publicae poenitentiae tempore uxoriae rei vacare, forte concluderet, exoptandum saltem, ut antiqua saluberrima disciplina restituatur. Quod si quaeratur, á qua hora incipiat tempus Adventus Domini, vel feria quarta Cinerum incipere á media nocte, qua finis est feriae tertiae praecedentis; id enim admodum congruit Ecclesiastico ritui in divinorum officiorum celebratione. Quamobrem, nisi aliud in aliqua Provincia, vel Dioecesi singulari consuetudine receptum sit, ita servandum esse videbitur.

Quod personas vel Parochi, vel contrahentium spectat, munus imminet Parocho, ut denuntiationes faciat, nisi fuerit ab Episcopo dispensatum, quaemadmodum superius dictum est; ut investiget, etiam ipsos contrahentes interrogando, an aliquo detineantur impedimento, an libere ad contrahendum conjugium accedant, an in Christianae fidei rudimentis instructi sint, et Ecclesiastica Sacramenta statis ab Ecclesia temporibus susceperint; insuper eos moneat, ut debita cum reverentia ad Sacramentum suscipiendum accedant. Quod si agatur de iis jungendis, quorum uterque licet domicilium in Parochia contraxerint, ex aliis támen locis advenerint, aut quorum unus ex alia Parochia sit, praesertim si etiam sit ex alia Dioecesi, non aliter ad celebrationem conjugii progredietur, etiam si denuntiationes publicae in Ecclesia fecerit, quam si certior redditus ab Episcopo fuerit, constare, nihil obesse eidem matrimonio contrahendo, propterea quod saluberrima consuetudo hodie recepta est, qua et advenae, et exteri, antequam matrimonium contrahant, teneantur apud Episcopum fidem facere authenticis monumentis, se nullo impedimento teneri.

Denique quod spectat ipsas contrahendi conjugii caeremonias, non opus est, easdem singulas hoc in loco recensere, quando in vulgatis Ecclesiae Manualibus apertissime describuntur. Tantum duo sunt singulari observatione digna: Quorum primum est, in Rituali Romano praecipuam haberi rationem formulae á Parocho pronuntiandáe his verbis: *Ego vos in matrimonio conjungo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti;* quae veluti forma Sacramenti existimantur ab iis, qui Parochum Sacramenti ministrum esse opinantur: at non exinde improbandae sunt, damnandaeve aliae formulae, et diversae, quae in variis Provinciis vigent juxta receptos uniuscujusque Dioeceseos mores. Quamobrem prudentissime Tridentini Patres in dicto cap. 1. sess. 24. de Ref. matrim., Parochis indixerunt, ut uterentur illis verbis: *Ego vos in ma-*

trimonium conjungo &c., vel aliis verbis juxta receptum uniuscujusque Provinciae ritum. Alterum est, duplicis generis esse ritus ecclesiasticos ad nitidiorem Sacramenti administrationem praestitutos. Alii enim spectant simplicem matrimonii benedictionem, quae in ipso contrahendi conjugii actu semper est perficienda, et non sine delicto omitteretur; alii spectant benedictionem solemnem, et quae fit cum oblatione Sacrificii statis publicis, et coram populo precibus in Missa Parochiali. Haec autem solemnis benedictio in secundis nuptiis omittitur ex antiquissimo Ecclesiae praescripto; quemadmodum et in nuptiis tempore feriato contrahendis, etsi enim Episcopi cum quibusdam ex causa dispensent, ut matrimonium contrahant tempore feriato, in dispensatione tamen monent Parochos, ut ab ea solemni benedictione abstineant. Item etiam si saluberrimum consilium sponsis alias non impeditis praebeatur, ut hanc solemnem benedictionem á Parocho petant, praecepto tamem ad eam petendam non adiguntur, data praeterea ipsis facultate, ut eam vel eo tempore petant, quo conjugium celebratur, vel in aliud commodius tempus differant, dummodo non sit diuturnum.

QUAESTIO I.

An filiifamilias matrimonium contracturi, parentum, in quorum sunt potestate, petere et obtinere consensum necessario debeant?

REVERENTIA, et obsequium parentibus ipsa praecipiente natura exhibendum á filiisfamilias conjugia contrahant, quam si eorumdem parentum consensus accedat. Hinc jure optimo Justinianus princ. instit. de nuptiis ajebat, non civilem solum, sed *naturalem rationem suadere*, ut filiifamilias sine praecedente parentum consensu conjugia minime contrahant; neque enim de levi negotio agitur, sed de eo, á quo plurimum res familiaris, ac domestica, patris officio á natura comissa, prope universa, immo et familiae ipsius á parentibus ex ipso naturae instinctu sperata perennitas pendet. Eam ob rem etiam miles filiusfamilias, qui

caeteroqui solemnitatibus juris Quiritium immunis fere erat, ad contrahendas sine parentum consensu nuptias non admittebatur, l. 35. ff. de ritu nuptiar., propterea quod militia neminem à naturali erga parentes obsequio liberabat, l. 1. ff. de obseq. parent. et patron. praest. Neque alia fuit virorum Ecclesiasticorum sententia; nam Concilium Tridentinum ad perpetuam disciplinam, et constantem mentem Ecclesiae respiciens, can. 1. 3. 4. 5. caus. 30. quaest. 5., can. 12. in fine, can. 13. 14. caus. 32. quaest. 2., cap. 3. qui matrim. accus., epistola 2. Basilii ad Amphilochium can. 4., can. 22. Concilii Aurelianensis IV. anni 541., expresse declaravit, ejusmodi matrimonia ex justissimis causis detestata semper fuisse, atque interdicta, sess. 24. de Rcf. matrim. cap. 1. Jus civile Romanorum naturalibus institutionibus illud amplius adjecerant, ut non possent iniri conjugia ab iis, quorum parentes non tantum non consentirent, sed nec consentire possent, quemadmodum contingebat in eo casu, quo pater furiosus esset, aut amens, aut longe absens diuturno tempore; quamquam in hac re non constans fuerit Romanorum disciplina: primum enim infirmitati muliebris sexus consultum est, ut nubere puellae sine patris furiosi aut aumentis consensione liceret; deinde et id protractum est ad filios masculos, immo et ad eum casum, quo diuturna, et ultra triennium prorogata parentum absentia fuisset, princ. inst. de nupt., l. 9. princ., et §. 1., l. 10., et 11. ff. de ritu nuptiar., l. 12. §. 3. ff. de captiv. et postlimin. rev., quod si intra triennium paternae absentiae matrimonium contractum fuisset, adhuc licitum habebatur, si certum fuisset, revertentem patrem nuptias non improbaturum, dicta l. 11. ff. de ritu nupt., quasi sufficeret, patrem non contradicere, l. 7. §. 1. ff. de sponsal. Exceptio quoque ad generalem regulam probata est in filiabus, quas pater in matrimonio collocare negligeret, vel detrectaret; ex quo receptum fuit, ut quoties filiafamilias, non tamen vidua, jam vigesimum quintum annum excessisset, libere nubere etiam sine patris consensione valeret, quin opus haberet conjugere ad Magistratus, quod parum honestum videretur ob ingenitam sexus verecundiam, puellam de ea re in judicio adversus patrem contendere; quasi non nisi inique pater conqueri de contractis puellae nuptiis posset, qui de gravi negligentiar. edarguebatur, l. 18., et 20. cod. de nupt., Nov. 115. cap. 3. §. 11. Paulo aliter receptum erat in filiis masculis; cum enim isti in paternam familiam uxores sibi junctas ducturi essent, et filios patri suo procreaturi, necessario patris consensum

obtinere debebant; tantum facultas iisdem concedebatur, ut quoties injuria matrimonium contrahere á patre prohiberentur, conquererentur ipsi apud publicos Magistratus, quorum officio mandatum erat, ut patrem cogerent ad consentiendum, quemadmodum et ad dotandam filiam, si jam post legitimam vigintiquinque annorum aetatem sponte nupsisset, cui conditionem quaerere pater neglexisset, l. 19. ff. de ritu nuptiar., l. ult. vers. *Neque enim* cod. de dotis promissione. Parentum nomen in hac re multo latius juxta naturalem honestatem, quam juxta civilis juris effectus, intelligitur. Etenim natura, quae generaliter rationem habet reverentiae, et obsequii in parentes praestandi, eos omnes complectitur pro uniuscujusque gradu et modo, quibus obsequium habetur; ac propterea etiam si pater filium emancipaverit, vel etiam si de matre agatur, de avis quoque seu paternis, seu maternis, consensio illorum erit eatenus adhibenda, quatenus invicem non repugnet, et eo honestius, quo propius attinguntur, vel quo majus etiam obsequium unicuique debetur; eamque ob rem passim honestissimum illud habetur, eique nihil desiderandum superait, conjugium, quod omnium fuerit unanimi consensione combrobatum. At juris civilis conditores, qui ob difformes hominum animos non adeo facile sperare poterant tantam in unoquoque conjugio animorum consensionem, atque consilii unitatem, contenti fuerunt contractiore quadam regula, qua saltem servata, matrimonium justum, ac legitimum dici posset. Nimirum concesso singulari jure patri, aut avo paterno, quos tanquam familiae principes honoratiores haberi decebat, quod jus patriae potestatis appellaverunt, justum esse matrimonium dixerunt, quod celebratum fuisset, eo consentiente, qui filium in ea potestate haberet, uti est avus paternus, vel pater; immo nec sufficere consensum avi paterni, sed requiri praeterea consensum patris, si in hujus potestatem filius avo mortuo casurus eset, l. 16. §. 1. ff. de ritu nuptiar., ex qua explicari debet lex 2. ff. eodem titulo; tum demum absolventes filium ab obligatione petendi paterni, vel aviti consensus, cum emancipatione sui juris effectus fuisset, l. 10. ff. de sponsal. l. 2., et 25. de ritu nupt., l. 3. §. 5. ff. de bonor. possess. contr. tab., l. 12, 18., et 20. cod. de nuptiis.

Perspicua haec sunt, atque extra omnem dubitationis aleam posita; ex quibus deducitur, illicitum esse conjugium á filiofamilias contractum, si temere parentum consensio non fuerit requisita, et si, exceptis memoratis negligentum parentum speciebus, non accesserit. Utrum vero con-

jugium, deficiente eadem consensione, contractum, etiam irritum habitum aliquando fuerit, id in disputationem venire solet. Profecto si hodiernam disciplinam spectemus, quae in Tridentino Concilio fundamentum habet, non dubitandum est, adhuc ea conjugia consistere, quoniam expresse id definitum legimus in cap. 1. sess. 24. de Ref. matrim. Insuper si tantum regulam naturalis juris inspiciamus, nihil erit, quod vim conjugii infirmet, neque enim agitur de illis praeceptionibus, quae spectant aut conjugii substantiam, aut directo conjugii fines, sed potius fundamentum habent in generali lege reverentiae, et obsequii exhibendi. Tota dubitatio refertur ad veteres Romanorum leges, et passim disputatur, an quoniam ab iis statum est, haberi praecipuam rationem et quidem maximam patriae potestatis, irritum foret olim conjugium, quod contraxisset filiusfamilias sine ejus consensione, in cujus esset potestate. Non defuerunt viri clarissimi, et in juris Romani studio apprime, et magna cum laude versati, qui tradiderunt, ea quidem conjugia non justa fuisse, id est, non habuisse omnes juris civilis effectus, qualis erat patria potestas ex jure Quiritium, aut jus suitatis in haereditatibus, atque his similia; adhuc tamen firma constitisse, quasi ad unam naturalis juris simplicitatem exacta, nec ulla positiva lege rescissa, atque damnata, cujusmodi, ut exempla proferam, erant apud Romanos conjugia peregrinorum, servorum, et ancillarum. Ita senserunt Cujacius in libr. 35. Pauli ad adictum ad l. 2., et 10. ff. de ritu nuptiar.., et Dionysius Gothofredus ad legem *filius* ff. eod. tit. Hanc opinionem plurimum juvaret liber 2. sententiarum Pauli tit. 19, in illis verbis: ***Eorum, qui in potestate patris sunt, sine voluntate ejus matrimonia jure non contrahantur, sed contracta non solvuntur; contemplatio enim publica utilitatis privatorum commodis praefertur;*** quasi diceretur, praetextu privatorum commodorum, qualia sunt patris gratia, jus patriae potestatis, et liberorum gratia jus suitatis, non esse dissolvendum conjugium contra bonum publicum ex firmitate conjugiorum emergens. Verum qui contra sentiunt, ajunt, ex hoc testimonio parum firmum posse elici argumentum, propterea quod ipsi dicunt, ea verba falso fuisse inter sentencias Jureconsulti Pauli relata, verius autem tribuenda esse Aniano, qui ea inseruit in suis notis ad codicem Theodosianum editis, temporibus Alarici Gothorum Regis. Mihi ea opinio admodum placet; atque etiam si ea verba Aniani sint, non Pauli, quando Anianus veterem disciplinam Romani fori callebat, ejus notius, quam recentiorum, traditionibus morem

gerere non indecorum est, ubi praesertim non constat in jure civili Romanorum ea conjugia fuisse penitus improbata. Revera certissimum est, apud Romanos duplicis generis agnita fuisse conjugia, utraque sane firma, quorum alia justa appellabantur, id est, omnes juris Quiritium effectus sortita; alia injusta, quae ad normam naturalis juris exigebatur, quin damnarentur, etiam si juris Quiritium effectus non haberent. Hanc distinctionem expresse tradidit Ulpianus in l. 13. §. 1. ff. ad leg. Jul. de adulter., cum scripsit: *Plane sive justa uxor fuit, sive injusta, accusationem instituere vir poterit; nam et Saextus Caecilius ait, haec lex ad omnia matrimonia pertinet.* Quid igitur prohibet, quominus uxorem á filiofamilias patre non consentiente ductam, veram uxorem, utut injustam, fuisse dicamus? neque his repugnat Ulpianus idem, dum in eadem lege §. 6. scribit non posse filiamfamilias sine consensu patris ductam accusari jure viri de adulterio, quando post conjugium admisisset adulterium, deinde vero ob subsequentem patris consensum justum matrimonium esse coepisset. Non enim tradidit Ulpianus, eam mulierem adulterii insimulari non potuisse, sed potius denegandam accusationem, popterea quod in ejus justas nuptias consentiente patre iterum consentiendo, vir reducendo eam prioris matrimonii delicta abolevit, uti in non absimili specie idem Ulpianus respondit in §. 9., et 10. ejusdem legis. Profecto, quaecumque juris loca adparent, ex quibus illud conjugium non probari deducitur, omnia de justis nuptiis concepta sunt, quin proferri in medium possit monumentum, quo conjugium dicatur omnino damnari. Ait Paulus in l. 11. ff. de statu hominum, eum, qui vivente patre, et ignorante de conjunctione filiae conceptus est, licet post mortem avi natus sit, *justum* filium ei, ex quo conceptus est, esse non videri. Ait Gajus in l. 3. ff. de his, qui sunt sui, vel alieni juris, in potestate nostra esse liberos nostros, quos ex *justis* nuptiis procreaverimus, *quod jus proprium Civium Romanorum est.* Ait iterum Paulus in l. 2. ff. de ritu nuptiar., *nuptias* consistere non posse, nisi consentiant omnes, id est, qui coeunt, quorumque in potestate sunt. Nuptiarum autem nomen tantum ad conjugia justa refertur, argumento l. 24. ff. eod. tit., quod et clarius expressit Julianus in l. 18. eod. tit. ibi. *Nuptiae inter easdem personas, nisi volentibus parentibus renovatae, justae non habentur*, et Modestinus in l. 25. eod. tit. dum scripsit, filium emancipatum sine consensu patris posse uxorem ducere, ad juris civilis effectus respexit, cum subjunxit, eam ob causam filium ei haeredem extiturum. Similiter in-

terpretari debemus Justinianum in princ. instit. de nuptiis, dum docebat, sine consensu parentum nuptias iniri non posse, praesertim quod *justarum* nuptiarum se tradere regulas initio profitebatur; quin negotium facessat §. 12. eod. tit., ubi concludebat Imperator: *Si adversus ea, quae diximus, aliqui coierint, nec vir, nec uxor, nec nuptiae, nec matrimonium, nec dos intelligitur.* Aut enim haec verba non omnes casus in eo titulo commemoratos comprehendunt, sed eos tantum, qui ad cognatorum conjugia referuntur in §. 1., et sequentibus, aut de justis tantummodo nuptiis intelligenda sunt, ut conveniant cum exordio Justiniani, de *justis* nuptiis se sermonem habere profitentes; secus dicendum esset, neque ullo modo constitisse ex doctrina Justiniani aut servorum, aut peregrinorum conjugia; quando ea sanctio aeque refertur ad conjugia servorum, et peregrinorum, ac ad conjugia filiorumfamilias sine parentum consensione contracta. Itaque nullibi constat, ea conjugia fuisse expresse damnata, aut irritata, tantum justorum conjugiorum nomine non donata. At in ea re, quae sine decreti irritantis adjectione firma semper est, ubi ex sui natura non in irritum cadat, nunquam dicere possumus, nihil actum esse, ubi de decreto irritante non constat. Unum adhuc argumentum, meo judicio, non leve adjicio, depromptum ex l. 3. §. 5. ff. de bonor. possess. contr. tab., juncta l. 6. §. 1. ff. de bonor. pos. Species proponebatur in l. 3. de filio emancipato, qui uxore ducta sine consensu patris filium susceperat, et susceptus filius ad bonorum possessionem avi defuncti praedefuncto patre venire volens admissus est. Cum autem in bonorum possessione conducenda Praetor emancipationem insuper haberet, immo et officio suo rescinderet, ut dicitur in dicta l. 3., et dicta l. 6., non quidem ad civiles effectus, sed ad naturalem aequitatis causam, et eo res reduceretur, quemadmodum si numquam filius é potestate paterna exiisset, si nepos ex nuptiis ignorante avo contractis susceptus adhuc admittebatur ad bonorum possessionem; colligere recte possumus, naturali saltem jure, quod Praetor sequitur, rescissa emancipatione, matrimonium constitisse. Quae cum ita sint, facilius intelligitur, quare Ecclesia tanquam Sacramenta, si nihil aliud obsit, agnoverit conjugia filiorumfamilias sine parentum consensione contracta; ut enim id fiat, sufficiebat, contractum conjugii non irritari legibus, et consistere intra naturae fines, etiam si non haberet omnes civilis juris effectus, quemadmodum superius adnotabam, quum de servorum, et peregrinorum conjugiis agerem.

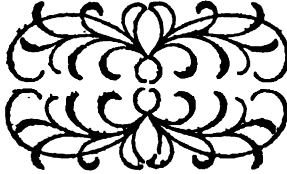
QUAESTIO II.

De occultis matrimoniis, quae paucorum conscientia tenentur, seu quae matrimonia conscientiae *vulgo dicuntur.*

EXPEDIT quidem generaliter, matrimonia solemniter celebrari, adeo ut nihil desideretur, quod aut Sacramenti dignitati conveniat, aut decori familiari, quod enitet in uxore ducta, et matrefamilias constituta, necnon in liberis susceptis, paternae nobilitatis, et jurium aliquando futuris successoribus. Id tamen perpetuum non est, cum certa idemtidem emergant in familiis adjuncta, quae postulant, generalem solemnitatum legem remiti. In pluribus Germaniae locis recepta sunt conjugia quaedam, quae appellantur *ad morganaticam;* eaque ut plurimum contrahuntur â nobilibus viris, qui defuncta uxore post liberos ex ea susceptos, aliam sibi conjugem inferioris generis adsciscunt ea lege, ut ea conjux, liberique ex eo matrimonio suscipiendi nihil sibi juris ex eo conjugio adquirant, praeterquam ad ea, quae eorum alimentis sunt necessaria; propterea que excludantur ab honoribus, muneribus, et titulis, quae ex matrimonio undecumque justo adquiri alias possent, libr. 2. feudor. tit. 26. §. 5. vers. *Filii*, et tit. 29. Privatim haec conjugia contrahi solent, obtenta â publicis denuntiationibus dispensatione, quamquam coram Parocho, et testibus, ut decretis Tridentinis satisfiat. Non multum ab eisdem distant ea matrimonia, quae apellantur *conscientiae*, et quandoque contrahuntur in variis Provinciis. Nimirum ea sunt, in quibus non tantum omittuntur legitima interveniente dispensatione denuntiationes, verum etiam privatim contractus initur coram Parocho, vel Sacerdote ad eam causam specialiter delegato, item duobus testibus familiaribus, ac fidelibus amicis, fide ab eisdem praestita, ut secretum illum conjugii actum nemini patefaciant, ob quasdam, quae subesse possunt, gravissimas causas. Fiunt haec vel obtenta ab Episcopo facultate, vel obtenta indulgentia in Romana Poenitentiaria. Non est dubitandum, quin ex hiis conjugiis plura olim incommoda emergerent. Nam cum nullum

in scriptis fieret contracti matrimonii monumentum, sed omnia penes fidem Parochi, aut Sacerdotis, et testium, qui conjugio praesentes fuerant, remanerent, occultum omnino matrimonium erat, seu quod mortuo Parocho, aut Sacerdote, item defunctis testibus, de conjugio constare non poterat, seu quod Parochus, aut Sacerdos, et testes juxta fidem secreti datam nemini conjugium patefacerent. Nonnulli inde ob eam causam post contractum hujusmodi matrimonium, alia publice contrahere, nemine facile opponente, audebant; alii vitae communione, quae conjugio natura cohaeret, abstinebant, vel ubi communem vitam cum uxore ducerent, vulgi factum ignorantis obtrectationibus obnoxi erant. Praeterea liberi ex eo conjugio suscepti, praesertim semoti á parentibus minus pie, minusque liberaliter educabantur, et incertis fortunae casibus subjiciebantur, praeteriti parentum testamentis, atque ad intestatas successiones ob deffectum probationis natalium non admissi; nisi etiam parentes ipsi contra naturae leges ausu nefario illorum vitae insidiarentur. Quandoque etiam contingebat, ut Clerici in minoribus ordinibus constituti ita conjugia contraherent, et nihilominus beneficia, aut pensiones pridem obtentas retinerent, non facile spoliandi, propterea quod in judicio demonstrari non poterat, iis juribus ob contractum matrimonium cecidisse. Non visum est opportunum, ob istas utut gravissimas causas haec conjugia penitus abolere, quum aliquando contingat, ut expediat, eadem ob certa gravia adjuncta permitti. Caeterum quasdam cautiones constitui saluberrimum visum est, quibus, quoad fieri posset, memoratis abusibus consuleretur. Quamobrem Benedictus XIV. in sua constitutione anni 1741. die 17. Novembris, quae est 35. in tom. 1. Bullari, decrevit, ut Episcopi imprimis ea matrimonia permissuri sedulo invigilarent, ne quid contra honestatem, aut disciplinam ecclesiasticam, praesertim clericalem, admitteretur; deinde ut in libro secreto in Episcopali Curia adservando, et sigillis obsignato, acta matrimonii adnotaretur, quo pro rei opportunitate uti possent ii, quorum interest, immo et Episcopi ipsi, quoties expedire bono publico noverint. Immo et eam formam servari mandavit, uti dispensatio petita, et impetrata fuerit in Penitentiaria Romana, in sua constitutione anni 1744. Idibus Aprilis num. 95. in tom. 1. ejusdem Bullarii. Quod si in Poenitentiaria Romana petatur, non solum ut hujusmodi conjugium contrahi possit, sed etiam ut dispensetur in foro conscientiae ab aliquo impedimento, quod contrahendo conjugia obesset, praesertim ex crimine proficiscente, obtinet, ut

duplex rescriptum á Romana Poenitentiaria impetretur, quorum primo dispensetur ab occulto eodem impedimento, et quo executioni mandato, atque juxta morem lacerato, nullum supersit monumentum dispensationis; altero permittatur celebratio occulti matrimonii, et quod supersit in Archivo Episcopali relatum in laudatum librum secretum, et sigillo munitum, ad perennem rei gestae, ubi opus sit, demonstrationem.

DISSERTATIO SEXTA

DE CONJUGII RITE CELEBRATI

EFFECTIBUS.

CONTRACTO legitime conjugio, nonulla proficiscuntur jura, quae vel ipsos invicem conjuges, vel prolem inde susceptam respiciunt. Ad conjuges ipsos primum spectat, quod scribit Apostolus in epist. 1. ad Corinth. cap. 7. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir; similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier:* ad quam remittitar formulis S. Fulgentii in ep. ad Gallam cap. 3. ita scribentis: *Justitia utendi conjugio haec est, ut non explendae libidinis, sed substituendae prolis obtentu sibi conjuges congruo tempore misceantur. In illis namque bonis, quae fecit Deus, invenitur casta copulatio uxoris, et viri, in quibus Dei operibus libido non potest inveniri; nec aliquando justitiae congruit, quae non hominibus ex dono conditionis, sed peccatoribus ex vitio primae praevaricationis accessit. Sed quia sine illa in corpore mortis hujus proles humana non scritur, non eam affectant conjugia casta, sed tolerant, eique imponit nuptialis honestas modum, sine qua non potest in carne peccati naturalis explere fecunditatis officium.... Quocirca si conjugalis usus eatenus temperetur, ut proventum nasciturae prolis attendat, et cum nata fuerit, diluendam celerius spirituali regeneratione non negligat, non deputatur fidelibus conjugibus ad peccatum carnis indulta commixtio, quia et conjugalis servat confederatio castitatem, et verecundia custodit modesta temperiem, et Deo dicandam conjugalis exhibet fecunditas prolem, ut Redemptoris ope homo jam natus reformetur baptismatis Sacramento, cujus opere prius formatur in utero, et illum habeat humana natura beneficio secundae nativitatis patrem, quem in prima nativitate suae conditionis agnoscit auctorem.* Multa paucis complexus est Sanctus vir, quae in

eadem epistola persecutus est, verbis sane ad modestiam, gravitatemque compositis, ad quae unusquisque confugere commode poterit, ubi in hujus generis quaestionibus versaretur. Ad duas generales praeceptiones res haec universa reducitur; quarum prima est, ut honeste, altera, ut temperanter conjuges matrimonio utantur. Honeste imprimis, quo spectat; ut noverint ipsi, se sine culpa alio spectare non posse, quam ad bonum nasciturae prolis, cujus si voluntas desit, nemo á delicto penitus immunis habendus est; deinde temperanter, quo spectat, ut noverint iidem, certa esse tempora, quibus ab usu conjugii sit abstinendum. Non mea haec est, sed Pauli Apostoli, Sanctorumque Patrum Apostolorum communi consensione sequentium doctrina; in cujus conspectu qui tradiderint, consilium in hac re potius, quam praeceptum versari ipsi viderint; ego enim plurimum vereor, ne forte nimium conjugibus blandiantur. Non omittam quasdam Sanctorum virorum sententias heic describere, ex quibus quid judicandum sit, studiosum lectorem omnino latere non possit. Ait Apostolus in ep. 1. ad Cor. cap. 7., allocutus uxorem, et virum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi;* ut indicet, conjugii usum impedire, ne animus libere in Deum, et res divinas intendat; quod autem dicit *ex consensu*, eo refertur, ut tum consensus utriusque conjugis requiratur, quum ex consensu tempus sit eligendum, quo liberius orationi vacetur. Caeterum ubi tempora haec abs jure praestituta sunt, frustra consensus privatorum exquiritur. Ita mentem Pauli interpretati fuerunt Ecclesiae Patres, et Pontifices Maximi. Innocentius I. in can. 2. dist. 82. ita docet inter caetera: *B. Paulus Apostolus ad Corinthios scribit, dicens: Abstinete vos ad tempus, ut vacetis orationi, et hoc utique laicis praecipit.* Exhibetur in can. 1. caus. 33. q. 4. similis Hieronymi sententia deprompta ex quodam sermone de esu Agni, cujus haec verba sunt: *Ut autem sciatis fratres charissimi, quoniam quicumque uxori debitum reddit, vacare non potest orationi, nec de carnibus Agni commedere, Moysi praecipitur, ut populus, qui adscensurus erat ad Montem Oreb, ante tres dies purificetur, et David cum venisset ad Abimelec Sacerdotem, interrogatus, si mundi essent pueri, respondit, purificatus esse ab heri, et nudius tertius. Si autem panes propositionis non poterant ab his, qui uxores suas tetigerant, comedi, quanto magis panis ille, qui de Coelo descendit, non potest ab his, qui conjugalibus paulo ante haesere complexibus, violari, atque contingi? Non quod nuptias condemnemus; hoc enim*

non dicimus; sed quod eo tempore, quo carnes Agni manducaturi sumus, vacare operibus carnis non debeamus. Equidem fateor, hanc homiliam vere Hieronymi non esse; verum quae ibidem adferuntur ad sententiae probationem ex sacris literis deprompta magnam vim habent: deinde si ad germana Hieronymi opera respiciamus, in iis similia quaedam inveniemus, dum sanctus vir in sua Apologia pro libris editis adversus Jovinianum ita scribebat: *Paulus Apostolus dicit, quando coimus cum uxore, nos orare non posse. Si per coitum, quod minus est, impeditur, id est, orare, quanto plus, quod majus est, id est, Corpus Christi prohibetur accipere?.... Diximus in eodem volumine, panes propositionis non potuisse comedere David, et socios ejus nisi se triduo mundos á mulieribus respondissent: non utique á meretricibus, quod damnabatur á lege; sed ab uxoribus, quibus licite jungebantur.* In canone 2. caus. 33. quaest. 4. generalis est aut Augustini, aut Caesarii Arelatensis (cui verosimilius adscribendus erat) doctrina, cum dicitur, advenientibus, aut die Natalis Domini, aut reliquis festivitatibus, non solum esse *ab infidelium concubinarum consortio* (legunt alii *ab infelici connubiarum consortio*) *sed etiam á propriis uxoribus abstinendum.* Non memoro canonem 3. eadem causa, et quaestione, ubi sub nomine Ambrosii eadem traduntur, propterea quod viri eruditi sermonem illum ab Ambrosio adjudicant; quemadmodum, et ob eamdem rationem á referendo can. 4. supersedeo. Potius memorabo alia verba Hieronymi, cujus sententia sub nomine Joannis Chrisostomi laudatur in can. 6. ead. caus., et quaest. Ita scribit Hieronymus ad cap. 2. Joelis: *Egrediatur quoque sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo, ut in tempore jejunii, vacationis, et coetus, sanctificationis Ecclesiae, electionis senum, congregationis parvulorum, et sugentium ubera, non serviat sponsus et sponsa operi nuptiali, quibus et lege permissum est, ut ad bella non procedant; unde et Apostolus recedendum parumper á coitu praecipit, ut vacare possimus orationi. Ergo qui in castigatione victus, et jejunio, atque eleemosynis dicit, se agere poenitentiam, frustra hoc sermone promittit, nisi egrediatur de cubili suo, et sanctum, purumque jejunium pudica expleat poenitentia.* Insuper memorabo Capitula Herardi Turonensis Episcopi, inter quae legitur cap. 62. *Ut diebus festis jejuniorum á conjugibus se abstineant, et quia non est concessa uxor causa libidinis, sed filiorum, et omnia prohibentur illicita, parcaturque á ilicitis.* Denique inter interrogationes factas S. Theophylo Episcopo Ale-

xandrino, ejusdemque responsiones, haec habetur: *Interrogatio: Hs, qui matrimonii societate junguntur, in quibusnam septimanae diebus proponere oportet, ut a mutuo congressu abstineant, et quibusnam potestatem habeant? Responsio: Quod ante dixi, nunc quoque dico: dicit Apostolus. Ne fraudate vos invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, et rursus ad idem conveniatis, ne vos tentet Satanas propter incontinentiam vestram. Necessario autem Sabbatho et die Dominico abstinere oportet, quod spirituale Sacrificium eis Domino offeratur.* Quicumque haec gravissima Sanctorum Patrum dicta consideret, nescio, an tuto adhaerere possit Gratianeae traditioni, qui post aliquos relatos hujusmodi canones in dicta caus. 35. quaest. 4. post canonem 11. ita adnotavit: *Haec autem servanda sunt, si uxor consensum adhibere voluerit; caeterum sine ejus consensu nec causa orationis continentia servari debet.* Putavit enim imprudens Collector id facile se ostendere posse ex doubus canonibus 12. 13., quos inde commemoravit, quorum prior Sancti Augustini est, posterior Concilii II. Arelatensis. At huc non spectat Sanctorum Antistitum sententia. Imprimis S. Augustinus in dicto can. 12. deprompto ex libr. 1. cap. 12. de adulterinis conjugiis, nihil aliud docet, quam libere, et ex privata voluntate non licere uni conjugi altero dissentiente abstinere, non vero sermonem instituit de temporibus feriatis publica Ecclesiae lege praestitutis. Deinde Patres Arelatenses de alia causa loquuntur. Statuerant ipsi in canone 21., publicae poenitentiae addictos non solum ab uxoribus abstinere debere, sed et uxoribus mortuis secundas nuptias non posse ullo unquam tempore contrahere. At in sequente canone 22., qui idem est cum dicto canone 13. Gratianeo, statuerunt, hujusmodi poenitentias non nisi consentientibus indicendas esse, eas nimirum, quibus quis perpetua continentiae lege obstringatur.

Opportunus hic esset locus disserendi de potestate mariti in uxorem, quae in Sacro Genesi cap. 2. veluti in adjutorium viri data dicitur causa regendae familiae, ita tamen, quemadmodum explicavit Apostolus in epist. 1. ad Corinth. cap. 11., et ad Ephesios cap. 5., ut mulier viro tanquam capiti, et familiae principi subsit, can. 11. 12. 14., et 17. caus. 33. quaest. 5., nisi de hac potestate jam praecedente. Dissertatione egissem, ubi varias conjugiorum, praesertim apud veteres Romanos, contrahendorum formas expenderem. Tantum quasdam enucleabo quaestiones, quae facile diluentur, si ad eadem superius jacta principia respicia-

tur. An sponsio ab uxore sine consensu mariti facta valeat, in disputationem venire nequit, nam sacri canones eam aliquando resciderunt, ubi quidquam obesse maritali juri, aut ubi mariti aliud interesse deprehendatur, can. 16., et 18. caus. 33. quaest. 5., et quidem eodem modo, quo pater certas obligationes á filiisfamilias contractas dissolvere potest, ubi istae patriam laederent potestatem, quandoquidem, uti diximus, olim pater in maritum jura potestatis patriae transferebat, deinde vero ob inductam Praetoriam contrahendi conjugii formam, utiliter saltem eadem jura maritus potuit explicare. An autem ea de causa uxor virum quocumque abeuntem sequi teneatur, maxime dubitant Pragmatici ob varia, quae emergere possunt, causarum adjuncta. Si ab initio, dum conjugium contraheretur, pactum fuit de habitando in certo loco, tum pactioni standum esse videtur, cum legibus eadem non sit improbata, quin obstet lex 71. §. 2. ff. de condition., et demonstr., ubi videtur rejecta conditio, ut in certa civitate domicilium legatarius habeat, tanquam ea, qua jus libertatis imminuitur. Siquidem id tum demum verum est, quum illius, qui eam conditionem adjecit, nihil interest. Caeterum ubi certa id postulent contrahentium commoda, nihil est, quod conditioni obesse possit; quamobrem ibidem Jureconsultus eamdem conditionem, si de libertis ageretur, admisit, quia interesse potest patroni, libertum in una potius, quam in alia urbe habitare; quod sane eo convenientius de uxore dicitur, quo aptius dicitur, uxorem esse in familia viri, quam de libertis apud veteres diceretur, argumento l. pen. cod. de oper. lib., juncta l. 2. ff. de libero homine exhibendo. Quod si causa conventionis tempore celebrati conjugii initae cesset, aut urgentior alia causa alio maritum avocet, nihil erit, cur ea conventio adhuc sustineatur, argumento l. 14. 15., et 16. ff. pro socio. At si nullum pactum tempore celebrati conjugii initum proponatur, regula generalis est, uxorem ita teneri, ut maritum quocumque abeuntem sequatur, can. 3. caus. 13, quaest. 2., can. 12., sequentibus caus. 33. quaest. 5., argumento l. 48 ff. de oper. libertor., quae tamen regula suas habet exceptiones. Quid enim, si maritus, qui tempore nuptiarum certum domicilium, aut sedem habebat, non alio velit domicilium transferre; sed instabili quodam animo huc illuc vagandi corripiatur? Quid, si uxor eamdem verosimilem capiat conjecturam, futurum, ut, si extra provinciam, in qua degit, proficiscatur, vitae insidiis, aut ab extraneis, aut etiam á marito paratis fiat obnoxia; aut, quod his proximum est, mutandi domicilii causa, in gravissimum vitae;

vel salutis discrimen, sive ob itineris difficultates, sive ob compertam aeris inclementiam adducatur? Quid item, si ad brevissimum tempus maritus sit discessurus? In his, aut similibus casibus, non est, cur uxor ad maritum sequendum facile adigatur. Nonnulli addunt aliam exceptionem gratia uxoris, cujus maritus ob crimen admissum in exilium mittitur. Verum non videtur haec exceptio generaliter admittenda, cum poena in maritum inflicta, societate, atque individua vitae communione uxorem minime liberet, argumento canonis 103. caus. 11. quaest. 3., et cap. 31. de sentent. excommunic., neque satis aequo consilio recederet uxor, dum miserabilem damnati conditionem divertendo redderet multo asperiorem, argumento l. 22. §. 8. ff. soluto matrimonio.

Ex eo, quod vir uxorem quodammodo habeat in potestate, illud etiam sequitur, uti superius traditum est, ut possit illam adversus detinentem, etiam patrem, vindicare, cap. 11. de sponsalib., item bona dotalia administrare, eisdemque uti ad matrimonialium onerum administrationem, de quo jure abunde disserentes juris civilis Interpretes unusquisque facile inveniet. Sed et maritus tenetur uxorem alere, argumento cap. 11. de praesumption., l. 30. §. 2. ff. de famil. ercisc. l. 7. ff. de jure dotium, l. 20. cod. eod., l. 22. §. 8. ff. soluto matrim., l. 21. ff. de donat. inter vir, et uxor., l. 14. ff. ut in possession. legator., quod tamen intellige, si uxor á marito non divertat; aut divertat quidem, sed ex justa, probataque legibus causa, aut demum divertat sine causa, sed ad maritum deinde redeat, quo postremo in casu á die reditus tantum alimenta á marito seu recipiente, seu rejiciente eamdem conjugem debebuntur. Haec quidem certissima sunt, si maritus dotem acceperit, eademque utatur, ac fruatur. Quid vero, si aut nulla ab initio promissa dos fuerit, aut eam dotem, quae promissa est, nondum maritus acceperit, aut dos, quae fuit accepta, perierit? Sane cum in nuptiis contrahendis de dote conferenda nihil actum est, eadem marito imminet uxorem alendi necessitas; sibi enim imputet, qui duxit indotatam; quod verum est, etiam si uxor, vel uxoris parentes locupletes sint; quamquam hac in specie nonnulli ex Pragmaticis doceant, maritum ex aequo, et bono agere posse adversus uxorem, vel ejus parentes (si tamen parentum consensione ducta uxor fuerit minorennis) ut certam dotem marito conferendam constituant, argumento l. 1. ff. solut. matrim., et l. 28. ff. de relig. et sumpt. funer. Cum autem promissa dos fuit, non tamen soluta, plurimum interesse vulgo putant, an ad domum mariti traducta uxor fue-

rit, an adhuc apud eum maneat, qui dotem promisit, vel ab alio promittendam curavit; primo enim casu, cum non deceat, uxorem jam in familiam á viro receptam expelli, asserunt, maritum ad alimenta teneri; altero autem casu scribunt, nihil imputandum esse á marito, qui ideo non traducit alendam uxorem, quia non paritum fuit conditioni tempore nuptiarum adpositae; quod tamen intelligunt, nisi in diem suspensa dotis obligatio fuerit. Ego vero non possum simpliciter huic opinioni subscribere. Quamquam enim maritus possit agere ad id, quod interest, adversus eum, qui dotem promisit, vel qui ab alio promittendam curavit; interea tamen ab alimentis praestandis excusari non potest, quando ex natura conjugii maritus ad traducendam uxorem adstringitur, et ad eam in consortium omnis vitae recipiendam; immo et ad maritum pertinet, cui et uxor, et uxoris bona commissa sunt ex vi contracti conjugii, jure et suo, et uxoris adversus promittentem experiri. Neque in contrarium opponatur, aut capitulum 7. de donat. int. vir. et uxor., aut lex ult. cod. de Senat. Cons. Vellejan., quod enim ibidem supponi videretur, dote non soluta posse uxorem á marito repelli, factum respicit mariti repellentis, quin tamen in certam juris definitionem exhibeat. Quod si dos semel accepta petierit, eadem erit habenda ratio, quae in uxore ab initio indotata, sive perierit facto quodam, sive ob publicationem ex delicto ab uxore admisso; humanum enim est, sicut uxorem viri, ita virum uxoris fortuitis casibus participem esse, l. 22. §. 7. ff. solut. matrimon. Haec profecto ita dicta vellim intelligas, ut non tantum favore conjugis bene valentis locum habeant, sed etiam favore conjugis infirmae, quaeque ob adversam valetudinem in officio viri amplius esse non potest; neque enim mihi placere potest illorum opinio, qui scripserunt, maritum tantum teneri pro rata, ut vocant, dotalium fructuum quantitate, si qui sunt, alias non teneri, nisi in subsidium, id est, tum demum, cum de suis, vel paternis bonis uxor ali non potest; cum generalis sit, et nullis circumscripta causis et civilium, et ecclesiasticarum legum definitio, can. 18. caus. 22. quaest. 7., l. 13. cod. de negot. gest. Id ex eo confirmatur, quod maritus teneatur, sine ulla dotis diminutione servum dotalem aegrum curare, l. 7. §. ult. ff. soluto matrimonio, quod sane perspicue indicat suo quoque impendio ad occurrendum aegrae conjugi potiore jure teneri. Neque me in contrarium movet argumentum, quod nonnulli deducunt ex l. 22. §. 8. ff. solut. matrim., ubi legimus, nihil á marito praetermittendum esse *secundum dotis quantitatem;* id enim non ita in-

telligendum est, ut teneatur maritus in id tantum, quod ex dote redigitur, sed ne ita gravetur impendiis, ut nulla sit omnino ratio inter dotem, feminaeque conditionem, et quae forte ab ipsa postulantur impendia; quomodo etiam in simili propemodum specie intelligitur Jurèconsultus in l. 10. §. 2. ff. de alim., et cibar. legat., ubi pro modo legatae dotis alimenta filiae á patre legata debentur, non tamen adeo, ut dotis designatae redditus in alimenta convertatur, sed ut crescentis aetatis ratio habeatur. Juxta ea, quae hucusque tradita sunt, facile est deducere, virum ad inopiam redactum á locuplete uxore alendum etiam esse; nihil enim honestius est, quam aequalitatem officiorum inter virum, et uxorem servari, Nov. 2. cap. ult., praesertim cum viri mendicitas non velle etiam uxori dedecus adferret, argumento legis un., et authent. *praeterea*, cod. un., de vir, et uxor, l. 22. §. 7. vers. *Quid enim*, ff. soluto matrimonio.

Respectu ad liberos ex matrimonio susceptos habito, Romanis moribus receptum est, ut illi in patris, non in matris sint potestate, quod sane ex veterum Stoicorum philosophia derivatum esse intelligimus, tradentium, fetus humanos á patre substantiam, á matre incrementa tantum accipere. Non memoro hoc in loco civiles patriae potestatis effectus, qui potissimum in adquirendo rerum dominio patri per filium siti sunt; varia enim discrimina profectitii, adventitii, castrensis, vel quasi castrensis peculii explicare ad civilis poti usjuris Interpretes pertinet. Tantum dicam, naturalem obligationem parentibus inesse filios alendi, et educandi, can. 7. dist. 1., hoc regulariter inter patrem, et matrem intercedente discrimine, quod matris officium sit alere usque ad triennium, nimirum adhuc lactentem prolem, trimum vero puerum alere debeat pater, l. 4. 5., et passim ff. de agnosc. vel alend. liber., l. 9. cod. de patria potest., juncta l. 11. cod. de negot. gest., atque id verum est, sive agatur de liberis in potestate retentis, sive emancipatis, cum iis, quae ex naturali jure proficiscuntur, nihil emancipatione detrahatur. Quae vero attigimus inter patrem, et matrem discrimina, regularem continent disciplinam. Nam si ex gr. pater inops sit, mater locuples, nulla dubitatio est, quin officio Judicis mater in subsidium filium alere teneatur, dicta l. 5. §. 2. ff. de liber. agnosc. Quae causae parentes á liberis alendis excusent, apud Pragmaticos fuso stilo explicantur. Ad canonum disciplinam pertinet, quod dici solet de patria potestate; nimirum tantam eam haberi, ut nemo possit á parentibus non Christianis invitis infantes

avellere, quocumque etiam baptismatis conferendi praetextu; ac tum demum Infidelium parentum liberos esse in Ecclesiam recipiendos, quando ipsi liberi consentiendi capaces sponte á parentibus suis recesserint, et baptizari se postulaverint, can. 5. distinct. 43., cap. 9. de Judaeis.

QUAESTIO I.

Ad titulum de conjugio Leprosorum.

Decretal. libr. 4. tit. 8.

NEMO dubitat, ex ipsa antiquissima Moisis disciplina leprosos á caeterorum consortio adeo fuisse semotos, ut nec sacrorum participes fieri possent, donec legali fuissent expiatione purgati, Levitici cap. 13., Numerorum cap. 5. Quamquam vero Mosaicae illae expiationes per Christi adventum cessaverint, adhuc tamen ob publicam utilitatem, et apud Christianos receptum fuit, ut eo morbo laborantes á caeteris separarentur, ne ex mutua cohabitatione, aut conversatione eorum infirmitas latius serperet, uti legitur in Capitulari Caroli Magni anni 789. cap. 20. Immo et aliquando obtinuit, ut leprosi in communem vitam, segregati á caeteris, adducerentur, separataque Ecclesia constructa, proprium haberent Sacerdotem, á quo Sacramenta perciperent sine Parochorum contradictione, dummodo veteribus Parochialibus Ecclesiis nulla injuria inferretur, cap. 2. de Eccles. aedific. Ad hos leprosos pertinet laudatus Decretalium titulus, in quo nulla expendenda occurrunt. Primum est, sponsalia de futuro, superveniente alterutri ex sponsis lepra, seu morbo sontico gravissimo, et diuturno, ab altero sponso, qui sanus est, posse dissolvi, cap. ult. hoc tit., quod nolim quisquam interpretetur non de sponsalibus, sed de matrimonio rató, nondum tamen consummato dissolvendo, ex eo, quod ibidem quaesitum proponatur, *an ad consummandam maritalem copulam compelli debeat sanus.* Etenim ex ipsis prioribus capituli verbis perspicue liquet, agi ibidem de sponsalibus de futuro. Secundum est, post contractum matrimonium, si lepra uni conjugi

superveniat, matrimonii vinculum non dissolvi; propterea non licere sano, alteri conjugi sociari, cap. 1. vers. *Si vero* hoc tit., quod sane consentaneum est veterum Patrum doctrinae tradentium, ex quacumque infirmitate conjugia rite contracta non irritari, can. 16. 17., et 18. caus. 32. quaest. 5., can. 25. caus. 32. quaest. 7., cap. 25. de jurejur., cap. 14. de convers. conjugat. An vero possit sanus ab infirmo divertere, non una est omnium sententia, eum rescripta Pontificum in cap. 1., et 2. hoc tit., variis interpretationibus sint obnoxia. Verosimilius videtur morbum á morbo distinguere, eum nimirum, ex quo periculum in alterum conjugem infirmo cohabitantem, vel in infirmi officio consistentem, vitae vel salutis gravissimum emergat, ab eo, ex quo nihil tale timetur; quod quomodo contingat, á Medicorum potius judicio exspectandum est. Interea, qui quamdam hujus rei notitiam desiderat, poterit adire Gonzalezium ad dictum cap. 3. Hoc observato morborum discrimine, non dubium esse debet, teneri sanum infirmo quacumque demum infirmitate correpto cohabitare, atque in ejus officio esse, si tempore contracti conjugii alter erat conscius infirmitatis alterius, dicto cap. 2. vers. *Leprosi.* At si infirmitas contracto conjugio supervenerit, sitque admodum gravis, ex qua scilicet á consortio hominum libero Medicorum judicio semoveatur infirmus, quemadmodum aliquando in usu fuisse dictum est, cap. 13., et 14. Levitici, cap. 12. Deuteronom., cap. 26. libr. 2. Paralipomen., cap. 2. de Eccles. aedific., cap. 4. de Cler. aegrot., licet optimum consilium sit, sanum conjugem exhortari, ut cum infirmo cohabitet, et necessaria subsidia praestet, non est tamen penitus adigendus, dicto cap. 1. hoc tit. Quamobrem potiore jure non tenebitur debitum infirmo reddere, quin contrarium deduci possit ex dicto cap. 2. vers. *Quod si virum*, quod ut praecedenti capitulo cohaereat, interpretaberis de conjuge infirmo, ad quem sanus sine gravi salutis, vel vitae discrimine possit accedere; quemadmodum passim universi propemodum Interpretes, ac Pragmatici intellexerunt. Neque iterum difficultatem faciat rescribentis Pontificis subjecta ratio, nimirum quod nulla sit in hac specie Apostoli exceptio; nemo enim ignorat, aliquando rescriptis generales rationes adjectas fuisse, quae tamen ad propositam speciem sunt restringendae non ad stabiliendam generalem regulam, et ad alios casus rescripto non comprehensos producendae.

QUAESTIO II.

Ad titulum, qui filii sint legitimi.

Est titulus 17. libri 4.

CUM de filiis legitimis certae regulae tradendae sunt ad interpretationem propositi tituli Gregoriani, nomine legitimorum hoc in loco minime veniunt illi, qui eatenus legitimi dicuntur, quatenus eos sola hominis voluntas legum accedente praesidio, et sine naturae officiis, juxta adoptionum jura filios fecerit; sed veniunt illi, qui legitimi dicuntur jure natalium, quos scilicet sicut jus civile ad legitimas agnatorum, vel cognatorum haereditates vocat, ita jus ecclesiasticum, et ad suscipiendos ordines, et ad adipiscenda beneficia idoneos, esse decrevit, argumento cap. 1., et 2. de fil. presbyt. Triplex est liberorum genus, quorum alii ex justis nuptiis procreati sunt; alii progeniti non ex justis nuptiis, sed ex ea conjunctione, quae ideo justa dici non potest, propterea quod non sit lege publica probata, ac confirmata, interea tamen adhuc naturali jure consistit, legibus positivis non improbata, seu non damnata; alii denique nati ex damnato coitu. Primi sine ulla prorsus dubitatione legitimorum nomen habent: alteri naturales proprie apellantur: postremi spurii, seu vulgo quaesiti.

Itaque imprimis liberos ex justis nuptiis procreatos nominamus legitimos, atque hoc nomine eosdem a naturalibus, spuriisque distinguimus. Qua in re nomine justarum nuptiarum, eas intelligimus non solum, in quibus celebrandis omnes adamussim legum solemnitates observatae sint, sed etiam illas, in quibus tantum satisfactum fuerit legibus certa conjugia irritantibus. Quamobrem si forte quisquam in matrimonio contrahendo aut culpam, aut crimen admiserit, dummodo non irritum conjugium exinde sit, nihilominus filii ex eodem conjugio suscepti, legitimi habebuntur. Etenim legitimorum filiorum conditioni nihil obest factum parentum, qui legibus obsequentes minime fuerint, quando alias conju-

gium sustinetur. Hinc liberi geniti ex conjugio contracto á filiofamilias sine consensu patris, liberi ex aliena sponsa ducta uxore suscepti, liberi procreati ex conjugio aut omissis de nuntiationibus, aut feriato tempore, aut contra interdictum Ecclesiae celebrato, et his non absimiles, dummodo nihil aliud obsit, omnes sine discrimine legitimi existunt, cap. 9. hoc tit. Adjicio, etiam quandoque si conjugium ipsum in leges impingat, liberos legitimos nasci, tum nimirum, cum qui conjugium contraxerunt, certis de causis non adeo legibus obstringantur; quemadmodum evenit, si infideles, seu non baptizati, conjugium contraxerint in tertio, vel etiam in secundo consanguinitatis gradu, et liberos inde susceperint, propterea quod infideles legibus Ecclesiae eadem conjugia damnantibus minime subsint, cap. ult. hoc tit., juncto cap. 8. de divortiis. Plane aequitas, et benignitas eo semper proclivis esse debet, ut quicumque casus emergat, quo in dubio positum esse videatur judicium, semper sententia pronuncietur pro legitima filii nativitate; quam aequitatem, et benignitatem jura ipsa, legesque suaserunt, ad avertendam, quoad fieri possit, turpem aut naturalis, aut spurii filii notam, l. 6. ff. de his, qui sunt sui, vel alieni juris.

Fingamus vero, conjugium quidem ipsum esse legibus improbatum, atque damnatum, sed á parentibus bona fide, nimirum ex impedimenti ignoratione contractum, num filii inde geniti legitimi censebuntur? Multiplex esse potest impedimenti ignoratio: modo nimirum vel facti, vel juris, modo insuper excusatione digna, modo inexcusabilis. Quoties ignoratio in facto consistat, sive ad factum referatur, eademque excusabilis sit, definitum est, liberos inde natos legitimos esse. Exemplum est in eo, qui cum consanguinea, vel affine conjugium rite, ac servatis juris solemnitatibus contraxerit, ignorans, consanguineam, vel affinem esse illam, quam ducebat uxorem, cap. 2. hoc tit. Simile exemplum est in eo, qui mortuum conjugem esse certis argumentis credebat, et post adhibitam omnem diligentiam bona fide secundum conjugium contraxit palam et publice, cap. 8. hoc tit. Secus tamen dicendum est, quoties qui factum ignorat, conjugium contraxisset, omissis denuntiationibus; eo enim ipso, quo in legem denuntiationum deliquit, excusandus non est, qui ignorationem praetexit; ignorationem inquam, quam vincere et potuisset, et debuisset, et quam fovere potius voluit negligentia, quando declinavit legem sibi dictam ad investiganda, quae subesse possent, conjugii impedimenta, cap. 2. hoc. tit., cap. 3. §. *Si quis vero* de clandest.

desponsat. Idem inexcusabilem prorsus ignorationem allegaret, qui liberos ex matrimonio ignorenter cum consanguinea etiam rite contracto, post indictam ab Ecclesia conjugum separationem adhuc gignere pergeret; siquidem ipsa ab judice indicta separatio bonam olim habitam fidem abrumpit, dicto cap. 2. hoc tit. Quod si ignoratio non ad factum, sed ad legem refertur, certissimum est apud omnes, non posse ullo modo excusabile conjugium reddi, quotiescumque agatur de jurae naturae, utpote quod omnibus apprime perspectum esse debet, improbata quacumque ignorationis allegatione. Sed et illud adjicio, neque ullam excusationem admitti, etiam si ignoratio versetur in jure positivo aut divino, aut humano, nisi talis, ac tanta ignoratio sit, ut fallere prudentes possit, seu invincibilis esse credatur, et ab omni culpa excuset. Siquidem jura, quibus regimur, ac vivimus, unusquisque scire tenetur; et redarguendus de negligentia est ille, qui dum certa negotia gerit, addiscere negligit, quo ritu, qua formula, quibusque cautionibus gerenda sint, et sollicitudinem non adhibet, ut ritus, formulas, et cautiones calleat; praesertim vero cum de conjugio agitur, in quo et contractus gravitas, et Sacramenti dignitas, ac majestas satis unumquemque de suo officio monet. Praeterquamquod generales juris regulae docent, ignorationem juris nemini prodesse, atque ab his generalibus regulis nulla est in jure probata exceptio in conjugiis recepta; aperta est definitio in cap. 10. hoc tit., ubi illegitimi declarati sunt liberi suscepti ex eo conjugio, cui oberat publicae honestatis impedimentum, licet qui contraxerant, allegarent, se ejusdem impedimenti disciplinam ignorare. Veteribus Romanis id persuassimum fuit, quemadmodum colligitur ex l. 57. §. 1. ff. de ritu nuptiarum. Quo tempore conjugia inter fratrum, sororumve filios licita erant, avunculus neptem uxorem duxerat, et quidem juris prohibentis ignaram: avia ipsa fuit istarum nuptiarum conciliatrix: non mediocris erat inde susceptorum liberorum numerus: bona fide per annos quadraginta conjuges in ea matrimonii specie perstiterant; nihilominus liberi illegitimi habiti sunt; atque ut legitimorum jura nanciscerentur, opus fuit singulari rescripto Marci, et Lucii Imperatorum, qui et professi sunt, si quidquam universis propositae causae adjunctis indulgere, ibi: *Cum haec omnia in unum concurrant.* Rem hanc ipsam apertius explicaverunt Imperatores in l. 4. cod. de incestis nuptiis, ubi postquam indignos omni legum beneficio declaraverint eos, qui contra jus conjugium contraxissent, exceptiones qua ignorantium, qua errantium his verbis ex-

presserunt: *Exceptis tam feminis, quam viris, qui ex errore acerrimo, non affectato, insimulatove, neque ex vili causa decepti sunt, aut aetatis lubrico lapsi. Quos tamen ita demum legis nostrae laqueis eximi placuit, si aut errore comperto, aut ubi ad legitimos pervenerint annos, conjunctionem hujusmodi sine ulla procrastinatione diremerint.* Profecto si jus non adeo sit exploratum contrahentibus, ut omnem dubitationem certis in casibus amoveat, et cum errore juris etiam concurrat facti ignoratio, haec ipsa ignoratio legitimae liberorum conditioni facile proderit. Id agnoscitur in specie capituli 8. hoc tit., ubi conjux putans, conjugem alterum vita functum fuisse, novum conjugium contraxisse proponitur. Ad hunc errorem facti accesserat juris dubitatio, an ad eam propositam speciem pertineret, quod de certo exspectando tempore statutum fuerat in cap. 19. de sponsal, et quidem non generali lege, sed singulari rescripto. In hac et facti, et juris gravissima dubitatione, si ignoratio, et error conjugio solemniter contrahendo causam maxime probabilem praebuit, nihil prope erat, quod adversus legitimam nativitatem odio liberorum proponeretur. Denique legitimae nativitatis gratia definitum est, quo casu parentum ignoratio liberos potest legitimos reddere, sufficere ignorationem unius ex parentibus, sive pater, sive mater sit, licet alter de mala fide convincatur, cap. 14. hoc tit., juncto cap. 1. de eo qui duxit in matrimonium &c.

Quotiescumque in discrimen adducitur legitima filii nativitatis ab extraneo, certum imprimis est, probato matrimonio inter patrem et matrem, item probata nativitate ex matre, filium censeri legitimum, nisi diuturna nec interrupta mariti absentia omnem praesumptionem excludat, l. 6. ff. de his, qui sunt sui, vel alieni juris. Deinde singulare illud receptum est, ut patris et matris testimonio deferatur, quoties ipsi legitimum esse filium fateantur, vel negent, nisi is, qui parentum dicto adversatur, certis argumentis contrarium ostendat, cap. 3. hoc tit. Insuper observandum est, satis non esse alicui, qui se filium alicujus dicat, allegare, se quandoque filii nomine appellatum fuisse ab eo, quem sibi parentem agnoscit, nisi alia adminicula concurrant; quandoque enim evenit, ut cuidam ex singulari alterius benevolentia, nomen filii tribuatur, §. 12. instit. in fine de adoption., Nov. 117. cap. 2., cap., 10. de probation. Inter adminicula illud validum est, quo demonstretur, matrimonium fuisse secutum inter matrem, et eum, qui filium nominavit, licet matrimonium illud occultum pridem foret, cap. 9. hoc tit. Parenti-

bus autem defunctis, non licet extraneis, illegitimos filios dicere, cap. 11. hoc tit., ne semel contracta matrimonia, et quae usque ad conjugum amborum mortem firma constiterunt, notis turpibus, aut minus honestis afficiantur, nisi qui illud proponunt, parati sint ad edocendum, defunctos conjuges mala fide conjugium irritum contraxisse, cap. 7. in fine, et cap. 11. eod. Quod si quis in judicio probaverit adulterium matris, non statim exinde demonstrata videvitur illegitima filii nativitas, l. 11. §. 8., et 9. ff. ad leg. Jul. de adulter. Immo et in hac parte adeo praevalet legitimae nativitates favor, ut si vel mater ipsa contra legitimam filii nativitatem testimonium in judicio tulerit, nec ista quidem confessio pro rei veritate habeatur, argumento capituli 9. de poenit., et remiss., l. 29. §. 1. ff. de aprobation., l. 27. §. 1. ff. de inoffic. testam., praesertim si mater eum tamquam filium alias agnoverit., cap. 10. de probationibus.

Nomine filiorum naturalium veniunt illi, qui gignuntur ex conjunctione legibus nec omnino probata, nec damnata, seu ex conjunctione á legibus ita relicta, ut intra naturae fines adhuc consistat. Hinc naturalium liberorum nomine scimus á Romanis donatos servorum filios, qui non in matrimonio, sed in contubernio geniti dicebantur, l. 88. §. 12. ff. de legat. 2., potissimum vero eos, qui ex concubinis suscipiebantur, quasi et ipsi ex contubernio nati viderentur, l. 5. cod. de natural. liberis. Et quidem distinguenda species á specie est. Si ex servo, et ancilla in contubernio filii nascebantur, ii naturales erant, non legitimi, quousque servi et parentes, et filii forent. At si filii iidem una cum parentibus manumitterentur, filii iidem incipiebant legitimorum jure censeri, renovato saltem á parentibus matrimonio, argumento legis 13. in princ. ff. de condict. indeb., l. 88. §. 12. ff. de legat. 2., et l. 4. §. 8., et sequentibus cod. de bonis libertorum. Non nihil profecto indulgendum erat parentibus illis, qui cum in servitute essent, tum non aliam conjugii speciem, quam contubernalem, inire poterant. Quod si liber homo concubinam duxisset, et quidem eam, quam uxorem ducere perpetua lege prohibebatur, non solum liberi exinde nati illegitimi natalibus dicebantur, sed etiam frustra sperabant futurum, ut subsequente conjugio legitimi fierent, cum perpetuo verum esset, ab ejus concubinae nuptiis esse abstinendum. At si liber homo concubinam duxisset eam, cum qua potuisset nuptias justas inire, liberi quidem illegitimi nascebantur, modo tamen sine spe concepta legitimi nominis, juxta varias aetates, quibus varia jura constituta fuerunt, ac recepta.

Viguit usque ad tempora Constantini Magni, disciplina juris, qua si quis legitimas, justasque nuptias contraheret cum ea, quam jam concubinam habebat, legitimos quidem susciperet liberos, post nuptias jure contractas genitos, non tamen tamquam legitimos agnosceret liberos pridem in concubinatu procreatos, nisi istorum abrogationem faceret, quasi tunc non causa natalium, sed causa adoptionis legitimos habere inciperet, Nov. 117. cap. 2., juncta l. 11. ff. de his, qui sunt sui, vel alieni juris. Immo nec facile semper haec abrogatio locum habebat, propterea quod naturales iidem liberi, quorum consensus requirebatur, dicta l. 11., et Nov. 89. cap. 11., repugnabant, veriti jura patriae potestati, quae certis in casibus aut parum utilia, aut etiam noxia eisdem liberis esse poterant. Itaque si filiusfamilias, ignorante, aut contradicente patre, puellam sibi junxisset, non matrimonio (neque enim poterat) sed inito concubinatu, filios tantum ex ea suscipere legitimos poterat, vel defuncto patre, ac tum instaurato conjugio, vel vivente patre, et nuptiis consentiente, quemadmodum intelligenda est lex 5. cod. de nuptiis, juncta l. 68. ff. de jure dotium. Eadem de causa filii nati Praesidi ex puella provinciali, quam concubinam quidem ante depositum officium habere poterat ille, non uxorem, numquam legitimi extituri erant, legitimorum jure tantummodo habendis iis, qui post depositum officium, et quo tempore verae nuptiae intercederent, gignerentur, l. 65. §. 1. ff. de ritu nupt., l. 6. cod. de nuptiis. Atque haec causa erat, quare Jureconsulti veteres ante Constantini tempora idemtidem disputabant in hac re, an conceptionis potius, an nativitatis liberorum spectari tempora oporteret, cum frequens contingeret, ut concubina utero gravis materfamilias justis nuptiis fieret. Putabat Paulus, atendenda tempora conceptionis, l. 11. ff. de statu hominum; Ulpianus é contrario, sufficere, si partus tempore matrimonii ederetur, idque exemplo libertatis, tit. 5. §. 11. in fragmentis. Immo cum Pauli doctrina multos pervasisset, nova sollicitudo tangebat Jureconsultos de septimo mense, disputantes, utrum qui septimo mense natus fuisset post celebratas cum concubina nuptias, conceptus non in concubinatu, sed in matrimonio videretur, l. 12. ff. de statu hominum, juncta l. 3. §. 12. ff. de suis, et legit. haered. Ex quibus colligitur, Jureconsultos conatos fuisse, quoad fieri posset, ut incolumi manente legum disciplina, in dubio saltem pro jure legitimorum liberorum responderent, praesertim postquam legitimam liberorum nativitatem rescripto suo in hac parte edito juvare voluit Pius Imperator, dicta l. 3. §. 12. ff. de suis, et legit. haered.

Primus Constantinus Imperator hanc veterum Quiritium disciplinam immutavit, voluitque, liberos ex concubina, quae tamen ingenua fuerit, susceptos fieri legitimos, si cum eadem concubina justae nuptiae inde contraherentur, uti testatur Zeno in l. 5. cod. de natural. liberis. Sic decuit Christianum Imperatorem allicere cives Romanos, ut tandem aliquando minus honestam concubinatus rationem desererent, et eam cum justo conjugio commutarent. At enim haec lex praeterita tantum tempora respicere videbatur, consulereque iis, qui cum eadem constitutio ederetur, tum adhuc in concubinatu erant, liberosque susceperant, ne alias favere potius concubinatui, quam concubinatum de medio tollere certis, utut blandis, rationibus voluisse Constantinus ipse intelligeretur. Et revera anno 476. Zeno Imperator eod. spiritu concitatus aliam legem Constantinianae similem se edere professus est in dicta l. 5., statuens expraesse, liberos susceptos ex concubina legitimos fieri, si cum concubina nuptiae sequerentur; ex quo gravis conjectura emergit, post Constantinum respectu illorum, qui concubinas sibi junxerunt, nullum ejus generis privilegium subsecutis post concubinatum nuptiis fuisse concessum. Immo et Zeno renovans Constantini legem, expresse professus est, iterum se praeteritis, non futuris casibus velle ea ratione prospicere, ibi: *Illi vero, qui tempore hujus sacratissimae jussionis necdum prolem aliquam ex ingenuarum concubinarum consortio meruerint, minime hujus legis beneficio perfruantur, cum liceat easdem mulieres sibi prius jure matrimonii copulare, non extantibus legitimis liberis, aut uxoribus, et legitimos filios, utpote nuptiis praecedentibus procreare, nec audeant quos ex ingenua concubina dilato post hanc legem matrimonio nasci voluerint, ut justi, ac legitimi postea videantur, magnopere postulare.* Quod si Anastasius Imperator iterum quidquam remittendum censuit anno 508. in l. 6. cod. eod. tit., statim tamen successor Justinus anno 519. in l. 6. cod. eod. decrevit, legem Anastasii in iis tantum valere casibus, qui eo usque evenerant, hac adjecta cautione: *In posterum vero sciant omnes, legitimis matrimoniis legitimam sibi posteritatem quaerendam, ac si praedicta constitutio* (nimirum Anastasii) *lata non esset.* Verum Justinianus in l. 10., et 11. cod. eod. tit. perpetuas constitutiones edidit, quibus voluit, liberos ex concubinis genitos, subsequente matrimonio, legitimos quandocumque fieri, dummodo tamen concubinae liberae essent, atque eae, quibuscum matrimonium non esset legibus interdictum: immo et gratia liberorum veteres

illas á me superius memoratas disputationes sustulit, statuens, in quaestionibus de statu liberorum non conceptionis, sed editionis tempora esse spectanda, iis tantum exceptis casibus, in quibus conceptionem magis adprobari, infantium conditionis utilitas expostulet. Hanc ipsam constitutionem ita deinde explicavit Justinianus, ut locum haberet, etiam existentibus filiis ex justis nuptiis procreatis ex justa uxore, post cujus obitum concubina primum ducta fuisset, inde materfamilias reddita, Nov. 12. cap. 4. Idipsum extendit ad filios natos ex ancilla concubina, quam deinde, manumissam una cum liberis, uxorem quis duxerit, Nov. 18. cap. 11. Iterum ea omnia confirmavit in Nov. 19., necnon in Nov. 78. cap. 3., et 4., ubi adjecit insuper, sufficere manumissionem matris ab eo factam, qui ancillam pridem concubinam uxoris titulo decoraverit, ut filii in concubinatu ab ea geniti etiam manumissi, proptereaque statim legitimi censerentur. Addi his omnibus potest Novella 89. cap. 8.

In conspectu harum legum, passim docent Interpretes, matrimonium cum concubina contractum retrotrahi ad tempus, quo primum iniri cepit concubinatus. Mihi id satis placere non potest, consideranti, si ita res sese haberet, induci oportere quamdam juris fictionem, qua nimirum fingatur, matrimonium ab initio; et tempore initi concubinatus jam constitisset. At apud Justinianum ipsum, qui favorem hunc prae caeteris amplificavit, nulla dicitur esse juris fictio; immo et in suis legibus definivit Imperator expresse, in quaestionibus hujus generis inspiciendum esse tempus nativitatis, non conceptionis liberorum, dicta l. 11. cod. de natural. liber., et dicta Nov. 89. cap. 8., quae sane definitio eam fictionem prorsus excludere videtur. Plane ubi agitur de Imperiali privilegio huic liberorum generi dato, quid opus esse potest fictione juris? Fictiones juris erant modi singulares inventi ab Jureconsultis carentibus potestate legum ferendarum, qui in certis aequissimis adjunctis, in quibus legum severitas oberat, conabantur á lege recedere, á qua tamen cum recedere ipsi sine egregia temeritate privata opinione non possent, ingeniosos colores praetexebant, quibus cum leges paulo asperas revera atque exitu inspecto emollirent, tum nihilominus legum ipsarum sententias, quas interpretabantur, adhuc servare incolumes viderentur. Quaenam absurda emergere potuissent, inducta hujus generis fictione, facile est demonstrare uno proposito exemplo. Nimirum proponatur filiusfamilias eam in concubinam sibi adscivisse, quam ideo uxorem non duxerat, quia pater nuptiis cum ea contrahendis dissensisset. Interea ex ea

concubina nati sunt liberi, iidemque juxta juris Romani etiam Justinianei principia naturales. Mortuo patre, filius sui juris effectus, cum concubina sua nuptias contraxit. Quoties in hac specie fingeretur, ad tempora concubinatus retrotrahi nuptias, quis non videret, filios in concubinatu susceptos habitum iri tamquam suos avo, eidemque quasi posthumos agnasci? At vero hoc posthumorum genus toti Romanae, vel ipsi recentiori Justinianeae jurisprudentiae prorsus incognitum est, et novis, inauditisque controversiis occasionem praeberet.

Jam vero indicemus jurisprudentiam, quae viguit ratione habita filiorum, qui nec naturales dici poterant, sed spurii, et vulgo quaesiti appellabantur, quales erant ex stupro, ex adulterio, ex incestu concepti. Hos omnes et illegitimos esse, et sine ulla spe legitimi nominis, non veteres modo, verum et recentiores Romanorum Principum leges voluerunt, l. 23. ff. de statu homin., Nov. 89. cap. ult. At successione temporum nonnihil in hac re immutatum fuit: etenim qui gignerentur etiam extra concubinatus formam, dummodo ab ea matre, quacum conjugium eo tempore contrahi potuisset, legitimi fieri visi sunt; nuptiis inter patrem, et matrem rite subsecutis. Viri eruditi passim putant, id ex eo fuisse receptum, quod, cum sequioribus saeculis vulgo traderetur, naturales filios posse fieri legitimos subsequente matrimonio juxta disciplinam Romanorum, naturalium liberorum nomine juxta communem loquendi illorum temporum consuetudinem filii etiam ex stupro geniti intelligerentur, argumento capituli 13. qui filii sint legitimi. Mihi verosimilius est, novam hanc disciplinam referendam esse in singularem prudentiam, eamdemque maxime illis temporibus opportunam, qua et religiosi Principes, et Pontifices Maximi curaverunt, ut concubinatus tandem aliquando é republica eliminaretur. E republica erat saeculo duodecimo, et decimo tertio turpem notam concubinatui propter graviores in dies emergentes abusus inurere, quemadmodum superius observavi, et non procul á stupri scelere alienum praedicare. Id sane facile eventurum sperabatur, si ea, quae de filiis in concubinatu susceptis jure Romano statuta fuerant, filiis etiam ex stupro genitis communia redderentur, quemadmodum revera communia reddi placuit, cap. 1. qui filii sint legitimi. Cum in hanc opinionem, quam prudentia suades, facile descendo, statim mihi videor intelligere, ac percipere intimam mentem Alexandri III., quando in cap. 6. qui filii sint legitimi, ita scripsit: *Tanta est vis matrimonii, ut qui antea sunt geniti, post contractum matrimonium legiti-*

mi habeantur. Maluit Alexander causam, quare legitimi liberi reddantur ex subsequente conjugio, conferre in vim matrimonii, ad quod, tamquam ad Sacramentum novae legis, advocabat, quotquot erant concubinariis conjunctionibus dediti; quem ad finem multum intererat, persuadere ad concubinatus abominationem, nihil inter concubinatum, et stuprum differre, et quae filiis concubinarum inde matrimonio junctarum competebant, eadem competere filiis ex stupro genitis, matre in conjugium adscita. Hinc insuper intelligo, quare nihil detractum fuerit veteri jurisprudentiae in filiis vel ex adulterio, vel ex incestu natis utut inde inter parentes conjugium justum etiam dispensatione accedente, celebratum fuisset. Licet enim et in hoc conjugio Sacramenti dignitas existat, satis tamen erat providis Ecclesiae Patribus, quae de filiis naturalibus concubinarum veteres leges sanxerant, filiis etiam ex stupro genitis communia reddere, ut non major haberetur concubinatus, quam stupri ratio, quin opus esset, eamdem jurisprudentiam extendere etiam ad eos casus, in quibus non stuprum, sed adulterium, aut incestus, aut alia ejusdem generis flagitia longe stupro graviora intercessissent. Itaque decretum est, nunquam eos legitimos fieri posse, qui gignerentur vel ex incestu, vel ex adulterio, cap. 4., et 10. qui filii sint legit., vel quicumque gignerentur ex alia nefaria conjunctione, quae adulterio aequiparetur quoad juris effectus, quale esset conjugium inter Christianum, et Judaeam celebratum, l. 6. cod. de nupt., aut conjugium contractum á Clerico in majoribus ordinibus constituto, l. 45. cod. de Episc., et Clericis. Tantum exceptio recepta fuit in filiis ex stupro procreatis, qui exemplo filiorum naturalium ex concubina natorum, subsequentibus justis nuptiis legitimi redditi sunt, cap. 1., et 6. qui filii sint legitimi.

Recens haec disciplina, quae legum Justinianearum naturalibus liberis concessum, etiam ad filios spurios, et vulgo quaesitos ex stupro genitos extendit, adeo recepta est, ut iidem filii legitimi ex subsequentibus nuptiis facti concurrant cum liberis ex eisdem parentibus post secutas nuptias natis, immo et decorentur nomine, et dignitate primogenitorum; quod fundamentum habet in legibus Justiniani supra commemoratis, quibus iidem primogenitorum honores filiis é concubina deinde uxore legitima ante nuptias natis decreti sunt; nisi tamen in institutione primogenii cautum expresse fuerit, ut tantum admittantur ad illud, qui sint ex justis nuptiis procreati, quales profecto dici non possunt, qui legis beneficio legitimi habentur. Immo et exceptio est, ubi aliae nuptiae

intercessissent. Finge enim vero, spurium nasci ex Cajo et Titia; deinde Cajum uxorem ducere Sejam, atque ex ea suscipere justos liberos; denique mortua Seja Cajum eumdem sibi jungere Titiam uxorem. Spurius ille olim ex Titia natus meo judicio ne legitimus quidem filius ex subsecutis illis nuptiis fieri poterit; ac certe numquam praeferri poterit liberis prioris conjugii ex Seja susceptis. Etiam qui putant, per nuptias secutas post concubinatum, aut stuprum, retrotrahi fictione quadam juris nuptias ipsas ad tempus initi concubinatus, aut stupri admissi, id facile intelligunt; nulla enim potest admitti juris fictio, ubi intermediae aliae nuptiae extitissent; nisi aut fingatur insuper, matrimonium interrumpi variis legitimis conjunctionibusposse, quod absonum est, et prorsus à recta ratione alienum; aut nisi fingatur insuper, nullum omnino matrimonium intercessisse, quod tamen repugnaret apertissime veritati, quam in ipsa familia assidue demonstrarent legitimi liberi ex intermediis nuptiis jure procreati; in pari autem causa beneficii unius, alicui ex liberis concedendi, nimirum vel filiis legitimis jure natalium, vel filiis jura legitimorum natalium non habentibus, praevalere debet veritas fictioni, ne dum uni favere velimus, gravissimum detrimentum, aut injuriam minime levem in alterum inferamus. Ego plane, qui jam superius professus sum, me ab inducendis hujus generis fictionibus esse alienum, simplicius dixero, beneficium naturalibus liberis concessum, quo tamquam legitimi habeantur secutis nuptiis, ex lege descendere. Duo hinc oriuntur consectaria: primum est, tum hoc beneficium indulgeri, cum lex indulgendum expresserit. Ex hoc consectario fluit, tum primum naturales liberos legitimos effici, cum lex legitimos effici constituerit, nimirum quando quis uxorem sibi junxerit eam, quae pridem concubina fuerat, juxta leges Justinianeas, aut quando quis uxorem sibi junxit eam, in qua stuprum admissum fuerat juxta recentiorem disciplinam, non aliter receptam, quam exemplo vetustioris. Alterum consectarium est, iis, et non aliis modis hoc ipsum beneficium liberis concedi posse, quam quibus modis, et rationibus, et causis legibus datum est. Plane Justinianeae, eisque antiquiores leges filiis naturalibus concubinarum prospicientes, ad eum tantummodo causam pertinent, quo concubinatus illicito, et nullis aliis interdicentibus nuptiis in matrimonium flectatur, quod facile probari potest ex Novella 12. cap. 4., in qua Justinianus, quamquam naturalibus liberis maxime favens, tantum meminit naturalium liberorum, qui editi fuerint à concubina post mortem legitimae uxoris. Immo et Imperatores proposita spe

legitimae habendae sobolis parentes ipsos á concubinatu ad nuptias invitarunt, quemadmodum superius adnotabam, nec esse poterat tam benigna Principum voluntas adversus eos, qui vaga ita dixerim libidine ducti modo concubinis adhaerebant, modo adjiciebant alia superinducta legitima uxore, modo ad easdem maritali adfectioni tertiis, ita dicam, nuptiis revertebantur. Quod si ad hanc speciem minime pertinere possunt beneficia naturalibus liberis Justinianeo jure concessa, quid causae esse potest, cur ea beneficia concedantur in non dissimili specie filiis ex stupro genitis, cum intermediae aliae nuptiae proponuntur? Beneficium datum liberis ex stupro genitis traductum fuit recentiore aetate, quasi facta similitudine quadam ex aequali beneficio concesso olim jure Romano filiis naturalibus ex concubina susceptis. At beneficium interpretatione legis ad alios casus productum ita saltem coercendum est, ut modum, et formam á lege in expresso casu designatam minime excedat.

Est alter modus, quo filii legitimi fiant, nimirum ex rescripto Principis. Primum refert Anastasius Imperator in l. 6. in fine cod. de natural. liber. anni 504., consuevisse ex Principali rescripto naturales filios abrogari á Patre, eaque ratione legitimos effici. Sed haec abrogationis forma anno 519. displicuit Imperatori Justino, l. 7. cod. eod. tit., ut sic sine spe legitimae sobolis ii essent, qui cum possent nuptias celebrare, in concubinatu potius manere volebant. Idipsum visus est confirmare Imperator Justinianus in Nov. 89. cap. 7., qui tamen miseratione quadam, et clementia concitatus in cap. 9. permisit patri, ut rescripto Principis naturales liberos abrogare valeret, quo in casu, et liberi legitimi nulli existerent, et vel ea concubina foret, quae honeste in conjugium adsciscí non potest, vel res incideret in eum casum, quo matrimonium consistere, aut instaurari non valeret, ceu si pater sacris Ecclesiae ordinibus initiaretur, aut concubina defuncta esset, aut eadem concubina continentiam Deo vovisset. In conspectu harum legum nemo non videt, hanc juris Romani disciplinam locum tantummodo habuisse in filiis naturalibus. Sed successione temporum obtinuit, ut interdicente rescripto Principis liberi omnes sine discrimine ex quacumque illicita conjunctione suscepti legitimi fierent, tota re in Principis arbitrium collocata, cap. 13. qui filii sint legitimi, quin referat, an mater, an pater vivant, an mortui sint, an cum vivant, assentiant, vel dissentiant, an rescriptum petatur á patre, vel á matre, vel á liberis. Quoties de Ecclesiasticis constitutionibus agatur, quibus spurii á certis officiis arcentur, obtinuit

jamdiu, ut dispensatio á Pontifice Maximo impetretur, quemadmodum contingit in ea specie, qua spurius sacris Ordinibus sit initiandus, cap. 3. hoc tit., cap. 20., et 25. de electione; quamquam et unius Episcopi dispensatio sufficiat, ubi agatur de minoribus ordinibus suscipiendis, aut de beneficio, quod curam animarum non habeat adnexam, cap. 1. de filiis Presbyter. in 6. Illud ad hanc rem adhuc observandum est, nulla dispensatione eos indigere, qui licet defectum natalium habeant, monasticam tamen vitam amplexi, vel in congregatione Canonicorum regularem vitam professi fuerunt, dummodo á praelationibus abstineant, cap. 1. de filiis presbyt. apud Gregorium IX. Sed de hac parte, in qua irregularitas versatur, commodior erit alibi disserendi locus, nimirum in Commentariis in librum V. Decretalium.

QUAESTIO III.

Ad titulum, De purificatione post partum.

Decretal. libr. 3. tit. 47.

VETUS jam fuit Judaeorum disciplina, juxta quam mulieres recens enixae per certos constitutos dies nec sancta contingere, nec in Sanctuarium ingredi possent; expletis autem purificationis diebus ad Sacerdotes accederent, oblationes quasdam et Deo, et eisdem Sacerdotibus collaturae, cap. 12. Levitici. Quoniam vero praeceptum illud divinum non ad morales, sed potius ad caeremoniales instituti ones pertinebat, nemini venire in dubium potest, quin nova Christi Servatoris lege cessaverit, quemadmodum alia numero plura ejusdem generis abolita fuisse nemo ignorat, cap. 3. de constitution. Caeterum neque Ecclesiae Patres, neque Pontifices Maximi improbandam voluerunt, sed potius laudaverunt religiosarum mulierum devotionem, quae non primum sacris communicent post editam prolem, quam per Sacerdotes postulent sibi á Deo bona

precari; utraque datis oblationibus religionem suam, pietatemque testentur, can. 1., et 2. dist. 5., cap. un. hoc tit. Non est, cur quisquam hunc sacrum ritum, quasi Judaicum carpat; etenim licet verum sit, veteris legis caeremonias nova Christi lege exspiravisse, neque ullam amplius obligationem inducere, non tamen verum est generaliter, omnes omnino ritus, qui apud Judaeos veteres in usu erant, tanquam mortiferos et lethales habendos Christiano populo esse. Mortiferi sane illi sunt, qui olim ideo in usu erant, ut Christi Servatoris futurum adventum, futuramque redemptionem praefigurarent, qualis habenda est ex gr. circumciso, vel agnus Paschalis. Nimirum ii impletis figuris aboleri penitus debuerunt, neque hodie facile admitti possent, nisi ab eo, qui temere quamdam adhuc implendam in ipsis figuram cum Judaeis agnosceret. Ast illi ritus, in quibus nulla singularis erat implendarum rerum praefiguratio, apud Christianos recepi sine religionis injuria potuerunt; neque enim, ut exempla proferam, quisquam dixerit, aut templa hodie non esse summo Deo erigenda, quod, apud Judaeos erecta sciverit, aut non esse celebrandas templorum dedicationes, quod apud Judaeos veteres celebratas agnoverit, can. 1., et 9. de cons. dist. 1., aut demum non esse decimarum jura recipienda apud legis Evangelicae administros, quod olim decimae Leviticae tribui luerentur, cap. 1., et 14. de decimis. Dummodo apud Christianos absit animus Judaizandi, seu Judaeorum superstitiones ea occasione fovendi, nihil est, quod in his, aut similibus improbetur; quod praesertim locum habet in proposito, quum Ecclesia statis formulis, et Christianae fidei accommodatis ritum eumdem sanctificaverit, et omnis superstitionis suspicione vacuum omnino reddiderit, uti constat ex vulgatis Ecclesiarum Manualibus. Revera plura sunt apud Christianos a veteribus Judaeorum ritibus derivata, quae potissimum ubi novam formam; et religioni Christianae accommodatam receperunt, sacratissima evadere potuerunt, quemadmodum contingit in solemni Paschatis, aut Pentecostes celebratione, quae aliam formam, aliumque ritum in Ecclesia obtinuit, quam apud Judaeos veteres obtineret, can. 7. inter vulgo Apostolicos. Quae cum ita sint, jure concludere poterimus cum Inocentio III., tantum abesse, ut quisquam improbare valeat ecclesiasticum illum benedicendarum mulierum ritum, quin etiam iste laudari omnino debeat, tamquam caeremonia fovendae pietati adversus Deum, atque in res ipsas divinas devotioni maxime utilis, et opportuna, dicto cap. un hoc. tit.

Quod si de origine ecclesiasticae istius disciplinae quaeratur, ego sa-

ne video quaedam ejusdem rudimenta adparere apud S. Dionysium Episcopum Alexandrinum, qui saeculo Ecclesiae tertio floruit, eatenus nimirum quatenus ipse in can. 2. epistolae ad Basilidam docuit, immundas mulieres ab Ecclesia abstinere debere; at vero si de forma, et ritu purgationis sermo sit, non puto, eam esse sexto saeculo antiquiorem, quamquam certo non possit definiri, quo primum tempore emerserit; etenim apud ecclesiasticos Scriptores quinque priorum saeculorum de ea re altum silentium observatum agnosco. Circa tempora Justiniani Imperatoris apud Graecos institui coepit festum Purificationis B. Mariae, uti refert Baronius in notis ad martyrologium ad diem 2. Februarii; qua occasione Orientalis populus profanis quibusdam ritibus coepit eam solemnitatem celebrare, quos operae pretium fuit amovere in Synodo Trullana, qua praeterea statutum fuit, ut religiosi homines sacris tantummodo canticis, hymnisque diem illum transigerent. can. 79. junctis commentariis Balsamonis, et Zonarae. Eodem tempore piae mulieres B. Mariam imitatae, dum prolem edidissent, ad Ecclesiam accedere consueverunt, se Domino oblaturae, et Sacerdotalem benedictionem accepturae, quarum etiam nonnullae piaculum esse credebant: si ritum illum praetermitterent, quasi viderentur tunc sanctiores purissima Virgine, quae expiationi legitimae se subjecerat, utut expiatione non indigeret, cap. 2. Evangelii Lucae. Paulatim ab Orientali in Occidentalem Ecclesiam producta fuit consuetudo, in Francorum Capitularibus confirmata, libr. 6. Capitular. cap. 207. Capitulari Herardi Turonensis cap. 60.. immo eo tempore ita recepta erat, ut crederetur á Gregorio Magno probata, propterea quod sub nomine Gregorii Magni edita fuisset epistola ad Augustinum Anglorum Episcopum, in qua nonnulla ad eam rem pertinentia adparebant, dicto can. 1., et 2. dist. 5. Sub finem noni saeculi eo progressa res est, ut etiam dubitaretur, an mulier recens enixa puerperii tempore ad baptismum, utut Sacramentum maxime necessarium esset admittenda. Verum emergentes istas quaestiones opportunum duxit Leo Sapiens omnino supprimere, declarans, nihil penitus difficultatis subesse posse, quominus mulier ad baptismatis Sacramentum suscipiendum admitteretur, Novella 17. Tandem temporibus Innocentii III. probatus est publicis constitutionibus vetus idem ritus, non quidem ita, ut mulieres illum omittentes criminis reae dicerentur, sed potius ita, ut si quae receptae consuetudini morem gerere desiderarent, pia illarum devotio minime improbaretur, dicto cap. unico hoc titulo.

QUAESTIO IV.

Ad titulos, De his, qui filios occiderunt, et De infantibus, et languidis expositis.

Decretal. libr. 5. tit. 10., et 11.

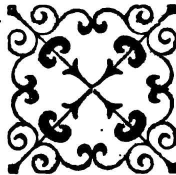
Amplisima illa potestas, quae legibus duodecim tabularum data fuit patri in filios ex justis nuptiis procreatos, qua fiebat, ut filius in vitae discrimen á patre adduceretur impune, l. 11. ff. de liber., et posth., l. ult. cod. de patria potestate, ob frequentes parentum excessus publicis legibus cohibenda fuit; quamobrem recentioribus saeculis receptum est, ut patria potestas in pietate potius, quam in saeva tyranide consisteret, l. 5. ff. ad leg. Pompej. de parricid., et quamquam permissum sit patri filium moderate corrigere, nusquam tamen licet in eum utut inobedientem, et in malo pervicacem ad interitum usque animadvertere, hujusmodi poenae illatione, quoties opus sit, publicis magistratibus reservata, l. 3. cod. de patria potestate, l. un. cod. de his, qui parent., vel lib. occider., ex qua sane liquet, quanam poena suorum liberorum occisores plectendi sint. Potiore ratione gravissimis eisdem poenis subjiciuntur matres, utpotequae eam, quae olim patribus concedebatur, potestatem nunquam habuerunt, l. 1. vers. *Sed et mater* ff. ad leg. Pompej. de parricid. Quid de matribus, quae infantes suos necant, iisque, qui impio facinori consilium, vel opera praestant, hodie apud nos statutum sit, colliget unusquisque ex libr. 4. Regiar. Constitut. tit. 34. cap. 4. §. 1. 2., et 3. Apud ecclesiasticos viros id crimen gravissimis poenitentiis subigitur, can. 20. caus. 2. quaest. 5., cap. 1., et 3. de his, qui fil. occid., non tamen erit causa sufficiens, ut uxor filium occidens á marito sit separanda, dummodo alias salutaria poenitentiae remedia suscipiat, et bono liberorum superstitum consulatur, cap. 2. eod. titulo.

Atrox quoque est parentum flagitium; et natura ipsa horrente admissum, quum ab illis infantes, vel languidi filii exponuntur, cui propterea

sceleri nunquam pepercerunt ne ipsi quidem Romani veteres, qui caeteroqui jus vitae, et necis parentibus non denegaverant. Etenim ubi proponeretur pater filium occidisse, praesumebatur occidisse ex publica, et gravissima causa, quasi quodam usus domestico Magistratu ad praeveniendum officium Magistratuum publicorum ad animadvertendum in scelestos, et facinorosos homines; neque aliam facti interpretationem paterna pietas admittere videbatur; ast infante, vel languido exposito necessaria vitae subsidia extrema necessitate presso, et insonti denegabantur, quod parum distat á nece in insontem illata, l. 4. ff. de agnosc., et alend. liber.; unde Lactantius in libr. 6. divinarum institutionum cap. 20. scribebat: *Tan igitur nefarium est exponere, quam necare. Etenim parricidae facultatum angustias conqueruntur, nec se pluribus liberis educandis sufficere posse praetendunt; quasi vero aut facultates in potestate sint possidentium, aut non quotidie Deus ex divitibus pauperes, et ex pauperibus divites faciat. Quare si quis liberos ob pauperiem non poterit educare, satius est, ut se ab uxoris congressione contineat, quam sceleratis manibus Dei opera corrumpat.* Hujus criminis poena duplex lege indicitur, criminalis, et civilis. Prior modo asperior, modo lenior est, prout vel atrocius, vel miserabilius parentum facinus existit. Quis enim non videat, durissimas ex. gr. infligendas esse poenas, quoties infans in sylvis remotis ab hominum consortio exponatur, quasi ad pabulum animalium, et ferarum? De his ita scribit Lactantius loco modo laudato. *Quid illi, quos falsa pietas cogit exponere? Non possunt innocentes existimari, qui viscera sua in praedam canibus objiciunt, et quantum in ipsis est, crudelius necant, quam si strangulassent.* E converso gravibus quidem, non tamen aeque asperis subjiciuntur poenis, qui liberos exponunt in iis locis, in quibus facile de alicujus pietate speretur, futurum, ut aliqua ratione infanti, vel languido occurratur. Videantur ad hanc rem Regiae leges loco superius laudato §. 4. Posterior poena, seu civilis consistit in amissione patriae potestatis, si á patre, vel ab extraneo, patre sciente, aut mandante filius exponatur. Qua in re observandum est, non eamdem semper fuisse juris disciplinam. Romae olim si filius in Insula Tiberina Aesculapio sacra exponeretur, in ejusdem Aesculapii, ut dicebant, divinam potestatem filius deducebatur, á qua nunquam exiret, ibidem altus, et educatus in Nosocomio ad id parato, de quo mentionem fecit S. Hieronymus, nisi ageretur de filio, quem pater non exposuisset, sed Xenoni commendasset, quasi sub numine Aescula-

pii tatius alendum, et educandum; putabant enim Romani aethnici Insulsam illam esse Deo plenam, argumento legis unicae §. 3. cod. de latina libert. tollen. Extra hunc casum filius expositus, licet alieno beneficio altus, et educatus, nihilominus in patris potestate consistere videbatur, l. 29. ff. de manum. testam., juncta l. 1. §. 2. ff. de juris, et facti ignor., saltem quoad eos effectus, qui filio utiles erant; nam quoad eos, qui favore patris á lege inducebantur, non aliter in potestate patris esse credebatur, quam si, quod in alimenta filii ab extraneo praestitum fuisset, restitueretur, l. 16. cod. de nuptiis; neque enim apud Romanos recepta fuit, quae apud Graecos in usu aliquando erat, abdicatio liberorum, l. 6. cod. de patr. potest. Primus Constantinus Magnus in l. 1. cod. Theodos. de exposit. voluit, patrem infantem recens natum exponentem, aut exponi patientem, omni jure privari, data facultate ei, qui pietate motus expositum receperit, atque aluerit, receptum, altumque habendi atnquam filium, vel tanquam servum pro ipsius arbitrio: quod confirmaverunt Imperatores Valentinianus, Valens, et Gratianus in l. 2. cod. Justinian. de infant. expos. Circa annum 412. Honorius, et Theodosius Augusti voluerunt quidem, patrem exponentem omni jure patriae potestatis cadere, et recipientem, alentemque jure parentis, vel domini haberi, non aliter tamen, quam si omnia testibus probarentur, et testimonia subscriptione Episcopali firmata adparerent, unde nulla facti superesse dubitatio potuisset, l. 2. cod. Theodos. de expositis. Majore pietate, ac favore expositos prosecutus est Justinianus, qui in suo Codice l. 3., et 4. de infant. expos. voluit, eos omnino liberos evadere, neque ulla ratione subjici recipientium, et alentium potestati, idemque confirmavit in Nov. 154. Hinc facile quisque intelliget canonem 9. Concilii Vasensis, et canonem 32. Concilii Arelatensis II., quibus datur facultas illis, qui expositos collegerunt, in suam potestatem expositos vindicandi, dummodo apud Ecclesiam id contestati fuissent. Ista enim Concilia celebrata, quo tempore necdum editae, aut necdum promulgatae Justinianeae leges erant, ad veterum Imperatorum disciplinam commode respexerunt, can. 9. dist. 87. Eadem fere ratione Ecclesia Gallicana retinuit recentioribus etiam saeculis disciplinam veterum Imperatorum, propterea quod Codex Justinianeus diu ignotus fuit Francis. Hinc idipsum firmatum fuit in Capitulari incerti anni quod Baluzius putat editum circa annum 744. tom. 1. Capitularium Francarum pag. mihi 151. cap. 1., cujus verba translata sunt in librum 6. Capitularium cap. 144. et inter canones Isaac Lingo-

nensis cap. 16. At duodecimo saeculo quum Justinianeorum Codicum studium instauratum est, abolitis caeteris Justiniani leges servandae proponi coeperunt. Quambrem nemo non videt, summo jure rescripsisse Gregorium IX. in cap. un. de infant., et languid. expos., expositos quidem potestate patria liberari, expositorum autem collectores non posse ob praestitum pietatis officium in eorum personas sibi jus aliquod vindicare. Interea tamen non erit dubitandum, quominus qui expositum aluit, actione negotiorum gestorum repetere possit, quod impensum fuit in alimenta, dicta l. 1. cod. de infant. expos., l. 4. §. 9. ff. de doli mali, et metus exceptione, nisi animo furis alendum expositum susceperit, dicta l. 1., aut nisi gratioso pietatis intuitu, quod idem est, ac sine animo repetendi, impensum fuerit, l. 27. §. 1. l. 34. ff. de negot. gest., l. 32. §. 2. ff. de condict. indeb., pietatis autem causa factae censebuntur impensae, et animus fuisse non repetendi quoties de expositi inopia conscius est suscipiens, nec habet, unde repetitionem impensarum sperare commode possit, argumento l. 27. §. ult., l. 28. 29., et 38. ff. de rei vindicatione. Denique animadvertere juvat, liberos expositos, si aliud expresse non constet, in dubio sicut non servos, sed ingenuos, ita non spurios, sed legitimos habendos esse; maximus enim est, sicut ingenuorum, ita et legitimorum natalium favor; quamquam alias verum sit, non praesumi baptizatos; ideoque baptizandos esse saltem sub conditione, ne forte necessario ad salutem aeternam consequendam subsidio destituantur, cap. 2. de baptismo. Quamobrem expositi, de quorum conditione non constat, poterunt libere ad sacros Ordines promoveri, et beneficiis ecclesiasticis donari, nisi forte de illis beneficiis agatur, quae ex singulari statuto, et praerogativa illustribus tantum personis sint concedenda.

DISSERTATIO SEPTIMA

DE VARIIS MODIS, AC CAUSIS,

QUIBUS LEGITIMA SEMEL CONTRACTA CONJUGIA DISSOLVUNTUR.

Huc referendi sunt tit. 18., et 19. libr. 4., tit. 32. libr. 3., et tit. 16. libr. 5. Decretalium.

CAPUT. I.

Generalia quaedam proponuntur praecepta in dissolvendis conjugiis observanda.

IN legitimis conjugiis semel contractis tria consideramus: Primo vinculum, quo veluti nexu quodam ex fide praestita vir, et uxor invicem junguntur, quo fit, ut interea nec maritus aliam superinducere uxorem possit, neque uxor alteri jungi marito: Secundo cohabitationem, quae in individua vitae consuetudine consistit: Tertio thorum, cujus scilicet usu liberorum procreationi conjuges vacant. Quamobrem aliquando contingit, ut dissolvantur conjugia quoad thorum tantum, quin ab individua vitae consuetudine recedatur, eove minus matrimonii vinculum disrumpatur; aliquando contingit, ut dissolvantur conjugia quoad thorum, simul et cohabitationem, integro manente matrimonii vinculo; aliquando denique contingit, ut dissolvantur conjugia etiam quoad vinculum, ita ut liceat alterutri conjugi alias nuptias celebrare. Generalis quidem regula docet, indissolubilia esse conjugia, quod vel ex ipsis naturae institutionibus derivari commode potest, praesertim si consideremus firmita-

tem illam, quam inditam videmus primo protoparentum conjugio, cap. 2. Geneseos, quamque validiorem adhuc reddidit in Evangelio Christus Dominus, ubi abrogato repudio veterum, nunquam voluit regulariter conjuges dissociari. Nihilominus tamen singulares sunt exceptiones, quas vel ipso divino jure expresse traditas scimus, vel ex ecclesiasticis institutionibus ad juris divini explicationem formatis accipimus.

Modis, et causis dissolvendorum conjugiorum modo indicatis addi potest, aliquando fieri locum dissolutioni conjugii, non quod proprie dissolvatur, sed quod declaretur, ab initio irritum fuisse; quemadmodum contingeret, si proponeretur, tale in contrahendo conjugio impedimentum fuisse, quo contrahi conjugium nullo modo posset, quodque Pragmatici vulgo dirimens impedimentum appellant. Hac in specie competens Judex, antequam declaret, irritum matrimonium fuisse, interdicet conjugibus dissolutionem petentibus, ne interea alias nuptias celebrent; item ne invicem cohabitent, eove minus conjugio utantur, donec quaestio per sententiam definiatur, cap. 4. de sponsa duor., cap. 4. de conjug. serv., cap. 1., et passim de matr. contr. contrah. interd. Eccl. Quod autem dicitur de cohabitatione interdicenda, ita intellige, si notorium sit impedimentum, aut jam idoneis testibus comprobatum, cap. 3. de eo, qui cognov. consanguin., quemadmodum quod dicitur generaliter de interdicendo usu conjugii, exceptionem habet in ea specie, qua agatur de impedimento impotentiae viri, quousque legitimum tempus praeterlapsum non est experiendi vitii causa, juxta ea, quae superius suo loco tradita fuerunt.

Quaecumque sit dissolvendi conjugii causa, vel ratio, si unam excipias dissolutionem thori ex consensu factam, aliter rata esse non potest, nisi publica auctoritate firmetur, Judice, ad quem pertinet, cognoscente; etenim non privata, sed publica causa in eo versari videtur. Quamobrem apud veteres Romanos nullum divortium valere poterat, nisi coram septem testibus fieret, l. 9. ff. de divortiis; exemplo, ut puto, testamentorum, quae pari solemnitate indigebant, quod publicam similiter in iis versari causam existimarent, l. 3. ff. qui testam. facere. Recentiore aetate, ubi non á conjugum arbitrio divertendi causae pendere coeperunt, sed jure publico determinari, non satis fuit coram testibus dissolutum conjugium dicere; ut enim omittam, quae in hac parte in legibus Justiniani traduntur, Nov. 117. cap. 13., et Nov. 134. cap. 11., ad quas respiciens Balsamon in canonem 48. ex Apostolicis ait: *Antiquitus quo-*

quae non fiebat libere divortium, nisi cum cognitione Judicis; et Blastares in syntagmate alphabetico litera G., cap. 13. ait: *Non tamen aut mulier arbitratu suo divertere potest à marito, aut maritus ab ipsa sine judicio, et sententia Judicum, quemadmodum diversae Justiniani Novellae statuunt;* Ecclesia jamdiu decrevit, non nisi causa cognita divortia conjugum admitti, qualescumque subesse divertendi causae proponantur. Primum adparet in Concilio Agathensi decretum, ut causae dissidii in Provinciali Concilio examinarentur, can. 1. caus. 33. quaest. 2., deinde cum ob temporum injurias Provincialia Concilia vix celebrari identidem juxta veterum canonum disciplinam possent, argumento cap. 25. de accusation., receptum est, ut coram Episcopo rei discussio fieret, et illius sententia aut divortium indiceretur, aut etiam, ubi causa sufficiens esset, matrimonium aut rescinderetur, aut irritum declararetur, cap. 7. de sent., et re judic., cap. 3., et 6. de divort., cap. 1. 2., et 4. de conjug. serv., cap. 5. de procurat., cap. 2., et 3. de donat. int. vir. et ux. cap. 16. de offic., et pot. Jud. deleg. quod etiam tum verum est, cum notaria sit divortii causa, cap. 3. de divort. Illud cognoscentibus Episcopis in hac re observandum imminet, ut summario judicio de causa cognoscant, id est, ut ajunt Pragmatici, controversiam dirimant sine strepitu, et figura judicii, ne forte odiosas dissidii causas diutius, et forensibus ambagibus fovere aliquando videantur, cap. 1. ut lite non contestata, Clement. 2. de judiciis. Concilio Tridentino hujusmodi causarùm cognitio denegata fuit Archidiaconis, aut Decanis; et Episcopis reservata, cap. 20. sess. 24. de Ref., visae enim sunt matrimoniales causae admodum graves, et non nisi á majoribus judicibus dirimendae, argumento capitulo 9. de in integr. restit., capituli 1. de consanguinit., et adfinit., juncto cap. ult. de procurat. in 6. Non inde tamen inferes, de eisdem causis judicare non posse Praelatos alios non Episcopos jurisdictionem habentes Episcopalem, seu quasi; nam in cap. 1. de consanguin., et adfin. licet concludatur, matrimoniales causas per quoslibet indiscriminatim non esse tractandas, tamen Abbati Cassinensi ea jurisdictio non denegatur; et in cap. 12. de excess. Praelat. Abbatibus facultas fit de causis matrimonialibus cognoscendis, quoties *quisquam eorum speciali concessione, vel alia legitima causa hujusmodi valeat se tueri.* Neque inde inferri potest, Vicarium generalem Episcopi non posse ex Episcopi mandato cognoscere, et judicare; etenim Tridentinum Concilium tantum in hac se voluit vindicare Episcopale munus, exclusis Praelatis inferio-

ribus in Dioecesi constitutis, qui singulari titulo jurisdictionem sub Episcopo, quidem, sed ab Episcopali jurisdictione distinctam exercent; non eos excludere, qui unum, et idem habent cum Episcopo tribunal, eamdemque cum Episcopo explicant potestatem.

Observandi praeterea sunt modi, quibus dissolvendorum conjugiorum controversiae in judicio instituantur, ac finiantur. Qua in re duo praecipue consideranda occurrunt. Primum est de eo, ad quem in judicio agere pertinet; alterum est de probationibus, quibus mens judicis rite instruatur. Si quaeras de iis, qui possunt matrimonium dirimendum, vel dissociandum proponere, distinguendum est inter causas illas, quae jure probantur beneficio conjugum, quemadmodum contingit, si ex. gr. proponatur matrimonium nullum esse ex errore, vel metu; item irritandum esse causa ineundae religiosae vitae; item dissociandam habitationem ob mariti saevitiam, vel quid simile; atque inter causas illas, in quibus publica res versatur, quod nimirum publice interest, matrimonium diutius non consistere, uti contingit, cum duo consanguinei, vel adfines conjuncti sunt, vel cum sine praesentia Parochi, et testium ad cohabitationem sponsorum deventum est, omissis solemnitatibus conjugii, aut quid simile. Etenim in prima specie solis tantum conjugibus permittetur agere in judicio dissolutionem conjugii pro qualitate rei, exclusis extraneis quibuscumque, propterea quod tantum intersit ipsorum, argum. cap. 26. de sponsal., cap. 2., et 4. de conjug. servor. cap. 5. de frigidis, et alibi passim. At in altera specie quicumque extranei, dum modo legitimis documentis sint, quod proponunt, probaturi, dummodo praeterea non sit suspecti de dolo, aut mala fide, ut in specie capituli 5., et 6. qui matrimon. accus., ad accusandum admittentur. Agitur enim de causa publica, in qua non actio, sed accusatio proponi videtur, ut docet vel ipse titulus Decretalium, Qui matrimonium accusare. Quod adeo verum est, ut etiam si agatur de personis, quae conjugibus ipsis, de quorum dissociatione agitur, sanguine sint conjunctissimae, nihilominus denuntiaturae apud competentem judicem audiantur, can. 1., et seq. caus. 35. quaest. 6., cap. 3., et 4. qui matrim. accus., praesertim autem consanguinei audiendi erunt, ubi irritum conjugium proponatur causa consanguinitatis, vel adfinitatis conjugum; haec enim vincula consanguinitatis, et adfinitatis magis comperta propinquioribus praesumuntur, quam extraneis.

Probandi ratio quadruplex proponi potest. Etenim, quae in judicium

deducuntur, probantur vel scripturis, vel testibus, vel confessione partium, vel earumdem partium jurejurando. Imprimis quod spectat ad scripturas nihil in hac materie singulare occurrit in sacris Canonibus cautum. Hinc quoties tale gestum per scripturas ostendatur, quod per se matrimonium irritat, probatio admittetur, quoties nihil sit, quod tabularum conditarum auctoritati juxta generales instrumentorum leges opponatur; quemadmodum ex. gr. si proponeretur, literis Episcopalibus ostensis, quemquam in sacris Ordinibus constitutum matrimonium celebravisse. Animadvertendum tamen erit judici, ne facile scripturis minus authenticis credat, ne forte illarum occasione legitima conjugia facile dissolvat. Quid enim, si ex. gr. ignota manu illius, qui pietatem, ac religionem simulat, moneretur Episcopus, ne patiatur diutius quosdam in conjugio consistere? Habenda quidem erit gravissima doli, fraudisque suspicio, et rejicienda epistola, cap. 2. qui matrim. accus., et tantum licebit conjecturam capere, cui, tum demum accedentibus aliis perspicuis probationibus, indulgeatur.

Discutienda erit diligentissime etiam testium fides, si qui ab agentibus producantur, vel si qui judicis officio vocati sese exhibeant. Etenim cum dissolutio conjugii, vel dissociatio conjugum res sit momenti gravissimi, non facile ejus causa sine discrimine personarum testimonia recipientur. Primum investigandum erit, an tales sint testes, qui verosimilem rei, de qua testantur, notitiam habere potuerint, atque hinc profectum est, ut etiam consanguinei admittantur, ubi agatur de investiganda cognatione, quod ipsi cognationis notitiam habere praecipue praesumantur, licet alias verum sit, consanguineos excludi á ferendo testimonio in causis consanguineorum, can. 1., et sequentibus caus. 35. quaest. 6., cap. 3. et passim qui matrim. accus., cap. 5. de testibus. Secundo observandum erit, testes debere esse praeclaros, et bonae opinionis, cap. 4. qui matrim. accus., cap. 4. eod. tit. 1. Collectione. Tertio observandum ne forte ad accusandum matrimonium accesserint spe praemii propositi, vel similibus de causis, c. 5. eod. tit. apud Gregorium IX. Quarto non aliter admittentur testes, quam si de jurejurando profiteantur, se accessisse ad testimonium ferendum studio pandendae veritatis, ac religionis, cujus jurisjurandi formulae leguntur apud Gratianum in caus. 35. quaest. 6. can. 6., et sequent. Quinto cum testimonium fertur, quamquam olim admitterentur testes ex auditu, quando ante Concilium Lateranense cognationis gradus ad septimum usque extenderentur; post

quam tamen cognatio quarta generatione concluditur, testimonium de auditu non facile recipitur, nisi testis graduum notitiam et ipse se praeseferat, cum non adeo difficilis esse videatur quatuor graduum computatio, cap. 47. de testibus. Denique testes ipsi, ubi gradus consanguineorum computat, non aliter erunt audiendi, quam si á communi conjugum stipite ad ipsos conjuges usque descendant, aut saltem incipiant á germanis fratribus, vel sororibus; neque enim sufficeret, á secundo tantum gradu cognationis jura exordiri, cap. 5. de consanguin., et adfin. Non memoro, sicut in caeteris, ita et hac in parte, uni tantummodo testi non facile esse credendum; quamquam enim unicus testis sufficere possit, ubi necdum contractum conjugium fuerit, ne inde ob certa impedimenta opposita contrahatur, aliud tamen observandum est, ubi agatur de dissolvendo conjugio jam contracto, cap. 22. de testibus.

Partium, seu conjugum spontanea confessio, etiam si sit sacramento jurisjurandi firmata, in hoc proposito minime sufficit, cap. 2. qui matrim. accus. in 1. Collectione Decretalium, nisi alia gravissima testimonia concurrant, can. 3. caus. 35. quaest. 6. Quamquam enim verissimum sit, aliquando ex unius conjugis confessione matrimonium, de cujus vi disputatur, posse consistere, quemadmodum in specie canonis 3. caus. 33. quaest. 1., cap. 5., et 7. de frigid., et malef., cap. 3. et 5. de eo, qui cognovit, cap. 11. de sentent. et re judic., siquidem proniores esse debemus ad sententiam ferandam favore matrimonii semel contracti, quam simus ad conjugium dissolvendum; alias autem plura suborirentur in Republica incommoda, quod non deesent conjuges, qui amore secundi conjugii dissolvendi. Neque est, cur opponas capitulum 2. de consanguinit., et adfint., etenim si quando creditur sponsorum confessioni, id locum tantum habet in conjugio nondum contracto, in quo contrahendo si sponsus inesse impedimentum adfirmet, non erit celebratio conjugii ab Ecclesia probanda; secus autem sese habet res in dissolvendo contracto conjugio, cum Ecclesia sit aeque sollicita, ut non nisi jure contrahantur, ac ut non nisi jure dissolvantur contracta matrimonia. Eodem modo interpretaberis capitulum 12. de sponsalib., ad quod tamen posses animadvertere agi ibi non de conjugis tantum confessione, sed etiam de alterius criminis conscii testimonio. Ex istis facile colliges, non esse favorabilem divortii causam, neque alias pro divortio admittendas probationes, quam quae sint omnium gravissimae. Quod verum est praecipue in iis causis, quae ex jure ecclesiastico proponendo divortio occasionem dederunt.

Nam si ageretur de divortio, quod certis in casibus ex juris divini auctoritate faciendum proponeretur, majore prudentia opus erit judici, quemadmodum etiam cautius agendum erit, ubi agatur de dissolvendo conjugii vinculo, quam de conjugibus tantum dissociandis. Non est omittendum postremo loco, Benedictum XIV. in sua Constitutione *Dei miseratione* anni 1741. 3. Novembris statuisse, ut in singulis Dioecesibus designarentur matrimonium defensores. Quemadmodum enim judex ex officio procedere potest ad dirimenda conjugia, contra quae denuntiatio proposita fuerit, etiam sine accusatione, ubi legitima sit dirimendi conjugii causa, ita é converso adjuvandum est judicis officium dato conjugii defensore, ubi forte conjuges ipsi dissolvendum conjugium proponant, ne certas causas, forte inanes, etiam colludendo praetexant, ut conjugium rite contractum defensoris opera, ubi opus sit, confirmetur.

CAPUT II.

De dissociatione conjugum, vel quoad thorum tantum, vel quoad cohabitationem.

QUOTIES tantum agatur de thori separatione, nulla dubitatio est, quin ex mutuo consensu sponte conjuges ad eam devenire possint, quod vel ipse Paulus Apostolus quandoque expresse suasit in cap. 6. epist. 1. ad Corinth., et certis, statisque temporibus jubere visi sunt Ecclesiastici Patres, quorum monumenta plurima extant in caus. 33. quaest. 4., á me alias superius explicata. Item thori separatio fit, quoties alteruter ex conjugibus vitio laboret impotentiae, vel quae ab initio fuit, sed utrique conjugi cognita, juxta capitulum 4. de frigid., et malefic., vel quae post initum matrimonium supervenerit, can. 25. caus. 32. quaest. 7. Item necessario thori separatio injungenda est, quoties dubitatur, an matrimonium jure contractum fuit, puta quia suspicio est intercedentis inter conjuges adfinitatis, atque alterius cujusquam impedimenti; atque cum oculta adhuc res sit, nondum dissociantur conjuges quoad cohabitationem; item, quoties certum est, conjuges illegitime fuisse conjunctos, atque ob privatum, seu non publice patens impedimentum petita est, nec-

dum obtenta superioris ecclesiastici dispensatio. Qua in re aliquando evenire potest, ut ex conjugibus unus ad thori dissociationem teneatur, alter vero jure thori uti licite possit. Quid enim ex. gr., si unus voto continentiae ignorante, vel invito altero conjuge se obstrinxerit? Ipse quidem vovens á debito petendo abstinebit, quod tamen tenebitur reddere postulanti, can. 1., et passim caus. 33. quaest. 5. cap. 11. de convers. conjugat. Quid, si maritus consanguineam uxoris, aut uxorem consanguineus viri cognoverit? Ob hanc supervenientem adfinitatem reus jungi insonti non poterit, licet insons non debeat jure suo carere. Eadem ratione si forte unus ex conjugibus conscius sit impedimenti matrimonium dirimentis, ut loquuntur nostri, quod alter conjux ignoret, nec probare conscius in judicio possit, á thoro penitus abstinebit, qua in specie adeo obligabitur conscius, ut teneatur alteri debitum ex ignorantia petenti denegare; immo etiam si judicis officio obstrictus ad reddendum debitum declaretur, quod propositum in judicio impedimentum non potuerit demonstrari, nihilominus jure refragabitur, dummodo omnino certus sit de impedimento, nec levi quadam credulitate adducatur; atque huc pertinet, quod rescripsit Summus Pontifex in cap. 44. sentent. excommun., conscium illum conjugem *debere potius excommunicationis sententiam humiliter sustinere, quam per carnale commercium peccatum operari mortale.*

Difficiliore sane ratione quoad cohabitationem dissolvitur matrimonium, scilicet non nisi ex causis lege probatis, quae ad paucas sequentes reducuntur. Prima est causa adulterii, quod si uxor admiserit, poterit á viro repelli juxta Exangelicas regulas, Matthaei cap. 5. vers. 32. Neque in hac parte diversa est uxoris conditio, utpote quae á viro propter viri adulterium sejungi se jure postulabit, can. 19. 20., et 23. caus. 32. quaest. 5., can., 4., et 5. caus. 32. quaest. 6. Exceptio est, si uterque conjux simili delicto inquinatus fuerit, can. 1., et 2. caus. 32. quaest. 6., cap. 4. 5. de divort., cap. 6., et 7. de adulter., non quidem quod, uti nonnulli perperam scripsere, patria delicta mutua compensatione abolita censeantur, sed quod non mereatur audiri in judicio accusator illius criminis, quo et accusator ipse inquinatur, quemadmodum habetur in rescripto Imperatoris Antonini apud S. Augustinum in libr. 2. de adulterinis conjugiis cap. 18. Alia exceptio est, si conjux insons conjugem adulterii reum sibi reconciliaverit, quasi oblitus injuriae in thorum illatae, praesertim ubi reus criminis poenitentiam egerit, can. 3., et 5. caus.

32. quaest. 5., l. 13. §. 9. ff. ad leg. Jul. de adulter., quasi in hac specie frustra injuria semel remissa opponeretur. Ex generali principio sequitur, insontem maritum ita dimittere posse adulteram uxorem, ut rite valeat monasticam vitam profiteri, aut at sacros Ordines promoveri, contradicente etiam uxore, cap. 15., et 16. de convers. conjugat., non tamen sequitur, privata auctoritate in uxorem ream posse animadvertere, ut mortem inferat; quamquam enim legibus publicis Romanorum olim poena ordinaria legis Pompejae, vel Corneliae non plecteretur maritus uxorem adulteram occidens, l. 24. ff. ad leg. Jul. de adult., nunquam tamen id probatum fuisse legimus, argumento l. 22. §. ult. ff. eod. tit., á sacris autem canonibus manifeste novimus improbatum, can. 6., et 9. caus. 33. quaest. 3. Qua in re non videretur mihi longe recedere á sententia veterum legum Romanarum, qui diceret, ideo eisdem legibus non damnatum fuisse maritum adversus uxorem adulteram ad necem usque incitatum, propterea quod, uti superius observabam, per matrimonium patria potestas in maritum transferebatur, et uxor veluti filiafamilias marito suberat; patri autem ratione patriae potestatis jus adserebatur liberorum occidendorum. At recentioribus saeculis sublata á parentibus ejusmodi potestate, eam quoque maritis auferri necesse fuit, ne quidquam magis fictitio patri, qualis erat maritus, quam patri naturali concederetur; praesertim etiam postquam usu temporum inolevit, ut patria potestas in maritum non pleno jure transiret, quemadmodum etiam fuit superius observandum.

Non defuerunt aliquando, qui opinarentur, ex adulterio conjugis non tantum dissolvi conjugium quoad thorum, et cohabitationem, sed etiam dissolvi ipsum matrimonii vinculum, quasi liceat insonti nuptias, vivente rejecta adultera, cum alia contrahere. Latius haec opinio vagata fuit in Ecclesia Graeca, atque in Tridentino Concilio á nonnullis propugnata; sed post diuturnam disputationem praevaluit Latinorum sententia, utpote et sacris literis, et Sanctorum Patrum monumentis firmata; quamobrem, uti refert Cardinalis Pallavicinus in sua historia libr. 22. cap. 4., paratus jam fuerat canon edendus, quo definiebatur, vinculum matrimonii ex adulterio alterutrius conjugis non dissolvi. Cum vero decretum istud Graecis, qui in eam sententiam ire se non posse profiterentur, displicere posse videretur, Tridentini Patres leniore concepta formula rem definiverunt his verbis, quae habentur in can. 7. de Sacrament. matrim. sess. 24. *Si quis dixerit, Ecclesiam errare, cum docuit, et docet juxta*

Evangelicam et Apostolicam doctrinam, propter adulterium alterius conjugum, matrimonii vinculum non posse dissolvi, et utrumque, vel etiam innocentem, qui causam adulterio non dedit, non posse, altero conjuge vivente, aliud matrimonium contrahere, maechari que eum, qui dimissa adultera aliam duxerit, et eam, quae dimisso adultero alii nupserit, anathema sit. Haec definitio consonat vetustissimae Patrum traditioni, quorum monumenta plurima extant in caus. 32. quaest. 7. Quod vero apud Graecos negotium facessere potuit, spectabat germanam interpretationem Evangelicorum verborum apud Matthaeum cap. 5., ubi postquam enarravisset Christus Dominus, apud Judaeos veteres in usu fuisse, ut quicumque dimitteret uxorem, libellum repudii daret, ita subdidit: *Ego autem dico vobis: quia omnis, qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam maechari, et qui dimissam duxerit, adulterat.* Nimirum, si causa fornicationis excepta á Christo proponitur, videbatur Graecis, tum demum in dimissae nuptiis admitti adulterium, cum non causa fornicationis dimissa fuisset. Verum non fuit admittenda haec interpretatio jamdiu, et passim rejecta á vetustis Ecclesiae Patribus, can. 3. 4., et sequentibus caus. 32. quaest. 7., etenim illa Christi verba *excepta fornicationis causa* ad priorem tantum sententiae partem spectant, in qua de dimissione mulieris, seu dissolutione conjugii quoad cohabitationem agitur, non ad posteriorem, in qua secundae nuptiae dimissis interdicuntur. Profecto Marcus, qui Matthaei breviator dicitur, relaturus eamdem Christi Domini sententiam in cap. 10., quod de vinculo matrimonii formam conceperit, illam exceptionem omisit, ibi: *Quicumque dimiserit uxorem suam, et aliam duxerit, adulterium committit super eam, et si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, maechatur.* Eodem modo Lucas in cap. 16. ita scripsit: *Omnis, qui dimittit uxorem suam, et alteram ducit, maechatur, et qui dimissam á viro ducit, maechatur;* quibus addi possunt generalia Pauli verba sine ulla exeptione descripta in epist. 1. ac Corinth. cap. 7. ibi: *Iis autem, qui matrimonio juncti sunt, praecipio non ego, sed Dominus, uxorem á viro non discedere, quod si discesserit, manere inuptam, aut viro suo reconciliari.* Forte quemquam turbabit canon 17. caus. 32. quaest. 7., ubi et nuper laudata Pauli verba exhibentur ea exceptione adjecta, *nisi causa fornicationis*, et traditur, adulteram uxorem dimissam inuptam manere debere, dimittendi vero secundum conjugium permitti. Torquetur Gratianus ipse in ejus canonis interpretatione, que-

madmodum liquet ex ejusdem verbis post canonem 18. ead. caus., et quaest. Caeterum hodie eruditis persuasissimum est, commentaria in epistolas Pauli Ambrosio tributa, ex quibus laudatus canon decerptus est, non esse Ambrosii; immo nec in eisdem commentariis omnes codices exhibent, quod habetur in versic. *Ideo non subdit*, quem versiculum Maurini Monachi Ambrosianorum operum revisores testantur desiderari in pluribus codicibus, eaque propter suspicantur, haeretici cujuspiam manu fuisse adjectum. Sanctum Mediolanensem Antistitem aliter omnino sensisse, jamdiu indicaverunt Romani Correctores ad calcem dicti canonis 17. Gravior est difficultas, quae proficiscitur ex canonibus 19., et 24. eadem causa, et quaestione, Canon 19. referendus est ad canonem 8. Concilii Compendiensis anni 757., et canon 24. referendus est ad canonem 10., et 11. Concilii Vermeriensis anni 752. Eo autem tempore multi erant ecclesiastici viri imbuti disciplina Graecorum, apud quos propterea non satis constare poterat, num adulterio conjugis vinculum conjugii dissolveretur; hinc si post adulterium conjugis innocens conjux aliam duxisset uxorem, non laudabant quidem factum, sed non penitus improbabant, quod non apud omnes Peraeque provincias improbaretur. Sane notanda sunt ipsa Concilii Vermeriensis verba, à quibus recessit Gratianus in descriptione dicti canonis 24.; erat enim ita scribendum: *Si quis cum noverca sua uxore patris sui dormierit, nec ille, nec illa possunt ad conjugium pervenire. Sed ille vir, si vult, potest aliam uxorem habere, sed melius est abstinere. Si quis cum filiastra sua dormierit; simili sententia stare potest, et cum sorore uxoris suae, simili modo stare potest.* Itaque quotiescumque quis cum noverca, *filiastra*, aut sorore uxoris concubuisset, conjux innocens tria peragere poterat; et primum quidem perpetuae continentiae vacare, alterum, conjugis rei societate discissa novas celebrare nuptias, postremum, conjugis rei conjugio frui. Patres Vermerienses primum faciendum laudarunt; potius vero, quam ad postremum res reduceretur, tanquam minus malum secundum permiserunt. Forte vero Patribus Latinis octavi saeculi in quibusdam Provinciis admodum gravis videri potuit auctoritas Theodori Cantuariensis, cujus documenta tunc erant vulgatissima, et maxima in existimatione. Hic autem vir apud Graecos eruditus in Latinas plures Provincias Graecam disciplinam facile traduxit; ac cum inter caetera docuisset juxta institutiones Graecorum, ex adulterio conjugis matrimonii vinculum dissolvi, veteri plurimum potuerunt Compendienses Episcopi,

ne penitus eam doctrinam damnarent, si contrarium statuissent; quamobrem modestius scribere voluerunt, ajentes, melius agere conjugem, qui perpetuo conjugiis abstineret. Videatur Poenitentialis liber Theodori Cantuariensis cap. 11. Sed aliter sese habuerunt generales Latinae Ecclesiae constitutiones, quibus, rejectis caeteris, omnino parendum est, postquam praesertim fuerunt in Tridentino Concilio confirmatae.

Altera dissociandae cohabitationis causa est, si alteruter ex conjugibus fidelibus à fide deficiat, seu vel ad haereticos pergat, vel Judaeorum, Aethnicorumve superstitionibus se dedat. cap. 6. de divortiis, cap. ult. de convers. conjugat. non tamen ea de causa solutum intelligetur ipsum conjugii vinculum, cap. 2., et 7. de divortiis, Concil. Trident. sess. 24. de Reform. matrimon. can. 5. Rationem, quare dimitti, aut relinqui conjux haereticus possit, aliqui in eo collocant, quod sub nomine fornicationis, qua interveniente dissociari posse conjuges diximus, haeresis comprehendatur, can. 5., et 6. caus. 28. quaest. 1. Ego puto, in eo potius collocandam, quod subsit, ex individua vitae consuetudine periculum gravissimum fideli conjugi, unde et ipse in conjugis haeretici crimen facile trahatur, dicto cap. 2. de divortii. Ex quo sequitur, conjugem fidelem teneri ad recipiendum, et sibi reconciliandum haereticum, si iste poenitentia ductus ad Ecclesiam reversus fuerit, et in Ecclesia per manus impositionem admissus, dicto cap. 6., et 7. de divortiis, nisi tamen in ea conditione esse coeperit fidelis, qua jungi amplius reverso non possit, quemadmodum contingeret, si jam religiosam vitam in Monasterio inivisset, dicto cap. ult. de convers. conjugat. Atque hoc est discrimen, quod intercedit inter crimen haereseos, et crimen adulterii à conjuge admissum; etenim dimissam semel adulteram uxorem ne poenitentem quidem recipere vir innocens compellitur, ex ea forte ratione, quia adulterium directo adversatur fidei in contrahendo conjugio praestitae, ideoque difficilius aboletur. Non ignoro, vulgo in contrarium adferri capitulum 3. de adulteriis, ubi sub nomine Arelatensis Concilii ita definitum legitur: *Si vir sciens uxorem suam deliquisse, quae non egerit poenitentiam, sed permanet in fornicatione, vixerit cum illa, reus erit, et ejus peccati particeps. Quod si mulier dimissa egerit poenitentiam, et voluerit ad virum suum reverti, debet, sed non saepe, recipere peccatricem.* Pitheus ad hoc capitulum adnotavit, laudari potius debuisse ex Concilio Aurelianensi. Verum neque in Aurelianensibus, neque in Arelatensibus Conciliis editis istud monumentum reperitur

Immo et si ecclesiasticos canones evolamus, passim quidem traditum agnoscemus, posse virum sibi reconciliare adulteram uxorem post poenitentiam, si voluerit, non tamen teneri; immo et nec posse eam sibi statim reconciliare, sed tum demum, cum poenitentiam uxor absolverit. Ita statutum est in canone 102. Codicis Africanae Ecclesiae. Ita etiam in can. 12. Concilii Nannetensis, cujus verba relata sunt in librum 7. Capitularium Francorum cap. 382. ibi: *Si cujus uxor adulterium perpetravit, et hoc a viro deprehensum fuerit, et publicatum, dimittat uxorem, si voluerit, propter fornicationem. Illa vero, secundum quod superius insertum est, publice agat poenitentiam. Vir vero ejus illa vivente nullatenus habebit licentiam aliam ducere uxorem. Quod si voluerit adulteram sibi reconciliari, licentiam habeat, ita tamen, ut pariter cum illa poenitentiam agat, et exacta poenitentia ad communionis gratiam, sicut superius continetur insertum, utrique accedant.* Similia leguntur in poenitentiali Bedae, quod evulgavit Mansius in tomo 1. Supplementi Cabbeani pag. 573. ibi: *Vir, qui uxorem suam invenit adulteram, et non vult dimittere eam, sed in matrimonio suo adhuc habere, annos duos poeniteat, et jejunia religiosa exerceat. Et quamdiu ipsa poeniteat, abstineat se a matrimonio ejus, quia adulterium illa perpetravit.* Adde canonem alterum inter adscriptos S. Patricio apud eumdem Mansium num. 5. loco citato pag. 337. ibi: *Si alicujus uxor fornicata fuerit cum alio viro, non adducet aliam uxorem, quamdiu viva fuerit uxor prima. Si forte conversa fuerit, et agat poenitentiam, suscipiet eam, et serviet ei in vicem ancillae, et annum integrum in pane, et aqua per mensuram poeniteat, nec in uno lecto permaneant.* Multa alia monumenta non memoro sane similia, quae in medium ad hanc rem proferri possent, ex quibus deducatur, non esse verosimile, Arelatenses, aut Aurelianenses Episcopos in eam ivisse sententiam. Quod si Gregorianae Collectionis auctoritas tanti habenda sit, ut nihil omnino in ea legi dicatur, quod ex germanis monumentis depromptum non sit, propterea que dictum capitulum interpretari potius malis, quam rejicere, non dissentiam, eam ipsi interpretationem affingendo, quae vulgatae aliorum canonum sententiae conveniat. Nimirum dicam, ideo tradi in eo loco, maritum debere recipere poenitentem, ut insinuetur, non aliter debere recipere, quam si poenitentiam exegerit; atque huic interpretationi consonant illa verba, *sed non saepe*, quasi quae saepe in idem crimen inciderit, inania poenitentiae argumenta exhibuerit.

Haereseos, seu infidelitatis exemplo, nonnuli scripserunt, idem esse de aliis, gravissimis saltem, criminibus sentiendum, ut ex. gr. uxor innocens á viro scelesto divertere possit. Ego puto, non esse admittendam dissociationem, quoties maritus uxorem minime pertrahit in criminis societatem; videtur enim poena illa esse singularis in crimine haereseos ob gravius, quod exinde imminet animae periculum, ac detrimentum, cap. 2. de divortiis, can. 17. 18., et 21. caus. 32. quaest. 5. Quoties vero mulier in consortium sceleris á marito vocatur, et pene trahitur, ego non dubito, quin indulgendum sit uxori sibi per dissociationem consulenti, quousque vir non resipiscat; quemadmodum contingeret, si maritus leno proponeretur, vel si fur, aut latro domum adferret furtivas res, et uxori custodiendas commiteret. Haec suadet naturalis quaedam ratio, qua distinguantur depravatio voluntatis, et depravatio intellectus. Duae istae animi facultates ubi depravatae fuerunt, non aeque alios inficiunt. Nam prava aliena voluntas, et operatio quamquam mali exempli sit, non tamen adeo facile caeteros movet, ut similia persequantur; at pravus alienus intellectus, cujus vis potissimum in suadendo consistit, procliviores caeteros reddit ad sequenda aliena vestigia. Itaque haeresis intellectum inficit, ac vitiat, inficiunt quoque, ac vitiant intellectum caetera scelera, quando eorum reus caeteros urget ad eadem, atque impellit; quamobrem mirum non est, si in his adjunctis conjux innocens á reo conjuge divertere valeat, quamquam in aliis causis adhuc individuae vitae ineundae rationibus obstringatur.

Causam quoque dissociandis conjugibus integro manente conjugii vinculo praebet gravissimus metus, ne alteruter subjaceat discrimini vitae, vel salutis, si conjugi adhaerere pergat, quod primum ex morbo sontico proficisci potest, quemadmodum superius observandum fuit ad titulum de conjugio leprosorum; deinde evenire potest ex furore conjugis, qui identidem morbo percitus facile sit sano conjugi graviter nociturus; item ex insidiis clam ab uno conjuge paratis, puta venenum conficiendo, et subministrando; ac demum ex inferenda mariti saevitia; quae sane omnia erunt in prudentis judicis aestimatione; etenim ubi de divertendo agitur, res maxime gravis est aestimanda, nec facile ob leviusculas caussas eo erit deveniendum, cap. 8., et 13. de restitut. spoliator., atque ita interpretandum censeo Nicolai I. rescriptum ad Bulgaros, cujus verba sunt in can. 22. caus. 32. quaest. 5., neque enim Nicolaus aliud innuere volebat, quam non esse facile, et levibus de causis conjugem odio haben-

das, vel dimittendas, quemadmodum eousque de more Aethnicorum Bulgari consueverant. Sane in his causis temporale divortium erit, nimirum quousque morbo sontico, furore, vel vitio conjux laboret; quod si de saevitia, aut paratis insidiis agatur, ex arbitrio judicis pendebit ea cavere, quae pro personarum adjunctis opportuna videbuntur, ne forte sub specie boni gravissima iniquitas lateat, et reconciliatione simulata irreparabile malum emergat; atque hoc est, quod ait Alexander III. in dicto cap. 8., *Recepta sufficienti cautione;* et Innocentius III. in dicto cap. 13. in fine, *Sufficienti securitate provisa* uxorem ad redeundum cum viro cohabituram compelli.

CAPUT III.

De dissolutione conjugii quoad vinculum.

CUM de dissolvendo ipso conjugii vinculo agatur, quo nimirum dissoluto aut uterque, aut alteruter conjux novis possit nuptiis copulari, vix opus est imprimis monere, illud morte alterutrius dissolvi; id enim expresse docuit Apostolus in epist. 1. ad Corinth. c. 7. ibi: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit; quod si dormierit vir ejus, liberata est; cui vult, nubat.* Hanc regulam Romani veteres latius, quam par est, in suis legibus extenderunt, sancientes, eam habere locum, etiam ubi non naturalis, sed civilis, seu fictitia mors intercessisset, qualis intercedere dicebatur, ubi quis in captivitatem, seu servitutem redigeretur, l. 45. in fine ff. de ritu nuptiar., l. 1. ff. de divortiis, l. 56. ff. solut. matrim., adeo ut Triphoninus in l. 12. §. 4. ff. de captivis, scribere non dubitaverit, captivi uxorem ne in matrimonio quidem esse posse, etiam si animum habuerit, et retinuerit permanendi in conjugio, et in domo mariti habitet. Eadem ratione tradiderunt, dissolvi quoque conjugium per deportationem, quasi deportatus effectus fuerit servus poenae, dicta l. 56. ff. solut. matrimon. Equidem Justinianus Imperator in deportatis eam disciplinam abolevit statuens, servos poenae eos non effici, Nov. 22. cap. 8., ut in captivis adhuc veterem traditionem retinuit, Novella 22. cap. 7. Nov. 117. cap. 12. Quae-

nam causae esse potuerint Romani juris conditoribus, ut ista reciperent, inferius pandam, quum nonnulla tradam de veteribus Quiritium repudiis. Tantum dicam hoc in loco, Justinianum Imperatorem ex Jureconsultorum philosophia putavisse, non aliter matrimonium consistere posse, quam inter eos, quorum conditio esset aequalis; longe autem distabat conditio servorum á conditione civium Romanorum, dicta Novella 22. cap. 7. Caeterum id displicuit Leoni Philosopho, qui in sua Nov. 33. eam disciplinam penitus voluit abrogatam, et quando in Ecclesia expressis canonibus definitum est, conjugia servorum esse etiam Sacramenta, dummodo ea concurrant, quae ad Sacramenti celebrationem necessaria sunt, praevaluit, atque adhuc hodie observatur Leonis Imperatoiis traditio, ut per captivitatem matrimonia non dirimantur.

Olim quoque ex Romanis legibus scimus aliquando permissum, ut mutua dissentione conjugum matrimonii vinculum dissolveretur, eodem modo, quo mutuo consensu nectebatur; juxta vulgarem juris regulam, quae suadet, unumquodque eo modo dissolvi, quo colligatum est. Nihil dico de legibus eisdem Romanis, de iis enim inferius sermo instituetur. Quod si de regula quaeratur, suadente, unumquodque eo modo dissolvi, quo est colligatum, ista quidem generaliter recipi potest, ubi auctum dissolvi tantum interait privatorum, nihil autem interait Reipublicae. At dissolvi conjugia, vel non dissolvi, non tan privatorum interest, quam Reipublicae, et Religionis, adversus quam non licet privatis contrahentibus, vel distrahentibus pacisci. Res perspicua esset, nisi in medium proponeretur canon 4. caus. 27. quaest. 2., ita conceptus sub nomine Joannis Chrysostomi: *Omnis res per quascumque causas nascitur, per easdem dissolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas; et ideo non solvit illud separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate conjunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plane dimittit. Non ergo qui dimittit, moechatur, sed qui alteram ducit.* Quid ad hunc canonem dicendum sit, jam in meis animadversionibus in Gratianeum codicem adnotavi. Tantum dicam, opus imperfectum in Matthaeum non esse Chrisostomi, sed viri involuti erroribus Marcionis, Tatiani, et Montani, propteraque neminem ejus monumenti auctoritate teneri.

Ex doctrina Apostoli Pauli dissolvi conjugii vinculum potest, quod fuit in infidelitate contractum, quando alteruter ex conjugibus ad Chris-

ti fidem convertitur, altero in infidelitate permanente. Verba Pauli leguntur in epist. 1. ad Corinth. cap. 7. ibi: *Si quis frater habet uxorem infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum; sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem; alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Quod si infidelis discedit, discedat, non enim servituti subjectus est frater, aut soror in hujusmodi.* Considerabat Apostolus, tria esse naturalia hominum aut inter se, aut adversus Deum officia; quorum primum est hominum in Deum, alterum conjugis in conjugem, postremum filiorum in parentes, vel é converso parentum in filios. Haec sane officia certo ordine invicem sunt, quorum nimirum aliud alio praestantius est, ac nobilius, proptereaque aliud alii anteferendum. Nobilius sane est officium hominum in Deum, cujus causa, ubi opus sit, et liberi, et conjuges sunt dimittendi, quum gravissimo sint offendiculo; quo spectat Evangelicum praeceptum, quo juvemur, ut propter nomen Christi et uxorem, et filios relinquamus, Matthaei cap. 19. in fine. Immo et cum Christus Dominus etiam jusserit, ut projiceremus á nobis pedem, aut oculum, si in iis scandalizaremur, praeceptum eo ipso fuisse videtur, ut si scandalo uxor esset, ea quoque abjiceretur; neque enim alia ratione in cap. 2. Geneseos uxorem non abjiciendam esse á viro traditum est, quam quod uxor esset unum os ex ossibus viri, et una caro cum viro. Post officia hominis in Deum succedunt officia viri in uxorem, et uxoris in virum, et ista anteferuntur officiis parentum in liberos, et liberorum in parentes, unde profluxit alterum naturale praeceptum á Deo expresse confirmatum in cap. 2. Geneseos. *Propter hoc relinquet homo patrem et matrem, et adhaerebit uxori suae.* Quemadmodum igitur insuper habenda sunt officia parentum et liberorum, quando aliud postulant officia in Deum exhibenda. Neque dicas, in horum conspectu similem recipiendam fore disciplinam, ubi de conjuge alterutro haeretico, aut á fide apostata agatur, aut etiam ubi talis sit conjux, qui in crimina alterum conjugem inducat. Etenim observo imprimis, satis prospectum esse in his speciebus conjugi Catholico, et insonti, si cohabitatione tenus vitae rationem dissociet; deinde observo, non adeo facile trahi posse conjugem in fide, et proba doctrina altum et educatum, in errores, et crimina conjugis apud haereticos, aut extraneos quoscumque deficientis, quemadmodum trahi

posset, qui post conjugium in infidelitate contractum educatus olim apud infideles recens baptismate ablutus est, et Christo regeneratus.

Ex his liquet, non quidem ipso jure dissolvi matrimonium in infidelitate contractum, statim ac quis ad fidem Christi convertitur; sed teneri primum baptizatum conjugem sciscitari ab infideli, an velit et ipse converti, aut saltem velit cohabitare, quin injuriam in Christianam religionem inferat ullam, baptizatumque á fide removere conetur. Etenim si infidelis conjux aut converti ipse velit, aut habitare consentiat sine molestia, libenter, et sine moerore patiendo, baptizatum in fide suscepta constantissime perseverare, matrimonii vinculum dissolvi nullo modo poterit. Tum demum autem dissolvetur, quum conjux infidelis et pervicax sit in infidelitate, et non alio animo habitare velit cum baptizato, quam ut eumdem á fide dimoveat. Quid ergo, si infidelis interrogatus nihil respondeat? Erit ab judice praefigendus dies, quo elapso, et nullo dato reponso, res sese habeat, ac si molestum Christiano futurum se infidelis profiteretur. Quid item, si infidelis et diu, et procul absit, et eo in loco, in quo facile interrogari nequeat? Usus obtinuit, ut hac in specie dispensatio obtineatur á Pontifice Maximo, ut baptizatus nulla praecedente interrogatione nuptias alias contrahat dissoluto priore vinculo, uti testatur Benedictus XIV. in libr. 6. de Synodo Dioecesana cap. 4. num. 3., ubi etiam tradidit num. 4., conjugium primum, id est, in infidelitate contractum, tum demum, cum secundae nuptiae contrahantur, dissolvi. Itaque si interrogatus infidelis respondeat, se habitare nolle sine injuria Christi, poterit baptizatus secundas contrahere nuptias, votum solemne continentiae elicere, seu suscipiendo sacros Ordines, seu religiosam vitam profitenda, ac tum á priore conjugio liber esse dicetur. Quod si nec nuptias ineat alteras, nec solemni continentiae voto se interea obstringat, nondum omnino dissolutum est primum conjugium; eamque ob rem si re integra conjux infidelis abjecta pervicacia baptismum petat, et convertatur ad fidem, consolidari, ac restaurari idem conjugium debet, etiam si forte conjux infidelis, dum fidelem sequi detractavit, secundum jam conjugium inivisset. Finge nunc eum converti, qui nuptias contraxisset in infidelitate cum ea, cum qua apud nos nullum esse connubium potest, licet apud infideles consistat. Ubi ambo conjuges, vel alteruter convertatur, tanquam irritum omnino illud conjugium declarabitur, si juri naturali, aut divino adversetur; at si tantum refragabitur jus ecclesiasticum, non ideo pro irrito conjugium habendum erit,

quod vulgatissimum sit adagium, legibus ecclesiasticis non teneri non baptizatos, cap. 8. de divortiis. Finge aliam speciem: Infidelis quidam juxta morem patriae suae plures duxit uxores, deinde ad fidem Christianam convertitur, primam tantum conjugem habere poterit, á caeteris abstinebit. Quod si prima converti nolit, nec velit sine injuria Christiani nominis cohabitare, nihilominus liber erit á caeteris, cum quibus nullum unquam fuisse matrimonium intelligitur, quod divino jure interdictum in Evangelio fuerit pluribus jungi, dicto cap. 8. de divortiis. Denique quaeri potest, an liberi ex eo matrimonio suscepti in infidelitate, converso uno ex conjugibus, sint baptizandi? Sane si liberi jam infantiam egressi proponantur, sintque jam septennio majores, voluntati suae relinquendi esse videntur, neque enim quis invitus ad religionem adducendus est Christianam. At si infantes adhuc sint, possunt quidem baptizari, nullo habito discrimine inter patrem conversum, aut matrem, dummodo ita res fiat, ut liberi apud conversum educentur ad evitandum gravissimum apostasiae periculum, canone 10. caus. 28. quaest. 1., cap. 2. de conversione infidelium.

An per professionem religiosae vitae in Monasterio factam matrimonium jure antea contractum dissolvatur quoad vinculum, disputatio fuit celeberrima, quae juris ecclesiastici studiosos plurimum defatigavit. Quoties de matrimonio consummato agatur, constantissimam habemus ecclesiasticorum Patrum traditionem, quae docet, viro non licere, uxore invita, aut ignorante, seu é converso non licere uxori, invito vel ignorante marito, monasticam vitam profiteri, quam si forte profiteatur, debere conjuge postulante reverti, can. 1., et sequentibus can. 33. quaest 5., quod adeo verum est, ut etiam si mortuus sit conjux, redire ad Monasterium minime teneatur, cap. 3., et 12. de convers. conjugat. Verum uxore consentiente poterit maritus religionem profiteri, dummodo ipsa uxor sanctimonialium vitam profiteatur, aut saltem perpetuae continentiae voto se obstringat, cap. 1. de convers. conjug., quod sane ex Episcopi arbitrio pendet, judicaturi pro personarum adjunctis, an expediat, uxorem potius Monasterio addici, an ferendum sit, tantum eam voto contientiae obligari remanentem in saeculo, can. 22., et 23. caus. 27. quaest. 2., cap. 4. 8., et 18. de convers. conjugat., quamobrem liquet, hac in specie non dissolvi penitus conjugii vinculum, sed potius conjuges perfectioris vitae ineundae gratia dissociari. Neque his opponatur aut lex 53. cod. de Episc., et Cler. §. ult., aut Novella 123. cap. 40., quibus

constitutionibus conjugi in saeculo remanenti concessum videtur secundas nuptias contrahere; etenim constitutiones illae á Sanctis Patribus nunquam probari, aut recipi potuerunt, quasi divino juri contrariae, quemadmodum ratiocinatur Gregorius Magnus in cap. 19., et 21. caus. 27. quaest. 2., quamquam in eo videatur excusandus Justinianus, quod crederet, in divini juris interpretatione locum esse posse fictioni, sicuti locus aliquando factus est in interpretatione juris humani. Siquidem cum vulgare esset adagium, monachos pro mortuis haberi, putavit ille, marito Monasterium ingrediente, eodem modo dissolvi conjugium, ac si eo mortuo dissolveretur, uti ex laudatarum constitutionum verbis adparet. Atque ea fictio eo facilius ab Imperatore fuit admissa, quo frequentius ex aliis causis divortia conjugum tum permittebantur ex juris Romani disciplina. Aliud sane traditum est, quoties agatur de matrimonio legitimo quidem, et rato, nondum tamen consummato; hoc enim conjugium omnino dissolvi etiam quoad vinculum placuit, si alteruter ex conjugibus monasticam vitam profiteatur, et licere conjugi relicto alias nuptias celebrare, cap. 2., et 7. de convers. conjugat.; quae traditio confirmata fuit in Tridentino Concilio sess. 24. de Sacram. matrim. can. 6. ibi: *Si quis dixerit, matrimonium ratum non consummatum per solemnem religionis professionem alterius conjugum non dirimi, anathema sit.*

Plurimum interest hanc Ecclesiae definitionem accurate explicare; novi enim, quam obscura sint, et parum apta, quae á nostris Interpretibus in hac re proferuntur argumenta. Siquidem vulgo traditur á nonnullis, magis firmum esse conjugium consummatum, quam sit ratum tantum, quasi secuta traditione, utentibus similitudine emptionis venditionis traditione firmatae, quae difficilius rescinditur, quam emtio venditio nudo celebrata consensu. Interea vero eum sentiant facile demonstrari posse, firmitatem vinculi conjugalis oriri potissimum ex contractus celebratione, in qua Sacramentum perficitur, et mysterium inest individuae conjunctionis Christi, et Ecclesiae, verba, ut verum fatear, congerunt verbis, germanam Ecclesiae sententiam vix attingant, praesertim in conspectu capituli 5. de sponsa duorum, quo reprobata fuit consuetudo Mutinensium, qui putabant, conjugium consummatum, ubi corporum traditio facta dicebatur, praeferri alteri conjugio praecedenti tantum rato; quasi sine corporum traditione conjugium esset infirmius, allato etiam memorato emptionis venditionis exemplo. Non defuerunt etiam, qui mysteria mysteriis compararent, et sacris sacratioria praeferendo

consummatum rato conjugio praetulerint, quod crederent in conjugio tantum rato esse mysterium conjunctionis Christi, et Ecclesiae, et in conjugio consummato esse mysterium conjunctionis duarum naturarum, divinae et humanae in una Christi Persona. Condonanda esset haec observatio Asceticis hominibus, qui plus aequo proveherent rerum divinarum meditationes, quas minus apte certis hominum actibus veluti figuris accomodarent; ac Jurisconsultorum prudentiae parum apta esse videtur. Caeterum opinio haec, qua credatur, majorem esse vim consummati matrimonii, quam rati, quaecumque causa, aut ratio fingatur, pervasit duodecimo saeculo plurium animos, immo etiam recepta fuit singularibus aliquarum Provinciarum consuetudinibus, juxta quas aliquot Pontifices Maximos respondisse, testatur Alexander III. in cap. 3. de sponsa duorum, et clarius in cap. 3. eod. tit. in 1. collectione Decretalium in illis verbis: *Quamvis quidam alii aliter sentiant, et aliter etiam a quibusdam Praedecessoribus nostris sit aliquando judicatum.* Verum postquam veniam dederimus ita opinantibus, quod tunc temporis vulgatis esset clandestinorum, et quae ex praesumptione emergerent, connubiorum consuetudo, nec facile esset ostendere, consensum de praesenti interfuisse in primo conjugio, ubi aliud conjugium secundo loco initum, et consummatum adpareret, concludemus, et opinionem, et consuetudines illas singulares omnino fuisse damnatas, nec generaliter majorem datam fuisse consummato, quam rato tantum conjugio firmitatem, dicto cap. 3., et ult. de sponsa duorum. Alii Justinianum secuti in dicta l. 53. cod. de Episc., et Cler., et dicta Nov. 22. tradiderunt, ideo dissolvi conjugium ratum per ingressum alterutrius conjugis in religionem, quia religiosus mortuo aequiparatur, argumento canonis 53., et 54. caus. 2. quaest. 7. Sed nemo statim non videt, hac in re fictioni praevalere veritatem debere, atque eamdem fictionem, quoties admittatur, facile operaturam eumdem effectum in matrimonio consummato. Alii secuti et Gregorium Magnum in can. 19., et 21. caus. 27. quaest. 2., et Alexandrum III. in cap. 2. de convers. conjugat., tradiderunt, tum demum repugnare, alterum conjugem monasticam profiteri vitam, quando facti sunt una caro, ne illud absurdum eveniat, ut una eademque caro uno eodemque tempore in Monasterio sit, et extra Monasterium. Verum quousque ista ratio nobis indicat, et Alexandri, et Gregorii eam fuisse sententiam, ut conjugium consummatum non dissolvatur, quando dissolvitur ratum religiosa secuta professione, facile admittetur; sed si quis-

quam eo ulterius contendat, ut persuadere velit, his veluti fundamentis Ecclesiae doctrinam stabilitam á laudatis Pontificibus Maximis fuisse, facile adsentiri non possumus; siquidem non ignoramus, sicut in conjugio consummato una fit conjugum caro, ita in conjugio rato unum fieri consensione conjugum animum; quo supposito jure postulabimus, quomodo fieri possit, ut unus factus animus possit esse intra, et extra Monasterium, quando admittunt, conjugium ratum religiosa professione dissolvi; si non percipiunt, quomodo una facta caro intra, et extra Monasterium esse possit. Non persequor ulterius hoc, et similia argumenta, statim enim multa emergerent, quibus tempus terere inanibus tricis videret.

Itaque solidiora aperiamus gravissimae doctrinae fundamenta. Jure divino indissolubile conjugium est; major etiam tum accessit conjugio firmitas, cum in Evangelio in conjunctione viri, et uxoris figura fuit proposita conjunctionis Christi, et Ecclesiae, quod sane potissimum in conjugio rato adparet. Hinc ajebat Christus Dominus: *Quod Deus conjunxit, homo non separet.* Quum igitur praeceptum est, ne homo sejungeret conjunctos á Deo, perspicue inuitur, sejunctionem ejusmodi Deo reservari, quemadmodum observavit Innocentius III. in cap. 2. dé translat. Episcop. Deus autem nullibi verbo suo testatus est, se nunquam conjugia legitima, et á se semel juncta dissoluturum; immo et constat aliquando voluisse disjungere, quando per Apostolum Paulum permisit infideli accedenti ad Christianam fidem conjugio in infidelitate contracto liberari, ubi suscipiendae, vel recens susceptae fidei ratio id postularet. Quamobrem si alterutrum conjugem Deus ad ineundam vitam monasticam vocet, Deo jubenti erit obtemperandum; atque conjugium tunc dissolutum non alia, quam divina auctoritate recissum videtur, ut ait Alexander III. in cap. ult. de convers. conjug. in 1. collectione Decretalium.. Porro divina voluntas aut generalis est, quae in sacris literis exprimitur generalibus propositis institutionibus, quemadmodum illa, qua traditum scimus, conjugia infidelium aliquando baptismo suscepto rescindi, aut singularis, quae vulgo divinae inspirationis certum hominem illustrantis nomine appellatur. In hac specie dissolvendorum conjugiorum ineundae monasticae vitae causa, generale Dei praeceptum non habemus, quemadmodum habemus de dissolvendo conjugio causa fidei Christianae; siquidem Christianae fidei causa praeterquamquod omnium maxima, et gravissima omnibus etiam omnino hominibus com-

munis erat, et digna propterea fuit, quae ex Dei clementia generalibus institutionibus promoveretur. At causa monasticae vitae singulares quosdam á Deo selectos homines solummodo respicit, quos propterea concitat interior singularis mentis illustratio, et divinus impulsus. Hic autem divinus impulsus duplex esse potest, nimirum ordinarius, quem regulariter in eo praesumimus, quicumque ad monasticam vitam se vocari sentit, ac profitetur; et extra ordinem datus, qui ex gravioribus quibusdam argumentis adparet, quem mira quaedam, et praeter naturam emergentia, procul omni dubitatione demonstrant. Posterior haec ratio vocandi homines ad vitam monasticam infrequens admodum est, atque instar miraculi, quam propterea superare omnem legem, adfirmavit Innocentius III. in cap. 14. de convers. conjugat.; ubi vero de ea constet judicio Ecclesiae, non dubito, quin statim ad dissolutionem etiam consummati conjugii deveniendum sit, non homine tunc, sed Deo conjugium dissolvente, quemadmodum de conjugio Sancti Theonas refert Cassianus collat. 21. cap. 20. Quid enim repugnat, ex iis, quae extra ordinem divina potestate fiunt, extraordinarios effectus proficisci? At quoties agitur de priore, seu ordinaria divinae vocationis specie, haec quidem explorari solet variis institutis probationibus, sed humano tantum modo attingitur ita, ut probationibus positis gravissimae ad summum conjecturae divinae voluntatis emergant, non de eadem divina voluntate certo adeo constet, ut nulla omnino superesse ne levissima quidem dubitatio possit. Hinc sequitur, quoniam praecipuus divinae voluntatis interius moventis testis est ille ipse, qui ad religionem adspirat, plurimum ipsius testimonio tribui, quoties tales conjecturae sunt, ut verosimiliter adpareat, illum revera divina voluntate moveri; neque in contrarium gravis esse suspicio potest, ne forte alia de causa, quam divino impulsu, ad Monasterium accedat. Quod si suspicio nec levis suboriatur, ne forte monasticam vitam quaerat aliis de causis, ordinaria divinae voluntatis exploratio non sufficit, neque Ecclesia divinam voluntatem facile existere judicat, nisi de ea aliter, et clarius constet. Itaque cum matrimonium est consummatum, si conjux ad monasticam vitam amplectendam á Deo moveri se dicat, ex ordinariis tantum probationibus divinam voluntatem non satis Ecclesia colligit, quod plurimas subesse posse causas agnoscat, quibus praeter Dei voluntatem conjux ad vitae mutationem adducatur. Quid enim, si taedeat illum aut maritalis in uxorem, aut paternae in liberos curae? Nonne etiam metu electio re-

ligiosae vitae extorqueri á marito facile poterit? can. 2. caus. 33. quaest. 5. Non memoro alia similia bene multa, quae emergere possunt post diuturnam conjugum conversationem; unde dubitare jure Ecclesia possit de divina vocatione, quidquid unus ex conjugibus serio adfirmet; atque in dubio optimum consilium est, ut firmum tueatur conjugium, quod fuisse á Deo junctum certissime constat. In matrimonio needum consummato, ubi alteruter conjux dicat, se moveri á Deo ad religiosam ineundam vitam, dicenti facilius creditur; cum enim nullae esse videantur, quae contrarium indicent, conjecturae, satis est Ecclesiae, ordinario more divinam explorare voluntatem, qua ordinario more explorata declarat, vere á Deo vocatum conjugem, ac proinde contractum conjugium auctore Deo dissolvi.

In claro lumine, uti liquet, collocata est ratio, quare per religiosam professionem dissolvatur rati, non consummati conjugii vinculum. Ex quo facile etiam colligitur ratio, quare non similiter dissolvatur per sacri Ordinis susceptionem. Etenim divina voluntas, ubi agatur de Ministris sacris ordinandis, non pendet praecipue ex testimonio illius, qui est ordinandus, sed potius pendet ex judicio Ecclesiae, quo quis ad sacram ordinationem vocatur; hinc neminem novimus ad monasticam vitam reluctantem adductum, scimus autem sanctissimos viros etiam invitos ad ordinationem Clericalem attractos Ecclesiae suffragio, quemadmodum de eligendis Episcopis ajebant Imperatores Leo, et Anthemius in l. 31. cod. de Episc., et Cler., quos amabant ita ab ambitu esse sepositos: *Ut quaeratur cogendus, rogatus recedat, invitatus effugiat, sola illi suffragetur necessitas excusandi; profecto enim indignus est Sacerdotio, nisi fuerit ordinatus invitus.* Profecto Ecclesia eos, qui matrimonium contraxerunt, non solet ad sacros suscipiendos ordines invitare. Quod si divina voluntas specialiter id aliquando ab Ecclesia postularet, Ecclesia ipsa, quae divina oracula optime sentit, agnoscitque, tunc sine dissolutione conjugii vocatos á Deo maritos ordinaret, uti contingit apud Graecos; non enim aeque conjugum conditioni ecclesiasticus status, ac religiosa professio adversatur, extrav. un. de voto apud Joannem XXII. Non est tamen dubitandum, quin etiam apud Latinos recipi possit, ut maritus sacris Ordinibus initietur, dummodo uxor consentiat, et continentiam perpetuam profiteatur, eodem sane modo, quo superius diximus, maritum etiam consummato matrimonio uxore consentiente posse vitam monasticam profiteri, can. 14. dist. 32.

Quoties conjux ante conjugii consummationem ait, se deliberare adhuc, an velit monasticam professionem emittere, potest adstringi intra certum tempus postulante altero conjuge ad professionem emittendam, qua non secuta, ad consummandum matrimonium obligetur. Hoc tempus olim determinatum non erat; cum vero proposita fuisset hujusmodi species Alexandro III., idemque Pontifex in singulari causa rescripsisset, exspectandum bimestre tempus, cap. 7. de convers. conjugat., receptum est, ut regulariter duorum mensium spatium sit petenti conjugi concedendum. Dixi receptum esse; neque enim id generaliter statuit Alexander III. in dicto cap. 7., tantum duos menses praestituit, quum jamdiu diuturna lis instituta fuisset; unde colligitur, diuturnius adhuc tempus praeter lapsum in proposita specie fuisse. Caeterum vulgaris illa traditio plenam invenit, ac facilem excusationem usque ad tempora Tridentini Concilii, cum annus probationis causa ineundae vitae monasticae non necessario requiretur, sed posset eidem probationis anno quasi beneficio quidam lege concesso renuntiari, cap. 16. de regularibus. Postquam tamen Tridentino Concilio cautum est, ut ab omnibus sine discrimine probationis annus impleatur, quacumque renuntiatione irrita, sess. 25. de regular. cap. 15., fieri coepit locus disputationi inter Interpretes. Quidquid alii dicant, mihi probabilissimum videtur, pristinam illam duorum mensium designationem concedendum esse, antequam habitum induat conjux, sed et praeterea annum novitiatus esse exspectandum, immo etiam longius adhuc tempus, quoties singulares nonnullorum Monasteriorum leges diuturnius tyrocinium emetiendum praestituant. Idipsum dico, si puella duodecim annis tantum nata nuptui data sit; erit enim exspectandum eo usque, donec annus decimus sextus impleatur, juxta Tridentinam constitutionem sess. 25. de regularibus cap. 15. Neque enim verosimile est, Tridentinos Patres aut voluisse veterem jurisprudentiam abolere, ut nusquam amplius contingere posset, matrimonium ratum per monasticam professionem dissolvi, quando et id speciali decreto confirmaverunt, can. 6. de Sacram. matrim. sess. 24., aut voluisse in proposita specie annum tyrocinii relaxare, quando de eodem anno sine ullo discrimine statuendo maxime solliciti fuerunt, dicto cap. 15., immo et in eo, qui post contractum conjugium ait, se ad religiosam vitam vocari, maturior videtur facienda esse deliberatio, quam in aliis casibus, ob fluctuantem, qualis ex iis adjunctis adparet, animi sententiam. Neque dicas id obesse plurimum conjugi in saeculo remanenti, quoties

tamdiu exspectare cogatur: etenim aequo animo sustinere debet conjugem, quem sibi amanter sociavit, non nisi natura deliberatione, et qua ab Ecclesia regulariter praestituitur, perfectiorem statum arripere. Quid enim, si idem conjux infirmaretur? Quid, si caperetur ab hoste? Quid, si aliquid simile contingeret, quo dissociari invicem oporteret?

Quaeri ad hanc rem posset, quid juris, si cognita á marito uxor fuerit ante celebrationem nuptiarum, item si per vim fuisset matrimonium consummatum? Neutro in casu puto dissolvi conjugium monastica professione; etiam in prima specie conjugii celebratio quodammodo ad praestitutum tempus retrotrahi videtur, vel favore liberorum, uti superius traditum est, vel ut nihil inter conjuges supersit, quod praeferat turpem, et inhonestam imaginem: atque in secunda specie verum est dicere, conjugium consummatum fuisse, et quidem non omnino injuria, ob factam conjugibus mutuam corporum potestatem; alias autem verum est, consummata conjugia per professionem religiosam dissolvi non posse. Si praeterea quaeras, quaenam ad hunc effectum dicatur religiosa professio, paucis dicam, eam in proposito appellari, qua superius diximus, impediri omnino conjugia ne contrahantur, et postquam contracta sunt ea praecedente dissolvi, juxta estravagantem unicam de voto, et voti redemptione apud Joannem XXII.

QUAESTIO I.

De vetere repudiorum disciplina, qualis apud Judaeos, Romanosve obtinebat.

MORES Judaeorum veterum, item Romanorum, quibus permissum legimus facile conjuges dissociari, gravissimam, ut verum fatear, semper ingesserunt difficultatem iis omnibus, qui de conjugiorum indissolubilitate sermonem instituerunt. Ut de Judaeis primum loquar, legem ipsi proponunt á Moyse acceptam, quae his verbis exprimitur in cap. 24. Deuteronomii: *Si acceperit homo uxorem, et habuerit eam, et non invenerit gratiam ante oculos ejus propter aliquam faeditatem, scribet libellum repudii, et dabit in manu illius, et dimittet eam de domo sua; cumque egressa alterum maritum duxerit, et ille quoque oderit eam, dederitque ei libellum repudii, et dimiserit de domo sua, vel certe mortuus fuerit,*

non poterit prior maritus recipere eam in uxorem, quia polluta est, et abominabilis facta est coram Domino. Ex quibus liquet, Judaici repudii has fuisse leges. Primo vir quidem uxorem repudiare poterat, non uxor á viro recedere. Secundo non opus orat marito certas repudii causas allegare, satis erat illi, si displiceret consortium uxoris. Tertio repudium non voce tenus, sed libello, et scriptura indicendum erat. Quarto si repudiata alteri nupsisset, non poterat, ne post repudium quidem á secundo viro datum, immo nec post secundi viri mortem, ad priorem conjugem reverti, licet prior conjux eam sibi sociari iterum postularet. Sunt, qui addunt, eam fuisse etiam repuddii legem, qua repudiatae permitteretur jungi secundo viro, et repudianti alteram sibi uxorem sociare. Verum fateor quidem ego, ita facto suo demonstravisse Judaeos, quemadmodum etiam hodie in suis libelii repudii formulis demonstrant, cum in libello scribant, licere dimissae aliud conjugium contrahere, quemadmodum liquet ex formula ejusdem libelli, quam exhibet Sixtus Senensis in libr. 2. Bibliothecae sanctae verbo *Repudium* his verbis: *In sexta Sabbathi, in duodecima mensis Adar, anno á creatione mundi &c. in urbe N. in Italia. Ego N. N. filius N. N. sponte mea, et ex animo et citra ullam coactionem dimitto á me N. filiam N., et concedo ei licentiam, et potestatem, ut ad arbitrium suum abeat, quo ei visum fuerit, ducique possit ab omni viro; nec eam quisquam prohibere praesumat, in cujus testimonium dedi ei hunc librum repudii, et schedam dimissionis, atque signaculum divortii juxta constitutionem Moysi, et Israel, praesentibus testibus infrascriptis.* (Subjiciuntur hic trium testium signacula.) Interea tamen ex lege Moysis nihil tale deduci videtur; quinnimo ibidem secundo ducta *polluta* dicitur, *et abominabilis coram Domino.* Ad summum concedam, secundo nubentem non subjectam fuisse legitimis adulterii poenis, at scelere immunem fuisse, nec facile, nec tuto audeo adfirmare. Quod omni dubitatione caret, illud est, quod generali consensione tradiderunt Sancti Ecclesiae Patres, nimirum totam, atque integram Moysis legem non repudii disciplinam probavisse, sed dispensatione quadam permisisse, ut graviora mala evitarentur. Ad rem Hieronymus in cap. 5. Matthaei vers. 31. *Moyses libellum repudii dari jussit propter duritiam cordis maritorum, non discidium concedens, sed auferens homicidium; multo enim melius erat lugubrem evenire discordiam, quam per odium sanguinem fundi.* Idem Christus Dominus perspicue hoc ipsum in Evangelio explicavit; etenim Matthaei cap.

19. interrogantibus Pharisaeis, an liceret homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa, atque ad eam rem subjicientibus Moysis exemplum, qui libellum repudii dare, et dimittere mandaverat, postquam respondit, non esse ab homine separandum, quod fuit á Deo conjunctum, ait: *Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras: ab initio autem non fuit sic.* Ad Mosaicae legis interpretationem duo necessario sunt distinguenda. Primum est, potuisse maritos uxorem dimittere; alterum est, maritos uxorem dimissuros libellum repudii dare debuisse. In prima nulla legis potestas inerat, tantum dispensatio quaedam, seu indulgentia, dixerim etiam patientiam, qua fiebat, ut dimittens poenam legis evaderet. In altero praeceptum gravissimum continebatur; noverat enim Moyses, ea ratione difficiliores fieri, et rariores divortiorum causas, quod maxime erat in Judaeorum Republica exoptandum, quoniam vix obtineri poterat, ut repudia abolerentur, quin graviora emergerent incommoda. Quis statim non videt, Judaeos ad conscribendum libellum repudii adstrictos imprimis serio de dimittenda uxore cogitare, ac deliberare debuisse? Dum haec deliberatio fieret, sperari poterat, ut quiesceret praeceps animi flagrans impetus, qui forte maritum corripuisset, et ad dimittendam uxorem adduceret. Deinde quoniam acta publica á Scribis publicis pendebant, et Scribae viri essent in populo selecti prudentissimi, facile evenire poterat, ut concitati conjugum animi interpositis amicorum, et prudentem virorum officiis conciliarentur, et quod gerendum erat in conscribendo libello, in irritum omnino caderet. Prudens haec erat aeconomia, qua sane opus non fuit in novo Testamento, in quo sicut conjugium majorem accepit firmitatem ob figuram conjunctionis Christi, et Ecclesiae majorem etiam Dei gratiam fidelibus conciliavit ob dignitatem Sacramenti accedentem, qua sanctior redditur mutua conjugum charitas, ita facilius sperandum erat, futurum, ut nulla suborirentur incommoda, quibus ad similem dispensationem esset aliquando deveniendum.

Non procul á moribus Judaeorum distabat Romanorum veterum disciplina, apud quos et repudia, et divortia vigebant. Repudiorum nomine proprie intelligebant quamcumque revocationem, seu dissolutionem sive jam initi, sive futuri ineundi conjugii; sed nomine divortiorum tantum dissolutionem jam initi matrimonii significabant; eamque ob rem repudiatas vel sponsas, vel uxores dicebant, divertisse non sponsas, sed uxores, l. 2. ff. de divortiis, et repudiis, l. 101. §. 1., et l. 191. ff. de ver-

bor. signif. Non est, cur de sponsorum repudiis hoc in loco sermonem instituam, de quibus superius actum est. Tantum de repudiis conjugum agendum superest, quae proprie divortia dicimus. Horum plane origo non adeo antiqua fuit apud Romanos, ut eorum nequeamus prima vestigia indicare. Etenim refert Aulus Gellius in libr. 4. Noctium Atticarum cap. 3., per quingentos et amplius annos post Romam conditam nulla unquam fuisse conjugia divortiis dissoluta, et primum Spurium Carvilium, cui Ruga cognomentum fuit, virum nobilem divortium ab uxore fecisse, quia liberi ex ea corporis vitio non gignerentur, anno urbis conditae 523., atque is Carvilius traditur, uxorem, quam dimisit, egregie dilexisse, charissimamque morum ejus gratia habuisse; sed jurisjurandi religionem animo, atque amori praevertisse, quod jurare á censoribus coactus erat, uxorem se liberorum quaerendorum gratia habiturum. Paulatim eodem urbis conditae saeculo illud Romani receperunt, ut facile, atque etiam pro dubitu uxoris dimitterent, quibus puto plurimum stimuli adjicere potuisse exemplum Judaeorum, quibuscum circa annum ab urbe condita 580. foedus inïverant, quemadmodum legimus in I. libr. Machabaeorum cap. 8., neque enim inverosimile est, divortiorum disciplinam Romanis eousque fere inauditam ad eosdem fuisse á populo Judaeorum foedere juncto derivatam. Ex eo paulatim factum est, ut duplex esset divortiorum genus, quorum alia ex causa dicebantur, alia bona gratia fieri; atque in eisdem distinguebantur ab Judaeis Romani, quod apud Romanos aeque vir uxorem dimittere poterat, atque uxor á viro recedere. Ex causa dicebatur divortium fieri, quando non sponte, et pro lubito conjuges dissociabantur, sed legitimis intervenientibus causis, quae sane á principio ex prudentis judicis arbitrio pendebant, deinde jure determinatae fuerunt, quemadmodum in l. 8., et 11. cod. de repud., Nov. 22. cap. 15., et Nov. 117. cap. 8. de sequentibus; quibus addi potest lex 1. cod. Theodos. de repudiis; atque ejus divortii effectus erat, ut qui causam divortio dederat, si vir esset, donationem propter nuptias, si uxor, dotem amitteret. Divortia bona gratia fieri dicebantur, quoties conjuges mutuo consensu, et sine ulla causa dissociabantur, sine ulla poena, id est, recuperante dotem uxore, et donationem propter nuptias retinente marito, quod liquet potissimum ex ejusdem divortii formula, cum diceret maritus uxori: *res tuas tibi habeto;* responderet uxor marito: *res tua tibi agito,* l. 2. §. 1. ff. de divort., et repud. Ne vero per hunc conjugum consensum fraus alteri fieret, cautum erat

non valere divortium, quoties patri mariti filiafamilias obfaturum esset. Quid enim, si pater in potestate filium habens dotem recepisset, et filius conjugem suam, patre ignorante, vel contradicente, dimitteret? Non valebat actus in fraudem patris elicitus, quemadmodum ab initio matrimonium sine consensu patris contractum nec justum, nec legitimum habebatur, l. 3. et ult. cod. de repud. Item cautum fuit, ut ne mariti, vel uxoris pater dissentientibus conjugibus divortium indiceret, etiam si pater filium, vel filiam, cujus divortium desiderabat, in potestate haberet, l. 5. cod. eod. tit. Praeterea caverunt Romani, ut cum divortia fierent, de illis publice constaret, ne passim is ad secundas nuptias admitteretur, qui in primo adhuc esse conjugio videretur; quamobrem non aliter divortium ratum habebatur, quam si septem testes, et Romani cives, et puberes interfuissent, l. 9. ff. de divort., et repud. Sed haec divortia, quae bona gratia fieri dicebantur, Justinianus tandem abolevisse videtur in Nov. 117. cap. 10., nisi tum demum, quum uterque conjux de servanda continentia deliberaret, qua in specie non conjugii vinculum dissolutum fuisse credimus, sed tantum dissociatam communis vitae olim initae rationem; quamquam Justinus Imperator Justiniani filius voluerit veterem divortiorum bona gratia faciendorum reduci disciplinam, modo libellus repudii conscriberetur, Nov. 140. quae tamen veluti jus commune in toto Romano Imperio recepta non fuit.

Nemo non videt, hanc Romani juris disciplinam displicuisse ecclesiasticis Patribus, can. 17. 18. caus. 32. quaest. 5. can. 1. caus. 32 quaest. 7., can. 2. caus. 33. quaest. 2., quod et adnotavit, immo et demonstravit Jacobus Gotofredus in notis ad legem 1. cod. Theodos. de repudiis. Et quidem quousque de Romanis Legumlatoribus loquimur, qui Christianam fidem necdum amplexi fuerant, nimirum á temporibus Carviliani divortii usque ad tempora Constantini Magni, nihil est, quod miremur, si, qui Christum aut minime noverant, aut insequebantur, á Christi institutionibus recesserunt. Quod si nonnulli hinc occasionem arripiant, damnandi memoriam Religiossimorum Imperatorum, Constantini praesertim, Theodosii seu Senioris, seu Junioris, necnon Justiniani, quod vel repudiorum disciplinam non penitus aboleverint, vel eamdem statutis novis legibus confirmasse visi fuerint, ego potius excusatos quoquo modo haberi vellem; imprimis, quod leges dicendae essent non solis Christianis, sed etiam alienae religionis hominibus, qui tunc latissime diffuso Imperio suberant; atque cum optime scirent, Christianis interdicta fuis-

se divina lege repudia, facile sibi persuadebant, latas de repudiorum causis, et formulis leges tamquam caeteris minime Christianis accommodatas habitum iri. Ut enim leges illae non repudia laudabant, nedum non praecipiebant, uti scribit S. Augustinus in libr. de bono conjugali cap. 7., unde depromptus est canon 1. caus. 32. quaest. 7., sed tantummodo faciendorum repudiorum indicabant, facile intuebantur Christiani, easdem ad se non pertinere, sed ad eos tantum, qui nondum potuerant ad Christi fidem, ac legem adduci. Deinde in eisdem legibus quid aliud adparet, quam veterem repudiorum agendorum libertatem jamdiu vigentem angustioribus paulatim, et sensim terminis circunscriptam á Christianis Imperatoribus fuisse, dum cautum est, á solis conjugum parentibus non potuisse repudium indici, dum cautum est, non omnes causas ad repudium faciendum sufficere, dum denique cautum est, repudia, quae bona gratia fieri dicebantur, in posterum non licere? Tantum reprehendi posset laudata constitutio Justini in Nov. 140., qua iterum reducta sunt divortia bona gratia, quae jam fuerant ab Justiniano abrogata. At de Justino ita dicentem Evagrium exhibet Baronius ad annum 566. num. 11. *Quod ejus vitae rationem attinet, deliciis revera defluxit, et mollicie, in voluptatibus obscaenis voluptatus, alienae pecuniae adeo ardenter appetens, ut omnia iniqui quaestus gratia divenderet, immo vero etiam ipsa Sacerdotia, divinum numen minime reverens, plebejis hominibus venalia palam exponeret.* Caeterum ubi de religiosis Imperatoribus, qui Justinum antecesserunt, sermo sit, erat illa prudens quaedam eorumdem aeconomia, qui corruptos populi late diffusi, et innumerae gentium multitudinis mores paulatim, et sensim ad Evangelicas institutiones efformare conabantur, quod fieri posset; nec novum est, dum nequissimos abusus diuturnum tempus in magna multitudine invexit, ac fovit, interea providos Principes gravioribus ocurrere, futurum sperantes, ut aliquando depereant omnes, atque evanescant. Tandem observari adhuc potest, apud Romanos disciplinam fuisse, qua patrifamilias quoddam officium fere publicum respectu familiae regendae demandatum videbatur, quod adparet in potestate illi concessa coercendi etiam corporalibus poenis eos, qui in familia delinquunt, quasi domestico judicio condemnatos; quam sane potestatem, licet recentiore aetate circumscribenda fuit, olim tamen nemo ignorat amplissimam fuisse; neque enim suspicio erat, patrem improbe de suis, seu in familia existentibus judicaturum, eamque ob rem de judicio patris nulla quaestio proponebatur.

Hinc forte evenit, ut, quoniam uxor in manum viri convenire dicebatur, et ad viri familiam pertinere, si forte ab eodem viro dimitteretur, praesumeretur non nisi ex magna, et gravissima causa dimitti, quin de ea judicio publico quaereretur. At primis Ecclesiae saeculis nondum definita quaestio erat, an ulla unquam proponi causa possit, qua conjugium dirimatur, cum de quibusdam gravissimis causis, ac specialiter de adulterio, disputatum etiam apud ecclesiasticos Patres aliquando sciamus, quemadmodum fuit superius observandum. Quibus recte consideratis, excusandos saltem puto veteres illos Legumlatores, qui non eas de repudiis omnino abolendis leges sanxerunt, quae recentioribus temporibus palam edi, ac proponi commodius potuerunt.

QUAESTIO II.

De secundis Nuptiis.

Huc referendus est titulus 21. libr. 4., juncto titulo 21. libr. 1. Decretalium.

NOMINE secundarum nuptiarum proprie non hic eas intelligo, quae contrahuntur, postquam declaratum est, primo contractas non valere; istae enim licet facto secundae dicantur, jure tamen sunt primae: neque hic intelligo illas, quae prioribus adhuc consistentibus perperam contrahuntur; istae enim adulterii potius, quam nuptiarum nomine dignae sunt, etiam si tunc initae proponantur, quando divortium inter conjuges primo conjunctos celebratum fuerit. Illas potius intelligo, quae contrahuntur á conjuge post mortem conjugis, vel vivente quidem adhuc conjuge, sed matrimonio etiam quoad vinculum rite dissoluto, in iis nimirum speciebus, quas superius expendebam. Sane cum de talibus nuptiis agimus, nulla dubitatio est, quin divina, et ecclesiastica lege non damnentur, cum vel ipse Apostolus Paulus id expresse declaraverit in epist. 1. ad Corinth. cap. 7. Caeterum plurima sunt apud veteres Ecclesiae Patres monumenta, quibus fideles á secundis nuptiis arceri, quasi á flagitio quodam jubentur. Non enim ignoro, modo bigamos fuisse poenitentiae publicae addictos, modo á sacris Ordinibus exclusos, modo

secundis nuptiis Sacerdotalem benedictionem, quae primis concedebatur, denegatam, can. 4., et 5. dist. 26., can. 13. 14. 15. dist. 34., cap. 1. et passim de bigam. non ordin., cap. 1., et 4., hoc tit. can. 8. caus. 31, quaest. I., can. 4. S. Basilii ad Amphilochium, et alibi quam frequentissime. Addo, quosdam ex Imperatoribus Justiniano recentioribus abominabiles habuisse tertias nuptias, et gravibus poenis obnoxias reddidisse, uti liquet ex Novella 2. Constantini Porphyrogenetae, quae habetur ad calcem codicis Justinianei, atque ex Novella 90. Leonis Philosophi. Non sunt haec ita in medio relinquenda, ut singulari observatione non explicentur.

Itaque ego imprimis animadverto, veteres illos canones, ac legum definitiones tunc temporis praesertim conditos fuisse, cum vigebat apud Christianos Romanorum legum disciplina, juxta quam qui divortium á conjuge fecisset, sibi blandiebatur, posse se aliud inire conjugium, despectis Evangelii legibus: quamobrem secundas se nuptias celebrare dicebat, qui non nuptias celebrabat, sed turpe adulterium admittebat; quod, si Romanis legibus sine poena erat, non erat tamen Ecclesiae canonibus tolerandum. Deinde animadvertere oportet, secundis nuptiis, quae solutis omnino prioribus celebrandae essent, Ecclesiam non eodem modo favisse, sicuti primis, quamvis nec secundas ipsas nuptias, nec ulteriores damnaret. Agnovit Ecclesia in secundo nubentibus, vel secundam uxorem ducentibus, miserabiliorem quamdam infirmitatem, cui per secundas nuptias, vel ulteriores occurrebatur; quemadmodum enim in maxima erant existimatione, qui virginitatem profitebantur, nec nisi inferiore gradu erant, qui primas nuptias contrahebant; ita non nisi tertio gradu, aut etiam post tertium, qui secundas, vel ulteriores nuptias contraxissent, collocabantur, quasi longe imparis meriti, atque virtutis. Neque tantum in istis quaedam gravis adparebat infirmitas; verum etiam secundae ipsae, vel ulteriores nuptiae non adeo perfecte videbantur significare divina mysteria, quae sub matrimonii specie latent, quemadmodum primae significant. Nimirum in primis nuptiis junctus uxori maritus, junctum Christum Ecclesiae repraesentat, juxta doctrinam Apostoli; at secundae, vel ulteriores nuptiae licet idem repraesentare etiam possint, aliqua tamem ex parte, scilicet in ea, qua respiciunt praecedens conjugium dissolutum, indicant dissociatum fuisse foedus, quod caeteroqui indivissam Christi, et Ecclesiae conjunctionem olim significabant, unde non undecumque perfectum in secundis nuptiis videtur esse mys-

terium. Praeterea quicumque in veterum Patrum monumenta accuratius intendat, commode observavit, Sacerdotalem benedictionem, qua conjugia consecrantur, multiplicem fuisse; erat enim benedictio illa nuptiis omnibus communis, quae consentientibus sponsis in ipso contrahendo conjugio statim, et sine intervallo concedebatur, quam nonnulli veram Sacramenti formam putant á Sacerdote quasi á Ministro pronuntiatam; erant itidem aliae benedictiones, quae caeremonias celebrandi conjugii solemniores reddebant dum Sacerdos etiam inter ipsa Missarum solemnia publice sponsis bona omnia á Deo nuptiarum auctore, á Christo Sacramenti institutore, precabatur; quae sane omnia visus est notis singularibus, perspicue distinxisse Tertulianus, dum nuptias memoraret, quas *Ecclesia conciliat, confirmat oblatio, obsignat benedictio*, libr. 2. ad uxorem cap. ult. Recentioribus demum saeculis á Scholasticis dubitare coepit, num semel suscepta conjugalis benedictio iteranda esset, quam perpetuo in personis, quibus benedictum fuerat, consistere nonnulli credebant, quemadmodum arbitratus fuisse videtur Urbanus III. in cap. 3. de secundis nuptiis, dum ideo bigamis benedictione suscipienda interdicit, *quia cum alia vice benedicti sint, eorum benedictio iterari non debet.* Atque id facile nonnulli recipere potuissent, etiam si ex duobus contrahentibus unus tantum bigamus esset, quod bigamus ipse cum secunda conjuge benedictionem suam communem habere videretur, eodem modo, quo jura adfinitatis contractae olim in secundum conjugem transmittebantur, dum adhuc vigerent tria illa adfinitatum genera, de quibus mentio est in cap. 8. de consanguin., et adfinit., propterea quod illud, quod dici solet de viro et uxore *Erunt duo in carne una*, ita ex Scholasticorum provecta interpretatione intelligebatur, ut quae uni congruerent, in alterum transferrentur, juxta ea, quae superius expendebam, qum de variis adfinitatum generibus agerem.

His praejactis, commode explicantur propositi canones, aut constitutiones. Si enim ex illis adparet, bigamos ab Ordinatione sacra fuisse rejectos, constabit statim, non ideo fuisse rejiciendos, quod criminis rei haberentur, sed quod essent infirmiores; Ecclesiam vero consuevisse ad clerum promovere non innoxios quoscumque, sed eos, qui digniores prae caeteris existerent. Si ex illis adparet, non consuevisse Ecclesiam secundis nuptiis benedicere, nomine benedictionis non generalem illam, et nuptiis omnibus communem intelligemus, sed maxime solemnem, quae etiam num nostris temporibus omitti solet, non omissa communi;

atque ubi de canonibus recentioribus sermo sit, dicemus, ideo non adhibitam aliquando fuisse in secundis nuptiis benedictionem, quia nonnulli piaculum putarent, eam bis recipi, ac bis concedi. Si demum ex illis adparet, item poenitentes bigamos admissos fuisse, gravioribus autem poenis, seu, ut magis proprie loquar, penitentiis addictos fuisse, qui matrimonia ulteriora contraxissent, poenitentias intelligimus non ad poenam admissi delicti luendam, sed ad infirmitatem juvandam, fuisse eidem impositas. Additur his, vetustioribus Patribus rigidiores fuisse formulas, quibus bigamos insequerentur, quod tunc temporis bigami erant passim, qui primo conjugio adhuc consistente, sive secuto divortio, conjugia secunda, vel ulteriora contrahebant, quam sane secundarum, aut ulteriorum nuptiarum speciem detestabilem omnino censemus.

Difficilius esset interpretari canonem 5. Concilii Toletani XIII. anni 683., quo á Christianorum communione seclusi fuerunt, quicumque viduatas Principum, aut Regum uxores duxissent; nisi statim observandum occurreret, constitutionem illam fuisse omnino singularem, ad quam edendam devenerunt Toletani Antistites suasione Regis Ervigii, qui in eo Concilio praesens aderat, quique verebatur, ne vidua uxor post Regis mortem alii sociata extraneum quemdam Principem in Regni possessionem induceret in suae posteritates, sive filiorum, et ex eis descendentium detrimentum. Non haec odio secundarum nuptiarum edita sunt, sed ex aliis aequis causis, qualis etiam esse poterat publica quaedam honestas, qua non deceret, Regiae potestati subjectos sui Regis olim uxorem sibi conjugio jungere, eadem fere ratione, qua apud Romanos veteres *mulier liberto viri, ac patroni sui mala ratione conjungebatur*, uti tradidit Papinianus in l. 62. §. 1. ff. de ritu nuptiarum.

Non vero primum ad secundas nuptias contrahendas accedere permittendum cuipiam est, nisi iste manifestis probationibus demonstret, prioris matrimonii vinculum fuisse dissolutum, cap. 2. de secundis nuptiis; hinc si dubitaretur de morte conjugis, is, qui se exinde liberum putat, non erit ad secundas nuptias admittendus, quamquam tamen semel admissus, superveniente dein dubitatione, non sit statim dissociandus, quousque de rei veritate non constet, dicto cap. 2. vers. *Si vero.* Quoniam autem non semper idem modus in promptu est, quo mors conjugis probetur, ubi praesertim susceptae proponantur diuturnae peregrinationes, necessario modus idem admittendarum probationum in arbitrio judicis positus est, cujus tamen officium erit, ubi dubium etiam leve

emergat, nuptiarum secundarum contractum impedire. Fuit olim Romani juris disciplina, qua ubi de morte alicujus dubitaretur, si per quinquennium non constitisset de ejus vita, haberetur, ac si mortuus esset, l. 6. ff. de divortiis. Deinde etiam cautum est, ut sufficeret quadriennium exspectare, l. 7. cod. de repudiis. Sed haec fuerunt ab Justiniano abrogata, Nov. 117. cap. 11., ubi statutum est, nunquam ad secundas nuptias transiri posse, nisi de absentis morte certa sint testimonia. Atque Justiniani providentiam confirmavisse visi sunt Pontifices Maximi, qui voluerunt, certo de morte absentis constare, cap. 19. de sponsalibus, ex quo suplendus est canon 1. vers. *Nec tamen*, caus. 34. quaest. 1., et capitulum 5. §. *Si autem* ut lite non contestata. Hinc si quaeratur, an uni tantummodo testi credatur, de morte conjugis testimonium perhibenti, non aliter sufficere puto, quam si agatur de teste integerrimo, atque in ea specie, qua aliae conjecturae concurrant; puta mortis in remota provincia evenientis, et testimonio ita coram judice edito, ut pensatis causarum adjunctis admodum verosimile adpareat, nec aliter major, et uberior eventus certitudo haberi commode possit, argumento l. 5. §. 6. ff. de re militari. Eodem modo si quaeratur, an sufficiat probatio vulgaris famae, ferentis, conjugem mortuum esse; neque aliter sufficere puto, quam si fama eadem aliquot adminiculis juvetur, nimirum iis, quibus Judex nullam amplius dubitationem superesse prudenter existimet, argumento cap. 24. de accusationibus.

CONCLUSIO.

Quae persecutus hucusque sum, ea non tan integrum exhibere videntur quartum Gregorianarum Decretalium librum commoda interpretatione illustratum, quam pandere altissima illa principia, quibus innituntur multiplices leges matrimonia dirigentes, modo naturales unicuique insitae, modo divinae, qua in vetere, qua in novo Testamento expressae, qua insuper perenni Patrum traditione ad nos traductae, modo humano, istacque seu in jure communi Quiritium demonstatae, seu ecclesiasticae et temporum, et locorum, caeterisque id genus adjunctis accommo-

datae, picta à me ut plurimum imagine variarum aetatum, quae variam disciplinam, iisdem tamen semper principiis mirum in modum haerentem, identidem postulaverunt. Equidem fateor, multa me in his comentariis omisisse singularia, quae adjici bene potuissent: id tamen concedant viri prudentes, sapientesque proposito meo, propterea quod deliberavi (puto autem uti considerate, ita et caute) de rebus hisce parcius, ac moderatius verba facere, contentus, generales conjugiorum praeceptiones expendisse, alias vero apprime gnarus, generales ipsas praeceptiones posse ad res, et facta, quae multa incidunt, nullo pene negotio adhiberi. Quod in conjugiis praestantius est; quod dignius, quod homini ratione praedito et utenti etiam in iis ipsis, in quibus communia quaedam cum caeteris animantibus habet, convenientius esse potest, id potissimum exornandum curavi; nihilque antiquius habui, quam ut disputationes universas, immo et certas legum ipsarum sententias exigerem ad eos fines, quos natura possunt sanctissimos, ad quos divina voluntas mentes ipsas conjugum clementissime elevavit, quos denique non aliter meriti sunt aut Religiosi Principes, quam si una et publicae societatis, aut Ecclesiastici Antistites, quam si una et boni Ecclesiastici fines metirentur, quasi universos eodem omnino ambitu concluderent. Re enim vera qui hos ipsos commentarios legendo percurrat, inveniet passim primigenia illa saepe inculcata naturae dogmata, quibus insinuatum est, quotquot conjugia ineuntur, totidem esse debere vincula humanae benevolentiae, et societatis. Non de ea benevolentia tantum dico, quae invicem sancto foedere devincit conjuges, sed de ea benevolentia potissimum loquor, qua parentes liberis, fratres fratribus, familias familiis, gentes ipsas longe, lateque diffusas inde mutuo, utut difformi, nexu conciliat. Haec illa charitas est, quae infra Deum, resque divinas suprema lex est inter homines, cujus praeceptum in Evangelio secundum quidem dicitur, sed simile primo, videlicet praecepto charitatis in Deum. Ad hanc benevolentiam jura universa, et ea, quae natura inseruit mentibus omnium, et ea quae gentes sibi ipsis communi voluntate constituerunt, facile referuntur. Ad hanc conjugii institutor Deus leges conjugiorum direxit, ne dicam illam adhuc voluisse ex primo conjugio ceu é fonte dimanare, aut certe fieri multo firmiorem, quando Deus ipse voluit ex uno viro, é cujus etiam latere uxorem eduxit, caeteros homines procreati, quasi in fraternam societatem invicem advocandos. Ad hanc positiva Levitici praecepta formavit idem Deus, ut cum in Abrahae filiis unum sibi populum instar

familiae dirigendum singulari ratione, ac clementia susciperet, tum certis conjugiorum legibus institueret. Ad hanc hominum universos mores reduxit Christus Dominus in Evangelio, quando non solum quidquid in nuptiis ab ea alienum induxerant temporum corruptelae, id totum renovatis vetustis praeceptionibus improbatum voluit, atque damnatum; verum etiam ut eadem charitas cum solidior, tum etiam purior foret, ipsam erexit in symbolum charitatis et Christum, et Ecclesiam devincientis, unde conjugium ad Sacramenti dignitatem erexit. Quid aliud insuper exhibent humanae leges, sive sacrae sint, sive civiles, in excludendis á conjugio illis praesertim, qui arcto jam necessitudinis vinculo junguntur, quaecumque sit necessitudinis causa, non sanguis modo, aut adfinitas, sed etiam quae consanguinitatem imitatur adoptio, aut quae adoptionem imitari visa fuit cognatio spiritualis; ut hac ratione ibi per conjugia plurium familiarum cieretur amor, ubi per remotas propagines, oblivione quadam parentum communium tepuisset? Quod si etiam inter propinquos instauranda, aut confirmanda benevolentia certis de causis sit, leges ipsae viam minime occluserunt providae dispensationi. Haec erant intima hujus universae rei principia, quibus jactis multa veluti consectaria fluerent, et quae consectaria non essent, certe veluti adminicula quaedam existere cernerentur. Itaque dum his finibus opus meum, laboremque totum concludendum censui, mihi visus sum et nemine fuisse gravis, una etiam satis proposito meo fecisse, quando in lucubrationibus hujus generis curavi, ut altissimarum causarum adjectione lectorum fastidium si non omnino abjicerem, saltem levarem, et certe ingenitam illam aversionem minuerem, quam pati solent viri de pudicitia, de verecundia, et de castimonia universae vitae, uti honestum quemque decet, solliciti, dum agentes inter homines non possunt non impendere quamdam operam in studia istarum rerum, regularum, et jurium; immo et mihi videor non sine quadam jucunditate imitatus pro viribus meis prudentiam Legumlatorum, quorum cum in hac parte recensere debui, atque expendere constitutiones, et constitutionum formulas in juribus conjugiorum palam, et publice proponendis, tum observare potui, immo et mirari singularem dexteritatem, et artem cum sagacitate conjunctam. Si eousque ex imbellicitate ingenii mei pervenire non potui, ut lectores benevoli saltem conatus meos, voluntatemque enixam aequi boni faciant, opto, precor.

INDEX,

QUO EXHIBENTUR ORDO,

ET SINGULARIA ARGUMENTA

TRACTATIONIS

DE CONJUGIORUM JURIBUS, SEU COMMENTARIORUM

In Quartum Librum Decretalium.

Pág.

DISSERTATIO SECUNDA.

DISSERTATIO TERTIA.

Pág.

DISSERTATIO QUARTA.

DISSERTATIO QUINTA.

DISSERTATIO SEXTA.

Págs.

DISSERTATIO SEPTIMA.

CAROLI SEBASTIANI BERARDI

PRESBITERI UNELIENSIS,

DE REBUS AD CANONUM SCIENTIAM PERTINENTIBUS

CONSULTORIS REGII,

ET IN TAURINENSI ATHENAEO

DECRETALIUM PROFESSORIS

COMMENTARIA,

IN JUS ECCLESIASTICUM UNIVERSUM.

TOMUS QUARTUS.

EX TIPOGRAPHIA COLLEGII S. GREGORII.

ANNO MDCCCLII.

IN QUINTUM

DECRETALIUM GREGORII IX. LIBRUM

COMMENTARIA.

QUANTO dulcius, atque jucundius detinuit me in prioribus suarum Decretalium libris Gregorius IX., tanto asperior, et tristior ad interpretationem Libri quinti videtur in praesentia juxta ordinem suscipienda tractatio, quae terribilem juris Ecclesiastici partem continet, dum in atrocioribus criminibus recensendis, et severioribus poenis in reos eorumdem infligendis versatur. Quamquam enim in hac re non exuat Ecclesia erga homines scelerum conscios maternam, ita dixerim, pietatem; quando vel in ipsis inferendis poenis clementiam sequitur Dei Optimi Maximi, qui non mortem vult, sed vitam, conversionemque peccantium, quemadmodum Sacrae Literae passim docent; nihilo tamen minus non severitatem, gravitatemque deponit, sed istam tantum misericordia mitigat, ne facilitas ipsa in divinorum mandatorum contemptionem, atque in salutis aeternae periculum torqueatur. Haec illa est ingenita, et summa Ecclesiae majestas numquam a benignitate sejuncta, qua divina Sponsa egregie decoratur, et Christi Redemptoris, cui miris modis juncta est, jure, ac potestate sibi veluti mutuata, personam, ac dignitatem per suos Antistites, et majores sacrorum Administros exercet, hinc lenis, illinc terribilis, hinc bona spe fideles erigens, illinc metum acerbissimarum poenarum incutiens, ne aut clementia sine justitia contemnatur, aut justitia sine clementia hu-

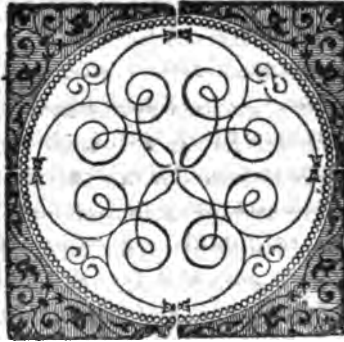
manam premat infirmitatem, ac frangat. Aureae sunt in hanc rem Gregorii Magni sententiae in libris Moralium. Sic lego imprimis in can. 9. *dist.* 45. Disciplina, vel misericordia multum destituitur, si una sine altera teneatur. Sed circa subditos suos inesse Rectoribus debet, et juste consolans misericordia, et pie saeviens disciplina .... Miscenda est ergo lenitas cum severitate, faciendumque quoddam ex utraque temperamentum, ut neque multa asperitate exulcerentur subditi, neque nimia benignitate solvantur .... Sit itaque amor, sed non emolliens; sit rigor, sed non exasperans; sit zelus, sed non immoderate saeviens; sit pietas, sed non plus, quam expediat, parcens &c. *Sic insuper lego in canone* 14. *ejusdem distinctionis:* Sunt namque nonnulli ita districti, ut omnem etiam mansuetudinem benignitatis ammittant; et sunt nonnulli ita mansueti, ut perdant districti jura regiminis. Unde cunctis Rectoribus utraque summopere sunt tenenda, ut nec in disciplinae vigore benignitatem mansuetudinis, nec rursus mansuetudine districtionem deserant disciplinae; quatenus nec á compassione pietatis obdurescant infirmorum animos consolantur. Regat ergo disciplinae vigor mansuetudinem, et mansuetudo ornet vigorem, et sic alterum commendetur ex altero, ut nec vigor sit rigidus, nec mansuetudo dissoluta. *Proficiscuntur haec ex natura Ecclesiastici regiminis; quod si compares cum regimine Magistratuum publicorum, facile intelliges, quare publici Magistratus reos graviorum scelerum jure, ac merito puniat eousque, ut eosdem in interitum aliquando adducant, ac perdant; Ecclesia vero etiam ubi asperiores quasdam potestati suae congruentes poenas inferendas devenerit, jure, ac merito paratam se ad miserendum semper, parcendumque demonstret. Curant Magistratus publici tranquillitatem societatis, ac reipublicae salutem, atque incolumitatem, ad quam unam universa vota sua, et officia dirigunt. Cum autem illa non nisi incommode, et cum gravi perturbatione patiatur, reos graviorum flagitiorum aut libere in civitate manere, aut etiam vivere, nihil est, quod sollicitos faciat Magistratus de reis eisdem servandis. Ecclesia é converso non tam societatem fidelium regit, quam singulas fidelium animas, quas ad aliam, nimirum ad aeternam, et laetissimam Beatorum coelestem societatem, praeparat; immo et qua in parte terrenam hanc fidelium societatem regit, agnoscit istam veluti partem Ecclesiae Christianae nondum expurgatam, in qua juxta phrasim Evangelicam cum tritico zizania succrescit; zizania, inquam, non statim eradicanda, ne*

eradicetur simul et triticum, in diem messis differendo separationem. Quid igitur mirum, si Ecclesia aut malos toleret, aut cum malis mitius agat, de quibus spem adhuc concipit, futurum forte, ut in bonam frugem adducantur? Itaque Ecclesia et judicis aeque, et matris agit partes; judicis ad terrendum, matris ad miserandum, ut matris officium fovere in sinu pergat, quos solum officium judicis foret perditurum, et judicis officium concutere non desinat, quos materna pietas forte molliores efficeret. Non possum ego continere in hac parte laudandis quorumdam canonum conditoribus, qui cum leniores quasdam poenas in reos criminum decernerent, poenis eisdem, quae potius erant suaves Poenitentiae, terrifica nomina indiderunt, qualia publicis in legibus ad significandas capitales, vel capitalibus proximas poenas usurpantur, veluti deportationis, exilii, carceris; et verberum, can. 9. *dist.* 35., *can.* 7. *caus.* 2. *quaest.* 1., *can.* 13. *caus.* 17. *quaest.* 4., *can.* 10. *et* 13. *caus.* 26. *quaest.* 5., *cap.* 35. *de sent. excomm., cap.* 27. *in fine de verb. signific., cap.* 1. *de calumniator, et alibi pluries. Quae enim poenae his nominibus designantur, longe diversae sunt ab iis, quae proprie eisdem nominibus designarentur, neque longe sunt á salubribus poenitentiis ad expiationem indictis remotae. Verberibus castigari consuevisse in Ecclesia reos aliquos poenitentes, praesertim si juniores essent, docet Augustinus in can.* 1. *caus.* 23. *quaest.* 5. *Ibidem autem Sanctus Vir ait:* Vocatur quidem et ista damnatio, sed quis non intelligat, magis beneficium, quam supplicium nuncupandum, ubi nec saeviendi relaxatur audacia, nec poenitendi medicina subtrahitur? *Immo et subjicit, modum istum coercitionis et á parentibus erga liberos, et á magistris erga discipulos adhiberi. Quod si aliter intelligeres Gregorri Magni sententiam in dicto can.* 10. *caus.* 26. *quaest.* 5., *aut similes, invenires statim contradicentem Gregorium ipsum Magnum in can.* 1. *dist.* 45., *et quotquot Patres Ecclesiastici in eadem distinctione á Gratiano commemorantur. Deportatione, exilio, carcere plures etiam á viris ecclesiasticis damnatos cum legimus apud veteres, iis omnibus intelligimus, aut peregrinationes poenitentiae causa suscipiendas ad loca quaedam sacra, et templa honorabilioris famae, aut ejectionis de gradu Clericorum vel in alium inferiorem clericalis ordinis gradum, vel etiam in laicam communionem, sive ejectionis de gradu communi fidelium in ordines poenitentium, aut missiones in Monasteria, vel Collegia Clericorum, quibus qui poenitentiae causa adscriberentur, vi.*

giliis, orationibus, jejuniis, solitudine, et alienatione a saecularibus negotiis, et maculas contractas scelerum ex imo delerent, et Deum facilius sibi placarent. Et revera antequam Clerici communem vitam inivissent, Monasteria designari solebant tamquam loca Clericorum poenitentiae aptiora. Inita communi vita inter Clericos, certa loca secreta erant in Clericorum coetu, ac domicilio, austerioris ineundae vitae, ac poenitentiae gratia, in quae superiorum consilio, et auctoritate rei Clerici se reciperent, can. 8. *dist.* 81. *En causam, quare in can.* 7. *caus.* 2. *quaest.* 1. *depositio Clericorum, et exilium dicantur poenae non longe dissitae, legeres etiam in Gratiani codice junctum ibidem nomen* deportationis, *si Romanorum Correctorum industria deletum non fuisset. En causam, quare in can.* 13. *caus.* 26. *quaest.* 5. *depositio, et exilium perpetuum promiscue sumantur. En causam, quare inter Aquisgranensia praescripta Regulae Canonicorum editae anno* 816. *cap.* 134. *ita legitur:* Si uterque, qui flagellatur, et quem flagellari aetas, aut qualitas personae prohibent [*confirmant haec, quae modo tradebant ex Augustino de poenitentia flagellorum Clericis junioribus illata*] adhuc incorrigibiles extiterint, sit locus intra claustra Canonicorum, sicut multis in locis noscitur esse, quo ad tempus retrudantur, et secundum modum culpae castigentur. *Saeculo* 12. *viguit alicubi, ut in civitatibus construerent domicilia ad correctionem poenitentium, uti constat ex canone* 50. *Concilii Stragonensis anni* 1114. *ibi:* Episcopi in unaquaque civitate duas domos ad coercendos poenitentes faciant. *Hoc eodem in sensu ita scribebat Anastasius in Stephanum IV.* Sergius vel ro in Monasterium D. Scauri deportatus, &c., *et Platina in Christophoro:* In Monasteria, tanquam in insulas, Clerici male de Ecclesia Dei meriti tum relegabantur. *Atque ita intelligendus est canon* 2. *de poenit. dist.* 6., *canon* 9. *caus.* 30. *quaest.* 1., *capitulum* 6. §. *ult. de homicid., capitulum* 35. *de sent. excomm. cum similibus. Caeterum generalis est sententia, quam Ecclesiae nomine protulit Gregorius II. in epist.* 2. *ad Leonem Isauricum, ubi imperatorem alloquens ita diversos coercendi modos et publicae, et Ecclesiasticae potestatis exponit:* Vides Imperator Pontificum, et Imperatorum discrimen? Si quisquam te offenderit, domum ejus publicas, et spolias, solam illi vitam relinquens, tandemque illum etiam vel suspendio necas, vel capite truncas, vel relegas, eumque longe a liberis, et ab omnibus cognatis, et amicis suis amandas. Pontifices non ita: sed ubi peccavit quis, et confessus fuerit, suspendii

vel amputationis capitis loco, Evangelium, et crucem ejus cervicibus circumponunt, eumque tanquam in carcerem in secretaria, sacrorumque vasorum aeraria conjiciunt in Ecclesiae diaconia, et in catechumata ablegant, ac visceribus ejus jejunium, oculisque vigilias, et laudationem ori ejus inducunt. *Quae cum ita sint, ex ipsa rei, quae agenda suscipitur, natura criminum, et reorum tractatio non adeo aspera existit. Quod si non aeque jucunda, et amoena, uti caeterae tractationes, sentiatur, in meam suscipio sollicitudinem, ea ratione a methodo ipsam digerere, qua elegantior quoad fieri possit, cultiorque reddatur; neque enim id oneris gravate suscipio, dum una et operam meam in lucubrationibus meis perpetuo aequabilem facio, et molestiam, qua aspersa esse potest oratio, curo ut levem. Quot ut ex voto eveniat, abstineo imprimis ab iis omnibus exhibendis, quae sunt civili etiam disciplinae communia, nisi in quibusdam dare veniam oporteat necessitati, et arctissimae conjunctioni causarum. Deinde satagam, ut quidquid elegans est in ecclesiastica delictorum, et poenarum historia, cultiore quadam oratione, si quid ego valeo, proponatur. Denique ne informis, et aspera tractatio videatur, a Collectoris Decretalium methodo recedam, cujus loco planiorem, et magis perspicuum de more meo ordinem agendorum instituam. Duas partes habebit tractatio, in quarum priore de criminibus, posteriore de modis, quibus rei criminum coercentur, agetur, variis dissertationibus utraque divisa, istis etiam fere singulis in sua capita distributis, ad quae fere universi, nimirum utiliores, Decretalium tituli exigantur. Quinque Dissertationibus pars prior constabit. In prima, quae erit fere prooemii loco, agam de criminibus generatim. Secunda explicavit crimina directo adversus Deum admissa. In tertia expendentur graviora delicta, quibus injuria in res Deo Sacras infertur. Quarta exhibebit crimina, quae propia sunt, et singularia Clericorum. In quinta observabuntur crimina, quae sunt unicuique sive in clero, sive extra clerum constituto communia. Quatuor Dissertationibus pars posterior constabit. Prima generalia praecepta tradet de modis, quibus Ecclesia utitur in reis criminum coercendis. In secunda agam de reis per poenitentias expiandis. In tertia de reis per censuras coercendis. In postrema de reis per poenas puniendis. Si forte in mea haec Commentaria inciderent improbi homines, quos non pigeret in eisdem paulisper meditari, futurum forte sperarem, ut ex sedula rerum propositarum consideratione cum an-*

actae poeniteret vitae, tum etiam in posterum a gravioribus saltem ejusmodi flagitiis temperarent. Sed tanta non est apud me fiducia de perditis hominibus, quibus alia placent otia, haec molestiam ingerunt, ac fastidium. Vos vero studiosi Lectores, eum fructum, ut auspicor, percipietis, ut laetemini, imprimis, ab omni vos impietate, ab omni scelere sano consilio declinavisse; deinde impietatem ipsam, scelera universa magis, magisque abominari, detestari, horrere pergatis.

PARS PRIMA

DE CRIMINIBUS.

DISSERTATIO PRIMA

DE CRIMINIBUS GENERATIM.

CAPUT I.

Quid sit crimen.

FECERUNT *Civitates duas amores duo terrenam scilicet amor sui usque ad contemptum Dei, coelestem vero amor Dei usque ad contemptum sui:* Paucis ita in libro 14. de Civitate Dei cap. 28. delictorum omnium originem, causas, et naturam ipsam expressit Augustinus, philosophica sane ratione. Siquidem Philosophi, meo judicio, saniores totum naturae jus, immo et universa jura, quae ad naturale adjecta sunt, in recta amoris ordinatione constituerunt, qua fiat, ut primum, et prae caeteris diligamus Deum, infra hanc dilectionem locum demus reliquis amoribus, in societatem primum, deinde in nosmetipsos, denique in singulos naturae nostrae consortes pro modo universorum. Hinc civitatem coelestem, et sanctam eam dixit, quae coaleret ex hominibus, qui divini amoris ardore concitati sollicitudinem sui non nisi inferiore loco haberent, in quo consistit rectus ordo amandi; civitatem autem terrenam, et labe confectam appellavit, quae coaleret ex hominibus, qui nimium sibi indulgentes Deum temnerent, in quo amoris ordo turbatur, atque pervertitur. Nimis forte subtilius alicui videbitur haec observatio, juxta quam peccatum definiretur amor quicumque inordinatus; quare clarius iterum cum Augustino in libr. 22. contra Faustum cap. 27. dicam pec-

catum esse *factum, dictum, vel concupitum contra legem aeternam Dei:* cui consonans Ambrosius in libro de Paradiso cap. 8. ait: *Quid est peccatum, nisi praevaricatio legis divinae, et coelestium inobedientia praeceptorum?* Clarius adhuc juvat Augustini mentem attingere, cum *legem aeternam* Dei nominavit, ex quo etiam intelligatur Ambrosius, cum *legem divinam* dixit, et *coelestia praecepta.* Eo in loco Augustinus legis aeternae nomine fassus est, intellexisse se *rationem divinam, vel voluntatem Dei, ordinem naturalem conservari jubentem, perturbari vetantem.* Hinc est, quod divinae legis nomine non ea tantum veniat, quae divino oraculo perspicuo revelata fuerit, id est, aut scripto, aut tradito verbo Dei, sed etiam quam aut naturalis ratio á Creatore Deo honesti sane, et inhonesti praeceptis imbuta suadet, aut homines potestate legitima praediti ad publicae seu sacrae, seu civilis societatis emolumentum proponunt; non enim est potestas, nisi á Deo, ut ait Paulus in cap. 3. epistolae ad Romanos, et qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit, can. 45. caus. 23. quaest. 4., can. 27., et 29. caus. 23. quaest. 5.

Generalia haec sunt, et omni delictorum etiam leviorum generi accommodata. Verum agnoscendo initio est varia delictorum ratio. Omnia quidem delicta utpote adversus Deum admissa, Deum eumdem vindicem sunt habitura, quousque legitimis modis non expientur; proindeque delicta omnia subjacent Ecclesiae clavibus in foro, ut ajunt, interno, sive poenitentiali, quo vere poenitentibus absolutio datur, et coram Deo indicitur operum satisfactio, quoties necdum satisfactum sit, non tamen generaliter de peccatis omnibus sumitur in foro externo publica hominum Dei ministrorum auctoritate vindicta, sed tantum de gravioribus nonnullis, et quidem indictis modo asperioribus, modo lenioribus poenis pro admissi qualitate. De posteriore hoc delictorum genere tantum agere, mei est instituti; sive de delictis illis, quae in externo foro puniuntur, et quae proprie criminum nomine veniunt. Distinctionem istam aperte tradidit Isidorus Hispalensis ita scribens in libro 2. sententiarum cap. 18. *Multi vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt.... Joanne Apostolo attestante, qui ait: Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est;* et Synodus Romana anni 1074. can. 15., dum ex Apostolica doctrina voluit ad Clerum admittendos esse, qui sine crimine essent, licet non sine peccato, quoniam crimen est *peccatum grave, accusatione, et damnatione dignissimum;* quod et perspicue docuit Augustinus in can. 1. dist. 81. Ita-

que in proposito nostro crimen esse dicemus, non quodcumque peccatum, id est, non quodcumque aut admissum adversus legum vetita, aut praetermissum adversus legum praecepta, sed illud aut admissum adversus legum vetita, aut praetermissum adversus legum praecepta, quod poena sequitur ab Judice inter homines indicenda, adeo ut legitima poenae indictio crimen á peccato distinguat. Observandum tamen est, nihil in hac re interesse, an poena lege specialiter definiatur, an prudentiae, et aequitati Judicis definienda mandetur; semper enim poena dicitur legitima, quam ex praeseripto legis Judex infligit, utut modus, et quantitas poenae plurimum pendere ex ejusdem Judicis arbitrio videatur.

Itaque crimen proprie dicitur, contra quod poena decernitur. Sed in hac positione caeteroqui perspicua, et plana nonnullae instituendae sunt observationes, quibus palam etiam fiat, qualia sint delicta, contra quae poena statuenda fuerit, et qualia sine poena relinquenda. Id clarius demonstraretur exemplis, quam generalibus regulis, immo et demonstrabitur in integra tractatione. Caeterum juvet initio generalia quaedam praecepta stabilire, quae cum norma esse consueverint Legumlatoribus, esse praeterea possunt Interpretibus legum, veluti lumen ad intimum legum spiritum adsequendum. Sunt ista, ut nemo non videt, utrique juri communia: quamobrem opportunum est, suscipere animo ad placita prudentum virorum, sive illi sint civilis sapientiae, sive disciplinae ecclesiasticae praeceptores; quorum sententias ubi contulerimus, agnoscemus mutuo consonare; tantum apud viros ecclesiasticos quaedam singularia inveniemus, quia isti, dum regulas traderent, multa, quae ad forum internum pertinent, cum iis, quae ad forum externum attinent, congesserunt, uti congerere debuerunt illi, qui utriusque fori regimen nacti sunt. Porro utrique generaliter constituerunt, tum esse reos poenis coercendos, quum tale foret admissum, quod societatem, remve publicam turbaret; interea tamen in hoc explicando, non quidem contrarias, sed paulo diversas regulas proposuerunt, quasi incedentes per diversas semitas, ad unam eamdemque metam, ac finem collinearent.

Civilis sapientiae, seu philosophia dogmata explicavit Aulus Gellius in libr. 6. Noctium Atticarum cap. 14., ubi ait, tres esse causas quibus existimatum est, cérta delicta puniri. Prima est, quum poena adhibetur castigandi, atque emendandi gratia, ut is qui fortuito deliquit, attentior fiat, correctiorque: Altera est animadvertendi causa, cum dignitas, auctoritasque ejus, in quem est peccatum, tuenda est, ne praetermissa ani-

madversio contemptum ejus pariat, et honorem levet: Tertia ratio vindicandi est, quum punitio propter exemplum est necessaria, ut caeteri á similibus delictis, quae prohiberi publice interest, metu cognitae poenae deterreantur; idcirco veteres *exempla* pro maximis, gravissimisque poenis dicebant. Quando igitur, aut spes magna est, ut is, qui peccavit, citra poenam ipse sese ultro corrigat; aut spes contra nulla est, emendari eum posse, et corrigi; aut jacturam dignitatis, in quam peccatum fuit, metui non necessum est; aut non id peccatum est, cujus exemplo necessario metu sucurrendum sit, tum quidquid ita delictum est, non sane dignum esse imponendae poenae studium visum est. Hucusque Gellius, qui et philosophos, praecipue Taurum, et Platonem, ita disseruisse commemorat. Hinc primo infertur, etiam attenta Jureconsultorum philosophia, multa esse delicta, quae uti talia in foro non attenduntur, id est, quae non puniuntur, quo pertinet sententia Pauli in l. 144. ff. de reg. juris: *Non omne, quod licet, honestum est*, quasi dicatur: multa sunt, quae licent, id est, quae non puniuntur, quae tamen non sunt honesta. Hujusmodi sunt delicta leviora, quae rempublicam aut nihil, aut parum turbant; neque enim congruit, ob res minimas rempublicam inquietari, argumento l. 4. ff. de integr. rest. Hinc Jureconsulti actionem de dolo denegaverunt, ubi de re modica ageretur, id est, quae duobus aureis minor esset, l. 9. in fine, l. 10., et 11. principio ff. de dolo malo. Hujusmodi etiam sunt illa delicta, quae humanitati quidem, et benignitati repugnant, non tamen justitiam laedunt, á quibus si quis abstineat, laudandus est, quaeque si admittat, non damnatur, ut in specie l. 1. §. 3. ff. de peric. et comm. rei vend. Hujusmodi quoque sunt illi actus, de quorum pravitate satis non constat, et gravis difficultas esset in sumenda cognitione, veluti si quis citra metum, aut dolum curaret testamentum sui gratia condi, juxta l. ult. ff. si quis aliquem testari, et l. 3. cod. eod. tit. Secundo infertur, non omnia delicta gravia, et quae rempublicam turbant, legibus puniri; sed tum demum, cum aut corrigendi sunt rei, et emendandi, aut vindicanda publica auctoritas, aut poenarum exemplo caeteri terrendi, juxta doctrinam Gelli modo laudatam. Hinc scimus, gravissimum assentationis crimen fere non puniri, quia hae puniendi causae deficiunt: dixi *fere*, ut exciperem speciem legis 1. cod. de statuis, et imaginib., in qua publica Principum auctoritas violata perhibetur. Scimus insuper, in solam delictorum cogitationem, sive propositum poenam non inferri, l. 18. ff. de poenis, quia sola cogitatio necdum manifes-

ta in eas causas non incidit, praeterquamquod difficilis esset probationis: Scimus denique, saepe non puniri in Republica luxum, utut saepe perniciosum, quia eaedem desunt puniendi causae. Hinc Tiberius apud Tacitum libr. 3. annalium c. 53. quum de luxu urbis tollendo consilia agitarentur, ajebat: *Suasurus fuerim, omittere potius praevalida, et adulta vitia, quam hoc assequi, ut palam fieret, quibus flagitiis impares essemus.* Dum haec Philosophorum et Jureconsultorum placita ipse considero, video, ab illis ecclesiasticos Patres minime recessisse. Invexerunt ipsi triplex coercendorum reorum genus, id est, poenitentias, censuras, et poenas. Poenitentiarum finis est emendatio reorum. En primam puniendi delicti causam á Gellio commemoratam. Censurarum finis est animadversio in contumaces, qui ecclesiasticam temnunt auctoritatem. En secundam puniendi causam apud Gellium. Paenarum finis est terror incutiendus in universos, quo omnes exemplo damnati rei á flagitiis temperent. Quis et in hoc non agnoscit tertiam puniendi causam á Gellio demonstratam? Hinc non semper Patres ecclesiastici poenam inferendam voluerunt, uti scribit Ambrosius in can. 26. caus. 23. quaest. 4., quoties nimirum eae causae deficerent, ac praesertim cum per se leviora peccata sunt, neque adeo Christianam rempublicam turbant, ut sint necessario punienda; qua in specie dum homo in hominem infirmitatis consortem miserationem congruam exhibet, universi invicem ex divina clementia indulgeri sibi veniam optant, demisseque precantur. Hinc insuper á poenis inferendis abstinuerunt, quum delicta, utut per se, et ratione objecti, uti loquuntur scholae, gravissima, non tamen á delinquente absoluta omnino fuerint, et consummata, can. 2., et 3. dist. 50. Ad rem Balsamon, et Zonaras ad canonem 4. Concilii Neocaesariensis ita scribunt: *In peccatis quatuor esse gradus, dicunt Sancti Patres, impressionem, seu primum motum, luctationem, assensionem, et actum; quorum duo quidem prima non esse poenae obnoxia, in duo autem, quae sequuntur, poenam cadere.* Equidem fateor hoc in loco paulo variam esse disciplinam Antistitum Ecclesiae á disciplina Jureconsultorum; quando sola assensio necdum executioni mandata ab Ecclesia puniri potest, quae apud Jureconsultos poena immunis existimatur. Sed heic agnoscenda singularis Ecclesiae ratio, quae in hac specie potius in foro interno, et poenitentiali punire dicitur, non in externo, in quo easdem cum Jureconsultis regulas sequitur.

Addi solet alia causa non infligendae in facinerosos homines poenae,

quando nimirum magna est delinquentium multitudo, et majus Reipublicae detrimentum poena in omnes inferenda, quam poenae ejusdem remissio, adferret, can. 25. dist. 50., can. 14. caus. 1. quaest. 7., can. 5. caus. 9. quaest. 1., can. 24., et 32. caus. 23. quaest. 4. juncto cap. 1. de Paroch. Sed ego imprimis observo, in his monumentis non generalem regulam constitui, sed potius contrariam generalem regulam aequitate, ac prudentia ex utilitate publica temperari. Et revera si ad eas incitas res redigatur, quibus maxime enormia flagitia sint, et periculum emergat, ne pietas, et clementia non prosit, immo et futurum timetur, ne ad similia perpetranda caeteri inducantur, peccantis multitudinis nulla ratio habebitur, can. 37. caus. 23. quaest. 4. cap. 4. de Clerico excomm. ministr. Deinde observo, hanc causam non puniendorum scelerum non esse facile cum prioribus comparandam. Etenim ubi agatur de prioribus causis, delictum quidem dicetur, quod admissum est, non crimen, quia illud nulla poena ex legis potestate punitur; at ubi de peccante multitudine sermo sit, adhuc proprie crimen appellatur, quod admissum est, quia poena remissa potius ex dispensatione, seu executioni non demandata, quam non indicta ab initio deprehenditur; cujus rei argumento gravissimo est, quod peccante multitudine non semper omnibus ad unum usque poena remittitur, sed adhuc in eos, qui praecipuam causam delicto dederint, animadvertitur, dicto cap. 4. de Cleric. excomm. min. Idem dici potest juxta Romanas leges de marito uxorem suam adulteram occidente, cujus flagitium adhuc crimen dicitur, nec sine poena est, quamquam nonnihil rigoris lex ipsa remittat parcens justo dolori, juxta legem 38. §. 8. ff. ad leg Juliam de adulter., l. 1. §. ult. ff. ad legem Cornel. de sicariis, et legem 3. §. 3. ff. ad Senatusconsultum Silinianum.

CAPUT II.

Quotuplex sit crimen.

VULGATISSIMUM adagium est, extrema quaeque vitari oportere; sive enim in unam, sive in alteram partem eo abeamus, quo longius iri nequeat, sine vitio fere esse non possumus. Utinam id servavissent, qui

singulorum criminum qualitates, et species invicem contulerunt, quorum aliqui definiverunt, omnia peccata esse paria, nullumque omnino inter ea discrimen intercedere; alii é contrario tantam inter nonnulla scelera voluerunt esse distantiam, ut vix commune aliquid superesset. Primi generis fuere Stoici, quorum tamen opinio explosa fuit quorumcumque Legumlatorum sententia; et post institutam á Christo Ecclesiam numquam amplius audita fuisset, nisi eam iterum excitavissent olim, renovata quidem, sed inani contentione, haeretici Novatiani, uti referunt Ambrosius in libr. 1. de poenitentia cap. 1., et 2., Augustinus in epist. 29. ad Hieronymum, Marcus Antoninus Imperator cognomento Philosophus libr. 2. de rebus suis, ac Cicero Academicarum quaestionum libr. 2., et de finibus bonorum libr. 4. Posterioris generis fuerunt iidem Novatiani, qui temporibus Ambrosii, eodem Ambrosio teste in libr. 1. de poenitentia cap. 2., tradebant quaedam esse peccata, quorum veniam possumus á Deo sperare, quaedam é contrario, quae nunquam sint á Deo poenitentibus remittenda. Miraris forte hanc Novatianorum tergiversationem, modo cum Stoicis paria esse peccata tradentium, modo tantam peccatorum differentiam adsignantium? Praeterquamquod haec est haereticorum consuetudo, qui numquam sibi concinere constanter potuerunt, et dummodo adversus ecclesiastica dogmata pugnent, non dubitant, se contrariis doctrinis involvere; id expediebat Novatiano olim Stoicorum sectae addicto, qui ubi se junxit Novato, mutavit opinionem, ut ego observavi in meis notis in canones Gratianeos ad libros Ambrosii de poenitentia, parte 3. pag. 111. Utrumque autem opinionis genus jam satis firmissimis argumentis confoderunt Ecclesiae Patres, nec quidquam adjiciendum superest.

Adversus Stoicos, et quotquot Stoicorum opinamento adhaeserunt, pugnaverunt, ut modo dicebam, Legumlatores universi; statim ac enim isti diversas, seu modo leniores, modo asperiores poenas peccatis indixerunt, perspicue indicaverunt, se peccata alia aliis graviora agnovisse. Sancti Patres eadem ratione, qua pugnaverunt contra Jovinianum dictitantem, omnes virtutes pares esse, contra quem videtur esse sententia Augustini in can. 11. de poenit. dist. 4., pugnaverunt etiam contra eos, qui nullum inter delicta discrimen agnoscerent; et ad hos confutandos vel unum satis fuisset Christi responsum, Joannis cap. 19., dum ait Romano Praesidi: *Qui me tradidit tibi, majus peccatum habet.* Posterior quoque Novationorum doctrina Evangelicis Christi institutionibus ad-

versatur, cum noverimus datam Apostolis, et successoribus Apostolorum sine discrimine quaecumque solvendi facultatem, Matthaei cap. 18., Joanis cap. 20., hodie autem vix locus esset improbo cuique aliter interpretandi Evangelica testimonia, utpote quae ad quaecumque crimina referri, perpetua Patrum traditio docet. Gravissimum inter caetera fuit argumentum Ambrosii in can. 51. de poenit. dist. 1., ubi cum adnotasset à Christo factam fuisse Apostolis aeque et ligandi, et solvendi potestatem, jure postulabat, quomodo non aeque per Ecclesiam Dei ministram peccata omnia sine discrimine remitterentur, quando retineri per Ecclesiam peccata omnia sine discrimine potuissent. Equidem non ignoro, Novatianos, cum aliqua peccata irremissibilia dicerent, provocavisse ad quaedam sacrarum literarum testimonia, quae aut non intelligebant, aut sana ratione intelligere detrectabant. Imprimis affirmarunt, remitti peccata posse ante baptismum nullo modo, in medium proferentes testimonium Pauli in epist. ad Hebraeos cap. 6. ibi: *Impossibile est, eos, qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum coeleste, et participes facti sunt Spiritus Sancti, gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum, virtutesque saeculi venturi, et prolapsi sunt, rursus renovari per poenitentiam;* et cap. 10. ibi: *Voluntarie peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia.* Inde vero mutata sententia, dixerunt, irremissibilem esse blasphaemiam in Spiritum Sanctum, utentes Christi Domini verbis illis apud Matthaeum cap. 12. *Omne peccatum, et blasphemia remittetur hominibus, spiritus autem blasphemiae non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra filium hominis, remittetur ei, qui autem dixerit contra Spiritum Sanctum, non remittetur ei, neque in hoc saeculo, neque in futuro.* Abuti quoque potuerunt doctrina Joannis, dum Apostolus in epistola 1. cap. 5. prope finem, quaedam ait esse peccata *ad mortem*, pro quorum reis orandum non sit apud Deum, quasi et id concinat cum sententia, quae habetur in libr. 1. Reg. cap. 2. *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus; si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* et quae paulo aliter exprimi visa est sub nomine Hieronymi in can. 59. de poenit. dist. 1. ibi: *Si sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?* Haec tamen omnia, et his similia, ad difficultatem potius, quam ad desperationem impetrandae veniae pertinent. Et revera ut ab Apostoli Pauli testimoniis exordiar, postquam ille in dicto cap. 6. epistolae ad Hebraeos tradidit, *impossibile esse eos, qui sunt semel illuminati, rursus renovari*

per poenitentiam, subjicit statim: *Confidimus tamen de vobis, delectissimi, meliora, et viciniora saluti, tametsi ita loquimur. Non enim injustus est Deus, ut obliviscatur operis vestri &c.* Quod ergo initio ad terrendum impossibile dixit, sperari adhuc posse conclusit, unde intelligeretur, esse valde difficile, quod impossibile dicebatur. Quod subjicitur in cap. 10., non relinqui hostiam pro peccatis post acceptam notitiam veritatis, alio spectat; uti enim ex toto contextu deducitur, scopus Pauli erat, ut traderet, non aliam hostiam pro peccatis post novam editam, promulgatamque legem esse posse, quam Christum, qui una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos, ac proinde frustra confidere pervicaces Judaeos in suarum hostiarum oblatione, per quas ex ritu Mosaico sibi peccata remitti putabant. Evangelicam Matthaei sententiam in dicto cap. 12. commode jam explicaverunt veteres patres, Athanasius, Pacianus, Ambrosius, et Augustinus, quorum postremus in cap. 82. Enchiridii, et in epist. 50. ad Bonifacium contra Donatistas, qui eo ipso Matthaei testimonio abutebantur, inquit, tum demum non remitti blasphemiam in Spiritum Sanctum, cum ejus criminis reus usque in extremum vitae de misericordia divina desperat, aut corde non flectitur, ut divinam pietatem imploret, quod criminis genus proprie blasphemia in Spiritum Sanctum dicitur. Ad eamdem rem ita scribit Chrisostomus in homilia 42. in Matthaeum: *Spiritusne, inquies, blasphemia non dimittetur poenitentibus? Quod omnino falsum esse patet, nam et hoc peccatum dimissum scimus cum multis eorum, qui talia in Spiritum Sanctum dixerant. Quid igitur est, quod dicit? Significare voluit, multo minus caeteris hoc esse ignoscibile. Quamnam ob rem? Quia videlicet quisnam esset Christus, ignorabant. Spiritus autem Sancti gratia multis, et magnis signis seipsam manifestaverat.* Chrisostomi verbis lumen adferunt duo Ambrosii monumenta, quae recensentur apud Gratianum in can. 19. caus. 1. quaest. 1., et in can. 54. de poenit. dist. 1., ubi Ambrosius adversus Novatianos pugnans notabat, Simonem Magum deliquisse in Spiritum Sanctum, veniam tamen, si poenituisset, illi non fuisse ab Apostolo denegatam. Quod ajebat Joannes in epist. 1. cap. 5. de peccato ad mortem, intelligendum est de caecitate animi, et pervicaci obstinatione, quae sane si irremissibilis á Deo est, non ex qualitate criminis proficiscitur, sed ex prava peccatoris adfectione, qui velit in peccato manere. Quae denique leguntur, aut in libr. 1. Regum cap. 2. *Si vir peccaverit in Dominum, quis orabit pro eo?* aut in vulgato illo

dicto: *Si Sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?* quod sub nomine Ambrosii refertur in dicto can. 59 de poenit. dist. 1., jamdudum explicavit Ambrosius adversus Novatianos in libr. 1. de poenitentia cap. 9. scribens, his, aut similibus interrogationibus non subaudiendum esse: *nullus orabit*, sed potius, non adeo facile inveniendum, qui oret, quasi difficilius venia sit impetranda. Clarius pandam et divinarum literarum testimonia, et sententias Patrum. Clamant divinae literae, praedicant Sancti Patres, omnium criminum veniam sperari á Deo sine discrimine posse. Clamant divinae literae, predicant Sancti Patres, nunquam remitti crimina, nisi per poenitentiam. Duo hinc colliguntur consectaria. Primum est, ubi quis proclivis ad poenitentiam sit, sperare ipsum facilem veniam posse. Alterum est, ubi quis adduci nequit ad poenitentíam, aut ad eam difficile inducitur, vel impossibilem esse, vel difficilem remissionem. His principiis positis, notari necessario debuit, tres esse delinquentium personas, quarum aliae delinquunt ob infirmitatem, aliae ob ignorantiam, aliae dolo malo, id est, scientes prudentes. Delinquentibus ob infirmitatem, vel ob ignorantiam, faciliorem veniam spoponderunt; quia et juvari infirmitas novis praesidiis, et disipari ignorantia novis doctrinae luminibus facile potest; tum vero delinquentes etiam facile ad poenitentiam adduci. At delinquentibus dolo malo, difficilem, et pene impossibilem veniam concedendam esse dixerunt; quia isti duriores cervice sunt, et firmo, deliberatoque animi proposito tenacius criminibus haerent. En causam perspicuam, quare peccata baptizatorum difficilius remittuntur, quam non baptizatorum, quia baptizati nec adeo infirmi sunt, nec adeo in rebus divinis caecutientes, uti non baptizati. En causam, quare peccata Sacerdotum difficilius remittuntur, quam delicta caeterorum; quia Sacerdotes selecti sunt in Ecclesia viri, et seu sanctitate, seu doctrina prae caeteris probati. En denique causam, quare peccata in Spiritum Sanctum difficilius remittuntur; quia in Spiritum Sanctum blasphemare dicuntur, qui prudentes scientes, et dolo malo, manifestatae, cognitaeque veritati resistunt. Equidem tres divinae Personae, quae in eadem divina natura subsistunt, aequales sunt, neque una naturalis proprietas de una praedicari potest, quin de altera praedicetur; docet tamen traditio ecclesiastica, singulari quodam jure tribui Patri potentiam, Filio sapientiam, Spiritui Sancto bonitatem, propterea quod in externis divinis operibus caedem divinae Personae pressius manifestaverint singulae singulas illas proprietates. Cum autem potentiae opponatur infirmitas, sapientiae ig-

norantia, bonitati dolus malus; traditum est, eum, qui ex infirmitate delinquit, contra Patrem; eum, qui ex ignorantia delinquit, contra Filium; eum, qui ex dolo malo delinquit, contra Spiritum Sanctum peccare. Itaque si peccatum contra Spiritum Santum difficilius remittitur, id non est ex natura criminis, et ex divina voluntate veniam denegante; sed potius ex prava delinquentis affectione, qui difficilius poenitentiae, se subjicit, et vix ad veniam demisse á Deo petendam inducitur.

Dicta haec generaliter sint, ut imprimis statueretur, varias criminum differentias adsignari oportere, quum peccata non esse inter se paria contra Stoicos diximus; deinde statueretur, non admittendam esse illam criminum distinctionem, quam tradiderunt Novatiani ajentes, alia esse peccata remissibilia, alia irremissibilia. Indicemus nunc receptas criminum partitiones. Non memoro illam, quam tractationi tribuendae accommodatam exhibui, tradens, alia esse crimina directo adversus Deum admissa, alia adversus res Deo sacras, alia singularia Clericorum, alia communia universis; haec enim omnia ex ipso tractationis ordine sponte, et per se patefiant. Memoro imprimis, alia esse crimina, quae qualitate, alia, quae quantitate differunt, sive, uti loquuntur Theologi, vel specie, vel numero distinguuntur. Utilis est observatio hujus partitionis et in poenitentiali secreto, et in judiciorum publico Ecclesiae foro. Nimirum si de foro poenitentiali agatur, perspicuum est Tridentini Concilii decretum in cap. 5. sess. 14., quo cautum est, ut á poenitentibus apud Sacerdotem absolutionis obtinendae causa paudantur peccatorum mortalium et numerus, et species, unde congruae, et salutares pro modo singulorum poenitentiae indicantur. Et si de foro externo sermo sit, quis ignorat, statim occurrere in legibus varios coercendi modos pro varietate specierum, sub quibus crimina continentur; item disputari posse, an exasperandae sint poenae, ubi reus in eadem criminis specie crimina multiplicaverit, et habitum habuerit delinquendi? Incidimus in disputationes scholasticorum, quoties disceptamus de tradenda regula, ad quam exigantur diversae species delictorum, et criminum. Alii enim ex diversitate praecepti, diversam peccatorum speciem constituunt; alii ex diversa specie objecti, in quod tendat peccatum; alii ex diversa specie virtutis, cui peccatum opponitur. Ex diversitate praecepti videri non potest satis erui distinctio specifica peccatorum; ne forte quis dicere cogatur, in homicidio admisso triplicem peccati speciem contineri, propterea quod triplici lege homicidium damnatur, naturali, divina, et hu-

mana; aut eum, qui simul et contra sextum, et contra nonum, aut et contra septimum, et contra decimum Decalogi praeceptum agit, duplex specie crimen admittere. Neque enim praeceptum praecepto additum in eadem re novam peccati speciem inducit; non innovat, aut immutat, sed potius firmat obligationem; quemadmodum promissio aut Deo, aut homini saepe facta nullam novationem facit, tantum ratam habet olim factam pollicitationem. Neque ex specifica, uti scholae loquuntur, diversitate objectorum, criminum species secernuntur, sive quod in diversis specie objectis sciamus unum specie esse peccatum; sive quod in uno, eodemque objecto admitti diversa specie crimina possunt. Unum specie peccatum est ab eo admissum, qui servum cum peculio furetur, quamquam servus, et peculium specie differant, et in utroque furtum dicitur. Diversa specie peccata sunt in eo, qui pecuniam clam subriperet, et in eo, qui pecuniam per vim á domino raperet; furtum aliud haec vis bonorum raptorum, seu rapina vulgo appellatur, quamquam utrumque crimen in eadem pecunia versetur. Restat igitur, ut concludamus, potius ex specifica diversitate virtutum, quibus crimen opponitur, diversas criminum species esse eruendas. Qua in re duo sunt observanda: Primum est, nomine virtutis, non intelligi virtutem quamdam generalem, quae omnes in se virtutes complectitur, qualis ex. gr. est virtus obedientiae, quae in omni crimine violatur, aut qualis est virtus justitiae in sua latitudine amplissime dicta, quam laedere dicitur quicumque quodcumque delictum admittat. Virtutis nomine intelligitur ea, quae certam specie virtutem ab altera distinctam constituit. Alterum est, nomine virtutis intelligi debere eam, qui sub obligatione vel generalis legis, vel singularis praecepti cadat: neque enim omnes virtutes, in obligatione sunt. Quibus positis, ut exemplum tradam, furtum rerum sacrarum, quod virtuti religionis opponitur, specie distat á furto rerum minime sacrarum, quod virtuti singulari justitiae adversatur, et non tam furtum, quam sacrilegium appellatur, et singulari poena legibus plectitur, l. 6., et 9. ff. ad leg. Jul. peculat., l. 16. §. 4. ff. de poenis. Quantitate, seu numero differunt crimina, quae eidem virtuti opposita per actus, ut ajunt scholae, moraliter interruptos, iterum admittuntur, id est, si interna sint, per novam consensionem, aut deliberationem voluntatis; si externa sint, per novum actum á priore distinctum, sive idem objectum sit, sive diversum. Ubi multa admissa sint crimina non specie quidem, sed tantum numero differentia, regula generalis est, quae tradit, poenam non ideo augeri, aut

immutari. Quinque tamen sunt ad hanc regulam exceptiones. Prima est, si aliud expraesse cautum lege fuerit, uti in l. 28. §. 3. ff. de poenis. Secunda est, si agatur de poenis levioribus ad rei emendationem potius, quam ad laesae reipublicae satisfaciendum indictis, l. 3. cod. de patria potest. Tertia est, si agatur de poenis non nisi adversus eos indictis, qui consuetudinem habeant delinquendi, uti in cap. 1. de usuris. Quarta est, si agatur, non de poena inferenda, sed potius remittenda, quae sane facilius iis, qui semel, quam iis, qui iterato, et ex consuetudine deliquerunt, remittitur, l. 3. vers. *His ergo*, cod. de Episc. audient. Quinta est, si agatur de foro poenitentiali, sive de poenitentia infligendo, can. 10. caus. 6. quaest. 1., can. 60., et 78. de poenitent. dist. 1., cap. 8. de poenitent., et remission., si quidem poenitentia indicitur non solum ut Deo, et Christianae Reipublicae satisfiat, sed etiam ut pravis delinquentis adfectionibus medela porrigatur; eamque ob rem salubrius est peccatori, eo diuturniori, atque asperiori poenae subjacere, quo pluribus delictis animo infirmatur.

Altera, et quidem vulgaris, criminum divisio est, qua alia publica dicuntur, alia privata; quod aliter civilis, aliter Ecclesiastici juris cultores explicant. Etenim civilis juris studiosi privata apellaverunt, quae privatis damnum, vel injuriam adferunt; publica, quibus in Rempublicam directo peccatur, data in his unicuique de populo reos accusandi facultate, l. 8. §. 1. ff. de publicis judiciis. Ast Ecclesiastici juris studiosi publica dixerunt, de quibus palam constat, et publico judicio quaeritur, publicae propterea punienda, canone 33. dist. 50, cap. 1. de poenit., et remission., privata, quae occulta sunt, seu quae unius rei, non aliorum conscientia tenentur, et vix Sacerdoti secretam poenitentiam indicturo produntur, can. 34. dist. 50., can. 31., et 32. de poenit. dist. 1. Praeterea alia crimina sunt ecclesiastico foro, alia civili privative subjecta, alia mixta, quae tum á civili, tum ab ecclesiastico Judice coercentur, in quibus propterea qui Judex praevenit, alterum excludit cap. 19. de foro compet., cap. 8. de offiic., et potest. Jud. delegat. in 6., l. 7. ff. de judiciis. Horum perspicua sunt in sacris canonibus exempla, ac praecipue in iis, quibus unaquaeque gens instruitur, utriusque potestatis concordatis. Item alia ordinaria sunt, quibus jure communi definita est, alia extraordinaria, quibus judicis arbitrio definienda poena mandatur. Atque ut paucis utiliora complectar, alia aut speciale nomen habent, aut speciali nomine carent; alia aut dolo admittuntur, aut impetu, aut negligentia,

aut casu; alia denique vel adversus nosmetipsos, vel adversus proximum, vel adversus Deum perpetrantur, quemadmodum indicavit Paulus ad Titum cap. 2. ibi: *Sobrie, juste, et pie vivamus in hoc saeculo:* nimirum imprimis *sobrie*, ne adversus nos, deinde *juste*, ne adversus proximum, denique *pie*, ne adversus Deum delinquamus.

CAPUT III.

Quinam rei criminis habeantur.

Huc inter caetera referendus est titulus 23. libr. 5.

QUAMQUAM quod ad poenam attinet in foro externo subeundam non solus peccandi animus quemquam reum constituat, nisi voluntas exterius se ipsam quoquo modo prodiderit, quia, ut ait Cicero libr. 3. de officiis: *Aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias, leges, quatenus manu tenere res possunt, Philosophi, quatenus ratione, et intelligentia;* non tamen ex factis, sed potissimum ex animo crimen dicimus. Hinc tria statim colligimus, veluti summa disciplinae principia. Primum, nullo modo reos criminum habendos esse, qui nullo voluntatis vitio, non dolo, non lascivia, non culpa, aliquid sui natura turpe, aut inhonestum admiserunt; secundo, si non á flagitio, saltem á gravitate flagitii excusari, ac propterea mitiore poena puniri eos, qui leviore, et minus firmo consilio peccaverunt; postremo, eos proprie dici criminum reos, et poenae legum ordinariae subjacere, quibus grave fuit, et solidum delinquendi propositum, ac voluntas. Juvat singula paucis explicare.

Ex prima regula proficiscitur, nec criminis reos dici, neque ulla admissi poena teneri infantes, aut, qui infantibus aequiparantur, amentes, furiosos, ac dormientes, Clement. unic. de homicid., et eos, qui vi ad aliquid faciendum, vel non faciendum adiguntur. Dixi vi; etenim si tantum metus intervenerit, utut gravissimus, iste quidem crimen imminuet, non delebit, cum metus non auferat, sed tantum elevet libertatem, quam sane demonstrat, quae integra manet vis, ac potestas eligendi; argumen-

to capituli 3. §. ult. de baptismo cap. 5. de his, quae vi, metusque causa fiunt. Revera infantes furiosi. amentes, dormientes, ac vi adacti, aut dicuntur voluntate carere, aut voluntate non uti, sive nullam habere deliberandi facultatem, in voluntate autem, aut voluntatis usu, seu in facultate deliberandi, praecipua sedes delicti est; et non alia de causa res inanimes, aut bruta delicti expertia nuncupamus, nisi quod careant voluntate. Quod si in furiosos, iisque similes animadverti aliquando videamus, quod vinculis detineantur, non est haec flagitii poena, sed cautio, qua pericula avertuntur, veluti cum venenatas fruges, herbasque aut projicimus, aut seponimus, ne passim obesse possint, graviterque nocere. Idem dicendum est de iis, qui casu deliquerint, dummodo casum nulla, ne levis quidem, culpa praecesserit. Adde his illos, qui ex ignorantia vel juris positivi, vel facti, adversus legem quidquam admiserint, dummodo tamen distinguas crassam, et supinam ignorationem ab ea, quae vinci facile non potuerit; est enim quod imputetur illi, qui aut facti adjuncta, cum possit, minime investigat; aut, dum juris ignoratione laborare vult, non eo animo est, ut delicta declinet, sed potius, ut praetexendo delictorum, excusationem delinquat impune, cap. 9. de Cler. excomm. min., cap. 2. de constitut. in 6. Sunt etiam, qui certis in casibus non solum delicto immunes sunt, sed et bene merentur, utut adversus generales, ipsas quoque naturae leges facere videantur; nimirum, qui speciali divino jussu excitantur ad aliquid admittendum, quod tamen quam rarissime contigit. Paucis id explicat Augustinus in can. 15. caus. 23. quaest. 5. de lege aeterna Dei ita scribens: *Lex aeterna ita medio quodam loco posuit aliqua hominibus, ut in eis usurpandis merito reprehendatur audacia, in exequendis autem jure obedientia laudatur. Abraham, si spontaneus in occidendo filio motus fuisset, execrabilis haberetur: at juventi Deo obsecundans famulatus est.* Recensui verba Augustini, prout apud Gratianum descripta sunt? caeterum cohaerent cum sententia Augustini in libro 22. contra Faustum.

Profluit ex secunda regula, eos, qui judicii infirmitate laborant, adhuc reos criminis haberi, licet á magnitudine facinoris excusentur, proindeque extra ordinem puniantur. Hujusmodi sunt primo, quibus animus causa aetatis imbecillis est; secundo, quibus animus aegritudine quadam, aut lascivia est corruptus: tertio, quibus animus exteriore quadam causa est impeditus; quarto, quibus animus est interiore ignoratione obcaecatu. Itaque imprimis observo, etsi anima nostra sit immortalis, ex

natura sua incorporea, et quo tamen ipsa corpori alligatur, videri eam quodammodo cum corpore ipso adolescere, ac perfici. Hinc in infantia, uti modo adnotabam, vix explicari potest facultas deliberandi, quod necdum discerni potest lex, nec propterea bonum á malo. Ex eo sequitur, ut infantes veluti doli prorsus expertes, omnino á crimine dicantur immunes. Quid tamen de iis, qui infantiam egressi sunt, id est, vel septenium proxime attingunt, vel septenium excesserunt, et pupillarem adhuc aetatem agere dicuntur, aut pupillari jam exacta aetate nondum dicuntur majores? Ut ego verum fatear, varia in hac parte sunt et ecclesiasticarum, et civilium legum monumenta, quae forte etiam dixeris invicem adversari. Certa lex universis casibus accommodari non poterat; neque enim definiri ullo modo potest, qua primum aetatis parte, quo die, quove anno quis incipiat veri, et poena ordinaria damnandi doli capax esse; et quemadmodum operam penderet Legislator, qui vellet corporibus modum adolescendi statuere, ita et is, qui definiret, quo primum tempore animus induat consilii firmitatem. Solet quidem ut plurimum á septennio usus fieri judicii, ac voluntatis imperfectius tamen adhuc est usus: liberior etiam usus fit, cum aetas in dies, menses, annosve producitur; sed quis gradus in hominibus in universum ita definire possit, ut in certa aetate liberiores, atque expeditiores facultates dicat, aut minus, unde de majore, vel minore, de absoluto, et imperfecto dolo judicetur? Hanc ob causam rem universam prudenti Judicis interpretationi, et arbitrio singula pro adjunctorum diversitate moderanti relinquendam censerem, cum modo firmius, modo imbecillius dignoscatur, aut pupilli cum altero pupillo, aut minoris cum altero minore comparati consilium, quod vel paulo provectior aetas, vel insignis quaedam in re gesta audacia, et dominans praeter modum impensa libido quandoque patefacit. Itaque de pupillis generalis regula est, quae docet, eos doli capaces esse, si proximi sint pubertati cap. 1. de delict. pueror., l. 111. ff. de regul. jur., l. 23 ff. de furtis; et licet Senatusconsulto Silaniano excusationem illorum aetas habuerit, ubi tamen gravissimum flagitium admisissent, dum praesertim proxime pubertatem attingerent, á capitali poena immunes non evaserunt, l. 1. §. 32., et 33., juncta l. 14. ff. ad Senat. Cons. Silan. Item apud Gregorium IX. scimus, eosdem excommunicationis poenae obnoxios fuisse; quamquam facilior deinde praebita fuerit petendae absolutionis, ac veniae ratio, cap. ult. de sent. excomm., can. 118. in fine de cons. dist. 4. Quis tamen interea dicet, in conspectu horum monu-

mentorum, aetatem fuisse generaliter definitam, quam primum constitueretur, doli capacem esse quempiam, et damnandum? De minoribus servato aetatis modo eadem fere recepta regula est, ut scilicet quidquam indulgeatur, can. 8. caus. 26. quaest. 7.; can. 5., et 14. caus. 33. quaest. 2., l. 16. §. 3. in fine ff. de poenis; interea tamen remissius agatur cum eo, qui vix pupillarem aetatem egressus est, asperius cum eo, qui prope ad majorem aetatem accedat; deinde in criminibus atrocissimis vix inspecto annorum discrimine severius animadvertatur, l. 36., et 38. §. 4. ff. ad leg. Jul. de adult., can. 3. caus. 21. quaest. 5., in minus atrocibus, in quibus tamen gravis imminet, qualis esset infamiae, poena, clementius parcatur, l. 21. cod. ex quib. caus. infam. irroget., in levioribus quasi majores coerceantur, praesertim ubi pecuniaria poena sit, l. 9. §. 2. ff. de minor., l. 4. cod. de servis fugit., atque hoc est, quod dicitur, tum in l. 108 ff. de reg. jur., tum in l. 37. §. 1. ff. de minorib., minori *fore in omnibus delictis*, et *interdum* occurri.

Si denique de illis agatur, quibus animus aegritudine quadam, aut lascivia corruptus est, triplex in hoc delinquentium genus secernendum est, quorum alii ebrii sunt, alii prodigi, alii justo quodam dolore perciti ad delinquendum excitati deprehenduntur. Quin in ebrietate delinquunt, dicuntur a Marciano delinquere impetu, l. 11. §. 2. ff. de poenis. Aequiparantur autem iis, qui lascivia labuntur, l. 6. §. 7. ff. de re militari; proptereaque, ut ibidem dicitur, ordinariam poenam evadunt, et extra ordinem puniuntur, attenta qualitate culpae, quam se inebriando admiserunt. Hinc recte ajebat Augustinus in can. 9. caus. 15. quaest. 1. de Loth. incestuoso: *Culpandus est quidem, non tamen quantum ille incestus, sed quantum illa meretur ebrietas*, et Ambrosius in can. 7. ead. caus., et quaest. *Si qua per vinum deliquerint, apud Sapientes judices venia quidem facta donantur, sed levitatis damnantur auctores.* Prodigorum delinquentium nulla singularis est excusatio, qua ordinariam poenam evadant, utut curatorem acceperint; non enim est verosimile, leges, quae curatorem dando prodigorum lasciviam cohibere voluerunt in rebus administrandis, aliquam ipsis reliquisse doli exercendi facultatem. Neque obstat lex 40. ff. de jur., ubi prodigi nulla voluntas esse dicitur, ejusdemque fit cum furioso comparatio; siquidem id tantum spectat vim civilium obligationum, de qua Ulpianus agebat in libris ad Sabinum, l. 6. ff. de verbor. obligat. Qui justo dolore perciti excesserunt modum, et deliquerunt, venia quidem digni sunt, ita, ut ordinariam

poenam evadant, adhuc tamen extra ordinem puniuntur, pro qualitate adjunctorum. Huc referre possum canonem 47. caus. 23. quaest. 5., ubi quidquam remissius agitur cum iis, qui ex zelo disciplinae fervidiores, et acriores sese gessissent adversus excommunicatos. Exemplum etiam proferuntur Jurisconsulti in l. 3. §. 3. ff. ad Senat. Cons. Silan., l. 38. §. 8. ff. ad leg. Jul. de adulter., ubi marito parcitur occidenti uxorem in adulterio deprehensam. Hinc etiam tradi solet, homicidium inter rixantes, et graviter contendentes admissum, cui subita ardens iram causam dederit, mitius puniri.

Ii deinde, qui dicuntur exteriore quadam causa impediti, ne legi pareant, sunt quicumque metu ad certam rem faciendam, vel non faciendam quodammodo adiguntur. Profecto licet metus voluntatem minime excludat, minuit tamen, modo magis, modo minus pro metus ejusdem qualitate, libertatem, seu eligendi facultatem. Hinc est, ut si metus gravis fuerit, et cadens in constantem virum, et ex eo peccatum á quoquam sit, reus criminis ordinariam poenam evadat, quamquam adhuc extra ordinem puniatur, can. 7. vers. *Si autem Episcopi* caus. 2. quaest. 1., cap. 5. de his, quae vi met. causa fiunt. Similiter denique dicendum est de iis, qui interiore ignoratione obcaecantur, sive illa sit juris, sive facti. Ignorantia quidem invincibilis á crimine prorsus excusat, et á quacumque poena; at si talis sit ignorantia, quae vinci potuisset, quaeque non doli, sed culpae, ac negligentiae speciem habet, can. 41. caus. 24. quaest. 1. pro modo ejusdem culpae, vel negligentiae crimen adhuc dicitur vel gravius, vel minus grave: quod ipsum dicendum est de illis admissis, quae perpetrantur ex minus accurata rerum observatione, id est, quibus inadvertentia causam dederit; in quibus sane casibus plurimum prudentis judicis arbitrio tribuitur, pro modo culpae, et negligentiae poenam extra ordinem indicturi.

Juxta postremam regulam, quaenam dubitatio esse potest, quin is ordinariis criminis poenis coercendus sit, qui deliberato animo, et dolo, crimen admittat? Si qua iniri disputatio potest, ad eos pertinet, qui crimen admittendi quoquo modo consenserint. Quinque distinguenda sunt personarum genera. Primum est illorum, qui operam impenderunt; alterum eorum, qui mandaverunt; tertium eorum, qui consilium dederunt; quartum eorum, qui ratam rem habuerunt; postremum eorum, qui, cum impedire possent, non impediverunt. Quicumque opera delinquentem juvaverunt, aut ministerium praebuerunt scientes prudentes,

eodem crimine, eademque poena tenentur, can. ult. caus. 23. quaest. 8., cap. 8. 11. 13. vers. *Credentes* de haereticis, cap. 7. de crimine falsi, cap. 6. *Hi quoque* de homicid., et alibi passim. Qui mandavit, ut certum crimen admitteretur, reus ejusdem criminis est, ac si ipse admisisset, est enim mandatarius, quasi mandantis instrumentum, veluti in homicidio manus occisoris, dicto cap. 7. de crim. falsi, cap. 2. de Cleric. pugnant. in duello, l. 1. §. 12. ff. de vi et vi arm.; immo et mandans proprie est causa criminis, quicumque autem causam delicto praebet, is reus delicti jure deprehenditur, cap. 11. de homicid. Id immo verum est, etiam si mandatarius aut mandatum executus minime fuerit, aut in exequendo mandato non servaverit formam sibi á mandante praestituam; quemadmodum si mandans telo hominem occidi mandasset, vel clam; et homo occisus fuerit fustibus, vel publice; quidquid enim secutum est, cum á mandante originem duxerit, totum mandanti tribuitur. Et revera casus emergens praeter opinionem in re dolo facta agenti semper adscribitur, quemadmodum contingit in ea specie, qua quis dolo velit occidere Titium, et dum putat Titium occidere, Cajum occidit. Non idem evenire puto respectu eorum, qui consilium dederunt. Quod ut perspicue tradatur, observandum est praeprimis, quid inter mandatum et consilium differat. Proprie in contractibus mandatum dicimus, quod interest vel mandantis, aut extranei cujusquam praeter mandatarium: quod si tantum mandatarii intersit, tunc consilium appellatur, §. 6. instit. de mandato. Plene sicut in contractibus illud, quod interest, sive privata utilitas, ea est, quae movet ad contrahendum; ita in delictis movent ut plurimum ad delinquendum privata quaedam adjuncta iracundiae, lasciviae, et his similia; ac propterea quemadmodum in contractibus is dicitur consilium praebere, non mandatum facere, qui non quae sua, aut extranei commoda quaerit, sed potius quodammodo induit personam illius, cui consilium praebet, traditque, quid ipse facturus esset, si in talibus esset causarum adjunctis constitutus; ita in delictis, dicitur non mandavisse, sed dedisse consilium, qui non privata iracundia, aut lascivia, aut simili animi vitio motus delictum suadet, sed potius proponit, quod ipse esset in iisdem adjunctis positus admissurus. Posita hac generali doctrina, dico, eum, qui consilium dedit delinquendi causa, teneri de crimine, et poena criminis, si crimen secutum fuerit, cap. 6. vers. *Qui vero* de homicid., can. ult. caus. 23. quaest. 8., l. 12. ff. ad leg. Jul. de adulter. At si crimen secutum non fuerit, consulens non tenebitur, id est, in

foro externo poena criminis non punietur. Neque enim qui crimen consulit, causam crimini praebet: tantum incipit movere animum, ut in criminis deliberationem feratur. Crimine secuto, consideratur tanquam unica actio; quae cum á consilio initium ceperit, aut incrementum, tota una cum consilio in judicium deducitur: sed ubi non habuit effectum, res coercetur intra fines merae deliberationis, et propositi; alias autem verum est, non puniri in externo foro merum propositum, aut deliberationem. Clarius loquar, collatione facta interni cum externo foro, quod tamen velim accipiatur, non ut aequa undecumque sit comparatio, sed ut, quod propositum est, nitidiore in lumine collocetur. Devenitur ad peccatum internum, prout subjacet foro poenitentiali, per quatuor gradus; quales sunt impressio primum, deinde luctatio, cui succedit assensus, ac postremo executio. Quoties ad assensum, multo magis quoties ad executionem deventum est, incipit unum, esse peccatum, ita ut ex unitate actus, non solum mala dicatur voluntas in assensione, et executione, sed etiam mala voluntas in impressione, et luctatione, mala in impressione, quia impressionem non aegre recepti, mala in luctatione, quia luctationem non bene sustinuit. At quoties ad assensum deventum non est, eove minus ad executionem, nec mala impressio dicitur, nec mala luctatio, propterea quod utraque ad meritum profecta est. Accommodemus hanc ipsam doctrinam, sana tamen traductione, ad rem propositam. Ubi quis consilium criminis dedit, secuto scelere, scelus ipsum in interno foro cum consilio jungitur, quasi una sit actio, quae á consilio aut originem cepit, aut incrementum. Nil ergo mirum, si et consilium puniatur. Quod si delictum non sequatur, nihil est criminis, cui jungatur consilium, et sistit intra fines meriti propositi, et deliberationis: quae in externo foro aut vix, aut parum attenditur, secus ac contingit in mandato, utpote quod per se jam est actio consummata. Si in contrarium dicas, in contractibus neminem ex consilio obligari, ex quo deducas, neque in criminibus ex consilio quem posse accusari; reponam ego, longe aliam esse et contractum, et criminum rationem. Nam in contractibus si obligatio nasceretur, actio esset gratia illius, qui consilium accepit; huic autem est actio deneganda, quia est, quod eidem imputetur, quum minus prudens consilium secutus est. Verum in criminibus quae vindicta sumitur, quaeque conceditur accusatio, tota est gratia Reipublicae, quae curat diligentissime, ne prava consilia civibus praebeantur. Si iterum in contrarium opponas, Romanas leges actionem furti non concessisse adversus eum, qui furandi con-

silium praebuit, l. 36. ff. de furtis, §. 11. in fine instit. de obligat., quae ex delicto, iterum ego reponam, id esse in furto singulare ob Romanorum principia, juxta quae nullibi furtum intellexerunt, ubi nulla esset contrectatio, quam contrectationem deesse in eo, qui consilium tullit, manifestum est. Quicumque ratum habuerunt, vel laudaverunt crimen ab alio admissum, rei etiam criminis dicentur, si crimina in solo consensu consistant, et sola comprobatione perficiantur; non enim tunc propriae est ratihabitio alieni criminis, sed proprium, et singulare, immo et novum crimen illius, qui dicitur laudare, et ratum habere. Exemplum est in crimine haereseos, in quod incidit, qui haereticam doctrinam ab alio prolatam laudat, et ratam habet, cap. 2. 8. 11., et passim de haereticis. Caeterum si de criminibus sermo sit, quae solo consensu non perficiuntur, sed aliquid extra voluntatem adhuc desiderant absolvendum, distingui solet inter leviora delicta, quae levioribus, et graviora crimina, quae gravioribus poenis reum obnoxium faciunt; ita ut in gravioribus criminibus, et poenis nunquam ratihabitio aequiparetur mandato, argumento l. 13 ff. de his, qui not. infam., et in levioribus facile aequiparetur, l. 152. §. 2. ff. de reg. jur., quod ego ita intelligo, videlicet cum causa pecuniaria est, et ex delicto aliquid lucri devenit ad eum, qui ratum habuit: neque vero dicendum, generalem esse Ulpiani regulam in dicta l. 152. scribentis: *In maleficio ratihabitio mandato comparatur;* liquet enim, Ulpianum in libro 69. ad edictum, unde deprompta lex fuit, egisse de interdicto de vi, et vi armata, quemadmodum et magis perspicuum fit ex collatione legis l. §. 14. ff. de vi, et vi armata, et legis 3. §. 10., et 11. eod. tit. In his casibus, cum qui ratum habet delictum alienum ex eodem delicto emolumentum sentit, facilius tenebitur aeque, ac si de contractibus ageretur, in quibus dubium non est, generaliter ratihabitationem mandato aequiparari, l. 12. in fine ff. de solution., l. 6. §. 9. ff. de negot. gest., l. 56. ff. de jud., l. 60. ff. de reg. jur., l. 16. §. 1. ff. de pignor. Immo et observatur in hac re, olim etiam in pecuniariis, ac civilibus causis non convenisse in hoc principium universos Jureconsultos, nam Ulpianus in dicta l. 1. ff. de vi, et vi arm. scribit, se Sabini, et Cassi opinioni adhaerere, Sabini, inquam, et Cassi, qui summum jus aequitate temperabant adversus Proculejanos, et Pegassianos summo juri constanter adhaerentes. Immo et adhuc Justiniani temporibus in his, ac similibus argumentis Jureconsulti distinguere solebant jura á factis, distinctione, quam subtilem appellavit Justinianus, atque uti talem rejecit in l. 25. cod. de do-

nat. int. vir., et uxor., unde tandem ad stabiliendam generalem regulam deventum est, qua retrotraheretur ratihabitio, et mandato aequipararetur, l. 7. cod. de Senat. Cons. Macedon. Sacri canones haec ipsa principia receperunt in poenis illorum delictorum, in quibus ratum habens aliquid emolumentum sentiret, veluti in specie qua quis pecunia ab extraneo donata beneficium consequeretur, deinde ratam simoniam haberet, cujus conscius antea non fuisset, cap. 59. de elect., adde capitulum 23. de sent. excomm. in 6. ubi qui ratum habuit, quod suo nomine gestum erat, visus est declaravisse, quid sua interesset. Denique si de illis agatur, qui cum crimen impedire facile possent, minime impediverunt, scio, passim generalem regulam proferri, qua traditur, eum, qui impedire negligit, cum possit, crimine teneri, quasi is consentire videatur, can. 8. caus. 23. quaest. 3., cap. 2. de haereticis, cap. 47. de sent. excomm. Verum haec regula non adeo generalis est, ut ad certos casus restringi non debeat. Obtinebit illa tantummodo, quoties agatur de illis, qui in delinquentem certam potestatem exercent, aut necessitudine quadam cum delinquente junguntur, et ratione potestatis imperare delinquenti possunt, aut ratione necessitudinis suadere vehementer, et acriter, ut á delicto abstineat, can. 12. caus. 23. quaest. 8., cap. 17. de homicidio, cap. 13. vers. ult. de haereticis, cap. 6. vers. et *quidem*, de sent. excomm. in 6. Caeterum quoties aliqui nullam in delinquentem exercent potestatem, aut tali necessitudine cum eo non junguntur ut facile sperent futurum, ut á delicto abstineatur, non ideo ipsi criminis rei erunt, quod non impediverint, utut praesentes fuissent in eo loco, atque eo tempore, quo crimen admittebatur, can. ult. in fine caus. 23. quaest. 8.

CAPUT IV.

De modis, quibus crimina in judicium deferuntur.

Huc referendus est titulus 1. libr. 5.

NON ego quidem ex iis sum, qui toti consistunt in investiganda antiquitate, res vero sui temporis ignorare indecore delectantur; ut enim nati sumus praecipue ad juvandum pro virili parte eam, in qua vivimus,

societatem, ea potissimum curare debemus, quae ad nostrae aetatis utilitatem, felicitatemque conducunt. Caeterum ubi nonnullae res veterum in medium proferantur, quarum cognitio aut necessaria, aut máxime utilis est, non ideo ab iis mihi abstinendum censeo, utpote quas ignorare pudor esset. Quatuor olim modis crimina in judicium deferebantur, accusatione, denuntiatione, exceptione, et inquisitione, cap. 31. de simonia, cap. 16. 21., et 24. de accusationibus. Hodie ordinarius modus in inquisitione situs est; pluribus in casibus denuntiationes admittuntur; minus frecuens est exceptio; prorsus autem videtur ab usu recessisse accusatio. Num ergo aut de denuntiatione, aut de inquisitione tantum agendum erit, nihil de exceptione, quia infrequens, nihil de accusatione, quia ab usu recessit? Juvat quam maxime et istarum, ac praesertim accusationis veterem disciplinam agnosere; sive quod totum Romanorum jus, in quo multa hodierna etiam scientiae dogmata fundamentum habent, et causas, hoc argumentorum genere abundat; sive quod in codice Gratianeo á causa praesertim 2. usque ad septimam haec materies versatur, et apud Gregorium IX. multa ad eamdem rem inveniuntur, sive denique quod vetus accusandi ratio tota hodie in denuntiationes, et inquisitiones translata est: unde nec apprime dignosci potest denuntiationum, inquisitionumque doctrina, nisi comperta sit ratio priscarum accusationum.

Erat accusatio delatio criminis ad vindictam publicam, legitima interveniente accusatoris inscriptione, cujus vi accusator fiebat quasi actor, et judicium usque ad definitivam sententiam sustinebat, cap. 5. de procurator., l. 10. vers. *Qui nomen*, ff. de jurepatron., l. 14. §. 8. ff. de bonis libertor., l. 3., et 7., §. 1. ff. de accusation., l. 3. cod. de his, qui accusare. Quod ergo in civilibus causis actio, id in criminalibus accusatio appellabatur. Hinc fit, ut in aliquibus et actio, id in criminalibus accusatio appellabatur. Hinc fit, ut in aliquibus et actio, et accusatio congruerent; in multis distinguerentur. Congruebant in eo, quod accusator aeque, ac actor judicium inciperet, persequeretur, absolveret, etiam, ubi expediret, proposita, introductaque appellatione. Distinguebantur in causa, et in fine: in causa primum, quia actio ex civili obligatione proficiscebatur, accusatio ex crimine publico; deinde in fine, quia finis actionis erat persequi, quod actori debebatur, accusationis finis erat publica coercitio, et vindicta. Ex diversitate autem eausae ac finis, aliud discrimen ex rei natura emergebat in eo, quod accusator esse poterat

unusquisque de populo, cum uniuscujusque intersit rempublicam salvam fore, eamque ob rem accusatio appellabatur actio popularis, id est, unicuique de populo concessa, nisi de iis ageretur, qui alias specialiter ab jure, aut moribus removerentur; contra actio illi tantum dabatur, cujus interesse privatim poterat, seu cui aliquid ex civili obligatione debebatur. Quando autem dicitur, unumquemque accusare potuisse, non ita intelligitur, ut post accusationem ab uno intentatam, alii ulteriore judicio accusare valerent, sed ut quicumque de populo alium praeveniret, ipse legitimus esset criminalis judicii institutor, ipse loco actoris haberetur, et caeteros deinde ad accusandum accedentes excluderet; ubi vero plures una concurrerent, is praeferretur, qui Magistratus arbitrio magis idoneus haberetur, l. 2. ff. de popular. action. Hinc jure ajebat Paulus in l. 7. §. 1. ff. eod. tit., eum, qui habet populares actiones, non intelligi locupletiorem, etiam in iis causis, in quibus poena pecuniaria in reum probato delicto esset inferenda, et accusatori applicanda; nimirum antequam accusatio institueretur, cum praeveniri ab altero posset; quod clarius explicat Ulpianus in l. 12. ff. de verb. signif., cum ait accusatorem in populari causa ante litis contestationem *reecte dici, creditoris loco non esse, postea esse.* Quaeri potest, an accusatio in jure, seu facultate consisteret, et in arbitrium conferretur, an potius in obligatione posita foret. Equidem postulare videtur utilitas publica, ne a poenis atrocia crimina immunia evadant, ad cavenda reipublicae pericula. At obligationem inducere accusandi in unumquemque de populo, asperum vissum fuit, ne forte etiam mansueti, et judiciorum inexperti homines in suam fidem causam publicam recipere tenerentur, aut ne periculo suo judicium grave instituerent, et minus instructi, prout rem deceret, probationibus de calumnia damnarentur. Alia autem spes erat, ut si accusatio arbitrio uniuscujusque remitteretur, quisquam futurus esset, qui crimen opponeret ad vindicandam rempublicam, et probationibus solertius quaesitis, relatisque vividius, ad judicium accederet, quod et alacrius, ac firmius persequeretur. Immo et aliquando ad provocandos accusatorum animos, etiam praemia quandoque accusatoribus decreta fuerunt. Immo et si haec sufficere non videbantur, ad bonum societatis, poterant quaedam personae publica auctoritate designari, ad quorum officium, deficientibus caeteris, accusatio pertineret; quemadmodum recentioribus saeculis factum est, quando designati fuerunt procuratores, seu ut vocant, promotores fiscales, quorum denique institutio disciplinam actionum popula-

rium abolevit. Caeterum quibus temporibus accusatio in judiciis publicis in usu erat, tres erant singulares casus, in quibus accusatio erat in obligatione. Primus erat, cum quis jam judicium instituisset, et praeveniendo caeteros de populo ab accusatione exclusisset; vel enim falsum erat crimen, quod objicebatur; tum vero aequum non erat, contumelia affectum relinqui accusatum, atque accusatorem calumniae reum poena vacuum ab judicio secedere. Vel verum erat objectum crimen; tum vero intererat reipublicae controversiam definiri, et sumi de accusato vindictam; alias enim ex voluntate privati, qui caeteros ab accusatione exclusit praeveniendo, publica sublata fuisset utilitas; immo et fraudibus locus fieri potuisset, quandó accusator facile collusisset cum reo, instituendo judicium ad excludendos caeteros, coeptumque judicium ad rei commodum deserendo. Secundus casus erat, cum quis supresso nomine suo crimen alicujus palam vulgasset ad inurendam reo infamiae notam; tunc enim si palam se prodidisset, et accusationem in judicio non instituisset, gravissimis poenis coercebatur, tanquam insignis calumniae reus, can. 1. et 2. caus. 5. quaest. 1. Ad tertium casum spectat salubris disciplina, qua traditur, licet potestas accusandi in arbitrium cujusque collata videretur, non tamen potuisse eum, qui talem facultatem haberet, accepta pecunia pacisci, ne accusaret, cap. 14. de simonia. Id enim imprimis vergeret in reipublicae detrimentum, quia facile rei quicumque scelerum admissorum poenas pecunia data redimerent; deinde non licet alicui privata pactione renuntiare iis, quae competunt unicuique non uti privato, sed uti uni de populo, quasi agendum publicae electo, argumento cap. 12. de foro competenti.

Itaque dabatur unicuique de populo reos accusandi facultas, nisi de eo ageretur, qui vel lege, vel moribus ab accusando repelleretur. Habet haec exceptio duplicem observationem. Prima est respectu eorum, qui generaliter in judiciis publicis accusare non poterant, ita praecipiente, aut probante jure etiam vetustissimo Romanorum. Secunda est respectu eorum, qui singulari jure in Ecclesia, vel ab Ecclesia ab accusando fuere remoti. Jus civile vetustum Romanorum á cujus disciplina in hac parte fere recessum non fuit in Ecclesia, excluserat ab accusando eos qui de publico crimine accusati sunt, pendente judicio, vel qui de calumnia convicti alias fuerant, facile litigantes, et quomodocumque suspecti, quorum numero recenseri jure possunt, qui graves cum accusato inimicitias gerunt, denique omnes infames; quod etiam fuit sacris canonibus

comprobatum, can. 4. caus. 3. quaest. 5., can. 1., et seq. caus. 3. quaest. 10. can. 1., et sequent. caus. 3. quaest. 11., can. 1. caus. 4. quaest. 1., cap. 7. 10., et 13. de accusation. Praeterea erat, qui non admittebantur ad accusandum ex causa reverentiae in reum debitae, aut singularis necessitudinis inter reum, et accusatorem. Hinc nec parens filium, nec filius parentem, nec servus dominum, nec familiaris familiarem accusare poterat, l. 20. cod. de his, qui accusare, immo nec frater fratrem, sororemve, nisi ageretur de levioribus delictis, l. 8. cod. eod. tit., aut de haereseos crimine, in cujus accusatione multa singularia recepta sunt ad exemplum criminis laesae majestatis, cap. 14. de praesumption. Singularis etiam benevolentia, ac necessitudo impediebat, ne maritus uxorem accusaret, excepta tamen adulterii causa, in qua sine ulla dubitatione etiam singulari jure mariti vir accusare uxorem poterat; et quamquam eadem facultas civili Romanorum jure denegaretur uxori adversus maritum adulterum, l. 1. cod. ad leg. Jul. de adulter., aliter tamen receptum deinde fuit ex canonum disciplina, can. 4. caus. 32. quaest. 4. De feminis generaliter cautum erat, ne ad accusandum admitterentur, nisi suam, aut suorum injuriam prosequerentur, can. 1., 2. 3. caus. 15. quaest. 4., l. 4. 9. 14. cod. de his, qui accusare. Quod si de jure in Ecclesiam, vel ab Ecclesia invecto sermo sit, quaeri primum potest, an excommunicati, inde, an Monachi possint ad accusandum admitti, denique, an Clerici Praelatos suos, an laici Clericos, an é converso Clerici laicos valeant accusare.

Ut de excommunicatis primum loquar, generale principium est, eos, qui ad universitatem minime pertinent, accusare non posse; quod pendet ex altiore principio: nimirum accusatio, quae datur unicuique de populo, ideo datur, ut nomine universitatis adversus reos agatur. At nomine universitatis agere nequit, seu universitatis personam sustinere non potest, qui non est in universitate. His positis, tota quaestionis definitio pendet ex investigatione, an excommunicati sint in Ecclesia, an minus. Distinguendum profecto est inter eos, qui proprie anathematizati dicuntur, quales sunt haeretici, aut qui ex aliis causis extra causam haereseos post excommunicationis censuram in eadem insorduerunt; atque inter eos, qui non anathemate, sed censura excommunicationis notati sunt, et proprie, ac simpliciter excommunicati necdum insordecentes apellantur. Ista distinctio clarius tradetur in posteriore tractationis parte, ubi erit de excommunicatione disserendum. Igitur qui anathematizati sunt ob haeresim, vel qui ob alias causas post excommunicationis

censuram per annum in ea insorduerunt, penitus extra Ecclesiam sunt. Etenim excommunicati insordescentes haereticis aequiparantur: proindeque non admittuntur ad accusandum, can. 36. 37. caus. 11. quaest. 3. cap. 13. vers. *Qui autem* de haereticis, cap. 7. eod. tit. in 6. Ad hos autem pertinere puto canones 6., et 7. caus. 3. quaest. 4., uti canonum ipsorum, quaecumque sit illorum auctoritas, verba demonstrant. Ad rem Constantinopolitana I. Synodus, et generalis ita definivit in can. 3. *Ut primum quidem haereticis non liceat orthodoxos Episcopos de rebus ecclesiasticis accusare. Haereticos autem dicimus, et qui olim ab Ecclesia ejecti sunt, et qui sunt postea a nobis anathematizati.* Addidit idem Concilium, idipsum esse et de schismaticis dicendum; etenim vix schisma esse potest, aut olim vix shisma erat, quod non foret cum haeresi junctum. Dubitari tantum potest de iis, qui censura tantum excommunicationis perculsi sunt, et nec haeretici sunt, nec haereticis ob insordescentiam comparati. Equidem isti adhuc communionis ecclesiasticae jura in radice, ita dixerim, retinent, argumento capituli 3. 4., et 5. de Cler. excomm. ministr., usu tamen eorumdem jurium interdicuntur. Eam ob rem, licet accusandi adhuc habere videantur, accusare tamen nequeunt, quasi quodam facti impedimento irretiti. Ad rem ita prosequuntur Constantinopolitani Patres in can. 3. modo laudato: *Praeterea autem etsi aliqui eorum ab Ecclesia ob aliquas causas prius condemnati, et rejecti, vel excommunicati fuerint, sive ex clero, sive ex laicorum ordine sint; nec iis licere Episcopum accusare, priusquam proprium crimine absterserint.* Idipsum statuerunt Patres Carthaginenses in can. 1. caus. 7. quaest. 1., et recentioribus saeculis rescripsit Innocentius III. in cap. 20. de accusat. Liquet inde, exitu quidem inspecto aeque removeri excommunicatos, atque anathematizatos ab accusando; interea tamen discrimen inter utrosque intercedere, quod anathematizatus removeatur ex natura judicii publici, quod non admittit constitutos extra universitatem, excommunicatus autem removeatur impedimento quodam, quo, utut agendi jus habeat, detinetur tamen interea, ne in judicio agat.

An Monachi ab accusando repellantur, Gratianus quaerendum censuit post canonem 52. caus. 2. quaest. 7., et postquam duo recensuit monumenta in can. 53., et 54. quorum primum Hadriani collectioni, alterum Pelagio II. tribuitur, et ex quibus deduci videbatur, Monachos accusare non posse, de more suo ad distinctionis confugit, concludens, Mo-

machum accusare valere *ex necessitate charitatis, non ex praesumptione temeritatis.* Nolo inquirere in Gratiani doctrinam; nam forte exinde deduceretur, an Gratianum nihil singulare de Monachis ad accusandum accedentibus tradidisse; aut si singulare quidquam censuit á Monachis veluti in solitudine consistentibus observari oportere, concessisse, caeteris accusandi facultatem etiam *ex praesumptione temeritatis*, quod nedum á scriptis canonibus, seu et á recta ratione perquam alienum est. Potius consisto in monumentis á Gratiano descriptis in canone 53. sub Hadriani nomine legitur: *Placuit eorum accusandi Sacerdotes, et testificandi in eos vocem obstruere, quos non humanis, sed divinis vocibus mortuos esse scimus, quia vocem funestam interdici* (ita legendum est, non *interdici*) *potius, quam audiri oportet.* An de Monachis concepta haec verba sint, divinitatis est: tantum dicitur, non esse audiendam in judiciis vocem funestam eorum, qui divinis legibus mortui sunt. Symbolica haec mortuorum mentio de haereticis potius, aut similibus perditis hominibus facta intelligeretur. Haec sententia legitur in Capitularibus Francisci libr. 7. cap. 440., quin tamen adpareat, eam quoquomodo ad Monachos pertinere. Quod si colector Capitularium id derivavit ex capitulis Hadriano tributis, et capitula Hadriani vulgo habentur veluti fragmenta, et centones mercium Isidori Mercatoris, quid mihi elaborandum est, ut in id curiosius inquiram? Correctores Romani jam adnotaverunt, similia verba reperiri in epistolis et Stephano, et Melchiadi á Mercatore adscriptis; immo adjecerunt, in capitulis Hadriani haec verba esse subsequentia: *Quoniam infidelis homo mortuus est in corpore vivente,* quibus inducatur, auctorem illius monumenti nomine mortuorum symbolice intellexisse non Monachos, sed infideles, aut similis generis perditos homines, argumento canonis 6. caus. 3. quaest. 5. Video tamen, unde verba mutuatus fuerit auctor canonis, scilicet ex l. 3. cod. Theodos. ne praeter crimen majestatis, translata in codicem Justinianeum, l. 20. de his, qui accusare, ubi cum familiaribus, aut servis prohiberetur, ne crimen domini in judicium deferrent, excepto crimine laesae majestatis, additum est: *Vocem enim funestam intercidi oportet potius, quam audiri.* Quae leguntur in can. 54. sub nomine Pelagii, praeterquamquod laudata Pelagii epistola est commentum Mercatoris, nec in eadem quidem Pelagii epistola habentur. Tantum ibidem ista leguntur: *Similiter et omnes, quos divinae leges mortuos appellant, submovendos esse ab eadem accusatione, et publicae poenitentiae submittendos judicamus;* can. 6.

caus. 3. quaest. 5., quae sane verba consonant cum verbis canonis praecedentis, et longe posita sunt á proposita disputatione. Quidquid tamen sit de monumentis hujus generis, Monachos ab accusationibus removeri, receptum fuit, cap. 11. de accusat., nec injuria, propterea quod in recessu, et solitudine tota sita est illorum vita, nunquam judiciis publicis implicanda; ac licet Monachi pars sint universitatis, universitatis tamen negotia gerere, et in accusando universitatis sustinere personam, non visum fuit solitariis hominibus accomodatum. Interea tamen exceptio probanda fuit, si de criminibus ageretur ab Abbate, seu á Praeposito Monasterii, caeterisque Monachis admissis, praesertim ubi utilitas Monasterii, aut Monachorum graviter laederetur, cap. 3. 11., et 26. de accusation. Id enim singulari jure interest eorumdem Monachorum, et consentaneum visum est, uti in caeteris causis, ita et in hoc accusationum genere Monachos vice Monasterii fungi, et deferendo agere. Quod adeo verum est, ut officio judicis cogi Praelatus possit, ut de rebus monasterii accusanti Monacho expensae necessariae tribuantur, ad controversiam sustinendam, dicto cap. 11.

An Clerici Praelatos suos gravium criminum reos accusare valerent, disputatio fuit primum concitata, quum lucem adspexerunt Mercatoris Pseudodecretales: Ut enim certissimum est, hanc accusandi facultatem usque ad saeculi septimi finem Clericis fuisse concessam, ita certum est, passim in epistolis Isidorianis eamdem fuisse denegatam. Num ergo dicere sufficiet, disciplinam ab Isidoro insinuatam rejici oportere, et veteris potius judiciorum ecclesiasticorum consuetudini adhaerendum? Declamantis id esset, non Interpretis, i amo, et declamantis in inanem aerem, cum, licet Mercatoris decretales spuriae sapientum omnium judicio sint, in parte tamen novae stabiliendae doctrinae occasionem praebuerint. Itaque pro certo ponens, quod in confesso apud eruditos est, Isidorianas epistolas supposititias existimari, demonstrabo potius, primum, quaenam occasio esse potuerit Mercatori, ut Clericos á Praelatorum accusatione rejiceret; deinde, quot ambagibus rem Isidorus involveret, dum foret disciplinam veterem eversurus; postremo, quis exitus fuerit tantae contentionis: his enim inspectis, uno obtutu et antiqua, et media, et postrema Ecclesiae disciplina observabitur. Primis Ecclesiae saeculis passim vigebat, ut ad continendos Praelatos in officio ipsi á Clericis, dum criminum rei forent, accusarentur; atque eo potissimum pertinebat conventus Episcoporum in Conciliis Provincialibus, in quibus deferentibus Clericis

coram Metropolitano, et Suffraganeis causae Episcoporum agitabantur, nec dubitabant Provincialia Concilia, ubi utilitas publica postularet, etiam reos Episcopos de gradu dejicere. Sexcenta possent in hanc rem referri veterum Synodorum monumenta. Erit tamen pro omnibus canon Sardicensis in can. 36. caus. 2. quaest. 6., ubi datur Episcopo in Provinciali Concilio damnato, ac dejecto facultas Romanum Pontificem appellandi. Id aegre tulerunt Episcopi quidam sibi nimium indulgentes, proindeque isti moliti sunt, ut, si fieri posset, severam hanc, ut ipsi videbatur, disciplinam evaderent. Qui Isidori Mercatoris nomen assumpsit, aut fuit unus ex istis Episcopis, aut certe voluit alicui ex his Episcopis rem gratam facere. Commentitias ipse edidit veterum Pontificum epistolas, quas pene universas talibus sententiis respersit, quibus traderetur, Episcopos non esse á Clericis accusandos. Has decretales statim vulgavit Ingilramnus Metensis, et ipse Episcopus, ex quo latius per Episcoporum manus vagari coeperunt. Quidam interea eas festive exceperunt, ut liberius ecclesiastica in clero negotia gererent, nullas veriti Clericorum inferiorum accusationes. Multi ad honorem Episcopalis Ordinis rati id pertinere, facile comprobarunt. Plerique decepti inscriptionibus nominum, quibus eadem epistolae decorabantur, fictionis ignari, contradicere non audebant, ut antiquitati et sanctitati illorum Pontificum, quibus tribuebantur, nihil detraherent. Profuerunt impostori adjuncta temporum; videlicet tum primum Occidentale Imperium mutavit faciem, illud suscipiente Carolo Magno, qui et de Episcopali dignitate magnifice sentibat, et quidem jure; et facile censuit, eas epistolas vere esse Pontificum, quorum nomina praeseferebant. Soli Archiepiscopi numero pauci conquerebantur, qui exinde intuebantur, et suam, et Provincialium Synodorum auctoritatem non leviter minui, quamquam et nonnulli Episcopis conniverunt, rati exinde se subtrahi ab accusationibus, quae deferri coram Primate ad Nationale Concilium potuissent. Viguit diutius controversia, uti liquet in conspectu canonis 1. dist. 19., et ex celebribus dissidiis, quae interfuerunt inter duos Hincmaros, patruum et nepotem, unum Rhemensem Archiepiscopum, alterum Episcopum Lugdunensem. Mirum est, quot figuris novam hanc disciplinam adumbraverit Mercator: modo enim ajebat, Clericos esse veluti Episcoporum filios, Episcopos venerandos esse veluti patres, inhonestum autem filio esse adversus patrem accusationem intendere, exemplo Cham filii Noe, ideo divina maledictione damnati, quod paternum delictum minime te-

xerit, can. 9. 12. 16. caus. 2. quaest. 7. can. 8. caus. 6. quaest. 1. Argumentum urgebat ex eo, quod summa iniquitas esset accusare fratres, can. 16. caus. 6. quaest. 1., ut concluderet, iniquiorem esse accusationem in patrem. Adjiciebat his, majorem natu á minoribus accusari non posse, juxta praeceptum Apostoli 2. ad Timoth. cap. 5. *Seniorem ne increpaveris*, can. 11. 52. caus. 2. quaest. 7., can. 20. caus. 5. quaest. 1. Insuper ajebat, ab ovibus pastores reprehendi non posse, quasi Episcopi mutorum essent animalium duces, can. 13. caus. 2. quaest. 7., can. 9. caus. 6. quaest. 1. Abutebatur insuper passim Christi mandatis, vel ubi dictum est in Evangelio: *Qui vos tangit, me tangit*, vel ubi dictum est in sacris literis: *nolite tangere Christos meos*, can. 15. caus. 2. quaest. 7., ac denique ajebat, aliquando ex divina providencia fieri, ut á malis Episcopis regantur Ecclesiae ad puniendos populos, aut cleros, qui propterea id debent demisso animo sustinere, can. 1. caus. 2. quaest. 7., can. 8. 13. 15. caus. 6. quaest. 1. Haec et alia similia urgebat Mercator, unicam tantum subjiciens exceptionem, cum scilicet Episcopi á fide erravissent, can. 8. 13. caus. 2. quaest. 7. Interea vero Mercator, quasi in rebus omnino novis producendis adversus communem disciplinam haesitans, variis sese involucris implicabat; neque enim potuit in eo proposito ubicumque consistere, idemtidem scribens, difficilius admittendas esse Episcoporum accusationes, seu tum admittendas esse, cum qui accusat, bonae sit opinionis, et jam privatim Episcopum admonuerit, et non odio, non calumnia, non temeritate accesserit ad accusandum, can. 16. 17. 18. 19. 21. 23. 39. 52. caus. 2. quaest. 7. Majoribus involucris irretiti fuerunt recentiores in conspectu tot monumentorum, quorum aliqua vel ab Isidoro deprompta, vel Isidorianis mercibus consentanea Clericos ab Antistitum accusatione removerunt, aliqua é contrario, Clericos ad id officium admiserunt, qualia erant monumenta Isidoro antiquiora, can. 20. 22. 28. 43. 44. 45. 46. 47. 49., et 57. caus. 2. quaest. 7. cap. 20. caus. 12. quaest. 2.. Immo et recentioribus saeculis fuerunt receptae hujus generis accusationes, quamquam obtinuerit, Episcoporum crimina ad Pontificem Maximum deferri, quemadmodum liquet passim ex collectionibus Decretalium, inter caetera ex cap. 15. de accusation, adeo ut Interpretes in conspectu Isidorianae disciplinae passim tradiderint, ac receperint, eam ita esse temperandam, ut ad eas demum species contraheretur, quibus Clerici adversus Episcopum odio quodam, aut obedientiae taedio ad accusandum devenissent, quod sane non est novam

Isidori disciplinam in hac parte Clericorum admitendorum vel rejiciendorum recipere, sed perpetuam disciplinam canonum confirmare, aut instaurare.

Ea ipsa principia, quae jaciebat Isidorus Mercator ad Clericos minores, seu subditos á majorum seu Praelatorum accusationibus repellendos, suadebant, ne laici Clericos accusarent. Proinde Mercator, ne sibi minime constans videretur, manifeste tradere debuit, non esse excipiendam laicorum adversus Clericos accusationem, can. 1. 2. 3. 5. 6. 8. 9., et passim caus. 2. quaest. 7., ubi multa recensentur Pseudodecretalium Isidorianarum fragmenta. Mutari exinde coepit saeculo octavo vetus judiciorum disciplina. At inde gravissima in Christianam rempublicam incommoda derivaverunt. Imprimis enim Clerici plures nullas amplius veriti laicorum accusationes, ansam liberius delinquendi arripuerunt; neque inverosimile est, ex hac etiam causa profluxisse morum depravationem, ac corruptelam, qualem in Clericis saeculo nono, decimo, et undecimo lugere Ecclesia debuit, quemadmodum historici universi testantur. Secundum cum laici nosset, sibi interdici accusatione Clericorum, alias autem sua interesse putarent, certos quorumdam Clericorum excessus puniri, ipsimet sine judice vindictam sumebant, unde undecimo saeculo eousque deventum est, ut Arnaldus Brixiensis praedicaret palam, insequendos esse Clericos, percutiendos, caedendos, atque mactandos, qua in re multos habuit traditionis suae sectatores, quod occasionem dedit ferendo canoni 29. caus. 17. quaest. 4. in Concilio Lateranensi Innocentii II. adversus percussores Clericorum. Immo et temporibus Innocentii III. inventi fuerunt Ecclesiarum Patroni, Advocati, seu vicedomini, qui Clericos in beneficiis institutos mutilarent, atque occiderent, uti refertur in cap. 12. de poenis. Tertio cum laici nossent, in Episcopalibus judiciis se non audiri, si Clericos accusarent, Episcopalia judicia declinabant, et coram publicis Magistratibus Clericos accusabant, gnari apud publicos Magistratus nullam habitum iri rationem Pseudodecretalium Isidorianarum, cap. 17 de judiciis. Interea duodecimo saeculo viri Ecclesiastici non audebant ab Isidoriana disciplina recedere, vel quod jamdiu in foro recepta fuerat, vel quod multi sibi persuadebant, non suppositítias, sed genuinas esse decretales epistolas á Mercatore evulgatas; atque inter caeteros Alexander III. in rescriptis suis respondit, non esse laicos ad accusandos Clericos admittendos, cap. 14. de testibus, cap. 10. de accusationibus, quamquam idemtidem quaedam exceptiones adver-

tus generalem regulam admitterentur. Primum Innocentius III. Isidorianam disciplinam relaxandam duxit in cap. 17. de judiciis, ne distraherentur judicia Clericorum, et á foro ecclesiastico ad fora publica deducerentur, ita rescribens: *Praecipiatis ex parte nostra Praelatis, ut laicis de Clericis conquerentibus plenam faciant justitiam exhiberi.... ne pro defectu justitiae Clerici trahantur á laicis ad judicium saeculare, quod omnino fieri prohibemus.* Ac tandem duce Innocentio III. relaxari adeo coepit Isidori disciplina, ut multae exceptiones inducerentur, et fere tot, quod sufficerent ad restituendam veterem disciplinam, et Isidori traditiones fere abolendas. Hinc primum vulgare fuit dicere, quod etiam ante Innocentium III. tradebatur, posse laicos adversus Clericos instituere accusationem, si laici suam, aut suorum injuriam persequerentur, canone 2. caus. 4. quaest. 6., dicto cap. 14. de testibus; secundo eam facultatem fieri laicis in crimine haereseos, can. 8., et 13. caus. 2. quaest. 7., tertio in crimine laesae majestatis, can. 4. caus. 15. quaest. 3; quarto exceperunt crimen sacrilegii, recepta Gratiani doctrina tradita in vers. *Qui autem* post canonem 29. caus. 17. quaest. 4.; quinto adjecerunt crimen simoniae; argumento capituli 7. de simonia; sexto fundatoribus, vel fundatorum haeredibus concessa fuit facultas accusandi Clericos, aut Praelatos impositis fundationum legibus non satisfacientes, canone 60. caus. 16. quaest. 1., can. 32., et 34. caus. 16. quaest. 7.; septimo denique traditum est, potuisse á quocumque Clericos accusari de crimine notorio, ex quo Clerici ipso jure infamiam contraxissent, argumento capituli 24. in fine de appellationibus, et l. 1. cod. de quaestionibus.

An é contrario Clerici admittantur ad laicos accusandos, vix disputari posse videtur, cum aperta sint canonum monumenta. Distinguere oportet, an in ecclesiastico, an in publico civili foro sit instituenda accusatio. In foro ecclesiastico, ubi poenae, aut censurae ecclesiasticae reorum coercendorum causa infliguntur, nullibi prohibetur Clericis, ne laicos accusent, immo et id expresse permittitur, can. 7. caus. 2. quaest. 7., can. 1. 2. 3. caus. 6. quaest. 2. Neque in contrarium adferri potest aut canon 6. caus. 2. quaest. 7., aut canon 9. caus. 11. quaest. 1., praeterquamquod enim haec monumenta sunt Mercatoris, liquet, in dicto canone 9. non agi de judiciis ecclesiasticis, sed de judiciis publicis laicorum; in dicto autem canone 6. praecipuus scopus auctoris erat demostrare, non esse admittendos laicos ad accusationem Clericorum, ex eo quod Clerici non admitterentur ad laicos accusandos: quasi ita diceretur: ante laicos Ma-

gistratus non licet Clerico laicum accusare; ergo é converso ante Episcopos non licebit laico Clericum accusare. De vi hujus argumentationis non est, quod quaeram. Sufficit indicavisse Mercatoris voluntatem, ut qualis ejusdem sententia fuerit, colligatur. Quod si agatur de publico civili foro, cum ab hoc vacare Clerici jubeantur, nec pro alio postulare sinantur etiam in causis civilibus, nisi suam, aut suorum, aut Ecclesiae causam agant, cap. 1. 2., et 3. de postulando, potiore jure removentur in criminalibus negotiis vice reipublicae sustinere personam accusatoris, ne á lenitate Clericali deflectant; cum semper consueverint Clerici pro reis criminum apud Magistratus intercedere potius, quam de sumenda vindicta sollicitudinem gerere, can. 30. caus. 23. quaest. 8. Exceptio tamen est, quum Clericus vellet aut suam, aut Ecclesiae injuriam persequi, et periculum, quod ex aliena pravitate aut sibi, aut Ecclesiae imminet, evadere querela apud Judicem proposita, cap. 8. de foro compet., dummodo tamen protestetur, se poenam sanguinis non intendere, quidquid deinde Judex ex officio suo sit pronuntiaturus, uti salubèrrime statuendum voluit Bonifacius VIII. in cap. 2. de homicid. in 6.

Quando vero superius dictum est, accusationem non aliter fieri consuevisse, quam interveniente legitima accusatoris inscriptione, colligitur, absentes per literas, aut per procuratores accusare non potuisse, can. 5. caus. 2. quaest. 8., can. 1., et seq. caus. 3. quaest. 9., cap. 15., et 16. de accusation., cap. 31. de simonia, nisi tamen ageretur de criminibus, uti vocant Pragmatici, mixtis qualia sunt, in quibus et publica, et privata vindicta versatur, quemadmodum est crimen adulterii, ubi vir, aut uxor accusent, cap. 5. de procurator., et crimen abigeatur, l. un. cod. de abigeis, aut nisi ageretur de criminibus levioribus, argumento l. 6. ff. de accusation., juncta l. 9. §. 3. ff, de offic. Procons. Multa alia non memoro ad Romani juris disciplinam pertinentia, quae commodius tradenda relinquo civilium legum Interpretibus.

Haec, quae ex vetere judiciorum disciplina vigebant, hodie fere exoleverunt, quoniam tres tantum posteriores supersunt modi deferendi in judicium crimina, denuntiatio, exceptio, et inquisitio. Denuntiatio est simplex delatio criminis sine inscriptione, cap. 16. de accusation., unde fit, ut competens Judex ex officio in crimen inquirat, quin denuntiator vices actoris sustinere cogatur. Et quidem denuntiatione facta, ex arbitrio prudentis judicis pendebit, an ad inquisitionem procedendum sit, an minus, quod facile erit augurari, seu ex qualitate denuntiantis, seu ex

qualitate illius, contra quem denuntiatum fuerit; et cum inquisitioni locus fiet, actoris vices geret ex officio, qui vulgo á Pragmaticis Promotor Fiscalis appellatur, seu Procurator, seu Advocatus Fisci, derivato nomine á veteribus Advocatis Fisci, quorum mentio fit in l. 5. §. 13. ff. de his, quae ut indignis, l. 8. cod. de advocatis diversorum Judicum, et in l. 8. cod. de advocatis diversorum judiciorum. Si denuntiatio cum accusatione conferatur, adparet statim, utramque in paucis congruere, in pluribus distare. In eo uno utraque congruit, quod quemadmodum personae infames, et extra Ecclesiae communionem sitae, aut ejectae, immo et quaecumque de calumnia evidenter redargui possunt, aut etiam gravi calumniae suspicione notantur, ab accusando repelluntur, ita repellantur quoque á denuntiando, cap. 19., et 20. de accusation. Quod tamen de infamibus, et excommunicatis dictum est, exceptionem habet in gravissimis quibusdam facinoribus, quorum respectu publica utilitas denuntiationum leges paulo relaxandas suasit, ut illa facilius detegerentur ad avertenda gravia in Christianam rempublicam emergentia pericula; quoties nimirum id speciali lege statutum est, uti contingit in crimine haereseos, can. 26. caus. 2. quaest. 7., et in crimine simoniae, cap. 3. 7. 31. de simonia. Distat utraque in eo primum, quod licet accusator teneatur nomen inscribere, et actoris loco causam instituere, et persequi usque ad sententiae pronuntiationem, denuntiator tamen denuntiatione facta ab omni hujusmodi obligatione sit immunis, cum denuntiationem excipiat inquisitio, in qua ex officio vices actoris gerit Promotor Fiscalis. Tantum exceptio est respectu ejus, qui non ex officio denuntiat; nam postulante reo debet monumentum suae denuntiationis scripto nomine in curia saltem clam, et in occulto exhibere eatenus, quatenus rei absolutione secuta extra ordinem puniatur, si adparuerit, per calumniam denuntiavisse, argumento cap. 1. de calumniator., nisi crimen opponatur non causa inferendae poenae, sed ne quis ad sacra officia promoveatur, cap. 16. de accusat. Distat secundo in eo, quod accusator quomodocumque suspectus removendus sit ab accusando; non tamen removeatur á denuntiando, qui non gravissime suspectus sit: siquidem etiam si des mihi denuntiatorem valde quidem, sed non omnino suspectum, adhuc recipi poterit denuntiatio, ita tamen, ut Judex exinde examinet rerum, et personarum, caeteraque hujus generis adjuncta, quibus pensatis ad judicium inquisitionis progrediatur, non ut statim inquisitionem incipiat. Distat tertio in eo, quod finis praecipuus accusationis est publica vindic-

ta, seu poenae illatio; finis autem denuntiationis potius est emendatio rei, atque correctio, cap. 16. de accusation. Quamobrem erit in hac parte observandum Evangelicum fraternae correctionis mandatum, de quo apud Matthaeum cap. 18., et apud Lucam cap. 17., juxta quod, si spes emendationis sit, privatim primum monendus erit reus, et tum demum, nisi resipiscat, deferendus, cap. 20. de accusat., cap. 31. de simonia, nisi tanta sit, et adeo urgens Ecclesiae necessitas, et utilitas, ut denuntiatio in longius tempus differatur. Distat denique in eo, quod accusare unicuique licet, nemo fere tenetur; denuntiare autem semper licet, sed aliquando quisque conscius etiam debet, quotiescumque quis aut generali lege, aut singulari praecepto, seu edicto publico admonetur, et obligatur. Generali lege praeceptum est, ut denuntietur crimen simoniae, extrav. 2. in fine de simonia; item crimen haereseos ex constitutione *Noverit* 10. Innocentii IV. in Bullario, ac denique crimen sollicitationis juxta constitutionem famigeratam Gregorii XV. die 30. Augusti anni 1622. Hanc ad rem adnotanda est regula a S. Thoma praestituta in 2. 2. quaest. 33. art. 7. in corpore scribentis, in criminibus etiam occultis fraternam correctionem judiciali denuntiationi minime praemittendam, quinimmo illa confestim judici deferenda esse, quoties ejus generis sint, ut etiam in occulto ad spiritualem proximorum perniciem tendant. Singulari praecepto, aut edicto publico quis ad denuntiandum obligatur, quando fiunt in Ecclesia proclamationes, aut causa matrimonii, aut causa suscipiendorum ordinum, aut causa rerum furto subreptarum, quas postremas *monitoria* nostri appellant, de quibus inferius sermo habebitur, argumento capituli 3. de clandest. desponsat., canonis 11. dist. 61., et capituli 4. de furtis.

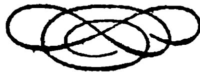
Exceptio est oppositio quaedam aut similis, aut alterius criminis a reo facta adversus accusatorem, aut testem, ut eum ab accusando, vel testimonium ferendo repellat. Id contingere solet, quum ex. gr. maritus uxorem de adulterio accusat ad finem divortii, et uxor e contrario allegat, maritum pari fuisse crimine inquinatum, cap. 6., et 7. de adulteriis. Hinc liquet, finem exceptionis non illum esse, ut ab eo, contra quem excipitur, publica vindicta sumatur, sed ut ne contra accusatum quidquam agere valeat: quamobrem etiam si crimen ab excipiente probetur, non erit ad ordinariam criminis poenam inferendam deveniendum; sed tantum cohibebitur reus criminis, ne susceptam controversiam prosequatur, cap. 2. in fine de ordine cognitionum, cap. 1. de exception. Ad hanc

rem jure optimo rescripsit Innocentius III. in cap. 23. de accusation., non esse ab jure beneficii quaestio repellendum eum, adversus quem non instituta criminis accusatio fuisset, sed crimen in modum tantum exceptionis oppositum.

Denique inquisitione crimina in judicium deferuntur, quum Judex ex officio nemine accusante, vel denuntiante, in reum criminis quaestionem facit, et jurisdictionem suam exercet. Duplex autem est inquisitio, nimirum generalis, et singularis. Generalem inquisitionem appellant nostri, quam faciunt Ecclesiarum Praelati statutis temporibus, seu dioecesim visitando, seu Synodum celebrando, palam investigantes, immo et populum, clerumve interrogantes de admissis criminibus, et de reis, quos puniant, aut certa ratione coerceant, can. 11. caus. 10. quaest. 1., cap. 25. de accusation., cap. 29. de praebend., cap. 13. vers. *Adjicimus* de haereticis, cap. 1., et 13. de offic. jud. ordinar. Et quidem invicem cohaerent duo illa Antistitum officia, primum visitandi Ecclesias, alterum celebrandi Synodum, et dum utroque funguntur, rite, recteque modo in visitatione singulis consulunt, modo in Synodo Ecclesiarum universitati prospiciunt, quod utilissime fit in crimina, et reos criminum inquirendo, atque animadvertendo. Quum vero olim singulis saltem annis et visitatio fieret, et Synodus celebraretur, singulis quoque annis generalis inquisitio fiebat. Atque antiquissimis saeculis res haec universa in prudentiam Antistitis conferebatur, nulla certa praestituta inquirendi formula. At deinde ad magis, magisque excitandum Antistitum officium operae pretium duxere nonnulli canonum Collectores certam formulam describere, quam Antistites aut visitando, aut Synodum habendo sequerentur. Non memoro canonem 7. caus. 35. quaest. 6., in quo inquisitionis in Synodo habendae mentio fit, etenim perperam hic adscriptus fuit Eutychiano Papae, quando depromptus erat ex collectionibus canonum longe recentioribus. Primum, quod ego novi, adparet certa inquisitionis generalis formula apud Reginonem Prumiensem noni saeculi Collectorem, qui eam exhibet initio libri 1. de ecclesiasticis disciplinis, in quinque supra nonaginta capita distributa, ex qua liquet, duplicem fuisse ejus inquisitionis finem, nimirum imprimis, ut Clerici, et laici, de quorum moribus identidem inquirebatur, in officio continerentur; deinde ut rei, si qui reperirentur, poenam luerent. Placuit passim Reginonis industria, quem propterea multi imitati sunt, similes formulas describentes adjuvandorum Antistitum gratia. Unde et saeculo undecimo Burchar-

dus Wormaciensis parem formulam descripsit initio sui Decreti distributam in 67. capita; nec defuerunt, qui similem etiam ederent, et Leoni IV. Pontifice Maximo adscriberent. Caeterum á saeculo undecimo dici potest, disciplinam hujus generalis inquisitionis fuisse in tota fere Occidentali Ecclesia receptam. Specialis, seu singularis inquisitio dicitur, cum Praelatus ex officio in certum crimen admissum, vel in certam personam delinquentem inquirit, vel post alicujus denuntiationem, vel post inquisitionem generalem factam indicato reo, vel ex fama, seu rumore publico ferente, aliquem gravis criminis reum extitisse, qua in specie nemo non videt, Procuratorem, ut vocant, Fiscalem, vice fungi accusatoris, juxta ea, quae modo observabam, can. 6. caus. 2. quaest. 5., cap. 22. de sentent., et re judic., cap. 1. in fine de officio Custodis, cap. un. vers. *Sane* de censib. in 6. Adeo autem verum est, publicam famam inquisitionis judicio causam dare, ut licet duo, vel tres, vel etiam plures testes dixerint aliquem diffamatum, non inde tamen locus inquisitioni fiat, nisi aliquid sinistri de reo in publico audiatur, cap. 19. 21. §. ult., et cap. 24. de accusation., quamquam in ea specie locus fiat indicendae pugnationi secundum arbitrium judicantis. Hodie haec inquisitio ex generali consuetudine facta est ordinaria, cum olim extra ordinem fieret in subsidium accusationis, id est, cum accusator deficeret, ita ut accusatore accedente inquisitio irritaretur, argumento capituli 19. de accusation. In hoc ipso inquisitionis judicio observandum est, fieri locum poenae ordinariae per judicem infligendae in reum, quoties tale crimen admissum proponatur, quod suscepti ordinis executionem, aut retentionem beneficii etiam post peractam poenitentiam impediret; alioquin universa ex judicantis arbitrio, et humanitate poenam moderaturi pendere. Perspicue id definitum fuit ab Innocentio III. in cap. 21. de accusationib. Quaesitum fuerat, an ecclesiasticus judex inquisitione suscepta, probatoque in judicio crimine, poenam á canonibus indictam moderari ex aequitate valeret. Distinguendum voluit Innocentius, et ait, ubi tale sit crimen, quod ipso jure executionem suscepti ordinis, ac beneficii recentionem perpetuo impediret, quemadmodum contingit in crimine homicidii, aut simoniae, non esse in potestate Episcopi modetari poenam: ubi enim poena ipso jure indicta est, et reus statim ac crimen admisit, in poenam incidit potestate legis, lex ipsa quodcumque officium judicis praevenit, ac sententia judicis tantum declaratoria est, id est, indicans, quam reus ex lege poenam incurrerit. Notari debet Innocentii formula, dum ait, *hoc casu*

erit, sicut in accusationis judicio procedendum. Supponit enim, in judicio accusationis judicis officium esse omnino ad summos juris apices exigendum, ita ut judex poenam nequeat moderari, sine ullo delictorum discrimine, sed debeat in universis criminibus eam poenam infligere, quae lege decernitur. Contra tamen respondit esse observandum in judicio inquisitionis, quoties talis poena ab jure praestituatur, quae nec ordinis suscepti executionem, nec retentionem beneficii perpetuo impediret, in his enim causis inquit, discretioni judicantis, si poenam moderari voluerit, nonnihil esse indulgendum. Si causam quaeras, quare in judicio accusationis rigidius, in judicio inquisitionis mitius agatur, ego dicam, in judicio accusationis non tam aequitatem, quam aequabilitatem esse servandam; et quando accusator, si in probatione deficeret, talione puniebatur, seu plecti poterat ea poena, quam in reum inferendam dicebat, minime decuit, reum convictum mitius plecti, ne rei gravis criminis melior causa videretur, quam accusatoris ad tuendam rempublicam periculo suo conantis. At in judicio inquisitionis, cum deficiat accusator, qui suo periculo crimen objiciat, nulla est ratio, ex qua aequitas, et prudentia rerum, et poenarum moderatrix locum habere nequeat. Quod si adhuc urgeas, usuvenire in judicio inquisitionis, ut sint in eo denuntiatores causam judicio dantes etiam puniendi, si per calumniam ad denuntiandum accedant; reponam ego, imprimis non semper denuntiatores puniri, sed tum demum, cum de calumnia constet. Quid enim, si reus absolvatur ex eo tantum, quod liquidae non fuerint criminis probationes? Accusator in hac specie olim puniebatur: punitos denuntiatores minime legimus. Deinde poena denuntiantium calumniatorum ex arbitrio judicis plurimum pendet. Ergo etiam pendere ex judicis arbitrio poterit poena reorum, ubi judicium ab inquisitione coeperit, utut inquisitionem denuntiatio praecesserit, quin judicis aequabilitas dissolvatur.

CAPUT V.

De condemnatione, vel absolutione, vel purgatione reorum.

Huc referendi sunt titulus 18. libr. 2., tituli 2. 22.
34., et 35. libr. 5.

ET facile est, et plenum publicae utilitatis negotium leges poenales ferre adversus reos scelerum, aut delictorum. Difficile autem semper visum fuit, et plenum periculi, post latas leges in singulares criminum, delictorumve reos pronuntiare sententiam, ob varias, quae occurrere passim solent, facti dubitationes; qua in re jamdiu in adagium abivit, satius esse in dubio non damnare eum, qui reus forte sit, quam poenis innocentem affligere. Ut caute ad damnationem reorum procedatur, tria sunt generalia jacienda principia Primum est damnari jure reum, cum propria sincera confessione se reum esse adfirmavit. Alterum est, tunc etiam jure reum damnari, cum est convictus. Postremum est, sententiam damnationis non statim paratam executionem habere, quousque aliqua appellationis causa proponatur. Merentur haec singulares observationes.

Imprimis generaliter verum est, reum in judicio confessum jure damnari, cap. 4. de judiciis, cap. 2. de confessis, cap. 1. de accusationibus in 6. Tria tamen requiruntur, ut regula locum habeat. Primum debet confessio scienter prudenter elicita esse; nam si per errorem facta deprehendatur, nihil accusatori proderit, cap. ult. de confessis. Secundo confessio debet osse verosimilis, et quae non repugnet adjunctis facti, quae crimen delatum undecumque circumstant: hinc ajebat Paulus in l. 13. ff. de interrogat. in jure faciend., confessiones naturalibus convenire oportere, et Javolenus in l. 14. ff. eod., confessiones ita ratas esse, si id, quod in confessionem venit, et jus et naturam recipere potest. Sic ut exemplum proferam, qui profiteretur hominem occidisse, qui vivus sit, poena homicidii puniri non deberet, l. 23. §. ult., l. 24., et 25. ff. ad leg. Aquil. Tertio confessio metu extorta non sufficiet, ut reus damnetur, can. 1. caus. 15. quaest. 6., can. 4. caus. 31. quaest. 2., quod absolute verum

est, ubi confessio extorta per metum fuerit ab accusatoribus, aut ab iis, quorum quoquomodo interfuit reum damnari, aut etiam á quibuscumque privatis. Quid tamen, si judicis auctoritate torqueri debuit reus causa eliciendae confessionis, et reus tormentorum atrocitate pressus, ac subjugatus crimen fateatur? Sunt, qui adversus hanc torquendorum reorum disciplinam declamant Verum Jureconsulti fatentur quidem esse rem hanc periculi plenam, et fragilem, quae saepissime fallit; nam plerique ita tormenta contemnunt, ut exprimi eis veritas nullo modo possit, alii tanta sunt impatientia, ut in quovis mentiri, quam pati tormenta velint, l. 1. §. 23. ff. de quaestion., non esse tamen in judiciis criminalibus abolendam, ubi gravissimae sunt admissi criminis conjecturae, quousque non utilius eliciendae veritatis praesidium inveniatur. Hinc factum est, ut tum demum reo, dum torquetur, confesso credatur, cum reus quod, dum torqueretur, asseruit, post tormenta confirmet. Quid vero, si reus non solum crimen á se, sed etiam ab alio consorte criminis admissum profiteatur? Generalis regula est juris Romani, neminem reum de aliorum conscientia interrogari, l. 16. §. 1. ff. de quaestion., l. ult. cod. de confessis: caussam adjicit Paulus in libr. 1. sententiar. tit. 12. §. ult. *ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua desperavit.* Exceptio tantum erat in delictis á familia servorum admissis, in quibus praesumptio oriebatur de mandato alicujus, et servi rei de mandantis persona interrogabantur, l. 6., et 17. ff. ad Sen. Cons. Silan. Exceptio etiam erat in latronibus, qui instructa veluti classe in viatores irruerent, hos enim de sodalibus permissum fuit interrogari, l. penult. cód. de feriis. Exceptio denique erat in crimine falsae monetae, ad quam cudendam argumenta erant, plurimos operam contulisse, l. 1. cod. de falsa moneta. Non absimilis est Decretalium disciplina. Generaliter enim traditum est, reos confessos non esse de consortibus interrogandos; siquidem si accusatus de crimine non admittitur ad alios de eodem crimine accusandos, neque admittitur ad testimonium in eadem causa ferendum, cap. 10. de testibus. Clemens III. in cap. 1. de confessis excepit crimen laesae majestatis, quod derivavit ex canon. 15. caus. 5. quaest. 3., qui tamen canon depromptus est ex epistolis Isidori Mercatoris. Hodie in foro publico hujusmodi quaestiones pronuntiata demum sententia admittuntur ad capiendas conjecturas, ex quibus in alios inquiri possit, non ad testimonia perhibenda, cum damnati sint plerumque infames, semper autem suspecti, ne poenam, quam ipsi declinare non potuerunt, in alios etiam inferant.

Praeterea vera est altera regula, convictum in judicio jure damnari, etiam si crimen confessus minime fuerit, cap. 4. de judiciis. Dicitur autem convictus, qui manifestis, et apertissimis probationibus crimen admisisse demonstratur, l. ult. cod. de probation. Primo id contingit, cum quis in flagranti, id est, in ipso actu criminis deprehenditur. Secundo, cum talis est rei evidentia, quae nulla potest tergiversatione celari, cap. 24. in fine ff. de verb. signif. Tertio cum testibus probatum est, crimen á reo fuisse admissum: qua in re obtinet, ut testium numerus quadragenarium non excedat: ne criminalis processus in infinitum protendatur, cap. 37. de testibus; saltem vero duo testes concordi testimonio id adfirment, dummodo alias integerrimi sint, et de quorum calumnia, vel mendacio, nulla possit suboriri suspicio, can. 1. caus. 2 quaest. 4. cap. 23. de testibus. Frustra autem hodie quis allegaret in contrarium canonem 2. caus. 2. quaest. 4., ubi traditur, duos supra septuaginta testes ad Episcopi, quatuor supra quadraginta ad Presbyteri, septem supra viginti ad Diaconi, septem ad caeterorum minoris gradus administrorum damnationem requiri. Sunt haec figmenta Isidori Mercatoris, qui, uti superius observatum est in capite praecedente, nihil antiquius habuit, quam ut accusationes Episcoporum de medio tolleret; quam ob rem cum ista sub nomine Romani Concilii sub Sylvestro celebrati traderet, subdidit statim: *Testimonium laici adversus Clericum nemo recipiat*, can. 9. caus. 11. quaest. 1. Si haec recipi quandoque potuerunt, ignoro plane, aliquod in causis Clericorum, praesertim majorum, criminale judicium institui potuisset; nam semotis á ferendo testimonio laicis, inverosimile est, tot numero testes in uno clero inveniri, praesertim cum idem Isidorus et in ipsa sua Romana Synodo Sylvestro tributa rejecerit testimonium Clerici inferioris gradus adversus Clericum majoris ordinis, can. 10. caus. 2. quaest. 7. Quid ad hanc rem diceret Alexander III., qui in cap. 10. de testament. Romanarum legum consuetudinem probare non potuit, juxta quas septem testium numerus in testamentis requirebatur, ea ductus ratione, quod *á divina lege, et Sanctorum Patrum institutis, et á generali Ecclesiae consuetudine id noscitur esse alienum, cum scriptum sit, quod in ore duorum, vel trium testium sit omne verbum?* Equidem scio, traditionem hanc Mercatoris laudatam fuisse á Leone IV. in epistola ad Episcopos Britaniae, cujus monumentum extat in can. 3. caus. 2. quaest. 4., eamque ipsam Leonis IV. sententiam visam fuisse confirmatam á Nicolao I. in epistola ad Salomonem Regem Britonum.

Verum et Leo IV., et Nicolaus I. prudentissime, et ex oeconomia quadam usi sunt Isidorianis hujusmodi mercibus, non quod, ut arbitror, crederent magno momento valere, sed quod adjunctis illius temporis opportunae erant, cum non omnino apud Britones contemnerentur. Erant Britones temporibus Caroli Magni obnoxii potestati ejusdem Caroli, uti colligitur ex can. 37. caus. 11. quaest. 1. Petierunt paulo postea, ut sibi Rex constitueretur Imperatori subjectus, quod obtinuerunt necessitate quadam exigente, uti professus est Carolus Calvus in capitulari anni 877. apud Carisiacum cap. 23. Hac tamen adjecta conditione, ut ex certa tantum familia progeniti Regio nomine, ac dignitate potirentur. Primus inter Britones Regnum sibi concedi amabat Numenojus quidam, qui, ut facilius voti compos fieret, post occupatas armorum vi plures urbes, ejecit ab iis Episcopos universos, in quorum locum totidem Antistites sui Ambitus conscios subrogavit. Id ut liberius moliretur, sparsit in vulgus, Episcopos olim constitutos gravibus criminibus esse inquinatos, quorum causa, ut removerentur á dignitate sua, nullum non lapidem movebat. Atque ut rite novi Episcopi á se electi consecrarentur, veritus, ne Archiepiscopi, seu Metropolitani, qualis erat Turonensis, querela gravissima fieret, ipse Metropolitanum in sua ditione constituit, allegans, Turonensi Archiepiscopo Britones numquam fuisse jure subjectos. Ejecti Episcopi qua apud Regem Francorum, qua apud Pontificem Maximum conquesti sunt; nec querelas inferre similes de turbata jurisdictione sua omisit Archiepiscopus Turonensis. Numenojo successit Salomon in Regno, qui praedecessoris sui gesta tueri pergebat. Haec fuit Britonum conditio, et Ecclesiarum status temporibus Leonis IV., Nicolai I., et Joannis VIII., atque juxta haec adjuncta explicandi sunt tum laudatus canon 3. caus. 2. quaest. 4., qui est Leonis IV., tum can. 10. caus. 3. quaest. 6., qui verosimiliter tribui posset Joanni VIII., verius autem Nicolao I., quemadmodum ego ostendi in meis animadversionibus in Gratianum. Porro laudati Pontifices in his factorum adjunctis, ut ejectorum Antistitum causas, et Turonensis Archiepiscopi jura tuerentur, rati sunt opportunum, ut á dirimendis in specie subortis controversiis abstinerent; noverant enim prudentius fore, si quasdam forte in Britannia receptas traditiones allegarent, ex quibus Britones ipsi sponte eo adducerentur, ut et irregulare adversus ejectos, Episcopos susceptum judicium crederent, et lubentius Archiepiscopo Turonensi se subjicerent. Prodierant tunc Isidori Mercatoris decretales, ac passim de Provincia in Pro-

vinciam traductae, si non ubique receptae statim sunt, aliquam saltem verentiam apud legentes inveniebant. His uti se fidenter posse duxerunt Leo IV., Nicolaus I., et Joannes VIII., inter caetera duo ex mercibus Isidori stabilientes principia; quorum primum erat, Episcopum damnari non posse, nisi crimina probantibus ingenti numero testibus, et eo, qui apud Mercatorem in laudata Synodo Sylvestri statutus ferebatur. Hinc putabant, inferri facile posse, Episcopos á Britonibus electo non nisi per injuriam, id est, informi judicio fuisse damnatos; alterum erat, Episcopos damnari tantum posse in Concilio Episcoporum, in quod saltem duodecim Antistites convenissent. Hinc putabant, inferri facile posse, Episcopos Britones non potuisse ejicere Episcopos veteres utut sub Archiepiscopo electo á Numenojo constitutos, cum numerum duodenarium non attingerent, et facile adduci posse Britones Episcopos, ut se Turonensi Metropolitae subjicerent, propterea quod duodecim essent in Turonensi Provincia Episcopatus. Itaque quod Leo IV. in singularibus adjunctis versatus prudentissime, et ex quadam oeconomia tradidit, ad generalem disciplinam traduci haud facile poterit. Potest addi, id definitum esse ex Concilio Carthaginensi vulgo I. can. 11. 12. in collectione canonum Ecclesiae Africanae.

Denique postremum principium erat, sententiam damnationis non statim paratam habere executionem, quousque aliqua appellationis causa proponatur; est enim appellatio species quaedam naturalis defensionis nemini deneganda, nisi cum appareat, frustra appellationem interponi, et tergiversationis ergo, qua reus poenam caeteroqui sibi jure debitam declinet. Hinc denegatur appellatio primum, si reus fuerit propria, et sincera confessione damnatus, cap. 9. de excess. Praelat., l. 2. cod. quorum appelat. non recip.; secundo, si reus in flagranti, et per evidentiam facti deprehensus in crimine fuerit, cap. 61. §. *Porro* de appellation., nisi tamen quaedam adhuc supersit dubitatio, an possit aliqua probabilis exceptio proponi, cap. 3. vers. *Si autem* eod. tit. in 6.; tertio, si ob gravitatem alicujus flagitii, cujus memoriam quantocius aboleri, et quod statim vindicari, publice intersit, leges publicae appellandi facultatem sustulerunt, uti cautum est in crimine haereseos, cap. 18. de haeret. in 6., quod et in crimine falsae monetae in jure Romano olim constitutum scimus, l. 1. cod. de falsa moneta.

Pertinent haec ad condemnationem reorum. Certae quoque regulae praestituendae sunt, tum observandae, cum reus absolvitur. Ex parte

rei, qui controversiam passus est, obtinet, ut reo semel absoluto, nequeat regulariter novo judicio iterum de eodem crimina inquiri. Dixi regulariter, etenim duae proferuntur vulgares exceptiones. Prima est, si reus fuerit absolutus, non quod ejus demonstrata innocentia fuerit, sed quod satis aptae non extiterint probationes; tunc enim novis emergentibus causis nihil oberit, quominus ad novum judicium, et causae cognitionem procedatur. Altera est, si accusator cum reo collusionem fecisset; siquidem tunc, colludente accusatore extra ordinem punito, Judex ex officio adversus reum inquiret, cap. 1., et sequentibus de collusione detegenda. Non tamen hic concluditur Judicis officium, nimirum ut reo tantum prospiciat absolutione, sed quandoque animadvertendum erit in eum, qui crimen in judicium detulit, et causam controversiae adversus reum instituendae praebuit. Si judicium criminis ab exceptione coepit, perspicua res est, reo absoluto, permittendum esse eidem, ut libere accusationem persequatur, vel testimonium ferat, quasi irritata adversus accusantem, vel testimonium ferentem exceptione. Difficilius est quaerere, quid sit observandum, ut judicium coeperit, aut ab accusatione, aut á denuntiatione, aut ab inquisitione.

Jamdiu caverant Romani veteres, aut, ut nonnulli volunt, legibus duodecim tabularum, aut lege Remmia, aut Senatus Consulto Turpilliano, ut qui falsum crimen in judicium detulisset accusando, poenam infamiae subirent, inusta in fronte turpi nota, seu litera *K*, quae *Kalumniatorem* significabat, ad quam disciplinam respexit Cicero in oratione pro Sexto Roscio Amerino numero 57. dum scribet: *Sed si ego hos bene novi, literam illam, cui vos usque eo inimici estis, ut etiam eas omnes oderitis, ita vehementer ad caput affigent, ut postea neminem alium, nisi fortuna vestra accusare possitis;* quam poenam qui non subivisset, homo integrae frontis dicebatur, l. 13. ff. de testibus, immo et calumniatores eadem poena plectabantur, qua accusatos plecti á Magistratibus postulavissent, quae talionis poena dicebatur, l. 10. cod. de calumniator., l. ult. cod. de accusation. Meum non est in praesentia investigare quibusnam specialiter legibus duae istae poenae indictae fuerint; aut utrum aeque infligerentur in calumniatores, qui scilicet odio, inimicitia, aut simili de causa, crimina falsa detulissent, ac in moratores, qui intra annum non probabant crimina illata, et in dessertores, qui de probatione criminis desperantes ab accusatione persequenda cessabant. Tantum dixero, primum poenam literarum in fronte conscribendarum ab usu

exolevisse post legem Constantini, quae extat in l. 17. cod. de poenis, poenam autem talionis non nisi serius cessavisse forte post tempora Justiniani, quum nimirum Romanarum legum disciplina sperni coepit. Non potuit profecto Ecclesia suis judiciis accommodare talionis disciplinam; etenim cum Clerici accusarentur, et poena accusatis immineret aut suspensionis, aut dejectionis ab officio, eadem poena non omibus infligi poterat, cum possent esse aut laici Clericorum, aut Clerici minore Clericorum majorum accusatores, argumento canonis 3. caus. 5. quaest. 6. In veteribus ergo canonibus traditum est, ut qui probare non valuerit crimen, ab accusando in caeteris removeretur, immo et excommunicatione plecteretur, si laicus esset, aut si Clericus, dejiceretur á proprio gradu, can. 1. 2. 3. caus. 3. quaest. 10., can. 4., et caus. 5. quaest. 6. Isidorus Mercator, dum suas Pseudodecretales epistolas sub nomine veterum Pontificum concinnaret, cujus scopus is erat, quemadmodum superius observatum est, quod accusationis judicia difficiliora redderet, ad terrendos accusatores studuit quam maxime ut poenam talionis in disciplinam ecclesiasticam inveheret, nec dubitavit sententias Imperatorum veterum de talione conceptas, praesertim in codice Theodosiano descriptas, Pontificibus priscis adtribuere, uti adparet ex can. 3. 4. caus. 2. quaest. 8. Non memoro canonem 2. caus. 5. quaest. 6., non enim est Gregorii, cui caeteroquin inscribitur, sed est veluti breviarium minus apte compositum canonis 3. subsequentis, quemadmodum observaverunt Correctores Romani. Non potuit tamen recipi in ecclesiastico foro ob causas modo indicatas disciplina Mercatoris é Romano foro deprompta: proindeque recipi necessario debuit, recusatorem calumniantem condemnari primum in expensas, deinde in id, quod accusati interfuit causa suscepti judicii, argumento capituli 23. in fine de accusation., quod si insignis accusantis improbitas, et perfidia videretur, receptum est, ut accusator poena extraordinaria pro modo improbitatis, et perfidiae plecteretur, cap. 1. de calumniator., nisi tamen quidquam justo dolori accusantis indulgendum foret, ut in specie legis ultimae ff. de public. judic., et legis 2., ac 4. cod. de calumniatoribus.

Quoties de denuntiatore quaeratur, nollem imprimis, huc adferretur canon 6. caus. 5. quaest. 6., nam, cujuscumque is sit auctoritatis cum caeteris Eliberitani Concilii canonibus, species, quae ibidem fingitur, spectat delatores Christianos, qui ejusdem Christianae fidei consortes odio Christianae fidei ad Magistratus Aethnicos deferebant. Nollem

deinde, huc adferretur canon 7. caus. 5. quaest. 6., pertinet enim ad Monachos deferentes crimina Monachorum apud Praepositos Monasterio, penes quos nulla tunc erat publica ecclesiastica potestas, ac jurisdictio. Et revera utut canon ille tribuatur octavae Synodo, monuerunt tamen Correctores Romani, verius tribuendum fuisse Regulae Monachorum S. Isidoro adscriptae. Utrumque canonem ego expendo in meis animadversionibus in Codicem Gratiani. Potius huc referri posset can. 5. caus. 5. quaest. 6., in quo non Hadriani sententia agnoscenda est, sed constitutio Constantini Imperatoris adhuc Aethnici, edita anno 319., quae habetur in l. 2. cod. Theodos. de petitionibus, recentioribus saeculis Gothorum manu depravata. Verum et ista lex singularis erat, et spectabat delatores illos, qui post victum á Constantino, et fractum Maxentium tyrannum deferre voluissent ex odio, et inimicitia apud Imperatorem victorem eos, qui pridem Maxentio adhaesissent; quemadmodum docet Gothofredus in suis animadversionibus in laudatum titulum codicis Theodosiani de petitionibus. Revera haec ipsa lex quamquam deinde in libros Capitularium Francorum relata fuerit, tamen aut numquam usu recepta est, aut si aliquando recepta non diu viguit; nam Innocentius III. in cap. 2. de calumniat. praecipit, ut si denuntiator canonice purgavisset innocentiam suam, id est, demonstravisset, se non calumniandi animo ad denuntiandum accessisse, poenam omnem evaderet, si vero de calumnia constaret, ab officio, et beneficio suspenderetur. Hodie in tribunalibus obtinet, ut denuntiator ad expensas teneatur, quoties adparuerit, eum per calumniam denuntiavisse, juxta ea, quae tradit Faber in codice libr. 9. tit. 2. defin. 9., et 10., unde colligitur, denuntiatorem, quamquam, uti supra traditum est, nomen inscribere non teneatur, postulante tamen reo debere monumentum suae denuntiationis in Curia relinquere, ut, absolutione secuta, adversus calumniatorem agi sine tergiversatione possit, argumento dicti capituli 2. de calumniator.

Quod si ab inquisitione judicium coeperit, sive praecesserit, sive non praecesserit denuntiatio, neque ipsas judicii impensas ab inquirente repetet reus absolutus; nihil enim imputandum est inquirenti Praelato, dum ad animadvertendum in facinorosos homines gravissimo officio suo tenetur, nec facile de eo capi potest conjectura calumniae. Id fere ipsum recipiendum est in eo, qui ex officio publica auctoritate sibi mandato accusat, vel denuntiat, vel post denuntiationem ab alio factam, auctoris partes in judicio sustinet, quales sunt Promotores, ut vocant, Fisca-

les, quos satis á calumnia excusat, et liberat necessitas muneris, argumento l. 13. §. 5. ff. ad leg. Jul. de adulter., nisi calumnia maxime evidens fuerit, argumento leg. 2. cod. de his, qui accusare.

Jamvero, si ubi certo constat aliquem esse reum criminis, reus est sententia definitiva damnandus; si é contrario nullo modo probatur, aliquem reum fuisse, qui convenitur est absolvendus; quaenam enim ferenda sententia, ubi aliquae quidem, sed non plenae probationes, aut gravissimae conjecturae, quae prope ad probationem accedunt, in judicio editae fuerint, unde judicis animus haereat in incerto? Salebrosa semper res fuit ista, quae apud nullas, quascumque etiam excultissimas gentes aut legum, aut Magistratuum providentia sine ullis juris, aut prudentum invidia definiri potuit, et manet adhuc sine spe certae; et omnem omnino notam evasurae definitionis. Sane in civilibus causis inducta fuerunt in forum juramenta suppletiva, ita dicta, quod semiplenas probationes supplerent, sive redderent firmiores. Sed ista recipi quidem potuerunt in civilibus causis, utpote pecuniariis, ac propterea levioribus. In criminalibus autem causis utpote gravissimis, in quibus de atroci inferenda poena agitur, non erant facile permittenda. At enim cui danda essent? Non accusatori, qui poenam iniquae accusationis evadere studens, judicio, et assertione sua facile accussatum ad supplicium duceret. Non reo, qui de improbitate admodum suspectus, presumendus est poenam potius velle, quam perjurium declinare, immo et in perjurium eo pronior esse potest, quo infirmior est ejus voluntas, metu atrocis poenae perterrita, turbata, et veluti contremiscens. Equidem torqueri reos conjecturis gravatos, fere receptum est. At vel ipsi Jureconsulti hujus generis quaestiones periculi plenas esse inficiari non potuerunt, uti supra observabam; neque alia potest reddi ratio, quam quod alius hucusque nequiverit induci utilior modus eruendae veritatis. Sacri canones mitius cum reis agendum praestituentes, reis eisdem valde gravatis purgationem indixerunt, cap. 34. de testib., cap. 15. de purgat. can., de qua cum adhuc agendum supersit, notandum initio est duplex purgationis genus, cum alia appelletur purgatio vulgaris, alia canonica. De purgatione vulgari tria discutienda sunt: primum, in quonam illa consisteret: alterum, quaenam fuerit ejus origo, et progressus: postremum, quaenam de illa fuerit Ecclesiae sententia.

Media Ecclesiae aetate, cum praesertim Longobardi multas Europae provincias occupabant, duplicis generis purgationem, ut ajunt, vulgarem

invexerunt, quorum unum observaretur in judicio accusationis, alterum in judicio aut denuntiationis, aut inquisitionis. Cum judicium ab accusatione coepisset, et in dubio controversia haereret, fiebat rei purgatio indicto initoque privato certamine (*monomachiam* alii, *duellum* alii appellaverunt) ita, ut qui eo victus fuisset, á causa cecidisse crederetur, id est, victus accusator haberetur quasi convictus de calumnia, victus accusatus tanquam convictus de crimine, cap. 2. de purgat. vulg. Cum judicium coepisset ab officio judicis inquirentis, seu ex denuntiatione alicujus, seu ex fama publica, monomachiae non fiebat locus, ne judicis persona, gradus, et dignitas in illud discrimen adduceretur. Fiebat tunc purgatio vel per aquam frigidam, vel per aquam calidam; vel per ferrum candens, ita ut reus periculo aquae frigidae expositus si submersus fuisset, tanquam noxius damnaretur, é contrario absolveretur, si supernataret; item judicio aquae fervidae purgandus nudatum brachium in aquam ferventem immitteret, innocens judicandus tum demum, cum illaesus evaderet; et similiter reus per ferrum candens purgaretur, nuda manu ferrum candens arripiendo, manu ipsa facinus admissum, vel non admissum, indicatura nimirum si manus illaesa evasisset, reus pro purgato haberetur, si laesa fuisset, plane probatum crimen judicaretur.

Non est aequalis duplicis hujus generis purgationum origo. Antiquissima omnium est, quae ferro candente fiebat, et in judiciis Graecorum aliquando viguit etiam ante Christi novitatem. Nam Sophocles priscus Poeta Graecus ejus mentionem perspicuam facit, dum retulit, Creontem Regem Chorinthiorum vetuisse, ne corpus Polinicis tumularetur, quod tamen clam á fratre Antigone sepultum fuit; hinc in milites ad cadaveris custodiam designatos motam fuisse quaestionem, quos inficiatos crimen ita loquentes inducit: *Sumus vero parati, et candens ferrum manibus tollere, et per ignem serpere, Deosque jurare.* Ex Aethnicorum sententia erat haec sacra quaedam caeremonia, et instar solemnis jusjurandi maxime religiosi. Ut enim ipsi Solem venerabantur, sub nomine modo Jovis, modo Apollinis, suumque Deum in Sole agnoscebánt, quem Philosophus Anaxagoras graeco vocabulo *Mydron*, id est, candentem laminam, appellabat; dum candentem ferri laminam manu arripiebant, aut dum super candentem laminam incedebant juraturi, praesente Deo suo superstitiosa quidem, sed acri persuasione jurare se profitebantur, quasi pleni religione, et reverentia Deum suum aut manu apprehensum, aut toto homine incedente occupatum testarentur. Plurimi extiterunt,

qui cum Sole Deo sub Jovis nomine et Junonem Deam colebant, quam aeris, et nimbrorum dominatricem praedicabant. Isti, ut praesente Dea paratos se ad confirmandam veritatem jurejurando dicerent, aquam aut fervidam, aut frigidam adhibebant, quasi Junonem perjurii vindicem in eo elemento, aut tutricem innocentiae constituerent. His aethnicae superstitionis praestigiis inquinatos fuisse puto Gothos, Vandalos, Longobardos, quasi reliquiis praejudicatae parentum suorum religionis. Ea adtulere in Europam, et cum moribus suis pervicaciter custodirent, tum aliis eadem recipiendi occasionem facilem praebuerunt, praesertim cum unicuique populo, ac familiae liceret, sibi seligere pro lubito certas leges, et consuetudines, quae in Occidente variis commixtis gentibus occupato variae erant. Ab eisdem gentibus efferatis arbitror derivatam monomachiae, sive duelli disciplinam. Ut enim Gothi, et qui ex Gothis nati sunt Longobardi, profugi erant á suis provinciis, et Occidentales provincias occupaturi sive jure, sive injuria advenissent, omne jus armorum vi collocabant, et passim venditabant, ejus justam esse causam, qui in conflictu vicisset. Initio quidem tantum penes illos ea traditio consistebat, sed paulatim initis conjugiorum, aliarumque arctarum societatum foederibus, partim ex eo, quod Occidentales Europei Longobardis assueserant, partim ex eo, quod pueruli ex matribus Europeis Occidentalibus nati, paterna vestigia facile premerent, monomachia, seu duellum passim obtinuit, probantibus praesertim Magistratibus ut plurimum Gothis, ac Longobardis. Forte etiam hujusmodi hominum genus pervasit ea agendi ratio, qua putarent, homines ad arma procliviores, hostibus terribiliores, et nobiliores ferocia reddi, dum frequens monomachiis occasio praeberetur.

Haec non nisi cum dolore maximo intuebantur Ecclesiarum Antistites, qui in monomachia quotidiana homicidia spreto divino, ac naturali jure, in ferri candentis, et aquae seu fervidae, seu frigidae purgatione non superstitionis tantum, sed verae idolatriae deplorabilem cultum non detestari, non horrere non poterant. Hinc monomachiam perpetuo improbaverunt, damnarunt, can. 22. caus. 2. quaest. 5., cap. 1., et 2. de Cleric. pugnant. in duello. In purgatione autem seu aquae fervidae, seu aquae frigidae, seu ferri candentis duplicem improbitatem unam altera detestabiliorem agnoscentes, utramque quidem statim detestati sunt, et abolendam solerti vigilantia curarunt; sed in quibusdam provinciis cautius acta res est, ut quod levius esset, interea toleraretur quadam cum

patientia, dummodo quod gravius erat, de medio tolleretur. Erat primum insignis improbitas in eo, quod qui ferrum candens arriperet, Solem veluti Deum, qui periculo aquae seu ferventis, seu frigidae se subjiceret, Junonem veluti Deam jurejurando testaretur. Hanc nefariam idolatriam eradicare statim, et ubicumque voluerunt, et facile potuerunt. Erat altera, nec tamen levis improbitas in eo, quod in purgatione ferri, et aquae fato quodam dirimenda relinquerentur judicia criminum per impietatem, aut, si divino judicio commissa videbantur, nihil aliud id esset, quam tentare Deum, et singularibus miraculis finem contentionibus imponendum non sine impudentia, nisi simplicitatem dixeris, desiderare, can. 22. caus. 2. quaest. 5. Hanc quoque abolendam improbitatem illico sollicitudo plurium Antistitum curavit. Non tamen ubique vota Episcoporum impleri potuerunt. Hinc quidam extiterunt ferreis, et obscuris saeculis, qui dummodo omnia Idolatriae germina eradicarentur, ita demum permiserunt, ut et ferri candentis, et aquae seu fervidae, seu frigidae pericula fierent, cum statis in Ecclesia, et ante verum Deum precibus quoquo modo sanctificarentur, rati ea ratione commodius Idolatriam deleri, et decursu temporis has superstitionis veteris reliquias deletum iri. Ita fieri solet, ubi vitia multa sunt, et graviora suffocari possunt, toleratis interea levioribus, de quibus extinguendis spes etiam incipit affulgere. Ex his excusatos puto nonullos Ecclesiarum quarumdam ritus, qui tamen nunquam generales, ne in Occidentali quidem Ecclesia, extiterunt, juxta quos fiebat in Ecclesia inter Missarum solemnia purgatio per ferum, aut aquam, argumento canonis 15. caus. 2. quaest. 5., uti probant plura veterum monumenta, apud sacrae antiquitatis Collectores exhibita, inter caeteros apud Baluzium in tomo 2. Capitularium Francorum pag. mihi 639. Caeterum ubi primum dissipari caligo coepit, quae ferrea saecula obtegebat, et cultiora reddita sunt hominum ingenia, disciplina isthaec, quae paucas sane dioeceses tenebat, curantibus praesertim, et urgentibus Pontificibus Maximis, interire visa est, can. 7. ver. *Purgationem*, et can. 20. caus. 2. quaest. 5., cap. 9. ne Clerici vel Monachi, cap. 8. de purgation. canon., cap. 1. 2., et 3. de purgat. vulgar., adeo ut hodie vix memoria supersit, qua recolatur apud eruditos vetustatis studiosos, hujus generis purgationes aliquando extitisse.

Nolim vero, in purgationis vulgaris exemplum, aut probabilem causam, in medium proferatur Mosaica disciplina, qualis exhibetur in capite 5. Numerorum, et apud Gratianum in can. 12. caus. 2. quaest. 5., de

muliere adulterii suspecta, quae ad Sacerdotes adducebatur, per aquas amaritudinis, et maledicta in iis congesta se purgatura. Etenim ista purgatio praeterquamquod singularis erat in suspicione adulterii, et quidem ad privatam mariti querelam, longe á quocumque vitio erat apud Judaeos, nec debet ullo modo cum vulgari purgatione aquae frigidae, aut fervidae, aut simili comparari. Erat in vulgari purgatione apud Longóbardos recepta veteris Graecorum idololatriae vestigium sane damnandum; quod in ea purgatione, aut Juno, aut Jupiter sub Solis nomine in testimonium innocentiae advocaretur: at id in purgatione Judaica non erat. Erat deinde in vulgari purgatione Longobardorum gravis in Deum temeritas, propterea quod non sine miraculo innocentia demonstrari potuisset; id autem erat tentare Deum, et sibi audacter persuadere, Deum illico miraculis cujuscumque innocentiam demonstraturum. At et istud vitium aberat á purgatione Judaica; cum non humana, sed divina esset Judaicae purgationis institutio, neque Judaei ipsi Deum tentabant, sed Deus idem se innocentiam testaturum spoponderat. Postquam vero quum universa judiciorum disciplina, haec quoque disciplinae pars in nova lege cessavit, cessavit etiam divina promissio, et quod olim sine ulla temeritate fiebat, non temere deinde fieri non potuit.

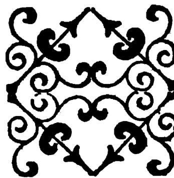
Nova potius successit in Ecclesia, et simplicior purgandorum reorum ratio, ubi gravis esset criminis objecti suspicio, quae cum canonibus Ecclesiasticis comprobata fuerit, purgatio canonica appellata est. Non tamen eadem semper fuit hujus purgationis ratio. Primum fieri coepit ad sepulcra Martyrum, vel ad reliquias eorumdem, vel ad Crucem consecratam, aut ad Evangelium. Successit deinde, quamquam nec ubique, nec diu recepta fuerit moribus, purgatio ad Sacram Eucharistiam: ut plurimum autem media Ecclesiae aetate, ac praesertim temporibus Decretalium invaluit, ut fieret adhibitis pluribus innocentiae testibus in eodem gradu, et ordine constitutis, puta Coepiscopis, aut Consacerdotibus; ac fere semper in omni purgationis genere jusjurandum intercedebat. Antiquissima fuit purgatio ad reliquias Martyrum, quam noscimus jam indictam á S. Augustino in epistola ad clerum, et populum Hipponensem, ex qua depromptus est canon 12. caus. 2. quaest. 1. Fuerat in Hipponensi Ecclesia á Bonifacio Presbytero de gravi crimine accusatus quidam Clericus nomine Spes, qui crimen ipsum in accusatorem retorserat. Ubi res dubia erat, jussit eos Augustinus, ut uterque ad sepulcrum S. Felicis Nolani frequentia miraculorum celebratissimi congrede-

retur, ibidemque suam quisque innocentiam testaretur. Facile autem sibi persuadebat Sanctus Antistes, animos accusatoris, et rei ad illud sepulcrum constitutorum territos magnitudine frequentium miraculorum, sine calumnia, aut mendacio confessuros. Neque levis erat ista persuasio, propterea quod, uti scribebat Gregorius Magnus in homilia 32. in Evangelia, *ad extincta Martyrum corpora viventes aegri veniunt, et sanantur, perjuri veniunt, et à daemonio vexantur*. Eamdem ob caussam Gregorius idem Magnus in can. 8., et 9. caus. 2. quaest. 5. voluit Maximum de simoniaca haeresi suspectum ad corpus S. Apollinaris purgari; et Leonem, ac Mennam ante corpus Apostoli Petri purgatos fuisse commemorat in can. 6., et 7. caus. 2. quaest. 5. Quod de reliquiis Martyrum receptum erat, idipsum recipiebatur proposita Christi Servatoris Cruce, praesertim si ab Episcopo consecrata fuisset, ob majorem reverentiam, quae ad illam exhibebatur; unde scimus, aliquando gravissimas poenitentias indictas fuisse in eos, qui ad Crucem consecratam pejeravisse deprehensi fuissent, can. 2. caus. 22. quaest. 6. idipsum etiam recipiebatur propositis Evangeliis, uti in can. 17. caus. 2. quaest. 5. Interea ob frequentem usum istarum purgationum hominum perfidia falsis protestationibus assuevit, nec tantus fuit timor pejerandi ad reliquias Martyrum, ad Crucem, et Evangelia; quamobrem saeculo nono invectus est alius purgationis modus gravior, nimirum ita, ut reus ante sacram Eucharistiam constitutus testaretur Christi Corpus, et Sanguinem de innocentia sua, et testatus statim communicaret; sibi enim persuadebant Episcopi illius aetatis, neminem nisi cautissime, et cum protestatione veritatis ad tantum Sacramentum accessurum, ne judicium juxta phrasim Apostoli sibi manducaret, et biberet. Primum id constitui coepit in Capitulari Aquisgranensi Ludovici Pii anni 817. cap. 14., et in Monasteriis penes Monachos, ibi: *Ut de furto incerto oratio, et excommunicatio à Corpore, et Sanguine Christi fiat, quosque culpabilis confiteatur*. Clarius deinde id constitutum est in Concilio Vormaciensi tam respectu Monachorum, quam respectu Clericorum, uti liquido constat ex canone 23., et 26. caus. 2. quaest. 5. Neque minus commoda videretur interpretatio canonis Triburiensis in can. 4. caus. 2. quaest. 5., si quis diceret nomine *Sanctae consecrationis*, per quam Episcopi de crimine suspecti interrogati dicebantur, venire Sacram Eucharistiam. At etiam extra Germaniam, et Galliam latius producta fuerit haec disciplina, mihi satis compertum non est. Tantum scio eadem ipsa media Ecclesiae aetate inva-

luiesse alium purgationis canonicae modum faciendae per contestes integerrimos innocentiae, quales praesertim erant Coepiscopi, Consacerdotes, Conclerici. Induxerant Longobardi feudorum inventores, ut cum Vassalli apud Dominum jurejurando fidem suam obstringerent, adhiberent ad jurisjurandi celebritatem pares Curiae, id est, Convassallos. Displicere non poterat gravis haec jurandi ratio, quae non nisi cautissime fiebat, proptereaque, cum purgatio per Eucharistiam non ubicumque reciperetur, nec quibuscumque placeret, purgatio per conjuratores facilius in ecclesiastico foro probata est, et quotiscumque gravis suspicio criminis in aliquo suboriretur, suspectus purgari coepit jurejurando, una cum ipso jurantibus pluribus ejusdem ordinis, aut gradus, quorum testimonium recipiebatur, et plurimum valebat, sive quod essent viri fama, et instituto vitae integerrimi, sibi ex eo quod de accusati moribus notitiam haberent. Origo hujus purgationis repetenda videtur á fine saeculi octavi, id est, á temporibus Leonis III. Papae, et Caroli Magni Imperatoris. Cum Leo III. diu vexatus fuisset á Romanis Clericis, á quibus de atrocibus quibusdam criminibus insimulabatur, convocavit Romae Concilium plurium Episcoporum, coram quibus se jurejurando testatus est esse objectorum scelerum purum. Formula purgationis habetur in can. 18. caus. 2. quaest. 5., ubi tamen adjicitur, id non ex necessitate á Leone factum fuisse, sed potius, ut certius se á suspicione qualibet liberaret. Exemplum Leonis normam inferioribus Episcopis, et Clericis praebuit: nam in Capitulari anni 799. á Carolo Magno edito, cujus verba referuntur in cap. 35. libr. 5. Capitularium, tractatum adparet, quid agendum esset de Sacerdotibus, qui graviter suspecti de crimine forent, et dicitur, *hoc saepissime á nobis, et progenitoribus, atque antecessoribus nostris ventilatum est, sed non ad liquidum hactenus definitum.* Eam ob causam missi fuerunt Legati ad Leonem Pontificem, á quo id definiretur. Definitione á Leone facta anno 803., capitulum editum est in Gallia, quod legimus in canone 19. caus. 2. quaest. 5., qui perperam tribuitur Leoni Papae ad Carolum scribenti, et potius tribuendus Carolo in comitiis Episcoporum definienti modum purgationis ex rescripto Leonis Papae. Videsis, quae ego jam observavi ad hos canones in meis animadversionibus in Gratianum. Hinc sane falsitatis redarguitur epistola Isidori Mercatoris, unde depromptus est canon 10. caus. 2. quaest. 5. tributus Sixto III., qui ibidem proponitur se purgavisse coram testibus in Romano Concilio de criminibus á Basso accusatore objectis. Non solum

apocrypha epistola est, sed et apocrypha sunt acta integra illius Concilii adeo barbara, et squallida, ut stomachum legenti facile moveant minime sane convenientia adjunctis quinti saeculi ecclesiastici, cujus initio Sixtus tenuit Pontificatum. Hinc quoque falsitatis redarguitur inscriptio canonis 12. caus. 2. quaest. 5., qui tribuitur Agathensi Concilio sexto saeculo celebrato, et in quo fit mentio purgationis Sacerdotis cum septem, Diaconi cum tribus sui Ordinis sociis faciendae. Primus Burchardus eam sententiam tribuit Agathensi Concilio, quam elucubraverat ex variis monumentis Capitularium Francorum, et juxta mores suae aetatis edendam curavit, quod etiam observavi in meis animadversionibus in Gratianum. Hinc denique falsitatis redarguitur canon 13. caus. 2. quaest. 5., tributus Concilio Ilerdensi aut anno 524., aut anno 546. celebrato, qui potius referendus est ad Capitularia Francorum, quemadmodum et ego ostendi in laudatis animadversionibus in Gratianum. Itaque primum in Capitularibus Francorum tradita est ejus purgationis forma, in qua statim non certus numerus conjuratorum constitutus est, sed *vel trium, vel quinque, vel septem, exemplo Leonis Papae, qui duodecim Episcopos in sua purgatione habuit*, uti legitur in dicto can. 19. caus. 2. quaest. 5. Eam ob rem in arbitrio erat Episcoporum, modo majorem, modo minorem conjurantium numerum designare, pro suspicionis, ut arbitror, gravitate. Factum inde fuit, ut in subsequentibus Conciliis modo major, modo minor numerus designaretur, modo etiam generaliter diceretur suspectum esse jurejurando purgandum, quin de numero contestium mentio fieret, uti legitur in Concilio Triburiensi can. 22. ibi: *Si quis.... aliquo crimine, aut infamia deputatur, utatur jure, juramento se excusare. Si vero tanto, talique crimine publicatur, ut criminosus a populo suspicetur, ac propterea superjuretur, aut confiteatur, et poeniteat, aut Episcopo, vel Misso suo discutiente, per ignem candenti ferro caute examinetur.* Descripsi canonis verba, ut agnoscatur mendum, quod ex collectione Burchardi derivavit in can. 15. caus. 2, quaest. 5., ubi perperam legitur, faciendam esse *cum duodecim ingenuis* purgationem. Generaliter quoque in canone 16. caus. 2. quaest. 5. sub nomine Hincmari, Rhemensis legimus constitutum, ut testes recipiantur ad purgationem, eo adjecto in integris capitulis Hincmari, ut tres saltem contestes adhibeantur, uti demonstravi in meis adnotationibus in Gratianum. Alexander II. in epist. ad Ramaldum Cumanum Episcopum, cujus fragmenta sunt in can 11., et 7. vers. *Purgationem* caus. 2. quaest. 5., contentus

fuit, purgationem fieri duobus tantum Sacerdotibus adscitis, et Innocentius, sive II. sit, sive III. in can. 17. caus. 2. quaest. 5., seu in cap. 5. de purgat. canon. voluit, Episcopum de simonia accusatum cum tribus sui ordinis, et quatuor Abbatibus, et religiosis Sacerdotibus esse purgandum. Lucius III. in cap. 8. de purgat. canon. purgationem fieri jussit *cum septima, aut quinta manu sui ordinis;* quamquam Innocentius III. extra ordinem in singulari casu quatuordecim conjuratores esse voluerit in cap. 30. eod. tit., ex quibus omnibus, aliisque similibus, quae in Decretalibus occurrunt, concludi potest, quoad numerum testium, purgationem canonicam indici consuevisse *secundum arbitrium judicantis*, uti legitur in cap. 12. §. ult. de accusation. Porro officium conjuratorum illud erat, ut postquam accusatus, et de crimine suspectus se criminis purum esse jurasset, jurarent illi se credere, accusatum, et suspectum verum jurejurando adfirmasse, cap. ult. in fine de purgat. canon. Adde his capitulum 1. de confessis, cap. 10. de accusat., cap. 5. de adulter., cap. 13. vers. *Qui autem* de haereticis. Haec autem disciplina hodie ab usu fere exolevit, et in locum purgationis successit simplex jusjurandum, quod reo defertur, cum interrogatur; nisi tamen de gravissimis quibusdam criminibus agatur, in quo reipublicae Christianae plurimum interest, canonicas admitti purgationes, quale est crimen haereseos, de quo quis suspectus deprehendatur, juxta dictum capitulum 13. vers. *Qui autem*, et capitulum 9. §. *Qui vero* de haereticis. Non immoror diutius in expendendis generalibus criminalis rei praeceptis, contentus singularia quaedam exposuisse ex canonum disciplina maxima in parte collecta, caetera pro certo habens unumquemque facile ex civilis Romani juris interpretibus derivaturum.

DISSERTATIO SECUNDA

DE CRIMINIBUS DIRECTO

CONTRA DEUM ADMISSIS.

QUAMQUAM in omni criminum genere graviter peccare humana perfidia possit, gravissima tamen, et prae caeteris atrocia habenda sunt scelera, quibus directo adversus Deum delinquitur, quorum propterea conscii merito rei divinae laesae majestatis in Ecclesiasticis canonibus appellantur. Hujusmodi flagitiorum immanitatem considerans Samuel ita exclamabat in libro 1. Regum cap. 2. *Si peccaverit vir in virum, placari ei potest Deus: Si autem in Dominum peccaverit vir, quis orabit pro eo?* Paucis singulos tantorum criminum reos recenseo. Videlicet ii sunt imprimis, qui Christum, et Christi fidem penitus aversantur, vel Pagani, vel Judaei: secundo Apostatae, et Haeretici, quibus proxime accedunt Schismatici: tertio blasphaemi, et sortilegi: quarto denique jurisjurandi, et votorum violatores.

CAPUT I.

De iis, qui Christi fidem penitus aversantur.

Huc referendus est titulus 6. libr. 5.

A duobus Abrahae filiis, Isaaco ex Sara, et Ismaele ex Agar ancilla Sarae, natis, duae gentes originem suam traxere; nimirum Saraceni, qui et Agareni, atque Hebraei, qui et Judei nominantur, quorum priores nomen Saracenorum á Sara legitima, et Agarenorum ab Agar naturali ma-

tre duxerunt, posteriores Heber inter majores Abraham Patriarchae nomen retinuerunt, quibus deinde ex Juda Abrahami pronepote Judaeorum nomen accessit. Cum vero Hebraei ita invicem arctissimam necessitudinem pepigissent, ut non quasi populus, sed quasi una familia viderentur; alii populi non tam regione, quam voluntate, legibusque discissi quicumque Hebraei non erant, Gentes, seu Gentiles appellari coeperunt, quasi ex variis gentibus, et multiplici propagine procreati, apud Graecos Aethnici, quod idem sonat; ac tandem postquam á Christianis Imperatoribus sub finem quarti, vel initium quinti saeculi jussi sunt ab urbibus exulare, Pagani vocati sunt, quod pagos, seu loca agrestia incolerent. Hodie indiscriminatim, quemadmodum Hebraeos dicimus, quoscumque scimus vetus adhuc testamentum servare, et Evangelium abhorrere, ita Saracenos vocamus, Paganos, Aethnicos, Gentilesve, quoscumque Idolorum supérstitio detinet, seu supina misere obruit veri Dei ignoratio, quos jamdiu ferme omnes ab anno 630., aut circa eum annum impia Mahometis doctrina pervasit, Persas dico, Tartaros, Arabes, Aegyptios, Africanos, Mauros, et caeteros quos nec circumcisio Abrahae filios fecit, nec baptismatis unda Christo regenerabit. Nemo inde non colligit, Gentiles Idolorum superstitionibus servientes, perpetuo fuisse detestabiles apud Deum, Judaeos autem usque ad Christi adventum Deo gratos, atque delictos, tum primum vero abominabiles factos, quando Christi Servatoris praecepta, in quibus figurae veteres complebantur, recipere detrectaverunt. Siquidem á Christi Servatoris adventu una Christiana religio veram semper habuit, et germanam fidem Judaeis aeque, ac universis gentibus praedicandam, quod divina sane illustratione perfecturi Apostoli, Petrus praesertim, ac Paulus et Gentes, et Judaeos in Christi fide erudiendos tributo evagelizandi officio susceperunt, uti Paulus idem testatur in epistola ad Galatas, cap. 2., non quidem ut invitos cogerent ad suscipiendum baptismatis Sacramentum, et nomen Christo dandum, sed ut exemplo praedicatione, ac monitis invitarent, cap. 9. de Judaeis.

Praecipua haec semper fuit ecclesiasticorum Antistitum cura, ac sollicitudo, qua fieret, ut Christi fides quam latissime extenderetur, juxta Evangelicum illud mandatum: *Ite in universum mundum, praedicate Evangelium omni creaturae.* Dixi ecclesiasticorum Antistitum, excluderentur ab hoc officio aut Clerici inferiores, aut potiore jure laici, nisi agatur de Clericis illis, qui legitimum Antistitum mandatum habuerint.

Hinc jure optimo recentiore aetate cavendum fuit, ut ubi ad praedicandum Gentibus Evangelium instituta fuerunt Collegia Clericorum, aut Monachorum, non aliter Episcopi, vel Praelati regulares admitterent ad evangelicae praedicationis officium Clericos, vel Monachos, quam si isti Antistitum suorum expressam, et in scriptis facultatem obtituissent, cap. 10. de Judaeis, extravag. 2. de regular. iut. communes. Non aliud sane postulat, et postulavit semper ingenita verae Ecclesiae ratio, quae et una esse debet unitate potissimum fidei, et apostolica propter divinam missionem. Quomodo enim una fides esse posset, si unicuique, ignoto etiam et minus probato, praedicandi Evangelii potestas sine discrimine fiat? Quomodo Apostolica Ecclesia, nisi ab eo instituta, qui missus á viro Apostolico, et Ecclesiae regimini praeposito sit, juxta illud Apostoli cap. 10. ad Romanos: *Quomodo praedicabunt, nisi mittantur?* Sunt Episcopi Apostolorum successores, quos propterea missos ab Apostolis dicere possumus, Apostoli fuerunt missi á Christo Deo, unde Ecclesiam nostram Apostolicam praedicamus, quasi perpetua divina missione gaudentem.

Equidem quousque divisae non fuerunt Apostolicis temporibus Dioeceses, passim viri ecclesiastici missi ab Apostolis, ab iis etiam Episcopi ordinati nullis locorum limitibus circumscriptis Evangelium praedicabant: verum adsignata unicuique Episcopo dioecesi, opportunum fuit, certos episcopali potestati fines constituere; ne forte Episcopus certae Ecclesiae, certove populo regendo addictus praetextu amplificandae latius fidei, et in alias Provincias traducendae, dioecesanam curam negligeret, aut desereret, ac proinde ad unum Pontificem Maximum jamdiu pertinuit, et pertinet, mittere sacros administros causa propagandae latius fidei, et Evangelicae praedicationis apud extraneae communionis homines promulgandae. Praeterquamquod enim agitur in hac causa negotium universae Ecclesiae, quae sane, praesertim post factas divisiones Dioeceseon, Pontificis Maximi tanquam supremi Pastoris curae commissa est, singulis Episcopis singularum Dioeceseon regimini addictis, facile est indicare vetustissimam Ecclesiae consuetudinem, ex qua liquet, perpetuo auctoritate Pontificis Maximi missos fuisse Evangelicos administros, qui novas Provincias Ecclesiae adjicerent. Jam á sexto saeculo scimus á Sede Apostolica missum Augustinum ad Anglos, octavo saeculo Bonifacium ad Germanos, et nono saeculo non nisi auctoritate Apostolica Bulgaros fuisse in fide Christiana eruditos; ac denique á Gregorio XV. in Bulla *Inscrutabili* 26. instituta fuit Congregatio propagandae fidei, apud quam

Pontificia auctoritate officium Apostolicae praedicationis apud extraneae religionis homines regitur, et modum omnem capit.

Duae sunt probabiles regulae hujus exceptiones. Prima est in ea specie, qua in certa Dioecesi cum Christianis viris incolunt certas urbes, aut oppida alienae religionis homines: etenim in hac specie ad Episcopum jure optimo pertinebit, Judaeos, aut Aethnicos in sua Dioecesi consistentes, si fieri possit, ad Catholicam fidem adducere. Quid enim repugnat, Episcopos jurisdictionem, utut certis limitibus definitam, intra eosdem limites causa religionis sicut tuendae, ita in plures homines propagandae exercere? Neque in hoc officio á cura Dioecesana Episcopus avocaretur; immo et Dioecessim suam á superstitiosis hominibus expurgaret; neque ex usu unquam obtinuit, ut haec potestas Superiori reservaretur. Altera exceptio est in ea specie, qua certa Dioecesis sit extraneae religionis hominibus contermina: tunc enim et ad Episcopum jure pertinere poterit, in eas finitimas regiones á nullo adhuc Episcopo conversas Dioeceseos suae pomaenia, quasi, ita dixerim, contingente alluvione, protendere. Quid enim obesse potest Episcopo, ne ampliorem Dioecessim reddat in ea parte, in qua non ab Ecclesia positi sunt fines gratia aliorum Episcoporum, sed potius ab oppositis regionibus infidelium injuria impedimentum objicitur, ne ulterius Episcopus idem progrediatur? Sublato obice ab infidelibus, quorum animos Evangelica praedicatio emolliverit, ac flexerit; jure suo Dioecesis extenditur, sine fraude, atque injuria aliorum Antistitum, quorum potissimum causa intra certos terminos coercetur Episcopus, si Dioecesis Christianis Provinciis undique circumcluderetur. Neque tunc Episcopus Dioecessanam curam negligeret, immo et Dioecessim ipsam nobiliorem augendo faceret, neque constat, aliquam esse in hac parte singularem reservationem; immo et in can. 50. caus. 16. quaest. 1. argumentum est, ex quo concluditur, Dioeceses recens conversas ad ejus Episcopi curam pertinere, cujus Dioecesim attingunt, et non nisi ejusdem consensu proprium, et singularem Episcopum, cum populus fidelis ibidem multiplicatus fuerit, postulare.

Vix contingit, ut unam Dioecesim incolant Christiani, et Aethnici Idolis servientes, quando tamen contingit quandoque, ut unam Dioecesim, aut urbem incolant et Christiani, et Judaei. Ecquis ignorat, etiam in republica Christiana ex pessimis priscae sanctae Synagogae reliquiis bona aliquando suboriri posse non contemnenda? Impii sint, et corruptis-

simi moribus suis pene universis Judaei; sint illi, quantum velis, infensi Christianae fidei, et nominis inimici; sint etiam publicae fidei violatores, sint superstitionibus involuti; si non aliud, illud saltem lucrum reportabit Ecclesia, ac religio nostra, quo ex eorum testimonio, velint, nolint, Christiana ipsa fides confitemur. Illi ipsi sunt, ex quorum libris, atque avitis, canisque traditionibus Aethnicos facile convincimus, et quidem eo validioribus argumentorum praesidiis, quo infensiores sunt inimici, e quorum scriniis argumenta eadem derivamus. Illi ipsi sunt, qui Prophetas, et vaticinia Christi Redemptoris nobiscum custodierunt, et vindicant ita, ut nos de obtrusa falsitate á nemine redargui possimus. Illi sunt, qui Christum Servatorem adhuc hodie se occidisse testantur. Illi sunt, qui post Christi crucifixionem se sine Duce, sine Rege, calamitates omnes per diuturna saecula secum traxere profugi in universam terram in certum aeque, ac perspicuum divinae maledictionis monumentum. Quid exinde deducendum est? Duo sane consectaria observatione dignissima; quorum primum est, esse quidem Christiano viro maxime cavendum, ne forte Judaeorum aut superstitionibus, aut morum corruptela seducatur; alterum est, privato homini non licere in eos, ubi auctoritate publica in certa urbe, oppidove consistant, quasi tyranidem exercere, ut perdantur; sed potius esse illos cum humanitate quadam ad ejurandam Synagogam invitandos. Huc collineant et Religiosorum Principum, et Ecclesiasticorum Antistitum vota, qui ita junctis consiliis, unaquaeque composuerunt, ut hinc animarum fidelium pericula caveantur, illinc comitas, et benignitas Christiano homine digna erga miseros homines superstitionibus obrutos exhibeatur, ita tamen, ut non eorum foveatur audacia, sed ut, dum pietas exercetur in eos, ipsorum impietas certis finibus coercetur, ne aut latius ex nimia conniventia serpat, aut in veram fidem injuriam inferat. Generalis haec observatio triplicem habet partem; prima respicit familiarem quamdam, et socialem conversationem; altera cultum sacrorum; postrema munera publica.

Itaque imprimis ratione socialis, aut familiaris conversationis et cavenda sunt Christiano pericula, ne seducatur, et sunt Judaei cum humanitate, non cum asperitate tractandi. Qua in re generaliter animadvertendum est, Judaeos in iis locis, in quibus degere auctoritate publica permittuntur, pro civibus considerari, uno excepto honorum jure, proindeque non esse habendos, quasi extra omnem communionem positos, et vix injuriis non lacessendos; propterea licebit cum ipsis inire honesta, et

civi convenientia pacta, ac conventiones dummodo ab arctissima conjunctione abstineatur; in hac enim periculum versatur á Christiano homine declinandum, atque ob hanc causam prudentissime legibus publicis caveri consuevit, ut signo quodam exteriore Judaei á caeteris distinguerentur, cap. 15. de Judaeis. Primum igitur constitutum est, ne Christiani cum Judaeis convivia celebrent, can. 12. 13. 14. caus. 28. quaest. 1., in his enim arctissimae necessitudinis existerent argumenta, quemadmodum in usu fuit apud Romanos veteres, qui dum servum suum ad mensam admitterent, statim á servitute liberatum, et manumissum inter amicos dicebant, quod turpe crederent, et indecorum, Romanum Civem mensae una cum servo adsidere. Secundo constitutum est, ne Christianus servilem operam Judaeo praestaret, non solum ita, ut nemo Christianus in servitute Judaei consisteret jure verae, ac proprie servitutis, l. 56. §. ult. cod. de Episc., et Cler., l. 1., et 2. cod. ne Christianum mancipium, cap. 1., et ult. de Judaeis, sed etiam ita, ut nemo Christianus operas suas ad serviendum in domo, ac familia Judaei locaret, cap. 8. de Judaeis. Quomodo enim ferendum est, Christianos sese subjicere iis, aut eos reverentia colere, qui ex Dei ultrice providentia potius ad serviendum relicti sunt in poenam apostasiae, atque perfidiae? Adde his, familiarem hanc servitutem, aut operarum praestationem assiduam, ac domesticam esse Christiano maximi periculi plenam. Huc pertinet capitulum 2. de Judaeis, ubi cum Gregorius initio statuerit, non esse ferendum, ut Christianus quasi mancipium Judaeo serviat, subjicit tamen, servos Judaeorum, qui in praediis eorumdem sunt quasi coloni, et originarii, in eisdem praediis utut Christianos posse consistere, et consueta officia Judaeis praestare. Quis vero non videat, agi ibidem non de servis proprie dictis, et operas suas domi apud herum praestantibus, sed de adscriptitiis fundo dominico addictis, quos ne domino quidem licebat á praediorum cura, et cultura avocare, l. 13. cod. de agricolis, et censitis? Utile erat, hos adscriptitios, seu colonos utut Christianos praediis Judaeorum addictos non liberari ab officio, propterea quod si liberarentur, occasio data fuisset Judaeis mittendi ad ea praedia causa colonatus totidem Judaeos, atque ita Judaeis hominibus loca plura agrestia replendi in detrimentum Christianorum, ac praesertim eorum rusticanorum, qui vicina praedia excolerent; alias autem Christiani alii adscriptitii, et coloni Judaeorum longe erant ab Judaeorum conversatione semoti. Caeterum Gregorius idem Magnus in can. 13. dist. 54. expresse docuit, nul-

lum Christianum mancipium posse Judaeo servire. Tertio constitutum est, ne aut Christiana Judaeo nuberet, aut Christianus Judaeam uxorem duceret, ne facile Christianus ex familiari, et maxime necessario tali consortio superstitionibus Judaei conjugis corrumperetur, l. 6. cod. de Judaeis, can. 15., et 17. caus. 28. quaest. 1. Quarto cavendum fuit, ne Christiana mulier nutricis officium Judaeorum filiis praestet, est enim nutrix quodammodo loco matris, et facilem benevolentiam veluti maternam in altum, et enutritum contrahit, qualem benevolentiam artissimam Christianam feminam dedecere visum est, cap. 8. de Judaeis. Quinto jubentur Christiani, ne in contractibus, sive in commerciis ineant cum Judaeis societates, argumento cap. 12. de Judaeis. Etenim imprimis est societas non una bonorum, juriumve communio, sed communio cum singulari personarum affectione conjuncta, l. 31. ff. pro socio, adeo ut scripserit Ulpianus in l. 63. princ. ff. eod. tit., *societatem jus quodammodo fraternitatis in se habere.* Deinde societas ista facile Christianum traheret in usurarias pactiones, aut in commoda usurarum communicanda, quibus passim student Judaei; utrumque autem Christiano indignum est, ac praesertim nulla societas est, quae delictorum turpis sit, atque foeda communio, l. 53., et 57. ff. pro socio. Sexto denique odio Judaeorum constitutum est, ut ipsorum universitas nihil ex Christianorum testamentis, codicillis, aut donationibus inter vivos capere possit, l. 1. cod. de Judaeis; immo ne singulares quidem Judaeorum personas licet hodie Christiano instituere haeredes, aut legatis, fideicommissis, vel donationibus locupletare, admissa tantum inter Judaeos aut testamentaria, aut legitima successione, argumento cap. 5, et 6. de haereticis; essent enim haec omnia non mediocria benevolentiae argumenta á Christiano in Judaeos exhibita, immo et in institutione haereditaria observaretur, Judaeum haeredem Christiani defuncti personam repraesentare, cum haeres defuncti personam induere dicatur. Exceptio est, si Christianus legaret Judaeo, quod ipsi olim ex qualibet causa debebat; non enim in ea specie liberalitas ulla, aut benevolentia exhibetur; sed tutius prospicitur, ne quis suo jure fraudetur. Sunt, qui putant, Judaeum posse á Christiano haeredem instituti sub conditione, si baptizetur. Ego tamen vereor, ne haec institutio adversus generales juris regulas impingeret, quae postulant, ut haeres tempore testamenti jam sit idoneus, §. 4. instit. de haered. qual., et different., l. 59. §. ff. de haered. instit., nisi tamen quisquam dixerit, ex quadam aequitate, seu favore religionis sustineri, quod summo jure non

consisteret; nec novum esse ex singulari benevolentia aliquando recipi hujus generis testamentarias conditiones, argum. l. 62. ff. de haered. instit. Caeterum nihilominus dicendum potius videretur, non esse facile hujusmodi institutiones admittendas, ne forte iis blanditiis allicerentur Judaei ad Christianam fidem, quam non tam recipere, quam se recipere simularent, praesertim cum de hominibus agatur ad simulandum, et fallendum valde pronis. Pertinent haec ad cavenda Christianorum pericula, cujus rei causa multa indicata sunt Judaeorum odio constituta. Ut vero humanitas quaedam, et clementia in Judaeos exhibeatur, praeceptum quoque fuit Christianis, ne in Judaeos injuriam inferant ullam, aut in eorum personas, aut res, aut jura quaecumque, l. 6. cod. de paganis, cap. 9. de Judaeis. Deinde non erunt Judaei expellendi á publicis Christianorum coetibus, quoties ad eos praedicationis Evangelicae audiendae causam accesserint, sed potius erunt aequo animo admittendi, immo etiam invitandi; dixerim insuper pertinere ad Episcoporum officium, Judaeos eosdem ad fidem Christianam suspiciendam, praedicatione publica hortari, pro mandato Christi Domini, qui omni creaturae Evangelicam praedicari Apostolis, et Apostolorum successoribus praecipit.

Quoties de cultu sacrorum sermo sit, iterum idem modus servandus erit, ut rigor cum humanitate temperetur, id est, exhibeatur humanitas in eo, ut Judaei suos ritus de more exerceant, rigor etiam praesto sit, ne illorum fovere superstitiones videamur, atque ut noscant ipsi, abuti superstitione sua, aut gloriari nullo modo posse. Ad humanitatem imprimis pertinent, ut cum Judaei de more suo ritus, caeremonias, solemnitates, ac festivitates celebrant, non turbentur á Christianis l. 14. cod. de Judaeis, leg. 6. cod. de Paganis, neque á Christianis invadatur, aut disrumpantur coemeteria Judaeorum, cap. 9. de Judaeis. Secundo vetitum est Christianis, ne in Synagogas facta Judaei facultate erectas quasi in profana habitacula irruant, l. 4., et 14. cod. de Judaeis. Tertio nec licebit Christianis Judaeos vocare in judicium eo tempore, quo Judaeus juxta mores suae gentis festivitatem celebrat, ex gr. die Sabbathi, l. 2., et 13. cod. de Judaeis can. 3. dist. 45.; immo etsi Judaeus eodem die vellet in judicio adversus Christianum agere, neque erit ullo modo ferendum, ne singulare jus Judaeo concessum contra Christianum torqueatur, dicta lege 13., argumento l. ultimae cod. de fructib., et lit. expens. Rigor deinde adhibendus est in eo primum, quod non sit ferendum, Judaeos novas Synagogas construere, quamquam permittantur ve-

tares habere, tueri, sarcire, l. ult. §. 1. cod. de Judaeis, cap. 3., et 7. eod. tit. Secundo in eo, quod severissimis poenis Judaei puniantur, quotiescumque proferant blasphemiam in Christum, aut Deiparam Virginem, aut quoties libros sive clam teneant, sive palam edant hujusmodi blasphemias continentes. Tertio in eo, quod capitali poena Judaei damnentur, si Christianum quemquam in suam sectam adduxerint, aut circumcisione initiaverint, l. 16., et 18. cod. de Judaeis. Quarto in eo, ut aliquando coacti fuerint ad restituendas inmodicas usuras, quas á Christianis extorserant, cap. 18. de usuris. Quinto in eo, quod Judaei in festivitatibus Christianorum teneantur tabernarum, officinarumve ostia claudere; ne publicae mercaturae, aut contractum cujusvis generis detur occasio, quemadmodum diebus, quibus anniversaria Passionis dominicae celebrantur, ne extra habitacula sua, in publicum prosiliant, interdicitur, cap. 4., et 15. de Judaeis. Et quamquam satius esset, per vicos Judaeorum sacras processiones non ducere, in quibus praesertim sacrosanctum Eucharistiae Sacramentum cum celebritate gestatur, uti tradit Barbosa de Episcopis allegat. 22. num. 4., et de Parochis cap. 20. num. 33., si tamen ex antiqua consuetudine, aliave causa id fieri expediat, obligari Judaei potuerunt ad ornandos de more loci parietes, prout caeteri obligantur, non quod tunc ipsi cogantur ad colenda fidei nostrae mysteria, sed quod tempore publicae laetitiae signa edere debant, sicuti in publicis minime sacris solemnitatibus faciendum est; eo sane minus potuerunt Judaei quoquo modo officere Christianis, aut injuriam inferre in Christianorum religionem, sacrosque ritus, gravissimis poenis coercendi, ubi in tantam temeritatem eruperint, l. 11. 14. 16., et 18. cod. de Judaeis. Aliquando etiam evenit, ut Parochi certas exigant ab Judaeis annuas pensitationes, nimirum quoties in Parrochia siti Judaei vicos tenent olim á Catholicis occupatos, quasi in damni compensationem, cap. 17. de excess. Praelator., quod tamen non omnino probandum videretur, nisi singularis ratio aut consuetudinis, aut statuti id confirmaret. Quoties Judaei haec transgressi fuerint, gravissimas corpales poenas religiosi Principes indixerunt, uti liquet ex Romanis legibus supra laudatis. Adjecerunt Pontifices Maximi identidem poenam, quae speciem quamdam exhibet excommunicationis; non sane quod vere Judaei excommunicarentur, utpote qui excommunicationis censurae sunt incapaces, sed quod prohiberetur Christianis, ne ullo modo cum Judaeis communicarent. Hujus poenae mentio fit in cap. 13. 14. 16. de Judaeis, et in cap. 18 de usuris.

Ratione publici regiminis, et munerum publicorum rursum et humanitas quaedam; et rigor, adversus Judaeos exhibetur. Est hac in re habenda ratio imprimis legum, quae Judaeis observandae immineant, deinde officiorum et munerum, quibus obnoxii Judaei sunt, aut á quibus excluduntur. Generaliter verum est, quotiescumque Judaei incertam urbem publica auctoritate admissi sunt, eos jure civitatis gaudere, et veluti cives considerari. Quando vero legem suam singularem ipsi profitentur, dijudicandum erit, utra lege teneantur ubi concurrant observanda hinc lex ipsa eorum singularis Judaica, illinc lex publica et civilis. Receptum est, Judaeos in civitate admissos publico, et civili jure potissimum obstringi, nec adversus istud aliquid agere posse praetextu suae singularis legis, nisi ea conditione admissi in urbem fuerint, qua possent insuper habita in certis capitibus lege civili, et publica, singulares suas consuetudines sequi. Quod si quaeratur, in quibus causis erga Judaeos indulgeri soleat, ut possint suis moribus vivere, distinguendum est inter negotia mere civilia et res vel sacras, vel religiosâs, vel aut sacrarum, aut religiosarum speciem habentes. In negotiis mere civilibus, obtinet, ut ista ad publicas civiles leges exigantur, uti sunt contractus, testamenta, modi, ac rationes adquirendorum dominiorum, judicia, atque his similia, l. 8. cod. de Judaeis. Absurdum enim foret, eos, qui civium sibi nomen adsciscunt, á civitatis, in qua degunt, legibus esse immunes. Tantum in iis locis, in quibus bona immobilia possidere non possunt, jus quoddam singulare suis moribus invexerunt; quod ipsi vocant jus *Kasagá*, in eo consistens, quod Judaeos in aedibus generaliter Judaeorum universitati habitationis causa concessis, ubi sortitus fuerit certa cubicula, nequeat ab eisdem cubiculis ab alio Judaeo turbari: atque hoc jus personale non est, sed in haeredes transfertur, et inter Judaeos est in commercio. Rabini Judaeorum fundamentum, et causas hujus juris collocant in cap. 27. Deuteronomii vers. 17. in illis verbis: ***Maledictus**, qui transfert terminos proximi sui*, quorum verborum interpretatio an sit recte accommodata, meum non est judicare. In rebus vero sacris, sive sacrae sint respectu Christianorum, sive sacrae habeantur apud eosdem Judaeos, suis moribus relinquuntur. Hinc in celebratione conjugiorum non avocantur á suis ritibus, dummodo pluribus simul uxoribus non copulentur, dummodo non contrahant intra gradus naturali, vel divino jure prohibitos, l. 7. cod. de Judaeis, cap. 8. de divortiis. In muneribus, et officiis exercendis nulla jurisdictio Judaeis competit, ne Judaeorum

quidem Rabbinis, aut Senioribus, ita ut judicium non solum inter Christianum et Judaeum, sed et inter Judaeum et Judaeum ab ordinariis Christianis judicibus dirimatur, l. 8., et 15. cod. de Judaeis; et quamquam Judaeus in causa Judaeorum olim arbiter eligi potuisset, dicta l. 8., usu tamen obtinuit, ut ne ea quidem notio competere amplius possit, vix hodie explicantibus Rabbinis quamdam inanem potestatis imaginem in moderandis ritibus, et caeremoniis ex suae legis praescripto. Insuper arcentur Judaei á muneribus publicis advocationis, procurationis, et tutelae, l. ult. princ. cod. de Judaeis, l. ult. cod. de postulando, l. 15. cod. de Episcopo audient. Nov. 144. cap. 2., can. 7., et 8. de poenit. dist. 1. can. 14. dist. 54., quibus abrogata est vetus jurisprudentia legis 3. §. ult. ff. de decurion., et legis 15. §. 6. ff. de excusat. tutor. Illud tamen singulare in tutela obtinet, ut Judaeis pupillis Judaei tutores dentur, quia etsi munus illud auctoritate publicum esse dicatur, tamen ex parte tutoris onus, non honor est, et respectu pupilli directo, et praecipue spectat privatam pupilli ipsius utilitatem, ac favorem. Visi autem non sunt Judaei absolvendi á gravi onere erga suos, nec tantus Judaeorum pupillorum habendus favor, ut eorum gratia Christiani obligentur. Adde his singularem educationis causam; neque enim dignum visum fuit Christianum tutorem Judaico in ritu educare pupillum suae curae commissum; alias autem injuria inferretur in Judaeos, si eorum pupilli Christiano more educarentur. Praeterea quamquam in contractibus, et testamentis Judaeus á ferendo testimonio non repellatur, ubi saltem Christiani testis copia desit, ex eo tamen, quod persona Judaei Christiano semper infensa praesumatur, non recipitur in judiciis testimonium Judaei adversus Christianum, l. 21. cod. de haereticis, cui sane traditioni non refragatur. Summus Pontifex in cap. 21. de testibus, utpote qui non quid juris fuerit indicet, sed quid Judaei facto suo aliquando praesumpserint. Profecto Judaei adversus Judaeum testimonium, utpote nullo modo suspectum, etiam in judiciis recipitur. Denique cautum est, ut Christiani Judaeorum Medicorum opera non utantur, nisi forte urgens necessitas id postulet, veluti si casus emergat, quo infirmus in gravi vitae discrimine constitutus ab alio juvari nequeat, quam ab Judaeo, can. 13. caus. 28 quaest. 1. Id recentioribus saeculis eo oportunius observari coepit, quo cautius praestitutum est, ut Medici id aegrotantes advocati monere eos debeant, et hortari ad receptionem Sacramentorum, cap. 13. de poenit., et remiss., quod sane ab Judaeo Medico sperari nec po-

test, nec debet. In conspectu horum omnium si Judaeis rigida videatur constituta á Christianis Legumlatoribus jurisprudentia, non est sane, cur iidem Judaei conquerantur, adversus quos responderi posset, quod contra Donatistas Augustinus ajebat in can. 33. caus. 23. quaest. 5. *Cum aliquid adversus vos Reges constituunt, admoneri vos credite, ut cogitetis, quare ista patiamini, &c.*

Quoties Judaei Christianae fidei sociandi sint, plurimum imprimis interest nosse, an de infantibus agatur, an infantiam egressis. Infantiam egressi intelliguntur quicumque sunt septennio majores, aut etiam septennio proximi, quotiescumque consensus capaces sese exhibeant, quod prudentis judicis arbitrio relinquitur. Equidem interest Christianae reipublicae, pertinet etiam ad curam ecclesiasticorum Antistitum; dicam praeterea, curare posse fideles universos, ut quicumque et ex quocumque genere originem traxerit, det nomen Christo, et Sacramento baptismatis regeneretur, quod primum in cultum Dei summi, deinde in incrementum Ecclesiae, ac denique in privatam ipsorum baptizatorum utilitatem vergeret. Non tamen exinde deducitur aeque baptizandos esse Judaeorum etiam filios, seu adhuc voluntatis expertes, seu propria voluntate volentes, seu detrectantes. Altius repetenda res est, ut generalia principia jaciantur, qua in re duae distinguendae erunt disputationes, non sane invicem confundendae: nimirum aliud est quaerere, an baptisma collatum vere collatum seu respectu characteris, seu respectu caeterorum ex eo Sacramento pendentium effectuum intelligatur, aliud, an baptisma licite conferatur. Itaque dici, irritum esse baptisma collatum adulto, id est, ei, qui consensus capax est, seu infantiam egressus, quoties ipse in baptismum propria non consenserit voluntate; é contrario firmum esse, validumque baptismum, omnesque effectus suos parere collatum ei, qui intra infantiam adhuc est constitutus, seu necdum est propriae voluntatis, ac consensionis capax. En perspicuam discriminis rationem. Institutum fuit á Christo Sacramentum baptismatis, ut quando vi ipsius, ubi nil aliud obstet, omnia peccata, quae animam inficiunt, deleantur, tum anima eadem Christo agnascatur, et Ecclesiae inseratur. Qui consensus capaces sunt, si baptismum non petant, praeterquamquod peccato originis aliena, id est, protoparentum, voluntate contracto inficiantur, vel ex eo uno, quod baptisma negligant, jam crimen propria voluntate, et actu contraxerunt. E contrario infantes, seu qui consensus capaces adhuc non sunt, tantum peccato originis detinentur. Divina autem providen-

tia ita cuncta disposuit, ut quemadmodum qui propria voluntate delinquerunt, propria voluntate remedia quaerant, quibus gratiam Dei sibi concilient, ita qui aliena tantum voluntate, id est, protoparentum, peccarunt, ipsi etiam aliena voluntate salvi fieri possint, quia et pro ipsis mortuus est Christus, et qui nati sunt ex vitiosa origine, renasci in Christo Redemptore possunt, propterea quod ubi abundavit delictum, ibi superabundavit et gratia. Hinc passim Sancti Patres constanti, ac perpetua traditione docuerunt, parvulos proprie voluntatis expertes offerentium voluntate posse salvari, dum ad baptisma adferuntur; immo etsi offerentes adhuc in ea voluntate defficerent, dummodo baptisma rite conferatur, et juxta mentem Ecclesiae vel ipsam Ecclesiae voluntatem sufficere, can. 7. 33. 74. 76. 77., et 129. de cons. dist. 4. Neque dicas, infantes non posse paterna voluntate, aut extraneorum actu salvari per baptismum, ex eo, quod nequeant paterna, aut extraneorum prava affectione damnari. Etenim notandum est, crimina aliena non contrahi, excepto peccato originis; quia excepto vinculo voluntatem, quod fuit inter protoparentes, et descendentes ab eis, unde peccatum originis omnes infecit, nullum aliud est vinculum voluntatis inter filios Adae, ex quo alter alterius labe inquinetur. At ex beneficio Christi omnes consecuti sumus commune vinculum unitatis fidei, aut unitatis in fidem, uti explicat Augustinus in dicto can. 129., quo fit, ut unus alterius voluntate fidem ipsam profiteri possit, si propriae sit expers voluntatis, et per hanc professionem baptizari. Plane vinculum hoc generale est; quod non tantum devincit parentes, et liberos, aut personas sanguine conjunctas, sed universos homines inter se sociat, et ligat; propterea que ut baptismus infantium valeat, non requiritur, ut á parentibus, aut conjunctis infans offeratur, sufficit voluntas extranei offerentis, aut Ecclesiae Christianae, cujus voluntas est generalis, et omnibus prodest. Dixi in adultis, sive capacibus propriae consensionis, illorum voluntatem requiri, quin tamen referat, an actu baptismum petant, an aliquando petierint voluntate non retractata. Etenim etiam valebit baptismus dormienti, aegrotanti, torpedine quadam correpto, amenti, furiosove collatus, si ante somnum, aegrotationem, amentiam, vel furorem petitus fuerit. Quod si metus intercesserit etiam gravis, quo quis perculsus baptizari se postulet, definitum etiam scimus baptisma valere; quamquam enim non omnes effectus habeat hoc Sacramentum, ob minus dispositum suscipientis animum, vi tamen sua baptismus consistit, characterem Christi interea imprimens, tum demum anima á crimine

expianda, et gratia Dei sanctificanda, cum baptizatus veram, et sinceram voluntatem induerit, et sponte Ecclesiae, cui adscribi coepit, clavibus sese subjecerit, can. 5. dist. 45. Uti enim ratiocinatur Innocentius III. in cap. 3. de baptismo, metus voluntatem quidem minuit, non tamen, etiam si gravis sit, penitus aufert, et is, qui metu vult, sub conditione velle deprehenditur, id est, vult posito instante periculo, sine quo simpliciter, et absolute non vellet; sufficit autem velle baptismum, ut baptismus valide conferatur. Non idem sane dicendum esset, si non metus, sed vis intercederet, cum vis omnino voluntatem excludat. Nemo ad hanc rem in contrarium adferat canonem 1. caus. 23. quaest. 6., ibidem enim Augustinus non de Judaeis agit, sed de haereticis, aut de schismaticis, quos adduci vi posse tradit ad haeresim, vel schisma ejurandum, ob potestatem, quam in ipsos veluti subditos suscepti baptismatis causa Ecclesia exercet.

Pertinent haec ad vim, firmitatemque baptismatis. An vero quotiescumque baptisma collatum validum, et firmum est, etiam licite conferri dicatur, altera est disputatio, in qua certum est imprimis, adultos sponte baptisma petentes cujuscumque sint gentis, et á quocumque parente descendant, vel Christiano, vel Judaeo, vel Aethnico indiscriminatim rite admitti, dummodo si de Judaeorum, Aethnicorumve filiis agatur, exploratum sit illorum desiderium, et voluntas certis cautionibus adhibitis, cum aliquando contigerit, eos non sincero excipiendae fidei proposito, sed aliis minus dignis causis moveri. Immo explorata voluntate, instrui eos in fide ante baptismatis susceptionem oportet, quamobrem olim non nisi emenso octo mensium catechumenatu ad Sacramentum admittebantur, can. 93 de cons. dist. 4., quod temporis spatium á Gregorio Magno ad quadraginta dies reddactum est, can. 98. de cons. dist. 1., quod sane congruebat disciplinae veteri ecclesiasticae, juxta quam in feriis Quadragissimae praeparabantur cathecumeni ad baptisma suscipiendum in solemnitate Paschali; nisi tamen urgens necessitas, seu imminens vitae periculum non diutius differri baptisma suaderet. Praeterea respectu adultorum observandum est, non omnino fuisse probatum sacris canonibus, ut metu quis ad suscipiendum baptisma adigatur, propterea quod qui ita baptizantur, vix animo adducantur, ut Christum sincere sequantur, atque ut plurimum in Sacramenti, et Christi injuriam baptismate abutantur, can. 5. dist. 45. Quod si de infantibus Christianorum agatur, nemo unquam dubitavit, quin sive volentibus, sive etiam

invitis parentibus licite baptizentur. Cum enim parentes Christiani teneantur filios suos ad baptismum offerre, fraus nulla ipsis fit, ubi etiam sine eorum consensu filii baptizentur. At si de infantibus ex Judaeis parentibus progenitis sermo sit, generalis regula est, non licere eos baptizare. Regulae causam multi in eo collocant, quod infantes propriae voluntatis expertes naturali ipso jure á parentum voluntate omnino pendere debeant, idemque esse baptizare infantem invitis parentibus, ac parentes ipsos naturali jure exuere. Si haec simpliciter ita tradantur, forte nimis aspera videbuntur, et eo disserentem adducent, ut tradant, naturalem parentum potestatem in filiis etiam perdendis, et in negligenda eorumdem salute consistere. Moderatius dicerem, eam disciplinam ideo servandam esse, partim ex eo, quod fraus fieri parentibus non debeat, partim ex eo, quod baptizari infantes salvo parentum jure apostasiae periculo gravissimo obnoxii futuri sint. Finge enim vero, infantem Judaeum baptizari. Vel est in potestate parentum educationis causa relinquendus: vel ab eadem penitus eximendus. Si primum, quis fidejussor erit, ne adolescentior factus ejuret Sacramentum, quod suscepit, et blasphemet Christum, cui caeteroqui nomen dedit, utut ignorans? Si alterum, fraus parentibus fiet ab eo, qui baptizavit, dum patria potestas in totum irritaretur. Si ista ratio placeat, facile recipietur, licere infantes Judaeorum baptizare quoties infantes in extremo periculo constituti sint, nec spes ulla supersit vitae, quia in hac specie et nullum subest probabilis futurae apostasiae periculum, et nulla injuria in parentes infertur. Caeterum plures extant generalis illius regulae exceptiones, quarum prima est, si parentes facti fuerint Christiani; secunda, si parentes, licet non Christiani, filios Ecclesiae obtulerint; tertia, si parentes á se filios abdicaverint.

Si uterque parens á Synagoga recedentes ad Christi fidem conversi sint, nulla dubitatio est, quin rite baptizentur infantes illorum filii impuberis haberi, uti contingit in substitutione pupillari. Quid tamen, si mater, non pater, ad fidem Christi venerit, et fuerit baptizata? Receptum est, ut etiam in hac specie filius infans rite baptizetur, tam Romanorum Imperatorum constitutionibus, l. 12. §. 1., et l. 18 §. 1. cod. de haereticis, quam sacris canonibus, can. 10. 11. 12. caus. 28. quaest. 1. cap. 2. de convers. infid. Non est, cur haec disciplina videatur á recta ratione aliena, quasi in ea stabilienda maximam partem sibi vindicet favor Christianae religionis, et odium superstitionis Judaicae eo usque provectum, ut summum jus evertatur. Ego enim imprimis observo, attentis etiam

juris Romani principiis, voluntatem matris, quasi voluntatem filii certis in casibus haberi, ut exemplum est in substitutione exemplari, cujus faciendae facultas etiam matri conceditur; ex quo fit, ut testamentum matris quandoque pro testamento filii sit, l. 9. cod. de impuberum, et aliis substitut. Quod si receptum est, decoris, et majoris honorisc ausa, propterea quod decentius sit, et honestius decedere testatum, quam intestatum; quid ni recipiendum est, voluntate materna filium baptizari, cum agatur de Sacramento maxime necessario, sine quo filius aeternis poenis damnaretur? Deinde etiam ex Romani summi juris principiis receptum est, ut ubi servus pater sit, mater libera, filius liber nascatur. Quid in hujus disciplinae conspectu repugnabit, filium Judaei et baptizatae sequi maternam conditionem? Adde his, in baptismate infantium non tam versari vim patriae potestatis, quam onus educationis. Onus autem educationis aeque ad utramque parentem pertinet, l. 1. §. 1. ff. ubi pupillus educari, l. 5. §. 2., et sequentibus de agnosc., et alend. liber. Denique etiam si velis ad controversiae diremptionem de vi patriae potestatis disputare, dicam, patriam potestatem oriri ex justis nuptiis, quarum effectus est, ut vir familiae princeps habeatur, mater viri potestati subsit, eamque ob causan mater non possit habere filios in potestate, quum repugnet, eam habere potestatem familiae, quae in familia est, et patrifamilias subest. Cum vero baptizata mater divino jure liberata sit á potestate mariti, et conjugium dissolvere valeat, incipit ipsa sui juris effici, et potest quamdam potestatis speciem, si non Romanam, naturalem saltem, libere explicare, quasi aequalis incipiat tum esse potestas patris, ac matris in liberos. Ubi autem duo sunt aequali potestate potiti, nobilioris facultas praestantior habetur, et praerogativam nanciscitur, qualis est pro Judaeo mulier baptizata, praesertim quod baptizata mulier utilius negotium pro infante filio gerat. Haec qui rite considerat, facile etiam idipsum recipiet, quoties avus, vel avia, seu paterna, seu materna religionem Christianam amplectatur, etiam vivis patre et matre, et quidem in Judaica perfidia consistentibus. Quod si pater in Judaismo perseverans filium infantem baptizari postulet, vel consentiat, tunc sane baptizari infans rite poterit, etiam si pater sententiam inde mutaverit, neque enim jus Ecclesiae semel ex consensu paterno quaesitum, potest ex ejusdem dissensu tolli. Si denique Judaei parentes infantes suos exposuerint, poterunt iidem infantes ritè baptizari, quasi post expositionem patria omnis potestas evanuerit; atque eadem ratione baptizandi erunt in-

fantes aethnicorum, aliarumve gentium, quos Christiani á parentibus suis emerunt; et potiore jure infantes Judaeorum baptizatorum, qui per apostasiam ad Synagogam reversi fuerint.

Cum Judaeus quisquam baptizatus est, sive infans sit, sive adultus, sive licite, sive illicite, dummodo firmum et validum baptisma habeatur, quatuor praecipue sunt observanda: primum respectu baptizati, alterum respectu parentum baptizati, tertium respectu extraneorum, postremum respectu Ecclesiae. Respectu baptizati, sive filiusfamilias sit, sive paterfamilias, sive infans, sive infantiam egressus, observandum est, eum removendum esse, quod fieri possit, á consortio Judaeorum, etiam parentum, ne forte persuasione Judaica deficiat imprudenti consilio á fide Christiana, quam semel susceperat. Id adeo verum est, ut locum etiam obtineat, quo casu infans quidam Judaeos dissentientibus, aut ignorantibus parentibus ab aliquo forte imprudenter baptizatus fuerit; erit enim iste in loco tuto collocandus, et custodiendus tamquam matris Ecclesiae filius, et omnibus modis satagendum, ut fidem, quam ignoranter cum Sacramento accepit, sciens deinde prudensque, cum per aetatem poterit, profiteatur. Porro in his speciebus in sollicitudinem confertur ecclesiasticorum administrorum, ut neophyti Judeorum etiam parentum conversationem veluti gravissimi periculi plenam omnino declinent, can. 11. caus. 28. quaest. 1., alias enim diris suppliciis punientur ex legibus publicis Judaei, qui neophytos eosdem ad se reverti minis, blanditiisve procurent, l. 3. cod. de Judaeis. Potissimum autem habenda est pupillorum neophytorum, utpote infirmiorum, ratio, qui apud honestos Christianos viros erunt educandi Episcoporum arbitrio. Neque est, cur Judaei parentes conquerantur, cum jure suo ceciderint, uti modo ostendam.

Respectu parentum Judeorum, ubi filiusfamilias Judaeus baptizatus est, observatur, parentes omni jure, ac potestate cadere. Plane si de filiofamilias agatur, qui propria voluntate baptismum petit, gravissima hujus rei sunt argumenta. Etenim imprimis Christus Dominus et patrem, et matrem fidei causa relinquendos esse perspicuo Evangelico praecepto suo mandavit; docet idipsum naturalis ratio, qua facile persuademur, Deum esse super omnia diligendum, et charitatem in Deum paternae charitati esse anteferendam. Docuit idipsum facto suo Christus idem Dominus, dum conquerentibus parentibus, utut justissimis, quibus olim subjectum sese exibuit, quod fuga lapsus esset, dixit, nescire illos, quod in iis, quae patris sui erant, se esse oporteret, eumque

esse patrem suum, et matrem, qui verbum Dei audivisset. Additur his, etiam potestatem maritalem amitti in uxorem ab Judaeo, si Judaea uxor baptizetur juxta Apostolicam traditionem. Cur non eadem ratione amittetur paterna? Ne dicas, ex Apostolica doctrina, matrimonii vinculum adhuc consistere, si maritus Judaeus velit sine Creatoris contumelia cum baptizata conjuge habitare; eademque ratione recipi posse, ut paterna potestas penes Judaeum retineatur, si velit cum baptizato filio sine injuria baptismatis agere. Non eadem habenda est patris ratio, ac mariti. Paterna enim adfectio, et filialis benevolentia, utraque sane in vi sanguinis naturale fundamentum habens, gravius periculum baptizato inferret, quam necessitudo conjugii, quam sola peperit et animorum, et corporum conjunctio. Quod si de filiofamilias agatur, qui cum infans esset, minus rite, et imprudenter baptizatus fuerit, ignorantibus, aut dissentibus parentibus, ratio etiam reddi potest, cur parentum Judaeorum potestatem evasisse dicatur. Sunt baptizati per Sacramentum regenerationis Deo, et Christo consecrati, cujuscumque tandem etiam tale jus non habentis facto cansecrati deprehendantur, et persona semel Deo consecrata facile antiquam non similiter consecrati hominis potestatem evadit; eodem fere modo, quo si quis rem alienam profanam invito, vel ignorante domino imprudenter Deo dedicavisset, non eo minus sacra esse desinit, sed perpetuo sacra est, numquam evasura profana, nunquam in potestatem domini reversura, argumento canonis 2. caus. 14. quaest. 6. His generaliter positis, deducitur primo, filiumfamilias baptizatum consequi pleno jure adventitium peculium, quod possidebat, semoto patre Judaeo ab usufructu; secundo, non posse impuberibus baptizatis á parentibus Judaeis substitui pupillariter, quando certum est, fundamentum pupillaris substitutionis in patria potestate consistere, l. 2. ff. de vulgar., et pupil. subst., l. 7., et 8. cod. de impuber., et aliis substit., immo nec locum fieri substitutioni exemplari; etenim licet ista fundamentum non habeat in patria potestate, tota tamen in humanitate innititur, propterea quod fere praesumitur optimum esse consilium, quod á parentibus pro filiis capitur; at haec praesumptio in parente Judaeo cessat respectu bonorum, quae pertinent ad filios Christianos: uno verbo deducitur, cessare universos patriae potestatis effectus. Non tamen é contrario cessant paterna munera, et obligationes. Nimirum tenentur parentes pro modo facultatem interea legitimam portionem, aut alimenta baptizato filio dare; dotem etiam congruam, si agatur de puella nup-

tura, aut Monasterium ingressura; filiis eisdem baptizatis habituris deinde post mortem parentum integram haereditatis partem, quam habituri essent, si parentes ab intestato decederent; neque enim datur parentibus Judaeis baptizatos exhaeredandi facultas, etiam si forte legitima exhaeredandi causa extitisset; immo ne fraus baptizatis fiat, solet tempore baptismatis bonorum omnium paternorum fieri inventarium, cujus ad portionem haereditariam computandam tempore paternae mortis ratio habeatur, ne alias occasio detur parentibus bona subdole distrahendi, argumento capituli 5. de Judaeis.

Respectu extraneorum observatur, ut Judaeus baptizatus, seu paterfamilias sit, seu filiusfamilias, quemadmodum omnia bona et jura retinet, in Judaismo quaesita, ita teneatur ad aes alienum antea contractum, et ad restitutionem usurarum, ex quibus Judaeorum peculium, ut plurimum fit, redigitur, et augetur, immo si forte reus criminis capitalis fuerit, nec post baptismum poenam legitimam evadet, ne forte si aliud ex quadam indulgentia obtineret, Judaei his potissimum de causis conversionem meditarentur, ac figerent, argumento legis 1. cod. de his, qui ad Eccles. confugiunt. Animadvertendum tamen est, quod ad pecuniam attinet ex usuris quaesitum, multum interesse discriminis inter eam speciem, in qua constat, ad quos illa determinate pertineat, atque eam, in qua pecunia incertis sit personis restituenda. Siquidem in priore Judaeus conversus pecuniam restituere debebit: in posteriore obtinuit, ut quoniam res incertis personis debita, aut in Ecclesias, piave loca, aut in pauperes esset tribuenda, eadem baptizato ex indulgentia concedatur, non quasi domino rei, sed quasi pauperi, et ex causa piissima, qualis est favor Christianae religionis, et ne territi alias Judaei suorum bonorum jactura, á baptismate suscipiendo declinent.

Denique respectu Ecclesiae observatur, ut si Judaeus, baptismate semel suscepto, iterum revertatur ad superstitiones suorum, tanquam apostata habeatur, et apostasiae poenis gravissimis puniatur, can. 94. de consecr. dist. 4., cap. 4. de apostatis, licet forte ad baptismum fictus accesserit, dummodo non vi fuerit adactus, argumento capituli 3. de baptismo, cap. 13. de haeret. in 6. Qua in re singulare est, ut quamquam testimonium Judaei adversus Christianum regulariter non recipiantur, admittatur tamen, si testificetur, baptizatum ad Judaeorum superstitiones, divertisse, argumento capituli 5., et 13. de haeret. in 6. Adnotandum nihilominus est, in poenis apostasiae infligendis lenius agi cum iis,

qui infantiae proximi baptizati fuerunt, ob infirmitatem judicii; et potiore ratione cum iis, qui in infantia baptizati fuisse insciis parentibus proponuntur, nisi isti adolescentiores facti libere ratum habuerint, quod in ipsis ignorantibus gestum fuerat.

CAPUT II.

De apostatis, Haereticis, et Schismaticis.

Huc referendi sunt tit. 1. libr. 1., tit. 7. 8., et 9. libr. 5. Decretalium.

QUICUMQUE Christi fidem detestantur, ac sive Judaeorum, sive Gentium superstitionibus obvolvuntur, sine poena sunt apud Ecclesiam, cum numquam ecclasiasticae jurisdictioni subditi fuerint, poenas in altera vita apud summum Judicem Deum luituri. Alia sane ratio est eorum, qui semel Christo nomen dederunt; isti enim si post susceptum baptisma ab Ecclesia non recedunt tantum, sed et fidem fallunt, quam semel praestiterunt, ut fidei violatores in Ecclesia puniuntur. Appellantur autem vel apostatae, vel haeretici, quibus proxime accedunt schismatici. Sunt haec nomina á Graecis dictionibus derivata, quorum si ingenitam significationem attendas, latius accipiuntur, quam vulgaris loquendi usus induxerit. Apostatae nomine Graeci significant desertorem, eum scilicet, qui á suscepta agendi, aut vitae ratione recedit; quamobrem lata significatione non solum Donatistas haereticos apostatarum nomine vocavit Cyprianus in epistola ad Cornelium Papam, sed et aliquando apostatae appellati fuerunt Clerici majores, qui á clericali militia, vel Monachi, qui á Monasterio recesserunt, vitam inter laicos, et laicorum conditionibus traducturi, cap. 1. 3. 5., et 6. de apostatis. Vulgaris loquendi usus latissimam hujusmodi significationem contraxit; quo fit, ut proprie eos apostatas nominemus, qui á fide omnino defecerunt, et non in uno, aut altero fidei Christianae dogmate ab Ecclesia discrepant, sed in eorum conditionem sese recipiunt, in qua ante baptismum erant, aut esse potuissent, c. 4. de apostatis, quemadmodum explicavit Isidorus Hispalensis in libr. 8 Originum cap. 3. ita scribens: *Apostatae dicuntur, qui post*

baptismum Christi susceptum ad Idolorum cultum, et sacrificiorum contaminationes revertuntur. Etiam nomen haereseos latissime significat sectae cujusquam electionem factam ab iis, qui in aliquam facultatem tributis studiis cum divisione animorum incumbunt. Hinc in l. 6. §. 2. ff. de excusation. tutor. memorantur haereses Rethorum, id est, variae Rethorum sectae, in quas qui Rethoricae artis studiosi erant, dividebantur. Unde iterum Isidorus in dicto libr. 8. cap. 3. ait: *Haeresis Graece ab electione vocatur, quid scilicet unusquisque id sibi eligat, quod melius sibi esse videtur,* et Hieronymus in can. 27. caus. 24. quaest. 3. scribit: *Haeresis Graece ab electione dicitur, quod scilicet eam sibi unusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem.* Apud viros ecclesiasticos contracta quoque fuit hujus nominis significatio ad designandos eos, qui se quidem Christo obedire, et in Ecclesia Christi esse verbo profitentur, in Ecclesia tamen vere non sunt, propterea quod nova, et falsa dogmata in fidem suam inducant; quo sensu haereticos in Ecclesia esse scribebat Hieronymus ita pergens in dicto can. 27. *Quicumque igitur aliter scripturam intelligit, quam sensus Spiritus Sancti flagitat, quo scripta est, licet de Ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest;* quod ipsum explicat laudatus Isidorus, dum in libr. 1. sententiarum cap. 16. ait: *Qui sunt haeretici, nisi qua relicta Dei Ecclesia privatas elegerunt societates?* In conspectu traditionis tantorum virorum, mihi placere non potest subscribere illis Grammaticis, qui vel quod errent á recto, vel quod erciscantur fidem, vel quod haereant nimis, et cum pertinacia doctrinae suae, vel similibus de causis nominatos haereticos ajunt. Haereticis proxime accedunt schismatici quod nomen si late sumatur, significat eos, qui se ab aliorum societate, ac communi consortio dividunt. Stricte autem accipitur de iis, qui et Christum sequi se profitentur, qua in re ab apostatis, et universa Ecclesiae catholicae dogmata recipiunt, qua in re ab haereticis distinguuntur, tamen obedientia tenus ab Ecclesia se dividunt, Praelatis suis obedire, aut obsequi detrectantes, can. 7. quaest. 1., can. 26. caus. 24. quaest. 3. Quamobrem iterum Isidorus in dicto cap. 3. libr. 8. Originum scribit: *Schisma á scissura animorum nomen accepit, eodem etiam cultu, eodemque ritu credit, ut caeteri, solo congregationis delectatur dissidio.*

Apostatae, ut de iis primum dicam, cum omnia fidei dogmata rejecerint, immo et ipsa Christianae fidei fundamenta á se avellere studuerint, tanquam laesae divinae majestatis rei judicantur, iisdemque poenis

puniuntur, quae adversus detestabiliores haereticos sunt praestitutae, l. 1. 2. 3., et 4. cod. de apostatis, cap. 13. de haereticis in 6. Quid vero de iis dicendum est, qui cum ab extraneae religionis hominibus captivi vi armorum metu adapti deprehenduntur, ut Christianam fidem abnegarent? Mitius enim videtur agendum, quasi cum iis, qui voluntate non omnino libera, et expedita ab Ecclesia defecerunt, can. 52. de poenit. dist. 1. Isti sane si sponte ad Ecclesiam revertantur, interrogandi imprimis erunt, an ex animo fidem abjecerint, an tantum fidem se abjecisse simulaverint, ut cruciatus evaderent. Quum profiteantur, se tantum infidelitatem simulavisse, tum reconciliandi erunt, tanquam ii, de quibus gravis verae apostasiae suspicio suborta fuerit, poenitentiis impositis salutaribus, unde Deo et Ecclesiae non leviter laesis satisfiat, habita ratione personarum, prout rudiores sunt, seu imbecilliores vel aetate, vel sexu, aut cultiores doctrina, vel viribus firmiores. At quum profiteantur, se animum abnegandi fidem habuisse, tum eodem modo recipientur ab Ecclesia, quo insignes haeretici reconciliantur, gravissima, et asperrima poenitentia indicta. Quod si sponte non sese in Ecclesia sistere festinaverint, cum suspicio verae apostasiae augeatur, torqueri per competentem judicem potuerunt, ut qualis in externa abdicatione fidei fuerit illorum animus eliciatur. Quamquam enim si se ex animo fidem non abnegavisse constanter adfirment, ad abjurandam apostasiam, tanquam more vehementer suspectorum de apostasia, imposita salutari poenitentia admittantur; si tamen fateantur, se misere animo lapsos fuisse, non nisi ut veri apostatae recipiuntur, arbitrio judicis puniendi, considerata delinquentium conditione, et metus olim incussi qualitate, uti passim Pragmatici docent. Atque ita interpretandus est Ambrosius in dicto canone 52. de poenit. dist. 1., in quo sane attendi oportet Sancti viri scopum, qui in libris de poenitentia totus erat adversus Novatianos, qui peccatum apostasiae á Deo nunquam remissum iri praedicabant; quamobrem quod ibidem traditur, apud Gentes victos Athletas coronari etiam consuevisse, eo pertinet, ut inde inferret Ambrosius, non poena, aut poenitentia immunes esse, qui victi cruciatibus fidem Christi oretenus abnegavissent, sed eos venia, ac clementia excipiendos esse, cum reversi ad Ecclesiam fuerint, data spe remissionis post exactam legitimam poenitentiam.

Antequam explicanda sit disciplina, quae generaliter adversus haereticos in Ecclesia obtinet, opportunum, atque utile videri posset, singulas,

aut saltem celebriores, haereticorum sectas, quae hucusque prodierunt, quasi per indicem demonstrare, ex quo imprimis addisceret unusquisque, quid evitandum, quid é contrario tenendum sit viro Catholico, deinde sciret, ecclesiasticos canones idemtidem in causis fidei editos, et personis, et temporibus accomodare. Verum ne extra propositum meum vagari latius videar, satis mihi sit, laudare canonem 39. caus. 24. quaest. 3. ubi Isidorus Hispalensis brevem quidem, sed accuratum haereticorum catalogum texit, atque ab ipso nascentis Ecclesiae initio ad sua usque tempora produxit. De recentioribus haereticis, plena undique est ecclesiastica historia, quam viri complures, iidemque celeberrimi exornaverunt, et hanc ob rem supervacaneum laborem impenderem, si vellem singulas haereticorum sectas recensendo commemorare. Tantum obiter attingam, quam in universum ad confutandas omnes haereses plurimum valent; et generaliter dicam, vel unum argumentum sufficere posse ad demonstrandam nostrae fidei veritatem, ac sanctitatem. Nimirum fides nostro á Deo ipso originem trahit perspicuam, certissimis divinae voluntatis oraculis indicatam. Primum illa fuit Deo auctore proposita, deinde á viris integerrimis promulgata, promulgationem ipsam eodem semper Deo signis evidentibus confirmante. Ista fuit forma Mosaicae legis, cujus testes, vel ipsos infensissimos inimicos nostros adducimus Judaeos. Ista forma Evangelicae legis, quam Christus ipse palam fecit, Christum dico, quem si vel nequissimae, et perditae caeterae gentes pium, et religiosum virum fuisse non potuerunt non confiteri, Deum credere necesse est, quando ipsemet Filium Dei, propterea quod Deum esse si dixit, ne concludamus, pium et religiosum haberi, vel apud extraneos, et alienos homines potuisse, qui divinam sibi naturam non sine atroci blasphemia adseruisset. Quod si quidam fidei, et morum restauratores mitti á Deo extra ordinem debuerunt, quod aliquando in vetere lege contigisse scimus, non aliis Deus eam gerendam provinciam mandavit, quam viris morum imprimis integritate probatis; deinde prophetia et miraculis plane magnificis, suae missionis testimonia perhibentibus, uti observavit Innocentius III. in cap. 12. de haereticis. Sistant haeretici universi, sistant, amabo illos, quocumque nomine censeantur, sectarum suarum auctores. Tum vero tantum aberit, ut in eis divinorum legatorum qualitates miremur, quin potius vitiosos homines, seditionis amatores, turpissimis flagitiis inquinatos, nec alia de causa, quam vel ambitu, vel invidia, vel iracundia, vel animi aegritudine concitatos de-

prehendamus; nos é converso recto, neque interrupto ordine exhibebimus viros perpetua successsione ab Apostolis descendentes: Apostolos exhibebimus missos á Christo; Christum á Deo in testamento vetere jamdiu promissum, et tandem hominibus in tempore datum; ita ut divinas revelationes mutuo nexu ita dixerim colligatas, ordinatasque á protoparentibus ipsis ad nos usque derivatas, et constantissime custodias gloriose pandamus. Hinc sane fluit, apud nos esse unitatem, qua eadem, quae olim, et in praesentia adparet morum, fideique doctrina, quae sane est praecipuum verae Ecclesiae fundamentum, contra quam in extraneis societatibus videatur, in quibus vix pater, et filius maritus, et uxor in una domo, familiaque consentiunt. Revera id non apud alios, quam apud nos evenire potest, qui soli, ubi obscura quaedam emergunt definienda, divina oracula per publicam Ecclesiae definitionem, aperienda exspectamus, ab illa animo demisso universi pendemus, illi obsequimur sine calumnia, nec unquam sanctissimum religionis vinculum dissolvimus. Paucis summa argumentorum capita attigi, quae fusius á viris dogmaticis expendi solent: ista tamen quicumque attento animo, et sepositis partium studiis considerant, adeo premi se sentiunt, ut quo se vertant, prorsus ignorent. Tantum superest, ut vel cum Ecclesia nostra consentiant, aut si, ne consentiant, ab iis, quae contraxerunt, depravatae naturae vitiis distrahuntur, omni se fore religione vacuos candide profiteantur, quorum tunc conditionem, et statum lugebimus; neque enim aliquod in medio relictum videtur inter atheismum, et religionem, quam profitemur.

Jam vero quod nostrum praecipue est, prosequamur. Haeretici nomen aut de homine pronuntiamus, aut de libro, opinione, sententia. Quum hominem haereticum dicimus, duo haec concurrere oportet: primum, ut quis aliquid proferat adversus definitiones fidei ab Ecclesia editas: alterum, ut sciens prudens id faciat, seu cum noverit, aliam ab ea, quam profert, Ecclesiae esse sententiam, can. 27., et 31. caus. 24. quaest. 3. Si enim ex. gr. quisquam ignorans definitionem Ecclesiae aliquid contra pronuntiet, alias paratus ad professionem illorum, quae proposita ab Ecclesia noverit, falsam quidem habere doctrinam intelligetur, non in haeresim incidisse, can. 29. caus. 24. quaest. 3. Quod si quis dubitet, an iis, quae ab Ecclesia proposita esse sciverit, debeat assensum praestare, is nihilominus tanquam haereticus habendus erit, cum Catholicum virum confiteri, et credere oporteat, non tantum non

contradicere, cap. 1. de haereticis; quemadmodum et his haereticus dicendus esset, qui tum demum se paratum exhiberet ad obediendum Ecclesiae, cum de veritate propositi dogmatis convincatur, argumento canonis 2. caus. 23. quaest., 1., et canonis 30. caus. 24. quaest. 3. Librum autem, opinionem, sententiam statim dicemus haereticam, ac deprehendemus ecclesiasticis dogmatibus adversari, etiam si auctor ex ignorantia scripserit, vel pronuntiaverit. Quod ut clarius explicetur, observandum est, multiplex designari genus propositionum censura dignarum; aliae cum proprie haereticae apellantur, aliae sapientes haeresim, aliae male sonantes, aliae blasphemae, aliae impiae, aliae erroneae tantum, seu falsae, aliae temerariae, aliae scandalosae, aliae schismaticae, aliae injuriosae. Haereticas proprie dicimus, quae adversus dogmaticas Ecclesiae definitiones directo pugnant, veluti ista: Christus non est Deus; sapientes haeresim, quae primo obtutu videntur haereticae, adhuc tamen possunt juxta sanam Ecclesiae doctrinam explicari; male sonantes, quae per se quidem à Catholica fide non disonant, non sunt tamen ferendae in eo, qui de haeresi sit suspectus, veluti si quis, quem Arianum esse suspicamur, dixerit, Patrem Deum esse Christo majorem; blasphaemas, quibus injuria, aut contumelia irrogatur in Deum, veluti si quis Deum injustum diceret; impias, quae adversus pietatem proferuntur, quemadmodum si quis praediceret, eleemosynas non esse largiendas; erroneas tantum, seu falsas, quae veritati repugnant extra causas fidei, aut morum; temerarias, quae temere, et sine causa proferuntur, veluti si quis praedicaret, post centum annos futurum supremi judicii diem; scandalosas, quae audientibus praesertim infirmioribus, et minus eruditis in doctrina fidei scandalum ingenerant, et praebent facilem errandi occasionem; schismaticas, quae seditiones, et turbas movent, veluti si quis diceret, malo praelato non esse obtemperandum; injuriosas denique, quae detrahunt aliquid cuidam fidelium statui, vel conditioni. Non repugnat autem, unam, eamdemque propositionem pluribus hujusmodi notis adfici posse. Hinc plane colligitur, non statim ac damnatus est alicujus liber, aut propositio, censeri damnatum et illius auctorem, quem forte vel ignorantia, vel alia non improbabilis causa excuset, cap. 2. de summa Trinitate, extravag. 2. de haeret. int. comm., é contrario damnato auctore, statim ejus codices damnatos intelligi, cap. 4. de haeret., l. 6., et 8, §. 5. cod. eod. tit., Nov. 42. cap. 1. §. 2., nisi alias de libris ageretur, in quibus nulla haereseos

esset suspicio, vel ab Ecclesia probatis, quemadmodum vulgo traditur de libris Origenis, et Tertulliani. Quando vero recentioribus saeculis immanis prodiit multitudo librorum, Tridentini Patres é re fidelium esse censuerunt, si de perniciosis delendis, et de manu studiorum subtrahendis deliberarent, uti liquet ex sessione 18. At cum omnia Concilii tempore perfici non potuissent, absoluturi Synodum in fidem Romani Pontificis, et vigilantiam omnia contulerent; quamobrem jamdiu obtinuit, praesertim post Constitutionem *Cum Hebraeorum* Clementis VIII. anni 1593. ut librorum fidei, et moribus perniciosorum censura ab Apostolica Sede exspectetur. De libellis famosis in contumeliam scriptis antiquae extant Romanae leges, quibus et auctores capitali sententia damnantur, et corrumpi libros debere praecipitur; l. un. cod. de famosis libellis. Item in Concilio Eliberitano anathemate perculsi sunt ii, qui libros ejusmodi in Ecclesia posuissent, can. 3. caus. 5. quaest. 1.

Cum nihil aliud sit haereticum esse, quam fidei dogmatibus adversari, juvat animadvertere, quid dicatur dogma fidei, ut facilius quisque dignoscat, in quem nota haeretici inuratur. Ex duobus pendet fides nostra: primum ex divinis oraculis, seu revelatione, quae in verbo Dei vel scripto, vel tradito continetur; deinde ex declaratione Ecclesiae, qua proponatur, aliquid divino oraculo revelatum fuisse, juxta vulgarem illam Augustini sententiam contra epistolam fundamenti cap. 5. *Evangelio non crederem, nisi me Ecclesiae commoveret auctoritas.* Igitur ex. gr., ubi aliquid aperte in sacris literis exhibetur, quicumque refragabitur, statim dicetur haereticus, quia Ecclesia quiquid sacris eisdem literis continetur, tanquam divinum oraculum fidelibus proposuit. Ast ubi aut de obscuris divinarum earumdem literarum sententiis interpretandis agatur, aut de alio nondum ab Ecclesia probato oraculo Dei, nemo haereticus dici poterit, quousque Ecclesiae testimonium non accesserit; quam sane fidei rationem Deus ipse habendam voluit in institutione Ecclesiae suae, ne forte fideles praetextu divinorum oraculorum, quae privato spiritu ducti praeseferrent, facile circumferrentur, juxta phrasim Apostoli, omni vento doctrinae.

Adversus haereticos, quocumque nomine censeantur, gravissimae constitutae sunt poenae. Et quando haeretici non solum ecclesiasticam unitatem discindunt, verum etiam gravissime turbant Rempublicam, cujus incolumitatem praecipue fovet sanctitas, ac soliditas Religionis, optimum fuit, ut aeque ecclesiastici Antistites, ac pii Principes in illos severas

poenas indicerent. Ut primum dicam de poenis, quas pro jurisdictione sua ecclesiastici Antistites indixerunt, nemo dubitare potest, quin jure haeretici universi anathemate damnati fuerint, cujus vi extra Ecclesiam penitus ejiciuntur, non simplici excommunicationis censura, cap. 13. de haereticis. Re enim vera universi haeretici statim ac palam et publice á fide recesserunt, vinculum Christianae communionis facto suo resciderunt, adeo ut sententia canonum, qua anathema indicitur, declaratoria tantum sit, si de jure sermo instituatur, et si quid adjicit, totum in facto consistit; nimirum vel haereticos excludit á coetu Ecclesiae, si forte ipsi sese audacter in coetum intrudant, vel Catholicos jubet, ut á consortio haereticorum abstineant. Duo potissimum vincula sunt, ex quibus Christiana communio, ac societas coalescit, videlicet vinculum charitatis, et vinculum fidei; quo utroque vinculo quoties quisque jungatur, ad Ecclesiam undecumque pertinet, et de bonis societatis christianae operibus omnino participat ad meritum; et si quis dissoluto vinculo charitatis adhuc retineat vinculum fidei, nihilominus in Ecclesia adhuc est, quamquam in Ecclesia, et de bonis Ecclesiae mereri non possit, quousque non iterum se eo vinculo jungat; ac si quis praeter charitatis vinculum etiam dissolvat vinculum fidei, distinguendum est inter eum, qui haeresim internam, sive tantum in animo fovet, adhuc exterius fidem profitens, et inter eum, qui nec externam tenet fidei professionem, et exterius ecclesiasticis dogmatibus contradicit. Haeretici sane animi interioris sententia, sed adhuc exterius fidem profitentes, in Ecclesia sunt, utpote quaé natura sua visibilis esse debeat, et non nisi externa fidei professione discernatur, quamquam illi veluti membra mortua, et vix non rescisa á corpore habeantur. Secus dicendum est de haereticis manifestis, qui neque exterius fidem profitentur, quorum respectu nullum superest vinculum, ex quo cum Ecclesia uniantur. Hoc sensu in can. 29. caus. 24. quaest. 3. dicitur haereticus esse *á semetipso damnatus*. Hinc jure optimo Alexander IV. in cap. 2, de haereticis in 6. declaravit, haereticos vita functos non esse ecclesiasticae sepulturae tradendos; insuper adjiciens, sepelientes in excommunicationem incurrere sine spe absolutionis, quousque propriis manibus non extumulent, atque projiciant corpora damnatorum, denegato in perpetuum loco illi jure sepulcri. Equidem novi, in l. 9. cod. de haeret. sub nomine Marciani Imperatoris definitum inveniri anno 457. *Humanum et pium hoc arbitrati, haereticos permittimus sepeliri legitimis sepulcris*, cui legi subjecta fuit epitome ex

Photii Nomocanone his verbis: *Haeretici legitimo modo, ut caeteri, sepeliantur.* Verum observo imprimis, legem illam in vetustis Codicis editionibus desiderari, et recentiore manu adsutam fuisse. Caeterum in libr. 1. Basilicorum tit. 1. cap. 24. legitur: *Legitimis haeretici traduntur sepulturis*, et Photius in Nomocanone tit. 12. cap. 2. de haereticis scribit: *Item quod legitime sepeliantur.* Quidquid tamen sit de hujus constitutionis fide, notandum est apud veteres Jureconsultos Romanae disciplinae testes traditum fuisse, etiam eos, quorum bona tanquam ab indigno avocabantur, et Fisco addicebantur, adhuc jura legitimorum sepulcrorum retinuisse, l. 33. ff. de religiosis. Tantum in eo casu rei á legitimo sepulcrorum jure excludebantur, quo perduelles essent in Rempublicam, seu, ut recentiores locuti fuerunt, crimen laesae majestatis admisissent, l. 1. §. 3. ff. de suis, et legit. haered., propterea quod nec perduelles apud Romanos lugerentur, 35. de religios., immo nec sepulcra hostium religiosa haberentur, l. 4. ff. de sepulcro violato. Haec erant juris Romani principia temporibus Marciani, quibus primum quaeri potuit, an haeretici tradi possent legitimis sepulturis. Equidem ex praecedentium Christianorum Principum constitutionibus caveri jam coeperat, ut aliquorum haereticorum bona publicarentur. At non satis id erat, ut concluderetur, esse illos legitima sepultura privandos, quum aliud esset nudari bonis, aliud sepultura carere, dicta l. 33. ff. de religios. Insuper caveri quidem coeperat ex praecedentibus Christianorum Principum constitutionibus, ut haeretici quodammodo laesae majestatis rei haberentur, propterea quod Divinae majestatis directo obstitissent. At neque id satis erat, ut concluderetur, haereticos esse sepultura privandos; quamquam enim verum esset, perduelles sepultura carere, non tamen generaliter cautum erat, ut omnes poenae, quae perduellibus, caedem et haereticis sine discrimine imminerent, ut liquet ex toto titulo codicis Theodosiani de haereticis et quod dicebatur, haereticos laesae majestatis reos haberi, usurpabatur ad demonstrandam criminis haereseos atrocitatem, non ad extendendas universas legitimas poenas, quae perduellibus á legibus publicis indicebantur. Opus ergo videbatur singulari constitutione haereticos hac etiam in parte plectente. Verum Marcianus, si germana et vera est laudata lex 9., humanitatem, et pietatem secutus jussit ut haeretici legitimis sepulcris gauderent. Licet profecto augurari, quaenam Marciano fuerit, aut esse potuerit causa ita definiendi. Agitabatur tunc temporis accerrima controversia definita in Concilio Chal-

cedonensi, in quo idem Marcianus praesens adfuit, trium Capitulorum, ex quibus primum erat, an damnanda esset persona Theodori Mopsuesteni in pace Ecclesiae defuncti; immo et in eo Concilio definitum (qualiscumque demum auctoritatis acta ejus Concilii in hac parte haberi debuerint), ne Theodori vita functi manes inquietarentur. Theodoro, et Theodori causae patrocinabantur Marcianus, ut praeterea congruum erat, in eam ire sententiam, qua declararet, haereticis vita functis non esse denegandos legitimi sepulcri honores. Temporibus Justiniani in Concilio Generali V. Constantinopolitano damnata fuerunt tria Capitula, ac proinde etiam damnatus Theodorus; hinc ego puto fuisse causam Justiniano, ut eam Marciani legem suo Codici non insereret, quamquam recentibus saeculis opera quorumdam eruditorum adsuta fuerit. Quod si adhuc quaeratur, quare sacri canones recentioribus saeculis á Marciani disciplina recesserint, dum statuerunt, ne haeretici sepultura donarentur, cap. 8 de haeret., dicto cap. 2. eod. tit. in 6., facile est respondere: nimirum temporibus Marciani necdum mos invaluerat, nisi ageretur de martyrum exuviis, ut cadavera priorum fidelium in Ecclesiis tumularentur. Tantum id obtinuit recentiore aetate, qua primum sepultura inter jura Christianae communionis recenseri aptius potuit; unde sepultura, quae olim res religiosa dicebatur, dici deinceps coepit res ecclesiastica; ac proinde si olim haeretici sepultura donati fuerunt, id argumentum non erat Christianae communionis, cujus argumentum fuisset, si posteriore aetate id fuisset indultum. Haec generalia erant haereticis universis. Singularia quaedam observanda sunt respectu Clericorum, qui si in haeresim inciderint, cum et ipsi anathematis poenam ipso jure incurrant, statim etiam ab omni officio, et beneficio cadunt, cap 9., et 15. de haereticis, adeo ut libera fiat beneficii tanquam vacantis collatio, quin sit facultas penes judicem bona beneficiaria ab haeretico possessa ne ad vitam quidem haeretici aliter applicandi, Clement. 2. de haereticis. Immo licet regulariter ad degradationem Clericorum unus tantum Episcopus procedere nequeat, cap. 2. de translat. Episc., poterit tamen convocatis Abbatibus, aliisque Praelatis, et Religiosis personis, ac literatis suae dioeceseos, si Clericus ex causa haeresis de gradu suo sit dejiciendus, cap. 1. de haereticis in 6.

Haec de poenis ecclesiasticis. At enim si de poenis Imperiali jure constitutis sermo sit, vetus sane disciplina variis vicibus obnoxia fuit, et quidem non solum pro temporum varietate, verum etiam pro diversis hae-

reticorum generibus: modo enim, si ingens esset haereticorum multitudo, ac veluti colluvies quaedam numeri majoris, mitius cum ipsis actum est, ut lenius ad unitatem reducerentur; é contrario ubi pauci essent, severius puniebantur, ut quantocius emergentis haereseos semina suffocarentur: modo si tales haeretici essent, qui turbas seditionesque in societate moverent, praesto erant acerrimae leges ad poenas atrocissimas infligendas, levioribus inflictis, si haeretici leniores animos exhiberent. Ex his rerum adjunctis fluxa erat disciplina juris, et inconstans, id est, et sectis haereticorum, et numero eorumdem, et temporibus accommodata, aliquando etiam ex mutatione hujusmodi adjunctorum immutata. Quod ut paucis tradam, frustra imprimis investigaretur, an ante Constantinum Imperatorem certae poenae inhaereticos infictae fuerint; eo enim usque Ecclesia variis vexationibus obnoxia tuitores, ac patronos Principes ut pote Aethnicos habere non potuit. Deinde distinguenda sunt duo poenarum genera, quarum aliae jura respiciunt, et bona haereticorum; aliae haereticorum personas, quae poenae capitales appellantur. Frequentius illae, rarius istae indictae sunt.

Itaque primus Constantinus Imperator in l. 1. cod. de haeret. constituit, ut quae privilegia dudum contemplatione religionis indulta fuerant, haereticis nullo modo competerent. Edita fuit haec lex anno 326. Calendis Septembris; sed nono Calendas Octobris ejusdem anni aliam legem edidit, qua cum Novatianis Romae degentibus mitius agendum sanxit, ut scilicet ipsi Ecclesias suas cum coemeteriis jamdiu possessas pacifice retinerent, dummodo ne quid usurparent de domibus sacris, aut locis religiosis Catholicorum, l. 2. cod. Theodos. de haeret. Hanc voluit Imperator rationem Novatianorum habendam, quia si vera testatur Socrates libr. 7. cap. 11., Novatiani usque ad Innocentii Papae aetatem pacate in urbe vivebant, alias autem potissimum de tranquillitate publica sollicitus fuerat Constantinus. Addi potest, eorum haeresim ex animi austeritate, ac gravitate nimia prodiisse, cum assererent, lapsos non posse ulla poenitentia restitui: caeterorum viri erant virtutis, et integritatis severi cultores. Quando vero Constantini temporibus non alia Catholicos vexabat haereticorum, aut schismaticorum secta, quam Arianorum, et Meletianorum, ad eos potissimum ea constitutio, seu lex 1. cod. de haeret. pertinebat, hinc in l. 1. cod. Theodos eod. tit. legimus: *Haereticos autem, atque schismaticos non tantum ab his privilegiis &c.*, licet id codice Justiniani schismaticorum mentio omissa fuerit. Et quidem

mitis fuerat ea poena á Constantino indicta, sive quod pius Imperator vix absoluta Nicaeno Concilio facile sperabat futurum, ut et Arianorum haeresis, et Meletianorum schisma interiret, sive quod in magna Arianorum, et Meletianorum multitudine lenius agendum videretur, sive quod non videretur opportunum ea aetate, qua primum Ecclesia pace frui visa est, intestina certamina fieri inter Catholicos, et haereticos in Provinciis Christianis intermixtos, quibus poenarum gravitas, aut metus occasionem praeberet. Successores Imperatores graviores induxerunt poenas, non quidem semper generatim in haereticos universos, sed aut in illos, qui olim damnati renovatis disidiis turbas cierent, aut in illos, qui publicam pacem quoquo modo turbarent, et pro modo initae seditionis. Hinc, cum Arianorum nomen probrosum esse coepisset sub finem quarti saeculi, et Ariani novo assumpto Eunomianorum nomine veterem haeresim tuerentur, Theodosius Magnus in l. 8. cod. Theodos. de haeret. anni 381. sanxit, ut Ariani, Eunomiani, aut Aaetiani abstinerent ab Ecclesiis aedificandis, fundo, ubi Ecclesia aedificata fuisset, fisco Principis addicendo. Initio autem ejusdem anni statuerat idem Theodosius, ut ubique Nicaena fides sustineretur, Arianis quibuscumque, Eunomianis, ac Photinianis ea lege imposita, ut si intra oppida haeretici illi congregationes fecissent, ab ipsis etiam urbium moenibus expellerentur, l. 6. cod. Theodos. de haeret. Amplius itum est in l. 16. cod. Theod. eod. tit. anni 389., qua cautum, ut Eunomiani non testamentum condere possent, non ex alieno testamento capere, et omnia, quae illorum essent, aut futura sperarentur, veluti caduca fisco vindicarentur: sic enim gliscens in dies Arianorum perfidia coercebatur. Refert tamen Sozomenus libr. 7. cap. 12., Theodosium Magnum ad terrorem potius incutiendum hanc legem adversus Eunomianos edidisse, quam ad eam exequendam. Eam ob rem legem eamdem inde revocavit anno 395., tradita Eunomianis facultate seu testamenta condendi, seu capiendi ex testamento, l. 23. cod. Theodos. eod. tit. Anno sequente Arcadius et Honorius abrogata paterna Theodosii lege iterum Eunomianos á testamento condendo, et á capiendo ex testamentis alienis rejecerunt, l. 25. cod. Theod. eod. tit., sed necdum quatuor mensibus elapsis iterum facultas fuit et testandi, et ex alieno testamento capiendi, l. 27. cod. eod. tit. lata anno 395. octavo Calend. Julii. Hinc audaciores facti Eunomiani turbas, seditionesque movebant, unde iidem Imperatores anno 396. sancire boni publici causa debuerunt, ut Eunomianorum auctores, doctoresque,

ac praecipue Clerici é civitatibus pellerentur, l. 31., et 32. cod. Theod. eod., et pressius in l. 34. anni 398. cód. Theodos. eod. Clarius in l. 36. cod. Theod. eod. tit. anni 399. statuitur, ut Eunomianis et cum Eunomianis sit testamenti factio; abstineant autem iidem á publicis coetibus, et si publicos coetus egerint, Antistites amissis bonis deportentur, et fundi possessor ultimo supplicio feriatur, ipsa possessio fisco vindicetur. Anno 410. iterum cautum est á Theodosio Juniore in l. 49., et 50. cod. Theodos. eod. tit., ut Eunomiani neque possent testamenta condere, nec capere testamento, immo nec posse invicem sibi donare, nec ex donationibus quidquam adquirere, omnibus lucris in fiscum collatis; quod si in haeresi decessissent, adjectum est, ut ab intestato succederent legitimi haeredes, quibus deficientibus, ad fiscum haereditas devolveretur; quod et confirmavit anno 415. idem Theodosius Junior in l. 58. cod. Theod. eod. tit. Fuerunt quarto saeculo haeretici quidam dicti Tascodrocitae, qui superstitionibus quibusdam inter orandum utebantur, de quibus scripsit Epiphanius haeresi 48. Adversus istos anno 383. Theodosius Magnus statuit, ne conventicula inirent, quin tamen á suis sedibus moverentur, quia vix turbas, seditionesque concitabant, l. 10. cod. Theod. de haeret. Eodem quarto saeculo adversus Apollinaristas statutum fuit ab Arcadio Imperatore in l. 33. cod. Theod. eod. tit. anni 397., ut eorum doctores, qui nimirum urbem Constantinopolitanam turbabant, ab eadem urbe discederent, ita ut si privatim in urbe conventicula fecissent, loca ipsa coetus destinata fisco vindicarentur. Similia quaedam statuta sunt anno 415. á Theodosio Juniore adversus Montanistas in l. 57. cod. Theod. eod. tit., ubi cautum est, deportandos esse eorum Clericos, qui conventicula celebravissent, bonis quidem privatorum relictis unicuique domino, tantum devolutis ad Ecclesiam locis sacris una cum donariis religionis causa collatis. Adversus Nestorianos anno 435. Theodosius, et Valentinianus, statuerunt, ne conventicula facerent, seu coetus publicos, indicta adversus inobedientes poena publicationis bonorum, l. 66. cod. Theod. de haeret. l. 6. cod. Justin. eod. tit. Valentinianus, et Martianus anno 457. in l. 8. cod. Justin. eod. adversus Eutychianos statuerunt, ut nequirent Clericos ordinare vel habere, tam ordinantibus, quam ordinatis poenam exilii cum bonorum amissione indicentes fisco domos, in quibus coetus celebrarentur, conventicula celebrantibus indicta poena fustium, si viles essent, si honesti, poena pecuniaria, immo et poena ultimi supplicii iis, qui haeresim docuissent. Asperiores sane, ac durio-

res poenae inflictae fuerunt in Donatistas, Manicheos, ac Priscillianistas, eosque, qui eisdem erroribus involuti modo Phryges, modo Cataphryges appellabantur. Suam ipsi sedem potissimum in Africa constituerant, ibidemque praecipue omnia susquedeque turbabant, moventes quotidianas seditiones, armis etiam universa vastantes. Catholici, ac praesertim Antistites saepe ad Principes confugerunt, opem, ac subsidium imploraturi; unde factum est, ut identidem leges Imperatoriae ederent, quibus illorum haereticorum saevitia pressius coerceretur. Primi Valentinianus, et Valens anno 372., et 377. caverunt, ut domus publicorum coetuum seu à Manichaeis, seu à Donaetistis frequentatae publicarentur, l. 3., et 4. cod. Theod. de haeret., l. 2. cod. Theodos. ne sanctum Baptisma, l. 2. cod. Justin. de haeret. Deinde Theodosius Magnus anno 381. voluit, Manichaeos, quocumque nomine appellarentur, nec testamentum condere, nec ex testamento capere posse, fisco addictis haereditatibus decedentium, et lucris testamento honoratorum, tantum servata liberis successione legitimà, si liberi eam haeresim non sequerentur, l. 7. cod. Theodos. de haeret. Idem Theodosius anno sequente, seu 382., renovavit easdem poenas, instituto adversus Manicheos judicio publico, etiam si privatim, et extra urbes coetus facerent, l. 9. cod. Theod. eod. tit. Insuper anno 389. Valentinianus et Theodosius adjecerunt, Manichaeos esse praecipue ab urbe Roma pellendos, l. 18. cod. Theod. eod tit. Honorius Imperator anno 407., l. 40. cod. Theodos. de haeret., l. 4. cod. Justin. eod., et Manichaeos, et Phrygas, et Priscillianistas bonorum publicatione damnavit, ita ut etiam fierent civilium jurium expertes, ne contrahere quidem, aut donare valerent, eove minus testari, aut capere ex testamento; poena hac et accusandi facultate etiam post mortem data, salvis tantum legitimis successionibus gratia descendentium, vel ascendentium, vel venientium de latere cognatorum ad secundum usque gradum; quae et confirmata fuerunt ab eodem Honorio anno 408., l. 43., et 44. cod. Theod. eod. tit. Ad haec tempora, seu initio quinti saeculi cum Donatistae Africam gravissime commoverent, refert Augustinus in epist. 50. ad Bonifacium, Imperiali constitutione haereticos illos pecuniaria tantum mulcta fuisse damnatos, ut facilius ad unitatem converterentur. Id cautum fuit anno 412. ab Honorio Augusto in libr. 52. cod. Theodos. de haeret., ubi tamen adjectum est, ut eos, quos pecuniaria multa non correxisset, facultatum omnium publicatio subsequeretur. Deinde anno 414 ab eodem Honorio cautum est, ut Donatistae intestabi-

les essent, et infames, et omni potestate carerent, Sacerdotibus eorum etiam deportatis; tantum exceptis viris quibusdam civili dignitate praeclaris, quibus imposita fuit mulcta pecuniaria, l. 54. cod. Theod. eod. tit. Manichaei autem prae caeteris cum ad summum nequitiae, et scelerum devenissent, non tantum é civitatibus expulsi, sed etiam ultimo supplicio damnati sunt anno 428. á Theodosio et Valentiniano in l. 5. cod. Justin. de haeret., quod et recentiores Imperatores confirmaverunt, l. 11. 12. 16. eod. tit.

Sunt haec specialia in conspectu juris Romani adversus singulares quasdam haereticorum sectas constituta. Generaliter autem adversus omnes haereticorum sectas, primus Theodosius Magnus anno 383. statuit, ut quoties coetus publicos celebrarent, aut vel publice, vel privatim aliquid gererent, quod sanctitati Catholicae Ecclesiae officere posset, expellerentur, l. 11. cod. Theodos. de haeret., et clarius in l. 12. ejusdem anni, et in l. 13. anni 384. cod. Theod. eod. tit. exilio pulsi sunt, quicumque caetus publicos celebrarent, domo, vel loco ad solemnem eorum coetum selecto fiscali juri supposito. Idem Theodosius anno 388. eos omnes generaliter voluit ab urbibus exulare, et ita secedere, ut segregati á caeteris quasi vallo quodam in locis agrestibus ipsi tantum inter se invicem conversarentur, denegata adeundi, et interpellandi Imperatorem facultate, l. 14. cod. Theod. de haeret. Cum autem haeretici in loca suburbana sese conferrent, vel in minores urbes majori urbi finitimas, idem Theodosius anno 389., et 391., ab eisdem et suburbanis, et vicinis urbibus pelli haereticos jussit, l. 19., et 20. cod. Theodos. eod. tit. Anno 392. vetuit Theodosius, ne ab haereticis Clerici ordinarentur, imposita pecuniaria poena tam adversus ordinatores, quam adversus ordinatos, et loco ordinationis fisci juribus addicto, si loci dominus consensisset, l. 21. cod. Theod. eod. tit. Praeterea Arcadius et Honorius anno 395., et 396. haereticos ab universis militiis arcuerunt, ac ne diaconica quidem in urbibus habere voluerunt, l. 29., et 30. cod. Theodos. eod. tit., l. 3. cod. Justin. eod. tit., quod Honorius, et Theodosius anno 408. confirmaverunt, l. 42, et 45. cod. Theod. eod. tit. Anno 410. iterum cavendum fuit ab Honorio, ut si haeretici publicos conventus facerent, et proscriptione, et summo supplicio punirentur, l. 51. cod. Theod. eod., quod et renovatum est anno 415., l. 56. cod. Theod. eod., ex quo liquet, legem illam ad terrorem potius incutiendum latam fuisse, quam ad poenam revera infligendam. Anno 425. Theodosius, et Valentinianus jusserunt,

ut haeretici ad centesimum usque lapidem ab urbe Roma remoti solitudines sibi eligerent, et paucos post dies jusserunt, ut longe ab adspectu universarum urbium aufugerent, lege 62., et 64. cod. Theod. eod. tit. Plurima iidem Imperatores collegerunt in l. 65. cod. Theodos. eod. tit. ex qua deprompta est lex 5. cod. Justin. eod. anni 428. Verum ibidem fassi sunt, *Non omnes haereticos eadem austeritate plectendos esse*, designatis variis poenis, prout supra laudatis constitutionibus cautum deprehenditur. Anastasius Imperator anno 511. vetuit, ne praedia, in quibus orthodoxae fidei Ecclesiae, vel Oratoria existerent, venderentur, irritata venditione, et praediis in fiscum collatis, l. 10. cod. Justin. de haereticis. Item in l. 14. eod. eod. ultimum supplicium indictum est in haereticos, qui coetus inirent, aut Ecclesias, aut religiosas domos construerent, aut Sacramenta administrarent, aut Antistites sibi constituerent. Denique Justinianus vetuit, ne haeretici quoquo modo haereditatem, aut legatum, aut fideicommissum acciperent, ne ex militari quidem testamento, l. 22. cod. de haeret, et in Nov. 109. mulieribus haereticis dotium privilegia ademit. Imperator Justinus etiam illud adjecit, ut haeretici quicumque nec testamento capere possent, nec testari, publicatis defuncti bonis velati caducis, nisi qui percepturi essent, Catholicam fidem sequerentur, Novella 144. cap. 1. Si producta est usque ad saeculum sextum Ecclesiae et Imperii disciplina adversus haereticos; ex qua constat, multos quidem olim, multos non nisi posteriore aetate civilibus aut infamiae, aut amissionis quorumdam jurium poena punitos; capite damnatos tantummodo Manichaeos, aut extra ordinem haereticos alios, qui rempublicam vehementius turbavissent; generaliter quidem obstrictos, ut Ecclesias, et loca religiosa illis contra Catholicos occupata Catholicis restituerunt; fisco addictis locis, in quibus contra Principum interdicta coetus ab haereticis celebrarentur; multos quidem ab initio exclusos fuisse á testamentis condendis, á testamentariis successionibus, aliquos deportatos, omnes quidem exilio damnatos, sive ab urbibus exulare; jussos, non vero generaliter testamenti factione privatos, nisi ex laudatis aut Justiniani, aut Justini constitutionibus, eove minus generaliter suis bonis spoliatos, quo casu publicam non turbarent tranquillitatem. Primum generaliter exilio pulsi fuerunt, et passi bonorum publicationem universi haeretici sub finem anni 1220. auctoritate Friderici II. ea constitutione, quae post libros feudorum adjecta fuit ab Hugolino Bononiensi Jurcconsulto, unde deprompta est authentica *Gazaros* cod. de haereticis. Ea

ipsa tempestate, eove magis post editam hanc constitutionem, Pontifices Maximi statuerunt, ut cum haeretici anathemate damnati per Ecclesiasticos Antistites essent, brachio, ut ajunt, saeculari traderentur, pro qualitate facinoris puniendi, cap. 9., et 15. de haereticis, exasperata etiam qualitate supplicii pro conditione delinquentis, et criminis atrocitate, cap. 8. §. ult. eod. tit. in 6. Quando vero Fridericus in laudata constitutione certas constituit poenas adversus haereticos, adjecta ratione, *cum longe gravius sit, aeternam, quam temporalem offendere majestatem*, receptum deinde facile fuit, ut haeretici poena capitis damnarentur, exemplo criminis laesae majestatis. Si quaeras, cuinam addicenda sint publicata haeretici damnati bona, scio quidem, Lucium III. in dicto cap. 9. de haeret. vers. *Bonis damnatorum* in notis, bona Clericorum addixisse Ecclesiis, quibus Clerici haeretici ministrabant. Verum generaliter, et communi jure nihil in hac parte definitum est, et unaquaeque provincia suas sequitur consuetudines. Hinc alicubi fisco publico fit addictio, alicubi Ecclesiae, seu apud Ordinarium, seu apud Apostolicum Delegatum, seu apud ipsam Apostolicam Sedem, alicubi fiunt bonorum divisionis tum fisco publico, tum Ecclesiae addicendorum, cap. 13. vers. *Damnati* de haereticis, cap. 19. eod. tit. in 6., extrav. 1. de haeret. int. communes.

Constitutio Friderici Imperatoris modo laudata, ac relata in auth. *Gazaros* cod. de haeret. ea fuit, quae normam Judicibus, et Pragmaticis universis praebuit instituendi causas haereticorum, ac dirimendi. Quando autem ibidem expresse cautum est, ut adversus haereticos omnes fiat publicatio bonorum ita, ut *filii ad successiones eorum pervenire non possint*, atque id exemplo criminis laesae majestatis, actum penitus est, de veterum legum providentia, quae olim, etiam ubi haereticorum bona publicanda erant, legitimas successiones praesertim liberorum servaverant, l. 49. 50. 58. cod. Theodos. de haeret., l. 4. 15., et 19. eod. Justin. eod. tit., Novell. 115. cap. 3. §. 14. Ut id perspicue tradatur, distinguere oportet inter filios haereticorum paternam haeresim sequentes, et filios orthodoxos. De filiis haereticorum damnatorum, qui paternam sequuntur haeresim, nulla est dubitatio, quin non solum paterna successione priventur, verum etiam ipsi tanquam haeretici, et proprii seu personalis criminis rei plectantur. Exceptio est in infantibus, vel post haeresim paternam natis, vel in infantia constitutis, dum pater in haeresim incidit, qui deinde dum adoleverint, á patre haeretico educati fuerunt: etenim isti licet hodie parentibus non succedant in haereditate ne legitima qui-

dem, non tamen statim tamquam haeretici damnandi sunt, si dum ad usum rationis pervenerint, pertinaces in haeresi non consistant, sed *quaerant cauta sollicitudine veritatem, corrigi parati, cum veritatem invenerint*, uti de Donatistarum filiis ajebat Augustinus in can. 29. caus. 24. quaest. 3. Quod si filii orthodoxi sint, certum imprimis est, et jamdiu receptum, eos ipso jure liberari patria potestate, ita ut nec emancipatio valeat á parentibus facta, cap. 2. §. ult. de haeret. in 6., hinc si adventitia bona habuerint, ipsorum pleno jure fiunt, quin haec publicationi subjaceant. Neque in contrarium dicas, legem Friderici filios á successione paterna exclusisse exemplo criminis laesae majestatis, quod et tradidit Innocentius III. in cap. 10. de haeret., quemadmodum autem in crimine laesae majestatis nihil praeter vitam filiorum gratia reservatur, ita et quodcumque peculium esse ab haereticorum filiis auferendum, argumento l. 5. cod. ad leg. Jul. majest. Etenim observandum est, comparationem illam inter crimen laesae majestatis, et crimen haereseos non omnigenam esse, nec ita factam, ut quidquid in uno obtinet, in altero crimine obtineat, sed tantum, ut comparatione facta demonstretur, exclusionem liberorum á paterna successione exemplo legitimo non carere. Similis ratio exhibetur in l. 4. cod. de haeret., ubi cum definiretur §. 4., etiam institui judicium posse contra Manichaeos, post mortem, exemplum allatum est judicii instituendi contra reos criminis laesae majestatis; quamquam in §. 6. ejusdem legis subjiciatur, filios orthodoxos ad parentis Manichaei legitimam haereditatem admitti, quamquam id non recipiatur in crimine laesae majestatis. Profecto ad auferenda á filiis adventitia peculia opus esset expressa lege, nec sufficit argumentatio petita ab exemplo aliorum criminum, utut leviorum; leges enim poenales coercendae potius sunt, quam extendendae: alias autem certum est, leges, ac Pontificias constitutiones haereticorum filios á paterna successione exclusisse, non propriis facultatibus exuisse, dicta lege Friderici, et cap. 19. de haeret. in 6. Potiore igitur jure uxores haereticorum damnatorum dotem veluti peculium proprium liberé vindicabunt, et quidquid ad ipsas ex debito pertinet in bonis mariti, cum nullum sentire debeant ex mariti crimine detrimentum, nisi tamen uxores aut marito in haeresi consenserint, aut scientes prudentes cum haeretico illicite conjugium contraxerint, cap. 14. de haeret. in 6. Itaque si de filiis agatur orthodoxis ad bona patris haeretici adspirantibus, olim quidem vigebat ut parentes haeretici tenerentur filiabus elargiri congruas dotes, et filiis

omnibus alimenta, quos nullo modo exhaeredare liceret, aut orthodoxos haereticis posthabere, l. 13. 19., et authentica sequente cod. de haeret., Nov. 115. cap. 3. §. 4., can. 7. caus. 1. quaest. 4. Sed á saeculo decimo tertio, eove magios post legem Friderici, ita publicantur bona paterna, ut nihil liberis utut orthodoxis reservetur, cap. 10., et 13. vers. *Damnati* de haeret. cap. 19. eod. tit. in 6. Immo neque admittenda est distinctio, an ante paternam haeresim, an post haeresim nati filii fuerint, ob generalia constitutionum verba; item an pater in haeresim inciderit, an mater, propterea quod constitutio Friderici de haereticis *utriusque sexus* expresse concepta sit. Ad similitudinem hujus poenae, quae haereticorum filiis utut orthodoxis quodammodo inflicta est, similem poenam indixit Alexander IV. in cap. 2. de haereticis in 6. versic. *Haeretici autem*, ubi statuit, ne haereticorum filii usque ad secundam generationem ad ullum ecclesiasticum beneficium, seu officium publicum admitterentur, quam constitutionem ita explicavit Bonifacius VIII. in cap. 15. ut si de paterna linea ageretur, usque ad secundum, si de materna, ad primum tantum gradum referretur. Memoravit ibidem Bonifacius constitutionem Innocentii, et Alexandri suorum praedecessorum, qua in re constitutio Alexandri adparet in dicto cap. 2., at constitutio Innocentii alia esse nequit, quam quae laudatur apud Gregorium IX. in cap. 10. de haeret., ubi generaliter traditur. non repugnare, filios ob crimen paternum quandoque puniri. Non tamen ego censerem, dejiciendos á gradu ecclesiastico jam adepto filios haereticorum orthodoxos ob paternum, maternumve crimen, quousque expresse in jure cautum id non demonstretur; cum aliud sit, aliquem ad beneficia non admitti, aliud, et quidem acerbius, aliquem jam rite admissum suo jure sine propria culpa spoliari, atque ob hanc rem, ubi expressa poenalis constitutio deest, non licet ab una ad alteram speciem argumentari. Adde his, quod quis non admittatur ad beneficia, irregularitatem dici, quae non semper poena est, sed quandoque simplex impedimentum; quod vero quis ab adepto beneficio deturbetur rite suscepto, non nisi poenae, et quidem gravissimae speciem praeseferre. Nemo sane adversus laudatas constitutiones Alexandri VI., et Bonifacii VIII. objiciat generalem juris Romani disciplinam, qua definitur, crimen, vel poenam paternam nullam maculam filio infligere, can. 6. caus. 1. quaest. 4., seu l. 26. ff. de poenis. Continet illa regulam generalem, adversus quam in gravissimis quibusdam criminibus singularis exceptio non improbatur. Nemo

item opponat canones 1. 2., et 10. caus. 1. quaest. 4., nam Augustinus, cujus haec monumenta sunt, in dicto can. 1., et 2. tantum demonstrare volebat in epistola ad Vincentium, non esse redarguendos illos, qui communicarent cum reo, cujus crimen ignorabant, quod sane longe est á proposita quaestione; et in can. 10. tantum improbavit factum cujusdam Africani Episcopi, qui ob paternum crimen filios excommunicaverat. Plane excommunicatio utpote poena spiritualis, qua quis ab Ecclesia, seu á mystico Christi corpore separatur, ob paterna crimina infligi nequit, neque ab hac poenae specie ad irregularitatem argumentandum est. Nemo denique opponat canones 3., et 4. caus. 1. quaest. 4. Imprimis enim nullibi invenitur in Africanis Conciliis, quod ibidem legitur, id est, paternam haeresim impedimento non esse liberis, ne ad sacros ordines promoveantur. Tantum ex codice Ecclesiae Africanae can. 47. constat, dubitavisse Africanos Antistites de filiis orthodoxis Donatistarum, an essent in clerum recipiendi, et de ea re interrogasse Siricium, et Simplicianum, quin liqueat, quid inde definitum fuerit, aut receptum. Caeterum scimus, in Africa cum Donatistis clementissime actum esse, ut lenius ad unitatem adducerentur, adeo ut haereticis ipsis Clericis aliquando permissum fuerit, in proprio gradu ministrare, cum reverterentur, cap. 1. de Parochiis; quae sane fuit indulgentia singularis, quae trahi in exemplum minime potest.

Memoratae adversus haereticos constitutae poenae executionem paratam inveniunt, si rei haereseos sint in crimine pervicaces. Caeterum si resipiscant, favore Christianae fidei singulari jure receptum fuit, ut poenitentibus ignoscatur. Siquidem pro poenitentibus, et ad Ecclesiam demisso animo reversis, jamdiu apud Principes intercedére consuevit Ecclesia, uti liquet ex epistola Joannis II. Papae, quae extat in fine Codicis de Summa Trinitate. Ipsi etiam religiosi Principes testati sunt, se poenitentibus indulgere, ac remittere poenas in hoc crimine, quamquam generaliter verum sit, sola poenitentia neminem desinere esse nocentem. Hinc Arcadius, et Honorius de filiis haereticorum etiam Manichaeorum decreverunt anno 407., ut venia poenitentibus concederetur, l. 4. §. 6. cod. de haeret., et paucos post menses eodem anno 407., idipsum indulserunt haereticis ipsis parentibus, utut sera esset illorum poenitentia, l. 41. cod. Theod. eod. tit. Materna in hac re etiam patere debuit erga poenitentes haereticos Ecclesiae clementia, qua sane in ecclesiasticis judiciis leniter exipiuntur, adeo ut si sponte, et ante coeptum judicium

haeretici poenitentia ducti revertantur, illis salutarem tantum, et qualitati admissi respondentem indicat satisfactionem; immo etiam si judicium sit coeptum, adhuc extra ordinem moderetur poenas, ac minuat, quousque nondum est promulgata sententia, et quidem prudentis viri arbitrio juxta singulares poenitentis adfectiones, cap. 9. de haeret., cap. 12., et 15. eod. tit. in 6. Quoniam vero singularis ista clementia est, qua neminem abuti decet, eo non fuit protrahenda, ut iterum, forte etiam atrocius delinquendi occasio praeberetur. Hinc est, ut haereticis non patrocinetur Ecclesia, si post haeresis ejurationem, vel ad eamdem, vel ad aliam haeresim sese vertant, cap. 9. vers. *Illos quoque* de haeret., cap. 8., et 11. eod. tit. in 6. Si enim iterum resipiscere se profiteantur, eatenus audiuntur, quatenus necessariis spiritualibus ad aeternam vitam consequendam subsidiis non destituantur, id est, absolvantur poena anathematis, Sacramentis poenitentiae, et Eucharistiae donentur, si poenitentiae evidentia signa praebuerint, cap. 4. eod. tit. in 6. Caeterum aliis ordinariis juris poenis subjacebunt.

Quum haereticus poenitentia ductus absolvi se postulat Ecclesiastica auctoritate, tenetur haeresim abjurare, can. 20., et 21. caus. 1. quaest. 7., cap. 9. de haeret., cap. 10. de purgat. canonica, videlicet jurejurando profiteri, se nunquam ab Ecclesia, Ecclesiaeque doctrina in posterum recessurum: id enim significat haeresim abjurare, quemadmodum dicitur abjurare Ecclesiam, qui spondet, se á possessione Ecclesiae recessurum, in cap. 3., et 4. de restitut. spoliat., eodemque sensu abjurare beneficium in cap. 5. de renuntiat., abjurare jura in cap. 6. de institut., abjurare uxorem in cap. 2. qui Cler. vel vovent., abjurare adulteram in cap. 5. de eo, qui dux. in matrimon., et in cap. 6. de adulter., et abjurare provinciam in cap. 3. de crimine falsi. Et quidem abjuratio haeresis in scriptis fieri debet, can. 4. vers. *Constitutio*, et can. 8. caus 1. quaest 7., et publice, si de haeresi publica agatur, quod aliquando in Concilio fieri consuevit, can. 22. caus. 1. quaest. 7., aliquando libello coram Pontifice Maximo edito, can. 19., et 20. ead. causa et quaest., sed juxta recentiorem disciplinam haec forma Judicis arbitrio relinquitur, ut singula personarum, causarumque adjuncta pensentur. Duas habet abjuratio partes, quarum prior continere debet ejurationem haereseos illius, in quam poenitens incidit, immo maxime convenit adjici ejurationem caeterarum haereseon, ut abjurans magis, magisque in officio contineatur; propterea quod si caeteras haereses una cum ea, in quam incidit, ejuraverit, puniendus

esset poena relapsorum, quoties in aliquam ex ejuratis haeresibus, utut non eamdem, in quam lapsus olim fuerat, incidisset. Altera pars continere debet Catholicae fidei expressam professionem; neque enim sufficit Catholico viro non adhaerere haereticis, si Catholicam fidem non amplectatur, can. 112. caus. 1. quaest. 1., can. 20., et 21. caus. 1. quaest. 7., can. 42. de consecrat. dist. 2.

Adeo atrox, et immane natura sui, adeo impietatis et injuriae plenum adversus Deum, adeo perniciosum in Christianam rempublicam haereseos flagitium est, ut non tantum poenis coercendi visi fuerint illi, qui proprie haeretici existerent, verum etiam illi, qui vel haereticis faverent, vel suspecti de haeresi viderentur; quamquam enim isti si haereticorum sententiis non adhaereant, haeretici proprie dici non possint, interea tamen gravissime delinquunt, quod et haereses, et haereticos declinare debeant. Non in individuo consistit favor in haereticos exhibitus, aut suspicio haereseos; modo enim potest esse in aliquo major, modo minor, modo impensior, modo lenior haereticorum tutela, seu patrocinium, aut haereseos suspicio. Quamobrem in poenis designandis certa neque praestitui regula, sed debent illae ex arbitrio judicis modum accipere. Sane, quoties liquet aliquem haereticis favere, id est, illos tueri patrocinio, juvare facultatibus, recipere hospicio, occultare domi, is sane, si Clericus sit, interea ab omni officio, et beneficio ecclesiastico cadit; si laicus sit, excommunicationem incurrit, ita ut et caeteris etiam haereticorum poenis damnetur, si intra annum Ecclesiae non satisfaciat, cap. 8., et 13. vers. *Credentes* de haereticis. Revera qui haereticos fovet, aut recipit, incipit esse de haeresi graviter suspectus, proindeque gravibus etiam poenis terreri potest, ut animum ab illis avertat. At si per annum in suspecto consilio contumax perseveret, augetur suspicio, et prope demonstrata est haeresis etiam in eodem, quo fiat, ut velut haereticus et ipse damnetur. Haec ipsa ratio est, quare si quis in haeresim inciderit, deinde eadem haeresim abjuraverit, iterum autem haereticis favere pergat, puniatur poena relapsorum, cap. 8. vers. *Ille quoque* de haeretic. in 6. Etenim subsequens animus favendi haereticis junctus cum praecedente haeresi utut abjurata, in causa est, ut praesumatur simulata abjuratio, et pervicacia in haeresi pene demonstretur. Ut haereticis patrocinium omne denegaretur, jam caverant olim Imperatores, ut defensore destituerentur, l. 5. cod. de haeret. Eam ob rem Innocentius III. Advocatis, et Scriniariis inhibuit, ne in causis haereticorum patrocinium, aut operam

praeberent, cap. 11. de haeret., imposita infamiae, et depositionis ab officio poena, quam sane evasuros Interpretes ajunt, si aut ignoraverint haereticum illum esse, cui patrocinantur, aut quo casu contra absentem haereticum proceditur, velint tantum allegare quasdam justas absentiae causas ad suspendendum judicium, vel intercedendum pro eo, qui paratus sit ad abjurandum: quibus tamen in speciebus tutius consilium iidem Pragmatici proponunt Advocatis, quo postulent ab judice, ut ex officio deputentur, ac vocentur ad allegandas, quae reo competere possent, exceptiones; tunc enim futurum scripserunt, ut poenas omnes evadant. Si de iis agatur, qui non quidem haereticis favent, sed alia de causa suspecti sunt de haeresi, etiam si gravis suspicio sit poenis haereticorum non subjiciuntur. Verum quousque judicis animus in dubio versetur, accusatus, vel inquisitus erit ad purgationem criminis admittendus, adeo ut si canonice purgetur, poenas omnes evadat. Quod si judici videatur gravissima esse haereseos suspicio, nec reus satis purgatus adpareat, reus idem pro conjecturarum qualitate arbitrio judicis extra ordinem poena, poenitentiave plectetur, cap. 9. vers. *Qui vero* de haeret., cap. 8. eod. tit. in 6., cap. 14. de praesumption., quoquo enim modo et ipse sub haeretici nomine continetur, l. 2, §. 1. cod. de haeret., adeo ut si gravissimae sint suspicionis causae, possit et poena excommunicationis puniri, aliis deinde puniendus haereticorum poenis, si per annum pervicax in excommunicatione perstiterit, et Ecclesiae non satisfecerit, cap. 13. vers. *Qui autem* de haeret., cap. 7. eod. tit. in 6., dicto cap. 14. de praesumption., uti enim superius observabam, contemptus Ecclesiae apud contumacem una cum praecedentibus suspicionis argumentis pene demonstrat animum haeretici hominis, sive haereticis adhaerentis. Interea vero qui suspectus habetur, sive dum purgationem canonicam subiit, sive dum extra ordinem corrigi debuit, aut evadendam haeretici notam ad haeresim abjurandam obligatur, cap. 10. de purgat. canon. in fine; et si post abjurationem in haeresim lapsus fuisse deprehendatur, relapsorum poena puniendus erit, dummodo non levis, sed gravis fuerit suspicio, ob quam ad abjurationem devenerat, cap. 8. in princ. de haeret. in 6. Non tamen pro suspecto de haeresi statim habendus erit, qui semel, et casu quodam, aut curiositate, sine animo haereticis adhaerendi, haereticorum praedicationem audiverit, aut in eorum se conventum immiserit, nisi aliae concurrant suspicionis causae, argumento canonis 111. caus. 1. quaest. 1., et capituli 3. de praesumption., quemadmodum nec statim

pro suspecto habendus erit, qui exercendae doctrinae gratia cum haereticis disputationem iniverit, quamquam et iste, si alias facultates disputandi non habeat, non sine poena esse debeat, l. 8. §. ultimo vers. *Eos vero* cod. de haereticis.

Non solum purganda respublica est flagitiosis haereticis hominibus, verum etiam prospiciendum ita Catholicis est, ne in discrimen fidei aliquando adducantur. Pertinent ad hanc rem saluberrimae illae leges, quibus cautum est, ne passim et generaliter unicuique liceat de fide disputare. Jam veteres Imperatores Christiani cum nossent, turbas passim ab haereticis agitari, palam et publice conquirentibus argumenta, quibus haereses suas probabiles edocerent, sub gravissimis poenis vetuerunt generaliter, ne in publicis conventibus et fides, et populus turbaretur, l. 1. 3. 4., et 5. cod. Theod. de his, qui super religionem contendunt. Specialiter Theodosius Magnus anno 388. in l. 2. cod. Theod. eod. tit. ita caverat: *Nulli egresso ad publicum, vel disceptandi de religione, vel tractandi, vel consilii aliquid deferendi patescat occasio, et si quis post hac ausu gravi atque damnabili contra hujusmodi legem veniendum esse crediderit, vel insistere motu pestiferae perseverationis audebit, competenti poena, et digno supplicio coerceatur.* Idipsum statuit Marcianus Imperator anno 459. in l. 4. cod. Justin. de Summ. Trinit., et Fide Cath.: utraque autem lex, uti liquet in earum conspectu, ad publicas pertinet disputationes partium studio ineundas; neque enim intererat sine publica auctoritate iterum disceptando agitare, quae in Conciliis auctoritate Antistitum, ad quos ea jurisdictio spectabat, definita fuissent. Revera admissis publicis disputationibus, primum gravis illata fuisset injuria in Ecclesiam, quae olim certa dogmata fidei certo praestituerat in Conciliis. Deinde via latissima strata fuissent artibus calumniantium haereticorum ad illaqueandos infirmiores, quorum etiam plures facile in sectam suam versutis fallaciis adduxissent. Quamobrem etiam si legibus publicis necdum cautum fuisset, ne quis privatim cum haereticis disputaret, semper tamen propositum fuit saluberrimum consilium unicuique minus erudito in rebus fidei, ut ab his disputationibus abstineret, ac generaliter id laicis interdici consuevit, utpote qui divinarum literarum studiis non eam navabant operam, qualem Clerici impendebant. Quamquam enim, uti observat Garnerius in Praefatione in omnia opera Marii Mercatoris, aliquando contigerit non sine singulari providentia Dei, qui humilia mundi eligit, ut fortia quaeque confundat, ut

haeresibus laici homines primi opponerentur, Constantius ex Vicano Romae habitans Pelagianos contuderit, Eusebius Rethor, vel, uti alii volunt, Judex forensis Nestorianam haeresim confecerit, Hilarius, et Prosper ambo laici adversus Massilienses seu Semipelagianos invicti pugnaverint, immo et palmam retulerint; sancti tamen viri regulariter laicos, utpote minus eruditos in doctrina sacrorum, á disputationibus adversus haereticos ineundis remotos voluerunt. Quare Isidorus Hispalensis ad Claudium Ducem scribens, ajebat: *Sed quod subjecisti, habere te haereticos, cum quibus assidue disputas, et quos ad fidem Catholicam suades revocare, laudamus zelum, sed audaciam reprehendimus. Dicit namque Scriptura divina; qui tetigerit picem, inquinabitur abea. Cave igitur, dilectissime fili, ut quia Deus triumphalibus trophaeis armorum strenuitate prostratis inimicis te fecit victoriosum, haereticis suasionibus ignominiose ne victus succumbas; te enim laborante eos ab errore mortis eruere, ipsi invigilant, te in praecipitium erroris demergere, á quorum confabulatione, et solatio quemlibet Christicolam tamquam á lethifero veneno sub obtestatione divini judicii praecipimus abstinere, nisi fuerit in divinis praeceptis experientia operum probatus, et sacris eruditus scripturis.* Hinc sane laudanda est Alexandri IV. prudentia, dum sub poena excommunicationis laicis generaliter interdixit, ne aut publice, aut privatim contra haereticos disputarent, cap. 2. vers. *Inhibemus* de haeret. in 6. Id postulabat praeterea rectus ordo, cum sint in Ecclesia praestituti sacrorum Doctores, quibus id muneris reservatur ad utilitatem reipublicae Christianae. Quod si laicis facultas praedicandi denegatur, non erit sane illis concedenda potestas suis disputationibus curandi, ut haeretici convertantur, ne nimius iste fidei zelus tristem aliquando exitum sortiatur, cap. 12., et 13. de haereticis. Torquentur nonnulli in interpretatione laudatae constitutionis Alexandri IV. scribentes, se non percipere, qua ratione laicus in sacris rebus edoctus ab hujus generis disputationibus arceatur, é contrario Clericus quilibet etiam minus eruditus sit admittendus; nec defuerunt Glossographi, qui putarunt, mentem potius sequendam esse Alexandri, quam verba, quasi statuerit Alexander, indoctos tantum viros excludi, non doctos, sive laici sint, sive Clerici, et laicorum nomen usurpaverit pro indoctis quibuscumque. Ego sane non video, cur á germana, et propria vocabulorum significatione sit recedendum. Etenim imprimis poena excommunicationis, quae ibidem indicitur, proprie laicorum duntaxat poena est, quando scimus

Clericos iis in casibus, quibus laici excommunicantur á grado suo dejici, et tum demum excommunicari, cum post dejectionem á gradu, sint in crimine pervicaces, nisi de atrocissimo flagitio sermo sit, in quo reipublicae intersit, statim Clericum omnino et á Clericorum, et ab universorum fidelium coetu eliminari. Deinde observo, in conspectu illius canonis, non illud absurdum sequi, ut indiscriminatim Clerici etiam minus eruditi ad disputandum cum haereticis admittantur. Tantum Alexander disputationem laicis interdixit sub poena excommunicationis, non generaliter eam Clericis universis indulsit. Quod si Clerici noverint se hac constitutione non comprehendi, quoties tamen minus eruditi sint, generalibus praeceptionibus prohibitos se perpendent, ac si nihilominus disputare ausi fuerint, non deerit Antistitum censura, imprudentiam et redarguentium, et damnantium. Denique si aliquando laici docti sint, qui valeant acriter, et forte vividius, quam Clericus in dioecesi existens, de fide disputare, non deerit tunc Episcoporum prudentia, qui hanc facultatem illi laico faciant, ubi necessitas, aut utilitas Ecclesiae id postulet. Interea ut lex aequissima existat, satis est, ut iis, quae frequentius emergunt, consulat, neque enim casus omnes singulares legibus comprehenduntur, sed leges iis, quae frequentius accidunt, accommodantur. Frequentius autem est, aut esse debet, quemadmodum praesumere poterat Alexander in rebus fidei Clericos doctiores esse, quam laicos. Nemo autem in hanc rem opponat canonem 36. in fine caus. 24. quaest. 3. ubi sub nomine Gelasii Papae in commonitorio ad Faustum scribentis ita legitur: *Canonum magistris atque custodibus nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienae.* Num forte quisquam deducet exinde, non licuisse Pontificibus Canonum praeceptoribus adversus haereticos disputare? Omitto, non deesse viros eruditos, qui commonitorium ad Faustum á Gelasio abjudicent. Concedatur illud esse Gelasii. Primum observanda erunt ipsa Gelasii verba á Gratiano paulisper depravata: deinde eruetur germaná Gelasii sententia. Instruebat Gelasius Faustum, Theodorici Gothorum Regis Legatum Constantinopolim profectum ad Anastasium Imperatorem, qua ratione impetrare debuisset Faustus, ut damnaretur Arcacius, et Euphemius Arcacii successor, qui Constantinopolitanam Episcopalem Sedem Romanae praeferendam contendebant. De his ita scribebat Gelasius: *Sed religiosi Viri, atque perfecti* (sic Graecos schismaticos ironice nominabat) *secundum canones concessam Sedi Apostolicae potestatem nimirum se-*

nantur eripere, et sibimet eam contra canones usurpare contendunt. O canonum magistros, atque custodes! Nobis nullum fas est inire certamen cum hominibus communionis alienae, &c. Itaque Gelasius postquam demonstravit, praerogativam Apostolicae Sedis jam sacris canonibus agnitam fuisse, redarguit Graecos, quod á definitionibus Ecclesiae recessissent; ac propterea subdit, nolle se certamen novum inire cum hominibus alienae communionis, qui scilicet ecclesiasticas definitiones minime attenderent. Erant Graeci jamdiu disputationibus confecti, et de illis nulla omnino spes supererat, futurum, ut novis susceptis disputationibus ad unitatem reducerentur. Cum hoc hominum genere inanis disceptatio fuisset, si non etiam perniciosa. Mihi etiam videtur latere in hac parte commonitorii mira quaedam Gelasii prudentia. Euphemius Acacii successor, ut Gelasium infensum faceret Imperatori Anastasio, passim tradebat in urbe Constantinopolitana, Gelasium eumdem ab Imperatoris juribus alienum esse, Romanaeque urbis Senatum ad proclamandum in libertatem, et excutiendum Imperiale jugum suasionibus crebris impellere. Ut hanc calumniam á se Gelasius averteret, insinuavit Fausto, se certamen inire nolle cum hominibus communionis alienae, id est, de haeresi damnatis; ita enim professus, tacite fatebatur, se adhaerere Imperatoriis constitutionibus pridem latis de non disputando de dogmatibus semel definitis, quemadmodum Theodosius Magnus, et Marcianus caverant, dicta l. 2. cod. Theodos. de his, qui sup. relig. contend., et dicta l. 4. cod. Justin. de Summ. Trinit., et fide Cathol., quod idem est ac fateri, se colere Imperatores Constantinopolitanos, eorumdemque judiciis morem gerere.

Praeterea ad praecavendum haereseos periculum, cautum fuit ecclesiasticis constitutionibus, ut fideles certis in temporum, et causarum adjunctis actum fidei elicere tenerentur. Non hic loquor de actu fidei interno, cujus necessitatem Theologi explicant, vel cum quis rationis lumine expleta infantia illustratur, vel cum adversus fidei dogmata cogitationes irrepunt, aliaeve similes causae emergunt. De externe professione fidei sermonem instituo, cujus obligatio, aut jure communi, aut Concilio Tridentino, aut singularibus constitutionibus, vel Dioeceseon statutis inducitur, aut firmatur. Jure communi elicere externam fidei professionem imprimis tenentur universi, qui ad Sacramentum baptismatis suscipiendum accedunt, can. 55. 56. 58. 59., et 61. de consecrat. dist. 4., adeo ut etiam si de parvulis agatur, per alios qui praesentes

sint, professio fieri debeat. Secundo tenentur quicumque in majoribus Ecclesiae ordinibus, seu dignitatibus instituuntur, juxta antiquissimam Romani Ordinis disciplinam, can. 8. dist. 16. Ex Concilio Tridentino ad externam professionem fidei obligatur, quicumque beneficium curam animarum adnexam habens obtinuit, et quidem intra duos menses á die adeptae possessionis coram Episcopo, eove impedito, coram Vicario Generali; seu Officiali; item quicumque obtinuit Canonicatum, vel dignitatem in Ecclesia Cathedrali, non solum coram Episcopo, aut ejus Vicario Generali, sed etiam in Capitulo sub poena amissionis fructuum beneficii, quin ullo possessionis jure juvetur, sess. 24. de Reform. cap. 12. Cautum praeterea fuit in eodem Tridentino Concilio, ut dum Synody celebrarentur, etiam publica fieret fidei professio, sess. 25. de Reform. cap. 2. Denique singularibus constitutionibus praeceptum est, ut externam fidei professionem eliciat, quicumque traditurus est liberales artes, majo esve disciplinas, item quicumque ad polytarum, doctorumve gradus promovetur, cujus professionis formulam edidit Pius IV. anno 1565. idibus Novembris. Omitto varios dioeceseon mores, ac statuta, juxta quae alii plures professionem fidei edere tenentur, veluti sacri Oratores, Confessarii, et alii ecclesiastici hujusmodi officiis addicti, vel addicendi.

Singularia nonnulla sunt in causis haereticorum statuta, ac recepta. Imprimis vix opus est adnotare, haeresim inter publica crimina recenseri, contra quam popularis est accusatio, et actio, l. 4. §. 1. cod. de haeret. quae lex quamquam dicta fuerit adversus Manichaeos, et Donatistas, contra quos tum primum poena publicationis bonorum constituta est, postquam tamen recentioribus saeculis etiam publicatio bonorum fieri coepit adversus haereticos omnes, et ad haereticos omnes facile popularis actio commeavit. Immo non solum datur unicuique accusandi facultas, sed et inest denuntiandi obligatio sub poena excommunicationis, juxta constitutionem *Noverit* 10. Innocentii IV. Singulare illud est, ut adversus haereticum etiam haereticus ad accusandum admittatur, eademque ratione ad testimonium ferendum, can. 26. caus. 2. quaest. 7., nisi alias constet, odio quodam, aut invidia fuisse ad accusationem temere inductum. Praeterea etiam adversus absentes judicium institui potest, cap. 7. et 12. de haeret. in 6. Item cum crimini laesae majestatis in pluribus aequiparetur haeresis, immo et longe gravior sit, utpote quae non contra humanam, sed contra divinam majestatem directo eferatur, l. 4. §. 4. cod. de haeret, cap. 10., eod. tit., definitum est, ut poe-

nae ipso jure, non demum ex sententia judicis locum habeant, et sententia declarandi potius, quam puniendi vim exerat, cap. 19. ab haeret. in 6. Singulare quoque est, exemptos ab Episcoporum jurisdictione ab Episcopis ipsis in causa haereseos posse damnari, sive quod privilegio suo ceciderint, sive quod ordinariae Episcoporum jurisdictioni delegata jurisdictio ex mandato Apostolicae Sedis adcrescat, cap. 9. in fine de haeret., nisi agatur de Nuntiis, vel Officialibus Apostolicae Sedis, extravag. 3. de haeret. int. comm., qui si tanquam haeretici deprehendantur, munus erit Ordinariorum de eo Pontificem Maximum reddere certiorem, ejusdem exspectata sententia. Adjicio his, singularem videri hujus judicii formam, sive quod Judex simpliciter, et non servata ordinaria judiciorum figura procedere possit, quia testium nomina opus sit publicari, quoties testes in aliquod discrimen adducerentur cap. ult. de haereticis in 6., dummodo in recipiendis testimoniis duo saltem religiosi, et probi viri interveniant, cap. 11. vers. *Verum* de haeret. in 6., sive quod ii etiam testes adversus haereticos admittantur, qui antea haereticos celavissent, utut jurejurando interveniente, dummodo non odii, aliave simili causa ad prodendos haereticos accessisse prohibeantur, cap. 8. versic. *Licet* eod. tit. in 6., sive quod plures Judices vel junctis, vel divisis studiis possint in eadem causa procedere, dummodo ante condemnationem acta communicent invicem, et una sententiam proferant, si in eadem provincia degant; qua in specie ad Summum Pontificem devolvetur causa, si in diversas partes distrahantur, cap. 7. de haeret. in 6. Clement. I. eod. tit., quamquam si non in eadem provincia degant, praevaleat sententia ejus, qui praevenit, argumento l. 8. ff. de judiciis, et l. 19. ff. de jurisdictione, sive quod tabularii munere fungi possit etiam Sacerdotio initiatus, dummodo alias idoneus habeatur, dicto cap. 11. vers. *Verum* de haeret. in 6., sive quod Judices etiam pronuntiata sententia valeant etiam immutare, pensatis rerum, et personarum adjunctis, ac moderari, cap. 12. vers. *Necnon* de haereticis in 6., sive denique, quod post definitivam sententiam regulariter denegetur damnatis appellandi facultas, cap. 18. de haeret. in 6. Dixi á definitiva sententia; etenim ab interlocutoria non denegatur, quod tunc nondum pro haereticis habeantur, immo et aliquando non erit appellationis remedium á definitiva denegandum, quoties nimirum reus alleget, Judicem aut odio pronuntiavisse sententiam, aut alias fuisse corruptum, argumento l. 27. §. 2., et l. 31., et 32. §. 14. ff. de arbitris. Duo vero praecipua sunt argumenta, ex quibus adparet,

singulare jus recipi in causis haereticorum, primum in persona haeretici damnanda, alterum in persona Judicis competentis.

Itaque imprimis singulare illud est, ut adversus haereticos, non viventes tantum, sed et vita functos et institui, et absolvi judicium possit, nec morte haeretici crimen aboleatur. Duas habet partes haec observatio. Prima sita est in ea disputatione, an haereticus vita functus damnari valeat, altera in ea disputatione, an non obstante quocumque temporis lapsu, et accusatio institui, et judicium absolvi adversus haereticos possit. Jam olim adversus Manichaeos statutum scimus in l. 4. §. 4. cod. de haeret., ut etiam si obiisent, accusari, damnarique valerent, ex eo quod adversus illos graviores, quam contra caeteros haereticos poenae ab Imperatoribus indictae fuerant. Cur non similis jurisprudentia recipi deinde potuit in haereticis universis, praesertim postquam adversus omnes, et quoscumque haereticos poena capitalis est praestituta? Ecclesiastici canones, in quibus causis de anathemate quaestio erat, quaestionem ipsam, sive ageretur de illatione anathematis, sive de absolutione ab anathemate, etiam post mortem accusati, dirimi instituto judicio comprobaverunt. De absolutione exemplum est in can. 13. dist. 50., ubi initio refertur, Joannem Chrisostomum á Teophilo Alexandrino in Concilio apud Quercum inique damnatum, deinde etiam post mortem fuisse Romae ab Innocentio Pontifice Maximo absolutum, nomine illius in dypticis Ecclesiae Constantinopolitanae descripto, ac si nunquam á suo gradu, et Ecclesiae communione Sanctus Vir decidisset. Fere similis causa fuit Flaviani Constantinopolitani Episcopi olim damnati opera Eutychianorum, deinde post mortem restituti. De condemnatione sufficit respicere ad acta Concilii Constantinopolitani II., seu V. generalis, in quo versata fuit famigerata causa trium Capitulorum, quorum unum erat, an post mortem damnari posset Theodorus Mopsuestenus, utut in pace Ecclesiae obiiset. Ibidem autem, et statutum fuit, rite recteque damnari posse, et id ex perenni traditione Ecclesiae comprobatum, uti liquet ex canone 6. caus. 24. quaest. 2. Revera, uti ajebant iidem Patres Constantinopolitani in can. 9. caus. 24. quaest. 3., anathematizatio post mortem pronuntiata nihil aliud est, quam declaratio, ex qua liqueat, quemquam fuisse á Deo damnatum; eodem propterea jure id fieri ab Ecclesia potest, quo Ecclesia ipsa declarare consuevit, defunctum aliquem justum in Beatorum societatem fuisse admissum. Eadem disciplina confirmata fuit recentioribus saeculis ab Innocentio III. in cap. 28. de sen-

tent. excomm. Interea vero cum adversus haereticos praeter anathematis poenam recepta fuerit, altera poena publicationis bonorum, factum est, ut exemplo poenae anathematis, etiam judicium institueretur post mortem de publicatione bonorum, cap. 8. vers. *In eo* de haeret. in 6. Num autem haec accusatio post mortem in perpetuum concedatur, adversus quam nulla temporis exceptio utut longissimi proponi valeat, á nostris disputari solet. Sunt, qui putant, illam accusandi facultatem quinquennio praescribi, l. 2. cod. de apostatis; alii tantum ad quadraginta annos accusandi prorogant facultatem ex cap. 2. in fide de praescript. in 6. Mihi distinguendum videtur, an agatur ad poenam anathematis infligendam adversus defunctum, ne ejus nomen in Ecclesia recitetur, neve pro eo fiant orationes; an vero ad defuncti haereditatem vel fisco, vel Ecclesiis juxta varios Provinciarum mores addicendam. Quoties judicium instituatur ad poenam anathematis infligendam, puto, actionem nullo unquam tempore circumscribi; id enim imprimis postulat natura juris ecclesiasticae communionis, quae defunctis in haeresi divino jam irrevocabili judicio damnatis adquiri per tempora utut longissima nequit; deinde idipsum confirmavit constans disciplina Ecclesiae, quae in excludendis á Christiana communione vita functis haereticis nullam unquam temporis rationem servandam esse duxit, can. 6. caus. 24. quaest. 2., edito ad damnationem Theodori Mopsuesteni jam ante saeculum vita functi. At si judicium instituatur ad poenam publicationis bonorum, in qua non tam defuncti, quam possessorum causa versatur, non est, cur praescriptioni non fiat locus, ita ut adversus fiscum publicum possessoribus ordinaria juxta leges Romanas prodese exceptio valeat, l. 1. §. 3. ff. de jure fisci cum similibus, et adversus Ecclesiam etiam Romanam, quae in hac parte nullo utitur singulari privilegio, quadraginta annorum praescriptio, dicto cap. 2. in fine de praescription. in 6. Quid vero est, quod opponitur ex dicta l. 2. cod. de apostatis, ubi definitur, intra quinquennium agi oportere? De apostatis concepta lex est, non de haereticis, quorum alia ratio habebatur; ut enim superius adnotatum est, generaliter serius poena publicationis bonorum adversus haereticos recepta fuit. Itaque observandum est, olim Constantinum Imperatorem anno 357. prohibuisse Christiano, ne Judaeus efficeretur, secus autem facultates ejus dominio fisci vindicarentur, l. 7. cod. Theodos. de Judaeis, seu l. 1. cod. Justin. de apostat. Verum facile est conjicere, hanc constitutionem non diu viguisse, cum Constantino successerit Julianus, quia

Christi baptismate defecit ad idololatriam, et superstitiones gentium, acriter etiam Christianos insecutus, unde Julianum passim historici apostatam nominant. Post Juliani obitum opus exinde fuit novis legibus, ut apostatae punirentur, praesertim quod non multo postea Valentinianus, Valens, et Gratianus anno 371. unicuique liberam fecissent facultatem colendi sectam, seu religionem, quae placuisset, l. 9. cod. Theodos. de maleficis. Igitur primus Theodosius Magnus anno 381. in l. 1. cod. Theodos. de apostatis ita cavit: *His, qui ex Christianis Pagani facti sunt, eripiatur, facultas, jusque testandi. Omne defuncti si quod est testamentum, sublata conditione, rescindatur.* Idem autem Imperator anno 383. amplius progressus est in l. 2. cod. Theodos. eod. tit., ubi distinxit inter baptizatos, et cathecumenos, quorum magna tunc temporis erat multitudo; sanciens, ut si de baptizatis ageretur, qui ad Paganos ritus migrarent, illi omnino testamenti factione carerent in quamcumque personam, et essent *absque jure Romano;* at si ageretur de cathecumenis, tantum testari possent gratia filiorum, aut fratrum germanorum. Haec Theodosius in Oriente, qui visus fuit immutavisse praecedentem legem, id est, dictam legem 1. cod. Theodos. de apostatis; cum enim in illa dumtaxat caveretur, ut testamentum *rescinderetur*, quod tantum juxta jus Romanorum fieri poterat proposita inofficiosi querela, in altera deinde subsequente lege anni 383. voluit, testamentum omnino irritum esse. Porro eodem anno, et post unum diem á constitutione posteriori edita á Theodosio, Valentinianus Junior in Occidente, qui sane necdum conscius esse poterat posterioris Theodosianae constitutionis utpote pridie editae, sanxit in l. 3. cod. Theodos. eod. tit., ut imprimis eadem ratio haberetur Christianorum seu apud Paganos, seu apud Judaeos, seu apud Manichaeos defficientium, deinde, *ut si qui defunctum violatae, atque desertae Christianae religionis accusat; eumque in sacrilegia templorum, vel in ritus Judaicos, vel ad Manichaeorum dedecus transisse contendit, eaque gratia testari minime potuisse confirmat, intra quinquennium juge, quod inofficiosis actionibus constitutum est; proprias exerat actiones, futurique judicii hujuscemodi sortitur exordium, ut eodem in luce durante, cujus praevaricatio criminanda est, flagitii hujus, et sceleris particeps fuisse doceatur publica sub testificatione testatus, probet indicium, neque quam superno nomini tacitus praestitit perfidiam, sceleribus adquiescens: praevaricatione deinceps, tamquam ignarus accuset.* Haec sunt ipsa Valentiniani ver-

ba, quae depravata descripsit Tribonianus in dicta l. 2. cod. Justinian. de apostatis; ex quibus manifeste constat, in Occidente tunc necdum irrita declarata fuisse testamento apostatarum, sed tantum rescindi proposita inofficiosi quaerela potuisse, secus ac vigeret in Oriente ex constitutione Theodosii eodem anno, et pridie edita. Verum non multo post et idem Valentinianus II. anni 391, expresse in Occidente sanxit, ut quicumque apostatae nullam testamenti factionem haberent, l. 4. cod. Theodos. de apostat., l. 3. cod. Justin. eod., ex quo tempore actum est de meta quinquennii ad proponendam inofficiosi querelam. Arcadius in Oriente anno 396. addidit, apostatis decedentibus patrem, matrem, fratrem, sororem, filium, filiam, nepotem, ac neptem ab intestato succedere, l. 6. cod. Theodos. eod. tit., et Valentinianus III. in Occidente anno 426. postquam confirmavit veterem constitutionem, qua apostatis adempta fuit testandi facultas, statuit, ut nullis temporibus apostatarum, et apostasiae accusatio concluderetur, et apostatis decedentibus fieret locus legitimis propinquorum successionibus, leg. 7. cod. Theodos. de apostatis, l. 4. cod. Justin. eod. Itaque his observatis juxta temporum ordinem, concludendum est, leges istas universas non ad haereticos spectare, sed ad apostatas, quorum odio graviores praestituebantur poenae, praesertim vero statutum denique fuit, ut testamenti factione carerent, nisi quo tempore, aut quibus in locis viguit laudata lex 2. cod. Justin. de apostatis. Caeterum recentioribus temporibus non solum haec facta communia sunt haereticis universis, ut scilicet testamenti factione careant, verum etiam, ut nec legitimis eorum successionibus locus fiat; eamque ob rem quod de quinquenii spatio in dicta l. 2. cautum est, jamdiu abrogatum fuisse tam respectu apostatarum, quam respectu haereticorum deprehenditur. Igitur nova emersit adversus haereticos disciplina juris post indictam adversus eos poenam publicationis bonorum; inde enim aliis regulis subjacere ejusmodi judicia debuerunt. Illud tamen judici post mortem haeretici judicium instituturo observandum erit, ut non primum ad damnationis sententiam deveniat, quam urgentioribus argumentis commoveatur, et longe gravioribus, quam si contra viventem negotium gereretur, praesertim si jam diuturnum tempus praeterlapsum fuisset.

Alterum, quod observatione dignum est, eo pertinet, ut dignoscatur, quis judex competens sit habendus. Qua in re multum interest investigare, an disputatio in jure, an in facto versetur, seu, quod idem est, an sit de haeresi, an sit de haeretici persona judicandum. Juris, sive de

haeresi dicitur controversia, cum disputatur, an haeretica, necne sit propositio, quae judicio causam praebet: facti, seu de haeretici persona, cum disceptatur, an aliquis propositionem, quam certo esse haereticam constat, ediderit, pronuntiaverit, eamque ob rem sit ordinaria poena damnandus, aut extra ordinem coercendus. Si juris, et de haeresi controversia sit, generaliter imprimis statuendum est, in iis, in quibus necdum Ecclesiae definitio prodita sit, gravissimum negotium versari, quod propterea perquam cautissime gerendum est, uti scribebat Augustinus in praefatione libri de haeresibus, ne forte contingat, ut haeretici habeantur, qui revera haeretici non sunt, uti aliquando contigisse testatur Gregorius Magnus in l. 9. epist. 39. Agitur hac in re de fide proponenda, quae et generalis, et una in universa Ecclesia esse debet, et quocumque tempore immutabilis, proindeque ad eam definitionem ejus requiritur auctoritas, cujus sit certum, atque infallibile judicium. De generali Concilio nulla esse dubitatio potest, quin definire fidei dogmata possit; adeo enim certa, et immutabilis ejus sententia est, uti certum est, Ecclesiam universam errare, aut deficere in fide non posse, quando generale Concilium universam Ecclesiam repraesentat. Quoniam vero aut non semper opportunum est, aut difficile ob varia temporum adjuncta admodum videtur, Oecumenicas Synodos celebrari, solebant veteres, ubi expediret, ad coercendas novas in Ecclesia emergentes opiniones Concilia particularia convocare, in quibus aut sacrae literae, aut Patrum, ac majorum traditiones explorarentur, atque juxta eas definitio fieret. Quod adeo verum erat, ut vix in tota ecclesiastica antiquitate reperias haeresim ab universa Ecclesia damnatam, quae pridem in particularibus Conciliis exagitata, ac damnata non foret. At enim dogma fidei in particulari Concilio definitum, quousque generalis Ecclesiae consensus non accessisset, proprie dogma fidei dici non poterat, propterea quod particularis Concilii definitio retractari valebat, et aliquando eveniebat, ut in diversis provinciis in contrarias opiniones Concilia ipsa particularia distraherentur; neque enim proprie dogma fidei dici potest; quod non est ubique Ecclesiarum unum, neque est inconcussum apud universos, qui in Christiana communione consistunt. Erant illa judicia Conciliorum particularium veluti graves sententiae, quibus qui ejus generis Conciliis suberant, adquiescere, morem gerere, aut saltem non contradicere debebant, ne schismata interea suborirentur, et contentiones fierent acriores; nondum tamen ad fidem ipsam pertinebant, quousque caeterarum Ec-

clesiarum consensus non accessisset; adeo ut quicumque privato judicio Concilio ex. gr. Provinciali in Provincia ipsa contradiceret, moti schismatis, seu inobedientiae reus dici potuisset, non proprie in haeresim incidisse: tantum haereticus erat, quotiescumque propositio in particulari Concilio definita, deinde in Concilio generali confirmata, aut tacite consensione Ecclesiarum omnium in unitate consistentium comprobata fuisset; quid enim interest, an Ecclesia universa expresse in Oecumenico Concilio sententiam suam operiat, an tacite sine convocatione Concilii Oecumenici quidquam comprobet, ac recipiat? Haec ratio est, quare Episcopi Provinciale Concilium celebraturi adversus novas emergentes sectas, ad praecavenda quaecumque schismata passim olim consueverint interrogare variarum Ecclesiarum Antistites, á quibus percontarentur, quid, ipsi sentirent, ac crederent, praesertim vero percontabantur majores Episcopos, nimirum Patriarchas, atque inter caeteros Pontificem Maximum Apostolicarum traditionum custodem vigilantissimum. Si enim id in more erat, ubi ageretur de ecclesiastica disciplina; unde Afrcani Antistites in can. 47. codicis Africani consuluerunt Siricium Papam, et Simplicianum Episcopum de admittendis in clerum filiis haereticorum, potiore jure id recipiebatur in causis fidei, unde Augustinus in libr. 2. cap. 3. contra duas Pelagianorum epistolas sermonem habens de Pelagianis, quorum opinamenta ad Apostolicam Sedem deducta fuerant, ita scribebat: *Per Papae rescriptum causa Pelagianorum finita est, totoque orbe post ejus damnationem damnati sunt, ac literis Innocentii* (Pontificis Maximi) *tota de hac re dubitatio sublata est.* Exempla hujus rei antiquissima sunt, adeo ut ab ipsis Apostolis possint facile repeti. Revera ipse Apostolus Paulus in cap. 2. epistolae ad Galatas profitetur, se ascendisse Jerosolimam cum Barnaba, et Tito, ut cum Apostolis Evangelium á se praedicandum conferret. Scimus insuper, quinto saeculo Africanam Ecclesiam percontaetam fuisse Romanam, Antiochenam, et Alexandrinam, ubi de Nicaeni Concilii definitionibus discutiendis ageretur. Atque ad id respexerunt religiosi Imperatores, quum in l. 1. cod. de summa Trinitate profitentes se ab omni haeresi alienos, palam protestati sunt, velle se *in tali religione versari, quam Divum Petrum Apostolum tradidisse Romanis, religio usque adhuc ab ipso insinuata declarat, quamque Pontificem Damasum sequi claret, et Petrum Alexandriae Episcopum, virum Apostolicae sanctitatis.* Haec erat vetus Ecclesiae disciplina. Interea generalis regula tradi, recipique con-

suevit, ut á majoribus causis dirimendis Episcopi universi abstinerent, in quibus magis, magisque firmatum est, quod olim tradebatur, causas fidei ad Sedem Apostolicam referri oportere, ut inde unitas fidei originem ducat, unde etiam ex unitate capitis unitas Christianae societatis demonstratur, can. 12. 14. caus. 24. quaest. 1., cap. 1. in princ. de baptismo; unde hodie obtinuit, ut cavere Episcopi debeant, ne causas ad fidem pertinentes, in dioecesi ipsi dirimant, sed negotium ad Sedem Apostolicam referatur, á qua definito exspectetur.

Quod si in facto controversia versetur, id est, dirimendum judicium sit de haeretici persona, ecclesiasticam jurisdictionem olim usque ad saeculum decimum tertium exercuerunt Episcopi singularum Ecclesiarum, et Capitula Cathedralium, Sede Episcopali vacante, cap. 9., et 13. §. ult. de haereticis. Primus Innocentius III. sub initium saeculi decimi tertii occasione subortae haereses Albigensium, et late serpentis in Gallia, anno 1204. misit in Provinciam Tolosanam, et illi adjacentes, tres Cistercienses Monachos, nimirum Arnaldum Abbatem, Petrum de Castronovo, et Radulphum, veluti Delegatos Apostolicae Sedis, qui in eos haereticos inquirerent, poenasque indicerent. Parum felix, et pene sine exitu fuit haec delegatio, conquerentibus Episcopis in ea vicinia constitutis, id potius in sollicitudinem suam referendum fuisse, adeo ut laudati Monachi de abdicando legationis munere deliberarent. Contigit tunc, ut Romam venisset ab Hispania Didacus Episcopus Oxomensis una cum S. Dominico Ecclesiae illius Canonico. Hos Innocentius misit in Tolosanam Provinciam, ut junctis studiis cum laudatis tribus Monachis delegatis haereticos Albigenses praedicatione, ac jurisdictione insequerentur. Et Didacus, et Dominicus mandatum Pontificis executi sunt. At Didacus post biennium ad Episcopalem Ecclesiam suam reversus, opus universum absolvendum Dominico reliquit. Dominicus, ut impensius in eam curam incumberet, aliquot sibi saeculares Sacerdotes adjunxit, obtentaque circa annum 1215. ab Episcopo Tolosano S. Romani Ecclesia, ibidem sui Ordinis jecit fundamenta, quem paulo postea Honorius III. Innocentii III. successor confirmavit. Adversus Albigenses instructi quoque fuerant exercitus religiosorum Principum auctoritate, quam excitaverat Lateranense Concilium sub Innocentio III. celebratum; atque in his adjunctis Dominicus cum sociis nihil dilingentiae omittebat, monitis, praedicatione, et intercessionibus apud Principes, quibus Albigenses conficerentur. Anno 1229. ex mandato Gregorii IX. sub Cardinale S. An-

geli Pontificio Legato celebratum fuit Concilium Tolosanum, in quo multa contra haereticos constituta adparent, omni tamen sollicitudine in Ordinarios collata. Sed anno 1251. Dominicanis officium inquisitionis adversus haereticos Gregorio IX. mandatum est, quod et confirmatum est ab Innocentio IV. anno 1251. in Constitutione, quae incipit: *Ad extirpanda*, ubi tamen etiam Episcopis inquirendi facultas adseritur. Immo recentioribus saeculis, temporibus nimirum Pii IV., Pii V., et Sixti V. Romae instituta Congregatio fuit sub nomine Sancti Officii, á qua inquisitores in Provinciis constituti penderent, data facultate inquerendi, et judicandi non solum de ipsis haereticis, sed et de criminibus caeteris, quibus admissis quisquam in gravem suspicionem haereseos inducatur, quale est schisma, sortilegium, divinatio, magia, abusus Sacramentorum, et his similia; uti deducitur ex Constitutionibus Gregorii XIII., Innocentii VIII. Pauli III., et Clementis VIII. Quod Inquisitorum officium ut rite, appositeque obiretur, saluberrime caverunt Pontifices Maximi, ut illud non demandarent, nisi viris spectabilibus, atque gravissimis, quorum probitatem, integritatemque nulla omnino suspicio laederet; aliias enim eo munere abutentibus voluerunt excommunicationis poenam imminere, á qua non nisi á Pontifice Maximo absolvi possent, Clement. 1. vers. *Verum*, et Clement. 2. de haereticis. Voluerunt praeterea aliquando, ut nemo ad illud gerendum munus advocaretur, nisi aetate gravis, et annorum saltem quadraginta, dicta Clemen. 2., quamquam deinde Paulus III. in Constitutione 34. §. 8. triginta annorum aetatem satis idoneam esse decreverit. Iidem autem non tam Romani Antistitis, quam Apostolicae Sedis legatione funguntur, eamque ob rem etiam mortuo Romano Antistite in munere perserverant, utut judicium minime coeperint, cap. 10. de haeret. in 6., argumento capituli 5. de rescriptis in 6. Haec tamen ita intelligenda voluerunt iidem Pontifices Maximi, ut per delegatos inquisitores non excluderentur Episcoporum officia; etenim imprimis gratia Episcoporum cautum scimus ne Delegati Pontificii sine speciali mandato adversus eosdem Episcopos licet haereticos judicium instituerent, concessa tantum ipsis facultate causam haereseos ad Pontificem Maximum deferendi, á quo censura expectetur, cap. 16. de haeret. in 6., deinde scimus, definitum fuisse, ut junctis, quoad fieri possit, animis et Inquisitor delegatus, et Ordinarius ad dirimendas haereticorum causas una concurrant, nisi forte Ordinarii ipsi reis criminum impie favere deprachenderentur, cap. 12. eod. tit. in 6. ita ut si invicem dissen-

tiant in ferenda sententia, quemadmodum praenotatum est, ad Pontificem Maximum causa referatur, cap. 17. eod. tit. in 6.

Pauca nunc subjicienda sunt de schismaticis, quorum nomine veniunt illi, qui in fide, et dogmatibus fidei consentiunt, sed sese á Praelatorum obedientia submovent, ac propterea Ecclesiam dividere deprehenduntur. Siquidem unitas Ecclesiae in duobus agnoscitur; quorum primum est, ut fides eadem sit et ubicumque, et quandocumque; alterum, ut ordinum et graduum ratio habeatur, et inferiores Praelatis suis obtemperent. Primum unitatis fundamentum haeretici, schismatici alterum contutiunt, can. 7. caus. 7. quaest. 1., can. 42. caus. 23. quaest. 5. Non una tamen, eademque est schismaticorum omnium ratio. Imprimis alii sunt, qui tantum ab Episcopi sui obedientia recedunt, profitentes se in Antistitum majorum, praesertim Pontificis Maximi obsequio esse. Hos etiam schismaticos dixeris, can. 7. caus. 7. quaest. 1., neque enim licet, Praelati jurisdictionem, potestatemque declinare, cum si quis á Praelato suo gravari se sentiat, parata habeat juris auxilia, can. 30. caus. 11. quaest. 3. cum similibus. Alii sunt, qui non singularis tantum Praelati sui potestatem excutiunt, sed et Pontificem ipsum Maximum aversantur, sese ab ejus obedientia generaliter subducentes. Hos detestabiliores schismaticos dixeris, et parum ab haereticis distantes; vix enim schismatici hujus generis esse possunt, quin et quoquo modo dicantur haeretici, can. 26. caus. 24. quaest. 3. Quale enim demonstrari in Ecclesia potest subortum schisma adversus Sedem Apostolicam, cui adhaerentes in aliquam haeresim non declinaverint, si eos casus excipias, quibus inter plures ad Apostolicam Sedem electos divisis eligentium suffragiis contendebatur? Immo et haeretici ipsi in more illud habuerunt, ut dum novis opinionibus Christianam fidem turbaturi essent, statim se ab Apostolicae Sedis auctoritate subducerent. Deinde alia commode tradi potest schismatis partitio, quae praecedentem partitionem clariorem facit. Videlicet triplex distinguitur schismaticis genus, aliud sane alio damnabilius. Primum est, quod sine haeresi esse nullo modo potest, quando qui se ab Ecclesia dividunt, non facto tantum se dividunt, sed et putant Ecclesiam dividi posse. Errant isti in fide, quae docet, unam, et individuam Christi Ecclesiam esse. Alterum est, quando quidam facto tenus se dividunt, licet revera non posse Ecclesiam dividi profiteantur: quod sane si non haereticum aperte dixeris, haeresi tamen proximum esse videtur ob gravissimam haereseôs suspicionem, praesertim si schismatici in con-

citato schismate perseverent. Quid enim schismatici isti responderent, si interrogarentur, quare se diviserint, et ad unitatem reverti nollint; nisi aut se omnino extra Ecclesiam velle consistere, aut censere etiam divisionem Ecclesiam pati? Igitur ab hoc schismate ad haeresim non nisi unus est, et quidem facilis gradus. Postremum est, quando quis Ecclesiam dividit, ignorans quis de pluribus contendentibus de Episcopatu, vel Pontificatu Maximo vere sit illam dignitatem adeptus. Non hic putat Ecclesiam posse dividi, ita ut aut acephalus, seu sine capite, et Pontifice esse velit, aut pluribus Pontificibus aeque subesse: neque hic facto se á Praelato segregat; tantum ignorat, quis sit Praelatus, cui jure obsequium, et obedientia debeatur; immo forte etiam ipse unitatis amore, aut nemini ex electis parebit, quod nemine tamquam legitimum Pastorem pensatis adjunctis agnoverit; aut uni ex electis potius obtemperavit insuper habitis caeteris, quod eum tamquam legitimum Antistitem probabilioribus argumentis crediderit. Refert Theodoretus libr. 5. cap. 23., hujus generis schisma fuisse concitatum in Antiochena Ecclesia, qua vacante divisis eligentium suffragiis electi duo fuerant, Flavianus, et Evagrius, et de alterutrius praerogativa gravissime dubitabatur, interea vero excusatos fuisse quoscumque alterutrius partis, studia traxissent. At enim observandum est, excusatione dignos fore, aut saltem indulgentiae ac clementia schismaticos hujus generis, ita ut á schismaticorum poenis facile absolvantur, quoties, quod Deus avertat, controversia maxime dubia etiam apud probos, et religiosos viros haberetur, uti aliquando contigisse ferunt; caeterum ut excusationem, vel veniam mereantur, oportet primum, ut saniori parti adhaerere conentur, deinde ut parati sint pacato animo, et sine seditione in eam partem transire, quam deinde noverint saniorem. Avertat Deus ab Ecclesia sua hujus generis dissidiorum causas, in quas si forte quaedam aetas incideret, exemplar egregium vetus ad pacandas controversias proponi posset. Nimirum sub finem anni 418. post obitum Zozini Papae miserando schismate discissa fuerat Ecclesia Romana, ad quam ab aliis evectus fuerat Bonifacius, ab aliis Eulalius. In gravi facti dubitatione ad Synodum Episcoporum delata controversia fuit, quorum judicio definitum est, praevalere Bonifacii electionem. Nec mora: statim parati omnium animi Bonifacium receperunt. Immo et Eulalius ipse, et Bonifacius insignis moderationis exemplum praebuerunt. Nam Eulalius non quiebit modo, ne paruit tantum, sed et post mortem Bonifacii utut á Romanis rogatus, si fides est libri Pontifi-

calis auctori, Pontificatum Maximum recusavit. Bonifacius autem diu doluit, tantum schisma occasione electionis suae concitatum fuisse, et rogare non dubitavit Honorium Augustum, ut auctoritate etiam sua futuris hujusmodi casibus provideret. Epistola Bonifacii habetur in can. 1. dist. 97. Rescriptum Honorii legitur in can. 2. dist. 97., et in can. 8. dist. 79.

Itaque si de poenis adversus schismaticos infligendis sermo sit, legum sanctiones, ad schismaticos tertii generis minime pertinent, quoties isti aut omnino in dubitationem adducti fuerint una cum viris pluribus vitae integritate, et doctrina praestantibus, et dum ignorant, cui potius parti adhaereant, interea in suspenso ita dixerim manent, aut arbitrati una cum viris et integritate vitae, et doctrina praestantibus, potiorem esse unius, quam alterius causam, uni potius, quam alteri adhaerent, parati animo ad obsequendum illi, cujus deinde legitimum jus in Ecclesia asseratur. Tantum imminent illis poenae schismaticorum, qui in primo, vel in secundo schismaticorum genere sunt constituti. Nemo sane ex istis juxta veterum canonum sanctionem in Ecclesiae communione consistit, ob individuam fidelium in Ecclesia consistentium unitatem, eamque ob rem anathemate damnati ipso jure dici possunt, can. 5. 6., et 9. caus. 7. quaest. 1., can. 19. caus. 16. quaest. 7., can. 42. 43. caus. 23. q. 5. can. 19. 23. 31., et 34. caus. 24. q. 1., proptereaque ad obtinenda, vel retinenda ecclesiastica beneficia, et ad quaecumque jura Christianae communioni cohaerentia inidonei. Sunt, qui distinguunt inter eos schismaticos, qui á Pontifice Maximo, et inter eos, qui ab Episcopo suo recedunt; et priores dicunt quidem ipso jure anathemate damnatos, posteriores non anatemate damnatos ipso jure, sed sententia judicis posse anathematis poena damnari. Discriminis causam in eo collocant, quod sejunctos ab obedientia Pontificis Maximi vinculum unitatis omnino dissolverit; at qui tantum ab Episcopo suo se segregaverit, et adhuc adhaereat cum Pontifice Maximo, adhuc unitatem retineat in ea parte, qua Pontifici Maximo subest. Mihi placere non potest haec opinio, quamquam enim fatear, gravius delinquere eum, qui supremi Ecclesiae Pastoris, quam qui Praelati sui singularis potestatem declinat, tamen alterutrum sufficit, ut quis ab Ecclesia alienus dicatur. Revera in Pontifice quidem Maximo, veluti Christi Vicario positum est primum Ecclesiae fundamentum; nihilo tamen minus etiam ex divino jure unitas fidelium variis in dioecesibus, ac Provinciis constitutorum coalescit ex eo,

quod unusquisque Episcopo suo subjiciatur, et per Episcopum Pontifici Maximo subjectum etiam Pontificis Maximi auctoritati fiat obnoxius, et satis est in parte rescindere unitatem ordinis, licet non undecumque rescissa sit, ut extra Ecclesiam, quae una undecumque, et necessario est, abiise quisquam credatur. Iterum hic observo, quod superius observabam, unitatem Ecclesiae ex duobus pendere, quorum primum est professio unius, ejusdemque fidei, alterum est subjectio sacris potestatibus á Deo ipso ordinatis. Quemadmodum ergo qui unitatem fidei dissolvit, et haereticus dicitur, non solum recedit ipso jure ab Ecclesia, si fundamentalibus fidei articulis non adsentitur, puta iis, qui in Apostolorum Symbolo continentur, sed etiam si retenta fundamentalium fidei articulorum professione alia dogmata respuit, diciturque fidei unitatem rescindere, licet unitatem servet professionis in primis fidei principiis, ita recedit ipso jure ab unitate Ecclesiae, non solum qui primarum potestatum á Christo institutarum, sed etiam qui caeterarum jugum á se excutit. Video, qui causae fuerit, cur nonnulli ex Pragmaticis in hac disputatione dubitare visi fuerunt. Nimirum in cap. 1. de schismat. observarunt constitutum, eos, qui *sponte de tenendo schismate juramentum praestiterunt, ab ordinibus, et dignitatibus manere suspensos*, et in cap. 2. eod. tit. decretum, schismaticos posse ab ordinis exercitione repelli, quae profecto dici de iis non potuissent, qui in Ecclesia amplius non consisterent. At enim observare potius debuissent, ea capita ad singulares causas pertinere, et generalem disciplinam praeseferre non posse. Quod imprimis spectat capitulum 1. de schismat. editum in Lateranensi Concilio Alexandri III., certum est, de iis esse conceptum, qui adhaeserant electioni Octaviani electi in Pontificem Maximum contra electionem Alexandri III., item conceptum esse de schismate Guidonis, qui modo Octaviani partibus adhaerebat, modo renovata electione sibi á pluribus delatum Pontificatum Maximum acceptaverat. Per plures annos hoc schisma turbaverat Ecclesiam Romanam, et unusquisque ex electis contendentibus poenis depositionis in Clericos, et anathematis in universos sibi contradicentes sua jura vindicabat, adeo ut celebratis ad sedandas controversias Conciliis, modo Alexandri, modo Octaviani gratia res definiretur, nec nisi post viginti fere annos praevaluerit causa Alexandri, definita in Concilio Turonensi, ac serius confirmata in Concilio Lateranensi anni 1179. Porro quousque causa definita non fuerat in Ecclesia, cum schismaticis indulgentius agendum erat, utpote qui in dubio versarentur, et plurimi sal-

tem eorum ignorarent, cui potius adhaererent. Quid mirum igitur, si tum demum excommunicarentur schismatici, aut suspenderentur, cum contumaces existerent? Statutum, quod legitur in dicto cap. 1., editum primum fuit in can. 9. Concilii Turonensis adversus schismaticos, qui adhaerebant electioni vel Octaviani, qui nomen Victoris IV., vel Guidonis, qui nomen Paschalis II. assumpserant; deinde confirmatum est in Concilio Lateranensi. Ibidem autem legimus, *eos, qui contrarie praesumpserint, excommunicationi subjacere.* Ac revera post statuta Turonensia, et Lateranensia agnita fuit in Ecclesia tanquam legitima Alexandri III. electio, et post hanc agnitionem, tanquam excommunicatus veluti omni dubitatione cessante habendus erat, qui Alexandro non paruisset. Quod si subjicitur, eos *manere suspensos, qui juramentum detenendo schismate praestiterunt*, ad eos pertinet, qui jurejurando se obstrinxerant Octaviano, et Guidoni, antequam compertum habuissent jus Alexandri; et quando futurum sperabatur, ut Alexandro parerent, suspensionis tantum erant censura terrendi, ut quantocius ad unitatem reverterentur. Addidit Alexander III., se in ea re innovavisse decretum sui praedecessoris Innocentii; quod refertur ad Innocentium II., contra quem facto in Romana Ecclesia schismate electus erat á nonnullis in Pontificem Maximum Petrus Leonis. Statutum autem fuerat in Lateranensi Concilio anni 1139., ut ordinationes á Petro Leonis Antipapa factae tanquam vacuae, et irritae haberentur. Venio nunc ad capitulum 2. de schismaticis. Sed ibidem non de poena schismatici agitur, sed de poena illius qui á schismatico Episcopo ordinatus fuisset. Is sane dicitur deponendus ab officio, quousque cum eo non fuerit ex indulgentia dispensatum. Multum autem interest inter poenam schismatico inferendam, et poenam inferendam illi, qui á schismatico fuerit ordinatus. Non enim certum est, ordinatum á schismatico schismati adhaerere, tantum suspicio schismatis suboriri potest. Itaque schismatici ipso jure anathemati subjiciuntur; extra ordinem etiam pro modo seditionis coerceri possunt, non tamen caeteris poenis, quibus plectuntur haeretici, puniuntur. Quando vero in unoquoque damnabili schismate suboriri solet suspicio haereseos, receptum est, ut schismatici etiam poenis haereticorum subjaceant, si postquam ad unitatem legitime vocati fuerint, redire contempserint, cap. un. de schismaticis in 6. Quod si poenitentia ducti revertantur ad unitatem, non erunt sine abjuratione sui schismatis recipiendi, haereticorum exemplo, cujus abjurationis formula exhibetur in can. 9. caus. 1.

quaest. 7., et reversi tum demum poterunt adepta olim officia, aut beneficia recuperare, vel ad alia promoveri, cum fuerit cum ipsis ex indulgentia dispensatum, can. 5 caus. 9. quaest. 1., cap. 5. de elect., cap. 5. de donation., dicto cap. 2. de schismat., extrav. un. eod. tit. int. communes.

CAPUT III.

De blasphaemis, et sortilegis.

Huc referendi sunt tituli 21., et 26. libr. 5.

OMNES quidem haeretici, rei blasphemiae dici merito possunt, can. 70. caus. 1. quaest. 1., non tamen é converso omnes blasphaemi haereticorum nomine appellari: est enim blasphaemia convicium quoddam, vel maledictum, sive directo in Deum, aut Christum, sive in Christi Sacramenta, Crucem, Evangelia, aliave Redemptionis monumenta, sive in Deiparam Virginem, sive in Beatos, aut sacras imagines, sive in Ecclesiam, ordinesve ecclesiasticos, eorum praesertim, qui ex divina institutione universae Ecclesiae praesunt, cap. 1., et 2. de maledicis, cap. 2. de offic. jud. ordinar., juncta l. 6., et 7. cod. ad leg. Jul. majest., argumento legis unicae cod. nemini licere signum Salvatoris. Quadruplex esse vulgo traditur blasphemiae genus: Primum est, quum Deo tribuitur, quod Dei non est; quod tamen ita intellige, ut non improbemus symbola quaedam in Ecclesia jamdiu probata, veluti cum Spiritum Dei pingimus sub specie ignis, vel columbae, aut Verbum Dei sub specie agni; haec enim ideo exhibemus, non ut indicemus, veras illas esse Dei formas, sed quia cum sub formis sensibilibus facilius suspiciamus in Deum, illas potius figuras proponimus, sub quibus singulari clementia Deus manifestare se hominibus voluit. De agni figura, sub qua Christus exhibetur, tamquam apud veteres usu recepta, conceptus est canon 82. Concilii Trullani, quo statutum est, ut deinceps convenientius in sacris aedibus prae agno Christus homo pingeretur, quasi rei veritas, qualis erat in forma humana, typo, et symbolo, qualis erat agnus, praeferenda

jure, ac merito foret. Alterum blasphaemiae genus est, quum Deo denegatur, quod revera Dei est. Tertium, quum creaturis tribuitur, quod Dei est proprium, et singulare. Postremum, quum aut convicia in Deum, et Deo adsidentes in patria beatas animas ore impio jaciuntur, aut facto rebus divinis, vel religiosis fit contumelia. Tantum nominis ausum in lege vetere voluit Deus capitali, et quidem acervissima poena puniri, qualis erat mors blasphemorum conjectis lapidibus obruendorum, Levitici cap. 24. Capitale quoque edicto suo esse voluit Nabuchodonosor hujusmodi crimen statim ac veri Dei notitiam habuit, Danielis cap. 3. vers. 46., can. 41. caus. 23. quaest. 4., can. 98. caus. 11. quaest. 3. Capitale demum esse voluit Justinianus in Novell. 77. cap. 1. §. 1., et 2. Media Ecclesiae aetate cum non ubique vigerent leges Justinianeae, recessum passim est á poenis capitalibus. Hinc anno 826. in Capitulari Ingilenheimensi sub Ludovico Pio cap. 5. ita decretum fuit: *Si quis quolibet modo blasphaemiam in Deum jactaverit, ab Episcopo, vel Comite pagi ipsius carceri usque ad satisfactionem tradatur, et publica poenitentia mulctetur, donec presibus proprii Episcopi publice reconcilietur, Ecclesiaeque canonice reddatur.* Latius recipi potuit haec sanctio, postquam traducta fuit in Collectionem Capitularium libr. 6. cap. 101. Hodie vero juxta varias Provinciarum constitutiones variae poenae esse solent, ea praesertim, quae á publicis Magistratibus infliguntur, habita ratione tum qualitates blasphaemiae, tum adjunctorum. Apud nos praestitutae poenae leguntur in libr. 4. tit. 34. cap. 1. Regiarum Constitutionum, in quibus etiam asperiores poenae indicuntur adversus Judaeos blasphaemantes, libr. 1. tit. 8. cap. 6. Generaliter in hac re multa sunt posita in arbitrio Judicis, pensaturi varias proferentis adfectiones, et modos, quos ut plurimum explicare solent variae loquendi consuetudines, quae certis in regionibus passim apud plurimos invaluerunt, atque juxta illas modo asperiores, modo leviores poenas illaturi. Jure ecclesiastico distingui solet blasphaemia, quam haereticalem appellant, á simplici. Si haereticalis blasphaemia sit, instituitur judicium adversus reos, ac si esssent haeretici, de qua re optimum erit respicere ad instruccionem Benedicti XIV. Pontificis Maximi ad nostrates Episcopos missam §. 7. Hinc ubi executionem habuit Constitutio *In multis* 23. Julii III., etiam Inquisitoris haereticorum in ea causa ex officio procedunt. At si blasphaemia simplex sit, olim obtinebat, ut Clerici ob officio, et beneficio, laici ab ecclesiastica communione removerentur, can. 13. caus. 24. quaest.

3., can. 10. caus. 22. quaest. 1. Recentioribus saeculis mitior dicta fuit poena. Siquidem Gregorius IX. propemodum secutus laudatam Francorum Capitularium disciplinam clementer blasphaemis indulsit, ut suscepta publica poenitentia Deo, et Ecclesiae reconciliari valerent, cap. 2. de maledicis, quam tamen si devote rei non expleant, excommunicationi infligendae locus adhuc superesse videtur, in qua si per longum tempus contumaces blasphaemi persistant, poterit adversus eos, tanquam in haereticos, aut saltem de haeresi vehementer suspectos inquiri, can. 31 caus. 24. quaest, 3. Immo etsi poenitentia publica devote et suscipiatur, et expleatur, non excluduntur Magistratus publici á publica poena inferenda, cum crimen illud adeo mixti fori esse dicatur á Pragmaticis, ut utraque jurisdictione et ecclesiastica, et civili, rei possint una damnari, quia poena ab Ecclesia indicta potius, quam verae paenae, locum teneat censurae, aut penitentiae salutaris. Quoniam vero dictum capitulum 2. ad laicos tantum pertinet, cum publica poenitentia ex Ecclesiae disciplina in Clericos infligi non soleat, can. 5. dist. 83., non dubito, quin vetus adversus Clericos blasphaemos poena canonum, videlicet é gradu dejectio, sit infligenda, quemadmodum statutum est in Concilio Lateranensi sub Leone X. sess. 9. Hinc facile colligitur, blasphaemiae crimen publicum esse, in quo propterea non solum unicuique datur accusandi facultas, sed imminet etiam denuntiandi obligatio, can. 10. vers. *Si quis autem* caus. 22. quaest. 1., quod et recentiores Pontifices suis constitutionibus confirmaverunt.

Quod majores nostri Idolatriae superstitionibus misere obvoluti jacuerint, vestigia quaedam impietatis apud nepotes etiam seros remanserunt, obscuris praesertim saeculis pressa ab improbis de trivio hominibus utut Christo regeneratis, quin insigni perfidia ad daemones, quasi opem ab ipsis ad varias causas imploraturi, et oracula idolorum, quibus silentium á Christo indictum altissimum fuit, ex erebo excitaturi, confugere non dubitaverunt, can. 9. caus. 26. quaest. 2. Varias horum hominum turbas, et varia illorum nomina dolens recensuit initio septimi saeculi Isidorus Hispalensis in libro 8. originum cap. 9., unde multa translata sunt in canonem 1. caus. 26. quaest. 3., et canonem 14. caus. 25. quaest. 5., juncto canone unico caus. 26. quaest. 1. Generaliter autem universi Ecclesiarum Antistites omnem sollicitudinem impenderunt, ut tristes illas veteres Idolatriae reliquias penitus ab animis Christianorum eraderent. Inter caeteros laudare possum Agobardum Lugdunensem

Episcopum saeculi noni Scriptorem, cujus opera extant in Biblioteca Patrum; hic enim eruditus Antistes inter saeculi illius vulgares, crassasque caligines totus fuit in libro *de Grandine, et Tonitruis*, ut ex animis plebejorum hominum praejudicatas opiniones avelleret, quae passim inoleverant, de magis, qui pro lubito tempestates immitterent, et aerem turbarent, ridens aniles fabellas, quae indiscriminatim in populo recensebantur. Huic adjicere possum Burchardum Wormaciensem, qui obscuriore adhuc aetate floruit, et plane ferrea, id est, initio saeculi undecimi: nihilominus autem in libro 19. sui Decreti, qui instar Poenitentialis est, totus in illud incubuit, ut gravissimas poenitentias indiceret, non tam in eos, qui magicae artis praesidio aliquid molirentur, quam in eos, qui moliri aliquid posse crederent. Optandum sane foret ingenuo, et praejudiciis experto viro, ut tot Danieles in medium prodidissent, dolos et fraudes patefacturi, quot Sacerdotes Belis monstra hujusmodi exhibuissent; forte enim evenissent, ut deceptorum insignium ars, et perfidia perpetuo adparuisset, exemplo illius, quod legitur Danielis cap. 14., quod ipsum contigit apud Regem Persarum, qui monente Sancto Marutha suorum Magorum fraudes non dissimiles agnovit, uti refert Socrates libr. 7. cap. 8. Superis grates sint, quod in eam aetatem inciderimus, qua hoc superstitionis genus eversum jamdiu videtur. Laudanda tamen est veterum Legumlatorum prudentia, qui in sortilegos poenas gravissimas indixerunt; etenim licet inania essent illorum praestigia, quando tamen qui artem illam profitebantur, illud in animo versabant, ut sub specie vis majoris perimerent homines, pudicitiam honestarum mulierum attentarent, agros vastarent, annorum redderent cariorem, et rudioribus saltem hominibus metum incuterent, non fuerunt impune dimittendi. Episcopi veteres in reos sortilegii poenam anathematis inflixerunt, can. 1. 4. 6. 7. 9., et 11. caus. 26. quaest. 5., licet aliquando contra eos, qui ex rusticitate quadam sine expressa daemonis invocatione divinorum artem exercuerint, mitius agi visum fuerit, Clericis ad annum suspensis, cap. 2. de sortilegis, laicis extra ordinem corporali poenitentia afflictis, can. 10. caus. 26. quaest. 5. Religiosi quoque Imperatores severissimis poenis subjiciendos delinquentes voluerunt, tanquam eos, qui rempublicam universam atrocissimis facinoribus turbarent, toto titulo codicis de maleficis. Hinc passim cavendum fuit, ut crimen illud capitale haberetur, publicatis bonis, et supremo supplicio affectis reis, illisque omnibus, qui cum iis nefariam inivissent societatem, l. 3., et 5.

cod. eod. tit. Recentioribus saeculis ex disciplina tribunalium extraordinariam poenam pro admissi qualitate, et conditione personarum modo leniendam modo exasperandam, infligi solere, Pragmatici universi testantur, quod invaluit ex rescripto Gregorii Magni in dicto can. 10. caus. 26. quaest. 5. Ecclesiasticam jurisdictionem adversus ejus criminis reos soli Episcopi olim singulis dioecesibus exercebant, ita ut Inquisitoribus á Sede Apostolica delegatis ea facultas non competeret, nisi crimen haeresim saperet manifestam, cap. 8. vers. *Sane* de haereticis in 6. At recentiores Pontifices constitutionibus suis eam quoque potestatem delegatis Inquisitoribus fecerunt, ac si adversus suspectos de haeresi agendum sit. Porro ad avertendam quamcumque haereseos suspicionem ulterius progrediendum fuit ecclesiasticis constitutionibus; nimirum licet civili jure Romanorum in casibus dubiis, et incertis non improbetur, rem sortibus committi, l. 14. ff. de judiciis, l. 5. ff. famil. ercisc., l. 3. cod. commun. de leg., sacris tamen canonibus suffragia eligendorum sorte committi vetitum est, cap. 3. de sortilegis; eo etiam potiore jure damnatae jampridem fuerant sortes illae, quas appellabant Sanctorum, cum videlicet quis ad Evangelicas paginas confugeret, ut illarum aeque curiosa investigatione, ac superstitiosa interpretatione futura praediceret, can. un. caus. 26. quaest. 1., can. 3. caus. 26. quaest. 2.

CAPUT IV.

De violata jurisjurandi, aut voti Religione..

Huc referendus est titulus 24. libr. 2., et tit. 34. libr. 3.

QUEMADMODUM religiosum esse debet fideli viro, Deum ad confirmationem veritatis jurejurando testari, ita mendacibus impium est, Deum quasi mendacii sui patronum advocare perjurio; quod veluti immane scelus expresse á Deo in veteris testamenti literis damnatum fuit, Levitici cap. 5., can. 12. caus. 22. quaest. 1. Non defuerunt olim, qui putarent, omne jusjurandum illicitum esse, aut saltem dubitarent, an in conspectu Evangelicae doctrinae indiscriminatim, et generaliter improban-

dum sit. Verba Evangelii sunt apud Matthaeum in cap. 5. ibi: *Dictum est antiquis, non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua: Ego autem dico vobis, non jurare omnino, neque per coelum, quia tronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jerosolymam, quia Civitas est magni Regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum; Sit autem sermo vester, est, est, non, non: Quod autem his abundantius est, á malo est.* His consonat Apostolus Jacobus in cap. 5. epistolae ita scribens: *Ante omnia autem, fratres mei, nolite jurare, neque per terram, neque aliud quodcumque juramentum. Sit autem sermo vester, est, est, non, non; ut non sub judicio decidatis.* Supervacaneum hodie foret elaborare in interpretatione hujus divinae sententiae, propterea quod eadem exposita jamdiu fuit á veteribus Patribus, uno suffragio definientibus, ex mandato Christi Domini non per se vetitum esse tanquam illicitum jusjurandum, sed potius cavendum, ne quis jurejurando abutatur. Interpretatio Patrum tegitur apud Gratianum in tota fere quaestione 1. caus. 22. Observatur imprimis in canone 4., Apostolum Paulum juravisse, quod sane non fecisset, si in eo se ab evangelica Christi doctrina recedere credidisset. Deinde observatur in can. 3. non ideo dictum videri in Evangelio, ne omnino juremus, quia verum jurare peccatum sit, sed quia pejerare immane peccatum est, á quo longe non esse voluit, qui omnino, ne juremus, admonuit. Consonant canones 5. et 13. Iterum obserbatur, verba illa Evangelii: *Quod autem his abundantius est, á malo est,* pertinere potius ad laudandam animi simplicitatem, quam ad redarguendam jurisjurandi rationem, quasi diceretur, idem identidem exigi jusjurandum inter homines, quia dolus, et fallacia esse solet apud eos, qui simpliciter adfirmant, aut negant; á quibus propterea postulatúr, ut quod proferunt, jurejurando confirment. Id legitur in can. 2. 5. 6., et 14. Denique observatur in can. 7., et 8. non juramentum quodcumque in Evangelio improbari, sed quod fieret per coelum, per terram, per Jerosolymam, aut per caput jurantis, quasi tutius esset, directo jurare in Deum, quoties justa jurisjurandi causa occurreret. Haec omnia complexus est Innocentius III. in cap. 26. de jurejurando. Laude dignae sunt universae istae Evangelicae doctrinae interpretationes, neque nobis ab eisdem recedendum est, cum ex unanimi veterum Patrum traditione profluxerint. Quoties vero invicem observationes illas confero, mihi praecipua illa videtur, qua traditum est, ideo nos ab jurejurando abstinere debere,

ne in perjurium ex facilitate jurisjurandi incidamus. Etenim exinde fluit generalis jurandi doctrina, quae suadet, non facile, et passim apud Christianos viros jurandum esse; sed tum demum, cum aut rei gravitas, aut publicae formae ratio id postulat, can. 1. 2. 5., et passim dicta caus. 22. quaest. 1. Itaque jusjurandum, uti ait Hieronymus in can. 7. caus. 22. quaest. 1, et in can. 1. caus. 22. quaest. 2., juncto cap. 6. de jurejur., tres debet habere comites, veritatem, judicium, atque justitiam, juxta verba Jeremiae cap. 4. Veritatem, ut juremus non solum, quod in se verum est, sed et quod verum esse sincere, simpliciterque credamus, item non tam quale interno mentis proposito retinemus, quam quale intellecturos audientes praevidemus, can. 9. caus. 22. quaest. 5., atque si de re futura agatur, quae á nostra pendeat voluntate, ut non juremus, nisi quod nos facturos sine fallacia, et constanti implendi animo spondeamus. Judicium, ut non imprudenter, non temere, non sine gravi causa Deum testemur, ne de rebus inanibus sacratissimum Domini nomen invocemus. Justitiam, ut nihil turpe, aut minus honestum datam jurisjurandi fidem polluere quoquo modo possit; istae enim promissiones uti sunt detestabiles apud Deum, ita ipso jure solvuntur, can. 1. 2., et sequentibus caus. 22. quaest. 4., et cap. 18. 19. 21. 23., et 27 de jurejurand. Cum vero jusjurandum fiat ex sententia animi jurantis, certissimum est, perjurium veluti gravius mendacium jurantis animam inquinare. Hinc proficiscitur, universitatem neque jurisjurandi, neque perjurii capacem esse per se, cum nec animum habeat, cujus sententia Deum de rei veritate testetur, et in quem perjurium referatur, argumento cap. 5. de sentent. excommun. in 6., quamquam possit intelligi jurare per administros ex animi sui sententia jurantes, et in animam suam perjurium referentes, l. 97. ff. de condition., et demonstrat., cap. 4. de juram. cal. Hinc praeterea proficiscitur, procuratorem non aliter pro mandante ad jurandum admitti, quam si mandato ad id speciali suscepto in animam juret sui principalis, l. 2. §. 2. cod. de jurejurand. propter calum., cap. 3. de juram. calumniae, cap. 3. eod. tit. in 6.

Variae et olim fuerunt, et hodie sunt jusjurandi formulae; neque enim solum jurare intelligitur, qui Deum expresse, et directo testatur, sed etiam qui ea, in quibus Dei nomen tacite vocare intelligitur. Hinc Judaei, uti liquet ex laudato Evangelii monumento, jurabant per coelum, per terram, per caput suum. Christianis minime placuerunt istae formulae, sive quod improbatae in Evangelio fuerint, quemadmodum su-

pra laudati Patres observaverunt, sive quod non videbatur opportunum, jurantes in elementorum, corporumque specie consistere, ad evadendam quamcumque Idololatriae suspicionem, quam contrahebant Judaei juxta eas formulas jurantes, can. 7. caus. 22. quaest. 1. Potius juratum est, ubi opus, vel per Deum, vel per Christum, vel per monumenta reparatae salutis, veluti per Evangelium, per Crucem, per Sacramenta, per Altare, caeterasve res Deo sacras, can. 11. 12. caus. 22. quaest. 1., can. 2. caus. 22. quaest. 5., quibus addi potest argumentum Matthaei cap. 23. Evangelii. Huc etiam pertinet recens judiciorum disciplina qua obtinet Sacerdotes juraturos manum ad pectus admovere, quasi quod Deo singulare sit jure dicatum. Qua tamen in re notandum est, jam quarto saeculo obtinuisse Episcopos, ut ad testimonium in jure dicendum non advocarentur, l. 7. cod. de Episc., et Cler. quod Justinianus in Nov. 123. cap. 7. ita voluit intelligendum, ut Judices mittant ad Episcopos *quosdam ex personis ministrantium sibi, ut propositis sanctis Evangeliis, secundum quod decet Sacerdotes, dicant, quae noverint.* Ad proposita sancta Evangelia fieri consuevisse jusjurandum, nemo est, qui inficias ire possit in conspectu legis 2. in principio, et §. 1. cod. de jurejur. propt. calum. De Presbyteris cautum erat, ut tantum remitterentur injuria quaestionis, dum ad judicium accederent; caeteri autem Clerici communi jure ad testimonium dicendum audiebantur l. 8. cod. de Episc., et Cler. Diu viguisse puto hanc disciplinam, donec Isidorus Mercator in Pseudoepistola 2. ad Ruffum sub nomine Cornelii Papae edita tradidit, Sacerdotes divino jure prohiberi, ne jurent, sese referens ad laudata Matthaei, et Jacobi monumenta. Hinc nono saeculo Clericorum juramenta veluti á Christo interdicta á pluribus improbari coeperunt, uti liquet ex Capitulari Francorum anni 858. cap. 15., ubi Rhemensis Provinciae Episcopi tradiderunt non decere manus sacro Chrismate perunctas, et Christi corpore consecratas, *ullo modo tangere saeculare Sacramentum.* Hinc sequentibus tribus saeculis nonnulli canones editi sunt, quibus videbatur Clericis jurejurando interdici, can. 22., et 23. caus. 22. quaest. 5. Equidem iis temporibus Gratianus in dictá caus. 22. quaest. 1. ex traditionibus veterum Patrum evangelica mandata illustraverat; interea tamen vulgare erat adagium, Clericos saltem ab jurejurando abstinere oportere, vix quibusdam exceptionibus adjectis canonum auctoritate, uti in dicto can. 23. Adeo pervasit haec opinio plurimorum animos, ut qui authenticas Codici inseruit, ubi referre voluit

laudatam Justiniani Novellam de Episcopis testimonium laturis propositis sanctis Evangeliis, adjecerit in authentica *Sed Judex* cod. de Episc., et Cler. *Non tamen jurent* quando tamen nihil tale legitur in Novella Justinianea. Delata fuit controversia ad Honorium II., vel, uti aliis placet, III., qui in cap. 1. de juram. cal. totam eam rem moderandam duxit ita, ut Episcopo, ne inconsulto Romano Pontifice, et Clerico, ne inconsulto Episcopo suo jurare auderet, interdiceretur. Hinc Lucius III. Clericos in judicio jurare oportere rescripsit in cap. 5. eod. tit., utut consuetudine se ab jurisjurandi obligatione immunes adsererent, et Gregorius IX. in caput ult. eod. tit. Episcopos jurare jussit in causis judiciariis, non quidem tactis, sed propositis Evangeliis; unde profluxisse puto admotionem manus ad pectus, quoties ab Episcopo jurandum esset, et hanc deinde ad Sacerdotes universos usu fore in plures Provincias traductam. Quaesitum olim fuerat apud S. Augustinum á quodam Publicola, utrum Christiano viro liceret jusjurandum recipere á viris Idololatris, qui per daemones, aut idola, quae colerent, essent juraturi. Responsio sancti Antistitis extat apud Gratianum in can. 16. caus. 22. q. 1., ad quem nonnulla Gratianus idem explicationis causa subjecit. Hodie in judiciis duplex distinguitur jusjurandum illud, quod suppletivum, aut purgativum appellatur, nimirum aliud simplex, aliud solemne, id est, execrationibus adjectis pronuntiatum, quorum diversa formula extat in libr. 3. tit. 14. §. 4., et 6. Regiarum constitutionum. Receptum autem est, ut jusjurandum quidem simplex per procuratorem fieri possit, uti superius notatum est; at jusjurandum solemne debeat semper fieri ab ejus persona, cujus est causa; et recte, etenim cum jusjurandum illud solemne in gravioribus causis indici soleat, interest maxime, ut is, cujus principaliter causa versatur, et monita judicis, et pressas formulas arrectis auribus, attentoque animo excipiat, ut terreatur gravitate rei, et cautius juret, semper autem á perjurio recedat.

Vulgaris est jurisjurandi partitio, qua alterum assertorium, alterum promissorium á Pragmaticis appellatur. Assertorium vocant, quum quod in praesentia est, aut aliquando fuit, asseritur, admisso statim perjuri crimine ab eo, qui mendacium protulit. Promissorium dicunt, quando aliquid dandum, vel non dandum, faciendum, vel non faciendum promittitur, in qua specie imminet adhuc futuri perjurii periculum, quousque certum non est, datam fidem impleri. Est haec regula generalis, quae tamen suas habet exceptiones, adeo ut aliquando contingat, ut jus-

jurandum irritetur; quod imprimis fieri potest juris auctoritate, deinde jurisdictione judicis, postremo etiam facto hominum privatorum. Quod spectat imprimis legis auctoritatem, non memoro veterem Romanorum providentiam, qui remiserunt jurandi obligationem, utut vel legis potestate, vel voluntate testatoris impositam, quotiescumque non levibus conjecturis colligeretur facile futurum, ut jusjurandum non impleretur. Remisit jusjurandum legis potestate impositum Justinianus Imperator tum in Novella 22. cap. 43., tum in Novella 94. cap. 2. Remiserat etiam olim Praetor jusjurandum á testatore impositum in ea specie, qua testator aut haeredem instituisset, aul liberalitate quadam legati titulo, vel fideicomissi quemquam honoravisset sub conditione jurisjurandi, l. 8. ff. de condit. instit., l. 29. §. 2. ff. de testam. milit., l. 112. §. 4. ff. de legat. 1., l. 20., et 26. ff. de condition., et demonstrat. Cum enim (ait Jureconsultus in dicta l. 8. ff. de condit. instit.) faciles sint nonnulli homines ad jurandum contemptu religionis, alii perquam timidi metu divini numinis usque ad superstitionem, ne vel hi, vel illi aut consequerentur, aut perderent, quod relictum est, Praetor consultissime intervenit; quod ipsum in alia specie observavit Justinianus in l. 21. vers. *Neque enim* cod. de fide instrument. Non, inquam, hanc providentiam memoro, utpote quae potius vetat, ne juretur, quam jusjurandum semel elicitum dirimat. Potius dico, juris potestate irritati jusjurandum emissum, quoties sub jurisjurandi vinculo spoponderit aliquis, quod divinae legi, et bonis moribus adversetur; irritas enim ipso jure hujusmodi pollicitationes esse diximus, tanquam in quibus justitia jurandi deficiat, imposita salutari poenitentia in eum, qui temere jusjurandum ejusmodi interposuit; unde passim in Decretalibus Pontificiis legimus, numquam jusjurandum implendum esse, ubi vergat in dispendium salutis aeternae. Neque vero aliud ego dicendum censeo, quoties agatur de jurejurando contra publicas leges ab hominibus editas bono publico societatis, vel Ecclesiae. Qua tamen in re juvabit duas legum publicarum distinguere species; quarum aliae directo publicam, privatorum aliae utilitatem respiciunt. Quoties publica versetur utilitas, ipso jure nullam vim jusjurandum habebit, cap. 21. de jurejurando; neque enim Deus ex privata invocatione sui nominis publicam voluit unquam tranquillitatem, pacemque turbari: ast ubi privata tantum utilitas inest, cum liceat unicuique favori pro se introducto renuntiare, l. 29. cod. de pactis, quemadmodum pactum insuper habitis legibus consistit, ita, immo et potiore jure, valebit jusjuran-

dum, cap. 28. de jurejurando, cap. 2. de pactis in 6. Verum enim vero licet regulae hae generales probabiles, atque optimae sint, periculum tamen frequenter ingerere solent judicaturis, saepe, ac saepius dubitantibus, quibusnam in legibus privata potius, quam publica, quibusnam publica potius, quam privata utilitas contineatur. Ut exemplum proferam, scimus definitum ecclesiasticis legibus, ne quis ad professionem monasticam admittatur, nisi absoluto probationis anno. Fuit aliquando definitum, ut huic legi sive á Monachis novitium recipientibus, sive á novitio professuro renuntiari valeret, quasi ea lex favore singulari Monachorum, et novitii lata fuisset, cap. 16. de Regularibus; aliter tamen deinde visum fuit Tridentino Concilio in cap. 15. sess. 25. de Regular., quasi non tam privatam, quam publicam inesse utilitatem in ea lege Tridentini Antistites noverint. Undenam, amabo, orta est antimonia illa, quae habetur inter legem Justiniani in l. 29. cod. de pactis, et rescriptum Innocentii III. in cap. 12. de foro competente, statuente Justiniano, valere, statuente é contrario Innocentio, non valere pactum utut jurejurando firmatum, quo Sacerdotes renuntiarent sui fori privilegio, nisi quod Justinianus privilegium censuerit ad privatam, é contrario censuerit Innocentius ad publicam utilitatem referri oportere? Ad evitandas hujus generis controversias optimae in hanc rem sunt, et saluberrimae Regum nostrorum leges, dum ad eludendos temere, aut minus deliberate jurantium actus, ad praecavenda praeterea frequentiora perjuriorum pericula, constituerunt, ut quodcumque jusjurandum instrumentis adjectum pro non interposito haberetur, libr. 5. tit. 10. §. ult. Regiarum Constitutionum. Praeterea ipso jure non consistunt juramenta illorum, qui judicio carent, cum proprie juramenta dici nequeant deficiente consensu, et proposito voluntatis. Sane si de parvulis agatur septennio majoribus, quorum consilium infirmum adhuc est, ego non dubito, quin ipso jure valeant, cum isti naturalis saltem obligationis ineundae capaces sint. Verum imprimis observandum est, parvulos in pupillari aetate constitutos nunquam esse ad jusjurandum cogendos; jam enim abrogata non solum est, ubi aliquando viguit, sed etiam improbata ubicumque fuit lex Gundobada, quae parvulos etiam jurare cogebat, can. 14. caus. 22. quaest. 5. Deinde si sponte parvuli juraverint, inducendi quidem sunt, quoad fieri possit, et ubi nemini fiat fraus, ad jusjurandum implendum, non tamen pro perjuro habebitur, quod spectat ad perjurii poenas, qui illud non servaverit, l. 26. ff. de jurejur., cap. 8. de proba-

tion., can. 19. caus. 22. quaest. 4., dicto can. 14. can. 15., et 16. caus. 22. quaest 5. Officio judicis ecclesiastici etiam jusjurandum relaxatur, quasi per absolutionem, qua in re ea est Praelato cognitio, ut divinam voluntatem interpretetur, et declaret, et quo casu noverit minus expedire, ut jusjurandum impleatur, illud divina veluti auctoritate remittat. Praelati nomine ego ordinarium intelligo, id est, Episcopum unumquemque in sua Dioecesi, quin opponatur versiculus *Utrum vero* cap. 34. de elect., ubi Innocentius III. causam juramenti ad se pertinere definit; etenim ibi igitur non generaliter de quibuscumque jurantibus, sed de iis, qui juraverant in causa electionis Imperatoris, quod sane negotium apud Episcopos inferiores minime gerebatur, uti liquet ex integro capituli contextu. Porro auctoritate ordinarii jusjurandum relaxatur, ubi minus caute, minusve deliberate elicitum fuerit, quemadmodum contingit, quoties qui juravit, non omnino libera voluntate consensit, puta metu adactus, cap. 8., et 15. de jurejurando, aut quoties agitur de parvulis infirmo consilio jurantibus, uti enim legimus in can. 17. caus. 22. quaest. 4. *definitio incauta laudabiliter solvenda est; nec est praevaricatio, sed temeritatis emendatio;* aut quoties jurisjurandi implementum noxium esse alicui potest, uti contingit in eo, qui se ad usuras praestandas obstrinxit, cap. 1., juncto cap. 6., et 12. §. 1. de jurejurando. Denique etiam voluntate privatorum potest aliquando jusjurandum irritari; et quidem imprimis ex parte jurantis certis in casibus, videlicet vel cum jurans velit promissionem suam jurejurando firmatam in aliam et quidem meliorem commutare, can. 9. caus. 22. quaest. 4., cap. 3. de jurejur., vel cum jurans praevideat, rem, quam jurejurando spopondit, pejorem in exitum vergere, can. 16. caus. 22. quaest. 4. His tamen in speciebus id privatae voluntati jurantis conceditur, quoties res evidens sit, ac perspicua; si enim vel minimam dubitationem patiatur, tutius semper est, superioris dispensationem, seu relaxationem petere, atque exspectare, ne facile unusquisque arbitrio suo relictus sibi blandiatur, et declaret se ab omni obligatione solutum. Deinde jusjurandum irritari poterit ex parte illius, cujus gratia juratum est, qua in specie remissionem jurisjurandi fieri dicitur, veluti si stipulante sub jurejurando decem promitterem, et stipulator accepto ferret; si enim remissione creditoris tota extinguitur obligatio principalis, jurisjurandi accessionem etiam extingui necesse est, cap. 1., et 16. de jurejur. Insuper jusjurandum aliquando etiam irritatur ex parte illorum, qui jurantem et obligatum in sua habent potestate,

qualis est dominus respectu servi, Abbas respectu Monachi, pater respectu filii, et vir respectu uxoris, quoties nimirum jusjurandum á subdito emissum fraudem faceret potestati, can. 15. caus. 22. quaestione 5.

Rem admodum in obscuro positam esse video, cum quaeritur, an Romanis legibus perjuriis certa indicta fuerit poena. Scio quidem, singularem, fuisse editam constitutionem á Tiberio Imperatore, qua perjuri poena publica coercerentur, si juravissent *per genium Principis*, uti refert Dio in Tiberio, Suetonius in Caligula, et Tertullianus in Apologetico cap. 28., juncta l. 13. §. ult. ff. de jurejur., nisi forte iracundiae calor perjurum quodammodo excusaret, l. 2. vers. *Periculum* cod. de reb. creditis. Neque ignoro, singulares etiam poenas praestitutas fuisse adversus perjuros, aut in specie legis 41. cod. de transactionibus, quando nimirum quis transactione jurejurando firmata controversiam omnem diremit; is enim et infamis fiet, et rerum propietatem, atque emolumenta sibi parta vi transactionis ejusdem amittet; aut in specie legis 17. cod. de dignitat., quum viri illustres juratoriae tantum cautioni relicti fidem non servant; aut in specie legis ultimae cod. ad leg. Jul. repetund., quum Rectores provinciarum perjurio professi fuerit, se causa muneris adipiscendi pecuniam non dedisse, data illos accusandi unicuique de populo facultate. Caeterum generaliter adversus perjurii reos poenam publicam nullibi praefinitam invenio, nec quisquam in medium proferat legem 4. ff. stellionatus, ubi qui pejeravit, affirmans suas esse res pignori datas stellionatus reus dicitur, ideoque ad tempus exulare compellitur; siquidem Romani Legumlatores et eadem stellionatus poena plectendum eum voluerunt, qui sine jurejurando pignus esse suum falso adfirmavisset, l. 1. 2., et 4. cod. de crim. stellionat. Insuper infirmum esset argumentum, quod deduceretur ex l. 21. ff. de his, qui not. infam., etenim ibi poena infamiae falsitatem potius testimonii, quam perjurium sequitur. Nihil denique evinci potest, ex l. 22. ff. de dolo malo, in qua mentio fit poenae perjurii; praeterquamquod enim inde non liqueat de qualitate, aut quantitate poenae, interpretari illam possumus de poena non á publicis Magistratibus, sed ab ultore Deo exspectanda, l. 2. principio cod. de reb. cred., formula jusjurandi subjecta post Novellam 8. in fine. Neque é contrario facile quis probare poterit omni poena immunes fuisse perjuros, aut ex l. 21 ff. de dolo malo, aut ex l. 15. ff. de exception., aut ex l. 11. ff. de in litem jurando; istae enim leges cum simi-

libus tantum pertinent ad jusjurandum, quo lis decidatur in civilibus causis, in quibus statim ac juratum est, nihil aliud quaerendum superest, l. 28. §. ult. ff. de jurejur., quamquam nonnihil novi in hac specie statuerit Justinianus in l. ult. cod. de reb. credit. Atque ego ita intelligenda puto verba illa Alexandri in dicta l. 2. cod. eod. tit. *jurisjurandi contempta religio satis Deum ultorem habet;* cum ea lex aliis cohaereat constitutionibus, in quibus de jurejurando in litem sermonem fieri apertissime constat.

Recentioribus temporibus apud Principes Christianos intercesserunt Religiosi Antistites, ut certae poenae adversus perjuros clarius ederentur, inter caeteros auctor canonis 40. caus. 23. quaest. 5., quamobrem paulatim factum est, vel moribus, vel latis legibus, ut quicumque in damnum alterius perjurii reus dignosceretur, infamis haberetur, nec amplius ad jurandum in judiciis admitteretur, quemadmodum apud nos servatur ex §. 11. libr. 3. tit. 14. Regiarum Constitutionum. Sacri vero canones jamdudum graves poenitentias in perjuros indixerant, can. 18. caus. 6. quaest. 1., can. 17. caus. 22. q. 1., can. 1. 2., et sequentibus caus. 22. quaest. 5., eosdemque infames, seu ab officiis ecclesiasticis arcendos esse voluerunt, can. 17. caus. 6. quaest. 1., laicis á communione ecclesiastica, donec satisfecerint, exclusis, Clericis á gradu suo aut in perpetuum dejectis, aut ad certum tempus pro admissi qualitate suspensis, can. 12. dist. 81., can. 17. caus. 22. quaest. 1., can. 19. caus. 22. quaest. 5., cap. 10. de judiciis, cap. 10. de jurejurando, cap. 2. in fine de fidejussor., sublata facultate in eadem causa, in qua perjuri fuerunt, actionem instituendi, aut persequendi coram Praelato argumento cap. 3. de jurejur. in 6., perpetuo etiam á ferendo testimonio exclusis, can. 18. caus. 6. q. 1., can. 14. caus. 22. q. 5., immo et obligatione imposita unicuique perjuros praevia monitione denuntiandi, ut salutari poenitentia apud Ecclesiam facinus expietur, can. 8. caus. 22. quaest. 5. Plane quod traditur, Clericos perjurii reos ab officio, et beneficio removeri, id tantum obtinet ex disciplina tribunalium in perjurio judiciali, quemadmodum ex regula Alexandri VI., de signatura gratiae scripsit Rebuffus in tractatu de pacifica possessione num. 218.

Cum obligatione jusjurandi promissorii plurimum convenit obligatio voti, propterea quod utrumque in futuram rem faciendam sub praesentia divini Numinis confertur. Votum ego definio pollicitationem factam Deo alicujus rei, cujus quidem laudabile consilium est, nullum autem

est legis praeceptum. Dico imprimis pollicitationem factam Deo, ut initio adpareat, votum naturam potius pollicitationis, quam pacti, seu conventionis induere; esse enim pactum duorum consensus, atque conventio, pollicitatio vero offerentis solius promissum, l. 3. ff. de pollicitat. Ex quo proficiscitur voti obligationem ex parte voventis statim nasci, ubi promissum est, ex parte autem Dei, in cujus honorem votum elicitur, conferri in secretum ipsius voluntatis, cui gratum votum semper praesumimus, quousque aut agnoscimus, aut conjicimus, rem in votum deductam Deo placere, id est, ut ait Innocentius III. in cap. 7. de voto, ubi observata sint in voto haec tria, primo, quid liceat secundum aequitatem, deinde, quid deceat secundum honestatem, postremo, quid expediat secundum utilitatem. Memorata quoque definitionis verba indicant discrimen, quod intercedit inter votum, et jusjurandum, sive in eo, quod jusjurandum interveniat in sponsionibus, quae hominum gratia fiant, et tantum in testimonium veritatis divinum nomen invocetur; at votum totum et directo in Dei honorem conferatur; sive in eo, quod obligatio jurisjurandi accessoria sit respectu alterius obligationis confirmandae, at ipsa voti obligatio sit principalis. Insuper eadem definitionis verba perspicue indicant discrimen, quod intercedit inter votum, et simplex animi propositum; multum enim distat pollicitatio Deo facta a deliberatione quadam animo concepta, qua quis proponat, se certam rem facturum, vel non facturum, quin Deo quidquam polliceatur. Huc pertinet vulgaris disputatio, qua quaeritur, utrum ex nudo, simplicive proposito quis obligetur, ac si votum elicuisset. Et quidem si ad severioris philosophiae regulas id exigatur, facile liquet, adeo repugnare, obligationem ex nudo proposito suboriri, ac repugnat, quamquam obligari sibimetipsi. Nascitur omnis obligatio vel ex lege, vel ex consensu. Quoties autem nulla sit obligatio legis, et de consensu agatur, tum demum obligatio proficiscitur ex consensu, cum quis consentit gratia, vel honore alterius, minime sane ubi alterius non intersit, argumento legis 71. §. 2. ff. de conditionibus, et demonstrationib. In collectione Gratiani extat monumentum in can. 1. caus. 17. quaest. 2., ex quo deducitur, ex solo proposito religiosae aliquando ineundae professionis nullam emergere obligationem. In hanc ipsam sententiam ivit Alexander III. tum in cap. 3. de renuntiat., tum in cap. 3. de voto. Gravem in contrarium ingerit difficultatem Innocentius III. in cap. 20. de Regular. Habetur hoc caput in 3. collectione Decretalium cap. 7. eod. tit. sub hac inscriptione: *Idem* (id est, Innocenti-

tius III.) *Abbati de Affligerin., et Magistro R. á persona Ecclesiae Caeteren, et G. Canonico Timacen.* Gonzalezius corruptam inscriptionem agnovit, et pro ea scribendum voluit: *Idem Abbati de Affligen. et Magistro R., et G. Canonicis Trajecten.*, subjiciens, rescriptum istud spectare ad Affligenium, Monasterium admodum potens in dioecesi olim Cameracensi, nunc Machliniensi situm, erectum in honorem D. Petri ab Henrico III. Lobani Comite anno 1086. Scribit Innocentius, quaesitum á se frequenter fuisse, utrum qui Monasterium est ingressus habitum sumendo novitii, si ante emissam professionem infra tempus probationis exire voluerit, licite possit absque apostasiae nota, vel noxa ad saeculum remeare. Observat, in hac re diversos diversa sensisse. Ipse autem distinguendum putat, an Monasterium ingressus simpliciter, et absolute proposuerit vitam mutare, ut sub habitu regulari de caetero Deo famuletur; an potius voluerit statum monasticum experiri, sub conditione eum amplexurus, si placuisset, et si non placuisset, animum habuerit revertendi ad saeculum moribus emendatus. In primo casu censuit, debere illum ad laxiorem saltem regulam pertransire; in secundo casu posse ad saeculum remeare, non tamen ut vivat saeculariter. Notanda profecto sunt postrema rescripti verba, quae apud Gregorium IX. paulo aliter descripta sunt, quam legantur in 3. collectione. Siquidem ita scribendum est: *In secundo potest ad saeculum, non tamen ut vivat saeculariter, remeare; ut quae sit ejus intentio, plenius agnoscatur, propositum suum in principio protestetur. Hac ergo distinctione diligenti meditatione pensata, circa dilectum F. Trajectem. Decanum inquiratis sollicite, quae videritis requirenda, et statuatis canonice, quae videritis statuenda.* Ita exposita Innocentii doctrina, ego imprimis observo, Innocentium nihil novi in hac re adversus generalia principia statuisse, quod statim liquet ex eo, quod postquam tradidisset, frequenter se fuisse interrogatum, et de ea re diversos diversa sensisse, item se utilem credere distinctionem allatam, nihil aliud concludendum arbitratus est, quam esse interrogandum eum, de quo agebatur, et denique statuendum canonice, quod visum fuerit statuendum. Ergo cum regulae canonum unquam in simplici proposito obligationem induxerint, nec Innocentius voluit, ex sola animi deliberatione, quae votum non esset, obligationem induci. Praeterea observo, Innocentium caute admodum rescripsisse, quasi non absolutam et in jure consistentem definitionem esset pronuntiaturus, sed quasi multa ex facto non satis liquido

pendere doceret, unde pro varietate adjunctorum varia quoque sententia esset proferenda. Huc spectat, quod initio profitetur, se *a multis, et frequenter* fuisse interrogatum; huc, quod deinde subjicit, *diversos, diversa sensisse;* huc, quod monet, eum, de quo quaerebatur, *in principio*, id est, dum prudentes viros de ea re consuleret, *protestari propositum suum;* huc, quod concludit, *inquirenda esse sollicite, quae visa fuerint requirenda.* Insuper observo, Innocentium in dictinctione duorum casuum proponenda non legislatorem agere videri, sed potius eum, qui prudens consilium pro facti adjunctis sequendum, vel non sequendum proponat, dum ait: *nos credimus distinguendum;* praevidebat enim forte utilem futuram eam distinctionem, si certa fuissent facti adjuncta, de quibus esse suspicio poterat, forte autem inutilem in aliis facti adjunctis, quae Innocentium latebant; atque id est, quod Innocentius subjicit, non indiscriminatim eam distinctionem esse servandam, sed potius esse *diligenti meditatione pensandam;* quorsum enim diligenti meditatione adhuc pensandam esse definivisset, si certa juris regula distinctio inniteretur? Post haec generaliter praenotata, ex quibus liquet, multa animo versavisse Innocentium, quae in rescripto prudentissime non expressit, liceat mihi conjicere Innocentii mentem. Verosimile est, eum, de quo quaerebatur, hominem fuisse variis, et quidem non levibus criminibus olim deditum, qui deinde poenitentiae causa, forte ex Sacerdotis absolventis judicio, monasticam vitam amplecti, aut Monasterium ingredi sine voto, sed simplici animi deliberatione proposuerat; aut saltem verosimile est, ita fuisse Innocentium suspicatum, ob frequentem consuetudinem illius aetatis, juxta quam qui morum emendationem proponebant, se ad Monasteria poenitentiae causa vel ex legis praescripto, vel ex Sacerdotum mandato conferebant, cap. 11. vers. *Quamquam autem* de renuntiat. cap. 12. in fine de poenit., et remiss., cap. 30., et 40. de simonia, cap. 2. de apostatis, cap. 2. de adulter., cap. 2. de Cler. non ordin. min., cap. 1. 2. 3. de eo, qui furtive. In his facti adjunctis verosimilibus jure poterat Innocentius distinguere, an propositum fuisset de ingressu in religionem simpliciter et absolute, an potius animo explorandi religionem, et sub conditione, si placuisset, profitendi. In priore casu prudens erat consilium, ut poenitens, cui Monasterium electum non placuisset, ad aliud Monasterium, seu *ad laxiorem saltem regulam pertransiret.* Neque enim poenitentia coercenda erat intra muros electi cujusdam, aut eligendi Monasterii: satis videbatur monastica quaecumque professio, quam ubi poenitens in quo-

cumque Monasterio invisset, satis ostendebat signa poenitentiae, satis etiam se á praecedentis depravatae vitae consuetudine distrahebat. In posteriore casu, cum non absolute indicta poenitentia esset, neque absolute suscepta, dandum erat consilium, ut recedi á Monasterio posset, dummodo poenitens *non saeculariter*, utut in saeculo viveret. Notanda sane sunt illa verba rescripti: *moribus emendatus*, et illa: *non tamen ut vivat saeculariter;* haec enim bene perpensa facile insinuant, hanc esse germanam Innocentiani rescripti interpretationem. Revera id salubriter statuebatur respectu ejus, qui poenitentia expiaturus erat admissa crimina, quae scilicet si non in Monasterio, saltem extra Monasterium, id est, in saeculo, non vivendo *saeculariter* expiaret. His adhuc adjicio, non interrogatum fuisse Innocentium, an is, qui proposuerat vitam religiosam inire, et non omnino susceperat, tanquam apostata habendus sit, sed an posset *absque apostasiae nota, vel noxa, praesertim cum debita morum correctione ad saeculum remeare?* Dubia erant illa verba, *apostasiae nota, vel noxa*, ex quibus colligere poterat Innocentius, interrogantem de industria utramque commemorasse, id est, et apostasiam, et aliam culpam, ne videretur speciem apertam proponere de eo, qui divina vocatione, et sponte accesserat ad Monasterium, sed etiam de eo, quem poenitentiae agendae causa in Monasterium recipi privata spiritualis utilitas postulabat. Augebant suspicionem Innocentio verba illa *praesertim cum debita correctione;* non enim debite corrigi dicitur, nisi is, qui antea excessisset, et poenitentiae foret subjiciendus. Denique observo, eum, de quo quaerebatur, fuisse Trajectensem Decanum, qui sane privato proposito non aliter potuerat ad Monasterium, relicta Trajectensi Ecclesia, transire, quam si certae causae legitimae á superiore probatae extitissent. Recens tunc erat constitutio Concilii Lateranensis sub Alexandro III. edita, quae habetur in cap. 7. vers. *inferiora* de elect., ubi damnatur consuetudo illis saeculis recepta, ex qua personae minus idoneae ad Decanatus Ecclesiarum promoveantur, eae nimirum, quae in minori aetate essent constitutae, et quae Sacerdotio initiari negligebant. Cautum inde fuit, ut deinceps nemo Decanatum susciperet, nisi vigessimum quintum annum natus, et idoneus ad Sacerdotium; item, ut Decani jam constituti quantotius ad Presbyteratus ordinem ascenderent, *si canones non obsisterent.* Ex his Decanis aut erat Decanus illae Trajectensis, aut saltem eum esse potuisse Innocentius suspicabatur; videlicet et Sacerdotio insignatus non erat, et ne Sacerdotio initiaretur, cano-

nes obsistebant, quia forte erat irregularitate notatus. Ut autem satisfaceret menti Lateranensis Concilii, salubre consilium ceperat, ut Ecclesiam delinqueret, et in Monasterium se reciperet. Revera ab Ecclesia jam abscesserat, et habitum religiosum induerat. Innocentius, qui Lateranensem canonem in ea parte non jus, sed dispensationem continere noverat, eo animo se esse indicabat, quo nollet, eum Decanum post depositam dignitatem iterum ad Ecclesiam reverti, eamque ob rem ita respondere debuit, ut insinuaret, quoad fieri posset, optimum Decani propositum esse servandum. Quoties haec interpretatio recipiatur, frustra excitantur dubitationes illae, quas intuemur excitatas á Fagnano ad dictum capitulum 20., num is, de quo quaerebatur, vere votum religionis elicuisset, an simplex propositum; num ex susceptione habitus tacita professio videretur inducta; num diceretur potius apostata, an inconstans, qui propositum deseruisset, et alia hujus generis, quae sane in gravissimas difficultates inducunt, utinam non pluribus consectariis occasionem dedissent germanae canonum disciplinae contrariis.

Revertamur in viam: Dixi in voto inesse pollicitationem Deo factam alicujus rei, cujus quidem laudabile consilium est, nullum autem est legis praeceptum. Postrema haec definitionis verba indicant, voti materiem non aliam esse, quam ea, quae lege praecepta non sunt. Qua in re ego votum proprie sumo, non improprie, prout significat quamcumque Deo factam promissionem, ut distinguantur singulares obligationes, quae ex vi votorum privatorum pendent, ab obligationibus communibus, quae votis confirmantur potius, quam constituantur. S. Thomas in 4. dist. 38. quaest. 1., et in Summa secunda secundae quaest. 88. art. 2. quaerebat, an iis, quae necessaria sunt, votum consistat; et distinguit inter ea, quae absolutae necessitatis sunt, quae nimirum etiam invitis eveniunt, et ea, quae necessario sunt implenda causa adipiscendae aeternae salutis, de quibus tamen implendis, vel non implendis libertas in hominé est. In prioribus ait, votum inane esse, veluti si quis voveret se moriturum. In posterioribus ait, votum improprie consistere, veluti si quis voveret, servaturum divina praecepta; ac concludit, votum non nisi in rebus, quae consilii sunt, proprie existere. Revera cum omnis obligatio aut ex legis potestate imponatur, ut ab homine propria voluntate adsumàtur, cum utraque concurrat, et voluntas hominis, et legis potestas, proprie immutari non videtur natura obligationis; et quemadmodum si quis voverat, quod lege praeceptum non est, non immutatur na-

tura obligationis voluntariae susceptae ex eo, quod votum sequatur lex, generaliter praecipiens vota custodiri oporteret; ita é converso, si quid lex praecipiat, non immutatur natura obligationis, postquam quis voverit legis praecepta se impleturum. Quod si aliter sentiendum foret, singuli sane fideles in singulis fere actibus lege praestitutis, votis proprie obligarentur, quando scimus, passim fideles universos solere non tam proponere determinatione voluntatis, quam directa in Deum voluntate Deo promittere, se divina praecepta impleturos. Ipse Dei amor super omnia, qui est de necessitate salutis, nos ita Deo devincere debet, ut ipsi polliceamur, nil acturos, quod Deo displiceat. Ita singuli in baptismo promisimus, ita renovamus promissa nostra saepius, praecipue vero cum ad Sacramentum poenitentiae suscipiendum accedimus. Firmamus in his speciebus voluntate nostra, quod imminet nobis ex praescripto legis, non obligationem innovamus; veluti cum semel emissa vota confirmantur; nemo enim tunc dixerit, ex confirmatione voti novam obligationem induci. Scio quid respondeant, qui contra sentiunt. Ajunt ipsi, voventem servare praecepta, ita Deo promittere, ac si lege non obligetur. At repono: qui praescindere vult á divino praecepto, et ita agere, ac si nullum sit praeceptum, et voluntariam exequi promissionem, non optimum, nec melius consilium suscipit, quasi eligat suae potius voluntati semel constitutae obtemperare, quam divinae legi, quae sane non est perfectioris obedientiae species, cum obedientia legi divinae debita virtus sit, et subjectio in Deum omnium maxima. Ob hoc autem ipsum nec votum proprie dici posset, cum votum non sit, ut ajunt Scholastici, nisi de meliore bono. Quod si dicatur, voventem rem á Deo praeceptam, duplicem obligationem suscipere, primam in conspectu divinae legis, alteram in conspectu propriae voluntatis, replicabo ego, imprimis inanem fore hanc voluntatis obligationem, utpote quae jam in lege inest, de re autem inani supervacaneum est votum; deinde promissionem illam ad summum in ea parte utilem esse, qua qui pollicetur, reminiscitur actu obligationis, quae sibi imminet, eamdemque renovat, unde attentior fit ad observationem divinorum mandatorum, quae sane recordatio non distinctam obligationem proprie inducit; denique promissionem illam esse renovationem aeque voluntariae obligationis, quam in baptismo suscepimus; et si in baptismo votum emissum esse non inficiantur, dicendum esse, aut votum voto superadditum innovare obligationem, aut hujus generis votorum proprie dici non posse specialem obligationem. Fa-

teor tamen, aliquando et ex accidenti fieri posse, ut votum etiam sub se contineat rem certam, quae sub praecepto cadit; veluti si quis voveret singulis diebus sabbathi jejunaturum, et certa adveniente die sabbathi jejunium servandum sit ex praecepto. Votum illud suo ambitu complectetur etiam sabbathi diem, qua sub praecepto jejunium indicitur, et qui non jejunat, in eo etiam delinquit, quod votum violaverit, non in specie, sed in genere suo; propterea quod non in speciem, sed in genus voluntaria suscepta est obligatio, et in genus ipsum recte, ac proprie votum conferri poterat. Opponunt adhuc, qui contra sentiunt, eum, qui vovet rem praeceptam, dici admittere sacrilegium, si votum simul, ac praeceptum violet. Velim ego, ut observarent, non semper sacrilegium proprie dici, sed aliquando improprie referri ad quamcumque legis divinae, veluti per se sacrae, violationem, veluti cum dicitur Cain sacrilegium admisisse, cum Deo mentitus est, juxta phrasim Ambrosii in canone 47. de poenit. dist. 1. Sed de hac impropria sacrilegii significatione agendum erit in sequenti Dissertatione cap. 1.

Quemadmodum ubi tria illa concurrunt in voto, quae ab Innocentio III. commemorantur in cap. 7. de voto, nimirum ubi vovetur, quid licet secundum aequitatem, quid decet secundum honestatem, et quid expedit secundum utilitatem, grave crimen est apud Deum non implere promissum, cap. 6., et 10. eod. tit., cap. 13. de Regular., ita é contrario si unum desit, aut irritum omnino votum est, aut auctoritate superioris causa cognita rescindendum, can. 5. caus. 22. q. 4., cap. 7. 9., et 11. de voto. Irritum est ipso jure votum primo, quoties res turpis, vel inhonesta, aut prorsus inanis in votum deducta fuerit: immo et tunc non sine salutari poenitentia dimittendus est vovens, propterea quod vel impie, vel temere Deo promiserit, nisi aut rusticitas, aut ignorantia voventem excuset, aut nisi forte esse coeperit inane, quod initio cum voveretur, utile foret. Secundo irritum est votum ipso jure, cum libere, et ex consensu emissum non fuerit; clamant enim juris regulae, obligationes consensu impositas irritas esse, ubi consensus fuisse non deprehenditur, cap. 15. de Regularibus. Rescinditur votum facto hominis, vel illius ejusdem, qui vovit, vel illius, cujus potestati vovens obnoxius est, vel ecclesiastici superioris; fit autem id vel immutatione, vel redemptione, vel dispensatione. Immutatio est, cum potissimum opus in aliud opus convertitur, vel in idem opus perfectius implendum. Redemptio est, cum data pecunia in pios usus eroganda quis á voto absolvitur. Dis-

pensatio dicitur, cum Antistes divina auctoritate, prout res incidit, prudenti arbitrio, et veluti cum interpretatione divinae voluntatis, voti obligationem remittit in totum, vel in parte relaxat. Itaque quoties qui vovit, petat votum in melius commutari, observandum erit, an votum in eodem propositi genere commutandum sit, an minus. Si in eodem propositi genere commutatio voventi placeat, et in melius, poterit id sponte exequi vovens, quin necessaria sit superioris auctoritas, uti contingit in eo, qui postquam vovit ad certum tempus in Monasterio manere, perpetuam deinde monasticae vitae professionem emittere meditatur, cap. 4. de voto. At si commutatio non in eodem propositi genere fiat, ad superioris officium pertinebit inquirere, an revera quod secundo proponitur, Deo acceptius sit futurum, et tum demum auctoritatem suam declarando interponere, cap. 1. de voto. Praeterea quoties qui vovit, licet plenum habuerit vovendi consensum, exequi tamen votum inconsultis aliquibus nequeat, ex. gr. filius inconsulto patre, uxor inconsulto marito, monachus inconsulto Praelato, Clericus inconsulto Episcopo, Episcopus inconsulto Metropolitano, vel Pontifice Maximo, tunc quidem renuentibus iis, in quorum potestate vovens est, ad judicis arbitrium pertinebit, votum in aliam boni speciem immutare, quae sine fraude, et injuria illius, à cujus potestate vovens pendet, impleri possit, cap. 7. 8., et 11. de voto, juncto cap. 11. de convers. conjugat. Insuper quoties voventis sit quidem consensus, sed infirmus, veluti in puero, aut libertas quidem sit, sed infirma, veluti in eo, qui metu adactus vovit, facile superioris arbitrio obligatio relaxabitur, indicta tamen redemptione quadam, videlicet impositis lenioribus quibusdam officiis, quae rei in votum deductae locum quodammodo teneant, cap. 2. de voto, cap. 5. qui Clerici vel voventes. Denique si nova supervenerint adjuncta, quibus positis aut votum impleri non posset, aut non expediret, veluti in eo, qui in aegrotationem inciderit, observandum erit, an impedimentum tempore sit cessaturum; tum vero prorogabitur voti executio, cap. 8. de voto, an vero perpetuum impedimentum sit, tum vero auctoritate superioris redemptioni dandus erit locus, argumento capituli 4. de regulis juris.

Nomine superioris, ad quem dispensatio sive absoluta, sive redemptionis, aut commutationis causa facienda, pertinet, regulariter intelligimus eum, qui ordinariam jurisdictionem in dioecesi exercet; est enim species haec non fori poenitentialis, sed publica quaedam potestas, ubi non à criminibus, sed ab obligatione legitima dispensatio petitur. Regulariter

inquam, etenim ex recepta disciplina tria vota excipiuntur, quorum dispensatio reservatur Pontifici Maximo. Primum est votum Hierosolymitanae peregrinationis, de quo agitur in cap. 2. 5., et 9. de voto; alterum est votum ingrediendi religionem; postremum est votum non conditionale perpetuae continentiae. In jure communi hae reservationes non continentur; usu potius inductae fuerunt. Et quamquam passim in medium proferatur extravagans ult. in fine de poenit., et rem. int. comm., ibidem tamen tantum statuitur, ne qui ex Pontificio privilegio obtinuerunt, ut á votis dispensarent, privilegium illud extenderent ad ea vota singularia: de Ordinariorum autem potestate ne verbum quidem fit. Immo cum in dicta extravag. ult. fiat etiam mentio de voto visitationis liminum Apostolorum Petri, et Pauli, item de voto peregrinationis in Compostellam, tradi coepit, et receptum est moribus, ut haec etiam vota, quod ad dispensationem attinet, forent Pontifici Maximo reservata. Qui plura desideret, adeat Barbosam de offic., et potest. Episc. allegat. 37. Quod spectat ad continentiae votum, locus hic videretur opportunus, in quo duplicem ejus speciem, solemnis nimirum ac simplicis, indicarem, variaque utriusque jura, ac rationes expendentem. Verum satis de hac re ad interpretationem capituli unici de voto in 6. actum fuit in tractatione de juribus conjugiorum, ad quam opportunum erit unicuique respicere. Tantum addam, in voto simplici observari, ut si quis illud non impleat, nullis publicis poenis coerceatur, sed tantum in foro poenitentiae satisfactioni congruae subjiciatur, quod ut plurimum ejusmodi vota privatim fiant, unumque Deum et testem habeant, et annuentem; at si publice delinquatur contra vota solemnia, imminere reis gravissimas poenas, ita ut monachi Monasteria deserentes, habitumque abjicientes, sicuti Clerici laicorum more saecularem vitam ineuntes, tanquam apostatae habeantur, poena carceris plectendi, donec resipiscant, interea etiam ad majores ordines ascendendi denegata facultate, cap. 1. 5., et ult. de apostatis, juncto canone 18., et 19. caus. 27. quaest. 1. Quod si non adeo graviter adversus vota emissa delinquant, superioris arbitrio relinquitur, modo asperiorem, modo leniorem pro admissi qualitate poenam infligere, cap. 4. §. 1. de judiciis, juncto cap. 21. de accusationibus.

DISSERTATIO TERTIA

DE CRIMINIBUS,

QUIBUS INJURIA

IN RES DEO SACRAS INFERTUR.

QUUM res Deo sacrae sint ab humano commercio exemptae, et quasi divini juris esse dicantur; facile percipitur, injuriam in ipsas illatam ita gravem haberi propemodum, ac si directo adversus Deum illata fuisset, quemadmodum tradiderunt Patres Concilii Aquisgranensis II. anni 838. can. 6. Evenit id potissimum in sacrilegio, simonia, spreto cultu Sanctorum, item spreto cultu Sacramentorum.

CAPUT I.

De Simonia.

LATISSIME patere potest sacrilegii nomen, cum pluribus in locis usurpetur pro quocumque delicto adversus divinam legem veluti rem quam maxime sacram admisso, cap. 7. de reg. jur., l. 1. cod. de crimin. sacril. Factum inde fuit, ut veluti sacrilegi haberentur, qui alteri desponsatam sibi matrimonio jungerent, can. 50. caus. 27. quaest. 2. l. 30. in fine cod. ad leg. Jul. de adulter., qui schismate Ecclesiam dividerent, qui rebaptizarent, qui blasphaemarent, can. 25. caus. 23. quaest. 5., qui potestate sibi a Deo tradita abuterentur, can. 5. caus. 24. quaest. 3., qui

mendacium coram Deo proferrent, can. 47. de poenit. dist. 1., qui magos, aruspices, et quosvis ejusdem generis homines sectarentur, can. 5. caus. 26. quaest. 5., qui Judaeis occasionem praeberent injuria potestatem exercendi adversus Christianos, can. 31. caus. 17. quaest. 4., qui non sinerent rite Ecclesias ordinari can. 125. caus. 1. q. 1., ut alios bene multos omittam. Immo et juxta Imperatorias constitutiones sacrilegium admitti pronuntiatum est, quoties Principis auctoritas directo laeditur, vel quum de ejus judicio quaeritur, l. 3. cod. de crimine sacrilegii, vel cum non obtenta ab eo potestate publicam sibi quis jurisdictionem usurpat, l. ult. cod. eod. tit. l. 1. cod. ut dignitatum ordo servetur. Hae sane sunt impropriae nominis significationes. Etenim proprie sacrilegium quasi á sacris rebus legendis definit Isidorus in libr. 5. Originum cap. 26. *furtum rerum sacrarum;* quemadmodum sumitur in can. 3. 5. 10. caus. 12. quaest. 2., can. 4. 5. 10. caus. 17. quaest. 4., canon 3. caus. 23 quaest. 4., et cap. 22. de sentent. excommunic. Revera si ad veteris Romanorum leges respiciamus, non alia in specie sacrilegium admitti, et sacrilegii poenas imminere traditum est, quam ubi quis res Deo sacras abripuisset, vel suppressisset, l. 4. 5. 6., et 9. §. 1. ff. ad leg. Jul. pecul. Paulo latius ecclesiasticorum canonum auctores sacrilegii nomen sumpsere, juxta quos definitur *rei sacrae violatio,* unde emersit vulgaris sacrilegii divisio in personale, locale, et reale, prout vel persona, vel locus, vel res Deo sacra violatur, can. 21. caus. 17. quaest. 4. Hinc mihi displicere non potest illorum opinio, qui putant, quoties emergat disputatio de poenis adversus sacrilegos generali lege indictis, distingui oporteret inter ecclesiasticos canones, et civiles constitutiones; ita ut si de poena á canonibus imposita agatur, sacrilegorum nomine veniant quicumque vel personam, vel locum, vel rem Deo sacram violaverint; at si agatur de poena civilibus legibus praestituta, iis tantum imminere dicatur, quousque aliud non sensisse legislatorem adpareat, qui res Deo sacras subripuerint.

Itaque ecclesiastico jure primo sacrilegium admittitur in personas Deo sacras, veluti, cum adversus Episcopos, vel majores Praelatos, Sacerdotes, et omnes in Clero constitutos injuria infertur, caedendo, vulnerando aut contumeliis afficiendo, l. 10. cod. de Episc., et Cler., can. 21., et 29. caus. 17. quaest. 4., cap. 5. de poenis in 6., Clem. 1. eod. tit., quod adeo verum est, ut etiam obtineat in Clericis conjugatis, si in Clericali tonsura, et habitu incedant, et cum uno tantum, nec viduae contraxerint matrimonium.

l. de Cleric. conjug. in 6. Immo idipsum dicendum erit, si agatur de Monachis, utut ecclesiasticis ordinibus non initiatis, cum et isti singulari jure Deo devoti sint, et sub religiosarum personarum nomine veniant, dicto can. 21., et 29. caus. 17. quaest. 4. cap. 5. 9., et 10. de sent. excomm., quod et recta interpretatione ad sanctimoniales facile protrahes, argumento canonis 40. caus. 27. quaest. 1., utpote quae solemni voto Deo dicantur. Quamobrem sequitur, sacrilegium etiam admitti ab eo. qui sanctimonialem aut rapuerit, aut etiam volentem turpi conjunctione maculaverit, l. un. cod. de raptu virgin. can. 14. 17., et 37. caus. 27. quaest. 1., quemadmodum et sacrilegii reus fieret Clericus, Monachusve, quisquis statutas continentiae leges violaret, can. 2., et 5. dist. 28., can. 11. caus. 27. quaest. 1.

Secundo admittitur sacrilegium ex disciplina canonum in loca sacra, vel cum sacrae aedes diruuntur, vastantur, incenduntur, invaduntur, can. 6. caus. 17. quaest. 4., can. 22. caus. 24. quaest. 3. quibus jungi potest lex 1. ff. ad leg. Jul. majest., et lex 2. cod. de collegiis, vel cum ecclesiastici conventus temere turbantur, l. 10. cum authentica sequente cod. de Episc. et Cler., l. 5. cod. de his, qui ad Eccles., confug., vel cum certamina, rixaeve in sacra aede committuntur, can. 7. caus. 17. quaest. 4., vel cum quis in templis sacris, quasi in profanis locis, conversatur, cap. 1. 5. 6., et ult. de immunit. Eccles., cap. 2. eod. tit. in 6., vel cum ludi theatrales, et profana spectacula in eisdem celebrantur, cap. 12. de vita, et honest. Cleric. Quae omnia ita vera sunt, ut non solum locum habeant in Ecclesiis consecratis solemni dedicatione, sed etiam in Ecclesiis simplici benedictione institutis, dummodo in iis sacra jam mysteria obeantur cap. 9. de immunit. Ecclesiar. Huc pertinet, quod tradi solet á Pragmaticis, sacrilegii reos illos haberi, qui reos ad Ecclesiam confungientes vi facta abstrahunt, quod aeque et religiosorum Imperatorum constitutionibus, et ecclesiasticis canonibus definitum videmus, l. 2., et 6. cod. de his, qui ad Eccles. confug., can. 8. 9. 10. 19., et 20. caus. 17. quaest. 4., cujus disciplinae triplex causa esse dignoscitur, et prima quidem sita est in clementia erga miseros delinquentes exhibenda; altera consistit in providentia quadam, qua per poenitentias potius, quam poenas delinquentes coerceantur; postrema sita est in honore quodam erga sacras aedes exhibendo. Equidem prima causa in jure divino fundamentum quodam positum habet, secunda in ecclesiastica disciplina, postrema in consuetudinibus apud varios populos receptis, ac moribus comprobatis.

Quae singula ubi quisquam apprime considerat, forte noverit variis Pragmaticorum doctrinas invicem conciliare, aut saltem ita conferre invicem, ut medius inter disputantes sedens certam, aut valde probabilem sententiam proferant.

Dixi, primam disciplinae causam sitam esse in clementia erga miseros delinquentes exhibenda, atque id fundamentum quoddam habere in jure divino. Clementia haec est, non in quoscumque indiscriminatim reos fovendos, sed eos tantum, qui miserabilius deliquissent. Promiserat olim Deus in constituenda Judaeorum Republica se certa loca designaturum, in quae se conferret, qui non omnino sponte positisque insidiis hominem occidisset, Exodi cap. 21, ver. 13. Clarius in cap. 35. Numeror. ita Deus praecipit: *De ipsis autem oppidis, quae Levitis dabitis, sex erunt in fugitivorum auxilia separata, ut fugiat ad ea, qui fuderit sanguinem, et, exceptis his, alia quadraginta duo oppida, id est, simul quadraginta octo cum suburbanis suis.* Executurus Moyses praecepta Dei legitur in cap. 4. Deuteronom. tres Civitates trans Jordanem ad Orientem plagam designavisse, ut confugeret ad eas *qui occiderit nolens proximum suum, nec sibi fuerit inimicus ante unum et alterum diem, et ad harum aliquam urbem possit evadere...* Insuper mandavit Deus in cap. 19. Deuteronom., ut cum Judaei terram gentium occuparent, separarent tres Civitates refugii nomine, ad quas posset evadere, qui propter homicidium profugus esset, hac l. dicta; *Qui percusserit proximum suum nesciens, et qui heri, et nudius tertius nullum contra eum odium habuisse comprobatur, sed abiisse cum eo simpliciter ad ligna caedenda in sylvam, et in succisione lignorum securis fugerit manu, ferrumque lapsum de manubrio amicum ejus percusserit, et occiderit, hic ad unam supradictarum urbium confugiet, et vivet; ne forsitam proximus ejus, cujus effusus est sanguis, dolore stimulatus persequatur, et apprehendat eum, si longior via fuerit, et percutiat animam ejus, qui non est reus mortis; quia nullum contra eum, qui occisus est, odium prius habuisse monstratur.... Si quis autem odio habens proximum suum insidiatus fuerit vitae ejus, surgensque percusserit illum, et mortuus fuerit, fugeritque ad unam de supradictis urbibus; mittent seniores civitatis illius, et arripient eum de loco effugii, tradentque in manu proximi, cujus sanguis effusus est, et morietur: non misereberis ejus, et auferes innoxium sanguinem de Israel, ut bene sit tibi.* Eadem leguntur in cap. 20. Josue, eo adjecto, ut qui homi-

nem nescius, seu casu occidisset, in civitatem refugii se recipiens ibidem moraretur, donec staret ante judicium causam reddens facti sui, et moreretur Sacerdos Magnus, qui illo tempore fuisset. Plura hinc colliguntur; et primum de sacris locis ibidem non agi, sed de civitatibus singulari jure designatis; secundo non de quibuscumque delictis immunitatem fuisse concessam, sed de homicidio casu quodam admisso; tertio immunitatem datam adversus cognatos occisi, qui deprehensum occisorem ad ulciscendam defuncti necem jugulare impune potuissent, Numerorum cap. 35. vers. 19. 20., et 21. Tota ergo uti liquet, ejusmodi disciplina ex humanitate, ac clementia proficiscebatur in eos merito exhibenda, qui casu deliquissent, longe autem distat hoc asylum ab eo, quod Romulus, dum urbem conderet, reis quibuscumque constituit inter Palatinum, et Capitolinum, cujus finis erat, ut nova civitas eo confluentibus hominibus augeretur. Quae si velis hodiernae immunitati Ecclesiarum accommodare, eatenus aequabili ratione accommodabis, quatenus, cum Ecclesiae prae urbibus refugii designatae fuerint ad asylum suppeditandum, clementia erga eos exhibeatur, qui sunt clementia, ac miseratione digni, qua in re divinum quodamodo jus versari videtur, ut aut prorsus innoxii quascumque poenas, aut qui levius deliquerint, gravissimas poenas evadant.

Non hic tamen consistendum est; accessit enim in constituenda immunitate Ecclesiarum altera causa secundo loco á me commemorata, ac sita in providentia quadam, qua per poenitentias potius, quam poenas delinquentes coerceantur; quod fundamentum habere dixi in ecclesiastica disciplina. Mos erat in vetere Ecclesia, ut quicumque rei publici criminis existerent, ubi demisso animo ad Ecclesiam, id est, ad aedes sacras, et ad Sacerdotes in illis merentes confugerent, exciperentur quidem leniter, non tamen societati fidelium reconciliarentur primum, quam per longas, et quidem asperas poenitentium stationes transgressi emendati fuissent. Duplex in conspectu publicae severioris poenitentiae bonum emergebat, primum publicum, quo laesae Christianorum societati, Ecclesiae, ac Deo satisfiebat, quoad fieri posset; alterum curata rei ejusdem emendatio, atque in meliorem frugem conversio. Horum bonorum spe illecti Ecclesiarum Antistites, ubi rei criminum sese in Ecclesia sisterent poenitentiam arbitrio Ecclesiae suscepturi, nihil antiquius habebant, quam ut apud religiosos Principes, aut curatores Reipublicae pro reis poenitentibus intercederent, quo qui poenitentiam suscipiebant, poe-

nis publicis liberarentur, quousque in Ecclesia mererent sub poenitentiae disciplina, atque id facile á piis Principibus, aut reipublicae curatoribus impetrabant, praesertim ubi quaedam subesse poterat erga reum criminis miseratio. De hoc intercedendi munere mentionem fecit Gregorius Magnus in can. 3. caus. 14. quaest. 6., Gelasius in can. 3. dist. 87., Augustinus in can. 4. caus. 23. quaest. 5., mentio etiam fit in Capitularibus Francorum, seu in can. 9. caus. 17. quaest. 4. Quid vero est, quod sub nomine Gregorii Magni legimus in can. 7. caus. 23. quaest. 5. *Reos sanguinis defendat Ecclesia, ne effusione sanguinis particeps fiat?* Nihil tale legitur apud Magnum Gregorium. Potius obscurus quidam auctor perperam haec sub Gregorii nomine consarcinavit, putans paucis referre sententiam Gregorii, quae habetur in dicto can. 3. dist. 87. his verbis: *hi, qui in furtis publicis implicati sunt, á nobis non videantur juste defendi, ne opinionem male agentium ex indiscretae defensionis ausu in nos ullo modo transferamus; sed quantum decet Ecclesiam, admonendo, et verbum intercessionis adhibendo, quibus valetis, sucurrite, ut et illis opem feratis, et opinionem sanctae Ecclesiae non inquinetis;* quod jam observaverunt Romani Correctores, quodque etiam maxime animadvertendum est, cum longe distet unius ab alterius monumenti sententia. Nemo insuper in contrarium proferat quasi ex Augustino depromptum canonem 8. caus. 17. quaest. 4. Eeam enim epistolam Lovanienses primum Theologi, deinde Maurini Monachi ab Augustino, cujus nomine laudatur, adjudicarunt. Potius ego laudabo duo germana Augustini monumenta, ex quibus demonstretur, qualis fuerit quinti ecclesiastici saeculi disciplina: ait ille in epist. 115. ad Fortunatum Cirtensem Episcopum de quodam Faventio, qui ad Ecclesiam Hipponensem confugerat: *Is cum ab ejusdem possessionis domino, nescio quid sibi metueret, ad Hipponensem confugit Ecclesiam, et ibi erat, ut confugientes solent, exspectans, quomodo per intercessionem nostram sua negotia terminaret.* Item in serm. 8. de verbis Domini ita eum adloquebatur, qui reus ad Ecclesiam confugerat: *Contremiscis, conturbaris, pallescis, ad Ecclesiam curris, videre desideras Episcopum, ad pedes ejus volutaris: domine, concutior, domine, in carcerem mittor, miserere mei. Ego quidem curro propter carnem tuam; utinam tu curreres propter animam tuam.* Quod si adhuc quisquam opponat in medium canonem 10. caus. 17. quaest. 4. notabo ego, monumentum istud Gelasio tributum non levi falsitatis suspicione carere, quemadmodum observa-

dum mihi fuit in meis animadversionibus in Gratianum. Jure autem dixero, ubi certa constat ex aliis perspicuis monumentis modo laudata veterum disciplina, frustra istam productis incertis capitibus posse turbari.

Denique in confirmanda Ecclesiarum immunitate accessit postrema causa cultus, et reverentiae in sacras aedes exhibendae, quod dixi fundamentum habere in consuetudinibus apud varios populos receptis, ac moribus comprobatis. Equidem deberi sacris aedibus reverentiam, divini juris est: qua vero ratione reverentia praestetur, et num ad reverentiam spectet Ecclesiarum, reos ab Ecclesiis abducere, ex moribus hominum fuit judicandum. Jamdiu post institutum Imperatoris munus, et dignitatem invaluerat ad honorem Caesarum, ut quicumque ad statuam Principis confugisset, in ea reperiret asylum, in quo tutus esset ab omni vexatione praesertim illorum, quorum potestatem, ac vim metuisset, quales ut plurimum erant servi iram domini fugientes, l. 2. ff. de his, qui sunt sui, vel alieni juris, l. 1. §. 1. ff. de offic. Praef. urbi, l. 17. §. 12. ff. de aedilitio edicto. Res eo protracta fuit, ut qui voluisset impune delinquere, passim secum imaginem Caesaris circumferret ad injuriam in alios inferendam. Ad quem cohibendum abusum, opportunum fuit ita cavere, ut quidem fugientibus alienam iram statuae Principis essent asylum, non iis, qui delinquendi impunitatem exinde sperabant, l. 28. §. 7. ff. de poenis, l. 5. ff. de extraord. crimin., l. 38. ff. de injur. Retenta etiam haec consuetudo fuerat apud Christianos Imperatores, adeo ut imagines Imperatori etiam solemni ritu dedicarentur, l. un. cod. Theodos. de imaginibus. Theodosius Imperator ita statuit in l. unica cod. Theod. de his, qui ad statuas confugiunt. *Eos, qui ad statuas vel evitandi metus, vel creandae invidiae causa confugerint, ante diem decimum neque auferri ab aliquo, neque discedere sponte perpetimur; ita tamen, ut si certas habuerint causas, quibus confugere ad Imperatoria simulacra debuerint, jure ac legibus vindicentur; sin vero proditi fuerint artibus suis invidiam inimicis creare voluisse, ultrix in eos sententia proferatur.* Integra descripsi verba legis, propterea quod nonnulla omissa fuerint à Triboniano, qui eam retulit in codicem Justinianeum, l. un. eod. tit. Similem saltem honorem deferri Ecclesiae, seu sacris aedibus oportere quis dubitavisset? Eam ob rem quicumque servi dominos timebant, ad Ecclesiam confugiebant, ut clericali intercessione domini ira placaretur, atque interea domini à coercitione tempera-

rent; multi etiam alii publicorum criminum rei ad sacras aedes confugiebant, sperantes futurum, ut intercessione Clericorum á poenis publicis absolverentur, uti superius observabam, quod facile concedebatur, ne minor cultus, et reverentia in aedes Deo sacras, quam in Principum statuas, exhiberi videretur. Quando vero non in omnibus delictorum speciebus tutus esse poterat, qui ad statuas Principum confugiebat, ita nec in omnibus criminum speciebus, cautum fuit jure Romano, ut tutum asylum in ecclesiis inveniretur; unde variae consuetudines inductae ad definiendum certum honorem in Ecclesias exhibendum sine eversione publicae disciplinae.

Post haec generaliter observata, generaliter concludi potest, maxime laudabilia semper fuisse utriusque potestatis concordata in hoc argumento inita, ut dum hinc publica tranquillitas adversus scelestos tuetur, illinc et clementia locum habeat, et certus honor Ecclesiis decernatur. Nam si primo clementiam illam respicias, quae habet fundamentum in jure divino, ad certos tantum casus referri debet. Si providentiam consideres Ecclesiae, quae olim reos excipiebat poenitentia emendandos, eaque de causa pro reis intercedebat, optandum erit provido viro, ut rei ita ab Ecclesia defendantur, ut dum in sacris aedibus merent, poenitentiae signa publicae pandant. Si decus perpendas Ecclesiis debitum, modus quidem erat definiendus, quo nihil hinc honori detraheretur, illinc rigor disciplinae improbos homines adhuc contineret in officio, praesertim postquam auctus est numerus Ecclesiarum. Hinc ne injusta in atrocioribus flagitiis videretur esse clementia, can. 33. caus. 23. quaest. 4., cavendum fuit prudentissime, ne omnes indiscriminatim intercessione, ac tutela Ecclesiae juvarentur, ut desperatione veniae homines á tantis sceleribus facilius abstinerent. Quamobrem et cives publici aerarii debitores, et Judaeos creditores suos fallentes tutos esse in Ecclesia noluerunt, etiam si isti spponderent, Christo se nomen daturos, ne forte et Ecclesiam simulata conversione decipiant, nisi creditoribus satisfecerint, aut se delicto purgaverint, l. 1. cod. Theod. de his, qui ad Eccles. confug., l. 1. cod. Justinian. eod. tit.. quemadmodum nec servos potestate dominica liberari cupientes, l. 4. cod. eod., can. 22. 23. 36. caus. 17. quaest. 4., cap. 6. de immunit., nec publicos latrones, aut nocturnos depopulatores agrorum, dicto cap. 6. eod. tit., neque eos, qui in Ecclesia deliquerunt, cap. ult. eod., neque eos, qui sponte, et deliberato consilio hominem occiderunt, cap. 1. de homic. Addidere nonnulli, nec injuria

adulterii, aut raptus reos, ex Novella 17. cap. 7., interea tamen non satis in eo definiendo securos se esse crediderunt, quod offenderent in canonem 3. caus. 36. quaest. 1., ad cujus interpretationem rati sunt pugnare jus Ecclesiasticum cum civili, proindeque in aliam quaestionem se adduci senserunt non adeo facile digerendam, an in proposito jus ecclesiasticum anteferri, an civile oporteret. Ego facilius arbitror, utrumque monumentum, sive Justiniani, sive Patrum Aurelianiensium, ad diversos provinciarum mores, ad diversa etiam tempora esse exigendum, quando certum est, Concilium Aurelianiense I. ante Novellas Justiniani fuisse celebratum, et in iis provinciis, quae Graecorum Imperio tunc minime suberant. Non memoro, quid Pragmatici ulterius excipiendo tradant de crimine laesae majestatis, de crimine peculatus, de iis, qui publicis rationibus tenentur obnoxii, et similibus; siquidem hujusmodi controversiis apud nos finis impositus fuit post inita utriusque potestatis concordata. Tantum dicam, et sanctionibus legum, et canonum disciplina declaratum fuisse, ut quod sacrarum aedium, sive Ecclesiarum gratia cautum est, protraheretur ad atria, et sacraria, sive diaconica, l. 3. cod. de his, qui ad Eccles. confug., ad coemeteria, ad domus Episcopales, et clericas, et Ecclesiae diversoria, dummodo haec loca Ecclesiis ipsis cohaereant, l. 4. cod. Theodos. de his, qui ad Eccles. confug., can. 7. 20. 36. caus. 17. quaest. 4., cap. 5. de immunit. Eccles., cap. 7. de consecr. Eccles. vel alt., cap. un. eod. tit. in 6., cap. 17. de sent. excomm., etenim olim Clericorum ut plurimum in commune viventium habitacula pone Ecclesiam aedificabantur, can. 4. caus. 12. quaest. 1. Ad auferendas autem controversiarum occasiones aliquando certi limites definiendi fuerunt, intra quos loci sacri immunitas contineretur, uti deducitur ex cap. 6., et 21. caus. 17. quaest. 4., quamquam tamen in urbibus, et oppidis, ubi templa laicorum aedibus pene cohaerere debuerunt, illud observari vix potuerit, unde moribus potius, quam lege scripta, ea in praesentia regitur disciplina. Protractum quoque id fuit ad Monasteria, can. 21. in fine caus. 17. quaest. 4., item ad loca religiosa, in quibus auctoritate Antistitum pia hospitalitatis officia exercentur, cap. 4. de relig. dom. Sed iterum hic ob multiplicatas Ecclesiarum, oratoriorum, sacellorum, locorumque religiosorum erectiones, opus fuit publicis inter utramque potestatem ineundis conventionibus, quas, quod ad nostras provincias attinet, unusquisque intelliget ex recentibus, quibus instruimur, concordatis.

Tertio, et quidem proprie, uti diximus, admittitur sacrilegium in res sacras, quando nimirum quis furatur, aut rapit res Deo consecratas, quas sane nemini licet in profanos usus aliquando convertere, can. 3. caus. 12. quaest. 2. cap. 51. de reg. jur. in 6., can. 38. et sequentibus de cons. dist. 1. Et quamquam nomine sacrarum rerum proprie illae veniant, quae Sacerdotali prece sunt dedicatae, l. 6. §. 3., et l. 9. ff. de rer. divis., in proposito tamen etiam sacra intelligitur pecunia, et bona universa, quae ad cultum sacrorum ab Ecclesia possidentur, l. 4. 5. 6. ff. ad leg. Jul. pecul. can. 5. caus. 12. quaest. 2., can. 3. 5. 12. 18., et passim caus. 17. quaest. 4., immo et sacra intelligetur obsignata pecuniae quantitas Ecclesiae ultima alicujus voluntate relicta, ita ut qui eam mortuo testatore sibi usurpat, sacrilegus judicetur ob dominium rei legatae in Ecclesiam ipso jure translatum, quemadmodum ego intelligo canonem 4. caus. 17. quaest. 4., argumento l. 3. cod. de furtis. Hinc est, quod Clerici beneficia possidentes sacrilegi appellentur, si, quod superest ex honesta sustentatione in sacros, piosve usus erogandum, in profanos convertant, can. 6. caus. 1. quaest. 2. can. 68. caus. 16. quaest. 1., can 71. caus. 12. quaest. 2. cap. 4. de pecul. Cleric. Ulterius progressi sunt juris ecclesiastici conditores; quamquam enim apud Romanos veteres sacrilegus non haberetur, qui rem privatam in sacra aede depositam subripuisset, l. 5. ff. ad leg. Jul. pecul., ecclesiastici tamen Antistites eum sacrilegum appellaverunt, quod dixerint, triplex in hac specie sacrilegium esse posse; videlicet cum quis furatur aut sacrum de loco sacro, aut sacrum de loco non sacro, aut non sacrum de loco sacro, can. 21. caus, 17. quaest. 4., ob singularem injuriam, quae in Deum seu ratione loci sacri, seu ratione rei sacrae semper infertur. Nomine autem loci sacri, non privatum, sed publicum locum sacrum intelligo, propterea quod ita intellexerunt Jureconsulti veteres, l. 9. §. 1. ff. ad leg. Jul. pecul., á quorum traditionibus minime constat, Patres ecclesiasticos in hac parte recessisse.

In tot, et tam variis sacrilegii speciebus, quarum aliae, uti statim agnoscitur, multo sunt aliis atrociores, immo et toto fere coelo, ita dixerim, invicem distant, aequissimum fuit, non una eademque poena universos sacrilegos sine discrimine coerceri. Est sacrilegium quoddam criminis genus, quod multorum criminum species ad se trahere potest; cum sacrilegium in homicidio, in adulterio, aliisve nefariis conjunctionibus, in furto, in rapina, in injuriis, et damno dato, aliisve pluribus admittitur.

Quamobrem quis dubitet, generaliter sacrilegii scelus extraordinarium posse appellari, leniore modo, modo asperrima poena dignum? Ut primum de sacrilegio dicam, quale apud Romanos veteres habebatur, lege duodecim tabularum, uti refert Tullius libr. 2. de legibus, statutum erat, ut qui sacras res subripuisset, parricida foret; deinde legibus Juliis puniri coepere sacrilegi poena peculatus extra ordinem infligenda, scilicet habita personarum, aetatis, sexus, temporis, et rei ratione; hinc alios scimus vivos exustos, alios bestiis objectos, alios furcae suspensos, alios publicatis bonis deportatos, alios in metallum damnatos, alios flagellis caesos, et in exilium missos, l. 3. 4. 6. 9. 10., et 11. ff. ad leg. Jul. pecul. Quod si sacrilegium late sumatur, prout in sacris canonibus sumitur, tanquam violatio personae, locive sacri, varios quoque noscimus pro varietate criminis, et adjunctorum, seu civiles religiosorum Imperatorum constitutionibus indictas, seu ecclesiasticas canonum poenas. Etenim eos, qui sacra ministeria turbaverint, vel celebrari prohibuerint, capite puniri constitutum est, Nov. 123. cap. 31., l. 5. cod. de his, qui ad Eccles. confug., et qui atrocem in sacros administros, dum sacra celebrarentur, injuriam intulerint, flagellis caedi, et in exilium mitti, dicta Nov. 123. cap. 31.; ex qua immutata fuit disciplina legis 10. cod. de Episc., et Cler., juxta quam haec injuria á Rectoribus Provinciarum etiam non postulantibus Episcopis erat capitali poena vindicandi. Praeterea ii, qui ad Ecclesiam confugientes vi facta abstraxissent, tanquam rei laesae majestatis olim habebantur, l. 2. cod. de his, qui ad Eccles. confugiunt. Verum media Ecclesiae aetate in hac sacrilegiorum specie non constans ubique servata fuit juris disciplina ob varias, quae prodierunt, leges, modo apud Graecos, modo apud Longobardos; siquidem apud Graecos obtinuit, ut qui confugientes ad Ecclesiam propia auctoritate abstraxissent, verberati, et tonsi deportarentur, l. 2. cod. de crim. sacrileg. ex tit. 45. Basilicorum in codicem Justinianeum translata, de qua videsis Harmenopulum in Epitome juris libr. 6. tit. 5. Idem Harmenopulus in promptuario juris civilis ita tradit libr. 2. tit. 9. *Qui ad Ecclesiam confugiunt, usque ad fines Ecclesiae, qui ante publicum forum sunt, tuti sunto. Verum armis ne se muniant. Servus cum armis ad Ecclesiam confugiens, exinde protinus abstrahatur; resistens vero summa vi abripiatur, ac extrahatur, et si pugnans ceciderit, absque ulla noxa sit, qui in eum invasit Dominus. Neque homicidis, neque adulteris neque virginum raptoribus delinquentibus, quae de termino-*

rum cautione, et tutela traduntur, observabis, sed et inde extrahes, et poenam meritam irrogabis. Quae enim ex sacris cautio, et immunitas competit, non injuria afficientibus, sed affectis a lege conceditur. Qui ad sacram Ecclesiam confugientes propria auctoritate revellit, et extrahit, verberibus affectus, ac rasus relegatur. Quamobrem Isidorus Mercator juxta recentiores sui temporis mores tradere non dubitavit, sacrilegos infamia, carcere, exiliove puniri, in can. 13. caus. 17. quaest. 4. Apud Longobardos receptum fuit, ut compositio ob violatam templorum immunitatem data pecunia fieret, ad quam respexit Concilium Triburiense in can. 7. 20. 25., et 26., juncto can. 27., et 28. caus. 17. quaest. 4. Adversus occisores Episcoporum, et Cardinalium prodierunt posterioribus saeculis Pontificiae constitutiones, quales exhibentur in cap. 5. apud Bonifacium VIII., et in cap. 1. apud Clementem. V. de poenis. Canonicae quoque poenae adversus sacrilegos variae praestitutae fuerunt pro qualitate delictorum; hinc contra eos, qui Ecclesias diruunt, vastant, spoliant, incendunt, indicta fuit poena excommunicationis tamdiu, quamdiu rei congrue non satisfaciant, et damna resarciant, can. 1. 6. 21. caus. 17. quaest. 4., cap. 2. 5. de raptor., cap. 22. de sentent. excom., Concilio Tridentino sess. 22. de ref. cap. 11., item praeceptum est, a communione eos excludi, qui extra causas jure, moribusve probatas violenter extrahunt confugientes ad Ecclesiam, can. 10. 11. 35. caus. 17. quaest. 4. aliquando vero publicae poenitentiae subjici, can. 14., et 20. ead. caus., et quaest., et, si Clerici sint, e gradu suo dejici, can. 19. ibidem. Praeterea adversus sacrorum administros res ecclesiasticas praeter causas, et solemnitates ab jure probatas alienantes, cautum aliquando fuit, ut de gradu suo deturbarentur; deinde statutum, ut certis poenis subjicerentur, quales praestituuntur in extravag. un. de reb. Eccles. non alien. int. comm. In aliis autem causis, in quibus adversus sacrilegos singularis poena indicta non adparet, extra ordinem poterunt Ecclesiarum Antistites in reos animadvertere.

Praetereunda sane non est vulgaris prudentia, quae obtinuit post constitutionem Concilii Lateranensis anni 1139. sub Innocentio II. in can. 29. caus. 17. quaest. 4. Nimirum, quidquid olim vigeret juxta canones 22. 23. 24. 25. 26. 27., et 28. eadem quaestione, cautum legimus, ut *si quis suadente diabolo hujus sacrilegii reatum incurrerit, quod in Clericum, vel Monachum violentas manus injecerit, anathematis vinculo subjaceat, et nullus Episcoporum illum praesumat absolvere, nisi*

mortis urgente periculo, donec Apostolico conspectui praesentetur, et ejus mandatum suscipiat. Nova fuit poenalis haec sanctio, primum edita in Concilio Rhemensi anni 1131. can. 13. eisdem verbis concepta; ac deinde in dicto Lateranensi Concilio confirmata, et in generalem Ecclesiam prorogata. Hinc liquet, quid sentiendum sit de capitulo 9. de vita, et honestate Clericorum adscripto Gregorio VII., qui vixit ante tempora et Rhemensis, et Lateranensis Concilii, quique in fine illius rescripti ita respondere videtur, ac si et Rhemensis, et Lateranensis canonis sanctionem moderetur. Falso tributum est rescriptum illud Gregorio VII., ac verius tribuendum erat Gregorio VIII., qui post Lateranense Concilium floruit. Et revera in Collectione 1. Decretalium cap. 10. idem rescriptum recensetur sub nomine Gregorii VIII., immo auctor ejusdem Collectionis, qui in recensendis Pontificum monumentis temporum ordinem peraeque observavit, rescriptum illud recensuit post rescripta Alexandri III., quod etiam notari potest in Collectione Gregorii IX. At vero si rescriptum illud Gregorii VII. foret, non Gregorii VIII., collocari debuisset ante rescripta Alexandri III., quem Gregorius VII., non Gregorius VIII. tempore antecessit. Tria observanda sunt in conspectu laudati decreti Lateranensis, quorum primum spectat interpretationem illorum verborum *suadente diabolo*, alterum spectat anathematis poenam inflictam in eum, qui in Clericum, vel Monachum violentas manus injecerit, postremum spectat reservationem absolutionis ab eodem anathemate.

Ad interpretationem illorum verborum *suadente diabolo* non dimoveor ab iis, quae animadvertenda censui in meis lucubrationibus in canones Gratianeos, ubi tradidi, occasionem edendo huic canoni paebuisse Arnaldum quemdam Brixiensem, qui adversus ecclesiasticam Hierarchiam, statumque monasticum impie insurgens nihil antiquius habebat, quam ut passim excitaret universos, quo in Monachos, Clericos, Antistites, ipsum etiam Pontificem Maximum vi facta irruerent, caederent, ac bonis omnibus spoliarent. Certum est, in eo Concilio Lateranensi Innocentii II. Arnaldum fuisse damnatum: certum est, Arnaldum ea in clerum universum odia concitavisse, adeo ut plures jam urbes contra Ecclesiam commovisset. Quid clarius ad attingendam Patrum Lateranensium mentem, ut inferamus, tum demum poenae illius canonis locum fuisse, cum conceptum in ecclesiasticam Hierarchiam, et monasticos ordines odium inferendae injuriae causam dedisset? Nihil sane re-

ferebat, an privatim, an publice facta injuria proponeretur, nihil etiam referebat, ubi de Monachis ageretur, an injuria illata esset adversus professum, an adversus eum, qui tantum monasticum habitum suscepisset, et in tyrocinio versaretur. Quum enim adversus omnes has personas aeque Arnaldistarum animus debacchaetur, optimum fuit definere, locum esse poenae Concilii, cap. 7. de sentent. excommun., cap. 2. in fine eod. tit. in 6. Si haec vera sunt, quemadmodum ego verissima censeo, liquet profecto, poenalem Concilii sanctionem certis tantum in casibus circumscribi; videlicet tum poenam anathematis dictam fuisse, cum quis odio cleri, et monasticarum institutionum in Clericos, vel Monachos injuriam intulisset. Caeterum haec interpretatio licet in jure fundamentum habeat, parum tamen in facto consistit, quando scimus, ex rescripsis subsequentibus Pontificum Maximorum, poenam illius canonis ad omnes species prorogatam fuisse, quibus injuria illata deprehenderetur, vel in Clericos, vel in Monachos, etiam ab eo, qui aut nunquam induisset, aut semel indutum deposuisset animum Arnaldistarum. Hanc poenalem extensionem de specie ad species postulavit utilitas publica, postulavit etiam sagax agendorum prudentia; in qua ubi impiae sectae evertendae sunt, rigor, et austeritas adhibenda est, quibus tamen eversis conandum est, ut rigor ille, et austeritas clementia, et moderatione temperetur. Ita sese gesserunt Pontifices Maximi. Cum primum Arnaldistarum haeresis grassabatur, ob ingentem illorum multitudinem recipiendum erat, ut quicumque in Clericos, vel Monachos impiam manum intulissent, ita Lateranensis canonis poenis subjacerent, ac si Arnaldistarum furore correpti fuissent, cap. 5. 9. 19., et passim de sentent. excommun. Cum vero imminui coepit Arnaldistarum numerus, adhuc tamen aliqui erant, non omnes conjecturae sublatae fuerant, quibus in eadem disciplina perseverandum esse crederetur. Tandem vero cum severior poena videretur, certi casus excipiendi erant, quibus poena Lateranensis Concilii locum non haberet. Hinc exceptio probata est, quo casu ex animi levitate, seu joco quis Clericum laesisset, cap. 1. de sentent. excommun.; item quo casu quis ex officio, puta Magister discipulum, Praelatus subditum corrigat, aut laico corrigendum mandet, dicto cap. 1., et 35. eod. tit., cap. 15. eodem in 6., itidem quo casu quis vim à Clerico illatam repellat, aut injuriam inferentem Clericum coerceat, quemadmodum contingit in specie capituli 3. vers. *Nec ille* eod. tit., insuper quo casu quis Clericum percutiat divina officia impedientem, cap. 16. eod.

tit., aut tractantem negotia saecularia, à quibus nec post tertiam Praelati sui admonitionem recesserit, cap. 25., et 45. eod., aut eum, quem Clericum esse ignoraverit, cap. 4. eod., denique quo casu quis non mandaverit quidem Clericum laedi, sed ratam injuriam ab alio illatam habuerit, dummodo ratam habentis nomine illata non fuerit, cap. 23. de sententia excommunicationis in 6.

Verba illa Lateranensis Concilii *anathematis vinculo subjaceat*, si ita interpretanda essent, quemadmodum sonant, forte intelligerentur de poena anathematis non ipso jure inflicta, sed per sententiam judicis infligenda. Observo imprimis ad hanc rem, censuras, ut ajunt, latae sententiae parum frequentes illa aetate fuisse, adeo ut extra causas haereticorum vix ante saeculum duodecimum demonstrari illarum exempla possint. Observo deinde, in dubio potius ferendae, quam latae sententiae censuram indictam intelligi, ob generalem regulam, quae suadet, ut in dubio mitiorem semper interpretationem sequamur. Observo insuper, verbum illud *subjaceat* dubium esse posse, cum aeque subjacere quis possit anathemati ex juris potestate, atque ex judicis sententia. Observo denique, verbum illud *subjaceat*, et in praecedentium Conciliorum canonibus, et ab ipso Lateranensi Concilio ita in aliis canonibus fuisse usurpatum, ut ad ferendam sententiam referretur. Cum praecedentium saeculorum canones memoro, laudare possum canonem 101. caus. 1. quaest. 1., ubi in certis criminibus poenae dicuntur in Episcopum, ut duobus mensibus *excommunicationis subjaceat*, et in Presbyterum, ut quatuor mensium *excommunicatione plectatur*. Quamobrem liquet, verbum *subjaceat* promiscue sumi cum verbo *plectatur*, quod tamen verbum, nemine dubitante, ad excommunicationem ferendae sententiae refertur: secus dicendum, etiam gravius puniri Episcopum, quam Presbyterum contra mentem Patrum Toletanorum, qui Episcopi poenam bimestrem, Presbyteri quadrimestrem esse voluerunt. Cum memoro alios canones ejusdem Concilii Lateranensis, video similem formulam *subjaceat* legi in can. 47. caus. 12. quaest. 2., quem tamen passim de excommunicatione ferendae sententiae interpretantur. Adjicere possum, hanc formulam de ferendae sententiae censura intellexisse Innocentium III. in cap. 4. de crimine falsi, dum imprimis statuit *sub poena excommunicationis, et suspensionis*, ne in impetratione literarum Apostolicarum fraudes admitterentur, et contra transgressores jubet, ut si *laicus fuerit, excommunicationi subjaceat, si Clericus, suspensione damnetur*. Ver-

ba illa *sub poena excommunicationis, et suspensionis* indicant nemine diffitente censuram ferendae sententiae; ne igitur Innocentius videatur sibi contradixisse, de simili poena intelligènda erunt illa verba *excommunicatione subjaceat*, eo vel magis, quod ista ad laicos referenda respondeant aliis in Clericos referendis *suspensione damnetur*, quae exprimunt censuram ferendae sententiae. Itaque et ante Concilium Lateranense, et in ipso Lateranensi Concilio, et post Lateranense Concilium verbum *subjaceat* non indicavit latam juris sententiam. Cur igitur indicavisse concludetur, in dicto can. 29. caus. 17. quaest. 4.? Scio, quid nonnulli dixerint ad hanc rem. Observaverunt post illa verba *anathematis vinculo subjaceat*, statim prosequi Lateranenses Antistites: et *nullus Episcoporum illum praesumat absolvere, &c.* Si, inquiunt, statim Lateranenses Patres de absolutione cogitaverunt, conjectura est, supposuisse eos, reum criminis jam fuisse censura latum. Speciosa est haec conjectura, non tamen tanti momenti, ut perspicue insinuet de sententia lata sanctionem poenalem fuisse conceptam, cum aeque possit reservari Pontifici Maximo absolutio censurae ab homine ferendae, ac latae ab jure. Ad summum dubia videretur in hac parte constitutio; in dubio autem concludi nequit, agi de sententia jure lata. Caeterum haec disputari quidem possunt in conspectu Lateranensis canonis, seposita consuetudine, quae aliter canonem illum est interpretata. Nimirum post editum illum canonem passim creditum est, et moribus receptum, ut ipso jure violatores legis anathema incurrerent. Postulabat id atrocitas sceleris, praesertim inter adjuncta ubicumque bacchantium Arnaldistarum; idque passim subsequentes Pontifices suis rescriptis confirmaverunt, quorum magna pars habetur sub tit. de sent. excommun., adeo ut concludere possim, sententiam anathematis in ea parte, qua dicitur ipso jure infligi potius ex interpretatione canonis rescriptis Pontificiis confirmata, quam ex vi Lateranensis constitutionis; neque enim interest, an certa lex initio aliquid statuat, an statutum interpretatione quadam, et auctoritate publica ulterius extendatur, ut liqueat, quid sit, prout res incidit, judicandum. En autem causam, quare subsequentibus saeculis multae, uti modo adnotatum est, invectae sunt exceptiones, ne disciplinae rigor in interpretatione potius legis, quam in lege ipsa fundamentum habens nimis asper videretur, cessantibus adjunctis, quae summam suadebant asperitatem, id est, cessante furore Arnaldistarum.

Postrema canonis verba indicant absolutionem ab anathemate Ponti-

fici Maximo reservari. Etiam in hoc rigor disciplinae servandus erat, ubi de Arnaldistis ageretur. Successit interpretatio, qua passim tradebatur, reservationem habere locum, etiam si qui Clericum, Monachumque percussisset, non esset addictus sectae Arnaldistarum. Et quidem initio opportunum erat ita recipi, et rescriptis Pontificiis confirmari, ut unusquisque magis, ac magis averteret se ab Arnaldistis. At postquam horum secta prorsus interiit, Pontificiis rescriptis multae exceptiones adjectae fuerunt, aut immutata disciplina, aut declarationibus factis ad dubia saepe emergentia dirimenda. Exceptiones istae duplicis generis sunt, vel perpetuae, vel temporales. Perpetua exceptio est in impuberibus, in senibus, in mulieribus, alienae potestati subjectis, et in sanctimonialibus, cap. 1. 6. 13. 33., et 60. de sentent. excommun., horum enim gratia concessa est Episcopis facultas absolvendi ab excommunicatione. Item á Praelatis suis absolvuntur Monachi invicem se percutientes, cap. 2., et 51. eod. tit. quemadmodum et Clerici communem vitam agentes, cap. 9. in fine de vita, et honest. Cleric. Adde his ostiarium officio suo insistentem, et sub praetextu sui officii malignantem, uti dicitur in cap. 3. de sentent. excommun., nisi gravis injuria fuerit; immo et universos, qui levem admodum injuriam intulerint, cap. 17. eod. tit. Temporalis exceptio est, qua interea per Episcopum absolutio indulgetur ex emergente necessaria causa, fide praestita, ut, quum facultas fiat, ad Sedem Apostolicam confugiatur. Non memoro casum mortis instantis, quem exceptum expresse voluerunt Patres Lateranenses in dicto can. 29., tunc enim vel unusquisque Sacerdos poterit indulgentiam sub ea fide impertiri. Tantum dixero, exceptioni locum generaliter fiere, quando tale subest impedimentum, quo quis ad Pontificem Maximum sine gravi salutis, aut vitae discrimine accedere nequeat, aut alia simili de causa, cap. 6. 11. 13., et 26. de sent. excommun. De servis nihil adjicio, cum expressum legatur Summi Pontificis rescriptum in cap. 37. eod. tit.

Ex his, quae hucusque de dissimilibus sacrilegorum poenis tradita fuerunt, facile colligitur, sacrilegium jure á Pragmaticis appellari crimen mixti fori, in quo scilicet puniendo et publicorum Magistratuum potestas in poenis publicis infligendis exercetur, et ecclesiastica explicatur jurisdictio, quod ad poenas canonicas attinet, quin reus post exactas canonum poenas, et absolutione obtenta, excipere possit adversus publicos Magistratus, ne legitimis poenis apud ipsos coerceatur, quemadmodum expresse tradidit Bonifacius VIII. in cap. ult. §. *Per hoc quoque* de poenis.

CAPUT II.

De Simonia.

Huc referendi sunt tituli 3. 4., et 5. libr. 5.

NON interiit, utinam autem interiisset, cum auctore suo teterrima illa lues, quae á Simone Mago nomen accepit, et quam non disparem esse á sacrilegio tradidit Gregorius Magnus in can. 1. caus. 1. quaest. 3. Irrepsit id scelus, ut iterum cum Gregorio loquar in can. 13. caus. 1. quaest. 1., de radice pestifera, atque in ipsa origine sua, Apostolica fuit detestatione damnatum; cum enim Simon Apostolis pecuniam obtulisset, ut facultatem emeret conferendi Spiritum Sanctum, gravissime objurgatus fuit á Petro his verbis: *Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.* Actorum cap. 8. Equidem quatuor prioribus Ecclesiae saeculis non adeo frequens fuit occasio viris ecclesiasticis, ex qua illud crimen admittent, propterea quod Ecclesiae necdum bonis temporalibus abundarent. Quando vero fidelium fuit amplior liberalitas, luxuique, atque avaritiae locus datus est apud Clericos, saeculo praesertim quinto, et sexto, simoniae crimen plurimorum animos occupavit, unde Gregorius Magnus saepe, ac saepius debuit simoniacos reprehendere, uti liquet ex variis illius Pontificis monumentis relatis apud Gratianum, praesertim in causa 1. quaest. 1. Detestabilius grassatum fuit vitium illud saeculo decimo, et undecimo; inciderunt enim homines tunc in obscura tempora, et ferrea, quibus et germana doctrina, et sincera pietas, ac religo in Deum, resque divinae visa fuit ab hominibus exulare. Pontifices Maximi, inter caeteros Gregorius VII., Nicolaus II., Alexander II., Innocentius II. et Calixtus II. passim in suis epistolis, ac Conciliis curaverunt, ut tantis Ecclesiarum incommodis remedium adhiberetur, quorum diligentiam sectati fuerunt plures Ecclesiarum Antistites, adeo ut saeculo undecimo, et duodecimo vix celebratum Concilium adpareat, in quo canones editi non fuerint ad damnandam, detestandamque simoniam. Definitur autem simonia, studiosa voluntas emendi, vel vendendi res spirituales, aut spiritualibus adnexas.

Fuerunt, qui scriberent, ob atrocitatem criminis simoniam haereseos nomine fuisse in sacris canonibus appellatam, uti in can. 3. 4. 5. 11. 13. 28. caus. 1. quaest. I., can. 14. caus. 1. quaest. 3., cap. 5. de simonia, atque Simoniacos eam ob causam fuisse inter haereticos enumeratos ab Isidoro Hispalensi in can. 39. caus. 24. quaest. 3. Illi, meo judicio, simoniam cum simonia haeresi perperam confuderunt. Siquidem quod spectat ad canonem 39. caus. 24. quaest. 3., ibidem Isidorus recensuisse videtur simoniacos inter haereticos, non quod sacra emerent, aut venderent, sed quod dicerent, *creaturam non à Deo, sed à virtute quadam superna creatam.* Quod autem spectat ad caeteros canones, in quibus simoniaca haeresis memoratur, observo, duo distinguenda esse crimina longe disita inter se, quorum aliud simoniacam haeresim appellare rite quis potest, aliud simplicem simoniam. Siquidem simoniae vitium sine haeresi proprie dicemus eum admittere, qui pro certo habet, res sacras emi, vendive non posse, interea tamen aliud agit, et res sacras pretio emit, aut vendit, non vitio intellectus, sed voluntatis. At simoniacam haeresim nominabimus, cum quis non tam facit, quam fieri posse putat detestabilem rerum sacrarum, aut sacris cohaerentium mercaturam. Id facile intelligit, quicumque considerat, quibus temporibus editi illi canones fuerint, illis videlicet, quibus crimen adeo late serpebat, ut non tam voluntatem simoniacorum, quam mentis judicium infecisse videretur. Et sexto, et decimo, et undecimo saeculis erant, qui variis effugiis simoniacorum notam evasuri, pallia in simoniam inducebant, quorum magna pars dicebat, se emere, aut vendere non Sacramenta, non professionem religiosam, non ecclesiastica ministeria, et officia, non sepulturam, non res quascumque sacras, aut religiosas, sed aut temporales praebendas ministeriis adnexas, aut jura alimentorum in Collegiis Monachorum, aut Clericorum, pensiones annuas in numerata pecunia consistentes, solum in sepultura, caementa in Ecclesiis, oleum in chrismate, et alia hujus generis, quorum ratione dicebant nullum admitti vitium simoniae. Ecquis tanquam haereticas non damnavisset hujusmodi opiniones, quibus admissis disciplina ecclesiastica tota corrumpebatur, et vix erat, qui simoniam admittere probaretur, utut simoniacus esset; quando vix sacra essent, quibus haec jura non accederent?

Quando vero vel ipsi Aethnici piaculum censuerunt res divinas, vel sacras humano commercio obnoxias relinqui, l. 6. 22. 23., et 24. ff. de contrahenda emptione, nemo non potest intelligere insignem criminis

turpitudinem, quae triplicem habet causam. Primum adparet in eo, quod corporalis res impari sane mensura divinae rei acquiparetur. Alterum adparet in eo, quod qui potestatem, jusve sacrum pecunia accepta facturus, concessurusve est, dominum se esse credat, quum sit dispensator, qui ex divino mandato audivit: *Gratis accepistis, gratis date*, Matthaei cap. 10. Postremum adparet in eo, quod ita in rebus sacris quis putat se posse versari, ac si profana quaeque tractaret. Si haec sedula meditatione pensentur, statim liquebit, non omnia simoniae crimina esse paria, sed alia aliis graviora; etenim in pluribus concurrunt peraeque memoratae omnes turpitudines, veluti cum res mere sacrae, puta Sacramenta, venduntur, emuntur; in aliis inerunt quidem postremae duae turpes notae, non prima, veluti cum venduntur pensiones, jura alimentorum in Collegiis, et Monasteriis, ac similia.

Multiplex est simoniae species, sive consideretur illa ex parte personarum res sacras aut dantium, aut accipientium, sive consideretur ex parte rei, quae pretii locum tenet, sive consideretur ex parte rei spiritualis, quae pretio aestimatur, sive denique consideretur ex parte legis, quae simoniam prohibet.

Ex parte personarum res sacras vel dantium, vel accipientium alia mentalis á Pragmaticis appellatur, alia realis. Mentalem simoniam dicunt, quando aut adquirere, aut exercere, aut concedere aliis spiritualia quis intendit, praecipue ut temporales obventiones, quae juri spirituali cohaerent, lucretur, quin tamen ulla vel expressa, vel tacita conventio interveniat; consistit autem in abusu quodam sacrae potestatis detorta intentione, ita ut, qui res sacras suscipit pertractandas, eo animo sit, ut usum earum flectat in commodum temporale. Exempla sunt in iis, qui ad sacros ordines, vel ad beneficia adspirant ea praecipue mente, ut reditus ecclesiasticos percipiant, seu in iis, qui dignitatem sequuntur, honoribus perfruntur, can. 3. dist. 59., can. 7. dist. 61., can. 20. caus. 16. quaest. 7. aut in Clericis praecipue ob beneficiariorum fructuum perceptionem ecclesiastico officia persolventibus, aut in sacris oratoribus praecipue ob temporale commodum praedicantibus, aut in iis, qui sane pacto temporalia Ecclesiae offerant, non pietatis animo, sed ut spiritualia jura, aut etiam temporalia praebendarum commoda consequantur, cap. 31. de simonia; aut, ut alia plura similia omittam, in iis, qui simili spe ducti dona Monasteriis conferunt, cap. ult. eod. tit. Sunt jura Ecclesiarum veluti privilegia quaedam honoris, certis de Ecclesia optime meri-

tis viris concessa: sunt praebendales fructus, et similes obventiones, veluti alimenta Clerico debita ad sustentationem necessitatis, quemadmodum sancti Patres perpetuo locuti sunt. Non sunt tamen, nec esse debent fines, ob quos quis Ecclesiae ministret, aut in Ecclesiam liberalis existat, apud eum, qui ordinate vult agere. Quod si quis pacto interveniente spiritualia concedit, ut temporalia consequatur, vel é converso temporalia accipit, ut spiritualia conferat, tunc simoniam realem admisisse dicetur. Quoniam vero in fraudem et divinae, et ecclesiasticae legis improbos homines callidas artes avaritia docet, non solum realis simoniae reos appellabimus illos, qui expressam temporalis lucri pactionem inierint, sed etiam, qui ex conjecturis tacite pactum inivisse deprehenduntur. Hinc simonia realis iterum tribuitur in conventionalem expressam, tacitam, et confidentialem. Quid expressae nomine intelligatur, facile constat. Tacitam dicimus conventionem, quando Praelatus, ad quem ex. gr. confirmatio electorum pertinet, ita moratur electos, ut differat electionem confirmare de industria, quousque temporale commodum nanciscatur, uti in specie capituli 33. de simonia. Confidentialem simoniam admittit, quicumque non sincero animo ad beneficium praesentat, illudve confert, aut resignat, aut accipit, nec ita; ut in recens praesentato, cessionario, et quomodolibet instituto consistat, atque institutus ipse Ecclesiae deserviat, sed ut alterius gratia beneficium ipsum retrocedatur, aut transferatur, vel beneficiorum reddituum portio brevi manu detur. Finge speciem: patronus praesentat Clericum ad beneficium contracta fiducia, ut redditus beneficiarios vel in totum, vel in parte transferat in patronum. Finge aliam speciem: vacat Parochiale beneficium; qui ad illud anhelat, conscius virium suarum amicum doctissimum rogat, ut ad concursum accedat, futurum sperans, ut ille caeteris concurrentibus praeferatur, contracta fiducia, ut cum idem Parochiale beneficium conseeutus fuerit, tum illud beneficium roganti resignet. Finge aliam speciem: Patronus vacanti beneficio cupit, ut praeficiatur amicus, aut cognatus, qui causa aetatis adhuc inidonous est. Praesentat interea extraneum eum eodem contracta fiducia, ut beneficium dimittat, cum amicus, aut cognatus animo designatus idoneus esse coeperit. In his omnibus, ac similibus casibus simoniam confidentialem admissam esse deprehenditur. Hanc sane pestiferam confidentialis simoniae labem recentioribus saeculis subortam detestati fuerunt Pontifices Maximi, prae caeteris Pius V. in constitutione 85., et quoniam illius

veluti clanculum, et inter amicos contractae difficilis esse solet probatio in judiciis, voluerunt, ejusdem causa semiplenis etiam probationibus reum posse damnari. Praeterea ex parte personarum admitti potest simonia, ut modo rem spiritualem conferentis, simul et accipientis sit turpitudo, modo tantum conferentis rem spiritualem, cum ex. gr. ipse quid temporale accepit ab extraneo gratia suscepturi sacrum ordinem, aut beneficium de simonia minime conscii, cap. 59. de elect., cap. 27. de simon., modo tantum suscipientis rem spiritualem, cum ex. gr. rei spiritualis collator nullum lucrum sentit, aut quia pactio fit, ut detur pecunia vel Ecclesiae, vel pauperibus, can. 9. caus. 1. quaest. 3., aut quia ignorante collatore rei spiritualis ejusdem administris aliquid erogatur, cap. 1. de simonia; adeo ut etiam simonia dicatur admitti, cum neque concedens, neque recipiens conscii de simonia fuerint, veluti si quis extraneus inscio Clerico donaret aliquid, aut aliquid promitteret ministris Episcopi minime conscii, ut Episcopum ad concedendum Clerico beneficium adducant. Tunc enim et collatio simoniaca per se foret, et qui aut dederunt, aut promisserunt, aut acceperunt, tanquam simoniaci habendi essent. Utinam hanc in rem ob oculos versaretur terribile exemplum Giezi, de quo mentio fit in can. 11., et 16. caus. 1. quaest. 1. ex libr. 4. Regum cap. 1., ubi cum Elisaeus salutem leproso restituisset, recusato quocumque munere, et Giezi Elisaei puer quidquam oblatum accepisset, lepra divinitus percussus est; indicium enim ibidem est divinae voluntatis, quibus docemur, ministrantes aeque, ac sacrorum dispensatores á simoniae crimine esse debere penitus alienos.

Ex parte rei, quae pretii locum tenet, tripliciter simoniam admitti docuerunt et veteres Patres, et recentiores Pontifices Maximi. Primus id Hieronymus docuit, dum suae aetatis jam invalescentes abusus dolebat, ita scribens in can. 6. caus. 8. quaest. 1. *Num cernimus plures hanc rem beneficium facere* (*hanc rem*, id est, tributionem ecclesiasticorum munerum) *ut non quaerant eos in Ecclesia erigere columnas, quos plus cognoscant Ecclesiae prodesse, sed quos vel ipsi amant, vel quorum sunt obsequiis deliniti, vel pro quibus majorum quisquam rogaverit, et, ut deteriora taceam qui, ut Clerici fierent, muneribus impetrarunt.* Saeculo sexto Gregorius Magnus intuens simoniae vitium latius grassari, tradidit, simoniam esse, ubi munus praestitum concessioni sacrarum rerum causam daret, et conclusit in can. 114. caus. 1. quaest. 1., aliud esse *munus ab obsequio, aliud munus á manu, aliud munus á lingua.*

Munus á manu pecunia est; munus á lingua, favor; munus ab obsequio et subjectio (alii legunt *servitus*) *indebite impensa.* Cur non eadem doctrina confirmanda erat saeculo undecimo, cum primum omne studium renovatum est ad quamcumque simoniae speciem ab Ecclesia eliminandam? Praesertim quod tum temporis ministeria sacra, quae onera gravissima per se sunt, nescio, an dicam utili, an dulci *beneficiorum* nomine appellari coepissent. Urbanus II. in can. 8. caus. 1. quaest. 3. dando munera vel manu, vel obsequio, vel lingua. Manu simonia admittitur, iterum vulgavit doctrinam priscorum Sanctorum docens, simoniam admitti, cum pecunia intervenit, cujus nomine veniunt quaecumque bona temporalia, can. 6. caus. 1. quaest. 3. Atque id verum est, sive reveta pecunia solvatur, sive solvenda promittatur, sive pecunia debita remittatur; quid enim si cui beneficium conferatur pacto intercedente, ut institutus vel debitum conferenti, praesentantive remittat, vel majorem ultra debitam pensionem annuam solvat? Ita res erit, ac si pecunia pro beneficio solveretur, cap. 6. de pactis. A simoniaca etiam labe non erit immunis, qui collatori rei spiritualis gratum se fore profiteatur, spondendo ex. gr. se non futurum ingratum, aut se testando virum honestum esse, atque ab honestorum virorum consuetudine non recessurum. Sunt enim haec pallia quaedam ad obtegendam simoniam, et sub quorum specie dum simonia admittitur, aperte simonia non profertur. Potiore etiam jure simoniacus erit, qui gratum se et facto et muneribus exhibeat post acceptum spirituale munus, quasi in quamdam repensationem beneficii donans, nisi forte et dantis, et accipientis qualitas, quantitas muneris, et donationis tempus omnem simoniae suspicionem delere videatur, uti in specie capituli 18. de simonia. Neque á simoniae vitio erit immunis, qui collatori rei sacrae promiserit, se certas res daturum vel Ecclesiae, vel pauperibus, quemadmodum aperte definivit Alexander II. in can. 9. caus. 1. quaest. 3., et Innocentius III. in cap. 34. de simonia. Etsi enim in hac specie rem sacram conferens avaritiae notam evitet, semper tamen res sacras vendere deprehenditur. Quid vero, si non res temporalis pro spirituali, sed spiritualis pro spirituali tradenda in pactum adducatur? Contingit id, cum ex. gr. collaturus beneficium ad conferendum alicui deveniat, ut institutus alterum beneficium á sui collatione, vel electione pendens alicui det. Id simoniacum esse dicitur in cap. 11. de simonia; quamquam enim non adpareat in proposito illa simoniae turpitudo, qua spiritualia temporalibus

pendantur, adhuc tamen altera inest turpitudo, qua creditur, ita de spiritualibus, sicut de temporalibus mercaturam fieri posse. Quamobrem in permutationibus beneficiorum simoniam etiam admitti arbitrabor, nisi illae fiant causa á superiore cognita, et probata, eaque, in qua Ecclesiae potius versetur utilitas, non privatum commodum permutantium, cap. 5. de rer. permutat. Obsequio simonia admittitur, cum res sacrae recipiuntur ob servitutem indebite impensam, ut ait Gregorius Magnus in dicto can. 114. caus. 1. quaest. 1. uti enim scribit S. Thomas in 2. 2. quaest. 100. art. 5: *Idem est, quod aliquis det rem spiritualem pro aliquo obsequio temporali exhibito, vel exhibendo, ac si daret pro pecunia data, vel promissa, quia illud obsequium aestimari posset.* Ad rem Petrus Damiani ita nonnullos sui temporis perstringebat, qui á simoniae labe se immunes jactabant, quod nullam talenti summam se daturos pro sumendis honoribus pepigissent, scribens in epist. 1. libr. 2: *Dic mihi, ó Clerice, quisquis es, si redempto aureo vase, vel praedio, distractor exigeret, ut retento apud te vice pretii, hujusmodi sibi sedulitatis impendium exhiberes, numquid non postmodum constanter assereres, te quod acceptum est, justo pretio comparasse? Non videlicet, quia pecuniam persolvisti, sed quia servitium praebuisti. Diceres enim, et fortasse non imprudenter adstrueres: carius emi, dum tanto me labore vexarem, dum toties facultatum mearum sumptus expenderem, quam si semel praefixae quantitatis pecuniam numerarem. Nequaquam ergo sibi innocentiam praebeant, et á simoniacae haereseos maculis se mundos esse confidant, qui licet metalla vibrantia non appendunt, pretium tamen pro suscipiendis honoribus per subjectionis et obsequii quaedam quasi talenta persolvunt.* Magna sane in his speciebus cautione opus est, ne facile divina dona obsequiis pendantur. Agitur de simoniae vitio, quod utpote ex avaritia, aut ex ambitu proficiscens facile invadit mentes hominum: agitur de simoniae vitio, quod speciosa pallia quaerere, et inducere solet. Hanc ob rem vim prudentissimus S. Carolus Mediolanensis in Concilio Mediolanensi 2. in Constitutione adversus simoniacos num. 13. monuit, atque obtestatus est Episcopos, alioseque, quibus jus est beneficia conferendi, ut familiaribus suis certam mercedem constituant, ne illi hoc subsidio destituti beneficia ecclesiastica tanquam suae operae, ac laboris pretium praecipue sibi proponant. Lingua denique admittitur simonia, cum ad favorem alicujus rogantis, ejusdemque captandam gratiam ad rei spiritualis collationem devenitur; qua in

re observatione dignum est, ubi agitur de precibus alicujus gratia factis, tum demum simoniam admitti, cum in concessione juris spiritualis petentis persona, et commendatio attenditur, non vero cum preces ab eo fiunt, qui merita singularia alicujus exhibet Praelato, ut eorum intuitu ad spirituale jus concedendum moveatur, quemadmodum animadvertit Gratianus post canonem 122. caus. 1. quaest. 1. Quod si exhibitis meritis Praelatus non tam illorum, quam commendantis gratia jus spirituale concedat, saltem mentalis in ea specie simoniae reus habebitur.

Ex parte rei spiritualis, quae pretio aestimatur, simoniam admitti contingit, vel cum res sacrae, vel cum res religiosae, vel cum res neque sacrae, neque religiosae, sed rebus sacris, aut religiosis adnexae in commercium deducuntur. Nomine rei sacrae intelligo illa, quae ex natura sua, vel ex divina, vel ex ecclesiastica institutione Deo, et in Dei cultum dedicata sunt, uti sunt Sacramenta, sacramentalia, et alia hujusce generis; quibus proxime accedunt reliquiae mysteriorum redemptionis nostrae, atque Sanctorum. Nomine rei religiosae intelligo illa, in quibus pietas exercetur sine consecratione, uti sunt sepulturae, professio monastica, et alia hujus generis. Nomine rei neque sacrae, neque religiosae, sed rebus sacris, aut religiosis adnexae illam intelligo, aut sine qua res ipsa spiritualis, vel religiosa minime subsistit, veluti solum in sepultura, oleum in sacra unctione, et similia, aut quae á spirituali pendet ex sui institutione, veluti praebendales redditus in beneficio, et similia. Itaque imprimis nemo dubitat, res ipsas sacras, vel religiosas in commercium adduci non posse, quod sane, ut superius dictum est, vel ipsi aethnici detestati fuerunt, l. 6. 22. 23., et 24. ff. de contrah. empt. Profecto ex jure ecclesiastico sexcenta proferri possent monumenta de rebus sacris; de professione autem religiosa laudare sufficiat canonem 3. caus. 1. quaest. 2, et de sepulturis canonem 12. caus. 13. quaest. 2. Id adeo verum est, ut si res sacra, vel religiosa vendatur, ne venditio quidem valeat, quo casu res illa sacra, vel religiosa coeperit profana fieri, l. 83. §. 5, ff. de verb. obligat. At ubi agitur de rebus corporalibus, quae spiritualibus, vel religiosis cohaerent, mirum est, quot simoniacorum suffugia prodierint, qui ab omni simonia se immunes esse finxerunt, quoties quod temporale commodum praestaretur, minime concederetur in pretium rei spiritualis, quae inaestimabilis est, sed in repensationem rei corporalis adnexae. Hinc passim nonnulli putarunt, posse vendi non sacrum chrisma, sed oleum, ex quo chrisma confectum est, non

templa sacra, sed caementa, ac tigna universa, ex quibus erectae sunt aedes; non sepulturam, sed solum, in quo sepulcrum excavatur; non altaria sacra, sed lapides; non ordines sacros, et sacra ministeria, sed fructus praebendarum, ac beneficiorum, item pensiones, aut saltem commoda pensionum; non monasticam professionem, sed jus alimentorum, Monasteriis percipiendorum; eademque ratione non adscriptionem in Ecclesia conventuali, sed jus alimentorum ab eadem conventuali Ecclesia suppeditandorum. Addiderunt, saltem admittenda esse pacta transactionum, quae fiunt inter litigantes de beneficio, in quibus, uti loquuntur Pragmatici, *redimitur vexa;* unde ex. gr. fiat, ut cum plures de beneficio, aut de jure praesentandi contendunt, unus alteri certam rem praestet, ut ipse pacificam beneficii, vel juris patronatus possessionem nanciscatur. Adjecerunt aliqui, saltem simoniam non admitti in eo casu, quo quis aliquid praestet non causa juris adquirendi spiritualis, sed causa adquirendae possessionis, utpote quae corporalis est, propterea que pretio aestimabilis. Nunc ego intelligo, quare Innocentius II. in cap. 32. de simonia scribere non dubitaverit, tantam esse *immanitatem haeresis simoniacae, ut ad ejus computationem caetera crimina quasi pro nihilo reputentur* Jure memorat non simoniae crimen, sed simoniacam haeresim, de qua tot, tantaque praedicaret. His enim insinuare volebat, simoniacam haeresim, id est, varia opinamenta simoniacorum, quibus avaritiam suam multis palliis tegerent, universos ecclesiasticos ordines, ac ministeria omnia sacra turbare, subvertere, quod scelus immanissimum est, et corpus Ecclesiae inquinat universum. Revera si tot opinionum monstra admittantur, ecquis res quascumque maxime sacras á turpi commercio liberabit? *Si tu incorporeus esses,* ajebat Chrisostomus homil. 83. in Matthaeum, *nuda tibi Deus, et incorporea tradidisset; sed quoniam corpori adjunctum spiritum habes, in rebus corporeis spiritualia tibi traduntur.* Quicumque ergo spiritualia vendere, aut emere voluerit, semper allegare poterit, se non spiritualia ipsa, sed corpus spiritualibus rebus adjectum in commercium adferre. Quid sanctius Eucharistia, quae ipsum continet Deum? In ea tamen venderetur, et emeretur et panis, et vinum Sacramenti materia, suppellectilium usus, adjuncta quaeque Sacrificii, quae certo pretio constant, ipsum etiam Sacerdotis ministerium, quod sub operae corporalis specie veniemt, ab avaris hominibus aestimandum. Hinc irrita essent omnia Ecclesiae studia, irrita divina mandata, quae simoniam prohibent, detestantur, hor-

rent, ac puniunt. Quando vero cum iis res agitur, qui definitiones Ecclesiae temnere minime debent, paucis dixero, jam declaratum fuisse ecclesiasticis sanctionibus, haec omnia esse simoniae effugia, ac semper in his omnibus simoniam admitti. In canone 7. caus. 1. quaest. 3. ita legitur: *Si quis objecerit, non consecrationes emi, sed res ipsas, quae ex consecratione proveniunt, penitus decipere probatur: nam cum corporalis Ecclesia, aut Episcopus, aut Abbas, aut tale aliquid sine rebus corporalibus in nulla proficiat, sicut nec anima sine corpore corporaliter vivit, quisquis horum alterum vendit, sine quo nec alterum provenit neutrum invenditum derelinquit.* Urbanus II. in can. 8. eadem causa et quaestione postquam adnotavit, neque ipsum simoniacorum parentem Simonem magum voluisse emere *Spiritum Sanctum propter Spiritum Sanctum, sed ideo, quantum in ipso erat, emere voluisse, ut ex venditione signorum, quae per eumdem fierent, multiplicatam pecuniam lucraretur*, manifeste docuit, simoniam admitti quocumque casu ea vendantur, emantur, quae sacra ministeria sequuntur. Erant haec quorumdam judicio probabilia argumenta, quibus utebantur simoniaci saeculi undecimi, ut pallio crimen suum obtegerent. In can. 3. caus. 1. quaest. 2. damnati fuere praetextus simoniacorum, quibus dicebant, aliquid accipere se *pro pallii datione*, pro *traditione chartarum*, et pro *ea, quam nova per ambitionem simulatio invenerat, appellatione pastelli.* In canone 4. ead. causa, et quaestione statutum legimus, ut non solum Episcopus cavere debeat, ne manus impositionem vendat sed etiam ne notarius Episcopi *aut vocem suam venumdet, aut calamum.* Alexander III. in cap. 4. de pactis veluti simoniacum improbavit pactum, seu transactionem, qua litigantes super Ecclesia, vel capella sub certa pecuniae traditione á lite recederent. Clarius in cap. 7. de transactionibus scribit: *Super eo, quod quaesivisti, utrum de ecclesiastico beneficio in litigium deducto possit fieri transactio, tale damus responsum, quod transigi super re sacra, et litigiosa non potest, etenim res sacrae ut possideantur aliquo dato, vel retento, seu promisso, speciem credimus habere simoniae. Alias si gratis, et amicabiliter inter se litigantes se componant, sacris canonibus nequaquam dicimus obviare.* Hujus generis transactionem improbavit, etiam Innocentius III. in cap. 21. de praebend., quam professus est se toleravisse, quia de viris providis, et honestis agebatur, et de ea compositione, quam non litigantes ipsi, sed delegati judices jubendo fecerant; ita tamen, ut praestatio pecuniae in

transactionem deducta, personalis esset, non beneficium litigiosum sequeretur. Alexander III. in cap. 19. de simonia ne pro *pastu* quidem voluit aliquid praestari posse Monasteriis ab iis, qui religionem essent professuri; quod fere ipsum de admissionibus canonicorum statuit Gregorius IX. in cap. 44. eod. tit. Quid ad redimendam, ut ajunt, vexam putant transigi litem in beneficiis pecunia posse, proferre in medium solent Coelestini III. rescriptum in cap. 28. de simonia. Cur vero potius non attenderunt ad rescriptum Lucii III. in cap. 23. eod. tit., ubi talia pacta expresse damnantur? At enim proposita species Coelestini III. longe distat ab hac disputatione. Imprimis describendum erit rescriptum, prout jacet in 2. Collectione Decretalium cap. 10. de simonia, aliqua enim menda ex typographorum errato in codicem Gregorianum irrepserunt; deinde germana Coelestini sententia percipietur. Ita sub nomine Coelestini III. scribentis ad Lincon Episcopum, et Priorem de Fracto Ponte, et Archidiaconum de Marin. legitur in 2. Collectione: *Dilectus Filius noster R. Praepositus nobis patefecit, quod cum Ve. F. N. G. Eboracensis Archiepiscopus eum multis gravaminibus, et variis injuriis afficere non cessaret, promisit ei certam quantitatem pecuniae se daturum, ut ab ipsius desisteret laesione. Verum Archiepiscopus post receptionem pecuniae, eum, sicut promisit, in pace non dimisit, nec super dignitatibus, et beneficiis suis ab ejus molestatione quievit. Ideoque dis. v. per a. s. m., quat. si res ita se habet, Archiepiscopum restituere quod accepit, si eum contra promissionem suam venisse constiterit, auctoritate nostra apellat rem, compellatis, et prohibeatis etiam ipsum Archiepiscopum ex parte nostra districtius, ne pendente lite Praepositum ipsum, vel suos molestare praesumat, et si forte fecerit, per vestram sollicitudinem corrigatur.* In conspectu hujus rescripti liquet, non propositam fuisse Coelestino quaestionem de lite beneficii inter duos agitata, sed potius de lite inter Episcopum, et Praepositum forte de bonis ad praeposituram pertinentibus, in quibus Episcopus quaedam Episcopalis mensae nomine jura sibi vindicabat. Haec sane controversia pactionibus, et transactionibus erat obnoxia sine suspicione simoniae; neque enim in ea re temporalia bona veniebant cedenda, causa adquirendi juris spiritualis: tantum litigabatur, an quaedam bona Ecclesiae temporalia ad Episcopum, an potius ad Praepositum pertinerent. Quorsum enim ajebat Coelestinus, lite pendente Episcopum non posse *molestare Praepositum ipsum vel suos*, nisi de bonis ageretur, quae vel

à Praeposito, vel ab aliis Praepositi nomine possiderunt? Caeterum Coelestinus III. in cap. 10. de transact. simoniae vitium esse agnovit, ubi subjectio esset data pecunia redimenda. Dicant nunc, qui contra sentiunt, in illis speciebus temporalia pro temporalibus tradi, vel peti. Ego repono imprimis, non in eo tantum consistere turpitudinem simoniae, quod temporalibus spiritualia appendi non liceat, sed etiam in eo, quod concedens bona Ecclesiae utut temporalia non concedat ea ratione, quae ab initio constituta fuit ex Christi praecepto de gratis dando, quod gratis acceptum est. Revera non alia fuit aut divina, aut ecclesiastica institutio in usu. et administratione jurium utut temporalium Ecclesiae, aut bonorum Monasterii, quam ut libere Deo, et Ecclesiae serviatur, non ut illa in quodam sint administrorum commercio; quod sane si admitteretur, ecquis, uti jam dictum est, res quascumque etiam maxime sacras ab eodem commercio liberaret? Deinde licet redditus praebendales per se spirituales non sint, jus tamen eos percipiendi spirituale dicendum est, et divinum, cum ex spirituali, et divino officio proficiscatur. Ergo in proposito appendetur jus spirituale proposito temporali pretio, dum pro jure percipiendi redditus temporale quidpiam exigatur. Unum adhuc adjicere olim nonnulli consueverant de ecclesiasticis pensionibus, putantes, has saltem in commercium adduci posse, propterea quod nihil in ipsis adpareat juris spiritualis adnexum. Verum si observemus imprimis, hodie pensiones beneficiis esse aequiparatas, sive in ea parte, quod regulariter Clericis tantum conferantur, sive quod pensionariis certa spiritualia officia implenda indicantur; si observemus deinde, pensiones semper concedi consuevisse vel personis de Ecclesia benemeritis, ut illis quasi pauperibus Ecclesia consulat; agnoscemus statim, in pensionibus conferendis nihil aliud versari, quam administrationem ac dispensationem ecclesiastici peculii, in qua sicut in rebus profanis nemo potest agere, ne forte videantur viri ecclesiastici domini esse potius, quam dispensatores. Neque id tantum verum est, ubi pactum sit de constituenda pensione, sed etiam ubi de extinguenda, quemadmodum contingeret, ubi pensionarius remitteret pensionem beneficiario gravato accepta pecunia. Quid enim interest, an data pecunia Clericus pensionem sibi adquirat, an beneficiarius pensionem sibi redimat? Sed novas fraudes avaritia docuit. Passim Clerici beneficiarii agnoscentes, sine vitio simoniae se non posse redimere pensiones, putarunt, se posse saltem redimere dato pretio commodo pensionum, distinguentes commodum pensionis

a pensione ipsa, tanquam jura omnino diversa; etenim in commodo pensionis dixerunt nihil contineri, quod sit spirituale, vel spiritualibus adnexum. At enim licet Pragmatici passim his opinamentis adhaereant, et tutissimum dicant esse temperamentum, quis tamen fraudes non detegit, quando illico intuetur, mutatis nominibus, aut formulis idem crimen admitti? Eam ob causam Pitonius in disceptation. ecclesiasticis parte 1. discept. 11. num. 5. licet id fieri posse profiteatur, non potuit tamen id non appellare *subterfugium*, et num. 7. ita scripsit: *Quinimmo si mihi, quod sentiam, libere dicere liceat, dijudicarem, quod melius, et honestius foret, prohibere cessionem etiam hujusmodi commoditatum, cum revera id aliud non sit, quam subterfugium excogitatum ad palliandam simoniam, per quod licet stricto jure* (id est, propterea quod istud subterfugium nondum sit expresse in Conciliorum canonibus, et in specie damnatum, est enim hoc pallium recentissimis temporibus contextum) *ista locum non habeat, nihilominus negari non valet, quin populo, et vulgo subtilitatum hujusmodi ignaro causam praebeant scandali, observando, et videndo ire in commercium publicum, et quasi sub hasta circumferri emptiones et venditiones commoditatis pensionum ecclesiasticarum super beneficiis debitarum inter personas etiam laicas lucri causa eam ementes, perinde ac si ageretur de cambiis, et censibus, aliisque rédditibus profanis.* Quod in his verbis dicitur de causa scandali respectu vulgi hujusmodi subtilitatum ignari, verius etiam diceretur de causa scandali in universum, etiam respectu virorum eruditissimorum hujusmodi subtilitatum apprime consciorum; norunt enim isti, nihil aliud in his effugiis esse, quam subtilitatem inanem, simplicitati et candori contrariam, in qua ubi commoda pensionum vendentur, exitu inspecto pensiones ipsae distrahuntur, quibus in speciebus jure possem vindicare, quod ait Jureconsultus in l. 91. §. 3. ff. de verb. oblig. *plerumque sub auctoritate juris scientiae perniciose erratur.*

Nemo mihi succenseat, quasi dum ista traduntur, everti videantur numero plurima ad utilitatem Ecclesiae, et sacrorum, et recepta prudentissime, et sapientissime constituta. Equidem ego lubens admitto certos esse casus, in quibus aut res sacris ministeriis adjectae in commercium adduci possint, vel certa pecunia, dum sacra administrantur, conferatur, vel certa res sacra profanae adjecta per venditionem rei profanae in alios transferatur sine crimine simoniae. Cum vero callidis artibus semper nova quaedam effugia moliri consueverint simoniaci, jure

ac merito ajo, magna prudentia opus esse, ut actus simoniaci á non simoniacis distinguantur; eamque ob rem semper optasse Ecclesiam, ut quibus in casibus suboriri simoniae suspicio potest, haec ipsa suspicio, quoad fieri possit, averteretur. Tres ego puto posse constitui generales regulas, quibus certi actus á simonia penitus judicentur immunes. Prima regula est, quae fundamentum habet in jure Romano, quoties res quaedam sacra cohaeret rebus temporalibus tamquam accessorium principali, non quidem vendi sacram rem posse, sed vendita re temporali, quae commercio subest, rem ipsam sacram vi accessionis in emptorem transire. Id contingit in universitate bonorum, cui adhaereat juspatronatus in aliquo beneficio, et cui adhaereat jus singularis sepulcri; neque enim universitas, aut pendet ex jure patronatus, vel sepulcri, neque jus patronatus, aut sepulcri ad se universitatem trahit, et reddit quasi sacram, aut quasi divinam, aut quasi ecclesiasticam. Potius jus patronatus aut sepulcri ad universitatem accedit; proindeque distracta universitate, eamdem universitatem sequi jura patronatus, ac sepulcri necesse est. Idipsum dico de Ecclesia praediali, quae praedio privato cohaereat; sequitur enim etiam ista praedium, et patronum semper habebit quemcumque praedii possessorem, cap. 7., et 13. de jurepatron., juncto argumento l. 24. ff. de contrah. emptione, et l. 62. ff. de adquir. rer. dom. Sed haec vera tum demum sunt, quoties ratione rei sacrae, vel religiosae, vel spiritualis, pretium rei temporalis in commercio positae, ac venditae non augeatur; tum enim nec res temporalis penditur cum ecclesiastica, religiosa, vel sacra, nec qui venditionem facit, aliquid peragit, quo putare deprehendatur, se dominium rerum sacrarum, aut religiosarum exercere, nec ita in sacris, ac religiosis rebus versatur, ac si profana quaeque tractaret: uno verbo nihil admittit, in quo turpitudo simoniaca existat. Altera regula est, quaedam esse temporalia bona, quae quamquam ecclesiasticis administris fuerint concessa, proindeque á Clericorum administratione pendeant, ita tamen ex voluntate offerentium, atque ex voluntate Ecclesiae recipientis origine saltem inspecta in commercio permanserunt, ac si temporalia adhuc essent, nec sacris rebus necessario cohaerent. Horum sane bonorum sine simoniae vitio venditionem fieri non repugnat, tantum cautum est ad servandam Ecclesiae indemnitatem, ne temere, seu sine causa, statisque in jure solemnitatibus alienentur. Id contingit in bonis temporalibus, quae Ecclesiae donantur, sive ista mobilia sint, sive immobilia. Vendita olim scimus

á sanctissimis Antistitibus ad alimenta pauperum, et peregrinorum, ad redemptionem captivorum, ad curandam sacrarum aedium restaurationem. Permutata etiam quandoque scimus ad ecclesiarum utilitatem, prout Episcopi id expedire bono publico judicavissent. Deest in hisce casibus quaecumque simoniae no'a; nam imprimis non pendentur temporalia spiritualibus; deinde nec videtur, qui alienat, dominium exercere distrahendae rei, quum potius dispensat Ecclesiae peculium juxta mentem Ecclesiae, eamdemque ob rem non ita se gerit in ecclesiasticis bonis, ac si profana quaeque tractaret. Haec ratio est, quare etiam hodie admitteretur venditio, vel ipsorum sacrorum vasorum, ex. gr. caliculum, propterea quod etiam olim aurei, argenteive calices ita ab Ecclesia servarentur, ut data occasione per Ecclesiasticos administros alienari valerent, can. 70. caus. 12. quaest. 2., Novella Justiniani, quae habetur post canonem 2. caus. 10. quaest. 2. Et quemadmodum in his suppellectilibus licet administratori aliam formam dare, contra quam initio data fuisset, ita licet etiam venditione distrahere, ac si consideretur non consecratio, sed massa argenti, vel auri, cui consecratio accesserit ex accidenti, et ad usum sacrorum, dummodo tamen in venditione pretium consecrationis intuitu non augeatur. Postrema regula est, simoniam non admitti in iis casibus, quibus dum sacra ministeria obeuntur; Clericis obeuntibus certae oblationes suppeditantur, vel ex liberalitate fidelium, vel ex obligatione per Ecclesiam inducta, sive expressa lege, sive ex recepta consuetudine, quae legem inducat. Id facile percipitur, quoties consideretur, duplicem esse divinam legem, unam praecipientem sacris administris, ut gratis dent, quod gratis acceperunt, alteram jubentem, ut á fidelibus ministri sacrorum alantur. Cum autem utrique legi satisfaciendum sit, neque una lex collidat alteram, dicendum est, ministros Ecclesiae ita de oblationibus esse debere sollicitos, ut non tanquam pretium officii illas percipiant, sed tanquam necessitatem sustentationis, aut tanquam pias eleemosynas in usus pios conferendas juxta ecclesiasticas institutiones; item fideles offerentes ita adduci oportere ad collationem oblationum, ut in hac debitum alendorum ministrorum agnoscant, non pretium sacrorum, quae sint suscepturi. Haec esse debet interna et laicorum, et Clericorum animi adfectio, contra quam qui delinqueret, simoniae saltem mentalis reus diceretur. An vero etiam de reali simonia redarguendus esset, ex pactionibus vel expressis, vel tacitis, item ex singulorum factorum adjunctis judicandum est.

En causam, quare passim de simonia, non damnentur voluntariae oblationes, quae fiunt á fidelibus gratia Sacerdotum in suscipiendis quibusdam Sacramentis, aut sacramentalibus, item necessariae oblationes, quae vel lege, vel longa consuetudine inductae fuerint, veluti in sepulturis, et aliis hujusce generis causis, cap. 10., et 42. de simonia; quamquam tamen in hac re caverint Pontifices, ne, dum nimia sollicitudo de oblationibus habetur, in simoniae vitium incidatur, cap. 8. 9. 16., et 29. eod. tit. Hinc aliquando certis suadentibus causis opportunum fuit quidquam indulgere, ita tamen ut continerentur agentes intra certos fines, ne plus aequo provecti turpi avaritiae cedant. Remissius agendum visum est gratia illorum administrorum, quibus exhibendis, aut quorum Ecclesiis tuendis impares, aut vix pares redditus essent, in his enim locum habet divinum praeceptum et alendis administris sacrorum, et de conferendis iis, quae pertinent ad honorem, et decus Ecclesiarum. Severius agendum visum fuit cum iis, qui jam redditibus ecclesiasticis affluerint, ne veluti pretium sacrorum oblationes dari viderentur, quae non tenderent in alendos ministros, et fovendas Ecclesias. Huc pertinet, quod, prudentissime definivit Concilium Tridentinum in cap. 1. sess. 21. de Reform., ubi postquam statutum est, nihil pro collatione quarumcumque ordinum, etiam clericalis, tonsurae, nec pro literis dimissoriis, ac testimonialibus, nec pro sigillo, nec alia quacumque de causa etiam sponte oblatum ab Episcopis, et aliis ordinum collatoribus, aut eorum ministris accipiendum esse, cautum legimus, ut Notarii in iis tantum locis, in quibus non viget laudabilis consuetudo nihil accipiendi, pro singulis literis dimissoriis, aut testimonialibus, decimam tantum unius aurei partem accipere possint; dummodo eis nullum salarium sit constitutum pro officio exercendo, nec Episcopo ex Notarii commodis aliquod emolumentum ex eisdem ordinum collationibus directe, vel indirecte provenire possit. Jamdiu veteres canones prohibuerant, ne ministri Episcoporum, ipsi etiam Notarii aliquid caperent occasione ordinationis, can. 4. caus. 1. quaest. 2., cap. 1. de simonia, quod fundamentum habet in sacris literis, in quibus Giezi Elisaei puer lepra percussus est, quod dona accepisset á Naaman Syro ab Elisaeo lepra mundato, can. 11. 14. 16., et 23. caus. I. quaest. 1., juxta illud quod legitur in cap. 2. libri 4. Regum. Ut ergo omnis simonia á viris ecclesiasticis in hoc genere abesset, Patres Tridentini vetuerunt generaliter, ne quidquam á Notariis Episcoporum occasione ordinationis adciperetur. Tantum exceptionem adjecerunt,

non laudantes, sed permittentes, eamdemque certis finibus coercentes, ubi Notarii Episcopales salario destituti essent, forte ex inopia mensarum, uti vocant, Episcopalium; his enim cum alimenta ex oblationibus danda essent, visum fuit certa ratione occurrendum. Simile exemplum est in eodem Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. cap. 14., ubi postquam Tridentini Patres detestati sunt nonnullas consuetudines, quibus simoniacae labis suspicio inerat, quasdam tamen arbitrio Episcopi probandas reliquerunt, quae laudabiles viderentur in admissionibus Canonicorum ad praebendas; qualis ex. gr. foret, si moribus receptum probaretur, ut praebendam adeptus aliquid donaret ad Ecclesie cultum, et ornamentum. Habet in speciem potius exercendae obligationis, quae Beneficiariis imminet ex primogenia institutione beneficiorum, quam simoniacae praestationis. Cum enim ex redditibus beneficiorum portio quaedam impendenda sit in Ecclesias sartas, tectasque tuendas, non improbabile est, admoneri initio praebendarum adquisitores, ut factu suo addiscere incipiant, redditus praebendarum in Ecclesiae etiam commodum esse convertendos. Scio quidem, nonnullos ex Interpretibus extitisse, qui priori memorato Tridentino decreto in cap. 1. sess. 21. non obtemperantes graviter quidem delinquere tradiderunt, et reos fieri insignis inobedientiae, interea tamen simoniacos proprie dici non posse, nec poenis simoniacorum teneri; quemadmodum etiam tradiderunt, simoniacum non esse Episcopum, qui procurationes in pecunia numerata exigat, licet adversus canonum sanctiones delinquere adfirmarent, argumento capituli 1. in fine, et capituli 2. de censibus in 6. Verum si quis consideret verba ipsa Tridentini decreti, ubi abusus illi, et corruptelae dicuntur *simoniacae pravitati faventes*, ubi etiam inobedientes *poenas a jure inflictas ipso facto incurrere* constituitur, statim intelliget, tanquam simoniacos habendos esse, cum adversus inobedientiae simplicis reos nulla sit certa in jure inflicta poena, quae ipso facto incurratur; siquidem inobedientiae crimen admodum generale est; et quoniam in omni delictorum genere admittitur, non aequali in omnibus fuit poena damnandum.

Ex parte legis, quae simoniam prohibet, tradunt Pragmatici, aliam esse simoniae speciem, quae divino ipso jure damnatur, quod ajunt evenire in commercio rerum mere sacrarum, ac spiritualium; aliam, quae tantum ecclesiastico jure improbatur, quemadmodum evenire dicunt in pensionibus ecclesiasticis, aut in juribus alimentorum a Monasteriis petendorum ex causa monasticae professionis. Ego sane haec discrimina

facile agnovero, quotiescumque nomine juris ecclesiastici illud intelligatur, quod fundamentum habet in jure ipso divino, non vero quoties intelligatur illud, quod mère positivam constitutionem praeseferat, et quae per ecclesiasticas potestates possit eodem modo abrogari, quo fuit constituta. Siquidem censeo simoniae omnis prohibitionem, illius etiam, quae in obtinendis pensionibus, aut monasticis alimentis admittitur, ex jure ipso divino, immo et ex ipsa rerum, de quibus agitur, natura derivare. Quod ut explicetur, observandum est, divina praecepta alia esse adeo perpetua, certa, et humano cuicumque actui accommodata, ut nullam interpretationem desiderent; alia vero in genere quidem suo constituta, adhuc tamen late admodum patientia ita, ut sine speciali designatione Ecclesiae, ad quam spectat divina oracula interpretari, tuto definire privatus quisquam nequeat species omnes ad unam usque, in quibus obligent; cujusmodi indicari potest praeceptum jejunii, orationum, et alia bene multa. Itaque venditio rerum mere sacrarum simoniaca semper habebitur divino jure adeo certo, ut nulla ratio subducere quemquam á á generali, et certissima regula possit. At venditio temporalium rerum, quae á sacris pendent, sacrisve junguntur, uti sunt pensiones, item venditio illorum, quae á religiosa administratione, vel religioso officio profluunt, uti sunt jura alimentorum in Monasteriis, generalibus quidem prohibetur divinis regulis, quae suadent, neminem ita in re ecclesiastica, aut religiosa posse versari, resque eadem ita tractare, quasi res in vulgari commercio positas; verum interea quis denegabit Ecclesiae, quominus in certis causarum adjunctis disciplinam paulisper relaxet, seu ex Dei mente non obtinere declaret, non quidem probando factum illorum, qui vellent res religiosas commerciis subjicere, quod idem esset, ac divinas regulas subvertere, sed probando factum illorum, qui certas res temporales occasione rerum religiosarum conferrent causa quorumdam singularium adjunctorum extra cujuscumque commercii causam, ita suadente ipsa rerum religiosarum utilitate? Quid enim ut exempla proferam, si Monasterium inops admodum sit, neque alias sanctimonialibus professis occurri posset, quam certarum dotium collatione facta á professuris? Quid si verosimilis capiatur conjectura, futurum, ut Monasterium, licet sufficientibus redditibus non destitutum, alendis sanctimonialibus aliquando impar evadat, nisi identidem subsidiis augeatur? Sunt haec prudentissima argumenta, quibus utitur Benedictus XIV. in libr. 11. cap. 6. de Synodo Dioecesana, ut demonstret, hodie simoniam

non admitti ex dispensatione Ecclesiae in monialium receptione, utut certa dos conferri soleat, adferens in hanc rem doctrinam S. Thomae in 2. 2. quaest. 3. ad 4. ita scribentis: *Pro ingressu Monasterii licet aliquid exigere, vel accipere, quasi pretium; licet tamen, si Monasterium sit tenue, quod non sufficiat ad tot personas nutriendas, gratis quidem ingressum Monasterii exhibere; sed accipere aliquid pro victu personae, quae in Monasterio fuerit recipienda, si ad hoc non sufficiant Monasterii opes.* Quod sane tanto facilius in monialibus eisdem ex consuetudine non improbata obtinuit, quanto asperior videtur monialium conditio, utpote quas minime decet é claustris exire suis necessitatibus consulturas; proptereaque perraro id receptum scimus in Monachis, nunquam in Clericis, quia Monachis alia ratione occurri potest; Clerici autem sacra officia peragentes, si casu quodam bonis destituantur, jure ad primigeniam decimarum, oblationumve petitionem devenient, Deó praecipiente fidelibus, ut sacros ipsi administros exhibeant. Hoc ego sensu intelligo Ecclesiae praecepta, modo simoniae vitio quasdam pactiones notantis, modo ab eodem vitio absolventis, dum nimirum explicat certas rationes, et causas, in quibus generale divinum jus locum habeat, vel non habeat. Itaque quoties gravis emergat causa, quae non ex avaritia oriatur, non ex voluntate commercium agendi de juribus ecclesiasticis, et religiosis, sed ex honestate, ex aequitate, ex necessaria providentia; ad superioris ecclesiastici officium pertinebit, aliquid de rigore juris remittere, seu quod idem est, declarare, simoniam locum in certis casibus non habere. Finge ex. gr. Clericum senio, vel aegrotatione confectum, qui diu Parochiale officium exercuerit, et Parochiale beneficium possederit, inde sentiens se oneri imparem esse, pactione adjecta de certa pensione sibi solvenda, velit beneficium resignare, auctoritate Sedis Apostolicae id eidem indulgetur, et quidem sine vitio simoniae, quod id ex fide bona procedat, et pensio sit non quasi pretium resignationis, sed quasi necessaria, et opportuna sustentatio illius, qui postquam diu de Ecclesia optime meruit, sine hac pensione necessariis vitae subsidiis destitueretur. Caeterum qui pensiones sine causis hujusce generis emeret, venderet, et in quoddam commercium adduceret, vererer ego, ne dispensationem cujuscumque superioris auctoritate inanem haberet, quasi sine causa impetratam; quidquid in contrarium nonnulli dicere, et certis argumentis demonstrare contendant, uti notat Fagnanus ad Capitulum *Cum pridem* de pactis, num. 64., et sequentibus, ita subjiciens num. 71: *Hae sunt*

rationes, quae potissimum adferuntur pro dicta opinione, si tamen opinio, et non error, dicenda sit, ut verbis utar Turrecremata. Fingatur ex. gratia, Monasterium inops esse, et alendis monachis, vel monialibus impar. Si quaedam á professuris ad sublevandas Monasterii necessitates conferantur, simonia non erit; actus enim ille non tam ex honestate, quam ex necessaria causa fit; at si tale sit Monasterium, quod par sit alendis monachis, áut sanctimonialibus, simonia sane admittetur; cum nulla indicari possit probabilis, largitionis causa, quam admissio ipsa in Monasterium. Neque enim obstat his tantum positiva quaedam lex; secus dicendum foret, posse consuetudine hujusmodi dationes, et pacta probari, quod tamen damnavit Lateranense Concilium in cap. 40. de simonia. Erunt haec sane á Praelatis Ecclesiae apprime consideranda; nam si ex. gr. quo majores sunt Monasterii redditus, eo major oblatio reposceretur, quis hanc conventionem á simoniae crimine liberaret, quam non Monasterii necessitas licitam reddere potest, et quam repensationem quamdam esse juris alimentorum á professuro in Monasterio habendorum nemo non videt? Neque vero mihi placet doctrina illorum, qui tradunt, inspecta professionis natura nullam simoniam admitti, exemplo dotis, quae sine simoniae vitio datur in contractu matrimonii, quod Sacramentum est; quod exemplum accommodatissimum esse putant, quia in professione religiosa quoddam spirituale conjugium constituerunt. Si haec subsistant, cur non aeque admittent, solo jure positivo humano prohibitum, ne Episcopi dum ad Episcopatum adsumuntur, aliquid conferant etiam inito pacto, quando sciunt in Episcopatu quoddam spirituale iniri conjugium juxta doctrinam Innocentii III. in cap. 2. de translat. Episc? Cur tanta sollicitudo Ecclesiae in damnandis sanctimonialium collationibus, adeo, ut quaecumque etiam consuetudo improbetur, dicto cap. 40. de simonia, quando nunquam Ecclesia quidquam constituere potuit, ac debuit, ne dotes á nupturis puellis constituantur? Inest quidem matrimonio Sacramenti dignitas, sed haec contractui sanctificando accedit; propterea que dos nubentis natura sua confertur in onera familiaria, quae conjugii contractus, non Sacramentum induxit. At religiosa professio principalis ipsa est, quae quoniam professum perpetuo addicit Monasterio, ita eumdem securum reddit de alimentis in Monasterio percipiendis; atque ob hanc causam prudentissime statuit Tridentinum Concilium in ses. 25. de Regular. cap. 3., ne plures moniales in Coenobiis admittantur, quam ferant Monasterii redditus, aut obventio-

nes, quae sane cautio opportuna videbatur ad avertendos praetextus dotium conferendarum in fraudem legis.

Poenae adversus simoniacos non eaedem et omni tempore, et in unaquaque specie indictae fuerunt. Quum mentalis simonia est, poenis ecclesiasticis in foro externo nullus est locus, quamquam gravissime á Deo atrocis criminis vindice sint exspectandae, cap. 34., et ult. de simonia. Quum vero realis simonia est, distinguere oportet, an crimen in occulto delitescat, an in judicium deductum fuerit, ac juxta formam judicii comprobatum. Si in occulto delitescat, nihilominus habebunt locum poenae illae, quae ipso jure dicuntur inflictae, id est, vi ac potestate legis, sine ullo judicis ministerio. Si in judicium deductum fuerit, ac comprobatum, praeter poenas potestate juris indictas, certae supersunt agendae apud judicem partes, quibus juris praeceptiones ipse gravi officio suo exequatur. Ex poenis, quae ipso jure infliguntur, seu vi ac potestate legis, quaeque locum habent, sive occultum sit, sive publicum crimen, est imprimis, ut gesta simoniaca tanquam irrita habeantur, ex. gr. Sacramenti collatio non sortiatur effectum in ea parte, qua spiritualis jurisdictio, ac facultas exercendi ordinis ex Sacramento rite collato adquireretur; irrita ex omni parte sit electio, praesentatio, institutio in beneficiis, in quibus propterea nullum omnino jus adquirit electus, praesentatus, institutus, nec legitimam fructuum beneficiariorum administrationem, can. 1. caus. 8. quaest. 3. Exceptio est in simoniaca religiosa professione, quae semper professum obligat, ne simoniacus causa sui criminis onere semel imposito liberetur; tantum simoniaci odio cautum est, ut cum crimen in judicium deductum fuerit, ac probatum, ille sit austeriori disciplinae in arctiore Monasterio subjiciendus, cap. 9. 25. 30., et 40. de simonia. Altera poena ipso jure inflicta est nota infamiae, l. 31. in fine cod. de Episc., et Cler., can. 8. 9. 10. 99. 100. 124. caus. 1. quaest. 1., can. 2. 3. caus. 1. quaest. 3., can. 4. caus. 15. quaest. 3., cap. 17. de simonia. Quamobrem ex canonum disciplina simoniacum irregularem esse statuitur, seu minus idoneum ad suscipiendos quoscumque ordines, beneficia, et officia, can. 5. dist. 24., can. 3. caus. 7. quaest. 1., cap. 2. de statu Monach., cap. 21. de accusation., cap. 35., et 37. de simonia. Nemini sane negotium facessat canon 3. caus. 1. quaest. 3., ubi videtur tantum adversus simoniacum statui, ut *ab Ecclesiae officio suspendatur*; etenim hac formula *suspensionis* de regularitate intelligenda est, ut cum aliis canonibus consonet; praesertim quod apud veteres nondum

prodierat adeo aperta ea distinctio censurarum, et poenarum, qualis decimo tertio saeculo recipi coepit, quemadmodum in fine hujus tractationis observabitur. Immo potest illa suspensio intelligi de depositione, quae solet subsequi irregularitatem, quemadmodum apud veteres in usu erat haec formula, juxta quam qui generaliter suspendi ab Ecclesiae officio dicebatur, is erat ab officio deponendus, ut infra etiam adnotandum erit, ubi agetur de sententia depositionis, argumento canonis 3. caus. 1. quaest. 5., ubi depositio, et suspensio promiscue sumuntur. Grassabatur temporibus Gregorii VII., qui auctor est illius canonis, simoniae vitium; et quando ob delinquentium numerum simoniaci irregularitatem ipso jure, et ex sententia canonum inflictam contemnebant, voluit prudentissimus Pontifex, ut illi sententia judicis ab officiis Ecclesiae segregarentur, in quo nihil aliud statuebatur, quam ut canones irregularitatem incidentes executioni demandarentur. Revera etiam suspendendus erat ab officiis Ecclesiae, quicumque esset de simonia accusatus, aut suspectus, licet crimen necdum probatum fuisset, can. 14. caus. 2. quaest. 5., cap. 4., et 5. de simoni, nec verosimile est, postea convictum de simonia, aut confessum non ulteriore poena damnari. Simili modo interpretari oportet capitulum 19. de simonia, ubi Abbas, et Monachi simoniaci suspendendi dicuntur ab officii executione; neque enim suspensio illa tempore circumscribitur, quando definitur, Abbatem simoniacum esse in aliud Monasterium transferendum ad agendam poenitentiam, ac propterea nomine suspensionis in eo rescripto vera, et propria depositio intelligitur; quod magis, magisque comprobatur ex cap. 30. eod. tit., ubi aperte definitur, in crimine simoniae per accusationem in judicium deducto, canonicae severitatis exercendam esse ultionem, quamquam si ab inquisitione judicium coeperit, sola sit indicenda suspensio á sacrorum ordinum executione, donec impleta fuerit gravis poenitentia, idque ex humanitate quadam, et indulgentia singulari ob magnam delinquentium multitudinem. Notatu dignum est, verba illa capituli 19. de simonia *ab officii executione suspendens*, non haberi in 2. Collectione Decretalium in cap. 1. de simonia, quorum loco ista leguntur *ab officio Sacerdotali suspendas.* Fateor tamen, hodie aliud videri Pragmaticis numero pluribus, qui poenam hanc irregularitatem moribus abolitam esse scripserunt. Caeterum profluxit recens ista traditio ex prava interpretatione extravagantis 2. de simonia int. commun. in qua cum poenae adversus simoniacos latae recenseantur, de irregularitate factam mentionem ex-

pressam non invenerunt. Ego sane nihil novi in hac parte constitutam fuisse video, cum ibidem expresse legatur, veterem canonum censuram confirmari, ac renovari. Tertia poena ipso jure indicta est, ut simoniacus subjaceat poenae excommunicationis, á qua non nisi á Romano Pontifice, praeterquam in mortis articulo, absolvi valeat, can. 12. 22. caus. 1. quaest. 1., cap. 38. de simon., dicta extravag. in vers. *Statuentes* Excipe casum, quo aut Capitulum, aut Monasterium simoniam admitteret; etenim Capitula, aut Monasteria poena tantum suspensionis coercentur, extrav. 1. de simon. int. comm., item casum, quo Episcopus Clericum ordinaturus sine titulo promiserit, se annuam pensionem quasi tituli loco daturum, et deinde pactus fuerit, non aliter se devenire ad ordinationem velle, quam si pensio ab ordinato non exigatur, quemadmodum intelligo capitulum 45. de simonia, in qua specie ordinator á collatione, praesentator ab executione ordinum per triennium, et ordinatus ab ordine sic suscepto, donec á Sede Apostolica dispensatio obtineatur, suspensionem incurrunt. Quod si in judicium deductum fuerit simoniae crimen, judicis partes eae potissimum erunt, ut interea reum de simonia suspectum ab officio, beneficio, et ordinis suscepti executione suspendat, cap. 4., et 5. de simonia; convictum autem, aut quomodocumque damnatum á gradu suo deponat, ad restitutionem perceptorum beneficii fructuum adigat, eisque poenis reum obnoxium esse pronuntiet, quas modo diximus ex jure imminere; nam modo dicitur simoniacus carere ecclesiastica dignitate, can. 5. dist. 24., can. 9., et 10. caus. 1. quaest. 1., can. 4. caus. 15. quaest. 3., cap. 20. de simonia, modo subjacere periculo proprii gradus, can. 8. 99. 124. caus. 1. quaest. 1., can. 1. caus. 8. quaest. 3., modo cadere á Sacerdotio, can. 2. caus. 1. quaest. 7., modo deponi, can. 100. caus. 1. quaest. 1., can. 3. 33. caus. 7. quaest. 1., cap. 2. de confessis, cap. 2. 11., et 13. de simonia, modo perpetua mulctari damnatione, can. 2. caus. 1. quaest. 3.; modo recipientem sacra ad sacros ordines non ascendere, et concedentem suspensione á potestate, seu, quod in proposito idem est, depositione mulctari; unde Tridentinum Concilium in cap. 18. sess. 24. de Reform., postquam examinatores Synodales aliquid occasione examinis recipientes simoniacos esse declaravit, adjecit, non posse eos á simonia absolvi, nisi dimissis beneficiis, quae quomodocumque etiam antea obtinebant, et ad alia in posterum inhabiles reddi. Item pro qualitate adjunctorum ulterius procedere judex poterit, jubendo ex. gr., ut simoniacus in Monasterio detrudatur, can. 7.

caus. 1. quaest. 1., vel ut accepti duplum, aut quadruplum luat, can. 7. dist. 18., can. 26. caus. 1. quaest. 7., cap. 41. in fine de simonia. Ex his facile intelligitur, quare Praelatis, qui aliquando simoniam admiserant, sacrorum ordinum collatione interdictum fuerit, cum decretum sciamus, effectu suo carere sacram ordinationem, qui, utut non simoniacae, á simoniacis tamen facta fuerit, vix, et ex quadam dispensatione ad officia admissis ordinatis, quae á simoniaco ex ignorantia ordines susceperunt, can. 108., et 109. caus. 1. quaest. 1.

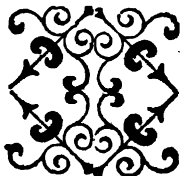
Quoniam vero á tribus personarum generibus admitti simonia potest, primum ab eo, qui rem spiritualem tradit, secundo ab eo, qui rem spiritualem accipit, tertio ab extraneis, jure quaeritur, an memoratae poenae locum habeant, etiam si non omnes criminis conscii fuerint, sed unus ex ipsis ignovaverit? Quid enim, si extraneus quisquam ignorante Clerico beneficium suscepturo aliquid donet Praelato? Quid, si beneficium suscepturus aliquid donet extraneo, ut probum Praelatum facilem concedendo beneficio reddat? Distinguere oportet inter poenam, qua gesta per simoniam irrita fiunt, et alias poenas, quae vel vergunt in spirituale animae detrimentum, vel turpem notam inurunt. Si de poena quaeratur, qua quod gestum est per simoniam, irritum fit, ista nihilominus locum inveniet, non quasi poena adversus ignorantem lata, sed quasi vitium intime adhaerens gestis, quod propterea gesta ipsa deturpat, et evertit, can. 3. caus. 1. quaest. 5. Hinc innoxius salubre consilium capiet, quo statim ac alienum dolum compertum habuit, beneficium, quod ex aliena simonia suscepit, sponte dimittat, spe concepta, futurum, ut nova collatione dimissum beneficium consequatur, can. 1. caus. 1. quaest. 5., cap. 59. de electione, cap. 26. de simonia. Excipe tamen casum, quo pecunia ab extraneo daretur in fraudem beneficiarii, non ad eum finem ut quis beneficium consequeretur, sed potius ut beneficio simoniace adepto non potiretur. Finge speciem. Clericus ad certum beneficium adspirans, cum conjiciat, collatorem beneficii velle beneficium conferre Titio, pecuniam tradit, ut beneficium Titio conferatur, non quidem animo Titio favendi, sed animo proclamandi simoniacam, ac propterea irritam collationem, ut deinde ipse beneficium consequatur. Valida tunc erit collatio, quemadmodum definivisse videtur Coelestinus III. in cap. 27. de simonia, quo etiam pertinet capitulum 33. eod. tit. in quo definitur, electum, qui Abbatiam ex aliena simonia susceperat, non quidem ex simonia á personis necessitudine conjunctis admissa, sed ab extraneis,

quorum respectu fraudis suspicio suboriri poterat, praesertim quod electus expresse prohibuerat, ne quidquam concederetur, rite Abbatia potiri. Idipsum evenire puto ea in specie, qua pactio inter duos extraneos inita fuisset, puta inter extraneum, et patronum nominantem, ignorante, aut repugnante eo, qui beneficium á probo Episcopo, et simoniae non conscio suscipit. Etenim hac in specie cum patronus cadat ab jure nominandi saltem pro ea vice, collatio beneficii censetur libere facta ab Episcopo gratia Clerici, ac si simoniaca pàtroni nominatio minime attendatur. Quod si agatur de poenis, quae vergant in spirituale animae detrimentum, qualis est excommunicatio, aut de poenis, quae turpem notam inurunt, qualis est infamia, et irregularitas; istae non habebunt locum respectu ignorantis, cum nemo innoxius ex alieno facto puniatur.

Ut dispensatio á poenis, quibus simoniaci subjacent in causis susceptorum ordinum, et beneficiorum, obtineretur, olim simoniaci consueverant ad Sedem Apostolicam confugere, can. 1., et 2. caus. 1. quaest. 5., unde paulatim factum est, ut dispensandi facultas Episcopis auferretur, cap. 27., et 45. de simonia, extravag. 1., et 2. eod. tit. int. comm. Hinc hodie et dispensatio ab irregularitate, et dispensatio ab interdicto retinendi beneficii, vel exercendi officii sacri adnexi ordini á Sede Apostolica petenda est, sive in Romana Poenitentiaria, cum occultum est crimen, sive in Romana Dataria, cum est manifestum. Tantum duae species á sacris canonibus probantur, in quibus sufficiat Episcopi dispensatio. Prima est, cum Clericus non Praelaturam, sed simplex beneficium ignorans simoniam ab eligentibus, vel patronis admissam obtinuerit, can. 3. caus. 1. quaest. 5., cap. 59. de electione. Altera est singularis quoad irregularitatem, quam simoniacus contraxit. Si enim occultum crimen fuerit, poterit ab ea nota Episcopus dispensare juxta disciplinam in Concilio Tridentino probatam, sess. 24. de Reformat. cap. 6., non quidem ut beneficia per simoniam obtenta retineat Clericus, sed ut ad sacros ordines promoveatur, cum aliud sit, irregularitatis deleri notam, aliud, collationem, quae ab initio irrita fuerit, confirmari. Id tamen intellige dummodo in neutra specie conscius simoniae Episcopus ipse fuerit, argumento cap. 5. de Clericis conjugatis, et cap. 8. de tempor. ordinat.

Nonnulla adhuc observanda supersunt in crimine simoniae in judicium deducendo, quae sane singularia criminis odio statuta sunt, non tam ob ejusdem gravitatem, quam ut facilius, et pressius damnentur simoniaci, quorum fraudibus fieri solet, ne crimen in jure probetur. Tot,

tantaque suffragia idemtidem invenerunt simoniaci, ut vix sperandum esset, sacra ministeria gratis suscipi, aut conferri, quemadmodum fuit superius observandum. Atque hoc sensu in can. 27. caus. 1. quaest. 7. simoniaci dicuntur ***veluti primi, et praecipui haeretici ab omnibus fidelibus respuendi, et omnia crimina ad comparationem simoniacae haeresis, quasi pro nihilo reputari;*** quae verba licet non legantur inter monumenta Paschalis Papae, cui perperam tribuuntur, tamen usurpata fuerunt ab Innocentio III. in cap. 32. de simonia. Igitur primum obtinet, ut unusquisque teneatur simoniacos denuntiare, extravag. 2. in fine de simon. int. comm. Deinde obtinet, ut etiam infames, non tamen haeretici, accusare de eo crimine possint, servi etiam adversus dominum, monachi adversus Abbatem, parochiani adversus Parochum sine discrimine admittantur, nec alia accusato prodesse possit exceptio, nisi quod accusator animo calumniandi ad judicium venerit, cap. 3. 7. 31. de simonia, immo et admittatur conscius, et consors criminis ad denuntiandum proposita spe veniae facilioris, can. 2. dist. 79. dicta extravag. 2., argumento can. 22. caus. 6. quaest. 1. in fine. Praeterea quod de accusatoribus dicitur, idipsum statutum de testibus fuit, omnibus etiam gravium criminum reis admissis, nisi de calumnia suspecti sint, cap. 3. 32. de simon., aut nisi ejusdem, de quo testificantur, criminis rei esse probentur, cap. 10. de testibus. Insuper non requiritur, ut probationes liquidae omnino, ac manifestae sint, sed sufficiunt certa signa, quae prudentis judicis animum movere possint, cap. 6., et 13. de simon. Quoniam vero in hoc judicio quod mere ecclesiasticum est, et civiliter, et criminaliter agi potest, civiliter ad arcendum beneficiarum ab administratione, criminaliter ad simoniacum á beneficio, et ordine deponendum, notandum est, hunc juris rigorem habere tantum locum, cum civiliter agitur; nam si criminaliter ad poenam depositionis agatur, ob majorem poenae asperitatem, ordinarie servandae sunt judiciorum regulae, ac solemnitates, dicto cap. 32. de simonia.

CAPUT III.

De spreto cultu Sanctorum.

Huc referendus est titulus 45. libr. 3.

DOGMA est Catholicae fidei, singulari cultu in Ecclesia prosequendos esse, quorum animae justae in coelesti Patria cum Christo feliciter regnant, non sane quod in hac parte Christiana pietas veterum gentium apotheosim imitata fuerit, cujus vi nonnullis, quos vel Semideos, vel Semones, quasi semi homines appellabant, divini honores decernebantur; semper enim Ecclesia docuit, et unum esse Deum. et non nisi unum uti Deum esse colendum; sed quod divinae gloriae participes illi sint, et possint apud Deum pro nobis adhuc peregrinis, et militantibus intercedere, Concil. Triden. sess. 25. in decreto de invocatione Sanctorum. Primis Ecclesiae saeculis apud fideles coli consueverunt post B. Mariam, cui sane tanquam Deiparae singulare obsequium debebatur, ii omnes, quorum in sacris literis probata vita constantissime fuit, inter caeteros Joannes Praecursor; atque iis statim accesserunt, quotquot fuerunt martyrii gloria illustres, ac prae primis Apostoli universi, ac viri Apostolici, qualis erat Protomartyr Stephanus, qui post Christum, ac pro Christo obierunt. Martyrum erant tria veluti genera, quorum alii Professores, alii Confessores, alii generali nomine Martyres appellabantur. Professores vocabantur, qui non interpellati se palam Christianos asserebant, sponte sese suppliciis offerentes. Confessorum nomine donabantur ii, qui interpellati Christianos se constanti animo dixerant, et mortem pro Christi fide oppetierant. Martyres generali nomine dicebantur ii, qui atroces quidem perpessi fuerant pro Christo cruciatus, á quibus tamen superstites evaserunt, vita deinde functi, dum pace Ecclesia frueretur; atque de hoc Martyrum genere frequentissima mentio est apud S. Cyprianum. Praeterea Martyres cujuscumque generis essent, modo dicebantur *designati*, contra quos scilicet lata fuerat sententia, nondum executioni mandata; modo *consummati*, seu *coronati*, qui gloriose pro

Christo occubuerant; modo *vindicati*, quibus decreto Ecclesiae jam Martyrum cultus exhibebantur. Paulo recentior fuit cultus in Ecclesia praestitutus viris justis, qui non martyrio et fidem, et charitatem in Deum, sed insigni virtutum professione ad finem usque vitae exhibita testati sunt, quos Confessores posterior aetas appellavit, cap. un. de reliq., et ven. Sanct. Nimirum cultum istum publicum quarto primum saeculo inolevisse, eruditi viri tradiderunt; quo primum tempore orationes aliquot ita concipiebantur, ut earum formula dubia admodum videretur, an pro Sanctis illis Ecclesia oraret Deum, an potius Ecclesia pro fidelibus oraret, interposita eorumdem Sanctorum intercessione. Refert Innocentius III. in cap. 5. §. ult. de celebrat. Missar., *in secreta B. Leonis II.* juxta antiquiores codices ita orari in Ecclesia consuevisse: *Annue nobis, Domine, ut animae famuli tui Leonis haec prosit oblatio*, quando in recentibus illius temporis Sacramentariis immutata fuit orandi formula his verbis: *Annue nobis, quaesumus, Domine, ut intercessione B. Leonis haec nobis prosit oblatio.* Immo et subjicit Innocentius, *in plerisque orationibus contineri: prosit, vel proficiat huic Sancto, vel illi, talis oblatio ad gloriam, et honorem.* Has autem, et similes formulas ita interpretatur, ut *ad hoc prosit oblatio* Sanctis, *quod magis, ac magis á fidelibus glorificentur in terris, licet plerique reputent non indignum, Sanctorum gloriam usque ad judicium augmentari, et ideo Ecclesiam interim sane posse augmentum glorificationis eorum optare*; et concludit, forte his accommodari posse, quod tradebatur ab Augustino in can. 23. caus. 13. quaest. 2.

Duplici modo in hac re gravissime delinqui potest; primo, non colendo illos, qui coli ex mandato Ecclesiae debent; secundo, collendo illos, quos ecclesiastico judicio, aut probatione colendos esse non constat, can. 57., et 58. caus. 11. quaest. 3. Equidem quandoque contigit in aliquibus Ecclesiis, ut quidam colerentur, qui nedum colendi non erant, sed etiam damnandi; hinc refert Alexander III. in cap. 1. de reliq., et ven. Sanct., in quadam Ecclesia fuisse publice veneratum hominem *in potatione, et ebrietate occisum;* et Sulpitius Severus in libro de vita S. Martini Turonensis cap. 8. hoc factum describit: *Erat haud longe ab oppido proximus Monasterii locus, quem falsa hominum opinio velut consepultis ibi Martyribus sacraverat, nam et altare ibi á superioribus Episcopis constitutum habebatur. Sed Martinus non temere adhibens incertis fidem, ab his, qui majores natu erant, Presbyteris, vel Clericis*

flagitabat, sibi nomen Martyris, vel tempora passionis ostendi: grandi se scrupulo permoveri, quod nihil constans sibi majorum memoria tradidisset. Cum aliquandiu ergo à loco illo se abstinuisset, nec derogans Religioni, quia incertus erat, nec auctoritatem suam vulgo accommodans, ne superstitio convalesceret, quodam die paucis secum adhibitis fratribus ad locum pergit; deinde super sepulcrum ipsum adstans oravit ad Dominum, ut quis esset, vel cujus meritis sepultus, ostenderet. Tum conversus ad laevam vidit prope assistere umbram sordidam. trucem: imperat nomen meritumque, ut loqueretur: nomen edicit, de crimine confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil martyribus esse commune, cum illos gloria, se poena retineret. Mirum in modum vocem loquentis, qui aderant, audiebant, personam tamen non videbant: tum Martinus quid vidisset, exposuit, jussitque ex eo loco altare, quod ibi fuerat, submoveri, atque ita populum superstitionis illius absolvi errore. Verum Ecclesia perpetuo curavit, ut à templis hujus generis monumenta auferrentur, uti constat ex hoc facto S. Martini, item ex can. 26. de consecr. dist. 1., ac denique ex famigerato Gelasii decreto in cap 3. dist. 15., quo plurima apocrypha Martyrum acta damnata sunt. Caeterum absit, ut abeundum sit in aliorum excessus, qui et Martyrologia Latinorum, y Menologia Graecorum ita generaliter temnunt, ut in liscriminatim Martyres prope universos, quorum memoriam Ecclesia celebrat, aspernentur. Fuit jam ista temeritas Pseudosynodi Cordubensis anni 852., in qua damnatus fuit cultus Martyribus numero plurimis debitus, quod decretum à quibusdam Episcopis extorserat Tyrannus saeviens acerrime in Christianos. Ad hunc ausum deinde recentioribus saeculis accesit Onuphrius Panvinius, quem alii secuti sunt clamantes, acta veterum Martyrum scatere putidis mendis, et Ecclesiam incusantes, quod homines numero plurimos veluti Sanctos veneretur praetextu martyrii, qui fuerunt pudendis criminibus inquinati, et potius in poenam scelerum supremo supplicio afflicti, quam ob fidei Christianae professionem. Ajunt ipsi, verosimile non esse, tot Martyrum millia primis praesertim Ecclesiae saeculis defunctorum coli posse sive quod ex multis Christianae fidei cultoribus esse potuerint homines criminum etiam gravissimorum rei, non tam ob Christianae fidei professionem, quam ob corruptos mores ab ethnicis interfecti: addunt deinde, non omnes Romanos Principes tribus prioribus saeculis infensos adeo Christiano nomini fuisse, ut Christianos

ad necem usque insequerentur, laudantque in eam rem veluti clementissimos, Trajanum, Pium, Hadrianum, et Marcum Imperatores. Facile est ingenuo, prudentique viro his respondere. Etenim fateri quidem possumus, non omnes, quos tanquam Martyres Ecclesia colat, fuisse publica auctoritate morte damnatos: attamen omnes pasim ab aethnicis vexabantur, modo in exilium missi, modo coacti ad latitandum, modo clam á privatis interfecti; hos autem vetusta aetas etiam Martyres recte appellabat. Quod autem spectat causam martyrii, semper sollicita fuit Ecclesia, ut Pseudomartyres á veris Martyribus secerneret; neque flagitiosos Christianos homines Martyrum fastis adscripsit, etiam si fuissent ab aethnicis damnati. Tantum in Ecclesia tanquam Martyres haberi, et coli consueverunt, qui pro Christi fide, non in poenam scelerum, sanguinem effuderunt. Hinc constantissima semper fuit disciplina Ecclesiae, quae uti cavit, ne vere sanctorum animas non coleremus, ita praecepit, ut á cultu illarum abstineremus, quas in Beatorum numero Ecclesia ipsa prudenti judicio non adscripsisset. Haec porro definitio pendebat olim ab Episcopali judicio, qui in Synodis una cum Clericis suis causam examinabant, ac probabant. Immo et mos erat, caeteroqui singularis, in Africana Ecclesia, ut judicio Primatis de consilio Suffraganeorum pronuntiatum ea definitio reservaretur, uti deducitur ex Augustino in Breviculo collationum cum Donatistis, collatione 3. cap. 13. Post Episcopalem definitionem Sanctus quisquam tantum in Dioecesi colebatur, tum demum ad alias Dioeceses, aut Provincias cultu traducto, cum per encyclicas aliae Ecclesiae de judicio Episcopi factae fuissent certiores, judiciumque ipsum probavissent. Praecipua autem habebatur ratio Pontificis Maximi, ad quem acta Episcoporum aliquando referebantur, ut statim ac ab eo etiam probarentur, in universa Ecclesia cultus celebraretur. Ex quo liquet, jam tum agnitum fuisse duplex Beatorum genus, quorum aliqui tales habebantur in una tantum, aut altera Ecclesia, nimirum post judicium unius, aut alterius Episcopi, aliqui tales habebantur ubicumque in Ecclesia universa, nimirum post judicium Pontificis Maximi omnibus Ecclesiis propositum, et probatum. Paulatim factum est, ut reservaretur Pontifici Maximo facultas decernendi sacrum cultum, non solum in universis, sed etiam in singularibus Ecclesiis, quod jam obtinuisse temporibus Alexandri III. perspicue constat ex cap. 1. de reliq., et ven. Sanct., quod et confirmavit Innocentius III. in cap. 2. eod. tit. Et quidem Pontifices Maximi reservationis initio in

Synodis eas causas absolvebant, aut extra Synodum, convocatis ad id viris dignitate, ac prudentia illustribus, quorum consilio, et suffragio definitio fieret. A temporibus Sixti V. instituta anno 1587. Congregatione sacrorum Rituum obtinuit, ut in eadem res discuteretur, et Summi Pontificis auctoritate absolveretur.

Ordinatior exinde profluxit procedendi ratio in causa decernendi cultus, nimirum justorum hominum quatuor veluti gradus clarius distincti fuerunt: quorum singulis singularia nomina tribuerentur, *Servorum Dei, Venerabilium, Beatorum,* atque *Sanctorum.* Servi Dei proprie ex recente disciplina appellantur, qui cum publica sanctitatis fama obierunt: Venerabiles, quorum sanctitatis fama judiciali ratione comprobata est: Beati, quorum cultus Pontificio decreto nondum tamen supremo judicio permittitur, ac probatur, certis praestitutis neque excedendis modis, in aliqua Provincia, Dioecesi, Civitate, aut Religiosa familia deferendus: Sancti denique, quos supremo Papae judicio in universa Ecclesia colendos esse mandatur, unde discreta fuit Beatificatio, ut loquuntur nostri, á Canonizatione, siquidem Beatificatio est actus, quo Pontifex Maximus Beatorum titulo decorat justorum animas, indulgens certis locis, aut collegiis, ut illas cultu Beatis debito prosequantur; Canonizatio autem est actus Pontificis Maximi, sententia definitiva pronuntiantis, justorum quorumdam animas cum Christo regnare, proptereaque jubentis, ut caedem in tota Ecclesia cultu Sanctis debito colantur, dicta Canonizatio, quasi adscriptio in canonem, sive in catalogum Sanctorum. Quis non videat in conspectu recentis hujus disciplinae, veterem illam, quae ab usu recessit, episcoporum declarationem, ac decreta, speciem quamdam habuisse Beatificationis, quae tum demum vires Canonizationis adsumeret, quum in Ecclesia universa, próbante, seu consentiente Pontifice Maximo, reciperetur?

Sive de Martyrum, sive de Confessorum causis agatur, regulariter hodie servatur, ut ad decretum vel Beatificationis, vel Canonizationis non procedatur, nisi primum constet, cultum illis á die obitus non fuisse delatum. Quod cum adparuerit, si de Confessoribus discussio fiat, de virtutibus defunctorum in gradu heroico, et de finali in illis perseverantia quaeritur, item de miraculis, seu signis naturae ordinem excedentibus, quibus liqueat, divino judicio Sanctitatem probari, cap. 52. de testibus; si de Martyribus, investigandum est de martyrio, et martyrii causa, item de miraculis; et quamquam necesse non sit, de virtutibus in gradu he-

roico exercitis quaerere, plurimum tamen juvat ad expediendam controversiam, quaestionem istam cum quaestione martyrii, et causae martyrii cumulare. Quoniam vero jure communi non definitur miraculorum numerus, dicto cap. 52. de testib., ideo receptum est, ut duo sufficiant, argumento cap. 40 de regul. jur. in 6., et l. 12. ff. de testib., nimirum duo ante Beatificationem, ut decretum Beatificationis rite feratur, duo item alia post Beatificationem, ut rite ad Canonizationem procedatur. Porro ne falsa miracula pro veris obtrudantur, prudentissime cavit Concilium Tridentinum, ne quisquam Episcopo inferior eadem publicet, aut probet; sed ut Episcopus eadem recognoscat, et adprobet, ad cujus potestatem pertinere decrevit, ut simul atque de iis aliquid compertum habuerit, adhibitis in consilium Theologis, et aliis piis viris ea faciat, quae veritati, et pietati consentanea judicaverit, sess. 25. in decreto de invocatione Sanctorum in fine. Dixi regulariter; sunt enim casus quidam excepti, quibus aliter ad Beatificationem, vel Canonizationem proceditur. Id contingit, cum alicui jamdiu vita functo, eo temporis spatio, quod hominum memoriam excedit, cultus publicus delatus est, vel cum docetur, cultum fuisse per aliquod tempus praestitum ex indulto Apostolico, aut sacrae Congregationis decreto executioni demandato, aut per Patrum, virorumque Sanctorum scripta; quibus in speciebus Ordinarius primum in causa cognoscere solet, coram quo si cultus ille adprobetur, confirmatur apud Apostolicam Sedem, et tum demum dicitur quasi aequipollens Beatificatio, postquam deinde ad Canonizationem ordinaria modo descripti judicii forma apud Sedem Apostolicam procedi valeat. Post tam grave judicium, praesertim Canonizationis, qui debitum vindicatis cultum denegaret, acerrimis puniretur poenis, qualis ex recentioribus Pontificiis constitutionibus sunt suspensio à divinis in Clericis, denegatio suffragii seu activi, ut vocant, seu passivi in Monachis, praeter alias extra ordinem infligendas, quae et in laicis locum habent pro delicti qualitate. Videatur in hanc rem constitutio 37. quae incipit: *Sanctissimus*, et constitutio 132. quae incipit: *Coelestis*, Urbani VIII.

Nonnulla hoc in loco adjicienda sunt de Sanctorum, Beatorumve reliquiis, sive quae spectant ad cultum earum, sive quae spectant ad earumdem translationem. Variae sunt dubitandi causae, ubi agitur de cultu reliquiis exhibendo. Imprimis enim constare aliquando potest de veritate reliquiae, non tamen constare eum esse Sanctis, vel Beatis adscriptum, cujus reliquia est. Deinde constare aliquando è converso potest, aliquem esse

Sanctum, vel Beatum, quin constet, certam reliquiam illius esse. Postremo constare aliquando potest, reliquiam esse viri Sancti, vel Beati, quin tamen constet de Sancti, vel Beati, nomine, patria, et qualitatibus universis in specie. Quoties constat de veritate reliquiae, nondum tamen Sanctorum, vel Beatorum fastis adscriptus est is, cujus esse reliquia dignoscitur, nemo audere debet eam publice exponere ad cultum, licet forte dicatur esse aut Servorum Dei, aut Venerabilium hominum, cap. 2. de reliq., et venerat. Sanct., immo etiam licet miracula per illam edita adparuerint, cap. 1. eod. tit. Statim ac enim hodie Canonizatio, ac Beatificatio Pontifici Maximo reservatur, eidem quoque Pontifice Maximo reservatur facultas concedendi cultum viris justis. Et quamquam Ordinarii locorum, uti notat Fagnanus ad dictum cap. 2. numero 10, possint recognoscere, et approbare miracula alicujus, qui martyrii fama, vel sanctitatis opinione celebris é vita migravit, tamen ne quid novum, ac inordinatum in re tam gravi committatur, juventur negotium instructum ad Sedem Apostolicam transmittere, ejusque responsum spectare. Atque ne singulari cuidam cultui reliquiis hujus generis praestando detur occasio, receptum est, ut cadavera mortuorum semel in tumulo deposita, quasi perpetua Sede, nequeant privata cujusquam auctoritate in alium locum transferri, quod jam olim vigebat ex legibus Romanorum, l. 8. ff. de relig., et summ. fun., l. 1., et 10. cod. eod. Hinc si causa quaedam translationis emergat, necessaria erit causae cognitio, et Episcopale decretum, can. 37. de cons. dist. 1., immo et requiritur auctoritas Romani Pontificis, si jam apud Sedem Apostolicam causa Canonizationis, aut Beatificationis fuerit instituta, quasi tunc Pontifex Maximus Episcopalem praevenisset jurisdictionem. Quando vero haec facultas seu ab Episcopo, seu Pontifice Maximo obtineatur, cavendum semper erit, ut translatio fiat sine strepitu, et pompa, januis Ecclesiae, vel Coemeterii clausis, ne ulla necdum debiti cultus occasio emergat. Quod si constet, aliquem esse Sanctum, sive Beatum, et novae inveniantur reliquiae, de quibus dubitari possit, an sint illius Sancti, vel Beati, non erunt istae colendae, priusquam constet, illas ipsas esse, quae revera Beato, vel Sancto viro adscribi valeant; atque ista causae cognitio regulariter ad Episcopos pertinet, can. 26. de cons. dist. 1. Concilio Tridentino in dicto decreto de invocatione Sanctorum sess. 25. Equidem in hoc judicio magna diligentia enitendum est, ne falsae reliquiae pro veris obtrudantur, non sane ut adeo scrupulosi simus, ut geometris tantum, seu evi-

dentibus argumentis utamur, sed ut caute admodum procedatur, et solida sint argumenta, atque apta ad movendum virum gravem, ac prudentem, qualia essent in antiquis etiam ea, quae maxime verosimilia sint, et urgentissimis conjecturis innitantur; agitur enim de rebus, quae non aliter, quam humano more custodiri possunt. Subjacent reliquiae translationibus, mutationibus capsarum, et variis formis, quibus modo hic, modo illic exponuntur. Literarum testimonia, quibus earum veritas probari potest, modo antiquitate delentur, modo ruinis, et incendiis. aut simili facto pereunt. Eam ob rem enitendum est, ut hinc non omittatur prudens sollicitudo, ne falsae reliquiae colantur, illinc non denegetur locus humanis probationibus, quae satis judicis animum instruere, se movere possunt, ne veris reliquiis cultus debitus subtrahatur. Scio, aliquando reliquiarum identitatem igne probatam fuisse, id est, ita, ut qui eas protulisset, per igneum transire teneretur, Concilio Caesaraugustano II. anni 592. can. 2. Verum haec uti erat disciplina quarumdam Ecclesiarum singularis, nec satis laudanda, ita ab usu recentioribus saeculis ubique exolevit; hodieque probationibus ordinariis fit locus, et tum demum cultus decernitur, cum sunt argumenta saltem moraliter certa. Recognitis Sanctorum, Beatorumve reliquiis, statim debitus cultus iis est exhibendus, servato modo cultus debiti Sanctis, et cultus debiti Beatis: id est, ita, ut Sanctorum reliquiae ubique statutis rationibus venerabiles habeantur, Beatorum autem juxta modum in decreto Beatificationis expressum, qui sane non est excedendus; atque ubi decretum non adpareret, juxta modum, quem fert vetus consuetudo. Porro si reliquiae sint insignes, vel integram partem praeseferant, in qua passus est martyr, debent in Ecclesia adservari. nec licet privatis eas extra Ecclesias custodire, nisi agatur de magnis Principibus, aut majoribus Ecclesiae Praelatis; minus insignes apud privatos pietatis causa adservari permissum est. Quod si constet reliquias vere esse Sancti alicujus, vel Beati, non tamen sciatur Sancti, Beative nomen, ac patria, atque universae in specie qualitates, jamdiu obtinuit, ut certum nomen Sancto, Beatove imponeretur, quos vulgo appellant *Sanctos baptizatos.* Nemo in hac re de mendacio Ecclesiam incuset; etenim ad mendacii cujuscumque vel levissimam suspicionem avertendam, consuevit Ecclesia Beatos hujus generis non singulari nomine donare, sed nomine, uti loquuntur Grammatici, appellativo. Sic olim dicti fuerunt Sancti quatuor *Coronati*, quorum nomen proprium ignorabatur; sic Sanctus *Adauc-*

tus dictus est, qui Felicem martyrem secutus est sponte, et in martyrio accessit. Sic etiam hodie aut Latinis, aut Graecis appellativis nominibus utimur, ad distinguendos veteres Sanctos veluti cum illos, Justum, Felicem, Pium, Fortunatum, Victórem, Theodòrum, Theophylum nominamus. Quod denique spectat ad translationem reliquiarum, sunt, qui putant, insignes Sanctorum reliquias in una Ecclesia semel collocatas, ne Episcopi quidem auctoritate posse ne donationis quidem causa extra illam Ecclesiam adsportari, et alio transferri, quasi id vetitum sit in extravag. un. de reb. Eccles. non alien. int. comm., ideoque Episcopos id facientes poenis in eadem extravagante expressis subjacere. Paulo aliter definire solent prudentissimi viri, quorum judicio improbaretur quidem Episcopi factum reliquias de una in alteram Ecclesiam transferentis, non enim tantis pignoribus, ac monumentis locupletatae, ornataeque Ecclesiae spoliandae sunt; caeterum non damnaretur Episcopus, nisi extraordinariis poenis judicio superioris definiendis, non poenis laudatae extravagantis, utpote quae ad hanc alienationis speciem nullo modo pertinere videtur. De reliquiis, quae in Ecclesiis non custodiuntur, sed privatorum devotioni concessae á singulis fidelibus detinentur, libertas unicuique inest, ut in quoscumque transferri á detinentibus possint, dummodo á venditione, aut quocumque commercii, et quaestus genere abstineatur, quemadmodum aperte sacris canonibus definitum est, cap. 2. de reliq., et vener. Sanctor., et jam veteres constituerant religiosi Imperatores in l. 3. cod. de sacrosanctis Ecclesiis.

CAPUT IV.

De spretu cultu Sacramentorum.

MENS mihi non est in hoc capite singula persequi, quibus potest in Sacramentis seu conferendis, seu suscipiendis peccari. Tantum singularia quaedam expendam, quae in subjectis Decretalium titulis improbantur, atque damnantur.

AD TITULOS

De Sacramentis non iterandis. libr. 1. tit. 16.
De reiterantibus Baptisma. libr. 5. tit. 9.
De Presbytero non baptizato. libr. 3. tit. 43.

JAMDIU definitum ab Ecclesia fuit, Sacramenta, quae characterem imprimunt, Baptismum, Confirmationem, et Ordinationem iterari non posse. De baptismate quidem antiquissimae fuerunt in Africana Ecclesia concertationes, non quod aliqui crederent, baptisma semel rite collatum iterari posse, aut debere, sed potius quod crederent, fidem in baptizante requiri, seu baptizatum ab haeretico vere baptizatum dici non posse. Verum et haec opinio, quae sanctos caeteroqui viros aliquando patronos habuit, fuit deinde ab Ecclesia damnata, quum cautum est, baptismum valere, quoties aqua ablutus Evangelicis verbis regeneratur ministerio ejus, qui intentionem habeat faciendi, quod facit Ecclesia, quisquis ille sit, qui baptizat, seu impius, seu haereticus, seu Paganus. Hinc jure optimo sacrilegi dicti fuerunt, qui aliquem ausi fuerint rebaptizare, aut qui se rebaptizari permiserint, can. 35. caus. 23. quaest. 5., poenaeque gravissimae in rebaptizatos inflictae, qualis est in Clericos depositionis á gradu, et generaliter in omnes poena irregularitatis sine spe indulgentiae, ac dispensationis, can. 65. dist. 50. can. 3. dist. 98., can. 10., et 21. in fine caus. 1. quaest. 7., quamquam aliquando in crimine occulto, et cum eo, quem excusabat aetas, atque intentio fraternae salutis, mitius actum fuerit, quemadmodum in specie capituli 2. de apostatis; quod adeo verum est, ut locum habeat etiam in infante, aut ignorante adulto, in quibus licet rebaptizatio culpae adscribi non possit, impedimento tamen est, ne ad ecclesiasticos ordines ascendant, nisi ex Ecclesiae dispensatione indulgentia fiat necessitate emergente, can. 117., et 118. de cons. dist. 4. Neque obstant canones 3., et 4. caus. 1. quaest. 4., utpote qui non de rebaptizatis, sed de iis, qui apud Donatistas baptisma perceperant, sunt intelligendi. Religiosi quoque Imperatores adversus rebaptizantes statuerunt, ut infames fierent, atque ultimo suppli-

cio percellerentur. Infamiae notam inustam fuisse, liquet ex l. 3. cod. de Apostatis. At de ultimi supplicii poena perspicua quidem videtur esse lex Honori, et Theodosii, qualis habetur in l. 2. cod. ne sanctum baptisma iteretur, his verbis concepta: *Si quis rebaptizare quemquam de ministris Catholicae sectae fuerit detectus, una cum eo, qui piaculare crimen commisit (si tamen criminis per aetatem capax sit) et hic, cui persuasum sit, ultimo supplicio percellatur;* verum si verba hujus legis exigantur ad fidem Theodosiani codicis, seu ad legem 6. cod. Theodos. eod. tit., forte nonnulla agnoscentur, ex quibus non satis constet, an poena adeo severa adversus rebaptizantes ab Honorio, et Theodosio indicta fuisset. Verba ejus legis haec sunt: *Nullus rebaptizandi scelus arripiat, nec eos, qui Orthodoxorum ritu fuerint initiati, caeno profanatarum religionum, haereticorumque sordibus polluere moliatur. Quod licet fidem metu severissimae interminationis à nullo penitus, ex quo interdictum est, fuisse commissum, tamen ut pravae mentis homines ab illicitis temperent, vel coacti, volumus renovari ut si quis rebaptizasse, ex quo lex lata est, quempiam de mysteriis catholicae sanctae fuerit detectus, una cum eo, qui piaculare crimen commisit, si tamen criminis per aetatem capax sit, cui persuasum sit, statuti prioris supplicio percellatur.* In conspectu hujus legis adparet, constitutionem ipsam latam esse non contra ministros Catholicos, qui aliquem rebaptizarent, sed contra haereticos, forte Eunomianos, aut Donatistas, qui Catholicum, et à Catholicis baptizatum rebaptizavissent, ut indicant priora legis verba, et suadent verba illa sequentia *quemquam de misteriis Catholicae sectae,* pro quibus perperam in codice Justinianeo legitur, *quemquam de ministris Catholicae sectae.* Deinde adparet, non *ultimo supplicio* percelli rebaptizantes, ut legitur in codice Justinianeo, sed *percelli statuti prioris supplicio,* cujus nomine venire non potest poena mortis, neque enim talis poena in aliis prioribus Imperatorum statutis, judicta deprehenditur, sed potius poena publicationis bonorum quemadmodum habetur in l. 4, et 5. cod. Theodos. ne sanctum baptisma iteretur. Quidquid tamen sit de hac Theodosiana lege, si ad sua autographa exigatur, postquam tamen generalis adparuit, et veluti de omnibus rebaptizantibus, et rebaptizatis scripta, item postquam adparuit indicere poenam ultimi supplici in codice Justinianeo, ex ejusdem codicis Justinianei auctoritate visa fuit, uti scripta ibidem est, executioni mandanda. Caeterum haec ipsa juris disciplina, hodie apud plures dicitur tantum recepta, ut locum ha-

beat adversus Judaeos, qui quaestus causa in pluribus Ecclesiis iterum conversionem fingentes baptizari se postulant; quod praeter leges ipsas Imperiales positum est, et in una tribunalium consuetudinem fundamentum habere coepit, et causas. At vero poenae istae asperrimae, seu ecclesiastici, seu civiles, meo judicio, locum non habent in specie iterati Sacramenti Confirmationis, aut Ordinis, seu quod in laudatis constitutionibus tantum iterati Baptismatis, non Confirmationis, non Ordinis mentio fia; seu quod gravissimis eisdem poenis occasionem dederit detestabilis singularis abusus, qui in iterando baptismate irrepserat, argumento l. 1., et sequentium cod. ne sanctum baptisma iteretur; quin negotium facessat can. 8. de consecr. distinct. 5., etenim in Concilio Cabilonensi II., ex cujus canone 27. ea verba deprompta sunt, desiderantur ea, quae apud Gratianum exhibentur á versiculo *Quia his* usque ad finem.

Non tamen censebitur iteratum baptisma quoties deprehendatur collatum ei, de quo dubitatur, an fuerit baptizatus, can. 110., et sequentibus de consecr. dist. 4. Qua in re ad avertendum pravae cujuscumque rebaptizationis periculum cautum est, ut in proposita specie baptisma sub conditione conferatur, cap. 2. de baptismo. Quid vero est, quod legitur in canone 52. caus. 1. quaest. 1? ibi: *Si quis per ignorantiam ordinatur, antequam baptizetur, debent ab eo baptizati iterum baptizari, et ipse ulterius non ordinetur. Sed Romanus Pontifex non hominem judicat, qui baptizat, sed Spiritum Dei subministrare gratiam baptismi, licet Paganus sit, qui baptizat.* Difficultatem auget, quod olim ante Romanam correctionem legebatur apud Gratianum in canone 50. subsequente his verbis: *Si quis Presbyter ordinatus deprehenderit, se non esse baptizatum, baptizetur, et ordinetur iterum, et omnes, quos prius baptizabit;* quamquam hodie postrema ista verba *et omnes, quos prius baptizavit* expuncta fuerint opera Correctorum Romanorum, quemadmodum etiam omissa fuerunt apud Gregorium IX. in cap. 1. de Presbyt. non baptiz. Duo sunt in conspectu horum monumentorum observatione digna. Primum est, quod dicitur, Presbyterum necdum baptizatum esse iterum post susceptum baptisma ordinandum; et quidem recte, propterea quod irrita omnino fuerit non baptizati ordinatio; de qua ne licet, risus fuerit dubitare Innocentius III., aut quicumque ex mandato Innocentii III. rescripta ejusdem Pontificis digerebat in cap. 2. de Presbyt. non baptiz., tamen conclusit in fine, iterandam esse ordina-

tionem. Alterum est, quod dicitur, baptizatos á Presbytero non baptizato fuisse rebaptizandos. Non est consistendum nobis in codice Gratiani, sed ad antiquiores collectores, quos Gratianus sequebatur, respiciendum. Ivo Carnotensis laudat dictum canonem 59. quasi deromptum *ex dictis Isidori Episcopi*, quae sane inscriptio designat, non Isidorum auctorem canonis esse, sed in canonem aliqua ex Isidoro derivata fuisse. In quodam Panormiae MS. Regii Taurinensi Athenaei haec habetur inscriptio: *Augustinus ad Fortunatum, ex dictis Isidori Episcopi*, et ad marginem alio charactere: *Ex dictis Isidori Episcopi*. Hinc facile colligo auctorem canonis eam composuisse sententiam, qualis recentioribus saeculis obtinuit, eamdemque ita compositam veteribus Patribus Augustino, et Isidoro tribuisse, quod apud Augustinum, et Isidorum nonnulla inveniretur, ex quibus ea disciplina Ecclesiae stabiliretur, can. 19. 21., et 36. de cons. dist. 1. Quod ut clarius expendatur, observandum est, veterem controversiam de recipiendo, vel non recipiendo haereticorum baptismate jam fuisse tertio saeculo definitam. Num vero et ii tamquam vere baptizati haberentur, qui á non baptizatis baptizati fuissent, perspicue nondum fuerat declaratum, argumento canonis 31. de cons. dist. 4. Recentioribus saeculis, prout res incideret, singularibus Pontificum Maximorum rescriptis definiri controversia coepit, libr. 5. Capitularium Francorum cap. 6., can. 24. de cons. dist. 4., et in ea definienda iidem Pontifices usi fuerunt de more monumentis veterum Patrum, prae caeteris Augustini, et Isidori, apud quos non uno in loco sermo ea de re institutus fuerat sub quadam dubitatione, quam deinde Pontifices Maximi submoverunt. Itaque in principio illius canonis exhibetur dubia mens Augustini, et Isidori; in fine vero explicatur germana Ecclesiae sententia, quum definitur, non esse baptizandos eos, quos Sacerdos non baptizatus baptizabisset, can. 23. de cons. dist. 4. Quod si aliqua subjicienda sunt de canone 60. caus. 1. quaest. 1., prout in veteribus Gratiani codicibus legebatur, item prout legitur apud Burchardum libr. 4. cap. 74., et apud Ivonem parte I. cap. 268., notandum est imprimis, falso Burchardum primum, deinde Ivonem adscripsisse canonem Compendiensi Concilio; immo et auctoritate ejus canonis jam apud veteres dubitandum est; unde apud Ivonem ad marginem ejusdem capitis in editione Frontonis haec adjecta fuerunt: *ad marginem codicis Regii vetustissima litera adscribitur, hic dubitatur*. Hinc et in prima collectione Decretalium, et apud Gregorium IX. in dicto cap. 1. de Pres-

byt. non baptiz. omissa fuerunt verba illa, *et omnes, quos prius baptizavit.* Ut verum fatear, canon istae derivatus videtur ex Poenitentiali Theodori Cantuariensis. Observo autem imprimis, Theodorum Cantuariensem vixisse eo tempore, quo nondum omnino definita fuerat controversia illa, an baptizatus diceretur, qui á non baptizato Sacramentum baptismatis suscepisset; ac propterea debuisse eum canonem in recentioribus collectionibus post definitionem controversiae reformari: deinde observo, adhuc tentari posse, Theodorum non sermonem instituisse de iterando baptismatis Sacramento, sed potius de iterandis baptismatis caeremoniis, quas rite implere non poterat necdum baptizatus. Id facile suadet scopus Theodori, qui agebat in poenitentiali suo non de Sacramento baptismatis, sed de ratione satisfaciendi Deo per poenitentiam; nemo autem ignorat, cathecumenos ante susceptum baptisma variis expiationibus eo tempore consuevisse purgari. Id praeterea suadet contextus verborum; nam in cap. 2. Poenitentialis apud Petitum ita legitur: *Presbyter fornicans, si postquam compertus fuerit, baptizaberit, iterum baptizentur illi, quos baptizavit. Si quis Presbyter ordinatus deprehendit se non esse baptizatum, baptizetur, et ordinetur iterum, et omnes, quos prius baptibavit.* Ex his liquet, Theodorum aeque voluisse baptizandos esse eos, qui á non baptizato, ac qui á peccatore baptizati fuissent. At aliter non possumus intelligere Theodorum de baptizatis á publico peccatore, quam ut crederet, esse illos novis caeremoniis expiandos, ne videatur Theodorus lapsus in haeresim jamdiu damnatam occasione Donatistarum, et Anabaptistarum. Igitur eodem modo commode Theodorum interpretabimur, ubi sermonem instituit de baptizatis á non baptizato. Qui plura desiderat, ea inveniet in meis adnotationibus in Gratianum ad laudatos canones 59., et 60. caus. 1. quaest. 1.

AD TITULOS

De Celebratione Missarum. libr. 3. tit. 41.
De Custodia Eucharistiae. libr. 3. tit. 44.

IN Sacrosancto Eucharistiae Sacramento duo singularia deprehendimus. Primum est, quod caeteris Sacramentis praestet dignitate sua, quum non solum gratiam in suscipientibus augeat, sed etiam in se con-

tineat ipsum gratiae auctorem Christum Dominum sub speciebus panis, et vini. Alterum est, quod non in solo usu, uti caetera Sacramenta, consistat, sed permaneat etiam ad fidelium cultum. Ex utroque profectum est, ut certae singulares regulae definirentur, quibus maximo cum decore conficeretur, administraretur, custodiretur. Non ego persequor hoc in loco, quae passim unusquisque in manualibus Ecclesiarum inveniet: tantum nonnulla attingam, quae in sacris canonibus exhibentur.

Prima observatio respicit loca, in quibus Sacra Eucharistia sit conficienda. Et quidem imprimis absit á viro religioso, ut quorumdam maleferiatorum hominum dictis, ne convicia dicam, subscribat, qui tradiderunt, Deum locis singularibus ad sacra peragenda designatis minime delectari, atque ubicumque rite offerri Sacrificia; quando scimus erecta in vetere lege ad id fuisse publica templa, celebratas etiam á Christo Domino solemnes dedicationes, sive Encaenia sacra, immo et ipsas gentes id in more habuisse, ut cultum suum Deo constructis ad id publicis, et á profano usu secretis aedibus testarentur. Id magis, magisque postulavit sacrae Eucharistiae dignitas, in qua cum ipsemet Christus Dominus et Sacerdos, et hostia sit, curandum maximopere est, ut omnia nitidius, et, quoad fieri possit, elegantius perficiantur. Et quanquam identidem, quum Christiana religio aethnicorum vexationibus subjaceret, á templorum magnificentia cessatum est, ubi tamen Ecclesia constanti pace potiri coepit, et cautum generaliter fuit, et perenni neque interrupta disciplina receptum est, ut non nisi publico in templo auctoritate Antistitum vel consecrato, vel. uti loquuntur, benedicto. Eucharistia conficeretur ad majorem magnae rei celebritatem. Triplicem habet partem haec observatio prior spectat Ecclesias publicas, posterior Oratoria privata, postrema altaria quae sive in publicis Ecclesiis, sive in privatis Oratoriis eriguntur, sive extra Ecclesias, et Oratoria circumferuntur, quae vulgo altaria portatilia appellant.

In erectis auctoritate Antistitum publicis templis, ut dignius eadem ad cultum Eucharistiae praepararentur, quaedam Sacramentalia adhibere perpetuo consueverunt. Nimirum veteres Episcopi dedicabant illa, seu consecrabant statis formulis, parietes etiam sacro chrismate liniendo. Id commode semper factum est, quousque aut unicum, aut pauca admodum essent templa: verum recentioribus saeculis ubi coeperunt divinae aedes multiplicari non solum in amplis Urbibus, sed in oppidis, vicis, ac pagis, aut minus commodum, aut minus opportunum visum fuit

singula solemniter dedicare. Optandum quidem fuit, ut saltem majora templa, veluti Cathedralia, Collegialia, Parochialia consecrarentur; sed ne in istis quidem consecratio semper fieri potuit; eam ob rem satis consultum est sacris officiis, si templa omnia benedicerentur. Emersit hinc distinctio, nescio quo primum saeculo, inter Ecclesias consecratas, et Ecclesias benedictas, et quando á consecratione cessatum ideo fuit, quia Episcopi, ad quos consecratio pertinet, praesto esse non poterant consecrandis universis receptum est, ut benedictio ex Episcopi mandato á Presbyteris fierent. Immo quia benedictio templorum quasi extra ordinem invehi coepit, ne singularis quidem benedicendi forma, et ritus constitutus est, sed ille ritus generalis adhibitus, qui in benedictione cujuscumque novae domus adhibetur, quod fit aquae benedictae adspersione sine inunctione Chrismatis, et quibusdam orationibus recitatis. Haec ratio est, quare apud veteres Patres multa decreta fuerint de Ecclesiis consecratis; vix in canonibus quidquam decretum adpareat de benedictis, nisi eatenus, quatenus aeque et consecratae, et benedictae Ecclesiae, ita paratae sint, et instructae, ut in utriusque digne, et decore Eucharistia conficiatur. Itaque in solemni dedicatione, et cultu templorum simbola quaedam ecclesiastici Patres constituerunt, videlicet in iis figuram animae Christianae collocarunt, ut ex nitore, et ornatu aedium, in quibus singulari jure divina majestas sedet, colligerent fideles homines. omni labe puros se esse oportere; tanquam in quorum animabus Deus inhabitat. Praedicaverunt insuper, dedicationem illam institutam esse exemplo baptismatis, cujus rei causa et sacro Chrismate parietes instar catechumenorum liniverunt, decreveruntque, ut quemadmodum homo baptizatus nunquam rebaptizari potest, et si deliquerit, tantum per poenitentiam restituitur, ita Ecclesia semel consecrata iterum consecrari non posset, quod si pollui eam contingeret, statis formulis reconciliaretur, can. 3. dist. 68., can. 18., et 20. de cons. dist. 1., item quemadmodum ubi dubitatur, an homo baptizatus sit, baptisma conferri statutum est, ita et consecrarentur Ecclesiae, de quarum consecratione dubitaretur, dicto can. 18. de cons. dist. 1. Pollutam Ecclesiam dixerunt, non quidem cum vel in parte, vel tota corruerit (qua in specie nova consecratio esset facienda, tum demum, cum integra, vel major Ecclesiae pars reaedificata fuisset, unde non vetus, sed novum templum dici posset, non vero si tantum aliqua pars restauratione indiguerit, aut motum fuerit altare, cap. 1. de consecr. Eccles. vel altar., insuper habita pseudodecre-

tali Hygini Papae, cujus fragmentum extat in can. 19. de cons. dist. 1.) sed tunc pollutam Ecclesiam dixerunt, vel cum cultu impio est profanata, vel cum enorme crimen admissum in ea fuerit, quale est inter caetera crimen homicidii, aut non modica effusio sanguinis ex gravi injuria in hominem illata contingens, cap. 4., et ult. de consecr. Eccles. vel altar., cap. un. eod. tit. in 6., aut cum vel infidelis, vel excommunicatus denuntiatus in ea sepeliatur, cap. 7. de cons. Eccles., vel alt., vel denique contra interdicti sententiam fuerit alicui sepultura concessa, dicto cap. 7. Igitur in aede, quae nec benedicta, nec consecrata fuerit, aut non reconcialata post pollutionem, nemo regulariter potest Eucharistiam conficere, gravibus poenis coercendo eo, qui confecerit, arbitrio Episcopi, non tamen habendo tamquam irregulari, cap. 18. de sent. excomm. in 6.

Haec generalia sunt. Caeterum ex singulari dispensatione non infrequenter obtinuit, ut in privatis Oratoriis, seu Cappellis intra privatas aedes constitutis Missae sacrificium celebretur, exceptis tamen majoribus festivitatibus. quibus fideles ad Ecclesias publicas convenire, visum semper fuit opportunum, can. 25. de consecr. dist. 1. Nomine privati Oratorii minime veniunt minores quaedam Ecclesiae privatorum sumptibus erectae retento erigentium gratia jurepatronatus, in vicis, in pagis, aut etiam in agris. Si enim istae Cappellae auctoritate Antistitum vel consecratae, vel benedictae ad usum publicum fuerint, et istae jure Ecclesiarum publicarum consebuntur. Hinc ut publicae dicantur, usus potius, et commodum publicum spectatur. Qua in re ut publicae Cappellae á privatis secernantur, solet observari, an Cappellae ostium habeant patens in publica via, etiam si talis via sit, quae ad publicam eamdem Cappellam intermoriatur, argumento l. 3. ff. de loc., et itin. publ., his enim casibus Cappella eadem tamquam publica habebitur, argumento l. 6., et 72. §. 1. ff. de contr. empt., l. 1. ff. de locis, et itiner., et l. 2. §. et 5. ff. ne quid in loco publico. Immo etiam si in privato fundo Cappella construeretur, nec ante viam publicam; et fundi dominus se obligaret ad viam concedendam in solo privato, ut publicae conveniri ad Cappellam possit, eadem Cappella tamquam publica haberetur. Hoc sensu ad veterum usus respiciens ego tamquam publicas Cappellas illas fuisse existimarem, quae primis Ecclesiae saeculis, cum fideles ab Aethnicis dire vexarentur, extruebantur in aedibus privatorum, aut fundis ad celebranda clanculum Sacra ad publicum fidelium commodum, quod et ex actis Apostolorum erui posse videtur, cap. 2. vers. 46., et cap. 20. vers. 7., et 8. Praeterea nomen privati Ora-

torii non intelligitur hoc in loco illud, quod quis sibi construat causa privatae orationis; id enim construere domi unicuique licet sine Ecclesiae auctoritate, can. 33. de consecratione dist. 1., sed intelligitur illud, quod domi construitur causa Eucharistici sacrificii. Frequens fuit harum Ecclesiolarum usus primis Ecclesiae saeculis, immo et fere necessarius. Sed extructis quarto saeculo publicis templis, vetitum fuit, ne intra domesticos parietes Sacra celebrarentur, Concilio Laodicaeno can. 58. ibi: *Quod non oporteat in domibus fieri oblationem ab Episcopis, vel Presbyteris;* quod et confirmavit Justinianus in Novell. 58., et 151. cap. 8. Caeterum successu temporis cautum est, ut generaliter quidem in privatis aedibus Eucharistia non conficeretur, adhuc tamen permitteretur, quoties Episcopus indulgeret. Id primum apud Graecos constitutum est in Trullana Synodo, can. 34. de consecr. dist. 1., deinde ad Latinos traductum, can 12. de consecr. dist. 1., Capitular. Francor. libr. 5. cap. 383., et libr. 6. cap. 102. Passim vero istae Cappellae in Monasteriis instituebantur ad privatum commodum Monachorum, item in palatiis Principum, in aedibus etiam episcopalibus, et sicubi Episcopus aedificandas prudenti arbitrio duxisset. Usus etiam erat, ut reliquiae Martyrum in eisdem Cappellis reconderentur quasi in perpetua sede, et quando Capellae eaedem privatae veluti in perpetuum futurae co struebantur, obtinebat, ut instar publicarum Ecclesiarum ab Episcopis solemni dedicatiene consecrarentur. At recentioribus saeculis cum primum fieri coepit, ut tantum personarum quarumdam gratia haec privata Oratoria fierent, et mortua persona in pristinum statum restituerentur conversa iterum in usus profanos, obtinuit, ut simplici benedictione sanctificarentur, neutiquam consecrari per Episcopos possent, propterea quod minime decebat, semel Deo dicatum in humanos usus iterum transferri, cap. 51. de reg. juris in 6., eo vel magis, quia cum Episcopi nequirent omnes Ecclesias publicas ob excrescentem illarum numerum consecrare, eo minus consecrare valerent omnia hujus generis Oratoria. Adeo excreverat recentioribus saeculis numerus privatarum Cappellarum, ut vix domus essent privatae, in quibus ex indulgentia, ne oscitantiam, et conniventiam dixerim, Episcoporum sacra non fierent. Quamobrem Concilium Tridentinum in sess. 22. in decreto de observandis, et evitandis in celebratione Missae opportunum duxit, graviter coercere Episcopos, *ne patiantur privatis in domibus, et omnino extra Ecclesiam, et ad divinum tantum cultum dedicata Oratoria ab eisdem Ordinariis desig-*

manda, et visitanda, sanctum Sacrificium à saecularibus, aut regularibus quibuscumque peragi. Statim absoluto Concilio Tridentino S. Carolus Mediolanensis in suo Concilio Provinciali 1. part. 3. tit. *quae pertinent ad celebrationem Missae,* non nisi in causis gravioribus à generali lege dispensandum ab Episcopo voluit. In multis deinde Provinciis, praesertim in Italia, ea recepta fuit Tridentini Concilii interpretatio, qua traderetur, dispensationem à solo Pontifice Maximo impetrari; quamquam tamen in eisdem Provinciis non omnino extincta fuerit in hac parte vetus illa Episcopalis jurisdictio, quae olim vigebat, sive quod incolume remanserit privilegium Episcopis concessum in cap. ult. de privileg. in 6., ex quo ipsi ubicumque habitant etiam in itinere Cappellam, seu altare erigere valeant, Sacra celebraturi, vel audituri, sive quod favore Seminariorum, et religiosarum ecclesiasticarum aedium, puta Hospitalium, et Monasteriorum virorum simile jus concedere valeant; neque aliud videretur dicendum, ubi necessitas quaedam, aut gravis utilitas publica similem dispensationem postularet, quemadmodum evenire solet in Oratoriis, quae in publicis carceribus eriguntur.

Quod ad altaria pertinet, ait Isidorus in libr. 15. Originum cap. 4. *Altare ab altitudine constat esse nominatum, quasi alta ara.* Est autem duplicis generis, unum scilicet immotum et fixum, quod in templis publicis, aut etiam privatis in oratoriis erigi potest; alterum movile, quod et gestatorum, vel viaticum, vel itinerarium, vel portalite appellatur, ac potest sive in Ecclesiis, sive extra Ecclesias collocari. Olim in unaquaque Ecclesia unicum erat altare, quemadmodum unus Episcopus, uti scribebat S. Ignatius in epist. ad Philadelphios, illudque ut plurimum fixum, et immotum, eratque integra mensa ad Sacrificium praeparata columnis suffulta, in qua Sanctorum Martyrum reliquiae condebantur, necnon per Episcopum sacro chrismate consecrabatur. Id passim obtinuit apud Latinos post erecta publice templa. Paulo aliter se gerebant Graeci, qui mensas in Ecclesiis sine ulla consecratione collocabant, supra quas extendere solebant antimesia, sive lintea quaedam sacris reliquiis intexta, unguento sacro delibuta, et Antistitis benedictione consecrata, unde ex hac antimesiorum impositione consecrari apud illos altaria dicebantur. Altaris materia erat apud veteres modo lignea, modo lapidea, modo etiam in quibusdam Ecclesiis celebrioribus argentea, atque aurea, ita constructa ex insigni Principum, vel Maximorum Pontificum munificentia. Deinde vero usus invaluit, ut tantum ex lapide, et qui-

dem integro, et solido conficerentur, propterea quod mysteriorum observatores passim tradere coepissent, altare Christi esse figuram, qui unus est, qui lapis angularis in sacris literis appellatur, can. 31. de consecr. dist. 1. De his altaribus fixis, et immobilibus solida mole constitutis intelligendum est rescriptum Alexandri III., et Innocentii III. in cap. 1., et 3. de consecr. Eccles., vel altar., quo dicitur, non solum consecrationem altaris interire, cum altare confractum fuerit, aut etiam diminutum, sed etiam cum *motum fuerit*. Nomine altaris mobilis, quod et portalite dicitur, et gestatorium, modo etiam viaticum, et itinerarium, intelligimus angustiorem quamdam quadrangularem mensam ad continendam ambitu suo Eucharistiam idoneam, quae in loco ad confectionem Eucharistiae praeparato collocatur, ita tamen, ut ab eodem loco divelli possit. Tribus primis Ecclesiae saeculis frequentissimus esse potuit usus hujus altaris; cum saepe huc illuc circumire solerent Sacerdotes sacra mysteria celebraturi sine Ecclesia, aut templo. Aedificatis deinde publicis templis raro altaria mobilia adhiberi coeperunt, cum in Ecclesiis immobilia construerentur. Sed postquam Ecclesiarum numerus excrevit, immo et excrevit numerus altarium in singulis templis, postquam praesertim Episcopi commode non potuerunt ad Ecclesias quascumque novas accedere et Ecclesias ipsas, et altaria consecratum; receptus est passim usus etiam in Ecclesiis constituendorum altarium portalitium, quae apud Episcopum consecrarentur sacro chrismate, et adpositione reliquiarum, atque ita consecrata super mensas á Sacerdote benedictas apposite, apteque collocarentur. Exemplo autem altarium fixorum, et haec mobilia altaria ex lapide facta sunt, item ubi frangantur, aut notabiliter diminuantur, aut sigillum, quo signantur sacrae reliquiae, amoveatur, dicuntur consecrationem amittere, cap. 1., et 3. de consecrat. Eccles., vel altar. Alius quoque est usus horum altarium portalitium, in quibus extra sacras aedes, aut oratoria privata celebrari sacrificium potest, quotiescumque quis eo privilegio gaudet, sive ex jure communi, uti in cap. ult. de privileg in 6., sive ex indulgentia singulari Pontificis Maximi, argumento cap. 30. de privilegiis; aliquando etiam ex Episcopi concessione. Quamquam enim in pluribus Provinciis obtinuerit ex recepta Concilii Tridentini interpretatione juxta decretum supra laudatum, regulariter facultatem in altari portatili extra Ecclesiam celebrandi ab uno Pontifice Maximo impetrari, si tamen publica gravis necessitas aliquando in iis celebrari postulet, tradunt Pragmatici, ab Ordinariis eam posse dis-

pensationem obtineri, quemadmodum inter caeteros eventus favore militum in castris constitutorum usuvenit, quorum gratia, si facile ad Ecclesiam accedere nequeant, definitum est, ut vel sub dio, vel in tentoriis sacra Eucharistia conficiatur, can. 30. de consecrat. dist. 1., quibus tamen in casibus curandum semper est, ut decore sacra mysteria, quoad fieri possit, tractentur, nihilque admittatur, in quo irreverentiae in tantum Sacramentum locus aperiatur; eamque ob rem receptum est, ut in mari navigantibus minime permittatur usus altaris portatilis, in quo in navi posito conficiatur Eucharistia, cum evenire aliquando possit, ut ex navis agitatione inter medios fluctus constitutae, sacer calix effusionis periculo subjiciatur.

Altera observatio respicit tempus, quo sacra Eucharistia sit conficienda. Olim in unaquaque Ecclesia semel tantum in die Missa celebrabatur, uti facile constet ex can. 117. de cons. dist. 2. cujus verba ex Antissiodorensi Concilio saeculo sexto celebrato derivata ita sunt describenda: *Non licet super uno altari in unà die duas Missas dicere: nec altario, ubi Episcopus Missas dixerit, ut Presbyter in illa die Missas dicat.* Hinc praestituta erat hora tertia, sive quod unicuique de populo commodior videretur, sive quod eadem hora aptius res coleretur memoria Crucifixionis Domini, can. 48., et 52. de cons. dist. 1., item exceptis diebus jejunii, quibus Sacra fiebant hora nona, can. 50. dicta dist. 1., item exceptis solemnitatibus Nativitatis Domini, Paschatis, et Pentecostes, quibus praecedente nocte Sacra fieri concedebatur. Haec disciplina hodie fieri exolevit; etenim solemnia noctis Paschalis, et Pentecostes ad mane praecedentium sabbathorum translata sunt; in caeteris hora vel nocturna in die Dominicae Nativitatis, vel tertia in caeteris festivitatibus, vel nona in diebus jejunii tantum servatur ad veteris disciplinae vestigium, ubi agatur de Missis publicis, seu solemnibus ab Episcopis, Capitulis, Collegiis, et Parochis celebrandis. Statim ac enim visum fuit commodo Christiani populi studere multiplicatis Sacerdotum officiis, cautum est, ut á summo mane ad meridiem Sacerdotes caeteri celebrarent, ut Missa publica et solemnis statis horis, tertia et nona non turbaretur, can. 51. de cons. dist. 1., juncto cap. 2. de Parochiis. Ad rationem quoque temporis pertinet, quod statutum legimus, non posse Sacerdotes, nisi semel in die, Eucharistiam conficere, excepta solemnitate Natalis Domini, qua ter celebrari sacra permittitur, cap. 3., et 12. de celebrat. Missar., can. 53. de consecr. dist. 1. Non est tamen dubitandum, quin certis in locis Parocho liceat ex sin-

gulari indulgentia pluries celebrare Sacrum, si necesse sit; videlicet si duplicem Parochialem Ecclesiam regat dissitis in locis, quum uterque populus in unam Ecclesiam convenire nequit, alias autem deest alter Sacerdos, qui in alterutra celebret; atque ad hanc speciem pertinere verba illa *si necesse fuerit* canonis 53. de consecr. dist. 1., et similia in cap. 3. de celebrat. Missar., Pragmatici docent. Videatur canon 19. Concilii Emeritensis anni 666.. Non defuerunt, qui putarent, similem dispensationem habere locum, ubi magna sit in una Parochia populi multitudo, quae non facile eodem tempore convenire possit ad Ecclesiam, cui unus tantum sacerdos adscribitur, quia crederent, id definitum fuisse á Leone Magno in can. 51. de cons. dist. 1. Id vero mihi placere non potest, observanti, canonem Leonis ad vetustissimam disciplinam referendum esse, juxta quam in una Ecclesia semel tantum Missae sacrificium celebrabatur, licet in ea plures existerent Sacerdotes, ac propterea ab eodem Leone primum concedi vissum fuit, ut pluries Sacra fierent, per diversos tamen Sacerdotes, ubi populus eodem tempore convenire in Ecclesiam non valeret.

Tertia observatio in iis consistit canonibus, quibus definitum est, ut in celebratione Missarum nihil omittatur ex iis, quae Christus instituit, nihil quoque ex iis, quae Ecclesia custodienda esse voluit, ut omnia nitide, decore, et cum tanti Sacramenti reverentia fierent. Ad Christi institutionem refertur, ut in pane triticeo Corpus Christi consecretur, sive ille azymus sit, sive fermentatus (quamquam in hac re servanda erit singularis uniuscujusque Ecclesiae disciplina, nimirum apud Graecos fermentatus, apud Latinos panis azymus in usu habendus sub poena privationis officii, et beneficii, cap. ult. de celebrat. Missar.), item ut Sanguis Christi in vino, simul et aqua consecretur, dummodo non tanta aquae sit, quanta vini quantitas, cap. 13., juncto cap. 6. vers. *Quaesivisti etiam*, et cap. 8. de celebrat. Missar., can. 5. 7., et 83. de consecr. dist. 2., praeterea ut Sacerdos utramque et panis, et vini speciem offerat, et de utraque ipse communicet, can. 12. de consecr. dist. 2. Ex Ecclesiae institutione profectum est, primo ut Sacerdos non nisi jejunus celebret, cap. 5. de celebrat. Missar., jamdiu enim interiit consuetudo singularis Africanae Ecclesiae, juxta quam semel in anno in die Coenae dominicae sacra mysteria á coenatis fiebant, can. 49. de cons. dist. 1.; secundo, ut lumina super altari accendantur; tertio, ut non solus Sacerdos sit, uno saltem interveniente ministro, quamquam olim duo saltem prae-

sentes esse deberent, can. 61. de cons. dist. 1.; quarto, ut sacra vasa, quibus Eucharistia continetur, aurea sint, vel argentea, non linea, aut vitrea, quamquam et haec olim in usu fuissent, can. 44., et 45. de cons. dist. 1., quo alludens S. Hieronymus in epist. 4. ad Rusticum ita scribebat de B. Exuperio Tolosano: *Qui vasa sacra vendiderat, ut inde pauperibus opem ferret: illo nemo ditior, qui Corpus Domini in corbe viminea, et Sanguinem ejus in poculo vitreo portat;* quinto, ut orationes, et Dei laudes, quae in Missae celebratione recitantur, diei festo, et officio conveniant; neque enim licet sine causa ritum ecclesiasticum immutare, cap. 2. de celebrat. Missar. Caetera omitto, quae ad ornatum Sacerdotum aeque et altarium pertinent juxta Ritualium, et Missalium formam.

Sunt quaedam certis in casibus jure praestitutae poenae adversus Clericos, qui ritus sacros in Eucharistia conficienda minime servaverint. In canone 7. de cons. dist. 2. quicumque aliud obtulerint in sacrificio Missae, quam panem et vinum, tamdiu á sacrificando cessare jubentur, quamdiu legitimae poenitentiae satisfactione correcti fuerint. In canone 57. de consecr. dist. 1. suspenditur á Corpore, et Sanguine Christi, quicumque Sacerdos aut cum baculo, aut velato capite ad altare sacrificaturus accesserit, aut non integre sacrificium consummaverit. In can. 11. de consecr. dist. 2. per annum suspenduntur, Clerici á divinis, si tempore sacrificii minime communicaverint. In cap. 9. de celebrat. Missar. indicta est poena suspensionis adversus Sacerdotes illos, qui vix quater in anno Missae sacrificium celebrarent. In can. 35. de consecr. dist. 1. statuitur, ut communione priventur Clerici, qui in privatis Oratoriis certis solemnibus anni festivitatibus ibidem descriptis celebraverint. In can. 9. dist. 23. Sacerdos excommunicationi debitae dicitur subjacere, qui sine sacris ornamentis consecraturus accesserit, quae in sui ordinatione suscepit. Denique in can. 16. caus. 7. quaest. 1. decernitur, ut excommunicationis sententiam sustineat Sacerdos, si quod ipse sacrificium coepit, alteri mandet perficiendum, nisi aegritudo supervenerit. Equidem fateor, aliquot ex monumentis modo laudatis inter apocrypha recenseri; verum usus obtinuit, ut eorum sanctio reciperetur, praesertim quod in alia germana Ecclesiarum statuta translata fuerint. Quid vero nomine communionis sublatae in aliquibus ex eisdem canonibus intelligatur, num vera excommunicationis censura veniat, num potius censura suspensionis, facile concludetur ex iis, quae tradentur inferius, quum de censuris sermo instituetur.

Quarta observatio spectat oblationes, quae Sacerdotibus Missae sacrificium celebraturis conceduntur, quae Missarum eleemosynas, seu honoraria passim appellant. Sunt istae duplicis generis, manuales scilicet, et perpetuae. Ut de manualibus primum dicam, harum origo ab antiquissimis Ecclesiae saeculis est repetenda. Siquidem olim cum unusquisque de fideli populo sacris adstans communicare de Eucharistia soleret, can 10. de consecr. dist. 2., unusquisque etiam panem, et vinum Sacerdoti consecraturo offerebat, Concilio Matisconensi II. anni 585. can. 4., quae ratio fuit, cur Tertullianus in libro de exhortatione castitatis cap. 7., fideles omnes nomine Sacerdotum appellaverit. Atque ex pane, et vino oblatis pars detrahebatur ad conficiendam Eucharistiam, residuis portionibus in Clericorum, et pauperum alimenta collatis. Quandoque etiam una cum pane, et vino á populo certis anni temporibus offerebantur spicae, aut uvae, non sane in quibus sacrificium fieret, sed quae benedicerentur, tanquam primitiae vini, et tritici, in quibus Sacramenti materia consistit; ad quam benedictionem pertinere videntur verba illa canonis, quae etiam hodie recitantur: *Per quem haec omnia semper bona creas, sanctificas, vivificas, benedicis, et praestas nobis.* Erat praeterea in templo urna quaedam, seu gazophylacium, cujus meminit Tertullianus in cap. 39. apologetici, ubi pecunia á fidelibus convenientibus oblata recondebatur ad subsidia pariter Clericorum, et pauperum. Recentioribus saeculis, sive octavo, ut nonnulli putant, sive undecimo, ut aliis visum est, ab usu recesserunt oblationes panis, et vini, quorum loco successere oblationes pecuniarum; tum vero nummi ad manus Sacerdotum porrecti desierunt in arca reponi, et Sacerdotes, quibus nummi cedebant, panem ipsi, et vinum ad altare adferebant; immo ut veteris disciplinae vestigium quoddam remaneret, panem ipsum Eucharisticum in denarii figuram exegerunt, quo indicarent panem ipsum ex fidelium oblationibus ad aram allatum, uti observavit Honorius Augustodunensis in Gemma animae libr. 1. cap. 66. Paulatim factum est, ut extra Missarum tempora fierent ejusmodi oblationes, praesertim postquam excrevit Sacerdotum numerus, et in una Ecclesia pluries sacrificium celebrari coepit, non *quasi pretium Missae*, ut ait S. Thomas in 4. dist. 25. quaest. 3. art. 2. quaest. 1., et 4., hoc enim esset pudendum simoniae vitium, ut iterum scribit Angelicus in secunda secundae quaest. 100. art. 2. ad secundum, sed *quasi sustentamentum vitae.* At quamvis ita sese res habeat (notat Benedictus XIV. in libr. 5. de Synodo Dioecesa-

na cap. 8. num. 8.) nihilominus fatendum est, quorumdam improborum Sacerdotum sordidam avaritiam dehonestasse, quod caeteroquin in se licitum, et sanctum erat; nonnulli quippe visi sunt Missas quodammodo venditare, et turpissimum quaestum de illis facere. Imprimis cum iteratio Missae nondum esset severa lege prohibita, quidam eodem die pluries sacra celebrabant quaestus unius gratia; deinde post vetitum Alexandri II., seu cujusvis alterius, qui auctor dicatur canonis 53. de consecrat. dist. 1., et Innocentii III. in cap. 3. de celebrat. Missarum, nequiores artes excogitaverunt, quibus plures eleemosynas unius Missae celebratione lucrarentur, modo tot hostias in eadem Missa consecrando, quot illi fuerant, á quibus eleemosynas acceperant, modo plures Missas in unam congerendo, ex. gr. legentes Missam diei usque ad offertorium, tum aliam incipientes usque ad eumdem locum, deinde tertiam, et quartam similiter; postea tot secretas orationes dicentes, quot Missas incepe-rant; denique sub uno canone sacrum perficientes, totidem additis in fine collectis, quot initio recitaverant, quas propterea *bifaciatas*, et *trifaciatas* Missas appellabant, aptius dixeris monstra Missarum. His ab Ecclesia eliminatis, non idcirco improba quorumdam cupiditas radicitus fuit evulsa; adhuc enim iidem de majore eleemosynae quantitate paciscebantur, alias non celebraturi, et similibus artibus Ecclesiae, et fidelium vota fallebant. Quamobrem Concilium Tridentinum in sess. 22. in decreto de observandis, et evitandis in celebratione Missae saluberrime cavit, ut Episcopi de medio tollerent, quidquid avaritia contra tanti Sacrificii reverentiam induxerat, ut et simoniaca labes, et turpis quaestus omnino prohiberetur, ad cujus decreti executionem consueverunt deinceps Episcopi aut in Synodis, aut extra Synodos certam eleemosynae quantitatem definire, infra quam Sacerdotibus pacisci non liceret, ultra quam nihil amplius postulare Sacerdotes iidem possent; ubi alias eadem quantitas ex dioecesis consuetudine necdum definita olim fuisset. Haec eleemosynarum quantitas ita hodie celebranti Sacerdoti cedere integra debet, ut ne ab Ecclesia quidem, in qua sacrum agitur, retineri quidquam possit praetextu sacrorum indumentorum, et illorum, quae sunt ad celebrationem Missae necessaria, quamquam favore Ecclesiae aliquid concedatur, ubi agatur de Missis perpetuis ex alicujus fundatione relictis, si Ecclesia ipsa alios, et sufficientes redditus non haberet.

Paulo aliter sese habet Missarum perpetuarum origo, et paulatim pro-

grediens disciplina. Equidem olim sacra fiebant pro defunctis, vel die tertio, vel septimo, vel trigesimo, vel quadragesimo ab eorumdem obitu, postulantibus haeredibus, aut ita postulante singulari in quosdam fidelium pietate, argumento canonis 24. caus. 13. quaest. 2., qui est Ambrosii. Sed hae Missae perpetuae non erant, utpote quae semel celebrabantur. Regulariter istae pro defunctis institui consueverunt, sive ad anniversaria, sive ad menstrua, sive ad hebdomadaria, sive ad quotidiana suffragia. Et quidem solebant olim anniversaria die oblationes fieri ab haeredibus in pauperum usus, in cultum Ecclesiarum, in sustentationem Clericorum; deinde ex praescripto testatoris fieri coepit, ut oblationes eodem tempore Clericis fierent, vel Missam celebrantibus, vel sacris solemniis adstantibus, quarum mentio fit in cap. un. de Cler. non resid. in 6. Porro institutis honorariis Missarum privatarum, ad horum exemplum ad certa quoque honoraria redactae sunt earumdem Missarum perpetuarum oblationes, sicut et instituta perpetua Missae celebrandae obligatio ecclesiasticis constitutionibus confirmata, cap. 11. de praebend., qua tamen in specie licebit Sacerdoti gravato alteri celebrationem Missae mandare, dummodo saltem eam eleemosynam mandatario cedat, quae in usu est in ea Provincia, in qua beneficium, seu Cappellania est erecta, quin teneatur integram reddituum portionem concedere, quam lucraretur, si ipse per se celebraret, praesertim si Cappellanus, seu beneficiarius aliis oneribus vi beneficii, seu Cappellaniae gravaretur. Istae fundationes recentibus saeculis adeo excreverunt, ut aliquando contigerit impleri omnes omnino non posse, sive quod paulatim imminuerentur redditus á fundatore designati, sive quod excrescentibus manualibus eleemosynis par non esset numerus Sacerdotum. Hinc saluberrime decrevit Concilium Tridentinum sess. 25. cap. 4. de Reform., ut facultas esset Episcopis in Synodo Dioecesana, item Abbatibus, et Generalibus Ordinum in Capitulis generalibus, re diligenter perspecta pro sua conscientia in Ecclesiis sibi subjectis, quas nova provisione indigere cognoverint statuendi circa ea, quidquid magis ad Dei honorem et cultum, atque Ecclesiarum utilitatem viderint expedire. Hodie in pluribus Dioecesibus recepta est disciplina, ut Episcopi, aut Abbates hac facultate destituantur, sitque opus ad eam rem confugere ad Apostolicam Sedem, nisi quis singulari privilegio eam facultatem iterum se adquisivisse demonstret.

Quinta denique observatio spectat sacrae Eucharistiae custodiam, in

qua duplici de causa tantum Sacramentum obsignatur, primo, ut paratum sit ad administrationem sive ad Ecclesiam convenientium, sive absentium infirmorum, secundo ad publicum cultum, et venerationem. Locus ad recondendam Eucharistiam debet esse singularis, mundus, et clavi signatus, cap. 10. de celebrat. Missar., cap. 1. de custod. Euchar., et in ea tantum Ecclesia, in qua et ad publicum cultum exponi, et fidelibus ministrari permittitur, sive ex jure communi, qualis est Cathedralis, et Parochialis, sive ex jure singulari, qualis est Ecclesia Monasterii, et alia quaecumque eo privilegio insignita, argumento Clement. I. de privileg. Quoniam vero potissima custodiendae Eucharistiae ratio ex Sacramenti administratione proficiscitur, generaliter definitur, ad infirmos non posse illam deferri, nisi á Parocho, cum id inter Parochialia munera recenseatur; nisi agatur de infirmis privilegio comprehensis, quales sunt Monachi intra claustra degentes, ad quos ex Ecclesia Monasterii Eucharistia defertur. Quod si non de infirmis agatur, unicuique Sacerdoti, et in quacumque Ecclesia, in qua celebrari Missae sacrificium potest, aut etiam in Oratorio privato ex Episcopi dispensatione, licebit, dum Missa peragitur, Sacramentum de altari ministrare, quasi una cum Sacerdote fideles suscipientes communicent, quod semper Ecclesia optaret, Concilio Tridentino sess. 22. de sacrificio Missae cap. 6. At extra Missae celebrationem id fieri non licebit, nisi in Ecclesiis, in quibus Sacramentum adservari permittitur, dummodo animadvertatur, Paschali die ab administratione abstinendum esse in Ecclesia privilegiata, quod fideles tunc temporis in Parochiali Ecclesia Eucharistiam suscipere teneantur, cap. 13. de poenitent., et remission.

AD TITULOS

De eo, qui furtive ordinem suscepit. libr. 5. tit. 30.
De Clerico per saltum promoto . . . libr. 5. tit. 29.
De Clerico non ordinato ministrante. libr. 5. tit. 28.
De Clerico excommunicato, deposito,
vel interdicto ministrante. . . . . libr. 5. tit. 27.

QUOD in Sacramento Ordinis dignitas consistat, et potestas maxima ecclesiasticae Hierarchiae, cavendum sacris canonibus fuit inter caetera, imprimis ne quis aut furtive, aut per saltum promoveretur; deinde ne quis in ordine aliquo ministraret, nisi ordine per sacros Antistites initiatus; item ne ordinati ipsi ad ministrandum accederent, si censura aliqua, excommunicationis, suspensionis, aut interdicti notati fuissent.

Furtive dicitur ordinatus, qui cum ne ad ordines accederet, sive ex singulari Antistitis praecepto prohiberetur, nihilominus ad ordinationem acceserit. Mirum profecto est, quam variae in hac re esse debuerint veterum Antistitum curae ab iis, quae a recentioribus suscipiendae fuerunt. Fugiebant olim ordinandi Clerici Episcoporum, á quibus vocati fuerant, manus, et unusquisque pene ordinabatur invitus, uti testantur Imperatores Leo, et Antemius in l. 31. cod. de Episc., et Cler., adeo impressa erat menti uniuscujusque germana sacrae ordinationis imago, qua crederent, gravissimum munus publicum ab iis suscipi, qui ordinarentur. Sed postquam irrepsit ambitio, et avaritia in Ecclesiam, et nomen beneficii inditum est ecclesiasticis officiis, non defuerunt, qui etiam non vocati, immo et exclusi, non quaerere tantum sacram ordinationem, sed et surripere voluerunt. Hujusmodi fuerunt aut mariti sine consensu uxorem ordinati, vel quod se conjugio obstrictos esse dissimulaverint, vel quod consensum uxorum obtinuisse falso allegaverint, extravag. un. de voto, et voti redempt. apud Joannem XXII. Item servi sine consensu domini ordinati, praeterea curiales, ac rationibus publicis obnoxii; et denique qui aut non probati, et prorsus ignoti tempore sacrae ordinationis inter Clericos designatos sese clanculum immitunt ordinem surrepturi, vel qui admissi ad unum ordinem suscipiendum, alterum etiam,

utut moniti ne accedant, suscipiunt, can. 5. dist. 24., cap. 1., et sequentibus de eo, qui furtive. Equidem non est dubitandum, irritam non fore ordinationem illius, qui quomodocumque furtive susceperit ordinem, etiam si Episcopus ordinaturus poenam excommunicationis indixerit adversus eum, qui ordinationem surriperet. Siquidem cum Sacramenta statim rata sint, ac firma, ubi legitimus minister sit, et capax ille, cui ministratur, ubi etiam et materia, et forma legitima adhibetur, nihil esse potest, quod in propositis speciebus ordinationem enervet, quando ponatur, Episcopum esse, qui ordinat, baptizatum esse, qui ordinem suscipet, et rite adhibitam esse materiam, et formam. Si quae dubitatio subesset, ex eo forte emergeret, quod videretur deficere intentio ordinantis, qui non alios generaliter ordinare vult, quam eos, qui legitime accesserint. Verum duplex distinguenda est ordinantis intentio, generalis primum, qua praesumitur nolle ordinare nisi eos, qui legitime accedant; deinde specialis, qua singulos quosque accedentes ordinare intendit, et ordinat, facile autem est percipere, specialem intentionem generali derogare. Potius dubitatur de viribus ordinationis, cum ordinaturus Episcopus publice, et generaliter profitetur, se animum non habere ordinandi eum, qui furtim accedat. Haec plane ordinationis formula viris prudentissimis probari non potest, inter quos memorandus est Benedictus XIV. in libr. 8. de Synodo Dioecesana cap. 11., qui ad rei propositae definitionem optime tradidit, interrogandum Episcopum esse, an voluerit ab ea generali intentione ordinationem pendere, an potius id protestatus fuerit terroris incutiendi causa, ut clam et temere accessuros adjectis minis facilius arceret, in actu deinde ordinationis vere intendens ordinem praesenti et petenti conferre. Quoties enim fateatur Episcopus, ab ea genera intentione pependisse ordinum collationem, iteranda erit ordinatio, quemadmodum et iteranda sub conditione, quoties aut Episcopus interrogari non amplius posset, aut interrogatus se in incerto versari responderet. Poena illorum, qui cum ab jure prohiberentur, nihilominus ad ordines suscipiendos accesserint, ut plurimum est irregularitas. Sic maritus irregularis erit, qui sine consensu uxoris ordines susceperit, a qua irregularitatis nota non indulgetur a superiore dispensatio, nisi ordinatus aliquam de religionibus approbatis expresse, vel tacite professus fuerit, dicta extrav. un. de voto, et voti redempt. De servis sine consensu dominorum, item de curialibus, et obnoxiis publicis rationibus ordinatis sermo erit inferius, ubi agendum erit de nota irregu-

laritatis. Quod si de illis agatur, qui contempto Episcopi praecepto ad ordinationem accesserint, quia non probati clanculum se inter Clericos designatos immiserint, aut quia admissi ad unum ordinem, alterum etiam furtim susceperunt, adparet quidem, eos, qui ita aliquem ex majoribus ordinibus susceperint, irregulares fieri, cum quibus tum demum dispensari queat, cum indictam poenitentiam expleverint, can. 5. dist. 24., cap. 1., et sequentibus de eo, qui furtive; nihilominus tamen si minores tantum susceperint ordines, nihil tale expresse constitutum invenio; quamobrem dicemus, extra ordinem quidem puniendos, non tamen poenae irregularitatis obnoxios esse, argumento capituli 2. de eo, qui furtive.

Per saltum dicitur ordinatus, quicumque ordines ecclesiasticos non per legitimos gradus susceperit, veluti Lector initiatus, qui non erat Ostiarius, Exorcista necdum Lector, Acolytus necdum Exorcista, Subdiaconus necdum Acolytus, Diaconus necdum Subdiaconus, Sacerdos necdum Diaconus, Episcopus necdum Sacerdos. Equidem olim isti ordines non custodiebantur, quando scimus, S. Ambrosium electum fuisse, ac consecratum Episcopum, quum adhuc cathecumenus esset, exiguo elapso tempore inter baptismum, ac Sacerdotium, immo nullo fere tempore elapso inter Sacerdotium, et Pontificatum, can. 3. dist. 63. Verum recentior aetas hosce gradus ineundos constitui, veluti per inferiores ad superiores via sternatur. Qui temere ita se ordinari curavit, erit quidem valide ordinatus, cum natura unius ordinis, et gradus ab alio sit omnino discreta, nisi agatur de Episcopo ordinato, qui necdum fuisset Sacerdotio initiatus, utpote quod Episcopatus veluti summa Sacerdotii sit, et sacerdotalem potestatem in suscipiente necessario praerequirat; interea tamen quicumque per saltum promotus ab ordine per saltum suscepto (non tamen à caeteris antea rite susceptis) suspenditur, donec peracta poenitentia in eo gradu, quem transilit, initietur, et deinde in superiorem, ad quem pridem ascendit, admittatur, can. 1. dist. 52., cap. un. de Cler. per salt. prom. Quaeri in hanc rem solet, an suspensionis poena immineat ipso jure, an potius sententia judicis sit inferenda. Abiit, fateor, in vulgarem traditionem, ex qua consuetudo invaluit, ut ipso jure imminere censura dicatur; quamobrem tutius aget, qui ab officio abstinebit, ne irregularitate notetur etiam ante judicis sententiam. Verum quoties ad jus scriptum sententia exigatur, forte in aliam opinionem inclinare oporteret; siquidem in dicto can. 1. dist. 52., et in dicto cap. un. de Cler. per salt. prom., nihil aliud adparet, quam per sententiam Epis-

copi suspendendum esse ordinatum; alias autem verum est, censuras ipso jure latas non praesumi, sed debere de illis expresse constare. Vulgaris traditionis fundamentum passim collocant Pragmatici in cap. 14. sess. 23. de Reform. in Concilio Tridentino, in quo tamen ego nihil singulare constitutum invenio. Ajunt Tridentini Patres: *Cum promotis per saltum, si non ministraverint, Episcopus ex legitima causa possit dispensare.* Num igitur *dispensandi* verbum supponit illatam ipso jure suspensionem? Meo judicio, non solum accomodari potest suspensioni ipso jure illatae, verum etiam illatae ab homine, ut aeque sumatur, ac nomen absolutionis; unde in Tridentino Concilio sess. 24. cap. 6. de Reform. dicitur, licere Episcopis in irregularitatibus, et suspensionibus *dispensare.* Eodem fere modo in cap. 8. de tempor. ordinat. dicuntur *consequi restitutionis gratiam*, qui officio judicis erant suspensi. Quod autem addiderunt Tridentini Antistites in dicto cap. 14., non posse Episcopum dispensare, quoties Clericus ministraverit, pertinet id ad notam irregularitatis, quam ex generali disciplina incurrit Clericus, qui sive ab jure, sive ab homine suspensus nihilominus in ordine suo ministrat, uti infra observandum erit; juxta cap. 1. de sentent., et re judic. in 6., et caput 1. de sent. excomm. in 6.

Execrabilis est illorum ausus, qui ordine non initiati officia ordinis exercent, utpote qui sacram Hierarchiam á Christo institutam recta contemnunt, ac violant. Adversus istos graves constitutae sunt poenae, ita ut si agatur de Sacramentis Eucharistiae, aut Poenitentiae á non Sacerdote administratis, locus fieri possit inquisitioni adversus administrantes, quasi adversus haereticos, aut saltem de haeresi valde suspectos. Generaliter autem in omnes non ordinatos ordinem exercentes indicta fuit poena irregularitatis, cap. 1., et 2. de Cler. non ordin. ministr. Nonnulli extiterunt, qui putarent, hanc irregularitatis notam solis Clericis in minore gradu constitutis, et majoris ordinis officia exercentibus inuri; non laicis, ex eo quod Gregorii IX. titulus *de Clerico non ordinato ministrante* scribatur. Verum ut omittam, in antiquis Decretalium collectionibus ante Gregorianam, immo et in aliquibus MSS. Codicibus Gregorianae ipsius collectionis legi *de non ordinato ministrante*, ideo forte in vulgatis Gregorii IX. Codicibus de Clerico specialis fit mentio, quia crimen illud frequentius á Clericis, quam á laicis admittitur. Caeterum in cap. 1. eod. tit. generalis est definitio, per vocem *si quis*, quae aeque ad laicos, atque ad Clericos refertur; et disciplina ecclesiastica ex verbis

potius canonum eruenda est, quam ex inscriptione titulorum. Itaque irregularis erit, quicumque ordinem exercuerit non ordinatus. Qua in re observandum est, aliqua esse divina officia, quae non nisi ab ordinatis peragi solent, uti sacrae Eucharistiae confectio á Sacerdote, ministerium altaris á Diacono, confirmationis, et ordinis collatio ab Episcopo; aliqua é contrario esse, quae ab ordinatis ex officio fiunt, ab aliis aut ex dispensatione, aut ex consuetudine quasi in supplementum, et non tanquam ordinis exercitio, uti est ostia Ecclesiae claudere, aperire, sacras literas in Ecclesia legere, praeparare vasa sacra ad sacrificium, et similia. Item observandum est, aliqua esse officia, quae quidem ex ordine sacro pendent, veluti ea, quae sine ordine sacro aut non rite, aut inaniter exercentur; interea tamen, ut rite fiant, aut valide, non sufficit, administrum ordine sacro initiatum esse, sed requiritur praeterea, ut administer certa jurisdictione polleat; cujusmodi sunt administratio solemnis Sacramenti baptismatis, Eucharistiae ad infirmos delatio, Unctio infirmorum, quae á solis Parochis, aut alias curam antimarum habentibus fiunt; item absolutio á peccatis extra casum necessitatis, quae praeter ordinem sacerdotalem certam jurisdictionem in ministrante requirit; item sacri ordinis, aut confirmationis collatio, quae Sacramenta ut conferantur, non sufficit, ut Episcopus sit, qui ministrat, sed requiritur, ut subditis suis, et in sua dioecesi existentibus Episcopus conferat. Poena irregularitatis tum demum locum habet, cum agitur de iis, quae á solis ordinatis exerceri possunt, et ab eo exercentur, qui non est ordinatus. Hujusmodi est solemnis baptismi collatio ab eo facta, qui nec Diaconus est, Eucharistiae, Poenitentiae, Extremae-Unctionis collatio, sicut et benedictio conjugii, et sacramentalis peccatorum absolutio ab eo facta, qui Sacerdos non est, Diaconicum ministerium ab eo praestitum, qui non est Diaconus, aut ministerium minorum ordinum ab eo praestitum tanquam ordinis exercitio, et quasi ab ordinato, qui tamen non sit ordinatus, et denique collatio Sacramentorum Confirmationis, et Ordinis ab eo facta, qui non est Episcopus, vel in qua parte episcopali privilegio non gaudet. At si agatur de Sacerdote nullam jurisdictionem habente, et sacramentaliter absolvente; si de Sacerdote non Parocho, vel cura animarum destituto, infirmis Eucharistiam, vel Extremam Unctionem administrante, nuptiis benedicente, vel baptizante solemniter, nullibi inflicta in eum poena irregularitatis adparet, quamquam gravissime ob abusum sacrorum sit Episcoporum arbitrio coercendus. In Clementina 1. de privile-

giis adversus religiosos, Sacramentum Extremae-Unctionis, vel viaticum Eucharisticum ministrantes, aut nuptiis benedicentes indicta fuit poena excommunicationis ipso jure incurrendae, a qua non nisi ab Apostolica Sede absolutio speraretur. Quod ad matrimonii benedictionem attinet, aliquid innovavit Concilium Tridentinum in cap. 1. sess. 24. de Reform. matrim. vers. *Quod si quis;* nimirum voluit, ut Sacerdos quicumque sive regularis, sive saecularis, qui non sit contrahentium Parochus, nuptiis benedicens, tamdiu ipso jure suspensus maneat, quamdiu ab Ordinario ejus Parochi, qui matrimonio interesse debeat, non absolvatur. Addo his imminere quoque suspensionis poenam ipso jure illatam adversus Episcopos, qui in aliena Dioecesi sine licentia Ordinarii Pontificalia exercent, aut in sua dioecesi constituti alienos Clericos ordinant sine mandato. Concilio Tridentino sess. 6 de Ref. cap. 5., et sess. 14. cap. 2.

Ut Clerici rite ministrent, minime sufficit, eos ordine initatos esse, sed praeterea requiritur, ut nullo censurarum vinculo teneantur; nam si aut excommunicati sint, aut suspensi, aut interdicti, et ministrare nihilominus ausi fuerint, deponendi sunt, atque ipso jure irregularitatem incurrunt, can. 6., et 7. caus. 11. quaest. 3., cap. 8. de dolo, et contumacia, cap. 1. 3. 9. de clerico excommunicato ministrante, cap. 1. de sententia, et re judicata in 6. Quod de excommunicatis dicitur, intellige non de minore, sed de majore tantum excommunicatione, cap. ult. de Cler. excomm. ministr., item de eo, qui sciens prudens se censura esse notatum, nihilominus ministrat, non de ignorante, cap. 9. eod. tit. Cum vero haec poena irregularitatis duplici de causa indicta fuerit, primo, ne censurae ecclesiasticae a Clericis contemnantur, secundo, ut sacro ordini major cultus accedat, facile intelligitur, non solum illam habere locum, quoties quis actus suscepti ordinis exercet, cum jam sit censura innodatus, sed etiam cum quis ordines suscipit, dum majore excommunicatione tenetur, quod in utraque specie neque censura ecclesiastica violetur, argumento cap. 32. de sent. excomm., et cap. 6. de apostatis. Aliud sane dicendum est de eo, qui, ne ad ordinationem accedat, prohibetur sub poena excommunicationis utut ipso facto incurrendae; hic enim contemnere quidem dicitur mandatum Ecclesiae, non tamen contemnere censuram, cui tum primum subjacere incipit, cum ordinatur; quamquam tamen ex alia causa forte ab irregularitate non sit immunis, nimirum si ordinem furtive susceperit, et quidem in ea specie, qua in furtive ordinatos poena irregularitatis indicitur juxta ea, quae superius observavimus.

DISSERTATIO QUARTA

DE CRIMINIBUS SINGULARIBUS

CLERICORUM.

AD duplex genus referri commode possunt singularia Clericorum delicta, cum alia sint, quibus contra officium unicuique mandatum peccatur; alia, quibus violantur disciplinae Ecclesiasticae leges omnibus Clericis generaliter, et sine discrimine indictae ad servandam singularem morum honestatem, quae deceat Dei, Ecclesiaeque administros. De utroque delictorum genere pauca hic adnotabo; neque omittam nonnulla subjicere, quae spectant formam judiciorum criminalium adversus Clericos instituendorum.

CAPUT I.

De Clericis contra officium sibi mandatum delinquentibus.

Huc referendus est titulus 22. libr. 1.

LEGES ecclesiasticae, quae Clericos certis officiis adstringunt, non adeo generales sunt, ut ad singulos eorum gradus sine discrimine aeque pertineant; modo enim diversitas suscepit ordinis, modo diversitas muneris, modo diversitas beneficiorum, quibus potissimum fundationum tabulae formam praebent, diversas obligationes inducunt. Praecipua beneficiorum onera spectant vel psalmodiam divinam, vel residentiam, vel praedia, et jura, ipsos etiam fructus beneficiorum. Verum nihil est, quod

de istis in praesentia sermonem instituam, postquam multa tradiderim in tractatione de beneficiis ecclesiasticis. Tantum dicam, unumquemque ex Clericis non tantum vi beneficii, si quod habent, sed etiam vi ordinationis suae ad residendum in Ecclesia, cui adscripti fuerint, teneri; proptereaque nemini licere sine causa ab Ordinario probata ab Ecclesia diu abesse, etiam si ageretur de Clerico titulo patrimonii ordinato; praesertim postquam in Concilio Tridentino statutum fuit, neminem etiam titulo patrimonii ordinandum esse, nisi utilitas, vel necessitas Ecclesiae id expostulet, sess. 21. de Reform. cap. 2., et sess: 23. de Ref. cap. 16., ubi adjectum fuit, ut Clericis interdiceretur sacrorum exercitione, si locum inconsulto Episcopo deseruissent. Hinc fit, ut discessuri ab Ecclesia sua formatas, sive commendatitias ab Ordinario literas obtinere debeant, facilius caeteroqui concedendas ordinatis titulo patrimonii, quam ordinatis titulo beneficii, sine quibus in aliis dioecesibus ad Sacramenta administranda eos admitti non liceat, dicto cap. 16. in fine sess. 23. Exempla veterum formatarum extant apud Gratianum in can. 1., et 2. dist. 73., quamquam ibidem perperam tributae sint Nicoeno Concilio, et Attico Episcopo Constantinopolitano. Solebant veteres nonnullis Graecis literis numeralibus ex alphabetica computatione formatas literas consignare, ne facilis essent imitationis. Atque eam ob rem utebantur septem supra viginti literis, quemadmodum docet Regino in libr. 1. de ecclesiasticis disciplinis cap. 437. ad designandos numeros usque ad nongentos, hac videlicet ratione:

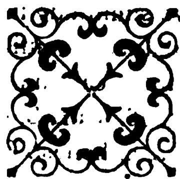
A α *designabat numerum*	1	Ξ ξ	60
B β	2	O ο	70
Γ γ	3	Π π	80
Δ δ	4	μ	90
E ε	5	P ρ	100
S ς	6	C Σ σ	200
Z ζ	7	T τ	300
H η	8	Υ υ	400
Θ ϑ	9	Φ φ	500
I ι	10	X χ	600
K κ	20	ψ	700
Λ λ	30	Ω ω	800
M μ	40	ζ	900
N ν	50		

His positis, observandum est, duplicis generis fuisse numeros in formatis epistolis, qui in computationem veniebant. Alii erant formatis omnibus communes; alii unicuique formatae singulares, ex quibus una ab altera distingueretur. Communes erant literae initiales Patris, Filii, et S. Spiritus, quae erant ΠΥΑ, redduntque numeros 80. 400. 1. Addebatur his littera initialis Apostoli Petri Π, reddens numerum 80.; item adjiciebatur AMHN, id est, *amen*, quod reddebat numeros iis literis respondentes 1. 40. 8. 50. Haec invicem computata conficiunt numerum 660. Erant et numeri singulares depromendi ex literis primum illius, qui scriberet, deinde illius, ad quem scriberetur, tertio illius, pro quo scriberetur, quarto urbis, á qua scriberetur, postremo nectebatur numerus indictionis. Illius, qui scriberet, notabatur prima litera; illius, ad quem scriberetur, secunda; illius, pro quo scriberetur, tertia; urbis, á qua scriberetur, quarta. Duo sunt apud Reginonem exempla loco supra commemorato. Prius exemplum extat Ratbodi Trevirensis ad Rothbertum Metensem pro Gislemaro scribentis. Prior litera *R* nominis Ratbodi efficiebat numerum 100.; secunda litera Rothberti *O* efficiebat numerum 70., tertia litera Gislemari *S*. efficiebat numerum 200., quarta litera Trevirensis civitatis, á qua scribebatur, *U*, quae á Graecis notabatur per literam *Phi*, efficiebat numerum 500. Addita indictione nona, numeri isti omnes efficiebant numerum 879., qui numerus ejus formatae singularis additus numero formatis omnibus communi efficiebat integrum numerum 1539. Posterius exemplum extat Dadonis Virdunensis ad Ratbodum Trevirensem, pro Arduino scribentis. Prima litera Dadonis *D* notabat numerum 4., secunda litera Ratbodi *A* redebat numerum 1., tertia litera Arduini *R*: conficiebat numerum 100., quarta litera Urbis Virdunensis *D* reddebat numerum 4. Addito numero indictionis nonae, conficiebatur numerus singularis 118., qui una cum numeris communibus formatarum conficiebat numerum 778. Haec ratio est, ad quam duo etiam exemplaria formatarum exigit auctor canonis 1., et 2. dist. 73. apud Gratianum. Tribuitur primus canon Nicoenae Synodo, depromptus autem ex Burchardo libr. 2. cap. 227. uti statim liquet ex ejusdem canonis lectione; at Burchardus professus est, se eruisse formulam ex Nicoeno Concilio; non sane quod in Nicoeno Concilio ea formula exarata fuisset, sed quod in eodem Concilio canone 15., et 16. statutum fuerat, ne sine consensu, et petita venia sui Antistitis quisquam Clericus in aliam dioecesim migraret. In fine ejus canonis adnotantur

literae α π. υ α. π. β. ε. ϛ. ξ. αμὴν. Potius autem scribendum erat π. υ. α. ϛ. ϛ. α. μ. μ. αμμν. Priores quatuor literae communes sunt formatis omnibus; litera *B* notabat primam literam nominis Burchardi scribentis; litera *A* significabat secundam literam Valterii, ad quem scribebatur; sequentes duae literae μ μ significabant tertiam literam *Ecmanii* (ita legitur apud Burchardum, quamquam Gratianus scripserit *Hermannum*), et quartam literam urbis Vormatiensis. Quae omnes literae junctae communibus, et numero indictionis, reddere debebant numerum formatae 753. Quod spectat canonem 2. dist. 73., notandum imprimis est, illud monumentum inscribi CCCXVIII. Episcopis, quod idem est, ac dicere, referendum esse ad Nicoenum Concilium: atque id ita intelligendum est, non quasi ea formula edita fuerit in Nicoeno Concilio, sed quasi ea formula edita fuerit in executionem decretorum Nicoeni Concilii, quibus cavebatur, ne sine consensu Episcopi Clericus quisquam ab Ecclesia sua secederet, can. 3. dist. 71. Additum deinde fuit a Gratiano: *et Abbatibus Constantinopolitanae urbis Episcopo.* Mendum in haec verba irrepsisse nemo non videt, ad cujus correctionem Romani Correctores ita conati sunt substituere: *et ab Attico Constantinopolitanae urbis Episcopo*, profitentes, se locum restituisse *ex conjectura, quoniam evidenti ratione innitebatur.* Equidem evidens ratio emendationem suadebat, an vero scribendum esset ab Attico pro voce *Abbatibus*, conjectura moveri se protestati sunt, quia inter Episcopos Constantinopolitanos fuit saeculo quinto Atticus Sebastenus. In meis animadversionibus in Gratianum censui, eam formulam tribuendam potius esse Wolfeoni Episcopo Constantiensi, dum hic ad Bernaltum Argentoratensem Episcopum scriberet gratia Clerici Annonis, cui formatam literam dederat. Revera hoc posito consonat Gratianeum monumentum. Etenim praeter notas singulis formatis communes, consignanda erat prima litera nominis Volfeonis Υ, quae conficiebat numerum 400., et huc pertinet, quod in fine canonis legitur: Υ *Graecum in nomine illius primam ponimus, quia Graeci eam in quibusdam locis pro V consonante ponunt.* Insuper consignanda erat secunda litera Bernalti E; quae indicat numerum 5., praeterea tertia litera Annonis N, quae conficit numerum 50., item quarta litera urbis Constantiensis, S, quae refert numerum 200., ac denique decima indictio. Haec singula si conjungantur numeris, qui communes sunt, conficient numerum 1325., quod in aliquibus Gratianeis codicibus legitur. Quod si retinere velis vulgatam Gratiani editionem

et ponere numerum 1215., tunc vice *Annonis* legendum erit nomen *Hermani*, uti Gratianus scribere voluit, et cum quarta litera hujus nominis sit *M* (non *N*, uti in nomine Annonis) reddatque numerum minorem, id est, 40., emerget tunc numerus 1315., nunquam tamen sustineri poterit nomen Attici, cujus prima litera cum referat numerum 1., semper refert numerum longe minorem, nimirum aut 926., si fingas commendatitiam literam concessam fuisse Annoni, aut 906., si fingas concessam Hermanno.

Erat haec vetusta mediae aetatis disciplina, á qua deinde recessum est. Verum cum intima Ecclesiae sententia eo spectaret, ut omnis sollicitudo adhiberetur, ne Clerici passim admitterentur, in extraneis urbibus, quoties ab Episcopis suis non petita facultate recederent, in hac sane parte, adhuc observari decet mentem Ecclesiae; proindeque graviter, acriterque in id incumbi oportet, ut Episcopi dimissorias literas non indefinite concedant, sed ad certa tantum loca profecturis, ne alias eveniat, Clericos non tantum á dioecesibus in alias migrare, sed etiam quasi peregrinantium more vitam in incerta sede traducere. Item maxime decet, Ordinarios, in quorum dioecesim Clerici se recipiunt, solerter investigare, an formata epistola eos revera habeat auctores Antistites, qui designantur, eo maturiore super ea re discussione facta; quo remotior est dioecesis, á qua Clericus dicessit, argumento capituli 1. de Clericis peregrinis. Caeterum si ageretur de Clericis in vicinia constitutis, propterea que notis, aliquando remittebatur formatarum disciplina, uti colligitur ex Concilio Vasionensi anni 442., in quo definitum fuit, recipi Episcopos Galliae de una in aliam Provinciam, dummodo intra Galliam, transeuntes etiam sine formatis.

CAPUT II.

De Clericis contra disciplinam ecclesiasticam delinquentibus.

Huc referendi sunt tit. 1. libr. 1., tit. 14. 24., et 25. libr. 5.

PARUM apte, adpositeque de Clericorum ordine saperet, qui putaret, illos morum integritate supra laicos excellere non oportere, neque alias leges servandas eisdem esse, quam quae generaliter laicis imminent. Sui sunt singulares ad cleri honestatem, et decus praestituti canones, quibus quod addicantur obeundis sacris, et fungendo munere intercessorum apud Deum pro fideli populo, cogantur, ut sicut doctrina, ita et exemplis populum excitent ad divina, item ut apud Deum non tam non delinquant, quam optime mereantur. Non ergo solum ab iis abstinere debent, quae vel natura sui inhonesta sunt, vel generalibus legibus prohibentur, sed et ab iis, in quibus vel rei minus honestae potest esse suspicio, vel á sacris officiis distraherentur. Quod ut commodius eveniret, pluries conati sunt prudentissimi Ecclesiarum Antistites, ut Clericos universos in vitam communem vocarent; ea enim vitae ratio ire obviam universis periculis videbatur; sive quod á negotiis saecularibus facilius averterentur, sive quod disciplinae unitas commodius servaretur, sive demum quod Ecclesiarum utilitatibus pressius consuleretur, cap. 9. de vita, et honest. Cleric. Verum vinci debuit injuriis temporum ea clericalis vitae constitutio; proindeque eo saltem appellere animum Antistites debuerunt, ut quoniam loci unitas colligere non potuit Clericos, ac continere, unitas saltem, sive similitudo morum, disciplinae, studiorum, et fere universae vitae aequabilitas in omnibus existeret, et palam conspiceretur. Primum et generaliter cautum est, ne saecularibus negotiis operam darent, can. 26. dist. 86. can. 3. dist. 88., can. 1. 3. caus. 14, quaest. 4., cap. 15. 16. de vita, et honest. Cler., cap. 1. et passim ne Clerici, vel Mon., et alibi pluries, ita ut si forte Clerici sint inobedientes Episcopi sui praeceptis, suspendi primum, deinde deponi ab officio debeant, si contumaces existant. Item cautum est, ut ab inhonestis publicis spectaculis abstinerent, sicut et á locis frequentandis, in quibus

lasciviae, aut ebrietati servitur, eadem indicta poena, cap. 12. 14., et 15. de vita, et honest. Cleric. In iis quoque, quae ad animi relaxationem pertinent, talem servari moderationem praeceptum est, ut hinc Clerici ea de causa officio suo non desint, illinc nemini offendiculum praestent.

Vulgaris est in hanc rem quaestio de Clericis venatoribus, in qua alii in eam opinionem iverunt, ut Clericis quocumque venationum genere interdiceretur, quod generaliter arma deferre non possint, cap. 2. de vita, et honest. Cler., et quod venatio ipsa sacris canonibus non probetur natura sui, can. 8. 9. 10. 11. 12. 13. dist. 86., alii clamorosam, ut ajunt, seu cum strepitu factam venationem tantummodo illicitam Clericis adfirmarunt, ad quam scripserunt, pertinere capitulum 1., et 2. de Clerico venatore, sicut et caput 12. sessionis 24. Tridentinae de Reform., ubi tantum interdictum est Clericis, ne venationibus, et aucupiis *illicitis* intenderent. Ego sane in proposito nonnihil deliberandum puto. Etenim video, canones aliquot ab ingenita suorum auctorum sententia fuisse detortos, quales prae caeteris sunt canones 8., et sequentes dist. 86. Recentiores in eorum conspectu valde hallucinati sunt, quod sub venationis nomine aliam venationis speciem intelligere nesciverunt, quam eam, quae suis temporibus in usu erat. Venatorum nomen olim significavit illos, qui publicis ludis venationum vocabulo nuncupatis, et in Deorum honorem aethnica superstitione institutis, exercebantur, cum feris bestiis intra certos areas, seu theatri limites clausis acri contentione pugnantes, qui usus non solum primis tribus Ecclesiae saeculis, sed etiam multo postea viguit, quemadmodum de suis temporibus testatur Cassiodorus, immo et Justinianus Imperator in Novell. 105. Hujusmodi erat aetate Severi et Antonini Chrysantianum certamen, de quo agitur in l. penult. ff. de annuis legatis, quod ita dictum fuit a Chrysantio quodam ludi institutore, cujus formam si agnoscere velis, statim intelliges apud Gutherium in libr. 3. de jure manium cap. 27. Idipsum perspicue demonstrant verba legis 4. ff. de administrat. rer. ad civit. pertinent., ubi proponitur species de legato civitati relicto, ut *ex reddita ejus venatio, aut spectacula edantur*. Item in l. 122. ff. de legat. 1. venatio ludis scenicis, et circensibus admiscetur, eademque dicitur ad honorem civitatis pertinere. De hujusmodi ludis etiam mentio fit in l. 1. §. 6. ff. de postulando, ubi fusus est sermo de iis, qui publice cum bestiis pugnarent, qui promiscue dicuntur nunc *depugnare feram*, nunc *feras venari*. Quidquid extat in codice Theodosiano in libr. 15. titulus *de venatione*

ferarum medius inter titulus de equis curulibus, et de Gladiatoribus, cui et consonat codex Justinianeus, ubi in libr. 11. idem titulus *de venatione ferarum* medius collocatur inter titulum de Gladiatoribus, et titulum de Majuma, quae omnia inter publica spectacula recenseri nemo ignorat? Memorat quoque hos ludos Alexander ab Alexandro in libr. 6. genialium dierum cap. 19. scribens: *Singulis Diis singuli erant dicati ludi, quippe venationes et munera Saturno, Scenici Libero, Circenses Neptuno, &c.* Perspicuum pariter est Auli Gellii testimonium in libr. 5. noctium Atticarum cap. 14. pulcherrimam historiam de quodam, qui in Amphitheatrum cum leonibus, et aliis bestiis pugnaturus processerat, his verbis adgredientis: *In circo maximo venationes amplissimae pugna dabatur populo &c.* Vopiscus in Aureliano eosdem ludos venationis nomine appellavit, ibi: *Sequentibus diebus datae sunt populo voluptates ludorum scenicorum, ludorum circensium, venationum, gladiatorum, naumachiae.* Sed et memoratum Cassiodorum non praetereo, qui in libr. 5. variarum 42. ita scribit de venatoribus suae aetatis: *Quo munere venator expleudus est, qui ut spectantibus placeat, suis mortibus elaborat? Voluptatem praestat sanguine suo, et infelici sorte constrictus festinat populo placere, qui eum non optat evadere. Actus detestabilis, certamen infelix, cum feris velle contendere, quas fortiores se non dubitat invenire.* Duo ex his tanquam certa colliguntur. Primum est, publicas hominum, et bestiarum pugnas apud veteres venationum nomine designatas fuisse. Alterum est, hoc venationum genus displicuisse etiam philosophis aethnicis, propterea quod et inhumanum videretur, venatores illos aemulari, atque induere ferociam belluarum, et parum honestum foret, spectatores ita in Amphitheatro adsidere, ut optarent mortem venatoris. Ad rem Seneca de tranquillitate cap. 11. ita scribebat: *Gladiatores (inquit Cicero) invisos habemus, si omni modo vitam impetrare cupiunt; favemus, si contemptum ejus prae se ferunt.* Christiani Imperatores veterem hanc venationum consuetudinem initio quidem non omnino aboleverunt; sed sibi quandoque indicendam reservaverunt, l. 1., et 2. cod. Theodos. de venat. ferar., ex quibus conflata est lex un. cod. Just. eod. tit., Novell. 105. cap. 1., immo et quando viris prudentissimis, praesertim Cassiodoro modo laudato, detestabilis visa est, paulatim ab usu recessit. Itaque, quid prohibet, quominus veterum Patrum, Hieronymi, Ambrosii (si tamen Hieronymus, et Ambrosius sunt auctores canonum 11. 12., et 13. dist. 86.) et Augustini sententias in dic-

ta dist. 86. de eadem venationum specie intelligamus, quando apud ipsos legimus, non nisi per quoddam scelus venationibus operam dari? Canones 8. 9., et 10., qui sunt S. Augustini, ita concepti sunt, ut non nisi de hac venationum, et venatorum specie intelligi possint. In canone 8. ii, qui venatoribus donant, aequiparantur iis, qui donant histrionibus, dicuntur etiam amare in venatoribus illud, in quo nequissimi sunt; et venatio ipsa dicitur nequitia publica exposita oculis omnium. In canone 9. dicitur venatio ars nequissima, cujus causa non jure fiunt donationes; et in canone 10. improbantur ii, qui delectantur in conspectu venatorum. Quid aliud ista significant, quam publicam venantium pugnam? Canon II. S. Hieronymo tributus Hieronymi non est, quemadmodum demonstravi in meis lucubrationibus in codicem Gratianeum, etenim commentaria in Psalmos, ex quibus canon ille depromptus est, scatent undique solecismis, stylo demisso, et humili conscripta adparent, allegoricis figuris, saepe etiam parum aptis adumbrata, quae sane praeseferre non possunt Hieronymi manum. Cuicumque autem canon ille tribuatur auctori, nullum facesset negotium, quoties ad integra autographi exemplaria exigatur. Siquidem auctor sub Hieronymi nomine expendens verba Psalmi 90. *Ipse liberabit me de laqueo venantium*, ita scribit: *Multi sunt venatores in isto mundo, qui animam nostram venari conantur. Denique Nembrod ille gigas magnus in conspectu Dei venator fuit, et Esau venator erat, quoniam peccator erat; et penitus non invenimus in Scripturis sanctis Sanctum aliquem venatorem, piscatores invenimus Sanctos.* Nihil adjicio ad canones 12., et 13., quamquam enim tuto adfirmari posset, eos falso Ambrosio fuisse tributos, notatu tamen dignum est, in iis non ipsam venationem improbari, sed tantum objurgari eos, qui oblectationibus indulgent diebus jejuniorum, et quando jejuniorum dies consecrari oportet orationibus, ac meditationibus rerum divinarum, eos potius in sylvaticis vagationibus impendunt. Sententiam Ambrosio tributam interpretetur Ambrosius, qui in homilia 27. ita scribebat: *Quam bene autem jejuniorum tempore verbum Dei dixit esse, quod reficit, ut ostenderet, jejunia nostra non debere saeculi actibus occupari, sed sacris literis exerceri?* Post hanc germanam laudatorum canonum interpretationem, evanescit meo judicio turpissima illa venationis imago, quam decisa illa canonum fragmenta exhibebant, et quibus si inhaerendum esset, non Clericis tantum, sed et laicis universis interdictum esse venationibus demonstraretur. Quamobrem cum

nihil aliud in medium proferri possit, quam duo monumenta, quae in Gregorianum titulum de Clerico venatore translata fuerunt ex collectione Gratiani, videlicet ex can. 2., et 3. dist. 34., quorum primum est Concilii Epaonensis anni 517., alterum Concilii Francici, seu Germanici anni 742., dicam, ibidem Clericis, et religiosis viris interdictum fuisse illis venationibus, quae Clericos eosdem ab officio sacro distraherent, quemadmodum indicant verba illa: *In hac voluptate saepius detentus fuerit, et sylvaticas vagationes;* atque ad hanc speciem referri oportere concludemus laudatum Concilii Tridentini decretum in cap. 12. sess. 24. de Reform., ubi statuitur, ne Clerici *illicitis* venationibus vacent. Paucis rem colligamus. Sententia canonum est, ne venationi, sicut et cuicumque oblectationum generi, plus aequo Clerici indulgeant: Sententia canonum est, ut modus in indulgendo servetur: Sententia canonum est, ut decor et honestas clericalis custodiatur. Ubi unum ex his deficiat, ad Praelatorum officium pertinebit, attenta qualitate temporum, personarum, locorum, salubria praecepta statuere, á quibus non liceat Clericis ullo modo recedere; quin tamen aut venatio ipsa, qualis hodie fieri solet, per se improbata dicatur, aut eo cogamur appellere, ut distinctionem illam clamorosae, et quietae venationis sacris canonibus prorsus incognitam, forte etiam á sententia canonum alienam, sequamur, adprobemus.

Quod severius, et arctius Clericis prohibendum fuit, eo pertinet, ut iidem rixas omnes, et strepitus armorum evitent, cap. 2. de vita, et honest. Clerici, eove magis á privatis certaminibus abhorreant; quamobrem non solum irregulares erunt, quotiescumque hominem in duello occiderint, aut mutilaverint, vel occidi, aut mutilari mandaverint, cap. 2. de Cleric. pugn. in duell., sed etiam deponendi erunt, si duellum obtulerint, aut oblatum susceperint, sive vincant, sive vincantur; quamquam in hac specie Episcopi arbitrio relinquatur indulgentiam facere, quoties nec homicidium, nec mutilatio subsequatur, cap. 1. eod. tit. Ut autem á caedibus magis, magisque Clerici abhorrerent, sub depositionis poena ipsis indictum fuit, ne militiae armatae nomen darent, can. 83. ex apostolicis, can. 3. caus. 20. quaest. 3., cap. 9. §. ult. de voto, cap. 25. de sentent. excomm., nisi ageretur de bello, uti vocant, defensivo ad injuriam hostium repellendam, ineundoque ab ipsis cum moderamine inculpatae tutellae, cap. 2., et 18. de homicidio; in hac enim specie etiam Clericis jure imponitur onus defendendae civitatis, cap. 2. de immunit. Eccles., argu-

mento can. 5. caus. 23. quaest. 3. Neque his obstat canon 36. dist. 50., utpote qui ad eos referendus est, qui nullam moderationem belli causa servaverant. Item ex Apostolica Pauli doctrina epist. 1. ad Timotheum cap. 3. sacri Antistites voluerunt, ne Clerici quemquam caederent, aut percuterent, ita ut caedentes, vel percutientes graviter corripiendi sint, et si non resipuerint, deponendi, can. 1., et sequentibus dist. 45., cap. 1. de Clerico percussore.

Inquirendum etiam fuit in Clericorum studia, et bonas artes, ut ab iis addiscendis temperarent, quae illorum conditioni minus apta viderentur, et totos se rebus divinis, et sacris addicerent. Equidem olim non fuit opus canonum sanctionibus aut numero plurimis, aut vi vehementibus, ut Clerici de suo munere admonerentur: sponte enim unusquisque suis officiis incumbebat. At postquam deventum est ad obscura, et pene ferrea saecula, decimum dico, et undecimum, obrutus est clerus universus densissima rerum caligine, seu ignoratione. Primus inter Monachos Desiderius Cassinensis Abbas, qui inde fuit Victor III. anno 1086., uti liquet ex chronico Cassinensi libr. 3. cap. 63., exemplaria quaedam edi curavit et novellarum, et institutionum juris Justinianei. Hinc primum emergere coepit inter Monachos studium juris Romani, quod facile ad Clericos traductum est, praesertim eos, qui vitam regularem Monachorum exemplo profitebantur; illi autem, qui inter Monachos, aut Clericos uberiore juris peritia eminebant, exinde sumebant occasionem, ut extra claustra, vel Ecclesias exeuntes negocia saecularia, modo in foro Advocatorum more, curatorumve agitarent, modo Judicis suscepto munere definirent, cujuscumque generis negotia forent, sive civilia, sive criminalia. Praeterea appulerant eodem tempore Arabes in Italiam, professi Physicorum, seu Medicorum artes ex Aristotele, Hippocrate, et Galeno derivatas; his autem facile fuit omnium pene sibi conciliari admirationem, et benevolentiam, et gratiam dixerim, utut non satis exculti essent: etenim inter desides, et hebetes homines quasi coelestes virtutes é coelo delapsae videbantur. Ipsi soli Philosophi audiebant, et Medici, quorum imitatione statim quicumque amore bonarum artium tangebantur, et in Physicae, et in Medicae artis studia se conferebant, etiam si Monachi essent, aut Clerici, utpote qui sperabant, se professione istarum artium futuros cuicumque acceptissimos. Hinc vel ipsi majores Praelati, et Abbates physicam, seu medicinam profitebantur. Sic Fulbertus Carnotensis Episcopus, aliique Antistites, ipse etiam Petrus Lombardus

Magister sententiarum medicam artem professus est, qualem et Monachi numero plurimi, praesertim apud Principes. Adde cap. 7. de aetat. et qual. praef. Itaque dum et juris, et Physicarum rerum scientia Clericos aeque, ac Monachos detinebat, negligebatur cura sacrorum, et monasticae sollicitudini vale dicebatur. Primum in Lateranensi Concilio Innocentii II. anni 1139. can. 9. vetitum Monachis, et Canonicis regularibus fuit, ne leges saeculares, et medicinam addiscerent, aut exercerent, ut inde totas vires intenderent potius in studia Theologiae, quae tum primum instaurari coeperant, instituente prae caeteris Petro Lombardo, quem eodem tempore alia ex parte aemulatus est Monachus Gratianus, renovans studia veterum canonum. Qua in re observatione dignum est, Lateranensem canonem fuisse omnino executioni mandatum in ea parte, qua interdicebatur physicae studiis; in ea autem parte, qua interdicebatur studiis legum, modus adjectus est ex prudenti interpretatione, ut quidem et Monachi, et Canonici regulares abstinerent á causarum patrociniis, et judiciis publicis, adhuc tamen studiis legum Romanarum eatenus operam dare valerent, quatenus studiis juris Romani adjuvari possent studia legum Ecclesiasticarum, quod primum facto suo visus est insinuavisse Monachus Gratianus, qui dum eo tempore canonum monumenta compilaret, varia legum Romanarum monumenta adsuere non dubitavit; deinde visus est comprobavisse Lucius III., dum in cap. 1. de novis oper. nunc scripsit, *sacrorum statuta canonum Principum constitutionibus adjuvari.* Laudatum canonem Lateranensem renovavit Alexander III. in Turonensi Concilio anni 1163., cap. 3. ne Clerici, vel Monachi, quo cautum est, ne regulares (intellige vel Monachos, vel Canonicos regulares juxta canonem Lateranensem modo laudatum) *ad legendas leges, vel confectiones physicales ponderandas de claustris suis exirent.* Duo erant effugia, quibus Regulares disciplinam Concilii Lateranensis evadere satagebant. Ajebânt primum, se ad academias invitari ad *legendas* leges, vel physicas artes, quasi ipsi prae caeteris eas disciplinas callerent, quas praecipue ipsi olim excoluerant. Ajebant deinde, se ideo medicinae operam dare, quod forent languentibus in Monasterio fratribus opem daturi, aut se operam navare legum studiis, quod forent *fidelius* ecclesiastica negotia tractaturi. Veritus Alexander III., *ne occasione scientiae spirituales viri mundanis rursus actionibus involverentur*, praetextus illos omnino rejecit. Interea in his canonibus praeceptum spectabat tantum Monachos, et Canonicos regulares, non-

dum tamen Clericos universos. Quando vero *absurdum Clericis erat, immo etiam opprobriosum, si peritos se velint ostendere disceptationum esse forensium*, uti legitur in l. 41. cod. de Episc., et Cler., cautum deinde fuit in Lateranensi Concilio Alexandri III. anni 1179., ut Generaliter Clerici omnes in majoribus ordinibus constituti, immo et in minoribus si stipendiis Ecclesiae sustentarentur, abstinerent ab officio advocationis in judiciis saecularibus, nisi propriam causam, vel Ecclesiae suae fuerint prosecuti, aut pro miserabilibus forte personis, quae proprias causas administrare non possunt; item ut abstinerent ab officio judicis laicorum nomine, et auctoritate exercendo, cap. 1. de postulando, cap. 4. ne Clerici, vel Monachi. Praesertim vero prohibitum est, ne judicium sanguinis exercerent, cap. 5., et 9. eod. tit. Innocentius III. in cap. 2. de postulando declaravit, Monachos aequae, ac Canonicos regulares patrocinium posse suscipere causarum, in quibus Monasterii utilitas versatur. Denique Honorius III. in cap. 10. ne Clerici, vel Monachi statutum Lateranensis, et Turonensis Conciliorum Alexandri III. de Monachis, et Canonicis regularibus conceptum ad Clericos universos extendit, statuens, ne Clerici aut physicam artem, aut legum disciplinam profiterentur; quod tamen ita intelligendum est, quemadmodum explicati fuerunt Alexandri III. canones; nimirum ut eatenus juris Romani studiis interdicatur, quatenus et in qua parte non conducant ad adsequendam juris ecclesiastici notitiam, et á sacris officiis distrahant, et quatenus opus minime sit ad Ecclesias defendendas, atque tuendas. Recentioribus saeculis, postquam praesertim Theologiae studia magno, uti decuit, in pretio, ac cultu haberi coeperunt, relaxatus est paulisper eorum canonum rigor, qui eo praecipue tendebat, non tam ut averterentur Clerici á studiis Romanarum legum, quam ut divina studia inirent; proptereaque Universitatibus studiorum fere omnibus concessa fuerunt privilegia etiam auctoritate Pontificum Maximorum, quorum vi Clerici possent studiis legum navare operam, ac sollicitudinem singularem, propterea quod docuit experientia, legum Romanarum peritiam Clericis perutilem extitisse, ac fore.

De exteriore quoque habitus cultu á Clericis tenendo sollicita fuit Ecclesia, et quidem primo in ea vestium specie, quae in sacris celebrandis mysteriis adhiberetur. Recentior sane usus perspicue demonstrat, multo diversa á communibus esse sacra indumenta, immo et disciplinae hujus argumenta jam adparent saeculo quarto (consulto omitto, tanquam

apocryphum, monumentum Stephani Papae in can. 42. de consecr. dist. 1.) etenim Hieronymus in caput 44. Ezechielis ita scribebat: *Habet religio divina alterum habitum in ministerio altaris, alterum usu, vitaque communi.* Verum an id aut ab Apostolis ipsis praeceptum fuerit, aut consuetudine inductum, est prorsus incertum; quemadmodum incerti etiam exitus esset labor illius, qui vellet tempora definire, quibus aut aliquid novi in ea re invectum fuerit, aut unum ornamenti sacri genus in aliud commutatum, aut una vel altera res novam formam, et figuram acceperit, quoniam et varii fuerunt Provinciarum, et varii temporum, varii etiam personarum mores. Casulas ita dictas, quod instar parvulae casae totum hominem tegerent, laicorum etiam aliquando fuisse indumentum, testis est Joannes Diaconus in vita Gregorii Magni libr. 4. cap. 83., et Isidorus Hispalensis in regula Monachorum cap. 13., ubi dum Monachis interdicitur usu saecularium indumentorum, casulae mentio habetur. Hanc itidem casulam hodie intuemur veterem amisisse figuram, cum valde decisa fuerit, et decurtata. Quo autem tempore laici aeque, ac Clerici casulis tanquam civili veste utebantur, verosimile admodum est, Sacerdotes causa sacrificii aliam casulam induisse, eamque non solum singulari prece Deo dicatam, sed et sacris figuris ornatam, uti hodie quaedam supersunt hujus rei vestigia in lineis ad crucis figuram accomodatis. Alba ad talos usque diffluens, et cingulo collecta vulgare aliquando fuit Sacerdotum, dum in publicum prodirent, et iter haberent, indumentum, quamquam sacrorum tempore aliam in Diaconico albam induere tenerentur, quemadmodum manifeste probant Synodales duae admonitiones veteres, quarum prior habetur apud Reginonem initio collectionis num. 66., altera edita á Balutio ad calcem Reginonis pag. 603. ibi: *Si absque alba, et cum illa alba, qua in suos usus quotidie utitur, Missam cantare praesumat.* Ad hujus albae similitudinem Clericis inferioribus concessa fuit brevior quaedam alba, ne si longius difflueret, minus expeditos eos sacris ministeriis redderet. Olim quoque prohibebantur Sacerdotes, ne sine stola, quam orarium veteres appellaverunt, etiam per vias incederent, can. 25. caus. 17. quaest. 4., quod etiam ornamenti genus in Diaconorum ordinationibus adhibebatur, ita ut et stola Diaconi in signum oneris sacri suscepti uterentur. Hodie solus Pontifex Maximus ubique utitur stola, Sacerdotes autem, aut Diaconi tantum in sacris ministeriis pro munere singulorum. Quid dicam de alio orarii genere, quo primum usus fuit Romanus populus in

publicis Imperatorum acclamationibus, cum unusquisque linteolum sinistra erigens et voluntas, publicam laetitiam significaret, uti tradit Vopiscus in Aureliano? Similis enim mappula concessa jamdiu fuit Sacerdotibus primum, ac Diaconis, deinde etiam Subdiaconis inter sacra solemnia ad duplicem usum; primum ad ora tergenda, praesertim dum Sacerdotes, aut Diaconi publice praedicarent, unde orarii nomen accepit; secundo ad significandum populo vel standi, vel genuflectendi, vel accedendi, vel recedendi tempus; atque ejus deinde loco recens manipulus succesit. Olim quo tempore casula undique diffluebat, nec colligebatur ad brachia, nisi post factam confessionem, Sacerdotes manipulum induebant post collectam casulam, seu post factam confessionem. Hodie hujus consuetudinis vestigium tantum apud Episcopos superest. Quid dicam de annaboladio (hodie amictum appellant) apud Clericos invecto circa saeculum octavum, ut colli nuda tegeret, primum supra albam imposito, deinde infra albam more Romano, aliquandiu supra caput, uti hodie apud Monachos adhuc viget, deinde infra caput, postquam parvulorum birrorum usus invaluit ad capitis tegumentum? Haec omnia sensim inolevere, modo ad majorum, modo ad minorum administrorum usum variis formis accommodata, qua in re nihil aptius proponi potest, quam singularum Ecclesiarum receptus ritus sequendos esse.

Quid si de Clericorum habitu sermo sit extra sacra officia deferendo, certissimum est, quinque prioribus Ecclesiae saeculis illum non fuisse distinctum ab habitu laicorum, quamquam generaliter tunc decerni soleret, ne in illo singularis decor sollicite quaereretur, can. 8. dist. 41. Evidens hujus rei argumentum deducitur ex epistola Caelestini I. ad Episcopos Provinciae Viennensis, et Narbonensis, in qua inter caetera de Sacerdotum vestibus ita legitur: *Discernendi á plebe, vel caeteris sumus doctrina, non veste, conversatione, non habitu, mentis puritate, non cultu;* item ex epistola 17. Hieronymi, ibi: *Quicumque novissimus fuerit, hic primus putatur, in veste nulla discretio, nulla admiratio: utcumque placuerit incedere, nec detractionis est, nec laudis.* Gliscere coeperat quarto saeculo in Italia nonnullorum consuetudo, qui Romanae togae pertesi peregrinos habitus ad morem aliarum gentium compositos induebant; quamobrem Imperatores omni sollicitudine curaverunt, ne cives Romani seu Romam incolentes, seu Civitate donati et alibi residentes, formam habitus veterem immutarent, id est, abstinerent á majoribus crinibus, á terrore clamydis, á ragis, et tzangis, seu pellitis qui-

busdam Gothorum vestibus, servis, tantummodo concesso usu birrorum, et cucullarum, l. 1., et sequentibus cod. Theod. de habitu, quo uti oportet intra urbem. Eo propterea minus passi fuerunt Ecclesiarum Antistites, vestes peregrinas in clerum induci, statuentes, ut prisca albae togae supra tunicam pariter albam impositae consuetudo retineretur, can. 2., et 3. caus. 21. quaest. 4. Formam tondendi, non radendi capitis aperte tradidit Gregorius Magnus in Pastorali cap. 7., in epist. 25. libr. 1. indictione 9., et in epist. 4. libr. 7. indictione 15. his verbis: *Quia igitur cuncti, qui praesunt, habere quidem sollicitudines et exteriores debent, nec tamen eis vehementer incumbere, Sacerdotes recte et caput prohibentur radere, et comam nutrire, ut cogitationes carnales de vita subditorum, nec a se funditus amputent, nec rursus ad crescendum similiter relaxent. Ubi et bene dicitur: tondentes tondeant capita sua, ut scilicet curae temporalis sollicitudines, et quantum necesse est, prodeant, et tamen recidantur citius, ne immoderatius excrescant.* Non aequaliter tamen adtondebantur capilli, sicut mos erat laicorum Apostolica aetate, uti docet Paulus in 1. ad Corinth. cap. 10., sed corona quaedam capillorum circa caput prodibat, et superius, et inferius attonsis crinibus: quod deducitur ex Concilio Toletano IV. anni 630. can. 41. ibi: *Omnes Clerici, vel Lectores, sicut Levitae et Sacerdotes detonsi superius toto capite, inferius solam circuli coronam relinquant, non sicut hucusque in Gallicae partibus facere Lectores videntur, qui prolixis, ut laici, comis in solo capitis apice modicum circulum tondent. Ritus enim iste in Hispania hucusque haereticorum fuit.* Hanc eamdem clericae tonsurae formam exhibuerunt saeculo septimo S. Germanus Patriarcha Constantinopolitanus in Theoria rerum sacrarum, Gregorius Turonensis de vitis Patrum cap. 17., et Beda libr. 4. historiae Anglorum cap. 1. Addere possum Isidorum Mercatorem in can. 21. dist. 23. ad disciplinam septimi saeculi confirmandam. Eisdem etiam saeculis secerni coeperunt in vestibus a laicis Clerici, quod probat Gregorius Turonensis in libr. 4. histor. Franc. cap. 14., Concilium Trullanum in can. 2. caus. 21. quaest. 4., Concilium Germanicum sub Bonifacio anni 742. can. 7., et Concilium Romanum Zachariae anni 743. in can. 3. caus. 21. quaest. 4., quamquam certo definiri non possit, nec quis esset habitus color, nec qualis esset undecumque figura. Verosimile tamen est, vestes illas neque fulgidas colore fuisse, sed aut albas, aut pullas, seu nigricantes postquam praesertim pullos, seu nigricantes habitus Mona-

chi induerunt, imitantibus hac in re sive Monachis, sive Clericis veterum Philosophorum modestiam, qui hujusmodi indumentis amicti incedere solebant; item verosimile est, modo ad similitudinem togarum veterum vestes clericales fuisse contextas; ne Clerici viderentur ab habitu civili recedere, et barbararum gentium novos habitus adamare, modo ad similitudinem palliorum, quibus veteres Philosophi simplicioris indumenti causa utebantur; tunicas propterea, sive casulas appellatas, quas deinde in Lateranensi Concilio anni 1215. decretum fuit, nec nimia brevitate, nec nimia longitudine esse notandas, immo et adjectum est, indumenta rubri, viridisve coloris ab Ecclesia improbari, cap. 15. de vita, et honest. Cleric. Concilium Tridentinum nihil in hac re singulare constituit. Tantum in sess. 14. cap. 6 de Ref. generaliter mandavit, ut habitus Clericorum proprio ordini congruere debeat juxta Episcoporum ordinationes, et mandata, indicta adversus inobedientes poena suspensionis, aut privationis beneficiorum, officiorumve adversus contumaces, innovata constitutione Viennensis Concilii in Clem. 2. de vita, et honestate Clericorum, ex quibus omnibus duo veluti consectaria colliguntur. Primum est, semper Ecclesiam optavisse, ut Clerici etiam in exteriore habitu singularem modestiam praeseferrent; alterum est, in determinatione habitus speciali plurimum dioeceseon usibus, et ordinariorum Antistitum constitutionibus deferri oportere.

CAPUT III.

Singularia quaedam expenduntur, quae spectant judicia criminalia Clericorum.

IN Clericorum causis illud singulare semper viguit olim, ut semel damnati in pristinum honorem restitui neutiquam possent, eove minus ad majorem gradum promoveri, etiam si peracta poenitentia et Deo, et Ecclesiae satisfecissent, can. 1. 2., et passim dist. 50., nisi forte quaedam singulares causae mitiorem disciplinam postularent, non quidem gratia singulari personarum, sed publica suadente utilitate, quemadmodum in Africana Ecclesia cum Donatistis actum fuisse probatur, can. 23., et 25.

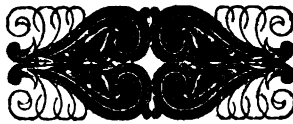
dist. 50., cap. 1. de Parochiis. Apertissima erat generalis regulae ratio: nimirum quamquam verum sit, per poenitentiam sincere exactam hominem Deo reconciliari, intererat tamen, ne poenitentes, quorum non integra, sed veluti reparata virtus esset, inter dignitates, honoresque sacros locum invenirent. Neque aliud in contrarium probant exempla illa numero plurima, quae adferuntur in can. 13. dist. 50., praeterquamquod enim ibidem sub incerto nomine auctoris multa narrantur ab historica veritate aliena, Episcopi illi ferme omnes non fuerunt post lapsum restituti, sed potius ab adversariorum calumniis, quarum causa injuria dejecti pridem fuerant, renovato judicio vindicati. Qui plura ad explicationem hujus monumenti desiderat, inveniet in meis animadversionibus in Gratianum. Primum vetus illa disciplina aboleri coepit post invectas Mercatoris Decretales, in quibus passim traditum est, Clericos post lapsum et poenitentiam posse restitui in pristinum gradum, can. 14. 16. 24., et 28. dist. 50. Qui profecto non ignorat, quanti habita fuerit media Ecclesiae aetate horum monumentorum auctoritas, facile percipit, exinde abiise in vulgarem disciplinam, qua fieret, quemadmodum etiam hodie viget, ut arbitrio judicis remitteretur, vel lapsos poenitentes in pristinum honorem reducere, vel in perpetuum ab officio excludere.

Si quaeratur de judicibus, ad quos spectet in criminalibus Clericorum, et ecclesiasticis causis sententiam pronuntiare, non est dubitandum, eam potestatem penes Episcopos esse, eosque omnes, qui quasi Episcopali jurisdictione funguntur, quotiescumque de Clericis inferioribus criminum reis agatur, data damnatis facultate ad Provinciale Concilium, vel etiam extra Concilium ad superiorem judicem provocandi, can. 4. 5. caus. 11. quaest. 3., can. 2., et 5. caus. 21. quaest. 5. sed quoties adversus ipsos Episcopos judicium sit instituendum, variam fuisse pro varietate temporum disciplinam deprehendo. Olim instituebatur hoc judicium in Synodo Provinciali, can. 1. 2. 3. 5. caus. 6. quaest. 4., can. 6., et 7. caus. 11. quaest. 3. data tamen facultate Sedem Apostolicam, si visum fuerit, appellandi, can. 7. caus. 6. quaest. 4. Solent, qui contra sentiunt, in medium proferre canonem 8., et 10. caus. 3. quaest. 6., juncto can. 3. caus. 2. quaest. 4. At si non cortice tenus ea monumenta consideravissent, facile, arbitror, agnovissent, in can. 8. Leonem Magnum redarguisse Anastasium Thessalonicensem, quod plus aequo potestatem, non ordinariam, ad quem praesens disquisitio pertinet, sed Apostolici Vicariatus, quam dudum obtinuerat, extendisset; neque enim Anastasius eam jurisdictionem inconsulta

Sede Apostolica exercere poterat, quae mandato, sive literis Vicariatus, non continebatur: agnovissent praeterea in dicto can. 10., et 3., subjectam tum fuisse Britonum Provinciam variis controversiis, quibus pendentibus non satis de finibus dioeceseos, et de Metropolitae persona aperte constabat. Eam ob rem Romanus Antistes potius ex quadam prudentia, et rerum gerendarum aeconomia, quam ex juris disciplina rescripsit. Non opus est, hoc in loco ea temporum, et locorum adjuncta late describere, quae jam exhibui in meis animadversionibus in codicem Gratiani. Quid autem mirum, si in iis adjunctis ad Apostolicam Sedem negotia ejus generis referenda dicerentur? Itaque septem prioribus saeculis constans fuit Provincialium Synodorum auctoritas, in quibus et damnari, et dejici Episcopi poterant, dummodo concors fuisset convenientium Antistitum sententia, can. 1., et 6. caus. 6. quaest. 4., cap. 3. de sentent., et re judic., ubi enim in diversas partes dividerentur suffragia, de vicina Provincia alter Metropolitanus, seu Primas accitus controversiam dirimebat, can. 2., et 3. caus. 6. quaest. 4., cui jungi potest argumentum capituli 13. de rescriptis. Isidorus Mercator de more suo novam invexit disciplinam, passim tradens, Episcopos quidem comprovinciales causas Episcoporum posse discutere, accusationes recipere, exceptiones admittere, nunquam tamen pronuntiare sententiam, sed hanc á Sede Apostolica exspectari oportere, can. 5. caus. 2. quaest. 1., can. 5. 6. 7. 9., et 11. caus. 3. quaest. 6. His decretalibus sensim eo deventum est, ut judicia criminalia Episcoporum deinde referrentur omnino ad Apostolicam Sedem, quod jam Gregorii IV. temporibus viguisse, liquet ex can. 2. dist. 12., quod tandem abiit in ordinariam disciplinam cap. 2. de transl. Episc., cap. 16. de haeret. in 6.

Hodierna disciplina aperte edita, ac stabilita deprehenditur in Concilio Tridentino cap. 6. 7. 8. de Reform. sess. 13., et cap. 5. de Reform. sess. 24. In cap. 6. cautum fuit, nunquam citandum esse Episcopum, vel monendum, ut personaliter compareat, etiamsi ex officio, aut per inquisitionem, seu denuntiationem, vel accusationem, sive alio quovis modo procedatur, nisi ob causam, ex qua deponendus, sive privandus officio suo veniret; etenim ob leviores causas aequum non est, Episcopum cogi, ut dioecesim derelinquat, et non sine episcopalis honoris diminutione vagetur. In cap. 7. designandae fuerunt qualitates testium in criminalibus Episcoporum causis admittendorum; debent enim illi contestes esse, bonae conversationis, existimationis, et famae, facta facultate judicibus, gravibus poenis

eos mulctandi, si odio, temeritate, aut cupiditate aliquid deposuerint. In cap. 8. decretum, ut causae Episcoporum, cum pro criminis objecti qualitate comparere Episcopi debeant, ad Pontificem Maximum referantur, ac per ipsum terminentur; quod ipsum renovatum fuit in dicto cap. 5., ubi additum est, si hujusmodi sit causa, quae necessario extra Romanam Curiam sit committenda, nemini prorsus eam committi, nisi Metropolitanis, aut Episcopis á Pontifice Maximo eligendis, quae commissio et specialis sit, et manu ipsius Pontificis Maximi signata, nec unquam delegatis plus tribuatur, quam ut solam facti instructionem sumant, processumque conficiant, quem statim ad Romanum Antistitem transmittant, reservata illi sententia definitiva. Denique concluditur, minores criminales causas Episcoporum in Concilio tantum Provinciali cognosci, et terminari debere, vel á deputandis per Provinciale Concilium, utpote qui Concilii nomine, et cognoscere, et sententiam dicere intelliguntur.

DISSERTATIO QUINTA

DE CRIMINIBUS UNICUIQUE IN CLERO,

SIVE EXTRA CLERUM CONSTITUTO COMMUNIBUS.

QUAE, et quanta sub hoc themate sese objiciunt discutienda, nemo non videt. Quoniam vero multa ex istis ad civilis, aut publici juris Interpretes pertinent, multa forum Ecclesiae internum, seu poenitentiale respiciunt, contentus ero pauca quaedam adnotare, quae in externa Ecclesiae disciplina consistunt, de criminibus homicidii, falsi, furti, damnive injuria dati, ac denique usurarum, consulto omittens quae de adulterio, et damnatis ejus generis conjunctionibus disserere hujus esset instituti, quod de iis alias, tanquam in oppprtuniore loco, abunde dixerim, quum conjugiorum rite celebraudorum jura persequerer.

CAPUT I.

De poena adversus homicidas canonibus praestituta.

Huc referendi sunt tituli 12. 13., et 15. libr. 5.

CHARITAS illa, quae homines universos invicem ex ipso naturali jure veluti nexu devincit, unumquemque in officio ita continere debet, ne privata auctoritate alterius vitae officiat, nedum insidietur, adeo ut ne propriam quidem animam quacumque de causa in discrimen adducat,

etiam si de tuendo honore, malove evitando ageretur. Hanc rem pertractans Augustinus in libr. 1. de Civitate Dei cap. 18., et 19., unde deprompti sunt canones 3. 4., et 5. caus. 32. quaest. 5. ait, ne apud ipsas quidem gentes caeteroqui feras et immanes probari potuisse plus aequo religiosos homines, qui juxta Virgilianos versus *sive lethum insontes peperere manu, lucemque perosi projecere animas*, et quibus á suprema redire cupientibus *fata obstant*, *tristique palus innabilis unda alligat*, et concludit: *Neque enim frustra in sanctis canonicis librisnusquam vobis divinitus praeceptum, permissumve reperiri potest, ut vel ipsius adipiscendae immortalitatis, vel ullius carendi, cavendique mali causa nobis metipsis necem inferamus.* Quibus inhaerens vestigiis Clemens III. in cap. 11. de sepult. ideo voluit non denegandam sepulturam ecclesiasticam puellae, utut ex causa honestissima fugienti, quia non sponte, sed casu quodam in flumen praeceps lapsa fuisset. Forte negotium facessere potest Hieronymi auctoritas in can. 11. caus. 23. quaest. 5. scribentis, ne in persecutionibus quidem licere propria perire manu, *absque eo ubi castitas periclitatur.* Siquidem observo imprimis, Hieronymum hanc adjecisse exceptionem, non quidem ut eam probaret, sed ut insinuaret, posse id obnoxium esse disputationibus, quibus involvere se recusabat, ne á suscepto proposito longe aberraret, quasi dixisset: excepta ea specie, in qua castitas in periculum adduceretur, de qua disceptatio in utramque partem tunc temporis fiebat, certum esse, et inconcussum in caeteris causis, neminem posse semetipsum occidere. Revera S. Augustinus, qui tempore Hieronymi vivebat, ex professo eam disputationem suscepit, et laudatis in locis perspicue diremit. Ex quo observari praeterea potest, etiam si Hieronymus in contrariam opinionem abiisset, agnosci statim varias in partes distractos fuisse Hieronymum, et Augustinum, in conflicto autem opinionum tantorum virorum licere potius Augustinum, quam Hieronymum sequi; immo et Augustini sententiam Hieronymianae longe praeferendam esse, sive quod Augustinus ex professo eam quaestionem tractandam susceperat, Hieronymus occasione data tantum quaedam ad controversiam spectantia adjecit, sive quod Pontificiis rescriptis, praesertim laudati Clementis III., videtur probata Augustini opinio in Ecclesia, rejecta Hieronymiana. Non ergo homicidii notam evadit, qui semetipsum quacumque de causa occidat. Quod si quis in necem alterius conspiret, non alias excusatur, quam sibi aut reipublicae salus illi vi publicae potestatis commissa, aut propriae

vitae defensio cum moderamine, ut ajunt nostri, inculpatae tutelae alias curari non possit; ille enim in his causarum adjunctis non directo hominem interficere velle censetur, sed tranquilitatem publicam, aut privatam sui, vitam tueri, can. 13., et 14. caus. 23. quaest. 5., cap. 18. de homicid., Clement. un. eod. tit. Quando vero homicidia poenis publicis ex Magistratuum sententia coercentur, sacri canones vigilantiae, prudentiaeque Antistitum mandarunt, ut ipsi in homicidas pro criminis adjunctis salutares, et quidem graves poenitentias indicerent, cap. 2. de homicid. Generaliter praeterea indixerunt, ut in omni fere homicidii genere irregularitatis nota reis homicidii inuratur. Qua de poena opportunius erit sub finem tractationis agere, quum fusius de irregularitate sermo erit instituendus.

Apud Romanos aethnicos olim in usu erant ludi gladiatorii, sive in Pancratio, quod fiebat cursu etiam, disco, et saltu, sive in pugilatu, quod fiebat telis, seu pugionibus, sive in colluctatione, qua pugnis contendebatur, agitati in quibus ne actione quidem legis aquiliae tenebatur, quicumque alium occidisset, quasi opus esset unc Romanae juventae virtutem privatis certaminibus assuescere, ut alacrior in hostes evaderet, l. 7. §. 4. ff. ad leg. aquil. Verum statim ac Imperium tenuerunt Christiani Principes, ab usu ea disciplina recessit juvente Constantino Magno in l. un. cod. de gladiatoribus penitus tollendis, qui cum eodem anno edita sit, quo absolutum fuit Nicaenum Concilium, non immerito conjiciunt viri eruditi, suasione Nicaenorum Antistitum lucubratam fuisse, et promulgatam. Recentioribus saeculis ex Longobardorum usibus cum ecclesiasticorum virorum moerore monomachia recipi visa est, etiam in judiciis, seu, uti appellabant, *malis* publicis, in quibus accusator adversus reum, testes adversus testes decertarent, quasi qui victor existeret, meliorem habere causam existimaretur. Improbavit illam Nicolaus I. in can. 22. caus. 2. quaest. 5., et post eum Concilia numero plurima, et Pontifices Maximi apud Christianos Principes saepe numero intercedentes, ut privata ista certamina penitus abolerentur, cap. 1. de torneamentis; nec defuit in hac parte sollicitudo Tridentinorum Antistitum, quorum constitutio perspicua est, in cap. 19. sess. 25. de Ref., ubi inter caetera descernitur, eos, qui pugnam commiserint, et eos, qui pugnantium Patrini vocantur, excommunicationis poenam incurrere, et velut homicidas juxta sacros canones puniri debere, et, si in ipso conflicto decesserint, perpetuo carere ecclesiastica sepultura; immo et eos, qui consi-

lium in causa duelli tam in jure, quam facto dederint, aut alia quacumque ratione ad id quemquam suaserint, necnon spectatores, excommunicationis, ac perpetuae maledictionis vinculo teneri, non obstante quocumque privilegio, seu prava consuetudine etiam immemorabili.

CAPUT II.

De crimine falsi, et ejus poena juxta canonum disciplinam.

Huc referendus est titulus 20. libr. 5.

NON hic sermo est de singulari specie falsi admissa a Sacerdotibus Parochis, de qua mentio fit in extrav. 1. de privileg. int. comm. vers. *Sed videat*, nimirum cum Parochi denegant Sacramenta publice petentibus, per calumniam affirmantes, petentes illos esse publicos peccatores, aut excommunicatione innodatos, quibus propterea absolutio denegatur, quousque plene non satisfecerint, praeterquam in mortis articulo, neque sermo est de falsitate a testibus in judicio prodita, praesertim ubi jusjurandum testium eorumdem accesserit; de hac enim ne nonnulla jam superius dicta fuerunt, et perspicua est publicorum judiciorum disciplina religiosorum Principum constitutionibus comprobata; sed potius de ea falsi specie loquor, quam quis admittit, dum aut circumveniendo Pontificis Maximi animum, aut fingendo obtenta privilegia, quae revera non obtinuit, disciplinam ecclesiasticam turbare conatur, de qua re praecipue agitur in Gregoriano titulo de crimine falsi.

Itaque qui literas Apostolicas mentiuntur, excommunicationem ipso facto incurrunt, si laici sint, si vero clerici, ab officio, et beneficio deponuntur, can. 7. dist. 50., cap. 6. de excess. Praelat., cap. 27. §. ult. de verb. sign., cap. 4., et 6. de crim. falsi. Quibus indiciis rescripti, vel privilegii falsitas agnoscatur, liquido exhibet Innocentius III. in cap. 5., et 6. eod. tit., in cap. 6. de fide instrum., et Lucius III. in cap. 11. de rescriptis. Non tamen tanquam falsum rescriptum, aut privilegium habebitur, quod non fuerit quidem alicujus arte confictum, sed tantum in aliquibus literis concisum, vel abrasum; eamque ob rem in hac specie

concidens, vel abradens, extra ordinem coercendus est ex jure Decretalium, non poena ordinaria falsi damnandus, rescripto ipso, vel privilegio in ea parte, in qua nullum vitium inest, suas vires habituro, nisi concisa, vel abrasa pars integram Pontificis Maximi sententiam everteret, cap. ult. de crimin. falsi. Quotiescumque verum falsi crimen admittitur, non est eadem ratio illius, qui falsum admisit, et illius, qui falsis literis ab alio confectis utitur. Siquidem qui falsas literas confecit, nunquam doli expers est, proindeque ordinariis falsorum poenis subjicitur; at qui falsis literis ab alio confectis utitur, modo invincibili ignorantia excusari, modo non nisi de culpa, seu negligentia redargui potest, quod scilicet non satis investigaverit, an germanum esset monumentum, quo uteretur. Quamobrem Innocentius III. prudentissime monitos voluit universos Pontificiis rescriptis usuros, ut non alias illis utantur, quam si primum diligenter singula consideraverint, arbitrio judicis relinquens, ut pro negligentiae modo poenas in utentes falsis rescriptis indicat. cap. 7. eod. tit.

Multo mitior est illorum poena, qui mentem Pontificis Maximi circumveniendo aut falsis exhibitis precibus, aut veritate suppressa, rescriptum, quo uterentur, obtinuerunt. Quamquam enim isti graviter delinquant, legibus tamen non alia poena plectuntur, quam ea, qua fiat, ut jure omni destituantur, quod ex rescripto alias rite obtento nanciscerentur, cap. 2., et passim de rescriptis. Haec sane poena indiscriminatim locum habet, quotiescumque vel narrata falsitas, vel suppressa veritas fuerit ex dolo, nisi rescribens expresse profiteatur, velle se omnino, et quocumque posito rei eventu rescriptum executioni mandari, cap. 9., et 10. de rescript. in 6., cap. 23. de praebend. in 6., Clement. 4. eod. tit., propterea quod vim rescripti metimur potius ex voluntate rescribentis, quam adamussim sequi maxime decet, quidquid conatus fuerit in libello supplici, qui rescriptum impetravit, eodem fere modo, quo furtum minime vocant Jureconsulti; quod consentiente domino etiam furtim et clam, immo et animo furis ab aliquo admissum fuerit, l. 46. §. 8. ff. de furtis, §. 8. instit. de obligat., quae ex delict. nascuntur. Caeterum si ex ignoratione postulantis evenerit, ut vel enarretur falsitas, vel veritas reticeatur, observandum est, an plura capita rescriptum contineat, eaque ita disjuncta, ut unum ab altero minime pendeat; an una tantum sit rescribentis definitio; an denique multiplex quidem, sed ita, ut una ab altera pendeat. Si primum, valebit adhuc rescriptum in ea parte, in

qua nec obreptitium, nec subreptitium dici potest: si alterum, ad officium judicis pertinebit investigare, ac definire ex formula rescripti, an idipsum rescripturus Pontifex Maximus fuisset, an minus, quotiescumque de rei veritate Pontifici constitisse, et quo casu definiatur, Pontificem idipsum fuisse rescripturum, rescriptum ipsum executioni mandare: si postremum, investigandum erit, an in parte principali, an in ea, quae á principali pendet, vitium subreptionis sit, aut obreptionis. Nimirum si vitium tantum insit in parte, quae pendet á principali, principalem ipsam partem minime vitiabit, quamquam vitiaretur altera pars, quae á principali pendet, si vitium inesset in principali, cap. 20. de rescriptis. Illud vero venire in dubitationem minime potest, num delegatus per rescriptum, quod obreptitium, aut subreptitium esse proponitur, possit de vitio rescripti cognoscere. Quamquam enim delegatus interea nequeat ad ulteriora devenire, nisi liqueat, rescriptum omni vitio carere, jure tamen poterit de rescripti viribus judicare, quasi in hoc judicio puram, absolutamque sine ulla conditione á rescribente facultatem acceperit; ne alias forte ob hujusmodi exceptiones, quae contra obtinentes rescripta allegari solent, Summi Pontificis gratia irrita omnino reddatur. Caeterum in proposito delegatus cognoscet juxta formulas juris communis, insuper habita singulari procedendi formula, si quae forte rescripto praestitueretur, juxta quam deberet institui causa, et absolvi, dicto cap. 20. de rescriptis.

CAPUT III.

De modis, quibus aliquando in occultos fures, vel damnum injuria dantes Ecclesia animadvertit.

Huc referendi sunt tituli 18., et 36. libr. 5., et titulus 21. libr. 2.

OB grave damnum injuria illatum, ob res furto subreptas, ob debita non soluta, si de re gravi agatur, et publice interesse videatur ad terrendos facinerosos homines, posse etiam excommunicari quemquam, quousque rem ablatam restituat, vel damna resarciat, quum restituere, et resarcire valeat, nemo dubitare potest in conspectu capituli 3. de solution., capituli 2. de furtis, cap. 7. de jurejur., et cap. 21. de sent. ex-

comm. Immo et incertas reorum personas sub poena excommunicationis, cui etiam ipso facto subjaceant, adigi posse ad res restituendas alienas, aut damna resarcienda generali proposito edicto, perspicue constat ex can. 2. caus. 5. quaest. 1., cap. 2. de offiic. jud. ordin., extrav. unde furtis int. comm. Quid vero, si incerta rei persona sit, quam tamen vel certi, vel incerti testes, ad quorum notitiam delictum pervenit, facile demonstrarent? Obtinuit, ut sub comminatione censurarum, qui facti notitiam habent, ad designandum reum, ubi causa gravis id postulet, adigi valeant, dummodo ex crimine civiliter, non criminaliter, nec ad poenam corporalem infligendam agendum directo sit, can. 6. caus. 14. quaest. 5. cap. 1. 2. et ult. de testib. cogend., cap. 20. de jurejur., cap. 4. de furtis, dicta extrav. un. eod. tit., extrav. 2. prope finem de simon. int. comm. Haec hodie *monitoria* Pragmatici appellant, olim vero appellabant literas *Paulinas* ex eo, quod temporibus Pauli III. frequentiore usu promulgarentur. Generaliter jam probaverat jus Romanum, ut quicumque res alienas á non domino accepisset, indicaret eum, á quo acceperat, l. 5. cod. de furtis; quamquam enim dici nequeat fur, qui furem novit, et non revelat, sed tantum qui furem novit, et celat, l. 48. §. 1. ff. de furtis; ubi tamen qui novit legitima judicis auctoritate interrogatur, et non patefacit, quasi celans haberi potest; eamque ob rem laudata monitoria non solum probaverunt modo memoratae Pontificiae constitutiones, sed etiam Concilium Tridentinum in sess. 25. de Ref. cap. 3. his verbis: *Excommunicationes illae, quae monitionibus praemissis ad finem revelationis, ut ajunt, aut pro deperditis, seu subtractis rebus ferri solent, á nemine prorsus praeterquam ab Episcopo decernantur, et tunc non alias, quam ex re non vulgari, causaque diligenter, ac magna maturitate per Episcopum examinata, quae ejus animum moveat &c.*

Merentur observationem Tridentina haec verba; siquidem eo ipso, quo monitoriorum disciplina non improbatur, interea percipitur, eam esse mentem Ecclesiae, ut quoniam in iis agitur de excommunicatione infligenda, in qua nervus ecclesiasticae disciplinae consistit, non nisi sobrie, et maxima cum circumspectione eo sit deveniendum. Hinc imprimis delictum, seu causa, ob quam monitoria impetrantur, certa esse debet, cap. 3. de testib. cogend. Deinde opus est, ut de re gravi agatur, in qua scilicet non temere indicta dici possit gravissima excommunicationis poena, cap. 5. eod. tit., dicto cap. 3. in Concilio Tridentino. Praeterea cavendum est, ut tum demum monitoria concedantur, cum alia ra-

tione utilitati illorum, quorum interest, consuli facile nequeat; vulgaris enim est traditio, monitoriorum disciplinam extra ordinem indulgeri, á qua propterea sit abstinendum, ubi ordinaria suppetunt juris auxilia, veluti cum legitimi supersunt modi probationum. Aliqua insuper observantur respectu ejus, qui petit, et respectu ejus, qui concedit monitoria, unde non adeo frequentia habeantur. Respectu ejus, qui petit, obtinuit, ut non ab alio peti, impetrarique possint, nisi ab eo, qui vel suam, vel suorum prosequitur utilitatem, aut utilitatem publicam, cujus curam quis ex officio gerat; eamque ob rem nec procurator generaliter constitutus eadem obtinere principalis gratia poterit, nisi instructus sit speciali mandato. Respectu ejus, qui concedit, caverunt Patres Tridentini, ut monitoria á nemine, praeterquam ab Episcopo, concedantur; quod ita quidem intelligendum est, ut excludantur Praelati Episcopo inferiores et Episcopo subjecti, non autem ut excludatur aut Vicarius Episcopi generalis, aut Vicarius Capitularis, Sede Episcopali vacante, aut alius quicumque ad id specialiter ab Episcopo delegatus; isti enim omnes Episcopalem ipsam, non propriam, et singularem jurisdictionem exercent. Quaesitum apud nostros fuit, an post Tridentinam constitutionem eadem facultas integra remanserit penes Praelatos, qui quasi Episcopali jurisdictione fruuntur, ab Episcopi jurisdictione prorsus exempti, quales inter caeteros sunt Abbates, qui dicuntur nullius Dioecesis? Ea recepta fuit in pluribus Provinciis, ac praesertim in Italia, Tridentini Concilii interpretatio, ut ii ea facultate destituantur, quamquam in aliquibus Provinciis alia vigeat consuetudo, uti Pragmatici testantur. Quibus autem in locis Abbates nullius dioecesis monitoria concedere nequeunt, usus obtinuit, ut non á viciniore Episcopo, sed á Sede Apostolica monitoria, quoties impetrari expediat, impetrentur. Ex receptis denique Dioeceseon moribus invaluit, ut ad Parochos spectet, monitoria promulgare in singulis Parochiis ex Ordinarii mandato, diebus festis, quibus major esse solet ad Ecclesiam populi frequentia, et quidem pluribus successive diebus, quousque deveniatur ad peremptoriam publicationem, nisi unica pro omnibus fiat, quod necessario, et palam exprimendum erit, cap. 9. de sent. exc. in 6., ex quo liquet, excommunicationis censuram monitorio inflictam non tam in crimen olim admissum indici, quam in contumaciam illorum, qui moniti Ecclesiae non obtemperant. Quando vero dixi, diebus festis publicationem fieri, id velim ita intelligatur, ut excipiantur dies festivi maxime solemnes, in quibus ob insigne fide-

lium gaudium á ferendis excommunicationibus abstinendum est, ne tanti dies poenae gravissimae illatione funestentur. Denique respectu causae illud, ut dictum est, observandum erit, ut monitoria tantum concedantur ad indemnes servandos eos, qui postulant, non ad finem inferendae in criminali judicio poenae corporalis adversus reos, ne alias videatur Ecclesia acriorem de reis judicio publico sumendam vindictam promovere, et urgere.

Duae sunt generales monitoriorum species; alia enim testes ad revelandum, alia reos ipsos ad damnum resarciendum adstringunt. Quae hucusque dicta sunt, utrique monitorio sunt communia. Commune etiam est, quod frequenter usuvenit, nimirum ut utrumque in monitorium sive adversus reos, vel consortes criminis, sive adversus testes, vel notitiam habentes, uno sententiae contextu jungatur. Commune etiam est, in utraque specie lethalis peccati reos fieri, qui monitionem contemnunt, et edicto non parent, nisi legitime impediantur, ne quod monitorio continetur, exequantur, cujusmodi sunt absentes, modo absentia non sit affectata, cap. 1. de constitut. in 6., aut ignorantes, aut qui vel restituere, vel revelare sine vitae suae discrimine, vel salutis periculo non possent, argumento cap. 60. de reg. jur. in 6. Sunt tamen singularia quaedam in quibus utraque monitoria invicem differunt. Et primo quidem observatur, in monitorio ad finem reparationis damni edito contra reum censuram infligi ob duo delicta, imprimis ob damnum injuria datum, deinde ob inobedientiam ab eo admissam, qui monitorio non obsequitur; at in monitorio edito adversus eos, qui notitiam habent, ut facti testimonium ferant, tantum ob inobedientiam censuram inferri. Secundo observatur, monitorium latum in testes, non afficere reos ipsos, utpote qui excusantur, si semetipsos minime denuntient, quemadmodum nec regulariter afficere eos, quorum testimonia in causis criminalibus juxta generales juris regulas non admittuntur, aut non satis probantur: quomodo enim ad testimonium ferendum adjectis poenarum stimulis adigantur ii, qui neque admitterentur, si sponte accederent? Tertio illud singulare observatur in monitorio contra testes, ut si testimonia ad infamiam tendat, exemplaria judicibus publicis non facile concedantur, sed tantum indicentur nomina testium, quos Judex publicus ad forum suum vocet, et ab illis, quod prodituri sunt, ipse accipiat. Praeterea in hoc monitorio adversus testes ita proceditur, ut cum testes accedunt, non oretenus tantum admittantur ad pandendum, quod noverint, sed omnia in

scripta redigantur vel per Cancellarium, aut Notarium Curiae, si testes ad Curiam Episcopalem accesserit, vel per Notarium ab Episcopo deputatum, et coram Parocho, si ad Parochum testis accedat, quin tamen testes teneantur, quod pandunt, jurejurando firmare, nisi id in monitorii formula exprimatur. Sunt, qui putant, eximi eos á testificando insuper habito monitorio, qui probare, quod pandunt, argumentis nequeunt, argumento can. 27. caus. 2. quaest. 7. Verum cum hujus canonis sententia ad accusatores, vel denuntiatores potius spectet, quorum onus est, quod in judicio deferunt, demonstrare, frustra ad eos trahitur, de quorum tantum testimonio agitur. Quamquam enim ipsi probare nequeant, quod pandunt, judex tamen ex illorum testimoniis, praesertim si numero plures sint, argumenta, aut saltem probabiles conjecturas ex officio deducet, unde constet de veritate. Sunt etiam, qui putant, non teneri testes ad pandenda, quae noverint, quoties delictum sit omnino occultum, id est, unius tantum, vel alterius conscientia tenetur. Abutuntur isti canone 18. caus. 2. quaest. 1., ubi tantum statuitur, ne judex occultos delinquentes puniat. Abutuntur praeterea capitulo 24. de accusation., ubi onus imponitur judici, ne contra quemquam procedat judicio inquisitionis, nisi publicae sit infamatus. Verum in proposito alia res agitur, quando monitoria ad cogendos testes non eo spectant, ut publica de reo vindicta sumatur, sed eo, ut indemnitate petentis prospiciatur. Alia autem monitoriorum disciplina inanis propemodum reddetur ob varias, quae á testibus praetexerentur excusationes; iis facile allegantibus, necdum constare de infamia reorum, quos sciunt aut furtum admisisse, aut damnum intulisse.

CAPUT IV.

De usuris.

Huc referendus est titulus 19. libr. 5.

NIHIL est in hac rerum universitate adeo utile Reipulicae, quod aliquando in Reipublicae ejusdem dispendium detorquere nequiverit humana perfidia, eo etiam perniciosius, quo sub honesti imagine malefi-

cium saepius prodire curatur. Id potissimum evenit in amplissima commerciorum ratione. Publicam ista utilitatem fovet, et dum hominum utut loco dissitorum animos arctissimo veluti foedere jungit, non quidem incultam illam, et rusticam rerum societatem, quam in aureis saeculis Poetae finxerunt, reducit, sed elengatiorem reddit, ac multo nitidiorem. Verum nimius privati peculii amor, et rei familiaris plus aequo amplicandae studium ita plures infecit, ut alii alios etiam beneficia praetexentes per dolum, et fraudem circumveniant. Providi quidem Legumlatores pactiones universas, atque contractus ad certas á nemine evitandas regulas exigere moliti sunt. Quis autem adeo acuto ingenio, tantaque prudentia inter homines agere unquam potest, ut occulta callidorum subterfugia perpetuo detegat, turpisque avaritiae latebras investiget omnes, in quibus vitium perimat; praeterea adamussim consulat, jura dando conventionibus singulis, quarum innumerae formae sunt, et novae in dies creantur, complicatae tortuosis nexibus, inter quos vix scires, ad quae pactorum genera referri plurima possent, nec nisi divinus abditos, et imos nequitiae recessus perspicuos faceret? Hoc ego velim, tanquam generale principium insidere, cuicumque mens est, de usuris, seu de usurariis pactionibus apte, adpositeque dissere. Improbatae illae sunt naturali, divino, ecclesiastico, ac civili jure tanquam eae, quae humanam evertunt societatem, avaritiam nutriunt divitum, inopes, vel indigentes in extremum usque interitum adducunt, quemadmodum perpetuo clamaverunt non solum sacri Evangelii praecones, sed et ipsi aethnicorum Philosophi. Interea tamen vix eradicari, et stirpitus avelli usurarum cupiditas potuit; quaecumque fuerit Sapientum sollicitudo; tantae enim prodierunt artibus callidorum hominum confectae speciosae honestarum conventionum formae, quibus illae tegerentur, ut dum passim vacatur usuris, ab usuris quisque alienus videatur, quasi turpitudo non in usura ipsa, sed in solo usurae nomine inesset.

Quid plura initio persequor, quando vel in ipsa definienda usura non pauci laboraverunt, quorum aliqui speciosiorem ejus imaginem reddere, aliqui obscuris verborum ambagibus involvere, aliqui tam restricte illius naturam pingere studuerunt, ut multiplices usurarias conventiones usurae nota purgarent? Ego usuram definio *accessionem sortis debitae ex solo tempore.* Accessionis nomine jam olim usuram appellaverunt Imperatores in l. 12. cod. de usuris, et in l. ult. in fine cod. de jure dot., ex quo statim colligitur, quam solido jure sub infamiae poena constitutum fuerit, nequis usuras

usurarum exigeret, l. 20. cod. ex quib. caus. inv. irrog., l. 29. ff. de usuris, l. 26. §. 1. ff. de condict. indeb., cum regula sit, accessionis nullam esse posse accessionem, l. 15. ff. de usur. l. 9., ff. de magistrat. conven., l. 2. §. 5. de administr. rer. ad civit. pertin., l. 15. §. 1. ff. de petit. haered. Dixi *sortis debitae;* quamquam enim apud plures invaluerit opinio, qua tantum in contractu mutui, sive in rebus, quae numero, pondere, ac mensura consistunt, functionemque recipiunt in genere suo, usuras admitti tradiderunt, alio tamen nos trahere debent innumera, quae prostrant, Romani juris monumenta, apertissime demonstrantia, ad universos prope contractus, immo et quasi contractus, dixerim amplius, ad excusationes ultimarum voluntatum, sive legatorum, et fideicommissorum morosas praestationes, usuras accedere. Non equidem ignoro, ejus opinionis patronos dicere consuevisse, mutuum duplex esse, expressum unum, tacitum alterum, quod virtuale Theologi quidam appellaverunt, ac propterea, cum intueretur in variis hominum actibus usuras revera posse versari, in omnibus tacitum quoddam mutuum, seu virtuale, contractum finxerunt, ubi ex. gr. emptor usuras spopondisset necdum soluti petii venditori, et similibus in casibus, quasi fingendum sit, pretium fuisse solutum ab emptore, et solutam pecuniam iterum ad emptorem reversam fuisse titulo mutui. Exinde autem nihil aliud, meo judicio, colligitur, quam de verbis tantum, non de re disputari, ac propterea me simplicius rem explicaturum, dum late usuras per varias contractuum species vagari profitear. At enim admisso tacito, ac virtuali mutuo, obsisteret aequa juris ratio; propterea quod exinde proficisceretur, ut ex. gr. in damnum venditoris actio ex vendito ad exigendum rei venditae pretium, quae est bonae fidei, pereat, et loco illius condictio certi ex mutuo tacito, seu virtuali nata, quae non nisi stricti juris esset, substituatur; et generaliter eveniret, ut simplicitas contractuum, et actionum universarum exinde proficiscentium tot Jureconsultorum vigiliis, et laboribus in lucem perspicuam edita, commentitiis figuris offundatur. Postrema definitionis verba *ex solo tempore* turpitudinem usurae demonstrant in eo consistentem, quod creditor non alia de causa amplius sibi solvi, et ultra debitum postulet, quam quia tempus aliquod á die contractae obligationis ad diem solutionis praeterlabatur. Quod quicumque considerat, statim intuetur, longe differre usurae petitionem á petitione illius, quod interest, quemadmodum adnotabit Pomponius in l. 60. ff. pro socio; etenim id, quod interest, non intime sorti cohaeret, aut á

sorte pendet, sed aliunde obvenit, videlicet ex certis adjunctis, in quibus creditor ipse versatur. Quid enim ex. gr., si venditor rei fructiferae rem venditam tradat emptori ea lege, ut quousque emptor non solvat pretium, annuam praestet pensionem fructibus respondentem? Quid, si maritus dotis promissae non datae vice dotalium obventionum annuum quid, vel menstruum, quantitatem legitimam non excedens postulet? In his, et in similibus casibus nulla usurae non inuretur, quod non usurae, sed ejus, quod interest, persecutio conceditur, cap. 16. de usuris. Eadem ratione Alexander III. ab usurae nota liberavit eum, qui certas merces carius vendidit ob dilatam solutionem in illud tempus, quo pretium rei augeri solet, alias eo tempore non contracturus, dummodo fides bona interveniat, cap. 6. eod. tit. Praeterea qui verba illa definitionis considerat, facile intelligit, sub usurae nomine non venire certas poenas ab jure praestitutas, quamquam alias quamdam usurae speciem praeseferre videantur, eamque ob rem improprie usurae appellari soleant. Species proponitur in tutore, qui pupillarem pecuniam in suos usus convertit, aut in administratore pecuniae publicae, quam suam faciat, siquidem aut pupilli, aut reipublicae nomine praeter pecuniam debitam aliquid amplius petitur instar usurarum, quod tamen proprie usura non est; sed poena perfidiae á lege imposita, l. 38. ff. de negot. gest., l. 7. §. 8., l. 46. §. 3. ff. de administr. et peric. tut, l. 9. §. ult. ff. de admin. rer. ad civit. pertin., l. 3. cod. arbitrium tutelae, l. 1., et sequentibus cod. de usuris pupillaribus, quemadmodum qui furtum passus est, civiliter agens adversus furem ex disciplina juris Justinianei sine usurae vitio duplum, vel quadruplum praeter rem furtivam poenae nomine consequitur, l. 50. ff. de furtis; jungi etiam possunt §§. 23. 24. 25. 26., et 27. instit. de actionibus. Eadem ratione nullam usurae turpitudinem invenio in specie legis 3. §. ult. ff. de annuis legatis, cum testator certam quantitatem legaverit, et quoad praestetur, in singulos annos certum aliquid; id enim non usuras, sed *velut usuras*, Ulpianus recte nominat, quod partim ex liberalitate testatoris in legatarium, partim ex poena á testatore indicta adversus gravatum tardius contra mentem testatoris solventem, recta profluit, non ex una temporis tarditate, quod etiam post Justiniani constitutionem in l. un. eod. de his, quae poenae nomine valeret in legato relicto poenae nomine. Uno verbo; inter hanc, et praecedentes species nihil aliud interesse videtur, quam in prioribus poenam exhiberi legibus propositam, in posteriore poenam adparere indictam á testatore.

Sic explicata germana usurae natura, jure concluditur, illam et naturali, et divino, et ecclesiastico, et civili jure improbari. Ut demonstrarent, jus naturale ab usuris abhorrere, nonnulli tradiderunt, maxime repugnare, ex pecunia suapte natura infructifera fructum percipi; item repugnare, fructus capi ex re aliena, qualis est pecunia credita, cujus dominium non creditoris est, sed debitoris, sunt ista nimis subtilia argumenta, in quorum adspectu tantum liquet, eos, qui usuras oppugnarunt, nihil omisisse studii, ut easdem insectarentur. Interea tamen illa facili negotio diluuntur, et primum quidem, si dicatur, fructus naturales maxime distingui oportere á civilibus, et pecuniam talem quidem esse, quae natura fructum non pariat, civili tamen ratione et ipsam fructum edere, si exerceatur; alterum, si dicatur, usuras á creditore peti non tanquam fructus rei creditae in alium translatae, sed tanquam praemium dilatae solutionis, sive tanquam praemium creditoris, patientis per certum tempus se pecunia sua carere, quae sane á patronis usurarum pasism adferri in hanc rem solent. Itaque aptiora, ac solidiora producenda sunt argumenta. Et quidem imprimis observo, per usuras aequitatem, quae contractibus omnibus inesse debet, laedi, dum pro minore credita quantitate sine causa majorin debitum venit, l. 206. ff. de regul. jur. Et quando officia inter homines natura ipsa ciet ita, ut quod nobis non obest, alteri gratiose praestemus, officia eadem hujus generis incivile est certo pretio aestimari. Deinde observo, receptis usuris fraudem fieri commerciis utilibus inter homines ineundis, sive quod divites usurarum spe illecti caeteris contractibus, et proficuis artibus vale dicerent; soli mutuo ad patrimonium amplificandum intenti, sive quod inopes ad usurarum praestationem obstricti brevi facultatum jacturam facerent universarum, exinde autem proficisci, ut humana societas evertatur, et, solis demptis exactoribus usurarum, caeteri ad extremam egestatem redigantur. Observo denique, naturam ipsam ab hominibus in societate positis postulare, ut industria sua non otio, non desidia, nec sola inerti exspectatione temporis rebus suis, atque utilitati familiari consulant, unde Romani nunquam passi fuerunt, ex solo tempore oblationem induci aut jus adquiri. Ecquis porro non videat, ita á natura comparata esse praedia, ut diligenti cultura fructus domino pariant, ita naturam acuisse hominum ingenia, ut editione rerum novarum sua omnia promoveant, ne alias per otiosam vitam vitia quaeque foveantur, et latissime serpant? Haec Reipublicae incommoda ex usurario foenore veluti é radice derivant, quando scilicet

qui certas pecuniae summas nacti sunt, eas credendo sub usuris dum otio torpent, ab iis, qui laborant, fructus percipiunt, non de alia re solliciti, quam de exigendo, et quidem eam pecuniae quantitatem, quae, sicut ab initio pactum est, certa perpetuo manet, sine ulla diminutione, et sine ullo sortis periculo. Istae rationes fuerunt, quibus experientia accedente didicerunt et Philosophi, et legumlatores tantam luem detestari, et quoad fieri posset, é Republica eliminare, uti deduci potest ex Novella Justiniani 32. in principio, ex Julio Caesare libr. 3. de bello civili, ex Plutarcho in quaestionibus rerum Graecarum, et in Lucullo, ex Aristotele in libr. 4. aethnicorum cap. 1., atque, ut alios bene multos omittam, ex Seneca in libr. 7. de beneficiis ita scribente: *Quid foenus, et Calendarium, et usura, nisi humanae cupiditatis extra naturam quaesita nomina?* Divino praeterea jure, seu veteris, seu novi testamenti prohibitas usuras esse testatur Alexander III. in cap. 4. de usuris qui sane respexit ad cap. 25. Levitici vers. 36., ad caput 23. Deuteronomii vers. 19., ad Psalmum 14. vers. 5. ad Psalmum 54. vers. 12., ad Psalmum 71. vers. 14., ad caput 18. Ezequielis vers. 13., ad caput 5. libr. 2. Esdrae vers. 7., et ad caput 6. Lucae vers. 32. et sequentibus. Quid adjiciam juris ecclesiastici monumenta perenni Sanctorum Patrum in unam, eamdemque semper sententiam coeuntium traditione firmata, ut demonstrem, usuras eodem jure damnari? Vel unus liber Ambrosii de Tobia quaestionem universam conficeret. Plura quoque extant apud Gratianum in causa 14. quaest. 3., et in toto titulo de usuris apud Gregorium IX., apud Bonifacium VIII., in recentiorum collectionum auctores. Nomine civilis juris non solum intelligo saluberrimas recentioribus saeculis editas á Christianis Principibus leges, quales apud nos habentur in libr. 4. tit. 34. cap. 14. Regiarum Constitutionum, aut quales continentur in Capitularibus Francorum, quibus media aetas regebatur, et quae passim foeneratitias pactiones detestantur; sed ipsum vetus jus Romanorum, quale apud nos superest ex Justinianea Collectione, in quo nihil extat, quod usurariam praestationem probaverit.

In hoc sane Romano jure passim judicatum est, ut multum laboris, et industriae impenderetur, siquidem patroni usurarum in eodem putaverunt, invenire se posse tutum opinionis suae praesidium. Qui adversus usuras pugnant in conspectu legum Romanarum, in varias partes distracti sunt. Fuerunt quidam, qui adnotarunt, in jure Romano, si non omnino ob improbitatem avarorum hominum deleri usurae, potuerunt,

omnes tamen conatus adhibitos adparere, ut intra certos terminos coercerentur, quos nemo transgrederetur, quasi Quirites contenti fuissent graviora damnare, insuper habitis levioribus, eadem fere ratione, qua generaliter cautum est, in emptione venditione aequali pretio rem venditam appendi oportere, alias autem contractus illos damnari, et poenis legitimis subjici non expedire judicatum est, in quibus non gravis esset justae aestimationis excessus, l. 8. cod. de rescind. vend. Mihi sane, ut verum fatear, ad has incitas redigi argumentum minime placet, ut usurae permissae, non probatae Romano jure dicantur, exemplo pretii, quod rei venditae aestimationem paulisper excedat; etenim in pretio rerum utpote admodum vago, nec satis certe definiendo, non eadem lance uti quisquam posset, qua uteretur in restitutione certae quantitatis in obligationem deductae, cujus definitio liquida est, et nullius est arbitrio obnoxia. Eo minus mihi placere potest injuriae plena illorum opinio, qui scribere non dubitaverunt, usuras Quiritum jure probari, insuper autem habendum esse jus illud, quod in hac parte divino, et ecclesiastico (addere potuissent, naturali) juri adversetur. Non id est aequi boni facere sollicitudinem illam non mediocrem, qua curaverunt Romanarum legum conditores, ut, quoad fieri posset, usuraria cupiditas coerceretur. Quidquid enim saepe ac saepius rescripserunt illi, usuras utut minusculas, et legitimam quantitatem non excedentes, non nisi post moram deberi, immo nec aliquando sufficere quamcumque moram, sed tum demum, cum secuta fuisset judicialis interpellatio? Quidquid in contractibus stricti juris usuras utut minusculas non deberi, pluries decretum est, nisi pactum, aut stipulatio contractui adjecta fuisset, quamquam in contractibus bonae fidei arbitrio judicis ad resarciendum probabile creditoris damnum rigor juris relaxaretur? Secernatur id, quod interest, ab usura, et quoties Romanae leges á creditore peti tantum posse, quod ejus intersit, stabilivisse dicantur, Romanas ipsas leges á quacumque iniquitatis nota vindicabimus. Quis dubitat, creditorem persequi posse sine usurae vitio, quod sua interest, quod interea caruerit ea quantitate, quae sibi debetur, et quam si habuisset, aut damnum evitasse, aut lucrum percepisset? At vero quod interest, quis facile definivisse generali regula ob multiplices negotiorum, personarum, ac temporum qualitates? Quod si locus in singulis quibusque causis dandus fuisset probationibus in judicio edendis, inhumanum, aut incivile saltem videretur, creditorem illis obnoxium facere, quae in hac parte admodum arduae forent,

et quibus nemo experiretur, nisi pandendo secreta domus, et rei universae familiaris; inhumanum alia ex parte videretur contra debitorem ex versutia creditoris id, quod interest, adeo late extendi, ut miserum in modum debitor obrueretur ex sola allegatione creditoris, quemadmodum deduci potest ex l. un. cod. de sententiis quae pro eo quod interest. Non salubrius profecto consilium in his rerum humanarum adjunctis capere decuit prudentissimos Legumlatores, quam ut certa annua quantitas sub usurae legitimae nomine definiretur, ad id, quod interest, determinadum, quasi tantumdem, nec amplius, interesse creditoris ut plurimum praesumeretur. Aequissimas legum sanctiones sequi debuerunt publici Magistratus, conscientiae creditorum relinquentes, ut, si revera nihil ipsorum interesset, á petendo indebito abstinerent, quemadmodum revera abstinere jusserunt eos, qui usuras per longum tempus non petentes, facto nihil sua interesse demonstraverunt, l. 17. §. 1. ff. de usuris. Haec Romanarum legum interpretatio primum ex eo probabilior redditur, quod, uti praenotatum est, in contractibus bonae facilius quam in contractibus stricti juris, usuris locus concederetur, quod videlicet in prioris generis contractibus frequentius interesse soleat creditoris, non differri solutionem; secundo ex eo, quod modo centesimam usuram, quae erat omnium maxima, modo centesimae usurae trientem, modo quincuncem, modo semissem singulis mensibus solvi potuisse, vel debuisse sciamus; quod non alia de causa variis vicissitudinibus obnoxium esse decuit, nisi quod variae essent temporum, et commerciorum vices, ita ut modo magis, modo minus interesse potuerit creditorum, sortem sibi debitam consequi.

In conspectu saltem divinorum praeceptorum, et perennis Patrum Ecclesiae traditionis, nemo ex iis, qui Christiani nomen sibi vindicaturus sit, tantum audere posse videtur; ut usurarios quaestus non doceat evitandos. Verum Graeci schismatici primum docuere, quodcumque lucrum ex causa etiam mutui jure percipi posse. Eos secutus Calvinus ad cap. 18. Ezequielis tradidit, ex mutuo usuras peti posse, dummodo non agatur de usuris immodicis, nec ab inope exigendis. Clarius Molinaeus in tractatu de usuris postquam usurarium foenus non contra justitiam, sed contra charitatem exerceri statuerit, tres hominum mutuo accipientium gradus distinxit; videlicet pauperum emendicata stipe viventium, quibus non mutuum, sed eleemosyna danda sit; indigentium, quibus cum facultas sit certo tempore restituendi, concedatur mutuum sine

usuris; et divitum, praesertim mercatorum, qui ex acceptione mutui facile patrimonium suum amplificant, á quibus usurae recte petantur. Usurarium hoc sistema, quo tota usurae improbitas consideratur respectu illorum, quibus pecunia creditur, nulla habita ratione credentium, plurimi ex haereticis scriptoribus patrocinati sunt, inter caeteros Claudius Salmasius in libro de usuris, et in libro de trapezitico foenore; utinam autem eisdem nemo ex Catholicis subscripsisset. Istorum omnium argumenta speciosiora pausis expendamus. Ajunt imprimis, ex datione mutui mercatoribus facta sub usuris publicam commerciorum utilitatem augeri, quatenus divites mercatores acceptis mutuis ingentiorem mercium copiam adferunt, quos aequissimum sit, trientem ex. gr. usurarium solvere, dum ipsi ultra centesimam lucrari commode possunt; ac propterea non nisi temere improbari contractum, qui et publicae rei, et utrique ex contrahentibus emolumentum adferat. Insuper addunt, permisso usurarum lucro, occasionem locupletibus exhiberi, ne otiosam pecuniam, et thesauri instar delitescentem possideant, unde avaritia foveatur. Usum quoque pecuniae pretio aestimari debere tradunt, cujus rei argumento utilem esse ususfructus in numerata pecunia constitutionem ex Romanis legibus demonstrant. Sunt praeterea, qui dicunt. in mutuo dominium non trasferri; eamque ob rem non repugnare, ut creditor e re sua fructus percipiat, quasi sub nomine mutui videatur quaedam contracta pecuniae locatio; alii autem, licet fateantur, transferri dominium rei mutuo concessae in debitorem, eo ipso concludunt, quasi emptionem venditionem emergere, ita ut creditor jus emisse videatur certam quantitatem statuto tempore exigendi, et interea certas usuras. Quod si aequalitas dati, et accepti semper esset servanda, observant ipsi actum esse de commercio, et de mercatura inter homines, cum nullus sit negotiator, qui tanti vendere rem venalem expositam velit, quanti ipse emerit. Quid plura? Nec sacrarum ipsi literarum monumentis, nec Patrum ecclesiasticorum doctrinis parcunt. Proferunt in medium cap. 23. Deuteronomii, in quo, licet vetitum Judaeis fuerit, ne fratribus pecuniam ad usuram darent ob singularem, et mutuam inter Judaeos, quasi in eadem familia arctissima necessitudine junctos, exercendam charitatem, permissum tamen adparet, ut ab alienis, sive ab extraneis usura peteretur. Proferunt parabolam Evangelicam Matthaei cap. 15., Lucae cap. 19., in qua objurgatus est servus á domino, quod pecuniam usurae causa nummulariis non concessisset. Explicant verba Christi Domini, Lucae cap. 6. *Mu-*

tuum date, nihil inde sperantes, quasi consilium exhibebat ad perfectionem, non praeceptum ad necessitatem salutis. Denique sanctorum Patrum dicta appellant populares declamationes; sive homilias ad abusus suorum temporum accommodatas, quibus avocarentur avari homines ab exigendis usuris gravissimis, aut á pauperibus, indigentibus, et quasi Sancti illi viri plus dixissent in aestu concionis, minus ab audientibus intelligi voluissent.

Prolixa nimis, et propemodum infinita disceptatio fieret, si aggrederer in praesentia singula haec avarorum effugia, eademque accuratissima oratione refutarem. Opus esset in hanc rem integra tractatione, qualis tamen meo proposito minime congruit. Sunt eximii Viri, qui hoc opus egressi id egregie perfecerunt, quorum operam huc traducere supervacaneum est. Ne vero id tacitus omnino praeterire videar, duo generaliter dicam: Primum est, nullum esse ex modo objectis, quod Sancti Ecclesiae Patres et apertissime, et validissime non confecerint. Cur igitur post confutatas á Viris sapientissimis ratiunculas, istae iterum in medium proferantur? Id eo tutius observari oportet, ubi agitur de sacrarum literarum interpretatione; cum enim Verbum Dei scriptum ubi in obscuro adhuc delitescere videatur, illustrari debeat ex traditionibus Patrum, quae passim appellantur Verbum Dei traditum, quid conari quisquam possit eam interpretationem affingere divinis literis, quae interpretationibus Patrum adversetur? Alterum est, nullum esse ex modo objectis, quod eadem ratione non commostret, aut immodicas, aut ab indigentibus exigi usuras posse, quando tamen ex adversantium sententia et modicas, et á divitibus praesertim ex mercaturae exercitione usuras exigi posse probatur, quemadmodum facile unicuique consideranti patebit. Quae objiciuntur de retentione dominii in mortuo, de facta quadam pecuniae locatione, et conductione, vel de emptione annuae pensionis, de usu pecuniae pretio aestimabili, de utilitate et mutuantis, et mutuatarii, aeque locum obtinent, sive usurae inter modicam quantitatem contineantur, sive istam excedant, sive usurae á divitibus, sive ab indigentibus exigantur. Paucis etiam adjicio, primo falsum esse, usurarias pactiones cum mercatoribus initas utrique contrahenti utiles esse; licet enim forte ex prospero quodam eventu id quandoque contingat, fere semper tamen debitor in periculo est, quando creditor de lucro certus exultat; neque patitur aequitas, contractum celebrari, ex quo quis lucrum certo sit reportaturus, alter tantummodo damnum, ita ut etiam quo

casu damnum in sorte contingit, semper ex parte unius ex contrahentibus lucrum esse debeat; secundo, alias esse rationes praeter mutuum usurarium, quibus occurratur avaritiae hominum, ne otiosam pecuniam in arca retineant, quales essent emptionum, et societatum contractus aequissimi, quos sane, utut valde utiles reipublicae de commerciis sollicitae, abolere student, quicumque probant usuras in mutuo; etenim homines anteferunt certum lucrum incerto, ubi praesertim nihil operae, nihil laboris sit impendendum. Caveant autem, qui ita ratiocinantur, ne dum horrent otiosam pecuniam, otium provehant personarum; nemo enim magis otio torpet, quam qui sub usuris ingentem pecuniarum sortem alicui credidit, securus perennium fructuum, etiamsi nullam prorsus industriam adhibeat; tertio usum pecuniae aliquando quidem pretio aestimari posse, id tamen proficisci ex intrinsecis adjunctis vel lucri cessantis, vel damni emergentis, uti Pragmatici loquuntur, non ex mera pecuniae detentione, quae una propterea usurarias pactiones licitas minime reddit, aut excusat; quarto non esse ferendam opinionem, qua tradatur, in mutuo non transferri dominium, quae sane opinio formam contractus et gentium et Romano jure exhibitam vitiaret; frustra autem venditionis emptionis speciem fingi posse, cum inter unum, alterumque contractum plurimum discriminis intercedat; quod in praesentia solertius investigare, nihil aliud esset, quam Jurisconsultorum egregiorum commentaria in hunc locum adferre, qui hanc rem elegantissime aeque ac solide demonstrarunt. Quid inde sunt ista, quam quaedam pudenda ad elegantiam picta fraudis, et avaritiae simulacra? Quinto, plurimum differre inter varias negotiationum species, et pecuniam creditam; neque enim quod inter illas plus exigere, liceat venditori, quam emerit, licebit etiam mutuante plus exigere, quam mutuo dederit. Utar in hanc rem verbis Chrisostomi in homil. 38. ad cap. 21. Matthaei ibi *Mercator dat rem, ut jam illam non repetat: iste autem, postquam foeneravit, et sua iterum repetit, et aliena tollit cum suis.* Tradit deinde Chrisostomus idem, abuti usurarum patronos exemplo locationis conductionis ita prosecutus: *Adhuc dicit aliquis: qui agrum locat, ut agrariam recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, non est similis ei, qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi, vel vendendi; secundo, quoniam qui agrum habet, erat eum, et fructum accipit ex eo, similiter et qui domum habet, usum mansionis*

capit ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, et pecuniam accipere, et quodammodo quasi commutare videtur lucrum cum lucro; pecuniam autem si repositam in sacculo teneas apud te, nullum usum capis ex ea; tertio ager, vel domus utendo veterascit, pecunia autem cum fuerit mutuata, nec minuitur, nec veterascit. Quod denique pertinet ad opposita sacrarum scripturarum testimonia, nihil aliud ego repono, quam eam adhibendam esse interpretationem, quam Sancti Ecclesiae Patres tradiderunt; isti enim sunt sequendi divini juris interprétes. Porro cum in Deuteronomio dicitur, usuram ab alienigenis peti potuisse, id eodem jure statutum est, quo licebat Judaeis in alienigenas bellum inferre, et alienigenarum bona occupare ex Dei rerum omnium supremi Domini mandato. Haec interpretatio est Ambrosii in libro de Tobia cap. 15. ita scribentis: *Ubi jus belli, ibi etiam jus usurae;* nec ommittendum est, quod ait S. Thomas in 2. 2. quaest. 78. art. 1. ad 2. ita de Judaeis scribens: *Quod autem ab extraneis usuram acciperent, non fuit eis concessum, quasi licitum, sed permissum ad majus malum vitandum; ne scilicet á Judaeis Deum colentibus usuras acciperent propter avaritiam, cui deditì erant.* Praeterea non satis aptum, argumentum est, quod ex Evangelica parabola deducitur, praesertim quod ibi qui usuras exegisset, *homo austerus* dicatur; *tollens, quod non posuit, et metens, quod non seminavit.* Quid aliud autem significare voluit Christus, quam se puniturum eos, qui otiosas animi dotes, et sine spirituali fructu inertes reliquissent? Item in illa Evangelica institutione *mutuum dantes, nihil inde sperantes,* postquam Evangelicum praeceptum agnovere universi ecclesiastici Patres, quos secutus est Urbanus III. in cap. 10. de usuris, locus minime superest aliis interpretationibus. Quod si Sancti iidem Patres vividius contra enormes usuras, aut contra usuras á pauperibus exigendas declamaverunt, non inde colligitur, usuras leviores, et exigendas á divitibus probavisse, quando passim demonstrantur universas detestati.

Haec omnia generalia sunt, demonstrantia, omni jure improbari quodcumque lucrum supra sortem ex uno tardae solutionis tempore exigendum. Ex quibus constat, lucrum supra sortem alia de causa, quae extrinsecus obvenit, accedens, nec usurae nomine contineri, nec usurarum poenae subjacere, cum aliud sit, usuras, aliud id, quod ex quaeumque causa interest, persequi. Plane id, quod interest, ad duplicem causam refertur; primo ad lucrum, quod amittimus; secundo ad damnum, quod

patimur, l. 2. §. 8. in fine ff. de eo, quod certo loco, l. 13. ff. rem ratam haberi, l. unic. cod. de sentent., quae pro eo, quod interest, dummodo de iis saltem ex gravibus conjecturis constet, quae animum prudentis judicis movere facile possint, et debitor de eisdem certior fiat, quo tempore id, quod interest, in pactionem deducitur; ne debitori denegetur facultas praevertendi omne creditores damnum festinata sortis solutione, mora quacumque sublata. Quaeritur apud nostros, an usurarius censeatur contractus, quo aliquid ultra sortem exigitur ratione periculi sortis á creditore suscepti, quemadmodum usuvenit in pecunia trajectitia, l. 1. et passim ff., et cod. de nautico foenore. Videretur haec quaestio definita á Gregorio IX. in cap. ult. de usuris, ubi tanquam usurarius ejusmodi creditor judicatur. Verum recentiores interpretes exinde contrarium potius deduxerunt, quod textum emendandum esse dixerint ita, ut pro illis verbis *usurarius est censendus*, legerint *usurarius non est censendus;* quam emendationem eo vel maxime probaverunt, quod eá posita aptius jungantur cum praecedentibus verba illa subsequentia: *ille quoque &c.* cum particula *quoque* idem dicendum fuisse in priore, quod dictum est in posteriore rescripti parte, suadere videatur. Si de fine, et causa emendationis quaeramus, forte aequissimam inveniemus; non enim videtur usurarius, qui aliquid ultra sortem stipuletur, quando sortis ejusdem periculo subjaceat. Verum nunquam ego eo adduci possum, ut temere, et contra omnium codicum fidem negativam particulam ex levissimis conjecturis adjicientes laudem, ac sequar, praesertim ubi commoda ratione possum Gregorianum rescriptum interpretari. Optarem equidem, ut integra Gregorii epistola ad nos usque pervenisset, quae tamen cum perierit injuria temporum, vix remanente ejusdem simili fragmento, nec facile jungendo, in cap. ult. de eo qui duxit, enitendum est, ut alia, nec adeo obscura via quaeratur. Unum ego vidi MSS. vetustum Codicem (extat in Bibliotheca Regii Taurinensis Athenei) in quo pro illis vulgatae editionis verbis, *ultra sortem*, legitur *contra sortem*. Haec similitudo vocabulorum errandi occasionem praebere potuit Amanuensibus, vel Typographis, praesertim cum particula illa *contra* breviatis characteribus ita scribi soleret apud veteres *ɔtra*, unde fieri potuit, ut litera *o* flecteretur in literam *u*, et lineola adjecta literae *c*, quae legendum suadebat *con*, praesertim quod lineola illa in oblongam figuram producebatur, flecteretur in literam *l*, et legeretur *ultra*. Si haec lectio non contemnendo codice exhibita recipiatur, video, me difficulta-

tem omnem evasurum. Susceperat quidem in se creditor periculum trajectitiae pecuniae, eaque de causa fuerat stipulatus usuras, non tamen in eo constitit; nam quo casu pecunia periisset, non quidem tantumdem in numerata pecunia, sed certam rem aequalis forte pretii sibi tradendam pecuniae loco pepigerat, quemadmodum ego intelligo illa verba *contra sortem*. Quid sane mirum, si is usurarius censendus esset, quoniam verbo tenus periculum pecuniae se suscipere professus est, non revera suscepit, cum non abesse videatur ab eo pecunia, qui loco pecuniae rem non imparem sit adepturus? Quod si adhuc vulgatae editioni insistere aliquis malit, non erit sine spe alterius commodae interpretationis. Videlicet dicere poterit, tum demum habere locum ita conceptam Gregorii sententiam, quum creditor usuras generaliter stipulatus fuerit, etiam eo finito tempore, quo pecunia credita nulli amplius periculo fuisset obnoxia, ea ipsa in specie, in qua Romani veteres locum amplius nautico foenori non superesse scripserunt, l. 3. ff. de naut. foen., l. 1. cod. eod. tit. Nauticum sane foenus non debetur, nisi ratione periculi; quousque autem non subest periculum, veluti navi adhuc in littore consistente, aut cum periculum cessavit, veluti navi ad littus jam reversa, cessat foenus: atque eam ob rem si creditor occasione quidem periculi usuras stipulatus est, sed voluit etiam sibi praestari respectu temporis, quo periculum aut necdum subiit, aut jam emensus fuit, usurarius est censendus. Fateor, nihil apparere in Gregoriano rescripto, ex quo haec pactionis adjuncta colligantur; sed fatendum etiam est, nihil obesse, quominus haec interpretatio affingatur; novum autem non est interpretibus ita in interpretatione fragmentorum consistere, ut, quando monumentum integrum non extat, et fragmentum videtur parum congruere regulis generalibus, ea fingatur species, cui juxta generalia juris dogmata sententia cohaereat.

Quum vero certos titulos contractui mutui extrinsecos non improbamus, quorum causa aliquid supra sortem recipi licite possit, una necesse est monere, cavendum esse quam maxime, ne tituli ejusmodi aut commentitii sint, vel speciosa imagine sui ad illudendum legibus, aut judicibus ab avaro creditore accommodati; neque enim audiendus esset pecuniae creditor, si diceret, se pecuniam in emptionem rei frugiferae impensurum, se societatem cum extraneo initurum, et similia, quando revera nihil tale in animo haberet; quemadmodum nec audiendus esset, si diceret, se non mutuum sub usuris, sed venditiones, vel societates

pactionibus adjectis cum debitore contrahere, quandò revera nihil aliud versaret animo, quam effugia, quibus usuras titulis quomodocumque protegeret. Hujusmodi sunt, qui non mutuam pecuniam tradere se profitentur, sed emere sibi annuam pensionem solvendam, donec restituta pecunia redimatur. Hujusmodi sunt, qui vendunt alicui rem certam certo pretio, adjecto pacto, ut vel statim, vel post certum tempus minore pretio venditoribus retrovendatur, qui contractus *Moatra* solet á moralis Theologiae cultoribus appellari. Hujusmodi denique, ut alios omittam, sunt, qui pecuniam societatis causa conferunt, et negotiatori tradunt, duobus pactis adjectis, primo ut pecuniam exercens in se periculum sortis recipiat, concessa ipsi interea sperati lucri portione; secundo, ut idem pecuniam exercens pro incerto majore lucro, quod ex negotiatione speratur, certum annuum lucrum minoris quantitatis daturum se spondeat creditori, quam speciem Theologi appellaverunt *Contractum trinum*, quasi ex contractu societatis, et duabus contractui adjectis pactionibus coalescentem. Quis enim in his omnibus, aut similibus, facile non intelligat, simulatae omnia geri, et revera nihil aliud agi, quam contractum mutui sub usuris?

Huc referendae essent variae illae, quae de censibus agi solent, disputationes. Quoniam vero earum difinitiones, utut valde utiles, non ubique, et generaliter proferri commode possent ob diversa Pontificum Maximorum rescripta, diversos quoque Provinciarum mores, diversa denique rerum judicatarum praejudicia, satis erit, si summa hujus materiae capita attingam ad exhibendam quamdam censuum imaginem, non ad singula exprimenda illorum veluti delineamenta, quae potius apud Pragmaticos consuetudinum testes unusquisque poterit investigare. Nomen census apud veteres varias habuit significationes; sed in proposito ad demonstrandas certas contractuum formas usurpari á recentioribus Jureconsultis debuit, et quidem adeo multiplices, ut quae conventiones sub eo vocabulo veniunt, non specie tantum longe differre, sed etiam genere videantur. Revera alium appellant censum reservativum, alium consignativum, et hunc modo realem, modo personalem. Reservativum vocant, quoties aliquo titulo ad dominium transferendum idoneo res quaecumque pleno jure conceditur, reservata vel concedentis, vel extranei gratia, certa in menses, vel in annos singulos praestatione. Hujus sane contractus disciplina non incognita veteribus fuit, quamquam non haberet ille speciale nomen, proindeque actione praescriptis verbis statu-

ta pensio in jure postularetur, l. ult. cod. de rer. permut., juncta l. 8. cod. de condict. ob caus. dat., neque alias ecclesiasticis constitutionibus improbata dici potest in conspectu capituli 6. de religios. domibus, etiam si forte ageretur de re nec natura, nec civiliter fructifera, qualis esset pecunia numerata, dummodo in hac specie omnis obligatio certo tempore intereat, quemadmodum usuvenire solet in censibus ad vitam seu debitoris, seu creditoris constitutis; neque enim ulla in eo videtur esse usurae suspicio, cum nulla fingi possit sortis debitae accessio, ubi sors nulla debetur; quamquam non inficias iverim, damnari posse contractum quoties annua praestatio modum excederet, non quidem quod tunc usurarius esset, sed quod non servaretur aequitas, qualis omnia contractuum genera regere debet, ac moderari; quemadmodum nec inficias iverim, etiam damnari posse tanquam usurarium contractum, quoties pactum adjiceretur de sorte quandoque restituenda; quid enim aliud tunc esset in hoc pacto, quam simulatio quaedam mutui sub specie emptionis venditionis? Alia indoles est census, ut ajunt, consignativi, qui non ex re á creditore concessa proficiscitur, sed modo ex debitoris persona, modo ex debitoris re constituitur; unde aut personalis, aut realis vocatur. Sane hujus contractus origo admodum recens est, et Romani juris institutoribus prorsus incognita, argumento legis ult. §. 1. ff. de contrah. empt. Census personalis dicitur jus ex certa pactione proficiscens, cujus vi qui sortem accepit, personalem omnino obligationem contrahit in heredes etiam transferendam, in annos, vel menses singulos certam praestationem solvendi, vel ad certum tempus, quo elapso sors restituatur, vel ad tempus indefinitum, quousque nimirum sors minime restituitur. Hanc census speciem, utut nonnulli putent improbatam tantum ex Pontificiis recentioribus constitutionibus, propterеaque adhuc recipi posse in iis Provinciis, in quibus eaedem constitutiones promulgatae, non fuerunt; ego tamen arbitror, natura sua ab usurae nota non esse alienam, proindeque, sicut ante constitutiones Pontificias, ita et post illas etiam in Provinciis, in quibus promulgatae non sunt, licitam haberi nullo modo posse; etenim sub ea contractus specie verum mutuum cum pactione usurarum celebratum esse perspicue intelligitur; quod adeo verum censeo, ut idem dicendum sit in censu, quem Pragmatici vocant mixtum, seu partim personali, partim reali, quando nimirum censui personali accesit ad majorem contractae obligationis firmitatem singularis alicujus rei hypotheca; siquidem ista accessio non immutat naturam personalis census, quemadmodum nec

pactum hypotecae bonorum contractui mutui adjectum naturam mutui, et personalem ex mutuo profectam obligationem transformaret. Census consignativus realis definitur jus percipiendi certum annuum redditum super rebus alienis. Hujus contractus forma incognita etiam fuisse videtur Romanis Jureconsultis, nisi dixeris, eam quandoque apud illos adumbratam sub quadam specie ususfructus, aut annui legati, l. 12. ff. de annuis legatis, l. 32. §. 7. ff. de usu, et usufr. leg., jungere etiam possum legem 35. §. 1. cod. de donation. Quum autem primum frequentari coepit iste contractus, disputationes acres emerserunt inter Jurisperitos; num omnino ab usurae nota dicendus esset immunis? Sed post varias Martini V., Calixti III., Nicolai V., et Pii V. constitutiones dubitatio omnis evanuit, receptumque est, ut usurae nota in contrahentes non inuratur; dummodo fraus omnis absit, et omnia ex bona fide gerantur. Quod ut eveniat, prae caeteris laudatus Pius V. anni 1568. 14. Calend. Frebuarii edita famigerata constitutione certas praestituit regulas, quae tamen non in omnibus Provinciis recepta fuit, immo neque in iis Regionibus, in quibus observatur, paratam in singulis articulis executionem invenit. Quicumque eam receperunt, his veluti fundamentis consignativi realis census materiam ponendam scripsere, nimirum tradentes, non aliter censum contrahi posse, nisi primo interveniat sincera pretii numeratio ab emptore facienda tempore contractus; neque enim sufficere visum est, novationem praecedentis alterius obligationis fieri, ne alias simulationibus locus aperiatur, et verbo tenus numerata pecunia dicatur, non revera numeretur; adeo ut si vel minima quantitatis in pactum deductae portio desit, ob individuam rei gestae naturam totus contractus irritetur, quod ipsum dicendum est, si integra pecunia soluta dicatur, sed monetae numeratae amplius pensae fuerint, quam vulgo pendi consueverint: Secundo, nisi census onus super re immobili, vel saltem quae velut immobilis á legibus habeatur, quaeque natura sua fructus, annuosve redditus, sive naturales, sive civiles possessori pariat, imponatur: Tertio nisi bona censui supposita certis finibus circumscribantur, non generaliter designentur, eove minus obligentur universa alicujus bona, ita ut emptor annui census periculo subjacere debeat vel extinctionis, vel imminutionis annui ejusdem census, prout res supposita aut integra perit, aut imminuitur: Quarto nisi liberum sit venditori quandocumque voluerit censum redimere restituta pecunia, et rem suppositam liberam facere; non é converso liberum aliquando sit emptori datam pecuniam repetere. Quoniam vero in laudata Pii V. constitutio-

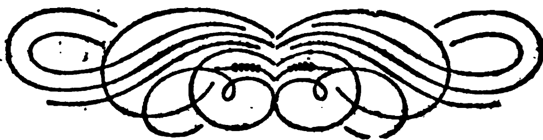
ne mentio facta non fuit annuae quantitatis, hanc moderari consueverunt singulares regionum mores, ac statuta; alicubi enim besses, ita dixerim, usurae permittuntur, alicubi tantam semisses, quas excedere minime liceat quocumque praetextu, puta, quia emptor instrumenta contractus edi voluerit sumptibus unius venditoris, aut quia emptor stipulatus fuerit, annuam pecuniam repraesentari, aut quia emptor certa alia onera venditori imposuerit, quando tamen alias omnium hujusmodi onerum nulla habita ratio, aut compensatio fuerit iu ipsa census constitutione. Non est omittendum, sicut gratia venditoris receptum est, ut res censui supposita possit libere vendi sine solutione laudemii, vel alterius quantitatis; item ut nequeat annus census augeri ex causa non soluti annui canonis, ne eo quidem praetextu, quod canones son soluti datae ab initio sorti adcreverint, ita gratia emptoris receptum esse, ut cum res censui supposita venditur, emptor census habeat praerogativam, ut caeteris rem suppositam empturis praeferatur, dummodo intra mensem ipse deliberet, et ad emptionem deveniat. Istae autem censuum leges non omnes vim aequalem perpetuo habent, cum plurimae dicantur ad substantiam census pertinere, aliquot inter accidentia recenseantur, contra quas propterea si pactiones fiant, contractus, pactionibus tantum detractis, consistat, nisi rescindatur auctoritate judicis certis in casibus, in quibus graviores usurariae voluntatis conjecturae concurrant, praesertim cum pactiones non ex intervallo, sed ab initio adjectae fuerint, aut cum jam fuerint executioni mandatae. Frustra generali regula singula a singulis secernere laborarem, etenim forma contractus, uti superius adnotabam, plurimum pendet hodie ex variis moribus Provinciarum, et in ea praecipuas partes habet prudens judicis officium, aestimaturi pro varietate adjunctorum, quid magis publicae rei expediat, et cui semper illud prae oculis habendum est, ut juxta divinas, et ecclesiasticas leges obviam fraudibus usurariorum eatur.

Damnata etiam est usuraria fraus in fictis quibusdam permutationibus, aut translationibus pecuniarum, quae *cambia sicca* Pragmatici appellant. *Cambium* vulgo definitur permutatio pecuniae cum moderato lucro campsoris. Fit autem duobus modis, primo, permutando pecuniam unius cum pecunia alterius speciei; secundo, numerando in uno loco pecuniam, in altero loco restituendam: minutum illud vocatur, et manuale.; istud locale, et per literas. Quamquam autem in utroque *cambii* genere campsori liceat intra certum modum aliquid exinde lucrari, non tamen id licebit, si con-

tractus simulate geratur, quando ex. gr. qui pecuniam concedit, vere animum mutui contrahendi sub usuris haberet, quemadmodum nec in specie cambii obliqui, quam exhibet Cardinalis De Luca, libr. 5. tit. de cambiis in summa parte 2. num. 16., et ex eo Benedictus XIV. in libr. 10. de Synodo Dioecesana, cap. 5. num 8., hoc proposito exemplo: Titius indigens mille aureis, mutuos eos petit á Cajo, qui cum consueverit negotiari, et negotiatione pecuniam suam augere, renuit indulgere petitioni Titii, á quo ratione mutui nihil potest exigere: quia vero Titius Cajum urgere non cessat, res inter eos in hunc modum componitur: Titius mutuos accipit á Cajo praedictos mille aureos, neque mutui causa, quidquam se Cajo, ultra sortem, soluturum promittit: ut tamen Cajo damnum rependat, quod ex dato mutuo subit, dat ei facultatem, aequivalentem pecuniae summam, sive á seipso, sive ab alio per cambii contractum accipiendi, eamque ad negotiationem destinandi, simulque Titius se obligat ad solvendum Cajo, donec ei mutuum restituat, quidquid ratione cambi impendit, aut impendere deberet, si praedictos mille aureos á capsore accepisset. Quandoque etiam ipsemet Titius mutuatarius assumit sibi onus, cambiis negotiandi tantam pecuniae summam, quantam mutuam accepit á Cajo, in commodum tamen, et utilitatem ejusdem Caji, cui quotannis solvit, quantum ex cambiis lucratur, aut lucrari posset, donec ei mutuum restituat. Sunt istae ut plurimum usurariorum fraudes, quibus contractus mutui pallio quodam obducitur, ut honestum adpareat, quod inhonestum est, et ex turpi avaritia proficiscitur.

Ut pauperum hominum inopiae opportunius consuleretur, neve alias illi ab avaritia mutuantium permerentur, pluribus in locis recentioribus saeculis erecti sunt *Montes*, ut vocant *pietatis*, quos inter loca pia jure recensuit Concilium Tridentinum sess. 22. cap. 8. de Reform., ex quorum institutione factum est, ut indigentibus pecunia crederetur, datis pignoribus, sub ea lege, qua si post certum tempus pecunia non restitueretur, venderentur pignora, ex quorum praetio pio loco satisfieret, residuum debitoribus concederetur. Quemadmodum vero laude dignissimi sunt horum Montium institutores, atque custodes, quoties debitores nullam aliam contrahunt, quam restituendae sortis obligationem, ita statim et sine discrimine damnandi erunt, qui ea lege in creditum iri ab iudigentitbus voluerunt, ut quousque non restituant, in annos, vel in menses singulos aliquid ultra sortem tribuant, nisi nihil esset, aut in-

sufficiens, quod in alendos loci pii administros foret conferendum. Caeterum in hac re maxima opus est prudentia, ne forte contingat, quod probrum esset, sub pietatis specie usuris vacari. Hinc in multis Provinciis receptum est, ut ne praetextu quidem administrorum alendorum aliquid ultra sortem exigatur, inconsulta Apostolica Sede, quemadmodum refert idem Benedictus XIV. in dicto libr. 10. de Synodo Dioecesana cap. 5. num. 2.

PARS SECUNDA

DE MODIS,

QUIBUS AB ECCLESIA REI

CRIMINUM COERCENTUR.

DISSERTATIO PRIMA

ET PROOEMIALIS.

GENERALIA PRAECEPTA TRADUNTUR DE MODIS, QUIBUS ECCLESIA UTITUR IN REIS CRIMINUM COERCENDIS.

QUOS in officio minime continet virtutis amor, aut timor divinae vindictae, arcere juvat á maleficiis, propositis ab homine poenis, quemadmodum ajebant Patres Aquisgranensis Concilii anni 816. cap. 13. Provida mater Ecclesia, quae sicut solvendi, ita et ligandi facultatem á Christo accepit, tribus modis consuevit in malos animadvertere; primo poenitentiis, secundo censuris, tertio poenis, per quas, quasi per diversos, alios aliis terribiliores coercitionum gradus, Deo simul, et Christianae reipublicae satisfieret. Uti enim tres sunt delinquentium conditiones, quorum alii sincero dolore correpti sponte confitentur admissum, ad legiti-

nam peccatorum expiationem sine fraude parati; alii contumaces corripienti Ecclesiae interea obsistentes, de quibus tamen necdum deposita est probabilis spes futurum brevi, ut resipiscant; alii denique pertinacissimi et pugnaces in crimine perseverantes, sublata probabili spe conversionis; diversae similiter sunt eorumdem coercendorum rationes. Adversus primos poenitentiis, adversus posteriores censuris, adversus postremos poenis regulariter Ecclesia animadvertit. Dico regulariter; etenim aliquando, aut ubi horror gravissimorum quorumdam criminum, aut ubi exterior politia rerum optime gerendarum asperiorem disciplinam postulare videtur, statim admissum crimen non poenitentia solum, sed et censura, immo nec censura solum, sed etiam poena persequitur; quamquam tunc pro bona poenitentis adfectione, ad absolvendum deinde, vel dispensandum faciliorem se, ac leniorem exhibeat.

Gradus isti fere ignoti fuerunt publicorum judiciorum, et meri imperii exercitoribus. Cum enim civiles Magistratus ad regendam rempublicam praefecti, primum ratione delictorum non in levia quaecumque peccata, sed tantum in atrociora crimina animadvertere, legibus jussi sint; deinde ratione delinquentium personarum non tam corrigere reos, aut emendare, quam vindictam de admissis sumere ad satisfaciendum laesae reipublicae, et reparandam injuriam in rempublicam illatam, immo et ad occasiones avertendas, ne in posterum injuriae similes in eamdem rempublicam inferrentur, ex officio debeant; satis est ipsis, si poenas inferant, servato poenarum modo pro scelerum, et adjunctorum qualitate; quin de caeteris solliciti sint. At ecclesiastica potestas, quae homines dirigit ad Deum, eaque propter et notat leviora ipsa delicta, et erga conscios delictorum ita se gerit, ut expiet, quoad fieri possit, eorum animas, solvat laqueos, quibus illi intricantur, et eos emendet, atque sanctificet; debuit sane gradus illos universos ita constituere, ut non primum regulariter deveniretur ad poenas, quam desperata esset emendatio, non primum deveniretur regulariter ad censuras, quam difficilis esset emendatio, immo et saepe emendatio ipsa aut relinqueretur arbitrio reorum poenitentiis sponte suscipiendis, aut auctoritate sacra indiceretur per poenitentias á reis imploratas; tunc enim utilius videntur peccatores emendari, et vere ex animo, cum libentius peccata aut in se ipsi puniant, aut flagitant, ut pie puniantur.

Id adeo verum est, ut quoties Ecclesia, ita postulante regimine suo, hanc novam corrigendorum delinquentium formam exercere coepit, ex

tur ad tempus determinatum? uti in cap. 2. dist. 34., can. 9. dist. 35.; nonne tunc aut poenitentiae pars erit, aut forte etiam poena? Quid, si quis excommunicetur post mortem? Nemo tunc dubitare potest, quin haec excommunicatio proprie poena sit, quando non ideo ferri potest, ut excommunicatus terreatur, et demisse ad unitatem Ecclesiae revertatur. Haec ratio est, quare passim apud nostros Scriptores, sive canonum Interpretes, sive Pragmaticos legimus, ferri quandoque censuras per modum poenae, vel poenitentiae, certaque discrimina adsignari inter censuram proprie dictam, et censuram, quae vix habeat censurae speciem, et revera sit poena, vel poenitentia. Ita evenire passim solet, ubi vocabula propria, et singularia unicuique rei explicandae inventa non sunt, eaque usurpata, quae analogiam quamdam haberent, et quae loquendi usu coerceri debuerunt ad certas rerum species, licet per se multis convenire possent, atque accomodari. Exinde ego puto, emersisse gravissimas illas difficultates, in quas incidere consueverunt, quicumque de censuris scripsere, immo et hodie passim incidunt, quicumque hanc materiam versant in conspectu canonum, propterea quod grave admodum est, et laboris improbi plenum, praesertim in antiquis canonibus, secernere species a speciebus, poenamque a poenitentia, et censuram ab utraque distinguere, ob promiscuam, quae identidem occurrit, nominum usurpationem.

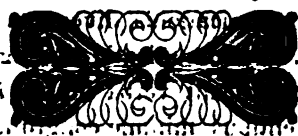
Interest sane hanc rem, quoad fieri potest, initio perspicuam facere, ut plana via sternatur ad intelligenda ea omnia, quae sive de poenitentiis, sive de censuris, sive de poenis in sequentibus dissertationibus tractabuntur. Id non aptius, et meliore methodo fieri posse censeo, quam si duo observentur generalia, quorum primum est investigare, in quo invicem conveniant poenitentia, censura, et poena; alterum est inquirere, in quo invicem distinguantur. Itaque seu poenitentia, seu censura, seu poena, in eo conveniunt singulae, in primis, quod omnes supponant delictum admissum; secundo, quod omnium absolutio, remissio, vel dispensatio potest esse reservata superiori Praelato, vel non reservata, quemadmodum in singulis suo loco demonstrabitur; tertio, quod aeque poenitentiae, censurae, et poenae in personas privatorum, ac in universitates, et collegia inferri possint. Quaedam etiam sunt, in quibus poenitentia, et censura conveniunt invicem, et distinguuntur a poena; item censura, et poena conveniunt invicem, et distinguuntur a poenitentia; denique poenitentia, et poena conveniunt invicem, et distinguuntur a

censura. Conveniunt invicem poenitentia et censura, et distinguuntur a poena in eo, quod poenitentia, et censura indicitur, ut facilius reus convertatur, vitiaque declinet, poena vero locum habere soleat, ubi vix ea spes subest, nisi agatur de poena inflicta ob gravissimi cujusdam criminis atrocitatem ad terrendos facinorosos homines, ne similia moliantur. Item conveniunt poenitentia et censura, et distinguuntur a poena in eo, quod cum per poenitentiam aut censuram certis juribus ecclesiasticis reo interdicitur, eadem jura non penitus evellantur, tantum impeditur exercitio; aliud contingit in poena inflicta, qua si certa jura sacra auferuntur, eadem funditus, atque ita dixerim, radicitus extirpantur, dummodo talia sint, quae evelli possint. Adjicio hanc exceptionem, ut indictam depositionis, seu degradationis poenam ideo non auferre Sacerdotalem ipsum ordinem, quia character semel in anima impressus nec unquam amittit, nec quacumque hominis auctoritate deleri valet. Conveniunt invicem censura, et poena, et distinguuntur a poenitentia, quod censura, et poena ut plurimum feruntur in contumaces, nisi atrocitas gravioris alicujus criminis postulet, ut non perspecta contumacia quis statim censura, aut poena notetur; poenitentia autem indicitur volenti, et ad obtemperandum parato; immo et censura ipsa vel poena ubi in volentem, et paratum ad obtemperandum infertur, aut etiam ubi lata sit in invitum, qui deinde libenter eam sustineat in expiationem admissi, censurae, poenaeve nomen, et qualitatem amittit, et vera poenitentia appellatur. Hujus rei argumento est, quod anathema proprie inter poenas recenseri debet, et tamen si quis demisso animo illud sustineat, veniamque imploret, absolutione quasi esset censura deletur, quando si tanquam poena etiam in hac specie haberetur, non absolutione, sed dispensatione aboleri deberet. Neque illi contrarium dicas, depositionem poenam esse, et tamen etiam in eo, qui demisso animo depositionem ferat, dispensationem, sive restitutionem esse necessariam. Siquidem repono, dispensationem, seu restitutionem non esse necessariam in ea parte, in qua depositio poena est, sed in ea, qua notam irregularitatis induxit, quae sane non amplius poena dicitur, sed juris impedimentum, cujus natura est, ut non nisi dispensatione deleatur. Insuper in eo conveniunt censura et poena, quod istae indicuntur adversus reluctantes, eamque ob rem modo indicuntur ex juris potestate, modo ex sententia judicis, cum in illis indicendis vera jurisdictio exerceatur, id est, adversus invitos; et distinguuntur a poenitentia, quod haec

aut á reo sponte suscipitur, aut reo demisso animo acceptanti infertur, ac propterea potissimum ex facto hominis pendet, non juris potestate imponitur; et quamquam ipso jure statui et potuerint, aliquando et possint certae regulae, ad quas exigat et judex sententiam suam, et reus suam satisfaciendi voluntatem, istae tamen non adeo certae sunt, ut prudenti modo judicis, modo rei arbitrio non relinquatur. Praeterea conveniunt invicem censura, et poena, ac distinguuntur á poenitentia in eo, quod censura, ac poena etiam in illos inferri possint, qui non sunt in Ecclesia, dummodo observes, id habere locum in censura, quod attinet tantum ad civiles effectus, juxta capitulum 14. de Judaeis, et capitulum 12. de usuris; poenitentiae vero capaces non sunt, nisi qui sunt in Ecclesia, aut proximi sunt, ut Ecclesiae adscribantur, quemadmodum apparet in cathecumenis, qui olim per varias poenitentias ad Sacramentum baptismatis praeparabantur. Denique conveniunt censura, et poena, et distinguuntur á poenitentia in eo, quod poenitentia etiam pergi possit pro delictis internis; at non nisi pro externis indici possit censura, vel poena. Conveniunt invicem poena, et poenitentia, ac distinguuntur á censurá in eo, quód et poena, et poenitentia expiet crimen admissum in reo, una etiam satisfaciat Christianae Reipublicae, ex admisso crimine laesae; et censurá praecipue feratur ad correctionem delinquentis; cujus rei argumentò est, quod si censura notatus supplex ad Ecclesiam accedit, et absolutionem implorat, et poenitentiis adhuc expiandus sit, et quandoque certis poenis mulctari valeat ad satisfaciendum Christianae Reipublicae, et ad scandalum auferendum. Item in eo conveniunt poenitentia, et poena quod modò ad tempus determinatum, modo ad tempus indeterminatum ferantur, modo etiam in perpetuum, contra quam viget in censura, cujus natura postulat, ut semper in tempus indefinitum conferatur. Differunt omnino invicem poenitentia, censura, et poena, quod in Ecclesia alii sint administri, qui possunt tantum poenitentias indicere, non censuras, aut poenas; alii, qui censura notare possunt, non poenam infligere; alii denique, qui etiam poenam possunt inferre. Item differunt omnino invicem in eo, quod poenitentia imposita aut poenitentis satisfactione, aut judicis indulgentia; censura non nisi absolutione, seu restitutione in pristinum statum; et poena non nisi dispensatione aboleatur; proindeque neque est par in hac parte potestas administrorum in Ecclesia, quum alii sint, qui possunt reconciliare poenitentes, alii, qui et possunt á censuris absolvere, alii qui praeterea possunt poenarum dispensationem facere.

Ne vero nimis subtiles, forte etiam inanes alicui videantur hujusmodi observationes, nonnulla adhuc subjicio, ut demonstrem, eas aut necessarias esse, aut certe maxime opportunas ad adsequendam canonum, praesertim veterum mentem, in quibus cum passim aut poenitentiae, aut censurae, aut poenae nomina promiscue sumantur, uti superius adnotatum est, certa sunt praejacienda principia, quibus positis unusquisque valeat distinguere, quibus in casibus proprie illa nomina usurpata fuerint, a quorum propterea stricta significatione non sit recedendum; et quibus in casibus improprie adposita, quorum propterea significatio latius accipiatur, atque ex. gr. non censura intelligatur, quae censura appellata est, sed poenitentia, vel poena; non poena intelligatur, quae poena appellata est, sed poenitentia, vel censura; quando verum est, canonum auctores non semper verborum proprietati adhaesisse, sed potius de sententiis, et de rerum, quas exprimebant, natura fuisse sollicitos. Exemplis rem clarum faciam. Definit Augustinus in can. 81. de poenit. dist. 1. poenitentiam *bonorum, et humilium fidelium poenam quotidianam &c.* Si poenam vocat, improprie vocat, propterea quod ait, a bonis et humilibus fidelibus excipi, qui proprius poenitentiae character est. Idipsum ex Augustino liquet in can. 4., et 7. de poen. dist. 3., ubi poenitentia poena dicitur, dum tamen ita poena appelletur, ut reus *in se puniat, quod dolet comisisse,* item ut *delineatur vel ad demonstrationem debitae miseriae, vel ad emendationem labilis vitae, vel ad exercitationem necessariae patientiae,* liquet poenae nomen non nisi latissime usurpari. Toletani Antistites censurae nomine utuntur in can. 13. dist. 12., sed praeterquamquod non absolute *censuram* dicunt, sed *poenitentiae censuram,* subjiciunt talem esse censuram, qua *lacrymis praeteritae transgressionis culpa diluatur, et necessaria officiorum doctrina studiose addiscatur,* eamque ob rem indicium est, censurae nomine non proprie censuram, sed poenitentiam intelligi. In canone 11., et 12. dist. 28. fit mentio excommunicationis, diversa tamen est utrobique significatio; nam in can. 11. excommunicatio vere significat censuram, quia fertur in contumaces, uti indicant verba illa, *si in criminis intentione perstiterint,* quae poenitentibus minime congruunt; at in can. 12. vere significat poenitentiam, aut poenam, quia fertur in perpetuum, aut usque ad mortem, uti indicant verba illa *nunquam communicet, morienti tamen ei Sacramenta subveniant,* quae verba proprie censurae convenire non possunt. In canone 10. dist. 50. quae excommunicatio dicitur,

appellatur etiam poenitentia, et quidem improprie excommunicatio, proprie poenitentia, quia perpetuo ibidem interdicitur reo communione, quod poenitentiae congruere potest, nullo modo excommunicationis censurae. In canone 2. dist. 34. suspenduntur Clerici, et Diaconi venatores; at suspensionis nomen aliter in Episcopo, aliter in Diacono intelligitur. In Diacono vera censura est, quia absolute is dicitur ab omni officio, et communione suspendi; in Episcopo poenitentia, vel poena est, quia trium mensium spatium definitur, intra quod ille a communione suspendi jubetur; propterea nimirum quod indefinita suspensio vere censura est; poenitentia autem, vel poena, quae certo tempore circumscribitur. Quis excommunicationem triginta dierum spatio circumscriptam simili ratione non censuram, sed poenitentiam non nominaret, de qua mentio fit in can. 9. dist. 36., forte etiam poenam, quando ibidem subjicitur, Clericum ebriosum aut esse communione privandum, aut corporali subdendum supplicio? Quis excommunicationem, de qua agitur in can. 101. caus. 1. quaest. 1., non intelligat, non esse censuram, sed potius poenam, quia et certo tempore concluditur, et fertur etiam in invitum? Similia observari possunt in conspectu canonis 24. dist. 86., in can. 6. dist. 89., et in can. 7. vers. *His vero* caus. 2. quaest. 1. Multa alia non persequor, ex quibus adhuc clarius liqueret, quam utile sit, tandem regulas praestituisse ad interpretationem veterum canonum, in quibus poenitentiae, censurae, et poenae nomina promiscue identidem usurpantur, quamquam plurimum inter se distent; siquidem in subsequentibus dissertationibus erunt adhuc plura recensenda, quae hanc ipsam rem in luce apertissima collocabunt.

DISSERTATIO SECUNDA

DE REIS PER POENITENTIAS EXPIANDIS.

Huc referendus est titulus 22. lib. 5.

CAPUT I.

De Poenitentiae disciplina, ejusque natura.

POENITENTIA definitur ab Augustino in can. 4. de poenit. dist. 3. *quaedam dolentis vindicta, puniens in se, quod dolet commisisse*, cujus natura non eo tantum respicit, ut Deo satisfiat, sed etiam ut peccatorum causae radicitus evellantur, ut tradit idem Sanctus Antistes in can. 3. ead. dist. Peccati quidem macula Sacerdotali absolutione deletur, qua homo in divinam gratiam restituitur, sed manet inde obligatio satisfaciendi, nisi satisfactio absolutionem praecesserit, quemadmodum et definiverunt, et elegantissime explicaverunt Tridentini Antistites in sess. 14. cap. 8., quod adeo verum est, ut in quocumque admisso peccatorum, etiam levissimorum, genere obtineat. Ad instituendos Sacerdotes modum peragendae poenitentiae reis criminum designaturos, editi olim fuerunt libri, quos poenitentiales vocabant, eosque addiscere Sacerdotes jubebantur, quibus pro opportunitate uterentur, can. 5. dist. 18. Saepe priscis Ecclesiae saeculis, cum Ecclesia diris vexationibus quatiebatur, poenitentium rationibus dirigendis satis ut undique consuli non potuit. Hinc ubi delinquentes essent reconciliandi Deo, et Ecclesiae, ex uniuscujusque Sacerdotis, vel Episcopi reconciliantis arbitrio pendebat ita singula moderari, ut quod quisque prudenter judicavisset, id pro lege a poenitentibus haberetur. Pacatis Ecclesiae rebus, cum quorumdam Sacerdotum

alienorum peccatorum participes efficiantur. Opportunum fuit libros poenitentiales avocare, propterea quod incompti essent, inordinati, depravati, corrupti, et quod magis erat, ita digesti, ut obscuri eorumdem auctores nimium indulserint arbitrio suo, et leviora gravibus, graviora crimina levibus idemtidem poenitentiis insecuti fuerint. Hanc ipsam ob rationem diligentissimi esse Sacerdotes debent in imponendis hodie poenitentiis ut plurimum arbitrio suo relictis, ne censura illata in poenitentialium auctores simili jure in illos detorqueatur. Revera poenitentia, quae dicitur ab ecclesiasticis patribus secunda post naufragium tabula, dicitur quoque laboriosus quidam baptismus; eademque non regenerat, sed reparat, ac veluti in vulnus cicatrices obducit. Quicumque considerat, quanta sit peccati praesertim lethalis á personis singularibus admissi colluvies, qua personae ipsae misere infirmantur, facile percipiet, ita per istud personam quamque labefactari, sicut per peccatum originis, quod naturam hominum universam infecit, depravata fuit universa natura; si insuper considerat, augeri in dies eam infirmitatem personalem ex peccatis, ut vocant, actualibus, pro majore istorum numero, et consuetudine delinquendi, hinc plane deducet, quantus debeat esse in poenitentia labor, ad reparandam infirmitatem etiam post Sacramentalem absolutionem, et receptam divinam gratiam, si magnus esse debet etiam post baptismalem regenerationem, ne improbae adfectiones depravatae naturae iterum obruant animam, utut in baptismate signatam charactere Christi, in divinam amicitiam revocatam, et multiplici virtutum divinarum habitu confirmatam.

CAPUT II.

De variis poenitentiae partitionibus, ac gradibus.

TRIPLEX est poenitentiae ratio: alia enim sponte ab unoquoque suscipitur, alia est Sacramentalis á ministris Ecclesiae in foro interno jurisdictionem nactis pendens, alia ad bonum publicum Ecclesiae ordinata, et indicta ab iis, qui jurisdictione in Ecclesia fruuntur etiam in externo foro. Vix opus est aliqua attingere de primo poenitentiae specie; tan-

tum, dico, eam liberae uniuscujusque voluntati relinqui, nimirum ut quicumque sibi conscius est admissorum delictorum, orationibus, jejuniis, eleemosynis, atque aliis piis operibus Deo satisfaciat, et delictorum reliquias expiet. Id fit sine ullo delictorum, personarumque discrimine, immo etiam si quis integrum vitae, purumque sceleris se esse sentiret, valeret sane piis hisce poenitentium operibus cum fructu vacare, quo tutius pietati, religioni, adhaereret, et perseverantiae habitum á Deo impetraret.

Nomine poenitentiae Sacramentalis venit aut Sacramentum ipsum poenitentiae á Sacerdotibus in Ecclesia administratum, aut pars illa ejusdem Sacramenti, quae in satisfactione consistit. Dogma fidei est, in Ecclesia esse clavium potestatem á Christo Domino Apostolis concessam, et per Apostolos in successores Antistites derivatam, qua fit, ut peccatores in judicio Sacerdotali constituti, aut ligentur, aut solvantur, quemadmodum aperte ex Evangelio liquet. Consistit hoc Sacramentum in actibus poenitentis, scilicet in dolore anteactae improbae vitae, illiusque innovandae proposito, in confessione delictorum integra apud Sacerdotem facta, et in proposito satisfaciendi per poenitentias salutares, delictorum qualitati, et numero accommodatas ex prudenti Sacerdotis arbitrio; item consistit in actibus absolventis Sacerdotis, ad quem spectat causa in secreto foro cognita absolvere, et satisfactionem indicere. Meum non est de hac re solemnem disputationem aggredi, cum haec sit Theologorum provincia, in quam jam multi egregia studia contulerunt, ut solidis argumentis vindicarent definitionem Tridentini Concilii in tota fere sessione 14., sive quod attinet ad materiam, et formam, sive quod attinet ad ministrum, sive quod attinet ad necessitatem hujus Sacramenti. Quaedam tantum ego adjiciam, quod á meo proposito minime distat, ad interpretationem canonis 90. de poenit. dist. 1., et canonis 1. de poenit. dist. 6., qui sane canones et canonum, et Theologiae studiosis nonnihil negotii facessere solent. In canone 90. sub nomine Theodori Cantuariensis exhibetur Graecae Ecclesiae disciplina, quasi á disciplina Latinae Ecclesiae aliena, quod Graeci dicantur soli Deo, Latini etiam Sacerdotibus peccata confiteri. Profecto apud Theodorum nihil tale reperio. Tantum invenio in capitulis Theodori Cantuariensis apud Dacherium cap. 51., et 133. haec verba: *Confessio Deo soli, si necesse sit, agi licet.* Hoc fragmentum plurimum distat á monumento Gratiani, siquidem verba illa, *si necesse sit*, ita rem explicant, ut tum demum sufficiat ad reconciliationem, et veniam obti-

nendam confessio facta soli Deo, quum Sacerdoti fieri nequeat propter contingentem aliquem casum, quod quidem definitionibus Ecclesiae non repugnat. Verba Gratiani potius referenda sunt ad Capitulare Theodulphi Aurelianensis cap. 30., unde puto, mendum apud Gratianum irrepsisse, qui pro nomine Theodulphi scripserit nomen Theodori. Theodulphus Aurelianensis Collectorem agens canonem excerpsit ex Capitularibus Francicis; Capitularium autem Francorum Collector deprompsit ex Concilio Cabilonensi II. anni 813. cap. 33., corrupta sane monumenti editione, quemadmodum demonstravi in meis lucubrationibus in Gratianum; siquidem in canone Cabilonensi ea verba desiderantur *ut Graeci ... ut tota fere sancta Ecclesia* At ita restituto canone, quid aliud exinde colligitur, quam in sancta Ecclesia et Deo, et Sacerdotibus confessionem fieri peccatorum? Quod sane verissimum est, cum Sacerdotes confessionem excipientes, Dei vice fungantur, cap. 2. de offic. judic. ordinar. Legimus quidem sub nomine Augustini in can. 1. de poenit. dist. 6., confessionem peccatorum fieri etiam apud laicos homines posse. Sed imprimis quis hodie ex eruditis in mentem sibi facile inducat, sententiam illam, sive integram homiliam esse Augustini? Paucis jam ego attigi in meis lucubrationibus in Gratianum. Deinde quem latet, viros gravissimos jamdiu interpretatos fuisse verba illa recta ratione de confessione non sacramentali, sed ex demissione animi facta ab eo, cui facto quodam defuerit officium Sacerdotis? Laudanda profecto religio, et pietas, qua quis non Sacramentum sibi conferri putat, sed qua quis testatur, inhiare se avidissime ad Sacramentalem confessionem, cui et temporis, et causarum adjuncta impedimento fuerunt.

Pertinet haec ad poenitentiam illam, quae Sacramentum novae legis est ex Christi beneficentissima institutione. Quod si nomine poenitentiae intelligimus eam Sacramenti partem, quae in satisfactione consistit, inhaerens Concilii Tridentini definitionibus, et perpetuae Patrum traditioni, ajo, pertinere ad Sacramenti substantiam satisfaciendi propositum, et satisfactione juxta sententiam Sacerdotis sine causa non impleta, Sacramenti non haberi integritatem, sive perfectionem, ac plenitudinem, Concilio Tridentino sess. 6. de justificatione can. 30., sess. 14. cap. 3., et 8. item can. 4. 12. 13. 14., et 15. dist. 3. juncto canone 63. 68. 69., et 76. dist. 1. de poenit., hoc enim est, quod ajebant iidem Tridentini Patres in cap. 2. ejusdem sessionis 14., merito poenitentiam laboriosum quemdam baptismum fuisse, a Sanctis Patribus appellatam; atque in hoc explica-

tur illa ligandi, atque solvendi potestas à Deo Sacerdotibus tradita, qua fit, ut poenitentes ex aequo satisfacere detrectantes, jure criminum absolutione frustrentur, quemadmodum superius observabam. Quid vero est, quod sub nomine Ambrosii legitur in can. 1. de poenit. dist. 1., ubi Sanctus Antistes notabat, *se invenisse, quod Petrus Apostolus fleverit; non quod dixerit, lacrymas ejus se legisse, non satisfactionem legisse?* Subjiciebat autem: *Sed quod defendi non potest, ablui potest: lavent lacrymae delictum, quod voce pudor est confiteri*, quae postrema verba habentur in canone 2. ejusdem distinctionis. Liquet sane, Ambrosium totum fuisse in eo loco, ut clamaret, potissimum in poenitentia sincera esse observandum, ut conscius criminis vehementer, atque etiam lacrymis doleat, quin eam satisfactionem edat, quae in excusatione, ac defensione consistat. De alio satisfactionis genere, quo dolor admissi pressius et efficacius explicatur, altum ibidem silentium est. Notatu quoque dignum videtur, commentaria Ambrosii in Lucam, ex quo depromptus est canon, sublimia, subtiliaque fuisse, de quibus jamdiu notavit Sixtus Senensis secutus Accam Episcopum Cantabrigiensem, non nisi á doctoribus intelligi facile posse, eamque ob rem sobrie, et accurate et legenda esse, et explicanda.

Alia est poenitentia non secreto indicta, et occasione Sacramenti, sed ad bonum publicum Ecclesiae ordinata, et indicta ab iis, qui jurisdictione in Ecclesia etiam in foro externo fruuntur. Ista autem est vel generalis, vel singularis, vel ordinaria, vel extra ordinem. Generalis est, quae fit ab omnibus in communi, veluti cum jejunia generalia celebrantur, generaliter in populo eleemosynis vacatur, aliisque piis operibus. Singularis est, quae singularibus personis indicitur, veluti cum quis inter poenitentium gradus judicio publico extra forum Sacramentale constituitur ob singularia quaedam crimina, quorum causa sit Ecclesiae, a reipublicae satisfaciendum. Ordinariam dico, quae statis diebus in Ecclesia geri solet, veluti cum tempora consueta jejuniorum, vigiliarum certarumque feriarum id postulant; item cum quis certa admisit crimina, adversus quae definita fuerit ab jure certa poenitentia. Extra ordinem dico poenitentiam illam, quae occasione alicujus gravis incommodi indicitur, ut divinam clementiam populus poenitens sibi concilie

Emergit hinc vulgaris alia poenitentiae partitio, juxta quam aliae dicuntur poenitentiae publicae, aliae privatae: nimirum publicae illae sunt, quae palam fiunt, et in publico fidelis populi coetu; privatae illae sur

quae clam, et secreto aut indicuntur, aut suscipiuntur. Erant olim in Ecclesia variae poenitentium stationes, et gradus, ad quos peragendos ex sententia Praelatorum adstringebantur, qui crimina publica admisissent. Primus gradus dicebatur flentium, sive lugentium qui ad limina Ecclesiae, et in atrio induti luctuosis vestibus, et variis poenitentiae demonstrandae congruis habitibus, rogabant quotquot Ecclesiam ingrederentur, ut Dei clementiam pro se implorarent, interea remoti á quacumque participatione rerum sacrarum. Secundus gradus dicebatur audientium, qui ultra Ecclesiae atrium progredi admittebantur in eum locum, in quo Catechumeni consistebant; ideo audientes dicti, quia poterant audire praedicationem divinorum mysteriorum, qualis fiebat in conspectu Catechumenorum, interea tamen remoti á certis divinae communionis juribus, nimirum á participatione sacrorum, quae in Ecclesia fiebant. Tertius gradus erat substractorum, qui Ecclesiam quidem ingrediebantur, sed usque ad ambonem; in eo autem loco sternebantur demissis vultibus moerentes, et certis Missarum temporibus in audientium locum remittebantur. Quartus gradus erat consistentium, quibus nimirum concedebatur inter caeteros fideles in Ecclesia consistere, denegabatur tamen Eucharistiae Sacramentum; tantum imponebantur idemtidem manus ad argumentum reconciliationis. Quicumque in his gradibus versabantur, abstinentiae vacabant, jejuniis, eleemosynis, aliisque piis operibus, arcebantur á conjugiis celebrandis, et ab usu conjugiorum antea contractorum, cujus rei argumento est, quod aliquando statutum legamus, conjugi non nisi ex consensu alterius conjugis indictam fuisse publicam poenitentiam, can. 13. caus. 33. quaest. 4. Qualis fuerit ratio harum stationum, in quibus per plures annos gradatim merebant poenitentes, poterit facile unusquisque colligere, non solum ex libris vetustis poenitentialibus, sed etiam ex epistola Canonica Gregorii Neocaesariensis can. 2., et ult., can. 63., et 64., dist. 50., et can. 5. dist. 82., can. 109. caus. 11. quaest. 3., can. 32. caus. 13. quaest. 2., can. 41. caus. 24. quaest. 1., can. 27. caus. 27. quaest. 1., can. 15. caus. 33. quaest. 2., et ex cap. 2. de maledicis. Atque inde fiebat, ut publici poenitentes aliquando extra communionem positi, sive excommunicati appellarentur, nec integrae omnino famae in Ecclesia haberentur, unde nec ad sacros ordines promoveri poterant, can. 8. dist. 82. Hodie istae publicae poenitentiae fere exoleverunt; etenim vix aliquando intuemur, fideles ob occulta delicta publicam poenitentiam sponte suscipere, quod

olim frequens observabatur; non amplius supersunt variae memoratae poenitentium stationes, certique gradus, per quos olim ad perfectam cum Ecclesia reconciliationem poenitentes adducebantur, et quidem non nisi per diuturna, et determinata curricula temporum; quamobrem ego puto, in praesentia non amplius vigere antiquam regulam, quae postulabat, ut non nisi semel poenitentia illa solemnis indiceretur, can. 62. dist. 50., can. 2. de poenit. dist. 3., proindeque toties indici poenitentiam publicam posse, quoties quis publicae delinquit. Caeterum generalia publicae poenitentiae praecepta, quae etiamnum obtinent, a vetustissimis non sunt regulis aliena. Siquidem imprimis, sicut olim, ita et hodie observatur, ut nemo ob privata crimina ad publicam suscipiendam poenitentiam obstringatur, et viceversa ut cogi ad poenitentiam publicam possit, qui publica, et graviora crimina admiserit, can. 17. dist. 45., can. 19. caus. 2. quaest. 1., cap. 1. de poenit., et remission., Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. cap. 8. Deinde sicut olim, ita et hodie observatur, ut Clerici, etiam si gravissime deliquerint, publicae nunquam poenitentiae addicantur, can. 65. et 66. dist. 50., adversus quos visum fuit sufficere, si de gradu dejiciantur, can. 5. dist. 82., eadem ratione, qua etiamnum laici semel publica poenitentia functi, nunquam ad dignitates, et officia ecclesiastica promoventur, nisi aliud Ecclesiarum necessitas, vel utilitas postulet, can. 25. 55. 56. 58. 59., et 60. dist. 50., cap. 1. de bigam. non ordin. Vix est, cur aliqua subjiciam de poenitentia privata. Ista vel sponte ab unoquoque suscipitur, vel in poenitentiali foro mandatur. Quoties ex Sacerdotis potestate pendet, illud obtinet, quod superius tradebam, ut qualitati criminum, et poenitentium apprime respondeat.

CAPUT III.

Quorum auctoritate poenitentiae indicantur.

NON agitur hoc in loco de poenitentia sponte suscepta, utpote quae uniuscujusque arbitrio relicta est: tantum de poenitentia ex mandato Ecclesiae peragenda; qua in re distinguere oportet inter poenitentiam privatam, sive in foro secreto, et in poenitentiali indicendam, et inter

poenitentiam publicam, sive publice in coetu fidelium exequendam. Auctoritas indicendae poenitentiae privatae in foro sacramentali penes illos inest universos, quibus competit auctoritas absolvendi á peccatis; quales sunt Episcopi, Parochi, iique omnes Praelati Episcopis inferiores, qui ab jure in interno foro jurisdictionem nacti fuerunt, immo et Sacerdotes universi, quibus ab Episcopo, vel Praelato jurisdictionem habente quasi Episcopalem, facta facultas fuerit; nisi extrema necessitas urgeat, qua in specie quicumque sunt in Sacerdotali ordine constituti, uti Sacramentalem absolutionem, ita congruam satisfactionem indicere poterunt, can. 51. de poenit. dist. 1., Concilio Tridentino sess. 14. cap. 7. Regula est in hac parte, qua traditur duplicem potestatem requiri, ordinis nimirum, et jurisdictionis; ordinis scilicet Sacerdotalis, et jurisdictionis á Praelato concessae, alterutram autem non sufficere. Neque obstat, quod legitur in cap. 2. de furtis, sive, quod idem est, in can. 31. caus. 13. quaest. 2., ubi mentio fit de confessione, *quae Presbytero, vel Diacono* facta fuerit. Passim torquentur Interpretes in conspectu hujus canonis, cui ut commodam interpretationem affingant, dicere solent, ibidem agi de confessione publice facta, et in foro externo, causa obtinendae reconciliationis apud Ecclesiam, non de confessione Sacramentali. Me non poenitet pridem editae observationis in meis lucubrationibus in Gratianum, ubi ad hunc canonem adnotavi, in canone Triburiensi mentionem fieri de confessione, quae fiat *Presbytero, vel Deo*, et contigisse ex oscitantia amanuensis, ut pro illis verbis *vel Deo*, legeretur *vel Diacono*. Observandum est in hac re, et Pontificem Maximum, et Episcopos jurisdictioni suae reservare posse certorum graviorum criminum Sacerdotale judicium, Concilio Tridentino dicto cap. 7. sess. 14., quod adeo verum est, ut etiam si Episcopus facultatem alicui fecerit generaliter, sibi eligendi confessarium, tacite non censeatur electo delegata facultas in reservatis, cap. 2. de poenitent. in 6. A Praelatis, eorumque delegatis, seu á Parochis, in quorum Parochia quisque invenitur, est petenda absolutio, et satisfactionis modus, nisi alias, qui praeest dioecesi, fecerit facultatem; ita ut qui eam potestatem in una dioecesi obtinuit, eamdem inconsulto Ordinario in alterius Episcopi dioecesi explicare non possit. Rigidior erat in hac parte veterum disciplina, juxta quam unusquisque ita suberat Parochis, et Episcopis dioecesanis, ut extra Parochiam alteri Parocho, vel Sacerdoti, vel extra dioecesim alteri Episcopo nemo subjicere se valeret sine probabili causa, can. 2. caus. 9. quaest. 2., can. ult.

de poenit. dist. 6. Paulatim factum est, ut dummodo semel in anno quis proprio Sacerdoti confiteretur, suo muneri satisfecisse crederetur, cap. 12. de poenit., et remiss., quod ita interpretabantur, ut nomine proprii Sacerdotis aut Parochus, aut Episcopus intelligeretur. Denique ex generali Ecclesiarum consuetudine factum est, ut valeat peccatorum confessio cuicumque Sacerdoti facta, dummodo talis Sacerdos sit, qui aut ex jure communi, aut ex singulari Episcopi delegatione jurisdictionem in foro interno obtinuerit. Quando vero mentio habita est laudati capituli 12., non debeo praeterire, integram adhuc hodie manere constitutionem istam Lateranensis Concilii in caeteris partibus, nimirum imprimis singulos fideles teneri semel saltem in anno ad Sacramentum poenitentiae accedere, cum ad annos discretionis pervenerint, alias viventes ab Ecclesiae ingressu arceri, et morientes Christiana carere sepultura; cui decreto inhaerentes Tridentini Patres usum salutarem fidelium probaverunt, quo sacro, et maxime acceptabili Quadragesimae tempore ad Sacramentum accedatur, dicta sess. 14. c. 5. in fine; secundo Sacerdotem confessionem excipientem nulla ratione peccatorem prodere posse, indicta adversus prodentem depositionis, et perpetuae in arctum Monasterium detrusionis poena, can. 2. de poenit. dist. 6. Gravissimae quoque poenae adversus Sacerdotes constitutae sunt in famigeratis constitutionibus tum Gregorii XV., tum Benedicti XIV., qui nefariis artibus abusi sint Sacramentali confessione, et poenitentes, sive ad tribunal poenitentiae accedentes, ad turpia sollicitaverint. Perspicuae sunt constitutiones eaedem, quae sane nulli omnino controversiae locum relinquere videntur. Vetus fuit quaestio de Episcopis, aliisve Praelatis Episcopo superioribus, item de Praelatis Episcopo inferioribus, sed ab Episcopi jurisdictione exemptis, á quonam et Sacramentalem absolutionem, et exigendae poenitentiae modos impetrare deberent? ipsi sane in se nullam jurisdictionem exercere possunt; sese subjacere subditis suis, eorumque potestati, qua potiuntur in foro interno, non videbatur satis tutum; cum enim tota jurisdictio Clericorum inferiorum ex Episcopi concessione dimanet; quod aliud esset, Praelatos subditorum se potestati supponere, quam supponere se potestati suae alteri demandatae? Haec in disputationem veniebant sub finem saeculi duodecimi, et sub initium decimi tertii; qua aetate ut plurimum tradebatur, servandas esse generales judiciorum regulas, nimirum ut Episcopus ab Archiepiscopo, Archiepiscopus á Primate vel Patriarcha, Primas vel Patriarcha á Pontifice Maxi-

mo in foro poenitentiali penderet. Videatur in hanc rem opusculum quoddam de poenitentia, Joannis de Deo Doctoris Decretalium, quod editum est á Perito ad calcem poenitentialis Theodori Cantuariensis tomo 2., ubi multa hujus generis inquiruntur, ac disputantur. Nemo non videt, disciplinam ita traditam parum opportunam Episcopis caeterisque Praelatis extitisse, qui ut plurimum non nisi cum gravi et personarum, et officiorum suorum incommodo ad superiorem poenitentiae causa accedere poterant. Quamobrem saluberrima fuit Gregorii IX. Constitutio in cap. ult. de poenit. ita concepta: *Ne pro dilatione poenitentiae periculum immineat animarum, permittimus Episcopis, et aliis superioribus, necnon minoribus Praelatis exemptis, ut etiam praeter sui superioris licentiam, providum, et discretum sibi possint eligere confessorem.*

Quod ad poenitentiam publicam spectat, certum est, nemini praeter Episcopos, aut Praelatos, quasi Episcopalem jurisdictionem exercentes, aut eos, quibus singulari titulo haec facultas Praelatorum auctoritate specialiter concessa fuerit, vel licuisse aliquando, vel licere, publicam poenitentiam indicere; neque enim publicae satisfactionis rigor Sacramentale forum tantummodo respicit, sed etiam externam quamdam Ecclesiae politiam, in qua moderanda ejus officium est, qui in externo foro jurisdictione potitur: hinc regula est, Praelatos etiam Sacerdotio non insignitos posse hanc poenitentiam indicere, eodem modo, quo possunt censuras inferre, propterea quod tota ista facultas á jurisdictione in foro externo pendeat. Quamobrem Patres Concilii Tridentini in cap. 8. sess. 24. de Ref., sicuti definiverunt, ab Episcopis indici poenitentiam publicam posse, ita statuerunt, ab eorumdem arbitrio pendere, ut pro causarum adjunctis certum poenitentiae publicae genus valeant in aliud genus privatae poenitentiae commutare; quod ita intellige, ut casus excipiatur quo á Dataria, in causis puta matrimonialibus, publica quaedam post dispensationem implenda poenitentia injungatur, haec enim satisfactio, uti Pragmatici loquuntur, potius cujusdam compositionis, quam verae, propriaeque poenitentiae locum tenet.

CAPUT IV.

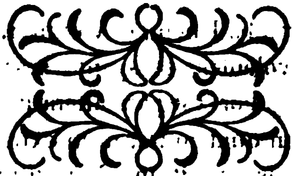
De Indulgentiis, quae poenitentibus conceduntur.

HABET poenitentia, sive privata sit, sive publica, triplicem finem: primum nimirum, ut satisfiat Deo qui remittendo crimen, non semper omnem admissi criminis poenam abolet; secundum, ut satisfiat Ecclesiae, quae pravis delinquentium exemplis dolet alios facilius in malum induci; tertium, ut reus ipse piis exercitationibus imas, quoad fieri possit, peccati radices, si non evellat, saltem contundat. Hinc proficiscitur, homines etiam divina gratia justificatos pro peccatis antea admissis satisfacere oportere; immo et mortuos poenitentes ante absolutam satisfactionem poenis adhuc teneri, quas purgatorias Ecclesia appellat, quibus scilicet piae justificatorum animae detinentur, ne patriam attingant, quousque sint penitus expiatae. Caeterum inest Ecclesiae ex Christi clementia divina quaedam facultas, qua ante satisfactionem etiam apud Deum valeat illas poenas aut in parte, aut omnino remittere, quod nostri vocant indulgentiarum concessionem, quae et viventibus fidelibus, et mortuorum animabus per modum, ut ajunt, suffragii prosunt. Propria est ista poenae abolitio; quamquam enim qui indulgentia utitur, personalem non exhibeat satisfactionem; alienis tamen meritis, ut vere satisfaciat, auctoritate Ecclesiae adjuvatur. Revera cum Ecclesia juxta phrasim Apostoli Pauli corpori assimiletur, cujus caput est Christus, et membra fideles, alia aliis nobiliora, ac praestantiora, fit ex conjunctione vel membrorum inter se, vel membrorum cum Christo capite, ut unius merita ad alterum potestate praesidum applicentur, et quod redundat in uno, defectum suppleat aliorum; quae est illa Sanctorum communio, quam Apostoli in suo Symbolo praedicaverunt. Super caetera eminent Christi merita infinita: accesserunt illis, semper tamen ex Christi ejusdem virtute, ac gratia, merita insignia Beatae Mariae, atque Sanctorum; ex omnibus autem coaluit, ita dixerim, nunquam exhauriendus thesaurus, cujus dispensationem sibi commissam esse ad fidelium utilitatem Ecclesia jure optimo gloriatur, et quem dum Ecclesiastici Antistites pro modo potestatis pandunt, unusquisque sibi proprium facit pro modo charitatis,

quo cum Christo conjungitur, ut Deo celerius satisfaciat, extrav. 2. de poenit., et remiss. int. comm., Concilio Tridentino in decreto de Indulgentiis sub finem sessionis 25.

Porro indulgentiarum alias plenarias, alias temporales dicimus; plenarias, quibus omnis satisfactionis gratia fit; temporales, quibus tantum pars satisfactionis remittitur, atque hae modo ampliores sunt, modo contractiores, uti vulgaris Ecclesiae disciplina demonstrat, juxta quam scimus, modo annorum, modo dierum gratiam fieri, ut intelligamus ex. gr. septem annorum, vel quadraginta dierum indulgentiam obtineri, quum poenitentis ea ratio habetur, ac si per septem annos, aut per quadraginta dies intra poenitentium gradus juxta veterum ordinem constitisset, ac piis exercitationibus satisfecisset. Non tamen putandum est, gratiarum hujusmodi dispensationem adeo liberam Praelatis inesse, ut etiam sine causa exerceatur; quando Christus Dominus, a quo omnis potestas derivatur, dispensandorum quidem, non dissipandorum thesaurorum auctoritatem concessit. Hinc vel ipsi Pontifices Maximi non nisi raro ea potestate uti solent, et servata ratione, modo causarum, quae publicae, et graves emergant, modo temporum, uti contingit in anno Jubilaico, cujus exemplum Deus idem in vetere testamento exhibuit; dicta extravag. 2. de poenit., et remiss. int. comm., modo locorum, ut insignium Sanctuariorum cultus augeatur, modo celebriorum quarumdam solemnitatum, quibus populi frequentia, et ardentior in Deum Charitas divinam clementiam singulari devotione sibi conciliare videtur. Hinc praeterea profectae sunt, quae jamdiu invaluerunt, Indulgentiarum aut concedendarum rationes, aut promulgandarum modi, quibus dispensatio non nisi cautissime fiat, atque executioni mandetur. Quamobrem quamquam antiquis Ecclesiae saeculis Ordinarii quicumque in suis dioecesibus plenariam etiam possent indulgentiam impertiri, cum tamen multi facta potestate abuterentur, cavendum fuit in Lateranensi Concilio sub Innocentio III., ne Episcopi ampliores, quam unius anni in dedicationibus Ecclesiarum, et quam quadraginta dierum in animadversariis dedicationum indulgentias concederent, cap. 14. de poenit., et remiss., quod etiam de Archiepiscopis intelligendum voluit Honorius III. in cap. 15. eod. tit., et renovavit Bonifacius VIII. in cap. ultim. eod. tit. in 6. Eo praeterea magis occurrendum fuit adversus illos, qui jurisdictione ecclesiastica non gaudentes, monachi scilicet, et quaestores, temere indulgentias pontificias promulgabant, aut nunquam, aut obreptione, vel sub-

reptione impetratas, etenim salubriter constitutum est, ut nemo audeat Pontificias promulgare indulgentias Episcopo inconsulto, ad cujus officium hodie spectat nosse, an quae promulgandae sunt indulgentiae, genuinae sint, nulloque obreptionis, vel subreptionis vitio laborent; immo et quaestores omnes, quorum officium ex improbitate plurimorum in quamdam indulgentiarum detestabilem mercaturam detorquebatur, tandem aliquando sublati fuerunt, Clement. I. vers. *Aut etiam* de privilegiis, Clement. 2. de poenit., et remiss., Concilio Tridentino sess. 5. de Ref. cap. 2. in fine, sess. 21. de Ref. cap. 9., sess. 22. de Reform. cap. 5., et in dicto decreto de indulgentiis sub finem sessionis 25.

DISSERTATIO TERTIA

DE REIS PER CENSURAS COERCENDIS.

Huc referendus est titulus 39. libr. 5.

CAPUT I.

De censurae nomine, et natura.

SI in poenitentiis indicendis lenem, et voluntariam, ita dixerim, jurisdictionem tanquam in volentes, et sponte sese subjicientes, Ecclesia exercet, longe profecto rigidior est pars altera potestatis, qua rei contumaces coercendi sunt; non quidem ita, ut in extremum, et irreparabilem, sublata spe aeternae salutis, interitum adducentur, sed ut asperitate perterrefacti ad suscipiendam poenitentiam non tam invitentur, quam fere adigantur. Contingit id infligendo censuras, quae medium quemdam locum tenent inter poenitentias et poenas, proindeque aliquando latiore significatione poenae appellantur, propterea quod proxime ad poenas accedant, atque in pluribus poenarum naturam exerant, et qualitates, cap. 9. de celebrat. Missar., cap. 1. de sent. excomm. in 6., dixeris apertissime poenas salutares; poenas inquam ex eo, quod animum angunt, et cruciant, ex eo insuper, quod certis ecclesiasticis juribus privant; salutares ex eo, quod ad terrendum potius, et commovendum indicuntur, quam ad puniendum. Veteres Latini Scriptores censuram generaliter appellaverant quamcumque notam, qua aut persona, aut gestum, aut

scriptum aliquod afficeretur, derivato nomine ab eo, quod Romae olim constitutum fuerat, Censoris officio. Ecclesiastici viri recentioribus praesertim saeculis latissimam vocabuli significationem contraxerunt, ut eo designarent aut excommunicationem, aut suspensionem, aut interdictum, cap. 20. de verbor. signific. Et quidem censurae nomen ad haec significanda non nisi recentioribus saeculis, sive circa tempora Gregorii IX. adhiberi consuevit; etenim olim per varias periphrases illa explicabantur, nimirum dicebantur canonica districtio, can. 23. dist. 86., can. 21. caus. 12. quaest. 2., can. 2. caus. 15. quaest. 7., districta ultio, can. 19. caus. 24. quaest. 3., canonica poena, cap. 29. de simonia, gladius spiritualis, can. 2. caus. 15. quaest. 6., juncto capite 6. de sentent. excomm. in 6., poena spiritualis, can. 1. caus. 24. quaest. 3., nervus ecclesiasticae disciplinae, cap. 5. de consuetudine, quod et usurpatum est in Tridentino Concilio sess. 25. de Ref. cap. 3., felix mucro, can, 1. in fine caus. 16. quaest. 2., quod et usurpatum est in Lugdunensi Concilio cap. 6. de sent. excomm. in 6., ferrum putridas carnes secans, cap. 18. caus. 24. quaest. 3., separatio morbidarum ovium a sanis, can. 17. caus. 24. quaest. 3., et poena medicinalis, can. 18. caus. 2. quaest. 1., quod et legimus in Lugdunensi laudato Concilio in cap. 1. de sentent. excomm. in 6. Ut plurimum autem quaecumque censura appellabatur communi, et generali nomine excommunicatio. Quemadmodum enim excommunicationis vocabulum ex sui natura significat exclusionem a communione, ita facile usurpari potuit ad demonstrandum quemcumque modum, quo quis vel omnino a communione Ecclesiae, vel a certa communionis specie removeretur. Porro communio sacrorum tot in species distinguitur, quot sunt species jurium, ac bonorum, quae sunt in Ecclesia. Igitur sive Clericis interdiceretur, ne officio suo ordini competentia obirent, neve de Ecclesiastico peculio participarent; sive laicis interdiceretur, ne Ecclesiam ingrederentur, ne divinis interessent in conventu populi, excommunicatio dicebatur. In canone ultimo causa 2. quaest. 1., ubi a sacerdotali officio Clericos excommunicatos legimus, nomine excommunicationis aut suspensionem, aut etiam depositionem intelligimus, quemadmodum etiam occurrit in can. 9. dist. 28., in can. 6. dist. 32., in can. 21. dist. 50., in can. 29. caus. 7. quaest. 1., et in can. 2. caus. 24. quaest. 3. Memoratur insuper excommunicatio in can. 10. dist. 50., ubi tamen non proprie quidem interdictum, sed quaedam interdicti species, ac similitudo deprehenditur. Id

adeo verum est, ut Gregorius IX., et sequentes Decretalium Collectores sub titulo de sententia excommunicationis multa congesserint non solum de vera, et specialiter dicta excommunicatione, sed etiam de suspensione, et de interdicto, immo et de depositione, quasi haec omnia sub nomine generali excommunicationis tunc comprehenderentur. His adjicitur, adeo verum fuisse excommunicationem illa aetate complecti consuevisse et suspensionem, et interdictum, ut Bonifacius VIII. in cap. 13. de sent. excomm. in 6. minime dubitaverit asserere, ea, quae de excommunicatione olim statuta fuerant, intelligi etiam statuta de suspensione, et de interdicta oportere.

Primum igitur nomen censurae sub finem duodecimi, aut sub initium decimi tertii saeculi usurpari proprie coepit, nimirum temporibus Innocentii III., qua aetate tamen adhuc dubitabatur de vocabuli significatione, eamque ob rem, singulari rescripto ejusdem Pontificis definiendum fuit, censurae nomine significari aut excommunicationem, aut suspensionem, aut interdictum, cap. 20. de verb. signif. Equidem non ignoro, in vetustioribus, et jampridem editis canonibus censurae nomen occurrere, uti in can. 13. dist. 12., in can. 7. dist. 56., in can. 10. caus. 2. quaest. 1., in can. 17., et 38. caus. 12. quaest. 2., et in can. 118. de consecr. dist. 4. Sed in conspectu horum monumentorum statim liquet, ibidem censurae vocabulum non id significare, quod hodie intelligimus, sed potius indicare sententiam Praelati, qua alicujus gesta notentur, et generaliter corrigantur inordinata subditorum opera, quicumque tandem esset modus correctionis. Sic in dicto can. 13. dist. 12. dicitur, fuisse quosdam corrigendos *sub poenitentiae censura*; in dicto can. 7. dist. 56. legitur, esse *contra ecclesiasticam censuram*, id est, contra disciplinam canonum, si forte quis innocens damnetur; in dicto can. 10. caus. 2. quaest. 1. statuitur, ut rei Episcopali *censura, cleri emendatione* corrigerentur; in dicto can. 17. caus. 12. quaest. 2. fertur Episcopus Burdegalensis *censuram Pontificiae institutionis* poposcisse, ex qua regulam sumeret, animadvertendi in reum graviorum delictorum; in dicto can. 28. caus. 12. quaest. 2. *censura* dicitur constitutio ipsa in Ilerdensi Concilio edita, sancita, et promulgata; et in dicto canone 118. de consecr. dist. 4., cujuscumque sit auctoris, et auctoritatis, dicitur, pueros delinquentes non esse ordinaria poena puniendos, propterea quod *censura*, id est, providentia legum, eos excipit a coercitione. Hoc etiam sensu censurae nomen usurpavit Justinianus Imperator, in l. 46. cod. de Episc.,

et Cler., ubi referens, Clericos majores ecclesiasticis legibus á nuptiis arceri, leges ipsas ecclesiasticas *Sacerdotalem censuram* nominavit.

Itaque censura, prout hodie accipitur, definiri bene potest *nota quaedam, ut plurimum personalis, aliquando vero localis, auctoritate Ecclesiae inflicta, qua fit, ut certis personis in criminum consuetudine pervicacibus interea interdicatur usu quorumdam jurium ecclesiasticorum, modo plurium, modo pauciorum, ut corrigantur, et ad demissam agendum poenitentiam, et satisfactionem exhibendam, de qua adhuc Ecclesia spem non mediocrem habet, quasi adjectis vehementibus stimulis adducantur.* Dicitur imprimis *nota quaedam, ut plurimum personalis, aliquando vero localis*, ut distinguatur duplex censurarum genus, ex quibus omnes in personas ferri possunt, nimirum et excommunicatio, et suspensio, et interdictum, una vero solum, nimirum interdictum, in loca infertur. Dicitur *auctoritate Ecclesiae inflicta*, ut indicetur, necessarium esse actum quemdam ecclesiasticae potestatis, ut censura inferatur, qualis est aut lex publica Ecclesiae, aut sententia, vel praeceptum ecclesiastici Superioris jurisdictionem in foro Ecclesiae externo exercentis. Hanc ob rem si quis sponte, vel ob privatam conscientiam criminis, vel ex animi devotione, et reverentia in res sacras á Sacramentis abstineat, censura non erit; quemadmodum nec censura est peccatum ipsum, quod legitimam Sacramentorum plurimum susceptionem, aut ministerium impedit, propterea quod nemo in iis casibus speciali ecclesiastica auctoritate ab eorumdem Sacramentorum susceptione, ministeriove repellitur. Quod si Sacerdotes Sacramenti poenitentiae administri, poenitentes quandoque jubeant, ne ad Eucharistiam accedant, removeant etiam á Sacramentali absolutione, non ideo haec censura dicetur, sive quod haec mandata ad internum tantum forum pertineant, sive quod in hac parte, non proprie jussio, et imperium Ecclesiae sit, sed tantum proponant ecclesiastici administri certas conditiones, quibus demum impletis juxta divinas institutiones Sacramenta rite percipiantur, ut administrentur. Aliud autem est quosdam edito absoluto praecepto, jussu, imperio repelli á Sacramentis, quod fit per censuram: aliud declarare, ex jure divino non licere quibusdam accedere ad Sacramenta, nisi certis conditionibus; quemadmodum aliud est irregularitatis impedimentum, quo quis auctoritate Ecclesiae á recipiendis ordinibus arcetur, aliud praeceptum Ecclesiae alicui factum, ne insuper habitis certis conditionibus ad ordines suscipiendos accedat.

Clarius adhuc explicari res potest. Sunt in communione sacra duplicis generis jura; alia, quae non subsunt omnino ecclesiasticae potestati, sed Deo reservantur, alia, quae á Deo institutore Ecclesiae, libere eidem Ecclesiae concessa sunt ita, ut pro Ecclesiae ipsius arbitrio disponantur. Primi generis sunt intima conjunctio animae cum Deo, quae fit per gratiam, habitus fidei, spei, et charitatis, character Sacramentalis, praeordinatio ad aeternam vitam, et in eamdem aeternam vitam admissio, atque his similia, quae sane non alia sicut dari, ita nec tolli potestate possunt, quam divina; quamquam enim Ecclesia identidem sit administra divinae virtutis, quod contingit in Sacramentis per ecclesiasticos administros collatis, in quibus et gratia sanctificans, et multa alia divina dona conferuntur, et character imprimitur Ecclesiae ministerio, non tamen haec omnino adeo pendent ab ecclesiastica potestate, ut semper effectus sequatur operante Ecclesia, aut Ecclesia non operante effectus nullus obtineatur, aut deleatur auctoritate Ecclesiae, quod semel factum est. Quidquid enim saepe, ac saepius divina gratia praevenit quodcumque Sacerdotis officium, immo aut non amittitur, aut restituitur, Sacerdote etiam invito, ac reluctante? Quidquid character semel impressum in collatione Sacramentorum indelebilis omnino dicitur? Secundi generis sunt externa communio Sanctorum, in Ecclesiam admissio, publicae preces, ac suffragia, sepulturae concessio, participatio beneficiorum, et alia hujusmodi bene multa, quae sane omnino relicta sunt ecclesiasticae potestati. Itaque censura illa dicitur, quae privat bonis secundi generis quamquam non spoliet aut omnibus, aut etiam nullo ex bonis primi generis. Quae cum ita sint, intelligimus facile, quid sit, censuram inferri oportere ab ecclesiastica potestate, respectu scilicet eorum jurium, ac bonorum, quae libere relicta sunt ecclesiasticorum administrorum prudenti arbitrio, ac facultati. Hinc fit, non sufficere ad censuram, quemquam lethali peccato detineri, immo nec sufficere, quemquam gehennae poenis affligi ex divina sententia; bonum enim gratiae, quo privat hominem lethale peccatum, et bonum vitae aeternae, quo privat hominem divina sententia, liberae dispositioni Ecclesiae relicta non sunt.

Dicitur insuper censura inferri, ut *quibusdam personis &c.*, quamquam enim duplex censura sit, personalis, et localis, censura tamen localis utut ratione loci indicta fuerit, praecipue refertur ad personas, quibus interdicitur, ne in certo loco certa jura sacra, aut certis modis exer-

ceant. Dicitur, personas censurâ notari, *quae sint criminum consuetudine pervicaces*, ut indicetur, ordinariam censurarum causam in contumacia esse positam; si enim delinquens statim dolore percitus, veniam apud Deum, et apud Ecclesiam postulet, non censuris notari solet, sed poenitentiis expiari. Quod si extra ordinem adhuc censura notari quandoque videantur atrocioris cujusdam sceleris rei, etiam si de illorum contumacia non satis constet, ad magis, magisque terrendos eos, qui enormia crimina admittunt, qui dum sentiunt secum agi, ac si ageretur cum contumacibus, facilius adducuntur ad petendam admissi veniam, et acerbius dolent de admisso, aliisque etiam in hoc exemplo sunt, ut ejus generis scelera detestabilius abhorreant; tunc istam saltem in hac parte non proprie censuram dicemus, sed poenam; neque enim repugnat, ea jura, quibus aliquis spoliari ad tempus etiam incertum potest per censuram, ita suspendi posse, ut id in poenam flectatur. Dicitur praeterea censura notatis *interea interdici usu quorumdam jurium ecclesiasticorum, modo plurium, modo pauciorum*. Imprimis *interea interdici*, ut intelligatur, censuras non esse perpetuas, sed eo usque permanere, donec quis emendetur, et corrigatur. Quod si idemtidem dicatur quis per certum, determinatumque tempus quadam excommunicatione, aut suspensione notari; excommunicationes istae, aut suspensiones proprie censurae non sunt, sed vel poenitentiae, vel poenae. Additur secundo *usu*, ut indicetur, censuram jura, quibus privat, non omnino de medio tollere, sed tantum, ne exerceantur, impedire. Sic patronus excommunicatus non amittit juspatronatus, tantum non illud exercet, ubi interea beneficium vacet, quousque censura non sit absolutus. Sic Clericus suspensus à beneficio non amittit beneficium, tantum reditus interea non faciat suos, quales faceret non suspensus. Subjicitur tertio, *quorumdam jurium ecclesiasticorum*, ut explicetur, non omnia juria sacra censura posse deleri, sed tantum illa, quae liberae depositioni Ecclesiae relicta sunt, uti modo observabam. Ubi additum est *modo plurium, modo pauciorum*, indicandum fuit, censuras non omnes esse pares, cum excommunicatio ex. gr. omnibus juribus ab Ecclesia pendentibus privet, non suspensio, aut interdictum. Et revera post suspensionis censuram, inferri adhuc tanquam gravior potest censura excommunicationis, cap. 10. de judiciis, cap. 8. de dolo, et contum., cap. 13. de vita, et hon. Cler., cap. 4. de jurepatron., cap. 1. 2. 3., et 4. de Cler. excomm. min., quod sane fieri nequiret, si omnia jura ecclesiastica essent suspen-

sione sublata. Postrema definitionis verba *ut corrigantur &c.*, designant finem censurarum, quae non ad perdendum inferuntur, uti inferuntur poenae, sed ad corrigendum; qua in re observatur, ob eamdem causam censuras in eos infligi, de quibus spes bona esse possit, futurum, ut corrigantur; quae spes si non esset, non censura, sed poena inferretur.

CAPUT II.

De iis, qui possunt censuras inferre.

NON esse potestatem ordinis, sed jurisdictionis sacrae, eam, quae exercetur in inferendis censuris, facile demonstrari potest ex principiis generalibus á me alias positis in tractatione de potioribus Ecclesiae dignitatibus, et officiis. Cum enim ibidem statuissem, eam dici potestatem jurisdictionis sacrae, quae a jure gentium omnibus ubique Sacerdotibus concessa fuit apud omnes nationes, Sacerdotibus autem Judaeorum divina auctoritate tributa, ac tandem in Evangelio á Deo translato in Apostolos, et Apostolorum successores, satis erit indicare, censuras non apud Christianos tantum, sed et apud Judaeos, immo et apud alias gentes in usu fuisse, ut liqueat, veram et proprie dictam jurisdictionem in censuris infligendis exerceri. Apud gentes censurarum quasdam species extitisse, belle probat testimonium Caesaris in libr. 6. de Bello Gallico cap. 4., scribentis, hunc morem fuisse apud Germanos et Gallos: *Si quis aut privatus, aut populus, eorum* (id est Sacerdotum) *decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, ii numero impiorum, et sceleratorum habentur: ab iis omnes decedunt, aditum eorum, sermonemque defugiunt, nequid ex contagione incommodi accipiant; neque iis patentibus jus redditur, neque honos ullus communicatur. His autem omnibus Druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem &c.* Apud Judaeos extitisse quosdam infligendarum censurarum modos probat caput 23. Deuteronomii, item Joannes in Evangelio, dum refert in cap. 9. vers. 22.,

Judaeos conspiravisse, ut si quis Jesum *confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret*, et in cap. 16. vers. 2., Christum Dominum praedixisse ea, quae ex Judaeorum odio Apostolis essent eventura, inter caetera, *absque Synagogis facient vos*, ut indicaret, Apostolos á consortio Judaeorum repulsum iri, quae sane species erat excommunicationis. Dum vero Christus Dominus Ecclesiae fundamenta jecit, eam voluit esse in Ecclesia potestatem, Matthaei cap. 18. vers. 17., ubi mandavit, habendum esse tamquam aethnicum, et publicanum, qui Ecclesiam non audivisset. Hac ipsa facultate non semel usus fuit Paulus Apostolus, dum incestuosum Corinthium satanae tradidit, prima ad Corinth. cap. 5. vers. 5. dum anathema esse voluit, qui Dominum Jesum non amaret, eadem epistola cap. 16. vers. 22., dum anathema esse jussit eum, qui aliud, quam Christi Evangelium, praedicaret, ad Galatas cap. 1. vers. 8., dum eum, qui Apostolicis praeceptis non obtemperarent, notandum esse clamavit, velut eum, cum quo nemo commisceretur, secunda ad Thessalonic. cap. 3. vers. 14. Hinc sane fit, ut licet censura ex justitia inflicta liget homines etiam apud Deum, et in foro, ut ajunt, conscientiae, can. 6. caus. 24. quaest. 1., á nemine tamen judici, infligive possit, quam ab eo, qui externam in Ecclesiae jurisdictionem exerceat, cap. 2. de his, quae fiunt á major. part. capit. Quamquam enim Parochi, et Sacerdotes forum poenitentiale nacti in eodem foro denegare peccatoribus aliquando valeant jus ad Sacramenta accedendi, ea tamen censura non dicitur; sive quod neminem in foro externo devincit, unde vulgaris traditio prodiit, peccatorem, cui absolutio in foro secreto, et poenitentiali denegatur, non habere quidem jus Sacramenta petendi, habere tamen jus, si nihil aliud obsit, ut sibi publice petenti Sacramenta non denegentur; sive quod haec proprie censura non est, uti in capite praecedente observabam, et tantum in hac specie proponitur á Sacerdote, quid ex divinis mandatis agendum sit á peccatore, ut rite, et cum fructu accedat ad Sacramenta. Quod si in medium proferas canonem 6. caus. 16. quaest. 1., ubi Hieronymus Clericis universis facultatem videtur asserere eradicandi ab Ecclesia, immo et satanae tradendi juxta monumentum Pauli Apostoli in un. ad Cor. cap. 12., intima agnoscenda est Hieronymiani fragmenti sententia. Ibidem sanctus Vir non sermonem instituit de singulis Clericorum gradibus ad distinguendas singulorum Clericorum potestates, sed comparat clericalem cum monastica vita, et cum facultatem excommunicandi Monachis denegat, tum eam Clericis tri-

buit; unde colligitur, tradidisse quidem Hieronymum, in Clero consistere excommunicandi facultatem exclusis aliis, qui clero adscripti non essent, non tamen eam asseruisse singulis Clericis etiam jurisdictione ecclesiastica destitutis. Facile erat respicere tunc temporis ad universum Clericorum Collegium, quo coeunte sub Episcopo ex Synodi totius sententia ut plurimum censurae inferebantur. Quod si opponatur canon 11. caus. 2. quaest. 1., seu Novella Justiniàni 123. cap. 11. confirmata in Concilio Parisiensi, can. 6. caus. 24. quaest. 3., ubi Presbyteris aeque, ac Episcopis facultas excommunicandi conceditur, cum legitima subsit excommunicandi causa, facile intelligetur de Presbyteris aut sententiam Episcopalem promulgantibus, aut etiam consilium, suffragiumque ferentibus excommunicanti Episcopo, aut denique de Presbyteris eam jurisdictionem singulari jure nactis, veluti cum Sede Episcopali vacante iis jurisdictio Episcopalis adquiritur. Si insuper objiciatur Gratiani auctoritas initio quaestionis 6. caus. 26., tradentis, excommunicatum ab Episcopo, eo inconsulto ab alio reconciliari non posse, nisi á Metropolitano, vel á Pontifice Maximo, quod ex eo probat, quia Presbyteri potestatem excommunicandi, vel reconciliandi ab Episcopis accipiunt; dicendum erit, ibidem non asseri Presbyteris ordinario jure facultatem excommunicandi, sed tum demum, cum extra ordinem fuerit Presbyteris ab Episcopo demandata. Si praeterea adferatur in contrarium capitulum 17. de restitut. spoliat., ex quo liquet, probatum fuisse jus Parochiale ex potestate inferendae censurae, statim ibidem deprehenditur, de Episcopo sermonem institui, qui et jus Parochiale simul, et Episcopale sibi in certa Ecclesia vindicabat. Denique si in cap. 2., et 3. de offic. judic. ordin. Sacerdotibus quibusdam, aut Plebanis dicitur competere facultas ferendae excommunicationis, vel interdicti, de iis Sacerdotibus intelligenda sunt, qui singulari titulo hujusmodi facultatem adquisivissent; neque enim repugnat, potestatem jurisdictionis, quae in Episcopis ordinaria est, competere extra ordinem aliquando Clericis inferioribus, puta vel consuetudine, vel praescriptione, vel privilegio, argumento cap. 13. de foro competente.

Itaque ad jurisdictionem ecclesiasticam pertinet censuras inferre, ex quo duo principia stabilienda sunt, quorum primum est, eam facultatem adquiri á laicis nullo modo posse, id est, ab iis, qui omnino sunt extra clerum; alterum est ad eamdem facultatem exercendam non requiri certum ordinem, aut Episcopalem, aut Sacerdotalem. Primum facile cons-

tat generaliter ex cap. 2. de judiciis, specialiter autem ex can. 1. vers. *Maximus* dist. 96., et ex cap. 10. de judiciis. Suffragatur recta ratio; etenim illi censura privat bonis spiritualibus ecclesiasticis, ita ab eo tantum iudici potest, cui bonorum eorumdem spiritualium administratio divino jure commissa esse, quales sunt Clerici in consortium administrationis sacrorum vocati. Neque opponas capitulum 12. de major., et obed., ubi species proponitur de Abbatissa, quae certos Clericos suspendit; siquidem quae ibidem suspensio commemoratur, proprie censura non est, tantum est praeceptum Abbatissae denegantis, in Ecclesia Monasterii officium á Sacerdotibus peragi, aut Sacerdotes fructus beneficii á Monasterio exigendos percipere. Quidquid enim proponitur, Clericos illos noluisse Abbatissae obtemperare, ex eo quod ab Abbatissa excommunicari non poterant? Argumentum id est, quo concluditur, ab Abbatissa censuram inferri nequivisse; quod magis ex eo confirmatur, quod adversus Clericos eosdem inobedientes jubeatur Ordinarius inferre censuram, si contemnere Abbatissae monita perrexissent. Profecto supervacua fuisset ulterior Ordinarii censura, si jam vera censura coerciti Clerici fuissent Abbatissae auctoritate. Caeterum generaliter verum est, hos, aut similes conatus Abbatissarum quarumdam sibi certas obrogantium ecclesiasticae jurisdictionis species fuisse sacris canonibus improbatos, argumento capituli 10. de poenit., et remiss. Alterum principium, quo definitur, ad ferendas censuras non requiri ordinem Episcopalem, facile constat ex cap. 15. de election., ubi statuitur, posse Episcopum electum confirmatum, utut necdum consecratum, Clericos censura notare. Constat insuper ex cap. 13. de offic. jud. ordin., ubi non denegatur Capitulis Cathedralium Ecclesiarum facultas ferendi censuras, ubi hanc legitimo titulo adquisivissent. Constat etiam ex cap. 1. 11. 29. de offic., et pot. jud. deleg., ex cap. 7. de offic. legati, et ex cap. 10. de major., et obed., in quibus adparet, delegatos, vel legatos Pontificios indiscriminatim, etiam si Episcopali ordine non sint insigniti, posse censuras infligere, propterea quod á Pontifice Maximo mandatam jurisdictionem valeant exercere. Nonne in dicto cap. 10. de major., et obed., Priori cuidam asseritur facultas inferendi censuras in Canonicos Ecclesiae suae? Nonne in cap. 11. eod. tit., Cardinalibus in Ecclesia sui tituli generaliter ea potestas conceditur? Nonne in cap. 2., et 3. de offic. judic. ordinar., eadem potestas competere jure dicitur Sacerdoti, aut Plebano, qui sane singulari titulo eam adquisiverat? Neque aliam ob cau-

sam puto, hujusmodi facultatem denegatam Canonicis, de quibus agitur in cap. 2. de his, quae fiunt á maj. parte capit., nisi quod nullo singulari jure Canonici illi eam sibi competere ostendissent.

Positis his generalibus regulis, multa fluunt consectaria. Et primo colligimus, attento jure Decretalium, Episcopos ante consecrationem confirmata electione posse censuras inferre, cap. 15. de elect. Dico, attento jure Decretalium, quia aliud obtinuit post extravagantem 1. de elect. int. comm., quibus in Provinciis ea recepta est. Secundo colligimus, in neminem posse eam potestatem exerceri, nisi qui jurisdictioni subjiciatur, ejusdem jurisdictionis modo servato, cap. 11. 29. de offic., et potest. jud. deleg., cap. 7. de offic. legati, cap. 10. 11. de major, et obed., cap. 21. de sentent. excomm. Tertio, Vicarios Generales á Praelatis eam facultatem habentibus constitutos, etsi Sacerdotio minime initiatos, item Cardinales, atque Abbates non Presbyteros seu saeculares, seu regulares in Ecclesiis, in quibus Episcopalem jurisdictionem exercent, censuras jure inferre. Quarto colligimus, nihil repugnare, quominus superior jurisdictione, licet ordine minor sit, notet eum censura, qui minor sit jurisdictione, et ordine major, quemadmodum contingit in Vicario generali Archiepiscopi jurisdictionem exercente in Episcopos suffraganeos, argumento canonis 1. dist. 34., can. 3. caus. 6. quaest. 4., et cap. 52. de sent. excomm. quamquam tamen fatendum sit, magis decorum, et honestum existere, si in eo causarum genere Archiepiscopi per se sententiam ferant, argumento canonis 4. 5. 6. 7. 8. 9. dist. 21., eamque ob rem Pontifices Maximi aliquando quibusdam Suffraganeis indulserunt, ut ab Officialibus Metropolitanorum censura notari non possent, cap. 1. in fine de offic. judicis ord. in 6. Quinto, censuram extra territorium etiam in subditos latam nullum effectum habere, cap. 2. de const. in 6., licet censura personalis in territorio lata subditos semel notatos deinde quocumque abeuntes afficere pergat, can. 24. caus. 7. quaest. 1., cap. 1. de raptor., cap. 16. de sent. excomm. in 6. Exceptio est in eo, qui á dioecesi abest adversus residentiae leges; etenim in causa ipsa violatae residentiae, licet absens, censura notari poterit, cum inspiciatur tunc non locus, in quo persona invenitur, sed locus delicti, sive deserti contra leges officii, cap. 11. de Cler. non resid. Eo autem minus poterit quis alienum subditum censura notare, argumento canonis 1., et 2. caus. 6. quaest. 3., nisi iste deliquerit in illius dioecesi, can. 4. 5. caus. 6. quaest. 3., vel nisi dioecesanus consentiat, can. 7. caus. 9. quaest. 3. Sexto

colligitur, Episcopos, sicut nec caetera Ecclesiae suae graviora negotia gerere, ita et hanc censuras inferendi potestatem non posse exercere sine consensu sui Capituli, ubi viget adhuc jus Decretalium, cap. 1. de excess. Praelator., ac proinde mortuo Episcopo eam potestatem ad Capitulum devolvi. Septimo, sicut Archiepiscopus regulariter nequit jurisdictionem exercere in subditos Suffraganeorum, nisi in causa appellationis, ita eumdem non posse, nisi in causa appellationis, in subditos Suffraganeorum censuras infligere, cap. 5. de sentent. excomm. in 6., cap. 1. §. ult. de foro compet. in 6. Octavo, non posse Episcopos in Officiales, vel Nuntios Apostolicae Sedis, quasi privilegio singulari sui muneris excemptos, censurae sententiam pronuntiare, quamquam valeant de eorum gravioribus admissis Pontificem Maximum certiorem facere, ut idem Pontifex causa cognita in illos animadvertat, extravag. 3. de haereticis int. comm. Nono, quamquam olim etiam in hac parte Monachi Episcopis subjacerent, can. 6. 9., et 17. caus. 16. quaest. 1., ob recentiores tamen exemptiones, et privilegia, Monachos ab Episcopis censura notari non posse. Exceptio vetus fuit, si Monachi extra claustra vagentur, isti enim privilegio Coenobii sui uti nequeunt, cap. 21. de privileg. Aliam exceptionem adjecerunt Patres Tridentini gratia Ordinariorum, qua scilicet, non obstantibus Monachorum exemptionibus, Episcopi promulgent etiam in Ecclesiis Monasteriorum censuras á se legitime latas, sess. 25. de Regular. cap. 12. Generalis quoque est exceptio in iis omnibus causis, in quibus Concilium Tridentinum voluit, Monachos Episcopis iterum esse subjectos, aut abrogatis in ea parte privilegiis, atque exemptionibus, aut constitutis Episcopis tanquam Sedis Apostolicae delegatis; frustra enim Concilium Tridentinum excitavisset episcopalem jurisdictionem in iis speciebus, nisi et in eisdem facultatem fecisset coercendi censuris obsistentes, ac contumaces. Olim quaestio erat, an Monasteria exempta dicerentur ex eo, quod in protectionem Sedis Apostolicae recepta fuissent; et in ea definitum fuit, Sedis Apostolicae protectionem in causa esse, ut Monachi ab Ordinariis locorum neque excommunicari, neque interdici possent, in caeteris autem obnoxii manerent, cap. 18. de privileg., cap. 1. de verb. signif. in 6. Aliquando praeter Monachos plurimi extiterunt, qui simili privilegio gaudebant, cap. 16. de privileg. Sed deinde haec privilegia abrogata fuerunt, integris tamen manentibus iis, quae Regibus, Regumque familiis competerent, et quae gratia seu Coenobiorum, seu Collegiorum concessa fuissent, cap. 5.

eod. tit. in 6. Decimo denique colligitur, delegatos ad certam causam facultatem eo ipso nancisci, inobedientes litigantes censura notandi, etiam si expressa in mandato non fuerit, ne alias jurisdictio irrita sit, et inanis, cap. 5. 7. 11., et 29. de offic., et potest. jud. deleg.

Duo adhuc observanda sunt, quorum primum respicit Ordinarios jurisdictionem in certa Dioecesi habentes; alterum respicit eos, qui singulari toto facultatem ferendarum censurarum nacti fuerint. Ad Ordinarios spectat, quod tradi solet, tum demum eos posse censuras inferre, cum censura ipsi irretiti non sint. Si tamen et ipsi censura tenentur, distinguendum est inter censuras, et censuras. Sunt enim ex censuris aliquae, quae jurisdictione privant, aliae, quae hunc effectum non habent. Privant jurisdictione excommunicatio major, et suspensio ab officio; non privant autem aut excommunicatio minor, aut suspensio, quae sit tantum ab ordine, vel beneficio integra manente officii administratione, quemadmodum nec privat interdictum. Igitur irrita erit censura, quotiescumque feratur á Praelato, vel excommunicato excommunicatione majore, vel suspenso ab officio; rata é contrario erit, etiam si feratur ab excommunicato excommunicatione minore, aut ab interdicto, aut á suspenso ab ordine tantum, vel beneficio, integra manente officii administratione. Perspicuum id fit perpendenti, facultatem ferendarum censurarum jurisdictioni cohaerere; propterea non amitti, nisi quibus in casibus jurisdictio auferatur. Ad eos, qui singulari titulo facultatem adquisiverunt censurarum inferendarum, spectat, ipsos non semper censuras omnes inferre. Quamquam enim, si privilegium generale demonstrent, aut alium singularem titulum potestatis censuram in universum ferendarum, nulla dubitatio sit, quin ampla habeatur eorum potestas, et ad omnes censurarum species referatur; quid tamen, si excommunicandi tantum, aut suspendendi tantum, aut interdicendi tantum quaesivisse potestatem demonstrent? Num quod de una censurae specie edocetur, ad alias extendetur? Plane si quis demonstret, adquisivisse facultatem excommunicandi, satis erit, ut probatum etiam sit, eo ipso illo tempore facultatem et suspendendi, et interdicendi; etenim excommunicatio in se et suspensionem, et interdictum complectitur, quo referri possunt tres illae juris regulae, prior: *Plus semper in se continet, quod est minus;* posterior: *Cui licet plus, licet etiam, quod est minus;* postrema: *In toto partem non est dubium contineri.* cap. 35. 53., et 80. de reg. jur. in 6. Non tamen é contrario qui demonstrat, se adquisivisse facultatem inter-

dicendi, eo ipso et tacite demonstravit, se etiam adquisivisse facultatem excommunicandi, aut suspendendi, quemadmodum nec qui demonstrat, se adquisivisse facultatem suspendendi, tacite et eo ipso demonstravit, se etiam adquisivisse facultatem excommunicandi, aut interdicendi, argumento capituli 12. de major., et obed. Neque enim in interdicto suspensio, in suspensione interdictum, in alterutra, aut in utraque censura, excommunicatio continetur.

CAPUT III.

De iis, qui possunt censuris coerceri.

TRIA observanda sunt, ratione habita personarum, quae censuris notari possunt. Imprimis enim aliqui sunt, qui omnino nequeunt censuris coerceri. Deinde sunt aliqui, qui certis quidem censurarum speciebus, non tamen omnibus obnoxii sunt. Denique sunt aliqui, qui quamquam omnibus censuris subjici queant, non tamen subjacent, aut ratione habita certorum Praelatorum censuras inferentium, aut ratione habita eorum, quibuscum commorantur, aut ratione habita legis generalis, in qua comprehensi non intelliguntur, nisi de ipsis specialis mentio fiat. Duae priores observationes in hoc principio collocatum fundamentum habent: nimirum cum censurae ita inferantur, ut interdicatur certis Ecclesiae bonis, aut juribus; nullo modo injici censura potest in eos, qui eisdem juribus gaudere minime possunt, nec propterea possunt spoliari. Postrema observatio altero principio innititur, quod certae personae sint, aut dignitate spectabiles, aut privilegiis specialibus insignitae, quas lege generali censuram inferente comprehendi vel dignitas ipsa, vel privilegium minime patitur.

Itaque imprimis aliqui sunt, qui censuris omnino coerceri nequeunt. Quod ut perspicue explicetur, ponendum initio est generale principium, quo statuatur, eos omnes posse censura notari, qui sunt in Ecclesia, can. 10. dist. 69., é contrario neminem ex iis notari posse, qui extra Ecclesiam consistunt. Cum enim ii dumtaxat, qui in Ecclesia sunt, juribus, et bonis illis potiantur, quibus censura interdicitur, quomodo censura no-

tabuntur illi, qui nunquam in Ecclesia extiterunt? Hinc Paulus Apostolus ab Augustino laudatus in can. 18. caus. 2. quaest. 1. ajebat: *Quid enim mihi de his, qui foris sunt, judicare?* In conspectu hujus traditionis forte aliquibus difficultatem ingeret, aut capitulum 13., et 14. de Judaeis, aut capitulum 12., et 18. de usuris, ex quibus adparet, aliquando Judaeos fuisse excommunicatione coercitos. Ego in his speciebus agnosco quamdam excommunicationis imaginem, non veram, proprieque dictam excommunicationem. Est imago quaedam excommunicationis in eo, quod feratur ea sententia ad contundendam contumaciam Judaeorum; quod tempus habet definitum, eo usque provecta, quo Judaei a temere factis resipiscant; quod certis juribus, quorum illi capaces sunt, interdicatur. At proprie censura excommunicationis non est, sive quod quae ab Judaeis communio aufertur, non est communio sacra, sed civilis in commerciis consistens, sive quod ea poena non directo fertur ab Ecclesiae auctoritate, sed potius Principum patrocinio etiam implorato, dicto cap. 18. de usuris vers. *Principibus*, sive denique quod non directo fertur in Judaeos, sed potius Christianis mandatur, ut ab Judaeorum commercio prorsus abstineant, uti liquet ex omnibus laudatis monumentis. Ut paucis dicam, quoties Judaei in certo loco consistunt, iis civilia negotia permittuntur, in quibus communionem habent cum Christianis. Interest aliquando in Judaeorum poenam hac communione interdicere, qua Judaei fruuntur: verum haec proprie excommunicatio dici nequit, sed quoddam veluti excommunicationis simulacrum, eadem fere ratione, qua in cap. 11. de constitut., instar censurae dici potest privatio cujusdam officii minime sacri, quae tamen censura non est, et tantum habet censurae imaginem, quod eadem forma illata fuit, qua solent inferri censurae. Erit ergo potius poena quaedam civilis, et temporalis ad emendationem illata, quae ideo confertur in tempus indefinitum.

Secundo aliqui sunt, quibusdam quidem censurarum speciebus, non tamen omnibus obnoxii habentur. Quamobrem distinguenda sunt varia hominum genera, status, aut rationes, ut dignoscatur, quae species censurarum singulis conveniant. Imprimis observandum est, constare hominem ex anima, et corpore: hinc quaedam censurae et animam, et corpus afficiunt, quaedam in animam tantum feruntur. Sic major excommunicatio, et interdictum tenet etiam corpus post mortem, ita ut cadaver excommunicati, et interdicti nequeat ecclesiastica sepultura donari, quin tamen aut excommunicatio minor, aut suspensio corpus afficere

valeat. Insuper observandum, hominum alios viventes esse, alios defunctos. Viventes quidem censuris omnibus notari possunt; at defuncti notari quidem possunt excommunicatione majore, aut interdicto, minime vero excommunicatione minore, aut suspensione; etenim defuncti incapaces sunt illorum jurium, quibus privant aut excommunicatio minor, aut suspensio, capaces autem sunt jurium, quibus privat interdictum, veluti sepultura ecclesiastica, aut quibus privat excommunicatio major, veluti publicae preces, et orationes, quae fiunt pro defunctis, et ecclesiastica sepultura. Id tamen ita intelligitur, ut excommunicatio major, vel interdictum post mortem inflictum non proprie censura sit, sed potius poena, propterea quod non ad corrigendum, et emendandum, sed ad puniendum infligitur. His proximum est, suspensionem, et excommunicationem minorem vi ipsa mortis notati interire; excommunicationis autem majoris, et interdicti censuras in viventes latas etiam post mortem durare, quousque absolutione deleantur, quae eatenus post mortem censurae dici possunt, quatenus verum fuit, ad corrigendum, et emendandum ab initio fuisse inflictas, can. 1. 2., et 3. caus. 24. quaest. 2., cap. 28. de sentent. excommun. cap. 12., et 14. de sepultur. Notatu dignum est hac in re, communionem sacrorum duplicis generis esse, aliam juris, quae scilicet alicui jure competit, veluti fidelibus innoxiis, aut graviorum criminum minime reis; aliam tantum facti, qua gaudent, qui graviorum criminum conscii sunt, et censura digni, quamquam censura needum in ipsos publicata fuerit, quia forte crimen adhuc occultum est, nec perspicue probatum. Sane ubi quis et jure, et facto communione gaudebat, eadem post mortem privari nequit; secus, si facto tantum gaudebat, non jure, poterit censura notari, can. 6. caus. 24. quaest. 2. Quandoque vero contingit, ut qui in communione Ecclesiae decessit, revera in communione non sit, et contrario, propterea quod in rebus facti Ecclesia modo humano procedit, et eum credere potest in communione existere, qui non existit, et é contrario eum á communione repellere, qui adhuc in communione consistit, quemadmodum scribebat Innocentius III. in cap 28. de sent. excomm.

Praeterea observandum est, duplicem hominum rationem existere, prout homines, vel singuli atque in propria persona considerantur, vel considerantur in communi tanquam Universitatem, vel Collegium componentes. Hinc quamquam censurae omnes ferri in singulorum personas possint, nimirum et excommunicatio, et suspensio, et interdictum,

non tamen omnes, sed aliquae tantum ferri possunt in corpora, id est, Collegia, atque Universitates. Sic neque Universitas, neque Collegium excommunicari potest, can. 1. caus. 24. quaest. 3., cap. 5. vers. *In universitatem* de sent. excomm. in 6., quamquam suspendi valeat, aut interdici, cap. 11. de sponsal., cap. 13. de privileg., cap. 16. de sentent. excomm. in 6. Regulae hujus ratio est, quia excommunicatio animam penitus afficit, quam in discrimen aeternae salutis adducit, cujus sane periculi capacia Collegia non sunt, et Universitates; alias autem non decet excommunicari singulos de Collegio, aut Universitate ob delictum Collegii, aut Universitatis, uti recte notabat Bonifacius VIII. in dicto cap. 5. de sent. exc. in 6., inhaerens S. Augustini vestigiis, qui in dicto can. 1. caus. 24. quaest. 3. improbaverat factum Episcopi integram familiam excommunicantis. Et revera delicta Universitatum, Collegiorum, ac familiarum dicuntur, quae admissa sint á majore parte, sive ex majoris partis consensione, etiam si aliqui non coierint; est autem absurdum, aliquem in discrimen salutis aeternae adduci, qui innoxius est, neque potuit multitudini obsistere. Verum enim vero adhuc deliberandum est in conspectu capituli 22. de praebend., et capituli 11. de exception., in quibus species proponi videtur Collegii Canonicorum excommunicatione notari. Sunt, qui putant, ante Bonifacium VIII. viguisse, ut Capitula possent excommunicari, quasi primum id vetitum fuerit ab eodem Bonifacio in dicto cap. 5. Mihi haec opinio non placet; etenim ratio á Bonifacio adjecta in dicto cap. 5. perpetua est, nec modum ullum temporalis disciplinae recipere potest; cum enim ait ipse, ex excommunicatione Collegiorum emergere gravissimum animarum detrimentum, propterea quod in Collegiis innoxii quidam saepe sint, quorum animos excommunicatione ligare absonum est, indicat, numquam id recipi potuisse: atque ante Bonifacium jamdiu id tradiderat laudatus Augustinus in dicto can. 1. caus. 24. quaest. 3. Verosimilius est dicere, in dicto cap. 22. de praebend. non agi de Capitulo excommunicato, sed de excommunicatis singularibus Canonicorum personis, qui mandato Apostolico contradixissent, uti verba rescripti demonstrant; aliud autem est, Collegium, aliud, personas singulares de Collegio, illas nimirum, quae gravis innobedientiae reae sint, excommunicari. Item verosimilius esset dicere, in dicto cap. 11. de exception. nomine excommunicationis non intelligi veram, et proprie dictam excommunicationem, sed potius suspensionis censuram. Et quidem veteres aliquando suspensionem appellaverunt no-

mine excommunicationis, ex eo, quod suspensio certa communionis ecclesiasticae jura auferret, et generale excommunicationis nomen saepe, ac saepius ad alias singulares censuras referretur, uti superius observatum est, et inferius adhuc demonstrabitur. Nihil igitur mirum, si suspensa Capitula quasi excommunicatione notata aliquando Pontifices Maximi appellaverint. Neque haec interpretatio repugnat verbis laudati rescripti. Quod enim dicitur in dicto cap. 11. contra Collegium Canonicorum propositam fuisse exceptionem excommunicationis, ne in judicio appellationis ageret, commode intelligi potest de suspensione ab administratione redditunm Capitularium, de qua dubitari poterat, an Capitulum ab agendo rejiceret. Clarius adhuc dicam, excommunicationis plures effectus esse; imprimis enim ii sunt, qui et suspensioni, et interdicto communes habentur; item est etiam denegatio communis orationis, precum publicarum, et salutationis officiosae; est denique damnatio animarum. Priores quidem effectus omnes potest in Collegiis exercere excommunicatio, non postremum. Proindeque concludi potest, valuisse olim induci in Collegia excommunicationem, quod attinet ad priores effectus, non quod spectat damnationem animarum, haec enim non Collegium ipsum, sed singulares potius personas afficeret. At excommunicatio prioribus effectibus tenus, quid aliud esset, quam suspensio à Capitularibus officiis in communi exercendis? Quod si excommunicatio appellata est, id tribuendum aetati illi, qua omnes censurae sub excommunicationis nomine pronuntiabantur. Simile hujus rei argumentum habetur apud S. Augustinum in can. 8. caus. 17. quaest. 4., ubi ob delicta patrisfamilias ipsam familiam excommunicavit; et quamquam alibi, nimirum in dicto can. 1. caus. 24. quaest. 3., monuit, ne tota familia ex delicto patris excommunicaretur, illic tamen, seu in dicto can. 8. quod attinet ad certos effectus, id est, ad effectum non recipiendarum oblationum, ad universam familiam excommunicationem patris extendit. Quod de Collegio dictum est, idipsum dicas de officio, vel munere publico: suspendi quidem, aut interdici officia possunt; at si de excommunicatione agatur, hac tantum notari poterit persona officium exercens, si in officio deliquerit, et successorem in officio excomunicatio non afficiet. Tantum excommunicari etiam poterit successor in officio, quo casu intra certum tempus non satisfecerit Ecclesiae, aliisve laesis ex administratione praedecessoris, cap. 2. de immun. Eccles.

Observandum itidem est, duplicem esse fidelium ordinem, quorum

aliqui Clerici sunt, vel prope ad Clericos accedentes Religiosi, quales sunt Monachi, Sanctimoniales, et qui administrationem hospitalium gerunt parabolani, aliqui extra Clerum, et Religiosum singulare officium constituti, quos laicos passim appellamus. Hinc quaedam censurae sunt, quibus uterque ordo notari potest, nimirum excommunicatio, et interdictum. Est é converso censura suspensionis, qua tantum notatur ordo Clericorum, aut Religiosorum; hoc inter Clericos, et Religiosos intercedente discrimine, quod Clerici et ab ordine, et ab officio, et á beneficio suspendi possint, Religiosi autem suspendantur tantum ab officio, seu ab administratione, item á jure electionis, si quod habeant, item á beneficio, cujus forte jure potiantur, qualia sunt regularia beneficia; addere potest á praestimoniis, et pensionibus; nunquam autem ab ordine, nisi agatur de Monachis, qui utramque vitam et clericalem, et monasticam profitentur. Profluunt hae regulae ex ipsa rei natura, quae suadet, quemquam ab iis tantum juribus repelli, quibus fruitur, aut frui potest. Denique observandum est, diversam haberi oportere rationem locorum, et personarum; quamquam enim personae possint omni censura notari, nimirum excommunicatione, suspensione, et interdicto, loca tamen non alia censurarum specie notari possunt, quam interdicto.

Tertio: aliqui sunt, qui quamquam omnibus censuris obnoxii esse valeant, non tamen subjacent aut ratione habita certorum Praelatorum censuras inserentium, aut ratione habita eorum, quibuscum commorantur, aut ratione habita legis generalis, in qua comprehensi non intelliguntur, nisi de ipsis specialis mentio fiat. Ratione habita Praelatorum censuras inferentium, non subjacent censuris, primo, qui privilegio singulari id obtinuerunt, ut vel nulla, vel non omni censura á certo Praelato notari queant, cap. 9. 16. 21. de privileg., cap. 5. eod. tit. in 6., qua in re privilegiati etiam intelliguntur, qui in specialem protectionem Pontificis Maximi recepti sunt, cap. 1. de verb. sign. in 6., quamquam tamen privilegiati, si in censuras ipso jure latas incurrerint, possint sententia Ordinarii, ut censura notati, non obstante privilegio, declarari, Clement. I. princip. de privileg. Et quidem ubi privilegium certis personis competat, ne censura notari ab Ordinario queant, ne indirecte quidem censura ferri ab Ordinario poterit, ex. gr. prohibendo subditis, ne cum exemptis communicent, cap. 26. de privileg. Quid enim interest, an quis directo á communione repellatur, an, omissis directis verbis in aliquem, prohibeantur caeteri, ne cum eo communicent? Tantum haec

excommunicandi ratio recipi potuit, uti superius dictum est, adversus Judaeos, qui directo excommunicari nequeunt, et quorum nulla esse debet gratia; at vero si reciperetur adversus privilegiatos, res eo referretur, ac si isti nullum privilegium obtinuissent. Insuper definitum est, minime expedire, ut Vicarii Generales Archiepiscoporum censura notare valeant Episcopos suffraganeos, quibus cum censura immineat, ea ferenda erit ab Archiepiscopis ipsis, cap. 52. de sent. excomm., cap. 1. in fine de offic. ordinar. in 6. Praeterquamquod id postulat dignitatis Episcopalis, et honoris in Episcopos deferendi ratio, deduci id ipsum potest ex germana veterum canonum disciplina. Etenim olim haec facultas Metropolitanis competebat tantum in Provinciali Concilio, can. 1. dist. 34. can. 1. 2. 3. 5. caus. 6. quaest. 4., can. 6., et 7. caus. 11. quaest. 3., et quamquam recentioribus saeculis, quibus minus frequentia fuere Provincialia Concilia, ita postulante necessitate, vel utilitate Ecclesiarum, penes unum Metropolitanum ea facultas solida remanserit, non decuit tamen, ut facile in Officialem Archiepiscopi transferretur. Receptum praeterea est, ut quemadmodum Archiepiscopus, nisi in causa appellationis, censura notare non potest subditos suffraganeorum, ita nec Episcopus subditos suos post appellationem ad Metropolitanum factam censura notet respectu causae, in qua fuerit appellatum, cap. 14. de sent. excomm. in 6., cap. 37., et 40. de appellation., quamquam etiam post appellationem Episcopus possit publice denuntiare notatum, ubi crimen publicum sit, appellatione post latam censuram interposita non obstante, cap. 13., et 53. §. 1. de appellation.

Ratione habita eorum, quibuscum commorantur, aliqui sunt, qui latis censuris minime subjacent. Quod ut explicetur, observandum est, censuram modo valere tam respectu notati, quam respectu aliorum; modo respectu aliorum tantum, quin aliquis censura notatus dicatur; modo respectu notati dumtaxat, quin alii eamdem censuram observare teneantur. Tam respectu notati, qvam aliorum, censura effectum habet in vere notatis, et publice denuntiatis. Respectu aliorum tantum, quin aliquis notatus adpareat, effectum habet censura, ubi fideles prohibentur, ne communicent cum certa persona, quae censura notari nequit, veluti cum interdicitur Christianis, ne cum Judaeis commercia ineant, juxta capitulum 13., et 14. de Judaeis, capitulum 12., et 18. de usuris. Respectu notati tantum, non aliorum, valet censura, quoties quis censuram incurrit, nondum tamen denuntiatus est, siquidem quomodo censuram

observare poterunt alii, qui inustam censurae notam ignorant? cap. 28. de sententia excommunicationis.

Ratione habita legis generalis, in qua quidam comprehensi non intelliguntur, nisi de ipsis specialis mentio fiat, statuit Lugdunense Concilium in cap. 4. de sent. excomm. in 6., quod et probavit Bonifacius VIII. in cap. 37. vers. *Porro* de elect. in 6., Episcopos non subesse aut suspensioni, aut interdicto ipso jure inflicto in reos quorumdam criminum, nisi specialiter lata lege fuerint designati, ne forte contingat, ut ob Ecclesiarum administrationem, quae eisdem competit, graviora incommoda ob suspensiones illas, et interdicta, in Ecclesias inferantur. An de excommunicatione idipsum dicendum sit, adfirmare non audeo, cum expressa constitutione destituamur. Forte autem Lugdunense Concilium in dicto cap. 4. mentionem non fecit de excommunicatione, quia excommunicatio ob graviora crimina infligitur, quorum si rei Episcopi forent, opportunum esset, et ipsos generalis legis sanctionem non evadere.

CAPUT IV.

De criminibus, quorum causa censurae inferuntur.

QUAMQUAM poenitentiis peccata quaecumque etiam levissima expientur, et quaecumque delinquentium affectiones; non tamen sine discrimine peccata omnia, et delinquentes universi censuris coercentur. Duae sunt in hoc proposito generales observationes. Prima spectat peccata ipsa, secunda respicit delinquentium personas. Si imprimis delicta ipsa consideramus, non aliter censuris occasionem, et causam praebent, quam si vere lethalia sint, can. 8. 41. 42. caus. 11. quaest. 3., can. 7. dist. 56. est enim censura, uti de excommunicatione ajebant Tridentini Patres in cap. 3. sess. 25. de Reform., quidam veluti nervus ecclesiasticae disciplinae ad continendos in officio populos valde salutaris, ac propterea sobrie, magnaque cum circumspectione exercendus, cum experientia doceat, si temere, aut levibus de causis incutiatur, magis contemni, quam formidari, et perniciem potius parere, quam salutem. Exceptionem nonnulli adjiciunt respectu excommunicationis minoris,

quam ajunt incurrere etiam eum, qui cum excommunicato communicat ex ignorantia utut ex levi culpa proficiscente. Verum hoc mihi placere non potest; neque enim puto, excommunicatione minori notari, nisi qui communicet cum excommunicato scienter, ut statuitur in can. 16., et 17. caus. 11. quaest. 3., aut nisi communicet ignoranter quidem, sed crassa, et supina ignoratione, qua si legem ignoranter violaret, nihilominus gravis peccati reus haberetur; et quamquam in can. 18. caus. 11. quaest. 3. omittatur verbum *scienter*, quod legitur in praecedentibus canonibus, notandum est, in dicto can. 18. sermonem institui de excommunicatione Monachorum, uti canonis inscriptio docet, in quo excommunicationis genere frustra ignorantia á Monachis allegari potuisset, cum in eorumdem coetu excommunicatio sodalis publicari soleret. Quod si quandoque contingat, ut communicans ignoranter cum excommunicato, utut culpae gravi ignoratio non adscribatur, credatur minorem excommunicationem incurrisse, id tantum habere locum poterit in externo foro, in quo quis praesumitur non ignoravisse excommunicationem, statim ac fuit sufficienter promulgata. Aliam exceptionem nonnulli adjiciunt respectu quarumdam excommunicationum minorum, quae erant in usu apud veteres, et quarum exemplum indicant in can. 62., et 63. de consecr. dist. 1. cum similibus. Sed neque id placere potest, consideranti, in illis canonibus plecti eas inobedientias, quae attentis quibusdam singularibus adjunctis, graves tunc temporis esse poterant.

Debent praeterea peccatum esse sensibile; nam peccata interna, et tantum in mente concepta non subjacent censuris, quia censura est poena potissimum externi fori, cum privet praecipue bonis Ecclesiae exterioribus, et communibus, et Ecclesia in externo foro minime judicet de internis, can. 11. dist. 32. can. 20. caus. 2. quaest. 5. cap. 2. de offic. judic.-ordin., cap. 33., et 34. de simonia. Notanda sane sunt in hac re discrimina, quae intercedunt inter censuras ipso jure inflictas, atque ut vocant, latae sententiae veluti caeteris atrociores, inferri debere, pro criminibus longe gravioribus, quam si agatur de censuris ferendae sententiae, nisi forte durum aliquid statuendum sit de certo crimine, quod frequens sit, et quo interest quam citissime Ecclesiam purgare, aut nisi similia adjuncta postulent majorem quamdam disciplinae severitatem. Deinde observo, censuras ferendae sententiae, ut plurimum paratas esse ad corrigenda peccata habitudinis, neglectus diuturni disciplinae ecclesiasticae, et contumaciae ad comparendum, adeo ut peccata ipsa gravia

quidem sint, sed adhuc graviora videantur causa consuetudinis, vel contumaciae. Cum enim censurae acerbam speciem praeseferant, aequitas suadet, ut reus primum monitis corripiatur, juxta Christi mandatum cap. 28. Matthaei, et lenioribus primum remediis, quoad fieri possit, ad emendationem, ac poenitentiam adducatur. Praeterea observo, id obtinere in censuris latae sententiae, ut in eas incurrat quicumque crimen occultum admiserit, dummodo externum, nec tantum mente conceptum, etiam si crimen non sit certis argumentis probatum; qua tamen in specie probari adhuc crimen debebit, ubi judex deventurus sit ad sententiam declaratoriam pronuntiandam: quamobrem ante delicti probationem, si occultum fuerit, afficiet quidem censura reum ipsum, quin tamen caeteri ea servare teneantur, quae ex censura pendent juxta canonum definitiones. Aliter viget in censuris ferendae sententiae, ad quas nunquam judex devenire potest, nisi crimen certum sit, manifestum, ac probatum, can. 12. caus. 2. quaest. 1., can. 41. caus. 11. quaest. 3., quin sufficiat, esse notum delictum in foro interno, can. 2., et 3. caus. 6. quaest. 2., cap. 2. de offic. judic. ordinar. Ratio discriminis in eo posita est, quod aliud sit officium judicis, aliud potestas Legislatoris. Judex non nisi ex allegatis, et probatis sententiam pronuntiat; non ita Legislator, qui omnes hominum actus potest lege sua antevertere, eodem fere modo, quo etiam privati possunt sibi certam legem conventionibus dicere, qua statim obligentur, quamquam, si de judiciali obligatione agatur, judex eam imponere nequeat, nisi in judicio constet de certa causa, et lege probata. Tum vero manifestum, certumque in judicio crimen esse dicetur, cum reus in judicio vel confessus est, vel convictus, can. 1. 12. caus. 2. quaest. 1., can. 2., et 3. caus. 6. quaest. 2., can. 2. caus. 15. quaest. 5., can. 2. caus. 15. quaest. 7., cap. 14. de appellation., cap. 7. de cohabit. Cleric., et mulier. Denique observo, singulare esse in censuris latae sententiae, ut non aliter vires suas exerant, quam si crimen sit consummatum; etenim verba poenalium legum, et stricte interpretanda sunt, et cum effectu accipienda, cap. 4. de Cleric. non resid. Nihil tamen prohibet, quominus Legislator potuerit crimen etiam non perfectum censurae subjicere; quae propterea locum habebit, si expresse in lege cautum deprehendatur, ut qui crimen coeperit, censurae subsit; quemadmodum contingit in specie capituli I. vers. *Sacri* de homicidio in 6. Opponi solet in hanc rem capitulum 27. de simonia, ex quo constat; simoniacos haberi etiam illos, qui tantum promiserunt, se pecuniam

daturos, etiam si cum effectu non dederint. At reponi imprimis potest, simoniam revera admitti eatenus, quatenus actus per simoniam admissus in irritum cadat, non tamen ita, ut etiam censurae adversus simoniacos indictae locum inveniant; et revera in extravag. 2. de simonia, ubi censurarum fit mentio, dantes tantum et accipientes commemorantur. Quod si adhuc in eam opinionem ire velles, ut crederes, ipso facto etiam censuram imminere illis, qui tantum pecuniam promiserunt, dici potest, nomen simoniae proprie etiam accommodari valere illis, qui beneficia, aut res sacras promissa pecunia contulerint, quasi etiam ante pecuniae dationem, et receptionem simonia sit consummata, propterea quod et revera beneficium, aut res sacra intuitu pecuniae concessa fuerint.

Pertinent haec ad crimina ipsa per se considerata. At si considerentur ratione delinquentium personarum, plura sunt observatione digna. Et primo quidem generalis regula est, neminem posse censura notari, nisi sit criminis conscius, sive crimini causam dederit, ac consenserit; hinc qui tantum dedit delinquendi occasionem, censurae notam evadit, argumento canonis 5. caus. 1. quaest. 4. Secundo quaeri solet, an quoties in certa crimina, sive in certorum criminum reos infligitur in jure censura, censeatur etiam inflicta in eos, qui participes criminis sint, etiam si de istis expressa mentio non fiat. De eo sane, qui crimen ex alicujus mandato exequitur, vel de eo, qui mandaverit, ut crimen admitteretur, vel de eo, qui socius criminis est, nulla esse dubitatio potest, can. 4. caus. 15. quaest. 3. cap. 6. vers. *Illi vero*, et cap. 29. vers. *In primo* de sent. excomm. De iis disputari solet, qui consilium dederunt, aut qui auxilium praebuerunt sine societate, seu animi consensione, aut qui cum impedire possent, minime impediverunt. Generalis regula est, hos non contineri lege censuram inferente, nisi expresse etiam de iis lex concipiatur, ita suadente recta interpretatione poenalium constitutionum, quae angustis semper finibus coercendae sunt, nec ultra extendendae, quam verbis demonstretur. Neque obstat regula, quae legitur in fine canonis 10. caus. 2. quaest. 1. his verbis expressa: *Facientem, et consentientem par poena constringit;* etenim id pertinet singulari jure ad speciem judicis, qui detrectet restituere in pristinum statum eum qui injuste dejectus erat. Revera ibidem Nicolaus Papa suadebat judici, ut inique dejectum restitueret, subjiciens, facientem, et consentientem pari poena puniri, id est, pari crimine involvere se judicem detrectantem restituere

ex officio, quo se involvit, qui dejecit. Simili ratione interpretari oportet capitulum 47. de sent. excomm., ubi quod dicitur, eum, qui desinit obviare, cum possit, subjacere excommunicationi, verum est tantum in eo, qui publica potestate pollet, aut quodam officio tenetur, qui sane cum non obviet, sed permittat, connivere, immo et consentire censetur, argumento cap. 6. vers. *Et quidem* de sentent. excomm. in 6. Addi potest, in his canonibus, sive in dicto can. 10. caus. 2. quaest. 1., et in dicto cap. 47. de sentent. excomm. non perspicue tradi, censura etiam coerceri non impendentes, sed tantum gravis culpae reos esse, et talis, ut censuram incurrere mererentur, argumento canonis 5. caus. 17. quaest. 4., et capituli 6. vers. *Qui vero* de homicidio. Dixi, aliud contingere, ubi qui consilium, aut auxilium praebent, qui non impediunt, aut fovent, expresse in lege contineantur. Hujusmodi sunt imprimis, qui haereticis favent; etenim si isti haeresi alienae adhaeserunt, eo ipso haeretici fiunt, et crimen haeresis in ipsis plene consummatur, propterea quod haeresis crimen tale est, quod sola mente perficiatur, et externo Ecclesiae foro subjicitur, statim ac sese exterius etiam verbo tenus prodit; si vero haereticorum personis patrocinantur, de istis mentio expressa fit in cap. 13. vers. *Credentes* de haereticis. Hujusmodi etiam sunt, qui simoniae crimen adjuvaverunt, vel quod *mediatores extiterint*, vel quod ut admitteretur, *procuraverint;* istos enim simili excommunicationi, qua simoniaci tenentur, obnoxios reddi, expresse definivit Paulus II. in extravag. 2. de simonia int. comm. Hujusmodi sunt, qui Clericos, ac praesertim Episcopos, vexaverunt, cap. 6. vers. *Illi vero,* et cap. 47. de sentent. excomm., cap. 5. de poenis in 6., Clement. 1. eod. tit. Hujusmodi sunt, qui beneficiarios spoliaverunt, ac gravaverunt, cap. 12. de elect. in 6. Hujusmodi sunt, qui consilium praebuerunt incendiariis Ecclesiarum, can. 32. caus. 23. quaest. 8. Hujusmodi sunt, qui consilium, vel favorem praestiterunt illius delicti causa, contra quod pronuntiata fuerit localis interdicti sententia, cap. 21. de sentent. excomm. in 6. Hujusmodi sunt, qui operam, vel favorem porrexerunt, vel ut puella raperetur, vel ut puella per vim monasticam professionem emitteret, vel, ne emitteret, cogeretur, Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. matrim. cap. 6., et sess. 25. de regular. cap. 18. Hujusmodi denique sunt, qui monomachiam, sive duellum, quomodolibet adjuvarunt, aut qui monomachiam ineuntes foverunt, Concilio Tridentino sess. 25. de Reform. cap. 19.

Insuper in censuris latae sententiae observatur, ut si quis ignorantia invincibili laboret, is sit á censúra generaliter indicta prorsus immunis, can. 5. caus. 9. quaest. 1., can. 117. de consecr. dist. 4., cap. 9. de Cler. excomm. ministr., cap. 4. de sentent. excomm., cap. 2. de constitut. in 6.: Immo etsi talis sit ignorantia, aut animi affectio, ut excuset á gravitate criminis, excusabit etiam á censura, utpote quae non tam in crimen ipsum, quam in criminis gravitatem inflicta creditur, can. 8. caus. 11. quaest. 3. Quod autem dici solet, ignorantiam juris nemini prodesse, in civilibus tantum, non in criminalibus negotiis locum habet, praesertim vero ubi de poenis agitur, quae crimen expiant, et emendant; cum crimen dici non possit, quod admittitur ab eo, qui legem ignorat. Atque id adeo verum puto, ut etiam si quis conscius legis crimen prohibentis, ignoret tamen invincibiliter legem, quae censuram generaliter infert, nihilominus ignoratio legis censuram inferentis non quidem á crimine, sed á censura reddat immunem; etenim aliud est delinquere in legem, quae crimen prohibet, aliud delinquere in legem, quae censuram infert. Qui delinquit in legem, quae crimen prohibet, inobediens quidem est, nondum tamen contumax, qualis tum demum appellatur, cum delinquit in legem, quae censuram indicit; at censurae plerumque feruntur in eos tantum, qui contumaces existunt. Hinc facile colligitur, non sufficere ad evadendam censuram allegare aut metum utcumque gravem, aut minus deliberatum animi motum, aut oscitantiam veri doli expertem, aut supinam praecepti oblivionem, quae á gravi negligentia non distinguitur; haec enim omnia quibus omnibus in casibus non absolvunt á lege peccatum prohibente, et peccati lethalis adhuc reum faciunt, in illis universis neque absolvunt á lege censuram inferente, can. 16. dist. 73., cap. 5. de his, quae vi, metusve causa fiunt, cap. 4. de sent. excomm. Exceptio in iis, qui delinquunt ex naturali infirmitate judicii, quales sunt impuberes, quorum aetati fere ignoscitur in hac parte. Dixi *fere* ignosci, ut adnotarem, aliud receptum esse in percussione Clericorum ab impubere dolo facta, cujus causa etiam impuberes excommunicationi subjacere declarati sunt, cap. 58. de sent. excomm., quamquam in hac specie etiam adparet, pueros mitius puniri; etenim cum duplex sit pars Lateranensis canonis in can. 29. caus. 17. quaest. 4., prima censuram excommunicationis indicat, altera absolutionem excommunicationis Pontifici Maximo reservat, impuberes excommunicationem quidem incurrunt, sed ab Ordinario possunt absolutionem impetrare; argumento ca-

pituli 1. de delict. pueror., cap. 1., et ult. de sent. exc. Denique observandum est, neminem posse censura notari ob certum crimen, qui jam ob idem admissum notatus fuerit alia censurae specie, can. 12. dist. 81., licet pro diversis criminibus id fieri valeat, cap. 27. de sentent. excomm.

CAPUT V.

Expenduntur variae generales censurarum partitiones.

TOT generales recenseri possunt censurarum partitiones, quot modi sunt, quibus possunt censurae spectari. Et primo quidem dividuntur censurae, ratione habita ferentis; secundo ratione eorum, qui censura notantur; tertio ratione actus, qui censurae causam praebet; quarto ratione temporis, in quod censurae indictae fuerint; quinto ratione ecclesiastici administri, ad quem absolutio pertinet; sexto denique ratione bonorum, et jurium, quibus censurae privant.

Et quidem imprimis ratione habita ferentis, aliae dicuntur censurae ab jure generali, aliae ex praecepto singulari superioris, aliae ex sententia judicis inflictae, cap. un. de major., et obed. in 6., cap. 22. de sent. excomm. in 6. Ab jure inflictae dicuntur, cum lex certum opus agendum generaliter omnibus indicit, vel prohibet ita, ut qui legi non paret, censuram incurrat. Nomine legis intelligimus quamcumque constitutionem, sive in generali, sive in particulari Concilio, sive extra Concilium á Pontifice Máximo, vel ab Episcopo editam, non tamen singulare rescriptum, licet forte inde in corpus juris redactum, uti in specie canonis 52. caus. 16. quaest. 1., extravag. 6. de praebendis, et extravag. 3. de sent. excomm. int. comm. Ex praecepto superioris dicuntur inflictae censurae, quando Praelatus personae, vel Collegio sibi subjecto aliquid agendum, vel cavendum mandat, censura proposita in non obtemperantem. Sententia judicis dicuntur indici censurae, cum judex ecclesiasticus pro certis admissis, atque ut plurimum ob certam contumaciam, censuram infligit. Censura, quae indicitur ex sententia judicis, in eo generaliter distat á censuris latis ab jure, vel latis ex praecepto superioris, quod illa respicere possit aeque ad casus praeteritos, ac prae-

sentes, cum ea sit natura sententiae, ut praeteritis aeque, ac praesentibus consulere possit; praeteritis, inquam, in universum, praesentibus, si agatur de coercendis contumacibus; at istae spectent casus futuros, quia haec est natura legis, ut tantum in futurum conferatur, cap. 2., et 13. de constitut., et quamquam leges aliquando casus praeteritos respicere in poenis possint, cum nimirum id expressum est, aliud tamen in censuris observatur, propterea quod fundamentum censurarum est contumacia rei, vel vera, vel facta, sive praesumpta. Eadem etiam est natura praecepti, quod in hac parte legem imitatur, veluti si Episcopus mandet certo Clerico, ut certa officia gerat, vel á certis rebus abstineat sub poena suspensionis, can. 24. dist. 63. can. 52. caus. 16. quaest. 1., extravag. 5. de praebend. int. comm. extravag. 3. de sent. excomm. int. comm. Distat tamen ita censura praecepto á censura lege indicta, quemadmodum distat praeceptum á lege. Sic cum praeceptum in singularem personam, vel certum Collegium dirigatur, lex in universitatem; cum praeceptum postulet, ut is, cui praecipitur, sit subditus tempore praecepti, lex autem etiam tendat in eos, qui futuri sunt subditi; cum praeceptum morte praecipientis expiret, non ita lex morte legislatoris; censura praecepto indicta singularem personam, vel certum Collegium non egredietur, censura lege indicta omnes in universitate consistentes afficiet, item censura praecepto lata non eos tenebit, qui non erant subditi tempore praecepti, quamquam postea subditi esse coeperint, et censura lata lege omnes notabit, qui aut tempore legis, aut post latam legem subditi sint; denique indicto censurae praecepto latae morte praecipientis expirabit, quin expiret morte legislatoris indictio censurae facta per legem.

Quae censurae ab jure indicuntur (quae dicuntur de censuris ab jure, idipsum in hac parte intelligatur de censuris praecepto latis, cum in hoc proposito praeceptum á lege non distet) iterum distinguuntur in censuras latae, et censuras ferendae sententiae. Latae sententiae censuras appellaverunt, cum statim admisso crimine reus ipse censura notatus habetur; et si aliquando opus esse videtur sententia, judicis partes non alia de causa intercedunt, quam ut declaretur factum, non ut censura infligatur, cap. 26., et 58. de sentent. excomm. Sententiae ferendae censuras appellaverunt, cum statim admisso crimine ex praescripto legis imminet judici onus, aut obligatio, ut in reum censuram infligat. Scio quidem nonnullis parum placuisse censurarum latae sententiae

disciplinam, quod imprimis istam admodum recentem inveniant, nec putent Gregorii IX. decretalibus antiquiorem; quod deinde non satis naturae censurarum accommodatam deprehendant, quum censurae non nisi in contumaces, et praeviis admonitionibus, tanquam supremum Ecclesiae remedium, aut adhibendae. Verum doctrinam canonum jam vindicavit in parte Bonifacius VIII. proposito civilis prudentiae exemplo, quod perspicue probat, asperiorem quandoque puniendorum graviorum criminum rationem publicae utilitati congruere; poenis etiam indictis, quibus rei nulla posita judicis pronuntiatione subjaceant, cap. 19. de haereticis in 6. Dicunt illi, recentem esse disciplinam. Si de formulis quibusdam quaeratur, quales sunt, *eo ipso, ipso jure, ipso facto, &c.*, et ego fateor, ipsas ante Gregorii IX. collectionem nullibi extare; forte etiam primum adparere in Sexto, in Clementinis, in Extravagantibus, unde apud recentiores magis frequentari coeperunt. Pudeat vero, non de re, sed de verborum cortice cum viris eruditis contendere. Formulae istae recentiores prodire debuerunt ad rem clarius explicandam ideo, quod vulgares emersissent Pragmaticorum disputationes ad distinguendas censuras latae á censuris ferendae sententiae. Caeterum censurarum latae sententiae exempla difficile non est apud veteres invenire. Adparent statim in universis fere Gangrensis Concilii canonibus, qui sane antiquissimi sunt, et describuntur apud Gratianum á canone 1. usque ad 15. dist. 30., item in canone 24. caus. 7. quaest. 1., qui est Concilii Antiocheni eod. saeculo celebrati; quam censurarum rationem videntur Sancti Patres ex ipso Evangelio derivavisse, Matthaei cap. 18., ubi qui monitus non audiverit Ecclesiam, ita statim facto suo damnatur, ut tanquam aethnicus á fideli populo segregatus haberi debeat. Quod si recentiore aetate frequentiores hujus generis censurae videntur, quam antea forent, non aliunde profluxit, quam ex eo, quod ecclesiasticorum plurium judicum oscitantia nimiam indulgentiam in reos gravissimorum quorumcumque criminum, etiam ubi ex juris praescripto censuris animadvertendum erat, exhiberet praesertim quod ecclesiastici judices suo arbitrio commissum noverant inferre censuras, vel non inferre, cap. 21. de accusation., ac propterea visum fuit opportunum, ut juris ipsius sententia officia judicum anteverteret. Urgent illi clamantes, censuras non nisi in contumaces esse ferendas. Verum quis dubitet, et contumacem habendum esse illum, qui cum noverit, crimen non solum á lege prohiberi, sed etiam ipso facto censura damnari, nihilominus illud admittere

non veretur? Siquidem cum lex in proposito duplicem habeat partem, priorem, qua factum improbatur, posteriorem, qua factum censura plectitur; qui priorem violat, inobedientiam, qui posteriorem violat, contumaciam admittit, quemadmodum in Praetoris Romanorum edictis contumax simul, et inobediens dicebatur, qui primo edicto non paruisset quando primo edicto adjecta erat clausula, qua exprimeretur, illud pro peremptorio haberi, l. 72. ff. de judiciis, l. 53. §. 1. ff. de re judicata. Ad summum ex eo, quis colligere poterit, censuras ipso facto non nisi ex gravioribus, et urgentioribus causis infligendas esse, ut certus coercendorum reorum modus servetur, et atrocitati sceleris atrocitas coercitionis respondeat.

Ut autem percipiatur, quibus in casibus legislator censuram latae sententiae indixerit, aliquot erunt observandae regulae. Imprimis certissimum est, ejusmodi censuras esse, quum in constitutione exprimitur formula *eo ipso, ipso jure, ipso facto*, et similes. Deinde idipsum dicetur, si censurae nota in praeteritum tempus conferatur, ex. gr. si dicatur: *Sciat, vel noverit se esse excommunicatum, debet pro excommunicato haberi, sit anathematizatus*, seu quod idem sonat, *sit anathema*, aut, *tamdiu sit excommunicatus, quamdiu &c.*. ut in can. 21. caus. 24. quaest. 3., quemadmodum é converso semper erit censura ferendae sententiae, si in futurum verba concipiantur, ex. gr. *excommunicatione damnabitur, suspensioni subjacebit, jus communionis non habebit, anathematizandus erit*, aut etiam *tamdiu reddi debet communionis expers, quamdiu &c.*, uti in cap. 8. de tempor. ordinat. Similes erunt formulae, *dignitate carebunt, a clero cessabunt, communionem, vel locum amittent*, uti in can. 5. dist. 24., can. 1. dist. 48., can. 43. caus. 1. quaest. 1. Quod si praesens tempus formula denotet, distinguere oportet inter indicativum, ut Grammatici loquuntur, subjunctivum, et infinitivum: nam si indicativo modo formula concipitur, non dubito, quin latae sententiae censura dicatur, veluti cum ita exprimitur, *hac lege excommunicatur, suspenditur &c.* At si subjunctivum tempus, vel infinitivum formula denotet, receptum est apud omnes, censuram esse ferendae sententiae, quoties formula eadem ad factum Superioris ecclesiastici referatur, uti cum dicitur, debet *damnari, plecti, excommunicari, suspendi*, sive *damnetur, plectatur, excommunicetur, suspendatur*. Dubietas, meo judicio, emergit, quoties formula non referatur ad factum ecclesiastici Superioris, sed in reum dirigatur, veluti cum dicitur *reus excommunicationi subjaceat, excommunicationem incurrat, locum suum amittat*, vel sanci-

mus, reum *excommunicationi subjacere*, *excommunicationem incurrere*, *locum suum amittere*, *&c.* uti in can. 42. 43. caus. 11. quaest. 1., et in cap. 1. de aetate, et qualit. praefic. Numero plurimi sunt, qui arbitrantur, hujusmodi censuras esse latae sententiae, quasi lex ita concepta nihil amplius agendum judici reliquerit. At quicumque sepositis scriptorum praejudiciis in eas formulas intendere velit, non adeo tutus erit de hac opinione. Siquidem illae formulae aeque indicare possunt, et judicis facto aliquem censurae subjacere, censuram incurrere, locum amittere, ac vi legis, et potestate. Et quamquam per istas loquendi formulas res in dubio collocata videretur, lenior esset adhibenda interpretatio, cap. 30., et 49. de reg. jur. in 6., et potius credendum, eas censuras ferendae esse, quam jure latae sententiae. Mihi, ut candide loquar, placeret, ut media quaedam via iniretur, et penitius investigarentur singula adjuncta, nimirum aetatum, locorum, consuetudinum loquendi, integri contextus, causae inferendae censurae, et receptae interpretationis subsequentibus constitutionibus confirmatae. Proinde ea censura videretur generaliter ferendae sententiae, nisi quo casu memorata adjuncta aliud postulent. Id ut exemplis commonstrem, observandum putarem, an censura illata esset ob crimen atrocissimum, quod statim interesset graviore poena punire; tum vero facilius reciperetur, eam censuram esse latae sententiae; at si censura illata esset causa contumaciae, eam censuram dicerem ab judice ferri oportere, argumento canonis 20. caus. 23. quaest. 4. Proferatur inter caetera in medium canon 29. caus. 17. quaest. 4. in illis verbis *excommunicationi subjaceat.* Sane continet ea constitutio excommunicationem latae sententiae, non in vim illius formulae, sed vel quia in eodem canone statim subjicitur: *et nullus Episcoporum praesumat absolvere &c.*, quae verba sicut indicant, statim post crimen de absolutione cogitandum esse, ita demonstrant, reum jam esse censura notatum; vel quia consuetudo subsequens, et explicatio recentiorum Pontificum clarius id expressit, cap. 5. 9., et passim de sent. excomm. Caeterum si ista, vel similia adjuncta non urgerent, in aliam forte opinionem eundum esset, quemadmodum facile probari potest ex can. 101. caus. 1. quaest. 1., et ex cap. 4. de crimine falsi. In canone 101. de Episcopo simoniaco statuitur, ut *duobus mensibus excommunicationi subjaceat*, deinde subditur, ut Presbyter ejusdem criminis reus *quatuor mensium excommunicatione plectatur.* Si vero nemo dubitat, verbum illud *plectatur* indicare censuram ferendae sententiae, quis ire potest inficias, ver-

bum illud *subjaceat* de simili censura intelligi, praesertim cum sit observandum, gravius ibi puniri Presbyterum, quam Episcopum, cum ille per quatuor, iste per duos menses excommunicationi subdatur, alias autem lenior esset poena. Presbyteri, quam Episcopi, si contra Presbyterum ferenda, contra Episcopum lata sententia diceretur? In cap. 4. de crimine falsi, ejusdem criminis causa praecipitur, ut laicus *excommunicationi subjaceat*, Clericus *officii, et beneficii suspensione damnetur*. Utraque sane formula eumdem effectum habere debet, ac propterea si verbum *damnetur* ferendae sententiae censura denotat, uti omnes interpretantur, verbum *subjaceat* aliam habere non debet significationem; secus diceretur, multo gravius in ecclesiastico crimine animadverti in laicos, quam in Clericos, praesertim cum jam laicis immineat poena excommunicationis, quae jam per se est acerbior poena suspensionis. Adde his, in principio ejusdem capituli Pontificem Maximum clarius explicavisse sententiam suam, cum scriberet, *sub poena excommunicationis, et suspensionis*, quae verba, nemine dissentiente, censuram denotant ferendae sententiae. In hac ipsa sententia puto fuisse Gratianum, aut Collectorem, qui auctor extitit Gratiano, qui verbum *subjaceat* eamdem significationem habere censuerunt, quam habet verbum *subjiciatur*, quando in can. 47. caus. 12. quaest. 2. scripserunt, *excommunicationi subjaceat*, licet in canone Lateranensi legatur *excommunicationi subjiciatur*. Item de eo saltem dubitavisse videtur Clemens. V., qui in cap. 1. de sent. excomm. censuram inflicturus latae sententiae, contentus non fuit uti ea formula *subjacere*, sed adjecit *eo ipso subjacere*. Si compares sanctionem Concilii Carthaginensis, quae habetur in can. 43. caus. 11. quaest. 1. cum sanctione Concilii Toletani, quae est in can. 42. praecedente, liquebit, in utroque eamdem stabiliri disciplinam; nihilominus tamen, quod explicant Patres Carthaginenses in illis verbis *locum suum amittat*, explicant Patres Toletani alia formula, quae superioris factum requirere videtur, *a communione efficiatur extraneus*. Non absimilem interpretationem pati debent canon 9. dist. 23., canon 6. dist. 89., aliive similes. Itaque, ubi dubitatio emergat, censura potius dicetur ferendae sententiae, quemadmodum inter caetera tradi solet de illa lege, cujus sanctio concipiatur *sub poena excommunicationis, suspensionis &c.*, ut in dicto cap. 4. de crimine falsi.

Ratione habita eorum, qui censura notantur, dividuntur censurae in locales, et personales. Localis censura tantum dicitur interdictum; per-

sonalis non solum interdictum esse potest, sed etiam semper est excommunicatio, ac suspensio. Nihil autem refert, ac in singulares personas censura inferatur, an in personas Collegium componentes, semper enim dicetur censura personalis. Sed jam de hac re plura notanda fuerunt in capite 3.

Ratione actus, qui censurae causam praebet; modo inferuntur censurae causa criminis jam admissi, et sane gravis; modo causa criminis praesentis, qualis esse solet contumacia, modo ad evitandum futurum crimen, quod proprium est censurae latae per legem generalem, vel per singulare praeceptum. Sane ubi in futurum censurae concipiuntur, distinguenda est censurae indictio, seu comminatio ab inflictione censurae. Utilis est haec distinctio ad explicandum, quod dictum superius est de censura indicta per praeceptum; licet enim verum sit, expiraret indictionen censurae morte praecipientis, non tamen si fuerit censura, aut statim per sententiam, aut ipso jure inflicta post violationem praecepti, morte praecipientis extinguitur, sed notatus absolutione indigebit. Eadem ratione colligitur ex hac distinctione, ubi censura sit tantum proposita ab jure, vel praecepto, et deinde ipso facto quis eam incurrerit ex posteriore admisso, absolutionem fieri posse á quocumque Sacerdote jurisdictionem habente in foro interno, nisi alias sit reservata, quia etsi inferior non possit solvere legem, aut praeceptum superioris, potest tamen absolvere á censura, quam quis incurrit ex violatione legis, vel praecepti, quemadmodum absolveret á crimine specialiter non reservato, quod committitur ex legis, vel praecepti violatione.

Ratione temporis, in quod indictae censurae fuerint, aliae certa, aliae nulla temporis definitione circumscribuntur, sed indefinite concipiuntur, ex. gr. quousque quis satisfecerit. Quae certum tempus adjectum habent, proprie censurae non sunt, sed aut poenitentiarum, aut poenarum imaginem praeseferunt, prout vel ab aliquo devoto, demissoque animo excipiuntur, vel feruntur adversus invitos, quia pertinet vel ad expiandum crimen admissum, vel ad ulciscendum crimen, terrendosque caeteros, ne similia perpetrent; unde passim censurae poenales appellantur, can. 24. dist. 86. can. 6. dist. 89., can. 101. caus. 1. quaest. 1., cap. 7. in fine de election. Quae vero in indefinitum conceptae sunt, vere et proprie censurae vocantur, et medicinales, quia eo tendunt, ut reus contumax in crimine ea ratione flectatur, can. 21., et 23. caus. 24. quaest. 3., cap. 8. de tempor. ordin. Notandum est in hac re, ad certum tempus inferri non consuevisse, nisi censuras suspensionis, aut interdicti

cap. 7. 8. 13. 14. 15., et 20. de elect., non majoris excommunicationis, ne ista in grave animarum periculum potius, quam utilitatem, ob quam instituta est, torqueatur. Ratio est, quia major excommunicatio mortifere aequiparatur, cap. 13. prope finem qui filii sint legit., cap. 1. de sent. excomm. in 6., atque infligitur tanquam extremum remedium, quod statim, ac expedit, auferendum est, cap. 11. de constitution. Quamobrem sano modo intelliges canonem 24. dist. 86., canonem 6. dist. 89., et canonem 101. caus. 1. quaest. 1. cum similibus, ubi nomine excommunicationis suspensio quaedam ab Episcopalibus, caeterisque clericalibus juribus designatur, juxta formulas loquendi á veteribus usurpatas. Nemo inde non colliget, ut plurimum censuras certo tempore circumscriptas elapso tempore statim evanescere, quin opus sit absolutione, quemadmodum impleta poenitentia, ac satisfactione, evanescit poenitendi, ac satisfaciendi obligatio, ut in specie capituli 1. de sentent., et re jud. in 6., et capituli 1. vers. *Si quis autem* de sentent. excomm. in 6. Non idem eveniet, si quis ex. gr. suspendatur indefinite, donec satisfaciat, ut in specie capituli 3. de usuris, aut designato quidem certo tempore, ita tamen ut non demonstretur, eo elapso evanescere censuram, sed potius indicetur, antequam elabatur, non esse reum admittendum ad absolutionem; hanc enim in specie necessaria erit etiam elapso tempore absolutio, argumento Clement. 1. de decimis.

Ratione habita ecclesiastici administri, ad quem absolutio pertinet, dividuntur censurae in reservatas, et non reservatas. Reservatae dicuntur, quarum absolutio á majore quodam Antistite necessario sit petenda; non reservatae, quarum absolutio ordinariis ministris relinquitur. Potestas reservandi penes unumquemque inest, qui potest censuras inferre, cap. 29. de sent. excomm. Concilio Tridentino sess. 14. cap. 7., quamobrem cum aut ab homine, aut ab jure censurae ferantur, et ab homine, ab jure fieri reservationes possunt, quin habeatur ratio, an censura sit latae, an ferendae sententiae, cap. 8. de tempor. ordin. Censura, quae ab homine per sententiam infligitur, suapte natura est reservata ferenti, et ferentis superiori, capitulo 11. de offic. jud. ordin., cap. 29. de sentent. excomm., quia sententia vel cassatur á ferente, vel revocatur á superiore, nunquam ab inferiore elevatur. Proinde non dubito, quin haec reservatio antiquissima sit, et ita antiqua, uti antiqua est ferendarum per sententias censurarum disciplina. At si sermo sit de censuris ab jure latis, quamquam antiquissima sit, et ipsi ferendarum censurarum potesta-

ti cohaerens facultas reservandi, non adeo tamen antiquae sunt reservationes. Idipsum dico de censura indicta per praeceptum, quod in hac re legem imitatur. Primum adparent hujusmodi reservationes temporibus Gregorii Magni in can. 24. dist. 63., et in can. 52. caus. 16. quaest. 1. In censurarum reservatione observatur, ut si consortes criminis censurae obnoxii dicantur, etiam ipsi obnoxii sint reservationi, si censura sit reservata, cap. 29. de sent. excomm. Multa alia praeterea, in capite ultimo recensenda.

Denique ratione bonorum, et jurium, quibus censurae privant, tot possent indicari censurarum species, quot sunt bona, et jura in Ecclesia, cum evenire possit, ut privetur quis certis bonis, ac juribus, quin repellatur á caeteris; unde prodiit altera censurarum partitio, quarum aliae totales, aliae partiales á Pragmaticis appellantur. Jura omnia, quae sunt in Ecclesia, dicuntur concessa iis, qui sunt in communione, singulorum gradui, et conditioni competente. Multiplex autem communio est, alia laica, laica clericalis, alia peregrina; item clericalis in tot species distinguitur, quot sunt ordines, et gradus clericorum; et communio laica olim distinguebatur in tot species, quot erant stationes laicorum in Ecclesia; id est, expiatorum, et poenitentium, qui iterum dividebantur in consistentes, substratos, audientes, ac flentes, sive lugentes. Item et sunt, et erant quaedam bona universis communia; uti preces, Sacramentorum susceptio, praesentia ad sacrificium, conventus, sepultura: alia et sunt, et erant singularia Clericorum uti concilia, beneficia, sacrorum administratio, et officia; itidem alia erant singularia Episcopis, veluti jura, quae Episcopo competebant, prout certam dioecesim administrabat, et jura, quae competebant Episcopo, prout una cum Metropolitano, et Comprovincialibus Provincialia negotia gerebat. Quicumque igitur apud veteres, aut ab omnibus hisce juribus, aut ab uno tantum, vel á pluribus reppellebatur, generali vocabulo excommunicatus dicebatur, quasi positus extra illam communionem, quae suo gradui competebat, sive integram amisisset, sive tantum partem illius. Duo hic adnotanda sunt. Primum est, omnem censuram privare bonis, quae in communi aut ab omnibus fidelibus, aut á certo fidelium ordine possidentur. Non tamen inde colligitur, quamdam veri speciem haberi opinionem illorum, qui putaverunt, hodie suspensionem illam, quae dicitur á beneficio, non posse esse censuram; propterea quod hodie apud Clericos recessum sit á generali communione bonorum, et divisis ecclesiasticis beneficiis prae-

dis, redditus, et observationes universae ecclesiasticae factae sint propriae singulorum. Placeant haec illis, qui aliam habent imaginem beneficiorum ab ea, quam ego in mea tractatione de ecclesiasticis beneficiis edidi: mihi sane non arrident, consideranti, facto quidem cessavisse bonorum communionem, non jure, propterea quod non aliud jus asserendum videtur Clerico beneficiario, quam usus, non dominium, immo nec usufructus quidem, uti suo loco demonstravi. Tantum in praesentia adjicio, suspensionem á beneficiis veram censuram adversus contumaces illatam adparere apud Innocentium II. in can. 5. caus. 21. quaest. 4., quamquam temporibus Innocentii II. jam Clerici ad divisionem bonorum devenissent. Alterum adnotatione dignum est, apud veteres quamcumque censuram, non solum eam, quae generaliter arcet ab omni communionis genere, sed etiam quae excluderet á certis communionis speciebus, excommunicationem fuisse appellatam, uti jam observatum est in cap. 1., immo et adparet hoc nomen excommunicationis ad id antiquissimis saeculis usurpatum, cum primum canones edi coeperunt, et codicibus inseri, can. 19. caus. 11. quaest. 3. Sic detrusio in gradus poenitentium dicitur excommunicatio, in can. 23. ex Apostolicis, in can. 13. dist. 12. can. 43. 44. dist. 50. can. 24., dist. 86., can. 6. caus. 2. quaest. 1., can. 1. caus. 31. quaest. 3., et Gratianus initio quaestionis 6., caus. 36. promiscue sumit excommunicatos, et poenitentes. Sic detrusio á conventu, vel á Concilio excommunicatio nominatur, can. 9. ex Apostolicis, can. 3. caus. 5. quaest. 4. Eodem nomine dicta fuit suspensio, sive totalis esset, sive partialis can. 5. 12. 17. dist. 18., can. 9. dist. 23., can. 1. dist. 34., can., 9. dist. 35., can. 2. dist. 58., can. 5. 24. dist. 63. can. 4. dist. 71., can. 35. 40. de consecr. dist. 1., can. 8. ex Apostolicis, can. 101. caus. 1. quaest. 1., can. 35. caus. 2. quaest. 6., can. 1. caus. 4. quaest. 5., can. 3. caus. 6. quaest. 2., can. 29. caus. 7. quaest. 1. can. 7. 8. 109. caus 11. quaest. 3., can. 17. caus. 12. quaest. 2., can. 2. caus. 21. quaest. 4. cap. 1. de Cleric. venat, cap. 2., et 3. de cohabit. Cleric. veniat, cap. 2., et 3. de cohabit. Cleric., et mulier. Excommunicatio quoque dicebatur reductio Clericorum in communionem laicam, vel peregrinam, can. 12. 14. ex Apostolicis, can. 9. dist. 28. can. 7. 8. 10. 21. dist. 50. can. 13. dist. 55., can. 118. de cons. dist. 4., can. 10. caus. 11. quaest. 3., can. 18, et 38. caus. 12. quaest. 2. Excommunicatio itidem erat, quotiescumque laicis certa communionis specie interdicetur, can. 23. caus. 32 quaest. 5., veluti communione sacrae Eucha-

ristiae, can. 10. dist 50., can. 6. caus. 5., quaest. 6, can. 2. caus. 15. can. 14. 17. 25. caus. 27. quaest. 1. can. 12., et 15. caus. 33. quaest. 2.

Equidem video, exinde offundi veteres canones obscuritate quadam, qua posita multos excommunicatos scimus variorum criminum reos, qua tamen excommunicationis specie notati forent, propemodum simus ignoraturi. Qui haec apprime, uti decebat, non distinxerunt, errarunt illi gravissime, et multis similem errandi occasionem praebuerunt, propterea quod ubicumque ob oculos occurrit excommunicationis nomen, non aliam excommunicationem intellexerunt, quam quae recentiore aetate excommunicatio dicitur, censura et á suspensione, et ab interdicto distincta, et suspensione, et interdicto longe gravior. Curabo ego in praesentia, ut, quoad meae vires ferunt, certas regulas praestituam, quarum ope veteres illae excommunicationum species distinguantur.

Itaque prima regula est: quoties evenit, ut excommunicationis nomen conjunctum adpareat cum nomine poenitentiae, videbitur non indicta censura excommunicationis, sed denegata communio illorum, quae competunt fidelibus minime dejectis in poenitentium gradus. Id occurrit in can. 13 vers. *Quisquis autem* dist. 12, in can. 9. dist. 28., in can. 42. 44. dist. 50., in can. 7. caus. 2. quaest. 1. in can. 17. caus. 12. quaest. 2., in can. 15. caus. 33. quaest. 2., et initio causae 26. quaest. 6.

Secunda regula est: quoties aliquis dicitur exclusus, non generaliter á communione, sed á communione *sacra*, intelligetur non proprie excommunicatus, sed tantum á suscipiendo Eucharistiae Sacramento remotus. Exempla sunt in can. 10. dist. 50., in can 40. caus. 7, quaest. 1., can. 24. caus. 12. quaest. 2., can. 2. caus. 15. quaest. 8., can 14. 17. 18. caus 27. quaest. 1., can. 12. caus. 33. quaest. 2., quibus addi potest can. 21, de cons. dist. 1.

Tertia regula est: ubi excommunicatio ad certum tempus indicta deprehendatur, erit potius species poenitentiae, vel poenae. Exempla poenitentiae sunt in can. 23. ex Apostolicis, can. 13 dist. 12. can. 15, 17. dist. 18., can. 2. dist. 34., can. 9. dist. 35., can. 24. dist. 86, can. 101. caus. 1. quaest. 1., can. 3. caus. 5. quaest. 4., can. 2. caus. 21. quaest. 4., et can. 1. caus. 31. quaest. 3. Exempla poenae extant in can. 40. de cons. dist. 1., et in cap. 1. de Clerico venatore.

Quarta regula est: si excommunicatio dicatur inflicta in perpetuum, multum interest, an in Clericos indicta fuerit, an in laicos. Clerici ea ratione excommunicati, potius intelligentur é gradu suo depositi uti in

can. 7. 8. 10. dist. 50., can. 118. de consecr. dist. 4. cap. 3. de cohabit. Cleric, et mulier. Laici ea ratione excommunicati, potius censebuntur interdicti ab Eucharistiae perceptione, uti in can. 6 caus. 5. quaest. 6., can. 25. caus. 27. quaest. 1., can. 48. de poenit. dist. 1. Id facile probatur ex eo, quod aliquando ob gravissima scelera apud veteres toto vitae tempore, atque in ipso mortis articulo Eucharistia denegaretur, Concilio Eliberitano can. 1. 2. 3. 7. 8. 12. 18. 47. 64, et 75., can. 2. caus. 3. quaest. 10, can. 7. caus. 22. quaest. 5. cap. 2., de electione, atque id species quaedam erat perpetuae detrusionis in gradus poenitentium, argumento can. 13., et 25. caus. 27. quaest. 1.; at vero quae Christiana communio dicebatur, proindeque necessaria, nunquam morientibus denegata est, can. 12. dist. 28., can. 6. caus. 5. quaest. 6., can. 30. 31. caus 13. quaest. 2., can. 30. caus. 23. quaest. 8, can. 11. caus. 27. quaest. 1. Revera in can. 19. caus 22. quaest. 5. distinguitur communio ab Eucharistia, et cum statuitur, in fine vitae dandam esse *communionem cum Eucharistia*, facile adparet, communionem ipsam ex necessitate conferri, ministrare autem Eucharistiam ex benignitate, et indulgentia. Simile argumentum deduci potest ex can. 2. in fine caus. 5. quaest. 1. Sunt etiam quaedam singularia jura, quae praeter Eucharistiam aliquando denegata fuere reis, donec viverent, illa scilicet, quae nobiliora essent, et non penitus ad salutem necesaria. Atque ad haec referri etiam potest excommunicatio in perpetuum inflicta. De istis intelligi debet canon 8, et 44 dist. 50., can. 26. caus. 27. quaest. 1., canon 8. caus. 32. quaest. 7., et canon 118. de consecr. dist. 4.

Quinta regula est: si talis sit excommunicatio, quae feratur in Clericos, et dicatur inflicta donec sententia pronuntietur, erit potius suspensio, quam excommunicatio; adeo tamen ut illa suspensio ne censura quidem sit, sed singularis providentia, qua sacrorum dignitati, et decori consulatur, uti in can. 15. dist. 18., in cap. 2. de cohabit. Cleric., et mulier. Hinc si forte Episcopus alteri suspectus de quodam gravissimo crimine videretur, ex. gr. haereseos, aut schismatis, multi se sponte olim ab ejusdem communione subducebant, eaque propter eatenus excommunicare illum dicebantur, quatenus epistolas salutatorias, paschales, entronisticas, et similes ad eum non mitterent, ut ab eo missas non exciperent, quemadmodum se gessit Epiphanius, cum Joanne Hierosolymitano, epist. 60. inter Hieronymianas. Similia, servata potestatis proportione, dici possunt de Presbyteris, et minoribus administris constitutis in

clero, can. 9. dist. 23., can. 3. juncto 2. caus. 21. quaest. 4., cap. 2., et 3. juncto 4. de cohabit. Cleric., et mulier. Cur non et similia dicamus etiam de laicis, si forte ante sententiam, seu ante probatum crimen, et ob solam criminis suspicionem excommunicati dicantur? Erunt ipsi hoc sensu excommunicati, at arceatur interea ab Eucharistia, vel á quibusdam nobilibus Christianae communionis juribus, ad quae non admittuntur, non solum qui rei sunt, sed etiam qui non sunt undecumque digni, ac probati, propterea quod in hac parte consistat decor quidam debitus dignitati sacrorum. Exemplum est in can. 23. caus. 32. quaest. 5.

Sexta regula est: quotiescumque Clerici dicuntur excommunicari, deinde contempta excommunicatione dicuntur dejici de gradu suo, nomen illud excommunicationis de suspensione intelligitur, uti in can. 1. dist. 34. Etenim in coercitionibus suus ordo, gradusque servatur, ac de minore in majorem proceditur, et quemadmodum in Clericis depositio gravior est suspensione, ita vera excommunicatio gravior est depositione.

Septima regula, et quidem superiori proxima est: si agatur de excommunicatione indicta in Clericos, vel Episcopos, distinguendum erit: an sit lata post suspensionem á sacris rebus; tum vero talis erit, ac si indicta esset in laicos; an sit indicta ante suspensionem; tum vero erit suspensio, uti in can. 8. ex Apostolicis, can. 29. caus. 7. quaest. 1., can. 109. caus. 11. quaest. 3., can. 24. caus. 12. quaest. 2. can. 35., et 40. de consecr. dist. 1. Facilius id demonstrari potest ex can. 9. dist. 23., ubi Clericus dicitur subjacere excommunicationi *debitae*, quasi excommunicatio debita Clerico sit suspensio. Mirifice etiam id ostenditur ex canone 24. dist. 63., et canone 7. caus. 11. quaest. 3., ubi Clericus excommunicatus dicitur non posse facere oblationem. et similia, qui sane sunt characteres verae proprieque dictae suspensionis. Exceptio est in hanc rem, quoties agitur de crimine haereseos, utpote quod natura sui quemcumque reum excludit á tota communione Christiana, et in quo excommunicatio in tota sui amplitudine indicitur, can. ult. dist. 30. Hoc tamen in loco, uti in similibus, gravis difficultas emergit, quando adhuc inquirendum superest, quodnam genus suspensionis veniat nomine istius excommunicationis, propterea quod varii ésse possunt suspensionis gradus. Inquirendum erit in causam criminis, contra quod excommunicatio inflicta est. Si de Episcopo agatur, videndum, an delictum situm sit in negligentia rerum provincialium; et tunc suspensio erit in ea

parte, qua Episcopus et Metropolitanum, et Suffraganeos juvaret in gerendis Provinciae negotiis, uti legimus in can. 10. 12. 13. 14. dist. 18., can. 1. dist. 34., can. 2. dist. 58., can. 5. dist. 63., can. 3. caus. 6. quaest. 2., can. 8. caus. 11. quaest. 3., eodem modo, quo in Africa si Clerici Africani negligebant servare disciplinam, quae singularis erat in Africa, partiali communione privabantur in Africa tantum, quod nec reciperentur hospitio, neque uti Clerici haberentur, can. 36. caus. 2. quaest. 6., an delictum situm sit in negligentia dioecesana, tum vero suspensio erat in ea re, in qua negligentia erat admissa, uti in can. 4. dist. 71. Quod si Clerici essent inferiores, et deliquissent in administrandis rebus Ecclesiae, veniebat communio peregrina; erat enim aequum, ut in eo plecterentur, in quo deliquissent. Deliquerant in administratione bonorum; puniebantur in eo, quod rejicerentur ab eadem administratione, quasi segregari á participatione bonorum Ecclesiae in communi; atque hoc idem erat, ac habere peregrinam communionem, can. 21. dist. 50., can. 18., et 38. caus. 12. quaest. 2., ubi communio peregrina dicitur etiam *anathema*. Si denique crimen personale sit, nec pertineat ad administrationem bonorum Ecclesiae, sive de reo Episcopo, sive de reo quocumque inferiore Clerico ageretur, tunc nomine excommunicationis veniebat suspensio totalis, sive reducto in laicam communionem, uti in can. 1. caus. 4. quaest. 5.

Octava regula est: si agatur de canonibus recentioribus, qui confirment veteres canones in ferenda excommunicatione, et non constet de novo indicto coercitionis genere, interpretandi ii sunt de ea ipsa excommunicationis specie, de qua vetusti canones intelliguntur. Sic canon 3. caus. 21. quaest. 4. de suspensione intelligitur, propterea quod et de suspensione conceptus est vetus canon, cujus disciplina renovabatur, nimirum canon 2. caus. 21. q. 4.

Nona regula est: si agatur de excommunicatione indicta in delicta quaedam leviora, nomine excommunicationis non alia excommunicatio venit, quam una ex levioribus, veluti exclusio ex certis juribus nobilioribus, et quidem juxta arbitrium judicis, can. 9. ex apostolicis, can. 9. dist. 23.

Decima regula est: ubi excommunicatio indicitur, et contra violatores excommunicationis illius nova indicitur excommunicatio, prior excommunicatio est una ex levioribus, non excommunicatio major, uti liquet ex can. 12. ex apostolicis, et can. 7. caus. 27. quaest. 1.

Undecima regula est: ubi excommunicatio est á certo loco, erat priva-

tio quidem alicujus communionis, non propria excommunicatio, cum excommunicatio propria á tota Ecclesia, et ab omnibus juribus communionis abscindat, can. 35. caus. 2. quaest. 6., can. 34. caus. 11. quaest. 3.

Duodecima, et postrema regula est: tum demum excommunicatio proprie intelligitur, cum dicitur quis excommunicari *ab omni communione*, uti in can. 12. dist. 90., can. 26. caus. 23. quaest. 5., can. 47. caus. 27. quaest. 2. can. 5. de poenit. dist. 5., item cum dicitur quis excommunicari *á communione sanctae Ecclesiae*, can. 6. in fine dist. 32. can. 8. dist. 81., aut cum dicitur excommunicari *á communione Christiana*, cap. 10. de censibus; denique cum dicitur *Satanae tradi*, can. 17. caus. 2. quaest. 1.

Ex his omnibus, quae observari necessario debuerunt, ad indicandum, in veteribus canonibus nomine excommunicationis censuras universas venisse, facilius intelligitur, quare quae olim de excommunicatione statuta fuerant, ad caeteras censuras, veluti suspensionem, et interdictum extenderentur, uti declaravit Bonifacius VIII. in cap. 13. de sent. excomm. in 6. Sic quae in cap. 1. eod. tit. in 6. decreta sunt de excommunicatione, etiam hodie recta interpretatione protenduntur ad censuras caeteras, uti Pragmatici ipsi testantur. Sic quae dicuntur in cap. 1. de verb. sign. in 6. de excommunicatione, et de suspensione tacite dicta intelligentur, licet de ista mentio ibidem expresse non fiat. Sic quod statuitur de excommunicatione reservata, á qua Episcopus certis in casibus absolvit, in cap. 11. 26., et 58. de sent. excomm., facile etiam in suspensione, et interdicto recipietur. Sic denique quod dicitur de reincidentia post absolutionem ab excommunicatione, juxta capitulum 8. de offic. jud. ordin., et cap. 22. de sent. excomm. in 6., in suspensione etiam, atque interdicto obtinebit. Caeterum ea usurpatio nominis excommunicationis, qua generaliter censurae universae designarentur, eo usque facta est, donec clarius definitae fuerunt censurarum species, et ita enumerari coeperunt, ut tres distinguerentur, excommunicatio nimirum, suspensio, et interdictum, quod factum primum est ab Innocentio III. in cap. 20. de verb. signif., adeo ut tunc etiam definitum fuerit, prudentis judicis arbitrio relinqui, quam maluerit infligere, si generaliter canones praeceperint, ut censura infligatur, nec satis constet, de qua censurae specie concepta constitutio sit, dicto cap. 20., eadem ratione, qua olim cum sub nomine excommunicationis censurae universae venirent, erant, ut puto, in arbitrio judicis, eam censurae speciem infer-

re, quae placuisset, si non satis aperte constaret, quam excommunicationis speciem canones indixissent. Itaque hodie tres superfuerunt species censurarum, excommunicatio, suspensio, et interdictum, sublatis pene caeteris, quae olim infligebantur. Causa abolendae, vel reformandae disciplinae fuit, quod in Ecclesia sublata primum fuit communio peregrina, unde cessare debuit censura, quia quis in eam communionem deduceretur. Cessarunt deinde apud laicos variae stationes poenitentium, unde et censurae, quae variis eisdem stationibus respondebant. Cessarunt insuper plures communionis species inter viros ecclesiasticos, puta Episcoporum in negotiis Provincialibus una cum Metropolitano peragendis, Clericorum in administratione bonorum temporalium Ecclesiae, aut participatione communium obventionum, uti erat olim, praesertim ante instituta beneficia. Cur non cessare exinde debuerunt censurae his respondentes? Quae jura publica in Ecclesia remansere communia, suspendi possunt memoratis tribus censuris, quae speciales nomen, et singularem naturam obtinuerunt, excommunicatione, suspensione, et interdicto; nisi dixeris, aliquod adhuc vestigium veterum excommunicationum partialium remansisse in ea excommunicatione, quam adhuc hodie minorem appelant. Sed juvat de singulis hisci tribus censuris, prout hodie intelliguntur, sigillatim disserere, ut magis in aperto edatur hodierna disciplina.

CAPUT VI.

De excommunicationis censura, prout hodie accipitur.

Etsi nomen excommunicationis olim ad censuras universas etiam minores significandas usurparetur, quemadmodum in praecedente capite demonstratum est, saeculo tamen duodecimo, aut decimo tertio contractum fuit, ut significaret censuram singularem a suspensione, et ab interdicto distinctam; nimirum excommunicatio omnibus Christianae communionis juribus privat, non suspensio, non interdictum. Non tamen interea adeo singularem indere potuerunt huic censurae naturam; ut non amplius in varias species, veluti genus tribueretur. Recipi partitio debuit in minorem, et majorem excommunicationem. Minorem ex-

communicationem dixerunt censuram, qua qui notatur, interdicitur, ne Sacramenta suscipiat, ne Sacramenta administret, quamquam si haec administrent, adhuc valida erunt, uti schloae loquuntur, cap. 10. de Clerico excomm. min., item ne ad dignitates, et beneficia ecclesiastica eligi valeri, non sane quod electio sit ipso jure nulla, sed quod sit superioris, ad quem confirmatio pertinet, officio irritanda, dicto cap. 10. de Cler. excomm. min. Hujus rei ratio est, quia excommunicatio minor directo privat et ministerio, et susceptione Sacramentorum, cap. 2. de exception., non nisi tamen indirecto electione, ut ajunt, passiva, propterea quod qui eligitur, ideo eligitur ut Sacramenta ministret, dicto cap. 10., c. 59. de sent. excomm. Retinentur tamen ab excommunicato caetera Christianae, vel Clericae communionis jura, qualis est jurisdictio seu interni, seu externi fori et eligendi facultas. Neque enim negotium ullum facessit capitulum 39. de electione, cum quod ibidem traditur, pertineat obtinendum solidiorem electionis firmitatem, non ad designandum certum minoris excommunicationis effectum. Tantum deduci ex eo capitulo potest, temporibus Innocentii III. dubitatum fuisse de vi illius excommunicationis; uti enim tunc nova de censuris disciplina proponebatur, unde abrogatis vetustis excommunicationibus quaedam tantum species inventis singularibus nominibus retinerentur, ita res illa certis adhuc principiis undecumque consistere non valebat. Majorem excommunicationem dixerunt, qua quis interdicitur omni jure Christianae communionis. Olim haec distinctio erat ignota, quia non ad duas tantum species referebatur excommunicatio, sed ad totidem, quot erant jura communionis. Abolitis gradibus poenitentium, coepit disciplina novam formam induere, et duo veluti constituta generalia jura Christianae communionis, altera sacratoria, uti erat administratio, et receptio Sacramentorum, quibus cohaerebat electio, uti vocant, passiva, ut pote quae ad sacra ministranda refertur; altera minus sacra, uti erat jurisdictio, atque eligendi potestas. Facilius interdicebatur alicui juribus sacrationibus; unde qui ab istis, non á certis excludebatur, minorem, qui praeterea et á minus sacris ejiciebatur, majorem excommunicationem incurrere dicebatur; immo initio non *minor*, sed *simplex* excommunicatio appellari coepit, cap. 39. de electione. Nomen excommunicationis majoris, non invenitur in ecclesiasticis canonibus usurpatum ante saeculum nonum, quamquam nec statim, ubi usurpari coepit, eam, quam nunc habet, significationem obtinuit. Hinc depositio a gradu Sacerdotali dicta aliquan-

de fuit excommunicatio major, prout scilicet opponebatur suspensioni, can. 5. dist. 19. Tum primum major excommunicatio appellari coepit juxta recentem significationem, cum excommunicatio minor accepit singularem naturam sejunctam á natura minorum excommunicationum, quas veteres in usu habebant, cap. 10. de Cler. exc. min., cap. 59. de sent. exc., cap. 3. eod. tit. in 6.

Post invectam hanc disciplinam minoris, et majoris excommunicationis, dubitari coepit, an cum canones simpliciter, et absolute de excommunicatione mentionem facerent, ad majorem forent, an ad minorem referendi. Primum id definitum fuit á Gregorio IX. in cap. 59. de sentent. excom., quo declaratum est, ut major excommunicatio intelligatur, et quidem jure optimo, quia, uti inferius tradetur, excommunicatio minor nunquam ab judice fertur, et si ab jure illata proponatur, numquam infligitur, nisi in eum, qui communicet cum excommunicato excommunicatione majore, juxta canonem 10. ex vulgo apostolicis, can. 19. caus. 11. quaest. 3. cap. 2. de exception.

Itaque decretum est, ut excommunicatio minor tantum locum habeat in ea specie, qua quis cum excommunicato non minore, sed majore excommunicatione communicat. Verum enim vero in hac re distinguenda est communio in crimine, ob quod excommunicatio major lata fuerit, á communione in divinis, et á communione in caeteris causis. Si communicetur in crimine, in quo adhuc excommunicatus pertinax perseveret, certissimum est, excommunicationem saltem minorem incurri; quandoque etiam majorem, videlicet cum canones certam excommunicationem inferentes, eam etiam in participes intulerunt, uti exemplum est in can. 3. caus. 11. quaest. 3., in cap. 29. 30. 38., et 55. de sent. excomm. Si communicetur in divinis, non tantum excommunicationi minori se obnoxium reddit communicans, sed auctoritate superioris modo excommunicatione majore, modo suspensione, modo interdicto plectitur pro modo criminis, et ejusdem adjunctis, cap. 6. 7. 19. caus. 11. quaest. 3., cap. 2. de Cler. excomm. ministr., cap. 8. de privileg. in 6., Clement. 1. de sepultur. Si communicetur in aliis causis, regula generalis est, excommunicationem minorem incurri, can. 103. caus. 11. quaest. 3., cap. 31. de sentent. excomm. Adjecta est poena gravior adversus illos, qui scienter excommunicato beneficium contulerint, nimirum cautum fuit, ut suspenderentur á collatione beneficiorum, cap. 7. de Clerico excomm. min., [illegible] capitulum 10. eod. tit. [illegible]

terit incidisse, quod factum non possit aliqua tergiversatione celari, neque ullo suffragio excusari. Nam a communione illius, licet denuntiatus non fuerit, volumus abstineri juxta canonicas sanctiones. Integram describendam voluit constitutionem, ut illico quisque et regulae vim, et vim exceptionis intelligat; his enim consistit hodierna disciplina, ex qua novum profluxit excommunicatorum discrimen, quorum alii excommunicati tantum vocantur, alii excommunicati vitandi.

Quaedam singularia occurrunt in excommunicatione minore. Primum est, olim ita quandoque proditam fuisse, ut intra cujusdam moniti fines contineretur, non instar praecepti ferretur, argumento canonis 25. caus. 11. quaest. 3., proindeque tunc temporis non tanquam censura considerabatur, sed veluti animadversio quaedam, qua declararetur, aliquem excommunicato communicantem contra praecepta Ecclesiae, indignum esse, qui accederet ad Sacramenta, et qui sacra ministraret. In aliquibus Provinciis vigebat, ut censura quidem esset, sed tum demum, cum sententia judicis pronuntiaretur, uti liquet ex can. 6. de poenit. dist. 5. At paulatim factum est, ut generaliter veluti censura haberetur, et nunquam sententia judicis inferretur, tantum ipso jure in eam incurreret, qui cum excommunicato communicaret; cap. 39. de electione, cap. 5. de his quae vi met. caus., cap. 2. de exception., cap. 29. de sent. excomm. Praeterea observatur, eum, qui est excommunicatus excommunicatione minore, si Sacerdos sit jurisdictione in foro interno potitus, non licite quidem, sed valide a peccatis, modo nulla obstet reservatio, absolvere, immo etiam licite, si agatur de absolutione a censuris extra forum poenitentiale, propterea quod, ut diximus, ex ea censura jurisdictio non amittatur, cap. 56. de sentent. excomm., argumento cap. 10. de Clerico excomm. ministr. Insuper obtinet, ut haec minor excommunicatio nunquam fuerit reservata, et proinde a quocumque Sacerdote habente facultatem absolvendi a peccatis absolvi posset minore excommunicatione innodatus, cap. 29. de sent. excomm. Quod et tradidit S. Thomas in supplemento 3. part. art. 1. quaest. [illegible] [illegible]

ne ab excommunicatione majore, cap. 29. de sententia excommunicationis.

Altera excommunicatio, quae et major dicitur, et longe gravior est, ejicit excommunicatos ab Ecclesia, ita ut excommunicatis denegentur, quae fidelibus tantum in Ecclesia consistentibus conceduntur, can. 5. dist. 19. cap. 10 de. Cler. exc., cap. 30. de sent. excomm., cap. 3. eod. tit. in 6. Hujusmodi sunt administratio, et susceptio Sacramentorum, celebratio divinorum officiorum, sacrorumque conventuum, dicto can 5. dist. 19., cap. 31. de praebend., oblatio, et recitatio nominis inter publicas orationes, cap. 13. vers. *Credentes* de haeret., cap. 28., et 38. de sent. excom., spiritualis jurisdictio sive in interno, sive in externo foro, can. 31. 36. 37. caus. 24. quaest. 1., cap. 24. de sentent. et re judic., cap. 1. de suppl. neglig. Praelat. in 6., facultas aut eligendi, aut progrediendi ad beneficia, vel dignitates Ecclesiasticas, cap. 28. 53. de appellat., cap. 8. de Cler. excomm., cap. un. de Sede vac. in 6., adeo ut Episcopus excommunicato beneficium conferens a beneficiorum collatione suspendatur, cap. 7. de Cler. excomm., item potestas utendi rescripto a Sede Apostolica impetrato extra causam excommunicationis, vel appellationis ab excommunicationis sententia, cap. 1. de rescript. in 6., et denique ecclesiastica sepultura, can. 37. caus. 11. quaest. 3., cap. 12. de sepultur., cap. 5. de raptor., cap. 5. de privileg. Sunt et alia, quae excommunicatis denegantur humana officia ex disciplina canonum, quae universa recentiores Interpretes memoriae juvandae gratia hoc versiculo perstrinxerunt: *Os orare, vale, communio, mensa negatur.* Nimirum *os*, id est, conversatio, vel verbo, vel scripto, can. 16. 27. caus. 11. quaest. 3.; *orare*, id est, recitatio nominis, uti diximus, inter publicas preces, can. 18. caus. 11. quaest. 3., cap. [illegible] de sent. excom.; *vale*, id est, signa urbanitatis, sive verbo fiant, sive nutu, sive epistola, can. 17. caus. 11. quaest. 3.; *communio*, id est, cohabitatio, vel [illegible], can. [illegible] 28. caus. 11. quaest. 3., cap. 59. de sent. excomm.; *mensa*, id est, communis epulae, ac convivia, can. 19. 26. caus. 11. quaest. 3., can. 17. caus. [illegible] quaest. 1., [illegible] caus. [illegible] quaest. 1. Qui tamen, si in his excommunicatis communicaverint, non [illegible]

[illegible]

generales regulas exceptiones. Prima inducta est gratia ipsius excommunicati, ne spiritualibus omnino subsidiis destituatur; ipsi siquidem permittitur, ut ad Evangelicam praedicationem etiam publice et in Ecclesia accedat; cap. 43. de sentent. excomm. Sunt enim excommunicati in ea conditione, de qua nondum Ecclesia spem adjecit, futurum, ut resipiscant; atque hanc ob causam permittitur unicuique fideli, ut pro excommunicatis orationes apud Deum fundat, dummodo non sint publicae, seu á publica recitatione nominum abstineatur. Altera exceptio est gratia reipublicae, quae viget, ubi mortuo Pontifice Maximo, sit ad successoris electionem deveniendum. Si enim forte inter Cardinales, ad quos spectat electio, aliquis sit excommunicatione innodatus, adhuc valet suffragium ferre, quod ad avertendas quascumque seditiones et schismata indulsit Clemens V. in cap. 2. vers. *Caeterum* de electione. Tertia exceptio est favore non excommunicati, sed extranei, ex qua obtinet, ut si quis adversus excommunicatum actionem habeat, eam in judicio proponere possit, et eumdem excommunicatum convenire; quo in specie excommunicatum ad excipiendam, persequendamque controversiam in judicio admitti oportebit, ne alias lucrum potius ob inanes redditas creditoris actiones ex poena referat, cap. 7. de judiciis, cap. 5. 8. et 10. de except., atque hoc in casu ad servandam judiciorum aequalitatem concedetur excommunicato, ut se defendere valeat, propositis, quae sibi competunt, exceptionibus; immo et quia appellatio naturalis defensionis species est, neque denegabitur excommunicato appellandi facultas, cap. 10. 11. et 14. de exception. Quicumque haec omnia accurate perpendet, eam sibi formabit excommunicationis imaginem, qua illico tanquam consortio inter spirituales [illegible] videatur, quod et demonstrant veteres [illegible] excommunicandi, seu ab excommunicatione absolvendi formulae, quales exhibentur in can. 106. 108. caus. 11. quaest. 3. [illegible]

necessario observanda, de discrimine, quod intercedit inter excommunicationem, et anathema; quamquam enim identidem in ecclesiasticis canonibus promiscue, haec usurpata inveniamus, plurimum tamen, si proprie ea vocabula sumantur, distinguuntur inter se, atque ad diversos coercitionum modos referuntur. Recte scribebat Bonifacius VIII. in cap. 1. de sent. excomm. in 6. excommunicationem esse *medicinalem, et disciplinantem, non eradicantem*; anathema vero ajebat Augustinus in can. 18. caus. 2. quaest. 1. esse *mortale*, quod etiam legitur in cap. 41. caus. 11. quaest. 3., ubi dicitur *aeterna mortis damnatio*. Et quidem utriusque ratio, et effectus, valde dissimiles sunt. Etenim imprimis anathema infligitur adversus eos, qui maxime pugnaces Ecclesiae obsistunt, et quorum nulla probabilis spes est, futurum, ut resipiscant, quo sensu in dicto can. 41. caus. 11. quaest. 3. statutum fuit, *anathema non nisi pro mortali imponi crimine*, nimirum pro eo crimine, in quo quis usque ad mortem perseverat, ubi explicant illa subjecta verba, *et illi, qui aliter non potuerit corrigi*. Hujusmodi sunt haeretici, qui non tantum charitatis et gratiae, verum et vinculum fidei, quo ad unitatem Ecclesiae colligabantur, resciderunt; item rei gravissimorum scelerum, qui postquam excommunicatione majore notati fuerunt, in sua manent perfidia pervicaces, ac propterea quod spernant omnino Ecclesiae potestatem, tanquam haeretici existimantur, cap. ult. de poenis. Hos Pragmatici appellant *insordescentes in excommunicatione*. Hinc fit, ut anathema poena potius sit, quam censura, sit insuper longe gravius excommunicatione, cujus rei argumento est, quod aliquando obtinuit, ut Episcopus neminem posset anathemate damnare sine conscientia Archiepiscopi vel Coepiscoporum, can. 41. caus. 11. quaest. 3. quamquam hodie infligere illud possit, quicumque censuram inferendarum potestatem habet. Deinde quod ad effectum attinet, sunt quidem utrique, nimirum seu tantum excommunicati, seu etiam anathematizati, extra Ecclesiam, non tamen eodem modo. Siquidem anathematizati, jure omni Ecclesiastico [illegible], ita dicam, [illegible] deportatorum, qui a civitate quasi mortui [illegible] omnino juribus [illegible]. At excommunicati medium [illegible] extra Ecclesiam dejecti, et nihil cum fidelibus [illegible] [illegible] quibus extra civitatem constituti nihil [illegible] commune [illegible]

dixerim paucis, non facto ipsi, sed nudo jure sunt cives. Ad rem Ovidius in libr. 2. fastorum ita clementiam Caesaris commemorabat: *Adde quod edictum quamvis immite, minaxque; at tamen in poenae nomine mite fuit, quippe relegatus, non exul dico ab urbe.* Revera nomine ante insordescentiam jura quaedam ecclesiastica in excommunicatis adparent, quae post insordescentiam extinguuntur? Exempla sunt in can. 36., et 37. caus. 11. quaest. 3. Nonne in cap. 13. vers. *Qui autem* de haereticis, in cap. 7. eod. tit. in 6., et in Concilio Tridentino sess. 25. de Ref. cap. 3. in fine, excommunicati tum demum, cum fuerint insordescentes, comparantur haereticis, seu quod idem est, iis, qui ecclesiastica jura penitus amiserunt? Nonne Alexander III. in cap. 3. 4. 5. de Cler. excomm. ministr. Clericum excommunicationem, cui subjaceat, negligentem, deponi debere constituit, quod sane fieri nullo modo posset, nisi quidquam juris superesset, a quo deponatur? Excommunicationem ita distinxit ab anathemate Joannes VIII. in can. 12. caus. 3. quaest. 4., Symmachus in can. 3. caus. 3. quaest. 5. Nicolaus in can. 2. caus. 4. quaest. 1., et Coelestinus III. in cap. 10. de judiciis. Hoc ponere excommunicatorum discrimen oportet. Caeterum si factum consideremus, sive jurium exercitionem, aeque omnes esse extra Ecclesiam dicimus, et quod anathemate ejectis, illud etiam convenire excommunicatione notatis, nisi illud observetur, opus esse cum anathematizatis dispensatione tanquam a poena, cum excommunicatis absolutione tanquam a censura, quo casu isti ad Ecclesiam revertantur; quamquam tamen etiam absolutio concedatur anathematizatis, quia anathema etiam excommunicationem sub se complectitur, immo et in excommunicationem flectitur, quoties reus spem de se bonam praebet, futurum ut resipiscat.

Equidem novi, aliquando in sacris canonibus anathema improprie sumi, et mitius, ut significet excommunicationis censuram. Evenit in hac re, quod in praecedente capite observabam evenisse in nomine excommunicationis, quod aliquando etiam ad significandas poenitentias quasdam, et poenas, immo et suspensionis censuram usurpatum est. Quamobrem juvabit statuere certas regulas, ex quibus dignoscatur, quibus in casibus proprie anathema sumitur, quibus e contrario sub ejus nomine censura venit excommunicationis. Prima regula est: Quoties in canonibus nomen anathematis nomini excommunicationis opponitur, atque ita de anathemate mentio fit, ut gravius excommunicatione videatur, tunc anathema proprie dicitur. Exempla sunt in can. [illegible]

4., in cap. 10. de judiciis. Secunda regula est: Si dicatur, de anathematizato omnem spem penitus abjici, eumdemque in extrema deduci, non excommunicationis censura erit, sed anathematis poena, ut in can. 1. dist. 23., quemadmodum et si dicatur anathema perpetuum esse, can. 6. dist. 79. Tertia regula est: quoties de haereticis, aut de insordescentibus in excommunicatione anathema pronuntiatur, tunc istud proprie sumi facile constat ex iis, quae modo de natura anathematis observabam. Quarta regula est: Si agatur de nova lege, quae veterem confirmet, et in nova lege anathematis sententia proferatur ad normam legis veteris, in vetere autem lege anathema proprie usurpetur, non erit dubitandum, quin in nova etiam lege anathematis nomen idem significet. Exemplum est in can. 1. dist. 23. juncto can. 5., et 6. dist. 76. Quinta regula est: Si anathema ad certum, vel incertum tempus expresse in sententiam adjectum inferatur, erit potius excommunicatio vel major, vel minor, juxta regulas á me alibi positas judicanda, uti in can. 38. caus. 12. quaest. 2. Sexta regula est: Si usurpetur nomen anathematis promiscue cum nomine excommunicationis in eodem can., neque dubito, canonem esse potius de excommunicationis censura, quam de anathematis poena intelligendum, uti in cap. 21. §. 1. de jurepatron., in cap. 7. de immunit., et in cap. 13. vers. *Qui autem* de haereticis. Huic proxima regula est, qua tradi potest, quo in casu censura excommunicationis infertur, et ad majorem sententiae solemnitatem, quam *fulminationem* Pragmatici appellant, graviores quaedam formulae adhibentur, adjectio etiam anathematis nomine ad terrorem concitandum, nihil ulterius pronuntiatum intelligi, quam excommunicationis censuram, uti in can. 2. caus. 5. quaest. 1. Septima regula est: Si adpareat, post anathema inflictum, adhuc procedi posse ad poenas ulteriores, ex. gr. ad depositionem Clerici, qui anathematizatus dicatur, potius erit excommunicatio, can. 5. ex Apostolicis. Postrema regula est: Si dicatur anathema infligi in poenam violatae excommunicationis, distinguendum erit: vel enim violata est vera, et proprie dicta excommunicatio, quam majorem recentiores appellaverunt, tum vero proprie diceretur anathema, uti in can. 2. caus. 6. quaest. 2., in can. 3. caus. 3. quaest. 5., et in cap. 10. de judiciis. Vel violata est excommunicatio, quam *minorem* appellant, aut si de veterum canonum interpretatione sermo sit, excommunicatio quaedam ex levioribus, quam non esse dejectio ab universa Ecclesiae communione; tum vero proprie diceretur excommunicationis censura, uti in can. 2. caus. 5. quaest. 1,

CAPUT VII.

De suspensionis Censura.

QUEMADMODUM saepe apud veteres sub generali excommunicationis nomine, uti superius observatum est, veniebat etiam suspensio ad certum, vel incertum tempus indicta, aut perpetua depositio á sacris, religiosisve officiis, can. 5. ex Apostolicis, can. 13. dist. 12., can. 17. dist. 18., can. 9. dist. 23., can. 9. dist. 35., can. ult. caus. 2. quaest. 1., can. 16. caus. 7. quaest. 1., can 2. caus. 24. quaest. 3., can. 35. 57. de consecr. dist. 1., can. 11. de consecr. dist. 2., ita et aliquando contingit, ut excommunicati, ii scilicet qui censura excommunicationis, non poena anathematis plectebantur, suspensi á communione dicerentur, etiam si de laicis ageretur, can. 7. caus. 27. quaest. 1., can. 5. de poenit. dist. 5., et in can. 11. Concilii Arelatensis II. anni 452., ubi statuitur, laicos metu persecutionum á fide recedentes per certum tempus haberi *á communione suspensos*, quod potiore jure de Clericis dicebatur, ubi communione tantum clericali arcebantur, uti in can. 2. dist. 34., can. 12. caus. 2. quaest. 1., can. 1. caus. 4. quaest. 5., can. 2, caus. 15. quaest. 8. can. 2. caus. 21. quaest. 4. Hodie proprie suspensio appellatur censura, qua Clerico, vel Monacho, vel etiam Clericorum, Monachorumve Collegio interdicitur, ne ordine suo, officiove fungatur, neve fructus beneficii sui percipiat, jure beneficii, officiive retento. Speciale hoc suspensionis nomen ad hanc censuram designandam á recentioribus usurpari consuevit, postquam censurarum discrimina clarius á Pragmaticis, et Interpretibus tradi coeperunt, juxta capitulum 20. de verb. signif., cap. 8. de consuet., cap. 7. in fine, cap. 16., et 26. de elect., cap. 8. de aetate qualit., et ord. praef., cap. 18. de excess. Praelat. Neque vero negotium facessit capitulum 2. de Cler. excomm., quod est Concilii Antiocheni quarto saeculo celebrati; siquidem quod ibidem occurrit *suspensi* Clerici nomen, recentioris Interpretis manu adjectum deprehenditur, quemadmodum liquet excollatione dicti capituli cum can. 6., et 7. caus. 11. quaest. 3. Non memoro canonem 5. caus. 26. q. 6, utpote in quem mendum irrepsisse, et pro voce suspensus in Toletano Concilio legi *depo-*

situs jam observaverunt Romani Correctores. Similia etiam menda occurrunt in can. 2. caus. 21. quaest. 4., et uti multis placet, in dict. can. 12. dist. 34., seu, quod idem est, in cap. 1. de Clerico venatore. Cum autem, uti dictum est, apud veteres aliquando nomen suspensionis indicabat depositionem, id verum erat, ubi suspensio in perpetuum indicebatur, can. 5. caus. 26. quaest. 5., quemadmodum et é converso non semel qui depositi, et damnati generaliter dicebantur, proprie suspensi tantum erant, quoties in certum, vel in incertum tempus depositio conferretur, quemadmodum interpretari possumus canonem 13., et sequentes usque ad 29. dist. 50. Hinc regula praestitui potest ut si quis in veteribus canonibus dicatur deponi, aut carere dignitate, dejici á clero intelligeretur suspensio, nisi adpareret, adjectam fuisse clausulam *sine spe restitutionis*, vel aliam similem quae poenam perpetuam designaret; quemadmodum intelligo canonem 13. dist. 23. can. 5. 7. dist. 24., can. 1. dist. 48. can. 22. 25. 29. 32. 33. 55. 58. dist. 50., can. 1. 5. dist. 51., can. 2. et passim dist. 54., can. 1. 2. dist. 70., can. 1. 3. 4., et passim dist. 71., can. 4. dist. 77., can. 4. caus. 1. q. 7., et can. 7. caus. 2. q. 3. Quod si quandoque in vetustis canonibus talis concepta fuisset formula, quae aeque commode et ad suspensionem, et ad depositionem referri valeret, ego censeo, positum fuisse in Episcoporum arbitrio, ut, quam pro arbitrio judicarent, seu suspensionis, seu depositionis pro qualitate criminis, et adjunctis sententiam proferrent.

Itaque proprie dicta suspensio imprimis appellatur censura, non sane quod omnis suspensio, quae in canonibus memoratur, censura sit, sed illa tantum, quae infertur ad coercendos reos criminum, donec ipsi Ecclesiae satisfaciant. Hinc multiplex suspensio esse potest, alia, nimirum, quae poenitentiae, vel poenae locum tenet; alia, quae neque poenitentia, neque poena, neque censura est, sed potius salutaris quaedam providentia, qua Episcopus ex certis factorum adjunctis consulit decori sacrorum, sive Sacramentorum honori; alia denique, quae est proprie censura. Qua in re observatione dignum est, non omnia, quae passim statuta, ac recepta sunt de censura suspensionis, caeteris suspensionum speciebus convenire. Sita est aliquando suspensio in poenitentia, vel poena, veluti cum quis ad certum, et determinatum tempus, puta ad annum, jubetur á sacris officiis abstinere, uti in can. 13. dist. 12., can. 17. dist. 18., can. 9. dist. 35., can. 36. dist. 50., can. 2. dist. 55., can. 29. caus. 7. q. 1., can. 2. caus. 21. quaest. 4., can. 32. caus. 23. q. 8., cap. 1. de

custod. Euchar., cap. 7. de elect., cap. 1. §. *Adjicientes*, cap. 16. §. *Caeterum*, cap. 37. *Porro*, cap. 44. eod. tit. in 6., cap. 2., et 4. de tempor. ordin. in 6., cap. 1. de sent., et re judic. in 6., cap. 2. de reb. Eccles. non alien. in 6., cap. 1. de sentent excomm. in 6., Clem. 1. §. *Verum* de haeret., Concilio Tridentino sess. 23. cap. 8., et 10. de Reformat. Consistit deinde aliquando suspensio in eo, quod episcopali providentia quis arcetur á ministerio sacro, non sane quod qui suspenditur, criminis reus sit, aut de crimine convictus, aut crimen confessus, sed quod non deceat sancta tractari ab eo, contra quem fama publica aliquid minus honestum refert, vel jam criminis publici accusatio, vel inquisitio fuerit instituta, ita postulante politiae ecclesiasticae ratione, quae non patitur ad exercitionem sacrorum admitti nisi eos, qui integrae vitae, et existimationis sint apud homines, ut honesta undecumque sit, et decora Sacramentorum administratio. Haec suspensio nec per sententiam fit, nec ex juris dispositione, sed per mandatum Praelati. Exempla autem sunt in can. 31., et 14. caus. 2. quaest. 5., in cap. 26. de accusation., in cap. 10 de purgat. canon, in cap. 4. 5. 10., et 31. de simonia. Hinc fluit, ut quamquam nemo excommunicari possit, aut interdici, nisi ob certum crimen, immo ut plurimum causa excommunicationis, aut interdicti esse soleat contumacia; aliud tamen observetur in suspensione, quae etiam ad cautelam adhibetur, qua in specie nunquam censura dici potest. Hinc etiam fluit, ut suspensio infligi possit ob peccata praeterita, quae quis forte jam poenitentia deleverit, aut etiam ex sola suspicione peccati, quemadmodum et rite indiceretur ex defectu corporis temporali, quod potius in honorem fit sacri ordinis, quam ad privationem jurium spiritualium causa Clerici emendandi. Porro in hoc suspensionis genere obtinet, ut suspensus non statim, ac purgatus, absolutusque ab judicio fuerit, absolvendus sit á suspensione, et ad sacra ministeria obeunda admittendus, sed debeat adhuc exspectari, donec rumor publicus, ad scandalum evanuerit, secus ac vigeat in suspensione á beneficio, quod statim reddendum est, cap. 10. de purgat. canon. Hinc praeterea fluit, suspensionem, quae fit ad cautelam, seu ad honorem sacrorum ministeriorum, esse partialem, nimirum tantum ab exercitione ordinis, non á beneficiis; etenim in eo, quo quis beneficii redditibus utatur, non est, quod detrahatur venerationi sacrorum ministeriorum; unde in cap. 10. de purgat. canon. Innocentius III. adprobavit quidem sententiam suspensionis á muneribus ordinis latam adversus suspectum; non tamen eodem

modo adprobavit sententiam suspensionis á beneficio, quam tantum professus est, se *nolle improbare*, factum superioris excusans, propterea quod de *immanitate criminis*, in quo severioris disciplinae extra ordinem usus esse poterat, ageretur. Hinc denique fluit, aliquando esse posse aliquem suspensum ratione sui, non aliorum, uti contingit in crimine occulto, cui immineat ipso facto suspensionis censura: aliquando posse aliquem suspendi ratione aliorum, non sui, veluti ab exercitione sacrorum ex simplici suspicione criminis, qua in specie nonnihil relinquitur arbitrio Praelati, ut coerceat suspensionis mandatum ad sacra publica gerenda, et permittere valeat, pro suspicionis modo, Clerico suspecto exercitionem ordinis privatim habendam; et aliquando posse aliquem esse suspensum et ratione sui, et aliorum, ubi crimen verum sit, et publicum, id est, judicio publice probatum.

Proprie censura suspensionis est, cum ad tempus indeterminatum infligitur ad reum emendandum, et in hoc á depositione perpetua distinguitur. Refertur autem ad functiones universas, sive clericales, sive monasticas, sive illae sint ordinis, sive administrationis; et in hoc distinguitur ab excommunicatione, quae refertur ad bona fidelibus universis communia, eamque ob causam ita definita est, ut per eam Clericis, aut Monachis interdicatur, ne ordine suo, officiove fungantur, neve fructus beneficiorum percipiant, non solum jure ordinationis, sed et jure officii, beneficiique retento. Igitur inferri potest censura suspensionis in Clericos aeque, ac in Monachos, aut Sanctimoniales, immo et in Clericorum, Monachorum, aut Sanctimonialium Collegia. Siquidem haerent iis omnibus jura, circa quae suspensio versatur. Respectu Capitulorum sunt, quae fiunt in communi, puta jus eligendi, jus celebrandorum officiorum, jus suffragii in negotiis Capitularibus, et similia. De suspensione ab jure eligendi fit mentio in cap. 7. §. ult. de elect. De suspensione ab officiis mentio fit in cap. 40. de election. in 6., et in Concilio Tridentino sess. 23. cap. 10. de Reformat. Notandum autem est, ubi Capitula dicuntur suspendi á divinis, intelligi suspensa á divinis, quae fiunt in communi, non autem ab iis, quae singuli de Capitulo obirent; cum multum distet suspensio Collegiorum á suspensione singularium personarum, utut istae Collegium componant. Respectu singularium personarum suspensio refertur ad omnia jura, quae singularibus eisdem personis competunt. Specialis est de Episcopis constituta disciplina, item de Praelatis quibuscumque Episcopo majoribus, ut ii non

subjaceant generalibus suspensionibus ex juris auctoritate indictis, nisi in lege suspensionem indicente facta fuerit de eisdem Episcopis, et Praelatis expressa mentio, cap. 37. de elect. in 6. cap. 4. de sent. excomm. in 6. Sunt, qui putant, hoc episcopale privilegium, utpote primum competens ex providentia Concilii Lugdunensis, spectare tantum suspensiones generaliter indictas ab iis legibus, quae editae fuerint post Lugdunense Concilium, non vero respicere canones praecedentes, sive editos olim usque ad annum 1245., propterea quod regula sit, leges futuris tantum, non praeteritis casibus prospicere, argumento capituli 13. de constitut. Mihi haec opinio placere non potest, observanti imprimis, Lugdunensem canonem in dicto cap. 4. de sentent. excomm. in 6, non exprimi verbis directis in leges, quae sententiam suspensionis intulerunt, sed in Episcopos, qui exempti declarantur á suspensione á quacumque constitutione indicta, uti perspicue probant verba illa, *nullus constitutionis occasione;* observanti deinde, rationem Lugdunensis Concilii generalem esse, et aeque ad futuras, atque ad praeteritas leges referri; quomodo enim satis prospectum esset juxta mentem Lugdunensium Patrum periculis Ecclesiarum, si adhuc Episcopi subjacere pergerent suspensionibus antea indictis? observanti denique, nihil in contrarium probari ex generali regula capituli 13. de constit., quamquam enim verum sit, leges plerumque non respicere casus praeteritos, in proposito tamen Lugdunense privilegium prospicere futuris casibus. Esto, legem proponi latam ante Lugdunense Concilium; factum tamen, ex quo Episcopus suspensioni subjaceret, Lugdunensi Concilio successit; eamque ob rem in hac specie adhuc constitutio Lugdunensis ad futuros tantum casus referretur. Episcoporum mentio specialis fit in ea specie, qua damnandi sint, qui Apostolicae Sedis praecepta contemnant, can. 2 dist. 12., secundo in ea specie, qua plectuntur Clerici venatores, can. 2. dist. 34., cap. 1. de Clerico venat.; tertio in ea specie, qua Episcopi consentiant Clericis incontinentibus, can. 10. dist. 32., et can. 1. dist. 83.; quarto, quoties Episcopi mutuis sese non adjuverint officiis ad pacem populorum conciliandam, can. 11. dist. 90.; quinto, si Episcopi Parochias alienas invadant, vel concitent seditiones, can. 6. dist. 92.; sexto, si pecuniam pro sacro oleo, aut balsamo Episcopi acceperint, can. 102. caus. 1. quaest. 1.; septimo, si Episcopus alienum dioecesanum censura notaverit, can. 7. caus. 9. quaest. 3.; octavo, si Episcopus temere res ecclesiasticas alienaverit, can. 8. caus. 10. quaest. 2.; nono, si Episcopus praeter

superioris consensum á sua dioecesi absit, can. 26., et 27. caus. 23. quaest. 8.; decimo, si Episcopus conniventiam in depopulatores agrorum, et incendiarios exhibuerit, can. 32. caus. 23. quaest. 8.; undecimo, si Episcopus decimas, et oblationes laicis concesserit, cap. 17. de decimis; duodecimo, si Concilium provinciale statutis temporibus non celebraverit, cap. 25. de accusat.; decimo tertio, si Episcopus non eam sollicitudinem adhibuerit, quae indicitur in cap. 9. de haereticis in integra Decretali; decimo quarto in specie cap. 10. de excess. Praelator., ubi Episcopus contra canones adversus fures judicium institui curaverat, graviterque deliquerat; denique si Episcopus ordinaverit invitum, can. 1. dist. 74.

Duplex est suspensionis censura, nimirum totalis, et partialis, uti Pragmatici loquuntur. Totalis universa jura afficit, seu quae ab officio, seu quae á beneficio, seu quae ab ordine pendente, uti in can. 5. 6. 10., et 11. dist. 32. Partialis aliqua tantum jura elevat, vel ea nimirum, quae sunt officii, vel quae beneficii, vel quae ordinis, uti in cap. 2. de Cleric. non ordin. min., cap. 7. §. ult., cap. 26., et 44 de elect., cap. 1. in fine, cap. 13., et 37. de elect. in 6., cap. 1. de sent. et re judic. in 6. Immo et ipsa partialis suspensio adhuc in minores partes subdividitur; sic ex. gr. potest ita quis suspendi ab ordine, ut unius careat ordinis ministerio, alterius ministerium retineat, can. 17. dist. 34. can. 39. dist. 50., cap. 13. 14. 16. de temporib. ordin., cap. 4. eod. in 6., cap. un. de Cler. per salt. prom., cap. 2. et 3. de eo qui furtive. Sic ex. gr. potest per suspensionem alicui denegari jus unius beneficii, alterius reservari, cap. 37. de elect. in 6. Multa sane sunt in proposito observanda. Et primo quidem, si quis generaliter sit suspensus, id est, ita aut lege, aut sententia judicis notetur, ut absolute suspendatur, intelligetur suspensus ab omnibus juribus seu ordinis, seu officii, seu beneficii, argumento canonis 2. caus. 21. quaest. 2. Secundo, licet suspensio á minore ordine, officio, vel beneficio in causa sit, ut majori, et praestantiori ut plurimum interdicatur; non tamen é converso suspenso á majore, et praestantiore interdictum intelligetur, ne in minore ministret, cap. 4., et 17. de tempor. ordin. Hanc ob rem suspensus ab ordine recepto, vi ejusdem suspensionis interea impeditur, ne ad majores ordines ascendat. Tertio, quod attinet ad suspensionem ab ordine, qui ab hoc tantum suspensus est, poterit nihilominus exercere jurisdictionem in foro externo. Quarto, quod attinet ad suspensionem ab officio, qui ab hoc suspensus est, neque eligere, neque eli-

si potest, neque suffragium ullum ferre, cap. 8. de consuet., cap. 26. de elect., cap. 8. de aet., et qual. praefic., cap. 10. de Cler. excomm. ministr., cap. 18. de excess. Praelator., neque ulla ratione potest exercere jurisdictionem, sive fori interni sit, sive fori externi, ita ut actus jurisdictionis editi irriti penitus habeantur. Quinto, quod attinet ad suspensionem á beneficio, observatur olim hanc per quam raro indictam fuisse, propterea quod beneficia non habebant eam formam, quam in praesentia exhibent. Nimirum beneficia Clericorum ex communi disciplina in eo consistebant, quod Clericus ex redditibus Eclesiarum necessaria alimenta perciperet, sive in communi, sive certas obventiones sibi praecipuas faciens. Potius in hoc censurae species erat, quod Clerici cogerentur alimenta capere segregati á caeteris, quod dicebatur deduci in peregrinam communionem. Recentioribus saeculis, postquam beneficia in aliam formam redacta sunt, et Clerici sibi blanditi fuerunt, arbitrati se in illis majus quoddam jus habere, frequentior esse coepit haec suspensio, ut in iis rei gravius punirentur, in quibus quoddam sibi delicium constituerunt. Itaque si quis suspenditur á beneficio tantum, non censebitur suspensus ab officio, vel ordinis ministerio, can. 32., et 39. dist. 50. cap. 2. de Cler. non ordin. min., ideoque adhuc eligere poterit, immo et beneficium resignare, ac permutare, propterea quod suspensio á beneficio non privet ipso beneficii jure, sed tantum á commodis beneficii temporalibus arceat, cap. 7. de elect. Tantum prohibetur suspensus, ne fructus percipiat, ne bona, et jura beneficii administret, neve bonorum beneficiariorum causa in judicio agat, aut excipiat, cap. 8. de dolo, et cont., cap. 9. de except.; dato interea auctoritate Praelati curatore beneficio eidem, ut sit, qui fructus colligat, et jura beneficii tueatur. Quod si quis suspensus tantum á beneficio proponatur sui superioris auctoritate, ea suspensio tantum afficiet beneficium, quod possidetur in Ecclesia, quam suspensus offendit, non caetera beneficia, cap. 37., et 44. de elect. in 6., nisi aliud in sententia exprimatur, cap. 40. eod. in 6. Ex his omnibus nemo non intelligit causam, quare suspensio magis, quam caeterae censurae, hodie in usu esse soleat, atque observari. Afficit ipsa tantum personas ecclesiasticas, easque, quae ecclesiasticarum numero recensentur, proindeque ecclesiastici Praelati pressius, et expeditius curare valent, ut hujus generis sententia executioni mandetur.

CAPUT VIII.

De interdicti censura.

LATE admodum patet apud Latinos scriptores generale interdicti nomen, quod tamen ecclesiastico jure singularem jamdiu significationem obtinuit ad certam censurae speciem significandam. Definitur autem censura, qua aliquo in loco, vel aliquibus personis, aut corporibus usus, et administratio quarumdam rerum divinarum prohibetur, cap. 5. de consuet., cap. 1. de postul. Praelat., cap. 11. de sponsal., cap. 57. de sent. excomm., cap. 20. de verb. signif. Triplex hodie agnoscitur interdicti species, personalis, localis, et mixti. Personale personas afficit; locale loca, id est, civitates, oppida, templa; mixtum refertur et ad personas, et ad loca. Personale interdictum recentiorem quidem formam accepit ex disciplina interdicti localis, attamen origine inspecta, est antiquius locali. Siquidem personale interdictum facile referri potest ad quasdam leviores excommunicationes, quae olim erant in usu, uti saepe superius dicendum fuit, eas, inquam, excommunicationes, quibus aliquibus non ab universis, sed a quibusdam tantum Christianae communionis juribus arcebatur. Imago quaedam personalis interdicti erat in primo poenitentium gradu, qui arcebantur a coetu Ecclesiae. De sepultura ecclesiastica aliquibus denegata vetus est sanctio in can. 12. caus. 23. quaest. 5. Qua in re observatur, non eamdem perpetuo fuisse rationem denegandae sepulturae, modo enim denegabatur ita, ut quis ne sepeliretur quidem in loco sacro, modo ut sepeliretur quidem in loco sacro, sed sine celebritate, et omissa inter caetera psalmodia. Sepulturam in loco sacro absolute prohibitam fuisse, patet in can. 32. caus. 23. quaest. 8., in cap. 11., et 12. de sepultur., cap. 2., et 4. de statu Monach. cap. 3, et 5. de usuris, cap. 12. de poenit., et remiss., cap. 7. de consecrat. Eccles., cap. 12. de privileg., cap. 1. de torneamentis, cap. 20. de sent. exc. in 6., Concilio Tridentino sess. 23. de Ref. cap. 19. Haec communia sunt et excommunicationi, et interdicto: aliquando vero concessam fuisse scimus sepulturam in loco sacro, sed sine solemnitatibus, cap. 11. de poenit., et remiss.; cap. 2. de raptor., atque hoc tantum interdicto congruere potest, prout a veteribus enim poenitentia, vel leviore quadam

excommunicatione confundebatur, adeo ut etiam sepultura denegata quandoque fuerit iis, quibus morientibus denegata non fuerant Sacramenta; non enim, uti Sacramenta, ita sepultura ecclesiastica necessaria videri poterat, can. 16., et 17 caus. 13. quaest. 2. Sed haec vera olim erant, deinde tamen invecta disciplina interdicti localis, factum est, ut interdictum personale singularem naturam indueret ad similitudinem localis, et a censura excommunicationis omnino distingueretur. Illud adhuc remansit ad vestigium antiquae disciplinae, ut interdictum personale exemplo excommunicationis sequatur personam, quocumque abierit, cap 31 de praebendis, cap. 16. in fine de sent. excomm. in 6., cap. 1. vers. *Excommunicatos* de privilegiis, ubi interdicti junguntur excommunicatis, licet aliud vigeat in interdicto locali, quod locum interdictum minime egreditur, dicto cap. 16. in medio de sent. excomm. in 6. Itaque interdictum personale illud dicitur, quod certas personas afficit, vel certum personarum genus, qua in specie traditur, imprimis non facile de uno personarum genere in aliud genus extendi; neque enim ex. gr. interdicto clero intelligetur interdictus populus, aut e converso, cap. 16. de sent. excomm. in 6.; deinde personas interdicto notatas, uti dictum est, ita teneri interdicto ubicumque inveniantur, ut etiam si interdictus esset populus, non singulares personae, tamen unusquisque de populo interdicto subjaceat, quocumque perrexerit. Equidem verum est, Universitatem a singulis de Universitate distingui, id tamen in interdicto minime attenditur, ne sententia effectu careat, cum, ut ait Bonifacius VIII. in cap. 16. de sent. excomm. in 6., divinorum auditio, et Sacramentorum perceptio populo ut universis minime competat.

Localis interdicti sunt, qui antiquissimam disciplinam, sive usum, putant tamquam jam vigentem temporibus Basilii Magni, quod colligunt ex ejus epistola 144., ubi traditur, villam, quae receperit raptorem, et raptam, suspensam fieri a precibus, et orationum communione. Optima quidem argumentatio, si nomine villae certus locus intelligeretur, non sola consciorum, et in crimine raptus communicantium familia, quemadmodum aliqui ex Interpretibus nostris intellexerunt, una observantes, agi ibidem de quadam excommunicationis specie, non de interdicti censura, atque ita etiam interpretantur canonem 8. caus. 17. quaest. 4. verbo *interdico*. Verosimilius est, sexto primum saeculo ejus censurae usum invaluisse in iis causis, in quibus Ecclesiae intererat ad avertenda publica scandala, et contentiones, rerum divinarum celebrationem

populo in certis sacris aedibus interdicere. Revera non invenio in tota ecclesiastica antiquitate exemplum vetustius, quam quod profert Gregorius Turonensis in libr. 8. historiae Francorum cap. 31. de sacris Rothomagensis Ecclesiae aedibus prope finem sexti saeculi clausis ob trucidatum clandestinis insidiis S. Praetextatum Episcopum Rothomagensem, dum solemni Paschatis die sacra faceret, in cujus sceleris suspicionem universus propemodum populus venerat. Idipsum deinde in mare fuit saeculo nono, et sequenti, cum patroni Ecclesiarum inter se dissiderent, et designatis numero pluribus administris occasionem turbandis ecclesiasticis officiis praeberent, uti legimus in can. 36. caus. 16. quaest. 7., cap. 1., et 2. de jurepatron. Saeculis autem undecimo, et duodecimo frequentiora coeperunt esse interdicta, ob frequentiora, quae emergebant in Ecclesiis schismata, uti liquet ex sess. 2. Concilii Lemovicensis II. anni 1031., et ex pluribus epistolis Ivonis Carnotensis inter caeteras epist. 94. 111. 120., et 121. In Decretalibus Gregorii IX. mentio interdicti localis est in cap. 11. de sponsal., in cap. 3. de privilegiis, et in cap. 1. de postulat. Praelat. Itaque locale interdictum dici coepit, cum certa loca censurae supponerentur ita, ut personae in iis locis sacra non facerent, certis rationibus, et modis adjectis, unde haec censura, directo in loca, indirecto in personas ferri videbatur, ac proinde personas locum egressae minime tenebantur. Est autem duplex, vel generale, cum scilicet universae Ecclesiae civitatis, aut oppidi interdicuntur, vel particulare, cum una tantum, aut altera Ecclesia interdicitur, non caeterae in eodem oppido, aut civitate constructae, cap. 11. de sponsal., cap. 17. de verb. signif. Animadvertendum est in hac re, interdictis generaliter Ecclesiis alicujus urbis, censeri quoque interdictas sacras aedes, quae sitae sunt in vicis suburbanis, seu locis adjacentibus, cap. 17. de sent. excomm. in 6., immo et eas, quae in urbe sunt a Dioecesani jurisdictione exemptae, Clement. 1. de sent. excomm.

Caeterum ea ipsa aetate, qua frequentiora localia interdicta esse coeperunt, non statim apprime constitit, quinam essent horum interdictorum effectus. Ex eo id evenit, quod olim sub excommunicationis nomine quaecumque interdicta, sicuti et censurae caeterae, veniebant, et plus minus pendebat ex arbitrio Praelati in infligendis censuris modo unum, modo alterum, modo plura ex juribus Christianae communionis auferre. At deinde in certam formam, ad methodum redactis censurarum ritibus, decretisque censuris in tres veluti species, excommunicationem,

suspensionem, et interdictum, cap. 20. de verb. sign., certi effectus designandi erant, qui interdicto convenirent; et quando censura interdicti localis aut gravior erat, aut saeculo undecimo, et duobus sequentibus frequentior, censura interdicti personalis, certa primum forma indi coepit locali interdicto, non quidem statim integra, sed paulatim, et sensim, prout res indiceret, et Ecclesiarum utilitas postularet. Regula generalis erat, ut in locis, sive Ecclesiis interdictis nulla Sacramenta conficerentur, aut administrarentur. Tantum initio exceptio erat in Sacramento baptismatis, quod parvulis, et in Sacramento poenitentiae, quod in vitae discrimine constitutis concedebatur, cap. 11. de sponsal. Deinde cum perpenderent, Sacramentum confirmationis esse quamdam baptismatis veluti perfectionem, ac complementum, permissum est, ut exemplo Sacramenti baptismatis etiam Sacramentum confirmationis administraretur, cap. 43. de sent. excomm., juncto can. 9. de consecr. dist. 5., quamobrem etiam permittendum fuit, ut sacrum chrisma conficeretur, cap. 19. de sent. excomm. in 6. Insuper statuit Innocentius III., ut morituri sacro Eucharistiae viatico refici possent, cap. 11. de poenit., et remiss. Adjecit Bonifacius VIII., ut Sacramentum baptismatis etiam adultis petentibus non denegaretur, cap. 19. de sent. excomm. in 6., immo et poenitentiae Sacramentum etiam extra casum necessitatis, cap. ult. eod. tit., quod sane olim tantum indulgebatur iis, qui singulari privilegium obtinuissent, vel in locum interdictum ex alia Ecclesia advenissent, cap. 11. in fine de poenit., et remiss. Quod attinet ad ecclesiastica, et religiosa officia, ea omnia interdicta fuerunt, nisi singularis ratio, aut expressa constitutio quaedam exciperet. Singularis ratio postulavit, ut non obstante interdicto divini Evangelii praedicatio fieret, utpote a qua ne excommunicati quidem arcentur, uti diximus superius. Singularis constitutio permisit, ut sepultura in loco sacro concederetur Clericis, qui tamen interdictum non violavissent, dummodo sine ulla solemnitate cadavera tumulentur, cap. 11. de poenit., et rem., juncto can. 12. caus. 23. quaest. 5., respectu laicorum antiquo jure servato, juxta capitulum 8. vers. Quod si de privilegiis. Permissum quoque fuit, ut divina officia fierent, demissa tamen voce, et januis clausis, quod olim Regularibus tantum, aut Collegiatis Ecclesiis, aut Episcopis indulserat Innocentius III. in dicto cap. 11., et cap. 25. de privileg.; quod ad Ecclesias omnes extendit Bonifacius VIII. in dicto cap. ult. de sent. excomm., qui et ibidem addidit in diebus Natalis Domini, Paschae, Pente-

[illegible], et Assumptionis B. Mariae, et officia solemniter celebrari posse, et sacra dispensari. Martinus V., et Eugenius IV. idipsum servandum esse voluerunt in festo, et per totam octavam Corporis Christi juxta institutionem Clementis V. in cap. un. de reliq. et vener. Sanct. Fuerunt etiam aliquando, qui ex Sedis Apostolicae privilegio poterant occasionem praebere, ut, cum ad locum interdictum accederent, sacra solemnia semel celebrarentur, cap. 24. de privileg., quemadmodum et gratia Episcoporum inductum fuit, ut non obstante interdicto privatum altare habere possint, in quo sacra faciant, vel sacris adsint, cap. ult. de privileg. in 6. Liquet ex his, memoratas exceptiones ex necessitate quadam fuisse concessas, aut saltem ex utilitate gravissima fidelium, ne forte omissis universis divinis officiis, aut ministeriis in aliqua urbe, vel oppido divinarum rerum cultus, et veneratio penitus cesset, ut tepescat fidelium religio, aut penitus extinguatur. Quamobrem minime dubito, laudatas exceptiones tantum locum habere, ubi universae Ecclesiae civitatis, aut oppidi interdicto suppositae fuerint, non vero ubi una, vel altera tantum Ecclesia, quia hac in specie aliae Ecclesiae supersunt, in quibus divinis vacetur, cap. 11. de privileg., atque ob hanc ipsam causam constitutum puto in cap. 10. de sent. excomm. in 6., absolutionem ad cautelam in generali interdicto non prodesse, propterea quod in generali interdicto adhuc ea fieri possunt, quae aut necessitatis sunt, aut gravis utilitatis.

Post constitutam disciplinam interdictorum localium, videmque certam inditam formam, clarius adparere coepit, quinam effectus essent interdicti personalis, aut mixti. Ubi est personale interdictum, qui interdictus est, excluditur a divinis, et sacris juribus: exemplo illorum apud veteres excommunicatorum, qui interdicti ab ingressu Ecclesiae dicebantur, quasi in primo poenitentium gradu collocati; can. 6. caus. 6. quaest. 6., can. 11. caus. 13. quaest. 2., can. 10. 11. caus. 17. quaest. 1., can. 19. caus. 17. quaest. 4. Hinc ab ingressu Ecclesiae arceri interdicti dicuntur, et sepultura ecclesiastica morientes privari, cap. 12., et 13. de poenit., et remiss., cap. 6., in ult. in fine de homicid., cap. 21. de [illegible]. Et quamquam [illegible] exceptiones [illegible] fecerint in interdicto locali, eae tamen in interdicto personali locum non habent, propterea quod in interdicto locali [illegible] sunt innoxiae, ut [illegible] causam non praebuerant, quorum singularis [illegible] erat; ut certa privilegia concederentur. [illegible] admittuntur ad evangelicae praedicationem, [illegible] denegatur [illegible]

catis; admittuntur insuper ad orationes in Ecclesia faciendas, quo tempore publicus ad eas non fit fidelis populi conventus; tum demum autem admittuntur ad Sacramentum poenitentiae, cum Ecclesiae satisfecerint, aut de satisfaciendo jurejurando caverint, cap. ult. de sent. excomm. in 6., juncto cap. 3. vers. *Excommunicatos* de privileg. Non prohibentur tamen interdicti agere in jure, cap. 23. de verb. signif. in integra Decretali. Quod si agatur de interdicto mixto, eo scilicet, quo certa loca sunt interdicto supposita, et nominatim aliquae personae interdicti, obtinuit, ut ratione locorum ea omnia observentur, quae superius diximus in interdicto locali; personae autem nominatim interdictae habentur, ac si respectu ipsarum personalis fuerit censura. Tantum ex dicto cap. ult. de sent. excomm. in 6. viget, ut cum quandoque in loco interdicto sacra fieri conceditur, excludantur quidem interdicti ab eisdem sacris generaliter, admittantur tamen in certis majoribus solemnitatibus ibidem designatis, dummodo tunc ii *Sacro Altari nullatenus appropinquent.* Quod si privilegium alicui concedatur, ut tempore interdicti localis ab interdicto in aliquibus dispensetur, haec dispensatio minime proderit illis, qui occasionem, aut causam interdicto dederint, cap. 11. de privilegiis; et cum absolutio indulgenda sit ab interdicto locali, haec minime proderit personis nominatim interdictis, nisi istae specialiter satisfecerint, aut de satisfaciendo praestiterint cautionem, dicto cap. ult. de sententia excommunicationis in 6.

Ii omnes possunt interdictum ferre, qui generaliter queunt censuras infligere; atque ideo interdictum modo ab jure infertur, modo ex sententia judicis. Exempla interdicti localis ab jure inflicti sunt in cap. 3. in fine de privilegiis, et in cap. 1. de sepult. in 6. Exempla interdicti personalis juris potestate inflicti sunt in cap. 9. de offic. ordin. in 6., et in cap. 8. de privileg. in 6. Ex sententia judicis infertur ab eo, qui jurisdictione pollet, atque ob hanc causam improbatum fuit factum quorumdam Canonicorum, qui sine consensu Episcopi sententiam interdicti protulerant, cap. 2. de his, quae fiunt a maj. part. Capituli. Singulare illud obtinet in localibus interdictis, ut ob alienum crimen etiam innocui una cum reis censurae subjacere possint; cap. 9. de jurejur., cap. 11. de sponsal., cap. ult. de sentent. excomm. in 6., extravag. 2. eod. tit. int. comm.; quod jam sicut in causa fuit, quare mitius, atque indulgentius cum iis agi solent juxta constitutiones modo laudatas, ita continere Antistites debet, ne faciles sint in ea censura inferenda, ac praesertim ...

interdictum inferant ex causa pecuniaria, licet enim aliquando id fieret, dicto cap. 9. de jurejur., dicto cap. 2. de his, quae fiunt á maj. part. Capituli, hodie tamen irritum foret, dicta extravag. 2. de sent. excomm int. comm. Denique observatione dignum est, interdictum quidem personale iis omnibus modis deleri, quibus censurae universae delentur; at si agatur de interdicto locali, receptum esse, ut si favore quorumdam interdictum latum fuerit, et illi, quorum gratia latum est, censuram minime servent, tacite abolitum censeatur cap. 20. de privileg.

Ad censuram interdicti proxime accedit, quae á nostris appellatur cessatio á divinis, de qua ait Panormitanus, intelligendum esse capitulum 11. de sponsal., falso tamen, cum ex veteribus collectionibus liquido constet, ibidem agi de vera interdicti censura. Haec cessatio á divinis sane distincta ab interdicti censura nihil aliud est, quam non factum quoddam, consistens in mera abstinentia á rerum sacrarum ministerio, et divinis officiis. Fit autem aut ex juris potestate, quod contingit, ubi Ecclesia dicitur polluta, vel auctoritate ecclesiastici Superioris, sive Concilium Provinciale, aut Dioecesanum sit, sive Episcopus, sive etiam ex conventione Canonicorum, aut Clericorum, ubi id receptum moribus, aut privilegio fuerit, ad repensandam injuriam Ecclesiae factam, cap. 55. de appellation., cap. 13. de offic. ordin. cap. 2. 8. eod. tit. in 6., Clement. 1. de sent. excomm. Differt á censura interdicti, quod imprimis cessatio á divinis nullibi censurae nomine appellentur; secundo, quod non ex positiva sententia proficiscatur aliquid positivum jubente, sed tantum ex mera detrectatione peragendi ecclesiastica ministeria, eadem ratione, qua aliud esset, judicem pronuntiata sententia aliquem damnare, aliud, nolle in alicujus causa sententiam pronuntiare; tertio, quod ea cessatio revocatur etiam sine ulla absolutione, et sola satisfactione; quarto, quod interdictum locale generale certas habeat juris relaxationes, uti superius adnotatum est, contra quam contingat in cessatione á divinis; quinto, quod violatio cessationis á divinis neminem faciat irregularem. Ut paucis dicam, interdicti censura magis in jure, cessatio á divinis magis in facto consistit.

CAPUT IX.

De solemnitatibus, et modis in ferenda censura observandis.

IN ferendis censuris multa prae oculis habenda sunt. Potissimum autem nullus alius esse debet finis ecclesiasticis Antistitibus, quam Dei gloria, fidelium salus, expiatio peccati, emendatio rei, et scandali reparatio; quamobrem abuteretur potestate sua, qui ad privatae injuriae vindictam in reum animadverteret, nisi illatam injuriam in dignitatem, quae in Christum ipsum, et in Ecclesiam inferri videtur, vindicaret, can. 27. 28., et 30. caus. 23. quaest. 4. Quod ad solemnitates attinet in ferendis censuris observandas, multum interest, an agatur de censura latae sententiae, quae nimirum ex legis potestate infligitur, an agatur de censura ferendae sententiae, quae nimirum pendet ex judicis facto. Si sermo sit de censura latae sententiae, eas requirit solemnitates, et modos, qui requiruntur in edendis quibuscumque legibus; hinc esse debet justa, et aequa, ab eo lata, qui legum ferendarum facultatem habet, et modis legitimis promulgata. Singulare est in hac censurarum specie, ut speciali monitione opus non sit; instar enim monitionis est lex ipsa, quae censuram infligit ipso facto incurrendam, uti superius demonstratum est, cap. 2 de sentent. excomm. in 1. collectione. In censuris ferendae sententiae observatur, istas triplicis generis esse; vel enim sponte a Praelatis inferuntur pro prudenti arbitrio ex iis, quae incidunt, quaeque censura expedit emendari; vel ideo feruntur ab Ordinario, quia ab jure communi certis in casibus Ordinario eidem praecipitur, ut ad infligendas censuras deveniat; vel denique eatenus pronuntiantur ab Ordinario, quatenus ipse declarat, aliquem incurrisse censuram inflictam ab juris potestate. Ut plurimum solemnitates illae, quae in jure praescribuntur in ferendis censuris, spectant censuras illas, quae dicuntur ferendae sententiae; quod quemadmodum obtineat, perspicue, quoad fieri possit, explicandum est.

Quaedam communia sunt, sive inferatur censura ex libera Praelati voluntate, sive ex juris praescripto, sive eatenus tantum, ut declaretur, quemquam incurrisse censuram. Debet imprimis id fieri in scriptis, et coram testibus, cum expressione causae, concessione exemplaris intra

mensem, si requiratur, ab eo, qui censura notatus est, can. 9. caus. 2 quaest. 1. cap. 1. de sent. excomm. in 6. Deinde censura notatorum nomina debent publice promulgari, ut unusquisque intelligat, qua ratione sit cum notatis agendum, can. 20. et 106. caus. 11. quaest. 3. cap. 3. de exception., quemobrem olim etiam vicini Episcopi conscii de eadem censura per epistolas reddebantur, ne notatos contra modum censurae reciperent, dicto can. 106. caus. 11. quaest. 3. Hodie si delictum sit publicum, id est, omnibus notum, fit publice denuntiatio, cap. 13. de appellation, cap. 24. de Regular., immo et potest eadem denuntiatio iterari, ubi id postulet vel publica, vel privata notati utilitas, dicto cap. 24 de Regular., Clement. 1. de poenis. Modus denuntiandi arbitrio Ordinarii relictus est; fit autem, ut plurimum ad valvas Ecclesiae, aliquando etiam in gravioribus causis cum affixione sententiae in pluribus locis. Generaliter autem remissa necessitate denuntiandi, in pluribus locis, praesertim vero pandendi nomina eorum, qui censura notati sunt, viciuis Episcopis, sufficit, publicari censuram illis, quorum interest, can. 7. dist. 18., cap. 25. de accusation., Concilio Tridentino sess. 24. de Reform. cap. 1., et si censura notatus non sit dioecesanus, manifestari debebit datis litteris censurae illatio Episcopo dioecesano, cap. 1. de raptoribus. Nulla tamen est singularis forma pronuntiandae censurae, et ideo quibuscumque verbis, dummodo rem liquido explicantibus concipi potest, cap. 15. de verbor. signif. Commune quoque est censuris universis, quod censura notandus, reus saltem sit maxime negligentiae, quae dolo proxima sit, et spreti gravis ecclesiastici praecepti, cap. 3. de raptor. Denique debet excommunicationis sententia esse non conditionalis, sed certa, et ob factum praeteritum; nimirum si agatur de censura ferendae sententiae, quaecumque ista sit, perspicuum est, crimen antea esse debere admissum; si agatur de censura, quam quis incurrerit ex juris potestate, judex non primum sententia sua id declarabit, quam constet, crimen admissum fuisse.

Quaedam singularia sunt, ubi tantum proceditur ad declarationem inflictae censurae ex juris potestate. Hujusmodi est citatio rei, probatio delicti, et quo casu apertae non sint criminis probationes, sed tantum urgeant conjecturae, aut suboriantur praesumptiones, non erit eo deneganda purgatio cap. 4. de sentent. excomm.

Quaedam singularia sunt, ubi lex indicit Ordinario, ut causa quorumdam criminum Ordinarius deveniat ad inferendam censuram. Im-

primis si canones designaverint expresse censurae speciem, quae sit infligenda, satis erit, judicem pronuntiare, generalibus verbis, reum censurae ab jure indictae subjici. Quod si jus generaliter constituerit, quemquam reum esse censura notandum, ad judicis arbitrium pertinebit pro arbitrio suo censurae speciem definire. Neque forte dicas, in dubio decernendam necessario esse censuram omnium mitissimam, quasi in poenis inferendis lenior semper debeat esse sententia. Etenim in proposito non versaretur judex in dubio juris, sed certam omnino juris sententiam sequeretur. Tantum videretur jus indefinitum in censurae specie, sed cum id ideo factum praesumatur, quod leges voluerint, judicem ad criminis adjuncta respicere, et juxta ea modo leviorem, modo graviorem censuram inferre, sententiam ipsam juris sequetur judex, si etiam unam ex gravioribus censuris inferat, ubi causa ita postulaverit, argumento capituli 1. de sortileg. in 1. collectione. Praeterea multum discriminis intercedet, an judicium ab accusatione, an á denuntiatione, vel inquisitione coeperit. Si coepit judicium ab accusatione, quoniam judex tenetur sequi legis praescripta, tenebitur servare judicii formam, id est, necessaria erit citatio, et delicti probatio, imo et debebit damnare reum omissis quibuscumque monitionibus, utut non sit pervicax in crimine; nisi censura in jure proposita sit contumaciae causa. Quod si judicium coeperit á denuntiatione, vel ab inquisitione, quia tunc poena criminis modum accipere potest ab arbitrio judicis, cap. 21. de accusat., ita moderari singula poterit, aut debebit, quemadmodum ageret in ferenda censura sponte, et ex prudenti arbitrio.

Plura sane singularia sunt, ubi censura sponte sit ab Ordinario inferenda praeter legum sanctionem. Qua in re distinguendum est, an censura inferenda sit per modum praecepti, an per modum sententiae. Si ferenda sit per modum praecepti, debent eae omnes solemnitates servari, quae servantur in lege, proportione habita: nimirum quemadmodum lex communitati promulgatur, ita praeceptum notum esse debet privato, can. 17. dist. 18., cap 25. de accusat., Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. cap. 1., postquam vero quis praeceptum violaverit, et censuram incurrerit, cum adhuc supersit declaratoria sententia, respectu hujus sententiae ea omnia observanda sunt, quae observanda esse modo dicebam in declaratione censurae, quam quis ex potestate generalis legis incurrit. Si censura inferenda sit per modum sententiae, iterum distinguendum erit, an inferenda sit causa perpetrati criminis, quin ratio habeatur futu-

rae vitae, quam reus emendatiorem polliceatur; an ideo, ut reus contumax, et in crimine pervicax in posterum abstineat. Si inferenda sit ex causa perpetrati delicti, tunc opus est citatione, postquam reo comparente delictum in judicio probetur: et quidem citatio personalis rei requiritur, si de censura personali sit sermo, can. 12. caus. 2. quaest. 1., can. 2. caus. 15. quaest. 5, cap. 3. de appellat., Clement. 1. de privileg. Hinc allegari poterunt à reo, et probari debebunt aut exceptiones, aut excusationes, si quas habet, et non nisi probato crimine censura infligetur. Quod si sermo sit de censura locali, citandae erunt personae loci, in quo crimen admissum est, ut inde constet de causa pronuntiandi. In notoriis aliud observandum videretur cum ista probatione non indigeant; sed quando multa notoria diei solent, quae vere talia non sunt, cap. 14. de appellation., ideo cautius procedendum videtur, ut nunquam censura inflicta dicatur, nisi certo constet de crimine. Haec vera sunt, aut cum in jure expresse mandatur Ordinario, ut in poenam admissi statim ad censuram deveniat, aut cum delictum adeo enorme est, ut Ordinarius prudenter extra ordinem arbitretur statim censuram infligere ad terrorem caeterorum, can. 30. ex apostolicis, can. 18. 20. caus. 2. quaest. 1., can 21. caus. 12. quaest. 2., can. 5 caus. 16. quaest. 7., cap. 26. de appellat., cap. 3. de instit., cap. 1. 13. de sent. excomm. in 6, Concilio Tridentino sess. 25. de Ref. cap. 14. § *Episcopi.* Quod si censura infligatur causa emendationis rei, sive ideo ut reus in futurum abstineat, tunc opus est non citatione, sed monitione etiam in scriptis facienda, can. 22. dist. 81., can. 21. caus. 12. quaest. 2, cap. 16 de foro compet., cap. 24. de Regular, cap. 3. de Cler. excomm, et quidem trina monitione, can. 30. 31. ex apostolicis, can. 20 caus. 2. quaest. 1., cap. 5. 9. de sent. excomm. in 6., adsignato certo termino; inde regula est, hujus generis censuras tantum ferri in contumaces, can 22. dist. 81., can. 5. caus. 16. q 7., cap. 2. 3. 4. 6. de cohabit. Cler., et mul., can. 8. 9. 14. 16. de vita, et honestate Cleric., quod fundamentum habet vel ipso in Evangelio, cap. 18. vers. 15. 16. Matthaei. Fateor tamen, aliquando pro tribus monitionibus unam tantum peremptoriam fieri potuisse, cap. 6. de sent. excomm. in 6., exemplo edicti peremptorii apud Romanos veteres, de quo in l. 68. 69. 70., et 72., ff. de judiciis, juncta l. 53. §. 1. ff. de re judicata. Sed hic disciplinae rigor modum accepit ex sanctione Tridentini Concilii in sess. 25. de Ref. cap. 3., ubi statutum est, ut duae saltem monitiones praecedere debeant, quod tamen locum ha-

bere tantum videtur in sententia excommunicationis, de qua tantum conceptum est Tridentinum decretum.

Itaque quandoque contingit, ut censurae etiam sine monitione inferantur; quod non solum verum est, ubi quis ipso jure in illas incurrit, sed etiam ubi sint ab judice infligendae, cap. 1 de fidejussor., cap. 17. de decim., cap. 9; de celebrat. Missar., cap. 2. de statu Monach., cap. 16, §. *Caeterum* de elect. in 6. Singulare quoque est in ea suspensionis specie, quae censura non est, sed providentia quaedam, qua consulitur decori sacrorum, uti superius est observatum in cap. 6., ut eo casu neque citatione opus sit, neque monitione; argumento capituli 4., et 5. de simonia. Caeterum in ferendis censuris ex sola probatione delicti admissi, omissa monitione, maxima semper opus est circumspectione, nec ad eas deveniendum, nisi gravissimae urgeant causae. Neque enim Episcopus excusaretur, si tantum allegaret generalem legem, qua cavetur, ut certis in casibus censura inferatur; siquidem censurae ferendae sententiae á lege indictae habere plerumque solent tacitam conditionem, si reus non se emendet, si reus non satisfaciat, si causa gravis urgeat, cap. 7; caus. 33. quaest. 4. Immo et aliquando prudentius aget, qui prorsus á censuris abstineat, ubi ex censurae illatione grave potius detrimentum, veluti schisma, evenire posse conjiceretur, can. 19., et 32. caus 23. q. 4. Ex eodem principio fluit, ut cum censurarum illatio ab arbitrio Ordinarii pendet, nisi de atrocissimis criminibus agatur, gradatim sit procedendum, et primo minores, deinde crescente contumacia majores censurae inferantur, can. 8. dist. 54., can. 4. dist. 81., can. 2. dist. 34, cap. 8. de dolo, et contumac, praesertim vero si ageretur de censuris adversus Praelatos Ecclesiae inferendis. cap. 2. de offiic. jud. deleg. in 6., Concilio Tridentino sess. 13. de Ref. cap. 1. vers. *Sin autem* Quamquam vero non repugnet, eamdem personam posse notari pluribus censuris ejusdem speciei, quarum diversi effectus sint, seu ob plura delicta, sive ob unum delictum saepius admissum, can. 24. ex Apostolicis, can. 27. 42. de sent. excomm, cap. 11. eod. tit. in 6., Clement. 2. eod., extrav. un. de schismat, juncto cap. un. eod. tit. in 6., nemo tamen debet statim omnibus censuris notari, sed successive, incipiendo á minore, donec ad majores deveniatur, can. 6. 7. caus. 11. quaest. 3., cap., 10. de judic., cap. 12. de Cler. excomm., ministr. Neque obstat extravagans 3. de privileg. int. comm., ubi simul et semel et excommunicatio, et suspensio, et interdictum infligitur, siquidem ibi

dem inflicta excommunicatio major censetur, adjecta autem fuere nomina et suspensionis, et interdicti, ut pressius significarentur excommunicationis majoris effectus, cum suspensio, et interdictum, etiam si expressa de iis mentio non fuisset. tacite in excommunicationis majoris censura contineantur.

Spectant haec omnia censuras universas. Singulares quaedam sunt solemnitates in majore excommunicatione observandae. Olim haec excommunicationis sententia ab Episcopo una cum duodecim Presbyteris pronuntiari solebat, can. 106. caus. 11. quaest. 3. Hodie tamen aut solus Episcopus. aut etiam unus Sacerdos ex Episcopi mandato eam profert. Item recepta est duplex ratio excommunicandi, videlicet simplex, quae nullam habet certam, determinatamque formulam, et solemnis, quae fit cum magna celebritate, cum maledictis, et execrationibus, et *fulminatio* á Pragmaticis appellatur. In hac viget, ut excommunicans cereum prae manibus teneat una cum adstantibus Clericis, illumque pronuntiata sententia in terram projiciat, strepitus etiam fiat campanarum, ac si mortuum esse illum significetur, qui excommunicatur. Videantur in hanc rem, praeter recentiora Pontificialia, canon 64. dist. 50., canon 106. caus 11. quaest. 3., cap. 12. de sent. excomm. in 1. collectione.

Gravis nunc sequitur disputatio, cum quaerendum sit, quibus in casibus, ubi omissae fuerint inferendarum censurarum solemnitates, et modi, censura injusta sit, quibus in casibus irrita, quamquam enim omnis censura irrita sit injusta, non tamen é converso omnis censura injusta irrita est, can. 5. caus. 1. quaest. 4. can 11. caus. 2. quaest. 1., can. 46. 47. caus 2. quaest. 3. Tres ego censeo causas esse, ob quas censura irrita sit: primo ex defectu jurisdictionis; secundo ex defectu animi; tertio ex defectu formae ab jure praestitutae, sive solemnitatum, quae essentiales á Pragmaticis appellantur. Irrita est ex defectu jurisdictionis, quotiescumque pronuntiatur ab eo, qui vel nullam omnino habet jurisdictionem, vel non habet ullam jurisdictionem respectu ejus, qui censura notatur, vel desiit habere jurisdictionem in certa causa, uti contingit in judice, á cujus sententia appellatio interposita est, atque apud superiorem introducta. Haec omnia facile probantur ex can. 4. 5. 6. 7. dist. 21., ex tota fere quaestione 2. caus. 9., ex cap. 2. de offic. legati, ex cap. 15., et 38. in fine de offic. deleg., cap. 12. de privilegiis, cap. 37. de appellation., et cap 2. de constit. in 6. Ex defectu animi irritam dico censu-

ram, quae lata fuerit ab amente, á metu vel vi adacto, similique ratione á percito calore iracundiae, aut ab aebrio, argumento can. 89. caus. 11. quaest. 3., cap. 4 de his, quae vi, metusq. caus., cap. 17. de convers. conjug. aut etiam ab eo, qui errat in persona, putans ex. gr. notare Cajum, cum Titium notat. Si de defectu formae, seu solemnitatum quaeratur, tota quaestio reducitur aut ad defectum citationis, aut ad defectum monitionis. Qua in re distinguendae sunt censurae á censuris; uti enim superius notandum fuit, aliae neque citationem, neque monitionem requirunt, aliae citationem, non monitionem, aliae monitionem, non citationem. Quibus in casibus neque monitio, neque citatio necessaria est: frustra diceretur, vitiosam esse censuram, quae utraque destitueretur. At quibus in casibus necessaria citatio est, adeo verum censeo, censuram irritam esse, si citatio omittatur, uti verum est, sententiam quamcumque judicialem ex pari defectu irritam dici; ac similiter concludendum erit, ubi citatio quidem facta fuerit, sed ilegitime, cum citatio illegitima nunquam vera citatio dicitur, cap. 8. de major., et obed. In iis autem casibus, in quibus monitio necessaria est, si forte haec omittatur, irrita sententia habebitur. Equidem olim ante Concilium Lateranense Innocentii III. id venire in dubium potuisset; siquidem deficiente monitione non posset reus criminis dici contumax, proindeque deesset causa excommunicandi, quae in proposito non alia esse posset, quam contumacia. Verum Lateranense Concilium aliter statuit in cap. 48. in princip. de sent. exc., ubi prohibetur, ne quis excommunicetur monitione non praemissa, et contra excommunicantem certae poenae indicuntur, *etiam si justa fuerit excommunicationis sententia*. Haec verba Lateranensis Concilii perspicue indicant, justam dici posse adhuc excommunicationem, uti monitio omissa fuerit: igitur cum alias decernatur, monitionem necessariam esse, monitionis omissio non injustam, sed irritam sententiam faciet. Id magis, magisque explicatum est á Concilio Lugdunensi in cap. 3. de sent. excomm. in 6., ubi praecipitur, ut non alius ad inferendam excommunicationem deveniatur, quam ubi praecesserit monitio, et subjicitur: *Aliter autem excommunicatio prolata non teneat*. Equidem fateor, in hisce Decretalibus tantum de excommunicatione agi: at observandum est, quae de excommunicatione statuta sunt, facile trahi posse ad caeteras censuras, sive quod olim sub excommunicationis nomine caeterae censurae veniebant, sive quod ita statutum est in cap. 1. de sent. excomm. in 6. Neque in contrarium di-

cas, in dicto cap. 48. de sent. excomm. sententiam irritam minime ad parere, cum ibidem praecipiatur, excommunicatum remittendum esse, ut á censura absolvatur; facile enim reponitur, hanc clausulam pertinere ad alteram canonis partem, qua cavetur, ne quis sine causa excommunicetur, non ad primam partem, qua statuitur, monitionem praemitti oportere, uti ex toto canonis contextu intelligitur. Deficiet quoque censurae sententia in forma, sive solemnitate, si non proferatur in scriptis, si causa non exprimitur, et si exempla scripturae non tradantur intra mensem, quoties fuerit requisitum, ac proinde tunc etiam irrita erit dicta censurae sententia, quod primum statuit Lugdunense Concilium in cap. 1. de sent. excomm. in 6., ubi non dicitur absolvendus, qui contra hanc formam fuerit censura notatus, sed statuitur, eamdem sententiam sine difficultate esse auctoritate superioris relaxandam. Extra hos omnes casus censura nunquam irrita est, sed poterit esse injusta, veluti cum aut sine causa illata fuerit, aut cum causa quidem, sed minime gravi, non legitima, nec sufficiente, aut ex errore juris, vel facti, can. 11. caus. 2. quaest. 1., can. 32 33. 35. 41. 42. 43. 46. 50. 53. caus. 11. quaest. 3., can. 4. caus. 24. quaest 1., cap. 3. de restit spol., cap. 7. §. *sane*, §. *potest*, et §. *similiter* de sent exc. in 6., extrav. 2. eod. tit. Exceptio est singularis in extrav. 2. de sent. excomm. int. comm., cujus vi interdicta quaedam locali ob pecuniarias causas inflicta nullo omnino momento consistunt. Potest etiam aliquando censura injusta esse ex parte notantis, quin sit injusta ex parte notati, quod contingit, cum Praelatus justam habens excommunicandi causam, non ex ista censuram inferret, sed quodam motus privato odio, quam affectionem non nisi á pravo judice in sententiis exerceri, jamdiu notabat Seneca in libr. 1. de ira cap. 9. et 10. At de hac injustitia in foro externo Ecclesiae non quaeritur, et divino judicio reliquitur, ubi alias justa esse sententia videretur.

Si censura sit prorsus irrita, seu tamquam irrita á notato allegetur, nihilominus servari á damnato debebit, quosque irrita declaretur auctoritate superioris, ex quo fit, dum hoc judicium pendet, adhuc ad cautelam possit absolutio indulgeri, cap. 7. vers. *Sed si ex causa* de sent. excomm. in 6. Exceptio est, nisi ita perspicuum sit, censuram esse irritam, ut nulla ne levissima quidem dubitatio esse possit, veluti cum quis censura notatur ab eo, cujus jurisdictioni nullo modo subest. Si sit injusta censura, apud homines quidem servanda est, donec sententia superioris cassetur, vel revocetur á ferente, can 1., et 27. caus. 11. quaest.

3., can. 11. caus. 2. quaest. 1., can. 2., et 6. caus. 24. quaest. 3, interea, tamen qui eam devoto animo patitur, occasionem habet morendi apud Deum, neque intime dolere debet, propterea quod apud Deum ex iniqua sententia judicis non ligetur, can. 46. 47. 49. 50. 51. 54. 89., et 90. caus. 11. quaest. 3., can. 4., et 7. caus. 24. quaest. 3. Haec ratio est, quare Innocentius III. in cap. 13. de restit. spoliat. definiverit, satius esse excommunicationem humiliter pati, quam parere iniquo superioris errantis praecepto, quemadmodum et definivit in cap. 44. de sentent. excom. Qui injusta censura notatus est, dum apud superiorem proposita appellatione quaeritur, petere potest, ut injuria illata reparetur, et sibi satisfaciat, et quidem contra eum, qui censuram intulit, duobus in casibus; primo, si is ex officio processerit, nemine postulante; secundo, si processerit ad tuenda jura sua, cap. 48. de sentent. excomm., cap. 6., et 7. de sent. excomm. in 6. At si judex ecclesiasticus altero accusante, vel denuntiante ad eam censurae sententiam devenerit, contra accussantem, vel denuntiantem postulanda erit injuriae reparatio, immo et pro facti adjunctis peti poterit, ut illi poena arbitrio judicis coerceatur. Regula est, qua traditur, eum, qui abutitur potestate ferendarum censurarum, ea facultate privari debere, can. 60. 63. caus. 11. quaest. 3., cap. 8. 25. de offic. ordinar., cap. 7. de sentent. excommun., immo et si bis monitus abuti pergat, poterit et ipse censura notari, can. 11. caus. 2. quaest. 1., can. 6., caus. 24. quaest. 2., cap. 1. de excess. Praelat. aliquando etiam statim, et ipso jure subjacet per mensem sententiae interdicti, quo casu servata non fuerit forma praestituta in cap. 48. de sent. excomm., et cap. 1. eod. tit. in 6.

CAPUT X.

De censurarum effectu.

MULTIPLICES designari possunt censurarum effectus, quorum rationes ut in certam methodum redigantur, distinguendi initio sunt effectus illi, qui generaliter censuris omnibus communes sunt, ab iis, qui sunt censuris singulis speciales. Deinde distinguendi effectus censurarum

ferendae sententiae, ab iis, qui pendent ex censura ex juris potestate inflicta. Denique secernendi sunt effectus censurarum eo ipso, quo censurae feruntur, ab effectibus censurarum, postquam istae illatae fuerint, et contemnantur.

Imprimis generaliter observatur in censuris universis, ut appellatione interposita post sententiam censurae, devolvatur quidem ad superiorem causae cognitio, non tamen sententiae executio suspendatur, seu, uti scribunt Pragmatici, habeat appellatio effectum devolutivum, non suspensivum, cap. 13. 14. 37. de appellation., cap. 8. de offic. jud. ord., cap. 20. de sent. excomm. in 6., Concilio Tridentino sess. 22. de Ref. cap. 1., quod ex eo proficisci arbitror, quia in hac specie spiritualium jurium, executio sententiae ab ipsa sententia non distinguitur, nec post sententiam ullo intervallo temporis prorogatur. Exceptio est in praecepto conditionali censurae, si ex. gr. decreverit Praelatus, ut quis ab aliqua re abstineat, et si non abstinuerit, censuram incurrat; tunc enim si appellatio ab eo praecepto, et censurae comminatione interponatur, nullum effectum inde exeret censura, dummodo conditio, sub qua censura illata est, non evenerit ante appellationem, cap. 40 de appellation. Deinde in universis censuris generaliter verum est, ut ligent etiam apud Deum, dummodo justae sint, can. 6. caus. 24. quaest 1. Praeterea in omnibus censuris obtinet, ut qui in una dioecesi est censura notatus, habeatur notatus in Ecclesia universa, cap. 8 de offic. jud. ordinar. Siquidem censurae privant bonis Ecclesiae non uti particularis, sed uti universae. De censura excommunicationis ita expresse canones docuerunt, can. 82. caus. 1. quaest. 1., can. 7. caus. 7. quaest. 1., can. 2. 4. 26. 73. caus. 11. quaest. 3. De censura suspensionis concepti etiam sunt canones 11., et 12. ex Apostolicis, canon 26. caus. 11. quaest. 3., juncto cap. 1., et 2. de Cler. excomm. ministr., et can. 24. caus. 7. quaest. 1. De censura interdicti personalis idipsum verum est, quamquam exceptio sit in interdicto locali, utpote quod natura sua certo loco circumscribitur, cap. 16. vers. *Caeterum* de sent. excomm. in 6. Exinde plane profluit, quod in more apud veteres erat, ut nomina illorum, qui censura notati essent, praesertim excommunicatorum, nota fierent Episcopi, aut fere omnibus, aut saltem vicinis, aut certe illis, quorum magis interesse poterat, can. 106. caus. 11. quaest. 3., cap. 1. de raptoribus. Insuper commune est censuris omnibus, ut quicumque cum eo, qui censura notatus est, communicat in iis, quae censura prohiben-

tur, et quidem post publice factam denuntiationem, mereatur et ipse simili censura notari, si suae conditioni conveniat, alias alterius speciei censura, can. 14. caus. 16 quaest. 7. Plures in hanc rem edidit canones Burchardus in libr. 11. cap. 32. 34. 35., et 38. Observandum denique est, nullam censuram iis privare, quae sunt, ad animae salutem, aut ad hominis vitam necessaria, can. 103. caus 11. quaest. 3., nullam censuram, ne ipsam quidem majorem excommunicationem, privare jure excipiendi in judicio, cap. 8. 10. de except., et nullam censuram privare charactere sacramentali, qui indelebilis est, atque ideo potestatem ordinis non adimere, quamquam adimere possit ordinum exercitionem, quemadmodum explicari debent canones 2. 3. 4., et 5. caus. 9. quaest. 1.

Quid modo commemorem speciales singularum censurarum effectus? Omnes jam recensui superius, ubi de singulis censuris, excommunicatione, sive majore, sive minore, suspensione, interdicto actum fuit. Paucis tantum dicam, excommunicationem majorem privare universis juribus Christianae communionis, immo et pluribus juribus aliis in societate exercendis. Adjicio, ex necessitate gravissima salutis animarum receptum esse, ut Sacerdos excommunicatus (potiore jure aut suspensus, aut interdictus) non valide tantum, sed etiam licite, ubi alius Sacerdos desit, absolvat eum qui est in mortis articulo constitutus, argumento canonis 52. caus. 16. quaest. 1., Concilio Tridentino sess. 14. de poenitentia cap. 7. Notaverunt quidam, tanto olim fuisse in odio excommunicatos, ut qui eos occidisset, tanquam homicida in Romana Ecclesia non haberetur, can. 47. caus. 23. quaest. 5. At si accurate iste canon expendatur, adparebit quidem cum eo interfectore mitius actum esse, non eum ab homicidii crimine liberatum; quasi ordinaria homicidii poena eximeretur, attamen extra ordinem certae adhuc poenitentiae subjiceretur. Effectus excommunicationis minoris sunt, privatio et ministerii, et susceptionis Sacramentorum. Effectus suspensionis varii sunt pro diversis suspensionum speciebus, ita ut, cum suspensio sit ab officio, privat jurisdictione in utroque foro, cum ab ordine, privet ejusdem ordinis exercitione, cum a beneficio, privet perceptione fructuum beneficii, immo et quacumque ejusdem beneficii administratione. Non memoro varios interdicti effectus, perspicue enim jam superius enumerati fuerunt.

Observandum quoque est discrimen, quod interdicti inter censuras, quas appellant latae ab jure sententiae, seu quae ipso facto inferuntur,

et censuras, quae demum ex sententia judicis infliguntur. In iis, quae demum sententia judicis infliguntur, etiam si ex juris definitione infligendae mandentur, nullus est effectus ante sententiae pronuntiationem, immo ante ejus publicationem; etenim usque ad publicationem imperfecta sententia est. Qua in re distinguenda est publicatio sententiae, quae fit tantum, ut reo sit nota; á publicatione solemni, quae fit, ut unusquisque sit conscius latae censurae. Si tantum sententia publicata fuerit reo, nondum tamen ad omnium notitiam pervenerit, effectus censurae habebunt tantum locum respectu notati, non respectu caeterorum, quod vigere coepit post extravagantem *Ad evitanda* editam in Constantiensi Concilio. Id recipi debuit exemplo censurae, quae ipso jure infligitur, et dicitur latae sententiae: nimirum ubi quis hanc censuram incurrerit, statim se gerere debet pro censura notato; nihilominus tamen caeteri excusantur, si necdum censura publicata fuerit, quoties cum censura notato communicent, etiam in iis, quibus notato interdictum est. Quamobrem Clericus excommunicatus, nondum tamen denuntiatus, illicite quidem, sed valide Sacramenta quaecumque administrabit, quasi in conspectu Ecclesiae pro non excommunicato habeatur.

Superest nunc, ut singulares effectus persequar, qui non ex censura ipsa proficiscuntur, sed ex violatione censurae, quum ex. gr. excommunicatus adhuc ea peragit, quae sibi interdicta sunt; quum suspensus ea gerit, á quibus est suspensione remotus; quum interdictus interdicti censuram minime servat. Delinquitur in hac re tribus modis: Primo, quum iis, qui censura tenetur, per longum tempus in ea contumax perseverat, quin devoto animo ab Ecclesia veniam petat; secundo, quum post censuram inflictam adhuc in crimine perseverat, ob quod fuit censura innodatus; tertio, quum ea peragantur, quae censura prohibentur. Itaque imprimis, qui per annum contumax in censura persistit, non fruitur beneficio absolutionis, quae in rescriptis Pontificiis indulgeri solet rescripta Pontificia obtinentibus, juxta regulam 66. Cancellariae. Item si de excommunicatione agatur, dicitur *insordescens*, qui proinde aut tanquam haereticus, aut certe tanquam de haeresi suspectus judicatur, cap. 13. vers. *Credentes* de haeret., Concilio Tridentino sess. 25. cap. 3. de Ref. Sunt, qui putant, Tridentinum hoc caput non ad excommunicationem tantum, sed ad caeteras censuras referri ob illa verba *censuris adnexus*. Verum ex toto contextu liquet, statutum ibidem sermonem institutum fuisse de excommunicatione majore, ad quam eadem verba coercenda

recta interpretatione sunt. Si de aliis censuris agatur, non desunt modi, quibus Antistites contumaciam puniant, procedendo ad graviores censuras, aut poenas, argumento canonis 2. dist. 55., capituli 2. de Cleric. excomm., et cap. 8. de aetate, qualit., et ordin. praefic. Neque dicas, in dicto cap. 8. Clericos gravius fuisse coercitos, qui non per annum tantum, sed per triennium in censura mansissent, quod enim triennium ibidem memoratur, ad factum pertinet, non ad jus, et quamquam non nisi post triennium ad poenas deventum sit, deveniri tamen ad eas poterat statim post annum. Secundo, quicumque post censuram ita delinquit, ut in eo crimine, ob quod notatus est, pervicax perseveret, graviore adhuc censura plectendus est, aut si jam gravissima illata fuerit, ad poenas deveniendum pro prudentia superioris arbitrio, ac si actus prohibitos elicuisset, ut modo erit adnotandum. Tertio, si ita delinquatur, ut ii actus fiant, quibus vi censurae interdicitur, obtinet, ut quaecumque fiunt in censurae contemptum, in irritum penitus cadant, uti contingit in eo, qui interdicti censuram negligit, ac contemnit, cap. 18. de privileg. Praeterea, quicumque violat censuram alienam, id est, communicat in vetitis cum eo, qui censura tenetur, et ipse aliqua censura coercetur pro modo admissi, cap. 3. de usuris, cap. 2. de raptor., cap. 2. de haeret. in 6., Clement. 1. de sepult. Insuper si violetur non aliena, sed vel propria censura personalis, vel censura localis, imminet ipso jure violanti poena irregularitatis, can. 6. 7. caus. 11. quaest. 2., cap. 1. de postul. cap. 12. 14. 18. de homicid., cap. 1. 5. 6. 9. de Cler. excomm. min., cap. 47. de senteut. excomm., cap. 1. in fine, cap. 18. §. 1., cap. 20. eod. tit. in 6. cap. 1. de sent., et re judic. in 6. Atque id in censura personali adeo verum est, ut locum habeat, etiam si notatus non sit publice denuntiatus, propterea quod ob non factas publicas denuntiationes excusantur quidem caeteri, si cum notato communicent, non excusatur ipse notatus, qui conscius est censurae, qua tenetur. Dixi aliud vigere, si quis non omnino servet alienam censuram personalem, veluti si Sacerdos divina celebraverit, excommunicato praesente; siquidem nullam in hac specie, imminere irregularitatem declaravit Bonifacius VIII, in cap. 18. princ. de senteut. excomm. in 6. Sed de hac re uberius agendum erit inferius, ubi de irregularitatis poena disserendum. Sunt et aliae coercitiones, et poenae adversus eos, qui violant propriam personalem, aut localem censuram: videlicet laici excommunicatione etiam plectuntur, quae eam interdictum violaverint, aut anathemate, quoniam

excommunicationem non servaverint, argumento capituli 11. de privileg., et Clement. 2. de sentent. excom.: quod si de Clericis agatur, qui et suspensioni obnoxii esse possunt, pro qualitate violatae censurae, majoribus censuris subjiciuntur, aut etiam poenis, cap. 13. §. *quia vero* de haereticis. Hinc aliquando excommunicantur, can. 2. dist. 55., cap. 2. de Cler. excomm. min., Clem. 3. de sentent. excomm., quandoque beneficio privantur, uti in specie capituli 8., de aetat. qualit., et ord. praefic., ubi notandum est, ideo Clericum beneficio spoliari, non tam quod per longum tempus in censura prestiterit, quam quod dum censura teneretur, aliud beneficium adipisci conatus est. Addi potest capitulum 4. de cohabit. Cler., et mulier., cap. ult. de excess. Praelat., et capitulum 16. vers. *Caeterum* de elect. in 6. Quandoque etiam á gradu suo dejiciuntur, cap. 3. de dolo, et contum., cap. 13. de vita, et honest. Cleric., cap. 3., et 4. de Cler. excomm. ministr. Quod si Clerici censura notati turbas concitent, et seditione facta adversus ecclesiasticam potestatem irruant, exuantur clericali privilegio, et tradantur curiae saeculari juxta qualitatem sceleris puniendi, can. 7. caus. 11. quaest. 3., argumento capituli 10. de judiciis. Sunt denique certi effectus violatae censurae, ratione Ecclesiae, seu loci sacri, in quo violatio admissa est. Nimirum polluitur Ecclesia, si in ea excommunicati, vel interdicti cadaver fuerit tumulatum, cap. 7. de consecr. Eccles., vel altar., et amittit Ecclesia jus sepulcri, quo casu in ea aut haereticorum, aut haereticis faventium cadavera sepeliantur, cap. 2. princip. de haereticis in 6.

CAPUT XI.

De modis, quibus censura deletur.

QUEMADMODUM ubi certum est, censurae notam inustam fuisse, curandum imminet notato, ut quamtocius auferatur, ita nulla opus est sollicitudine, ut quis ab ea se purget, quam certo scit non incurrisse. Quid tamen, si de censura dubitetur? Secernere oportet duplicis generis dubitationem, priorem, quae consistit in jure, posteriorem, quae consistit in facto. Si dubitatio in jure versetur, ut dubitetur, an certis in

casibus leges ecclesiasticae censuram inflixerint, item an sententia ab judice prolata censuram in sua formula comprehendat, nunquam pro censurae illatione affirmandum est, nullaque sollicitudo adhibenda, ut quis solvatur ab eo vinculo, quo innodatus fuisse non videtur, argumento cap. 18. de sent. excomm. in 6., neque enim credendum est, aut legislatorem aut judicem obscuris verbis voluisse censurae illationem involvere, argumento cap. 30., et 39. de reg. jur. in 6. At si constet de censura aut ab jure, aut ab homine lata ob certas causas, et dubitatio tantum versetur in eo, an quis in eam censuram inciderit, hic locum habet prudens juris regula, quae suadet, in dubio tutiorem partem esse eligendam, quam in proposito recipiendam voluit Innocentius III. in cap. 5. de Cler. excomm. ministr., proindeque curandum, ut saltem ad cautelam censurae abolitio petatur. Delentur autem censurae septem modis, abrogatione, revocatione, cassatione, morte ferentis, morte notati, lapsu temporis, et absolutione. Singulare illud est in censura suspensionis, ut aliquando etiam finiatur dispensatione, ut in cap. 2. de Cler. non ordin. ministr. in cap. 2., et 3. de eo, qui furtive, in cap. 52. de sent. excom., et in cap. 2. de tempor. ordin. in 6. Verum id ex eo profluit, quod aliquando suspensio quosdam habet irregularitatis effectus, et quoddammodo induit speciem irregularitatis. Siquidem qui suspensus est á certo ordine, impedimentum contrahit, ne interea ad majores ordines promoveatur; quemadmodum vero irregularitas non nisi dispensatione deletur, ita receptum est, ut in ea suspensionis specie adhuc quaedam fieri posse dispensatio videatur. Abrogatio censurae locum tantum habet in censuris, quae ab jure indicuntur, et fit, cum lex nova revocat legem veterem, quae censuram tulerat, aut cum lex eadem vetus consuetudine aboletur, quod fit iis omnibus modis, quibus solent leges abrogari. Nemo inde non colligit, abrogationis effectum non eum esse, ut qui jam facto suo incidit in censuram á lege indictam, statim incipiat esse á censura solutus, sed tantum ut qui post abrogatam legem quidquam in eamdem legem admiserit, non amplius censurae subjaceat. Revocatio habet tantum locum in censura, aut lata [illegible], si forte praeceptum suum superior revocaverit, exemplo abrogationis legis generalis; aut lata per sententiam, quam judex veluti irritam causa melius perpensa retractat, cap. 48. de sent. excomm., cap. 10. de appellat. in 6. Aliud sane vigeat, si sententia non irrita, sed tantum injusta fuerit, [illegible]

vocare valeat, qui eamdem tulit, nihilominus tamen praeter revocationem erit necessaria absolutio, praesertim si publica denuntiatio secuta fuisset, cap. 48. de sent. excomm. Cassatio habet tantum locum in censura per praeceptum, aut per sententiam lata, atque in eo distinguitur à revocatione, quod cassatio fiat auctoritate superioris proposita appellatione, vel quaerela, capit. 1. de sentent. excommunic. in 6., qua in specie si superior irritam censuram fuisse pronuntiet, satis id erit, ut omnis censurae species evanescat; at si superior pronuntiet censuram tantum fuisse injustam, opus erit absolutione. Morte ferentis finem potius habet censurae indicto per praeceptum, quam ipsa censura. Etenim si fingamus, Praelatum sub censura alicui indixisse, ut abstineat à certa re, et nunquam violato praecepto Praelatus obierit, subditus post Praelati mortem, utut rem agat praecepto prohibitam, nullam censuram incurret. At si vivente Praelato subditus praeceptum violaverit, et censurae obnoxius esse coeperit, non interit inde censura ex obitu Praelati, sed erit absolutione, aut alia ratione delenda, can. 31. ex Apostolicis, can. 4. caus. 11. quaest. 3., can. 5. 8. caus. 35. quaest. 9., et cap. 21. de sent. excomm. Morte notati finitur tantum suspensio, et excommunicatio minor, non excommunicatio major, nec interdictum; propterea quod post mortem notati remanent adhuc effectus quidam excommunicationis majoris, et interdicti, nulli amplius effectus supersunt suspensionis, aut excommunicationis minoris, uti superius in cap. 3. demonstratum est. Lapsus temporis locum habet in censuris ad certum tempus definitis, uti in cap. 1. de Clerico venat., et similibus, quae tamen, ut saepe notatum est, propriae censurae non sunt, sed aut poenitentiae, aut poenae. Id tamen perpetuum non est, cum aliquando non ad necessitatem, sed ad exhibendam quamdam reconciliationis speciem absolutio requiratur, propterea quod olim publicis poenitentibus ad certum tempus damnatis et absolutio quaedam publica indulgeretur elapso tempore, atque excommunicationes hujus generis poenitentiae publicae locum tenerent. Singulare quoque erat in excommunicationibus ad certum tempus dictis adversus absentes, qui ei deinde se coram superiore sisterent, ac causas absentiae allegantes, cognitis eisdem causis absolvi [illegible], can. 12. dist. 18. Absolutio quoque conceditur, quoties censura ideo illata fuit ad certum tempus, non ut finito tempore interent, sed ut indicaretur, antequam elabatur certum tempus, non esse [illegible] admittendum ad absolutionem, argumento Clement. 1. de decimis. Non multum ab his

ce censuris distant censurae latae, donec certa conditio impleatur, siquidem et istae suapte natura finiuntur, impleta conditione, cap. 4. de cohabit. Cleric., et mul., cap. 3. de usuris, nisi adpareat, non censuram ipsam, sed absolutionem fuisse in certam conditionem collatam.

Quae potissimum observanda sunt, spectant ad postremum delendarum censurarum modum, qualis est absolutio, quae fit cum censura vera censura est, et jam rite inflicta, ac damnatus devoto animo ad Ecclesiam confugi poenitentiae signa exhibens, atque ad satisfaciendum paratus. Locum habet absolutio in universis censuris personalibus: at in interdicto locali non proprie absolutio, sed relaxatio dicitur causa cognita, cap. 10. de sent. excomm. in 6. Caeterum nihil singulare in hac relaxatione observandum occurrit, cum eidem fere omnia conveniant, quae traduntur de absolutione á censuris personalibus. Quamobrem satis erit de absolutione dicere, ut quae de ea tradentur, servata proportione relaxationi accommodentur, nisi quaedam identidem occurrant singulari ratione relaxationi localis interdicti accommodanda. Itaque plura sunt distinguenda, ut ordinata sit de absolutione á censuris disputatio. Primum spectat ad eos, qui potestatem habent absolvendi á censuris; secundum, ad eos, qui possunt á censuris absolvi; tertium ad eas censurarum species, quae indigent absolutione; quartum ad formam absolvendi; quintum ad onera, quae vel absolvendis, vel absolutis imponuntur.

Quod primum ad eos attinet, qui potestatem habent absolvendi á censuris, generaliter statui potest, eos, qui possunt censuras ferre, posse etiam á censuris absolvere, non tamen é converso omnes, qui nequeunt ferre censuras, absolvere non posse. Item generaliter verum est, quoscumque Sacerdotes facultatem habere absolvendi á quibuscumque censuris, cum censura notatus in extremo mortis periculo est constitutus, argumento cap. 25. de apellation., cap. 11. §. 1. de offic. jud. ord., Concilio Tridentino sess. 14. de poenitentia, cap. 7. Immo etiam, ubi deesset copia Sacerdotis, et quis censura notatus moreretur facti poenitens, eoque animo, quo paratus esset ad satisfaciendum Ecclesiae, absolutus coram Deo decederet, utut apud Ecclesiam adhuc tanquam censurae obnoxius haberetur, cap. 28. de sent. excomm. Praeterea generaliter dici potest, eum, qui potestate absolvendi destitutus nihilominus absolvit, nihil penitus agere, cap. 11. de privileg., quin obstet, quod ibidem legitur, absolutos reduci deberé in censuram; etenim reductio illa non in jure consis-

sit, sed in facto; quasi dictum fuerit, eos in eadem censura permanere debere, á qua cum se revocatos crediderint, tanquam solutus se gessérunt. Ut vero proprius ad rem accedamus, dixero, non omnes posse á censuris absolvere. Nimirum distinguendum imprimis est inter censuras latas ab homine, et censuras latas ab jure. Si latae ab homine proponantur, is tantum, qui eas tulit, non inferior, ne in interno quidem foro, ab ipsis absolvet, cap. 11. de privil., eoque defuncto ad successorem in dignitate absolutio pertinebit, cap. 11. §. 1. de offic. judic. ordinar., ex quo deducitur, etiam Capitulum Sede vacante esse notatos ab Episcopo absoluturum, cap. un. de major., et obed. in 6. Quod si de superiore agatur, distinguendum est inter Episcopum absoluturum eos, qui notati sunt ab inferiore Praelato in dioecesi Episcopi constituto, et inter Metropolitanum, seu alium Episcopi superiorem, qui absoluturus est notatum ab Episcopo. Si de Episcopo agitur, nullu dubitatio est, quin absolvere indiscriminatim possit notatum á Praelato inferiore constituto in dioecesi; neque enim egreditur tunc Episcopus Ordinarii qualitatem, dummodo Praelatum inferiorem certiorem reddat, et curet, ut absolutus inferiori Praelato satisfaciat, cap. 3. de offic. jud. ordin. Si agatur de Metropolitano, vel alio quocumque Episcopi superiore, is tum demum absolvere poterit á censura inflicta ab Episcopo, cum causa per appellationem, aut querela ad suum tribunal deducta fuerit, cap. 8. 9. de offic. ordin., cap. 1. eod. tit. in 6., cap. 40. 48. de sent. excommunic., cap. 1., et 7. §. 1. eod. titul. in 6., cap. 3. vers. *Sententias* de appellation. in 6., quamquam olim id fieri in Concilio Provinciali soleret, can. 2. 4. 5. 30. 34. caus. 11. quaest. 3., quo tamen casu Metropolitanus debet concessae á se absolutionis conscium Episcopum reddere, dicto cap. 3. de offic. jud. ordin. Nihil autem prohibet, quominus etiam pendente appellatione Episcopus valeat absolvere, cap. 8. de offic. jud. ordin., cap. 10. de appel. in 6., immo Metropolitanus, aut alius superior tenetur appellantem ad Episcopum remittere absolvendum, quo casu juste fuisset censura notatus, cap. 40. in fine de sentent. excomm., cap. 7. eod. tit. in 6. Quod si censura notatus apud superiorem conqueratur in causa apellationis irritam fuisse censuram ab Ordinario latam, tunc erit etiam sine absolutione audiendus, ne alias contingat, probata nullitate absolutionem vacuam reddi, nisi eligat Metropolitanus absolvere ad cautelam, quae absolutio semper concedi solet, ubi quis appellatione proposita de injustitia censurae conqueritur, dicto cap. 40., et dicto cap. 7., cap. 36. de offic. judic. deleg.

Caeterum non obstante appellatione, apud Superiorem introducta, atque absolutione ab eodem Superiore concessa, poterit adhuc Episcopus iterum censuram inferre, si reus in crimine pervicax perseveret, cap. 6. de offic. judic. ordinar. Quae de Episcopis, et de Praelatis superioribus dicta sunt, facile etiam accommodantur Sedis Apostolicae delegatis. Etenim si delegatus censuram intulerit, ad eum tantum absolutio spectat, vel ad delegantem, aut ad successorem in eadem delegatione, cap. 11. §. 1. de offic. jud. ordin., cap. 26. de offic. jud. deleg., ex quo liquet, intra annum tantummodo hanc absolvendi facultatem in delegato perdurare. Item delegatus potest absolvere à censura, de qua quaestio est apud eum, vel quae impediret certam personam, ne delegatus in causa procederet, cap. 21. §. *Sexta* de offic. jud. deleg. Immo et delegatus nunquam denegare poterit absolutionem, quae petatur ad cautelam, nisi adversarius opponat, aliquem esse censura notatum ob crimen manifestum, et probet intra terminum competentem, dicto cap. 21., id est, intra octo dies, cap. 2., et 7. de sent excomm. in 6., quamquam hodie obtinuerit, ut indiscriminatim absolutio ad cautelam concedatur, dummodo cautiones de satisfaciendo praestentur. Haec vera sunt, si causa censurae in judicium delegationis veniat: nam si forte quis censura notatus fuerit ob aliam causam, quae apud delegatum non fuerit instituta, censura notatus ad suum Ordinarium erit remittendus, dicto cap. 21. de offic. judic. deleg. Porro illud quoque in hac re verissimum est, eos omnes, qui ordinario jure absolvere possunt, posse alteri absolvendi facultatem mandare, argumento cap. 4. de offic. legati; est enim haec potestas jurisdictionis, qua suapte natura alteri committi valet.

Quod si agatur de censura inflicta ex juris potestate, quam latae sententiae appellant, multum interest, an sit censura improprie dicta, quae scilicet ad determinatum tempus illata sit, et vices habeat poenitentiae, vel poenae, an censura proprie sit, et in tempus indefinitum concepta. Si de censura impropria agatur, is tantum delere censuram poterit, qui valet ab jure dispensare, quandoquidem censurae illius solutio, dispensatio potius legis est, quam vera absolutio. Si de censura proprie dicta sermo sit, multum iterum interest, aut sententia declaratoria fuerit ab judice pronuntiata, an minus. Si sententia jam pronuntiata fuerit, ad eum absolutio pertinet, qui sententiae declarationem pronuntiavit, nisi specialis obsit reservatio gratia Praelati superioris; idem enim observatur in proposito, quod viget, ubi censura ab judice ipso lata fuisset, qua

judex sententia sua alterius cujuscunque jurisdictionem censuram publicando, sive palam denuntiando praevenerit. Quod si nulla facta est denuntiatio, quod ut plurimum in occultis criminibus evenit, ego puto unumquemque Sacerdotem, qui sit facultate praeditus absolvendi á peccatis, posse etiam á censuris absolvere, nisi obsit specialis reservatio. Revera praeterquamquod id demonstrat quotidiana Ecclesiae praxis, qua constat, Sacerdotes, antequam absolvant á peccatis, absolvere solere ab omnibus censuris, perspicuum deducitur argumentum ex capitulo 29. de sentent. excomm., ex quo discimus, conditorem canonis eo ipso concessisse videri aliis relaxandi facultatem, statim ac eam sibi specialiter non reservavit. Sentio quidem, multa objici posse. Primum est, censuras ad forum externum pertinere, quum non nisi ab eo indicantur, qui externi fori jurisdictione fruitur; quomodo ergo quispiam dicet, ab iis absolvet, qui tantum nactus sit fori interni jurisdictionem? Observet tamen, rogo illum, censuras per se quidem ad forum externum spectare, non ita vero, ut forum internum minime afficiant; siquidem statim, ac quis censura notatur, in foro etiam interno impedimentum contrahit, ne jura ecclesiastica valeat exercere. Plane inanis pene foret Sacerdotum jurisdictio in foro interno, si non possent ipsi impedimenta evellere, quae in foro interno objiciuntur, juxta generalem regulam in utroque jure receptam, quae postulat, ut concessa jurisdictione ad aliquem actum, ea etiam concessa intelligantur, sine quibus frustra explicaretur, cap. 20. vers. *Explorati* de offic., et potest. jud. deleg. Ex quo ego concludo, tum demum non licere Confessario á censura absolvere, cum tantum á censura vellet, non á peccatis absolvere, quasi tunc meram externam, non internam jurisdictionem exerceret. Instabit, inquiens: qui in foro interno jurisdictionem habet, censuras inferre nequit: ergo nec poterit easdem auferre. Verum ut omittam, hac in re potissimum inspici facultatem ab jure factam, quo in genere non licet á non facta potestate ad aliam factae potestatis speciem argumentari, dicto cap. 29. de sentent. excomm., si bene ea, quae modo tradidi, considerentur, nihil negotii istud argumentum facesset. Nimirum cum Sacerdos, qui foro interno praesidet, non directo vi suae potestatis á censuris absolvat, sed veluti per consequentiam, ut viam sibi paret ad absolutionem á peccatis, frustra á potestate inferendi censuras ad potestatem absolvendi similitudo deducitur. Et quoniam á simili pugnatur, non deest par probabile argumentum. Siquidem certum est, censuras latas ab eo, qui in foro tan-

tum externo jurisdictionem habet, qualis esset Vicarius generalis non Sacerdos, aut Abbas eo privilegio gaudens, etiam obligare in foro interno. Et cur non poterit é converso solvi etiam respectu externi fori, qui solvitur in interno? Nemo adhuc in medium proferat vulgatissimum adagium, quo fertur, in dissolvendis spiritualibus juribus praestantiorem, quam in construendis, potestatem requiri, cap. 2 de translat. Episc.: etenim statim repono, absolutionem non tam esse dissolutionem jurium, quam jurium censura dissolutorum restitutionem: alias autem verum, ac solidum est juris principium, facilem admodum esse uniuscujusque rei ad sua principia regressum. Nonnullis gravior videbitur difficultas, si interroget, quid juris erit, si in foro poenitentiali á censura absolutus, deinde in foro externo denuntietur? Ego contra interrogarem, quid agendum foret absoluto á censura Pontifici Maximo reservata in Poenitentiaria Romana, seu quod idem est, in foro interno, si in foro externo conveniretur? Et cum respondebunt, in foro externo sese gerere debere tanquam censura notatum, licet deleta fuerit in animo censurae nota, tum et similem á me responsionem accipient. Videlicet in foro externo humano more se gerit Ecclesia, et eum non habet pro absoluto, nisi de cujus absolutione constat. Non constat autem de absolutione in foro Sacramentali, utpote privata, atque omnino secreta; ac propterea nil mirum, si qui censura purgatus est, adhuc tanquam censura notatus exterius habeatur, donec et in foro externo fuerit absolutus. Nondum tamen confecta res est, nisi et cum alio adversarium genere disputetur. Sunt enim, qui mecum sentiunt, si de excommunicatione minore, si de suspensione, si de interdicto sit sermo, attamen putante, excommunicationis majoris absolutionem semper esse Episcopis reservatam. Ajunt ipsi, formam absolutionum in Ritualibus praestitutam Confessariis ad majorem excommunicationem non referri: Addunt, in dicto cap. 29. de sent. excomm., non majoris, sed minoris excommunicationis fieri mentionem. Postremo proferunt tamquam suae opinionis achillem extravagantem 1. de privileg. int. comm. Ego vero non video imprimis, quomodo formulam Confessariis propositam generaliter de excommunicatione conceptam, velint, ad unam minorem excommunicationem contrahere, quando certa est juris regula, quae docet, nomine excommunicationis absolute prolato, non tantum minorem, sed etiam majorem venire, cap. 59. de sent. excomm., ubi si cum excommunicatio indicitur, tum censetur indicta major, potiore jure cum excommunicatio deletur, tum

censenda erit etiam deleta major, ab eo, qui debet juxta juris regulas leniorem capere in absolvendo, quam in damnando interpretationem. Deinde quod spectat ad dictum capitulum 29., quamvis Innocentius III. de minore excommunicatione interrogatus deprehendatur, generalem tamen rationem subjecit, quae majori etiam excommunicationi accommodatur. Miror autem, adversarios ita stricte interpretari Innocentii rescriptum, ut illud contrahant intra propositam speciem, et statim non inficiari, idem obtinere in suspensione, et interdicto, licet ibidem et de suspensione, et de interdicto altum sit silentium. Quod si ab excommunicatione minore ad interdictum; suspensionem argumentum ducere ipsi non dubitant, quid, amabo, prohibebit, quominus ad excommunicationem majorem idem argumentum ducamus, quando excommunicatio et minor, et major sub eodem censurae genere continentur, quod de interdicto, et de suspensione dici nequit? Denique quod spectat ad extravag. 1. de privileg., ita singularis est, seu tantum afficit religiosos quosdam viros, qui sub Apostolicorum tunc obtentorum privilegiorum specie excommunicato sub Episcopis absolvebant, Episcopis eisdem ignorantibus, aut invitis: declaravit autem Benedictus XI., nunquam eam fuisse Sedis Apostolicae sententiam in iis privilegiis concedendis. Addere possum, agi ibidem de absolutione à censuris sententiam Episcoporum indictis, sive ex juris praescripto, prout res incideret; aut si forte velis intelligere etiam excommunicationem juris et latae sententiae, nihil prohibet, quominus interpretemur de ea, quae solemnis jam reddita fuerit per publicam Episcopi denuntiationem, cujus propterea absolutionem, nuper ajebam Episcopo denuntianti, tanquam illi, qui in causa praevenerit, reservari. Caeterum laudatae extravaganti Benedicti IX. modus quidam adjectus est ex constitutione Clementis V., qui Benedicto successit, ut Clement. 2. de sepulturis, ex qua major vis accessit privilegiis quorumdam Regularium, quae à Benedicto coercita fuerant.

Haec vera sunt, nisi censurae absolutio fuerit specialiter reservata, siquidem reservatio dicitur inferioris potestatem, intra certos limites coercere, cap. 13. de vita, et hon. Cleric., cap. 29. de sentent. excomm. Finis reservationis triplex esse solet, primus scilicet, ut canonum disciplina magis in toto collocetur, cap. 29. de praebend.; alter, ut certis Episcopalibus, eisve majoribus Sedibus honor servetur, dicto cap. 29. de praebend.; postremus ut facilius populus corrigatur, extravag. 3. de poenit., et remiss. int. comm., Concilio Tridentino sess. 14. cap. 7. Obser-

vandum est hac in re, omnem reservationem, generaliter cessare in mortis articulo, dicto cap. 6. in Concilio Tridentino; item natura sua cessare reservationem ubi censura cessaverit, cap. 3. de immunit. in 6., quamquam possit adhuc consistere censura, cessante reservatione. Ut paucis dicam, cessat quoque reservatio iis omnibus modis, quibus cessat indictio censurae, sive ex lege, sive ex praecepto, sive per sententiam facta, can. 42. caus. 15. quaest. 1. Causa autem reservationis debet esse gravissima; sed gravior illa, quae occasionem praebere potest ferendae censurae propterea quod reservatio censuram adhuc reddat asperiorem. Quoad potestatem reservandi attinet, verum est imprimis, eam inesse penes unumquemque, qui possit censuras inferre, cap. 29. de sentent. excomm. Conciliis Tridentino sess. 14. cap. 7. Quamobrem cum aut ab homine, aut ab jure censurae ferantur, et ab homine, et ab jure fieri posse reservationes intelligimus, quin habeatur ratio, an censura sit latae, an ferendae sententiae, cap. 8. de tempor. ordin. Nomine juris non solum venit jus commune, sed etiam particulares constitutiones aut in Synodis, aut extra Synodum editae. In jure communi nulla adparet reservatio, nisi edita aut á Concilio, aut á Pontifice Maximo, quamquam constet de facultate reservandi, qua Episcopi gaudent, dicto cap. 29. de sent. excomm., dicto cap. 7. Tridentino. Insuper non repugnat, etiam sola consuetudine reservationem induci, uti liquet ex extrav. 1. vers. *Incendiarios* de privileg., cap. 8. de sent. excomm. in 2. Collectione verbo *Consueverunt*; habet enim vim legis legitima consuetudo, uti nemo ignorat, praesertim in definiendis ministrorum ecclesiasticorum potestatibus, quae non ordinis sunt, sed jurisdictionis.

Fit reservatio ita, ut absolutio censurae petenda sit vel tantum á Pontifice Maximo, vel á Patriarchis, vel ab Episcopis, vel ab aliis Praelatis seu saecularibus, seu regularibus quasi Episcopali jurisdictione gaudentibus, minime ab inferioribus. Qua in specie aliquot sunt adnotanda absolventium Praelatorum discrimina. Primum est, in iis, quae sunt reservata Episcopis, aut Praelatis Episcopali jurisdictione praeditis, etiam Pontificem Maximum posse absolvere, non é converso. Alterum est, multos esse casus, in quibus Episcopi tantum absolvere possunt á censuris Papae reservatis in foro interno, reservata absolutione in foro externo Pontifici Maximo, quod contingit, ubi gravia impedimenta sunt, ne quis ad Romanum Pontificem accedere possit, cap. 11. 29. in fine, cap. 58. de sent. excomm., cap. 3. eod. tit. in 2. Collectione. Tertium est, Pontificem Maxi-

mum non solum per se, sed etiam per legatos, delegatosve absolvere posse; quod adeo verum est, ut etiam si legatus habeat generale mandatum, in eo tamen contineatur potestas absolvendi á censuris eidem Pontifici reservatis, dummodo tales censurae sint, quarum absolutionem Pontifex mandare consueverit, cap. 4. de offic. legati, cap. 13. de sent. excomm. At si quandoque Episcopo concedatur absolutio, non est perpetuum ut Episcopus possit eam facultatem alteri mandare, unde receptum est, ut in crimine haereseos possit Episcopus per se tantum absolvere, Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. cap. 6. Quartum est, minus juris habere Presbyteros in censuris reservatis, quam Episcopos in reservatis superiori; nam Praesbyteri tantum absolvere possunt in mortis articulo, uti superius traditum est; Episcopi, quandocumque gravis urgeat necessitas. Postremum est, quibus in casibus inferior absolvere potest á reservatis, regulariter exigendum esse ab absoluto, ut cum fieri poterit, se sistat coram eo, cui reservatio facta fuisset, ut apud eum satisfaciat, cap. 11. 29. in fine, et cap. 58. de sent. excomm.

Jam vero enumeremus censuras illas, quarum absolutio est Pontifici Maximo reservata. Contentus ero hoc in loco frequentiores recensere, et quae aut in jure communi, aut in Concilio Tridentino constitutae fuerunt. Reservatae Pontifici Maximo aut excommunicationes sunt, aut suspensiones; utraque autem vel ferendae sunt, vel latae sententiae. Non memoro reservationes singulares, quae ex speciali praecepto Papae certis in causis fiunt; hae enim, utut in corpore canonum contineantur, jus commune non faciunt. Harum exempla sunt in can. 52. caus. 16. quaest. 1., et in extrav. 5, de praebend. int. comm. Prima est, quae adversus incendiarios infligitur; siquidem tum demum reservatur absolutio, cum incendiarii fuerint Episcopali sententia denuntiati, cap. 19. de sent. excomm. Altera erat, quae indicta fuit in eos, qui falsas Apostolicae Sedis literas habuerint, nisi intra viginti dies resignavissent, aut destruxissent, uti legitur in cap. 4. in fine de crimine falsi. Sed hodie post editas recentiores Pontificum constitutiones, haec excommunicatio est latae sententiae. Frequentius adparent reservatae excommunicationes, ubi istae ipso jure infliguntur. Extat in codice Gratiani reservatio in ea specie, qua quis in Clericum, aut Monachum violentas manus intulerit, can. 29. caus. 17. quaest. 4. Apud Gregorium IX. extat reservatio excommunicationis indictae in Clericos, qui scienter, et sponte participaverint excommunicatis á Sede Apostolica, atque istos in officiis re-

ceperint, cap. 18. de sent. excomm., item reservatio excommunicationis, qua notantur, qui sacras aedes infringunt, ac spoliant, cap. 22. eod. tit. Apud Bonifacium VIII. adparent reservationes, tum in cap. 17. de elect. in 6. adversus eos, qui in electione Romanarum dignitatum, inscio Pontifice Maximo, se ingerunt; tum in cap. 3. de immun. in 6. adversus eos, qui á personis, et rebus ecclesiasticis certas exigunt pensitationes, cui tamen decreto certus modus adjectus est in Clem. un. de immunit., et extrav. un. eod. tit. int. comm., item adparent in cap. 11. de sent. excomm. in 6. adversus eos, qui Praelatos Ecclesiae impedierint, ne censurarum ferendarum potestate utantur. In Clementinis reservatur excommunicatio lata adversus eos, qui negligentes fuerint in puniendis haereticis, si sint Episcopis inferiores, Clement. 1. §. *Verum* de haeret., excommunicatio lata adversus regulares, qui certa Sacramenta Parochis reservata ministraverint, Clement. 1. de privileg., excommunicatio lata adversus eos, qui induxerint aliquem ad vovendum, jurandum, vel promittendum, ut sepulturam in eorumdem Ecclesiis eligant, vel electam non immutent, Clem. 3. in fine de poenis, et excommunicatio lata adversus eos, qui prohibent, ne censura rite inflicta observetur, Clem. 2. de sent. excomm. In extravagantibus communibus adparet reservatio in certa processus judicialis specie, uti legitur in extrav. 1. de tregua, et pace vers. *Et si forsan*, item in specie extrav. 1. de sepultur. adversus eos, qui mortuorum cadavera extumulant; in specie extrav. 1., et 2. de regular. adversus mendicantes ad religionem non mendicantium transeuntes, et adversus regulares quoscumque, qui non obtenta venia ultra mare perrexerint; in specie extrav. 2. de reliq., et ven. Sanct. adversus eos, qui detestati fuerint venerantes B. Mariam sine labe conceptam, in specie extrav. 1., et 2. de simonia adversus quoscumque simoniacos; in specie extrav. 1. de Judaeis adversus eos, qui infideles militaribus instrumentis, aut subsidiis contra Christianos juvaverint; in specie extrav. 3. de privilegiis adversus Praelatos, qui puniunt subditos suos, quod Romam confugiant; in specie extrav. 1. de sent. excomm. adversus eos, qui aliquid dederint, vel promiserint gratia obtinendi rescripti á Sede Apostolica. Multae aliae reservationes extant in extrav. 3., et 5. de poenit., et remission. In Concilio Tridentino nullae extant hujus generis reservationes. Tantum notari potest, duas excommunicationes in ea Synodo latas, scilicet in causa violationis clausurae Monialium, sess. 25. de Regular. cap. 5., et in causa monomachiae, sive duelli, sess. 25.

de Ref. cap. 19., fuisse deinde recentioribus Pontificum constitutionibus Sedi Apostolicae reservatas, quamquam Pontificiae istae constitutiones non sint ubique receptae. Vix ego reperio in corpore juris suspensiones ferendae sententiae Pontifici Maximo reservatas. Adparet quidem reservatio quaedam in cap. 8., et 13. de temp. ordin., item in cap. 33. in fine de testibus. Verum forte ibidem agitur de suspensionibus illatis ex singulari praecepto, et certis incidentibus factis accommodatis, quae jus commune minime constituunt. Quaedam tantum extant suspensiones inflictae ipso jure, quae Pontifici Maximo reservantur, quemadmodum dum in specie capituli 45. de simonia, ubi quis ita ordinatur, ut promittat, se adversus ordinantem nullam molestiam illaturum, aut in specie Collegiorum, vel Capitulorum suspensionem ipso jure incurrentium, cum simoniam admiserint, extrav. 1. de simonia, aut in specie extrav. I. de elect. adversus eos, qui Praelatos recipiunt sine literis Apostolicae Sedis, aut denique in specie capituli 1. de tempor. ordin. in 6., de ordinatis é remotis partibus venientibus. Non adjicio reservationes alias quae in Pontificiis recentioribus constitutionibus continentur; siquidem non ubique eas receptas fuisse constat, multas etiam contraria consuetudine quibusdam in locis abrogatis.

Gratia Patriarcharum nullam aliam in jure faciam reservationem invenio, quam eam, quae adparet in cap. 29. de praebendis, nimirum in specie Episcoporum, qui suspensi fuerint á Provinciali Concilio á collatione beneficiorum, propterea quod ab ecclesiasticis regulis in conferendis beneficiis deflexissent. Est autem ea suspensio ferendae sententiae. Gratia Episcoporum certum generaliter est, censuras omnes, quae eorum sententia inferuntur, reservatas ipsis esse, uti suo loco dictum est: At si agatur de censuris latae sententiae, nulla adparet reservatio in codice Gratiani: in collectione Gregorii IX. reservationes adparent in cap. 9. de vita, et honest. Cleric., cap. 11. 13. 17., et 33. de sent. excomm., de iis scilicet, qui injuriam in Clericos intulerunt, et quibus certis in casibus venia conceditur, ne ad Sedem Apostolicam confugere teneantur; item in cap. 19., et 22. de sent. excomm. de incendiariis, et expilatoribus Ecclesiarum, quousque non sunt publice denuntiati. In recentioribus collectionibus nullae reservationes adparent. Quod enim nonnulli tradiderunt ex extravagante 1. de privileg. int. comm., generaliter excommunicationis majoris absolutionem Episcopis reservari, jam superius confectum est, cum illa constitutio singularis sit, et pertineat potius

ad privilegia religiosis quibusdam viris concessa intra certos fines coercenda, quam ad inducendam generalem reservationem. In Concilio Tridentino sess. 24. cap. 6. de Ref., non tam in vim reservationis, quam in vim indulgentiae singularis cautum est, ut Episcopi á suspensionibus, et irregularitatibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quae oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum dispensare, et in quibuscumque casibus occultis, licet Sedis Apostolicae reservatis, etiam in crimine haereseos, delinquentes quoscumque sibi subditos in Dioecesi sua in foro conscientiae absolvere possint. Nomine *occultorum* casuum, seu censurarum ex *occulto* delicto provenientium intelligi debent, quae occulta sunt jure, licet forte facto sint publica. Si enim publicus quidam rumor emergat, et crimen palam sit notum, nihilominus occultum dicendum erit, sive quod in hac specie vulgus facile errori subjaceat, et multa nota dicantur ex fama publica, quae talia non sunt, sive quod haec distinctio notorum, et occultorum non primum invaluit in Tridentino Concilio, sed olim jam certis in criminibus recepta erat, et hanc habebat interpretationem. Sic ex. gr. habemus ex cap. 19., et 22., crimen expilationis Ecclesiarum, et incendii esse reservatum Episcopis post publicam factam denuntiationem. Constituerunt nonnulli in interpretatione Tridentini decreti, et tradiderunt, facultatem Episcopis ibi concessam pertinere tantum ad censuras, notasque universas ante Tridentinum Concilium reservatas, minime vero ad reservationes, quae factae post Concilium deprehenduntur. Si res haec ad mera juris principia referenda esset, forte in contrariam opinionem abeundum, exceptis tantum iis casibus, quibus expresse in recentibus constitutionibus facultati in Tridentino factae derogaretur, sive quod receptum fere sit, nunquam derogatur censeri Tridentinis decretis, nisi expressa sanctione, sive quod jus Tridentinum tanquam jus commune consideretur, ex quo interpretationem accipere solent singulares quaecumque constitutiones. Verum praevaluit apud Pragmaticos ea opinio ex Tribunalium definitionibus derivata, hinc hodie ubi istae definitiones receptae sunt, non licebit Episcopo simoniacos etiam occultos idoneos ad obtinenda in posterum beneficia reddere; haereticos, et clausurae monasticae violatores utut occultos absolvere. Porro quibus in casibus potest Episcopus absolvere, poterit quoque facultatem absolvendi aliis mandare, non tamen sufficiet ad eum finem generale mandatum, quo constitui solent Vicarii generales, cap. 2. de offic. Vicarii in 6., imo ubi

adhuc obtinet disciplina Concilii Tridentini in dicto cap. 6., si agatur de absolvendo occulto haeretico, ita Episcopo ea absolutio reservatur, ut ab Episcopo eodem nequeat alteri demandari.

Gratia Praelatorum aut saecularium dioecesim separatam habentium, aut regularium habentium jurisdictionem quasi Episcopalem, nulla alia singularis reservatio adparet, quam in specie capituli 2. 13., et 33. de sent. excomm., de Clericis, vel Monachis, qui invicem se laedant. Nunquam autem Praelatis istis competit ea facultas, quae Episcopis concessa fuit ex singulari Tridentini decreto in dicto cap. 6. sess. 24., ob singularia decreti verba de Episcopis concepta, quorum sane peculiaris ratio habita est. Caeterum cum de Praelatis hujus generis agitur, opus semper erit, ubi quaestio emergat, ad singularia eorum jura, ac privilegia respicere, neque enim omnes pari gaudere solent jurisdictione, ac potestate, Clementina 1. de privilegiis.

Succedit secunda observatio, quae eos spectat, qui absolvi possunt. Quicumque viventes sunt, ab omni censurarum specie absolvuntur. Non ita qui jam ab hac vita decesserunt. Absolvuntur quidem isti ab excommunicatione majore, et ab interdicto; frustra tamen absolutio concederetur aut ab excommunicatione minore, aut à suspensione, eodem modo, quo quis post mortem adhuc declarari potest aut interdictus, aut excommunicatione majore innodatus, nunquam suspendi, aut minore excommunicatione notari, quandoquidem aut suspensionis, aut minoris excommunicationis nulli sunt post mortem effectus. Quando vero in vita functos proprie non exercetur ecclesiastica jurisdictio, absolutio, quae fit post mortem, non vera, ac propria absolutio est, sed tantum declaratio, qua proponitur, aliquem decessisse coram Deo absolutum, proindeque in communionem restituitur, can. 1. 2. 3. 4. caus. 24. quaest. 2, cap. 28. de sent. excomm. Pertinet autem haec absolvendi facultas ad eum Praelatum, qui potuisset viventem absolvere, adeo ut in iis, quae adhuc observari recte valeant, eodem modo absolutio indulgenda sit, ac si vivens absolveretur, et quibus in casibus satisfactio sit injungenda, haeredi sub censurae communicatione injungatur, cap. 5. de raptor., cap. 14. de sepultur., cap. 28. de sent. excomm., cap. 4. eod. tit. in 4. Collectione. Regula quoque est, qua traditur, neminem posse à censura semetipsum absolvere, quamquam qui potestate generali absolvendi potitur, alteri mandare valeat, ut ipse absolvatur, eodem modo, qui observatur in absolutione à peccatis, cap. ult., de poenit., et remiss. Item exemplo ab-

solutionis á peccatis, unusquisque á censuris absolvi potest, ubicumque reperiatur, dummodo censurae non sint reservatae. Nihil autem interest, an notatus censura per se, an per procuratorem, vel verbis, vel scripto absolutionem obtineat, can. 8. caus. 2. quaest. 5. Illud erit necessario observandum, ut nemo admittatur ad absolutionem, nisi primum eum vere poeniteat culpae, propter quam censura fuit obstrictus, can. 108. caus. 11. quaest. 3., utut aliorum criminum, quae censurae causam non dederunt, minime doleat, cap. 23. de verb. signif. Quod si tantum exteriora poenitentiae signa ediderit, nihilominus in conspectu Ecclesiae absolutionem á censura obtinuisse videbitur eatenus, quatenus in externo foro ad jura communionis restituatur.

Quod attinet ad species censurarum, quae indigent absolutione, observandum est primo, non semper opus esse absolutione á censuris universis, sed concedi posse eam tantum ab aliquibus, veluti cum quis accedit ad Sacramentum poenitentiae, in quo potest quis absolvi ab excommunicatione majore, quin absolvatur á certis suspensionibus, quae privant aliis bonis, non perceptione Sacramentorum. Hinc absolutio á censuris modo generalis est á censuris omnibus, modo particularis, et ab una tantum, cap. 37. de sentent. excomm., neque enim eadem est censurarum conditio, quae criminum, quorum absolutionem non nisi generalem Ecclesia impertitur, cum gratia Dei, qua delentur crimina, individua sit, sejungi autem possint jura Ecclesiae, ita ut aliqua concedantur, alia denegentur. Immo et potest quis absolvi á censuris, quin absolvatur á peccatis, cap. 23. de verbor. signif. Caeterum subreptitia esset absolutio particularis ab una censura tantum, si quis silentio praeteriret, se alia censura esse innodatum, cap. 42. de sent. excommun., in dicto cap. 20. de rescriptis. Observandum est secundo, esse aliquas censuras, quarum absolutio necessaria dicitur, alias, quarum absolutio tantum conceditur ad cautelam. Necessaria absolutio petitur, ubi certa, et non irrita est censurae nota, etiam si forte injusta proponatur, aut ubi quis putat se censura esse notatum, quamquam erret, nisi errorem deposuerit, argumento capituli 35. de simonia. Absolutio ad cautelam jam videtur adhibita fuisse sub Alexandro III., cap. 16. de appellat., juncto cap. 40. de sent. excommun. Sed formula illa *ad cautelam* primum usurpata videtur apud Clementem III. in cap. 15. de sentent. excomm. Certa sane res est, petendam esse absolutionem saltem ad cautelam, quotiescumque quis in dubio versatur, an censuram incurrerit, quam

quam enim in dubio juris credendum sit, nullam esse censuram, in dubio tamen facti petenda absolutio, propterea quod in facto, et in absolutione, quid tutius est, spectatur, cap. 5. de Cleric. excomm., dicto cap 15., et cap. 52. de sentent. excomm. Juxta morem Romanum etiam obtinuit, ut ubicumque vel levis dubitatio esse potest, absolutio ad cautelam facile indulgeatur majoris securitatis causa, etiam si censura iniusta irrita videatur, cap. 16. de appellation., aut valida quidem putetur, sed ex inani fundamento, cap. 40. de sent. excommunn. cap. 6. eod. tit. in 6. Tantum prohibetur absolutio ad cautelam, cum injuria, ob quam quis est censura notatus, est manifesta, cap. vers. *Porro* de sentent. excomm. in 6. Immo et jam diuturno usu obtinuit, ut quicumque accedit ad poenitentiae Sacramentum, absolvatur censuris á Sacerdote; item ut quicumque rescriptum, beneficium, vel privilegium impetret á Sede Apostolica, similem obtineat absolutionem, utut censurae minime conscius sibi sit, quae sane non nisi absolutiones ad cautelam appellari possunt.

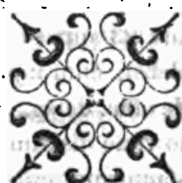
Quod spectat ad formas absolvendi, sunt qui putant, aliquando sufficere tacitam quamdam absolutionem, quin expressa requiratur. Id quidem ego reciperem in ea specie censurae impropriae, ex qua ex. gr. alicui vetitum fuisset á suo Praelato, ne sacra mysteria obiret, donec Praelato visum fuerit, siquidem quamquam haec suspensio videatur, cum tamen non conferatur in emendationem suspensi, sed potius in voluntatem Praelati, praeceptum quoddam potius est, quam censura, ideoque Praelato etiam tacite permittente Clericum sacra ministeria obire, in irritum ea suspensio etiam sine absolutione evanescet, cap. 2. de Cl r. non ordin. minisir. Concilio Tridentino sses. 7. cap. 10., sess. 14. cap. 2., sess. 23. cap. 8. de Reform., et sess. 24. cap. 1. de Reform. matrim. Verum, generaliter, ubi de propria censura agitur, tacite nunquam quis absolutus consebitur. Gravissimum hujus rei argumentum deducitur ex cap. 41. de sent. excomm., et ex Clement. ult. eod. tit., ubi dicitur, censura notatum, non censeri absolutum ex eo, quod communionem habuerit cum Pontifice Maximo, et ab isto cum honore exceptus fuerit, nisi constet de absolutione. Id adeo verum est, ut etiam si quis absolutus fuerit apud Deum, quod poenitentiae, et obedientiae signa erga Ecclesiam ostenderit, et ante obtentam absolutionem obierit, adhuc censura teneatur, non quidem in interno, sed in externo foro, sitque propterea per Ecclesiam absolvendus, can. 1. 2. 3. 4. caus. 24. quaest. 2., cap. 28., de sent. excomm. Itaque debet absolutio fieri juxta formam Ecclesiae, cap. 15.

et 28. de sent. excommun. Quamquam enim, jure communi certa praestituta verba non sint, quibus generaliter uti debeant, quicumque absoluturi sint censura notatos, argumento cap. 15. de verb. signif., certi tamen ritus, aut in vetustis canonibus, aut in recentioribus Pontificalibus, ac Manualibus sunt designati, ex quibus de absolutione constet, dicto cap. 41. de sent. excommun. Olim recepta erat formula deprecatoria, uti liquet ex can. 108. caus. 11. quaest 3., ex Reginone libr. 2. de ecclesiast. discipl, cap. 4., et 14., ex Burchardo libr. 2. cap. 8., quod usque ad decimum tertium saeculum viguisse probari posset, ex capit. 28. de sent. excommun. Sed recentiore aetate adhiberi coepit formula indicativa. Duplex autem est absolutio, solemnis, et minus solemnis. Olim solemnis erat formula tantum recepta in excommunicatione, cujus absolutio fiebat ab Episcopo intervenientibus duodecim Presbyteris, recitatione facta septem Psalmorum poenitentialium, et virga percusso excommunicato; erat enim ista species reconciliationis publicae, quae si erga eos solemnis erat, et Episcopo reservata, qui publicam poenitentiam exegerant, potiore jure reservabatur Episcopis, quoties de excommunicatis ageretur, can. 52. dist. 50., can. 108. caus. 11. quaest. 3., can. 4. de Poenit. dist. 5. Quaenam hodie observentur, constant ex Pontificali Romano sub titulo *Ordo excommunicandi, et absolvendi*. Minus solemnis simplicibus verbis exprimitur, quibus aliquem absolvi á censuris significetur. Porro ut indicetur, quandonam alterutra absolutio concedi soleat, observandum imprimis est, an absolutio partialis sit, an totalis. Ubi est absolutio partialis ad certum tantum effectum concessa, puta cum conceditur á Summo Pontifice, ut quis obtineat beneficium, rescriptum, privilegium, aut cum ab alio Praelato conceditur, ut quisquam possit in judicio persequi jus suum, vel ut quisquam eligere, vel praesentare valeat, vel ad securitatem conscientiae, aut cum conceditur á Sacerdote ad finem obtinendae absolutionis á peccatis, minus solemnis adhibetur absolvendi formula. At si totalis absolutio est, iterum distinguendum erit, an absolutio concedatur in externo, an in interno foro, veluti cum quis est palam denuntiatus, opus erit absolutione solemni, ita ut in excommunicatione adhibeatur formula superius memorata; in caeteris autem censuris, etiam in scriptis absolutio concedatur, ut palam possit de ea constare, can. 9. caus. 2. quaest. 1., cap. 41. de sentent. excomm. Si in foro interno indulgeatur, tres memorantur casus. Primus est, cum quis á Sacerdote absolvitur eodem tempore, quo absol[illegible]

est á peccatis. Alter est, cum quis est constitutus in mortis articulo. In his duobus casibus minus solemnis absolutio conceditur. Postremus casus est, cum quis absolvitur á censuris occultis ab Episcopo, juxta facultatem factam Episcopis in Tridentino Concilio sess. 24. cap. 6. de Reform., tum vero licet privatim facienda absolutio sit, adhibenda tamen est solemnis absolvendi formula. Quomodocumque vero absolutio concedatur, debet illa has conditiones habere. Prima est, ut libere fiat, non vi, non metu extorqueatur, cap. un. de his, quae vi met. caus. in 6. Secunda est, ut sincero animo impetretur, non obreptione, aut subreptione, quod contingeret, si quis á pluribus Praelatis multiplici censura notatus veniam ab uno peteret, quin notum faceret absolventi, se alia censura teneri, cap. 5. de offic. judic. ordin., cap. 27., et 32. de sent. excomm. juncto cap. 20. de rescriptis. Tertia est, ut nemo absolvatur invitus. Quarta est, ut justa sit absolvendi causa, qualis est cessatio delicti, ob quod quis fuit censura notatus, dolor admissi criminis, et satisfactio, can. 108. caus. 11. quaest. 3., can. 13. caus. 17. quaest. 4., can. 32. caus. 23. quaest. 8., cap. 5. de offic. jud. ordin., cap. 27. de sent. excomm. Postrema est, ut non dato pretio sed gratia, et sine ullo simoniae vitio absolutio concedatur, cap. 6. de sent. excomm. in 4. collectione.

Quod denique attinet ad certa onera, quae absolvendis imponuntur, observandum est, neminem á censura absolvi oportere, nisi laesis satisfaciat, cap. 52. de sent. excomm., quod verum est, si reus manifestam injuriam intulerit, secus, si de injuria non satis constet, debet absolvendus promittere, se pariturum mandatis Ecclesiae, aut si censura lata ob contumaciam fuerit, spondere, se coram superiore stiturum, cum vocabitur. cap. 23. de verb. signif., cap. 20. 21. 25. de appellation., cap. 15. de sent. excomm., can. 32. caus. 23. quaest. 8., et quidem haec satisfactio absolutionem praecedere debet, cum injuria est manifesta, can. 23. caus. 17. quaest. 4., cap. 29. de offic. deleg., cap. 23. de verb. signif. Exceptio est in eo, qui in extremo vitae discrimine constitutus est, hic enim cavere jurato debebit se satisfacturum, cum primum poterit. Exceptio item est in eo, qui absolvitur tantum in foro interno, quocumque casu haec absolutio indulgeri potest, et nondum est reus publice denuntiatus; hic enim cavere jurato debet, se pariturum mandatis Ecclesiae, quotiescumque vocatus fuerit, argumento cap. 12. 51., et 58. de sentent. excomm. Simili ratione qui pluribus censuris á diversis Praelatis inflictis tenetur, dum ab uno absolvitur, jurato cavere debebit, si alteri Prae-

lato satisfacturum, cap. 42. de sentent. excomm. Quando vero conditiones hujusmodi, et cautiones adjiciuntur, non ipsae suspendunt absolutionis effectum, cap. 22. de sentent. excomm. in 6., sed tantum obligationem designant necessario implendam. Apud veteres non satis constat, quibusnam poenis afficiendus esset ille, qui post obtentam absolutionem neglecta sponsione sua minimè satisfecisset. Primum Innocentius III. in cap. 8. de offic. jud. ordin. statuit, ut is, qui statuto tempore non satisfecisset, iterum in pristinam censuram reduceretur. Inde liquet, novam fuisse censuram, quae esset pronuntianda, proindeque ab eo tantum indicendam fuisse, qui facultatem haberet indicendi censuram. Frustra igitur Sacerdotes tantum habentes jurisdictionem in foro interno decernere poterant, ut quis iterum censurae subjaceret. Inde etiam liquet, post reincidentiam, ut ajunt, in censuram, opus fuisse nova denuntiatione illius, qui censura notatus esset; uno verbo, opus fuisse iis omnibus, quae necessaria sunt, ut censura inferatur, juxta regulas superius praestitutas. Hodie vero post constitutionem Bonifacii VIII. in cap. 22. de sent. excomm. in 6., qui non satisfecit, et fidem datam de satisfaciendo fefellit, jure ipso in censuram reincidit; eaque ad amussim observanda supersunt, quae observari solent in censuris ipso jure inflictis, quemadmodum superius dicendum fuit.

DISSERTATIO QUARTA

DE REIS PER POENAS

PUNIENDIS.

Huc referendi sunt tituli 27., et 37. libr. 5.

POENARUM ecclesiasticarum nomine proprie ego intelligo vel anathema, quo quis omnino extra Ecclesiam abjicitur, vel depositionem de clericali gradu, ad cujus exemplum recentioribus saeculis etiam inducta fuit apud Monáchos depositio á monastico officio, vel denique irregularitatem. De anathemate nihil est, quod in praesentia adjiciam; de eo enim jam superius agendum fuit, cum traderetur, quid inter anathema, et inter excommunicationis censuram discriminis intercederet. Superest igitur, ut de depositione, et de irregularitate sermonem instituamus. Et quamquam irregularitas non semper poena sit, quia tamen saepe numero talis habetur, non erit abs re universa hoc in loco recensere, quae ratione ejusdem notae fuerunt sacris canonibus constituta.

CAPUT I.

De Depositione.

JAMDIU quidem in Ecclesia, et á primis saeculis, indici consuevit adversus reos gravissimorum críminum poena depositionis; sed depositionis nomen, quoad ego noverim, sexto primum saeculo in canonibus usurpatum adparet, apud Patres Agathenses in can. 35. caus. 12. quaest. 2., apud Dionysium Exiguum in versione canonum Apostolicorum, cap.

3. 25. 31. 32., et 47., item in versione canonis 1. Neocaesariensis, apud Martinum Bracharensem in can. 17. dist. 30., apud Gregorium Magnum in can. 7. caus. 2. quaest. 1., et can. 44. caus. 2. quaest. 7. Si in contrarium objiciatur canon 10. caus. 22. quaest. 1., qui Pio Papae tribuitur, observandum sane erit, falso illud monumentum adscriptum eidem Pontifici fuisse, quemadmodum alio in loco mihi ostendendum fuit. Insuper falso adscriptum fuit Toletano 1. Concilio anni 400., quod de depositione legitur in can. 6. dist. 54., seu, quod idem est, in cap. 2. de serv. non ordin., siquidem canon ille referri potius debet ad Capitularia Francorum, uti ostendendum mihi fuit in meis adnotationibus in Gratianum. Quod si objiciatur canon 19. caus. 11. quaest. 3. depromptus ex Concilio Carthaginensi IV. sub finem quarti saeculi celebrato, omnis difficultas evanescit, quoties cum Romanis Correctoribus observetur, pro illis verbis, *si laicus est*, *excommunicetur*, *si Clericus*, *deponatur*, ita legendum esse, *sive Clericus*, *sive laicus excommunicetur*. Nihil adjicio ad canonem 9. dist. 28., qui est Concilii Neocaesariensis, ubi quod verbum depositionis ocurrit, usurpatum fuit á Dionysio Exiguo Graeci textus recentiore Interprete; et revera in Codice, qui dicitur Ecclesiae universae, pro illis verbis *ab ordine deponatur*, legitur, *ordine suo moveatur*. Similiter adnotandum est ad canonem 1. dist. 47., ubi pro verbo *deponatur*, alii Interpretes legerunt *damnetur*. Erant ergo quaedam vetustae formulae, quae olim usurpabantur ad idem significandum, sive ad demonstrandum, Clericos ab officio sacro dejici, quae sane identidem etiam á recentioribus retentae fuerunt. Ut plurimum istae erant, ab officio, vel á clero, vel á ministerio *abjici*, aut *dejici*, aut *retrahi*, aut *cadere*, aut *cessare*, aut *moveri*, aut *praecipitari*, aut *revocari*, can. 7. dist. 24., can. 1. dist. 34., can. 7. dist. 45., can. 6. dist. 46., can. 1. dist. 48., cap. 19., et 41. caus. 12. quaest. 2., can. 1. Concilii Neocaesariensis in Codice Ecclesiae universae. Item *non perseverare in clero*, can. 2. dist. 58., vel *degradari*, can. 5. dist. 46., can. 5. dist. 47., *carere*, aut *privari* loco, seu dignitate, seu officio, can. 5. dist. 24., can. 2. dist. 28., can. 10. dist. 50., cap. 5. ne Cler. vel Monachi; denique, ut alias omittam, numero plures similes formulas, *alienos fieri á ministeriis*, vel *á regula*, can. 5. dist. 19., can. 2. dist. 47.

Vel ex ipsis nuper commemoratis veteribus formulis, vel ex recentiore depositionis nomine, facile intelligitur, nihil aliud esse depositionem, quam de gradu, officio, et beneficio dejectionem; unde liquet, circa ea-

dem versari poenam depositionis, circa quae versatur censura suspensionis. Id adeo verum est, ut in canonibus ecclesiasticis identidem eaedem formulae adhibitae fuerint ad significandam aut suspensionis censuram, aut depositionis poenam. Contigit in hac re, quod contigit in poena anathematis, et censura excommunicationis, quae licet multum invicem distent, quandoque tamen nomina anathematis, et excommunicationis promiscue usurpata scimus. Supervacaneum est in praesentia regulas tradere, quibus ostendam, quomodo in canonibus distinguendae sint istae formulae, et quando ad suspensionem, quandonam ad depositionem referendae. Sufficit respicere ad regulas á me positas, dum anathema ab excommunicatione superius secernebam; eaedem enim proportione servata et depositione accommodabuntur. Sic, ut exemplum proferam, ubi quis dicitur ad tempus dejici, erit suspensio, non depositio, uti in can 16. dist. 81., depositio vero, non suspensio, cum absolute, aut in perpetuum pronuntiatur, uti in can. 5 dist. 24., can. 1. dist. 48., can. 43. caus. 1. quaest. 1., et can. 5. caus. 26. quaest. 5.

Id ut magis perspicue intelligatur, notare juvat imprimis, in quibusnam suspensio cum depositione conveniat, deinde in quibus suspensio á depositione distinguatur. Conveniunt primo in eo, quod utraque solis Clericis, vel religiosis hominibus immineat; secundo in eo, quod utraque aut totalis esse potest, uti Pragmatici loquuntur, aut partialis: totalem dicunt, cum fit et ab ordine, et ab officio, et á beneficio; partialem, cum quis ab aliquo jure cadere jussus, caetera adhuc retinere permittitur; tertio in eo, quod qui depositionem contemnit, et ea exercet, á quibus depositus est, aeque irregularitatem contrahit, ac si suspensionem violavisset, cap. 2. de Cler. excomm. min., quarto in eo, quod is, qui communicat in eo, á quo facta est depositio, excommunicatione notetur aeque, ac si cum suspenso communicaret, dicto cap. 2. de Cler. excomm.; quinto in eo, quod aeque depositio, ac suspensio et ipso jure, et sententia judicis indici possit, can. 6. caus. 9. quaest. 2., cap. 2. de homicid. in 6., cap. 5. de poen. in 6. Ex his omnibus factum puto, ut ob affinitatem, quam depositio habet cum suspensionis censura, minime dubitaverit Paulus II. recensere eam poenam, utut improprie, inter censuras, extrav. 2. de simonia. Caeterum in eo primum differunt, quod suspensio ad tempus, depositio in perpetuum infligitur, cap. 4. de Cler. excomm. min.; secundo in eo, quod suspensio ab ordine non semper sit censura, sed aliquando, uti suo loco observandum fuit, prudens quaedam oeconomia, qua

certis in causarum adjunctis sacrorum decori constitutur; at depositio semper est poena, quae crimen certum, ac probatum sequitur, can. 7. dist. 56., can. 2. dist. 74., atque ideo semper requirit aut citationem, aut monitionem; citationem, cum infligitur ob enorme flagitium, monitionem, cum infligitur ob pervicaciam, aut diuturnam delinquendi consuetudinem, cap. 3. de Cler. excomm. min. Tertio differunt in eo, quod quamquam depositio, uti suspensio, aut totalis sit, aut partialis. in hac tamen parte observatur, eum, qui absolute, et simpliciter deponitur, quin exprimatur á quibus juribus, sed in eo; quod quamquam depositio, ut duntaxat ab ordine depositum intelligi, contra quam vigeat in suspensione, qua absolute pronuntiata censetur quis ab omni jure suspensus uti superius animadvertere debui. Siquidem obtinuit, depositionis nomen per se dejectionem ab ordine specialiter significare, non ab officio, et beneficio, nisi id specialiter exprimatur, can. 16. dist. 28., cap. 13. de vita, et hon. Cler., cap 24. de accusat., cap. 2 de Cler. pugn. in duell. Quarto denique differunt in eo, quod singularis aliquando sit depositionis formula, et magis solemnis, quam suspensionis. Etenim duplex depositionis species agnoscitur, prior simplex, et verbalis appellata, quae nudis verbis fit sive oretenus prolatis, sive scripto editis, posterior realis, seu actualis, et proprio nomine degradatio, quae fit publice, et solemniter, Clerico insignibus sui ordinis palam spoliato, quemadmodum adparet ex cap. 2. de poenis in 6., et uberius ex Pontificali Romano.

Generalis regula est, eum solum posse deponere, qui jurisdictionem habet in foro externo, hinc qui jam ab honore suo, et dignitate depositus est, alium deponere nequit, argumento can. 35. 36., et 37. caus. 24 quaest. 1. Caeterum non omnes é converso, qui jurisdictione pollent, indiscriminatim deponere valent. Imprimis, quidquid olim vigeret, hodie certum est, Episcopos non nisi auctoritate Pontificis Maximi posse deponi, Concilio Tridentino sess. 13. de Ref. cap. 8. et sess. 24. de Ref. cap. 5. Presbyteri autem, et Diaconi olim ab Episcopo solo deponi non poterant, sed tantum vel auctoritate Concilii Provincialis, vel convenientibus aliquibus Provinciae Episcopis, can. 1., et ult. caus. 15. quaest. 7., cap. 2. de translat. Episcop, cap. 3. de sent., et re judic., cap. 2. de poenis in 6., ita ut in depositione Presbyteri sex, in depositione Diaconi, tres Episcopos convenire oporteret. can. 1. 3. 4. 5. caus. 15. quaest. 7. Neque opponatur capitulum 9. de haeret. in fine, et capitulum 1. de cappel. Monach., ubi traditur, sicut ordinare et instituere Sacerdotes ad

Episcopum pertinet, ita posse Episcopum eosdem de gradu dejicere; si quidem non eadem ibi tribuitur Episcopo potestas, quasi per se solùm ipse ea uti posset, sed ne Sacerdotes ab alio inferiore extra Episcopi conscientiam deponerentur; quòd ego adeo verum puto, ut Praelati Episcopo inferiores, et quasi Episcopali jurisdictione, dignitate, ac Dioecesi non gaudentes, etiam si collationem beneficii singulari titulo adquisiverint, nequeant collato beneficio Clericos spoliare, nisi et deponendi jurisdictionem singulari etiam titulo se adquisivisse demonstrent. Quod de Diaconis dictum est, ad Subdiaconos deinde protractum fuit, postquam Subdiaconatus in sacrorum ordinum numerum relatus est. In minoribus autem ordinibus constitutos poterat deponere Episcopus ea non servata celebritate, dicto cap. 2. de poenis in 6. Immutata fuit haec disciplina á Concilio Tridentino in cap. 4. sess. 13. de Ref., ubi cautum legimus, ut Episcopo per se, seu illius Vicario in spiritualibus generali contra Clericum in sacro etiam Presbyteratus ordine constitutum, etiam ad illius condemnationem, necnon verbalem depositionem, et per se ipsum etiam ad actualem, atque solemnem degradationem ab ipsis ordinibus, et gradibus ecclesiasticis, casibus in quibus aliorum Episcoporum praesentia in numero á canonibus definito requiritur, etiam absque illis procedere liceat, adhibitis tamen et in hoc sibi adsistentibus totidem Abbatibus usum mitrae, et baculi ex privilegio Apostolico habentibus, si in Civitate, aut dioecesi reperiri, et commode interesse possint; alioquin aliis personis, quae aetate graves, ac juris scientia commendabiles existant. Sed haec vera sunt in depositione ab ordinibus, non á beneficiis, in qua solus Episcopus sententiam dicere potest, quod facile dignoscitur ex Pontificali Romano sub titulo: *Degradationis forma.* Exceptio item est in depositione haereticorum, ad quam unus Episcopus procedere potest, cap. 1. de haeret. in 6.

Non debet autem, nisi ex justa causa, immo et gravissima, ad depositionis sententiam deveniri, can 7. dist. 55., can. 2. dist. 74. cap. 3. de sentent., et re judic., ita ut adhuc gravior requiratur ad actualem, quam ad verbalem, et simplicem depositionem. Regula generalis est, qua tradi potest, omnia crimina, adversus quae publica accusatio instituitur, causam praebere posse, ut quis deponatur, can. 1. dist. 48., can. 7. dist. 50., quamquam exitu inspecto non semper ex istis ad depositionem deveniatur. Item receptum erat apud veteres, ut quae crimina inducebant irregularitatem, ea etiam obnoxium Clericum redderent depositioni,

qua in specie, depositio nihil aliud erat quam irregularitatis executio, dicto can. 1. dist. 48. Non tamen é converso quaecumque crimina, ob quae quis deponi poterat, irregularitatem inducebant. Praeterea veteres canonum auctores saepe eo respiciebant, ut quibus ex criminibus excommunicatione majore, aut anathemate laicos plecterent, ex iisdem adversus Clericos depositionem indicerent, can. 30. ex Apostolicis, can. 7. 8. caus. 1. quaest. 1. can. 10. caus. 22 quaest. 1., can. 15. caus. 26. quaest. 7., cap. 8. de vita, et honest. Cleric., non tamen é converso, cap. 7. de crimine falsi. Insuper non omnia crimina, quibus olim imminebat poena depositionis, Clericum depositum poenitentiae publice subjiciebant, at é converso quae etiam in Clericis singulari disciplina publica poenitentia erant expianda, occasionem praebebant depositioni. Evidens hujus rei argumentum colligitur ex can. 5. dist. 28., ubi statuitur, Presbyteros matrimonium contrahentes tantum ab ordine suo deponi debere, tum vero praeter depositionem etiam publicae penitentiae subjici, cum fornicati fuissent, vel adulterium admisissent. Aliud sane servabatur, si poenitentia fuisset privata, de qua intelligendus est canon 5. dist. 82., ant si non fuisset omnino publica, veluti cum Clericus poenitentiae causa aut in Monasteria, aut in diaconica detrudebatur. Item regula erat, qua tradebatur, multa crimina subjicere Clericos depositioni, si publica forent, non si privata, sive occulta forent, can. 33. dist. 50, can. 10. caus. 30. quaest. 1, cap. 4. de tempor. ordin., cap. 20. de simonia, cap. 7. de crim. falsi. Porro universae graves causae, ex quibus ad depositionem ex canonum disciplina proceditur, ad tria summa capita commode referuntur. Primum caput est, cum Clericus ea perpetraverit, quae ecclesiasticae conditioni adversantur. Alterum, cum Clericus habuerit longam delinquendi consuetudinem, et licet pluries monitus, non resipuerit; postremum est, cum agitur de flagitiis enormibus, quae puniri oportere gravissimis suppliciis publica postulat disciplina. Quoties postremum caput depositioni locum facit, Canones ecclesiastici depositionem absolute indicunt, can. 7. dist. 50., can. 6. dist. 92., can. 3. caus. 3. quaest. 5. At si ex primo, vel secundo capite depositio indicatur, fere obtinuit, ut sub conditione sacri Antistites jubeantur ad depositionem devenire, nimirum si Clericus non cessaverit, si se non emendaverit, can. 3. dist. 44., can. 5. dist. 46., can. 9. dist. 92., cap. 8. de vita, et honest. Cleric., cap. 5. ne Cler. vel. Monach., cap. 1. de Cler. percuss., et ideo in his speciebus monitione opus est, antequam ad depo-

sitionis sententiam deveniatur, can. 30. ex Apostolicis, can. 24. caus. 12, quaest. 2, cap. 3. de Cler. excomm. ministr.

Jam vero enumeremus plurimas ecclesiasticas leges, ex quibus certis in casibus indicta fuit poena depositionis. Dixi imprimis, depositionem esse definitam adversus Clericos ea admittentes, quae conditioni clericali adversantur. Id verum est, cum illi judicium sanguinis exercuerint, can. 29. 30. caus. 23. q. 8., cap 5. ne Cler. vel Monach., cum pugnaverint in bello, can. 6., caus. 23. quaest. 8., cap. 5. de poenis, cum percutiendo, ac caedendo terrorem incusserint, can. 7. dist. 45. cap. 1. de Cler. percuss., qui judicia Ecclesiae tempserint, et in Ecclesiasticis causis publica potius judicia postulaverin t, can. 11. 44. caus. 11. quaest. 1., qui uxores, vel concubinas habuerint, can. 2. dist. 28., can 10. 11. dist. 32., can. 16. 17. 18. 19. 20. 29. dist. 81. can. 2. 3. 4. dist. 82., can. 4. dist. 84., qui viduam, vel ab alio dimissam duxerit, can. 8. dist. 50 simoniaci, can. 3. caus. 7. quaest. 1., res Ecclesiae pro effraeni lubitu dispergentes, can. 13. 19. 20. 35. 41. caus. 12. quaest. 2., can. 1. caus. 17. quaest. 4., can. 5. caus. 19. quaest. 3, beneficia obtinentes sine consensu Episcopi, cap. 4., et 21. de jurepatron., et denique negligentes in divinis officiis, et ecclesiasticis ministerii s, can. 2. 3. 4. dist. 91. can. 9. dist. 92 Singulares etiam causae sunt, quibus poena depositionis Episcopis ex eodem capite immineret, videlicet qui consecraverint Episcopum non legitime electum, item qui non praecedente electione fuerint consecrati, can. 3. dist. 62., qui transierint ad alias occupandas Ecclesias, can. 6. caus. 9. quaest. 2., qui ordinaverint extra legitima tempora, cap. 2. de tempor. ordin., qui susceperint, et ordinaverint Clericum alienum, invito vel ignorante ejus Episcopo, can. 1. caus. 21. quaest. 2.. qui ordinaverint invitos, can. 7. dist. 74. vel imperitos, can. 2. dist. 36., vel neophytos, can. 1. dist. 48, vel alias irregulares, can. 1. 5. dist. 51., can. 3. dist. 81. Singularis quoque depositionis causa est respectu Sacerdotis, qui se conjunxisset turpiter cum ea, quam baptizavisset, can. 8. caus. 30 quaest. 1., item respectu Sacerdotum Confessiones fidelium excipientium, si se cum poenitente pollueriut, can. 9. 10. caus. 30 quaest. 1., si delicta non calaverint fidei suae in Sacramentali confessione commissa, can. 2. de poenit. dist. 6., cap. 12. de poenit., et rem., si raptoribus impoenitentibus, et restituere detrectantibus absolutionem concesserint, cap. 2. de raptor.; si alienum Parochianum poenitentiae causa susceperint, can. 3. de poenit. dist. 6. Respectu Diaconorum scimus, deposi-

tionem fuisse indictum, quoties modum suum non agnovissent, can. 14. dist. 93. Denique respectu Clericorum omnium infra Episcopos constitutorum erat aliquando indicta depositio, si aliud altare erexerint extra Episcopi sui consensum, can. 25. de consecr. dist. 1., si obedientiam Episcopo debitam denegaverint, cap. 15. de excess. Praelat., si interdictum, aut excommunicationem á superiore indictum non servaverint, cap. 3. de Cler. excomm. min., si noluerint obtemperare Episcopo volenti eos ad superiores ordines promovere, can. 3. 4. dist. 74., si ab Episcopo suo discesserint, ut ab alio ordinarentur, á quo revera ordinati fuerint, can. 1. caus. 21. quaest. 1., si illegitimis modis ordinati fuerint, veluti extra tempora, cap. 2. de tempor. ordin., aut alias irregulares, can. 1. dist. 48. can. 1. 5. dist. 51.

Dixi secundo loco, depositionem esse definitam á sacris canonibus, cum Clericus habuerit diuturnam delinquendi consuetudinem, et licet pluries monitus, non resipuerit. Hujusmodi sunt, qui ebrietati, aut oléae serviunt, can. 1. dist. 35., qui tabernas frequentant, can. 3. dist. 44., maledici, can. 3. dist. 46., scurrilitati dediti, can. 6. dist. 46. qui Sanctimonialium Monasteriis assidui cum sacris virginibus otiantur, cap. 8. de vita, er honest. Cleric., qui male versantur in rebus Ecclesiae, can 24. caus. 12. quaest. 2., qui ecclesiastica patrocinia acceptis muneribus vendunt, can. 1. caus. 15. quaest. 2., et qui usuris, et similibus turpis lucri cupiditatibus incumbunt, can. 1. 2. 5. dist. 47., can. 2. 3. dist. 88., can. 4. dist. 91., can. 3. 4. caus. 14. quaest. 4., can. 3. caus. 21. quaest. 2., cap. 4. ne Clerici vel Monachi, cap. 1. de usuris.

Tertio loco dictum est, eos depositioni subjacere, qui gravissima, et enormia flagitia admittunt. Hujusmodi sunt, apostatae, aut haeretici, can. 32. dist. 50., can. 10. 21. caus. 1. quaest. 7., cap. 9. de haereticis, eamque ob causam depositos apud veteres scimus illos, qui certa jejunia peregissent, aut á certis cibis abstinuissent, adhaerentes in hac parte deliriis Manichaeorum, can. 17. dist. 30. Hujusmodi sunt, cum Judaeis habitantes, et azyma cum ipsis celebrantes, can. 13. caus. 28. quaest. 1. Hujusmodi sunt, adulatores, et proditores illi, de quibus mentio est in cap. 3. dist. 46., qui videlicet, dum Christiani ab Aethnicis vexarentur, Christianos prodibant apud Aethnicos Magistratus, ut istorum gratiam sibi captarent. Hujusmodi sunt, blasphaemi, et perjuri, can. 10. caus. 22. quaest. 1., can. 19. caus. 22. quaest. 5., et qui Aruspices, et Magos consuluerint, can. 5. 13. caus. 26. quaest. 5. Hujusmodi sunt, qui mal-

dias adversus suos Episcopos moliuntur, can. 8. caus. 3. quaest. 4., can. 3. caus. 3. quaest. 5., praesertim vero si seditiones concitaverint, can. 18. 21. 22. 23. 24. 25., et 31. caus. 11. quaest. 1., can. 5. caus. 11. quaest. 3. can. 42. 43. 44. caus. 23. quaest. 5. cap. 15. de excess. Praelat. Hujusmodi sunt, qui duellum obtulerint, aut oblatum susceperint, sive victi fuerint, sive victores evaserint, cap. 1. de Cler. pugn. in duello. Hujusmodi sunt, homicidae, cap. 6. in fine, cap. 7., et passim de homic., item qui graviter quemquam caeciderit, ex. gr. oculum avulserit, uti in can. 13 dist. 55., aut semetipsum absciderit, can. 4., et 9. dist. 55. Hujusmodi sunt, calumniatores, et falsi testes in judicio criminali, et publico, can. 7. dist. 50., can. 3. caus. 5. quaest. 6. cap. 7. de crim. falsi: falsas edentes aut Principum, aut Pontificum Maximorum epistolas, can. 7. dist. 50., cap. 3., et 7. de crim. falsi. Hujusmodi sunt, contra naturam coeuntes, cap. 4. de excess. Praelat., et qui consentiunt raptoribus puellarum, can. 1. 4. caus. 36. quaest. 2., cap. 4. de purgat. canon. Denique hujusmodi sunt, qui eleemosynas, quasi in praedae participationem á raptoribus acceperint, vel sepulturae raptorum interfuerint ante eorumdem absolutionem, cap. 2. de raptoribus.

Admodum late per varia crimina, ut liquet, vagati fuere ecclesiastici canones, quum depositionis poenam indixerunt. Non adeo tamen gravem Episcopis obligationem imposuerunt, ut sine discrimine ad eam inferendam poenam devenirent, sed nonnihil prudenti eorumdem arbitrio reliquerunt. Sic ubi multitudo peccantium aliquid de rigore juris remittendum esse suadebat, á depositione abstinendum esse definitum est, can. 25. dist. 50., cap. 4. de Cleric. excomm. min. Temperanda quoque fuit austeritas canonum, quo casu qui delinqueret, non dolo et plena consensione delinqueret, sed infirmo animi consilio, veluti cui ignoratio causam dederit, cap. 7. de crim. falsi: Atque hoc in sensu recipi potest, quod legitur sub nomine Augustini in can. 1. in fine de poenit. dist. 6., *non semper Pontificem justum, atque discretum cogi Sacerdotes suos adjicere*. Ex hoc factum puto, ut depositionis poena plurimus in casibus á canonibus praestituta infrequens admodum sit, et non nisi in gravioribus infligi soleat; statim ac enim canones rem universam in prudens Episcopi arbitrium contulerunt, humanitas, et indulgentia saepe locum sibi vindicavit. Atque haec ipsa moderatio nec fuit á sacris canonibus improbata; siquidem recentiores canones multis in casibus abrogaverunt veterem depositionis ferendae legem, et pro depositionis poe

ita opportunius sanxerunt, ut censura suspensionis infligeretur. Ut exempla proferam, cautum erat apud veteres, ut deponerentur Clerici percussores, can. 7. dist. 45. cap. 1. de Cler. percuss. Inde vero satis visum fuit, si suspenderentur, cap. 2. eod. tit. Olim deponebantur Clerici usurarii, cap. 1. de usur., inde indicta suspensio, cap. 7. eod. tit. Deponebant veteres eos, qui non ordinati fuissent statutis temporibus, cap. 2. de tempor. ordin., recentiores suspenderunt, cap. 7. eod. tit. Contra ordinatos sine titulo statuta quoque olim erat depositio in can 1. dist. 80., quae disciplina abrogata inde fuit in cap. 16. de praebend. Denique qui ordinabantur in alia Ecclesia, et a non proprio Episcopo, depositioni subjiciebantur; suspensionem deinde illatam fuisse constat ex cap. 2. de tempor. ordin. in 6. Multa alia non memoro. Tantum generaliter dicam, ubi nota irregularitatis injusta fuit adversus certorum criminum reos, saepe visum fuisse supervacaneum, ut ulterius ex judicis sententia deveniretur ad depositionem; ubi vero nulla irregularitas imminet, arbitrio Episcopi relictum fuisse, ut pro facti atrocitate ad depositionem usque progrediatur.

Quando vero duplex est depositio, verbalis, et realis, sive actualis; verbalis, quae depositio in specie dicitur, cujus in re nulla statuta est formula, quae locum habere potest et in officio, et in beneficio, et in ordine; actualis, seu realis, quae degradatio proprie appellatur, et quae Clericum etiam a foro ecclesiastico ejicit, et cujus certa constituta fuit formula, ac solemnitas, uti liquet ex can. 65. caus. 11. q. 3., cap. 2. de poenis in 6., et in Pontificali Romano sub tit. *Ordo suspensionis &c.*; disputatio est elegantissima, dum quaeritur, quid inter utramque discriminis intercedat, et quibusnam in casibus Episcopus devenire ad degradationem possit, per quam fieri solet, ut Clericus reus a fori privilegio cedat, et saeculari curiae tradatur. Multa in proposito sunt observatione digna. Certum imprimis est, apud veteres nomina depositionis, et degradationis promiscue usurpata fuisse, argumento canonis 1. dist. 47., juncto can. 5. ejusdem dist., et can. 1. caus. 15. quaest. 2., argumento can. 85. juncto 41. caus. 12. quaest. 2., quod adeo verum est, ut temporibus Bonifacii VIII. adhuc nullum discrimen inter haec vocabula agnosceretur, uti liquet ex cap. 2. de poenis in 6. Tantum obtinuit recentissimis saeculis, ut quae poena Clericos a privilegio fori excluderet, ea degradatio appellaretur, quae non excluderet, depositio. Quidquid tamen fuerit de vocabulis, quorum non magna debet esse sollicitudo, ut

inspecta, posset inter utramque adsignari discrimen, vel ratione habita effectus, vel ratione habita formulae, sive solemnitatis; quae discrimina an veteribus agnita fuerint, non est apprime exploratum, propterea quod nulla in medium proferri possent monumenta decimo tertio saeculo antiquiora. Nimirum si effectus consideremus, et in degradatione agnoscamus, Clericum fori privilegio privari, novi equidem Alexandrum III. id tradidisse in cap. 4. §. 1. de judiciis, et paulo postea Innocentium III. in cap. 27 de verb. sign., neque tamen illis adhaereo, qui id colligunt ex Caelestino III. (forte ex Clement. III.) in cap. 10. de judiciis. Recensentur in hoc capitulo quasi per gradus poenae ab ecclesiastica potestate infligendae, depositio primum, deinde excommunicatio, tertio anathema, postremo concluditur, reum esse a saeculari potestate coercendum, cum Ecclesia non habeat ultra, quod faciat. Putaverunt quidam, depositionem, quae primo loco ibidem memoratur, depositionem esse verbalem, quum vero subjicitur, reum a saeculari comprimendum esse potestate, depositionem actualem, sive solemnem intelligi. Verum penitus rescriptum Pontificis consideranti mihi tale ocurrit tantum dicitur, tres esse poenas ab ecclesiastica potestate infligendas, depositionem, excommunicationem, et anathema, aliam sane alia graviorem, post quas excitari oportere, forte etiam sponte, atque ex officio publicos Magistratus, ut poenis civilibus reos contumaces plectant. Revera poena depositionis, quae ibidem prima est, reum arcet a communione clericali; excommunicationis censura secundo loco commemorata rea interdicit communione Christiana generali; anathematis poena, quae tertia est, reum penitus ab Ecclesia eliminat, juxta naturam anathematis jam a me superius explicatam. Quae cum ita sint, quis sibi persuadere facile poterit, ut post anathema adhuc supersit inferenda adversus Clericum degradatio, qua reus fori privilegium etiam amittat, nisi putet, anathema non esse eam asperrimam poenam, et eradicantem, qualem perpetuo sacri canones exhibuerunt, nisi insuper putet, jus ecclesiastici fori, quod privilegium [illegible] est, difficilius, et non nisi supremo loco posse interimi. Aptius ego diutius insistens in generalibus principiis superius positis, duplicis generis depositionem esse, totalem, ut vocant, quae omnibus omnino juribus privat, et partialem, quae aliquibus tantum, modo pluribus, modo paucioribus, [illegible] tamen [illegible]. Jura autem Clericorum ad quinque summa capita reducuntur. Primum est exercitium ordinis; alterum dignitas, jurisdictio, vel officium; tertium beneficium; [illegible]

mitta privilegia sive canonis, ut ajunt, sive fori. Prioribus quinque saeculis non alia esse depositio poterat, quam ab exercitione ordinis, dignitatis, jurisdictionis, officii, et beneficii. Quamquam enim beneficiorum origo recentior videatur, aliqua tamen ratione depositus á beneficio Clericus olim videbatur, qui excluderetur á participatione redditnum ecclesiasticorum, quibus in communi uti poterat. At sexto saeculo explicata apud viros ecclesiasticos exemptione fori publici, coepit ad hoc jus depositio extendi; ac deinde saeculo duodecimo extensa etiam fuit ad privilegium canonis, utpote quod primum concessum fuit á Concilio Lateranensi Innocentii II. in can. 29. caus. 17. quaest. 4. Hinc orta est, atque huc referri commode potest memorata distinctio inter depositionem verbalem, et degradationem solemnem, seu actualem; ita ut depositio verbalis esse coeperit partialis minime excludens Clericum á privilegiis fori, et canonis, et degradatio actualis esset vere totalis depositio, privans etiam privilegiis memoratis.

Si ad formam respiciamus, ex qua discrimen agnoscatur inter depositionem, et degradationem, distinguendae sunt solemnitates illae, quae postulabant certum numerum Praelatorum, uti superius dictum est, á formulis verborum, quae adhibendae erant. Quod spectat Praelatorum numerum, jam in Nicaeno Concilio can. 5. statutum fuerat, ut depositio fieret in Provinciali Concilio, deinde Carthaginensia Concilia decreverunt, ut etiam extra Provinciale Concilium fieri valeret, dummodo plures Episcopi convenirent, can. 3. 4. caus. 15. quaest. 7., quod et ab aliis Provinciis extra Africam receptum est can. 1. 7. caus. 15. quaest. 7., et tandem abiit in generalem disciplinam, cap. 2. de translat. Episc., cap. 3. de sent. et re jud., cap. 2. de poenis in 6. Primus Bonifacius VIII. excepit ab hac solemnitate depositionem ex causa haereseos, uti liquet ex cap. 1. de haeret. in 6.; insuper declaravit, non esse opus ea solemnitate in Clericis minoribus deponendis, dicto cap. 2. de poenis in 6. Denique quod statuerat Bonifacius in crimine haereseos, Concilium Tridentinum in cap. 4. sess. 13. de Reform. ad omnia crimina extendit, quorum causa Clerici essent deponendi. Quisquis has omnes constitutiones apprime perpendit, nullum in iis discrimen agnoscit hac in parte inter depositionem, et degradationem. Siquidem veteres canones ex Codice Gratiani laudati, [illegible] omnes tamquam [illegible] privilegii fori clericalis, et canonis; et recentiora decreta, aut ex Gregorii Decretalibus, aut ex Sexto edita, [illegible]

interpretationem recipiunt. Immo Bonifacius VIII. in dicto cap. 2. de poenis harum solemnitatum mentionem faciens, aequae in verbali, ac in solemni degradatione eas admittit, quod etiam fit in laudato Tridentino decreto. Quamobrem statui potest, nullum derivari posse ex sacris canonibus discrimen in hac solemnitatum specie inter utramque depositionem.

Forma quoque deponendi per symbola, quibus sacris indumentis deponendus exuatur, adhibitis verborum formulis, quae formulis ordinationis opponantur, est antiquissima, uti colligitur ex Toletano Concilio anni 633., cujus est canon 65 caus. 11. quaest. 3., ubi dum decernitur, in restitutione inique depositi reddenda esse symbola sacrae ordinationis, liquet, eadem fuisse ablata in depositione. Neque vero primum id inductum est ex hoc Toletano canone, quandoquidem ita exhibetur eadem disciplina, ut jamdudum recepta fuisse videatur, unde liquet, eam formulam probabiliter privilegio fori, et certe privilegio canonis fuisse longe antiquiorem, atque ideo adhiberi consuevisse vel in una depositione ab exercitione ordinis, quod etiam ex eo constat, quod formulae istius natura aptius accommodetur interdicendis sacris ministeriis, quam privationi privilegiorum, cum qua nihil habet, quod convenire ullo modo possit. In subsequentibus statutis Ecclesiae legibus usque ad Bonifacium VIII nulla adparet disciplinae immutatio. Primus Bonifacius in dicto cap. 2. de poenis expresse cavit, ut ea formula in degradatione actuali non omitteretur, quia illud ipsum statueret peragendum in depositione verbali. Indiget id singulari animadversione. Receptum quidem erat apud veteres, ut in depositione, sive partiali ab ordinis exercitione, sive totali ab juribus universis, sacra symbola auferrentur; non tamen Episcopi semper ea auferebant, propterea quod id non adpareret expressa lege praeceptum. Editis in lucem falsis Decretalibus Mercatoris, obtinere coepit, ut Clerici depositi, certis in casibus post poenitentiam restitui in pristinum gradum Episcopali auctoritate valerent, uti liquet ex quibusdam canonibus relatis apud Gratianum in dist. 50. In his speciebus omittebant Episcopi privationem symbolorum, ne iterum symbola redderent, dum poenitentes Clericos essent restituturi. Hoc delictorum discrimen indicatur in cap. 4. de judiciis, ibi: *Sunt talia criminum genera quae Clerici sunt ab altaris ministeriis perpetuo removendi.* Notandum vero est particula illa perpetuo, qua significatur, adimi spem omnem restitutionis. Subsequitur Alexander III. et ait: *De adulteriis*

vero, et aliis criminibus, quae sunt minora, potest Episcopus cum Clericis post peractam poenitentiam dispensare. En delicta, depositione quidem digna, sed spe facta restitutionis, et in quibus á privatione symbolorum abstinebatur tempore depositionis. Qui cum usus esset saeculi duodecimi, et decimi tertii, ut pro diversitate delictorum diversa quoque adhiberetur deponendi formula, Biterrensis Episcopus consuluit Bonifacium VIII., qua ratione ad degradationem procederetur; Bonifacius autem rescripsit, distinguendam esse actualem degradationem á verbali depositione in dicto cap 2., ita ut dum actualis degradatio fieret, qua Clericus in perpetuum removebatur á ministerio, et tradebatur Curiae saeculari, sacra symbola auferrentur; quin opus esset symbolorum privatione, quoties Clericus non esset tradendus Curiae saeculari, sed adhuc disciplinae ecclesiasticae obnoxius poenitentiae subjiceretur, donec forte restitutionem impetraret.

Ex his omnibus plura fluunt consectaria. Primum est, post epistolam Isidori Mercatoris variam fuisse deponendi formulam, adeo ut Bonifacii VIII. temporibus incerti Episcopi essent, qua formula uterentur. Secundum est, degradationem actualem, prout á fori privilegio excludit, fuisse incognitam prioribus saeculis usque ad tempora Justiniani Imperatoris, argumento Novell. 83.; atque á temporibus Justiniani non aliter distinctam fuisse á depositione simplici, nisi quod illa totalis esset, haec partialis. Tertium est, ratione habita editorum canonum nullum interesse discrimen inter utramque depositionem in numero convenientium Praelatorum. Quartum est, hoc tantum interesse discrimen inter utramque depositionem in auferendis sacris symbolis, quod in degradatione actuali necessario sint auferenda symbola ex constitutione Bonifacii VIII. in dicto cap. 2., et ex praescripto Pontificalis; in depositione autem simplici id relictum sit Episcoporum arbitrio. Quod si ex dicto cap. 2. quis ita argumentaretur: Bonifacius symbola sacra [illegible] in actuali: ergo auferri voluit in verbali depositione; [illegible] rem: Bonifacius praecepit, ut in actuali auferrentur [illegible] symbola in verbali depositione non praecepit: [illegible] Episcoporum arbitrio reservavit.

[illegible] generaliter dicta sunt de [illegible] Episcoporum in deponendis Clericis [illegible] sibi subjectis, usque ad degradationem actualem, ac ad simplicem depositionem [illegible]

[illegible]

servationem. Sed adhuc adjicere possum, sollicitudinem ipsam sacrorum canonum in praestituendis cautionibus, quibus ad eam degradationem procedatur, satis evincere, eamdem prudenti Antistitum arbitrio committi. Immo et generaliter auctor. canonis 1. de poenit. dis. 6. in fine agnoscit in Episcopo arbitrariam quamdam facultatem, qua Antistes ex prudentia sententiam moderetur, non exequatur tantum sententiam canonum, ibi: *Pontifex justus, atque discretus non cogitur Sacerdotes suos semper abjicere.* Addi potest capitulum 1. de cappel. Monach. Nullibi indicari potest in hac re mutatio veteris disciplinae, nec in dicto cap. 2 de poenis in 6., nec in dicto cap. 4. sess. 24. de Reform. in Concilio Tridentino; et quando reservanda fuit Romano Pontifici depositio Episcopo um, id expressum fuit in eodem Concilio sess. 13. cap. 8., et sess. 24 cap. 5. de Reform. Equidem verum est, in multis canonibus Episcopo mandari, ut certis in casibus sententiam proferat degradationis; at si quis exinde inferret, in caeteris casibus similem non competere facultatem, inferre etiam deberet, actum esse de Episcopali arbitrio in inferendis quibuscumque censuris, quandoquidem multis in casibus mandatum in jure Episcopis fuit, ut censuras infligant. Sacri canones quandocumque inferendam voluerunt aut depositionis, aut degradationis poenam, regulas quasdam constituunt generales, ut Episcopis indicent, quibus in adjunctis graviorum criminum suum arbitrium moderentur, et regant, non vero intra certos casus Episcopalem coercent potestatem; alias actum esset de vulgata, eaque optima distinctione criminum, quorum alia dicuntur ordinaria, alia extraordinaria, in quibus libera est coercendi etiam poenis quibuscumque gravioribus auctoritas, quae sane distinctio maxime decet publicam in quocumque regimine utilitatem. Caeterum nonnulli crediderunt, non posse Episcopos ad actualem degradationem devenire, praeterquam in casibus, in quibus id in jure expresse constitutum adpareat. Duplici in errore versari deprehenduntur, qui ita senserint. Prior est, quod ita tradiderint sine causa, et ne probabile quidem argumentum proferentes. Posterior est, quod cum ita definivissent, non alios indicare sciverunt canones degradationem actualem indicentes, quam eos, in quibus expresse diceretur, spoliandos esse Clericos privilegio fori, quia rationem haberent aliorum canonum numero plurium, qui formula aequipollente id ipsum decreverunt. [illegible]

Et primum quidem [illegible]

tantum in casibus in jure definitis Episcopum posse ad actualem degradationem venire. Ajunt ipsi, poenales leges de casu ad casum minime extendi; ergo, concludunt, statim ac certis casibus ea facultas Episcopo conceditur, in caeteris denegatur. At si ita res sese habet, cur Episcopi in censuris inferendis nunquam agnoverunt coercitam potestatem suam, licet in certis casibus censurae expresse in jure indicuntur? Dicam candide: Episcopi in reos etiam depositionis sententiam prolaturi, non auctoritatem suam repetunt ex singularibus constitutionum supra laudatis, sed ex generalibus ecclesiasticis regulis, quae nunquam facultatem illam in gravissimis delictis sustulerunt: Secus contingeret, ut quando, qui contra scripserunt, anteriorem constitutionem, quae eam facultatem Episcopis faciat, minime laudant, quam Coelestini III., et Innocentii III., nunquam veteres Episcopi eam potestatem habuissent; non est autem tertium decimum, aut sequentia saecula, quibus adaugeri potuerit potestas Episcoporum, variis potius reservationibus imminuta. Profecto neque Coelestinus III., neque Innocentius III., aut novam certis in casibus auctoritatem Episcopis concesserunt in suis rescriptis, aut veterem competentem amplissimam intra certos limites concluserunt. Innocentius III., cum in cap. 7. de crim. falsi mandaret, ut Clericus Curiae saeculari traderetur, non ait, se facultatem Episcopo concedere singularem, sed se ita *statuere*, seu, quod idem est, juxta propositi facti adjuncta, Episcopum ad degradationem adstringere. Hanc fuisse Innocentii III. mentem, ex eodem Innocentio constat, qui post indictam degradationis actualis, ut vocant, poenam in eos, qui falsas Apostolicae Sedis litteras ediderant in dicto cap. 7., docere perrexit in cap. 27. de verb. sign., degradationem etiam á privilegio fori locum habere, non solum in dicto crimine falsi, sed etiam quoties admissum esset *aliud flagitium grave non solum damnabile, sed damnosum*, quo in re se *canonibus antiquis* adhaerere professus est. Quidquid Gregorius X. in Concilio Lugdunensi constituturus poenam degradationis actualis in bigamos non ait, se id Episcopis speciali concessione mandare, sed *antiquam altercationem* definire? Altercatio haec erat illorum, qui disputabant, an bigamia tale crimen esset, quod ex prudenti Episcoporum arbitrio degradationis actualis poena plecti valeret, capitulo un. de bigamis in 6. Ego sane non percipio, qua ratione uti possint, qui contra senserunt, capitulo 5. de poenis in 6. Ajunt ipsi ne in specie quidem Cardinalium interfectorum definiri ibidem depositionis poenam in interficientes; sed

quid, si ego reponam, ideo non definitam, quia ex ordinaria judicis ecclesiastici auctoritate inferri potuisset? Non est profecto ibidem interdictum, ne ad eam inferendam poenam deveniretur. Immo et si verba capituli considerentur, liquebit facile, indici poenas gravissimas, quibus nullus modus praestituatur, ac propterea sub generalibus poenis ibidem memoratis etiam degradationem actualem comprehendi.

Ut vero intime res investigetur, et, quoad fieri possit, eruantur ex vetustatis tenebris regulae quaedam, ut monumenta mediae aetatis, quae adferri solent, commodam interpretationem accipiant, distinguenda necessario sunt duo delictorum genera, quorum alia ecclesiastica sunt, alia publica, quod notavit jamdiu Justinianus in Nov. 83. in fine principii, et cap. 1., relata apud Gratianum in can. 45. caus. 11. quaest. 1. In delictis ecclesiasticis universa pendebant ex Episcopi arbitrio, nisi ubi canonum expressa sanctio Episcopale arbitrium conclusisset. Hinc Clerici Ecclesiasticis regulis inobedientes modo minore, modo majore, ad depositionem usque totalem, poena puniebantur, et si forte depositus privabatur privilegio fori, non quidem exinde tradebatur Magistratibus publicis puniendus, cum nulla poena publico civili jure immineret in delictis ecclesiasticis ut plurimum, sed ita habebatur, ac si laicus esset, quo sensu in aliquibus veterum monumentis legitur, Clericum *tradi curiae serviturum*, can. 8. caus. 3. quaest. 4. can. 18., et 31. caus. 11. quaest. 1., quomodo enim curiae servire posse intelligitur Clericus, qui a foro Episcopali minime cecidit? Idem ego censeo, ubi de delictis non ecclesiasticis, sed communibus, et minoribus ageretur, adversus quae poena publica in jure non praestituitur, uti est intemperantia, scurrilitas, ac similia, in quibus pervicaces Clerici deponi jubebantur, can. 5. 6. dist. 46. Ubi vero delicta essent publica, et gravia, adversus quae legibus publicis capitali poena animadvertebatur, prioribus saeculis, cum primum Episcopale forum explicatum est etiam in civilibus causis Clericorum, postulante Magistratu publico, reus Clericus de gradu suo dejectus, et fori privilegio spoliatus, plectendus poena legitima Magistratibus tradendus erat, dicta Nov. 83. princip., et §. 1. Viguit haec disciplina usque ad Pseudodecretales epistolas Mercatoris, in quibus Clerici poenitentes in pluribus gravibus criminibus, non tamen in omnibus, deponebantur cum spe restitutionis, uti legitur in cap. 14., et 16. dist. 50., quibus jungi potest epistola ad Massanum falso tributa Isidoro Hispalensi in can. 28. ead. dist., et ideo deponebantur ab officio, quin tamen plectendi poe-

nis publicis traderentur Magistratibus. Hinc coeperunt esse minus frequentes depositiones, quae totales essent, seu quae Clericum etiam a foro privilegiario ejicerent, propterea quod Clerici rei aut vere poenitentes, aut poenitentiam simulantes, praesertim in Collegiis, et Monasteriis, spem ultra exhibitam habebant futurae restitutionis. Recentioribus saeculis, potissimum duodecimo, cum ad germanam canonum disciplinam reciperetur, ad eam instaurandam adversus abusus, qui gravissimi irrepserant in clero, statuendum fuit, ut difficilius Clerici atrocium criminum rei restituerentur, utut post exactam poenitentiam. Pontifices Maximi eapropter inducendam voluerunt in certis criminibus perpetuam degradationem, sublata quacumque spe restitutionis, et talem, qua depositi saeculari curiae puniendi traderentur. Modus tamen quidam adjectus est, nimirum ut Mercatoris disciplinae in concedenda indulgentia, ac dispensatione adhuc adhaereretur in delictis quidem gravibus, sed communibus, et ordinariis, ea immutata in enormibus, et extra ordinem majore severitate puniendis. Hujus moderationis vestigia supersunt in cap. 21. de accusation., et in cap. ult. de tempor. ordin. Hinc in aperto collocatus videtur scopus Pontificum Maximorum in monumentis illis, in quibus degradatio indicitur, aut retento, aut non retento fori privilegio, ac specialiter in dicto cap. ult. de tempor. ordin., et cap. 27. de verb. signif. Videlicet statutum est, ut in delictis minoribus utut publicis adhuc indulgentiae locus esset, dicto cap. 4. §. 1. de judiciis, in majoribus nulla dispensatio concederetur, et reus saeculari judicio obnoxius fieret, quin tamen definirentur singula atrocia crimina, ut prudenti Antistitis arbitrio locus relinquerentur. Quod si adhuc generalis regula statui posset, ita concipienda videretur, ut valeat Episcopus pro arbitrio devenire ad degradationem actualem, quibus in publicis criminibuss tatutum non est, ut ab ea debeat abstinere, cujusmodi sunt adulteria, et alia minora incontinentiae delicta, cap. 4 in fine de jud., cap. 4. de excess. Praelat., perjurium, homicidium, falsum testimonium, cap. ult. de tempor. ordin., et furtum, cap. 6. de poenis, ubi verba illa, *et aliis magnis sceleribus*, intelligenda sunt de criminibus publicis, non tamen gravioribus, et extraordinaria poena acriore puniendis. Revera certum est, ante Isidorum Mercatorem omnia crimina publica puniri consuevisse degradatione, et traditione rei Curiae saeculari, dicta Nov 83. Primus Isidorus conclusit regulam adjectis quibusdam exceptionibus delictorum, quae poenitentia expiarentur, et in quibus spes esset dispensationis, quod in multis casibus recep-

tum est. Igitur suadet recta interpretandi regula, non esse coercitam Episcoporum auctoritatem, nisi quibus in casibus expresse circunscribitur. Atque si contra opinantibus ita licuit argumentari: quibusdam in casibus expresse definitum est, licere Episcopis devenire ad degradationem actualem: ergo in caeteris minime licet; validior erit mea haec opposita argumentatio: quibusdam in casibus expresse definitum est, non debere Episcopos devenire ad degradationem actualem: ergo in caeteris expressa lege non comprehensis, omnino licebit.

Alterum Pragmaticorum numero plurium erratum in eo situm est, quod cum placuerit definire, Episcopos non posse degradare, et privilegii foro privare, nisi quibus in casibus expresse in jure definitur, expressos tantum casus numeraverunt, in quibus specialiter invenerunt definitum, uti rei Curiae saeculari puniendi tradantur, minime animadvertentes, varias esse posse canonum aequipollentes formulas, quibus idem omnino definiatur. Inde factum est, ut passim tradatur, tantum in his casibus degradationi actuali locum fieri, primo in causa haereseos, vel apostasiae, cap. 9., et 13. vers. *Damnati* de haereticis, cap. 1., et 4. eod. tit. in 6., secundo in causa illorum, qui falsas ediderint apostolicas litteras, cap. 7. de crim. falsi, cap. 27. de verb. sign., tertio in causa, ut vocant, *assassini*, cap. 1. de homicid. in 6., quarto in causa contumaciae post inflictas omnes ecclesiasticas poenas, quod deduci arbitrantur ex cap. 10. de judiciis. Adjiciunt his alias plures causas ex recentioribus Pontificum Maximorum constitutionibus, veluti sodomiae crimen, procurationem abortus, sollicitationem, celebrationem Missarum, et exceptionem Confessionis Sacramentalis ab eo factam, qui non sit Sacerdotio initiatus, furtum sacrarum pixidum, et Sacrae Eucharistiae, crimen adulterinae, tonsaeve monetae, sortilegium morte alicujus inde secuta, et poligamiam simultaneam. Addiderunt aliqui insidias, calumnias, et conspirationes adversus proprium Episcopum, quod invenerit ita definitum in can. 18. 22., et 31. caus. 11. quaest. 1. quibus veluti apocryphis ego sufficerem canones 23., et 24. eadem caus., et quaest., quamquam alii postremum hoc crimen in eumdem censum minime referant. Videatur caput 6. libr. 9. de Synodo Dioeces. Benedicti XIV. An in his casibus universis locum habeat actualis degradatio, juxta istorum Pragmaticorum principia, pertinet ad facti disputationem, quae ex laudatorum monumentorum interpretatione penderet. Jam superius ego tradiri, nihil de degradatione actuali ex causa pervicaciae expressum intelli-

gi posse in dicto cap. 10. de judiciis. Adnotavit quoque Benedictus XIV, loco citato num. 8., nullibi mentionem fieri degradationis actualis ex causa sortilegii, immo et observavit, in Pontificiis, quas passim laudant, constitutionibus nec mentionem fieri degradationis ex crimine bigamiae (verius forte id repeteretur ex cap. 1. de bigamis in 6.) adeo verum est, Pragmaticos in suis ipsis jaciendis principiis, gravissime in re facti erravisse. Caeterum etiam si reciperetur Pragmaticorum generalis opinio, dum tradunt, non licere Episcopo ad degradationem actualem devenire, nisi quibus in casibus in jure expressum est, certae statuendae forent regulae, ut etiam ratio habeatur aequipollentium formularum.

Quoties haec opinio recipienda foret, statui posset veluti generalis regula, qua tradatur, quibus in casibus praecipitur simpliciter, et absolute, ut Clericus deponatur, abjiciatur, de gradu cadat, aut similibus verbis concepta formula adhibetur, verbalem tantum depositionem intelligi, id est, eam tantum, quae sit ab ordine. Reddi ratio posset ex eo, quod exercitio sacrorum ordinum est jus in clero dignissimum, á quo in infligendis poenis initium sumebatur, ut ab eo primum Clericus arceretur, can 16. dist. 28., can. 65 caus. 11. quaest. 3., cap. 2. de Cleric. pugnant. in duell., si certa temporum adjuncta excipias, quibus cum Clerici ob avaritiam magis vererentur, ne á beneficiis caderent, primum debuerunt á beneficio excludi, can. 2. dist. 28 cap. 24. de accusation. Exempla depositionis simpliciter indictae multa apud veteres extant, uti in. can. 2. dist. 36., can. 3. dist. 44., can. 7. dist. 45, can. 4. 5. 6. dist. 46., can. 15. dist. 51. can. 4. dist. 91. can. 11. 44. caus. 11. quaest. 1. can. 13. 19. 20. 35. 41. caus. 12 quaest. 2, can. 1. caus. 15. quaest. 2., can. 1. caus 21. q. 2., can. 19. caus 22., q. 5., can. 29. caus. 23. q. 8., can. 13. caus. 27. quaest. 1., can. 3 de poenit. dist. 6. can. 25. de consecr. dist. 1., cap. 8 de vita, et honest. Cler., cap 4. de jurepatron., cap. 5. ne Cler. vel Monach., cap. 6. de Cler. percuss., ot cap 3. de Cler. excomm. ministr Sane locum habet haec regula, quoties expresse definiatur, Clericum á majore ordine deponi, retento minore, uti in cap. 8. de homicidio, aut retento, receptove beneficio, cap. 2. de Cler. pugn. in duell., siquidem nemo rite in quocumque ordine ministrat, aut beneficium tenet, nisi clero sit adscriptus. Idem dicendum est ratione habita Clericorum, qui olim post depositionem peregrina communione donabantur, cum in hac adhuc agnosceretur participatio qaedam obventionum ecclesiasticarum, ad quamdam imaginem recentium beneficiorum.

Postquam autem exolevit communio peregrina, et in hujus locum suffecta est statio poenitentiae in Collegiis Clericorum, aut Monachorum, dici etiam potest, Clericum ita depositum, ut intra septa clericalis Collegii, et Monasterii claudatur, adhuc in clero consistere, cum in hac specie adhuc remaneat sub cura, et custodia cleri, can 8., et 10. dist. 81., can. 9. dist. 92., can. 5. caus: 26. quaest. 5., can. 8. 9. 10. caus. 30. quaest. 1. cap. 6. in fine de homicid., cap. 12. de poenit., et remiss., cap. 6. de poenis, cap. 4., et 27. in fine de excess. Praelatorum. Post editas Pseudodecretales ab Isidoro, cum fuerit inductum, ut post poenitentiam depositis Clericis indulgentia, et restitutio concederetur in certis criminibus, obtinere etiam debuit, ut in eisdem delictis indicta depositio, tantum ab ordine, et officia indicta intelligeretur, veluti in criminibus incontinentiae, uti liquet ex can. 15. dist. 81., qui est Gregorii VII., ex can. 16. dist. 81., qui est Alexandri II., ex can. 5. dist. 82. incerti quidem, sed non antiqui auctoris, quae monumenta sunt recentiora Isidoro Mercatore, et ex quibus derogatum est veteribus canonibus, quibus omnimodo depositio indicabatur, can. 13 dist. 81. Obiter hoc in loco notari potest, ex. his omnibus causis factum esse, ut quamquam suspensionis censura in iis juribus versetur, in quibus versatur depositio, nunquam tamen suspensionem inflictam fuisse á privilegio fori, propterea quod suspensus adhuc retineat jura ipsa ecclesiastica, á quibus suspensus est, tantum exercitione interdicatur, spe facta, ut, cum se emendaverit, aut purgaverit, absolvatur.

E contrario, cum veteres canones poenam depositionis inferentes tali formula concipiebantur, quae non simpliciter et absolute depositionem exprimeret, sed idoneis verbis ad significandam saltem ex aequipollenti depositionem ab omni jure, tum sane non verbalis indicta depositio, sed actualis degradatio videbatur. Hujusmodi erant illi imprimis, quibus decernebatur, ut quis *penitus* ejiceretur, ut in can. 23. caus. 3. quaest. 1., et in can. 3. caus. 3. quaest. 5., vel ut quis *omnino* caderet de gradu, ut in can. 21. caus. 11. quaest. 1., quomodo enim *penitus*, aut *omnino* deponeretur, qui fori privilegium adhuc retinuisset? Hujusmodi erat secundo, quoties depositus dicebatur *Curiae tradendus*, uti legitur in can. 8. caus. 3. quaest. 4., can. 18., et 31. caus. 11. quaest. 1., et quamquam proprie apud veteres tradere aliquem Curiae, significabat, non tradere aliquem Magistratibus publicis puniendum, sed aliquem humilibus Curiarum officiis addicere, nihilo tamen minus istud ipsum á foro Eccle-

siae Clericum depositum dejiciebat. Agitur in laudatis canonibus de delicto gravi ecclesiastico, contra quod poenae publicae civilibus legibus statutae non fuerant, atque ecclesiasticae disciplinae rigor postulabat, ut reus penitus á clero, id est, etiam á Clericali foro, ejiceretur. Fateor quidem istos canones é penu Mercatoris fuisse depromptos; verum fundamentum habent in genuinis antiquis constitutionibus editis eo tempore, quo hac formulae congruebant. Laudo inter caeteras legem 39. libr. 16. tit. 2. cod. Theodosiano, ubi ita legitur: *Quemcumque Clericum indignum officio suo Episcopis judicaverit, ab Ecclesiae ministerio segregaverit, aut si qui professum sacrae religionis sponte dereliquerit, continuo sibi eum Curiae vindicet.* Tertio etiam censeo, fori privilegio exutum fuisse Clericum ita depositum, ut diceretur anathemati etiam subjici, quemadmodum legitur in can. 5. caus. 11. quaest. 3.; id enim significat nomen anathematis, quod execratio erat et Clericum penitus á caeterorum consortio eradicabat. Non adsimilis species est, si omisso anathematis nomine, similis formula, aut etiam gravior adhibita deprehendatur, veluti cum decretum est, ut reus Clericus *tanquam membrum putridum ab Ecclesia abscindatur*, quemadmodum legimus in cap. 15. de excess. Praelat.; qua enim ratione potest adhuc privilegii foro gaudere, qui veluti putridum membrum á Clericorum corpore decisus est? Idem dicendum est, cum dicitur, Clericum *modis omnibus excommunicandum esse:* etenim haec formula significat, nihil omnino remanere juris clericae communionis, quod evidenter ostenditur ex cap. 2. de Cler. excomm. minist., ubi statuitur, ut *modis omnibus excommunicetur* Clericus, qui post depositionem contumax fuerit. Quarto praeterea puto, indictam esse depositionem totalem etiam á privilegio fori, quoties deposito Clerico poenitentia indicitur, non quidem implenda in conventu Clericorum, aut Monachorum, sed inter laicos, quod praesertim verum est, si de canonibus antiquis, et editis ante Mercatoris epistolas agatur: siquidem quid juris, aut privilegii clericalis superest, Clerico, qui nedum á cleri communione eliminatur, sed et á generali communione laicorum excluditur, et jubetur esse contentus ea communione, quae laicis poenitentibus conceditur? Id perspicue colligitur ex can. 9. dist. 28., ubi postquam mandatum est, ut deponatur Sacerdos matrimonium contrahens, amplius jubetur, ut Sacerdos adulterium, aut fornicationem admittens et deponatur, et poenitentiae publicae inter laicos subjiciatur, tanquam reus delicti gravioris. Consonat his canon 3. dist. 81. Idem praeterea

dici potest, quoties Clerico indiceretur poenitentiae in Monasterio peragenda, ita tamen ut reus in eodem Monasterio laicorum tantum more recipiatur, uti in can. 7., et 10. dist. 50., atque in can. 30. caus. 23. quaest. 8. Quinto, quoties in canonibus talis formula adhibetur, qua significatur, ecclesiasticum ordinem nulla ratione pati Clericum certi criminis reum, minime dubitarem, quin Clericus jubeatur á quocumque etiam fori privilegio cadere. Exemplum esse potest in can. 1. dist. 48., ubi haec formula legitur: *praecipitabitur de statu cleri.* Denique nec dubito, sermonem fieri de degradatione denegato etiam privilegio fori, quoties praeter depositionem Clerico infamia irrogatur. Non laudo in hanc rem aut canonem 22., et 31. caus. 11. quaest. 1., aut canonem 2. de poenit. dist. 6., velnti apocryphos, sed potius capitulum 3. de crimine falsi, ubi deposito Clerico inuritur singularis infamiae nota. Revera fori privilegium honoris causa clericali conditioni concessum fuit. Quaenam vero honoris superesse potest ratio, ubi nota infamiae inusta est? argumento l. 3. cod. de re militari.

Jam vero ad persequenda generalia depositionum praecepta revertamur. Pronuntiata depositionis sententia, si totalis sit depositio, reus non fruetur amplius temporalibus Ecclesiae bonis, et quae inde forte perceperit, omnino restituet, can. 44. caus. 2. quaest. 7., item privilegio clericali exuetur in iis speciebus, quibus superius dictum est, atque impedietur, ne ad superiores ordines ascendat, quosque cum ipso ex clementia non dispensetur, can. 2. in fine de poenis in 6. Non tamen onere aut recitationis divini officii, aut continentiae, quam professus est, servandae erit immunis, argumento capituli 61. de reg. jur. in 6. Praeterea deposito gravis imponi solet poenitentia, aliquando etiam pro admissi qualitate perpetua: ita ut modo ad certum tempus, modo usque ad finem vitae ab Eucharistiae Sacramento arceatur, can. 7. 13. 14. 19. dist. 81., can. 7. caus. 1. quaest. 1., can. 9. caus. 30. quaest. 1., can. 2. de poen. dist. 6. cap. 6. de poenis, cap. 12. de poenit. et remiss., nisi quaedam adjuncta paulo mitius cum reo agendum postulent, argumento canonis 13. dist. 55., et can. 10. caus. 11. quaest. 3. Haec ratio est, quare cum depositis varia ratione actum fuisse canonibus etiam vetustis deprehendatur, can. 24. ex Apostolicis, tota fere dist. 81. apud Gratianum, can. 10. caus. 11. quaest. 3., can. 9. caus. 30. quaest. 1. can. 2. de poenit. dist. 6., cap. 4. de excess. Praelat., cap. 10. de purgat. canon., cap. 12. de poenit., et remiss. Quandocumque vero depositus pertinax sit, et

in crimine perseveret, excommunicatione, aut etiam anathemate plecti potest, can. 10. dist. 50.; can. 7. caus. 1. quaest. 1., can. 6. caus. 11. quaest. 3., cap. 10. de judiciis, cap. 1., et 2 de Cleric. excomm. minist.

Quod si damnatus conqueratur, aut irritam, aut injustam depositionem fuisse, idque in jure demonstret, erit omnino restituendus, can. 65. caus. 15. q. 5. can. 52. caus. 16. q. 1., adhibito etiam solemni ritu sacrorum symbolorum, si in depositione ablata fuissent, can 65. caus. 11. quaest. 3., quemadmodum etiam legitur in Pontificali. Non opus est hac in re, ut regulas explicem ad distinguendos casus, quibus modo irrita, modo injusta depositio dicatur. Dixero generaliter, eas ipsas regulas custodiri oportere, quas superius expendi in distinguendis censuris injustis á censuris irritis, exceptione tantum adjecta in ea parte, qua censurae irritae etiam dicuntur, ubi omissae fuerint solemnitates praestitutae in cap. 1. de sentent. excomm. in 6. Cum enim hoc decretum singulare sit, et tantum de censuris editum, non extenditur ad depositionem, quae sub censurae nomine non comprehenditur, cap. 20. de verb. signif. Porro ego non dubito, cum ipsum Episcopum, qui ad irritam, vel iniquam depositionem devenit, aut sponte facti errore cognito, aut mandato superioris, ad quem devoluta causa fuerit, damnatum restituere et posse, et debere; pertinet enim ea restitutio ad coepti judicii integritatem, cujus postrema executio Ordinariorum auctoritati maxime congruit, c. 8. de crim. falsi. Ita habetur in Pontificali sub titulo *Ordo suspensionis, et restitutionis.*

Quid vero, si justa depositio fuerit, et depositus demisso animo post emendationem, exactamque poenitentiam petat, ut ex dispensatione in gradum pristinum restituatur? Certum est, sola poenitentia poenam depositionis irritam non fieri, can. 2. caus. 15. quaest. 5., can. 1. §. *licet* de poenit. dist. 6., sed totum pendere ex gratia, atque indulgentia, seu dispensatione Pontificali. Sacri canones antiquissimi vetuerunt, ne Clerici post depositionem restituerentur, nec peracta quidem poenitentia, can. 3. dist. 62., can. 6. 7. caus. 11. quaest. 3. cap. 8. de dolo, et contum., cap. 2. de raptor., can. 29., immo et multis canonibus, qui habentur in dist. 50. apud Gratianum, dummodo insuper habeas quaedam monumenta, quae deprompta sunt ex collectione Isidori Mercatoris, aut ex aliis obscuris auctoribus. Erat haec generalis juris disciplina, a qua Episcopi, quibus ea potestas expresse sublata erat, dispensare non poterant, atque ideo ab uno Pontifice Maximo dispensatio erat impetranda. Verum alii

ter obtinere coepit post Decretales Mercatoris, non quidem generaliter, sed in quibusdam tantum criminibus, quae utut gravia, in conspectu tamen graviorum, minora appellata fuerunt ab Alexandro III. in cap. 4. de judiciis. Duae in hac re statui regulae possunt. Prima est, integram mansisse veterem disciplinam, ubi ageretur de irregularitatis nota ex eo crimine inusta, ex quo quis depositus fuerit. Etenim irregularitas erat juris impedimentum, quo potestas Episcopi in ordinatione ministrorum legibus coercebatur. Frustra enim latae fuissent irregularitatis leges, si eas potuisset Episcopus pro arbitrio dissolvere. Altera regula est, depositum ex crimine mere ecclesiastico potuisse ab Episcopo restitui, ubi non omnino depositus esset, sed retinuisset certa jura, veluti fori privilegium; si vero depositus esset ex crimine publico, et aut tradendus esset Clericus, aut traditus jam esset Curiae saeculari puniendus, dispensationem Episcopi locum habere non potuisse, uti in criminibus maxime atrocibus; e contrario posse Episcopum dispensare, ubi crimina non essent atrocissima. Quandonam haec vera forent, jam superius disserte expendi in tradendo discrimine inter depositionem, uti vocant verbalem, atque actualem degradationem. Si quis disputationis causa opponeret canonem 22. dist. 50., ad demonstrandum, apud veteres locum etiam fuisse dispensationi Episcopali, observet ille, agi ibidem de eo, qui non depositus fuerat, sed deponi ob admissum delictum potuisset, qua in re dispensatio Episcopi eo potius pertinebat, ut non deponeretur Clericus, quam ut semel depositus pristinum gradum recuperaret. Immo et si quis de hoc genere dispensationis interpretari mallet alios canones etiam Mercatore recentiores, minime repugnarem, qualis est can. 5. dist. 82., canon 13. caus. 26. q. 5., cap. 4. vers. *De adulteriis vero* de judiciis, et capitulum 1. de Cler. pugnant. in duello. Si iterum opponeretur canon 10. vers. *Quem quidem* dist. 50., observandum foret, ibidem agi non de deposito, sed de suspenso Clerico, licet enim dicatur Clericus *ordine privatus*, haec tamen formula suspensionem indicare potest, cum opponatur alteri sequenti formulae *irrevocabiliter depositi*, quae veram depositionem significat.

Causae, ex quibus necessario debet restitutio fieri, sunt, cum depositio irrita est, vel injusta, can. 13. dist. 30. Causae e converso, ex quibus is, ad quem pertinet, facilius dispensationem indulget, non tamen indulgere tenetur, can. 1. vers. *licet* de poen. dist. 6., sunt, imprimis voluntaria criminis confessio, can. 5. dist. 82., deinde emendatio, can. 2. caus. 21.

q. 2., item poenitentia, aut satisfactio, can. 10., et 28. dist. 50.; aut etiam utilitas publica, prout singularia vel temporum, vel locorum adjuncta postulant, uti liquet ex tota fere dist. 50. Difficilius dispensatio indulgetur in criminibus maxime enormibus, qualis est haeresis, can. 1. 2. 3. 12. dist. 50., can. 39. caus. 24. quaest. 1., crimen eorum, qui magos, aruspices, et incantatores sequuntur, can. 5. caus. 26. quaest. 5., crimen falsi regii, cap. 8. de crim. falsi, crimen raptus, cap. 2. de raptor. verbo *irreparabiliter*, violatio depositionis, cum Clericus non obstante depositionis sententia ministraverit, can. 6. dist. 50. can. 6. 7. caus. 11. quaest. 3., frequens incontinentia, can. 9. dist. 50. oppositio criminis ordini clericali, quod ut plurimum irregularitatem inurit, can. 4. 5. 6. dist. 50., et generaliter gravis contumacia, et pervicacia in crimine, cap. 8. de dolo, et contumacia in illis verbis *sine spe restitutionis*. Adjici his possent facilitas delinquendi, can. 1. dist. 50., timor reincidentiae, dicto can. 1., et can. 30. dist. 50., ac timor, ne poenitentia sit ficta, can. 23. et 24. dist. 50.

CAPUT II.

De Irregularitate, et primum de hujus notae natura.

SUNT pro universis Sacramentis constitutae leges, quibus fiat, ut non omnes ad eadem suscipienda rite admittantur. Plures autem numero sunt prae caeteris Sacramentis, quae dictae fuerunt aut pro suscipiendo ordine, aut pro celebrando conjugio, propterea quod haec duo Sacramenta non tam privatum, quam publicum bonum spectant, quamobrem conferri invicem aliquando potuerunt, cap. 2., et 4. de translat. Episc. Impedimenta illa plurima, quibus quis arcetur ab Ecclesiae ministeriis, et ordinibus, appellantur generali nomine irregularitatis, quasi contra regulas ordo conferatur illis, qui eisdem impedimentis detinentur. Equidem si de nomine irregularitatis sermo sit, non est istud saeculo duodecimo antiquius, siquidem nullibi legitur praecedentibus saeculis usurpatum. Primum adparet apud Innocentium III. in cap. 10. vers. *Non tamen* de renuntiat., in cap. 6. de bigam. non ordin., et in cap. 33. de testib. et at-

testat. Caeterum irregularitas ipsa, sive impedimenta ordinum vetustissima sunt, atque ab ipsa Apostolica aetate constituta, quando scimus, Apostolum Paulum in epist. 1. ad Timoth. cap. 3., et in epist. ad Titum cap. 1. varias recensuisse conditiones, quibus qui praeditus non foret, ad Clerum minime admitteretur. Exemplum Apostoli secuti fuerunt successores Antistites, qui prout utilitas Ecclesiarum postularet, plura adhuc ordinum suscipiendorum impedimenta induxerunt. Veteres illi Patres hisce, aut similibus fere formulis designare solebant irregularitatem, videlicet statuentes ex. gr., aliquem Clericum esse non posse, can. 1. dist. 33. can. 8. 13. 14. dist. 34., can. 13. dist. 55., non promoveri ad ordines, can. 2. 4. dist. 33. can. 9. 10. dist. 34., cap. 1. 2. de Cler. non ordin. min., non ministrare altari, can. 3. 7. dist. 33. can. 11. 12. dist. 34., cap. 24. de homicid., cap. 3. de eo, qui furtive; aut statuentes, ut perpetuo alicui interdiceretur officiis ordinum, aut ab eisdem officiis removeretur, can. 5. dist. 33., cap. 10. de homicid., aut statuentes, ut quis non nisi ex gratia, ex indulgentia, ex dispensatione ad sacros ordines admitteretur; haec enim formula supponebat, generali jure ordinationem impediri, canon 7. 18. dist. 34., cap. 12. 19. de homicid., cap. 2. de Cler. pugnant. in duell., cap. un. de Cler. per salt. prom., cap. 2. de eo, qui furtive, cap. 2. de Cler. non ordin. ministr. Fateor quidem, nonnullas ex his formulis et depositioni, et suspensioni aliquando fuisse communes; sed aut ex canonum contextu, aut ex aliorum, qui invicem conferri poterant, canonum formulis clarior emergebat interpretatio, qua irregularitas a depositionis, et suspensionis sententia secerneretur, quod cum ad naturam irregularitatis attendatur, tum facile negotio percipietur.

Itaque irregularitatem definire possumus impedimentum quoddam legitimum, quo quis neque ad ordines, officiave ecclesiastica admitti possit, neque in susceptis ordinibus, atque officiis ministrare. Dixi imprimis impedimentum, ut statim intelligeretur, irregularitatem multum distingui a censuris, immo nec proprie per se esse poenam, quandoquidem irregularis esse potest etiam qui nullum omnino crimen admisit, quamquam poenae loco revera sit irregularitas, quum ob crimen indicitur. Si qua esse potest in hac re dubitatio, tota eo spectat, ut designentur discrimina, quae intercedunt inter irregularitatem atque inter vel censuram suspensionis, vel poenam depositionis; siquidem cum caeteris censuris aut poenis vix aliquid esse potest irregularitati commune. At enim distinguitur a censura suspensionis irregularitas in eo, quod censura sus-

pensionis tempore circumscribatur, atque absolutione deleatur, irregularitas vero perpetua sit, et non nisi dispensatione tollatur. Multa quoque sunt, quorum causa distat irregularitas et á censura suspensionis, et á poena depositionis. Et primo certum est, seu suspensionis censuram, seu depositionis poenam ex crimine tantum indici, irregularitatem autem etiam sine crimine pluribus in casibus contrahi. Deinde etiam si irregularitatis species illas perpendamus, quae ex crimine proficiscuntur, et proprie poenae sunt, adhuc tamen inveniemus et á censura suspensionis, et á depositionis poena distinctas. Si causas consideremus, longe plura crimina sunt, quibus aut censura suspensionis, aut poena depositionis imminet, quorum multa arbitraria sunt, id est, arbitrio judicis ea censura, vel poena plectenda; pauciora sunt, et ab jure definita illa crimina, quibus imminet irregularitas. Immo observatur adhuc, á censura suspensionis, et á poena depositionis jure indicta ignorantiam excusare, aut similes causas, modo inanes non sint, aut affectatae, contra quam vigeat in irregularitate, á qua neque invincibilis ignorantia excusat. Item, ut depositio inferatur, ut plurimum crimen esse publicum debet, et probatum in judicio, irregularitas autem etiam ex occulto crimine contrahitur, cujus rei argumento est, quod depositio fere semper requirat sententiam judicis, non irregularitas, quam semper juris potestate inuri nemo ignorat; unde fluit, sicut suspensionem, ita et depositionem aliquando esse posse aut irritam, aut injustam, quod nunquam contingit in irregularitate. Si effectum inspiciamus, constat aliquando eum deponi, qui jam erat irregularis, cap. 6. in fine, cap. 7. de homicid., cap. 1. de Cler. pugn. in duell., cap. 8. de dolo, et contum., cap. 13. de vita, et honest. Cler., juncto cap. 1. de sentent. et re judic. in 6., et cap. 1. de sent. excomm. in 6., qua in specie depositio nihil aliud est, quam sententia quaedam judicis clarius executioni mandans, quod in jure statutum est, atque exprimens effectus irregularitatis. Quod si pergamus comparare invicem cum irregularitate et suspensionem, et depositionem; varii statim occurrent et suspensionis, et depositionis gradus, ex quibus fit, ut Clericus modo in universum ab omnibus ministeriis abjiciatur, modo tantum ab aliquibus; at irregularitas individua est, et ab omni gradu sive adepto, sive adipiscendo excludit. Quando vero dicitur, irregularitatem partialem in jure indictam non reperiri, singulares quaedam observandae sunt regulae exceptiones. Nimirum non juri repugnat, quominus ex dispensatione causa necessitatis, vel utilitatis Ecclesiarum,

aut etiam clementiae in certos Clericos exhibendae, quandoque Clerici ad certos suscipiendos ordines, aut ad certorum ordinum susceptorum exercenda officia admittantur, quin ad sublimiores ordines ascendere permittantur; aut etiam admittantur ad beneficia alicujus generis, ex. gr. minora obtinenda, aut retinenda ex quadam indulgentia, non vero admittantur ad consequenda beneficia majora, sive dignitates, aut praelaturas, aut novis donari nequeant beneficiis. Exempla prostant in can. 4. dist. 32., cap. 17. dist. 34., can. 68. dist. 50., can. 4. 5. dist. 51., can. 1. caus. 1. quaest. 5., cap. 59. de elect., cap. 1. 2. 3. 4. de fil. Presbyt., cap. 1. eod. tit. in 6., cap. 2. qui Cler. vel vov., cap. 4. de corpor. vitiat., cap. 2. de Cler. aegr., cap. 4. de Cler. percuss., cap. 12. de homicid. Sunt istae singulares dispensationes, non a generali jure profluentes, quae rei naturam minime immutant, quemadmodum nec immutata dicitur individua irregularitatis natura, cum traditur aliquando, Praelatum unius Ecclesiae, aut Monasterii non posse juxta regulas generales ad aliud Monasterium, vel Ecclesiam administrandum eligi, can. 35. caus. 16. quaest. 1., aut cum traditur, non esse ordinandos extraneos, ubi digni dioecesani praesto sunt, nec esse ordinandum Praelatum invito populo, can. 12., et 13. dist. 61., aut cum traditur, nunquam obtineri posse beneficium illud, quod quis ex haereticorum precibus impetravisset, cap. 2. vers. *Ad haec* de haeret. in 6., aut cum traditur, aliqua esse beneficia, quae certis tantummodo personis de certo genere, certave patria concedi possunt, aut a quibus certi Clerici excluduntur, argumento cap. 37. de praebend., dicto cap. 1., et seq. de fil. Presbyt., cap. 32. de praebend., in 6., cap. 12. de poenis, Clement. 1. eod. tit., Clem. 2. de vita, et honest. Cleric., extravag. 1. de postul. Praelat., et extrav. 4. de praeb. int. comm.; non enim haec profluunt ex vi cujusdam irregularitatis, sed potius ex certa beneficiorum quorumdam natura indita a singularibus statutis fundationum, aut moribus, aut etiam ex singulari lege. Adjicitur his, aliquando evenire, ut quis a certo officio ecclesiastico excludatur, non quod sit irregularis, sed quod non deceat, eum cum illa, qua tenetur, affectione ad officium accedere; quemadmodum contingit, cum quis labe peccati maculatus est, aut censura notatus: iste enim aut peccati, aut censurae causa non arcetur ab ordine, prout ordo est, sed prout est res sacra, vel certa rei spiritualis communio, quemadmodum arceretur ab aliis Sacramentis; alias autem irregularitas dicitur, cum quis ab ordine, ut ordo est, arcetur. Denique, ut omnia paucis complectar, ita distat de-

positus, vel suspensus, ab irregulari, quemadmodum remotus tanquam indignus differt ab eo, qui penitus incapax quacumque de causa declaratur. Revera irregularitas non tam indicitur aut ob poenam, aut odio illius, qui irregularis dicitur, quam ob conciliandum decus rebus sacris, quas minime convenit tractari ab omnibus sine discrimine; at suspensionis censura, item poena depositionis tota potissimum eo spectat, ut reus coerceatur, puniatur. Eam ob rem dum suspensio, aut depositio indicenda sit, tota haec puniendi ratio in arbitrium Episcopi collata est, et quidquid vetitum lege est, totum refertur ad personam suspensi, aut depositi; et dum indicitur irregularitas, non tam prohibetur irregularis, ne ad sacra ministeria accedat, quam prohibeatur Superior, sive Praelatus, ne irregularem sacris officiis per ordinationem addicat; unde fluit, ut á suspensione facilius absolutio, et á depositione restitutio in integrum concedatur Episcopi auctoritate, quam conceditur dispensatio ab irregularitate; neque enim venia facilis concedenda est Praelatis dispensandi ab eo jure, quo intra certos fines circumscripta fuit eorum auctoritas, ne irritum sit legum interdictum.

Dixi secundo loco, irregularitatem esse impedimentum legitimum, ut indicarem, non nisi lege, aut ea forma, quae legis vices gerit, induci posse. Hinc receptum est, ex interpretatione capituli 18. de sent. excomm. in 6., ut non alias irregularitatis nota inuratur, quam sanctione generalis juris, quod sive á Pontifice Maximo, sive á generali Concilio editum, sive etiam quod generali totius Ecclesiae consuetudine inductum fuerit, argumento Clement. 3. de aetate, et qualit. praeficiendorum. Eam ob rem hodie inanes habetur, quod olim de singulari alicujus Provinciae consuetudine tradebatur in cap. 6. de Cler. conjug., et in cap. 2. de filiis Presbyt. in 2. Collectione. Hinc concludi potest, poenam irregularitatis indictam in vetustis canonibus editis in Conciliis minime generalibus, quorum plurimi extant in decreto Gratiani, hodie non vigere, nisi tales canones proponantur, qui sint in universa Ecclesia recepti; quod demonstrari posset aut ex moribus, aut ex rebus judicatis, aut ex obtentis dispensationibus. Et quidem recens haec disciplina, quae fundamentum habere coepit in dicto cap. 18. de sentent. excomm. in 6., certa ratione non destituitur; ubi enim causa irregularitatis indicendae est cultus in sacrum ordinem deferendus, non aliud jus, quam commune, attendendum erit, ubi est causa totius Ecclesiae communis; interest praeterea in hac parte, uniformem esse Ecclesiae disciplinam, et tanquam

decet, eum in una dioecesi, vel provincia irregularem esse, qui in alia ad sacros ordines facile admittitur. Quod si irregularitas est juris impedimentum, nomen juris rectius tribuitur disciplinae á generali Ecclesia probatae, quam singularibus unius, aut alterius dioecesis, vel provinciae statutis.

Postrema definitionis verba indicant irregularitatis effectus; videlicet is, qui irregularis est, ab officiis sacris, sive susceptis, sive suscipiendis arcetur. Quod cum ita sit, frustra indiceretur irregularitas in feminas aut in masculos necdum baptizatos, utpote qui jam divino jure ab ecclesiasticis muneribus semoti sunt. Atque eadem ratione concludi potest, eum, qui irregularis est, sicut ab ordinibus, ita et á prima tonsura excludi, cum ipsa ad tonsuram admissio supponat eum, de quo spes concipiatur brevi futurum, ut ad ordines promoveatur. At vero de effectibus irregularitatis fusius, et clarius in sequenti capite disserendum.

CAPUT III.

De generalibus irregularitatis causis, et effectibus.

§.

SUNT potius praecepta ecclesiasticae disciplinae, quam morum, ea, quae irregularitatem induxerunt. Quamquam enim verissimum sit, doctrinam morum postulare, ut ii apud Deum intercessorum officio fungantur, sive, quod idem est, sacra obeant ministeria, qui puri sint ab omni labe; dum tamen generale hoc principium certis modis, et rationibus ad singulares species accommodatur, disciplinam sapit; unde fit, ut neque omne crimen, neque omnis labes, neque omnis defectus irregularem faciat; sed tantum crimen illud, labes, vel defectus, cujus causa canonibus irregularitas indicta fuerit; unde praeterea fit, ut tota haec res vicissitudinibus, seu mutationibus subjacere possit; et quae causa aliquando irregularem fecisset, alio tempore irregularem non faciat. Itaque disciplina ecclesiastici juris duas causas recensuit, ob quas quis á sacris ministeriis rejiceretur, videlicet aut crimen, aut defectum, cap. 14. de purgat. canon.; crimen veluti rebaptizationis defectum, veluti servilem

conditionem, vel etiam utrumque, veluti in eo, qui dolo homicidium admisit, quem irregularem facit et crimen ipsum homicidii, et defectus, ut vocant, lenitatis, qui in homicida deprehenditur. Fateor quidem, cum primum in corpore canonum nomen irregularitatis usurpari coepit, dici potius consuevisse de defectu, quam de delicto. Etenim antiquiora monumenta, in quibus nomen irregularitatis occurrit, sunt, capitulum 10. vers. *Non tamen* de renuntiat., capitulum 6. de bigam. non ordin., et capitulum 33. de testib., atque in dicto cap. 10. agitur de defectu natalium, quemadmodum in dicto cap. 6., et 33. de defectu Sacramenti. Verum si non de nomine quaestio fiat, sed de ipso irregularitatis impedimento, adparebit, non eos tantum, qui certo defectu laborant, sed et eos, qui certorum criminum rei sunt, ex sanctione veterum canonum exclusos á divinis ministeriis fuisse, quemadmodum inferius per singularia exempla demonstrabitur. Differunt invicem duae istae irregularitatis caussae, primo, quod defectus etiam involuntarius irregularem faciat, quod de crimine dici non potest: secundo, quod est primo proximum, quod nihil excuset ab irregularitate ex defectu; in irregularitate autem ex delicto quaedam esse possint excusationes, illae nimirum, quae immunem á culpa reddunt: tertio, quod ubi irregularitas ex defectu proficiscitur, non poena sit, sed impedimentum, at quae ex delicto nascitur, et impedimentum sit, et poena: quarto, quod omnis irregularitas ex delicto tantum finem habeat dispensatione, et irregularitas ex defectu finem habere possit etiam ex aliis causis, siquidem cessante defectu, etiam cessat ut plurimum irregularitas. Dixi ut plurimum, ut indicarem, exceptionem adjiciendam ad regulam, quae exceptio locum habet, ubi defectus ex voluntate proficiscatur, qualis est defectus lenitatis in eo, qui justo homicidio causam praebuit, et defectus Sacramenti in eo, qui vel viduam uxorem duxit, vel secundas nuptias contraxit.

Quoties irregularitas ex delicto nascitur, regula est, tale delictum esse debere, quod sit grave, sensibile, et consummatum, nisi in jure aliter cautum adpareat. Debet esse imprimis grave, can. 1. dist. 81., cum irregularitas, quae in poenam delicti indicitur, gravis poena sit, proindeque nunquam pro levi delicto inferenda. Deinde debet esse sensibile, propterea quod ad internos actus, qui sola mente concipiuntur, tenenturque, externa Ecclesiae judicia minime pertinent. Denique debet esse consummatum, quia cum leges poenas in crimina dicunt, de criminibus perfectis et absolutis intelligendae sunt, nisi legum earumdem sententia aliud exi-

primatur, ut mitior, quoad fieri possit, in poenalibus causis interpretatio adhibeatur, argumento canonis 4. dist. 51., necnon capituli 5., et 21. de homicidio. An delictum publicum esse oporteat, sive aut publice notum, aut in judicium jam deductum, disputari solet. Sane olim certum erat, in iis criminibus, adversus quae constituta fuerat irregularitatis poena, nihil interfuisse, an crimen occultum esset, an publicum, an praeterea in judicium deductum: fuit enim semper irregularitas impedimentum juris, quod etiam sine judicis sententia oberat. Non opus est multis ad id demonstrandum, quando viri eruditissimi jam id confecerunt, inter quos Van-Espen in parte 2. juris Eccles. univ. tit. 10. cap. 6. Sed a temporibus Isidori Mercatoris, qui, uti dictum superius est, quum de poena depositionis ageretur, Clericis utcumque graviorum criminum reis nonnihil indulsit, coepit haec disciplina immutari ratione quorumdam criminum, non tamen universorum; siquidem verebatur Mercator, ne si in omnibus criminibus veterem disciplinam immutaret, difficilis admodum executio esset novarum, quas ipse vulgabat, traditionum. Itaque modestius ipse tradidit, posse Episcopum in quibusdam criminibus indulgentiam facere, sed reliquit locum disputationibus, in quibusnam criminibus juris relaxatio admitenda foret. Paulatim et sensim Scholastici sibi blanditi fuerunt, eo usque ut saeculo duodecimo, quo disputationes scholasticae aut nasci primum, aut alacrius fervere coeperunt, diversi diversa sentirent, uti legitur in can 23. dist 50., atque eandem ob causam puto, etiam Sacerdoti homicidae parcere voluisse Episcopum illum, quem acriter objurgavit Joannes VIII. in can. 4. dist. 50. Tandem post diuturnas concertationes, opinionumque conflictus receptum est, ut insuper habitis veterum canonum sanctionibus ut plurimum permitteretur reis criminum graviorum, si occulta forent, obire sacra officia, dummodo poenitentiam agerent, cap. 4., et ult. de tempor. ordin. cap. 7. de cohabit. Cler., et mulier. Caeterum et eo ipso tempore, quo haec juris relaxatio admitti visa est, imprimis exceptio adjecta est in crimine homicidii, quod etiam si esset occultum, reum penitus a sacris officiis excludere perrexit, cap. ult. de tempor. ordin., Concil. Trid. sess. 14. cap. 7. de Ref. quod et ego puto servatum in crimine simoniae juxta ea, quae superius suo loco tradita sunt: deinde consilium praebebatur reis criminum occultorum, ne ad sacra ministeria accederent, cap. 4. de tempor. ordin., quamquam praecepto arceri non possent, uti in eodem capitulo legitur. Insuper facultas fieri coepit Praelatis regularibus, ut dispensare possent ordinationi suorum subditorum, si

forte illi noverint, istos indignos esse sacra ordinatione causa gravioris alicujus occulti criminis, cap. 5. de tempor. ordin. Denique haec ipsa facultas Regularibus Praelatis concessa á Lucio III. in dicto cap. 3. fuit similibus fere verbis protracta ad Episcopos universos respectu Clericorum omnium in Concilio Tridentino sess. 14. de Ref. cap. 1.

Effectus irregularitatis ad duo generalia, et summa capita facile exiguntur. Primum est, ut irregularis impediatur, ne ad sacra ministeria admittatur; alterum est, ut qui semel rite admissus fuit ad eadem sacra ministeria, ab iis repellatur, quum in irregularitatem inciderit. Multas habet partes haec observatio; siquidem cum quis arcetur, aut ne sacra ministeria, officiaque suscipiat, aut ne suscepta exequi pergat, et de ordinibus quaeri potest, et beneficiis, quorum non eadem esse ratio videtur, postquam praesertim collatio beneficiorum á collatione ordinum sejuncta fuit. Certum imprimis est, non irritam ideo esse ordinationem, quod ordinatus ille fuerit, qui erat irregularis, cap. 10. vers. *Personae* de renuntiat., vis enim eorum, quae jure divino formam acceperunt, qualis est sacra ordinatio, ecclesiastico jure evacuari non potest. Deinde certum est, ordinationem illius, qui ex censura canonum irregularis est, illicitam prorsus esse, adeo ut irregularis ne prima quidem tonsura initiari possit, propterea quod tonsura actus Ecclesiae sit, quo quis proxime ad ordines praeparetur, inane autem sit praeparari eum, qui sacri canones ab ordinibus arcent. Hinc fit, ut irregularis ordinatus nec jure, nec rite possit in adepti ordinis officio ministrare, poenis gravibus coercendus, si forte ministrare ausus fuerit, cap 1., et passim de Cler. excomm. ministr. Excipe tamen extremae necessitatis casum; nam irregulari Sacerdoti licebit baptismatis Sacramentum non tamen solemniter, tunc ministrare, qua in specie non tanquam Sacerdos, sed tanquam laicus baptizans haberetur; item licebit Sacramentalem absolutionem, ubi alterius Sacerdotis copia desit, impertiri, argumento cap. 7. sess. 14. in Concilio Tridentino. Atque haec, quae de exercitione ordinum dicta sunt, locum etiam habent universa, quoties irregularitas post ordinationem supervenerit. Quod si agatur de beneficiis, quae conceduntur irregulari, distinguendum est inter beneficia jurisdictionem adnexam habentia, atque inter ea, quibus nulla cohaeret jurisdictio. Quotiescumque nulla beneficiis cohaereat jurisdictio, irrita omnino erit, et sine ullo prorsus effectu beneficii collatio, adeo ut institutus nullum in fructus beneficii jus nanciscatur, immo nec admittatur ad resignandum benefi-

cium in gratiam alterius, propterea quod jure eligendi etiam destituatur, cap. 18. in fine de sent. excomm. in 6., cap. 6. de corpore vitiatis. Hinc deducitur, irregularem, qui beneficium contra canones sit adeptus, ne praesentare quidem posse, si forte beneficio ecclesiastico jus patronatus cohaereat, cap. ult. de excess. Praelat., quamquam alium servetur in jure patronatus laico, utpote quod á sacro ordine minime pendeat. At si beneficiis jurisdictio cohaereat, certum est, etiam licite eam jurisdictionem exerceri, quoties urgens sit jurisdictionis exercendae necessitas, uti modo traditum est de Sacramentali absolutione. Quando vero urgens necessitas non sit, illicite exerceri jurisdictionem certissimum est, dicto cap. 6. de corp. vitiat., cap. 20., et 22. de elect., Conc. Trid. sess. 14. de Ref. cap. 7. Tantum dubitari posset, an nulla omnino jurisdictio sit, ac propterea actus inde proficiscentes omni effectu careant. Ego non puto, jurisdictionis actus irritos reddi, nisi crimen esset publice notum, ne alias occasio detur fidelibus dubitandi de vi Sacramentorum á Sacerdotibus occulte criminum reis perceptorum, quod sane probatur apertissimis canonum monumentis, cap. 22. de electione, cap. 7. de cohabit. Cler., et mulier, cap. 10. de Cler. excomm. ministr. Quod si Clerico ordinato irregularitas superveniat, Clericum eumdem ab officiis sacris abstinere oportere certum est; non tamen semper abstinere oportebit á commodo beneficii. Vel enim quis irregularis est ex uno defectu, cui nulla culpa, aut dolus causam dederit, vel irregularis est ex culpa, vel dolo. Si primum, adhuc admittetur Clericus ad fructus beneficii dato coadjutore, qui munera sacra obeat, quasi beneficium illud non tanquam verum beneficium, sed tanquam praestimonium ad relevandas Clerici necessitates habeatur, cap. 1., et toto tit. de Cler. aegrot., cap. un. eod. tit. in 6. Si alterum, regula generalis est, Clericum ab omni jure beneficii cadere, cap. 10. de excess. Praelat., ita ut beneficium illud tanquam vacans ab alio impetrari queat. Non tamen diffiteor, quin quandoque ex dispensatione reis permittatur, ut beneficio, aut in totum, aut in parte, fruantur, praesertim si eos poeniteat, iidemque veniam ab Ecclesia mereantur, uti liquet in conspectu capituli 3. ne Clerici, vel Monachi, cap. 2. in fine de Cler. pug. in duell., cap. 2. de Cler. non. ord. ministr. Quaeri adhuc potest, utrum irregularitas eum pariat effectum, ut Clericus omni clericali privilegio exuatur. Nullibi id reperitur generaliter cautum, proindeque concludendum erit, Clericum irregularem factum á sacro quidem officio, aliquando etiam á beneficio cadere, non vero á privilegio

seu fori, seu canonis. Exceptio est perspicua in cap. un. de bigamis in 6. in ea irregularitatis specie, quae oritur ex bigamia, cujus causa Clericus et á foro cadit, et á privilegio canonis, ob verba illa generalia Concilii Lugdunensis *omni privilegio clericali decernimus esse nudatos, et coercitione fori saecularis addictos.* Similem quoque exceptionem adjecisse videtur Alexander III. in Clerico, qui incidit in apostasiam, sive qui relicto ordine clericali, et habito suo tanquam laicus conversatur, cap. 1. de apostatis. Verum ego vereor, ne ista quidem poena sit apostatae Clerici, attamen ab irregularitatis poena sejuncta, cúm nullibi appareat, Clericos militiae ecclesiasticae desertores fieri eam unam ob causam irregulares. Idipsum dicendum est in conspectu capituli 23., et 25. de sent. excomm., ubi privilegio canonis declarantur exuti post tertiam monitionem, qui habitu ecclesiastico derelicto, arma militaria tractavissent; siquidem haec quoque poena esse debet apostasiae, non tamen exinde colligitur, Clericos ibidem memoratos irrègulares extitisse, dummodo ponatur, Clericos illos neminem occidisse, aut mutilasse.

CAPUT IV.

De specialibus irregularitatis causis, ubi ex defectu proficiscitur.

Huc referendi sunt tituli 14. 17. 18. 19. 20., et 21. libr. 1.

MULTIPLEX á nostris memorari solet defectus, ob quem quis efficitur irregularis. Ut plurimum hisce formuli designari solent universi; vel enim defectus est natalium, vel libertatis, vel corporis, vel animi, vel famae, vel denique Sacramenti.

Defectus natalium olim de iis dicebatur, qui nati essent servi, can. 21. dist. 54., sed hodie proprie dicitur de iis, qui nati sunt ex damnato quocumque coitu, variis nominibus appellati in cap. 10. vers. *Unde patet* de renuntiat., vel *nothi* ex adultera, vel *manzeres* ex prostituta, vel *naturales* ex concubina, vel generali vocabulo *spurii* stupro, incestu, sacrilegio, aliave nefaria conjunctione suscepti. Haec irregularitatis spe-

cies ante saeculum undecimum saltem in genere suo fuit incognita. Equidem verum est, in Toletana provincia singulare illud viguisse, ut filii spurii Sacerdotum paternae haereditatis spe omni sublata addicerentur perpetuae servituti gratia Ecclesiarum, can. 3. caus. 15. quaest. 8., sed hoc et singulare fuit in ea provincia, et non diu viguit, et si qua esse potuit irregularitas, ex servili potius conditione proficiscebatur, quam ex illegitima nativitate. Verum pariter est, in Meldensi Concilio anni 845. aliquid singulare constitutum fuisse de filiis ex raptu genitis, can. 17. caus. 1. quaest. 7., id tamen neque ad caeteros illegitime natos spectabat, neque in ea ipsa raptus specie executioni mandatum fuisse videtur. Jam ego observavi in meis adnotationibus in codicem Gratiani part. 1. cap. 50., Meldenses canones paratam executionem non invenisse, quorum nonnulli aut rejecti deinde fuerunt, aut certis conditionibus recepti. Quod si de dicto canone 17. sermo sit, receptus quidem fuit in ea parte, in qua decernebatur poenitentia raptorum, non vero in ea, in qua filii ex raptu geniti dicti fuerunt irregulares. Revera prior pars confirmata reperitur in Capitulari Caroli Calvi anni 846., uti liquet ex cap. 67. ejusdem Capitularis, omissa posteriore parte, quamquam posteriorem hanc partem in sua collectione deinde inseruerit Regino Prumiensis libr. 1. cap. 415., et 416., quem deinde sequi non dubitaverunt recentiores canonum Collectores. Primum ea irregularitatis species obtinuit sub finem saeculi undecimi in filiis Sacerdotum ex definitionibus Concilii Pictaviensis, Urbani II., et Alexandri II. can. 1., et 12. dist. 56., cap. 1. de filiis Presbyt., deinde paulatim ad omnes traducta, qui ex improbata conjunctione nascerentur, etiam si de iis ageretur, qui nati essent ex justis nuptiis, eo tamen tempore geniti, quo dissociati conjuges fuissent post solemnis continentiae voti professionem, cap. 4., et 18. eod. tit., cap. 7. 20. et 25. de elect., dicto cap. 10. de renuntiat. Nihil autem refert, an illegitima nativitas occulta sit, an publica; tantum si occulta fuerit, singulare est, ut facilius dispensatio obtineatur, praesertim si qui eo impedimento detinetur, jam fuerit ordinatus, can. 14. dist. 56., dicto cap. 10 de renuntiat. Non una fuit novae hujus inducendae irregularitatis ratio; imprimis enim decebat, in ordine ecclesiastico servari decus, quod non parum labefactari videbatur, si ad illum promiscue admitterentur, quorum origo foret obscura aeque, ac vitiosa; deinde decebat, ea ratione parentum libidinem magis, magisque damnari: praeterea videbatur magis consultum Ecclesiarum utilitati, quum excluderentur á sacris officiis

ii, de quibus suspicio suboriebatur facile futurum, ut paterna exempla sequerentur, argumento canonis 50. dist. 56. His accessit singularis ratio de filiis Sacerdotum, ne Ecclesiae, et beneficia haereditaria censerentur, dum de parentibus in filios transferrentur, ex quibus omnibus rationibus factum est, ut difficilius in Sacerdotum filiis, quam in caeteris, difficilius in spuriis, quam in naturalibus, difficilius in iis, qui paterni sceleris imitatores videntur, quam in aliis, difficilius denique ad obtinenda paterna, quam alia beneficia, seu ad ministrandum in ea Ecclesia, in qua parentes ministrant, quam in alia dispensetur, cap. 10. vers. *Non tamen* de renuntiat., cap. 13. qui fil. sint legit., cap. 14. 15. 16. 17. de fil. Presbyt., cap. 2. de corp. vitiat., Concilio Tridentino sess. 25. de Reform. cap. 15. Inde tria veluti principia posita sunt. Primum est, omnes illegitime natos irregulares esse ob suspicionem imitationis paternae incontinentiae, quod vitium á ministris suis perpetuo avertendum Ecclesia optimo jure curavit. Alterum est, exemplo hujus criminis similem jurisprudentiam etiam observatam fuisse in quibusdam aliis, veluti in filiis haereticorum, cap. 15. de haeret. in 6., et in filiis eorum, qui vexaverint Cardinales, cap. 5. de poenis in 6., et in filiis patronorum, qui beneficiarium Clericum occiderint, cap. 12. de poenis, etiam si legitimi sint. Aliqui adjiciunt filios Judaeorum, argumento canonis 31. caus. 17. quaest. 4., falso tamen; etenim ibi sermo est de Judaeis necdum baptizatis, item de officiis publicis non gerendis ab Judaeo, quorum officiorum nomine minime veniunt in eo canone Sacri ordines, ac divina ministeria. Postremum est, si agatur de filio Sacerdotis etiam legitimo, hunc nullo modo immediata successione obtinere posse beneficium, defuncto patre, quod pater ipse dudum obtinuisset, propterea quod minime deceat, beneficia ecclesiastica quoquo modo fieri haereditaria, can. 7. caus. 8. quaest. 1., cap. 7. 10. de fil. Presbyter., cap. 3. de sentent., et re jud. in 2. collectione; atque ob eamdem causam non posse, aut pensiones obtinere ex paternis beneficiis luendas, aut ex paterna renuntiatione beneficium adquirere, ne alias fraus fiat collationibus beneficiorum, Concilio Tridentino cap. 5. sess. 25. de Reform. in fine. An vero filius obtinere possit beneficium distinctum á beneficio paterno in eadem Ecclesia, quaestio est distinctione adhibita dirimenda. Siquidem alia legitimorum liberorum est ratio, alia illegitimorum. Legitimi liberi poterunt in eadem Ecclesia sine injuria canonum ministrare, cap. 12. de fil. Presbyt., non item illegitimi, Concilio Tridentino sess. 25. de Reform. cap. 5.

ne forte praesentia filii illegitimi una cum patre in eadem Ecclesia ministrante, videatur paternum crimen assidue pandere.

Defectum libertatis non solum intelligimus esse in iis, qui servi dicuntur, sed et in iis, qui aut curiae, aut militiae addicti sunt, aut rationibus reddendis obnoxii, aut conjugii vinculo detinentur. De servis non ordinandis sine consensu domini vetustissimi canones extant, can. 81. inter Apostolicos, can. 1., et passim dist. 54., quibus consonant recentiores definitiones, cap. 1., et toto titulo de servis non ordinandis, qua in re accuratissima fuit Ecclesia, quae aliquando in consecratione Episcoporum, voluit eosdem specialiter monendos his verbis: *Vide, ne quemlibet servilis conditionis ad ordines promovere praesumas*, cap. 5. de serv. non ordin. Hujus irregularitatis indicendae causa primum ea fuit, ne minus honeste videretur inter ecclesiasticos administros adscribi humilis servi persona, can. 6., et 21. dist. 54., cujus rei argumento est, quod dicitur in cap 3. de serv. non ordin. *ex necessitate temporis quandoque fieri*, ut servi etiam post libertatem datam ordinentur. Altera causa fuit, ne Ecclesia videretur, dominis fraudem facere, can. 5. 7. 9. 10. dist. 54., atque ideo quoties dominus vel expresso, vel tacite consensisset, eove magis quoties servum manumisisset, ordinatio rata habebatur, can. 1. 2. 4. 5. 6., et sequentibus dist. 54. cap. 2. 3. 4. de serv. non ordin. Dominis sane consentientibus licuit certas, honestas tamen, conditiones adjicere, scilicet ut defunctis eisdem ordinatis domini ipsi extra ecclesiastici peculii causam succederent, vel ut ordinati tenerentur Ecclesiastica quaedam officia dominorum gratia gerere, can. 8. 10. dist. 54., cap. 3., et 4. de serv. non ordin. nusquam vero Episcopis licuit fraudem dominis facere, et eisdem invitis servos ordinare. Quod si Episcopus servum invito domino ordinavisset, non eadem ubique, et perpetuo disciplina viguit. Siquidem in Italia temporibus Gelasii Papae discrimen erat inter servum Sacerdotio insignitum, et servum in ordinem Diaconorum allectum, et servum in inferioribus ordinibus initiatum. Si de Sacerdotio ageretur, restituebatur peculium domino, retento servo inter Clericos, sive in Collegio Clericorum, tanquam persona semel Deo dicata; si de Diaconatu, praeter peculium domino dari debebat vicarius, atque hoc deficiente Diaconus ipse restitui; si de inferioribus ordinibus, rejecto ordinato á clericali coetu, incolumia erant dominis jura universa, can., 9. 10., et 11. dist. 54. In Gallia ordinato servo aut in Presbyterorum, aut in Diaconorum gradu, duplum domino luebatur ab ordinante, quoties ordinans conscius fuis-

set conditionis ordinati; secus duplum pendebatur domino ab iis, qui servum ab Episcopo ordinari petiissent, can. 19. dist. 54., quamquam deinde in Capitulari Ludovici Pii anni 816. can. 6. statutum fuerit, ut ordinati suis dominis restituerentur, quod legimus in Capitularium libro 1. cap. 82., et libr. 5. cap. 210., et sub nomine Concilii Toletani in can. 6. dist. 54., et in cap. 2. de servis non ordinandis. Ubi viguit jus Justinianeum, quod praesertim usuveniebat apud Graecos, recipiebatur imprimis, ut si servus sciente, et non contradicente domino ordinaretur, eo ipso et libertatem, et ingenuitatem adquireret, recasurus tamen in potestatem domini, si ecclesiastica ministeria deseruisset, et ad vitam saecularem transiisset; denique ut servus ignorante domino ordinatus repeti posse á domino, dummodo hic intrá annum servilem ordinati conditionem, suamque dominicam in ordinatum potestatem demonstraret; item ut si non de servis, sed de adscriptitiis ageretur, possent quidem isti etiam praeter voluntatem domini ordinari, dummodo agriculturam sibi á domino impositam adhuc implerent, Nov. 123. cap. 17., denique ut si de servis ageretur ad Episcopatum promotis, tunc ordinati eo ipso ab omni dominica potestate eximerentur, eadem ratione, qua filiusfamilias ordinatus Episcopus patriam potestatem evadit, Novell. 81. cap. 3., et Novell. 123. cap. 4. Has constitutiones Imperatoris retulit Gratianus in can. 20. dist. 54., ubi tamen quaedam adjecit de servis, qui monasticam professionem emiserint, quae sane exigenda sunt ad integrum textum, qualis habetur in Nov. 5. cap. 2. Relatae etiam sunt constitutiones illae in codicem Justinianeum, auth. *Sed Episcopalis*, auth. *Adscriptitios*, auth. *Si servus* auth. *Episcopalis*, et auth. *Verum* de Episc., et Cleric., sed authenticarum auctor nonnulla ibidem adjecit, quae in Novellis desiderantur, uti liquet in conspectu dictae authenticae *Adscriptitios*, quae quidem consonant cum Novella Justinianea in ea parte, qua dicitur, Clericos ex adscriptitiis ordinatos debere agriculturam implere; non tamen consonat in altera parte, qua subjicitur, *subrogato aliquo, quem maluerint*. In Decretalibus Gregorii IX., quae generalem saeculi decimi tertii disciplinam stabilivisse videntur, res ita definita est, ut perpetuo quidem prohiberetur Episcopis, ne servos invitis, aut insciis dominis ordinarent, cap. 1. 5., et 8. de serv. non ordin., quoties vero ageretur de servis contra canones ordinatis, vel restituendis, vel non restituendis, distingueretur, an ageretur de ordinibus majoribus, et sacris, an de minoribus, et minus sacris, adeo ut in prima specie non restituerentur dominis, restituerentur in

altera, cap. 13. vers. *Praeterea* qui fil. sint legit. Hinc cum temporibus Innocentii III. ordo Subdiaconorum inter sacros receptus esset, rescriptum est, servum in Subdiaconorum gradum adlectum non debere domino suo restitui. Sic definiendum erat ab iis, qui in proposita disquisitione opportunius ducebant sequi doctrinam Gelasii Papae in dicto can. 9. 10., et 11. dist. 54., insuper habitis caeteris modo commemoratis. An vero qui ordinati in sacris restitui non debebant, ita reciperentur in Clericorum coetum, ut sacris officiis juxta ordinem susceptum ministrarent, quasi irregulares non essent, non liquet definitum expresse fuisse. Quid ergo? Quando recentioribus Pontificibus visum est Gelasii Papae doctrinam sequi, ex mente ejusdem Gelasii repetenda est hujus quaestionis definitio. At vero Gelasius, qui in can. 9., et 10. dist. 54. voluit, Sacerdotes, et Diaconos iterum redigi non debere in servitutem, voluit in canone 11. ejusdem distinctionis Diaconos ordinatos a sacris officiis repelli oportere. Ergo voluit haberi tanquam irregulares. Porro aliud erat, Sacerdotes, et Diaconos non restitui in servitutem pristinam, quod fuisset dedecori ordini Sacerdotali, ac Diaconali; aliud erat, Sacerdotes, et Diaconos in sacerdotali, et diaconali ministerio suscipi, quod mali exempli fuisset, ex quo improbe, et contra canones facta ordinatio suum omnino effectum consequeretur. At dices: quid de his servis ordinatis? Fateor non constare. Conjicio tamen, aut auguror, eos forte in communionem peregrinam adductos, spe concepta futurum aliquando, ut domini ordinationem ratam haberent, et bonis conditionibus libertatem donarent, quo casu impedimentum omne cessabat. Quod si quaeratur, an ubi servus consentiente, vel ratam ordinationem habente domino fuerit ordinatus, adhuc subjaceret juripatronatus; ego respondeo, vel ipsos sacros canones permisisse quamdam jurispatronatus speciem, veluti eam, aut qua dominus uni potius, quam alteri Ecclesiae ordinatum ab Episcopo addicendum postularent, a designata Ecclesia invito domino non avocandum, can. 10. in fine dist 54. cap. 7. de serv. non ordin., aut qua dominus clericalia quaedam officia ab ordinato exigeret, qualia erant, de quibus sermo fit in cap. 4. de serv. non ordin. Non memoro, quod supra dictum est, temporibus Justiniani Imperatoris, etiam adscriptitios ordinatos conditioni suae adhuc morem gerere debuisse, juxta dictam Novellam 123. cap. 17., propterea quod aliud tulit recentior disciplina, cui se accommodavit laudatus editor authenticarum, dum in dicta auth. adscriptitios adjecit illa verba *subrogato aliquo, quem maluerint*. Quod

autem dico de jurepatronatus, intellige de eo casu, quo certae conditiones adjectae fuerint á domino tempore ordinationis, vel quo ignorante domino servus ordinatus proponeretur, non quoties dominus tempore ordinationis nulla reservatione facta servum aut expresse, aut tacite manumisisset, dicto cap. 6. de serv. non ordin., etenim antiqua lex est, qua servus consentiente domino ordinatus non tam libertatem, quam ingenuitatem adquirat, Nov. 123. cap. 17., quid autem est adquirere ingenuitatem, quam haberi, ac si nunquam quis in servitute fuisset? Sed haec hodie exoleverunt; post abolitas servitutes inter Christianos, quamobrem post Gregorii IX. cellectionem vix indicari sanctiones canonum possent, in quibus aliqua constituta deprehendantur de ordinatione servorum.

Vetus quoque fuit canonum disciplina, qua Curiales á clericali ordinatione arcebantur, can. 1. 2., et 3. dist. 51. Duplex hujus irregularitatis causa fuit. Prima erat, propterea quod Curiales non omnino liberi á curis publicis viderentur, atque ad peragenda divina officia expediti, dum á loco Curiae, cui causa vel originis, vel domicilii, vel possessionum adscribebantur, recedere minime possent, et recedentes nihilominus avocarentur, can. 2. dist. 51. Altera erat, propterea quod Curiales quibusdam ludis publicis praeponi solebant, qui sane aut Clericum, aut eum, qui Clericus futurus erat, penitus dedecebant, can. 1., et 3. dist. 51. Ex quo fit, ut is, qui á Curia dimissus esset, nihilominus adhuc á clero arceretur, si ludis publicis olim praefuisset, quasi manente adhuc nota quadam, quae Clerici personae non conveniret. Haec porro causa est, quare licet Episcopatus liberaret á fortuna servili, non ita liberaretur á conditione Curiali Episcopus ordinatus; ut enim ait Justinianus, ex tali fortuna Sacerdotio fieret injuria, Nov. 123. cap. 4. et 15., authent. *Sed neque Curialem*, authentica *Episcopalis ordo*, cod. de Episc., et Cler., can. 20. dist. 54. Adhuc sexto saeculo id in usu fuisse, satis constat ex monumentis modo laudatis; at hodie cum abierit in desuetudinem Curialium census, inter antiquitatis reliquias haec disciplina recensetur.

Minus quoque liberi sunt ad ordines ecclesiasticos adipiscendos, qui militiae, nomen dederunt, uti enim isti publico munere detinentur ex Principis designatione, non debent sine consensu Principis ordinari. Qua in re plura distinguenda sunt, ne facile quisquam hallucinetur, et unam cum altera disputatione confundat. Nimirum aliud est, quaerere an militia suapte natura quemquam irregularem efficiat, ita ut etiam

post militiae officia exacta, et post honestam misionem irregularitas perseveret; aliud quaerere, an cui ordini militari adscripti sunt, ideo sint irregulares, quia non deceat quemquam auctoritate Antistitum á publico officio avocari. Sunt canones numero plurimi, qui facile ex oscitantia Interpretum huc illuc flectuntur. Sunt etiam diversae causae, propter quas modo pro irregularitate, modo adversus irregularitatem est pronuntiandum. Quid enim ex. gr., si quis non tantum militiae nomen dederit, sed etiam in congressu pugnaverit, hostemque fregerit, occiderit, aut clade, caede, vulnere affecerit? Evenire profecto poterit, ut quis irregularis vel caedis, vel vulneris illati causa dicatur, quin sola militiae professio irregularem effecisse credatur. Quid si militia, quam quis inivit, indigna viro Christiano penitus sit, veluti eum Christianus aethnicorum exercitui sese junxerit, ut armis vexaret Christianos? Potuit sane hoc militiae genus irregularitatem inducere ex praescripto canonum, quin generaliter verum sit, militarem professionem per se irregularem militem facere. Itaque antiquissimus qui adpareat canon, est octuagesimus secundus inter Apostolicos, in quo decernitur, ut deponatur Episcopus Presbyter, aut Diaconus, qui militiae vacaverit, et simul utrumque officium, ecclesiasticum scilicet, et militare, retinere voluerit. Hinc profecto minime colligitur, milites irregulares existere; tantum deponi praecipitur eum, qui militiam cum sacro ordine junxerit: at depositio ab irregularitate distinguitur: et depositio non inducitur ex causa militiae, sed ex causa utriusque suscepti, exercitique officii sacri, et militaris. Immo et exinde tacite insinuatur, non esse deponendos Episcopos, Sacerdotes, et Diaconos, si post depositum militare cingulum uni sacro ministerio vacent, quod indicium est nullius praestitutae in milites irregularitatis. Quod in sacris canonibus definitum est in hac parte de militum irregularitate, ad duos casus pertinet. Primus casus est, cum de milite agitur adhuc in numeris consistente, quem ordinari non sinit ecclesiastica disciplina, ne ad ecclesiastica ministeria transferantur, qui publicis adhuc officiis detinentur, argumento can. 1. dist. 54., ne alias á praefectis suis iterum in militiam reducantur, argumento can. 3. dist. 51. Et revera Gregorius Magnus morem gessit in hac re Imperatori Mauritio, dum legem promulgavit, ne militiae adscripti in Clericorum coetum adsciscerentur, can. un. dist. 53. In hac specie nulla dubitatio est, quin milites ab ordine suo dimissi promoveri ad ordines valeant, uti luculenter adparet ex can. 15. dist. 63. Alter casus est, cum de milite agitur,

qui in praelio fuerit, et quemquam etiam jure vel occiderit, vel mutilaverit. Verum cum liquet hunc irregularem existere, irregularitas non tam ex professione militiae, quam ex illata caede, vel mutilatione derivat; atque haec irregularitas dicitur potius ex defectu lenitatis, de qua sermo inferius instituetur, et perseverat etiam post missionem ab ordine militari. Ad hunc casum spectat canon 1. dist. 51., ubi de militibus sermo fit, qui *saeva*, vel, uti alii legunt, *severa sunt praecepta executi.* Extra hosce duos casus nulla videtur in milites indicta irregularitas. Videatur elegans notificatio 101. in secundo tomo notificat. Cardinalis Lambertini, inde Benedicti XIV., qui hanc materiam absolvisse videtur. Non debeo tamen omittere nonnullorum canonum interpretationem, nimirum Innocentii I. in can. 2. dist. 51., et Concilii Toletani seu I., seu IV. in can. 4., et 5. dist. 51., et in can. 5. caus. 23. quaest. 8., qui negotium quoddam facessere deprehenduntur. Tradidit Innocentius I. in dicto can. 2. dist. 51., non rite ad ordines ecclesiasticos assumi, *si quis fidelis militaverit*, id est, si quis fide data, et sacramento obstrictus militiam profiteretur. Pertinet ergo ea dispositio ad eos non ordinandos, qui adhuc in militia consisterent. Si dubites de hac interpretatione, prae oculis habeas velim, Innocentium initio epistolae profiteri, se nihil novi statuere, sed indicare tantum, quid postulent generales canonum regulae: at enim generalis canonum dispositio ea aetate suadebat, ne qui adhuc officiis publicis detinerentur, in Clericorum ordinem adlegerentur. Quod statutum est in Concilio Toletano I., si legendum esset, uti legitur apud Gratianum in dicto can. 4. dist. 51. adjecta illa particula *ad necandos fideles*, videretur statim non generaliter de militia conceptum, sed de ea, quae odio Christianae fidei susciperetur. At ea particula in actis Concilii desideratur. Eam ob rem dicendum, sanctionem illius canonis et singularem fuisse in Toletana provincia, et fuisse singularibus illius aetatis adjunctis accommodatam. Etenim cum illa aetatate in Hispaniis conquererentur Episcopi de lapsa clericali disciplina, cui occasionem dederant improvidae electiones Clericorum, praesertim illorum, qui jamdiu armis, propterea que etiam seditionibus adsueverant, atque occasionem praebentibus Gothis, et Vandalis universa pene caedibus, et cladibus impleverant, paulo rigidior disciplina invecta fuit, non facile ad alias provincias traducenda, neque ad ulteriora tempora prorogranda. Potius ad generalem canonum disciplinam referendus est canon Concilii Toletani IV. in dicto can. 5. dist. 51., ubi cum ab ordine ecclesiastico exclu-

duntur, *qui militiae saeculari dediti sunt*, intelliguntur exclusi ii omnes, qui actu militiae serviunt, eodem modo, quo etiam excluduntur ibidem, *qui sunt obnoxii servili conditioni*, futuri sane idonei ad sacram ordinationem, statim ac libertatem fuerint consecuti. Denique quod spectat canonem 5. caus. 23. quaest. 8, non de militia conceptum est, sed de Clericis arma sumentibus facta seditione; neque constat, Clericos hujusmodi irregulares fuisse habitos, sed potius in perpetuum depositum iri, indicta poenitentia in Monasteriis peragenda.

Insuper administratores bonorum alienorum, quosque essent rationibus reddendis obnoxii, ab ecclesiasticis ordinibus olim fuisse remotos certum est, quasi non omnino libertate potitos; cujusmodi erant actores, et executores rerum, et jurium publicorum, tutores pupillorum, et curatores minorum, ac similium personarum, can. 2. dist. 51. can. 3. dist. 54., can. 1., et sequentibus caus. 22. quaest. 3, cap. 1. de obligat. ad ratiocin., cap. 1., et toto titulo ne Cler, vel Mon. Optima sane disciplina ideo inducta, quod non deceret, Clericos reddendis inde rationibus detineri, ne forte, si inde eorum administratio suspecta adpareret, infamia in Clericorum ordinem redundaret, et qui rationes redditurus esset Clericus, ad fora publica traheretur, culpae vel doli, prout res postularet, poenam daturus. Hujus tamen regulae duae erant exceptiones.[1] Prima locum habebat in iis, qui legis necessitate ad suscipiendam administrationem adigerentur. Si enim vel ipsi Clerici minime ab onere legitimae tutelae eximebantur, excusabilis erat laicus, quoties tutelam hujus generis administrans clero adscribi postularet, can. 1. caus. 21. quaest. 3. Altera locum habebat in iis causis, quae aut Clericis committi ex canonum censura debent, cujusmodi est administratio rerum ad Ecclesiam, vel Monasterium pertinentium, aut Clericis committi maxime convenit, cujusmodi est administratio bonorum pauperum, viduarum, et hujusmodi miserabilium personarum, dicto cap. 1. Hinc liquet, hanc irregularitatis speciem non perpetuam fuisse, sed certo tempore circumscriptam, tamdiu nimirum imminentem, quamdiu non essent redditae rationes, can. 3. dist. 54. can. un. dist. 53, cap. 1. de obligat. ad ratiocin. Hodie testantur Pragmatici, hanc irregularitatem ex usu recepto vigere tantum duobus in casibus. *Primus est*, si publicis rationibus quis adstringatur. Alter est, quum privatarum quidem rerum quis gessit administrationem, sed jam in judicio conventus fuit ob dolum.

Denique conjugio obstricti, quasi ex defectu libertatis, irregulares ha-

bentur, nisi uxor consentiendo datam sibi fidem relaxet, can. 6. dist. 77., cap. 1., et passim de convers. conjugat. Id olim potissimum vigebat in majoribus ordinibus. Verum cum recentiore aetate minores ordines non tam veluti singularia gerenda officia, quam veluti media ad majores ordines consequendos haberi coeperunt, obtinere necessario debuit, ut irregularitas eadem ad minores etiam ordines extenderetur; immo et ad universa etiam beneficia, adeo ut haec nequeant impetrari, argumento capituli 1., et 2. de Cleric. conjug. Nihil amplius ad hanc rem adjicio, cum jam plura alibi á me tradita fuerint in tractatione de juribus conjugiorum.

Defectum corporis, ex quo irregularis aliquis dicitur, hoc in loco intellegimus, cum quis ea corporis adfectione laborat sine culpa, factove suo, qua ne in sacris officiis honeste, ac decore ministret, impediatur. Et quidem hoc in Mosaica divina lege fundamentum habet, Levitici cap. 21., deinde legibus ecclesiasticis fuit expresse constitutum, ac confirmatum, can. 5. dist. 53. can. 1. dist. 36., can. 1. 3. dist. 55. Difficile sane fuit singulas species definire, quibus impedimenta singulorum ordinum, et officiorum designarentur; quamobrem verba canonum generalia sunt, quibus corpore vitiati ab ordinibus excluduntur, dicto can. 5. dist. 33., can. 1. dist. 36., can. 1. dist. 55.; verum hanc interpretationem recipiunt, ne quis ad ordines admittatur, qui tale corporis vitium contraxerit, quo aut non absolute potest, aut non facile, aut non decore sacra officia gerere, cap. 10. de renuntiat., cap. 1. ult. de corpor. vitiatis, cap. 2. 3., et 4. de Cler. aegr., can. 2. caus. 7. quaest. 2. Hinc est, quod occultum quodcumque corporis vitium, quod neque impedit sacrorum officiorum administrationem, neque alias horrorem quemdam, et aversionem in populo ingenerat, neminem reddit irregularem, argumento cap. 3. de corp. vit., can. 4. 5. 7. 8. 9. 11. dist. 55. Nemo igitur non videt, ubi de singularibus, prout res incidit, speciebus agatur, facti potius, quam juris esse quaestiones, quarum aliquae dumtaxat rescriptis definitae fuerunt, á quibus deinde ad similia prudens judex possit argumentari. Definitum deprehendimus, irregularem dici oculo orbatum, aut qui maculam gravem in oculo contraxit, can. 13. dist. 55., cap. 2. de corpore vitiat., et quidem sine ullo discrimine, seu dexter sit, seu sinister, quod enim dici solet de oculo canonis, sive sinistro, eo spectat, ut quoties in eo vitium sit, difficilius obtineatur dispensatio, et non nisi immutato ritu in celebratione Missarum, videlicet permittendo, ut [illegible]

canonis legat in medio altaris collocatam. Definitum deprehendimus, irregularem dici aut pede laesum ita, ut sine baculo sustineri non possit, can. 57. de cons. dist. 1., aut manu mutilatum, cap 6. de corp. vitiat., aut destitutum digito ad Eucharistiae ministerium necessario, cap. 1., et 7. eod., aut etiam destitutum ungula pollicis in dextera, ita ut nequeat facile sacram hostiam frangere, cap. ult. eod., aut destitutum duobus digitis, medio, et quarto, cap. 2 de Cler. aegrot. Adde his leprosos, epilepticos, paraliticos, aut tali morbo laborantes, quo mens fere alienetur, can. 3. dist. 33., can. 14 15. caus. 7. quaest. 1., can. 2. caus. 7. quaest. 2., cap. 3. 4. 5. 6 de Cler. aegrot. Quis non dixerit, idipsum dicendum fore, ubi de mutuo ageretur, de surdo, de coeco, aut alias monstruoso, quamquam nihil tale expressum specialiter in canonibus inveniatur? Quod si dubitatio quaedam emergat, ad Episcopum pertinebit definire, an species talis sit, in qua irregularitatem sacri canones indicendam voluerint, can. 3. dist. 33., cap. 2. de corp. vit. Contingit quandoque dubitari, an quis certo morbo laboret, qui sacris ministeriis impedimento sit. Hac in specie ad Episcopum pertinebit, indicta interea suspensione ab ordine, si expedire pro adjunctis judicetur, certa tempora praefinire, intra quae liquere de vitio possit, can. 2. caus. 7. quaest. 2., ubi licet dicatur, designatos fuisse triginta dies, non inde tamen deducitur, hoc tempus singulis in casibus designandum esse, cum potius id referatur ad speciem facti singularem propositam, eo vel magis, quia non constans est omnium codicum fides, in quorum aliquibus pro voce *triginta* legitur *octuaginta*, quemadmodum jam observaverunt Romani Correctores. Quid vero, si de vitio constiterit, eamque ob rem vitiosus Clericus jussus fuerit á sacris ministeriis abstinere, deinde Clericus alleget, se sanitatem pristinam recuperavisse? Perspicua est constitutio Toletani Concilii anni 675. can. 13., relata á Gratiano sub nomine Pii Papae in can. 3. dist. 33., qua praestituitur, annum esse expectandum, intra quem liqueat, Clericum revera á morbo liberatum existere. In hac irregularitatis specie observatur, ut quidem, defectus in causa sit, ne quis ordines, aut beneficia suscipiat; non vero defectus subsequens in causa sit, ut ab adeptis beneficii commodis repellatur, quamquam ab ordinis exercitione sit excludendus, can. 1. dist. 36., can. 12. dist. 55., can. 1. caus. 7. quaest. 1., cap. 2. 3. 4. 5. 6. de Cler. aegrot., cap. un. eod. in 6. Item observatur, posse aliquem irregularem esse ratione unius ordinis, et non ratione alterius, ejus scilicet, cujus commode obire officium possit.

Defectus animi irregularem etiam facit. Hujusmodi imprimis est amentia, et furor, et quae proxima furori est, energumenorum conditio, can. 2. 3. 4. 5. dist. 33., can. 14. caus. 7. quaest. 1., eo saltem usque, quo infirmitas animi perseverat, can. 1. caus. 7. quaest. 2., can. 1. 2. 3. 4. 14. caus. 7. quaest 1., cap. un. de Cler. aegrot. in 6. Hinc non facile permittitur aut ordinis collatio, aut executio suscepti ordinis illi, quem verosimile est recasurum in amentiam, aut furorem, et si quid simile esse potest, etiam si proponat ipse, se consilium animi adeptum fuisse, annuali tempore praefinito, intra quod constet de veritate, can. 3. dist. 33., can. 14. caus. 7. quaest. 1.. can. 1 caus. 7. quaest. 2., quamquam si beneficium jam adeptus olim fuerit, beneficio non privatur, sed dandus sit coadjutor, can. 1. 2. 3. 4. 14. caus. 7. quaest. 1., cap. un. de Cler. aegrot. in 6. Hujusmodi praeterea est infirmum aetatis judicium: qua in re observandum est, olim quidem nullum discrimen intercessisse inter aetatem ordinibus, et aetatem beneficii praestitutam, quam collatio beneficiorum minime distingueretur a collatione ordinum; hodie tamen uno dempto episcopali ordine, et beneficio, quae adhuc indivulsa manent, diversis regulis inuiti collationes ordinum, et beneficiorum. Itaque ut de ordinibus primum loquar, statutum scimus, ut ne prima quidem tonsura infans, seu septennio minor initietur, cap. 4. de tempor. ordin. in 6. Addidit Concilium Tridentinum, tonsura initiandos confirmatos esse oportere, et in fidei rudimentis edoctos, ac tales, ut legere saltem, et scribere valeant, ita ut Episcopus eos a Deo vocatos esse ad clericalem militiam conjiciat, cap 4. sess. 23. de Reform. In constitutis ultra infantiam nulla est in jure determinata aetas, quam demum conferri minores ordines possint; quamquam enim aliquando constitutum fuisse sciamus, neminem decem et octo annis minorem potuisse inter lectores adnumerari, can. 2 dist. 78, id tamen ab usu recessit. Tantum hodie adhaeremus disciplinae Tridentini Concilii; in quo cautum est, minores ordines iis esse conferendos, qui saltem latinam linguam intelligant, atque ita de gradu in gradum ascendant, ut in eis cum aetate vitae meritum, et doctrina major accrescat, sess. 23. de Reformat. cap. 11. Si de majoribus ordinibus sermo sit, quidquid olim viguerit, can. 3. 4. 5. 6. 7. dist. 77., can. 1. 2. 4. 5. dist. 78., Clement. 3. de aetate praefic. elend., hodie ex Concilio Tridentino observatur, ut nemo ad Subdiaconatum ante annum 22., ad Diaconatum ante 23., ad Presbyteratum ante 25. aetatis annum promoveatur, dicta sess. 23. cap. 12., quibus tamen

in speciebus sufficiet annum inceptum fuisse. De Episcopatu nihil adjecerunt Tridentini Antistites; quamobrem integra manet vetus disciplina, juxta quam nemo eligi potest, nisi qui jam trigesimum aetatis annum exegerit, cap. 7. de elect., nemo etiam postulari, nisi qui vigesimum septimum aetatis annum attigerit, extravag. 1. de postulat. Praelat. int. comm. Si deinde de aetate loquar, quae requiritur ad impetranda beneficia, primum producitur perspicua Tridentini Concilii constitutio in cap. 6. sess. 23. de Reform., ubi cavetur, ut nullus prima tonsura initiatus, aut etiam in inferioribus ordinibus constitutus, ante decimum quartum annum possit beneficium obtinere; quod decretum intelligas velim de iis beneficiis, quae singularis, et expressa fundatorum voluntas etiam aetate minoribus concedi posse constituerit. Non inde tamen colligitur, omnia beneficia concedi posse illis, qui vix conciliarem illam aetatem attigerint; sunt enim numero plurima, quae provectiorem adhuc aetatem desiderant. Sic ad beneficia curam animarum adnexam habentia nemo admittitur, nisi 25. annum attigerit, cap. 7. vers. *Inferiora*, de electione, cap. 14. eod. tit. in 6., Concilio Tridentino sess. 24. de Reform., cap. 12. Sic ac Dignitates, et Personatus, quibus nulla cohaeret cura animarum, non minores annis 22. admittuntur, dicto cap. 12. Tridentino. Sic ad Canonicatus, Praebendas, et Praestimonia requiritur ea aetas, qua institutus possit intra tempus ab jure definitum eo ordine insigniri, quem Canonicatus ipsi, Praestimonia, et Praebendae requirunt. In omnibus vero Cathedralibus Ecclesiis cautum est, ut omnes Canonicatus et Praestimonia habeant adnexum ordinem Presbyteratus, vel Diaconatus, vel Subdiaconatus, prout Episcopus de consilio Capituli designaverit, dicto cap. 11. Tridentino. Cum ergo in caeteris beneficiis nihil singulare statutum adpareat, sufficiet aetas annorum 14., juxta dictum caput 6 sess. 23., nisi major aetas fundationem tabulis praestituta fuerit, aut nisi praestitutus fuerit eisdem fundationum tabulis certus ordo, qui majorem aetatem desideret, aut nisi agatur de beneficiis regularibus, quae cum tantum professis, aut brevi professuris concedi valeant, eam aetatem desiderant, qua aut quis profiteri possit, aut proxime sit, ut rite profiteatur. Adjicitur, id Abbatiis, et Prioratibus conventualibus aetatem requiri annorum 25. incoeptorum; quamquam caeteri Prioratus exigant saltem annum vigesimum completum, juxta Clementinam 1. vers. *Caeterum* de statu Monach. Quicumque autem ante aetatem canonibus designatam beneficium consecutus fuit, habetur ac si nunquam illud consecutus

fuisset, quosi collatio ipso jure in irritum cadat, cap. 7., et 20. de elect., cap. 2., et 3. de aetate, et qualit. praefic., cap. 14., et 35. de elect. in 6. Concil. Trident. sess. 7. de Reform. cap. 3.

Animi quoque defectus in eo dignoscitur, qui ea doctrinae supellectile non est instructus, quam ordinis, vel beneficii qualitas postulat, can. 1. dist. 36., can. 3. dist. 38. can. 2. dist 49., can. 5. dist. 51., can. 1. 3. dist., 55., can. 45. caus. 1. quaest. 1., cap. 14. 15. de aetate, et qualit. praefic., cap. 7. de elect., cap. 14. eod. in 6., cap. 4. de tempor. ordin. in 6. Hanc in rem editae sunt variae canonum sanctiones, quibus vel generaliter proponitur, Clericos scientia idoneos esse oportere, vel etiam singularis doctrina, immo et aliquando certa parte doctrinae specimina requiruntur, nimirum in quibusdam officiis majoribus. Generali sanctione statutum est, ut Clerici abstinentes á figmentis Poaetarum, can. 2. 15. dist 37., can. 5. dist. 86., á libris aethnicorum, atque haereticorum, can. 1. dist. 37., et á vana dialectica, can. 3. 4. 6. dist. 37., temperantes insuper ab inani, et plus aequo curiosa physicarum rerum cura, dicto can. 3. dist. 37., necnon ab impenso studio civilis juris, cap. 28 de privileg., nisi eatenus, quatenus ea opera necessaria sit, et ad res sacras attingendas opportuna, can. 8. 9. 10. 11. 13. 14. dist. 37., Concilio Tridentino sess. 23. de Reform. cap. 18., totos se in rerum sacrarum notitiam conferant, quales aut in sacris literis, aut in canonibus, aut in Sanctorum Patrum codicibus exhibentur, can. 5. dist. 24., can. 1. 6. 8. 9. 10. dist. 38., can. 4. 14. dis. 37., Concil. Trident. sess. 5. de Reform. cap. 1., et dicto cap. 18 sess. 23., uno verbo ad ea contendant, in quibus sita est scientia religionis, ac pietatis, can. 10. dist. 37. Item generales adparent sanctiones, quibus definitur, in Cathedralibus, et Collegiatis Ecclesiis Praeceptores institui, quibus excolantur ingenia adolescentium ad ordines provehendorum, can. 12. dist 37., cap. 1. 2. 4. 5. 7. de Magistr., cap. 4. de aet., et qualit. praefic., Concil. Trident. sess. 5. de Reform. cap. 1. Generales quoque sanctiones sunt, quibus aut facilius quaedam privilegia literatis Clericis conceduntur, cap. 28. in fine de praebend., aut facultates extra ordinem conceduntur iis, qui velint in literis proficiscere, cap. 34. de elect. in 6., aut non mediocris ratio habetur gratiarum generalibus studiis tributarum, uti in Concilio Tridentino sess. 25. de Reform. cap. 9. Singularia praeterea multa statuta fuerunt pro modo cujusque ordinis. Primum de Episcopis in veteribus canonibus legebatur, eosdem debere prae caeteris excellere sapintia, ac doctrina, can. 3. dist. 36.,

can. 6. dist. 38., cap. 7. de elect., cap. 10. de renunt. Pressius Tridentinum Concilium in cap. 2. sess. 22. de Reform. mandavit, ut electus in Universitate studiorem Magister, sive Doctor, aut Licentiatus in sacra Theologia, vel jure Canonico merito sit salutatus, aut publico alicujus Academiae testimonio idoneus ad alios docendos ostendatur; quod si Regularis fuerit, á Superioribus suae Religionis similem fidem habeat, Deinde in dignitatibus, aut officiis, quae Scholasteriam adnexam habent, mandavit idem Concilium in cap. 18. vers. *De caetero* sess. 23. de Reform., ut conferantur non nisi Doctoribus, vel Magistris, aut Licentiatis in sacra pagina, aut in jure Canonico, et aliis personis idoneis, et qui per se ipsos id munus expleant. Insuper idem Concilium in sess. 24. de Reform. cap. 12. vers. *Archidiaconi* mandavit, ut Archidiaconi in omnibus Ecclesiis, ubi fieri poterit, sint Magistri in Theologia, seu Doctores, aut Licentiati in jure Canonico. De Parochis antiquae sunt canonum definitiones, quibus docetur, eos in sacris literis eruditos esse debere, psalterium nosse, et canones Poenitentiales; item ea, quae ad Sacramenta, ad ritus, atque ad Sacramentalia pertinent, can. 1. 2. 5. dist. 38., cap. 4 de aetate, et qualit. praefic., atque ad executionem expeditiorem istorum canonum collineaverunt Tridentini Patres, cum formam concursus in collatione Ecclesiarum Parochialium instituerunt. Presbyteri tanta pollere scientia debent, quanta requiritur ad docendum populum, Concil. Trident. sess. 23. de Reform. cap. 14; Diaconi, et Subdiaconi ita exculti esse debent, ut ea, quae sunt suo muneri necessaria, non ignorent, Concil. Trident. sess. 23. de Reform. cap. 13., ac praesertim divini officii recitationem, cap. 9. de celebrat. Missar.: Minores ordines consecuturos latinam saltem linguam callere oportet, ita ut in dies ob doctrinae incrementum de gradu in gradum promoveri mereantur, Concil. Triden. sess. 23 de Reform. cap. 11. Denique tonsura initiandi ex sanctione Tridentina in cap. 4. sess. 23. de Reform., juncto cap. ult. de tempor. ordin. in 6. saltem legere, et scribere noverint, eruntque in fidei rudimentis edocti. Si quaeratur, an collatio beneficii facta minus idoneo irrita censeatur, et ordinatus minus idoneus sit deponendus, distinguere oportet inter casum, quo statutum est, aliquem certo gradu Academico insignitum esse oportere, et casum, quo idoneus demonstrandus sit ex scientia. In prima specie, cum de Episcopo agatur, puniendus quidem est extra ordinem, non tamen irrita habebitur Episcopalis inauguratio, dicto cap. 2. sessionis 22. Tridentinae. Neque similis poena

irritae habendae electionis imminet, ubi agitur de Archidiacono, praesertim quod Concilium Tridentinum in dicto cap. 12. sess. 24., non adeo absolute Academicum gradum in Archidiaconis postulaverit, sed adjecta clausula *ubi fieri poterit.* Ubi vero agitur de Scholasteria, aperta sunt Concilii verba in dicto cap. 18. sess. 23. in quo legitur irritam esse collationem beneficii, si concedatur illi, qui nec Doctor sit, nec Licentiatus in Theologia, vel jure Canonico, aut talis non sit, qui idoneus habeatur, et munus impositum valeat per se ipsum implere. In posteriore specie, certum est, scientia minus idoneum deponendum esse, can. 5. dist. 51., can. 3. dist. 55., cap. 15. de aetat. qual et ord. praef, cap. 7. 17, 20., et 53. de elect., immo et aliquando ipso jure irritam esse beneficii collationem; uti exemplum est in collatione praebendae Theologalis, juxta Concilium Tridentinum in cap. 1. vers. *De caetero*, sess. 5. de Reform.

Ex eo, quod mites animo esse Clerici debeant, irregulares sunt, qui ea qualitate juxta normam canonum destituuntur. Defectum lenitatis nostri appellaverunt, cujus causa inuritur nota irregularitatis, quoties homicidium, vel mutilatio fiat, non quidem dolo, aut culpa, quae dolo proxima sit, tunc enim non ex defectu, sed ex crimine irregularitas immineret, verum quoties fiat vi voluntarie facta, ubi justa sit occidendi, vel mutilandi causa, can. 1. dist. 51., cap. 24. de homicid. Itaque in proposito triplex homicidium esse potest, (quod dicitur de homicidio, idem intelligatur velim de mutilatione) casuale, necessarium, et voluntarium. Casuale illud est, quod fortuito contigit, nec potuit praevideri; necessarium, quod admititur vim vi repellendo, ubi quis aliter evadere nequit aggressorem; voluntarium, quod fit deliberata animi voluntate, immo ut plurimum etiam praecedente consilio. Quoties homicidium casuale sit, aut necessarium, nulla imminet irregularitas; nisi homicida non servaverit modum in se defendendo; omisso, uti nostri ajunt, moderamine *inculpatae* tutelae, aut non omnem diligentiam adhibuerit, ne homicidium sequeretur, veluti si casum culpa praecesserit, cap. 13. 18 de homicid., Clem. 1. eod. tit., Concil. Trident: sess. 14. de Ref. cap. 7. Hinc solet in his speciebus dispensatio impetrari, quod ut plurimum emergat dubitatio facti de modo servato, vel adhibita omni diligentia. At ex homicidio, vel mutilatione voluntaria, utut justa, ut plurimum indici solet irregularitas. Tria sunt exempla in hoc proposito, nimirum in militari professione, in causis judicariis criminalibus, atque in Chirurgicae, vel etiam Medicae artis professione.

Ut de militibus primum dicam, regula generalis est, milites, qui in conflictu mortem in adversarios intulerunt, aut hostem mutilarunt, irregulares existere, non solum si Clerici sint, qui nomen militiae dederint, can. 5 dist. 50., can. 1. 2. 3. 5. 6. 19. 20., caus. 23 quaest 8., cap. 5. de poenis, sed etiam si laici extiterint, can. 8 dist. 50., can. 1., et sequentibus dist. 51 Verum haec regula suas habet exceptiones. Quid enim imprimis, si Clericus Principatum temporalem gerat dignitati ecclesiasticae adnexum, et jure belli inferendi potiatur? Militiam ipse jure instruet, et quamquam militaria gesta eidem tanquam Principi tribuantur, ab irregularitate tamen erit immunis, argumento cap ult. ne Cler. vel. Monach. in 6. Quid deinde, si Clericus Principem roget, ut arma inferat in hostes fidei, religionis, Ecclesiae, eosdemque perdat? Exempla commendabilia Sanctorum, Ecclesiasticorumque Patrum indicant, nullam in ea specie irregularitatem imminere, can. 7. 10. 17. caus. 23. quaest. 8. Quid item, si pugnetur bello, uti vocant, defensivo, non aggressivo? Cum teneantur etiam Clerici causa tuendae civitatis, vel Provinciae, in qua degunt, vigilias, et excubias facere, et commune civium omnium onus ferre necessario debeant; si hostem periment, iis aequiparantur, qui necessarium homicidium suae defensionis causa committunt, proindeque erunt sine ulla formidine irregularitatis, argumento capituli 2 de immunit. Eccles. Hinc in cap. 2. 1. de homicid., ideo Clerici declarati sunt irregulares, quia praesidia egressi non tam se ac praesidia tueri, quam hostes aggredi visi sunt. Si cui difficultatem faciat canon 6. dist. 50., is dicere poterit, eum, qui se defendendo paganum occiderit, aut merae defensionis limites excessisse, aut paganum adgrediendo praevenisse. Ut enim Nicolai I. aetate frequentes erant paganorum excursiones, facile Christiani obviam ocurrebant, ut illos perderent, cujus rei argumentum est, quod operae pretium fuerit in Capitulari Caroli Magni anni 762. cap. 2. ita decernere: *Ut Sacerdotes neque Christianorum, neque Paganorum sanguinem fundant*, libr 7, Capitular., cap 124. Neminem profecto turbare debet canon 8. dist. 50., ubi legitur, irregularem fieri homicidii conscium sive consilio, sive praecepto, sive *defensione*. Etenim vox illa *defensione* corrupta esse videtur, et legendum potius *assensione*, quemadmodum in pluribus codicibus habetur. Revera id consonat cum canone 20 ex Ancyranis, quem Martinus Bracharensis in eo monumento exhibebat. Canon Ancyranus his verbis conceptus est: *Qui volentes homicidium fecerunt, ad poenitentiam quidem jugi-*

ter se submittant, circa autem exitum vitae communione digni habeantur. Gravior difficultas occurrit in conspectu canonis 36. dist. 50. Verum adhuc dici potest, disciplinam Ilerdensis Concilii occasione frequentissimarum Vandalicarum persecutionum in Hispania constitutam, fuisse potius ad continendos in officio Clericos accommodatam, ne Clerici nimis excederent, et defensionis necessitatem praetexentes, arma tractarent ad hostium curandas caedes, et clades. Revertamur in viam. Quid si milites una cum exercitu perrexerint, et in conflictu socios quidem habuerunt perimentes, ipsi autem neminem perimuerunt, nec socios ipsos ad perimendum concitaverunt? Belli justitia, uti adnotavit Cardinalis Lambertinus in notificatione 101. tom. 2. notif., in causa erit, cur facta sociorum ipsis non imputentur causa contrahendae irregularitatis, cap. 3., et 4. de Clerico percuss., juncto cap. 5. de poenis. Potiore sane ratione ne Clerici quidem irregularitatem incurrunt ex sola armorum delatione, dummodo neminem occiderint, aut mutilaverint, cap. 2. de Cler. percuss, quamquam aliis poenis, vel censuris Clerici arma gerentes plectantur, cap. 2. de vita, et honest. Clericorum.

Eadem fere, quae de militibus dicta sunt, obtinent in illis, qui in causis criminalibus necem reorum jure curaverunt. Distinguendi sunt in hac re judices, accusatores, vel denuntiatores, ac testes. Judices, si sententia sua reum morte, vel mutilatione damnaverint, non quidem statim post sententiam, sed post sententiae executionem fiunt irregulares, quia tum primum verum est, eos causam morti, vel mutilationi dedisse. De Clericis perspicue sunt canonum constitutiones in canon. 29. caus. 23. quaest. 8., cap. 9. ne Cler. vel Monach., cap. 4. de raptor. De laicis etiam idipsum statutum videtur in can. 8. dist. 50., et in can. 1. 2. 5. dist. 51. Haec tamen regula suas habet exceptiones. Primum in viro ecclesiastico, qui temporali jurisdictione cum mero imperio conjuncta, et dignitati suae adnexa gaudeat, dummodo criminales suae jurisdictionis causas alteri deleget, cap. 3. ne Cler. vel Monach. in 6. juncto cap. 10. de excess. Praelat. Secundo, in Cardinalibus, et Episcopis Solio Pontificio adsistentibus ob singularia eorumdem jura concessa á Paulo IV. anno 1557. die 29. Aprilis. Tertio in Inquisitoribus fidei, eorumque Officialibus ex Constitutione Pii V., quibus in locis merum imperium publice exercent. Quarto in iis Praelatis, qui reum poena ecclesiastica damnatum saeculari Magistratui puniendum remittunt, cap. 10 de judic., cap. 2. de Cler. excomm. Irregulares quoque sunt ex eadem cau-

sa, qui consilium Magistratui praebent, aut sententiam scribunt in causa criminali, qua de capite agitur, aut qui executores sententiae capitalis adjuvant, vel stipant, uno verbo, ii omnes, qui cooperantur, can. 36 dist. 50., can. 19. 29. caus. 23. q. 8., cap. 5., et 9. ne Cler. vel Monach. Accusatores etiam, vel denuntiatores, secuta morte, vel mutilatione accusati, aut denuntiati, sunt irregulares, nisi agatur de iis denuntiationibus, qui, quod sua interest, consecuturi, querelam de reo apud judicem proponunt; protestatione adjecta, qua asserant, se in rei mortem, aut mutilationem non intendere, quamquam inde judex ex officio supremum supplicium inferat, cap. 2. de homicid. in 6. Testes autem non fiunt irregulares, si auctoritate judicis vocati fuerint, et quae noverint, palam fecerint, cap. 19. vers *Ad ultimum* de homicidio.

Ex quo homicidium, aut mutilatio etiam justa pluribus in casibus modo enumeratis irregularitatis causam praebeat, ex defectu, uti nostri ajunt, lenitatis; disputatio fieri solet, quid de iis sentiendum sit, qui vel Medicam, vel Chirurgicam artem profitentur, sive exercent, vel quia sic de utrisque sermo sit, aliquando evenire possit, ut seu ignoratione, seu oscitantia morti alicujus praebeant occasionem, vel quia, si tantum de Chirurgis agatur, saepe ac saepius non nisi secando, urendo, feriendo juxta regulas utilissimae artis curare possint, ut aegrotantes in salutem et valetudinis firmitatem restituantur. Multa sane in proposito sunt argumenta; aliud enim est quaerere de iis, qui jam in clero constituti artes illas exercent, num aut in susceptis ordinibus ministrare, aut ad majores gradus ascendere possint, aliud quaerere de laicis, qui, postquam easdem artes exercuerint, in clerum promoveri desiderant. Aliae praeterea regulae constituendae videntur de Medicis, aliae de Chirurgis; aliae de iis, qui culpa omni immunes ruerunt in artibus exercendis; aliae denique de iis, qui culpae cujusdam admissae conscii sibi sunt, aut certo adfirmare non possunt, se omnem omnino diligentiam perpetuo impedisse. Si de iis primum disputandum sit, qui jam clericae militiae adscripti fuerint, nulla dubitatio esse potest, quin irregulares habendi sint, quotiescumque Chirurgicam artem professi fuerint, quum ecclesiastici canones ea professione Clericis expresse interdixerint, cap. 9. ne Cler. vel Mon., non sane quod irregularitas semper immineat iis, qui canonum disciplinam minime servant, sed quod mutilatio, vel adustio, vel incisio, unde irregularitas profluit, sine culpa esse non possit in iis, qui dum mutilant, vel adurunt, vel incidunt, legum praeceptionibus adversantur,

can 7. dist. 55., cap. 19. 23., et 25. de homicid. Eadem ratione irregulares esse dicemus Monachos, utut necdum sacris ordinibus initiatos, quod constitutio Concilii Lateranensis, qua Clericis interdicitur Chirurgicae artis exercitioni, ad Monachos etiam pertineat, utpote in qua de Monachis aeque ac de Clericis expressa mentio habetur, cap. 3., et 9. ne Clerici vel Mon., dicto cap. 19. de homicid. Quid vero, si magna necessitas emergat, ut alias aegrotanti occurri non possit, quam ministerio Clerici, vel Monachi in ea arte periti, ex. gr quia laicus Chirurgus praesto non sit, et ex mora grave salutis discrimen aegrotanti immineret? Ad hanc speciem cum nullo modo pertinere videatur laudatum Leteranense decretum, ne alias dicamus, sublatam fuisse Clericis facultatem proximis in extremo etiam laborantibus consulendi, neque propterea extendetur irregularitas. Haec profecto obtinent in ea Chirurgiae parte, quam qui profitetur, incidat, inurat, aut secet; non idem tamen dicendum videtur, si quis leniorem alteram Chirurgiae partem, quae nec in incisione, nec in ustione, nec in mutilatione versatur, exerceat. Praeterquam quod enim nullibi adpareat constitutum, hujus ratione quemquam fieri irregularem, hanc suo decreto non comprehenderunt Lateranenses Antistites, quando expressam tantum mentionem fecerunt de ea Chirurgiae parte, *quae adustionem, vel incisionem inducit*. Quamquam in hoc proposito adhuc dicendum est, artem istam esse á Clericorum, Monachorumve iustitutis alienam, eosque á culpa non excusare, nisi singularia in sodales officia, quae non lucri spes, sed una sincera charitas concitaverit, aliud postulet; immo et tum sive Clericos, sive Monachos irregulares dicemus, quamdo ex ejusdem artis, utut in parte mitissima, exercitione ob negligentiam exercentis, vel homo mortuus *fuerit*, vel in aliqua parte corporis contabuerit, etiam si de admissa leviore negligentia ageretur; etenim culpa utut levior, ubi non in omittendo, sed in committendo consistat, á lata culpa minime distinguitur, cap. 23 de homicid., juncta 1. 6. §. 7. ff. de offic. Praesid. His positis, stratam viam habemus ad aliam dirimendam disputationem, ubi quaeratur de Clericis, aut Monachis artem Medicam exercentibus; quae enim de leniore Chirurgiae parte tradidimus, eadem ipsa tradere possumus de mitiore ista disciplina. Quamobrem licet delinquere videatur Clericus, aut Monachus Medicam artem exercens, nisi illum officia charitatis in sodales sine spe temporalis lucri praestanda excussent, quod á clericalis, vel monasticae vitae ratione ea professio sit aliena; non tamen qui exercet, ideo

fiet irregularis, quia nullam in hac specie poenam irregularitatis ex juris definitione imminere, deprehendimus, argumento, cap. 7. de aet., et qualit. praeficiendorum. De laicis, qui postquam aut Chirurgicam, aut Medicam artem exercuerint, in clerum cooptari desiderant, minus aspera disciplina stabilienda videtur. Etiam si enim profitentibus illas artes nonnihil lenitatis deesse videri aliquibus possit, unde irregularitas, de qua quaeritur, irregularitas ex defectu lenitatis á Pragmaticis passim appellatur, quis tamen ignorat, majorem esse illam lenitatem, quam Ecclesia á Clericis postulat, quam sit lenitas laicorum? can. 37. dist. 50, cap. 1. 6. 8 9. de homicid., cap. 1., et 2. de Cler. percuss. Quamobrem si forte Medicus laicus in clero adscribi se postulet, non ex eo irregularis dici poterit, quod Medicam artem exercuerit, nisi tamen ejus negligentia evenerit, ut aegrotans in mortis discrimen adduceretur. Atque in hac re nihil est, quod difficultatem ingerere valeat, quum habeamus expressam Clementis III definitionem in dicto cap. 7. de aet. et qual. praeficiend. Neque ulla dubitatio esse potest de Chirurgis, quoties eam tantum artis partem professi fuerint, quam mitiorem superius appellavi sive quae nec in urendo, nec in secando, nec in incidendo consistat; nisi tamen qui eam exercuerit, negligens adeo fuisse proponatur, ut exinde aegrotans aut moreretur, aut in aliqua corporis parte tabem insanabilem contraxisset. Difficilius est definire alteram quaestionem, quae in altera minime leni Chirurgiae parte versatur. Etenim vulgus Interpretum, ac Pragmaticorum in eam opinionem passim devenisse deprehendo, ut concluderent, eam Chirurgiae partem profitentem, utut de minima negligentia redargui minime possit, fieri irregularem. Si valida invenissem, aut saltem probabilia vulgatae hujus opinionis fundamenta, et ego facile subscriberem; neque enim is sum, cui aliena, ac praesertim ea, quae communibus fere suffragiis recepta sunt, displicere soleant. Verum ad canonum sanctiones, quod maxime in hac juris parte decet, respiciens, neque ullum inter ipsas monumentum invenies, in quo non dixerim irregularitatis notam praestitui in laicos artem Chirurgicam exercentes, sed nec levi aliqua conjectura eliciatur; ex qua irregulares artem Chirurgicam exercentes fieri deducatur, necessario cogor, ut aliud concludam, quando certissime scio, irregularitatem ex sanctione juris, non ex privatis Interpretum placitis proficisci. Dicant nunc, qui contra sentiunt, eam Chirurgiae partem exercentes lenitate deficere. Quid, si ego id ammittam? Probandum ipsis erit, talem esse defectum lenitatis, con-

tra quem nota fuerit irregularitatis indicta: neque enim quicumque lenis animi defectum habent, statim irregulares esse intelliguntur, nisi aut constet de generali canonum sanctione, qua qui lenes omnino non sunt, ad cleri officia promoveri non possint, aut constet de singulari canonum definitione, qua in proposito defectus lenitatis specie indicta fuerit irregularitas Provocent forte ad varia exempla, quibus qui caedunt, aut mutilant, utut justa, ac legitima de causa, fiunt irregulares. Singularia ista omnia sunt, de quibus expressae prodierunt Legumlatorum Antistitum definitiones. Quis autem ignorat, in materia irregularitatis argumentum á similibus petitum minime valere? quemadmodum apertissime docuit Bonifacius VIII., qui interrogatus, an is irregularis evaderet, qui sacra mysteria in polluta Ecclesia celebraret, quasi is non longe distaret ab eo, qui celebraret in Ecclesia interdicta, respondit, nullam imminere in proposito irregularitatem, *cum id non sit expressum in jure*, cap. 18. de sent. excomm in 6. Caeterum licet ita mihi respondendum videatur, quando ad jus tota quaestio revocaretur, si tamen in facti quaestione versaret, tanquam saluberrimum consilium capiendum proponerem, ut saltem ad cautelam dispensatio ab eo, ad quem pertinet, peteretur, non quod credam, dispensationem petendam ob dubiam juris sententiam; etenim non ignoro, in dubio juris nunquam esse pro irregularitate pronuntiandum; sed quod gravis esse facti dubitatio posset, quod scilicet, qui Chirurgicae artis quamcumque partem exercuit, non omnem omnino, et universis in casibus diligentiam impenderit, ne aegrotans in quoddam aut vitae, aut incolumitatis discrimen adduceretur; neque autem ignoro, in facti dubitationibus tutius esse, dispensationem, uti vocant, ad cautelam postulare, cap. 12. 18., et 24. de homicidio.

Defectus famae etiam irregularem facit. Si enim Clerici dum ordinandi sunt, bonum habere populi testimonium debent, Actuum Apostolicorum cap. 6., epist. 1. ad Timoth. cap. 3, can 5. dist. 51., cap. 11. de excess. Prael., cap. 87. de reg. jur. in 6., jure optimo arcendi ab ordinibus erant, qui boni nominis, et famae jacturam fecissent. Duplex est infamia, popularis scilicet, ac legalis. Popularis ex quodam incerto delicti admissi rumore dependet, ut in cap. ult. de furtis, cap. 10. de renuntiat, atque haec quidem operari potest, ut donec infamiam quis contraxerit, nec purgetur, aut ad suscipiendos ordines non admittatur, aut, ne in susceptis ordinibus ministret, interdicatur, non tamen ut omnino sit irregularis. Legalis infamia oritur sive ex lege publica, quae á civilibus

muneribus quemquam arceat, sive ex lege ecclesiastica, quae ecclesiasticis honoribus quemquam privet, atque iste proprie irregularitatem parit, can. 1. 2. caus. 3. quaest. 7., can. 2. 17. caus. 6. quaest. 1., cap. 5. de poenis in 6. Porro haec legalis infamia triplicem habet causam; modo enim ex professione oritur, modo ex qualitate criminis, modo ex qualitate poene in reum inflictae. Ex professione infames dicuntur, quotquot lubricam, aut comicam artem exercent, can. 2. dist. 33., l. 2. 4. 5. ff. de his, qui not. infam. Sunt, qui adjiciunt *Carnifices, seu macellarios, aut tabernarios*, in conspectu Clementinae 1. de vita, et honest. Cler. Alium vero fuisse scopum Clementis V., vel ex ipsa constitutionis lectione liquido constat. Ex crimine dicuntur infames, quicumque tale crimen admisserint, cujus rei civili jure infamia notantur, can. 2. 17. caus. 6. quaest. 1., quamobrem colligitur ex levi delicto, neminem irregularem fieri, immo nec ex quocumque gravi crimine, sed ex eo tantum, quod publicum sit, et infamia jure notatum, can. 33. 34. dist. 50., can. 3. caus. 6. quaest. 1., cap. 54. de testibus. Horum criminum characteres isti sunt, nimirum si capitalia sint, can. 17. caus. 6. quaest 1., cap. 13. vers. *Credentes* de haereticis, cap. 5. de poenis in 6., si ab accusando, vel á testimonio in judicio ferendo quemquam repellant, can. 9. caus. 3. quaest. 5., can. 2. caus. 6. quaest. 1., cap. 54. 56. de testibus; denique si talia sint, quae publico judicio publicis poenis damnari soleant, cap. 9. de purgat. canon., argumento legis 1., et 2. ff. de publ. judic. Addere debemus ea crimina, quae jure ecclesiastico excommunicationis poena ipso facto puniuntur, dicto cap. 13. de haeret., can. 3. caus. 6. quaest. 1, item ea omnia crimina, quae memorantur in can. 9. caus. 3. quaest. 5., can. 3, et 17. caus. 6. quaest 1. Ex poena dicuntur irregulares, non sane qui in numerata pecunia condemnatur causa injuriae compensandae, cap. 33. de sentent., et re judic., sed qui poenae capitali, aut corporali, qualis esset fustium, triremium, exili, deportationes subjiciuntur; item qui anathemati obnoxii fuerunt, vel degradati, vel etiam depositi etiam depositione verbali. Non est omittendum hoc in loco, olim etiam irregulares fuisse, qui semel poenitentiae publicae in Ecclesia addicti fuissent, quasi non integra esset illorum existimatio, sive poenitentia publica indicta fuisset auctoritate Ecclesiae, sive sponte quisquam ex demisione animi publicam poenitentiam suscepisset, can. 55. 56. 58. 60, et 68. dist. 50., can. 1. 2. 3. dist. 55., can. 3. dist. 61., can. 4. 5. dist. 81. cap. 1. de bigam. non ordin., quamquam necessitate cogente ad minora officia ex quadam

dispensatione admitterentur, dicto can. 68. dist. 50. Ex eo vero, quo quis aegrotatione presus poenitentiam publicam se initurum vovisset, non inde evadebat irregularis, si non fuisset poenitentium stationes ingressus, can. 57 dist. 50. At enim haec post pene sublatam publicarum poenitentiarum disciplinam penitus exoleverunt.

Ex defectu Sacramenti dici solent irregulares tres hominum conditiones, nimirum Clynici, Neophyti, et Bigami. Clynici imprimis, qui distulerunt Sacramenti baptismatis susceptionem in tempus suae infirmitatis; de his enim gravis oboritur suspicio, ne firma omnino voluntate ad Sacramentum accesserint, can. un. dist. 57. deinde Neophyti, seu recens baptizati, utpote qui minus et fide, et moribus probati videntur, can. 1. dist. 48., can. 9. dist 61., can. 3, 9. dist. 77., quorum exemplo neque admittuntur ad majora Ecclesiae officia, qui recens ex laicis in clerum admissi fuerunt, can. 2. dist. 48., can. 1., et sequentibus dist. 61., et difficilius dispensatur cum iis, qui recens ab haereticis reversi sunt, aut publicorum poenitentium stationes recens exegerunt, can. 3. dist. 61. Haec ex Apostolica Pauli doctrina derivata sunt, atque in canones traducta, can. 1. dist. 48, triplicem ob causam, primo ne quis ambitu moveatur, deinde ut per gradus ad majora Ecclesiae officia ascendatur, postremo ut certus inter promovendos ordo servetur, et minor provectioribus minime praeferatur. De Bigamis non ordinandis vetustissima est disciplina, quae vel ipsum Paulum Apostolum habet auctorem, 1. ad Timoth. cap. 3., ad Titum cap. 1., ad Ephesios cap. 5., unde etiam recentiores Pontifices sequentes veterum Patrum vestigia, ubi de hac re ageretur ad Apostolicum praeceptum semper provocaverunt, cap. 2., et 3. de Bigam. non ordin. Simplex initio erat haec doctrina; sed Scholastici mediae aetatis symbolis, ac figuris plura adumbrantes, et res valde dissitas ad studiosorum commoditatem jungentes, triplex bigamiae genus dixerunt, quod deinde Pragmatici secuti sint. Primam bigamiam veram, et propriam alteram interpretativam, postremam similitudinariam vocaverunt. Propriam, et veram esse dixerunt, de qua locutus est laudatus Apostolus, et quam ab antiquissima aetate sacri canones irregularitate notaverunt, cum quis vel simul, vel successive duabus conjugibus est copulatus. Hac in re vetus fuit quaestio, num bigamus censeretur, qui unam ante baptismum, alteram post baptismum duxisset uxorem vel ipsi Sancti Patres, inter caeteros Augustinus, et Hieronymus, invicem disputaverunt can. 1., et 2. dist. 26. Sed praevaluit Augustini sententia, recepta sta-

tiam ac fuit auctoritate Innocentii I. probata in can. 3. dist. 26., quo definitum est, adhuc bigamum illum censeri. Hoc disputationis genus totum tunc temporis exigebatur ad praeceptum Apostoli Pauli, qui ordinari volebat eum, qui unius dumtaxat uxoris vir fuisset; uxor autem aeque dicebatur, sive quae ante baptismum, sive quae post baptismum ducta fuisset. Tantum allegabant, qui contra sentiebant, per baptismum fieri novum hominem, et quae praecessissent, penitus aboleri, quod solidis argumentis Innocentius I. refutavit in dicto cap. 3. Prisca illa aetate non opus erat disputare, an etiam irregulares essent, qui non uxores, sed concubinas plures sibi junxissent, aut qui cum pluribus extra conjugium turpiter conjuncti fuissent, quasi isti eodem jure, immo et deteriore censerentur. Concubinarii, et rei adulterii, vel stupri ex alia causa irregulares tunc habebantur, nimirum ex crimine, can. 1. dist. 28., can. 1., et 7. dist. 33., can. 33. 34. dist. 50.; atque non satis decebat, hos aequipare illis qui duplex successive conjugium contraxissent. Verum cum primum post receptas Isidori Mercatoris decretales cum reis criminum, praesertim poenitentibus, mitius agi coepit, et ob frequentes dispensationes ordinarentur passim graviorum etiam criminum rei, visa est humanior disciplina erga adulteros, et fornicatores, quam erga bigamos; ac tum primum tradi coepit, in bigamis impedimento esse ne ordinentur, quemdam Sacramenti defectum, qualis non agnoscebatur in iis, qui turpem, aut minus castam vitam duxissent. His principiis regebatur ecclesiastica disciplina saeculo 12., et 13., unde cum disputari coepisset, an arcendus esset quasi bigamus a sacra ordinatione, qui plures habuisset concubinas, rescriptum est, non esse arcendum, cap. 6. de bigam. non ordin. Difficilior visa est definitio alterius quaestionis, num tamquam bigamus irregularis habendus esset, qui duplex non jure sed facto, matrimonium contraxisset, qua scilicet alterutrum conjugium ex legum censura non subsisteret. Innocentius III. post prodita in utramque partem de more Scholasticorum illius aetatis argumenta, observavit quidem generale principium, quod tunc temporis firmum erat, bigamiam ex eo irregularitatem inducere, quod in ea defectus quidem Sacramenti agnosceretur; atque inde conclusit, eum, de quo quaerebatur, proprie bigamum dici non posse; attamen ad animum potius conjugium contrahentis exterius proditum *cum opere subsecuto*, intendens quam ad conjugii veritatem, noluit eum ad sacros ordines posse promoveri, cap. 4., et ult. de bigam. non ordin., ex quibus aperte dignoscitur causa quare idem In-

nocentius aliud rescripserit in ea specie, qua quis plures concubinas habuisset, aut cum pluribus esset fornicatus, dicto cap. 6. de bigam. non ordin. Interpretativam bigamiam dixerunt, cum quis uxorem viduam duceret. Et quidem vetusti canones sunt, quibus viduarum mariti ab ordinibus arcebantur, can. 9 10. 15. 18. dist. 44., sed plurimum vereor, ne haec irregularitas ex causa bigamiae cujusdam invecta non fuerit; potius vel ex quadam infamiae nota, quae recens viduis mulieribus etiam ex Romanorum legum disciplina imminebat, vel ex censura veterum Patrum, qui satis non probabant secundas mulierum nuptias. At recentiores etiam in hoc conjugio quemdam Sacramenti defectum agnoverunt. Disputari inde coepit, an bigamus etiam diceretur, qui duxisset eam, quae alteri fuisset tantummodo desponsata, aut quidem post matrimonium ratum in domum ducta, non cognita; atque Innocentius III. quadam variorum symbolorum inductione definivit, nullam irregularitatem imminere, cap. 5. de bigam. non ordin. Sane eum, qui duxisset uxorem ab altero repudiatam, irregularem fuisse, nescio an dicam ex defectu sacramenti, an potius ex causa criminis, veteres canones definiverunt, can. 17. ex Apostolicis, can. 25. dist. 34,. cap. 1. de bigam. non ordin. At cum de eo quaeritur, qui duxerit meretricem, vel ancillam, vel scenicam, vel qui cum uxore adultera sciens prudens conjugio usus fuerit; et constat, eum esse irregularem, can. 17. ex Apostolicis, can. 11. 12. 15 16, dist. 33, pro certo habeo, hanc irregularitatem non esse referendam ad defectum Sacramenti, sed potius ad quamdam infamiae notam quae marito in iis speciebus inurebatur. Similitudinariam bigamiam dixerunt, cum quis post solemnem continentiae professionem matrimonium contraxit, can. 24. caus. 27. quaest. 1., cap. ult. de bigam. non ordin., cap. 4. de Cler. conjug. Certa quidem est censura canonum, qua in proposito imminet irregularitas; meo tamen judicio eadem potius inflicta est veluti criminis poena, non in argumentum defectus alicujus Sacramenti. Ex quibus observationibus colligitur, tria haec bigamiae genera non eodem jure censeri; quamobrem si quae sunt canonum definitiones, quibus certae poenae adversus bigamorum ordinationes statutae sunt, eas propie ad bigamos primi generis pertinere, parcius referri ad bigamos secundi generis, ad bigamos tertii generis nullo modo. Statuit Lucius III., vix dispensari posse cum bigamis ordinandis, ne dispensatio fiat adversus praeceptum Apostoli cap. 2. de bigam non ordin. Cur non de bigamia tantum primi generis id erit intelligendum? Statuit Are-

latense Concilium in can. 2. dist 55. ordinatores eorum, qui bigami essent, vel viduarum mariti, per annum a Missae sacrificio abstinere oportere. Cur non coerceatur haec sanctio ad bigamos primi, et secundi generis, quin locum habeat in bigamis tertii? Statuit iterum Lucius III. in dicto cap. 2. de bigamis, ordinatores bigamorum contra praeceptum Apostoli potestate ordinandi privari. Cur non id de bigamis tantum primi generis est intelligendum? sive quod temporibus Lucii III. nomine bigamorum veniebant tantum bigami primi generis, sive quod Lucius III. sese referat ad bigamos quales Apostolus declaravit, qui non sunt unius uxoris viri. Denique statuit Gregorius X., bigamos Clericos esse omni privilegio clericali nudatos, cap. un. de bigamis in 6. Quis non intelligat, hac constitutione non comprehendi bigamos tertii generis, propterea quod hujus generis bigami non nisi improprie bigami nominantur, cap. 1., et 2. qui Cleric. vel vov., cap. 4. de Cleric. conjug., et vix comprehendi in eadem constitutione bigamos secundi generis, quia temporibus Gregorii X. viduarum mariti generali bigamorum vocabulo venire coeperunt, argumento capituli ult. de bigam. non ordinandis?

CAPUT V.

De specialibus irregularitatis causis, ubi est poena criminis.

Huc referendi specialiter sunt tituli 8. 9. 12. 14. 15., et 27. libr. 5.

DEFINIRI generaliter potest, nullum crimen irregularitatem parere, nisi quod expressa lege irregularitate punitur, argumento cap. 18. de sent. excomm. in 6., juncto can. 1. dist. 81. Deinde adjiciendum est, hanc poenam duabus ex causis indici consuevisse, primo causa criminum, quae vel mortis poena publica lege plectuntur, can. 23. dist. 54.; vel infamiam jure publico redduunt, aut quemquam ex jure ecclesiastico poenitentiae publicae addicunt, quemadmodum facile ex dictis in capite praecedente colligitur; secundo causa criminum, quae rectae opponi administrationi sacrorum videntur, uti contingit in crimine haereseos, quod

Evangelicae praedicationis officio, in reiteratione baptismi, quae canonicae ejusdem Sacramenti administrationi, in crimine homicidii, aut mutilationis, quod incruento Eucharistici Sacrificii ministerio, aut in quibusdam ordinis vel illicite suscepti, vel illicite exerciti speciebus, item simoniacis quibusdam gestis, conjugiisve á Clericis in majoribus ordinibus celebratis, quae omnia legitimo ordinis sacri ministerio é diametro, et maxime adversantur. Multum autem interest hodie, an tale crimen sit, quod ex causa capitalis poenae, vel infamiae; an tale, quod ex oppositione cum recta ordinis administratione reddat irregularem. Si capitalis poenae, vel infamiae causa irregularitas crimen sequitur, quidquid olim vigeret, hodie fere obtinuit, ut non aliter ea crimina irregularem reddant, quam si publica sint, et in judicium deducta, non si occulta, et omnino secreta, uti exempla sunt in crimine adulterii, fornicationis, concubinatus, perjurii, furti, falsi, et similibus can. 18. dist. 61., can. 1. dist. 81., cap. 4., et ult. de tempor. ordinat., cap. 4. de judic., Concilio Tridentino sess. 25. de Ref. cap. 14., juncto can. 1. dist. 33. At si altera de causa indicitur irregularitas, imminet poena, etiam si crimen occultum fuerit. Neque obstat dictum capitulum ult. de temp. ordinat., ubi solum homicidii crimen excipitur, quasi ex eo uno etiam occulto irregularitas immineat. Etenim observandum est, in eo contineri rescriptum singulari speciei propositae accommodatum. Interrogatus fuerat Gregorius IX. de irregularitate, quae imminebat adulteris, perjuris, homicidis, et falsis testibus. Respondit, ex criminibus illis occultis quemquam non fieri irregularem *praeter reos homicidii.* Pertinebat interrogatio ad crimina lege publica vel capitali poena, vel certe infamia damnata. De criminibus, quae directo pugnant sacris ministeriis, altum silentium. Qui ergo homicidium á regula excepit, tantum regulam statuit de criminibus poena capitali, vel infamia damnatis, non de caeteris, quae alia de causa irregularitatem inducunt.

Itaque olim erant multa crimina, quae cum essent aut poena mortis, aut poena infamiae publicis legibus damnata, poena quoque irregularitatis sacris canonibus puniebantur. Hujusmodi fuerunt adulteria, stupra, et qui prope ad has turpes conjunctiones accedunt, concubinatus, perjuria, crimen falsi, et similia. De quibuscumque nefariis conjunctionibus, habemus expressum Gregorii Magni praeceptum in can. 9. dist. 50., praeter alios canones innumeros, quibus eximia integritas, et castimonia in promovendis desideratur. At posterior aetas mitius egit, et

primum in Clericos concubinarios severitas disciplinae adhibita est, cum fuerint pervicaces cap. 3. 4. 5. de cohab. Cler., et mul., deinde cum malum in deterius vergeret, Concilium Tridentinum in sess. 25. de Ref. cap. 17. statuit, ut beneficiarii jure beneficii pro contumaciae modo privarentur, et pugnaces declarentur inhabiles ad quoscumque honores, officia, et beneficia; ii vero, qui nullum beneficium haberent, pro modo contumaciae etiam inidonei ad officia ecclesiastica redderentur. Adulteros, caeterosque immundos arcendos esse à sacris ordinibus, docuit Augustinus in can. 1. dist. 81., quem secutus est Alexander II. in can. 17., et 18. ead. dist., ut omittam canonem 24. dist. 50. Verum et posterior aetas quidquam remisit, arcens ab officiis pervicaces tantum, quemadmodum habetur in cap. 4. de cohabitat. Cler., et mulier., cap. 13. de vita, et honest. Cleric., cap. 17. de tempor. ordinat., cap. 4. in fine de judiciis. Idipsum obtinuit in perjuris, et falsis testibus; quamquam enim vetustis canonibus irregularitas immineret, can. 7. dist. 50., can. 1. dist. 81., coercita tamen est ea disciplina ad casum, quo delictum sit in jure probatum, dicto cap. 17. de tempor. ordin., cap. 4. eod. tit. cap. 4. de excess. Praelat. Quamquam vero disciplinae veteris rigor inflexus fuerit, non tamen inane est ad illam respicere, veluti ad regulam, qua uti debent juxta intimum Ecclesiae spiritum Ecclesiarum Antistites, dum Clericos sunt ordinaturi.

Sunt, ut ajebam, alia crimina, quae directo pugnant sacrae ordinationi, et quae ex ordinatione pendent, ministeriis, et quibus ex juris sanctione imminet irregularitas. Hujusmodi sunt haeresis, simonia, reiteratio baptismatis temere facta, illicite quaedam aut recepti, aut exerciti ordinis species, denique homicidium, aut mutilatio. De haeresi multa jam tradidi suo in loco, sive haereticos ipsos, sive haereticorum filios, sive haereticorum fautores spectantia. Addere his possum, eos simili quoque irregularitatis poena puniri, qui beneficia, precibus haereticorum impetrant, hos enim omnes constat esse irregulares, can. 32. dist. 50., can. 5. dist. 51., can. 21. caus. 1. quaest. 7., can. 29. 30. 31. 32. caus. 24. quaest. 3., cap. 9. de haeretic., cap 2. vers. *Haeretici*, et vers *Ad haec*, cap. 15. eod. in 6., Concil. Trid. sess. 24. de Reform. cap. 6. Neque opponas dictum capitulum 15. de haeret. in 6., ubi videntur poena irregularitatis filii haereticorum affici tum demum, cum parentes illorum mortui in haeresi fuisse probentur; etenim deductio criminis in judicium ibi requiritur, quia non solum de irregularitate agebatur, sed etiam de

caeteris haereticorum poenis, quibus locus esse non potest, nisi palam de admisso crimine constet. Deinde forte admittendum erit nonnihil singulare in haereticorum filiis minime haereticis, utpote qui ex facto alieno irregulares fiunt, facti autem alieni non praesumuntur conscii, nisi quando in judicium deductum fuerit.

Nihil est praeterea quod hoc in loco adjiciam de simonia, quando superius suo in loco ostendi, ejus criminis reis imminere ex censura canonum irregularitatem, cap. 21. de accusation., cap. 37. de simonia, cum similibus; una observans, quam infirmum argumentum sit, quod ad ostendendam disciplinae relaxationem deducunt passim Pragmatici ex extrav. 2. de simon. Optandum sane est, conandumque, ut ea disciplina perseveret ad retundendum Clericorum ambitum, qui muneribus, officiis, et precibus beneficia, atque ordines petunt, ne alias sit in Ecclesia invidendum sollicitudini veterum Romanorum, qui gravissimas poenas in reos ambitus intulerant, l. un., ff. ad leg. Jul. ambit., l. un. cod. eod. tit.

De reiteratione baptismatis etiam superius actum est, traditumque, imminere huic crimini peenam irregularitatis. Heic adjiciam, tum demum huic poenae locum fieri, cum dolo fiat, vel culpa, quae dolo sit proxima, can. 1. caus. 1. quaest. 4., cap. 117. de cons. dist. 4. Ut clarius sanctiones canonum explicentur, de tribus personis quaeri potest, primum de baptizante, secundo de Clerico, qui baptizanti ministrat, tertio de baptizato. Difficile est canones producere, quibus rebaptizantes declarentur irregulares. Quando vero in cap. 2. de apostatis definitum est, ipsum etiam acolythum rebaptizanti administrantem irregularem fieri, quid prohibet, quominus in ipso rebaptizante similis indicta poena agnoscatur? quando non tam plus, quam praecipue delinquit, qui rebaptizat, prae eo, qui rebaptizantem officio adjuvat. Neque verendum est, admitti in hac specie prorogationem irregularitatis de casu expresso ad non expressum; siquidem agitur de eodem facto, in quo vix prorogatio fit de persona ad personam; immo ex quo acolythus irregularis declaratur supponere juvat, auctores canonum voluisse lege sua rebaptizantem, comprehendere, quod ideo forte non expresserunt, quia non alii rebaptizare consueverunt, quam haeretici, quos propterea vel ipsa haeresis irregulares effecerat. Forte notabis in dicto cap. 2. de apostatis, acolythum illum irregularem dici, *si publicum erat, quod proponebatur* quasi in hac irregularitatis specie illud ipsum observetur, quod in pluribus

aliis delictis, quae, si occulta sunt, irregularem non efficiunt ex jure Decretalium. Ego potius observarem, Alexandrum III. in proposita specie, quae nova erat, et canonibus minime definita, de juniore nimirum acolytho, qui simplex ministerium rebaptizanti, vel rebaptizato gratiose exhibuerat, et in qua valde jam austera tradebatur disciplina, cum pro irregularitate rescriberet, mitius inde quidquam adjecisse, ut mediam quamdam viam eligeret, et non adeo se vere puniret, uti puniendus esset rebaptizans, vel rebaptizatus. Porro de rebaptizatis apertissima est censura canonum, qua fiunt irregulares, can. 65. dist. 50., can. 3. dist. 98., can. 10. caus. 1. quaest. 7., can. 108. 117. 118. de cons. dist. 4. Quod traditum est de baptismate, jam alias adnotavi ad eos extendi non posse, qui Sacramentum confirmationis iteraverunt, cum canones in hac parte deficiant, neque ad eos, qui reordinaverunt, aut reordinati sunt, nisi de eo ageretur, qui haereticus fieret, et ab haeretico Episcopo iterum ordinaretur, cap. ult. de apostatis.

De illicita ordinis susceptione dico non semper occasione ipsius, irregularitatem inferri, sed in iis tantum speciebus, in quibus jure definitum est. Hinc, quia juris sanctio deficit, non erit irregularis, qui ordines per saltum suscepit, uti superius tradidi ad titulum de Clerico per saltum promoto. Eamdem ob causam non erit irregularis, qui suscepit ordines ab Episcopo qui renuntiavit Episcopatui; quamquam enim in cap. 1. de ord. ab Episc. qui renuntiat. Episc. dispensationis fiat mentio, exinde tamen non sequitur, Clericum fuisse irregularem, propterea quod sicut restitutionis, ita et dispensationis nomen significare etiam potest absolutionem á censura, qualis est suspensio, quam incurrit ita ordinatus, argumento cap. 8. de temp. ord., Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. cap. 6. Item quamquam interea ex defectu aetatis quodammodo irregularis dici possit, qui ante legitimos annos suscepit ordinem, proindeque ab officio suspendatur, cap. 14. de tempor. ordinat., cap. 2. de aet. et qual. praefic., non tamen proprie dicetur irregularis, atque ita, ut deinde legitimo tempore promoveri auctoritate Episcopi nequeat, cum juris sanctio desideretur. Similiter nec erit irregularis, sed tantum ab officio suspensus, qui ordinem suscepit ab Episcopo non suo, can. 1 3. dist. 71. can. 1. 6. caus. 9. quaest. 2, junctis decretis Tridentini Concilii, cap. 5. sess. 6., cap. 2. 3. sess. 14., cap. 8. sess. 23. de Ref., cap. 1., et 2. de tempor. ordinat. in 6., ubi tamen quod dici videtur, absolutionem dispensationis Pontifici Maximo reservari, abrogatum est á Concilio Tri-

dentino, dicto cap. 2., et 3. sess. 14. dicto cap. 8. sess. 23. Item deponuntur quidem, aut suspenduntur, non tamen fiunt irregulares, qui extra legitima tempora sunt ordinati, cap. 2. 8. 16. de tempor. ordinat. Poena irregularitatis locum habet, cum quis sciens prudens á simoniaco Episcopo etiam non simoniace ordinatur, can. 107. 108. 109. caus. 1. quaest. 1., vel cum quis ordinatur ab Episcopo excommunicato, can. 4. caus. 9. quaest. 1., ex quo interpretationem accipit capitulum 2. de ordin. ab Episc. qui renuntiavit, in quo dispensationis nomen occurrit, atque intelligendum est de dispensatione ab irregularitate, ut dicto canoni 4. cohaereat, vel cum quis ordinatur ab Episcopo schismatico, cap. 1., et 2. de schismat.; aut cum quis in apostasia sacrum ordinem suscipit, cap. ult. de apostatis, aut cum quis minoribus ordinibus eodem die una cum Subdiaconatu insignitur, cap. 2. de eo, qui furtive, non tamen si quis majores ordines uno die susceperit, cum tantum poena suspensionis indicatur, cap. 13. 15. de tempor. ordinat.; item irregularis esse videtur, qui bipartita, ita dixerim, sacrae ordinationis administratione ordines susceperit, quemadmodum in specie canonis 13., et 14. dist. 23., itidem maritus sine consensu uxoris ordinatus, can. 4. caus. 9. quaest. 1., extravag. un. de voto apud Joannem XXII. Olim quoque irregulares habebantur, qui sine titulo ordinarentur, can. 1., et 2. dist. 80., hodie vero ab ea disciplina recessum est, tantum enim imponitur onus ordinatoribus, ut certae Ecclesiae ordinandum adscribant, cap. 16. de praebendis. An etiam irregularis fiat, qui excommunicatione innodatus ordines suscipit, non satis liquet. Si producatur in medium capitulum 6. de apostatis, illud statim singulare adparet de Clericis in apostasia ordinatis. Si producatur capitulum 32. de sent. excomm., agitur quidem in eo de depositione á suscepto ordine, non vero de irregularitate. Si producatur capitulum 1., et 3. de eo, qui furtive, non de excommunicatis ibidem agitur, sed de iis, qui comminatione anathematis vetiti ab Episcopo fuissent, ne ad ordines accederent: immo et istos non expresse definitur esse irregulares. Denique si producantur capitulum 3., et 4. de Cler. excomm. ministr., non pertinet ista ad speciem excommunicati, qui ordinetur, sed excommunicati ordinati, qui nihilominus ecclesiastica officia exequatur.

Cum de illicita ordinis exercitione agitur, iterum eadem regula praestituenda est, qua tradetur, non quamcumque illicitam ordinis exercitionem irregularem facere, sed eam tantum, quae ex sanctione juris irre-

gularitate puniatur. Imprimis verum est, irregularem illum esse, qui non susceptum ordinem audet exercere, quod quibus in casibus contingat, jam superius tradidi ad tit. de Clerico non ordinato ministrante. Deinde generaliter verum est, Clericum, qui, dum censura tenetur, administrat, fieri irregularem, can. 6. 7. caus. 11. q. 3., cap. 1., et passim de Cler. excom. ministr. cap. 1. de sent., et re judic. in 6. cap. 1. 18., et 20. de sent. excomm. in 6. etiam si non fuerit denuntiatus, cap. 12. 14. 18. de homicid., dummodo qui ordinem exercet, sciat aut non dubitet, se esse censura innodatum, cap. 1. de postul. Praelator., cap. 5., et 9. de Cler. excomm. ministr. Verum adhuc in hac re quaedam sunt observanda, ne tanquam generalis disciplina singulis casibus accomodetur, quae suos fines habet, intra quos circumscribitur. Imprimis irregularem tantum puto esse eum, qui veram censuram violat. Quanquam enim si quis proponeretur excommunicatus, aut suspensus ad certum tempus, et determinatum, quo casu excommunicatio, vel suspensio non proprie censura dicitur, sed certum poenae, vel poenitentiae genus, nihilominus haec violatio poenae, quae proxime ad censuram accedit, subjacet irregularitati, quia in cap. 1. de sent., et re judic. in. 6. id fuit expresse definitum; quid tamen, si suspensio nullo modo censura esset, aut non proxime ad censuram accederet, sed providentia quaedam, qua Praelatus suspenderet decori sacrorum prospiciat, veluti cum Sacerdotem consilio, et mente vacillantem ad indefinitum tempus arceat, aut cum Clericum de crimine suspectum interea suspendat, donec de veritate in judicio constet? Ad hanc speciem irregularitas non extenditur; quod ego arbitror perspicue demonstrari posse ex can. 9. caus. 2. quaest. 5. Pendebat causa Maximi de simoniae vitio accusati; interea Maximus suspensus erat; (ita enim interpretor vocem, quae ibidem legitur *excommunicatus*. juxta morem veterum, qui nomine excommunicationis aliquando suspensionem designabant); nihilominus tamen idem Maximus suspensionem contemnens, animo se purgandi á crimine objecto, cujus se conscium esse negabat, Missarum solemnia celebravit. Debuit quidem ob hoc, uti in eo canone legitur, poenitentiae subjici, non tamen irregularitate notari. Secundo, certum est, laicos censuram excommunicationis, aut interdicti violantes non fieri irregulares, cum irregularitas tantum indicta sit ministerio sacrorum censurae tempore peracto, cujus tantum Clerici conscii esse possunt. Tertio etiam, si de Clericis agatur, tantum irregulares erunt, cum ipsi per se dum censura notaren-

tur, divina officia celebraverint, non vero cum alteri censura notato celebranda mandaverint; quamquam enim et qui mandat, reus criminis sit et poena coercendus, sanctio tamen juris poenam irregularitatis indixit iis tantum, qui praesumpserint celebrare divina officia, vel se celebrationi ingesserint divinorum, cap. 5. in fine de Cler. excomm. ministr. Quarto, generales canonum sanctiones, quibus adversus *Clericos* haec irregularitas indicitur in toto tit. de Cler. excomm. min., nobis insinuant, irregularitatem non solum Clericis majoribus imminere, dum ordines suo gradui convenientes exercent, sed etiam Clericis minoribus, qui ordine suo utantur. Quinto, certum est, violationem solius excommunicationis minoribus non inducere irregularitatem, cap. 10. de Cler. excomm. ministr. Sexto, si de suspensionis censura loquamur, violatio ejusdem tum demum reddit irregularem, cum suspensus ab ordine, vel officio, exercet ordinem, vel divinum officium celebrat, non tamen cum suspensus á beneficio res beneficiarias administrat, quia de sola ordinis exercitione, vel de divinorum officiorum celebratione tantum canones concepti sunt, can. 7. caus. 1. quaest. 3., toto tit. de Cler. non ord. ministr., cap. 1. de sent. et re judc. in 6., cap. 1. de sent. exc in 6. Eadem ratione si de excommunicationis majoris censura agatur, non ille fiet irregularis, qui quoquo modo excommunicationem violat, sed qui violat in ea parte, qua excommunicatio major sub se continet suspensionem ab ordine, et divinis officiis. Similiter et irregularis erit, qui violaverit interdictum seu locale, seu personale, divina celebrando, non alia quavis ratione, cap. 1. de postulat. Praelat., cap. 3. 4. de Cler. excomm. ministr., cap. 18., et 28. de sent. excomm. in 6. Non tamen erit irregularis, qui celebrat in Ecclesia polluta cum ibidem nulla sit violatio censurae, dicto cap. 18. de sent. excomm. in 6., neque erunt irregulares Episcopi, qui in loco interdicto altare sibi erigant Missae sacrificium celebraturi, ob expresam ipsis concessam á sacris canonibus facultatem in cap. ult. de priv. in 6.

Irregularitatis ex crimine homicidii proficiscentis fundamenta nonnulli invenerunt in cap. 21. Exodi in illis verbis: *Si quis per industriam occiderit proximum suum, et per insidias ab altari meo evelles eum, ut moriatur.* Verius, meo judicio, haec verba eo pertinent, ut statuatur, homicidam nullo loco juvari, ne sacris quidem aedibus, et altaribus, quominus mortis poena plectatur. Potius fundamentum invenitur in doctrina Pauli Apostoli, qui in epist. 1. ad Timoth., cap. 3., neminem percussorem

voluit ad ecclesiasticos ordines promoveri. Clarius Paulum secuti Sancti Patres declaraverunt, homicidas inidoneos esse ad sacros ordines, dist. 45. per totam, can. 2. caus. 1. quaest. 7., cap. 1., et passim de homicidio cap. ult. de tempor. ordinat., cap. 12. de poenis. Irregularitas autem in proposito poena criminis dicitur, cum homicidium injustum fuerit, id est, sine auctoritate, et legitima causa, can. 33. caus. 23. quaest. 8., Concilio Tridentino sess. 24. de Ref. cap. 6. Quoties enim aut causa, aut auctoritas subest, ea servanda erunt, quae superius tradita sunt, cum de irregularitate ageretur, quae proficiscitur ex defectu, uti vocant, lenitatis. Debet autem homicidium revera esse secutum, cap. 1. de Cler. pugn. in duello, cap. 24. de homicid., sive facto illius, de quo quaeritur, sive auxilio, sive consilio, sive mandato, nisi mandatum revocatum fuerit, antequam homicidium sequeretur, cap. 23. de sentent. excomm. in 6., sive etiam ratihabitione, quam vel mandatum, vel consilium praecessisset, aut quam praecessisse privata ratum habentis vindicta animo concepta, ubi nomine ipsius homicidium peractum est, dicto cap. 23. de sentent. excomm. in 6., can 8. dist. 50. can. 31. caus. 23. quaest. 8., cap. 2. de Cler. pugn. in duello, cap. 4. de Cler. percuss., cap. 6. 18. de homicid., cap. 5. de poenis, quin referat, an homicidium occultum sit, an manifestum, atque in judicio probatum, can. 3. 5. 6. 33. 34. 39. dist. 50., cap. ult. de tempor. ordin., Concilio Tridentino sess. 14. de Reform. cap. 7. Immo et quandoque quis irregularis efficitur, etiam si revera homicidium non subsequatur, nimirum quoties atrocia quaedam occurrunt adjuncta, veluti cum quis *assassinia* meditantes instruit, vel fovet, vel protegit, cap. 1. de homicid. in 6., vel cum quis insequitur Pontificem Maximum, vel Cardinales, cap. 5. de poenis in 6., vel atrocem injuriam in Episcopum intulerit, Clement. 1. de poenis. Item habebitur tanquam irregularis quicumque, etiam si non probetur homicidium admisisse, graviter tamen est de homicidio suspectus, cap. 11. de homicid., cap. 47. de sent. excomm., quod potissimum locum habet in iis, qui cum homicidium impedire possent, minime impediverunt, propterea quod isti homicidii conscii praesumuntur, dicto cap. 47., can. 8. caus. 23. quaest. 3., cap. 6. de homicid., cap. 6. de sentent. excomm. in 6. Neque his obstat canon 34. caus. 23. quaest. 8. in fine; etenim, uti ego jam observavi in meis lucubrationibus in Gratianum, postrema canonis verba quae negotium faciunt, in integris aut canonum, aut legum monumentis desiderantur. Illud necessario requiritur ad inducendam irre

gularitatem, ut homicidium ex voluntate fiat, quae sane cum deficiat in infante, in amente, in furioso, in dormiente, nullus erit irregularitatis metus, can. 14. caus. 3. quaest. 9. can. 1., et passim caus. 15. quaest. 1, Clem. un. de homicidio, quamquam tamen sufficiat, homicidium voluntarium fuisse, ut loquuntur, in causa, quod contingit, cum quis voluntarie dat operam rei illicitae, unde homicidium, etiam si casu, sequatur, can. 37. 38. 39. 44. 46. 47. 48. 49. 50. 51. dist. 50. cap. 1. 7. 8. 9. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 19. 22. 23. 25. de homicid., cap. 5. de poenis, cap. 7. de poenit., et remiss., cap. 3. de homicid. in 6. atque ob hanc rem etiam erit irregularis, qui mandat aliquem verberari, si mandatarius fines mandati excedens occidat, dicto cap. 3. de homicid. in 6. Aliud est, ubi homicidium necessarium sit, et admissum ob sui defensionem, quam alias qui curare non possit, cum moderamine, uti loquuntur, inculpatae tutelae; et potiore jure, ubi homicidium admissum sit in bello justo defensivo; quemadmodum in praecedente capite traditum est. Qui furem ad tuenda bona occidit, adhuc irregularis erit, propterea quod hujus generis homicidium non sit sine crimine, nisi forte quis suspicetur non inanibus argumentis, etiam furem suae ipsius vitae una cum bonis insidiari, cap. 2. de homicid. Qua in re opportuna distinctio est inter furem diurnum, et nocturnum, ut difficilius vindicetur á culpa, qui diurnum, quam qui nocturnum furem interfecerit, cap. 3. de homicidio. Denique peremptio foetus, veluti homicidium irregularitatis poena punitur, si foetus fuerit animatus, can. 8. 9. 10. caus. 32. quaest. 2., cap. 20. de homicidio, non autem si foetus adhuc inanimis fuisse dicatur, quamquam quod attinet ad salutarem poenitentiam poenitenti imponendam generationem impediens quasi homicida consideretur apud Patres Wormacienses in cap. 5. de homicidio, quod et iidem Patres statuerunt in specie canonis 50. dist. 50.

Mutilatio etiam homicidio aequiparatur ad inducendam poenam irregularitatis, cap. 1. de Cler. pugnant. in duello, cap. 4. de raptor., cap. 3. de homicid. in 6. Clement. un. eod. tit., atque ob eam rem quidquid de iis, qui hominem occidi mandant, aut qui homicidium consilio, aut auxilio curant, dictum est, de iis etiam dicendum est, qui hominem mutilari mandent, vel mutilationem consilio, vel auxilio curent. Dicitur mutilatio abscissio membri, id est, partis aptae ad aliquam particularem operationem, argumento cap. 6. de corpore vitiatis. Videtur quoque mutilatio esse, si facto alicujus membrum alterius contabescat, et func-

tionibus sibi propriis exequendis inutile efficiatur. Immo etsi sola verberatio neminem reddat irregularem, vulneratio tamen, quae cum sanguinis effusione fiat, irregularem faciet vulnerantem, cap. 1. qui Cler. vel vov., cap. 4. de raptor. Sunt, qui putant, in hac irregularitatis specie, quamdam veluti talionis poenam agnosci posse; cum enim mutilatus fiat ex defectu irregularis, ajunt, jure statui debuisse, ut mutilans similem irregularitatem contraheret, argumento can. 13. dist. 55. Mihi non satis placet haec observatio, quando licet verum sit, omnem mutilationem, quae reddit mutilatum irregularem ex defectu, reddere mutilantem irregularem ex delicto, dicto can. 13. dist. 55., non tamen verum est é converso, mutilationem, quae mutilatum non reddit irregularem ex defectu, non reddere mutilantem irregularem ex delicto. Haec omnia vera sunt, sive quis mutilaverit alium, sive mutilaverit semetipsum, can. 6. dist. 55., cap. 4. de corp. vitiat., sive passus fuerit se ab alio mutilari, dummodo culpa patienti adscribatur, can. 7. 8. 9. 10., et 11. dist. 55. cap. 5. de corpor. vitiat. Ex quo sane fit, ut qui crimen admiserit, ex quo inde Magistratus auctoritate mutilatus fuerit, irregularitatem non evadat, non solum ex eo, quia mutilatio poenalis infamem reddat, sed etiam ex eo, quod iste mutilationi causam culpabilem dederit. Constat exinde, quid dicendum sit de iis, qui eunuchi facti fuerint. Quoties aut casu id evenit, ut in infantibus, qui sunt propriae voluntatis expertes, aut vi facta etiam in adultis, aut denique Medicorum consilio in iis, qui aliter salutem instaurare nequeant, nulla á sacris canonibus indicta est irregularitas. Verum extra hosce casus mutilatis eisdem semper irregularitas imminebit, quin excusari valeant ex eo forte, quod allegent, se ad bonum finem mutilationi aut causam, aut assensum dedisse, quemadmodum sapientissime observavit Benedictus XIV. in libr. 11. de Synodo Dioecesana cap. 7. num. 1., et sequentibus, can. 3. 4. 5 7. 8. 9. 10. dist. 55., cap. 5. de corpore vitiatis.

CAPUT ULTIMUM.

De modis, quibus irregularitas aut impedimentum cessat, aut nota deletur.

NON semper perpetua est irregularitas; sed modo juris auctoritate, modo ex ipsa irregularitatis indole dispositioni juris accommodata, modo ex dispensatione Praelati eam jurisdictionem habentis finem habet. Juris auctoritas intercedit, quoties lex, quae irregularitatem induxit, aut contraria lege, aut contraria consuetudine, quae vim legis habeat, abrogatur; qua ratione multae irregularitates, quae olim in usu erant, hodie amplius non vigent. Ex ipsa irregularitatis indole dispositioni juris accommodata finem habet irregularitas, quoties ipsa irregularitatis indicendae ratio, et causa, vel certa adjuncta a lege probata suadent, ut finem accipiat. Quod ut perspicue demonstretur, stabilienda sunt duo veluti principia, quorum primum est, vix tempore circumscribi illam irregularitatem, quae ex crimine ortum habet: alterum est, ut plurimum finem habere irregularitatem, quae ex defectu proficiscitur, ubi defectus cessaverit, aut ubi defectus nullam amplius rationem haberi, in jure definiatur. Primum principium adeo generale est, ut ad illud non nisi tres exceptiones in jure probatas inveniam. Prima exceptio est, si Subdiaconus matrimonium contraxerit, et deinde facti poenitens monasticam vitam amplectatur, cap. 2. qui Cler. vel vovent. Secunda exceptio est, si constitutus in minoribus ordinibus incaute iteraverit baptismum, deinde monasticam vitam professus fuerit, cap. 2. de apostatis. Siquidem in hisce duobus casibus visum est, delinquentium poenitentiam serio animo in Monasterio peractam ita delere crimen, ut deleat etiam ipsam irregularitatis notam, quae ex iis criminibus contracta fuisset. Tertia exceptio demonstrari potest in specie capituli 2. de Cler. non ord. ministr. Propositum fuerat Urbano III., Diaconum quemdam Missarum solemnia celebravisse. Irregularis quidem erat, sine spe ulla ordinationis Sacerdotalis: at de beneficio aut non auferendo, aut concedendo agebatur, ne laicalem omnino vitam inire cogeretur. Responsum

fuit, post sinceram poenitentiam id posse concedi, quamquam salubrius foret, si reus ad regularem vitam transiret. At vero exinde non liquet, proprie irregularitatem contractam ex poenitentia, vel ex monastica professione cessare: tantum insinuatur, post poenitentiam, aut monasticae vitae professionem facilius obtentum iri dispensationem.

Alterum principium, quo definitum est, ut plurimum finem habere irregularitatem, quae ex defectu proficiscitur, ubi defectus cessaverit, aut ubi nullam amplius rationem defectus haberi, in jure definiatur, generale quidem esse videtur, non adeo tamen, ut nullas patiatur exceptiones. Quamobrem dico imprimis, illud tum locum habere, quoties impedimentum ab jure definitum aut temporarium sit, aut certis conditionibus praestitutum. Exempla sunt, primo in iis, qui causa aetatis irregulares dicuntur, statim ac enim legitimam aetatem nacti sunt, irregulares esse desinunt, cap. 14. de tempor. ordin., cap. 2. de aetate, et qualit. praefic., quod ipsum de neophytis dicendum est, statim ac jam diuturnum tempus á baptismatis susceptione praeterlapsum est; secundo in iis, qui causa amentiae, vel furoris, vel aegrotationis, quae animum alienaverit, irregulares sunt, quoties ad mentis sanitatem fuerint restituti, can. 1. caus. 7. quaest. 2.; tertio in iis, qui ob scientiae defectum á sacris ordinibus sive susceptis, sive suscipiendis repelluntur, quoties studio, et industria doctrinam sibi comparaverint, cap. 11. vers. *Item si quis* de renuntiat., cap. 2. de aetate, et qualit. praefic.; quarto in iis, qui reddendarum adhuc rationum causa sunt irregulares, quoties rationes ipsas reddiderint, et fuerint ab eisdem penitus liberati, cap. un. de obligat. ad ratiocin.; quinto in iis, qui causa servitutis, militiae, matrimonii aut non liberi, aut non expediti sunt ad ordines suscipiendos, quoties servus libertatem, miles missionem á militia, maritus assensum uxoris consecuti fuerint, cap. 1. in fine de fil. Presbyter., cap. 1., et sequentibus de servis non ordin., secus ac contingat in iis, qui Curiae adscripti sunt, quemadmodum suo in loco demonstratum est, ubi causas expendebam, ex quibus curiales á sacris ministeriis removentur; sexto denique in iis, qui non legalem, sed popularem infamiam ex sola delicti suspicione contraxerunt, statim ac omnis suspicio evanuit, puta post canonicam purgationem, cap. 12. et 14. de purgation. canon. Quotquot species hucusque numeratae sunt, universae de irregularitate conceptae sunt intra certum tempus, vel intra certas conditiones circumscripta. Deinde etiam dico principium positum verum esse, ubi impedimentum nascitur quidem ex

certa nota perpetuo inusta, sed quae deinde certis positis factis, juris accedente potestate, atque auctoritate, quin opus sit hominis dispensatione, deletur. Exemplum est primo in filiis illegitimis, quoties per subsequens matrimonium legitimi esse coeperint, cap. 6. qui fil. sint legit., item quoties auctoritate Pontificis Maximi per singulare rescriptum legitimi fiant, dicto cap. 6., juncto cap. 13. eod. tit., quod tamen Sixtus V. anno 1585. definivit locum non habere in Cardinalibus. Insuper ego puto locum non habere, ut possint ab illegitime nato obtineri ea beneficia, quae ex fundatione tantum legitimis conferri debeant, ne alias mens fundatoris eludatur. Differt autem legitimatio á dispensatione, quia legitimatio perfecta undique est, atque ideo totalis á Pragmaticis appellatur; at dispensatio tantum ad certum finem obtinetur. Item exemplum est in filiis spuriis, si Monachi fiant, aut in coetu Clericorum sub regula vivant, dummodo ad majora beneficia, id est, Dignitates, et Praelaturas, non adspirent, cap. 1. de filiis Presbyter. Nonnulli insuper adjecerunt, per baptismum susceptum omnem pridem contractae irregularitatis notam aboleri. Id mihi placere non potest, observanti, nullam ante baptismum fingi posse irregularitatem contractam, quoniam irregularitas impedimentum canonum est, atque ii, qui necdum baptizati sunt, canonibus minime subjacent. Neque obstat, quod superius dictum est, ex causa bigamiae irregularem dici, qui unam ante baptismum, alteram post baptismum uxorem duxerit; siquidem non inde concluditur, irregularitatem ante baptismum contractam supponi. Tantum quum baptizatus ordinandus est, dicitur irregularis, quia tunc revera bigamus dicitur, propterea quod revera duplex conjugium celebravit.

Frequentior est modus delendae irregularitatis ex singulari Antistitis jurisdictionem habentis dispensatione; quae, si irregularitas ex defectu oriatur, tum demum indulgeri potest, cum quis et talem defectum habeat, quo non obstante adhuc possit officia ordini congruentia gerere, et talem defectum habeat, qui sine alicujus injuria auferatur. Ex priore causa frustra in suscipiendis ordinibus dispensaretur cum infante, cum furioso, cum eo, qui penitus ignorat, et similibus, argumento cap. 5. de aetat., et qualit. praefic. Ex posteriore causa non esset probabilis illa dispensatio, qua ordinaretur servus dissentiente domino, miles dissentiente Principe, et maritus dissentiente uxore, et si qui alii impedimentis similibus detinentur. Si vero irregularitas ex delicto proficiscatur, facilius dispensatio indulgeri solet, cum qui irregularitatem contraxit delicti

poenitentiam egit, et quoad fieri possit, se non adeo indignum sacris ordinibus palam exhibuit, cap. 16. 17. de temp. ordin., cap. 4. in fine de judic., cap. 4. de Cleric., conjug., cap. 1. 2. qui Cler. vel vovent., cap. 12. de homicid., cap. 2. de Cler. non ordin. ministr., cap. un. de Cler. per salt. promi., cap. 1. 2., et 3. de eo, qui furtive. Porro dispensatio obtenta exemplo omnium jurium singularium strictam semper patitur interpretationem, etiam si a Summo Pontifice obtineatur, unde Bonifacius VIII. eum, quem dispensaverat causa beneficii obtinendi, statuit non posse alterum beneficium impetrare, cap. 1., et 2. de filiis Presbyt. in 6.

Ut dispensatio rite obtineatur, tria concurrere oportet. Primum, ut revera quis sit irregularis: nam si tantum aliquis de irregularitate dubitaret, si dubium in jure versetur, irregularis minime censendus est, cum irregularitas nulla sit, nisi de qua in jure expresse constet, argumento capituli 18. de sent. excomm. in 6., secus ac si dubitatio versetur in facto; tunc enim recipienda est juris regula, quae docet, in dubio tutiorem partem esse eligendam, cap. 12. 18., et 24. de homicid., nisi dubietas non penes eum esset, de cujus irregularitate quaeritur, sed penes judicem, apud quem conventus assereret, se certo non esse irregularem, seu, quod idem est, non admisisse delictum, cui irregularitas imminet. In hac specie, dummodo conventus se canonice purget, ab omni irregularitatis nota immunis habebitur, quin opus sit dispensatione, cap. 12., et 14. de purgat. canon. Secundo, ad obtinendam dispensationem oportet, ut causa subsit publicae seu necessitatis, seu utilitatis, aut, si privata tantum utilitas allegetur, talis sit, quae constitutionibus comprobetur, can. 18. dist. 34., cap. 3. de postul. Praelat., cap. 12. 20., et 22. de elect. Agitur in proposito de derogatione publicae legis, et quemadmodum ad eam edendam gravis causa Antistites eccelesiasticos concitavit, ita et gravis tantum causa movere poterit ad camdem relaxandam. Postremo, opus est, ut dispensatio ab eo obtineatur, qui dispensandi polleat facultate.

Hinc profecto in gravissimam descendimus disputationem, in qua de potestate Ordinariorum quaeritur, ac de Pontificiis reservationibus, et facile est dissentientes, ac pugnantes Interpretes invenire, unumquemque pro variis Nationum studiis, ac praejudiciis dimicantem. Passim vulgus Interpretum, praesertim Italicorum, definiunt, dispensationes hujus generis esse Pontifici Maximo reservatas, ea de causa, quia impedimentum irregularitatis ex jure communi proficiscatur, propterea que ni-

hil aliud sit dispensare ab irregularitate, quam dispensare ab jure communi; verentur autem, ne, si Episcopis, caeterisque Ordinariis asserant facultatem dispensandi ab irregularitate, asserant eo ipso facultatem dispensandi ab jure communi, contra definitiones, quas in decretalibus ipsi inveniunt, nimirum in cap. 20. de electione, et in cap. 4. de concess. praebendae. Tantum adjiciunt exceptionem ad regulam, iis nimirum in casibus dispensationes Ordinariorum admittentes, in quibus speciale jus dispensandi facultatem Ordinariis adtribuerit. Immo et ex hoc putant, magis, magisque firmari regulam; si enim, ajunt ipsi, certis in casibus jus specialiter eam potestatem Episcopis fecit, grave argumentum est, eamdem generaliter non competere. Ego sane in hanc ipsam definitionem convenio, libenterque subscribo opinioni tradenti nullam competere Episcopis, caeterisque Ordinariis dispensandi ab irregularitate facultatem, nisi specialiter certis in casibus facta fuerit; proindeque dispensationem Superiori reservari. Immo et nomine Superioris intellige non proximum, qualis esset Metropolitanus in conspectu Episcopi, sed unum Pontificem Maximum. Etenim non ignoro, Metropolitanorum jurisdictionem, quamquam sit ordinaria, certis tamen limitibus circumscribi, et tantum in iis casibus competere, in quibus jus definivit, quemadmodum ostendi in tractatione de potioribus Ecclesiae dignitatibus, et officiis; non constat autem, Metropolitanis hanc facultatem aliquando fuisse concessam; immo adparet, Honorium III. rescripsisse, hanc potestatem Archiepiscopis non competere, *cum a canône minime sit permissa*, cap. 15. de tempor. ordinat. At, si candide loqui velim, minime possunt convenire in causam, atque ideo hanc traditionem recipere, quia verum generaliter sit, Ordinarios, atque ipsos Episcopos non posse ab jure communi certis in casibus dispensare. Mihi semper placuit opinio tradentium, jus commune in bonum publicum generaliter dirigi, proindeque esse ab unoquoque Antistite perpetuo observandum eatenus, quatenus aequitas dispensationem minime suadet, can. 1., et sequentibus caus. 25. quaest. 1., interea tamen non denegari Praelatis, ubi gravis causa postulet, quidquam remittere, ac relaxare, etiam si de inferioribus Antistitibus agatur; statim ac enim *conditor canonis* (verba sunt Innocentii III. in cap. 39. de sent. excomm.) *ejusdem absolutionem sibi specialiter non retinuit, eo ipso concessisse videtur facultatem aliis relaxandi.* Et revera id docet antiquissima disciplina, quando legimus in Ancyrana Synodo, Episcopum potuisse indulgere Diaconis, dum ordinarentur, ut va-

lerent conjugia contrahere, quamquam hoc generali lege prohiberetur, can. 8. dist. 28. Recentiores quoque Pontifices similem indulgendi facultatem iu Episcopis agnoverunt, quemadmodum constat in specie capituli 16. de tempor. ordin., capituli 1., et 2. de ordinatis ab Episcopo, qui renunt. Episc. Quod si qui contra sentiunt, provocent aut ad capitulum 20. de elect., aut ad capitulum 4. de concess. praebend., dico, adparere quidem ex iis, Pontificem Maximum non destitui dispensandi facultate adversus sanctiones seu in Conciliis, seu in Decretis praedecessorum Pontificum editas non tamen adparere, inanem esse quamcumque inferiorum Praelatorum dispensationem. Quod si adjiciant, specialiter in jure concessum fuisse Ordinariis, ut in certis casibus dispensent, indeque argumentum deducant ad demonstrandum, Ordinarios in aliis casibus non expressis, ea facultate carere; observo, hoc argumenti genus parum solidum esse. Nam et ego, si eodem argumenti genere, aut simili uti vellem, potius contrarium demonstrarem, ita observando: Constat aliquando, expresse Pontifici Maximo reservatas fuisse dispensationes irregularitatis certis in casibus, quemadmodum in ea irregularitate, quae contrahitur ab eo, qui divina officia celebrat, dum censura tenetur, cap. 1. de sent., et re judic. in 6., cap. 1. de sentent. excomm. in 6., item in ea irregularitate, quae dicitur ex defectu natalium, cap. 18. de fil. Presbyter., juncto can. 12. dist. 56. Ergo in caeteris casibus minime expressis Episcopalis dispensatio rite admittetur. Argumenta hujus generis, cum facile suppetant in utramque partem, tum gravia non sunt, propterea quod in jure multa rescripta exhibeantur, quae non jus novum, et speciale constituunt, sed tantum tradunt, quid juxta generales juris regulas fuerit rescribendum.

Itaque ego potius, postquam veluti firmissimum principium posuerim, quo traditur, generaliter dispensationem ab irregularitate Pontifici Maximo reservari argumento capituli 28. de fil. Presbyt., exceptis iis casibus in quibus expresse, et specialiter jus Episcopis eam facultatem fecerit, ita edissero: Quandocumque sacri canones notam irregularitatis indixerunt, non tam declaraverunt, quemquam esse certa nota affectum, qua impediretur, ne ad sacra ministeria accedat, quam eo ipso vetuerunt Episcopis, ordinariis sacrae ordinationis, et beneficiorum collatoribus, ne ejus generis personas ad ecclesiastica officia promoverent, quasi praeceptum non admittendi ad ordines, vel beneficia praecipue in Episcopos dirigeretur, can. 59. dist. 50., can. 2. dist. 55., cum similibus bene

multis et revera cum olim necdum invectum fuisset irregularitatis nomen, nec dici soleret, hunc, vel illum irregularem existere, sacri canones remoturi á sacris ministeriis certum personarum genus Episcopis injungebant, ne ad ordinationem progrederentur. Ita concepta est Apostolica Pauli doctrina, ex qua multae irregularitatis species originem suam trahunt, quando Paulus in cap. 3. epist. 1. ad Timotheum monebat, ut ordinandus Episcopus esse deberet unius uxoris vir, seu, quod idem est, non bigamus, item non percussor, non neophytus, praeter alias virtutes quas in eo gradu exoptabat. Quod cum ita sit, non est ferendum juxta rectam rerum bene gerendarum oeconomiam, ut is dispensare valeat ab ea lege, quam sibimetipsi impossitam deprehendit, ne facile lex ipsa in irritum cadat, cum inanis videatur obligatio impossita illi, qui possit voluntate sua eamdem legis obligationem evertere, elevare argumento legis 8. ff. de obligation., et action. Non alia de causa et Lucius III. in cap. 2. de bigam. non ordin., et Coelestinus III. in cap. 3. eod. tit. rescripserunt, Episcopos non posse admittere bigamos ad ordinationem, nisi quia Apostolica praecepta de non ordinandis bigamis Episcopos eosdem urgebant. Huic principio consonat, quod legitur in cap. 9. de aetat., et qualit. praefic. Prohibitum erat eligentibus Episcopum, ne eum eligerent, qui tantum Subdiaconus esset, prohibitione, inquam, in eligentes directa. Nihilominus tamen concessum adparet Metropolitano, qui ordinariam jurisdictionem in confirmatione electionis exercebat, ut valeret ab ea irregularitatis specie dispensare, contra quam obtineret in specie capituli 15. de fil. Presbyteror., quia ibidem Archiepiscopus non ordinariam facultatem explicaturus fuisset, sed penitus extra ordinem, et jure singulari. Consonat quoque huic principio, quod legitur in cap. 6. de aetat., et qualit. praeficiend., ubi Episcopi arbitrio reliquitur, admittere quosdam irregulares, ubi dispensatio non ex libera voluntate Episcopi pendeat, sed Episcopus in ea re morem gerat Ecclesiasticae disciplinae jubenti, Clericos beneficia jam possidentes ordinibus initiari. Eadem ratione in cap. 1., et 2. de eo, qui furtive, admittitur Episcopus ad dispensandos quosdam ab irregularitate contracta in susceptione sacrorum ordinum, ignorante, vel invito Episcopo; quasi in ea specie, Episcopus dispensans non semetipsum á legis auctoritate eximat, sed tantum illos qui ea ratione ordinationem subripuerunt.

Post firmatam generalem regulam illud superest, ut omnia indicentur exempla, in quibus specialiter obtinuerunt Episcopi, ut dispensare valo-

rent. Qua in re distingendum est jus antiquum, scilicet ante Tridentinum, ab jure recentissimo, quae Concilium Tridentinum induxit.

Jure antiquo, quod usque ad Tridentinum Concilium viguit, distinguere oportet irregularitatem ex defectu proficiscentem ab irregularitate, quae proficiscitur ex delicto. Et imprimis in defectu natalium dispensatio ad unum Pontificem Maximum generaliter spectat, can. 12. 13. 14. 15. dist. 56. cap. 20. de elect., cap. 18. de fil. Presbyt., cap. 13. qui fil. sint legit., qui tamen eo difficilius dispensare solet, quo turpior est nota irregularitatis, juxta qualitatem illigitimae nativitatis, cap. 10. vers. *Unde patet* de renuntiatione. Tantum conceditur Episcopo dispensare causa ordinum minorum, vel beneficiorum, quae animarum cura destituuntur, cap. 1. de fil. Presbyt. in 6. Ait ibidem Bonifacius VIII., dummodo beneficium tale sit *super quo per ipsum Episcopum valeat dispensari;* cujus nomine intelligitur beneficium utut simplex, quod pater illegitime non possederit, aut etiam beneficium non possidendum in ea Ecclesia, in qua pater in beneficio utut diverso ministret; etenim in beneficiis hujus generis, quidquid antea vigeret, cap. 5. de fil. Presbyt. Pontific. Maximi dispensatio necessaria est, cap. 9., et 17. de fil Presbyt., quibus jungi potest cap. 15. sess. 25. de Ref. in Concilio Tridentino.

De dispensatione á defectu libertatis supervacaneum est quaerere, propterea quod si de servis, aut de curialibus agatur, eorum conditio apud Christianos ab usu exolevit; si agatur de iis, qui obnoxii sint reddendis rationibus, vix ad quosdam casus superius á me memoratos irregularitas coercetur, et nullibi in eisdem legitur adtributa Episcopis dispensandi facultas; denique si agatur de militibus sine consensu Principis, aut de maritis sine consensu uxoris ordinandis, nulla concedi solet dispensatio, ne fraus fiat juribus vel á Principe in milites, vel ab uxore in maritum exercendis.

Ut á defectu corporis dispensetur, multi scripserunt, opus esse auctoritate Apostolicae Sedis, argumentum canonis 59. dist. 50., et cap. 2. de corpore vitiatis. Alii é contrario tradiderunt, nonnihil in hac parte potestati Episcoporum fuisse concessum. Usus obtinuit, ut solus Papa dispenset, ubi vitium egregium sit; tum vero Pontifex Maximus mandare ordinario solet, ut ipse per se cognoscat, an talia sint facti adjuncta, ut dispensatio sine scandalo valeat indulgeri, ne alias dispensatio eadem in contemptum degeneret sacrorum ministeriorum. dum haec á monstruosis hominibus obirentur, quemadmodum refert Pyrrhus Corra-

dus in praxi dispensationum libr. 3. cap. 5. At si vitium non adeo grave sit, dispensandi facultas Episcopo conceditur; quod maxima innititur aequitate; siquidem cum non omnia corporis vitia irregularitatem inducentia definita sint in jure, sed notioni prudentis Episcopi remittantur, uti superius tradidi, res esset plena periculi in Episcopo cognoscente, si nonnihil remittere, atque indulgere in ea parte non valeret.

Cum defectus animae multiplex esse queat, non in omnibus casibus aequalis est dispensationis disciplina. Si imprimis de amente, de furioso, et de eo, qui alienationi mentis subjaceat, agatur, nemo videt, non nisi temere sperari dispensationem cujuscumque Antistitis auctoritate. Si quaeratur de eo, qui aetate minor est, olim cum aetas in Sacerdotibus, et Diaconis provectior, quam hodie requireretur, Episcopis indulgebatur, ut cum necessitas eligendorum Sacerdotum, et Diaconorum urgeret, nec provectiores reperirentur, ordinare valerent eos, qui annum vigesimum quintum nacti fuissent, can. 5. dist. 78. sed generaliter dispensatio á Sede Apostolica petebatur, quod cautum pressius fuit, ubi quidam Episcopi frequens minus providis ordinationibus disciplinae ecclesiasticae fraudem faciebant, et minores aetate sine discrimine promovebant, cap. 2. 3. de aet., et ord. praefic. juncto cap. un. eod. tit. in 6. Non tamen omnino actum fuit de Episcopali auctoritate; siquidem imprimis permissum fuit Episcopis, ut eos possint ad regimen Parrochialis Ecclesiae advocare, qui intra breve tempus possunt in Presbyteros promoveri, cap. 5. de aet., et qual. praefic.; deinde Bonifacius VIII. expresse etiam permisit, ut Episcopi cum iis, qui vigesimum annum compleverint, libere dispensare valeant, causa obtinendarum dignitatum, vel personatuum, quibus non imminet cura animarum, cap. un. de aet., et qual. praefic. in 6. Si de iis agatur, qui dicuntur animi lenitate defficere, nullibi legitur, Episcopis concessam fuisse dispensandi facultatem, ac propterea dispensatio non nisi á Sede Apostolica erit impetranda.

Cum infamia irregularitati causam dederit, distingui solet inter infamiam popularem, et legalem. Popularis, quae pendet ex quodam publico admissi criminis rumore, aboletur vel sententia judicis declarante innoxium eum, qui de crimine suspectus erat, vel canonica purgatione suspecti, uti jam superius adnotavi. Legalis infamia vel proficiscitur ex professione, vel ex crimine, aut poena, vel denique ex poenitentia publica. Quoties ex professione oriatur; vel professio infamis est ratione habita personae exercentis, qualis esset Clericus; tum vero cessatione

ejusdem Clerici, omnis infamiae nota deletur sine ulla prorsus dispensatione, Clem. 1. de vita, et hon. Cleric.; vel professio infamis est natura sui, qualis est scenicorum, can. 2. dist. 33., tum vero non nisi auctoritate Pontificis Maximi ea nota deletur. Idipsum dicendum est de infamia, quam quis vel causa criminis, vel causa poenae contraxit, haec enim non nisi Summi Principis aut restitutione in integrum, aut singulari dispensatione aboletur. Qua in specie, ne passim indigni ad sacra ministeria promoveantur, saluberrime cautum est, ut tum dispensatio concedatur, cum rei criminum insigni poenitentia novi quodammodo homines honestate vitae coeperint palam adparere, can. 18. 19. 20., et 21. dist. 50. Quoties ex poenitentia publica non integra fama fuerit, nonnihil Episcopali auctoritati tributum est, ob expressam constitutionem Toletani Concilii in can. 68. dist. 50. Nimirum poterit Episcopus ad sacra officia poenitentes admittere, si necessitas, aut usus exegerit; in minoribus tantum officiis, aut, si jam Diaconi fuerint olim ordinati, etiam in officio Subdiaconorum.

Irregularitas, quae oritur ex defectu Sacramenti, quoniam non in eodem genere semper est, varias suscipit regulas. Si imprimis agatur de Clynicis, qui in infirmitate baptismum susceperunt, aperta est definitio Concilii Neocoesariensis in can. unico dist. 57., ubi Episcopis denegatur facultas eosdem ordinandi, adjecta tamen exceptione, nimirum *si postea ipsorum studium, et fides probabilis fuerit, aut hominum raritas exegerit.* De neophytis concepti ita sunt canones, ut Episcopis omnino interdicatur illos ordinare can. 1., et 2. dist. 48., propereaque jure ordinario dispensare Episcopi nequeunt, non tamen inficias ire possum, Episcopis eam facultatem concedi, quoties magna Ecclesiae utilitas dispensandum suadeat, cum id veteres Patres et verbis expresse asseruerint, et factis comprobaverint, can. 9. dist. 61. De bigamis quoque observandum est, Episcopos adeo facultate destitui ex censura canonum in eorumdem ordinationes, ut, si contra canones ordinavissent in sacris ordinibus ne excepto quidem Subdiaconatu, potestate ordinandi carerent, cap. 2., et ult. de bigam. non ordin., quod argumento est, nunquam dispensandi facultatem Episcopis fuisse concessam. Tantum legitur, dispensare potuisse Episcopos sive in bigamia vera, sive interpretativa, ubi minores tantum ordines conferendi essent, aut etiam necessitate urgente Subdiaconatus, can. 18. dist. 34. Ast hodie receptum est, ut in quibuscumque ordinibus impetranda sit Sedis Apostolicae dispensatio,

quemadmodum demonstrare conantur Fagnanus ad titulum de bigamis non ordinandis, et Barbosa de offic., et potest. Episc. allegat. 49. numero 19., neque aliud ego dicerem in conspectu Tridentini decreti in cap. 17. in fine sess. 23. de Reform., ubi etiam quo casu praesto non sint coelibes Clerici, permittitur Episcopis, ut in minoribus ordinent conjugatos, dummodo neminem bigamum se ea officia in Ecclesia gerenda admittant. At enim aliud dicendum est, si agatur de bigamia similitudinaria, ad quam profecto non facile refertur memoratum Tridentinum decretum; alias autem constat, ex jure communi permissum esse, ut in hac bigamiae specie dispensatio Episcoporum admittatur, quasi haec irregularitas non tam ex defectu, quam potius ex delicto proficiscatur, quod definitum est in cap. 4. de Cleric. conjugat., et in cap. 1. qui Clerici vel voventes.

Succedunt aliae species irregularitatis, quae nimirum ex delicto proficiscitur. In iis delictis, quae contra continentiam Clerici admisserint sub matrimonii specie, quod tamen matrimonium nullo modo esse poterat, statuere coepit Alexander III., posse Episcopum dispensare, dummodo Clericus poenitentia maculam delevisset, cap. 4. de Clericis conjugat., cap. 1., et 2. qui Cler. vel voventes. Id ipsum etiam recipi posse definivit, ubi de aliis illicitis conjunctionibus ageretur, qualia essent adulteria, cap. 4. in fine de judiciis. Immo et adjecit in eodem cap. 4., posse Episcopum dispensare in iis criminibus, *quae sunt minora*, quae verba interpretatus fuisse videtur Gregorius IX. in cap. ultim. de tempor. ordinat., dum scripsit, non tantum in crimine adulterii, verum etiam in crimine perjurii, vel falsi testimonii, posse Episcopum dispensare, dummodo ea crimina ordine judiciario comprobata, vel alias notoria non fuerint, et reus poenitentiam exegerit. Haec adeo vera sunt, ut non solum expressa Episcopi dispensatio valeat, sed etiam tacita sufficiat, veluti cum Episcopus sciens prudens reum Clericum ordinaret, argumento capituli 5. de fil. Presb., adeo etiam, ut vix hodie in his criminum generibus irregularitas contrahi dicatur, ob frequentes, praesertim tacitas, Episcoporum dispensationes. Non tamen ego ausim asserere Episcopis similem dispensandi facultatem, quoties agatur de irregularitate, quae ex haeresi, ex simonia, atque ex reiteratione baptismatis temere facta, proficiscitur, cum nullibi aut in vetustis canonibus, aut etiam in recentioribus decretalibus id constitutum adpareat. Si sermo sit de illicita ordinis susceptione, video quidem in cap.

unic. de Cler. per saltum prom., permissum Episcopo fuisse, ut cum eo dispensaret, qui Diaconatus ordine praetermisso ad Presbyteratum adscendisset. Verum non satis constat, an in proposita specie Episcopus ordinaria potestate usus fuerit, an potius ex singulari Pontificis Maximi mandato dispensaverit. Idipsum de iis dico, qui furtive ordines susceperunt, atque exinde irregularitatem contraxerunt; quamquam enim in cap. 1. 2., et 3. de eo, qui furtive, adpareat; ex dispensatione Episcopi censuram canonum relaxatam fuisse, ait tamen Coelestinus III. Episcopum Sedis Apostolicae auctoritate dispensavisse, uti liquet ex iis verbis *poteris de nostra licentia dispensare*, dicto cap. 3. Erga eum, qui non ordinatus Sacerdos Missarum solemnia celebravit, admissum quidem fuit ut facti poenitens ex indulgentia Episcopi beneficium consequeretur cap. 2. de Cler. non ordin. min., quoad caeteros autem effectus nullibi legitur, Episcopis concessam fuisse dispensandi facultatem. Ex quo deducitur, dispensationem ab irregularitate, quae proficiscitur ex illicita ordinis exercitione, Pontifici Maximo reservari. Et revera in cap. 1. de sent., et re judic. in 6, atque in cap. 1. de sent. excomm. in 6., liquet non nisi Pontificis Maximi auctoritate dispensari posse cum iis, qui censuram violaverunt, id est, sacra ministeria obiverunt, cum censura tenerentur. Qua in re observandum est, eos, qui a Sede Apostolica sunt hujus generis dispensationem impetraturi, exprimere debere, pluries a se violatam fuisse censuram, si pluries fuerit violata, ne rescriptum subreptitiis praecibus impetretur, proptereaque in irritum cadat, cum difficilius Pontifices Maximi dispensare soleant erga eos, qui frequenti violatione censurae se maxime temnere ecclesiasticam potestatem facto suo demonstraverunt, cap. 20. de rescriptis. Ab irregularitate, quae proficiscitur ex homicidio etiam occulto, non posse Episcopum dispensare, liquido constat, quando vel ipse Gregorius IX., qui in quibusdam criminibus eam potestatem Episcopis adseruit, expressis verbis homicidium excepit, cap. ult. de tempor. ordinat., quod et probavit Concilium Tridentinum in cap. 7. sess. 14. de Reform. Tantum exceptio est in eo casu, quo dubium sit, an Sacerdos homicidium perpetraverit; quo casu, certa arbitrio Episcopi indicta poenitentia, Episcopus idem indulgere poterit, ut in minoribus ordinibus administret, aut etiam in Clerico in majoribus constituto homicida, cui poterit auctoritate Episcopi certum beneficium instar praestimonii concedi, ne is deserta omnino clericali militia ad saeculares professiones transire cogatur, cap. 2. de Cleric. pugnat. in duello.

Sed id licet Clementis III. temporibus obtineret, abrogatum deinde fuit in Tridentino Concilio dicto cap. 7. Addidit tamen ibidem Concilium Tridentinum, si non ex proposito, sed casu, vel vim vi repellendo homicidium admissum sit, quam ob causam etiam ad sacrorum ordinum, et altaris ministerium, et beneficia quaecumque, ac dignitates jure quodammodo dispensatio debetur, committi loci Ordinario, aut ex causa Metropolitano, seu viciniori Episcopo, qui non nisi causa cognita, et probatis precibus, ac narratis dispenset. Denique cum de mutilatione agitur, dispensatio ab irregularitate inde profecta, Sedi Apostolicae reservatur, nisi agatur de mutilatione, quae non sit enormis, cap. 1. de corpore vitiatis, aut de mutilatione, quam quis bona fide, et ex supina ignoratione contraxerit, cap. 4. eod. tit., aut etiam de vulnere injecto, ex quo nulla secuta fuerit propria mutilatio, cap. 1. qui Clerici vel voventes; his enim in casibus nonnihil Episcopali auctoritati indulgetur, qua dispensatio post certam peractam poenitentiam obtineatur.

Jure novo, quod statutum fuit in Concilio Tridentino sess. 24. de Reform. cap. 6., declaratum est licere Episcopis, in irregularitatibus omnibus ex delicto occulto provenientibus, excepta ea, quae oritur ex homicidio voluntario, et exceptis aliis deductis ad forum contentiosum, dispensare. Dicitur licere Episcopis, ut excludantur inferiores Praelati, non vero ut excludantur Vicarii Episcoporum, quibus hanc facultatem Episcopi communicaverint, cujus rei argumentum ex eodem Tridentino capite deducitur; etenim in fine capitis cum Tridentini Patres concedere voluerint potestatem Episcopis, non Vicariis eorum, absolvendi ab haeresi, id specialiter expresserunt. Dicitur generatim dispensandi facultas, quod non solum locum habet in foro interno, sed etiam in externo, sive quod verba Tridentini generalia sunt, et non ad unum internum forum coarctentur, sive quod Tridentini Patres in eodem capite concessuri potestatem Episcopis tantum in foro interno absolvendi a casibus occultis Sedi Apostolicae reservatis, id specialiter expresserunt, sive quod irregularitas, et dispensatio ab irregularitate suapte natura ad externum potius, quam ad internum forum spectat; neque enim dispensatio illa tendit in bonum privatum, quemadmodum tendit absolutio a peccatis, sed praecipue in bonum publicum, quod versatur in ordinatione administrorum, qui profecto sunt externi fori characteres. Dicitur in irregularitatibus ex delicto occulto provenientibus; nomen autem occulti delicti ex decretalium interpretatione, de eo crimine dicitur

quod notorium non est, videlicet de quo quis non est canonice convictus, cap. 7. de cohabit. Cleric. et mulier. Dicitur denique excepto homicidio voluntario. Ergo quod statutum videbatur in cap. 7. sess. 24. de Reform., de quadam dispensationis specie impetranda á Sede Apostolica in homicidio casuali, et necessario in hoc cap. 6. abrogatum fuit, dum ad solum homicidium voluntarium, quod sane á necessario, et casuali distinguitur, Pontificia reservatio dispensationis coarctatur. Nemo inde non videt, Episcopum posse etiam dispensare á mutilatione, vel vulneratione occulta, quia haec homicidii nomine minime venit; immo et inde constat, in laudato capite Tridentinos Patres pressisse vestigia Gregorii IX. qui in cap. ult. de tempor. ordinat. concessurus Episcopis dispensandi facultatem in quibusdam criminibus, exceperat homicidium. Perspicua igitur est Tridentina constitutio, quoties de ea irregularitate sermo sit, quae proficiscitur ex delicto; quam tamen non facile extendi posse censeo ad irregularitatem, quae proficiscitur ex defectu, quamvis occulto; etenim cum illa constitutio sit specialis, et adversus generalem disciplinam edita, non facile prorogatur á casibus expressis ad non expressos. Tantum dico, in ea irregularitatis specie, quae oritur ex defectu, ex eo etiam ipso, quod altum de eadem sit in Tridentino Concilio silentium, eam facultatem dispensandi Episcopis competere; qualis competebat ex jure communi ante Tridentinum, quod modo commemorabam: Quid vero, si irregularitas proficiscatur ex duplici causa, nimirum et ex delicto, et ex defectu? Ego puto in proposito non irregularitatem ex defectu, sed irregularitatem ex delicto attendi oportere, et ab ea licere Episcopo dispensare in casibus, á Tridentino Concilio probatis, ac si tantum ex delicto irregularitas diceretur. Grave hujus doctrinae argumentum depromitur vel ex ipso decreto Tridentino. Siquidem Patres Tridentini, cum Episcopis facultatem fecerunt dispensandi ab irregularitate ex occulto crimine proficiscente, specialiter excipiendum voluerunt homicidii crimen; et in homicidio quae contrahitur irregularitas, non solum dicitur poena criminis, sed etiam quasi nota defectus lenitatis. Quod si causa defectus lenitatis non potuisset ab hac irregularitate Episcopus dispensare, frustra homicidii exceptio inter caetera crimina adjecta fuisset; ergo generaliter verum est, Episcopos posse dispensare ab irregularitate ex crimine proficiscente, utut etiam defectus quidam irregularitati causam praeberet. Ex hac ipsa doctrina fluit, eum, qui petit dispensationem etiam á Pon-

tifice Maximo ab irregularitate proficiscente ex crimine, non teneri petere etiam dispensationem ab impedimento defectus, satisque esse, ut crimen pandat, cujus causa fuerit irregularis.

CONCLUSIO.

His, ut puto, ex ordine absolutis, postquam, nisi mihi admodum blandior, fecerim satis proposito meo, finem imponendum censui, non solum tractationi susceptae de criminibus, et modis, quibus rei criminum coercentur, sed et universae Decretalium Gregorii IX. in certam methodum digestarum interpretationi; et quidem uberi, quamquam compendiaria, ratione, in qua propterea ineunda, ut candide fatear, gravius mihi fuit elaborandum, quam si fusiore oratione, et discussione Scholasticorum moribus consentanea, uti in singulis voluissem. Caeterum vehementer laetor, quod multa paucis me exhibuisse intueor, quibus disciplinae ecclesiasticae universae jacerentur saltem necessaria fundamenta. Quoad per vires potui, et brevitati, et perspicuitati studui. Quae multa meis lucubrationibus desunt, facile supplebit pro sua sagacitate, quicumque ad earum lectionem accesserit, cum planum sit, ex contextione principiorum longe plura consectaria deducere: si quid obscurum adhuc occurrat, veniam mihi datum iri confido, dum in multa rerum congerie offusas passim crassiores tenebras diluere conatus sum, nec adeo valere potuerunt vires meae, ut meridianam lucem inferrent. Absit autem a me, ut quidquam admiserim, quod Deo, quod Ecclesiae Dei sponsae, quod ecclesiasticis Ordinibus, quod populorum Rectoribus displicere quoquo modo possit. Si quid forte hujus generis detegatur, delendum penitus volo, ac si mihi aut nolenti, aut ignoranti excidisset, ratus non aliam esse veram, solidam, ac nunquam poenitendam doctrinam, quam quae divinae voluntati demississime serviat, societatem Christianam tranquille foveat, et rempublicam universam pro modo uniuscujusque juvet; siquidem haec una vere a Deo Optimo Maximo doctrinarum omnium fonte et datore luminum descendit, a qua ne alienum animum unquam haberem, optavi semper, et precatus fui; si non obtinui, infirmitati, imbecillitatique meae, cujus plane conscius sum, adscribatur.

FINIS TOMI QUARTI.

INDEX,

QUO EXHIBENTUR ORDO,

ET SINGULARIA ARGUMENTA

COMMENTARIORUM

In Quintum Librum Decretalium.

DISSERTATIO TERTIA.

DISSERTATIO QUARTA.

DISSERTATIO QUINTA.

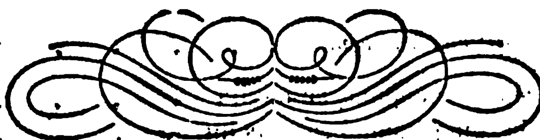
PARS SECUNDA.

DISSERTATIO PRIMA, ET PROEMIALIS.

DISSERTATIO SECUNDA.

DISSERTATIO TERTIA.

DISSERTATIO QUARTA:

Ex, J. M. 27/24

